(13)

128C

אצל א. ז. רבינוביץ, תל־אביב, רחוב אחד העם, א׳.

A. S. RABINOWITZ Tel-Aviv, Achad-Haam Str.
Palestine.

עומדים למכירה הספרים הללו:

איוב עם באור מאת א. ז. רבינוביץ וא. אברונין — מחירו 20 ג״מ.

תולדות היהודים בא״י מאת א. ז. רבינוביץ — " 30 "

כתבי א. ז. רבינוביץ ח״א (נמכר כלו).

" " " " ח״ב — — — — " 20 "

" " " " ח״ג — — — — " 25 "

מעולם היצירה. (ספור מהנ״ל) — — — " 2 "

השכר והעונש בחנוך — — — — — " 1 "

קבץ ספורים ואגדות לבני הנעורים — — " 4 "

זמרת הארץ, קבץ לבני הנעורים — — — " 10 "

אפלטון, המשתה, תרגום בן־ישראל — — — " 8 "

יפת א׳ וב׳ (נמכרו כלם).

יפת ג׳ (בו באו בשלמות הספור הגדול רשימות מבית המות של דוסטוייבסקי בתרגום א. ז. ר.

והעגלון הנשיל של הופטמן " י. ח. ברנר) — " 20 "

נשארו ממנו אכסמפלרים מועטים.

הערות אחרות מהמתרגם.

בירושלמי נסמנו כאן הדפים והעמודים ע"פ דפוס ווניציאה. המחבר ציין גם את השורות, אבל אני לא נוהרתי בזה אלא בתחלת הספר. סוסך אני על המעיין שבחפשו אחר המקור לא יתעצל מעבור על כל העמוד, שלפעמים נמצא שם הכתוב המבוקש פעמים אחדות. בתוספתא—ע"פ הוצאת צוקרמנדל. בספרא — ע"פ הוצ' וויס. מכילתא, ספרי, ספיקתא רבתי, תני דבי אליהו — הוצ' פרידמן. אבות דר' נתן (=אדר"נ)—הוצ' שכטר. הרבות — דפוס ויללנא. תנחומא בתם הוא התנחומא הרגיל; תנחומא ב' (=בובר), פסיקתא, שוחר טוב (=שו"ט) על תהלים, מדרש שמואל — הוצ' בובר.

ואלו הן המלות שבאו בראשי תיבות: אדר"נ = אבות דר' נתן; ב"ר = בראשית רבה; בר' = בראשית; שמו"ר = שמות רבה; ויק"ר = ויקרא רבה; שה"ש = שיר השירים; שהש"ר = שיר השירים רבה; קה"ר = קהלת רבה; מ. = משנה; תוס' = תוספתא. ש"א = שמואל א'; ש"ב = שמואל ב'; מ"א = מלכים א'; מ"ב = מלכים ב'; דהי"א = דברי הימים א'; דהי"ב = דברי הימים ב'; ברכ' = ברכות; ערו' = ערובין; פסח' = פסחים; שקל' = שקלים; תע' = תענית; מגי' = מגילה; חגי' = חגיגה; מו"ק = מועד קטן; יבמ' = יבמות; כתו' = כתובות; קדו' = קדושין; ב"ק = בבא קמא; ב"מ = בבא מציעא; ב"ב = בבא בתרא.

תקוני טעיות.

עמוד	1	שורה א, ב' ו' ד' — צ"ל ו', ב' ד'.	
"	2	" ו' צ"ל πατερον ὕμνος	
"	9	הע' 9 ש' ג' — צ"ל νομος	
"	16	בסכסט ש' ו' מלמטה — ל' כ"א — צ"ל לכ"א.	
"		" בהע' 4 צ"ל Einleitung Einleisung	
"	24	" י"ד מלמעלה — במובן מגיד צ"ל בלשון מגיד.	
"	30	" המתרגם שורה א' — מתלמוד צ"ל בתלמוד.	
"	31	" " " י"ג מלמעלה ,שכו55' — צ"ל שפורש.	
"		" " " " י"ן " לא יזיר — למחוק ה,לא'.	
"	38	בסכסט ש' ו'. והיא—צריך למחוק ולהוסיף—ולהבדיל בין,	
"	47	הע' 2 נשמטו בראש השורה המלות היוניות καὶ εὐθος וולת זאת נתבלבלו שם איזה אותיות גרמניות, וצ"ל Die Worte... blatt.	
"	48	ש' י' מלמעלה — למאמרו — צ"ל — מאמרו.	
"	96	" ח' מלמטה. אחרי „פסוק כ"ח' צריך להוסיף—ברייתא חולין פ"ג סוף א': כל הענין כלו אינו מדבר אלא בקדשים.	

59.* **ציר.** אם יש בעינו ציר או קדח. בודאי אותו הדבר הוא מיש בע' „קדח": מי שיש בעינו קדח. ריח מבאר „ציר" כך: נוזל מלחי בוער כמו רְמִיעת העין (אלרמד) וכדומה, וקורין „ציר" לַבַּעֲרָה (אלרמץ) שנורם נוזל זה בתפסו מקום בפנות העין. זה נורם יותר לכאב העין מהנוזל בעצמו שעובר ויורד. הריח חושב שמוה נגזר „צירן" שנמצא בברייתא בכורות מ"ד א', אבל בנוסח שונה: איזה הוא ציירן? שרמעות זולפות מעיניו. המלה השניה „קדח" אומר ריח שהוא מן קדח, עשית נקב. במשנה תו' ביאת המקדש ח' ו', לא נמצא המקור שריח מראה עליו. ציר במובן זה אינו בתלמוד ובכל אופן לקוח הוא מן „צירן" שהוא מהשם ציר הירוע — ציר דגים וכדומה. קדח נמצא בנגעים ו' ח'. אפשר שיסוד המלות הלזו הוא „דימעתא וקדחא" שבע"ז כ"ח ב'.

60.* **צלח.** צלוח עצים. מהארמית צלח (בעברית בקע) שקבל צורת עברית. במש' תורה שבת ל' ו' מתרגם מצלחי ציבי (שבת קי"ט א') מפצל העצים. בערך „בקע" ריח מביא הדוגמא הראשונה „בוקע עצים".

61.* **רכס.** רכסי ארץ, שדה רכוסה. ומבאר אדמה של אבנים, שאינה ישרה, מישעי' מ' ד'.

62.* **שבל.** שבלת הזנק, השערות היורדות משורת הזנק (אלמנסב). השוה רשי' למכות כ' א'.

63.* **שוע.** בני אדם השוען, רבים מן שוע (דעות א' א' מישעי' ל"ב ה').

64.* **שיח.** שיחי הארץ, שיחי הגנים, ע"פ בר' כ"א ט"ו.

65.* **שמץ.** מודיעין אותו שמץ מן הדבר והוא מכירו ויודע (יסודי התורה ב' י"ב), ע"פ איוב ד' י"ב, כ"ו י"ד.

66.* **שרף.** שרפים הבאושים = זפת מבאיש. רבים מן שָׂרַף, כמו שרף האילנות, כריתות ו' ב'. ריח מבדיל מהשרש הזה את השרש שָׂרָף, שבשין שמאלית, למשל הפוצע זיתים כדי שיצא מהן שָׂרָף. ומבאר שָׂרָף הוא נוזל חריף בוער ולכן נקרא שרף, עוד דוגמאות: כל דבר שיש לו שרף; סעודה שאין בה שרף (ברכות מ"ד א').

67.* **שתת.** מותר לגבל השתית מעט מעט ושותין. זהו מהארמית שתיתא, ערו' כ' ב'.

68.* **תבר.** תובר של תפלין (תפלין ג' י"ג): נותן את הרצועה בתוך תובר שלה. הרמבים בעצמו מבאר זאת על פי המשנה כלים כ' י', ומוסיף: והוא הנקרא מעברת. כוונתו למעברתא דתפלין, מנחות ל"ה א'. ר' תנחום מביא עוד דוגמא: תיבר של מכנסים (מפי' רב האי גאון לתבר II שבערוך), הוא מבאר שהכפל הנעשה בבגד הריהו כאלו שבור), זה לקוח מפי' המשניות של הרמבים לכלים שם. — מהצד השני מבאר ריח — כאן כמו הערוך—„משיתברי", כלים כ' ו', בתור פעל הנגזר מהשם תובר.

עוד נשארה רשימה של „לשונות המקרא ולשונות הכפולות" אצל הרמבים, אבל זה נוגע ככר לחקירת הנגזן ולא חשתי לחביאה הנה. ע"ד הנגזן של הרמבים כתב ה' ישראל פרידלנד מאמר שלם במאסף „הרמבים" בגרמנית, שיצא לאור ע"י החברה לחקירת היהדות בפרנקפורט. ועוד נשאר הרבה לדון בדבר הזה.

ת מ ת ר נ ם.

(משלי ב' ט"י) יגליום במעגלותם; שאין שם גליית מעגל (שם שם); גליית מעגל הירח (שם שם). מיה נשתנה בסיפ בהיצאות הדפים, הוא הנקראת מעגל הירח. צריך להוסיף לפני ,מעגל' — גליות. ר' תנחום בערך ,גלוי' מיישב את דעת הרמבים שיצר את השם הזה משרש גלי, על דרך יגליו (משלי ר' כ"א), כמו שאצל השרש לין ניצר גם השרש גלן (1).

44. **נצר**, נצרי דקלים (שבת י"ח ע"ב). במקור (שבת צ' ב') בא צרי דקל. רשי והערוך (ערך נצר א' וצר י"א) מפרשים נצרים.

45.* **נקד**, מלבר ,הריצה לנקר הצרי" (חולין מ"א ב') מביא ר"ת עיד שתי דוגמאות במיבן הכשר: ,ניקור הבשר' ,מנקדין את הקרימית יאת החיטין'. במשנה תירה מאבלית אבירית סוף ז' נמצא: ,לנקות הבשר...', ,שיסיר ממנו את הקרומות ואת החיטין (2).

46.* **עבר**, עבר הפתח. מר' תנחום עיפ ,מעברי שבארמית, תרגום ל,מבריתי' (שמות כ"ו כ"ח) השוה גיב ,ויעבר', מ"א ו' כ"א; ,עשו עבר לשערי, מה שרית מבאר ,עשו בריה לשערי. השוה עברא דרשא, ערובין ק"ב א'.

47.* **עגל**, עיגול לחם, מהארמית עיגולא דפתא, לוי ג' 618 א'.

48. **עמל**, יתעמל בכל יום מעט כדי שיחם גופו ויזיע. השוה דעות ד' י"ה, כל זמן שהאדם מתעמל ויגע הרבה (ע' תוספתא פאה ד' י"): סום שהוא מתעמל בו).

49.* **עכס**, עכסים שברגלי הבנות, מישני ג' ט"ו.

50. **עפר**, רוחץ ידיו בעפר הפירות; רוחץ ידיו בעפר פלפלין ועפר לבונה ועפר יסמין (שבת י"ב ע"ב). ע' המקור הארמי, שבת נ' ב'.

51.* **עשה**, עשה משה רבינו ושלחו. ר' תנחום מבאר ,בחרו', דומה לזה בשיא י"ב ו'.

52. **עשתן**, עשתנותיו מתטרפות (יסודי התורה ו' ב'. ע' תה' קמ"ו ד').

53.* **פגע**, אם פגעת אליו. מתורגם תשפעת עיפ ירמי' ו' ט"ו.

54.* **פעט**, אים פעוט, אנשים פעושים (כלימי נקלים, בערבית מידר, חקור), בעזיד ל,מכובד נדיב'. עם במובן תיוק (,רפעושית', נשן ה' ו'). המובן הראשון (שהוא לפיד ר"ת העיקר שמשום כך נקראים התיוקות פעושות מפני שאינם נכבדים) לא נודע מאיזה מקור נשאב.

55.* **פרד**, עיר הפרדי (וכך גם בע' ,עיר'), כנוי העור של הנפה.

56.* **פרס**, פרס המנחה, כלימי חציי של זמן המנחה, ,אחרי שהוי משעה ½ו (3½ אחר הצהרים) עד שקיעת החמה, יבבן ½ו שעה, יפרס הוא 1¼ לפני שקיעת החמה. השוה תוספ' ברכות ריש פרק ג': ,כמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביע: ב' ברכות ב' ב': פלג מנחה אחריה. את הכתוי פרס מ' אין במשנה תירה לא כאן ולא בהלי תפלה ג' ד'.

57. **פרר**, מקצת הארץ משתנית ומתפרדת ונעשית מים (יסודי התורה ד' ה'), עיפ ישעי' כ"ד י"ט.

58.* **צדע**, מלבר שני צדעי (נדה ל' ב') מביא עיד ר"ת: ,צדע מצרעיו' ,חייב על כל צדע יצדע'. לוי חד 171 א' מביא רק למספר היחיד מהארמית צדעא (שבת פ' ב').

---

1) ע' ספרי ר"ת ירושלמי (בנלמנית) ע' 43 הע' 3. 2) בספרות ההלכה בא ,ניקור' (טור ושלחן ערוך יורה דעה סוף ס"ה). זו היא הכונה גם אצל ר' תנחום אלא שהוא גורס מנקרין בר' במקום ר' (ע' לוי ח"ג 434, 442).

מכוא ר' תנחום עפסיות משבת י"ד ב' יעכאר נכ כך יבי משתמש הרמבם בשבת נ' יב.

24.* **הצץ**, יכלכר שלא יישי. (עיין בפיולים, בעי יסב, ביא י' ב'ס).

25.* **תקק**, בחיי דיעמא מכוא ר' תנחום: תקק לי בערביי, יליה נם השם ,אפבר הקשוה בתקק, זה צריך לומר תַּקַּק (אייעשטיט).

26.* **חרט**, נתחרטתי על השבועה, דיעמאת מתפעל אצל לוי חוב 109 ב', קאדיש (חוב 491) מצין ,נתחרט מהא דבי אליהו ב' י'.

27.* **מאט**, אם מאט את הבית (= בתנך מאטא). בירוי שבת נ' א' (5 ב') יש נוסח מאושר מכמה מקומות, שבמקום ,צריך לחטט צ"ל ,צריך למאט. ע' ישור ארבת ציון וירושלים ח"ב 42.

28.* **טיב**, ניתנו לבני בשיבר, ניתנו לעני בשיבה (כלומר ברצונו הטוב, בלי כפיה), ר' תנחום מתרגם: פי נשולא, ישי יצא מקשלא בשיבתי (לוי חוב 144 א').

29. **טעין**, ביצים של שעיר ראשונה (שחיטה ט' א'); במקור — חולין נח א' — שיחלא קמא, הפעל טען במובן קרוב לזה — בזק נח א'; השם טענה במובן אחר — בם לא א'.

30.* **טרח**, טריח השבת, השוה את הכנוי הארמי: טורחא דשבתא ביצה ט' ב'.

31. **טרפש**, יהיא מעורה בטרפש שלה (שחיטה ח' ב'א); קרעיני טרפש דכבד (שם י"א י'). מדארמית טרפשא שקבלה צורת עברית (חולין מ' א').

32. **כמוש**, ומכמשין איתי על האומים (תפלין נ' ב', שטם דברית הפלית ,על האישוב), קל ונפעל מהפעל הזה נמצא אצל לוי חוב 347.

33. **כנן**, יעשה כַּנָּה (סות ט' ד'); יסדוד העיר בכנה (שם), בורפסים הנרמא קנה, בירוש המלה הואת הוא ברגל (מכשרה) ומיכא אצל ר' תנחום על יד המלה בזה שבמשנה כלים יב ה', ומזה לקח רית את המלה הואת. קנה במובן ברגל נמצא במס' סופרים א' א'. מסלת הנוק ,יו' (לא ,וה) ברומא השנית נראה שהרמבם לא כתב קנה אלא כַּנָּה.

34.* **כרת**, הכרת מאנים (= הברע מ'); יכרות בין שוחם (יבריג בין שוחם).

35. **מדלע**, (ערך ,דלע). המשמר מקשאי ומדלעי. במשנה שביעית ב' א' ברכות נקבות: מקשאות ומדלעות. והרמבם במשנה ויובל נ' ט' משתמש בצורה האחרונה.

36.* **מורק**, (ערך ,ורק). מורקים שכחם הרם מהבשל, בזה מעיין את הנידים, כלי הרם, צורה עברית מהארמית ,מורק, חולין צ"ע ב'.

37. **מצע**, דעת מציעאה (דעת א' ד'). כלומר דעת שהדיקות מקיצוניות יבירות במה שהוא באמצע, אולי בהר הרמבם בצורה לשונית זו בהשפעת האמר בירי ברכות 8 ב', ב' ברכות 33 א': גחולה הוא דעה שהוא מציעאה בין שתי אוכרות.

38.* **נגב**, עד שיכתום ויובש, קל מן נגב–יבש. מלבר הביוועי לא מצאתי בשום מקום.

39.* **נחת**, כרי שינחו אחרוחם העם, על יסוד הבי שיא ו' ב'.

40.* **נטע**, נטעים קטנים יירוקים. רבים מן נטע פי שעי' יי'.

41. **ניב**, נאצלי נעבו (שחיטה י' ג'), תרגום לעברית מן איפסוק ניבות, חולין נ"ד ב'. שטם מפרשים איפסוק = איתעבול (לוי חוב 385 תרגם בטעות ,ניבוחי כאלו הוא בטספר יחיד). ר' תנחום מתרגם אלאחאר אללאומה אלמצאעל.

42.* **נכה**, מוכר לו בנכוי, שם הנוגר מהפ' נָכָה אותו הדבר כמו נכאי, לוי נ' 393.

43. **נלוז**, (השרש לוז) לפי שחיטה נלוי מעט במעגלי (בחוש חוב יי' י'), עיין דבדים

6. **אמד.** מלבד אומדית (אבות א' יח) מצוין ר' תנחום עוד דוגמאת אלה: משרש זה: אומדן דעת היא (השוה הארמית אומדנא, ע' לוי חא 94 ב'); אם היה אומד (השוה הארמית אמיר, שם 94 א'). לדוגמא הראשונה היא מוסיף שיש עוד נוסח (בעץ אלריאת) בע' (עומדן דעת). את הכתוב היה היא מביא גם בערך עמד. בשני המקומות הללו הוא מקוים, מבלי להראות על המקור, את הבאור לעמדתו, מיכה א' יא, עיפ מוכנו של השרש אמד-עמד, עזר.

7. * **ארה.** שם הנגר מהפעל ארה (מ' שביעית א' ב'); שלש אריות (אולי אֲרִיוֹת).

8. **בול.** בול של עץ, אותו הדבר שבנביאים (ישעי' מד יט); בול עץ.

9. **בעת.** שמא יבעת התינוק וימות (שבת ב' יז), תרגום של משום דקא מְבַעֵית, יומא פיד ב'. צריך לנקר בנפעל וְנִבְעֵת (השוה דניאל ח' יז; דהיא כיא ל'.

10. * **ברא.** אם ידעו שדברו בריאים, רבים ל,דבר בריא' (ברור, ודאי), בתלמוד אין רבים (לוי חיא 265 א').

11. **גבל.** נְבָלִים. מסתתי אבנים ומנסרי עֵיט. משנה תורה שבת יא יז (על יסוד הבאור המקובל ל,נבלים, מיא ה' לית).

12. **גלד.** גלדי בצלים (יסודי התורה ג' ב'), קלפות בצלים. במובן זה לא נמצא בספרות התלמודית (ע' אהלות ו' י', נדה יז א').

13. * **גרגש.** ארמית שקבלה צורה עברית, גרגשתא' (לוי א' 356 א').

14. **דחה.** בתור דוגמא לשרש זה מביא ר' תנחום: דוחה (יבמות פ' ב'); אם היה דם הנדה דוחה מעט; אם היה מראה הנגע דוחה (משנה תורה, אבודי בואה ה' ה', משנה נדה ב' ו'); מדחה אתה את מי המרים בפני הנשים. הוא מבאר זאת כך: אתה מחליש את הגס של המים המרים — במדבר ה' — בעיני הנשים. האֲפָעל של הפועל הארמי ,אדהיתיה' מציין לוי מירושלמי נדה 50 א'.

15. * **הדיוט.** אם לקח מן התנור בשר מן הדיוט בפיל. ר' תנחומא מביא זאת לדוגמא למי שאינו בעל מקצוע. בניגוד לבעל מקצוע (כאן מדובר בבוחרים), נקרא הדיוט.

16. **הלל.** לא יהא מהולל ושוחק (דעות א' ד'), בניגוד לעצב ואנן; השוה קהלת ב' ב'.

17. **הלם.** שיתיצין האבר יהלם מיתת הנפילה (שבועות ט' ח'). באיר לפלת רסיק, חולין נ"א א'. צריך לנקד וַהֻלַּם בנפעל.

18. * **חדת.** בגדים חדתים (= בגדים חדשים).

19. * **חור.** בגדים חורים (= בגדים לבנים).

20. **חלל.** הנים מתחללין 1) יעשה היין. עשטו לא מדייק (פעמים באיפן אחר) מיסודי התורה ד' ה', ששם משתמש בפעל מתחלל רק בפה שנשתנה מאיזה לאש ימאש לאויר, מעים לאויר הוא משתמש בפעל מתמצמצין. ר' תנחום מתרגם מתחללין בערבית תבלבל, (להיות נרעד, לגרום תגיעה). היא מביא לזה תחלל (מעלי כ' ח' ב') ישמתחלחלת (בלאם י' ג'), ואולם קרוב הדבר שסיודו הוא מתחלל, ירמי' כג יט.

21. **חלם.** דברים המבדין והמחלמין (דעות ד' א') בינוני מן ותחלמנו, ישעי' לח טז.

22. * **חֲמָת.** חמת הרועים. הולקוט שהרועה מחזיק בו את פתו ושאר צרכיו. דומה בצורתו לחמת מים.

23. * **חסם.** הסכיית (רק מלה זו מיוחדת בתור דוגמא יחידה). ויהי מלה שקבלה צורה עברית מן הסוס, בסחים מ' ב' (ששם מפרשים תוספית: קטר של עדשים). בערך עסבי

1) ע' לעיל ע' 327.

120. **שְׁחָיָה**, שם הגזר מהפעל שחה, השתחויה, שבת י' כ': בשחיה אחת (תרגום מן בחד שיחייא, ביצה כ"ד א').

121. **שלח**, שבת י' כ"ב: המשלח כלבים כדי שיצודו צבאים (כתנ"ך שַׁלַּח במובן השתה).

122. **שלך**, קדוש החדש ו' ה': כשתשלוך ימי חדש הלבנה ז' ו' (Summiren).

123. **שלך**, שבת י"ט ה': בתכשיטין שדרכן לשלוף אותן (ע' שבת נ"ט ב': שלפא ומחויא).

124. **שפע**, תפלין א' ב': מיבה שהשפיע ל': יסודי התורה סוף ד': השיבה הגדילה שהשפיע הקב"ה לישוב העולם; מלכים סוף י"ב: שהטיבה תהיה מישפעת הרבה.

125. **שיתָּפוּת**, טומאת צרעת ט"ז י': הצרעת היא שם האטור בשותפית; שם: וזה השעיי האטור בכוורים וכבתים שקראתי תירה צרעת בשיתפית השם (ערבית: אשתראק, Homonymie).

126. **שתק**, טומאת המת א' ב': שתק ממני הכתוב (צרוף מלים בתי בערבית, ע' יונה א' י"א).

127. **תבנית**, קריאת שמע ג' י"ט: שיהא תבניתם בתבנית הגדולים (בנין הגוף של האדם).

128. **תֵּג**, תפלין ב' ה' ט': האותיות המתוגות (פעל מן תגין; בערבית מְתוּג).

129. **תלה**, שבת ה' ה': אין מדליקין בפתילית שאין האור נתלית בהן; שם ה': מדבר שהאור נתלית בו (בנגיד לשהאור מסבסבת בו, בבלי שבת כ"א א'); שם י"ב: שעדיין לא נתלית בו האור; יום טוב ד' ט"ז: זבובים הנתלים בבהמה.

130. **תשורה**, (מתנה), יום טוב ב' י' (=דורון δῶρον ביצה כ"ד ב'). שם ה' ח': כשישלחנו לחברו תשורה.

זהי הרשימה שסדרתי אני ואחריה הנני להביא רשימה מהמלון של ר' תנחום טלות או נורות באלה שאין במוהן בספרות המכורתית. רק חלק מהן יכולתי למצוא במשנה תורה של הרמב"ם. החלק היותר גדול — הם נרשמו בראשיהם בכוכבים — לא ציין מקורם, אבל בודאי סגם הם רוכם לקוחים מספרי הרמב"ם.

ב.

1. **אבר**, צורה של איברים, מנורה של איברים, מטה של איברים; השוה לעיל ערך „פצל".

2.* **אגמין**, (ע' ישעי' י"ח ה') קישרין אותי באגמין וכייצא בו, משתמש במלה תג'ית במקום המלה „גמי" שבמשנה. במשנה תירה בכוורים ב' י"ט בא „בגמי" ע"פ משנה בכוורים ג' א'.

3.* **אגר**, מהארמית „אגרא" (תרגום מן גל, בר' ל"א מ"ו), שקבלה צורה עברית: אגר של אבנים.

4.* **אלם**, מהארמית „אלים" שקבלה צורה עברית, שתי דעמאית: גיי אלם שהפקיד חמשו (בחמין ומצה ד' ד' בא אנם במקום אלם); היה בעל דינו אלם.

5. **אם**, מהארמית אימא שקבלה צורה עברית. המלה „אימא" אינה בתלמיד (אלא מהמפרשים יהפוסקים, ע' רש"י תולין מ"ו ב', ספר הישר של רית סי' שס"ב) ופירושה עיקר הריאה, בניגוד אל הכנפים (איני). אים של ריאה, שחיטה ו' ה' (ערך „אם").

העדבי (נמץ). חובל ומוזק ג׳ ט׳; קבין אצבעותיו; שבת יט יח: קבין בנפיו; ביאת המקדש ה׳ ו׳: מי שמקבין ריבי עיניו; בהקדמה: יהא חיבור זה מקבין להזירה שבעיפ כולה; מנחדרין כיה ו׳: שכל הדיוטים מקובצים; גרושין יג בח׳: מים מקובצים; שבועות י׳ ד׳: השלשה מקובצין; קדוש החדש י׳ א׳: שיתקבץ הירח עם החמה. שבו: קובצין; שם ו׳ ח׳: קובון האמתי Conjunktion ; מבירה כ׳ א׳: ואחר כך נתקבצו; איסורי ביאה ה׳ ג׳: שמתקבץ ראשו (כנראה מהערבית נקבץ, התכוון, בנגוד לנאמה).

105. קלף, מאכלית אסורית י׳ י״ב: בציי בחמר יחוי בקלף שעליהן (ג׳ א בקלפי), ברפרוה מן ,ובן ביעי ובן מיזרקי, חולין צ״ג ב׳.

106. קרא, (איקרי). בלשון נקרא נקריתי ש״ב א׳: משתמש הרמב״ם באלה המקומות: תענית א׳ ג׳: דבר זה מצוה העולם אינו לנו וצרה זו נקרה נקרית; יום ד׳ ב׳: לא קבעי מקום אלא נקרא נקרא, נקראת היא יהיא לפניהן; איסורי ביאה י״ב ב׳: ואם לא ייחדה לו אלא נקראת מקרה.

107. רדיד, כנהרי כ״ג ג׳: רדיד הדיון. מעילן, בערבית רדא, בתנין: מלבוש של נקבה.

108. רוח, ברכות ח׳ א׳: שלא לרוות צמאו (בנגוד ,לצמאו, ברכות מ״ח א׳) 1).

109. רחב, אסורי מזבח בסוף: ירחוב ידו (השוה ירושל׳ תענית 76 ג׳: ידו רחבה).

110. רחק, טומאת מת כ״ג י״ט: מדן רבני קבלה ומזי מירות ומסקנות (השוה ברכי ב׳ א׳: כדי להרחיק האדם מן העבירה).

111. רחש, מעשר ט׳ ט׳: וצריך לרחוש בשפתיו (בכל מקום ,רחש׳ בא בתור פעולת השפתים עצמן: שפתותיו רוחשות).

112. רטב, קריאת שמע ג׳ ז׳: אם היו מרטיבין הוד 2) (במקום מטפיחין, ברכות כ״ח א׳); תפלין ג׳ ב׳: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים.

113. רעד, שבועות ו׳ ח׳: תרעוד את הכותל (השוה ירושל׳ סנהדרין 27 ד׳: מרעדא בתליא).

114. רקם, מאכלית אסורית ג׳ ד׳: שרקמיל האפרים לרקמם (ויקן ב״ר א׳: ויקמיו).

115. שארית, (עוקר בחשבון). קדוש החדש ו׳ ד׳ ולהלן; שם י״א י׳: בשתקבץ שארית לשארית. *)

116. שגיה, תפלין ו׳ י״ג: וייער משנתי ושגיותיו בהבלי הומן. מלה זו באה במובן שמו השתמש אלדד הדני, עיפ בפסוקו של ר׳ יהודה אבן קוריים, באמרו: יש לי שגיה (כלומר יש לי עסק), ע׳ אוצר הטרשים של ר׳ יונה ערך ,שגר.

117. שהה, תענית כ׳ י״ד: ובל העוכ הלוי ושוהה מעט מעשרותיו ברעלים (לפי ,שהה׳ בקל – במקום בהפעיל); ובן בכורות ג׳ ח׳: לשהותי אצלו.

118. שוה, שבת י׳ י״ב; ויוט ח׳ י״ב: המשוה פני קרקע (השוה ישעי׳ כ״ח כ״ה).

119. שוטה, עבודה זרה ב׳ א׳: שמא תשוט בעין לבך; שם א׳ ג׳: לשוטט ברעתו; שם: ולבו משוטט; ספר תורה ו׳ ד׳: שלא יהיו ענוך משוטטות בכתב.

---

1) ר׳ תנחום מביא בערך ,רוה׳: שוטה יין לשרות אבילה שכפעיו אבל לא לרווה. בהלכות דעות ה׳ ג׳ נמצאים הדברים רק בלי שלש המלות האחרונות. ר׳ תנחום מצאר לרווה מן מרוי, שהוא תרגום של שכר (ויקרא י׳ ט׳) ועם השתגם: לא תשתי ולא תרוי (יקאלו עליהם אלסלאם).

2) ר׳ תנחום מעתיק: מפני שהן מרטיבין את הזרעים.

---

*) שבש, מי שהותה דעתו משובשת, הלכות דעות פרק שתי ה״ם. — ה ט ת ר ו ם.

ונפסדים תמיד; עבודה זרה ב׳ א׳: להיות חיים והווים ואינם נפסדים; בכורות ד׳ י׳: נפסדה צורתו; בלאים ב׳ י״ג: עד שיפסדו החטים; טומאת אוכלין ב׳ י״ד: כל אוכל שנפסד ונסרח; שכנים י״ג ז׳: הלוקח שבנה והשביח או סתר והפסיד; שם ט׳ י״ב: מפני שהחום מפסיד פירות האוצר; נזקי ממון ח׳ ה׳: ומפסידין ממון הבריות; שכירות ב׳ ג׳: שהפסיד בידים; שם י׳ ז׳: שיחזרו ההפסד שהפסידו; שחיטה ג׳ א׳: ה׳ דברים מפסידים את השחיטה; נדרים א׳ ט״ז (ע׳ לעיל ע׳ „עלג״); תרומות י״א ד׳: מפני שמפסיד החימץ; שמיטה ד׳ ד׳: הספיחים מפסידים אותה; טוען ונטען י״א ט״ו: אתה הפסדת על עצמך 1). (החוטא הוא הפסיד את עצמו), הלכות תשובה, פרק ה׳ הל׳ א׳.

93. **פצל.** גם הפעל הזה, עפ״י השפעת הערבית, נתרחב אצל הרמב״ם שהרבה להשתמש בו. יום טוב ד׳ י״ג: כלים שהם מפוצלים (שהם בעלי פרקים); פרה אדומה י״ב ד׳: כלים המפוצלים; שאר אבות הטומאה י״ב ה׳: כלי שהיה מפוצל; שבת כ״ב כ״ו: בסא מפוצל; שלחן מפוצל (השוה שבת נ״ח ב׳: מספרת של פרקים. פרק בערבית פצל) 2); שאלה ופקדון א׳ א׳: או ששאל קרדים לפצל בו עצים (במקום לבקוע, ע׳ קהלת י״א ט׳).

94. **פצר.** (במיבנו התנ״כי). סנהדרין סוף ג׳: ופוצרין בהן; גזילה א׳ י״א: והפציר ברעים; שם י״ב: כהפצר שהפציר בבעלים.

95. **פרך.** קריאת שמע ג׳ ז׳: תתפרך (מתאים לנפעל נפרכת, ברכות כ״ה א׳); שבת כ״ו ד׳: אדמה שהיא קרובה להתפרך. פרפרוה ל„פיאס׳ או „פיים״ שבשבת פ״א א׳, שנתקבל מהאלפסי לאותו דף (בהוצ׳ ווינה — להתפרר), יאילם נמצא קורם גם בפירוש ר׳ הנגאל, ע׳ קאהוט ערוך ח״ו 327 א׳.

96. **פֶּרֶץ.** שחיטה א׳ ה׳: ויתחיל להיות פרצים פרצים. תרגום של „דקאי פרצי פרצי״, שבזה מבאר האלפסי „שישעיר״ (חולין מ״ד א׳).

97. **פתל,** שבת י׳ ח׳: הפותל חבלים (ע׳ לוי ח״ד 158 א׳, ששם הוא משנה לא נכון מקל לפָעֲל).

98. **צוק.** במקום יצק בא שלש פעמים בבינוני „צק״, ברכות ו׳ י״ג.

99. **צוּרָה.** במובנו הפילוסופי (εἶδος של אריסט׳). יסודי התורה ב׳ ג׳ (ע׳ לעיל ע׳ „גלם״); שם ה׳: ובמה יפרדו הצורות זו מזו; שם ח׳: וכל הצורות האלו חיים; שם ט׳: מצורה הראשונה עד יתוש קטן.

100. **צות.** מכירה י״ג י״ב: כדי שיצטוותו (נתן צורה עברית להמלה מצטבתא—נ״א: מצטוותא — ב״ב פ׳ א׳).

101. **צחות.** תפלה ו׳ ג׳: כפי צחות לשונו; שם א׳ ד׳: לשון צחה.

102. **ציור.** שבת י״ו ט״ו: כיור וציור; שם: ציור וכיור; שכנים ה׳ א׳: כנון ציור וכיור (השוה ב״ר כ״ח: וכירה וצירה), השם „כיור״ בלבד — ב״ב ג״ט ב׳.

103. **צפצוף.** שכנים י״א ה׳: בקולם וצפצופם (ע״ד קריאת העורבים).

104. **קבץ.** הרמב״ם משתמש תדיר בפעל הזה, מקצת במובנו התנ״כי ׳מקצת במיבן

1) ר״ת מביא מאלה איזה דוגמאות ומעיר: מענאהא אלאפסאד ואלאתלאף והי מעאני מתקארבה לאן אלכסארה תלאף פי אלמאל. 2) בהלכות עבודה זרה ו׳ ז׳ מביא הרמב״ם באור על ויקרא כ״ו א׳: בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים, אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש. הביאור הזה הוא מביא גם בס׳ המצות לא תעשה י״ב (הוצ׳ בלוך ע׳ 178) מהספרא. ואולם לא בספרא ולא בברייתא מגילה 22 ב׳ נמצאה המלה „המפוצלות״, ואם כן ווהי הוספה של ביאור מהרמב״ם בעצמו.

75. **עבד**, שבת ז׳ א׳; והתפשטה והתעבדה 1). שם הגזר מן הפעל ,התפשט והתעבד׳ (משנה שבת ז׳ ב׳). עיפ זה יוצא שהרמבים גרס ,והתעבדו׳, בהפעל, ואולם יותר קרוב לומר שמפני הזווג עם ,הפשטה׳ באה ,העבדה׳ (במקום עביי).

76. **עגב**. איסורי ביאה בסוף: דברי עגבים, ע׳ יחזקאל ל״ג ל״א.

77. **עור**. תפלה י״א י״א: ותעור רוחם (נפעל).

78. **עין**, (צבע). יסודות נ׳ נ׳: לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות, ע׳ משנה שבת א׳ ו׳ 2).

79. **עינן**. שבת ה׳ ט״ז: ואין נכרין אלא בעין הרבה; שם: שאינו צריך עין הרבה.

80. **עבר**, נדושין י״א ב״ה: שלא יתעבר החלב (במקום הנפעל).

81. **עלג**. שבועות ב׳ ה׳: כגון שהיו אנשי אותו המקום עלגים; נדרים א׳ ט״ז: יש מקומות שאנשיהם עלגים ומבטלים את הלשון (עיפ ישעי׳ ל״ב ד׳); תפלה א׳ ד׳: יתהה תפלת אלו העלגים תפלה שלמה בתפלת בעל הלשון הצחה... עיין בפי׳ העלג: שם ט״ז א׳: העלגים שאין מוציאים את האותיות כתיקנן 3).

82. **עלה**, (= סבה, בערבית: ,עלה׳). יסודות: וכמו שאומרין בעילה שהוא למעלה מן העלול, מעילה בסוף: דבר שלא ימצא לו טעם ולא ודע לו עילה.

83. **ענן**, ריש א׳ ח׳; עבדים נ׳ י״ג: ענן הכתוב.

84. **ענג**, (מדברים בזה נוד), שבת ל׳ ח׳: מי שהיה ענוג ועשיר. *)

85. **עקר**, (כמובן פרוצים, יסוד, בערבית: אַצל); איסורי ביאה י״ד ט׳: עיקרי הדת; רוצה י״ג יו״ד: המאמינים בעיקר הדת; יסודי התורה א׳ ו׳: העיקר הגדול; שם ב׳ י״א: בל העיקרים.

86. **ערם**, מקואות ח׳ י״ג: עד שיערמו המים (עיפ שמות ט״ו ט׳).

87. **ערער**, מאכלות אסורות י״ד ט״ו: דברים שמערערים את הנפש (בפרפרת מן ראית לית קוף, כתיבות ט״ו א׳).

88. **עתך**, מלכים ד׳ א׳: עיבדי חיותים ,תרגום של ,בישלי ,חיטין י״ו א׳.

89. **עתק**, שבת כ״ז א׳. אבל הכתים העתיקו; מעשה קרבנות ב׳ ט״ז: כמו שהעתיקום מפי משה רבינו. הפעל, שתרגם בו הפעל הערבי ,נקל׳, נעשה רגיל לציין בו המסרת והקבלה.

90. **פלה**, (השוה שמואל א׳ ל׳ י״ב; משנה דמאי ה׳ ה׳). מאכלות אסורות ט׳ י״ט: יאם הוו בו פלחים פלחים; תרגום מן ,אית בוה פולי׳, פסחים ע״ו א׳ 4).

91. **פלילים**, (ע׳ שמות כ״ג כ״ב). מלוה ולוה כ״ז א׳: מקום קבוץ פלילים (תרגום של בניבאתא, נשין י״א א׳).

92. **פסד**, עיי השפעת הפעל הערבי פסד (=שָׁחַת) הרבה הרמבים להשתמש בפעל העברית החדשה בנפעל ובהפעיל, יותר ממה שהוא רגיל בספרות התלמודית. יסודות ד׳ ד׳: לא כל הנפסד כשיפסד מיד יחזור לארבעה היסודות; שם ב׳ נ׳: והם הווים

---

1) ר׳ תנחום מביא בערך ,עבוד׳ על יד השם עבוד גם עבדה עם תרגומאות: צריך עבדה לשמו, אינו צריך ע׳ כלל. ועל פי זה צריך גם כאן לקרוא ,והתעבדה׳. 2) ר׳ תנחום מביא גיב את הדוגמא: יש בו עינות הרבה. ע׳ גיב עינות ב׳ ב׳. 3) במובן אחר משתמש הרמבים בשלת ,כלגים, ע׳ ספרי ,אין העבריואשדרסטער וואהרטערבוך׳ ז׳ 10 א׳; 2 (מקובץ 2 דף 44 א׳).
4) השוה ערוך פלח I (VI, 332 א׳), שהם מביא מפי ר׳ חנאל: פ׳לי כמו פלחי.

---

*) **עצם**, שם. עצמו של יום הכפורים מבפת־הלכות הסו׳ פרק א׳ הל׳ ד׳. — המתרגם.

58. **משך**. יום טיב ו' ב': לא ימשך ביין; שם ביא: ולא ימשכו ביין (ע' קהלת ב' ג'); תפלין י' ב"ה: יאני ומשך בשדוך ובשיחה בטלה; חמץ ומצה ח' ט': נמשך בסעודה.

59. **נאמנות**. שם המקרה מן „נֶאֱמָן" שנגזר מן הפעל „האמין". יסודי התורה ח' א' (לשמית י"ט ט"): וגם כך יאמיני לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמיני כי 1) נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.

60. **נדר**. עבדים ה' ט': שנו נודדת (במקור, קדושין כ"ד ב': נדודה).

61. **נדנד**. טומאת המת י' י"ב: רצפי באבנים שאינן מתנדנדין מהיליך אדם (במקור, מ' אהלות י"ח ה': הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להתנדנד). *)

62. **נוד**. שבת ג' י"ט: ונוד העצים; סוכה ד' ה': עד שלא תהיה הרוח המציוה מנידה אותה תמיד; שם: כדי שלא תניד אותה הרוח (רשי סוכה כ"ד ב', ד"ה „דעביד ליה": שלא ניעענו הרוח).

63. **נְטִיָה**. במובן של התכוונה. קה"ח י"ט ו' ולהלן.

64. **נְכָה**. תפלה ה' א': נוכח המקדש; שם ג': נכח ארץ ישראל (במקור: כנגד).

65. **נְצָב**. נצב ילדב. הקרא ידכריל של דסבין. חמץ ומצה ה' כ"ג (במקור פסחים ל' א': קתא ופרולא), משופטים ג' כ"ב.

66. **נצל**. גרושין י"ג ז': כשם שנוצלה היא כך נוצל הוא (פעל במקום נפעל).

67. **נשנ**. הפעל במובן הבין. יסודי התורה ד' י"א: להשיג פירוש וביאור כל הדברים; שם ו' א': להבין ולהשיג; שם ד' ח': צורה הוודעת ומשנת הדעות; תשובה ח' ב': שיודעין ומשינין; שם ג': הדעה שהשיגה מהבורא כפי הכח.

68. **סבב**. שמיטה ט' כ"ט: מסבב עמו בדברים (פרפרזה ל„תלי ליה", נטין ל"ז ב'); רוצח ב' ה': הריני מסבב להרוג אויבי (עישה סְבָה, בערבית סַבַּב); שם ד' י': עד שיסבב הרוגתם.

69. **סְבָה**. רוצח ג' ג': משערין כל סבותיה; שם ו' ט"ו: משאר הסבות.

70. **סלק**. אישות כ"ג ב': סילק עצמו מניף הקרקע; שם ג': שלא סילק עצמו אלא מפירות נכסים אלו בלבד.

71. **סמר**. שבת ב' ו': החום שמסמר את הכשר, פרפרזה ל„אישתא צמירתא", עבודה זרה י"ה א' (משיטמט באתיולוגיה של המלה צמירתא, ימשנה איתה ע"פ איב ד' ט"ו 2).

72. **סעד**. כלי מקדש ו' ז': כלי שיר שסועדין עם הלויים.

73. **סתר**. וביה ה' ב': מתנה מסותרת (תרגום מתנה טמירתא, ב"ב מ' ב'); כנדרין כ"ד ג': דברים מסותרים, ביענו פעל נמצא רק במשלי כ"ו ה'.

74. **סְתָר**. נערה בתולה סוף ג': שנושאין ונותנין בסתרי הדבר (השוה „סתרי ערוות, איסורי ביאה כ"ב י"ן, מחגיגה י"א ב').

כ"ה). ר' יוסף קרא לא הבין את הערת הראב"ד וכתב: ואיני יודע מה מלמדנו. ר' ש"ם אבן גאון במגדל עוז נותן הודאה להראב"ד שעל ידו נתבארו דברי הרמב"ם. אולם גם אחד מהם לא עמד על זה שכאן „משח" פירושו מָדד. בגיאומטריה של ר' אברהם בר חייא (ע' ספר ר' תנחום 87 „משיחה" היא שם השעולה. ואולם במשנה פירושו הבל שמודדין בו.

1) השוה די בובעלעקטענעוע ס. מיימוני ו' 133. 2) בערוך בא לא צמירתא אלא צמרמורות (גדה ס"ג א'), מן „סמר" תהלים קי"ח ק"כ. בפעל זה משתמש הרמב"ם באמרו: ויתמר שערות בשרה (איוב ד' ט"ו).

---

*) **נהג**. הפעל. ואל ינהג עצמו, הלכות דעות, פרק ששי הל' א'. — המתרגם.

מאשר היא נמצא בתורה שבעל פה, קצת מהעברית יקצת מהארמית (ע' לי' חיב 419 ב', השוה עוד סוטה נ' ב': מלפפתם 1). בקל, כלים יא ג' ויד: ללפוף עליה החוט; שם יא טו': המיטה שלופפין עליה השני: כלי מקדש ח' ב': שבהן נדיל צינף בה כמי שליפף על השבר. בפיעל, פרה אדומה יב י': העץ שמלפפים עליו הטיי, יהיא הנקרא בוש; מאכלות אסורות ז' ט': המעים והם הדקין המלופפים; שחיטה ו' יג': ויש מהן מלופפים ומקופים יי לפנים מיי; שבת כ' י ב: מליפפית במטלנית. — לפיפה יבישן, מליה ולוה, ט' כ"א, הוא מה שבתלמוד בימ עיד א' בארמית: לפופי ויבושי.

49. **לשון**, במובן התיבות ארוכות של מתכת (השוה לשונות ארגמן, בימ פרק ב' מ' א'), שבת ז' ח': שם ח' טיו: לשון מתכת; טוען ונטען ד' ח': לשון כסף (=נסכא, שבועות ליב ב' ושינ) 2).

50. **מדרש**. במובן בית המדרש בני בערכות מדרשה. תלמיד תירה ה' ב': שקיבע לו מדרש; שבת כ"א ב': או יקבע בו מדרש; סוטה ז' כיד: ובשוכנים למדרש.

51. **מחמה**. מהתניבות התמהמה. שבת ב' נ': אסור להתמהמה בחילול שבת לחילה שיש בי סכנה (בברייתא ימא פ"ר ב': דמתין). שם בינ: יאסור לכן להתמהמה למוצאי שבת.

52. **מטמט**, שבנים ח' ט': כדי שלא יתמטמט בוחלי בעת חפירה (לוי חנ 90 א' מציין רק דוגמא אחת בבעני פעיל מאוכה ר': ריל מטמטמה, תרגים מ"ריל מיעדת, משלי כ"ה י"ט).*)

53. **מַסְלִיל**, בואת הפלה התנ"ית Hapax legomenon (ישעי' ל"ה ח') משתמש הרמבים במקציע התבונה, ע' קדוש החדש יג א': מסליל ישמש; שם פרק טיו הרבה פעמים.

54. **מסס**. שבת ט' ו': המסמס את הדונג (במקור, שבת עיד ב': ארתת, ורשי מפרש התיך).

55. **מצא**. בהתאם אל העברית יר משתמש הרמבים במלת "מצא" במובן רבר שהוא יש ימים. בתחלת בפרי משנה תירה (יסודי התורה א' א'): מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמתת המצאו.

56. **מרק**, מאכלות אסורות בסוף. ומטרק נפשו לשם הקביה (השוה מהצד הרע, שבת ל"ג א': כל הממרק עצמו לעבירה).

57. **משח**. ריצח ח' ח': יכן משחין בן כל עיר ועיר. כאן "משח" הוא במובן הערבי "מסח", שפי' עָדַר, שהמשנה משתמש בה בשם משרת – הכל שעידרין בי: משיחות – מודרי השדות 3).

---

1) ר' תנחום מביא רק דוגמא אחת: הלפפין, הלפופות (רבים לפה לפופה, כלומר בפופה). מסורה גינזבורג ס' י"א י"ב: פה לפוף. השוה "הלפופות והעקומות" בחקדמת הרמב"ן לבאורו לתורה.

2) ר"ת מביא רק אלה הדוגמאות: לשונות של כסף ולשונות של זהב, ומתרגם — סבאיך.

3) ע' בם' ר' תנחום ירושלמי של המחבר בגרמנית ע' 87 במקור שהבאנו נמצאה הוספה מהראב"ד: וכן משוין. וזהו או הנחה שצ"ל משוין במקום מושחין, או באור שמשח הוא במובן שוה (ע' ישע' כ"ח

---

*) **מנהג**. ברבים מנהגות. אם היה בסדינה שמנהגותיה רעים... ללכת למדינה שמנהגותיה טובים (הלכות דעית פרק שש' הל' א'), דומה לזה—בפר המנהגות לר' אשר בי"ר שאל מלוניל. ואולם תמיד בא "מנהגים": מנהגי מהר"ם מרוטנבורג בי"י רדיא; ס' מנהגים לר' אברהם קלוגר שי"ם; ס' מנהגים לר' איזיק טירנא, שנ"ו. ע' אוצר הספרים של בן יעקב.

ה מ ת ר ג ם.

41. **יקר** גזלה ז': שמא תתיקר. העתקה מן שמא תיוקר, ב"ק ק"ח א'. בכל מקום אנו מוצאים „הוקיר".

42. **ישראל**. הרמב"ם משתמש תמיד לכנות את היהודי, כמו במשנה ובכל הספרות התלמודית, בשם ישראל. למשל: ערובין ב' ח': ישראל וגר; שם ט': ישראל הדר עם הנכרי. יאילם לפעמים נמצא אצלו עם בנוי היחס „ישראל". למשל: מאכלות אסורות ג' כ': שואל לישראלי המוכר; שם כ"א: מכל ישראלי שבה; חמץ ומצה ד' ד': גוי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל אם יודע הישראלי; שחיטה ד' א': ישראלי שאינו יודע (כך בהוצ' כונצינס; עברים א' א': עבד עברי... זה ישראלי שמכרו אותו. בתור תואר, נרושין ג' י"ו: הפקח הגדול הישראלי. נקבה, אסורי ביאה י"ב א': ישראלית שנבעלה לגוי; שם י"ג י': ישא ישראלית. בתור תואר, מאכלות אסורות י"ב כ"ו: וזנה ישראלית. רבים: ישראלים, ערובין ב' ט' ולהלן; בכורים ז' ט'. במקום שבא אצלו „הישראל" (למשל שחיטה י"א י"ד: בא הגוי או הישראל) היתה כוונתו – הישראלי. בתלמוד אין „ישראלי" ביחיד. השם ישראלי שבא במסורת עתיקה מעורבה בארמית משנה קדושין ד' א', כמו שהובאה ביבמות ל"ו ב', הוא בודאי רבים מהשם ישראל, כמו שכותב לוי ח"ב כ"ו, לא מישראלי. המסורת הזו באה גם ביבמית פ"ה א' בעברית ושם הגירסא „ישראלים". במסורת זו הוא מציין את המפלגה היחוסית ישראלי לעמת כהני ולוי. בנגוד לנכרי בא במשנה עירובין ו' א': שני ישראלים, יאילם במשנה היצ' Lowe: שני ישראל. בספרות המדרשית: (איוב) ישראלי היה, ב"ר סוף נ"ו. מה שהרמב"ם תדיר למדי משתמש בשם „ישראלי" וזו ע"י השפעת הערבית „אסראלי". וכן, למשל, אצל ר' יהודה הלוי, כווזרי ח"ב סוף 48 (הטכסט הערבי 108, 17) ור"י אבן תבון מתרגם „הישראלי". וגם הראב"ע בהקדמתו לבאורו לתהלים: אין כפק בין הישראלים 1).

43. **כון**, נדרים ח' ב': לכונן דעותיו (כלומר לחזק דעותיו). *)

44. **כרם**, שביעית יום טוב ו' י"ח: אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כרם; תענית א' ט"ו: בנפש שבעה וכרם מלאה. **)

45. **לאט**, יחיד מן לטיהם, שמות ז' כ"ב; ח' ג' י"ד. ביחד עם כשוף, יסודי התורה ח' א' וט' ח': בלאט ובשוף; שם ה' ב': בכשוף ולאט 2).

46. **לוט**, מקורו במ"א י"ט י"ג; שם כ"א י'; ברכות ו' י"ח: לָט אדם את ידיו במפה ואוכל (המקור, חולין ק"ו א': לאכול במפה); שאר אבות הטומאה ח' ו'.

47. **לחץ**, ערובין ח' ח': נלחצתי למהר. הנפעל נמצא רק פעם אחת בבמדבר י"ט י"ג. כאן פירושו להיות אנוס עפ"י איזו סבה.

48. **לפף**, בפעל הזה משתמש הרמב"ם – ע"פ השפעת הערבית לף – יותר תדיר

---

1) השוה גיב הראביד (ע' 3 ס' 14): אמונה ישראלית (ע' די ביבעלעקמענטע דער יודישער רעליגיאנספילאזאפיע פאר מימוני, ז' 138. ר' יוסף כספי, לאיכה א' ט"ו (הוצאת לאמט ח"ב 46): לנו ישראלים. המקורות הללו משלימים את חקירתי על דבר השם ישראלי ויהודי באונגרית M. Zs. Szemle VI, S. 517 — 525 ב 2) ע"ד הכתיב באל"ף, ע' ר' יונה אבן ג'נאח ערך „לאט".

---

*) **כלה** שם. ויחלוף הסלה בנקים (כלומר יחלוף דבר שעתיד מהרה לכלות בדבר שהוא קיים לזמן מרובה). הלכות דעות פרק ה' הלכה ג'.

) **כשלון, כשלון־כח (כלומר חילשה ורפיון). הלכות תשובה פרק ב' הלכה א'. ע"ד הכתוב תהלים ק"ט י"א: כשל בעוני כחי. ח מ ת ר נ ם.

27. **ועד**, ברכות א' יב: רבים שנתוועדו לאבול, מתאים למלה התנ"כית ,נועדו 1).

28. **וחל**, תלמוד תורה ג' ט"ז: מיכ... נוחלין 2) מעליו (במקור, ב' תענית ד' א': והולכין למקום נמוך); שבת ט"ו י"ח: צוור שטופכין על פיו מים ואין נוחלין על הכותל, מלבד אלה המקומות אנו מוצאים וחל רק בקל, אילו היה מרחף במהשבתו ,נע" (שם י"ד י"ד).

29. **חגג**, בית הבחירה א' א': וחגגין אלו שלש פעמים בשנה. כאן בא הפעל כמו בערבית חג, שפירושו עלית רגל 3).

30. **חיל**, שבי יום טוב א' י"ד: בני החיל, תרגום ,בני חילא' בזבח ב"א א', השוה שופטים ב"א י'.

31. **חכך**, שבי יום טוב ד' א': שהוכבין אותי זו בזו, כלומר משפשפין עץ בעץ, אבן באבן, מתכת במתכת. דומצאית שיבאי אצל ב"י (ד ב 17 א) די רק מבנין הקל בהשאלה.

32. **חליפה**, פסילי המוקדשין י"ב ח': חליפתה והמירתה. במקור – משנה מנחות ח' ז', עיט ב' – בא ,חילופי' ואם כן השם הוא חֲלוּף. במשנה הוצאת Löwe ע' 189 ב' שורה 6 ובכל כתבי היד של התלמוד (דים XV, 195): חליפה. ואם כן השם הוא חֲלִיף שהוא היחיד מהשם שבא תמיד רק ברבים ,חליפין'. בבי' אחד של התלמוד (דים XV, 196) בא במנחות ע"ט ב' ,חליפתי' 4).

33. **חפן**, תפלה ד' א', י': דברים החופים אותי (הדוחקים אותי למלאותם מהר), לא מצינו בשום מקום שישתמשו כך בפעל זה. – שחוטה י"ב ב' י': וחפי הקנה. קרבן פסח ב' י"א: נחפות ללכת (השוה ש"א כ"ג כ"ו).

34. **חֻפִּין**, במוכן דכר (ע' משנה ביום ד' ו'; ב' שבת ח' ב'; ערכין ,שֻׁפִּין'). הרמבם משתמש במלה זו בהרבה מקומות. דוגמאות: שבת י"ן, הרבה פעמים; נגעים ה' א'; מלכים ד' י"ג: נתן בו חפציו: נדרים ד' י"ו: בחפציה.

35. **חרף**, שגגה ב' ג': לפי המחרת ולפי זה שנתחרף. כאן משתמש בנתפעל בתור פָּעַל לפיעל.

36. **חתך**, תפלה ה' ט"ו: מחתך הדברים בשפתיו (כלומר מיוצא המלות ברור מפי).

37. **טבע**, מלה מפורסמת בערבית. ב,משנה תורה' יש לה דוגמאות רבות. יסודות ד' ב': לעשות אותו הטוד וטבעו: דעות א' ב': לפי טבע גופו; שם: טבעו של אדם; אסורי ביאה א' ט': שטר האדם וטבעו כופה אותו; תמורה טוף ג': שטבעו של אדם נוטה להרבות קנינו.

38. **טוח**, טוען ונטען ח' ט': הטוח בוהב, בעני פעיל בקל (במוכן דהי"א כ"ט ד'); קריאת שמע ב' ב': יפני טיחית בקרקע (השוה ברכית ב' ד' א': פנית טיחית בקרקע, וגם ברמבם ברכות א' ט').

39. **טיל**, במקום פיעל משתמש הרמבם גם בהתפעל (עיר התהלך). יסודות ד' י"ג: ראוי להטיל בפרדס 5); שבועות ויטו ד' י"ח: והוא שלא יצא להטיל (במוכן יד א': לשוט).

40. **טפל**, יסודי התורה ג' ג': כל הטפל לשם, שם: האיתית הטפלית, בירי' מעלה 71 סוף ד': טפלותיהם.

---

1) לו' אינו מצוין צורת נתפעל (ח"א 503 ב'). ר' מיכה כיר אלעזר, לויקרא כיר כ"ב: אני ח' המתוועד בסוד בית דין שלכם. 2) ר' תנחום (ע' ,וחל') גורס: נוחלין וחולכין.
3) השוה אוצר השרשים של ר' יונה אבן גנאח, ע' ,חגג'. 4) השוה הוספה לפסוקות ,וה חליפתו, וה תמורתו'. 5) אצל ר' תנחום (ע' ,טיל') לא 'טיל בפרדס.

מבעבעה), כנראה השתמש הרמבים בפעל הערבי בקבק (שיש לי שרש בשם בקבק, ירמי' יט א', י), מפני שהפעל הזה הוא חקוי טבעי לפעילה, שמשמיעה קולה ביציאת המים מהבקבוק. כראי לציין, שגם באן הפעל ביחס למים בא ביחד – בידאי גיב ע"י השפעת הערבית, ע' לעיל ע' 328.

12. **בקיא**, טוען וגטען ז' ו': בקיאי הדעת.

13. **גבר**, חמץ ומצה ה' כ"ו: עד שיגברו המים על שפתו. השוה בר' ז' כ', שבנים ג' י"; כל המתגבר וכה; תרגום של הכלל הארמי ‚כל דאלים גבר', נטן נט ב'.

14. **נוף**, יסודי התורה ג' י": נוף המים, נוף הרוח, נוף האש, נוף הארץ; שם י"א: ארבעה נופות; ד' א': ארבעה נופים (כלומר ארבעה יסודות).

15. **גלם**, (ע' תד' קלים ט"ו; משנה כלים יב י"). מציין את המושג הפילוסופי חֹמֶר Materie. יסודי התורה ב' ג': ברואין שהן מהוברים מגולם וצורה; שם: ואין גולמם בשאר גילגים; שם ג' י': גילם אחד שאינו בגילם הגלגלים; שם ד' א': גילמן מחובר מארבע יסודות; תשובה ה' ב': ורוב גולמי בני ישראל (עיב המובן שבאבות ה' ו').

16. **גרה**, אסורי ביאה כיב י"ג: ונמצא מתגרה בנשים; בעקבות הלשון הארמי: דלא אינרי אינש בקריבתיה (בתדרין סד א').

17. **גרם**, כיעני ‚גירם', בלי הפעיל. אסורי ביאה כיב כ': שהוא הגורם הגדול; שם כיא: שאלו גורמים גדולים; מאכלות אסורות ד' ח': שהוה הגורם בידי בשר ודם.

18. **דאב**. שבת כוף כיט: מפני שהנפש דואבת). השוה ירמי' לא כ"ה.

19. **דבק**, טומאת צרעת י' ו': שיהיו שפתיו דבוקות (באיר ל‚ועל שפם יעטה', ויקרא י"ג מ"ה).

20. **דק**, שבת כיא י"ח: המהתך את הזרק דק דק. במקור, שבת עיד ריש ב' – פרים, ועיז פירשי מהתכו הדק.

21. **דת**, יסודות ז' א': יסודי הדת; שם י' ג': שיעשה דת אחרת; תלמוד תורה ג' י': בכה מאור הדת; תשובה כוף ה': קבלת הדת; מהנות עניים י' א', חגיגה ג' א' ו': דת האמת; סנהדרין ביא ט"ו: שאין בני בה להעמיד משפטי הדת על תלם; מעירים א' ב', ב' ד': לחוק הדת; שם ג' ג': היהודים ודתם; מלכים ד' י': להרים דת האמת; שם ח' ה': בוכה על דתה. – השוה עיד שביתת יום טוב ו' י"ח: כך היא הדת.

22. **הגה**, תפלה י"ד י': הוא השם הנהגה מיוד הא ואי הא (השוה ההוגה את השם, משנה סנהד' י' א'); שבת י"א י"ב: נהגין זה עם זה (משנה שבת י"ב ד').

23. **הוה**, טומאת אבות ג' י': התולעין הנהוין מבשר המת.

24. **הצע**, שם הנגוד מהפעל הציע. ברכות י"א ג': ענין הדברים והצען כך הוא.

25. **התול**, שם הנגוד מהפעל התל, מ"א י"ח כ"ז, תפלה י"א ו': שחוק והתול.

26. **ואי לי ואיית**, (השוה ב' ערבין א' א'). אסורי ביאה כ' י"ט: אבי היראי; שם י"ט י': הלל של תורה ואי; הרי זו אבורה ואיה; אישות ב' ח': גדולה ואיה; אסורי ביאה י"ו ו': הליצה ויראה; שאר אבית טומאה ט' ב': טומאה יראה; קדיש החדש א' ו': הלבנה הוראה.

---

*) **הלל**, מהולל, הלכות דעות א' ה"א. איש שתשבח צוחק (בנוגד לאונן, ‚על יסוד הכתוב: לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב' ב'). המפרשים נתנו למלה זו פירוש אחר. מדברי הרמבים שם יוצא ש‚אונן' נקרא מי שהוא תמיד עצוב רוח, בעל טרה שחורה. וזהו ג"כ תירוש, מפני ש‚אונן' ביסודו הוא אבל ביום הראשון (ע' משנה פסחים כוף פרק ח'). — המתרגם.

א.

1. **אויר**, סוכה ד' ה': בין האוירים. החלל הריק שבין האילנות. השוה הארמית אוירן, ב"ב קמ"ג א', ברפוסים האחרונים: ,האמירים.

2. **איתן**, ממרים ג' ג': עד שיחזרו לאיתן התורה. עיפ השפעת האמור בנדה מ"ח ב', עה"פ שמות י"ד כ"ז: חזר לאיתנו; סוטה ל"ו ב': שבה לאיתנה.

3. **אמתה**. שם, שמתיהם אל השם ,אמת' כמו בערבית הקוקה אל חק, שבא במקום חקוקה. אילי מפני שרבשי ,אמתה של תירס' איני ,אמת' עם כני לנקבה, אלא שם נקבה בפני עצמן; יסוהית א' ט': אמתת הדבר; שם ב' ח': אמתת הבורא; שם א' י': אמתת המצא; שם א' ב': אמתתי.

4. **אנה**. מבירה יד טיז: האונה את הגר, במקור, ברייתא ב"מ ניט ב': המאנה. וכך גם ברפוסים המאוחרים של ,משנה תורה'. אילי משום זה השתמש הרמב"ם בבניה בקל מפני שמצלצל כמי השם אונאה. השרש ,אנה' שמצוי גויר השם הי"ן ל"ה ,ענה' (שרש ע"ה) נמצא רק בפיעל ובהתפעל.

5. **ארץ**, יסודי התורה א' ו': במאורעות שיארעו בנופות ובגויות; שם: לא יארעו לו מאירעות הנפות; שם ג' ג': שאין אלו המאירעות מצויין אלא בנפית שלמטה מזו; תשובה ז' ב': יאלא ארץ דבר כי מן דברים שמארעין לנפית. כמי הפיעל בן השם רגיל במשנה (לוי חיא 173; חג 8). הרמבם משתמש בהם בשביל המושג הפילוסופי של Accidenz (בערבית ,ערץ'), שהמתרגמים נותנים לתרגמי קרה, מקרה, קרים לשעה שהקורבה שבין ,ארץ' ובין ,ערץ' הערבי השפיעה עליו.

6. **באש**. קריאת שמע ג' י"ד: יפסוק עד שתבלה באשה. השוה ברכ' כ"ד ב': מערין (נ"א פיסק) עד שיכלה תריס (נ"א תריח). הרמב"ם משתמש במלה העברית ,באש'. הכניי ,ה מוסב על ה,רוח' שבאה קודם. ולפיכך בא ,תבלה' במקום ,יבלה'.

7. **בהל**. במקום הבינוני פעיל ,בוהל' שבישל בספרית התלמודית, משתמש הרמב"ם בנפעל ,נבהל' (ע' משלי כ"ח כ"ב). רוצח י"ג ב': ויזיתנו נבהל; שם י"ד: אם מצאו נבהל. וגם הבינוני פעל (ע' אסתר ח' י"ד), קריאת שמע ד' ו'. השוה ג"כ תפלה י' ג': שיצ שטעה ונבהל.

8. **בטח**. ממרים א' א': יעליהם הכתיבה התירה (על כונת הגזילה), דב' י"ז י"א, עיד צרופי המלים ע' תח' כ"ב י'.

9. **בין**, סוכה י' ט': יכשטבין שרקדק... יבין... כאן משתמש הרמב"ם בפ' יבין במקום הכמוי התלמודי לעיוני בסברא (סוכה כ"ח ב').

10. **בלם**. ביאת המקדש ז' ז': מי שפיו נבלם. במקור, בכור' מ' ב': פיו בלום.

11. **בקבק**, שחוטה י' ח': כל ריאה שנפקין איתה בפישרין יאל יבקבק המים (שם ז' ו': אם בקבק המים) 1). הפעל ,בקבק' אין במלונים (במקור, חולין מ"ו ב':

1) ר' תנחום מביא זה בערך ,בעה'. הוא נורם ,אם בעבע המים'. ומביא רונסא: ונחו מבעפוע (שבת ד' ב'), השוה מקואות י' ד' (ע' ירושלמי יומא 41 א': התחיל מבעבע). וולת זאת הוא מביא רונסא: אם לא נתבעבע המים. שאילי זהו מגירסתו של ר' תנחום במקום ,לא יבקבק המים'.

מתרגם לעברית את הלשון התלמודי „לתקני שרירתי ולא לעוותי (קדושין מ״ב ב׳) ובחד עם ר׳ מקיים את הפעל הארמי: „לתקן שליחותי שרירתך ולא לעוות 1).

אין צריך להגיד שהרמבים לא סר מחקי הדקדוק 2). ורק במקומות מועטים אפשר למצוא אצלי שעיבר עליהם, אבל אפשר שהם שגיאות המעתיקים. זכר לנקבה: ניצוצות ניתזות (הפלין ד׳ י״ה) במקום ניתזין, כמו שבא בתלמוד, נדה י״ג א׳ 3), ענוגות ירוקות (עיר א׳ ה׳): לדברי האמת שהן אהובות לבב הקדושים (איסורי ביאה כ״א כ״ד), ביחוד נפלא השם „משכונתי (משכון), מלוה ולוה ו׳ ו׳; ז׳ ד׳. אולי בעקב הרבים „משבניתי. אם רמבים כיתב בתפעל כפעלים טמא, טהור, מתטמא, מתטהר ולא מטמא, מטהר (אבות הטומאה ד׳ י׳ ועיר בכמה מקומות: מתטהרין, מקוואות י״א ד׳), הוא עושה יאת, כדי להבדיל את התפעל מהפעל 4). במקום „יצקי יצר הרמבים פעל „יציק ואינו צק, דיבא לדלין בכספר אי. בפעל „נפח (הכרחַ) הרמבים משתמש בנטית נחי ליה „בפחי ובפחילים „בפח. בעברים ה׳ י׳: וכיפין את רבו: שם ח׳: כיפין את הלוקח: שם י״ו: לכפיתי: עיר י״ח בהלכות מלכים י״א ד׳: ויכוף כל ישראל ליולך בה; עדות י״ו ג׳: שמא הכופני בדין. ואולם שמוש זה בא מפני השפעת המקורות ששם נמצאים הפעלים בנטיותיהם (ע׳ לוי חי״ב 382 סוף ב׳). — עיד מים צונן (שבת ב׳ ה׳) בכר העיר ר׳ תנחום שעיל מים צעים (צעמים). יאולם עוד נמצא אצל הרמבים מים ביזרי, ע׳ ישעיה א סוף נספר 11. (יע׳ בספרי של בכר ר׳ תנחום הירושלמי בגרמנית ע׳ טרדי ע׳ 86).

1) ע׳ נ״ב לקמן מספר 18, 19 ברשימה ב׳. 2) עיד היחס של הרמבים לדקדוק והעירותיו הדקדוקיות ע׳ ד׳ בובשלעקבעקעות מיטמונים ז׳ 167. שם בע׳ 168 הוספתי מדברים בהלכות ק״ש ב׳ ו׳: והקורא בכל לשון צריך להזהר מדברי שבוש שבאיזה לשוי יעדרים ב׳ ל׳ כמו שמדקדק בלהיק.
3) בהמשך דבריו שם — ועיין. 4) יכן בזוהרי דעיר ו׳ ב׳: „ישתנותיו מתטרפות. נתפעל מנפעל „שלא תטרף דעתו׳, מנהדרין ב״ט ב׳. שטיינשניידר (די ארבעטען פון דער יודען ע׳ XLI) מעיר: „מוכח היה להרגם את המלה העברית מתפלמן — מתחברים. ובזה היו נוהרים כער באורים לא נכונים. קרוב מאד לטעות כי המתרגמים הראשונים תרגמו עברים (לא מתברים) אלא מיסר הנקוד נשתבשה הכוונה. (השוה במדבר ו׳ ס״ט).

125, בטויים תוכניים ומטאטיים — 53, 63, 115, 122. שתי המחלקות של הטרמינולוגיה המדעית, הזרה לשפת המשנה, מצוינות ביותר ובילטות מתוך הרשימה. מעניינת המה המלות שמהמקור הארמי תרגמו לעברית ולפעמים בהשתמשו בשרש הארמי (ע' מספר 16, 30, 96, 100, 113, 120, 123 1), או בעזרת שרשים אחרים 9, 13, 73, 90,

לסוף צריך לציין אותם המספרים שבהם ניכרת השפעת השפה העברית שהיתה שנורה על לשונו ובה הבר הרבה מספיק. מזה נראה כחו הגדול של הרמבים, שלמרות הקורבה שיש בין שתי הלשונות העברית והערבית, ולמרות היותו רגיל מאד בערבית, לא נתן לה במשנה תורה להשפיע הרבה על שפתו העברית, כמו שאפשר היה להשוש. השפעה זו מגבלת במספר לא גדול של מלים שמתבארות רק על ידי ההשואה עם הערבית, או שנוצרו לכתחלה על פי הערבית: מקצת מהם שייכים אל אוצר השפה התניבית (29, 55, 68, 69, 89, 93, ומקצת — אל שפת המשנה (5, 48, 50, 57, 85, 92, 125, 128. גם המלות הלקוחות כמו שהן מהערבית, יכות אורח להן, מפני שיש כמותן בתנך או במשנה ורק מיכנם שם אחר. אין צריך להגיד שהערביזמים שישנם בלשון ,משנה התורה' רבם נתקבלו עוד לפני הרמבים בין היהודים כותבי עברית ומדברי ערבית.

סעמים רבות מצינו את הרמבים משתמש במלת ,שם' (בקשר עם יש או אין), במובן המלה הערבית הם, לציין מציאות או אי־מציאות. המשפט הראשון של ספרי (יסודי התורה א' א') מורה על מציאות האלהות: יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא: שם א' ד': והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמיתה: ע"ז א' א': שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה; תשובה ג' י': המשה הן הנקראים מינים האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר...; המין ומצה ח' ח': בזמן הזה שאין שם קרבן; מגילה ב' י"ז: שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמה לב עניים; איסורי ביאה יד ג': וישאין שם צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודען 2); איסורי מזבח ב' ח': יש שם ד' חלים אחרים.

רק במקום אחד מצא הרמבים למחוץ לבאר איזו מלת עבריית בערבית. בהלכות כלי המקדש פרק ב', א' — ד', אחר שמנה את אחד עשר הסממנים של הקטרת, כתב: וזהו שמית הסממנים בלשון ערבי. וכבר כמו בפירושי למשניות בריתות א' א' (ע' תרגומו הערבי של רס"ג לתורה).

מהארמית יש בלשונו של הרמבים רק מלות מועטות. הן בטויי הלכה שנשתמרו אצלו בצורתם הארמית: אסמכתא (מכירה י"א ד'; מלוה ולוה ו' א'): אדרכתא (מלוה ולוה י"ב ט'); קיימא (אישות י"ח ט'): בצנעה (יום טוב ו' ג', רגיל גם במשנה); כנונא (שבת כ"ו י"ג משבת מ"ו א'): שטין (תפלין ז' י'): שכיב מרע (זכיה ח' ולהלן בח' א' הוא מבאר: החולה שאינו יכול להלך על רגליו בשוק והרי הוא נופל על המטה הוא הנקרא שכיב מרע); בהלכות תפלין (ספר תורה) ז' ד' הוא תופס לשון המסורה: ,תלתא וימנין'; שבת ב' ח': כמכה של הלל דמי. בשלוחין א' ב' הוא

1) ע' ברשימה ב' המספרים 3, 4, 5, 18, 14, 23, 30, 31, 36, 41, 47, 59, 60, 67.
2) בדוגמים האחרונים הניתנו כאן ,סוף' במקום ,שם'.

איננה שלמה כלל. אבל היא מספיקה להוכיח שאין לשון החכמים ב,משנה תורה' הקרוי ללשון המשנה.

מאה ושלשים מספרים של הרשימה ישנן הרבה מלות תנאיות שאין למצוין במשנה כלל (ע' המספרים 6, 13, 18, 33, 51, 58, 64, 65, 71, 76, 77, 81, 84, 86, 89, 94, 108, 121) 1); להלן מהם יש ב,משנה תורה' הוראה אחרת מאשר בתנך (ע' המספרים 29, 33, 62, 72, 73, 83, 88, 91, 106, 107, 109, 115, 127) 2). עליהם שייכים גם הבטויים ששנים במשנה, שיש להם מקור בעברית התנאית ואצל החכמים התרחב מובנם (ע' מספר 2, 21, 34, 38, 78, 90, 118) 3). עוד בטויים שהחכמים שנו את הצורה הלשונית של תמלת הנמצאה במשנה בצורה יותר יפה מלקוחה מהתנך (ע' מספר 7, 60) 4). יעוד צריך להוסיף על אלה מספר הנון של הפעלים, שבהם השתמש החכמים בבנין ,מוסיפי משפטים ואמירת של התנך. כמו קישוטי מליצות התנך שמצאנם את הלשון של ,משנה התורה' וכן גם הנון המיוחד, שמקבל מתוך הזדה אל האוצר הלשוני של התנך, הכל בא מתוך הרגשה העמוקה הכלשונית של החכמים בעברית התנאית וכן האמנות להשתמש בה באפן מתאים למצוני המליצה. ב,משנה תורה' יש רבדים מליצים בסיום אחת חלקים וכן בתוך הלכות רעות. שבחלק הראשון שמצטיין בבנין בהיר, שהוא יחד עם זה מקושט בפרטי רוחי של המליצה העברית 5). קשוטים שנעשו שלא בכונה והם גם שמצפים לפעמים בדברים שהם של הלכה למעשי *). לעתים הוא משתמש בפעלים ושמות נרדפים.

יתר מהרשימה שנתתי מהמלות שהן מנון העברית התנאית גדול המספר של המלות שמשמשת המשנה בעצמה וכן מה שהרחיב והוסיף עליה. ראשית כל צריך לציין את הפעלים שהחכמים נתן להם צורת אחרת מזו שיש להם במקור (ע' המספרים 4, 10, 23, 27, 28, 35, 39, 40, 52, 54, 61, 66, 75, 80, 87, 95, 114 6). עוד פעלים שיש להם אצל החכמים מבנן פתוח או יותר שעה מזה שישנו במקורות הראשונים (ע' המספרים 8, 19, 31, 36, 43, 45, 46, 47, 70, 92, 93, 97, 103, 104, 111, 112, 117, 119, 125, 129) 7). בטויים אחדים, שהמבנן שלהם נתרחב אצל החכמים או נשתנה לגמרי, אפשר לראות במספרים 1, 12, 17, 26, 49, 74, 105 8). התמונה הרשומה, שאמנם אין יצירת החכמים בעצמה, לכל הפחות לא בלבד, הנן במספרים 3, 24, 32, 59, 101, 102, 110, 116 9). משפטים שאין דומיהם במקורות — מספר 20, 44 10). ביחוד מהערמעיולוגיות הפילוסופיות, הנמצאים בספרי הראשון בהלכות ,יסודי התורה', ומשונים כאן במספרים 5, 14, 15, 55, 67, 82, 85, 99,

1) ע' גם המספרים 155 שברשימה ב': 2, 8, 16, 20, 21, 25, 39, 40, 44, 49, 51, 52, 57, 63, 64, 65. 2) ברשימה ב' המספרים: 17, 22, 46, 53, 61, 62. 3) ברשימה ב': 9, 12, 48, 50. 4) הטות ברשימה ב' מספר 24. 5) בתור הוגמא לשאותו של החכמים לעשות את כמעט נביא כאן את בטוי בהלכות קריאת שמע פרק ב' הלכה ג': ,אומתו סומה, במקום הבבלי שישנו במקוד ברכות י"ג א': נאלם בשוגג. 6) ע' רשימה ב', מספר 26, 32, 38. 7) ע' רשימה ב' מספר 84, 87, 45. 8) ע' רשימה ב' מספר 1, 6, 10, 11, 15, 29, 54, 56, 59, 66, 68.
9) הטות רשימה ב' מספר 7, 42, 43. 10) הטות רשימה ב' מספר 23.

*) גם הבבלי לקחון מרך ,רחי, משפטי הרת על הלפי, שהוא הקרי לדברי ירמיהו (ל' יח); ובמחנה העיר על חלה.

לשון הרמב"ם במשנה תורה.

במעט בזמן אחד עם הרמב"ם היה בירושלים הכם אחד תורני ובלשן, שנקרא בשם ר' תנחום הירושלמי. הוא העריץ מאד את הרמב"ם והשב את עצמו לתלמידו, אעפ"י שבטוח הרמב"ם היה ר"ת עידנו ילה, אלא ששקד הרבה על ספרי הרמב"ם. הוא חבר בערבית מלון שבו נתכוון ביחוד לבאר את לשון הרמב"ם ב„משנה תורה".

קטעים מהספר הזה בתרגום גרמני הוציא בבר לאור (שטרסבורג 1903) עם מבוא והערות והציג להכם הירושלמי הזה מצבת זכרון ביד בבר הרחבה.

בתוך הספר נמצאה רשימה של מלים שערך ר"ת ממה שמצא חידושי לשון ב„משנה תורה" של הרמב"ם. בבר ראה שאין רשימה זו מספיקה ועשה רשימה נוספת והרפיסה עם רשימת ר"ת עם מראי מקומות והערות.

את הרשימות הללו הנני נותן כאן בתור הוספה לערכי מדרש התנאים והאמוראים.

המתרגם.

הקדמה.

הרמב"ם בהקדמתו לספר המצות [1] כתב על דבר ספרו „משנה תורה" בדברים האלה: „ראיתי שלא אהבירהו בלשון ספרי הנבואה, לפי שהלשון ההוא קצר בידינו מהשלים ענייני הדינים כו', וכן לא אהבירהו בלשון התלמוד, לפי שלא יבינוהו מאנשי אומתנו כי אם יחידים, ומלות ממנו רוב יקשות אפילו לבקיאים בתלמוד, אבל אהבירהו בלשון המשנה בדי שיקל זה ליובי. ואילם באמת ידע הרמב"ם להשתמש בשביל ספרו „משנה תורה" לא רק בלשון המשנה, אלא גם בלשון כל הספרים של התורה שבעל פה שיש להם שייכות למשנה. גם מתצד הלשוני נגלה ספרו הקלסי של הרמב"ם בתור יצירה של שאר־רוח, המושל בעצין כלי בלי שום נרעין ומוצה באלו בלי עמל את כל הקשי שישנו בעבוד המקורות השונים כל כך. ההרכבה והאחדות של הספר „משנה תורה", שהיא תוצאה מהכדור הנפלא של הלקוי והעבוד השטתי של החמר, השפיעו גם על לשון הספר, שמצד הרכבתו הסינטקסית ומצד עצמיותו הלקסיקלית הוא כלו מקשה אחת. ולציבך, אפילו אם בכלל דומה האפי הלשוני של „משנה התורה" ללשון המשנה, נגד זה דיה גם השואה ששתית לראות את ההבדל שיש בין העברית התנאית ובין העברית של „משנה התורה". הרישימה א' הבאה להלן בסדר א"ב, ששם סדרו המלים שבהן שונה לשונו של הרמב"ם מלשון המשנה,

1) ע' האורינג'ל הערבי הוצ' בלוך ע' 2.

צ"ט ב׳. רפ"ל תרין בא גם בישום אית פסוק. ברכות ד׳ ב׳: במערבא מתרצי לה רבן, לעצום ה׳ ב׳; בוצ צדה ב׳: אבוי סבר לה כר׳ יאשיה ומתרץ לקראי כר׳ יאשיה, רבא סבר כר׳ יונתן ומתרץ לקראי כר׳ יונתן. בבכ קיא ב׳ אומר אביי: תרוץ ואימא הכי— איתפל. בכ קיג א׳: מתניתא לא מיתרצה אלא כדמתרצה מר: נדה מד א׳: קראי אתרון 1) (מתישבי שני הפסוקים, שיש צורך בשניהם).

תַּרְתֵּין, (שתים, מין נקבה). לפעמים מבעל אגדה אחד בא במקום אחד שני מאמרים ע׳ ענין אחד, או נאמר: ר׳... אמר תרתין. ע׳ שהשיר א׳ א׳: שני משלים של רב נחמן; עיד חכמתי של שלמה; שם ב׳ ג׳: ר׳ אחא בן ר׳ וירא; שם: ר׳ יהודה בר סימון; שם ג׳ ו׳: ר׳ יוחן; שם: ר׳ עוריה; שם ו׳ יא׳: ר׳ עוריה; איכה ר׳ א׳ ט׳: ר׳ אבא בר כהנא; קהלת ד׳ ט׳: ר׳ יונתן. שני המאמרים בעצמם מתחלים כך, הראשון: ר׳... אמר חדא, השני: ר׳... אמר חדי; המלה חדא ברעל חברה, הנושא לתרתין צריך לחשום שישון, ע׳ לעיל ע׳ שמה.

0 הרבה פעמים נמצא הלשון ,תרתי משמע׳, סוכה ט׳ ב׳, לויק׳ כג מ״ב: בפסוק תרתי משמע; מגילה י״ד ב׳, לשא כ״ה ל״ו: בדמים ת׳ מ׳; מנחד׳ ד׳ ב׳, לויקרא כ״א י״א: ר״ע בסבר נפשות ת׳ מ׳; חוריות ד׳ א׳, לויקרא ד׳ י״ג: מצות ת׳ מ׳; נזיר ד׳ א׳, לבמדבר ו׳ ג׳: מין ושבר — שמעית מינה תרתי; שם מ״ב א׳, לויקרא כ״א ד׳: להחלו (איתי הדברו); שם מ״א ב׳, לויקרא י״ט ב״ו: הוה אמינא משמע תרתי; פסחים צ״א א׳, לדבי ט״ו ה׳: תרתי שמעת מינה; מנח׳ צ״ט א׳, לויק׳ י״ד ב״א, איתי הדברו; ערובין ע״ט ב׳: תרתי; (שאלה, שנמצא אחת יתרה).

תְּשׁוּבָה, מענה, קושיא. בלאים 27 ר׳ פסח׳ 33 ב׳, נזיר 54 א׳ (ר׳ אמי): עשרים הוי בתשובות; ע״ז 42 ד׳: תשובת הפלוסופוס השיבו (נתן לו תשובה רחוקה מן הענין). במקור המקבל, בכבלי ע״ז מוד ב״ו ת׳ נעוכה השיבו (השוה מעילה ו׳ ב׳).

0 לשון רעל אעל רבא: ,שתי תשובות בדברי, אחד מהחיל: חדא... ועוד... ע׳ שבת מ״ו א׳; קכוב ב׳; קנ״ג ב׳; פסחים ע״א א׳; בתי פ״ז ב׳; קי״ א׳; נזיר מ״ג א׳; חולין קכ״ג א׳; תמורה כ׳ ב׳. הלשון הוא במקור תואם (ע׳ לעיל הוא ע׳ ,תשובה׳). מה שנאמר בספרא לויקרא ו׳ ג׳, מאמרו של ר׳ יהודה הנשיא (בספרא 30 א׳ ב׳), נתקבל אל תוך לשונו של רבא 2). — עם שם האר ארמי: תשובה מעליתא היא, ברכ׳ ב״נ ב׳.

תְּשׁוּבָה(א), (= תשובה). חלה 59 ב׳: ולית הדא דרי בן: תיובה על דר׳ ועירא, — ברכות, צאה 18 ב׳: כל אילין התיובתא דהוה ר׳ ועירא מיתיב קומי ר׳ יסא (כך צ״ל במקום התוכתא). קרוב לשער כי גם בשביעית 34 : במקום .תיובה (אשבתן ת) צ״ל ,תתובה׳.

0 בכבלי בא לזה השם ,תיובתא׳. ע׳ לעיל ע׳ ,תיובתא׳.

---

1) מלבר בכבלי נמצא הפעל תרץ רק בסוים ב״ז כ׳ ז׳. בתוספת העורך שמקצר שם ואומר: וכולה בהתרצתן לה במוסר ראשון. 2) ע׳ הערתו של רבינוביץ שם.

ביה נמרתי את התרגום בערב יום התשובה (יום הכפורים) תרפ״ג, בתל אביב, א״י.

השלמה לע׳ 126 להעז המתרגם שורה נ׳:

וכן גם ר׳ נהוראי שקבל מר׳ מרשון, מכולתא לפסוק י״ג י״ח, וע׳ אז׳ התז׳ ברך ב׳ חיב 75. מדתנא דיה יש עיר לשון שבועה ,השבוע׳, בשרי דכיום אבקא ש״ו קרוב לצוק. ר׳ אלקאי ור׳ אלעזר ור׳ אלעזר בן עזיה ושבעו ,השבוע׳, תוסף׳ שאה נ׳ ב׳.

0 לפעמים קרובות נמצא: הבא תרגמי, א׳: הבא תרגמי (תַּרְגְּמִי היא פעל ארמי, תַּרְגֵּם – עברי). ,הבא׳ – בבל׳. פעמים אחדות נמצא: במערבא אמרי. נדרים ל״ח ב׳ (באור ל״בום של שלום); נטין ס״ח א׳ (באור ל״שדה ישרים״, קהלת ב׳ ח׳); ב״ב ע״ד ב׳ (ע״ד ,התנינים, ברי א׳ כ״א, מבאר ר׳ יוחנן); ביבמות ע״ז א׳: הבא תרגימו–במערבא אמרי; בסנהדרין ק״א ב׳, ע״ה ל״ב כ״א י״ו; בובחים צ׳ ב׳, ג׳ ב דיסה לזה. ע׳ עיד פסחים מ״ב ב׳; סוטה כ״ב א׳; ב״מ כ׳ א׳; ס׳ ב׳; ע״ח ב׳; ב״ב ס״א א׳; ס״ח א׳; ס״ט א׳. — אול׳ ,הבא׳ פירושו רק סורא, ששם היתה ערוכת התלמוד הבבל׳, כי במתחות מ״נ א׳ באו שני טעמים למאמר של הלכה, אחד שנאמר ,הבא׳ והשני – רב יהודה אמר, שהוה ראש הישיבה בפומבדיתא.

תַּרְגּוֹם. (בארמית: תַּרְגּוּמָא). תרגום ב״ק ק׳, ב״ר ע״ח ב״ י״ו: שכחו מלין מן התרגום; מגילה 74 ד׳: חמי חד ספר מישט תרגימא מן ג׳ ספרא 1); פסיקתא ר׳ 14 ב׳, לשמות ל״ד כ״ז: על פי הדברים האלה הרי התרגום שניתן על פה.

0 מגילה ג׳ א׳: תרגום של תורה; שם: תרגום של נביאים; שם: תרגום של כתובים; קדושין מ״ט א׳: תרגום דיתן; מגילה ג׳ א׳, מ״ק כ״ח ב׳, רב יוסף אימר: אלמלא תרגמא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר; ערובין מ״ה א׳, על דברי רי״נ בר יעקב: ,בבל כעיר הסמוכה לספר דמיא, באה היכפה ,תרגימא נהרדעה׳. כאן אי שוהי שם, בלימד פירושו נהרדעה, אי שב׳ל תרגומה: אבל ייתי קרוב לשער שכאן היא צווי (ע׳ לעיל ע׳ 321) יצרוך לגבי תַּרְגְּמָה; ואמנם במקור המקביל, בב״ק פ״ג א׳, כתיב: תרגמה. עוד נמצא בב״ב קמ״ה במאמרי של רב נחמן: יתרגימי נהרדעא (ג״א: תרגמא). אילם מהמלה בבל׳ – שרק עליה יכולה היתה לבוא ההערה ההיא – נשתבש ל בבל׳ שזה נשתנה כל צורת המאמר (ע׳ ד״ם ח״א 395). ביומא י״ט ב׳ אימר אבי (ולפיד אחרים: ר״נ בר יצחק): בנבולין (שנוכר בברייתא) תרגמא (ציל תרגמה) נהרדעא.

0 תרץ, פעל: יַשֵּׁב. ביחוד נמצא הרבה מאד הלשון: ר׳... מתרץ לטעמיה ור׳... מתרץ לטעמיה. ע׳ ברכות מ״ו א׳ (רב נחמן ורב ששת); שבת כ״ט ב׳ (עולא ור׳ ירמיה הראשון); ערובין ק״א א׳ (אבי ורבא); פסחים ס״ד ב׳ (נ״ב); יומא י״א א׳ (רב יהודה ורב כהנא); כתובות נ״ב א׳ (אבי ירבא); קדושין נ״א ב׳ (נ״ב); נטין ד׳ א׳ (רבה ורבא); ב״מ כ״ב ב׳ (נ״ב); ב״ק כ״ח ב׳ (רב ושמואל); נדה כ״ד א׳ (נ״ב); חולין כ״ו ב׳ (רב יהודה ורב אסי); שבת קכ״א ב׳ (רב יוסף): אנא מתנינא לה ימיתיבנא לה אנא מתיבנא לה; עירובין ס״ו א׳ (רבא קי״א על רב הונא בר חנינא): מאן דלא ידע תירוצי מתניתא, תיובתא מותיב לרי יוחנן (מי שאינו יודע ליישב הברייתות, הוא מקשה על דברי ר׳ יוחנן); כתובות ל״ה ב׳, כריתות י׳ א׳: היכא מתרץ לה; יבמות קי״א א׳: כדקמתרץ ר׳ חסדא אליבא דרב; שבת קי״ב א׳: מדקמתרץ ר״י אליבא דרב יהודה; סנהדרין צ׳ א׳: אבי׳ סבר לה כרב חסדא ומתרץ לה כרב חסדא, רבא סבר לה כרב המנונא ומתרץ לה כרב המנונא; נדה ס״ו ב׳: לאו תירוצי קא מתרצינן? (ע׳ נ״ב ב״מ י״ד ב׳); ביצה י״ז א׳: וכדתריץ רבינא. – הצווי ,תָּרֵיץ׳ תמיד בלשון זה: תריץ ואימא הכי. ע׳ שבת ק״ז ב׳ (ששם נשמטה המלה ,ואימא׳; יכן בב״ב פ׳ ב׳, ק״א ב׳); יבמות מ״ג ב׳; נדה ס״ז ב׳. – כבינוני פעול, נקבה, יחיד – מְתָרֶצְתָּא, לימר שהלכה פלונית של התנאים נכונה היא ומבוארת יפה. כמו הלשון שהובא לע׳ משבת קכ״א ב׳, רב יוסף אימר: ומאן נימא לן דהא מתרצתא היא דלמא משבשתא היא (ע׳ לעיל ע׳ ,שבש׳). כך גם אומר מר ושרא, פסח׳

1) ע׳ אגדת אמוראי א״י ח״ג 38.

ב"ב י"ג ב'. כשהיה מצא שאיזו הלכה של ר' ישמעאל מוקשה, אמר לי' ר' סימון בר אבא: כבר תרגמה רבני שמיאל בבבל, כתובות ק"ו ב'; רב ששת אמר לרב נחמן: ספרא חברך תרגמה (כליפר נתן באיר אחר) 1), בכורות י' ב'; יכן אמר רבה לאביי: ספרא חברין תרגמה 2), שבת קכ"ד א'; ריבא אמר כמה פעמים: אני יארי שבחבירה תרגמנא, שבת קי"א ב'; סנהדרין ח' ב'; קדושי' מ"ח ב' (האריו הוא ר' חייא בר אבא); ב"ב פ"ח א': תרגמינה (שם מכיין לר' וירא); יכן עירובין כ"י ב' (ששם צ"ל רבא במקום רחבה): אנא ורב הונא בר חינגא תרגמנא, ב"ק ק"ו ב', ר' יוחנן לר"ח בר אבא: תרגמנא מסיפא; וכן בענין אחר בבכורות י"ח א'. — ביבמית ט' א': רב יהודה מתרגם (ישוב מאמרי של רב)... יאביי מתרגם... ירב ספרא מתרגם... פעמים אחדות אני מוצאים אחד משתמש בלשון יי ישם נקרא שם המבאר ישם ראש הישיבה שלפניו באר ושהסכים לדבריי (תרגמה... קמיה ד...). — באורים שונתני בבית מדרשי של רב: ב"מ מ"א א'; של רב חסדא: שבת פ"ב א'; של רב יצחק: שבת ס' א', ק"מ א', קדושי' כ"ו ב'; של רבא: שבת ק"נ ב'; של רב כהנא: ברכות י"ט ב', מנחות ל"ח א'; של רב פפא: פסחים ע"ג ב', יומא ל"ז א' 3), חולין ע"ד ב'; של רבינא, ב"ק ל"א ב' 4). — מחלקה מיוחדת של מאמרים שמתחילים בלשון זה הוא המאמרים שאחר מהתולקים ישם איזי קושיא לא לריעתי, אלא לריעת התולק עלי". הלשון הוא או: תרגמה... אליבא ד... ע' נטין ס' ב': ת' שמואל א' דרב; וכן ב"מ ק"ז א'; בכורות נ"ח א'; שבת קט"ז ב': ת' רב חסדא א' דרב הונא; חולין קל"ח א': ת' רב חסדא א' דרב נתן בר הושעיא; כתובות ק"י א': ת' רב נחמן א' דרב ששת; פסחי' י"ב ב': ת' אבי א' דרבא; וכן שבת נ"ב ב'; קב"ג א'; ב"מ קי"ט א'; ת' רבא א' דאביי, סיכה י"ט א'; ב"מ כ"ב א'; ת' רב וירא א' דרבא, ערי' פ"ח ב'; בעירי' ט"ז ב' אריי"ח: מאן דמתרגם לי' בבקר אליבא דכן בז בז מיבילנא מאניה לבי מסיתא. דימה לזה ב"מ מ"א א' (סנהדרין ס"ב ב'). בסנה' פ"ז א' אימר רב הונא בר חינגא ליבא: תרגמה לי לחא מתניתא אליבא דר"מ; רבא אמר אז לרב פפא תלמידי: פיקי תרגמה ליה... על שאלתי של רבבוי לרב על ברייתא אחת קשה אם צריך למחוק אותה (ע' לעיל ע' ,במי"), ענה רב: לא, תתרגם מתניתך ב...; וכן משם ג"כ ר' אבהו (כ"ב ע"ז ב', ע"ח ב'); רב נחמן, ב"מ כ"ו א'. — שבת מ"ג ב', רב ששת אמר: פיקו ואמרו לרב יצחק בבר תרגמה רב הונא לשמעתיך בבבל; וכן ע"ז נ"ד א', אמר ר"נ בר יעקב: פיקו יאמרו ליה לעילא בבר תרגמה רב כהנא לשמעתיך בבבל. ע' נ"ב חולין ע"ו ב': יכן תרגמה אריך (שמיאל) בבבל; נטין מ"א א', ר"נ בר יצחק: תתרגם שמעתתיה. — באיר של רבבי אמירא אתר ע"י אמורא שני, נטין י"ט ב': רב כהנא תרגמה אקריאה; דומה לזה ברכות י"ח א': רב פפא תרגמה א... 5); חולין ל"ו ב': וכי תימא תרגמה א... לפעמים בא הבאיר סתם: תרגמה א... א': תרגמה ב... ונהי בצירת הצירי תַּרְגָּמָה. אבל עפי הרוב כתוב תרגמא (שם) במקום תרגמה. ע' ובח' פ"ח א' (ב' פעמים); בכורות ל"ט ב' (תרגמא); מנח' ק"ח ב' (ב' פעמים תרגימא); ערי' ע"י ב' (ב' פעמים תרגימא); פסחים ט"ו א' 6); שם מ' א' (תרגימ'; כאן רבא מיישב קושית רב פפא); ב"מ כ"ט ב' (תרגומא; בכ"י אחר: תרגמה).

1) כך צ"ל במקום תרגומא. אולי צ"ל חברין במקום חברך. 2) בנדפס: רב ספרא. 3) כך הי' הגירסא הנכונה, רבא במקום רב אדא. 4) כל אלה הם אמוראי בבל. מאמורא אי' מסופר, ברכ' נ"א א': תרגמה רב יצחק קסקסאה קמיה דר' יוסי בר אבין משמיה דרוי"ח. 5) בכ"י סיננן: תרגומה רב פפא וצ"ל תרגמה. בנדפס: אי' פפא תרגמא. 6) כאן בנדפס: תירגמא על דם. בכ"י סיננן: תרגומא אדם.

תקן, פעל: שפר, הגיה. ירו' שבת 8 ד': תקון מליך (שפר דברך), כך אמר מלאך לגיבריעזר, עיכ הניאל ג' ב"ה: לבר אלהין. יגיבריעזר אשר משום כך להלן (פסוק כ"ח): די שלח מלאכיה. – בעברית: י"ח מלין תיקן עזרא, דברי המסורה עיד ,תקוני סופרים, ע' לעיל ח"א 57 הע' 4. הכטוי ,תקון סופרים' על ברי' י"ח י"ב נמצא בראשונה אצל ר' סיטין, אמירא א"י מהמאה השלישית, בי"ר מ"ט ס' ז'; תנח' ב' בראשית ס' ד' 1).

0 **תקף**, אפעל: להקשות קושיא חריפה ונמצא רק בבבלי. ברכ' כ"ט א': מתקף לה מר זוטרא: שבת ק"ו ב': מי לה רב יוסף, קושיא כזו נקראת אתקפתא: ע' ב"ב קכ"ט א': אתקפתא דמר בר רב אשי.

תרגם. (בארמית: תַּרְגֵּם). א. תרגם כתבי הקדש לארמית. מגילה 74 ד': חמי חזנא קאים מתרגם. ברכ' 9 ג': יאילין דמתרגמין: יבן בלאם 31 ג': יקראין ילא מתרגמין, מגילה 74 ד'; ומתרגמינן, בי"ר א' ס' א'; איכה ר' נ' א'; נ' י"ב; תנח' אחרי ס' ה'; שוש"ר ליב; מ"ח ה'; נ"ו ב'; ס' ב'; פ"א ז'; היכמא דמתרגמינן, שם י"ח ס' ז'; בדמתרגמינן, שם ע"ו ס' נ'; דמתרגמינן, שם ע"ח ס' ט' 2); איכה ר' ב' י': אמר להם נבוכדנצר לסנהדרין: דרשו לי את התורה, מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמן אותה לפניו. – כ. באורים לכתובים של המשנה. שקלים 48 ב', סוכה 55 ג': תירגם רב קימי רבית ר' שילא קרא נברא אברי' ברייא (לע"ע במשנה קרא הגבר) 3); סוכה 55 ב': מהו מפקעין תירגם ר' חגי קומי ר' יוסה מפשילים. – אצל דרשות אגדיות בצבור נמצא נ"ב הכטוי תירגם, אבל שם אין הכונה תרגום מלשון ללשון, אלא באור המקרא הנדרש. ירו' בכורים 65 ריש ד', מדרש שמואל ז' ס' ו': תירגם יעקב איש כפר נבורייא חד פסוק, לחבקוק ב' י"ט; ברכ' 12 ד'; שוע"ט י"ט ס' ב'; וכן ס"ה ב' 4); אסתר ר' א' י': תרגם ר' יעקב בר אבינא קדם (קמ') ר' יצחק; וכן שהשי"ר ו' ס' ט'; שם ה' ה', לעיל"א ה'.–הנפעל מתרגם בפסוק 190 ב': התחבולית מיתרגם יקרא אלי" רב התובל, כלומר המלה תחבלות שבמשלי כ"ד ו' מתבארת עיפ ,תובל', יונה א' ו'.

0 **א**. ציטטים מתרגום תורת משה מתחילים בלשון ,מתרגמינן', שבת י' ב'; מוק ב' א'; נטן ס"ח ב'; ב"ק ל"ח א' 5). – ציטטים מתרגום נביאים מתחילים בלשון ,מתרגם רב יוסף', פסחים פ"ח א'; מוק כ"ו א' 6).

0 **ב**. הרכבה מאד נמצא הלשון ,תרגם' בתור באור של הלכה. ביחוד במקום שצריך להעמיד איזה בטוי מסויים על אמתית כונתו. משנה סוכה ב' א' ,תחת המטה– תרגמה שמיאל במטה גבוהה עשרה (טפחים), סוכה י' ב', ב' ב' 7). עוד באירי שמיאל שמתחילין כך: סנהדרין מ"ה ב'; ע"ז מ"א ב'. באורים כאלה ,תרגמה... ב...' או ,תרגמה... בנון' 8) נמצאו מאמוראים אלו: רב הונא, נדה מ"ג א'; רב חסדא, פסחים פ"ו א', ב"ק ק"ד א', סנהדרין צ' א'; רב ששת, ע"ז ע"ב ב'; ר"נ בר יעקב, ב"ק ס"ח א'; ר' זעירי, ביצה כ"ז ב'; עולא, יומא ס"א א', כתו' צ"ז ב'; ר' אבין, חולין קכ"ג ב'; רבא, ב"ב קמ"ו א'; ר"נ בר יצחק, ברכות כ"ד א'; ר' אבא, ברכ' י"ד א', י"ט ב'; רב אחא, ב"מ מ"ו ב'; רב שלמן,

1) ע"פ שמו"ר י"ג (ע' ילקום מכירו למשלי כ"ו ג', הוצ' גרינהוט), שריב"ל, רבו של ר' סיטין, כבר השתמש בבטוי זה. 2) הציטטים האחרים מהתרגום תמצא אצל צונץ, גר"פ ע' 63. 3) השוה ב' יומא כ' א'. 4) בב. מנ' י"ח א' ,דרש' במקום ,תירגם'. 5) ע' עוד דוגמאות אצל צונץ גר"פ, ע' 63. 6) עוד דוגמאות אצל צונץ כנ"ל. ע' אג' אמוראי בבל 107 ולהלן. 7) כאן בא תרגומא במקום תרגמה. 8) הכתיב לפעמים תירגמה, ולפעמים תירגמא.

כילי תניי בנוקין הוה 1) יאנן קא מתנינן שיתא סדרי. יאת הדבר הזה אומר גם רבא, רבי של רב פפא, תענית כ"ד א' וב' יסנהדרין קי"ב ב'. בכל ג' מקומות הללי נאמר: יאנן מתנינן בעוקצין תליסר מיבתא (שלש עשרה ישיבות בביהמ"ד) 2). כמו שנראה מכל הדוגמאות שהובאו למעלה אין הדיבור כאן ע"ד חזרה על דברי המשנה, אלא ע"ד התלמיד, הבאיר למשנה. כמו בדוגמא האחרונה, כך גם באחרית מדובר ע"ד באורי מסכות אחדות, שנוצרו בבית המדרש של רבה, שהיה רבו של רבא. ברכות ל"ד א': תנו תרומות 3) בי רבה; שבועות ל"ו ב': תנו שבועות בי רבה; סנהדרין מ"א ב': תנו סנהדרין בי רבה. תמיד צריך לקרוא תַּנֵּי (עבר, פעל, רבים, גיף שלישי). דומה לזה ביחיד (כי הנושא שם הוא יחיד): תַּנֵּי שבועות בי רבה, ברכות מ"ט א'; ר' זירא אומר לרב חסדא: ניתי מר ונתני, והלה משיב: ברכת מזונא לא גמירנא ותנוי מתנינא; תענית ז' א' (ר' ירמיה לר' זירא): ליתי מר ליתני. לזה שייך ג"כ: נדרים ח' א': דתנו הלכתא (ע' רש"י והרא"ש). עוד צריך להזכיר כתובות י"ז ב': למאן דקרי ותני, אבל למאן דמתני... הם בינוני של הפעל ללמוד מקרא, משנה ותלמוד. המלה האחרונה צריך לנקד דְּמַתְנֵי 4).

0 במובן חָזַר (ע' לעיל ע' ,שנה" 8). נאמר תנא (פעל), ביק פ"ה א', מנחות י"ט ב': דתנא בית קרא (חזר עליו הכתוב); מגי' ד' א': אעבור פרשתא דא ואתנייה; יומא ל"ט ב': דתנא ביה... תרי זימני.

תַּנָּא, **תַּנַּאי**, **תַּנָּיי**, (בעברית ובארמית), א. אחד מחכמי המשנה. ב. מוסר דברי תנאים, יודע ושובר דברי התנאים ודורש אותם בבית המדרש. לסוג א', ע' ירו' קדו' 59 א': ואתייא דבר פדייא כהדין תנייא. לסוג ב', ברכ' 9 ג': אית תנאי תני על ואית תנאי תני עד (על המשנה ברכ' ה' ג': על קן צפור יניעו רחמיך).

0 לסוג א' ע' בכלי ברכות א': תנא היכא קאי; תנא קמא (התנא הראשון, בנגוד להכמים החלקים); סנהד' ס"ג א': בתַּנָּאֵי; ברכ' ט' א': יהני תנאי בהני תנאי; שם מ"ט א': כל הני תנאי ואמוראי. — לסוג ב': תנא תנא קמיה ד...; עוד ע' פסחים ק' א': וקם תנא ותני קמיה, שבת ס"ז א': האי תנא תני בפרק אמוראי קמיה דר' חייא בר אבין; ב"מ ל"ד א': שיילינהו לתנאי דבי ר' חייא ורבי ר' הושעיא.

תפס, (תפש), קל: אָחַז. ערלה ד': כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו את התפס איסור העיה באיסור אכילה; נדר' 36 ג': אמרו בלשון נדר את תופסי בלשון נדר, א' ב' שבועה את תופסו בלשון ש'; ע' ג"כ לעיל ע' ,שמועה".

0 ,תָּפוּס לשון ראשון—והו בכל שיסד ר' יוחנן בבאור משנה תמורה ה' ג' (תמורה כ"ו א'). במקום אחר אמר בכל זה ר"מ (פסח' ס' א'; נדר' כ"ו א'). במנח' פ"א ב', ק"ג א' משתמש בכלל זה חוקיה בתתי טעם לדברי בית שמאי. בב"ב ק"ב ב' חילק רב יאימר: תפים לשון אחרון. ע"ר הכלל המיבא תדיר בתלמוד הבבלי: תפשת מיובה לא תפשת תפשת מועט תפשת, ע' לעיל ח"א 76 הע' 6.

---

1) לפ"ד ווים הבונה היא לר' סדרים ונוקין בכלל, דודי"ר ח"ג 187. וע' לקמן הע' 4.

2) למס' עוקצין אין תלמוד, ואעפ"כ עסקו בה, אלא שלא נערכה כמו שקרה גם לכל סדר טהרות, מלבד מס' נדה. 3) גם כאן צ"ל כמו בהערה הקודמת. 4) לא כרש"י שחושב שזהו מן אפעל, במקור הנוי משתמש גם הס' ,סדר תנאים ואמוראים", שהוא מזמן הגאונים הראשונים בתור שם לטכסט של התלמוד ע' R. d. E. J. XXXVI 234 n. 4. על אלה צריך להוסיף מאמרו של עולא, מגילה כ"ח ב': דתאני ארבעה... דמתני ארבעה, שהרי"ף מפרש: מי ששונה ארבעה סדרי משנה, מי שגמר תלמוד. ע' לוי שם ע' 4. כאן מדובר ע"ד ארבעה סדרים, מפני שבימי רב יהודה (המחצית השניה של המאה השלישית) נלמד בבית המדרש רק בארבעה סדרים.

שבענין אחר אמר בתיר ברייתא, או נאמר: היא תני לה יהיא אמר לה, ע' סיכה ג"ד א'; ע"ז ל"ד ב'; חולין י"ב ב'; ק"ד ב'; תמידה כ"ט א'. לפעמים בא איזה מאמר תחלה בשם איזה אמורא ואח"כ בא המאמר בתיר ברייתא, למשל זבח' פ"ו א': א"ר חייא בר אבא וכן תני בר קפרא. כשאחד שונה ברייתא לפני איזה אמורא, או בא הלשון: תני... קמיה ד...— כשמביאים דברי המשנה, או נאמר תנן (עָנִינוּ) או "תנינא"; בלשון "תנו רבנן" (=שנו חכמים) אומרים את הברייתות שנתקבלו בבית המדרש. "תנינא" (בינוני פעול מן פָּעַל)–לסתם ברייתות (לפעמים עם איזות השמיש: ברתניא, יהתניא). ואילם אי אפשר ליתר שההבדל בין הלשונות הללו היא קבוע. כשמביאים ברייתא בתיר ראיה לדברי אמורא, או נאמר: תניא כוותיה ד... או תניא נמי הכי.—פוק תני לברא – וזהו הלשון הרגיל בפי ר' יוחנן, יבזה הוא ריצה ליתר שברייתא יי צריך לשניתה בבית המדרש. ע' שבת ק"ו א'; ערובין ט' א'; יומא מ"ג ב'; ביצה י"ב ב'; יבמות ע"ז ב'; ב"ק ל"ד ב'; סנהד' ס"ב א'. דומה לזה אומר ר' זירא לבני: פוק תני להו, ערי' צ' ב'; ר"ה כ"ה ב'. "תניא" בארמית–בעברית "שנויה".

[0] אָפְעַל. דוגמאות ללמוד המשנה, ב"מ מ"ד א': מתני ליה רבי לר' שמעון בריה; ערובין ב' ב', י"א א', י"ד א': מתני ליה רב יהודה לחייא בר רב קמיה דרב; שבת ל"ה א': מתני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה; יבמות מ' א': את הלכה אתניך; סנהד' פ"ו א' (רבא): הני מקרי דדרקי ומתני רבנן.

פְּעַל. אפי היא בשביל התלמיד הבבלי השמיש בפָּעַל (תָּנִי) במובן מיוחד, והיא באיר המשנה, כלומר לימוד ממשית דברי האמוראים שהם יסוד התלמוד. ביחוד הרבה פעמים נמצא הבינוני "מתני" על מאמרי אמוראים. למשל: ב"ב ס"ג ב': רב כהנא מתני לה משמיה דשמואל, רב טביומי מתני לה משמיה דרב; זבחים י"א ב': רב אשי מתני משמיה דר' יוחנן, ורב אחא בריה דרבא מתני משמיה דר' יוחנן; יבמ' י"ח ב': אתון הכי מתניתי לה אנן בהדיא מתנינן לה; נדה מ"ד ב': בסירא מתני הכי בפומבדיתא מתנו הכי; תענית ו' א': אמימר מתני לה להא דרב חסדא בתך לישנא; קדו' ע"ט ב': רב זביד מתני להא שמעתא אהא; שבוע מ' ב': רב חביבא מתני אסיפא; שבת ג"ד ב', סוכה ד' ב', מנ' ז' א': רב יו' הנגא ור' יוחנן (=רב חביבא מתני (על' מתני) בבילאה סדר מיעד כל בי האי וגא חילופי רי"ח ימעייל' ר' יונתן (בלימר רב חביבא שינה בכל סדר מיעד כשנזכרו שלשת החכמים ביחד על איזה מאמר או היה מחליף את ר' יוחנן בר' יונתן) 1). הלשון הזה, הבא בהרבה מקומות ע"ד שניי הגירסאות במאמרי האמוראים 2), איני הבינוני של אָפְעַל, כמו שחשבו עד עכשי 3), אלא שהוא מן פָּעַל. זה מיכח לא רק ממה ש"אתני" באָפְעַל מוסב על מאמרי התנאים, על דברי המשנה, אלא גם מזה שאני מוצאים צירות אחרית של הפעל הזה בפָּעַל במובן זה. כך המקור תַּנְיֵי. רבא (אמירא של המאה הד') אמר: מקרא ומתנא במטללתא (בסוכה) ותנויי בר מטללתא (מחוין לסוכה). בכי מיכן בא אחר "תנויי – תלמידא, וזהו בודאי הוספה של מפרש (כמי בפירש"י). ברכות כ' א' (רב פפא לאביי): מאי שנא ראשונים דאיתרחיש להו ניסא... אי משום תנויי בשני דרב יהודה

1) ע' אגדת אמוראי בבל ע' 5 הע' 23. השוה בית תלמוד א', 206. לוי (ע' ההערה הסמוכה לקמן), ע' 12 הע' 2. 2) ע' לוי: Interpretation des I Abschn. des Paläst. Tal-mud-Traktat Nezikin. Breslau 1895, S. 4—12. 3) המלונים לא רשמו אצלם את בנין פָּעַל "תנוי". רק יאסטרוב, Kol. 1681 b, מביא דוגמא ל"פעל" מטה שיבוא להלן מברכות מ"ט א'. לוי אומר: Im Infinitiv scheint man anstat אתנויי die Paelform gebraucht zu haben.

המאירית אתמיא. בכ"י הוה באת מלה י "אתמיא" גם במקומות שבכ"י אחרים אינה לגמרי, ע' הוצ' טהעאדור ע' 41 ש' 1; ע' 43 שורה 10; 51 ש' 1 ועוד.

0 ר"ה ט"ו ב'; תמיהני אם השיבה ריש לקיש לתשובה זו.—בארמית פֶּעַל, נדר' כ"ב א'; קא תמה ריו"ח.—אֶפְעַל, וכח' ק"נ א'; ליחוקאל כ"ב כ"ד (ר"נ בר יצחק); את ארץ לא מטהרה — אתמוהי מתמה קרא 1).

תַּמָּן, שָׁם. מורה על המקראות הדרושים. מה כתיב תמן, ברכות 9 א'; פאה 16 א'; מכות 31 ד'; פסיק' 13 ב'; 28 א'; 45 א'; 112 א'; 160 ב'; 181 א'; ויק"ר י"א ס"ו ח'; ל"ה ס"ו א'; שהשי"ר א' ו' (ע' לעיל ע' "חמי"); קהי"ר ב' א'; ב' ב'; דברים ר' י"א ס"י י'; תמן כתיב... ברם הכא; דמא' 23 ג'; פסיקתא 122 א'; איכה ר' ב' ב'; ב"ר ו' ס' ב'; והכתיב תמן; שם כ"ב ס' ח'; מן תמן אתון אמרין; שהשי"ר ד' ד'; תמן איתמר... והכא איתמר...—בדברי הלכה: תמן... ברם הכא..., פאה 19 א'; דמאי 24 ד'; כלאים 29 ג'; ערלה 60 ד'; תמן... והכא..., פאה 18 ד'; 19 א'; 19 ד' 2).

במקום "מה כתיב תמן" אנו מוצאים לפרקים קרובים בתוכן בעברית: מה כתיב שם, ע' תמי' ב' וירא ס' ל'; וישלח י'; כי תשא י"ז; שמיני ט'; מצורע ו'; אחרי י"א; קדושים ז'; בחקתי ה'; בהעלתך כ"ו; דברים בהוספה ס' י'; נשא ל"ו; ראה מה כתיב שם; נח ס' כ"א; מה כתיב שם... אבל כאן; ע' ב"ר נ"ב ס' ב'; מה כתוב שם; אסתר ר' ריש פ' ו'; רות ר' ד' י"ד; שמה כתיב.

תַּנֵּי. (תנא), פֶּעַל, בעברית שָׁנָה (ע' לעיל ע' "שנה" סוג ב'); לָמַד, לַמֵּד. ביהוד למוד דברי המשנה או הברייתא. אין צורך לדוגמאות רבות. מהירושלמי נוכיר: אין תנינן = אנו שונין, כלאים ריש פרק ב' (ע' פרנקל 19 א') ועיר בכמה מקומות כשהוא מדבר עיר שנוי לשונות במשנה; ר"ה ריש פ"ב (57 ד'); תכין צורבה מיתני (כך צריך לשנות); דתנינן, ברכ' 4 ד'; ולא תניתא, שם; תנינן, ב"ר ריש י"ז. ע' ג"כ ע' "תַּנָּא". — מהברייתות שבאי בירוש' צריך לחשוב בראש אלה שנאמרי בשם תנאים מפורכמים: תני ר' ישמעאל, תני רשב"י, תני בר קפרא, תני ר' חלפתא בן שאול, תני ר' הושעי', תני ר' חייא 3), תני חזקיה, תני שמואל 4). כשאמורא אחד שנה ברייתא לפני אמורא אחר או נאמר: תני (תנא) ר'... קומי ר'... אלה שוני הברייתות הין מומחים בדבר (לומדים איתן על פה) ושונין איתן לפני התלמידים בבית המדרש. ע' להלן. אבל לפעמים גם שאר האמוראים הין מביאים ברייתא (תני ר'...). כשמובאה ברייתא מבלי להזכיר מי הוא מביאה אז נאמר תַּנֵּי (או תְּנֵי), בינוני פעול מן פֶּעַל (שָׁנָה); ע' ברכות 4 ד'; 5 א'.— בשאלה: והתנ', ברכות 8 א'.

אֶפְעַל: לָמַד לאחרים. תענית 68 א': רבי הוה יתיב מתני. בתור שם בא "מתני" (ימה נתרחב ל"מתנין"), על ידי הצירה את הסבירת, התרגמה השניה של הלמיד בבית המדרש. חגיגה 76 ג': לא כפר ולא מתנין; שם שורה ל"ב, רבים: מתניינין; שם שורה ל"ו: מתניניא.

0 בשיש גירסאות שונות במשנה או בא הלשון: חד תני... והר תני (אחרי שנזכרו שמות האומרים), ע' ברכ' ל"ה א'; ערי' נ"ג א'; סוכה נ' ב'; ביצה ל"ה ב'; ע' ג"כ כתו' נ"ג ב': רב תני ולוי תני; שם ע"ז א': רב יהודה תני חייא בר רב תני. כשמובאה ברייתא ע"י איזה אמורא או נאמר: תני ר'... או תנא ר'... כשאיזה אמורא אומר בשם עצמו מה

1) וה מתאים עם מה שנו' למעלה "הכתוב מתמיה". 2) ע"ר שמושים אחרים בירוש' במלת תמן ע' פרנקל מבוא 12 ב'. 3) ע' אנ' התנ' כרך ב' חלק 182 הע' 12. ע"ר הברייתות שבאו בויק"ר מהספרא. 4) רק בסדרי ורעים ומועד.

המקומות שבהם בדפוסים המאוחרים כא „גמרא" במקום „תלמיד". ב כ קט"ה ב', רב, עה"ב משלי ט"ו ט': כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד, וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה; שם, רב, עה"כ קהלת י' ט': ...אלו בעלי משנה ...אלו בעלי תלמוד; שם, את הפתנם הכל צריכין למרי חיטיא" הוא מבאר: זה בעל התלמוד. כך הוא לפי כ"י אחד. ואולם יש גרסינן – ונמצא כך גם בכ"י – גמרא, יהכינה היא: יריעה נכונה בהלכות המקובלית 1).

תמה. קל: התפלא. ירושלמי פסחים 32 ג': ולא תתמה; שבת 9 א': שהשיר פתיחתא: ואל תתמה אם ב... כתיב... ב... על אחת כמה וכמה; שם (רב): אל תתמה על זה; תנחו' ב' יתרו סי' י"ו: ואל תתמה על הדבר הזה; שם וירא ריש סי' ל"ח: ואל תתמה בדבר; שם שמיני סי' י"א: ואל תתמה על הדבר; שם חקת סי' י"ז; שמיר טז סי' כ"ד: ואל ת' על זה; ואל התמה שהרי..., שמיר א' סי' ח'; שוט כ"ב סי' נ'; מיה סי' ו': ואל תתמה; קהיר ח' א' (פסיקתא ר' 62); תנחומא ב' שמות כ"ב: אם תמה את עליו למד מן...; שם נשא סי' י"ג, שמיר ה' סי' ט': אם תמה אתה על הדבר הזה למוד מן...; פסיקתא ר' 9 ב', שוט צ"א סי' ו': ואם תמה אתה על הדבר; שמיר כ"ה סי' ח': ואם תמה אתה בדבר זה; תנחומא שמיני סי' י"א: אתה תמה; פסיקתא ר' 25 א', 57 א': ואם תמה את; תמיהני, פסחים 33 ב'; תמיה אני, יומא 39 ג'; סוכה 51 ד'; מדרש שמואל ה' סי' ט'; תנחומא תזריע סוף סי' ד' (איוב ל"ו ג'): ותמה על הדברים האלו; שם אחרי סי' י"א (איוב ל"ז א'): ותמה ואומר; שם אמור סי' כ"ט (משלי ל' י"ט): וישב לו תמיה על ארבעת המינין הללו; תנחו' וירא סי' י"ג, על שאלת שרה בבר' י"ח י"ב: שכן היא תומהה ואומרת. – הפעיל. תנחו' ויקרא י"א (ויק' ד' ב'): הכתוב מתמיה.

המלה „אתמהא" שנזורה מהפעל שלנו נמצא מלבד בבי"ר רק במקומות מועטים בשאר המדרשים, שהשי"ר א' ו'; שמיר מ"ב סי' ח'; מג סי' ד'; שם סי' ה'; פסיק' ר' 143 סוף ב'; 146 ב'; 186 א'; שוט ק"ז סי' ב'. בכלל נהגו לכתוב אותה אֲתַמְהָא (ע' ליו"ח 185 א', כלימר אני מתפלא על...; יכך מפרש גם קאריט ר"א 333 ב': אסטריס strangeness: col. 133 a, ואיכ לפי דעתו זהו שם וכך אומר גם בַּלְמֶן, וואָרטערבוך 14 א'; יאילם מאד קריב לשער כי צ"ל אתמָא (אַתְמָה) יהיא שם הגזר מהפעל מבנין הפיעל (=התפעל), שאלה של תמיה כמי הכתיב מתמיה? 2). מלה זו שאינה קשירה בעצם המאמר, אלא שהיא מגירה בעצמה שיש כאן שאלה, היא אפית בשביל מדרש בראשית ר'. כנראה גם בשאר המדרשים באה מלה זו רק בהשפעת המדרש בראשית רבה. אבל גם בבי"ר אין המלה הזאת באה תמיד. היא נמצאה, כמו שמצא ה' פילים בלי"ך 3), רק בחמש עשרה פרשיות הראשונות. אפשר מאד שהמלה המיוחדה הזאת היא הוספת העורך של המדרש בראשית רבה, יהשתמש בה רק בפרשיות הראשונות ואחר כך חדל מהכנים אותה. בכי"ר אחר של המדרש הזה – זה שהוא מונח ביסודו של הוצאת טהעאדיר – מראה נטיה רבה בלפי המלה הזאת יצבנים אותה לא רק בסיום המאמר של השאלה, אלא גם באמצע, לכל חלק וחלק מהמאמר. כך בבי"ר נ' סי' נ' השאלה ליישעי' ל' ב': אתמהא שבעה ילא שלשה הן והלא ברביעי נבראו המאורות; בכי"ר ליערון הוצ' טהעאדיר ע' 22: שבעה אתמהא לא שלשה הן אתמהא ולא בד' נבראו

1) ע' דים XI 397. 2) כלומר פלא. בספרות שאחרי התלמוד בא השם תָּמָה (תימה), שגזור מקל פָּעַל במובן שאלה. (ביהור רגיל מאד בתוספות). — במכרה בתמיה (ע"ל בתמיהה), ע' פרנסדורף ע' 2 ב'. ע' נ"ב בס' אנפאנג דער העברי' גראמאטיק ז' 12. 3) צייטשריפט פיר העברי' ביבליאגראפיע VIII, 8.

מדרש משלי, למשלי י', עמוד קהלת א' ז'; והוא אינו אלא זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה); שם ח' ב: מיין הרקח זה התלמוד שמפיקים במשניות ברקח; איכה ר' פתוח' כ"ג, לקהלת י"ב נ', קהיר לאיתי פסוק: כי מעטו זה התלמוד שבלוּל בהם 1).

הרבים ‚תלמודות' נמצא רק במאמרו של ר' שמואל בר יצחק 2), שהשיר ח' י"א; אבל במקור המקביל, ויקר' י"ט כ' נ', במקום ‚תלמידיות של תירה' בא ‚הלכות של תורה' — מה שיותר מתאים לענין.

0 לשם תלמוד מסוג א' שייכת השאלה הבאה הדיר בבבלי בארמית: מאי תלמידא 3) (הכוונה היא שלא נתחייר לי איזה מדרש שהדרשי מהמקרא) יתתשיבה מראה על הקשר שיש בין ההלכה ובין המקרא. לעתים קריבית באה שאלה זו אחר דברי איזה תנא שהביא ראיה לדבריו בלשון ‚תלמיר לימרי'. ע' שבת קמ"ט א' 4); פסחים ניח ב' (רבא על ברייתא); וכן יומא נ"ג א'; יבמות ע"ב א' (על ברייתא אנדית); קדו' ס"ט א' (רבא) 5); סנה' י"ט ב' (רב פפא על ברייתא); שם נ"ט ב' (רב הונא); שבועות ל"ה א' (ר' אלעזר על ברייתא); מנחות ל"ד א' (רבא); חולין ס"ח ב' (רבה), לזה שייך נ"ט הלשון: ונסיב לה תלמידא (התנא דרש זאת מהכתוב); ע' ערך ‚נסב'; ע' ביצ' י"א א' 6); מוק' נ' א' 7); יבמות ע"ב א' 8); כבוד' י"ט א'; נ"ג א'. לזה שייך: לתלמודו הוא בא, ר"ה ל"ד א'.—הלשון ‚והדבר צריך תלמיד', נמצן ס"י ב', פירושו הוא כמו שבא לעיל ע' 255 ע' ‚ערך' (כלומר ראיה מהקבלה); השוה ע' ‚גמרא'.

0 כל התורה שבעל פה נקראה בשם ‚תלמוד', עיד ענין אחד אמר ר' זירא: יתקילא לי כי כילא תלמידאי (יה שקיל בעיני בכל התלמוד), ברכ' כ"ד ב'; גם רב המנונא משתמש בלשון שביר, מנח' י"ז א'; מ"ק כ"ח א' (ר' הונ'): דאוקימתיה לביליה תלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין; שבת ס"ג א' (רב כהנא): אנא הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא לביליה תלמידא 9); כתוב' ע"ו ב' (ריב"ל אמר למלאך המות שומתין לי'): עד דגמרי תלמידאי; מ"ק כ"ח א', איתי הדבר מיכ אשי: יאהדרית לתלמידאי; ברכות ל"ח ב' (חולין פ"ו ב'; בריתות כ"ו א'): ריח בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמידיה.—הדראית הביבאית מהמקרא לדברי המשנה נקראית תלמיד, שמואל מפרש את האמור בוכריה ח' י'; וליוצא ולבא אין שלום — זה הפורש מן התלמוד למשנה, יייי היסוק ע"ז: אפילו מתלמיד לתלמיד 10). ביוצתי הוא: שנת תלמיד הוריישלמי ישנת הבבלי. שני אמוראים גדולים שעלי מבבל לאי הראי בדבריהם יהסם לתלמידא דבבל. ר' זירא עם מ' תעניות שישבח תלמידא דבבל (ביצ' פ"ה א') ור' יהמיה אמר: הושיבני במחשבים (איכה נ' י') והי תלמידא דבבל, בנדרים כ"ה א'.—מלבה הדיונאית שהובאו לעיל ע' 230, שהתלמוד נחשב בהיר מקציע תורתי על יי המקרא יהמשנה, צריך להביא כאן עוד את

1) לו', אינטערפרעטאציאן... ע' 19, מצוע לתקן: שבלול בהם, שהגמרא בלולה ביהד עם הברייתות. 2) ע' אב' אמוראי א' ח"נ 38, 7. 3) ע' לעיל ח"א 136 הע' 4. 4) ברפוסים המאוחרים בא במקום ‚תלמודא', ‚גמרא'. — עיד השנויים הזה שנעשו פה ושם על ידי הצנזורה ע': M. Lattes, Saggio di Giunte e correzioni al Lessico Talmudico, Torino 1879 S. 85; וע' לעיל ח"א ע' 137 5) גם כאן ברפוסים האחרונים בא ‚תלמוד' במקום ‚גמרא'. בתמורה כ"ח ב' באה השאלה במלואה, מה שלא נמצא במקום אחר: קרא מאי תלמודא לרבנן. 6) ברפוסים המאוחרים — גמרא. 7) ברפוסים המאוחרים — ש"ס. 8) מרקוסים לה תלמודא, המלה ‚קרא' שבאה אחיב היא הוספה בטעות, שבעי לחשיב תלמידא (או כמו שהוא ברפוסים המאוחרים: ש"ס) בתור נוסף המאמר. 9) כאן במקום ‚תלמודא' (שברפוסים המאוחרים בא במקום זה ש"ס) עיל ‚תלמודאי' כמו בטוק כ"ה א'. 10) ברפוסים המאוחרים — משנ"ס לש"ס.

בעצמן (ע' לעיל ערך „קנתורין"); שי"ט ח' כ' א': בר' לשעות נתלה גאולה בכציר בקציר ביולדה בכשמים (בשהשיר ח' י"ד „נמשלה" במקום „נתלה"); ויק"ר י"ג כ' ה', שהשי"ר נ' נ': עין תלויה (ע' מיעה, תה' פ' י"ד); ב"ב קמ"ב ב': בטעמא ת' מ'.

בארמית תלי, פָּעַל. פאה 15 ג': הוא תלי ליה בר' יוחנן (ר' אבהו אמר שר' יוחנן התיר לגערות ללמוד יוונית).

0 ב"ב ק"ט ב', לשופטים י"ח ל': תלאו הכתוב במנשה; שם (למ"א א' ו'): תלאו הכתיב באבשלום 1); ב"ב י"ב א' (לתה' צ' י"ב, להוכיח שחכם עדיף מנביא): מי נתלה במי? הוי אומר קטן נתלה בגדול.

0 הכשי „תלא" בא בכבלי במקום שהוא רוצה לדרגיש איזו מלה שבה תלוי האמור: ב... תלא (גם תלה בה א) רחמנא. ע' יבמ' כ' ב' (לדב' כ"ה ה'): ביציבה תלא ר'; שם י"ז ב', כ' ב', כ"ד א', מ' א': ייבום בנחלה ת' ר'; שם נ"ד ב', לדב' כ"ה ה': אשת אח בבנים ת' ר'; קדו' כ"ט ב', לשמות ל"ד י"ט: בפטר רחם ת' ר'; מכות י"ב א', לדברים י"ד כ"נ: מעשר בחומה ת' ר', ערי מקלט בדירה ת' ר'; סוטה כ"ה א', לבמדבר ה' י"ד: בקנוני דבעל ת' ר'; נדה ל"ה ב', לויק' י"ב ב': ביומי ת' ר'.—אותו המובן יש גם לבשוי ב... תָּלְיָא מִילְּתָא' (בדברי התנאים „הדבר תלוי כ..."). הדיגמא שהובאה לעיל בסוף באה ביבמ' נ"ד ב': ביומי תלי מילתא. ע' עוד ברכ' כ"ה א', ויק' י"ג מ"ו: בקביעותא תליא מילתא; פסח' מ"ה ב': בקפידה ת' מ'; מויק ז' ב': למימרא דבכהן ת' מ' הא בהא תליא (זה תלוי בזה, אי אפשר לאחד בלא השני); שבת קל"ה ב' (מילה ביום השמיני שחל בשבת); מגילה ו' ב'; נזיר י"ח ב'; תמורה י"ח ב'. – תלי תליא בדלא תליא (תולה דבר שיסודי בקבלה בדבר שאין לי' יסוד), דבי' שניר בפי' רב יוסף. תמיד בא לפני הכשי הזה: מאריה דאברהם! (לשון שבועה) 2). ע' שבת כ"ב א'; כתובות ב' א'; ב"ב קל"ד ב'; בכורות ל"ח א', לויקרא י"א ל"ח: למה לי למתלייה בכלי חרס.

תַּלְמוּד. א. דוגמאות לכשוי „תלמוד לומר". פאה 16 סוף ב', לויקרא י"ט ט': ובקצרכם מה תלמוד לומר לקציר; יומא 44 א' (ריש פ' ז'), לויק' ט"ז ל"ד: ויעש מה ת"ל כאשר ציה ה' את משה; הגיגה 7 ב', לבמדבר י"ט ט': יאכף איש מה ת"ל טהור; תנח' סוף יתתנן, לדברים ל"א ב': מה ת"ל היום ללמדך. – דוגמאות אחרות בשבי"ל „מה ת"ל": ב"ר ל"ה סי' ג'; ל"ט סי' י"א; נ"ג סי' י'; קהי"ר ב' י"ב; ז' ב'; ומה תלמוד לומר, ויק"ר ג' סי' ב'; רות ר' ריש פ' ב'; מה ת"ל... מלמד, ב"ר ס"ג סי' ד'; שהשי"ר א' נ'; שאין ת"ל, רות ר' ב' י"א; שאין ת"ל... ומה ת"ל, איכה ר' נ' א'; יכול... ת"ל, ע' לע' ע' „יכול"; אם ללמד ש... מה ת"ל... אלא, שהשי"ר ב' ריש ב'; אם לענין... הלא בבר נאמר... ומה ת"ל... אלא... ההיד, ב"ר ו' סי' ב'; אם ללמד... מה ת"ל... אלא..., ויק"ר ריש כ"ג; מנין תלמוד לומר, תנחו' ב' נח ריש סי' ו'.

תַּלְמוּד. ב. בתור מקציע ממדע היהדית. מלבד הדגמאות שהובאו לע' ע' „מקרא", ע' עיד ב"ר ס"ו סי' ג', לבר' כ"ו ב"ח: מטל השמים וה מקרא, ימשמני הארץ ו' משנה, דנן זה תלמוד ותירוש זו אגדה (בתנח' ב' תולדות סי' ט"ז כך: תורה... נביאים... תלמיד... מדרשים); שהשי"ר ה' י"ד: בתרשיש זה התלמיד שהוא בים הגדול (השיה

1) ע' תנח' וישלח סי' ו', לבר' ל"ד א': תלאה הכ' באמה. 2) ע' לעיל סוף ערך „חלף".

*) אשר 'מאד' שבכונה תלו הע' מיעה, שאם נסיר אותה, תשארנה אותיות „רמי" (=רומא) שהוא בבחינת חוץ, כמו שדרש ר' מימון בויק"ר י"ג במעט בסוף. — ה מ ת ר ג ם.

לעיל ע' „דבר". הרבה פעמים בא הלשון: לא אמרה תורה אלא..., ע' ברכ' כ"ה א'; פסח' מ"ד ב'; ר"ה כ"ד ב'; מגילה כ"ב ב'; חולין צ"ב ב'; צ"ו א'; אמרה תורה, ר"ה ז' א'; מעילה י"א א'; שהרי אמרה תורה, ביצה כ"א א'; והתורה אמרה, סוכה ל"ז א'; ע' נ"כ ערך „מפני"; התורה החזירה עליו, יומא נ"א א'; התורה העידה עלינו (פסוק משה"ש), סנהדרין ל"ו א'; התורה הכה על תכשיטי כלה, יבמית ל"ד ב'; התירה הכה על ממין של ישראל, חולין ע"ו א'; נדה ל"ה ב': הת' טימאתו הת' טיהרתו; חולין ל"ח א', ריו"ח: העמידו הכמים דבריהם על דין תי': שם צ' ב': דעת תורה; סוכה ל"א ב': שלא תשבח תורת אתרוג; ערובין ס"ד א': ביטלת תורת ערוב; קדושין נ' ב': נחית לתורת קדושין; ע' נ"כ לעיל סוף ערך „טעם"; פסחים ע"ד ב': בכל התורה כולה; ב"מ ע"א ב': שליחות דכל התירה; כתיב בתירה ישנו בנביאים ומשולש בכתובים, מגילה ל"א א' (ריו"ח); ע"ז י"ט ב' (ריב"ל); מכות י' ב' (ר"א בן פרת): מן התורה ומן הנ' ומן הכ'.

תַּחְלָה. ע' ע' „סוף".

0 לְכַתְּחִלָּה — שתי אותיות השמוש בראשיתה, והוא בניגוד ל„דיעבד" או „בדיעבד", זהו מאיתפעל (דְאִיעֲבַד — בעברית שֶׁנַּעֲשָׂה). דיגמא: הכל שיהיו לכתחלה ושחיטתן כשרה בדיעבד, ריש חולין.

0 **תַּחְתּוֹן.** ע' ע' „עליון".

תֵּיבָה. מלה. ויקיר י"ט ס"ו ב': בראשה של תיבה; שם: בסופה של תיבה; שהש"ר ד' י"ב (למדבר כ"י: „הראיבני" יבן להלן): ה"א בראש התיבה ויו"ד בסיפה, יה מעיד עליהם; ירישלמי ע"ז 40 א': באמצע תיבה; פסיקתא ר' 153 א': בתיבה אחת 1); קהי"ר י"ב א': מתוך ת' אחת; שוט א' ס"ו ו': הללויה שכולל שם ושבח בת' אחת. — רבות. תנחומא קדושים ס"ו ו': רמ"ח תיבות; ע' נ"כ לעיל ע' „עקם"; ירושלמי מגילה ע"א נ': שלש תיבויות; תנחימא יארא ס"ו א': עשרים ואחת תיבויות (כ"א תיבות מ„האויני" עד „שם", דברים ל"ב א'–נ'). — בארמית. ויקי"ר א' ס"ו ה': בסוף תיבותא.

0 יבמות י"ג א': כל תיבה 2); חולין ס"ד ב': תרתי תיבות; שם ס"ה א': שתי ת'.

0 **תֵּיבְתָּא.** קושיא. השם מן איתיב, אתיב (לעיל ע' „תוב"). ע"ז ס"ח א' (עולא): הא לא מידע ידע מאי קאמרי רבנן תיבתא קא מיתיב; ערובין ס"ז ב' (רב יהודה): בראירייתא מותבינן תיבתא והדר עבדינן, בדרבנן עבדינן מעשה (נ"א: עובדא) והדר מ' ת'; ב"ק ט"ו ב' (קישיא): תיבתא יהלכתא! מנחית כ"ט ב': ...אמר רב ...ותניא תייבתיה; ב"מ ט"ז א': הא גברא והא תיובתא; שבת כ"ב ב': הא לא תיהוי תיובתא; שם נ"ה ב': ותיובתא דרב אמי תיובתא; בכורות י' ב': ת' דרב חסדא ת'; חולין פ"ז א': ומהדרנא לך תיובתא; ברכות כ"א א' (בסוף): תייבתא (בלומר הקושיא לא נפתרה); יבמית כ' ב': מתיבי... תיובתא.

0 **תֵּינָה.** (לפי"ד יאסטריב col. 886 b. היא עבר מאיתפעל משרש ניח = תְּנָה). למלה זו, הבאה תמיד בראש שאלה, יש איתי המבין במי במלת „ניחא", שהובאה לע' ע' „שמעתא" ומקושרת תמיד עם הא (ה־); פסח' פ"ט א': הא תינח קרבן אנשים קרבן נשים מאי איכא למימר? שם י"א א': התינח מקלי ואילך מעיקרא ועד קלי מאי איכא למימר; ברכות ו' סוף ב': תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי.

תְּלָה. קל. ירו' נדר' 37 ד' (41 ב'), למדבר ל' ב': תלה הפרשה בראשי המטות; שהש"ר א' א': תלה איתי בדיד 3). — נפעל. קהי"ר ב' א': ניתלית נבואתן

1) ע' שם ח"א 486. 2) ע' לעיל ח"א ע' „נתן". 3) ע' אני אמוראי א"י ח"ג 196.

דבר תו', או מדבר תו', כתו' 33 א'; זו תורה וזו אינה תו'; וכן נזיר 56 ב'; מעשרות 51 ד'; איסור כפיתום תורה; שקל' 46 ב'; אפשי שאין שקלו תו' קלבוני תו'; מעשר' 49 ד'; מקח ביצר בשבת אינה תו'. חלה 59 ב'; ר"א אמרי שרוטיך תו'; נזיר 56 ב'; ר"א אמרי שהנפלים ת'; דמאי 25 ג', 25 ד'; לא תו' היא; שבוע' 33 ד'; בולחון ת' הן, ההבדל בין מצית שהיא מן התורה ובין זו שהיא מדרבנן מתבטא ע"י ,דבר (דברי) תורה' ו,דבריהם(ן)' 1). ע' ערובין 25 א': מדבריהן — מדית; נטין 45 ד', 47 ב': מדית — מדבריהן; שבועית 37 ב': כל דבר שאיסורו דית... וכל שאיסורו מדבריהן...; 39 ג'; חלה 59 ג'; 60 א'; ערו' 21 א'; פסחי' 27 ד'; סוכה 54 א'; ר"ה 59 ב'; נטין 45 ג'; ב"ק 7 א'; נטין 45 ג': ודבריהם עוקרים דית. — לשונות אחרים לענין זה. חלה 59 א': כאן להלכה כאן לדית; שבועית 33 ב', סוכה 54 ב': הלכה למשה מסיני... דבר תו'; נזיר 57 ג': תורה... הלכה; שהשיר ה' יד': אם נתעלם אדם בדברי תורה והלכה; נטין 44 א': חציו מקצה וחציו מדבר תו'; שם 46 ג': ליתה מן התו' אינה מן התקנה; שם 46 ד': בזה תקנו אבל בראשונה דית היא 2); ערלה 61 ד': ר"מ מחטיר בדבריהן בדית; כתובות 33 ב' (ר' אבין): בשעה שאת יכול לקיים דבריהם ודית את מקיים דבריהם ודית בשעה שאין את יכול לקיים דבריהם ודית את מבטל דבריהם מקיים דית. כשאי"ה שם נמצך ל,תורה': בית שאמר שיהשם דיא יש לי יסוד בתורה, לשעית אחרים מאלה יבואי באן, בלאים 27 סוף ג': איסור תורה; נדרים 38 ד': הבקר תו'; פסחי' 28 א': טומאת תורה (בניגוד לטומאת דבריהן); כתובות 32 ד', 33 ד': ירושת ת'; יבמות 20 ד': נשואי ת'; קדו' 59 ב': קידושי ת'; כתובות 33 ב', שבועות 37 ב': שבועת ת'; תרומות 42 א': שיעור ת'; נדרים 37 ב': תרומת ת'; דקדוקה של תו', ע' לעיל 172; לשון תו', ע' לעיל ע' ,לשון; סודה של תו', ע' לעיל ע' ,סודי 3).

בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו, כיר מיה סי' יא; נא סי' ב'; סוח סי' נ'; עיד סי' יד'; עז סי' ה'; ויקר טז סי' ד'. — עיד שהנביאים והכתובים נקראים תורה, ע' תנחומא ריש ראה, עתיב תס' עיה א': אמרו ישראל ליוסף: וכי יש תורה אחרת שאתה אומר ,תורתי'? כבר קיבלנוה מסיני. אמר להם: פושעי ישראל אומרים שהנביאים והכתובים אינן תורה ואין אנו מאמינים בהם, שנא' (דניאל ט' י'): ולא שמענו... ביד עבדיי הנביאים. ד"י הנביאים יכתיבום תורה הם. בשיש לאיתי בסוף: שלא יאמר לך אדם אין מזמורות תורה אלא ת' הם ואף הנביאים ת' הם; סוכה 55 ב' (עיד התיקון שנעשה בבוהמוק): ממי למדו? — מדבר תו', ע' לעיל 301 שורה 22.

התורה בכתונת הנשמה פיוטית. שהשיר ד' טז: התהלה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקב"ה; איכה ר' פתיח' כיד: מיד באה תורה להעיד בהן; אסתר ר' ג' ט' קרים לסוף: מיד יצתה תורה בבגדי אלמנות ויתנה קולה בבכי לפני הקב"ה. התורה מעידה לעבירה זאת, ויש מס' ע', 30 סוף א': התורה אמרה... יעבירה זית אמרה... 4), 0 בבבלי בא ,אריתא' במקום שבירושלמי בא תמיד ,תורה'. עיד ,דבר תורה' ע'

---

1) דבריהם=דברי סופרים או ,דברי הפסוק' ע' בריתא יח' בוף כתובות. 36 ד'; כתובת אשת מדית, רשב"ג אומר אין כתובת אשה אלא מדברי סופרים; תשוה שם 29 ב'; מדברי תו'—מדבריהן. ע' נ"ב הכ"ל: אין דברי תו' צריכין חזוק... דברי סופרים צ' ח', תענית 66 א'; מגלה 70 סוף ג'; יבמות 10 ב'; כתובות 34 ג'; ב. ר"ה י"ם א' ושנ"ט. ע' עוד דברי רויח ע"ד דית ודים, ירו' ברכות 3 ב', אג' אמוראי א"י ח"א 262, 1. 2) ע"ד ההבדל בין דית ובין דברי קבלה ע' לעיל ח"א ע' ,קבלה.
3) ע"ז יחסם: בפורים 64 ג'; מיתה האמורה בתו'. 4) ע' אגדת אמוראי א"י ח"ז 524 1.

איתיביה רב יוסף לרבה: עובדין מ"ה א': יצרו אלעזר קמיתבת ליה לעי': שבת כ"א א': אדמותבית לי' מדרשב"ג סיעינהו מדת"ק: ברכות ל"ג א', שבת קכ"ה ב', קדושין נ' ב': ומיתבינן אשמעתין. — איתפל'. פסחים ל' ב': מאחר דאיתתב רבא בר אהילאי; יבמות ט' א': הא איתותב ר' אישׁ'. ביחוד הרבה מאר המלה „מיתיבי", שבה מתחילים קושיא מדברי תנאים. הנושא הוא חברי בית המדרש, מנהלי המשא והמתן, ביחוד: מיתיב רב יוסף, שבת קכ"א ב'.

תּוֹרָה, תורת משה; כל כתבי הקודש; כל תורת היהדות. מהירושלמי נביא כאן את הלשונות, שבהם התורה בתור מקור היהדות לכישה בצורת הגשמה. עפ"י הרב בהבאת איזה מקרא מתורת משה רגיל מאד הלשון „אמרה תורה" או „התורה אמרה". פאה 18 ב': ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך (ויקרא כ ג כ"ב). עיד דוגמאית בשביל „אמרה תורה" (התורה) עם המקרא הבא אחר זה: יומא 43 א'; חגיגה 78 ב'; יבמות 2 ג'. עם ההלכה ובלי מקרא: מע"ש 54 ג' (פורטיהו...); ר"ה 56 ג' (הקריבהו...). — דוגמאות בשביל „התורה אמרה" עם מקרא שבא אחר זה: בכורים 63 ג'; שבת 12 ד'; סוכה 51 ד'; סוטה 19 ג'; גטין 46 ב'; סנהדרין 22 ד'. בלי מקרא: שבת 2 ג'; יבמ' 2 ב'; נדרים 41 ב': לא דייך מה שאמרה לך התורה; גטין 50 א': התורה אסרתה עליו; ר"ה 57 ג': דברה התורה בכל לשון 1); קדושין 62 א': מכיון שהאמינתו תורה; שם 63 א': הקישה התורה; שבועות 38 ב': לא מצינו שהשוות התורה ב...; ר"ה 56 ג': התירה התורה; מע"ש 52 ד': לא התירה התורה; שם 54 ג', גטין 47 ד': תמן התורה זיכת אותה בניטה; סנהדרין 26 א': ופטרה התורה את הבת; קבעה התורה, ע' „קבע"; תרומות 47 ד': התורה קראה אותן מים; יומא 54 א': והתורה ק' אותה אבילה; חגיגה 79 ד': התורה ק' לאשכול תירוש; ויק"ר י"ט ה': והתורה קוראה אותה נדה; שבת 12 ד', פסחים 31 ד', יבמות 2 ג': התו' ריבת; גטין 45 ד': הואיל ולא שיחררתו התורה 2), דוגמאות בשביל „מדבר תורה". דמאי 25 ג': יורשין שהן מדבר תו', יורשין שאינן מ' תו'; שביעית 39 ב': מד' תו' נתחייבו; שם שורה 44, וכן קדו' 39 ג', ע"פ דב' ל' ה': מה ירושת אבותיך מדבר תו' אף ירושתך מד' ת'; 36 ג': והיאך אני פוטרה מד"ת; 39 א': חלה מדברי תורה, שביעית מדרבן גמליאל וחבריו; שם שורה 43; סוטה 24 ד'; כתוב' 32 ב': אין אדם יורש את אשתו מדבר תורה. נזיר 56 א'; ב"מ 9 ד': מדבר תו' מעות קונין, לשון רגיל מאד „דבר תורה". כלאים 28 ג': שלוקין עליו דבר תורה; שביעית 34 א'; 39 ד'; תרומ' 41 א'; 42 ד'; 46 ב'; מעשר' 50 ד'; מע"ש 54 א'; חלה 57 ג'; 59 א'; שבת 3 א': קריאת שמע ד"ת ותפלה אינה ד"ת; 5 ג': אבל בעירובי תחומין ד"ת הן; עירובין 21 א'; 24 ד'; פסחים 28 ב'; 30 ב'; 33 ב'; יומא 39 ד': ד"ת הוא; ר"ה 57 ב', 59 ב': אין ד"ת הוא... אין ל"ת הוא ד"ת; חגי' 79 ב'; יבמ' 10 ב'; 13 ד'; כתו' 27 א'; 33 א'; קדו' 58 ג'; ב"מ 12 ב'; ב"ב 16 ב'; סנה' 19 ב': מיתי לה ד"ת. — לפעמים בא „מדברי תורה" במקום „דבר תורה". ע' יבמ' 15 ג'; כתו' 36 ב'. הרבה פעמים נמצא „תורה" במובן

1) ע' אגדת אמוראי א' ר' חב 233, 3. 2) מדברי תנאים: נתנה התורה טרה..., שבת 2 ד'; סוכה 51 ד'. 3) מדברי תנאים. גטין 46 ג': דבר תורה הוא; מע"ש 54 ב': אב הטומאה דבר תורה וולד הטומאה מדבריהן; ע' נ"ב לקמן בהע' הסמוכה; ירו' כנה' 18 א' מהתנאים: על מנת שתדיננו דין תו'; שביעית 33 ד': נתת תורת כל אחד ואחד בידו.—נוסח שבועה (ר' בן חניה): בתורה הואת, פאה 19 ב'; תוספ' פאה ג' ב': התו' הו'.

באיפן אחר, ע' חולין ט' א'; ליב א'; שבת ל"ה ב'; מנ' י"ח ב'; נטען י"ד א'; ב"ב כ"ט א'.

0 **שפל**, ע' ערך ,סוף, ע' 242.

0 **שַׁפִּיר**, יפה, נכון, כמו בירושלמי ,יאות' (לעיל ע' 197). שבת פ"ב א', ר"ה כ"ז א': שפיר קאמר ר' יוסי; יומא י"ג א' (קושיא): שפיר קא אמרי ל"ה; יומא כ"ט ב': ש' קא מיתים: שבת קמ"ו ב': תניא לרבא שפיר אלא ל... מאי איכא למימר. ביחוד נמצא הרבה פעמים ,שפיר דמי' (נראה נכון); ע' ברכות ט"ז ב'; שבת י"ט א'; כ"ה א'.

שקל, קל. קהיר א' ד' (ריוח, לשוא י"ב ו', י"א): שקל הכתוב שלשה קלי עולם עם שלשה גדולי עולם; ב"ר י"ג ס"ו ה', ע"פ איוב ה' ט' (ר' הושעי'): קשה הוא גבירת נשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית; פאה ט"ו ב': צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצותיה של תורה.

ת.

תַּבְרָא, קושיא, חגיגה ע"ט ב': מתניתין מינה קומה ומינה תברה; ב"ר ל' ס"ו ח': אף היא לא תברא (ריוח); אכתר ר' ב' ה': אף הוא לא תברה. הבינוני תָּבֵר (שבר, לעיל ע' ,שבר') נמצא בירושלמי תענית 66 א' (ר' יוסי): ב"ק אילן מיליא לא מבייעין ילא תברין.

0 בלשון ,תברא מי ששנה זו לא' שנה זו' הפירוש ,תברא' הוא ,שבירה' בין שני הלקי המשנה (ע' לעיל הדיעא השניה לערך ,שבר') יליישבה אפשר רק אם נאמר שמה שנאמר בראשונה הוא לפי דעת האחד ומה שנאמר בהלק השני הוא לפי דעת אחר. עפי' הריב משתמש בלשון יח ר א בן פזית: שבת צ"ב ב'; יבמות קי"ח ב'; כתובות ע"ה ב'; ב"מ פ"ב ב'; חולין ט"ז א'; ברכות כ"ד ב'. אבל גם שמואל (יבמות קי"ח ב'), ר' זירא (ב"ק מ"ז ב'), ר' ירמיה (שם י"ג א'; ל' ב') 1).

0 **תהי**, פעל: השתומם, העמק עיון (השוה ב"ר ב' קרוב לסוף: יושב ותוהה, בן זומא) 2). אצל איזה קושיות של אמוראים נאמר: תהי בה. כך: תהי בה ריוח, ב"ק קי"ב ב'; כתובות קי"ז ב'; קדושין נ"ה ב'; ר' אלעזר: ב"ק ע"ו ב'; ערובין ס"ו א'; רשב"ל: זבחים י"ג ב'; ר' זירא: חולין ה' ב'; תהי בה נהרדעי, ערובין ס"ו א'.

0 **תו**, מלה מקוצרת מן תיב (= בעברית שוב): עוד, לשון שאלה: ותו ליכא ואיכא (ויותר אין הלא יש), ברכות י"ט א'; מגילה י"א ב'.

תוב, (תיב), אפעל: הָשַׁב, הקשות. ברכות 8 א': התיב ר' אליעזר ביר יוסי קומי ר' יוסי; פאה 18 ב': התיב ר' יעקב בר אידי; ר"ה 56 ד': התיבון והא כתיב; שביעית 39 א': רבנן מתיבין ליה; תרומות 42 ב': מתיבין קומי ריוחן; ב"ר ל' ס"ו ח': התיבון ליה; פסחים 37 ד': התיבון. ייקר י"א ב' ו': איתיבין; פאה 18 ב': כל אילן תתובתא דהוה ר' זעירא מותיב קומי ר' יסא; שבת 9 ב': ויתיבוניה ריע; שם 5 א': מיתיבי לה יהיא מתיבי 3) ליה. — איתפעל. כתובות 28 ד': איתיבת ילא אפרשת; (= אתפרשת); ברכות 7 ג', תענית 67 ג': ולא כבר אתיבת.

0 **אַפְעֵל** (במקצת נגזר משרש יתב). ב"מ ל"ז ב': דאותביה ר'... ל... ושני ליה; יומא מ"ט א': בתר דשמעה הדר אותבה; הוא מותיב (ע' ערך ,פרק'); ב"ק נ"ו ב':

1) ע' באיר הורבין, מאנאטסשריפט 1887 ע' 362, 452 ולהלן. 2) באורו של רש"י ערוב' ס"ו א': מעיין ומחשב לדעת טעמו של דבר. 3) צורה זו של פָּעֵל שאינה בשקום אחר סירוסה; תירוץ על קושיא.

טוב ראשון ולא שנא בויטו שני. בתור לשון קבוע צריך לחשוב שהבעני יחיד (באותו המובן כמו בירושלמי ביחודה) עפ"י הרוב נכתב בא' ,שאני (=שָׁנִי): שאני התם, ברכ' י"ב א', י"ג א', עירוב' ל' א'; בצ' ק' א': עירובי' נ"א א': ישאני רבא דאמר קרא... ע' נ"ב לעיל ע' 151 שורה ג' מלמטה.

0 **בָּעֵל**: עשות שנוי. קדו' ליח ב', לויק' י"ט כ"ז: מדשני קרא ברביורית (שהיה צויל וקנכם וכתוב וקנך); הוריות כ' ב', לויק' ד' כ"ב (אשר במקום אם); שאני הבא דשני קרא ברביורית; בכ' סוה א', לעמות כ"ב ג' (המצא תמצא) מדשני קרא שמע מינה תהתי 1); סנהד' מ' ב', לרבי' י"ג ט"ו: מהזה ליה למיכתב דרוש תדרוש או חקור תחקור ושני קרא ברביורית בהושב שמע...

0 **שָׁנָה**, פירושו בבבלי: ליישב קושיא. במובן זה נמצא הרבה פעמים בתלמוד, והוא נוראה מהבטויים העתיקים של לשון בית המדרש. אולי קשר יש בין המובן הזה ובין המובן שנוי – לא נתחוור. אולי הוא שייך אל שְׁנָא, שָׁנֵי (שׂוֹנֵא) בזה שעל ידי התרוץ משתנה אויה פרט ממה שנחשב קודם. למשל, עי"ז כ"ו ב': ולישני ליה כאן בו... כאן ב... בתור תרוץ ל,רמי', ערובין ל"ד ב': רמי ליה ר'... ושני ליה... במקום שהושאל הוא גם הפשטים, בבייצים ב' ב': רב חסדא רמי... ומשני; פסחים פ"ט ב': איתיבוה בל הני תיובתא ושני בדשמעון; יבמות ס' ב': ותקשיא ליה ושני ליה; יומא ס"ג א': ותקשיא ליה... ומשני בר שמעון; ערובין ל"א ב': מדשני ליה; תמורה כ"ט א': ידע מָרָא (שם אמורא) לשנויי שמעתא (שקבל מר' יוחנן), ע' נ"ב בוף ע' ,מחוור.

שְׁנִיָּא, תרוץ, תשובה (שם שנוי מהאמור לעיל). שבת ג' ב': דמשני לך שנייא דלאו שנייא הוא; תמורה ו' א': והשתא דשנין בל הני שנוי דאביי ורבא; יבמות ג"א ב' (שאלה): ואשנויי ליקו ולימוך; בתובות מ"ב ב': שנוייא דחוקא לא משנינא לך; וכן בבוק מ"ג א', קו א', ע' נ"ב ערך ,רבקי.

שָׁעָה, הלק, נכיית היום, באיחה שעה (=א'), ירושלמי פאה 16 א': שבת 8 ד'; ב"ר כ"א ב' א': ע"ז ב' י': פסוקתא 1 ב': 31 ב': 52 ב'; 138 ב'; 151 א'; 162 ב'; 167 ב'; 169 א'; 169 ב'; 181 א'; 189 ב'; ויקר' כ"א ט' ב'; כ"ו ט' ב'; לים כ' ב', ט' ד'; שהשיר א' ו'; ב' ד'; ד' ו'; ד' ח'; ד' י"ב; ו' ד'; ו' י'; ז' ט"ו; ז' י'; רות ר' ב' ו'; איכה ר' פתוח י"ח, כ"ד; א' י"ו; קהלר ד' ג'; אסתר ר' א' י'; א' י"ב; תנח' ב' בראשית בוף ט' כ"ה; לך לך ט' כ"ב; בשעה ההיא, שהשיר א' ב' (שקנ"); אותה שעה, רות ר' דיש פתיחתא; אסתר ר' א' י"ד; על אותה שעה אמר, ויקר בוף י"ט; שהשיר ב' י"ד; על אותה שעה הוא אומר, איכה ר' פתיחתא כ"ה, ל'; ד' י"ג; קהלר ד' ג'; על אותה שעה נאמר, שהשיר ד' ו'; איכה ר' פתיחתא ל"ד; בשעה שאמר הנביא, שהשיר ה' ט"ז; בשי שאמר הקביר פסוקתא 4 ב'; בשי שאמר לישראל, שם 47 ב'; בשי שעשו ישראל..., ויקר' ט' ט'; בשי שעשה הקביה גם, שהשיר א' ג'; בשעה שאמרו ישראל, שם ב' ב'; בשי ששמעו ישראל בסיני אנבי, שם ה' ט"ו; בשי שאמר לי הקביר, קהלר י' י'.

ארמית: בההוא שעתא, שהשיר ה' ה.

שַׁעַר, בָּעַל: אָמוֹר בדעת, שבת 4 ד', סוטה 55 ב', לשאות כ"ז ב': כתיב להעלות גר תמיד שיעור לומר שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד.

0 **שַׁעֲרִי**, שם הגנר מהגיל. הקושיא ,אם כן נתת דברוך לשעורין' באה במקום שבבבל אחר של הלכה לא ניתנה מרה. שוה בבל, אלא לפרש אחד בך ולפרש חשני

1) ע' תוספות שם.

שנה, א. קל: חזר שוב פעם, ב"ר נ' סי' ה': אף הוא שנה בו דבר (נ"א: שנה בי דברים) 1); ב"ר ב' סי' ח': פרשתי של אליעזר היא אמרה ישנה (ב"ר כ"ד): אסתר ר' א' כ"ב: אלו לא שנה לנו משה את התורה (ס' דברים); שם: ואלו לא שנה לנו דניאל את החלום (דניאל ז' י"ו ילהלן); שם: אדם צריך לשנות את פרשיותיו, — נפעל, ויק"ר ל"א סי' א': פרשה זו נאמרה ונשנית ומשתלשת (ויקרא כ"ד א' — ד'; שמות כ"ז וכו'; במדבר י"א א' — ד').

ב. קל: לָמַד, שהש"ר א' ב': א"ר ברביה שנה לי ר' חלבו, — הפעיל, איכה ר' א' ו': הקריני דף אחד השניני פרק אחד, ע"ז משנה (רבים: מִשְׁנַיִם) ע' לוי ח"ג 288 א',

ג. פָּעַל: שָׁנָה, פסיקתא 27 א' (פסיק' ר' 62 ב'), לתה' פ"ב ז': הקביה שונה עליהם הדברים, — נתפעל, תנחומא מצורע ריש ס"י ח': מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות.

0 לסוג א', ושנוי בנביאים, ע' לקמן ע' ,תורה, סנהדרין נ"ט א' (ר' יוסי ב"ר הנינא): כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני, — לסוג ב' (קל), לשון לא מצויה כל כך: כאן שנה רבי, בזה הוא רוצה להגיד כי רבי לא אמר בפירוש אבל מתוך דבריו אפשר ללמוד.. ,במות י"א ב'; מ"ר א' (רב יוסף); שם מ"א א' (רשב"ל); כתו' צ"ח ב' (רבה בר אבוה); כריתות י"ח ב' (רשב"ל); ,במ' נ' א' (רב יוסף): כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה; נדה ס"ב ב' (רשב"ל): רבי לא שנה ר' חייא מנא ליה, יותר מבואר באה השאלה המציינת את יחס הברייתא אל המשנה: ובי רבי לא שנאה ר' חייא מניין לו, ע' ערובין צ"ב א' (רב אשי); ,במות מ"ג א' (ר' אבהו); חולין פ"ה א' (ריו"ח): ראה רבי את דברי ר"מ ב.., ושנאן בלשון חכמים; נטין מ"ד ב' (ר' אבהו): שנה לי ריו"ח; שבת קי"ב ב', ערובין כ"ד א' (ריו"ח לחזקיה): רבי שנית לנו; פסחים פ"ד א' (ריו"ח): בלשון יחיד אני שונה אותה; כתובות ע"ד א' (ריו"ח): אני שונה; — סנה' ל"ח ב': לא שני אלא: קדי' ע"ה א': הלל שנה: ב"ב קנ"ה ב': זו ששנייה במשנת בר קפרא; ברכ' ה' ב', י"ז א': שנינו; שם י"ט א': וכולן שנינו במשנתנו, — נפעל, שבת קכ"ג ב': בימי נחמיה נשנית משנה זו; פסחים י"ט א' (ריו"ח): מעדותו של ר"ע נשנית משנה זו.— הפעיל, מכית י' א' (ר' יוסי): מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאיני הגון, ,אולם אפשר לקרוא את הפעל הזה גם בבנין רקל, השיר מאמרי של רב, חולין קל"ג א': כל השונה לתלמיד שאינו הגון, בארמית מתאים לזה ,תני (ע' ערך ,תני).

שני, (שנא), פָּעַל: היות אחרת 2). מהירושלמי אפשר לציין את השמיש בבינוני יחידה בלשון ,שנייא היא" (זו היא אחרת): פסח' 37 ג', עם ראיה מהכתוב: פאה 16 ג'; דמאי 22 א'; שבת 5 א'; שנייא היא תמן... הכא..., פאה 17 ג'; שנייא היא הכא, שבת 14 ג'; שנייא היא ב..., פאה 19 א'; לא שנייא (אין הבדל), דמאי 21 ד'; שבת 9 ג'; פסחים 32 ג'.

0 הלשון המצוי מאד בבבלי ,מאי שנא?" (במה שונה זה מזה?) הוא מתקופת התנאים. במשנה כריתות א' ו' מתחיל במחלקת שבין ב"ש וב"ה בלשון ,מה שָׁנָה" (כך נפתר בהוצ' Lowe הרי"ת מ"ש), וכן במחלקת שבין ר' יוסי בן חלפתא ובין החכמים (מ' מנחות ב' א'): מה שָׁנְתָה (בנדפס: שנה) זו מן הוכח, מן ,מה שנה" נהלף בארמית ,מאי שנא?- הלשון הזה בא עכ"פ הרבה כפול, ,במ' כ"א ב': מאי שנא דני י"ש הא: שבת ב' ב': מאי שנא הכא ומ"ש התם, אותו הדבר גם בשלילה, סוכה כ"ט ב': לא שנא ביום

1) ע' אגדת אמוראי א' ח"ב 454 ג'; מהצאדאר שם ע' 21. 2) השוה ,שניתי, מלאכי ג' ו'; ישנא, איכה ד' א'.

שמעתתא... – אצל אגדתא באה שמעתא בטובן חלק הדרשה בהלכה 1), ביצה 40 א׳: ר׳ אבהו דרש באגדתא, ר׳ חייא בר אבא דרש בשמעתא; מנחה׳ ליח ב׳ (עיד דרשיתון של ריש): תולתא שמעתא יתיר; ע׳ נש בית ס׳ ב׳. – עיר הלמיר בהלכה ואמר בשבת י״א: יהוי עסקי בשמעתא; ערובין מג ב׳: משבחיה שמעתא ועפוק חיין לתחום; בבא ר׳ א׳: ייתלא משבא ליה שמעתיה; בק יי א׳: למשאל שמעתא; מבית יא ב׳: למישקל ילמישרא בשמעתא בחדי רבנן; יבמ כוסח ו׳ ב׳.– ברעל בא שמעתא בתר הלכה ארח, כלל הוא עיר קבלית ההלכה (נזיר נ״י ב׳): כל שמעתא דמיתאמרה בי תלתא קרמאי יתתראי אמרינן, מיצעאי לא אמרינן, לתלתן יבואי דינאות לשנושים שונים בעלת ,שמעתא, יבמות כיד ב׳, קיש ב׳: כי נים שכיב רב אמר להא ש׳; נזיר טז א׳: ורב במאן אמרה לשמעתיה (ע׳ נש הולין ק׳ א׳; קיח א׳); שבת פז ב׳, ק׳ ב׳ ועוד: יתיב וקאמר לה להא ש׳; שבת נג א׳: אמרה לש׳ דרב קמיה דשמואל; שבת י׳ ב׳: כל מאן דאמר לי ש׳ דרתא משמיה דרב; ביצה יט א׳: לא תיתב אכריע עד דאמרת לי לית ש׳ 2); נדה מיח א׳: אנחר לש׳ מפיניה דמרה; ברכות לג ב׳, ליח ב׳: דייק ונחר ש׳; ערובין טז א׳, בב פיד ב׳: דמי האי מדרבנן כדלא נמרי אינשי ש׳; בש כיב ב׳, נדה נח ב׳: אימא דאמרי הא ש׳ באפי נפשיה; יבמית ציא א׳: דשמעתך ברישי קא אילה; ברכות מ׳ א׳: הדר מר משמעתיה; ע׳ נש בב נא ב׳; נדה כיח ב׳: וכה בה רב ביבי בשמעתיה; ביכית יד ב׳: כמה מעלייה הא ש׳; ע׳ נש בתובות בא א׳; שבועות מיה ב׳; חולין קכיד א׳: מזלול בשמעתיה דרבינה; שם פז ב׳: דילמא אימא איעז דמיצטרכא ליה ש׳; יבמות ציז ב׳: אזר אלעזר לש׳ בי מדרשא ולא אמרה משמיה דרבינה; מנחה׳ נא ב׳: מניא דש׳; בישה כא א׳: דפלקא ליה ש׳ אליבא דהלכתא; בתובות בא ב׳: הא ש׳ דעד נעשה דיין; שם נ׳ א׳: מאן מרה דש׳ דאושא; בש פיד א׳: רווחא שמעתא; פסחים נ׳ ב׳: שיתין הוי שמעתא כנגד מסנקן.

0 דוגמאות לרבים, פסחים סיב ב׳ (עיד ברוריה בת ריח בן תרדיון): דתניה הלת מאה שמעתא ביומא מתלת מאה רבייתא; חולין מ ב׳: שב שמעתא; ברכ׳ מיח א׳, שבת כיד ב׳, קמ א׳; ולית הלכתא ככל הני שמעתא; ערובין יב ב׳: כמה מכוונין שמעתא דרבי; שבת קמיב ב׳: בשה תריסין שמעתא דרדקי; שבת פב א׳: רב רפרא דמחדדן שמעתתיה; ע׳ נש בתובות סב ב׳; קדושין כט ב׳; נדה יד ב׳; נשין מא א׳; ש׳ הלא שפירן; יומא נ׳ א׳: ש׳ דמתיבכן; ברכ׳ ני א׳: שמעתתך מבדרן בעלמא; ב ב בב א׳: הני ש׳ דעשר ברמה; מיק כיה א׳ (ע׳ תענית רב בפרא): כל יומא שמעתתיה בפומיה; תענית טי ב׳: קאמר שמעתא מפומייהו דבילתי רבנן ומפומיה דרוש לא קאמר.

שמש, פעל: שרת, מלא תפקוד. איבה ר׳ פתיחתא לש (ר׳ יוחנן עיד באיר תמלה ,שיעב): דבור זה משמש ג׳ לשעית; ייקר יא ב׳ ו׳, אסתר ר׳ פתיחתא: כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה 3); ריח ר׳ א׳ ב׳: קציר מתם משמש לבאן ילבאן (ק׳ מתם משמש לקציר חטים עם לקציר שעורים); אסתר ר׳ א׳ ט׳: יכל מקום שנאמר מלך מתם משמש קדש יחיל 4); תרומא צי ב׳ יב, למעלי נ׳ ליח: דפביק חזה משמש בכהייתו של עולם (כלומר מרמז על הקדמונים, נח וכנ״ו).

0 ריח ב׳ א׳ (רשב״ל): כי משמש בר׳ לשעית 5); בשבועית מיט ב׳: מיתמש... 6).

---

1) ע׳ אנ׳ התואים הוא מהדורה ב׳ 488 בנר׳. 2) ע׳ אגדת אכוראי א״י ח׳ג 600 הע׳ 3.
3) ע׳ שם הוא 262 הע׳ 2. 4) ע׳ שם 263 הע׳ 5. 5) ע׳ שם ח״א 375 הע׳ 2. 6) ע׳ נש ערנסדורף ע׳ 12; די אוצאנג דער תענה. גראסמאנן ע׳ 11.

פסח׳ ס״ו א׳; מיעדו לא משמע ליה; נזיר י״ג א׳; אדיבוריה משמע אי אגופיה משמע; נטען מ״ח א׳; משום דמשמע להו קרא.

שְׁמִיעָה, בבלי של הלכה, רק מתקבלת שאדרי דתנאים, במלה זו משתמשים בעברית יום בארמית. בארמית באר תדיר ב Stat. emphaticus (שמיעתא). על הלכה של אמיראים, בניגוד למסורת של תנאים, באר מלה זו בתשובה שהשיבו רבני בבל, לפי רבני דירושי הגיגה 79 א׳, לרב בהגא: שמועה לא שמענו משנה שנינו, כרגיל באה ,שמועה׳ בניגוד למתניתא, מע״ש 53 ג׳: תמן אמרין בשם רב הסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אי מן מתניתא (אותו הדבר בבבלי 63 ב); ע׳ עיד דמאי 22 ד׳; תרומות 45 ג׳; ערלה 63 א׳; נטען 50 א׳; כתובות 29 ב׳ (ר׳ מני לר׳ הגניה): אנא אמרי שמועה ואת אמרת מתניתא תיכסל שמועה מקמי מתניתא. — בניגוד לסברא, ירו׳ מגילה 74 ב׳, ר׳ הילא לר׳ זעירא: אנא אמר מן שמועה ואת אמר מן דיעה 1); תרומ׳ 45 ג׳, 45 ד׳; מרי שמועתא (רבים); שביעית 37 ג׳: דמר ש׳ בשם רועיר מניה; שבת 3 א׳, 15 א׳ קדושין 61 א׳: דאת אמר שמועתא מן שמיה: מיק 83 ג׳ (עיר רמז): ואמר שמועתא משמיה דר׳ ישמעאל ולא א׳ ש׳ מן ש׳ דרבי: פסחים 33 ב׳: זה עומד בשמועתו וזה ע׳ ב׳; שוט א׳ ב׳ ט״ו: שמיעתן של רויח ושל רשבל; שביעית 37 ג׳, על הלכה אחת שהסכימו עליה רבים ורשבי: ר׳ יהושע אמרה שמועה ור׳ שמעון בשם נרמיה אמרה (וכן בערלה 61 ב׳); בבא 17 ב׳: ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם רויח אמר שמועתא; סוכה נ״ב א׳: ר׳ חייא בר ארא עביד לה שמועה 2); רות ר׳ א׳ א׳: אתא ר׳ יעקב בר אבדימי ועבריה (נ״א ועשאה) ש׳ 3); בבא 15 ד׳ (= קדושין ב״א ג׳): קבעה שמועה מן שמיה 4); בוק קדושין: ר׳ אלעזר חשש להדא שמועה; שבת 3 א׳ (קדו׳ ס״א א׳): לית אן צריכין חששן לשמועתיה דרב ששת דהוא גברא מפתחא 5); שקלים 47 ג׳ (51 א׳): ובאש לר׳ אלעזר על דלא אחור ליה ר׳ בימן שמועתא.—בכל של רויח, שבת 3 א׳: אם יכול אתה לשלשל את השמועה עד משה שלשלה, ואם לאו תפיש אי ראשון ראשון אי אחרון אחרון 6); קדושין 61 ג׳ (ר׳ יוסי): הלואי הוין כל שמועתי ברין לי כהדא...; אילין שמועתא דהכא, שביעית 34 ג׳; תרומות 47 א׳; ערלה 62 א׳. — השם שָׁמְעָתָא, שנמצא תדיר בבבלי, נמצא במקורות הירושלמים רק לפרקים רחוקים, ויקיר כיט קרוב לבוקי: מרא דשמעתא; יבמות 9 ב׳: אמר שמועתא, ע׳ לעיל ריש ע׳ ,פלגי.

0 חולין קל״ז ב׳ (ריוחה): מפי שמועה אמרה מפי חגי וזכריה ומלאכי (עיר הלכה של ר׳ יוסי בן חלפתא); בכורות נ״ח ב׳, ר׳ יוחנן, איתי הדבר (אמרוה) על דבר הלכות אהרות של תנאים; נזיר נ״ג א׳, ר׳ יעקב בר אידי, נ״ש אותו הדבר; חולין נ״ד א׳ (רשב״ל): ברם וכור איתי האיש לטש שאמרו שמועה מפיו; בכורות ל״א ב׳ (רב): אמר רוב... יאמרו דבר שמועה מפי בעוה״ז (ע״ש מאמרו של רויח בשם רשב״י); ערובין ס״ד א׳ (ר׳ אחא בר הגינא): שמועה זו נאה וזו אינה נאה. — עיר הכבוי מפי ,שמועה׳, ע׳ מאמרי רב כרוא ור׳ אלעזר בכורדיון ב״ר א׳.

0 **שְׁמַעְתָּא**, **שְׁמַעְתָּתָא**.—אצל מתניתא. בבור ל״ז ב׳, עיד הלכה אחת אמר רב ספרא בשם שמואל: שמעתא אמר לה, ורב שמואל בר יהודה אמר: מתניתא אמר לה: נדה כ״ז א׳: הלת מתניתא ותרתי שמעתתא; בבא ב״ח ב׳: מתניתין ומתניתא...

1) השוה החברל בין נסרא ובין כסרא. 2) ע׳ פרנקל מבוא 16 ב׳. 3) כאן מדובר ע״ד מאמר אגדה 4) ע׳ לעיל ע׳ ,קבעי. 5) ע׳ אנ׳ אמוראי א״י ח״ג 4, הע׳ 4. 6) ע׳ שם ח״א 261.

ע' ג'כ הערך הסמוך.–דוגמאות בשבילי אתפעל: עירובין ס"ה א': מכדי הני קראי משתמעי כמר ומשתמעי כמר. בנדפס: משמעי בין למר ובין למר.

0 דוגמאות בשבילי הפעל העברי „שמעתי ש...": ברכות כ"ג ב' (ר' יאי); מגילה י' א' (ריו"ח); זבחים י"ג ב' (יהודה בי"ר חייא); שם (ריב"ל); שבת צ"ה ב' (רב אשי): ...שמעתי, ועי"ז ענה רבא: שמא לא שמעת אלא ב...

מִשְׁמָע. הפשט הפשוט של המקרא. ירושלמי ברכות 11 ד', לדברים ל"ג ב"ג: מלא במשמעו; ב"ר א' ס"י ה', ל„תאלמנה", תהלים ל"א י"ט: אישתתקן במשמעי (נ"א: כשמיעי, וכן בירושלמי חגיגה ע"ז ג'); ע' ג'כ ל"א ס"י ו'; מ"ד ס"י ו'; ויק"ר ל"ד ס"י ו', ע"ד חמשה שמות שיש לענני: ענני כמשמעי; שהש"ר ג' ג', ע"ד השם משא (בגביאה): כמשמעו (דבר ככבד); ע' ג'כ שם ג' י'; ד' י"ד; איכה ר' א' ט"ז קרוב לראש; קה"ר א' ד'; ב' ה'; תנחומא יתרו ס"י ד' (נ"א שם: כשמועו); שויט נ' ס"י ג', עה"כ ש"ב י"ז כ"ח; פסיקתא ר' 12 א': במשמעו של מקרא: ירושלמי ריש ערלה (60 ג'), לייקרא כ"ט כ"ה: ממשמע שנאמר... יכי אין אני יודעין... מה תלמוד לומר...; ע' ג'כ יומא 40 א'; ב"מ 11 סוף ג'; ב"ר ל"ט ס"י י', לבראשית ט' ב"ג: ממשמע שנאמר וילכי אחירית איני יודע שערית אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתני ידיהם על פניהם; ע' ג'כ שם ס"י ה'; פ' ס"י י'; קדושין 61 ג': ממשמע קרחה בל שהיא; בכורים 64 ד', לדברים כ"ו י"ג: הקדש העליון במשמע; שם שירה 68, רק' „משמע" 1); ויק"ר ל"ה ס"י ו': היכן הוא משמען של דברים; שם: היכן היא משמעו של דבר. – ברבים. שבועות 34 א': משמעות דורשין ביניהם; יומא 43 א': משמעית ביניהן. – רק לפרקים רחוקים בא משמע באותי מובן כמי שָׁמַע. שבת 4 ג', למשנה שבת ב' א': ילא בפתילת המדבר בשמיעה; ע' ג'כ שם 14 ג'

0 כתוב' קי"ב א', ליחזקאל י"ג ט' (ר"א בן פדת): ואל אדמת ישראל לא יבואו כמשמעו; יבמות ט' א', לבמדבר ט"ו כ"ז (נפש אחת): אחד יחיד ואי נשיא ואי משיח במשמע; זבח' פ"ו ב' (ריו"ח): ממשמע שנאמר... איני יודע... ת"ל...; יבן ב"ב ק"י א' (רבא).– משמעות דורשין איבא ביניהו: יומא ס' ב'; ר"ה כ' ב'; מוק"ז ז' ב'; יבמ' צ"ד ב'; נזיר מ"ג א'; שבועות י"ט א'; זבח' נ"ב ב', לזה שייך גם מאמר עולא לבמד' י"ט: כל הפרשה כולה משמע מוציא מיד משמע ומשמע ממילא, יומא מ"ב ב'.

0 צריך להבריל בין השם העברי מִשְׁמָע יבין הכינוי אַפְעַל הארמי „שְׁמַע", שנמצא הרבה פעמים בבבלי. הלשון „מאי משמע" פירושו: מנין הדבר הזה? הנשיא צריך להשלים מקשר המאמר. ע' ברכות 5 א', ששם מתה' קמ"ט ו' ילוק קי"ט של ערבית. ואח"כ באה השאלה „מאי משמע", בליבר איך נלמוד מהכסיק הזה ילפיתא זו? וע' הוא עונה ממ"ש: ירננו על משכבותם; ע' ג'כ שם י"א א'; כ"ז א'; יומא נ"ד ריש א'; סוכה כ"ה א'; נדר' ל"ט ב'. הלשון המלא, ע' שבת נ"ג סוף ב': מאי משמע דהאי שחיות לישנא דגלי היא; התשיבה: דכתיב שית וגנה (משלי ו' י"); שם נ"ד ב': מאי משמע דהאי גימין לישנא דמיכף? דכתיב הלכוף באגמין ראשי (ישעי' נ"ח ה'); ע' ג'כ ערו' ס"ה א', לאיוב מ"א ז'; יומא י' א', לירמיה מ"ט כ'; ברכ' נ"ב ב': בורא נמי דברא משמע; לש"א ב' ט': חסידו טיבא משמע? נדר' נ"ה א' (דוגמאות אחדות); בכור' ג' א': משמע הבי ומשמע הכי; נדרים ל' ב'; יבמות ק"ב ב'; סוטה ל"א א'; ב"ק ג' א': משמע רגל ומשמע שן;

1) שו"ט י"ח ס"י י"ח, לדב' ז' כ"ג: והסם מהומה גדולה תרי משמע (צ"ל: תרי במשמע). ואולי כאן משמע הוא כמו בבבלי. ובוראי שכך הוא פירוש הדבר גם במה שנמצא רק פעם אחת: משמע אחר הכתוב, תנח' בר' ס"י ה', ליחזקאל ח' ג'.

שמעני שיש כנפים לארץ; תנחומא ב' בא סי' ב': בשלשה מקומות שמעני שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו (משלי כ"ב כ"א; קהלת י"ב י"ו; איוב י' כ"ב); ירוש' פאה 18 ד' (הלכה): שמענו ש...; תנח' ב' יצא סי' כ"ב (רשב"ל למאמר אגדה של ר"ח) 1): יש לך לשמוע גדולה מזו.

0 בבבלי מצוי הבטוי שָׁמַע מִינָּה, הבן מתוך הלכה אחת עוד הלכה. ברכ' י"ג א', למשנה ברכ' ב' א': שמע מינה מצית צריכית כוונה. בסוף אין כיוצא בא הלשון: אלא לאו שמע מינה... שמע מינה (ע' ברכ' ב' סוף ב'); אי בקצירי: שמע מינה... שמע מינה (ע' ברכות כ"ו א'; שבת קמ"ד ב'); ברכות י"א א': ממילא שמע מינה ד... לרבי אחד של רב באה ההערה: ,שמע מינה תלת... ילפני כל דבר מהשלשה בא שמע מינה, ברכ' כ"ו א'; וכן פסח' ד' א', עיד בואו של רב אצל ר' חייא. רב הונא ברוה דרב יהושע מדייק מהמשנה: שמע מינה תלת, פסח' צ"ו א'; ע' נ"ט שם ק"ו א'; יבמ' מ"ו ב'; תמורה כ"ו ב'; ערי' ק"א ב': שמע מינה מהאי מתניתא תלת, פסח' ה' ב': שמ' מדר"ע תלת. רימה לוה הבטוי ,שמעת מינה 2). כך מתחיל הבאור למשנה כיצד ו' ז': שמעת מינה חילקון בכיר להתליר במקום הרב, כיצד מ' ב': למשנה פסח' ח' א': שמעת מינה יש ברירה; ע' נ"ט ב"ק פ"ח א': דשמעת מינה תרי (מהכתוב): מעילה ט"ו א', לייקרא ה' ט"ו: מהאי קרא קדשי בדק הבית שמענן מינה קדשי מזבח לא ש' מ': ברכ' ל"א א', לש"א א' י"ג ילהלן: כמה הלכתא גבריתא אינא למשמע מינך קראי דהנה: יבמית ע' ב' (בסוף הסוגיא): אלא מהא ליכא למשמע מינה: פסח' מ"ד ב': מדרבנן נשמע לריש.

0 אם אחר קבל מפי אחר איזה דבר תורה, או הוא אומר: שמעית מינה... דוגמאות: שמעית מינה דר' יוחנן תרתי, סוכה י"ב א' (ר' יעקב); שמעית מינה דר' אבא תרתי, נטרן ל"ג ב' (רב שמואל בר יהודה); ע' נ"ט ל"ע ע' ,ברש'. רגיל מאר הלשון בנפעל: שמיע ל... או לא שמיע ל...; ברכות ט"ז א' (רבא): מידי שמיע לך בהא; וכן מו"ק ט"ז א' (אבי'); שבת פ"ט א' (אחר מרבנן לריב בהנא): מי שמיע לך מאי הוי עלי; כ"א א' (רב חסדא): מי שמיע לך הדשים עם שנים מהו; שבת ל"ד א' (רב אשי): אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא; השוה נ"ב ברכות נ"ו סוף ב'; ערובין ע"ז ב' (רב אשי שואל): לא שמיע לך הא ד...; וכן שם ע"ח; שבועות ט"ז א': מר מאי דשמיע ליה קאמר ומר מאי דשמיע ליה ק'; ברכית נ"ה ב', שלשה אמיראים ישבי ביחד יאמרו: כל חד יחד מינן לימא מילתא ולא שמיע ליה לחבריה. ע' רימה לוה ערובין ס"ד א'. רב יוסף אמר עיד איזה הלכות: לא שמיע לי הא שמעתא, יאבי הוכירה' שהוא בעצמו אמרן; ע' ערובין י' א'; מ"א א'; ס"ו ב'; ע"נ א'; פ"ט ב'; נדרים מ"א א'; מכות ד' א'; נדה ל"ט א'; סנ ב'; חולין ל"ט א'; קל"ט א' (עיד סתירה בין שני מאמרי רשב"ל): הא מקמיה דשמעה מריש רביה הא לבתר דשמעה מריש רביה, ברכית ב"ה ב': מאן שמעת ליה דאמר...; יבמית ע"ו ב' (רב יוסף): הייני דשמענא ליה לריב יהודה דאמר... ולא ידענא מאי קאמר. ביחיד צריך לציין את הלשון שרגיל המיר בבבלי: ,תא שמע', שבזה הוא בא ליישב איזה דבר עם מה שאמר איזה תנא או מי שהוא מבעלי המסרת (ע' שבת כ"ב ב'; פ"ט א'). – אפעל. ערכין ט' ב': מנינא אתי לאשמועינן; כתיבת ע"א א': כהנת אתי לאשמועינן. הרבה פעמים נמצא הכינוי של אפעל בלשון ,קא משמע לן' (קמשמע לן): הוא בא להשמיענו. פסחים פ"ט א': מאי קמ"ל? הא קמ"ל.

1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 3, 228. 2) אחרי שרגיל הלשון הזה לבוא בר"ת ש"ט קשה לברר אם הוא שמע מינה או שמעת מינה.

שְׁמָא. אולי. תנח' וירא סי' ט"ו, כ"ב, לבר' י"ט כ"ה: שמא תאמר באחר מידין הפכה, לא! באשבע אחר; שם סי' ח', לבר' י"ד י': שמא תאמר הרי בהם בשרים...; שם ויקרא סי' א': שמא תאמר... תלמוד לומר...; קהי"ר ג' ט', בפרפרוה לישעי' נ' י"א: ושמא תאמרו מידי היתה זאת לכם, לאו! אלא אתם עשיתם...

0 **שְׁמַט.** איתפעל: הרחק את עצמי. תמורה ל' ב', לדב' כ"ג י"ד: לא לישתמיט 1) קרא ליכתיב אתגן וזנה ובלב (להיכיה שאין זנות לבהמית); ברייתית כ"ה א': לא נשתמיט תנא דנשמעינן...; גדה נ"ב א': לא לישתמיט תנא ולאשמיעינן; בכור' נ"ו א': אשתמיטתיה הא דאמר ר' (נעלם ממנו).

שְׁמַע. פעל: הקשב, הבן, קבל. כשאחד מיצא ראיה למאמר שקבל מאחד מבתים אחר, אז נאמר: ר'... שמע לה מן הדא (הבא). ע' ירו' שביעית 35 א'; בכורים 64 ג'; פסח' 30 ג'; יומא 38 א' (=תענית 67 ד'); ר"ה 56 א'; מ"ק 80 ד'; פסי"ק 64 א' (=פסי"ק ר' 87 א'); שמע לה מהדין קרא, איכה ר' סוף פתיח' כ"א. וגם אם ר' פלוני לא יליף מאמרו מאיזה כתיב, בא ג"כ הלשון „ר'... שמע לה מן הדא". ע' שבת 15 ג'; תענית 63 ג'; אסתר ר' בפתיח' (שמע לה מן הדין קרא דכתיב) 2). – בשהש"ר א' ב' (טובים) בא הלשון „שמע לה מן הדא" על מאמר אחר של תנא 3). – מע"ש ריש פ"ב (53 ב'): ר' יונה שמע ליה מן הדא... חזר ר' יונה ושמעה מן הכא; וכן ביומא 45 א'. – בפתיחתא של ר' יצחק 4): ריו"ח שמע ליה מהדין קרייא, איכה ר' פתיח' י"ט, אסתר ר' א' ט'. בירו' פאה 18 ד', מע"ש 53 ב': „שמע לה מן הדא" על מסרת אחת. – שמע כולהון מן הדין קרא, פאה 15 ד'; חלה 57 ב'; יבמ' 11 ד'; שמע לכולהון מן הכא (מיכא), ריש תרומ' 40 א'; סנה' 26 ד'; שבועות 34 ב' ג'; ריש ע"ז (39 א'); שמע כולהון מהדא, סנה' 18 ב'; ויק"ר כ"ב סי' ט', מדרש שמואל י"ג סי' ב': אי מן הדא קרייא ליתי את שמע מינה כלום; וכן (בלא קרייא) פאה 18 ד'; מגי' 72 ג'; סוטה 18 ב'; ג"כ יומא 43 ד'; יומא 38 ב': ולית סופיה דרשב"ל מישמעינה מן הדין קרייא; אית דבעי מישמעינה (נישמעינה) מן הדא, ברכ' 8 ב'; פאה 16 ג'; שם ריש פ' ד' (18 א'); ריש מעשרות (48 ג'); מע"ש 53 ב'; נזיר ריש פ' ז' (55 ד'); ויק"ר ז' סי' ב'; מגי' 72 ג'; מאן דבעי ישמעינה טבאות מן...–בלשון „נישמעינה מן הדא משתמש גם בשבא ללמיר איזה דבר מתוך הלכה מקובלת; ע' ברכ' 2 ב'; 4 ב'; 4 ג'; פאה 15 א'; 16 ג'; 17 ב'; 17 ג'; 17 ד'; 18 ד'; 19 ב'; 19 ד'; יומא 43 ג'; 54 ד'; ביצה 63 א'; מגילה 72 ב'. – בלשון „מה את שמע מינה" שואל איך יליף דבר פלוני מהכתוב, ע' פאה 16 ג'; תרומ' 44 א'; ר"ה 57 א'; סוטה 19 ב'; נדרים 37 ד'; רות ר' ב' י"ד: את שמע מינה תרתי; בויק"ר ליד סי' ח' במקום זה: אנן שמעין מינה תרתי.

דוגמאות בשביל הפעל העברי. ב"ר ע"ח סי' י', לבר' ל"ג ה': לפי ששמענו חנינה בשבט בנימין („יתנך", בראשית מ"ג כ"ט) ולא שמענו באהד עשר שבטים והיכן שמענו להלן...; שם פ"ד סי' ד': ...לא שמענו והיכן שמענו...; פסיקתא 38 ב'. (השוה פסי"ק ר' 69 א'; תנח' חקת סי' כ"ב, לתה' צ"ט ו': הרי שמענו במשה... ובאהרון... אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו מן הדין קרא... – פסיק' 124 א' (רות ר' ב' י"ב):

---

1) כך נ'. התוספות. בפנים הנ' „נישמוט". 2) במקור המקביל, ירו' סנה' 28 ב': מיתי ליה מן הדא. ע' לע"ל ע' „אתא". וכן לסה שנא' בפסי"ק 38 ב'. מייתי ליה להכא, מתאים האמור בפסי"ק ר' 63 ב': שמע לה מן הדא. 3) בירו' ברכ' 3 ב': תדע לך... 4) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 280, 7.

ועל שאלת ר"א בן פרת: היכן? ענה: לכי תשכח (תחפש יתמצא), נפק דק ואשכח תלת, „לכי תשכח" נמצא גם בשבת קמ"ג ב'.

0 **שָׁלֵם.** סוטה ל"ו ב', לבר' ל"ה י"ח: בנימין שלם (כלומר מלא יודין), ע' ערך מלא"; זבחים ה' א': משנה שלימה. – שָׁלְמָא, ע' ערך „בשלמא" ע' 159 וערך „ניחא" (= הניחא).

שָׁם. במיבן ס"ג, כל שם הכנסה, כל שם היוצאה, כל שם השתתויות וכן להלן, ירוש' הוריות 46 א'. – דונמאות בשבי"ל „על שם". ירו' יומא 44 ב', הכהן הגדול אינו משמש ביום הכפורים בבגדי זהב על שם על תתידר לפני מלך" (משלי כ"ה ו'); ברכית 3 ב': נתחיים מיתה על שם ופורען נדר ישבנו נחש (קהלת י' ח'); שם 13 ד', על השאלה למה מזכירה המשנה ירידת גשמים ושמיעת טיבות באחד, עונה ר' לי': על שם מיב... ישמיעה טובה, משלי ב' ה' ה': פסיק' 191 א': למה ברא הקב"ה צדיקים ורשעים? כדי שיהו מכפרים אלו על אלו על שם גם את זה וכו', קהלת ז' י"ד; ויק"ר א' ס' ב': ולמה נקרא שמו לבנון? על שם החר הטוב הזה והלבנון (דב' ג' כ"ה); שם ט' ס' א', לדה"א ב' ו': איתן זה אברהם אבינו על שם משבי"ל לאיתן האזרחי, פסיק' 89 א' דרש קהל"ר: למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרים בהקהל על שם שנא' (מ"א ח' א'): אז יקהל שלמה.–שום במקום שם, פסיק' 177 א', כשבקר ריו"ח את ר' חנינא רבי הוקן, כעבע להשמיע שריא בא „על שים נשמע קילי בבואי אל הקדש (שמית כ"ח ל"ה); ויק"ר י' ס' ז', לש"א י"ז מ"ט: למה על פניו על שים ויכחשו אויביך וכו' (דב' ל"ג כ"ט); ויק"ר סוף ט"ו, לישעי' י"ד ד': למה נקראה בבל מדהבה? על שום ראשית דהבה, דני' ב', ל"ב ול"ח; שם ל"ד ס' י"ב: אחד נתן צדקה לאשתו הגרושה על שים ימכשרך לא תתעלם (ישעי' נ"ד י'): שהשי"ר ב' י"א: שלכך נקרא שמה מרים, על שום שנא' וימררו את חייהם (שמות א' י"ד), כי מָרָיָם לשון מירור הוא. – דונמאות בשבי"ל „שָׁם". ויק"ר ג' ס' ב', לויק' ב' א', ע"פ תה' כ"ב כ"ח: וכשם שלא בזה את תפלתי כך לא בזה את קיבנו; איכה ר' א' י"ב, לתה' ע"א י"ט: כשם שהתתנים צריכים לעשית צרקה אלי עם אלי כך העלייונים: פסיק' 107 א': כשם שאמר ישעיה.–דונמאית בשבי"ל „לשם". תוח' צו' ס' ה': כל מר שבתים בתירה לשים שלים היא נכתב, אעפי' שבתים בתי' מלחמית לשם שלים נכתבו, שם בהעלותך ס' כ': אחר מיני דברים שהן כתיבים לשמי של הקב"ה. – דונמאית בשבי"ל שם המפרש (ע' ח"א 108). שהשי"ר ד' ה', לשמות ד' כ"ח: גילה לו שם המפ' קהל"ר ג' י"א (העלם): הועלם מהם שם המפורש.

0 מהבבלי נזכיר בתחילה: מַאן דְּכַר שְׁמַיָּה (– ,ה), כלומר מי הזכיר שמו? קושיא ו' בא הבישנצא במשנה אי בברייתא אינה דבר, שלבאינה אין שם מקומי. שבת נ"ו א': טבילה מאן דכר שמה; פסחים ח' ב': מרתף מ' ד' ש'; ר"ה ט"ו א': שביעית מ' ד' ש'; גטין ט' ב': קרייה מ' ד' ש'; ב"ב י"א ב': חצרות מאן דכר שמייהו; שם ע"ו א': איתיות מאן דכר שמייהו.

נזיר כ"ג א' (ר' יוחנן), לבר' י"ג י': כל הפסוק הזה על שום עבירה נאמר; סוטה י"א א' (ר' יצחק), לשמות ב' ד', ע' לעיל ע' „רוהיק"; משום דכתיב: ברכות י"ג א'; ב"ב פ"ד א' 1).

שָׁם. ע' לקמן ע' „תָּמָן".

---

1) שום במסורה, ע' פרנסדורף ע' 12.

מהו אומר היאך הוא מסיח בטירחא. עיד דונמא מפסיקתא ר' 146 ב', לישעי' מ"ט ח': עומד ומסיח במלך המשיח; 153 א' (יעקב אומר על שדבר עמי הקב"ה בלשון „אני", בראשית כ"ח י"ג, ברמז על „אנכי" שנאמר בבר' ט"ו א' וכ"ו כ"ד): מה עין אירעני שלא הסיח עמי בלשון הזה שהיה מסיח עם אבותי, מיד התחיל מדבר עמו (שם פסוק י"ט) באנכי; 175 ב' (בר' ט"ו י"ג): כשהסיח הקב"ה עמו בין הבתרים.

שׂוך. פַּעַל. בי"ר מ"ח ס' ו', לבר' ט"ו ה': אינו שיך לומר הבט אלא מלמעלה למטה 1).

0 **שׂיר.** פַּעַל: הִשָּׁאר. תנא ושייר (שהתנא לא כתב כל הפרטים), כשנראה שהתנא השאיר רק פרט אחד שלא הוכירו, הוא שואל: מאי שייר דהאי שייר (מה השאיר עוד שהשאיר גם פרט זה)? ע' סוכה נ"ד א'; תענית י"ג ב'; יבמות כ"א ב'; ע"נ ב'; ב"ק י' א'; ט"ו א'; ב"מ נ"א א' (רבא); ומאי דשייר במתני' קא מפרש בברייתא.

שׂכח. אפעל: מָצא. בירושלמי משתמש בהרבה מקומות בפעל זה כשביל לחזק את ההלכה הנהוגה: „אשכח תני" (מצא שנשנה), למשל שביעית 39 א' 2). לשון אחר יש „אשכחת אמר", או „אשכחת" בלבד (דומה ל„נמצאת אימר" שבלשון התנאים) 3). לשון זה משמש למצוא מחלקת בין חכמים מומנים שונים (ע' שבת 6 א'; 7 א'; פסח' 31 א'), או למצוא את הייצא מתוך המחלקת (ע' שבת 12 ד': אשכחת אמר מה דצריכא לר' ירמיה פשיטא לר' יצחק בר אוריון; 13 ד'; ערו' 19 ב'; יומא 38 ג'; מנ' 73 ג'), או כשביל להודיע איזה דבר חשוב בכלל: אשכחת אמר בשלו עבודות של איתי היום; ר"ה נ"ו ב'. באיתי המובן הוא הבטוי „אשכחן" (אני מוצאים) בפסח' 28 א'. ע"ד קבלה אחת, שחפשי אחריה הנם, נאמר בערו' 19 ב': איתבעת מתניתא ולא אישתכחת.

0 חגי' ט"ו ב'. בשביל להצדיק את ר"מ שלמד מפי אחר אימר רשביל: קרא אשכח ודרש (משלי כ"ב י"ז). ע' עוד סוכה נ"א ב' (רב), ע"ד ביהמ"ק: קרא אשכחו ודרוש (זכריה י"ב י"ב); ע"ז נ"ב ב' (רב פפא); מנחית ע"ז א' (רב חסדא מצדיק את שמואל); ערכין י"ד ב'; כ"ז א' (ר"נ בר יצחק); סוטה כ"א ריש א': לעולם ר' ישמעאל ואשכח קרא. — אחרי שמוצאים מקרא ללמיד הימני איזה ענין יצריך לבקש עיר מקרא בשביל ללמיד הימני את הענין השני או בא הלשון: אשכחן (= מצינו) ...מנלן (= מנין), ע' פסחים ס"ו ב', יבמות ט' א': אשכחן צבור, משוח מנלן, בכורות נ"ד א'; ערו' ב' א': אשכחן משכן דאיקרי מקדש מקדש דאיקרי משכן מנלן; שבת ה' ב', פסחים כ' ב': היכא אשכחנא (איפה מצינו?); סוטה י"ב ב': בשלמא למאן דאמר... משכחת (= אתה מוצא) לה... אלא למ"ד... היכי משכחת לה? — ע' נ"ב שבת קל"ה ב'; שם צ"ד ב': מלאכה שאינה צריכה לנופה לר"ש היכי משכחת לה; פסח' ע"ה ב': שלהבת בלא נחלת היכי מ' לה; ר"ה ו' א': משכחת לה כנון...; יבמ' ל"ו א': נפק דק ואשכח (ר"א בן פדת יצא חפש ומצא משנה מראימה לדברי רשב"ג); ע' נ"ב ב"מ כ' א' (רבה): וכן ב"ב קע"ב ב'; ע"ז י' א'. — ברכ' י"ט א', ריבל אמר שדבר פלוני נמצא במשנה כ"ד פעם,

---

1) דונמאות משני התלמודים בשביל „שיך ב..." ע' אצל לוי ח"ד 546 א'. 2) מס' מועד אשר להביא הדונמאות הללו: שבת 2 ד'; 4 ב'; 5 א'; ערו' 18 ד'; 22 א'; פסח' 33 ב'; יומא 39 א' (אשכח תני כן); 49; 44 ד'; סוכה 55 ב'; ר"ה 56 ג' (אשכחת תני, וכן 58 ד', 59 ג'); תענית 66 א' (אשכח תני לה ר' חייא, וכן מגילה 70 ד'); מגילה 70 ב'; ברכות 9 ג': אשכח תני ופליג. Rader ע' 130 מביא גירסא ששם חסרה מלת „ופליג". 3) ע' לעיל ח"א 79, 80.

הבאיר השני, השלישי והרביעי מתחיל: ר'... אמר בה שיטה אחרת; ויקר ליד ס' ח': ר' סימון בשם ר' אלעזר אימר בה ד' שיטין 1); ב' ג' יד' מתחילין ,אמר בה שיטא חדית; שהשיר א' ה': ר' לוי בר חייתא אמר בה ג' שיטין; ויקר' ב' ס' ו': רשבי"נ אמר תרתין שיטין; השני מתחיל ,אמר שיטה אחרת; קה"ר ג' י"א: ר' בון אמר בה תרתי ש'; תנחו' במדב' ריש ס' כ"ט: מדבר הכ' בש' הרבה; ע' ג"ט לעי"ל ע' ,טרח.

0 ערובין פ"ו ב' (ריו"ח): ר' יהודה בשיטת ר' יוסי אמרה; פסחים י"ח א' (רשבי"ל): ר' יוסי בשיטת ר"ע רבו אמרה; שם נ"ג ב' (רבא): ריש בשיטת ר' יוסי אמרה; ר"ה ל' א' וב', סוכה מ"א א', מנחות ס"ח ב' (ר"נ בר יצחק): ריבי"ז בשיטת ר' יהודה אמרה; מגילה כ"ז ב' (ריו"ח): ר"מ בשיטת ר' יהודה אמרה; מגילה י"ג ב' (ריו"ח): ר"א בשיטת ר"ע אמרה; ע' נ"ב מנחית ע"א ב'; ביצה ב"ז א': בשיטת ר"מ אמרוה; נטין ט' ב' (ר' וירא): ירד ר"ש לשיטתו של ר"א; נדה י"ט ב' (ריו"ח): ירד ר' מאיר לשיטת עקבי' בן מהללאל; נזיר י' א': והלכו ב"ש לשיטתן וב"ה לשיטתן; נדרים י' א' (אבי"ו): כולן שיטה אחת הן, כשנמצאה סתירה לדעת החילקים מעקים אחר, ששם החילקים אומרים להפך, או מיישבים הסתירה בזה ,מוחלפת השיטה", כלומר ששיטת החילקים נתחלפו במקום אחד. ביחוד ר' יוחנן רגיל להשתמש בזה, ע' ברכות י"ז ב'; מ"ט ב'; פסחים מ"ט ב'; נ"ה א'; ביצה נ' א'; ט' ב'; י' א'; יבמות קיד א'; חולין קכ"ח א'. אמוראים אחרים: כתובות כ"ד א' (רב); קדושין ס"ד ב' (רב). עפ"י הריב באי איכ האמוראים האחרונים ומצאו שאפשר לישב באופן אחר ואמרו: לעולם לא תיפוך (ע' ערך ,הפך"). גם בשבל' ברכות י"ז ב', ששם בהתאמה לבטוי ,מוחלפת השיטה" נאמר ,לעולם לא תחליף", אבל בכ"י מדוייקים נמצא גם שם ,לי' לי' תיפוך". אם מי שהוא אומר דבר ואחר, שהוא בר פלוגתיה או סתם אחד הגדולים, מכבים עמו, או נאמר: קב... בשיטתיה ד'... ביכה מ"י ב': קם אבוה דשמואל בשיטתיה דלי': שבת קי"ב א': קם רי"ח בש' דר"א קם ר"א בש' דשמואל; שבת צ"ב א': קם אבי' בש' דרבא קם רבא בש' האבי': ב"ב קנ"ה ב': כי סלק ר' זירא קם בש' דר' אילא; ברכות י"ח א': קמ"ל דר"מ בשיטת ר"א קאי; נדה ח' ב': משום דקאי רחב"נ בשיטתיה; נזיר ל"ב ב' (רבה): ששפיתו רבנן לר"א ואוקמוהו בשיטתיהו 2).

בודר הוא המיבן שיש במלה שיטה בפני עצמה, בתנרבי"א פ' ו' (הוצאת פרידמן פ' ו', ע' 33) הוא מכיים, אחרי הבאת הפסוקים עמים ז', א'–ג': ו' הוא שיטה ראשונה, ואח"כ הוא מתחיל: ובשניה הוא אומר (פסוקי ד'–י"). כאן שיטה פירושה קבוץ של פסוקים. ולהלן קצת שם (ע' 34 הוצ' פרידמן 3), בשה"א מביא קבוץ פסוקים מיחוקאל א' א'–ג' ומן ד' ולהלן, הוא מפסיק בדברים הללו: ו' הוא שיטה ראשונה, ובשנייה מהו אומר? במובן אחר נמצא הלשון הזה בפ' כ"ט (הוצ' פרידמן ל"א, ע' 160): ישב הקב"ה וברא את עולמו שתי שיטיות: שיטה ראשונה שני אלפים רבבות כרובים שני אלפים... כאן שיטה פירושה תקופת העולם; ע"ד התקופה השניה לא נזכר כאן, אך מתוך המשך הדברים נראה שהיא מתחילה מהשא אדה"ר 4). גם התקופות הקצרות שבתוך התקופה העולמית הגדולה נקראות ג"כ שיטות, ע' 162: מן המבול יעד דורו של מנשה שיטה אחת; שם ע' 163: מדורו של מנשה ועד שנבנה בית האחרון שיטה אחת.

שיח, (סיח), הפעיל: הֵבר. ע"ד גמגומי של עשי בדברו אל אביו (בר' ל"ז כ"ג), בניגוד לדבור הטבעי של יעקב (פסוק י"ט), נאמר בתנחומא ב' תולדות ס' ט"ו: ראה

---

1) שם ח"ב 80. 2) שיטה בתוספתא ע' פרנסדורף ע' 12. 3) מזה בויק"ר ב' הוספה מס"ע רבה. 4) ע' מבוא לס' עולם טפרידמן (כעברית ע' 106).

0 **שבש**, פָּעַל: הִטְעוּת. יבמ' ע"ה ב': רבנא לשבושי דמרימר הוא דבעי: ביצה כ' ב': משבש ותני (ע"ר אחר שמסר בשבוש). הכרייתא שנמסרה בשבוש נקראת משבשתא. חולין קמ"א א' ובי (ר' זירא): כל מתניתא דלא תניא בי ר' חייא ובי ר' אושעיא משבשתא היא. ע' עוד דיגמאות אצל לי' ח': 268 א', ח"ד 504 א'. — איתפעל. ערובין ס"א א': מאן דתני... לא משתבש ומאן דתני... לא משתבש; וכן בב"ק ס' א'; קט"ז ב': אישתבשת, שבועות כ"ח ב'.

0 **שדי**, (שדא) פָּעַל: זרק, הָבָר. יבמות כ' א': שדי התירא אהתירא ושדי איסורא אאיסורא (ע"ר ,ולקחה', ,ויבמה', דברים כ"ה ה'); שם ע' ב': שדי חד אלֶמֶד וחד אמלֶמֶד.

שוה, הפעיל. ירו' פאה 15 ד' (ר' אבא בר כהנא לשמות כ' י"ב ודברים כ"ב ז'): השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות; רות ר' א' י"ט: כיון שנתנה דעתה להתגייר השוֶה הכ' לנעמי; שמ"ר א' (בק"ס א'), לשמית א' א': השוין בולם ליעקב שבילם צדיקים כיוצא בי (תנח' שמית א': השוה בילן הכ' ליעקב); תנח' ב' נח סי' ו': בשבילן להשוותן] לצדיקים. — הפעל, ירו' דמאי כ"ד ד': הושוו כולם. ע' נ"כ לקמן ע' ,תורה'.

שָׁוֶה. ירו' פאה 16 נ': דבר שהוא שוה לשניהם מלמד ודבר שאינו שוה בשניהם אינו מלמד; פסיק' ר' 13 א': ואת מוצא שמשה ואלישע שוין זה לזה בכל דבר.

שִׁטָּה, בארמית שִׁטְיָא, שיטתא (=שירה), דעה פרטית של כל חכם. ירו' ערובין 21 ב': בשיטת ר' מאיר דקדושין; שבת 4 ג': ירדו בשיטת ר' ישמעאל 1); סוטה 19 ב' (ע"ד ר"א בר' שמעון): בשיטת אביו או בשיטת חכמים 2); שמו"ר ריש מ"ב: זו שיטת אבא הדורש 3); תנח' ב' ברא' ס' א': א"ר ברכיה בשיטתו של ר' נחמיה; שם: הרי שיטתו של ר' יהודה; פסיק' ר' 192 ב': שיטת ר' נחמיה; בשיטתך השיבהו 4), פאה 19 א': כשיטתו השיבוהו, פסח' 31 א'; גטין 50 ד'; ב"ר י"ח ס' ה', נ"כ ס' י"א: בשיטתן השיבן; דמאי 24 ב': אתיא דר'... בשיטתיה; וכן שביעית 34 ב'; שם 35 א': עבד כשיטתיה; ערלה 61 א' (ר' יוסי בר' אבי—יוסי—על דברי ר' יוחנן): בפירוש שמעתנא מן ריו"ח א' מן שיטתיה 5). — כשהמדובר הוא ע"ד שני מאמרים של חכם אחד, הסיתרים זה את זה, או בא הלשון: מיחלפא שיטתיה ד'... (ביני מן אתפעל מן הלך, ע' לעיל 191); ע' ירו' ברכ' 7 ב'; 11 ב'; פאה 18 ד'; 19 א'; 19 ד'; דמאי 21 ד'; 25 א'; 25 ד'; 26 ב'; כלאים 27 א'; שביעית 33 ד'; 36 א'; 38 א'; 38 ד'; 39 ד'; תרומות 43 ב'; 44 ד'; 47 ד'; חלה 57 ג'; 58 ג'; 60 א'; ערלה 60 ד'; 61 א'; בכורים 65 א'; שבת 3 ב'; 8 ב'; פסחים 30 א'; 35 א'; ב"ר סוף נ"ו: מיחלפה שיטתיה דריש לקיש דתמן אימר ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה (איב) והכא אימר איב לא היה ולא נהיה; שם צ"א ס"ו ג' — ירו' ברכית 11 ב' (בקה"ר ז' י"א: ומחליפין שיטתיה דר'...), פעם מציני הלשון בעברית. פאה 20 ב' (ריי"ח): נראית מיחלפת שיטתו של ר' יהודה.

אם אחד מבעלי האגדה אימר באורים אחדים לפסוק אחד, או קרא לבאירים שיטין, פסיק' 84 ב', שמות י"ג י"ז: ר' לוי בשם ר' [חייא בר] חנינא אמר בה תמני שיטין 6); ב"ר ע' ס' ח', לבר' כ"ט ב': ר' חמא בר חנינא פתר בה שית שיטין 7); ירו' ברכות 13 א' ומה בשוט ד' ב': ר' יודן בשם ר' יצחק אמר בה ד' שיטין 8).

1) מקומות אחדים מביא רשנר ח"ב 32. 2) קצת בסוגן אחר ערובין 24 נ': בשיטת הציונות; מע"ש 56 א': בשיטת בני בוריא. 3) ע' אג' התג' ב' 547, 3. 4) כך מניה פרנקל בבאורו שם.
5) ע' פרנקל מבוא 14 ב'. 6) ע' אג' אמוראי א' ח"א 467, 2. 7) שם 466. 8) ע"ש ח"ב 288, 2.

0 בקשר עם השם שאלתא (בארמית), מעי' ב"ח ב': הני קיימי ישאלי שאילתא מרבא; כתו' קיה סוף ב': רבא שאיל שאילתא מרבי בר מריון; שבת ל' א': שאיל שאילתא (בנדפס: שאיל שאילה י"). שם ל' ב': למענין שאילתא דשאילנא קמיבין". – דינאית בעברית: ביק קמ"ז א': וזו שאילה; יומא מיט א': בוא וראה שאלת הראשונים 1). וע' מנחות קיג ב': שאול שאילה למעלה מר' יהודה.

שבח, פָּעַל. ירו' תענית 68 ג', דב' ל"ד י"ב: הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל היד החזקה; שהשיר ו' ד', דהייא י"ב ל"ג: הוא שהכתוב משבח שבט ישעבר שנאמר...; תנחו' ב' וירא סוף סי' כ"ה, בר' כ' ח': אשריהם הצדיקים שכך הקביה משבחן; שם לך לך סוף סי' י"ז, בר' י"ד כ"ב, שהיש ז' ב': אני משבח לבניך; פסיק' 62 א' (השוה פסיק' ר' 84 ב'): (משה) התחיל לשבח ליושראל; שהשיר ד' נ' (עהיב שמות ט"ו): באותה שעה התחיל משה משבחן; אותו הדבר שם ו' ז'; שם ד' ד', עהיב יהושע א' ט"ז: באותה שעה התחיל יהושע משבחן; תנחו' צו י"א, תזי' ס"ה ה', על אהרן: לכך היה משבחו; פסיק' ר' 160 א', משלי ל"א י': עליהם אמר שלמה משבח את בנות ישראל; ויקיר ב' ס"י ה', ה' למשה: כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח. – בלי נשוא. תנחו' ב' וירא סי' ד', תזי' כ"ה י': וכן דוד משבח; וכן שמיר ל' ס"י ה', לתזי' קמ"ז א'; תנחו' סוף וירא: והוא שרוד משבח, לתזי' י"ח ג'; תנחו' ב' לך לך סי' כ"ד, נחמי' ט' ו': כך עירא משבח יאשר. בתיר נשיא צריך להשלים במיתשבח דקביה'. – ויקפעל. שם יישלח סי' ח', לישעי' ל"ה ה': כך עתיד הקביה להיתשבח בך. – נתפעל. שם שיפטים סי' א', דהייא י"ח י"ד: ואף דוד לא נשתבח אלא ע"י הדוח.

0 יכמות ס"ג ב' (רבא למשלי י"ח כ"ב): כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה.– איתפעל. בכורות ו' ב' (שמות ג' י"ז): משתבח לן קרא במידי דלא חו? השוה ע"ז ד' א': משתבח להו ר' אבהו למיני (למינים) ברב מפרא (כלומר שבח אותו לפניהם); מגילה י"א ב' (עזרא א' ב', ברש): אישתבוחי הוא דקא משתבח בנפשיה.

שֶׁבַח, מלבר הירושלמית שהובאו כבר בערך ,נאי' יבע' ,פנם', נכיא גם אלה: ב"ר פיר ס' ח' (ממקור התנאים): במשבח יהודה הכתוב מדבר (לבר' ל"ו כ"ו); שהשיר ד' ד' (ליוקרא כ"ד י"): להודיע שבחן של ישראל שלא נמצאה בהם אלא ז' ופירסמה הכתוב (ע' לעיל חיא ע' ,ידע'); תנחו' נח סי' י"ח: נח הצדיק שהקביה פירש שבחו; שמור ט"ו סי' ו', לשהש ו' י': ד' דברים של שבח יש כאן בישראל; שהשיר ו' ד', על המלה ,לאמר', במד' ז' ד': צא ואמור להם דברי שבח ונחמות: ויקיר ה' סי' ג': יאחר כל השבח הזה; פסיק' ר' 1א ב', ל"ש א' א': יאחר כל השבח הזה כתב (– כתיב) בו ולו שתי נשים.

0 **שִׁבֵּק**, פָּעֵל: עיב. שבקיה לקרא דהוא דחיק יניקם אנפשיה (עיב את הכתוב שידחיק ויעמיד על עצמו, כלומר כשיש איזה פסוק אחד הכותי אי קושיא אחרת, אי הכתוב באלי בעצמו יבקש ויצא לי איך ליתיישם). בפס' נעז ב' אימר יאת ר' אבהו לר' חייא בר אבא לישוב הכתובים שמות ל"ד ל"ה וכמדבר ב"ח י"; ע' עוד קדו' ס"ח א'; נדה ל"ג א'.

שִׁבֵּר, קַל: סָתַר איזה מדרש. ירו' שביעית 37 ד': ושובר מדרש ראשון. ע' לעיל 126 הע' 4; תנחו' וירא סי' י"ג (כ"א א'): כיצד של פסוק שיבר את ראשי. המיבן היא איתי שבלשון המיבא לעיל בריאש ערך ,ביש'. השיר ג' ב' לקמן ע' ,תבריא'. בתלמיד הבבלי (?) נמצא פעם ,שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן'.

1) מהירושלמי, נזיר 56 ב': תרתין שאילתא דאתן מבא באתילות.

בקרא בשני היא דרמיד; תענית ט' א', בספור עיר ריחה יבנו של ריש לקיש (ע' לעיל 238) שרי שאל: מי איבא מילתא בכתבי דלא רמזה משה. לפי כי אחד שאלתי היתה: מי איבא מידי דכתבי רחמנא בנביאי (ע"ל בכתובים) ולא רמזה באורייתא. ובנו הצעיר של ריש לקיש ענהו: אצי מי לא רמיזא באורייתא כי האי גוונא, יהוכיח מבר' מיב ב ח.

[0] **רמי**, (רמא) פעל: ורק. בהשאלה: שני כתובים המכחישים זה את זה. הכשני המלא הוא: רמי קרא אהדדי, מיק ט' א' (רשב"י שלח את בנו לקבל ברכה מאת שני הכתובים, יטצאם ,דקא רמי קראי אהדדי); ביב צ"ח ב': ר' חנינא בר חמא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי; זבחים קטז ב': מקריה ליה רבא לברייה ורמי ליה קראי אהדדי; ברכות ז' א': ירמינן קראי אהדדי ומשנינן לא קשיא הא... והא. בלי ,אהדדי, יומא ד' ב': ר' וריקא רמי קראי קמיה דר' אלעזר. אבל כרגיל באה רק המלה ,רמי, והמלות ,קראי אהדדי צריך להשלים במחשבה. ברכות ד' א': ר' יעקב בר אדי רמי כתוב... וכתוב... (בראשית כ"ח טז ולי"ב ח); שם ליה א' ב': ר' לוי רמי כתיב... יכתיב... לא קשיא כאן... כאן...; שם ליה ב' גי"ב כוח, ר' חנינא בר פפא; ערו' יח א', ר' אבהו, לבראשית א' כ"ז וה' ב'; חולין ס' ב, ר' שמעון בר פזי, לבראשית א' ט"ז (תגיל, הגדילים) 1): פסחים נט ב': רמי ליה רב ספרא לרבא. – בלשון ,רמי, משתמש גם במקום שיש בתורה בין משנה יבין מקרא. שבת קיא א': רמי ליה ר' אחא אריבא לי' אבהו הגן... יכתיב... יכן כשיש בתורה בין שתי משניות או בין משנה ובין ברייתא. ערי' קד א': רמי ליה רב אוקא לרבא הגן... ורמינהו... עם המלה ,ורמינהי – שפירושה ,אני ורקוי – היא מביא את ההלכה הנפרכת. ע' ברכות ב' ב': אמר מר... ורמינהי... הכשני המלא כשמיצא בתורה בין משניות: רמא ליה מתניתא אהדדי 2), נדה ל"ג ב'. על אלה נחשבו גם הדוגמאות הללו: סוכה ט"ז א': איבא דרמי ליה מירמא תגן... יתא תניא... לא קשיא...; תמורה ל"ד א': רמי ליה מבי לרב נחמן תגן... ורמינהו. – בקושיא עיד בתורה שבין שני מאמרים של איש אחד. יבמות מ"ב ב', ר' ירמיה אמר לי' וריקא: בי עיילת קמיה דר' אבהו רמי ליה... (דרייה אדרייה). ר' אבהו השיב לי' בפתגם הנזכר: דרמא לך הא לא ים לקמיה (מי שהציע לך את השאלה לא הם על קמיה): ירמה ליה בפסחים פ"ד א', עיד מאמרים אחרים של ריה"; ע' גי"ב פסחים ט"ז א', רב הונא בר חנינא אמר לבנו: בי עיילת קמיה דרב פפא רמי ליה (עיד מאמר שמיאל); ע' גי"ב שבת נ"י א': אביי קשישא רמי דרב אדרב (שני מאמרי אגדה); ברכות ט"ז ב': ירמי דרי"ה אדרי"ה ירמי דריש לקיש אדריל; פסחים קז א': למירמא דוחיה אדוחיה; ברכות נ' ב': רמי דיליה אדיליה; תענית ד' ב': נברא אנברא קרמית. – הבינוני של פעל, ביצה נ' סוף א': ומדקא מרמי להו אהדדי. *)

ש

שאל, קל. הגימטא ב' י"א ט' י"ן, לבד' י"ט כ"ד: אם בא אדם לשואלך מה כתיב בפסוק הזה אמיר לו... (הכתיב ע' לעיל בוף ערך ,יצא).

---

1) ע' ביר' ו' כ' ג' איך שם לשון השאלה. 2) כאן הקדים לכתוב זה בלשון נופל על לשון ,רמא ליה תורא, שפירושו: בעל האישפיזא של רב פפא הפיל לכבודו שור אחד (עזה לשחטו) ואח"כ הציע לפניו הכתורה.

---

*) **רצץ**, התפעל: התרצץ, תגחו' ב' צו ב' י': ארשכ"נ... וכמה תינוקות מתרצצין (כלומר לוקין ברצועה). — ה ט ת ר נ ם.

רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור; פסיקתא ר' 191 א', לייקרא טז ב' (בואתה): רמז רמז לו שאין ביהמ"ק עושה אלא ת' שנים; תנחומא ב' שמות סי' כ' (שמיר ג' קרוב לבוקר), לשמות ד' ט': רמז לו הקב"ה רמז; ביר ליג סי' ו', שהשיר א' סוף פי' לבראשית י"א: רבי רבי לי (ריש לקח): ב"ר מי סי' ד', ויקר"ר כה סי' י', לבראשית יז ו': רמז רמז לו; פסיק' ר' 16 א', לשמות טז יג: ברמז רמז אותם משה להם בוגם.

פעל. פסיק' 193 ב', פסיק' ר' 202 ב': התורה מרמזת להם לישראל ואומרת להם[1].

רָמַז. מלבד המקומות שבהם השם רָמַז בא ביחד עם הפעל, כמו שנאמר קודם, נביא עוד דוגמאות: תנחומא ב' שמות סי' כ', לשמות ד' ט': רמז לך שאתה נוטל את שלך מן הים; ביר יט סי' ח', לבראשית ג' ח': רמז לתולדותיו; שם כג סי' ה', פסיק' ר' 67 ב', לבראשית ד' כ"ה: רמז למפרש יפ...; וכן תנחומא ראה סי' יז, לדברים י"ד בי"ב; ביר (שטה חדשה) ב', לבמדבר ז' יג: וז"ו רמז ליהודה, ששה צדיקים יוצאים משבטו; פסיקתא ר' 109 ב': רמז ל... (הרבה פעמים שאיזו את מרמזת); ביר כ' סי' י' לבראשית ג' יט: מכאן רמז להתחיל מן התורה (מאקור תנאים – רשב"י); ירושל' ברכות 8 א' (תחל' כ' ב'): רמז להלמיד חכם שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפלתך; שוש י"ח סי' ל"א: ותורני חיל (שב כוב מ') רמז למלכות (זר = עטרה), ותאורני (תה' י"ח מ') רמז לגבורה (אזר); תנח' ב' וישלח ט' י"ב, לבראשית ל"ד א': וכבר נאמר מן הדבר הזה רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה; שמיר ל"ח קרוב לסוף, לשמות כ"ט א' (ואילים שנים): רמז נתן לו ששני בניו עתידין למות ואינן משמשין אלא שנים; במדבר ר' י' ט' ד', למשלי ל"א ב': אחר שוכר רוח הקדש אלו נ' אזהרות ברמז חור ופרטן בפירוש; פסיקתא ר' 22 א' (לבמדבר ט"ז ב'): פרסמם ברמז (מי המה חברי קרח); תנח' נח ריש ס' נ' ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות יפרשום בתורה שבעל פה.

0 שבת קי"ג ב', במלים אחדות שאמר בעז לרות: „...חלם ...בחמין ...מצד', דורשים שני אמוראי א"י, ר' אלעזר ורשב"ג: רמז רמז לה; חולין ציב א', לבראשית ל"ב כ"ט (רבה): רמז רמז לה שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל וגשיא שבארץ ישראל; ואחים בא שם: מכאן רמז לו גלות; חול' מ"ב א', ריש לקוש שואל: רמז לטריפה מן התורה מנין? אתם נשלמה השאלה: רמז לטריפה שאינה חיה מן התורה מנין? ועז באה התשובה מוקרא י"א ב': ואת התיה אשר תאכלו; מוק ה' א' (ר' בימן בן פזי): רמז לציין קברות מן התורה מנין? התשובה: יחוקאל ל"ט ט"ו; יבמות כ"א א' (רבא, ג"א רב הונא): רמז לשניות מן התורה מנין? תשובה: ויקרא י"ח כ' (בא"ל): שם נ"ד ב' (רב הונא): רמז לזבמה מן התורה מנין: מכית ב' ב' (עילא): רמז לעדים זוממין מן התורה מנין: ביבמות נ"ג א' מיצא רב יוסף: מכאן רמז ל... (מנין של הלכה יוצא ו' א') יכו ביבמות י' ב': למען עויקך – מכאן רמז לסומין שאכלין יאכלו שבעין (יוצא ע"ר ב' רב יוסף בעצמו היה בימא), מלבד יאת נמצא בכללי הבוזזי פעול, ובחים קט"ו ב': הוכא רמוזא? (כלומר מה שא' משה לאהרן הוא אשר דבר ה', ויקרא י' ג', ויכן ה' רמי'). יע' בא התשובה משמות כ"ט ט"ו: (בבבדרי במכברי=בקרוב); מנחדרין פ"א ב': והיכא רמוזא? התשובה: במדבר ד' כ': שם פ"ם ב': ורמוזא; ע' ניב מעילה ב' א': תענית ב' ב', על מאמר התנאים (מכאן ר' לנוסף המים): דכי רמיזי להו

1) ע' אגדת אמוראי א"י ח"א 204, 1.

מהכתוב. במקום „הכתוב" בא „רחמנא", שדבריו כתובים בתורה. ביחיד הרבה פעמים בא הלשון „אמר רחמנא" או „כתב ר'". דוגמאות ל„אמר רחמנא": ברכ' י"א א'; ואמר ר', פסח' צ' ב'; דאמר ר', ברכית ל"ה א'; וקאמר ר', שבת פ"ד ב'; דר' אמר, שבת קכ"ח א'; פסח' כ"ג א'; ור' אמר, שבת קנ"ג ב'; פסח' י"ב א'; יבמ' ל"א ב'; הכי קאמר ר', פסח' נ"ט א'; ודילמא הכי קאמר ר', יומא ע"ב א'; חגי' י' ב': מדקאמר ל"ה ר' ליחזקאל (יחזקאל כ"ד י"ז); ר"ה י"ג א' (ויק' י"ג י"): קצירכם אמר ר' ולא ק' נכרי; כתב רחמנא, פסח' ס"א ב'; מנח' מ"א א': דכתב ר' באוריתא; דכתב ר', שבת ס"ד א'; טעמא דכתב ר', חולין ק"ל א'; אי כ' ר', פסח' כ"ו ב'; דאי כ' ר', שם ע"ז א'; חולין פ"ב ב'; למה לי דכ' ר', ב"מ כ"ז א'; ולכתוב ר', שבת קל"א ב'; ליכתוב ר' ולישתוק, ב"ק י' ב'; היכי ניכתוב ניכתוב ר', יומא פ"א א' 1).—דוגמאות לשם רחמנא בקשר עם פעלים אחרים. אמר ר', שבת ק"ו א'; פסחים ב' ב'; אפקריה ר', יומא נ"ב ב'; יבמ' צ"ח א'; אקשיה ר', פסח' ע' א'; לוקשה ר', שבת פ"ב ב'; גלי ר', שבת כ"ז א'; פסח' ע"ה א' (ג"כ לעיל 163); ר' דחייה, פסח' צ"ד א'; וכי ל"ה ר', כתו' מ"ז א'; ב"מ י' ב'; צ"ב א'; חם ר' עליה, ב"ק ק"י א'; שבת קל"ב א'; מיחם הוא דחם ר' עלה, פסח' צ"ב ב'; מיעט ר', סוטה מ"ו א'; פסח' נ"ט א'; דר' פטריה, כתו' מ"ב ב'; סנה' פ"ב ב'; פלגינהו ר' מהדדי, פסח' ס"ד א'; ר' הוא דקנסיה, ב"ק ט"ו א'; משום דקנסיה ר', נטין ע"ז א'; קפיד ר', סנהד' ע"ג ב'; קרייה ר', סוכה ה' ב'; ר' קרייה, חגי' כ"ז א'; ור' רבייה, שבת ק"ח א'; דר' רמא עליה, יבמ' ק"ז ב'; כתו' פ"ב ב'; שרא ר', פסח' ב' ב'; ר' שרייה, יומא ז' א'; ור' שווייה מצוה, סוכה נ"ג ב'.—בכל הדוגמאות הללו לא תמיד המדובר ע"ד הכתוב, אלא לפעמים על מה שגדרש מתוך הכתוב.

[0] **רישא.** ע' ערך „סוף".

רמז, קל 2). לשון שנמצא רק לפעמים רחוקות, אבל כנראה שמוש עתיק בפעל זה עם כנוי הרומז על הפעול. ב"ר נ"ג סי' ט', לבראשית כ"א ז' (מֵֽלַּֽל): רָמַז שהיא מוליד למאה שנה מנין מלל; פסיקתא 15 ב', לשמות ל' י"ב (ראש): רמז שהיא עתיד לקרב ראשון של שבטים (עה"כ דברים ל"ג ו'); שם 39 ב', למדבר י"ט ב' (אליד): רמז שכל הפרות יהיו בטלית ושלך קיימת 3); תנחומא נשא סי' ט"ו (שמות ב' כ"א): רָמַז הקב"ה (ה' רמז לישראל). אה"ב בא שם: יאיבן רמזה להם 4). יאולם רגיל היא הלשון שמקבל הרמז מקושר עם הפעול ע"י 5. תנחומא ב' שמות סי' י"ב, לשמי נ' א': רמז לו שינהג את ישראל מ' שנה; שמויר ב' קרוב לסוף, לג' ב': רמז לו שיחיה ק"כ שנה כמנין המנה; שמויר ט"ו סי' י"א, ל"ב ב': וכו' רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה; פסיק' 25 א', תנחומא תצא סי' ח', רות ר' פתיחתא, לדברים ב"ה י"ג: אף משה רָמָה לישראל מן התורה; וכן בפסיקתא 26 א' (מדרש שמואל י"ח סי' ו'), לדברים כ"ה י"א (בתנחומא תצא סי' י'): אף התורה רמזה להם לישראל); אסתר ר' ח' ט"ז, לבראשית מ"ט כ"ה: אף יעקב אבינו רמזה בברכת השבטים; ב"ר ט"ז סי' ו', לבראשית ב' י"ו: רמז לו על אבר מן החי; תנחומא תוריע סי' ד', לויקרא י"ב ב': רמז לך הכתוב. — לפעמים בא הפעל יחד עם השם הנגזר ממנו; ב"ר פ"ט סי' ד', לבראשית מ"א א' (מן היאור): רמז

---

1) ע' נ"ב לעיל ערך „הלכתא" וערך „כתב". 2) כמובנו הפשוט, ב"ר צ"ג ו': רמז למנשה; פסיקתא 122 ב': סיד רמז הקב"ה לאיתו האדם. 3) ויק"ר י"ז סי' ה', לויקרא י"ד ל"ה, משובים רבנן על השאלה למה נקראה ארץ שבעת עממין בשם ארץ כנען: רמזו מה חם פרסו וכנען לקה, אף כאן ישראל חוטאין והארץ מתקללת. נ"כ צריך לקרוא רָמַז, הקב"ה רמז בזה למשה.
4) במקור המקביל, פסיקתא ר' 22 ב': ברמז אמר הקב"ה לישראל.

יט: ירמי' נ' כ"ט ומלאכי נ' ז' (איבי אלישע־אחר); ושמעתי בת קול מצפצפת (ברית ר'; מפוצצת) ואומרת שובי בנים שובבים שובו אלי ואשובה אליכם, קהי"ר ז' ח', רות ר' נ' יג (בירו' הגינה ע"ז ב'); ושמעתי בי"ק יוצאת... ואומרת שובו בנים); זכריה י"א י"ז, לבר כוכבא, בהרגו את ר"א המודעי, איכה ר' ב' א'; תה' ק"ה ט"ו, קראה בי"ק נגד אלה שרצו למנות את שלמה בן אלה שאין להם חלק לעה"ב, ריש שהשי"ר, תנחי' מצורע סי' א'; תה' קי"ג ט', קראה בי"ק עיד מרים בת תנחום ושבעת בניה (איכה ר'); קהלת ז' ט"ז: קראה בי"ק נגד שאול, שרחם על אנג, מדרש שמואל י"ח סי' ב', קהי"ר לאיתי פסוק (ע' ב' י"ח כ"ב); קהלת ט' ז', במקומות רבים בתיר קריאת בי"ק, קהי"ר לאיתי פסוק, י"ק' ריש כ', תנחומא שלח הוספה סי' י'.—בי"ק בתיר מפרשת איזה פסוקים. שמות כ"ד ו', ויקי' סי' ה': יצתה בי"ק מהר הורב ואומרת: עד כאן חצי הדם; במדבר כ"ג כ"ג: עתידה בי"ק שתהא מפיצעת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו, תנחו' אמור סי' י'; דברים ה' י"ט: קול נדול ולא יסף שלא היה לו בת קול (כאן: הַד), שמיר סוף כ"ח, סוף מ"ט; דברים כ"ו ט"ז: (היום הזה) יצאה בי"ק ואומרת תשעה לשנה הבאה ביום הזה; שיא א' כ"ג: בכל יום יי"ם היתה בי"ק יצאה ומפיצעת ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ישבי שמואל, מדרש שמואל נ' סי' ד'.

הפסוק ,ושמואל מת' ששמעו ר' יוחנן ורשב"ל מפי תינוק נחשב להם כבת קול, בשורה שמת שמואל חברם הכבלי, ירוש' שבת 8 א' (ע' לעיל ערך ,פסוק'). ראיה לחשיבות בשורה שבעין זו מביא בבבלי מגילה ל"ב א' ר' יוחנן ובירו' שבת 8 נ' ריא בן פדת מישעיה ל' כ"א, — בת קול היא שרידה מהנבואה (עי"פ ישעי' א' ט'; לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד), ר' איבו בשהשיר ח' י'.

0 שבת נ"ו ב', יומא כ"ט ב' (רב), לשי"ב י"ט ל': יצתה בי"ק ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכות; ברכות י"ב ב', לשי"ב כ"א ו': יצתה בי"ק ואמרה בחיר ה'; מו"ק ט"ז ב', למ"א ט"ו ה': יצתה בי"ק ואמרה רק ברבר אוריה החתי; שבת נ"י ב', להה"א ח' ל"ד (מ"ק בעל מפיבשת): מתיך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בי"ק ואמרה נצא בר נצא; מנ' י"ב א', לאחתר א' ו' (רבא): יצתה בי"ק ואמרה הראשונים (דניאל ה' נ') כלו מפני בלים ואתם שונים בהם.

רָחָמָנָא, כוד (ע' דני' ב' י"ח, כ"ט), ירו' ע"ז 41 ד', עה"כ משלי כ"ז כ"ז (רשב"ג קורא בכישים): בשעה שתלמידים קטנים בכיש לפניהם דברי תורה הנזילי גלה להם רזי תורה; דב' ר' קרוב לסוף (משה אומר): וגליתי רזיהם לבני אדם.

0 מנה' ע' ב', רזונים, משלי ל"א ד': מי שכל רזי עולם נלויים לו.

0 רַחֲמָנָא, הרחום, בלימר הקב"ה, רגיל בבבלי 1) שלפי הנראה היה זה שם שגור בפי העם יהחכמים השתמשו בי ביחוד במשא ומתן של הלכה, בשעה שהביאי ראיה

1) מהירושלמי הובאו אצל לוי (ח"ד 440) ויאפערוב 1468 ב' רק מצאה 15 נ' (=קדושין 61 ב'). שם נאמר: בריך רחמנא, שקרא ר' זירא, אמורא שעלה מבבל (ע' אנ' אמוראי א"י ח"נ ב' א'). אני יכול להוסיף רק עוד דוגמא אחת: דהלתיה דרחמנא שבאניקדוטה עממית, ירו' ב"מ 8 נ'. עוד במאמרו של ר' חנינא בר חמא, האמורא שעלה מבבל, (שקלים 48 ד', ביצה 62 ב', תענית 65 ב', פסיק' 161, טו"ט י' ס"ו ב'): מאן דאמר רחמנא (ותרן, בבי"ר ס"ז בא ,הקב"ה' במקום ,רחמנא' וכן בנוסח הקברי של המאמר בבק' נ' א'. —ע"ד השם רחמנא בתור כנוי להקב"ה אצל A. Ephräm Cyrus ושמעוני קבל אחר כך מחמד, ע' גייגר נאכגעלאסענע שריפטען ח"נ 323.

תנחו' ב' ויחי ס' י"ג (עיד ברכת יעקב ומשה): כל מה שצדיקים עושים ברוה"ק עושים; שמור ל"ב ס' א', פרפרוה לתהלים פ"ב ו' (הקב"ה אומר): לשעבר היתם משתמשים ע"י רוה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (ע"פ שבת כ"ג ב'); איכה ר' נ' נ': בנ' מקומית מצינו רוה"ק כמיך לנאילה (ישעי' ל"ב ט"ו; ב"א א'; איכה נ' נ'); מדרש שמואל א' ס' ו', ויק' ר' ב' א' (בני שמואל): כשנשתנו למעשים טובים זכו לרוה"ק; ויק' ל"ה ס' ז', עפ"י ישעי' א' ח' (ע' לעיל): הלמד על מנת לעשות זוכה להקב"ל רוה"ק; שמו"ר ה' כ"ט, לשמות ה' י"ד, בקשר עם במדבר י"א ט"ו: לפיכך זכו לרוה"ק; בתנחו' ואתחנן ס' ו', ע"ד העת שקצף הקב"ה על משה: מיד נתקררה רוה"ק; בפסיק' ר' 12 א' נמצאת רק במקום בורד זה הנשמה שכזו: מיד אמר הקב"ה לרוה"ק... הגלי במהרה והכנסי ביעקב שיברכם (לבראשית מ"ח).

0 לסוג ב'. ברכות ד' ב' (לתה' קמ"ה י"ד): חור דוד וסמכן ברוה"ק; ערכין ט"ז ב', תה' י"ב י"ד: כרתו דוד ברוה"ק; מגילה ז' א': אפתר ברוה"ק נאמרה. — לסוג ג'. יומא ל"ח ב', איכה ב' כ': משיבה רוה"ק ואומרת. — לסוג ד'. ברכ' ל"א ב', חגה לעלין, ש"א א' ט"ו: לא ארון אתה בדבר הזה ולא רוה"ק שורה עלין 1); שם י' א' (הוקיתו המלך): דחואי לי ברוה"ק 2).—לסוג ו. מנ' י"ד א', בר' י"א כ"ט: יסכה שפכתה ברוה"ק; שם י"ד ב', אפתר ה' א': ותלבש אפתר מלכית, שלבשתו רוה"ק; סוטה י"א ב', שמית א' ט"ו: פועה שהיתה פועה ברוה"ק.

0 בכבלי השתמשו הרבה פעמים בשם שכינה במיבן ריה"ק, המאמר שהובא לעיל בסוג ד' לשופטים י"ג כ"ה, בא בסיטה ט' ב' בלשון זה: שהיתה שכינה מקשקשת לפניו בזוג. הבאור לפסיק שמות כ' ד' שהובא לעיל, ע' 191 הע' 1, מתחיל: פסוק זה כיצד: על שב שכינה נאמר; פסחים פ"ז ב': שכינה אמרה לי. הלשון ,ראיים לרוה"ק בירי' סיף סיטה (השוה שהש"ר ח' ט"ז), בא בסוטה מ"ח ב': ראוי שתשרה עליו שכינה (השוה סוכה ס"ח א'; מ"ק כ"ה א'). נגד הלשון ,נסתלקה ריה"ק, ע' לעיל סוג י', בא בכבלי: גורם לשכינה שתסתלק מישראל, ע' ברכות ה' ב'; כ"ז ב'; שבת ל' ג' א'; מגילה ט"ו ב'; מועד ק"ז א'; יומא כ"ב ב': נסתלקה הימנו שכינה. למאמר שהובא לעיל בראש הסוג ח' השוה שבת ל' ב': אין שכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. — בתיר אחד מחמשה דברים שחסרו בבית השני מונה ר' אחא, אמורא מא', רוח הקדש, ירו' תענית 65 א'.—בכבלי נמנו שכינה ורוח הקדש (באלי הם שני דברים שונים) ייצא ששמט שם אחד מחמשת הדברים 3).

ביחד עם רוה"ק ראוי להזכיר כאן גם את השם בת קול, כי לפעמים קרובות מה שמיחסים לריה"ק אפשר ליחס לבת קול. במאמרים שהובאו לעיל בסיף הסוג הנ' מבי' פ"ה ס' י"ב נאמר עה"כ ש"א י"ב ה': יצתה בת קול ואמרה עד, ועה"כ מ"א ג' כ"ז: ב"ק צווחת ואומרת היא אמו ודאי; שו"ט ע"ב ס' ב', על בר' ל"ה כ"ו: יצאה ב"ק ואמרה ממני; בתנחו' ב' יישב ס' י"ז: באיתה שעה יצתה ב"ק יאמרה לי: תאמר ממני הרה שלא תשרף.—הפסיקים שיבאו להלן נישבו בתיר הבריית ב"ק, ישעי' ל"ה ג', ויק' י"ט ס' ה': יצתה ב"ק ואמרה; ישעי' מ"ה ד', ויק"ר שם; ירמי' נ' כ"ב, ויק"ר סוף

1) נ"א (ע' רבינוביץ לאותו דף): לא' איבא שכינה ורוה"ק נבר. 2) הכתוי ,רוח הקדש' נשאר גם במקום שכל הסגנון הוא ארמי, ע' נ"כ הערה הקודמת. 3) ע' אנ' אמוראי א' ה"ז 112, בבריית יומא ע"ג ב' ג"כ: כל כהן שמדבר ברוה"ק ושכינה שורה עליו... (כך הוא לפי הנוסח הנכון); שני השמות הללו אחר הם.

בו (כה, בהם) רוהי"ק. בי"ר פ"ד ס' י"ט, לבר' ל"ו ל"ג; שם פ"ה ס' ט', לבר' ל"ח י"ח; שם צ"א ס' ז', לבר' מ"ב י"א; שהשי"ר א' י"ב, לבר' מ"ח כ"א; מדרש שמואל נ' ס' ו', לש"א א' ב"ה. — על זה נֶאֱמַר נ"ב בי"ר פ"ה ס' י"ב 1): בנ' מקומות הופיעה רוהי"ק, לבר' ל"ח כ"ו, ש"א י"ב ה', מ"א נ' כ"ו. — בכל אלה הרומאות נתבארו מלות ידועות של הכתוב שהיה"ק שרה איתן בפי המרכבים. — IV. ריהי"ק במעשיהם ובדיבוריהם של אישי המקרא 2). אברהם אומר (בר' י"ח כ"ה): צופה אני ברוהי"ק, תנח' ב' ויר"א ריש י"ב. — יצחק, בי"ר ע"ה ס' ח': ראה ברוהי"ק. — יעקב, תנח' ב' מקץ ס' ט', בר' מ"ב א': צופה אני ברוהי"ק, שם ויצא ס' ד', בר' כ"ח י"א: שרתה עליו רוהי"ק על יעקב; פסי"ק ר' 11 א', בר' מ"ח ב': אמר כשאבוא לברכם תשרה עלי רוהי"ק, בי"ר צ"ח ס' נ', לבר' מ"ט ס' ב': ובינסן ברוהי"ק. — משה, תוריות 48 ג': ע"י שצפה ברוהי"ק; שמו"ר א' ס' י"ח; וראה ברוהי"ק; שם נ"ב ס' ה': שרתה עליו רוהי"ק והקימו. — בלעם, תנח' בלק ס' ח': בתחלה פותר חלומות היה הוך להיות קוסם וחזר לרוהי"ק; שם ס' י"א: לא היה ראוי לרוהי"ק אלא בלילה; שם ס' ט"ז: קרא רוהי"ק אמר לו; שם ס' י"ז: בלעם נוקב לרוהי"ק. — פנחס, ויק"ר א' ס' י"א: בשעה שהיתה רוהי"ק שורה עליו. — יהושע, ירו' סנה' 23 ב': צפה ברוהי"ק. — רחב, רות ר' א' א': קרוב לסוף, ליהושע ב' ט"ז: מכאן ששרתה עליה רוהי"ק. — שמשון, ויק"ר ח' ס' ב', לשופטים י"ג כ"ה: התחיל רוהי"ק לנשנש בשמשון; שם: בשעה שהיתה רוהי"ק שורה עליו. — דוד, שיט פ"ג ס' נ': ללמדך שצפה דוד ברוהי"ק. — אביגיל, קהי"ר ג' כ"א, לש"א כ"ה כ"ו: שאמרה אביגיל לדוד ברוהי"ק. — שלמה, קהי"ר ו' כ"ג, תנח' חקת ס' י"א: צפה ברוהי"ק. — ישראל על הים: שרתה עליהם רוהי"ק. — V. ע"ד חכמי ישראל. ר' גמליאל השני. ע"ז 40 א': כיון ר"ג ברוהי"ק (ע' בבלי ערובין נ"ד). — ר"ע, ויק"ר כ"א ס' ח': צפה ברוהי"ק. — רשב"י, שבועית 38 ד', קהי"ר י' ח': צפה ברוהי"ק. — VI. ע"ד אלה שנסתלקה מהם רוהי"ק, בי"ר צ"א ס' ו'; שהשי"ר ו' ד'; קהי"ר י"ב ו'; תנחומא ב' ויצא ס' ד'; שם בלק ס' י"ז; פסי"ק ר' 12 א'; שיט מ' ב'; מי"ד סילק הקב"ה מבנו רוהי"ק, פסי"ק ר' 12 א', למ"א י"ב כ"ח, ירבעם; תנחומא בלק ס' א': למה סילק הקב"ה רוהי"ק מאומות העולם; בי"ר ס"ה ס' ר': נ"ב למי' לסלק מבני ריה"ק (עשי' ליעזה"ק); ב"ר ב' ס' נ': פנחס נשלה מבני ריהי"ק (ויק"ר סוף ל"ז, קהי"ר י' ט"ו: נסתלקה); תנחו' ב' מקץ ס' ו': נגנז רוהי"ק מיעקב ובניו; רות ר' פתיח', לש"א נ' א': הרעיבן הקב"ה מרוהי"ק.—VII. פסוקים שמרמזים על רוהי"ק, בראשית ט"ז ב': לקול שרי — לקול רוהי"ק, בי"ר מ"ה ס' ב'; ברא' מ"ח י"ד: השכילו ידיו של יעקב לריה"ק, פסיקתא ר' 12 א'; שמות ב' ר', ע' לעיל 291 הע' 1; יהושע א' ח': ואין תשכיל אלא רוהי"ק, ויק"ר ל"ה ס' ו'; הושע י"א נ': תרגלתי תרתי ריגלתי ברוהי"ק, פסיקתא ר' 12 א'; תהלים מ"ב ב': מתי אבוא וארא ברוהי"ק, פסיקתא ר' 1 ב'; קהלת ב' ז': ובני בית היה לי זה רוהי"ק, קהי"ר שם; קה' י"ב ו': והרוח זה רוהי"ק, איכה ר' סוף פתיחתא ב', קה"ר לאיתי פסיק' ילקיט, יהו"א כ"ח י"ט: עלי השכיל, מלמד שנותנה ברוהי"ק; יהוש' מנחו' 20 א': מגלה שמכר שמואל לריה אחיתופל אמרה בריה"ק.—VIII. מאמרים שונים ע"ד רוהי"ק. סוכה 53 א': יונה בן אמתי מעוללי רגלים היה וגכנם לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוהי"ק, ללמדך שאין רוהי"ק שורה אלא על לב שמח; בי"ר ע' ס' ח', ע"ד ירושלים: שמשם היו שואבים רוהי"ק (ע' נ"ב רות ר' ב' ט', פסיקתא ר' 1 ב');

1) נ"ב במכות כ"ג ב' (ר' אלעזר בן פרתא). 2) ע' תנחומא ויחי י"ד. השווה לקמן ע' 293: כל מה שהיו צדיקים עושים ברוהי"ק עושים.

שרתה עליו רוחיק יאמר שלשה בפרים הללו: משלי יקהלת ישתוש; יכן בקהיר א' א'.— משלי. ביר עיה סי' ח'; והו שנא' ברוחיק עיי שלמה (' ו'); וכן פסיק' ר' 23 א' (כיב, ביט); 26 ב' (כיט, כיו); 198 ב' (יב, יד); ריש קהיר: והו שא' הכתוב ברוחיק עיי שלמה מלך ישיאל (כיב, ביט). — עהיש. פסיק' ר' 160 א': והו שנא' ברוחיק עי שלמה (ח' ט'); 42 א': זה שא' רוחיק עיי שלמה (ו' יא); תנח' במדבר סוף סי' יג': ורוחיק אומרת עיי שלמה (' ד').—קהלת. ביר ציג סי' ז': והו שנא' ברוחיק עיי שלמה (ז' יט).—ג. איוב.—קהיר ו' ב': שלשת רעי איוב הלכו לבית האבל ושרתה עליהם רוחיק; תנח' ב' וישלח סי' כוג: יתנבאי בריחיק: שם יירא סי' ליח: (אליפז) ייבה שתשרה עליי רוחיק; ביר (שטה חדשה) ב': והו שנא' ברוחיק עיי איוב (טז יח); פסיק' ר' 149 ב': זהו שא' רוחיק עיי איוב (כיט יו); ויקיר יד סי' ב': הפסוק הזה... אם ברוחיק אמרו (ליו ג) 1). — ד. איכה. פסיק' ר' 140 ב': זה שנא' ברוחיק (כ' יו 2). — III. פסוקים שנאמרי ברוחיק. א'. ורוחיק אומרת (א' מעין ד': אמר, אמר לרב, אמר ליי, אימי). בר' ליד יג, ביר פ' סי' ח'; ליו יא, שם פיד סי' יב; ליו ב', תנח' ב' וישב סי' יג; דברים ליד י', דברים ר' יא קדוש לבוק; שיא יב ד' (עי), קהיר ו' טו; ייאל ד' יט, שמויר טו סי' יו; תה' קיט יז, תנח' ב' תולדות סי' ד'; משלי יא ליא, שם בראשי סי' ג'; טו א', שם וירא סי' מו; איוב טז ב, שם ויצא סי' יט; מא ג, פסיק' 75 ב'; קהלת ח' ב, שם נח סי' טו; י' ו', שם וישב סי' טו.—ב. רוחיק צווחה (לפעמים ,ואומרת) 3). שופטים ה' ליא, תנח' ב' משפטים סי' נ'; ישעי' יט יב, תנח' מקץ סי' ג'; שם ניז כ, תנח' ב' וירא סי' כיד; ירמי' יט ה', שם בחקותי סי' ו'; כיב י', ביר סג סי' יא; כיג כיד, שם בשלח סי' כיד; מלאכי א' יא, שם אחרי סי' יד: תה' עיו י', שמויר ליג סי' ה'; קיט קסיח, ביר סוף ציב; משלי ה' ביג; שמויר ליו סי' נ'; כיא כיג, תנח' מצורע סי' ד' (מצויותה); כיג כיט, תנח' שמיני סי' ז'; כיד י', שם וישלח סי' ו'; כיו כיה, שם תולדות סי' ח'; כיז י', שם וירא סי' כיה; כיט כיה, שב; קהלת ג' טיז, ויקיר ד' סי' א', קהיר לאותו פסוק; ד' ב', תנח' ב' וארא סי' ו', שמויר ח' סי' א'; ה' ה', תנח' מצורע סי' ב'; ח' ד', שמויר ליב סי' ח'. שהיש ז' יב, שהשיר לאותי פסוק; איוב יא כ, שמויר טו סי' טו; מיא ג', תנח' אמור סי' י'; איכה א' ט', איכה ר' שם; א' טיו, איכה ר' שם (פעמים אחדות); ג' ליו, תנחי תולדות סי' ה'; ג' נט, איכה ר' שם.—ג. השכבה רוחיק (גם משיכתו, השיבו, מטיבה). ביר כיו ליג, שהשיר ד' יא; תה' קיח כיג, שיט שם (פעמים אחדות); תה' קליג א', ויקיר ג' סי' ו'; איכה ב' כ', איכה ר' א' טז (מעשה ברואכ).—ה. לשונות שונים. שמויר א' סי' יב, לשמות א' יב: רוחיק מבשרתן 4); ביר עיה סי' ח', לתה' ציא ה': בלשון הזה ברכתו רוחיק; ירו' סנהדרין 27 ב', לבמדבר כיה יג: קפצה עליו רוחיק ואמרה; ויקיר ו' סי' א', לתה' ביד כיח: הדא ריחיק מניריא היא מלמית יבית לבאן ילכאן: אימרת לישמעאל אל תהי עד הנם ברעך יאחוב אימ: להקביה אל האמר... (יכן בדברים ר' ג' יא); קהיר ו' כו: (אמרה): זה ריחיק פעמים משיה בלשון זכר יפעמים משיח בלשון נקבה 5). — ה. נצנצה (ורחה)

---

1) לשמות ב' ד': פסוק זה ברוחיק נאמר, ירו' סוטה 17 ב'; שמויר א' סי' כיב בסקום זה (עיים כ. סוטה יא א', ע' לתלק: כל הפסוק הזה ע"ש רוחיק נאמר. והו הלשון היותר מדויק; וווהו שיוך אל הסוג ו'. 2) ע"ד בפר דנואל ע' לעיל ערך ,פיוט'. 3) ע' לעיל ברוש ע' 276.
4) מכבלי סוטה יא א' (רשב"ם). 5) בכפרות השסורתית, כמו שאפשר לראות מתוך הדוגמאות שהובאו כאן, רוח הקודש הוא עפ"י הרוב מין נקבה. אבל יש גם הרבה מין זכר.

0 יבמות מ״ח א׳, לבאור המלה ,ועשתה׳, דברים כ״א י״ב, משא״ז י״ט כ״ה: וראיה לדברי ר׳ אליעזר ומפיבושת בן שאול.

ראש. ע׳ ערך ,סוף׳.

רבה. בעל, בניגוד למעט. מלבד הדוגמאות שהובאו לעיל ע׳ ,מעט׳, ע׳ ירו׳ מעש 52 ג׳, לבמד׳ י״ח י״ח: מה מקיים ריב״ל יהיה לך ריבה לו הוייה אחרת; אותו הדבר בקדושין 63 א׳; דמאי 25 א׳, לבמדבר י״ה כ״ח: גם אתם לרבות שלוחכם (ע׳ קדושין מ״א ב׳); פסיק׳ 80 ב׳, למשלי ט״ז ו׳: גם אויביו ישלים אתו לרבות מזקי ביתו כנון ובובים יתושים ופרעושים. ע׳ ניב ע׳ ,תורה׳.

0 **רבי.** בעל, כמו ,רבה׳ בעברית. ע״פ הרב זה בא כשילפינן איזה דבר מן המקרא במדת רבו. רבי רחמנא. ע׳ פסחים ע״ה א׳; יומא כ״ד א׳; מ״א ב׳; ס׳כ ב׳; יבמ׳ כ׳ א׳; ניז א׳; חולין קי״ג ב׳; בכור׳ נ״ג ב׳; נזיר נ״ד א׳: רחמנא רבייה. לפעמים בא הלשון, נדה כ״ה א׳: דרבי בה קרא; שבת ק״ח א׳: היכי מרבי ליה קרא; נדה ל״ב א׳: כי מרבי קרא... מרבי; זבח׳ ל״ד א׳: רבינהו קרא. — איתפעל. נזיר ל״ה ב׳: ואיתרבי כל מילי; יבמות פ״ו א׳: מהיכא קא מתרבי; נטין כ״א א׳, עה״כ דב׳ כ״ד א׳: אמו שליחות מיד איתרבי מישלח ישלחה איתרבי; בהר׳ ג׳: א׳: דאיתרבאי מ...; ערכין י״ז ב׳: הואיל ואיתרבו איתרבו.

רִבּוּי. שם הפעל מהנ״ל. ב״ר ס׳ ס׳ ח׳: מרבוי המקרא; אסתר ר׳ א׳ ט׳: אין גם אלא רבוי.

0 **ארמית.** ב״ק ק״ד ב׳: רבוייא דקרא; יומא כ״ד א׳: צריכא קרא לריבוייא; שבת ק״ח א׳: איצטריך קרא לריבוייא; חולין צ׳ ב׳: לא אצטריך לר׳, רבים: רבויי, ע׳ לעיל ערך ,מעוט׳.

0 **רבותא.** יתיר. יומא כ״ב ב׳: מאי רבותא דמילתא; בתובית ס״ו ב׳: מאי רבותא; ע״ז מ״ד א׳, למ״א א׳ ה׳: מאי רבותיהו; יבמות מ״ה א׳: רבותא למחשב נברי (איזו רבותא יש בזה לפרט את האנשים?); וכן בב״ב ל״ו ב׳; שבת קמ״ו ב׳: רישא רבותא קמשמע לן וסיפא ר׳ קמ״ל; וכן בבכ״מ צ״ה ב׳; סנה׳ ע״ו ב׳. *)

רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. I. בנבואה ובספרי נביאים. ויק״ר ט״ו ס׳ ב׳, על איוב כ״ח כ״ה (רב אחא): אפילו רוה״ק ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל. בהדרין כ״ח ב׳: אם אין נביאים אין רוה״ק; ויק״ר א׳ ס׳ ג׳: אבי שוכו (דהו״א ד׳ י״ח): אבי נביאים (משה) שמוכים ברוה״ק; שוה״ש ג׳ ס׳ ז׳: שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוה״ק; פסיקתא ר׳ 158 א׳, ישעי׳ ס״א ט׳: ז׳ היא שנאמרה ברוה״ק ע״י ישעי׳; שם 162 ב׳, ירמי׳ ל״א י״ג: זה שנא׳ ברוה״ק ע״י ירמי׳; שם 128 ב׳: ירמיה הנביא היה מתנבא עליה ברוה״ק. — II. בכתובים. א. מזמורי דוד: אמר רוה״ק ע״י דוד, תנח׳ ב׳ נח סוף סי׳ כ״ח, תה׳ ב׳ י״א; פסיק׳ ר׳ 175 ב׳, תה׳ קי״ט פ״ט; אמר דוד ברוה״ק, שהש״ר ב׳ סוף א׳, תה׳ כ״ג ד׳; והוא שצפה דוד ברוה״ק, ויק״ר ה׳ ס׳ ה׳, תה׳ י״א ב׳; אמר רוה״ק ע״י דוד, תנח׳ ב׳ סוף סי׳ כ״ח, תה׳ ב׳ י״א; פסיק׳ ר׳ 175 ב׳, תה׳ קי״ט פ״ט; אמר הכתוב ברוה״ק ע״י בני קורח, איכה ר׳ פתיחתא כ״ד, תה׳ מ״ב ה׳; שוה״ט כ״ח, סוף סי׳ א׳: כשהיה מבקש שתשרה עליו רוה״ק היה תיבעה מיניר לדיד יכשהיה באה מעצמה לדיד מיניר שם סי׳ ג׳: כל מקום שנא׳ מזמור לדוד היה מנגן ואח״כ היתה שורה עליו רוה״ק, לדוד מזמור היתה שורה עליו רוה״ק ואח״כ היה מנגן. — ב. ספרי שלמה. שהש״ר א׳ א׳: מיד

*) **רבותינו, רבנן.** ע׳ בכר טראדיציאן אונד טראדענטן 621—590. — המתרגם.

חקת ס' מ"ה, לבמדבר כ"א ו': מה ראה הקב"ה לפייס מהם בנחשים; שם בחקת כ"ו ג', לבמדבר כ"ה י': מה ראה הקב"ה לייחס פנחס אחר מעשה זה; שמו"ר ט' ס' ג', לירמי' מ"ו כ"ב: מה ראה הקב"ה להקיש מלכות לנחש; ב"ר ס"ב ס' ה', לבראשית כ"ה י"ג: מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן; שם פ"ב ס' ט"ו, לבראשית ל"ו כ"ד: מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זימני; שהש"ר ד' ו': מה ראה הכתוב ליתן בספר שמות, בתור נושא צריך להוסיף "הקב"ה" או "הכתיב" בריגמאית הללי: מה ראה להזכיר, שמו"ר מ"ג (ס' ח'), ט'); מ"ד ס' ח'; מ"ח ס' ג'; מה ראה לומר, תנחומא שלח ס' ו'; קדושים ג'; דברים ר' ס' י'; מה ראה להיות פוחת, תנחומא פנחס ט"ז; ויק"ר כ"ו ס' ח', לויקרא כ"ב כ"ז: מה ראה לעשות שור ראש לקרבנות; תנחומא ויקרא ח', לויקרא כ"ו ב': ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש 1). – רק לפעמים החיקות נמצא קשור בנפעל. תנחומא חקת ס' מ"ז: ומה ראה לִיכָּתֵב כאן, לבמדבר ב"א י': שם פנחס ט"ז, לבמדבר כ"ז י"ב: מה ראה ליכתב פרשת נחליות.–דיגמאית מלשון "מה ראה" אצל דברים שאין בהם רוח חיים. ירושלמי שקלים 47 ד' (תענית 68 ב'): מה ראה זמן עצי כהנים להימנות (למשנה תענית ד' ה'); תנחומא נשא ט"ז, לשה"ש ג' ז': מה ראה הירך להזכר כאן; פסיקתא ר' 138 א', ע"ד מגלת איכה: מה ראתה המגילה ליכתב לשמי של ירמיה; שם 110 ב' (מטרונה לריה"ג): מה ראה למד להיות גבוה מכל האותיות.

בירושלמי נמצא גם הארמית "מה חמית למימר" וגם העברית "מה ראית", אבל הלשון האחרון הוא מזמן התנאים. ע' פאה 18 א': מה ראית לרבית את אלי ולהיציא את אלו; דומה לזה פסחים 32 ג'; קדושין 59 א'; מגילה 70 ג': מה ראיתה להקל באילו ולהחמיר באילו; גטין 49 ג' (רב לר' חייא): מה ראית להכנים עצמך...; דברים ר' א' ס' ה': ומה ראית לומר כן, לזה שייכים גם הלשונות הללו: שהש"ר ז' ב': מה ראו חכמים לקבוע רופא בברכה שמינית 2); שמ"ר ט' ס' ג': מה ראו חכמים להקיש ברכת נחש למלכות; ירושלמי ברכות 5 א': מה ראו לממוך מברך השנים למעבין נדחים. רק פעם אחת אנו מוצאים השאלה: מה ראה (כלי מַשָּׁלִים), אסתר ר' ב' ג'. – לזה שייך נ"ב הלשון, שמו"ר מ"ו ה': מה ראיתם עבשיו לדרשני (הקב"ה לישראל); פסיק' ר' 18 א': מה ראית להיות יושב ומכשל עדשים (עשו ליעקב).

0 ב"ב קכ"ג א' (ר' חלבו): מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף; כתובות קי"ז ב' (ר' יוחנן): וכי מה ראה ר' ישמעאל שלא פסק לה מזונות. – לשון תדיר הי"א במשא ומתן של הלכה "ומה ראית", כשאני דברים שלכאורה דיעים זה לזה נבהלים וזה מזה במשהו. התשובה על זה מתחילה תמיד: מסתברא. ע' שבת ב"ה א'; ביצה י' ב'; יבמות כ' א' וב'; כ"ג א'; ע' ב'; ע"א א'; קדושין ה' א'. – בלי "מסתברא": יבמות נ"ט א'; ס' ב'; בכורות נ"ג ב'. ע"ד הארמית "מאי חזית" ע' לעיל ע' "חוא".

רָאוּי. (אסתר ב' ט'). – ב"ר צ"א ס' ה', לבראשית מ"א נ"ו, על פני הארץ: ראוי היה המקרא לומר על הארץ; תנח' שופטים ח', לתה' צ"ד ו' (המתהללים): ראוי למקרא לומר הבוטחים; קה"ר א' י"ב: זה היה ראוי להכתב ולהיות תחלת הספר; פסיקתא ר' 58 א', לויקרא י"א ד': כך היה ראוי (לכתוב מתהלה סימני טומאה) יאינו כן.

רַאֲיָה. ויק"ר י"ד קרוב לסוף, ליחזקאל ל"ז ח': אין פרשת יחזקאל ראיה; שם ריש ל"ז: ראיה לר' מאיר, שנאמר (תהלים ע"ו י"ב): נדרו לה' ושלמו.

---

1) ע' תנחו' ב' בראשית ל"ג: ומה ראה (נ"א ראית) להקיש... זה נאמר על המשנה ערויות ב' י'.

2) בירושלמי ברכות 5 א': מפני מה התקינו...

ר.

ראה, קל. במקום הלשון ,בוא וראה' (ע' לעיל 157 וע' 191) משתמשים מדרשי תנחומא עפ"י הרוב רק במלת ,ראה' בלבד. מדגמניות הייתי עתיקים צריך לציין: ראה מה כתיב, בוי סוף טז; ויקר ב' ס' ו'; ירושלמי שבת 16 ב': ראה עד היכן הקלו; במדבר 18 ג' (ר' יונתן בן אלעזר): ראה לשון שלימדנו בן הנפה. במדרשי תנחומא בא לעתים קרובות הלשון ,ראה מה בתיב' 1) בתור תיווך הכתוב. ע' תנחומא ב' בראשית ס' נ' (פעמים), כוי, ל ג; יח ס' יח; וירא ב', י'; תולדות י"א; ויצא י"ד, כוי; וישב י"ד; שמות א', י', י"ד; בשלח י"ג; משפטים ד' (פעמים), ה' (פעמים), י'; תצוה ס' ה'; ויקרא ס' ו' (פעמים), ח', י"ג (פעמים); מצורע ס' ו'; אחרי י"ג, י"ז; קדושים ד'; במדבר ל"א; בהעלותך ו'; דברים ב'; תצא ד'; תנחומא תרומה ס' ד'; פסיקתא ר' 2) 17 א'; 27 ב'; 132 ב'; 136 ב'; 156 א'; שמיר סוף ו'; כוא ס' ה'; כוה ס' ח'; ל' ס' י"ג; ל"א ס' י"ג, י"ד; ליו ס' ג'; מוכ ס' ו'; מוג ס' ג'; שוט 3) ז' ס' י"ד; י"א ג'; כוכ ה'; סוח ה'; עכ א'; צוא ו'; קוי א'; קריד ו'; להתלים ד' ה'; בוא וראה מה בתיב: תנחומא ב' שמות ס' א'; ראה מה אמר דוד; שם שמיני ריש ח'; ראה מהו אומר, לעשים ו' א'; שם תולדות טז (עד עשו, בראשית כוז ליא); שם וירא ג'; להברים י' יז'; ראה כמה גבורה וכמה שבח, דוגמאות אחדות בטביל ,ראה במה'; שם וירא ד'; צו א', י'; שמיני ז'; תוריע ו'; שמיר כוא ס' א'; כוז ס' ג'; שוט ניכ ס' ב'; תנחומא ב' חיי שרה ס' י', לבראשית כוד ב: ראי היאך היי מתכבין את המילה. דוגמאות אחדות מן ,ראה היאך': שם וירא ס' ט'; שמות א'; צו ח'; אחרי י"ז; ואתחנן הוספה א'; ראה מה..., שם וירא י"ב טז'; בשלח טז'; תצוה א', י'; שמיני ז'; מצורע ד'; ראה איזה, שוט ניכ ס' ה'; ראה עד היכן, שם סוף ט'; י' ס' ג'. ראה ואתיב בא השם בתור נשוא. תנחומא ב' בר' ד'. ייבא ב ח'. ייצא כוב; בשלח טז'; כי תשא ט'; פסיקתא ר' 55 א'; תנחומא ב' ואתא סוף ס' ט', לשמות ז' א': ראה באן אמר הקביה למשה...

הלשון ,מָה רָאָה', שבו שואלים אחרי הסבה של איזו עובדה, או ידיעה, או אמירה, נמצא שמדרשי תנחומא הרבה פעמים משתמשים בו. יותר מהכל, כשהם באים לבאר איזה כפור הסמוכי מכפורי המקרא, או עיר איזה איש מאישי המקרא. בוי סג ס' יג, לבראשית כיה ליא: מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה. עוד על דבר יעקב: תנחומא ב' מקץ יב. — משה: שם שלח ס' ט'; האזינו א'; דברים ר' ב' ס' כוט. — בלעם: פסיקתא ר' 165 ב'; שוט יח ס' א'. — דוד: ויקר ד' ס' ח'; שוט יז ס' ב'; יח ס' ג'. — שלמה: תנחומא נשא טז'; דברים ה' ס' א'; פסיקתא ר' 58 ב'. — ישעיה: פסיקתא 149 א'. — ירמיה: שמיר לז ס' א'. — עובדיה: תנחומא ב' וישלח ח'. — אסתר: בוי ניח ס' ג'. — ממוכן: אסתר ר' א' טז'. — ישראל (מה ראו ישראל): פסיקתא ר' 135 א'; שמיר בג ס' ד'. — מכלי קריאת שם הנדון, בוי צח ס' י'ב: יצה ראי למעשלן (יעקב את העשים בברכתו): תנחומא בלק ס' כוכ, לבמד' כיה ו': מה ראה לעשות בן; שם יב, לבמדבר בוכ כוה: מה ראה לקדמו ג' פעמים; ע' עוד שם לך לך ס' יז'; ויחי יב; שמיני ט'; שלח יח'; מה ראה לומר: שם וירא ס' יא; ויגש י'; אחרי יא. — פעמים אחדות הנוסח הוא הקביה או הכתוב. תנחומא

1) פעמים רבות עם הטעם למה נכתב. 2) כאן במקום כתיב בא עפ"י הדב ,כתב' (ע' לעיל 210) ופעם אחת (132 ב'): שכתב. 3) ע' לעיל 160 הע' 2.

אין את בעי מקשיא קשיתה על התוא דר' ועירא 1). משתי הדוגמאות שלפני האחרונה ניראה כי מקשי היא בעיני של בעל (מלשון), יאילם יעילים לקריא עמעמ, באלו הוא מאפעל, ואולי אפשר ששני הבנוים האלה שמשו עוד מלפנים זה בצד זה, כמו שאנו רואים בעברית שפעל והפעיל משמשים לפעמים זה בצד זה (בר' לח טז ויז). בר' ר' סי' ח': דיוה מקשי; שהשיר א' ב' (ריש דיה כי טיבום): ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי 2); פאה 16 ג': אלו... יאות היות מקשי 3). כשמדברים עוד הכמים שישבו יחד והקשו זה על דברי זה נאמר לפעמים: הוון יתבין מקשין (ומקשין), ע' פאה 15 א' (ר' יצחק ור' אמי); בלאים 28 ג' (ניב אחם); בא מי ו' 4). במקום ,מקשי' נאמר לפעמים ,מקשי' (באתפעל). ב' ב' סב ב' ו': ר' חמא בר עוקבא ימקן; בר בש קרוב לסוף; ריוה והשביל, בתור הוגמא מאתפעל צריך להוכיר פיסה 22 ד' (ר' תוהומא): אתקשית קומי ר' פנחס. — בתרגום עברי: נתקשה משה, פסיקו ר' 78 א.

0 בעל. חגיגה יב א': קשו קראי אהדדי; ובן עזי ב': מגילה יב א'; יבמ' מט ב': נייר מט ב': ותיקשי לך מתניתין; פסחים סד א': תקשי לך הא ניפא. ביחוד נמצא הרבה פעמים הבינוני לנקבה יחידה ,קשיא, תענית ב' א': אתקשיא לך מתניתין תקשי לך מקרא; חולין קכח ב': מאי ק' לך; יבמ' ו' ב' (עיהם שמות ליה נ'): תנא מישבות קא קשיא ליה; ברכות י' א': אתון... קשיא לכו, אנן... לא קשיא לן; ברכות נ' א': ק' דר' מאיר אדרים; נייר מ ב ב': ק' אהדדי; עירובין יג א': דיא ניפא קשיא. — דתניין מתחיל תמיד ,לא קשיא, ע' ברכ' עז א'; שבת ל' ב' (ע' ג ב עיך ,רמי'): קד' ב' ב': קראי אהדדי לא קשין, הלשון מתוחתן קשיתיה (שבת קמו א': יבמית ב ד ב': נדר' ד' ב': ליט ב': מיר מ' ב': בוב ציח א') הוא כמו קשית ליה (אינה מוכנת לו), והכוני ,ה שבמלת קשיתיה היא במקום ,ליה,. — לפי דעת יאבטרום (col. 1430 b) קשיתיה היא מן בעל (the Mischna perplexed him). — בעל. קדישין יג ב': רשי בה בפים נדרא (בפים נהרא הקשו בה); בוק בז ב': האי מילתא קשי בה רבה לרב יוסף עשרין ותרתין שנין (נא: קשי בה רבה ורב יוסף; במקור המקביל, כתוב מב ב': קשא בה, צורה מוטלת בספק, כי תמיד באה בתור נוף ראשון, או נוף שלישי במין נקבה יחידה או רבות); נדה נב א': קשה בה (צורה עברית, או ציל קשי). — בעל. יבמות עז א': אקשי להו הואי כל הני קשיותא; חולין קלז ב' (אבי לרב דימי): אנחה לן הדא ואקשה לן הדא; מוק ה' א': לר' יוסי היה תלמיד אחד ,דבל יומא היה מקשי ליה, בשבתא דהילא לא היה מקשי ליה' (שלא לבייש). — איתפעל. יבמות מ' א': ומיקשה (ציל ומיקשיא) הוא דאיקשי לך.

0 קושיא, 3) מאי קושיא, מנח' ציח ב'; ומאי קושיא דילמא..., נשין כ' ב'; מהאי קושיא, בוהדרין עו א'; ע' נב עיך ,פרק,. הבנוי שבשתף המלה קושיתיה, חולין נ' ב', מראה שקושיא משמשת גם בתור מין זכר, ואולם תמיד הוא מין נקבה וגם הרבים הם נקבות קושיותא, דיוניה יג ב'; יומא נ' ב'.

1) תרומות 40 ב': אלא בעיתי לפרקשיות אדעתי על בראי דלפי Gramm. des jud. pal. Aram. S. 289 שהמקור באן מן בעל והצווי מן עמעם; יותר נכון הוא שמשתמש הם מאתפעל (מי לפרקשיא ,אירדסיו, ע' נב ב' ר' ב' ר' ב': א' בעית מיקשיה על דיה דשויר. 2) ע' א' אמוראי א' ה' 550, 1. 3) עיד הפתגם ,באוים דשמע מילא ומקסי עלה', שבועות 35 ב', 39 ד', ע' פרנקל שבוא 15 ב'. — לוח סיוך דברי של רויות, יבמות 4 ד': הבורה הוות מקשה. 4) ע' לוח אז' אמוראי א' ה' 745. 5) לי' חד 277 ב' ואבטרום 1345 א' מציעים מחורשלמי רק שבת 17 ב', פסחים 33 ד': מן קושי מקשי לה ר' יוא.

ל״ז א׳ (פעמים רבות מאד); עלך אמר קרא, ברכ׳ מ״ו א׳; ערו׳ ל״א ב׳; ביצה י״ג ב׳; הילכ׳ קאמר קרא, יומא נ״ב א׳; משום דאמר קרא, יבמ׳ מ״ב א׳; נימא (לימא) קרא, יומא כ״ו ב׳; ברכות ב׳ א׳; נזיר י״ח א׳; נכתוב (לכתוב) קרא, מנ׳ ח׳ ב׳; ב״ק ל״ח א׳; כתיבה קרא, שבת כ״ו ב׳; ב״ב ק״ח א׳; לישתוק קרא מיניה, מנ׳ ח׳ ב׳; סוטה ב׳ ב׳. יבמ׳ י״ א׳; ערכין ל״ב ב׳ (עיהכ נחמיה ח׳ י״ז); והיינו דקא קפיד קרא עלויה דיהושע; כתוב׳ ס״ח א׳, ל״ט ב׳, שתה במקום שתה 1); מדשני קרא בדיבוריה; שבת ב׳ א׳; קרא בי אתא ל... הוא דאתא; פסח׳ כ״ג ב׳; ובי אתא קרא ל... הוא דאתא; כתיב קרא אחרינא, ר״ה י״ג ב׳; מנ׳ י״ז ב׳; יבמ׳ נ״ה א׳; קרא אחרינא כתוב; ור׳... למה לי׳ה קרא, חולין ק״ב א׳; פשיטא למה לי׳ קרא, פסח׳ צ״ז א׳; בהאי קרא כמיפלגי, פסחים ס״ב א׳; ר״ה י״ח א׳; מהאי קרא אמרת, ב״ב פ״ט ב׳ (כלומר מקרא זה ר״ה נסתיים); בכורות י״א ב׳ (ר״ב פ״ב); קרא לי׳קרא (יבי מקרא אחר צריך לאסתייע מקרא אחר). מנחות מ׳ ב״ה ב׳; יאי מצעשה אלא מקרא. — בלשון ,מאי קראה (קרא)׳ הוא בא להוכיח איזה דבר מהכתוב. ע׳ ברכות כ״ט ב׳ (ר׳ זירא מביא ראיה לדברי ר׳ יוחנן); שבת ל״ב א׳; סוכה מ״ה א׳; כתיב׳ ס״א א׳; נטין פ״ה א׳; ב״מ ק׳ ב׳; ב״ב ק׳ ב׳; מנחות כ״א ב׳. — רבים. יומא ע׳ ב׳: והא קראי כתיבי; נטין פ״ב ב׳: אלא משום דכתיבי קראי; ב״ב ק״א ב׳: והא קראי לאו הכי כתיבי; ע״ז ה׳ א׳: ומי כתיבי קראי על הנאי; פסחים ע״ז ב׳: והני תרי קראי למה לי׳; וכן בבכ״ט ל״א ב׳; יומא ס׳ א׳: והני תלתא קראי למה לי׳; תרי קראי כתיבי, שבת כ״ט ב׳; פ״ד ב׳; יבמ׳ ח׳ ב׳; קדושין כ׳ ב׳; מנחות פ״ד ב׳; תלתא ק׳ כתיבי, ובמות ע״ד ב׳; סוטה כ״ט א׳; חמשה ק׳ כתיבי, יומא ע״א ב׳; פ״א א׳; בכורות ט׳ ב׳: היינו דכתיב תרי קרא; סוטה נ׳ א׳: הכא בקראי פלגי; ברכות ז׳ א׳: ע״ד המין שהוה מצער ליה (לריב״ל) טובא בקראי.

0 תדיר עומדים קרא וסברא זה בניגוד אל זה, וכשהם לא מתנגדים או נאמר: א׳ בעית אימא קרא א׳ בעית אימא סברא; ע׳ ברכות ד׳ ב׳; יבמ׳ ל״ח ב׳; קדו׳ נ״ה ב׳; ב״ב ח׳ ב׳; ט׳ א׳; ע״ז ל״ד ב׳; מנח׳ ל׳ א׳; שבועו׳ פ״ב ב׳; זבח׳ ב׳ א׳; ו׳ ב׳; מנח׳ ב׳ א׳; י״ג ב׳; ע״ג ב׳; חולין קי״ז ב׳; תמורה ל׳ ב׳. בסוגיאה שאין צריך בקרא או הוא שואל: למה לי׳ קרא כסברא היא, ב״ק מ׳ ב׳; ע׳ ע״ד פסחים מ״ט ב׳; התם בקראי פלגי הכא בסברא פלגי; שבת פ״ב א׳; מסברא... מקרא... 2). לפעמים בא קרא על יד מתניתא, ע׳ לעיל 245 וע׳ ב״מ מ״ה א׳.

קשט. פעל. פסיק׳ ר׳ 166 א׳, שיט פ״א ס״ו ב׳; ואף יוסף קישט את דבריו (באמרו, תה׳ פ״א ב׳, ,יעקב׳ ולא ,ישראל׳).

קשי׳ קשא. פעל: קשה, לא מיבן. ביונע, מין נקבה, מספר יחיד קָשָׁא. שבת 5 א׳ (בתוך מאמר עברי): וקשיא על דבר קפרא. — פעל, קָשֵׁי, מצא איזה דבר קשה; להקשות על איזה מאמר. תענית 67 ג׳: מה רקשי ר׳ בא קשי יאות, מה דקשי ר׳ יונה לא קשי יאות; ברכ׳ 2 ג׳ (ר׳ מני מכפר): קשייתה קומי דר׳ חזקה; נדר׳ 40 כוף ד׳; לא בבר קשונתה (ציל קשינתה = קשייתא) ר׳ לעזר קומי רוזיק; תרומות 43 ג׳: ר׳ סימון קשייתה ר׳ בא בר ממל קימה; מעש 56 א׳: עד דאת מקשי לה ב... קשייתה ל...; יומא 38 ד׳: עד דאת מקשי לה על דר׳ יהודה קשייתה על דרבנן; ובמות 4 ד׳;

1) א׳ במקום ,שתותה׳; ע׳ אג׳ אמוראי א״י ח׳ 2, 711. 2) ע׳ בנדפס: מסתברא. ע׳ הערכא הנכונה אצל רבינוביץ ד״ם ח׳ 175. — המלה ,דק׳ א׳ ,דקי׳ שסביא Kahle דער מסורה־טעקסט דעם אל׳ טעכאמעקסב, לייפציג 1902, ע׳ 15, אינו אלא שכוש מן ,חד קרייא׳.

ל„אחפש" (צפניה א' י"ב): לא תהא קרא סמך אלא שין; שם 186 א', ל„נשיו" (תה' ל"ב א') נ"ב כנ"ל; שם 159 א', לישעיה נ"ז י"ט: אל תהי קורא את דכא אלא אתי ד', — דוגמאות לקרי וכתיב. ב"ר ל"ד ס' ח', לבר' ח' י"ז: הוצא כתיב היצא קרי; רות ר' ג' ה': אלי קרי ולא כתיב; פסי"ק ר' 9 א', לקהלת י"ב י"א: אני קורין מסמרות ואין כתיב אלא משמרות.

0 ערובין נ"ד א' (שמואל לרב יהודה): פתח פומך קרי, פתח פומך תני.—בתור משל עממי (הוריות ד' א', סנהדרין ל"ג ב'); ול קרי בי רב הוא (דבר פשוט שכזה יודעים גם התינוקות של בית הספר); יבמ' קב א ב': קרי שמואל עליה דרב... קרי רב עליה דשמואל...; פסחים נ"ב ב', סוכה כ"ו ב': קרי עליה רב יוסף (1); ערובין כ"ו א': קרי עליה ריש גלותא (מירמי' ד' כ"ב); כתובות י' ב': קרי רבי עליהן; חולין נ"ט ב': קרי אנפשיה; וכן ב"מ פ"ד ב'; בבב"ב י"ב ב': קרי רב אחא אנפשיה (לא פסוק מהתנ"ך, אלא פתגם ישן). בלשון „קרי ביה" הוא בא להורות שע"י המקרא ההוא מתברר הענין הנדון, חגיגה ג' א' (ל„דברים ל"א י"ב): קרי ביה למען ילמדו; ניר מ"ד א' (במד' ו' ה'): קרי ביה לא יעבור; סנה' נ"ט א' (בר' ט' ד'); פסח' נ"ב ב' (ויק' כ"ה ז'); כתובות ל"ח ב' (שמות כ"ב ט"ו). אותו המובן יש ב„קרינא ביה" (אני קורא עליו). אחר הלשון הזה בא דבר הכתוב. יבמ' מ' א' (דב' ט"ז ג'): לחם עוני קרינא ביה; קדו' ע"ז א' (דב' י"ז ט"ו): מקרב אחיך קרינא ביה; בכור' י"ב ב' (ויק' כ"ה ו'): לאבלה ק' ביה. על זה נחשבו גם הלשונות הללו: מי קרינא ביה, תמורה י"ב א'; דקרינא ביה, פסח' ל"א ב'; דלא קרינא ביה, ב"ב קמ"ה ב'; מי קרינן, פסח' ל' א'; כל היכא דקרינן ביה..., קרינן ביה..., פסח' ע"ט א'; צ"ה ב'; קרי כאן, יבמ' כ"ב ב' 2). — בנגע לקרי וכתיב: פסח' כ"ו ב' (דב' כ"א ב'): כתיב עבד (=עָבַד) וקרינן עובד (עָבַד); ערו' נ"ב ב' (ישע' נ"ח י"ג): רגליך קרינן; בריתות ג' א' (ויק' כ' י"ג): קרי ביה ישכיב 3).

0 אַפְעַל. כתוב' ק"ו ב' (רב לרב הונא): דאקרייך כתובי לא אקרייך נביא'; ב"ב קכ"ג ב' (רשב"ג לחלבו): דאק' נביאי לא אק' כתוב'; יבמ' ס"ג ב', סנה' כ"ב ב': מקרי ליה רב יהודה ליצחק ברי'; שם ט' א': מדמקרי ליה ר' יהושע לברי'. בכל הדוגמאות הללו „אקרי" פירושו למוד המקרא, ולפיכך נקרא „מקרי ינוקי" או „מקרי דרדקי" (ב"ב כ"א ב'; כתי' קנ"ב ב'; יבמ' כ"א ב') האיש שמלמד את הילדים מקרא. על זה שבחלומי נשמע לו מקרא אחד נאמר אקריוהי בחלמיה, ע' תענית ט' ב'; סנה' פ"ב א'; חולין קל"ג א'; ע' נ"ב יבמ' צ"ג ב': אקריון בחלמא; וכן סוטה ל"א א'; בתענית כ"ד ב': אקריון בחלמי (שם לא פסוק מהתנ"ך). ע' נ"ב תענית כ"ד א' (צימות של רב יוסף), ששם בכל אפן אחרי „ואקריוהי" צריך להשלים „בחלמיה".

0 אתפעל. במובן „נקרא". ערכין י"א א': על דבר תלמוד תורה, עה"כ תה' י"ט ט' ודברים כ"ח מ"ז: משמחי לב איקרו טוב (לבב) לא איקרו; ע' נ"ב לעיל ערך „אתם".

קְרָא, קָרְיָא. כתבי הקדש (=בעברית מקרא). ירי' ב"ק 3 ד': אמר קרא; קדו' 58 ד': קרייא אמר; מן הדין קרייא, תענית 63 ג'; מגי' 72 ב'; איכה ר' סוף פתיח' ט"ז; נדרים 41 א' (לרות ב' ב"ג, ע"ש במשנה נדר' ה' ד'): מה דהוא קרייא בדרום הוא. — רבים. ב"ר ס"ב ס' ב': אמרין אילין קרייה; ע' נ"ב לעיל ערך „אית".

0 אמר קרא, ברכות י"ג א': שבת כ"ה א'; פסח' ל"ח א'; תענית י"ב א'; כתובות

1) בשמוש אחר נמצא הלשון הזה בבכור' ט"ז ב': קרא עליה שער שער. 2) בי"ק צ"ד ב': איקרי כאן. 3) ע' לעיל ח"א 120 הע' 5.

על מי שהיא איה בפיק) או יבוא אחד זה הנשיא (בפיק, מקרא) או ישר דברי הפסיק בעצמם. בר׳ ל״ג סי׳ ו׳; וקרא עליהם המקרא הזה; שם ל״ב סי׳ י׳; קרא עליו נ׳ מקראות; שם פ״א סי׳ ב׳; ק׳ ע׳ המקרא הזה; וכן ריש קהלת; רות ר׳ ריש פ׳ ה׳; קרא עליו הפסוק הזה, ויק׳ ה׳ סי׳ ד׳; איכה ר׳ ד׳ ב׳; קהלת ה׳ ח׳; וקרא עליו פסוק זה, ירוש׳ הוריות 48 א׳ (שורה ס״א, ס״ט); קהלת ד׳ י״ז; וקראו עליו הפסוק הזה, ויק׳ ה׳ סי׳ ד׳; פסיקתא 174 א׳; וקראו עליו פסוק זה, קהלת א׳ ה׳; וקרא על עצמו הפ׳ הזה, כתובות 26 ד׳; תנחומא ב׳ פקודי סי׳ ו׳; והיה קורא לעצמו הפסוק; וקראתי עליה (עליו) הפסוק הזה, איכה ר׳ א׳ ט״ז; פסיק׳ ר׳ 82 ב׳; קרא (וקרא) עליו, ירוש׳ ברכ׳ 13 א׳; פאה 20 ב׳; פסיק׳ 90 ב׳; איכה ר׳ א׳ ה׳; היה קורא עליו, פס׳ 80 ב׳; וקראו עליו, בר׳ פ״א ב׳; קהלת א׳ ה׳; וקראו עליהן, בר׳ א׳ י״א; וקראתי עליו, פסיק׳ 59 ב׳; קהלת י״א א׳; אני קורא עליו, תנחו׳ ב׳ ויחי סי׳ ו׳; קורא אני עליו, פאה 18 א׳; אני קורא עליהם, שבועית 33 ד׳; וקראת על עצמה, שהשיר ה׳ י״ב; וקרא על עצמו, איכה ר׳ ב׳ ב׳; וקראתי על עצמי, איכה ר׳ נ׳ נ״א; על העמודים קרא... ועל העני קרא, ויק׳ כ״ז סי׳ א׳; תנחומא ב׳ נח סי׳ ח׳; היה דורו קורא עליו, ויק׳ ל׳ סי׳ א׳; שהשיר ח׳ ו׳. — במובן ‚הכריז עלי׳ (ע׳ ערך ‚כרוז) או ‚צווח עלי׳ (ע׳ לעיל ערך ‚צווח) נמצא הלשון בתנחומא ב׳ משפטים סי׳ ה׳ (משלי כ״ה ה׳): עליו שלמה קורא; דומה לזה בבר׳ מ״ג סי׳ ו׳, לברי׳ ט״ו י״ג: שמשם קרא עליו (הנושא הוא הקב״ה). — במובן קרא שם, פסיק׳ 41 ב׳ (מ״ב כ״ה ט׳): ולמה הוא קורא אותה בית גדול; קהלת ד׳ י״ג (עיד היצר הרע): ולמה הוא קורא אותי מלך; פסיק׳ 180 ב׳ (דור בתהלים): פעמים שהוא קורא את עצמו מלך ופ׳ ש׳ ק׳ את ע׳ עני; ע׳ נ״ב ערך ‚תירה׳.—הפעיל, לבר׳ מקרא, בגד׳ 28 ג׳: שהיה אבי מקרא איתי את הפסוק הזה.

דוגמאות בשביל הפעל בארמית. קהלת א׳ י״ג (שהשיר פתיחה): שלמה אומר: מאן דקרא טבאות ייתי (נוזל) לגבי דהני טבאות ייתי לגבי; בר׳ ח׳ סי׳ ט׳: קרון מה דכתריה; ירוש׳ בגד׳ 22 ג׳ (דברים י״ג ט״ו ויז״ ד׳: לא תהא קרא ואיל אלא ודרשת והוגד לך...; (1)קרא עליה (עליו), ירו׳ ברכ׳ 3 א׳; ויק׳ ט׳ סי׳ נ׳; ט״ז סי׳ ה׳; פסיק׳ 38 א׳; קהלת ו׳ י״א; י׳ י״ט; הוה קרי עליה, פסיק׳ ר׳ 124 א׳; הוה קרי עליהון, בר׳ כ״ה סי׳ ג׳; ס״ר סי׳ ב׳; פסיק׳ 118 א׳; 177 א׳; שהשיר א׳ סוף ו׳; רות ר׳ ב׳ א׳ קרוב לסוף; הוו קרן עליהון, איכה ר׳ ד׳ א׳; וקרון עליהון, קהלת א׳ א׳; וקרון עליה (עליו), ירוש׳ פאה 20 א׳; שהשיר ו׳ י״ב; איכה ר׳ א׳ א׳; קהלת ו׳ י״א; י״א א׳; וקרא אנפשיה, קהלת ב׳ י״ז; קרא אנרמיה, שבועית 33 ב׳; איכה ר׳ נ׳ ט׳: וקרו עליה הדין קרייא; שהשיר ד׳ ד׳: וקרא עלוי תלתא קריין. — בדרשה שנוסדה על ידי שנוי בנקוד ובדומה, בר׳ ל״ט סי׳ י״א, לברכה, בר׳ י״ב ב׳: קרי ביה בְּרֵיכָה; שם מ״ה סי׳ נ׳, 5,בל בו׳, בר׳ ט״ז י״ב: קרי ביה בַּלְבָּן; קהלת בראש, למשלי כ״ב ב״ט: קרי ביה לפני מלאכים יתיצב; אסתר ר׳ ח׳ ט״ו, לשמות י״ז י״ד: קרי ביה וְנָר עמלק, הלשון הרגיל הוא: אל תקרי... אלא... ולפעמים בעברית: אל תקרא... אלא...; ע׳ בר׳ ב׳ סי׳ נ׳; י״ט סי׳ ח׳; ויק׳ ט״ז סי׳ ה׳; י״ח סי׳ י״ג; פסיק׳ 80 ב׳; 197 א׳; 201 א׳; שהשיר א׳ ה׳; ד׳ ה׳; אסתר ר׳ ב׳ ה׳; תנח׳ ב׳ מקץ סי׳ י״ב, לשון יותר מלא בעברית הוא: אל תהי קורא כן אלא... בר׳ צ״א סי׳ ו׳; ויק׳ ל׳ סי׳ ב׳; פסיק׳ 179 ב׳; תנח׳ מצורע סוף סי׳ ד׳; נשא סי׳ כ״א; דברים ר׳ י״א (סוף סי׳ ב׳) 1); פסיקתא ר׳ 18 א׳; 28 א׳; 32 ב׳; 35 א׳; פסיקתא ר׳ 29 ב׳;

1) כאן טן ‚כן׳ נעשה ‚בו׳.

מהקילוסים שאמר ר' יאי לדוים (ע' לעיל בית העניך האחרון), אמר רשב"ל: בתר כל אילין קילוסיא, ירו' כלאים 31 ב'; יבמ' 2 ג'; קדו' 64 ב'; סוטה 18 ב'; בתר כל אילין פסוקי קילוסיא.

קַנְתֵּר. (גם קנטר). מהיונית κέντρον קוץ, חוד (בעברית ובארמית), במובן העיר הערות הוקרות, תוכחות, בנוגד לקלס (קלֵס). ירו' מעש 53 א', עיד העדה של ר' יוני בענין הלכה: אמרה קומי ר' אבינא וקולסיה קומי ר' ירמיה וקנתריה, בבפידים ממשא ומתן של החכמים נמצאה מלה זו גם מומן התנאים. ירו' פסח' 33 א' (הלל ובני בתורה): דתיזיל מקנתרן בידברים (יבן בבבלי פסחים ב' א': מקנטרן); בפרא (ו) לידברים בפקא א' (ר' גמליאל ור' עקיבא). — מאמוראי א"י. שהשיר ח' ט' (ר' יוחנן ותלמידים שבאו מבבל): כד הוה המו להון הוה מקנתר להון; מעשרות 51 א': והוה ר' יעזרא מקנתר לאילין דאנדתא; יומא 38 ד' (מגי' 72 א'; הוריות 47 ד'): ר' יוסי כד הוה בעי למקנתרה לר' אליעזר בר ר' יוסי 1); נדר' 40 ד' (קדו' 64 ג'): למה הוא מקנתר להון. — בדרשת הכתובים הוי ג'כ משתמשים בפעל זה. שהשיר א' י"ב (ישעי' נ' ב'): זה הוא שמקנתרן עי' ישעיהו; ויקר' ה' כ' ה', לישעי' כ"ג ט"ז: הוא שהגביא מקנתרו ואומר; שם י"ט כ"ו, למיב כ"ד ה' (ככל אשר עשה): הוא שהגביא מקנתר עליו ואומר; שם, פסיקתא 133 ב', לאיכה ד' ה': הוא שהגביא מקנטרן ואומר להן; שם 140 א', לישעי' נ"א י"ג, נ"ב כוה; איכה ר' א' י"ג, לישעי' מ"ז ב': הוא שהגביא מקנתרה ואומר לה; קהיר א' י', לישעי' מ"ח ט"ז: הוא שהגביא מקנתרן ואומר להם; ויקר' ל"ו כ' נ', לישעי' ו' נ': כיון שהגביא בא לקנתרו 2); סוטה 16 ד' (כתובות 35 ג'), לשוא ב' כ"ט: דו מקנתר לון; פסיקתא 198 א' (דברים א' ולי"ג): לפי שהוא מקנטרן ראשו של ספר... הוא חוזר ומברכן בסופו; תהומא ב' ויחי ס' י"א, לברי' מ"ט נ': בין שנכנסו התחיל מקנתרן; פסיקתא ר' 28 א', מברכת יעקב: שביקר את השבטים האחרונים יקנתר את הראשונים: שם כ"ב ב': שקונדים אביהם (השוה שהשיר ד' ז' בור ציח): שוחט צ' ס' ב': ארבעה הם שסידרו תפלה וקנטרו 3) דברים לפני הקב"ה (ר' בר סימון 4).

קַנְתְּרִין. (גם עם ט'), שם הנוגר מהגיל 5). קהיר א' א': שלשה נביאים על ידי שהיתה נביאתן דברי קנתרין נקלת נביאתן בעצמן (ידם: עמים א' א': ירמי' א' א'; קהלת א' א'); פסיקתא 107 ב': עי' שהיה "ישעי' [בן] אחזי' של מלך היה אומר לישראל דברים (ציל דברי) קנתורין; שם: שמעו דברי קנטורין; ירושלמי ברכות 4 ב': קנתורין חוץ (פסיקתא ר' 112 ב': קנטורים).

קרא, קל, ביהור לקרוא בתורה. בי' פ"ו ס' ו', בספור עיד ר' יוסי בן יקפתא והמטרונה: התחיל קורא לפניה מעשה...; אבתר ר' א' י"ג: וקראו לפני דמקרא חוץ; בי' פ"ב ס' ד': מקרא קראן; איכה ר' פתיחתא י"א: אלו וכותם הייתם קוראים בתורה... ועכשיו שלא וכותם הרי אתם קוראים...; תשוה שם כ"ג; פסיקתא ר' 43 א', לשם כ"ו ל' ט', בהשואה עם ירמי' י"א: לך קרא בדברי ריעים אתה מצא איתם עיר...; תהומא ב' בר' ס' ו': קראי סוף הפסוק; פסיקתא ר' 192 א': היאך אתה קורא מה שאתה רוצה ומה שאין אתה רוצה אין אתה קורא; באה 19 א', לויקרא י"ט ט': אצל זה אני קורא שדך יאצל זה אני קורא קציר. — במקום שנאמר ,קרא על' (כלומר קרא

1) ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 286 הע' 5. 2) במקור המקביל, ירושלמי סנהדרין 27 ד', באה שניאה ,לקטרני' במקום לקנטרו (לקנטרון). 3) צ"ל: בדברים. 4) ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 218, 3. 5) היחיד נמצא בספרי לדברים א' י"ח: ביודע שאין שם קנתור.

קג (א' ובו); קוד ב'.—שלמה. תנח' ב' וירא כוף יב (קהלת ט' יח, על האשה החכמה שבשוב כ' כוש): עליה מקלס שלמה. — אברהם. שם ד' קרוב לסוף, לתה' יח ליז: התחיל אברהם לקלס להקב"ה.—משה. דוח ר' א' יא, לדברים י' יד, בפרפרוה לדברים ליא יח: בהן קילסתיך. — מרדכי. ויקר כוף כח, אסתר ר' ו' י, לתה' ל' ב': התחיל מקלס להקב"ה.—אנשי כנסת הגדולה. תנח' ב' שמות א', לנחמיה ט' ה': ראה היאך אנשי כנה"ג מקלסין להקב"ה. — ישראל. במדבר כ"א יז: לכך קילסו עליה.— ישראל ואומות העולם. שם יתרו ס' ו', לתה' קליח ד': ובשהקב"ה עשה נסים לישראל הם מקלסים אותו ואומות העולם מקלסים אותו 1). — הקב"ה מקלס את ישראל — בשהוש. שם תצוה ס' א' (לשהוש): ראה מה הקב"ה מקלס בניו בתוכו: כי תשא ס' ט', שהוש ד' י"א: ראה שבח שהקב"ה מקלס בניו: שמיר מ"א ס' ב': הקב"ה אומר לאברהם (עה"כ בר' יד כ"ג ושהוש ד' ה' – הוט): בו בלשון אני מקלס את בניך, ישראל מקולס: עי' משה, תנח' אחרי ס' יח (דבר' ל"ג כ"ט): משה מקלס בנסת ישראל; שהשיר ד' ד': באותה שעה התחיל משה מקלסן. – עי' שלמה: פסוק' ר' 106 ב' (משלי ל"א י'): לפיכך היה שלמה מקלס את בניו.—יעקב מקלס בברכתו (בר' מ"ט): את יהודה, תנח' ב' ויחי ס' יב: את ראובן, שם כוף ס' י"א. — בני חת מקלסים את אברהם, קהיר ד' י"ג. — פסוק' ר' 2 א', לישעי' ס' ח': והוא שהגביא מקלסן (את העגנים); תנח' ב' וירא ס' י"ב: האשה החכמה אומרת ליואב (שמ ב' י"), עה"כ שם כ"ג ח'): אתה הוא שהכתוב מקלסך; קהיר ה' י"ח, עיד אלקנה (שא א' נ'): לכך הכתוב מקלסו.

עיד שבחים שאמרו לחכם על דבריו. ירוש' כוף בוב (17 ד'), אומר רויח: אעפ"י שקולם ר' ישמעאל את בן עזאי על מדרשי קולסן, אבל אינה כבן עזאי (אותו הדבר בבבלי בב קעו' א'); ירו' כושה 20 כוף א', למשנה כושה ה' ב': תמן אמרין מתה שקולם ר' יהושע את ר"ע הדא אמרה הלכה כיוצא בו, רבנן דקסרין אמרין למדרשו קילסו; ירו' נדרים 41 ג', בתור באור לשי"ב א' כ"ד: שהוה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו. – כלאים 31 ב', כושה 18 ב', קדו' 64 ב', בב 17 א': והוה ר' יוחי מקלס ליה.— איתפעל 2): איקלס ר' בא בר זבדא, שבועות 37 ג', כוזה 21 א'.

0 נשין ט' א' (רב נחמן): אעפ"י שקולם ר' יוסי את ר' שמעון הלכה כרשב"ם שם ב' א' (ע"ז א'): נפק ליי דרשה מעשה דרבי ולא קילסוה מעשה דרבים וקולסוה; יבמות ע"ב ב' (רשב"ל לריוחן): אי לאו דקלסך גברא רבא.

קלוס. שבת, ביחוד להקב"ה עי' בני אדם, ירו' ריה 59 ג': עשרה פסוקי מלכיות כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד (במזמור קנ); תנח' ב' שמות א': הקב"ה כל מי שהוא מקלסו הוא יותר מקילוסו; שוש קיד סי' ב', עיפ דהריא כ"ט י"א: ראש אתה לכל הקילוסין שקולסו אותך, שם עיח סי' ב"א, לתהלים קמ"ה ב"א: כשקלס דוד להקב"ה בכל מיני קילוסין מהו אומר בסוף? תהלת ה' ידבר פי תהלה לקלוסו של הקב"ה; שם לתה' פיח א', באיר על המלה ,מהלת': אמר הקב"ה לדוד: קלס אותי היאך שאתה מבקש ואני מוחל לך בקילוסך; ויקר כוף ה', לתה' י"ט ב': בתהלה משורר בקילוס; שם י"ד סי' א', ביר ה' סי' א', לתה' קמ"ח י"א: אף קילוסי לא בא אלא באחרונה, הקילוס של המילדות (שמות א' י"ז) היה: קילוס בתוך קילוס, שמיר א' ס' טז. —

1) ע' נ"ב ויקר' ל' ו', עיד קריאת התלל: ונקלס להקב"ה. 2) חסוה ירו' תני' 76 נ': נ"ב באיתפעל ,מתקלסין'.

קַלָּל, הפע׳ל, ירוש׳ ב״ק דיש פ׳ ט׳ (6 ד׳): קל הוא שהיקלו בגולן. — אַפְעַל, ע׳ לעיל ערך ,חמר׳.

0 אַפְעַל, קדושין כ׳ א׳, לדברים ט״ז ט״ז: מראקיל רחמנא לנביה.

קַל, בניגוד לְחָמוּר, ע׳ לעיל ערך ,חמור׳.

קַל וָחֹמֶר, במדה ז׳ של קל וחמר משתמשים בעלי האגדה בתור סיום לפתיחתית, או לכל הדרשה, או באופנים אחרים, עפ״י הרב ברברים הנוגעים ליצית המשיח. הלשון הוא: והרי דברים ק״ו ומה אם... על אחת כמה וכמה. ע׳ פסיק׳ 10 א׳ (סיום הפסיקתא הראשונה); 124 א׳ (סיום הפתיחתא); 147 (פתיח׳); 126 ב׳ (פתיחתא); 196 ב׳ (פתיחתא); ב״ר ס״ה ס׳; ע״ג ס׳ ה׳; פ״ב ס׳ י״ד; ויק״ר ג׳ ס׳ ה׳; כ״ר ס׳ ז׳; ל״א ס׳ ב׳; ל״ג ס׳ ה׳; ל״ד ס׳ ח׳; שהש״ר פתיחתא א׳ ד׳ (נגילה); ד׳ ד׳; רות ר׳ ד׳ ו׳; תנחו׳ אמור ס׳ ד׳; פסיק׳ ר׳ 80 א׳. במקום ,והרי כתוב ,והלא׳: ויק״ר ט״ז ס׳ ז׳; תנחו׳ ב׳ מקץ ס׳ י״ג; מצורע ס׳ ו׳. בלי ההתחלה ,והרי דברים ק״ו׳ או רק ,מה (ומה) אם... על אחת כו״כ׳, נמצא בב״ר ס׳ ס׳ ז׳; שהש״ר א׳ סוף י״ד; תנחו׳ ב׳ נח ס׳ י״ג; במד׳ ל״א, ל״ג. ברוש׳ נמצא הלשון ,ומה אם... לא כל שכן׳; ע׳ פאה 15 ד׳; סוכה 56 ב׳ (ש׳ מ״ב, מ״ד). לשונות אחרים של קל וחמר: ב״ר נ״ג ס׳ י״א, לבר׳ כ״א י׳: עם בני אפילו שאינו יצחק עם יצחק אפ״ש שאינו בני ק״ו עם בני עם יצחק; שהש״ר ד׳ ד׳, לבר׳ ז׳ י״ט: ויכסו כל ההרים הגבוהים ק״ו לנמוכים; שמו״ר כ״ה ס׳ ח׳: ק״ו בן בן עדן. קל וחמר שהושם בפי אישי ספורי המקרא. ויק״ר י״ג ס׳ א׳, לויק׳ י׳ י״ט: מיד דרש אהרן ק״ו למשה; פסיק׳ 106 א׳, לשמות י״ח כ״ז: דרש משה מק״ו; תנחומא ב׳ לך לך ס״ כ״ז, לבראשית י״ז י״א (תנא׳): ק״ו דרש אברהם 1).

קַלֵּם, פִּעֵל: שבח, הלל 2). ביחוד רגיל במדרש תנחומא. הנושא הוא או הקב״ה המקלם את ישראל, או ישראל המקלם את הקב״ה. לפעמים גם לקילים איזה איש גם כן השתמשו בפעל זה. רק לעתים רחוקות הנושא הוא הכתיב. בשהש״ר הקילום הוא הדדי בין הזוג האוהב והאהוב—הקב״ה וכנסת ישראל. שהש״ר א׳ סוף א׳: בכל השירים (שמות ט״ו ב׳, דברים ל״ב ג׳) או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו, ברם הכא הן מקלסין איתי והיא מקלסן. היא מקלסן: הנך יפה רעיתי, ין מקלסין איתי: הנך יפה דודי (ע׳ שהש״ א׳ ט״ז); שם ה׳ סוף ט״ז: היא קילסתו והוא קילסה... ע׳ נ״ב ריש ערך ,בפל׳. הרבה פעמים באי דברים שבהם קילם דוד בתהלים את הקב״ה. בתנחומא וארא ס׳ כ״ב, בסוף המאמר עיד דניאל ד׳ ל״ד: מה שקלם דוד בכל ספרו (כלומר ס׳ תהלים); שהש״ר בפתיח׳, לתה׳ קכ״ו ב׳ ומ״א ח׳ י״ב: דוד קילם באו ושלמה קילם באו; תנח׳ ב׳ בר׳ ס׳ כ״ב, בפרפרוה לתה׳ ק״ד א׳: מקלם אני לפניך על פלאים שעשית בעילם; שם ס׳ ל״ט (תה׳ מ׳ ו׳): לפיכך מקלסו; שם וירא ס׳ כ״ג, לתה׳ קמ״ח א׳: שהרי דוד מקלם; שם סוף מ״ו (תה׳ י״ח ג׳), ויצא ס׳ י״א, לתה׳ קמ״ו ז׳: ודיד מקלם; ויק״ר ד׳ ס׳ ח׳, לתה׳ ק״ג א׳: וכי מה ראה דוד להיות מקלם בנפשו להקב״ה; שו״ט י״ח ס׳ ב׳: לא הניח דוד אבר שלא קילם בו להקב״ה; קילסו בראשו... ע׳ נ״ב שו״ט

1) במקורות המקבילים, ב״ר מ״ו ס׳ ד׳, ויק״ר כ״ח ס׳ ו׳: אברהם משתמש לא בק״ו אלא בגו״ש. ע׳ אנ׳ התנ׳ כרך ב׳ 512 בנרמ׳. 2) ע״ד מקור פעל זה ע׳ ביבלר Löw .W. Z. f. K. d. Morg. XVII, 165 f. אצל קרוים לעהנוֹאֶרטער ח״ב 548 חושב שהוא מן καλῶς — שבא לצ״ד ברוקלמן במקום הטורות. אני נוכר את השבח ששבחו את המטה (סוכה מ״ה א׳): יופי לך מטה (= σοὶ κάλλος), גם מהדוגמא משהש״ר טוכיחה שקלם כאן הוא השבח של היופי.

תצוה ו'; ויקרא ד'; במדבר ה' וח'; נשוא י'; בהעלותך י"ח; שלח הוספה פ' ח'; שמיר א' פ' ה'; פ' טז; טז פ' י'; ל' פ' י"א; ליא פ' ד'; מז פ' ה'; דברים ר' ב' פ' כ"ה; י"א פ' ד'; פסוק' ר' 130 א'; 134 ב'; שוט תה' י"ח. בסוף נביא מאמרו של אמירא מא' (ברכות 3 ב): כל המקיים שבע ביום הלליתך באלי קיים יהיה בי יעם ולילה (תה' קיט קסיד, יהושע א' ח).

נתפעל (התפעל). פסיק' 51 א': שנה ראשונה (של שבוע שבן דוד בא) נתקיים בו והמטרתי (עמוס ד' ז'); איכה ר' פתיח' ריש כ"ה: אימתי נתקיים להם המקרא הזה; שם בוף ליר (דברים כ"ט כ"ט): שבע שנים נתקיים בהם נפרית ומלח; שם ה' ד': שנתקיים בני הפסוק הזה; שהטיר ב' י"ג: מתקיים מה שנאמר.

0 ביחוד נמצא הרבה בעמים בתלמוד הלשון הקבוע קָאֵי (=קָאִים) 1). ההתחלה של התלמוד הבבלי היא: תנא היכא קאי (היכן עומד התנא, כלומר על מה מוסבה השאלה של המשנה, מאימתי קורין את שמע?), ועיין באה התשובה: תנא אקרא קאי (דברים ו' ז'); השוה תענית ב' א'; פסחים ציו סוף א': אמאי קאי (על מה הוא עומד)? גיט במובן זה; ערוב' קיה סוף א': ר' שמעון היכא קאי? והתשובה: התם קאי (על משנה פלונית); שבת כ"ו ב', לרב' כ"ט י"א: קאי בצמר ופשתים מרבה צמר ופשתים. שבת קבינ א': מי סברת דר' אליעזר אדר' מאיר קאי; פסחים פ"א א': ר' יוסי קאי כוותך. — בניני פעל, מן זבר ,קום. שבת פ"ה ריש א': וקום להו לרבנן (לרבנן עומד הדבר קָיֵם); ריה' י"ג א' ג"ט כוה. יותר רגילה הצורה במן נקבה: קָיְמָא, ביחוד בלשון ,קיימא לן. הוריות ג' ריש ב': בבל התורה כולה קיימא לן רובו ככולו; שבת כ"ד ב': וקיימא לן הלכה כרבא; פסחים ב' א': והא קיימא לן דער צאת הכוכבים יממא הוא. — תוקי — הלשון הקבוע של העבר הבבלי נשלם (=תָּקִים, כך נשאר) — בא להגיד שהשאלה לא נפתרה, כמו ברכ' מ"ב ב', חולין מ"ו א'.

0 פָּעַל (פעל). ברכות נ"ט א' (אביי): לקיים מה שנאמר; יבמות ס"ד ב': דקיימי בנפשאי החכמה תחזה בעליה; ב"ב פ"ח א': כגון רב ספרא דקיים בנפשיה ודובר אמת בלבבו (תה' ט"ו ב'); נטין ו' ריש א' (רב אשי): אנא לא שמיעא לי הא דרבבות וקיומתיה מכברא. אתפעל (נתפעל). יבמ' י"ב ריש א' (אמימר לרב היא בר נתן שתעלך ויקרב חלק לו בבור): איקים בך והוי מלכים אימוך (ישעי' מ"ט כ"ג); ב"מ קז א' (שמואל): הוה מיקים בי לא ובושי בעת רעה (תהלים ל"ז י"ט); תענית ה' א': נתקיים מקרא זה.

0 אַפְעֵל. כתובות מ"ד א', אביי שואל את רב דימי: האי קרא (משלי כ"ה ח') במערבא במאי מוקמיתו ליה; שבת ע"א סוף ב': תיבי מוקי ליה לקרא? ב...; פסחים צ' ריש א' (אביי על המשנה): אי לאו דאוקמיה ר' אישעיא לחהוא ב... הוה מיקמינא ליה להחוא ב...; בכורות ל"ב א': אוקמוה רבנן אדאורייתא; ב"ב ע"ב א': ומי מצית מוקמית ליה לר' שמעון ברישע; יומא כ"ט א': מוקים לה כר' בנימין בר יפת. — לשון ניפעל יי"א: במאי איקיימה (במה אתה מיישב אותה); ברכות ל"ו ב': שבת נ' ב': נ"ח ב'; ערובין ציו ב'; נדרים י"ט א'.

קַיְמָא, אשור, הוכחה. ירושלמי חגיגה 79 ב': מהניתא מינה קיומא ומינה תברא (הבריותא מנה הוכחה ומנה קישיא, ע' ערך ,תברא). — ע"ר יליף לה (ליה) קיום שבירושלמי, ע' מבוא פרוסל 15 א'.

1) המלה קָא, שנתקצרה מן קָאֵי, תפסה לה מקום לפני הבינוני ונעשתה בבחינת יסוד קיום בנטית הפעל.

קונן. (כרהי"ב ליה ב"ה ע"ד ירמיה). בפעל הזה השתמשו בעלי האגדה בסיום הפתיחות לאיכה הסיר בלשון זה: התחיל ירמיה מקונן עליהם איכי וישבה בדד. כך הוא בסיום הפתיחות ב, ה, ו, ח, ט, יב, יג, יד, כב, כג, ל–לג. בא' רק ,קונן עליהם; בד': וקוננתי עליהם: בי"ח: ועל זה היה מקונן ירמיהו; בכ"ג: היה ירמיהו מקונן עליהם; בכ"ז: היה ירמיהו בא מקונן עליכם; ע' עוד איכה ר' א' ט"ז (מעשה בדואג); והיה ירמי מקונן לפני הקב"ה. מלבר את בתחיתא ב' בראשית סי' כ"ב–כ"ד, בסיף שלש פתיחתות לבר' ג' כ"ב: התחיל עליו הקב"ה מקונן הן האדם (,הן' בתור מלת קריאה של צער).

קים. (קום), פעל: עמד. בקשר עם ,על' הוא כמו בעברית ,עמד על...' (ע' לע' ע' ,עמד'), כלומר הבין, שביעית 38 ב' (שורה י' ויו"ן): למיקם על הדין טעמא; בי' ר' קרוב לסוף: הוא אתא וקם עליה. ר' לוי אומר בזה שהכתוב בעצמו (תהלים קיד ג) עמד על זה שהשטים נבראי מהמים. הרבה פעמים בעניני הלכה נאמר מה נן קיימין (פאה 16 ב'; הנן; שביעית 39 א' ובשאר המקומות: אנן), בלישנא בעיא דברים אמורים. בשהתלמוד דוחה איזו דעה, או אחי"ם הוא אומר: אלא כי נן קיימין ב... ע' פאה 16 ב'; 16 ג'; 17 ב'; 19 א'; 20 א'; דמאי 21 ג' (בלי השאלה); 22 א'; 22 ב'; 23 ב'; 23 ג'; 25 ד'; 26 א'; 26 ב'; 26 ג'; כלאים 27 ב'; 28 א'; 30 א'; 31 ג'; שביעית 36 ד'; 37 ד'; מעשרות 50 ג'; 51 ב'; מעשר שני 53 ד'; ערלה 61 ג'; שבת 3 א'. הלשון הזה בא גם בדרשות הכתובים: שביעית 33 א', לשמית ל"ד כ"א; מעשר שני 53 ב'; (תענית 64 ג'), לדברים כ"ו י"ד; פסח 27 א', לשמות י"ב י"ז; יומא 42 ג', לדהי"ב א' י"ג; ר"ה 56 ג', לדברים י"ב ו'; נדרים 41 ד', לבמדבר ל' ז'. — בפעל בא הפעל קים: לאַשר, ליישב. הלשון הזה שנמצא במרומיליגיה של התנאים השתמשי כי גם האמוראים. — ירו' פאה 20 ג', למשנה פאה ז' ז': והא ר"ע מקיים תרי קראי; בי"מ 12 א': בגלל מקיימא קראי; בי' צ"א ס' ג': וקיימת הדין קרייא; איכה ר' א' ט"ז (מעשה בשני בני צדוק): לקיים קרא דכתיב; פסיק' 72 ב' (דברים ל"ג כ"ט): למקיימא לבון; ומה אתה מקיים, בי' כ' סי' ה' 1); פסיק' 143 א'; מה (ומה) אני מקיים, פאה 16 ב' ד'; בי' מ"ח סי' ח'; ע' סי' ד'; ויקר ל"ה קרוב לסוף; פסיק' ר' 87 ב'; שוי"ט כ"ב סי' י"ט; שקלים 50 א': מה מקיים ר'...; ע' נ"ב לעיל ריש ערך ,פתר'; בי' מ"ב סי' ו'; ע"א סי' ט'; שהשי' ז' ה'; מה מקיים ר'... קרייא דין...; שהשי' ד' ט"ז; מה מקיים ר'... קרייא (הדין ק) דר'..., ויקר ט' סי' ו'; שהשי' א' ט'; א' י"א; איכה ר' פתיחתא ה'; ב' י"ט; ברכות 2 ד': מה מקיים רבי טעמא דר' נתן; ע' נ"ב פאה 19 ב'; שבת 11 ג'; ערובין 22 ב'; יומא 45 ג'; ויקר י"ט (ר' יהושע בן לוי): אני מקיים דברי שניהם; ע' נ"ב שהשי' ד' סוף ד'; (ר' פנחס); אסתר ר' א' ה' (הגיל); היאך אתה מקיים, תנחומא קרח הוספה סי' ד'; היאך אני מקיים שני הכתובים, פסיק' ר' 6 ב'; נמצאת מקיים, תנח' שם; שמי"ר מ"ו סי' ח', הרבה פעמים נמצא הלשון ירגיל גם אצל התנאים ,לקיים מה שנאמר', ע' ירו' ברכ' 9 א'; בי' מ"ב סי' ז'; פסיק' 113 ב'; 123 א'; 143 א'; ויקר' ד' סי' א'; ה' סי' א'; סי' ג'; ל"ה סי' י'; ע"ז סי' ב'; שהשי' א' ב'; ג' ו'; ד' ד'; ה' י"ה; ז' ב'; ז' ה'; ז' ט'; איכה ר' פתיחתא כ"ג; ל"ד בסוף; א' א' (סוף ד"ה העיר); שם (ד"ה רבתי); א' ט"ז; שם (ד"ה מעשה במרים); ב' ט"ז; ד' ב'; ד' ח'; ד' ט'; ד' י"ה; ד' כ"ב; קהי' ה' ד'; י"ב ז'; מדרש שמואל כ"א סי' ד'; תנחו' ב' נח סי' כ"ח; מקן י"ג; בא י"ט;

1) הנשוא ל,מקיים' הוא כאן וגם ברוגמאות הבאות — הכתוב.

של משה אמר: כך אני מקובל מבית אבי אבא, – וקבלה. היא קבל את הקושיא, ערלה 62 ב; נזיר 54 ד.

0 סוטה ד' ב': אפילו קובל תורה כמשה רבנו. במחלקת של החכמים אם אחד החילוקים חיור מדברי ימקבל את דעת מתנגד, אי משתמש התלמיד בטלה ,קבל' אפילו גם אם כל הגאמר שם בא בארמית. ריה טז ב: אם קיבלה ר' יוחנן אם לא קיבלה (קושית ריש לקיש); פסחים מח א: ר' ירמיה קיבלה ור' זירא לא קיבלה; פסח' קיא ריש א: וקיבלה מיניה; מכות יג ב: קיבלה מיניה ר' שמואל ברי'; וכן נדה ו ב.

קַבָּלָה, מסירת הנביאים, מה שאינו כתוב בתורת משה. הרונמאות היבאי לעיל בחוא ע' 113 הע' 3.–ע' עוד פסיק' ר' 192 א, לקהלת ג טז: זו היא שנאמרה בקבלה ע"י שלמה.

הרונמאות מהכבלי ע' ג'ב שם. – המלה ,קבלה' שבאה בברכ' סב א, שנם רשי הביא איתה ובארה: מסירת ימנהן, היא מגיסא לא נסיגה ,על קבלא (קיבלא) – אמצעי מענה, סגולה סודית 1).

קבע, קל. ירוש' יומא 44 ב, שהשיר ד' ד': שני דברים לא היה להם בפרה יקבעה להם התירה בפרה. האומר לשון דיע (ייני המעיל של הכהן הגדיל מכפרים שנאמר, שמית בית ל"ה, ונשמע קולי – קול מכפר על קול) יהיה: נפש בשגגה (מיתת בהן גדול מכפרת, במדבר ליה כיה). – נפעל. שמויר א' סוף סי' כו: אעפ"י שהרבה שמית היה לי למשה לא נקבע לי שם בכל התירה, אלא כמי שקראה איתי בתיה בת פרעה, – גם בניבן שיש לי ל,קבע: בכבלי יש גם בירושלמי. ע' לקמן ערך ,שמיעה'. ע' נ'ב לעיל ערך ,הלכה'.

0 קבע, פעל: הבנם באור נבון למשנה אל תוך הגמרא. ערו' ליב ב: שלשה אמיראים באר' משנה אחת לפני רב נחמן בר יצחק, הבאיר מצא ין בעיני יאמר שנם שמואל פירש כך יאי שאליתי: קבעיתי לה נמי בגמרא? יהיא ענה ע"ז בחיוב 2); ריה ל"א סיק ב, עיד ריבי נאמר: תלמיד יישב לפני רבי היה יאמר מילתא יאשתבר טעמיה וקבעה רבית בשמן; בבור' ל"ו ב, ר' ירמיה בר אבא, אחד מהתלמידים הראשונים של רב, אמר עיד רב יהודה שאמר הלכה בשם רב: מנא ליה ליהודה, הא אנא בנידול קבעתה ונידול קבעה] ברידיה (מנין לו ליהודה הדבר הזה? הלא אני לימדתי את הדבר לגידול (גידל) וגידל לימד אחיכ איתו).

קדם, קל. קהי' ה' י': וקדמך הכתוב (כענין שנלמד מקל וחמר והכתוב כבר אמרו בפיוש), שם י' ז': יאא עיד שקדמי רבתוב. – הפעיל. איכ' ר' ב' ט' ו; שם נ' מ'ו: הקדים פ"ה לע"ן (באלפא ביתא הפ' קדמה שם לע').

0 אפעל. ריה י"ב א': אידי דחביבא ליה אקדמה. מסדר המשנה הקדים איזה פרט לחברו משום שהיה הכיב עליו: יבן יבמית ל' א'; ל ב א'; בנהדרין מ"ט ב', לייקרא ט"ו ד': בתות – משום האקדמיה קרא; בכורית כ' ב': מסתברא דמקדם למקדם ודמאחר לדמאחר.

---

1) ע' ד"ס ח"א 359; ערוך הוצ' קאהוט ח"ו 58 ב'; לוי ח"ד 238 ב'. 2) את המקור הזה מביא רב שרירא גאון באגרתו (הוצ' נייבואר ע' 23). ועל יסוד זה הוא משתמש ברברו על עריכת התלמוד ,למקבעינהו בגמרא'. דוגמאות לשמוש בטלת קבע לקביעת הנוסח של המשנה, קרושין כ"ה א': תנא שמעה לדכתי וקבעה; ובחים קי"ד ב': דועידי קבעוה מנאי דרב ששת לא ק' ת'.

בארמית ,צְרִיךְ, בנקבה ,צְרִיכָא: לא הוה צריך קרא (קרייא) למימר אלא... בירמ כיה סי' ב; ל' סי' ד; לג סי' ז; מט סי' א; ע' סי' א; פיה סי' ב; שהשר ב' ו; ו' יא; אוכה ר' פתיחתא טו; שם כיה; ד' יא; קהר א' ד'; ב' א'; רות ר' ג' טו; לפום כן צריך מימר, ירו' שבת 12 ב; ריה 56 ג; פאה ריש פ' ג' (17 ב); מתניתן צריכא לדבית רבי ודבית רבי צריכא למתניתן (המשנה והברייתא צריכות זו לזו) 1); ברכות 4 ד'; ארנך צריכה תפארתך צריכה (בתשבחה); ע' ניכ כלאים 27 א'; רות ר' ריש פ' ה'; עד כדון הוא צריכא (עדיין הדבר לא נתפשט) 2). במובן האחרון ,צריכא' ויא בעיני ל,פשיטא' (ע' לעיל ע' 289). שני הלשונות באים לפעמים ביחד. ערו' יש ב; מה יצריכא לה' פשיטא לה'; ברכ' 11 ב; רתב צריכא ליה יבאן פ' ליה; שבועות 38 ד'; תנן פשיטא ליה וכא צריכא ליה; נזיר 54 ב'; תנן צריכא ליה וכא פ' ליה; קהר ו' יא; תנן פ' ליה והכא צריכא ליה; נזיר 55 בוקא ג'; רב אדא בר אהוה צ' ליה ורבי פ' ליה, נשן 48 א'; מה דהוא צריך לה' שמעון פשוט לה' יוסי בר חנינא; בר ציא סי' ג' — ברכות 11 ב.

0 נשן מיה א'; לא צריכא קרא; בכורות מיד א' (לויקרא כיא יח כ); למה לי דכתב רחמנא איש עיר דק הכלל בעינן צריכי דאי כתב רחמנא... יומא ע' ב'; וצריכי; ברכות טו ב'; וצריכא דא'... הוה אמינא... וכן כיא א'; שבת כיט ב'. — בשהדבר נראה שהוא למיתר או התלמוד שיאל: פשיטא, ועי' באה התשובה: לא צריכא, כלומר לא בני שאתר ריתם, אלא יש בית צרך בשביל ללמוד מענין יבר בלילי. ויעמאית בשביל ,פשיטא — לא צריכא' ע' ברכ' מז ב'; שבת קכז ב'; קכיה א'; עירוב' ליא ב'. בברכ' סו ב', בדברי של אבי: פשיטא לא נצרכה אלא ב...

צָרָךְ, שם הענין מהנ'. ירו' פאה 16 ג' (שורה כו, כיט), לדב' כיד ביא: צורך היא שיהא אינר (שיאמר) בדם; בר נח א': מה צורך לומר... לומר לך ש...; שם נז סי' יא: מה צורך ל...; ויקר כיט סי' ט', לבר' כיב טו': מה צורך היה לשבועה; תנחו' ויקהל סי' ד', לשמות ליא ל': מה צורך לחזר להזכר כאן. ערי האמוראים שמתחילים בתלמוד ,וצריכי' ע' יאהרבוכער של ברי' II. 81.

בארמית. ,צוּרְכָא'. ברכות 5 ב', לשהש ו' ב': לא צורכא אלא דודי ודי לגו: בוכה 55 א', ליוה א' ג': לא צורכא דילא ודד עכו; שם 57 ד': לא צ' אלא בהדא דתני בשם ר' נתן; פאה 16 ד': מה צורכא; שם 18 ב': מה צורכא ל...; מעש 52 ג': מי צריכא ל...; כלאים 28 ד': הוי צ' מתני הכא וצ' מתני התם; שבועות 35 א': הכין צורכא מיתני; תרומות 41 ב' (למשנה תרום' ב' א'): הוי צ' מיתני עיגול וצ' מיתני אגודה וצ' מ' ערימה; ע' ניכ חלה 59 ד'.

קבל

קַבֵּל, פעל, ויקר' י' סי' ב', עד ושעידו: כל הנביאים קיבלו נביאות נביא מן נביא... אבל את מבי התביה; בשם שקיבלתן, ע' לעיל ריש ע' ,מסרי'; מְקַבֵּל אני (אי מקיבלנ') 3), שהשר ז' ח'; יהוקאל הנביא אומר: בבר מקיבל אני מישעיה רבי תבי...; אוכה ר' א' יח, ירמיה אומר: כך מקיבלני מישעיה רבי; שהשר ב' ח', נמדב

1) ע' פרנקל מבוא 12 ב'. 2) השוה דורות הראשונים, חלו חיב 123. 3) מדברי תנאים: בספרא לויקרא ו' א' (45 ג') וש'ו: כך מקיבלני מרבותי (ריא בן הורקנוס); סוים א' ג' סי' יים דומה לזה (ריא בן ערך).

לשון הדע מי יקום ל...; ני ב' (נ"כ כך, לפני ,צווח' כתיב ,הקביה).–תנח' בראשית סוף סי' א'; והתירה צווחת (משלי ח' ל"ד), רוח הקדש צווחת. במדרשים עתיקים, ע' ערך ,רוח הקדש'. *)

צרך, נפעל והפעל. פסיקתא 111 א', לירמי' א' א': לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו (כ' פעמים; שם 111 ב' צריך במקום נצרך); בי עיר כי ה', לברי ליא י"ט; לפיכך הוצרך הכתוב לומר; שמויר א' סי' כ"ו, לשמות א' י"ח: למה הוצרך הכ' לומר; שויט א' סי' י"ד, ליהושע י"ט נ"א: למה הוצרך כאן אלעזר אלא בא הכ' ואמר.–בבאור המשנה. ירושלמי פאה 20 סוף א': למי נצרכה; וכן ערלה ריש פ' ב', 61 ד'; שבת 12 ב'; פאה 19 א': למדת הדין נצרכה; יומא 44 ד': ל... נצרכה.

בארמית איתפעל. קהי' י"ב י"א: לא איצטריך הדא קרייא למימר; שבועית ריש פ' ט' (38 א'): אצרכת לחברייא (החברים של בית המדרש לא הבינו פירושן של אזה מלים במשנה); ברכות 11 ב': אצרכת ל'; דמאי 26 ב': מן דאצרכת ליה חור ופשטה; שבועות 48 ד': מה איצטריכת חור ופשטה.

0 נפעל. חול' ע"ז ב': לא נצרכה אלא...–איתפעל. פסח' כ"ג א': לשימאה ולטהרה לא אצטריך קרא, כי אצטריך קרא לאשור ולהתיר; שבת קי"ו א': מראצטריך קרא ל...; שם קי"ד א': וכי אצטריך קרא ל...; ב"ב קי"ו ב': ואצטריך קרא לאשמועינן; ברכ' ט' א': אצטריך למיכתב ליה; יבמות ע"ז א', לשמות י"ב מ"ג ומ"ח: ואצטריך למיכתב ערל ואיצטריך למיכתב כל בן נכר; חולין קי"ז א': אצטריך דאי כתב רחמנא... ואי כ' ר'...; ברכות ל"ו א': אצטריך בלקא דעתך אמינא... קמשמע ל'.

צָרִיךְ. לפיכך צריך הכתיב לומר, ביר סי"ח סי' ה'; פסיקתא 190 ב'; 191 א' וב'; 193 א'; פסיקתא ר' 201 א': וזה שצ' הכ' לומר; ביר צ"א סי' ו', בשאלה: צריך המקרא לומר? תנחומא ב' תולדות סי' ט"ו, לברי כ"ו כ"ו: היה צ' ל' ראה ריח בגדי בני; דברים ר' ט' סי' א', להברים ל"א י"ד: כך היה צ' ל' למשה הנה אתה מת; תנח' ב' בראשית סי' ד', לשמות י"ט י"ט: לא היה צ' ל' אלא האלהים ידבר ומשה יענגו; שם וירא סי' י"ט; ויחי ח'; תולדות ב"נ; בשלח י"א; במדבר י"ב; נשא ל"ב; שמויר ד' קרוב לסוף; פסיק' ר' 174 ב'; בפסיק' 7 שורה י"א נמצא בטי ,לא קרי' שאין לזה מובן וצ"ל ,לא צריך'; שויט צ' סי' ח'; לא היה צ' ל' כן אלא..., פסיקתא 146 ב'; כן היה צ' ל' ואינו אומר אלא..., פסיקתא ר' 24 א'; 30 א'; לא היה צ' לקרא ל' אלא..., ויקר' ל"ב סי' ו'; שהשיר ד' ח' 1); תנח' בראשית סי' י"א: לא היה צ' לכתיב את התירה אלא...; תנח' קרח סי' י"ח: היה צ' למקרא לומר... – אין (ואין) צ' לומר; ויקר' ב' סי' ח': ואין צ' ל' ע' לשון שבאדם; שהשיר א' א', להתי' ב"ה ו': אל תעמיד אין צ' ל' תשב, תשב אין צ' ל' שלא תדבר; שם ד' ג': ואין צ' ל' מבעד לצמתך (כמה פעמים חוזר בדרשת הפסוק הזה); פסיק' ר' 47 א': הרי צריך (ע' לקמן ,צריכא'). – ברכים. תנח' חקת סי' נ"ב: כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח; בתיר דוגמא מובא שם במדבר כ"א כ"א שצריך להשלים מדברים ב' כ"ו (וישלח ישראל ואשלח); שם ברכה סי' ג': ועדיין צריכין אנו לומר.

1) כנראה בשתי הדוגמאות צריך לגרוס: ...הוה... למימר. והן שייכות אל ,צריך'.

*) **צורבא מרבנן**, בטוי בבלי, בלימוד תלמיד חכם. ע' באבר טראדיציאן אינד טראדענטען 619 הע' 4, שמשתדל למצוא לו מקור בפרכית. — ת מ ת ר ג ם:

0 יבמות כ' ריש ב' (רבא): לצדדין קתני, כלומר מה שנאמר בברייתא איסור מצוה ואיסור קדושה בא עליה אי חלין לה נפתרה צרתה – בא עליה מוסב על איסור מצוה וחלץ לה רק על איסור קדושה. ע' נ"כ ב"ב י"ד ריש א'.

צוח. פעל, קל. א. קרא. ביחוד בבאירים לשונים, דבורים רגילים באיזה מקומות או לקוחים מלשינות זרות. ירו' כלאים 27 א': לפום כן צווחין ליה בלשין יוני מילפפין; איכה ר' פתיח' ל"א: לשון יוני הוא צווחין לשטותא מוריא; ויק"ר כ"ה ה': בערביא צווחין לתרנגולתא שבויא; ע' שם נ"כ ל' סי' ג'; איכה ר' ב' י"ג, רות ר' ב' י"ד; ויק"ר ט"ו סי' ג': אית אתרין דצ' לשערא שיטפא; ע' נ"כ שהש"ר ח' סוף ה'; איכה ר' ב' ריש א'; אסתר ר' א' סוף ו'; שהש"ר ו' ריש ג': אית אתרין דקרין וצווחין לזהרה סהרא; שהש"ר ז' ריש ט': באתרין צ' ל...; איכה ר' ד' ט"ז: דתמן צ' למאתים מאתן; שהש"ר ז' ז': תמן הינון צ' ל...; ע' נ"כ ירו' שבת 11 ד'. – עוד מאמרים לקסיקלגיים: קה"ר נ' ריש ב': אינון צ' לה חייתא; ויק"ר כ' סי' ב': ר' לוי הוה צווח להון אלליא; ירו' פסח' 32 ג': ואת צוח לה זריקה 1).

ב. במובנו העקרי – צוחה, זעקה, השתמשו בעלי האגדה בבארם את המלה נְהֵי = נ"י–הֵי. ויק"ר י"א סי' ז', ב"ר מ"ב סי' ב', אסתר ר' בפתיח', רות ר' בפתיח': התחילו הבל צויחין ווי ווי 2); תנח' ב' וישב סי' י"ג, לבר' ל"ח א': כיון שנמכר התחילו צ' ווי; שם בשלח סי' ז': כיון ששמעו שיצאו ישראל ממצרים התחילו צ' ווי; שם סוף ה': התחיל קורא ווי; בפסיקתא פ"ד א': מי צווח ווי? מצרים צ' ווי. – באגדה ע"ד ירמיה (פסיק' 131 ב'): התחיל צווח ואומר...; שם: וצווחו ואמרו 3); ירו' סוכה 54 ד': צווחה עליהן העזרה 4).

במדרשי תנחומא משתמשים בפעל צוח (בעברית) לחיזוק הבטוי כששמים בפרפרזה אנדית של המקרא יכדומה בתיר קריאה של איזו אישיות מאישי המקרא, משה 5): תנחו' חקת סי' כ"ט (לבמדבר כ' י'): צווח עליהם. – דוד. (פסיק' ר' 143 ב', לתה' י' י'): דוד צווח; 146 א' (תה' ס"ט ג'): התחיל צווח; שו"ט נ"ב סי' ה': ודוד צווח ואמר; שם ב' סי' ב': ועליו דוד רואה וצווח למה רגשו. – שלמה. תנח' ב' תולדות סי' ט' (תה' כ"ו ג'): ושלמה צווח; וכן ויקרא סי' ח' (קהלת ג' ט"ו); אחרי א' (קהלת ט' ב'); שם, דבר' הוספה סי' ב' (משלי כ"ז ו'): לכן צווח שלמה ואומר...; שמו"ר ל"ג סי' ה' (משלי כ"א כ"ט): שלמה צ'; פסיק' ר' 58 ב' (קהלת ז' כ"ג): על הפרשה זו צ'. – ישעיה. תנח' ב' תולדות י"ט (ישעי' כ"ו י"ט): ישעי' צ' לפני הקב"ה; תנחו' ויחי ו' (ישעי' כ"ו כ'): והנביא צ'. – ירמיה. פסיק' ר' 133 ב' (ירמיה ד' י"ט): היה חוזר וצ'; תנחו' יתרו ד' (ירמי' ב' ד'): והנביא צ' לחיים; תנח' ב' ויצא י"ד (ירמי' ט"ו ט'): לפיכך הנביא צ' ואומר. – מיכה. תנח' כי תשא כ"ב (מיכה ז' י"ח): והנביא צ'. – צפניה. שמו"ר מ"א קרוב לסוף (צפניה ג' ו'): והנביא צ'. – לפעמים הקב"ה בכבודו ובעצמו הצווח. תנחו' שלח הוספה ג' (ישעי' ה' ד'): התחיל הקב"ה צ' 6); שם כ"ג (כ' פעמים עד אנה בכמד' י"ד י"א וד' פעמים עד אנה בתה' י"ג ב'): אמר הקב"ה: שתי צווחות צווחתי מפניכם סופכם לצווח ארבע בשיעבוד מלכיות. בשו"ט, י"ב סי' ב', צ"ד ט'. באה לרכך את הבטוי המלה „בכיכול" (ע' לעיל ע' „בכיכול"): בכיכול צווח על מספרי

1) ע' נ"כ אצל לוי, מלון לתרגומים ח"ב 317 ב', שמביא מתרגום דברי הימים. 2) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 540. 3) ע' ירו' דמאי 25 ד': גוי שהיה צווח ואומר. 4) השוה ב' פסח' נ"ו א'. 5) גם בפסיק' 21 ב', לשמות י"ו ב': וכן משה צ' ואומר. 6) כך גם בפסיק' 21 ב', לשמות י"ו ז'.

(בעברית); רשבג"ז היה פותרו באברהם 1); תנחו' שמות סי' ב'; ובענין זה אתה פותר את כילם: שם הצוה סי' י'; ואתה פותר את כולן כרעה הזה.

בירושלמי משתמשים במלת ,פתרי' גם לבאור המצוה. שבת 9 א': תני מתניתין ופתר לה; פאה 21 א' (שורה ו', ח'): ר' יוסה פ' מתניתא... חוקה פ' מ'...; דמאי 31 ב': ר' יוחנן פ' מ'... ר' אלעזר פ' מ'...; שבועות 35 ד', 36 א': ר' חוקה פ' מ'... ר' יוסה פ' מ'... הרבה פעמים הוא הלשון: פ' לה ב... אי רק ,פ' לה'; ע' פאה 18 ג'; 21 א'; דמאי 21 ג'; 24 ד'; 25 ב' (שורה בז', כ"ח); 25 ג'; 25 ד'; 26 ב'; כלאים 27 ב' (שורה נ"ד, ע"א); 28 א'; שבועות 35 ב'; 36 ד'; 38 א'; תרומות 40 ג'; 44 ג'; מעשרות 49 ב'; מעש 53 ג' (שורה י"ב, מ"ב); 55 א'; ערלה 62 ד'; ע' נ"ב ערך ,צדר'; פתרון לה ב..., שבועות 36 ד'; שבת 6 ג'; יכול אנא פתר (פתור) לה, ברכות 5 ד'; כלאים 27 א'; 31 ב'; שבועות 37 ג'; שבת 3 א'. ביחוד אפיי הוא בשכול הירושלמי הלשון ,תיפתר ב...' או רק תיפתר (אתה תכאר), שכוה משכ על קושיא ופותר את הדברים החמורים (ע' פרנקל מבוא 13). ע' ברכות 2 א'; 11 א'; פאה 17 ד' (שורה ז', מ"ב; 18 ב' (שורה ד', נ"ו); 18 ג'; 18 ד'; 19 ד'; דמאי 22 ג' (שורה י"ב, כ"ה); 23 ג'; 24 א'; 25 ג'; כלאים 27 ג'; 28 ג' (שורה כ"א, ל"ו); 28 ד' (שורה ו', נ"ב); 29 ב'; 30 ב' (שורה מ"ח, נ"ו, נ"ט, ס"ו); 30 ג'; 30 ד'; שבועות 36 א'; 37 א'; 39 א'; 39 ב'; תרומות 41 ב' (שורה ל"ב, ל"ד); 42 א'; 42 ג'; 42 ד'; 43 ב'; 44 ג'; 45 ב'; 46 א'; 46 ב'; מעשרות 50 ג'; 51 ב'; מעש 53 ג'; 54 ב'; 55 א' (שורה כ"ח, מ"ה); חלה 57 ג'; 58 א' (שורה ל"ח, מ"ו); 58 ד'; 59 ג'; ערלה 61 א'; 61 ג'; 61 ד'; 62 ג'; כבורים 64 א'; 65 ב'. — לשונות אחרים, אפילו תיפתרינה, מעש 55 א'; אין תיפתרינה, שם 54 ג'; אין ניפתרינה, תרומות 44 ד'.

פָּתַר, פָּתְרָא, השם מהפעל הנ"ל, ברנ"ל קשור עם הפעל בעצמו. ע' שבועות 32 ג': פתר לה פתר הורן: פאה 20 א': פ' לה תרין פתרון... פ' הורן...; וכן בערו' 22 א'; בוצה 61 ג'; מוק 80 ב'; דמאי 26 ג': בחרין פתרא קדמויא; נזיר 53 ד'; בפתריה דר' ירמיה; פאה 18 ב': פ' ליה באילין ביתריא; וכן נטן 49 ג'.

0 בכבלי נמצא פתר (לבאור המצוה) רק בזה: פתריתו בה כולי האי, בתובות קיז ב' (ר' יוחנן, ערובין ליב ב' (גם כאן: אינהו נמי הכי קא פתרי בה). השם נמצא רק ביבמות נז א' (ר' הושעי' עיד ריוחי: דקבעי מינאי מילתא דלית לה פתרא) 2).

צ.

צָד, מן הצד, כלומר אצל, דרך אגב, ע' ערך ,פרכסי, — ברכות, ירושלמי פאה 19 ג': דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין; ע"ז 44 א' (ר' אבון בר חייא), לדברים יב ג': לצדדין איתאמרת או שיבור או נתיצה או נידוע לכל אחת ואחת (לכל מיני עבודה זרה); פאה 18 ג' (על המצוה): פתר לה לצדדין 3); וכן במעש 56 ג' (חסר ,לה'); קדושין 62 ב'; בכורים 64 ד'; ע' נ"ב הוריות 47 ג': אפילו בן לצדדין,

1) באיכה ר' א' א', בכוך דיה איכה: תרי פתרונו איכה יכבת ברה. במקום פתרונו ע"ל פָּתְקָנוּ, ועתי הוספת המסדרה, ואחיכ מתחיל הדבור ,העיר רבתי עכ'. בתוע' ביבי אין הוספה זו. 2) בע"ל. אצל רש"י הערבא ,פתורי', אילי פתרי הוא פָּתְקֵי (רבים), שמוכנו אחד הוא עם הערבא של רש"י. 3) ע' באורו של פרנקל שם (75 א): לצדדין = לכל צדדין. פרנקל מעיר שם, שבכבלי יש לבטוי זה מוכן אחר.

לגנר זה השתמשו בו הרבה אמוראי א"י בתור בטוי רגיל לבאור המקרא או המשנה. ירוש' תרומות 42 ב', לשמות כ"ב כ"ח: מה [מ]קיים ריו"ח מלאתך ורמעך לא תאחר פתר לה בביעור; קדושין 59 ג', לדברים ט"ו י"ז: מה מקיים הדין תניה ואף לאמתך... פתר לה בהענק; ע' ג"כ שביעית 36 ב'; חלה 57 ד', לבמדבר ט"ז כ"א: מן קושי' 1) פתרין הדין קרייא; ב"מ 12 ב', לדב' כ"ד כ"ה: זימנין דתיפתר הדין קרא לא תבוא עליו השמש — לא תידנה עליו שמשא ובזמנין דתיפתר לה לא תטמע 2) עליו שמשא. הרבה יותר בא הלשון: רבי... פתר קרייא (קרייה) ב... בירוש' סוטה 17 א', לש"א ב' כ"ה: ר' חייא בר אבא פתר קרייה בבועל וריב"ל פתר קרייה באשה; ע' ג"כ כתובות 30 ב': ראב"י פתר ק', בב"ר נמצא הלשון הזה רק לעתים רחוקות; פ' ב' (סי' ג' ד'), לבר' א' ב': ר"י בר סימון פ' ק' בדורות, רשב"ל פ' ק' במלכיות; ל"ח סי' א', לתה' נ"ט י"ב: רבנן פתרין קרא ברואג, ר'... פ' ק' בדור הפלגה; ל"ט סי' ו', לתה' מ"ה ח': ר' עוריה פ' ק' באברהם; צ"ב סי' ג', לבר' מ"ג י"ג: ריב"ל פ' ק' בגליות; צ"ט סי' א', לתה' ס"ח י"ז: ר' יוסי הגלילי פ' ק' בהרים, ר"ע פ' ק' בשבטים. יותר מצוי הוא הלשון הזה בפסיקתא. כך מתחילה הפסיק' שקלים (10 ב'), לתה' ג' ג': ר"ש בר אמי פ' ק' בדואג ואחיתופל, ורבנן פ' ק' באומות העולם. ע' ג"כ המחלקת לתהלים ע"ה ח' (12 א' ב'), ארבע שיטין לדב' י"ד כ"ב (95 א' — 96 א'), לתה' מ"ה י"ח (125 א' ב'); לאיכה א' כ"א (138 א'); לתה' כ"ז א' (174 ב' — 175 ב'); לתה' ק"ב י"ח (180 ב'). ע' ג"כ 83 א'; 132 א'; 139 א'; 152 א'; 176 א'. גם בויק"ר, שהוא על יד הפסיקתא נחשב בתור טפוס הכי נקי של מדרש הפרשיות, אנו פיגשים לעתים קרובות את הלשון הזה. ע' פ' ג' סי' א'; ד' סי' א'; ו' סי' ד', ה'; ח' סי' א' (מחלקת); י' סי' א', ב', ג' (מחלקת); י"א (א' — ד'); ט"ז סי' ה' (מחלקת); י"ט סי' ב' ג' ד'; כ"א א'—ו'; כ"ג א' — ה'; כ"ט סי' ד'; ל' סי' ג'. מלבד זה גם המדרשים שהש"ר וקה"ר שאצלם הלשון „פתר קרייא ב..." הוא הבטוי האפי שלהם. ע' שהש"ר א' — ג', ו', ז', י"א, י"ג, י"ד; ב' — ב', י"ד; ג' — ו', ז', ט', י', ד' — ד'; ה' — י"א; ו' — ד', ח', ט'; ח' — ח'; קה"ר א' — י"ג; ג' — ח', י', ט"ז; ד' — א', ב' ו'; ה' — ה', ז'; ז' — י"ד; ט' — ז'; י' — י"ד; י"א — א', ב', ו'; י"ב — ז', י"ד; גם ברות ר' א' — א', ב', ח'; ד' — ז'; איכה ר' א' — י"ט, כ"א; ד' — ט"ז; ריש אסתר ר'; מדרש שמואל ה' סי' י"א 3). — מלבד הלשון הזה נמצא עוד באותם המדרשים באופנים שונים. בויק"ר ד' סי' ג', למשלי י"ט ב': ר' יוחנן פתר ק' לענין שבת; שם א' סי' ה': ר'... פ' ק'; השוה ב"ר ל"ח סי' ד'; שהש"ר א' ז': ר' ברכיה פתר לה בקרייה הדין (הוא דורש שה"ש א' ז' על במר' כ"ז ט"ז); ב"ר סוף ט"ז: רבנן פתרין כל ענינא; שהש"ר א' ד': ר'... פתר ליה לשבח; שם ב' י"ד: ר'... ור'... פתרין קרייה על דעתיה דר' מאיר ב...; שם: אף אנא ניפתריניה על דעתהון דרבנן ב...

מדרשי תנחומא אין משתמשים ב„פתר". רק במקומות אחדים בא: ר'... פתר קרא ב..., אבל זה לקוח מהמקורות שנזכרו לעיל בלשונם. תנחו' חקת ט'; ראה ד'—ז'; וכן באיזה מקומות בשוט': ג' סי' ה'; ה' ח'; ט"ז י"ב; י"ח כ"ב; כ"ז ג', ד' 4). לתה' ט"ז א' על המלה „מכתם": אית מרבנן דפתרין „מך ותם", ואית דפ' כמו כתם טוב. בפסיק' ר' 40 ב', על הכתוב שה"ש ו' י"א: תנחומא בי רבי פותר אל גינת...; וכן בשוט' ט"ו סי' ז'

1) מן קושיו, כמו בבבלי: בקושי. הדרשה היא מפולפלת שם. 2) כך הוא בתרגום ירושלמי. 3) ע' ג"כ מדרש שמואל ה' ג': פתר לה ב... 4) בשוט' י"ח סי' כ"א, י"ט סי' י"ד, כ"ו סי' ו', מ"א סי' ב': פתר לה ב...

א' טי' ח': רבנן פתחין פתחא לתאי קרא. — כ. שהשיר א' ב': ורבנן עברין ותחון פתוחה ליותי ביום בלות 1); שמיר ליט: ועל התפוחות בולן; איכה ר' הראש והסוף של החלק שבו נכנסו התפוחות 2): פתוחתא דרבנין.

0 **פָּתַח**, (כארמית פתח) בנוי לפָעַל. ע' לפעל ע' ,בוסו. מלבד הדוגמא שהובאו שם נוסף עוד: מנחות כא ב' (רבא): הואיל ופתח בו הכתוב תחלה; מנחדרין כוח א' (כארמית): משום דפתח ביה קרא; סוטה יט ב': כדיעבד לא פתח קרא; ברכות ב. א': תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית; נדרים ב' ב': פ' בפיעון; ברכות מו א': פותח בהון. — בקשר עם ,אמר' 3). ברכות נה ב': פתח חד מניידו ואמר; פתח אורך ואמר; וכן ערוב' כוד א'; נטין נו א'; ברכ' נח א': פ' ר' שילא ואמר (מדהיא כיט יא); שבת לי א': פתח ואמר (שלמה אמר מתח' כוד ו); חולין ב' א': פתח שר השולם ואמר (תה' קיד ליא); הגיגה כו א': פתח חד ואמר; וכן יבמות קיה ב'; בספיר עיד דרשות נחום אבלים, שהרשו ר' יהודה בר נחמני בבות האבל, פתוי ח' בן, שם כל דרשה מתחלה: פתח ואמר. במדות נע א' בא ,פתח ואמרי בהתחלת דרשה אגדה; חולין נד א': מיד פתח ריש לקיש ואמר; בכ יים ב': פתח הוא ותנא ודרש; ברכות נח א': בי אהא מלבא פתח רב ששת ומברוך ליה; בק ס' ב': פתח למימר שמעתתא; שבו: פתח למימר אורתא; בפסח' קיו א' ואמר עיד דרשותי של רבא: מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דברוחתא... ולבסוף יתיב באשתא ופתח בשמעתא; בסוטה ב' א' מבופר: בי הוה פתח ריש לקיש בסוטה אמר רבי 4); מנ' יי א' עיר דרשתי של ב' בי': בי היר פתר ברברי רומים אמר רבי 5). – פתר עליה..., דרשת המבפיד; ע' הרבה דוגמאות במוקן בוח א' ב'; עיר חני' טז ב' (פתח עלוה הדוא מפדנא); נדרים בו ב'.

0 **פְּתַחְתָּא**, (= פתוחתא). במבות י' ב' נמצרו פתוחות של שני אמוראי ארץ ישראל, לדברים יט, א' – י', בלשון זה: ר' חמא בר חנינא (רשב"ל) פתח לה פיתחתא לתאי ברשתא מחבא. בלשון זה באי נס בעני י' ב' ולהלן התפוחות לאבהר 6). מובן אחר לנערי יש לומר שאמר ריש לקיש בוכח' ה' א': אפתח אנא פיתחא לנפשאי (כלומר אני בעצמי אשתדל למצוא את הדרך להבין...). בעבודת, בירו' פסח' 29 א' (ר' אבהו): פתח לנו רויות פתח מאיר באורה: בירוש' נעיר 45 ד' נשתבש המאמר של ר' אבהו ומן ,מאירי נעשה ר' מאיר ומן באורה – בדה. בהשאלה שבוו אנו מוצאים את השם פתח בבפרי לדברים י"א כב (82 ב'): מבקש בתחה של פרשה ואינו מיצא.

בסיום הערך הזה צריך להעיר בקצור עוד דעתו הבטות הישר של גרוסמן (לקושים הוא ע' 22) שבלשון ,ר'... פתח' גם במקומות אחרים פתח הוא נדוף עם פתח. יילה את מצא בבר Leopold Low (Gesammelte Schriften V, 71) בתר קו ב, קל' יבמשמה שקלים ה' א' את המובן פרש, באר.

פָּתַר, פעל: פרש, באר, והו הפעל העברי בתר הלומות ושהוא מתאים עם בשר שבארמית. בלשון ראבי אין רפעל פתר בא במיבני יר אלא בפעמים רחוקות מאד.

1) אל' במבות הראשון יוד פותחא. 2) ב Ed. princeps ע' איכה ר' הוש' כוכה, ע' ניב במבוא. 3) בספור עיד התכמים שבאו לנחם את ר' ישמעאל (סיק כית ב) נאמר תחלה על ר' ישמעאל עשה: פתח ואמר, דברי התנחומים של הבריו מתחילים: ענוה... ואמר. 4) לפי פירוש הגיגה ד"א 25 בוסר בתרבי ר' ישלם אפשר שכפוני הוא לנכבה בוסר. 5) ע' ניב מוהדרן קיב ב'; נפתח ב... 6) ע' אנ' אמוראי בבל ע' 10.

ואמר...; פ' השלישי ואמר...; תנחו' שלח ס' י"ט, לדברי כלב, במד' י"ג ל': פ' וא'...; וכן בתנחומא קרח ס' כ"ב, לדברי משה, במדבר ט"ז כ"ח; פסיקתא ר' 99 ב', לדברי הקב"ה, שמו' כ' ב'; שם 98 ב' בתי' התחלה לדברי מלאכי השרת בתה' ח' י'. בירושלמית הללי אל הלשון „פתח יאמר" מקביל הלשון התג' כי „עזה יאמרי (ישע... ויאמר). ע' ספרא לויקרא ט' כ"ד, 42 ד': פתחו פיהם ואמרו שירה. כנראה בזמן מאוחר חשבו ש„פתח" הוא מקוצר מן „פתח פי", ולפיכך אני מוצאים בפסיקתא ר' גם את הלשון המלא; 199 ב', לתהלים צ"ב, ע"ד אדה"ר: מיד פתח אדם פיו בשבחו של מומור...; 129 א': פ' פיו והוכיח לאמו; שם: פ' פיו ואמר לה; שם 129 ב': התחיל פותח פיו ואורר את יומו (לירמיה כ' י"ד). הדוגמא האחרונה מוכיחה את מקורה באיוב ג' א': אחרי כן פ' איוב את פיהו ויקלל את יומו. בבה"ק יש ע"ד דוגמאות בשביל „פתח פה" במובן זה; ע' איוב ל"ג ב'; דניאל י' ט"ז; תהלים ע"ח ב'. מזה אפשר לשער שהמלה „פתח" במובן התחלת הדבור, מ־אה שהמשלים היא „פי", יען כמי שאמרתי תחלה דברי". יאעפ"כ אני מחזיק בדעתי שהעיקר הוא כמו שכתבתי תחלה 1), ומביא לזה דמיון מבה"ק: אפתח... חידתי (תהלים מ"ט ה'). מלבי דרמאית שריבאי מפסיק' ר' פ' פתח פה: אפשר להביא מיקר' כ"ג ס' ד'; ואחד מהם פיתח פיו ומברך; ירושלמי מע"ש 56 סוף ג'; ר' יהודה בר פזי פתח בה אבוא..., זאת אומרת שריבב בבואו לדרוש עה"כ דברים כ"ו י"ג, בחר לנושא הפתיחתא את הכתוב תהלים ע"א ט"ז 2); וכן בשמו"ר כ"ט ס' י"ד: ר' אחא בר חנינא פתח בו שמעה עמי (כלומר כשבא לדרוש עיד עשרת הדברות פתח בתהלים נ' ז'); תשוה תנחומא ב' משפטים ס' ו': פתח בה ר' תנחומא. בספור ע"ד אלישע בן אבויה ור' מאיר, ירושלמי חגיגה 77 ב', שאלו אלישע לר' מאיר שלש פעמים (שורה כ"ו, ל"ב, ג"ב): ימי פתח בה (בליטר מי דרשת במקרא י"ח), ימים יצא שפתח ודרש היני הך, אולי צריך לומר ש„פתחת" נשתבש מ„פתרת" (ע' ערך „פתר") 3). ולפיכך יותר קרוב לשער שאחרי ש„פתח" בא להתחלת הדרשה על כן גם על הדרשה כולה יפול הלשון „פתח". במיבן זה נאמר דברים ר' ריש י': אם הטית אוזך לתורה, כשתביא לפתיח בדברי תורה הכל משתתקים לפניך. כשמדיבר על הכפרים או בא לפעמים „פתח על" במיבן „אפטר עלי" שבא במקומות יותר רבים (ע' לעיל ע' „פטר"). עוד בדברי תנא, סנהדרין כ"ח א', אדר"נ כ"ה (הספרו של ר"ע על רבו ר"א בן הורקנום, ממ"א ב' י"ב): פ' עליו בשורה (בשורת האבלים) ואמר. ובארמית באיכה ר' א' ט': בעי למיעל ומיפתח עלוי, ואולם נמצא „פתח על" גם במובן „פתח ב...", ע' ויקר' ג' ס' ו' בספור שמובא לעיל (ע' „בדר") עיד ר' חנינא בר אחא שמצא בבית המדרש מתחילין לקרוא מיקרא ב' ג' בראש פרשת השבוע יבקש לדריש על זה. ישם באה השאלה: מה פתח עלה. יהתשיבה: תהלים י"ז י"ד, במקור המקביל, אכתר ר' א' ט', רק „ופתח".

השם מן הפעל פתח היא פתח (בארמית פתקא) או פתיחה (בארמית פתיחתא). א. פסיקתא ר' 175 ב' (הערת מסדר המדרש: צא וראה ופתח את הפתח 4). שמו"ר

1) אנכי ביחוד סומך על זה שהפעל המגוד „חתם" בלי ספק שהמשלים שלו הוא „דברוי", מלבד זאת במשנה שקלים ה' א', ע"פ הגירסא של ארץ ישראל (תוספא לעיל בח"א ע' 110 הע' 6, בא הלשון: פותח דברים ודורשן. עוד צריך להביא מארד"נ פ' ו' (מבות מדרשו של ר' יוחנן בן זכאי: פתח וקרוש; שם: עמר ופתח ודרש; ברייתא הגיגה י"ד ב' (ג"כ מבות מדרשו של ריב"ז): פתח ודרש. 2) ע' אג' אמוראי א' ח"ג 203, 4. 3) בראש אכתר ר' בא פעמים אחדות בפתיחתות „פתרון" בטקום „פתחון". 4) ע' אג' אמוראי א' ח"ג 499, 7.

0 **פָּשׁוּט**, איתו המיכן בני בערך הקודם. השם הזה נמצא בתוך הכלל המשבח ,אין מקרא יוצא מידי פשוטו', בזה משתמש רב יהודה, יבמות י"א ב', בבאור מקרא בענין הלכה. רבא אומר, שם כ"ד א', עיר דרשת התנא לדברים כ"ה ו' עיי בראשית מ"ח ו': אע"ג דכבל התירה בילה אין מקרא יוצא מידי פשוטי הבא אתאי גזרה שוה אפיקתיה מפשטיה לגמרי. עיר משתמש בכלל זה מר בר רבינא בשיחתי עם רב כהנא, שבת ס"ג א', ועי' אמר רב כהנא: בר הינא בר תגני מרי שנין יתיה נמירנא לה לבילא תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו 1).

פשר, פֶּעל: באר. פסיקתא 198 ב', בדרשה על י"א מזמורי תהלים (ע"–ק') שכנגד י"א שבטים (מלכי שמעון), יאילם הדרשת נאמרי רק על ששה שבטים, אומר ר' יהושע בן לוי: עד כאן שמעתי מבאן ואילך צא ופשר לעצמך 2). הפעל הזה (בארמית לפתרון חלומות, ע' דניאל ה' י"ב, בכלי ברכות ג"ו א') שיה במוכנו עם ,פתר'.

פתח, קל (בניגוד ל,התם'). פסיקתא 116 א': כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות; שוט ד' ס"ו י"ב: כל הנביאים פתחו בחובות וסיימו בנחמות. ע' ערך סיים. הנשיא בייגמאית אלה יבייגמאית הבאית את"כ הוא ,דבריהם' (דברי) שצריך להשלים במחשבה. תנחומא ב' ויחי ס"ו י"ן, לדברים ל"ג א', בהשואה עם בר' מ"ט כ"ח (יאת): פתח בזיאת הברכה מיכן שפתח יעקב: שם: בשר שהתם יעקב פתח להן משה; שם (לדברים ל"ג ב"ט, בהשואה עם תהלים א' א'): וכמה התם משה באשריך... ראה דור פתח באשרי 3); פסיקתא 31 א', ויק"ר כ"ו ס' א', לויקרא י"א ד' ולהלן: כשבא לפתוח להם 4) בסיני בהמה נמצאת לא פתח אלא בטהרה. ויק"ר ס"ד ט', לישעי' נ"ב ז': גדול שלום כשמלך המשיח אינו פותח אלא בשלום; תנחומא ב' תולדות ס"ו י"ג (לבראש' כ"ו כ"ח): בעל הוא פותח לך; שם יתרו ס"ו ט"ו, לשמות כ' ב', הקב"ה אומר לאות א': וכשאבוא ליתן תורה לישראל כך אני פותח; שם שלח ס"ו י"ח, למדבר י"ג כ"ט: מה ראי לפתוח בעמלק; תנחומא ריש בשלח: ולמה פתח הכתוב בלשון הזה, במיכן התחלת הדרשה, נמצא ביתיר את העלה ,פתח לפני שם הדורש את הפתיחתא (אם להפתיחתא יש בעלים) כמו: ר'... פתח. יכך בתהלים יעזיר בראשית: ר' הושעיא רבה פתח 5). גם בלשון הזה צריך להשלים במחשבה ,דברו'. הלשון המלא מוסיף ,ואמר'. בפתיחתא לרות ר': רויח פתח ואמר; שם א' ט' (ג"כ בהספד): עאל ופתח ואמר: שם פתיחתא כ"ד, בשבל אחר יאחר מהאבית בא לפני הקב"ה בבקשת רחמים על ישראל: פתח אברהם לפני הקב"ה יאמר... פ' יצחק יאמר... פתח יעקב יאמר... פ' משה ואמר... וכסיף: פתחו בילם יכבי יקנני בקונית... יאיכ עיד בשירי קונית, שקרא משה לבדו 6): פ' משה ואמר, וגם ,תוב פ' מ' וא"; תנחומא ואתחנן ס"ו ו': עד שפתח משה ואמר מקרא זה; אסתר ר' נ' ט', מתעקית בתי הספר שבל אחד אמר פסיקו 7): פ' השני

---

1) ע' אגדת אמוראי בבל, ע' 145. 2) בשו"ט צ' ס' נ' במקום ,צא ופשר'—אתה מתשב (נ"א: חושב). 3) השוה שם ע"כ בר' מ"ט א', בהשואה עם בר' כ"ח א': אף יעקב ממה שפסק אבינו משם התחיל. כאן ,התחיל' הוא אותו הדבר כמו ,פתח', שמות מוכח—אם עוד צריך להוכחה—שפתח פירושו התחיל (הכל בדברים ר' ריש פ' י"א). שהנשוא הוא ,דברים' נראה מט"ש ,פתח דברך', תהלים קי"ט, ק"ל. 4) בי' כ"ג ס' ד': לומר להם; תנחומא חקת ס"ו ו': לפתוח (בלי להם). 5) השקפה כוללת על הפתיחתות, שמתחילות בלשון זה ע' מאיבום ע' 18. ע"ר הפתיחתות של ר' תנחומא בר אבא ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 499—486. 6) ע' אגדת אמוראי א"י ח"א 523.
7) ע' לעי' ערך ,פסוקא'.

בדק לן רבא יפשיטא ליה ממתניתין...: חולין קל"ג א', ג"ב בב; ברכות כ"ה ב', יבמית נ"ז א': ולא פשיט ליה; קדושין כ"ה א': דבעינן מינה מילתא ולא פשיט לן; נדרים נ"ז ב': פשיט ליה מן הדא; ב"ק ס' ב': פשטו ליה מאי דפשטו ליה. כשהשואל חוזר ומשיב לעצמו, חולין ה' ב': הדר פשיט לנפשיה; מגילה ג' ב': כתר דבעיה הדר פשטה; ע"ז ג"כ יומא מ"ז ב'; קדושין ט' ב'; מ"ח א'. — במובן פתרון שאלה בא הפעל פשט גם בתוך המשא ומתן של הסוגיא בניף שני ביחיד. שבת כ"ח ב': תפשוט דרב ביבי; ערוב' ק"ג ב': ותפשוט דר' אלעזר; חולין ק"ג ב': ותפשוט ליה מ...; כתוב' צ"ו ב': תפשוט ליה ממתניתין, וכן גם בנוף שלישי. שבת כ"ח ב': וליפשוט מינה ד...; ע"ז ע"ב א': עובדא הוה ופשטיה מהא...; ברכ' ב' ב': פשטי ליה מכרייתא.—במיבן יפּוּתא. ב"מ כ' ב' (רב עמרם לרבא): היכי פשיט מר איסורא ממנונא; כתובות מ' ב', מ"ו ב': ממונא מאיסורא לא ילפינן; פסחים פ"ו ב': יתיב רב כהנא וקא פשיט ליה מיפשט (כאן המיבן הוא שהרצה את הדבר באופן ודאי, שאין בו שום ספק); השוה חולין צ"ח א': ומר פשיט לה מיפשט. לפעמים מתקשר הפעל פשט עם הענין הדיון ע"י ב'. מנחות כ"י ב': כי פשיט ר' אלעזר במנחות בעי הכי; נדה ל"ד ב': כי פשיט רשב"ל בוב בעי 1).

0 איתפעל. ברכות נ"א א': הואיל והראשונים איבעיא להו ולא איפשיט להו; שבת ד' ב': בתר דאיבעיא להדר איפשטא ליה: ברכות כ"ה ב': בעיא אפשיטא ממתניתין.

0 פְּשִׁיטָא, ברכות ל"ט א': פשיטא לי; וכן בשבת ג' ב'; כ"ג ב'; מ"ט ב'; שבת ע"א א': מילתא דפשיטא להו לאבוי ורבא מבעיא לר' זירא. בניגוד למספקא (ביחוי פעול מבנין פעל) 2). פסחים כ' ב', בדרשה לאיוב ב"ד י"ד: אי פשיטא לך מילתא כנהירא... ואי מספקא לך מילתא כלילא; שם פ"ג ב': ספיקי מספקא ליה לר' יהודה דאי מיפשיט פשיטא ליה...; יומא נ"ב ב': לרב חסדא מספקא ליה לאיסי בן יהודה פשיטא ליה; נדה ב"ה א'; חולין ע"ט א' (שם אחר „מיפשיט" צריך להשלים „פשיטא"). המלה „פשיטא" באה בתור לשון קצר במקום „מילתא פשיטא היא", שאיזה ענין אי שאיזה פרט מהמשנה הוא מובן מעצמו, ולפיכך לא היה צריך לאמרו. אל השאלה הזאת שמתחילה ב„פשיטא" באה לפעמים הוכחה, ע' ברכות כ' ב', אבל כרגיל באה בלי הוכחה. התשובה על זה: מהו דתימא... קמשמע לן (מה הוא? שאם תאמר... לפיכך הוא בא להשמיענו ש...). מזה שבעל המשנה אי ההלכה שתק מיעה פלונית ולא הכניסה, מביה שהוא דחה אותה. ע' שבת צ"ד ב'; יומא ד' ב'; ב"ב קל"ז א'.

0 פְּשָׁטָא, (ארמית). המיבן הפשיט של המקרא. השאלה „פשיטה דקרא במאי כתיב" נמצאה בערכין ה' ב', לתהלים ל"ו ע', ששם משיב ע"ז רב יהודה; חולין קל"ג א', למשלי כ"ה ב' (שאלת אביי לרב דימי); ערובין כ"ג ב', לשמות כ"ז י"ח (אביי משיב); כתובות ק"א ב', לבר' מ"ט י"ב (רב דימי הביא ע"ז תשובה מא"י); קדושין פ' ב', לדברים י"ג ז' (אביי משיב); חולין ו' א', למשלי כ"ג ב' (סתם). בכל המקומות הללו באה שאלה זו אחרי הדרש שניטה מהפשט 3). בשני הבמויים הללו „פשט" ו„דרש" משתמש אביי בשיחתי עם רב יוסף, סנהדרין ק' ב' ע"ד ספר בן סירא: אי מפשטיה... אי מדרשא...; כתובות ל"ח ב': לא אתיא גזרה שוה ומפקא ליה לקרא מפשטיה לגמרי; זבחים ק"ט א' (רב נחמן בר יצחק): כפשטיה דקרא.

1) יחיד הוא השמוש בפעל הזה במאמר „פשט גרם ותני", הוריות י"ג ב'. 2) ע' ביצה ד' ב': ר' אמי מספקא ליה. 3) ואולם הבאור שנמצא בשם „פשטיה דקרא" אינו דומה לפשט המשוש של הבנת ההורות האחרונים, אלא שגם „פשטיה דקרא' הוא על פי הרוב מעין דרש.

אימי; ערובין 25 ג׳; וזעזין בנין פשטית עם ר׳ יעקב בר בון 1). — עוד דוגמאות לפשט קרייא, ויקיר ויט כי׳ א׳: ריש לקיש הוה פשיט קראי (שם מהובר על מטלי ליא טז ואילה ב׳ יט); שהטיר ה׳ יוד: ר׳ יוחנן כד הוה פשיט קריה. פשט כדרדש, ע׳ לעיל ע׳ ,מדרש. — עם ל׳, כשמלמד מקרא לאחרים, דיה כר חנא אמר עזר ר׳ יוחנן תלמידו, ירושלמי ביצ פרק פיב (8 ד׳); ובאגדתא פשטית ליה הוין מתשלי וקהלת; פסחים 36 ד׳: פשט ר׳ אלעזר לחבריא (לבר׳ ו׳ יט); וכן במגילה 72 ב׳ וסוטה 23 ד׳, בבור יח כי׳ ה׳ באה מהלקת בין דיש ובבון. על קושיותו השובו בדרשה (יפשטון ליה) בשני אופנים, אחד אמר ר׳ יוחנן בשמם ואת השני—ר׳ לוי. בור צג כי׳ ו׳: פשט לחנן, בשנעט יהודה אל יוסף, הוא באר בעצמו את מוכן המלה ,בו, בור מיד יח, ירושלמי סנהדרין 20 ד׳: פשטין יציאה מציאה (נוש ותצא, בר׳ ליד א׳ ותצא, בר׳ ל׳ טז) 2).

הפעל נמצא גם פעמים אחדות בעברית. ירושלמי שבת 15 ג׳, איבה ר׳ ד׳ ב׳: דיי יישבין ופושטין במגילה קנות 3); תוחי ב׳ תשא כי׳ יט (שמור מז כי׳ ה׳), לשמות ליד כיח: הוה (משה) לומד תורה ביום ופושט אותה בלילה ביני לבין עצמי; תחומא יתרו כי׳ טי׳: עד שתפשוט אותה ביני ובין עצמך; שיטט א׳ כי׳ יז: בבי שהוא רגיל לפשוט בהן; ירושלמי מעשרות 48 ד׳: חורן ופשטי ל׳.

פְּשִׁיטָא. (ביזני פעיל), ברור, בלי כל ספק. עפי הדרום אתרין באה ל׳. — פשיט הוא ל׳, ירושלמי יומא 38 ב׳ 4); 38 ג׳; יבמות 12 א׳; סוטה 21 ד׳; מעשרות 48 ד׳ (שם נשתבש בו פשיטי ל,פשטי׳); בשיטא הדא מילתא, שביעית 39 ג׳; תרומות 42 ד׳; בכורים 64 ב׳; פסחים 35 ג׳; הדא בשיטא שאילתות דר׳... פאה 19 ב׳; 20 א׳; בלאים 29 ד׳; תרומי 44 ב׳; נדר׳ 38 ד׳; ר׳... בשיטא ליה ש׳... פאה 16 ד׳; 20 ד׳; שבת 2 ג׳; 13 א׳; ר׳... בשיטא ליה, מעשרות 49 ד׳; חלה 58 ג׳; בשיטא לך, תרומי 40 ג׳ 5); בשיטא (ש...), בלאים 29 ב׳; חלה 57 ד׳; ערלה 62 א׳; הגיגה 78 ד׳; מהדא בשיטא, שבועות 45 ג׳, ע׳ גיב ערך ,ברוך׳.

פְּשׁוּטֵי. מְפֹאָר. ויקיר טז כי׳ ב׳, ר׳ יוסי אומר עתיד תהלים ליד יג: כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן פשוט. — בתור שם עם כנוי, בארמית: פשוטיה דקרייא, ירושלמי סנהדרין 18 א׳, לשמות כיא א׳ (הכוונה היא למה שהובא במדרש התאים בתור תני דשכיו, אבל עצם הבאור אינו כאן); שם 29 א׳, לשיר ו׳ א׳ (לפי הפשט הפשוט היו שם שלשים אלף, אבל מצה שנאמר ,ויקח עודי משמע שהיו עוד שלשים אלף) 6).

פְּשׁוּט. בנוגד לכפול, ע׳ לעיל ע׳ ,כפל׳.

0 פשט ל׳... תרין למי שהוא קושיא, כתור איזה כפק. נטין ביה א׳: קא בעי מיניה... קא פשיט ליה...; יבמות טז ב׳: קא בעו מיניה... וקא פשיט להו...; שבת קיט א׳: מיבעיא ביי לי מרב הונא ופשט לי; זבחים צו ב׳: מר בי בעינא מילתא מיניה פשט לי מסברא; שם: ר׳ ששת בי בעינא מילתא מיניה פשט לי מהתניתא (ע׳ לעיל ע׳ ,מברא׳); שבת צז א׳: הא מילתא אבעיא ליה לרב הבדא ופשטה ניהליה רב המנונא; תענית כא א׳, כתובות סט ב׳: אי איבא דשאיל לי... ולא פשטנא ליה...; מנחות צא ב׳:

1) הסוה אומה ר׳ א׳ ה׳ בכפור עיד ר׳ צדוק; דאביל חד נמוו ופשיט עלוהי מאה פרקין. 2) כאן פשט הוא במובן ילף א׳ (בבבלי) נמר. 3) ע׳ ג׳כ לעיל 267 הע׳ 4. 4) בויקיר ויא פי ו׳, פסוקתא ר׳ 63 ב׳ נמנא פשוט במקום פשיט. 5) חלה 59 ב׳: אין הפשיטא לך, צ׳ל אין פ׳ לך. 6) ע׳ אנ׳ אמוראי א׳ הע׳ 495 ב׳.

סי' ו': ביא וראה כמה צוה הקב"ה בפרשה זו; תנחומא בהעלותך סי' כ"ו: והפרשה הזאת אחר כך היתה (במד' י"א טז), בהשואה עם שמות כ"ד); שם שלח סי' כ"ו, לבמד' טו יז: הפ' הזו של נסכים היא ומכאן ואילך בחלה; פסיקתא ר' 11 ב', לשמות מ"ח ד': מן הפרשה אתה למד; שמ"ר טז סי' ו': מה כתיב בפרשה, — שמית איזה פרשיות, ויק"ר טז סי' ד': פרשת נגעים; שהש"ר ה' י"א: פ' זב וזבה; איכה ר' ב' י': פ' נדרים. — רבות, שהש"ר א' י': פרשיותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו; תנחומא קרח סי' ה': כל התורה כולה רעיה 1) פרשיות יש בה; ע' עזר ויקרא ר' י"ט סי' ג'; כ"ה סי' ח'; שהש"ר ה' י"א; ה' י"ג; ו' ו'; פסיקתא ר' 58 ב'; שמו"ר ל' סי' ה': בוא וראה כמה משיבחת פרשה זו כמה פרשיות בו (על שמית כ"א–כ"ד ובפרשה ז' של השבוע יש כמה פרשיות); ב"ר צ"ו א', תנחומא ב' ויחי סי' א' (לבר' מ"ז כ"ח): למה פ' זו סתומה מכל הפרשיות; אסתר ר' א' כ"ב: צריך אדם לשנות את פרשיותיו, — פרשיות של הנביאים, ירושלמי קדושין 58 ג' (למלאכי א' ו'): כל הפ' כתיב... וכאן כתיב...; איכה ר' ריש פתי"ח (לירמיה ל"ט): במ"ש בסיק הפ'; פסיקתא ר' 146 ב': פרשת מלך המשיח (ישעי' מ"ט ח–נ"ו); שם: פ' ותאמר ציון, ישעי' מ"ט י"ד; שם 166 ב' (ש"א א'): פרשת חנה, — פרשיות כתובים, שו"ט פ"ג סי' ג': עשרה אומות נאמרו בפרשה זו (תהלים פ"ג ז' — י'), — בתור פרשיות לא של התנ"ך, ירושלמי סנהדרין 25 סוף ב' (מדברי התנאים): ש' פרשיות היה ר' אליעזר דורש בפ' מכשפה; שם: תשע מאות פרשיות היו 2).

בארמית. ירוש' שבת 3 א': יליף שמע פרשתיה מן בר בריה (היה רגיל לשמוע את הפרשה מנכדו); סנהדרין 20 ב': ר' לוי הוה עבר פרשתא; שם שורה כ"ט (ר"ה 59 ב'): א' אפשר דהיא מפיק פרשתיה דלא אילפן: נדרים 10 ד': עד דניתכל פרשתי: תענית 67 א': אילין תרתין פרשיתא (אלו שני המזמורים).

0 מגילה ד' א', בתור פתגם המוני: אעבור פרשתא דא ואתנייה (אעבור על פרשה ואחזור עליה); ברכות ח' ב': פרשיתא דכלה (הפרשיות של חדשי כלה 3); במו"ק ט' א': תני פרשת נדרים. אילי אין פירושי כפירושי מסכת נדרים, אלא המדרש של פרשת נדרים.

פשט. פעל. (מוכני הראשון הוא הישיט). באר את המקרא, לרדת לעומקו, עיד ר' יהודה הנשיא מסיפר (איכה ר' ג' כ"ט): רבי הוה פשיט קרא וכד הוה מטי לאילין פסוקיא הוה בכי; קה"ר י"ב י"ד: רבי הוה פשיט הדין קריא; מדרש שמואל כ"ד, ויק"ר כ"ו ס' ז' (כמו באיכה ר', אלא ששם נשתבש מ"רבי הוה" ל"רב חיוה"). — בלי נשוא, ש"ט ע"ח ס' י"ט: רבי הוה יתיב ופשיט, יאחיב מיבא הבאיר למלת "חיקה" (דברים ל"ג י"ב) ושיחה ערין בין ר"ש בן הנשיא ובין ר' חייא, ויק"ר ט"ז: ר' נאי הוה יתיב ופשיט 4); ב"ר י"ז ס' ג': ר' אליעזר בן עזריה ור' יוסי הגלילי הוון יתבין ופשטין; באגדה דריבל ואליהו הנביא נאמר: הוי יתבין פשטין (משה שנאמר שם אחיב נראה שעמהן לא במקרא); וכן בשהש"ר ו' ב': ר"ע ותלמידיו וי"א ריבי"ח ותלמידיו הוו נהגין יתבין פשטין תחות חדא תאנה. עיד העסק בהלכה נמצא במקומות הללו בירושלמי, ברכות 6 ג': ר' חייא בר אבא פשט עם ר' נחמיה פירקיה; ביצה 63 א': ר' ירמיה הוה פשט עם בריה דר'

---

1) ציל קע"ה, ע' בובר שם. 2) המסורת הואת בכבלי סנהדרין ס"ח א' מביאה "הלכות" במקום "פרשיות". 3) ע' אדות זה בספרו של ר' יהודה בר ברוכי ספר העתים, הוצ' שור 246–248.
4) במדבר ר' י"ח, בעברית: ר' נאי היה יושב ופושט.

בר אבא עי' ר' זירא (תענ' יט ב); רב נחמן בר יעקב עי' רב יוסף בר מניומי (כתו' ק' ב); אביי עי' יומר בן שלמיה (בכ' בג א).

ב. ג). באורי מקראות. יבמות כא א': כל התורה נמי פירשו רבנן; שבת נח ב': המפרש פיה קרא (שב' יז כה); ערובין נד א', רב יוסף לרבא: עד המפרשת לי הני קראי; נדרים נב א', ר' יהודה הנשיא לבר קפרא: פרשה את; עז' יט א': פריש רבי ואמר (לתהלים א' ב'); זבחים מג ב', רבא: כל קרא דלא מפרש לה רב יצחק בר אבדימי 1) וכל מתניתא דלא מפרש לה ועירי לא מיפרשא.

פֵּרוּשׁ, שם הוצא מהפעל הנ"ל. לסוג א' שיך: שהשחר א' ו' (פעמים): איכן פירושי של רבי 2). לסוג ב' שיך: ירושלמי כיב 14 ג', בארמית: כל הדין פירושא; דמא' 25 ד': ברם רבא פירישי. — ב פ י ר ו ש ט. ערלה 60 ד', 61 א': בפירוש שטעתה מי ר ייזי 3); פאה 19 ב': בפירוש פלונין. — לסוג ג', פרוש בתור פירוש למקראות במעט שאין בלה בספרית הארצישראלית. רצת אפשר לרבי ליה את המאמרים שנביא לקמן ושהם מומן מאוחר. תוספתא אמור סוף פי' כיט (ליקרא כג ג'מ, בהרשה על משלי ל' כ"ד): ומי פירש לנו בפירוש שארבעה מינין הללו שהן אתרוג...; שוט ט' ג', עיד טעמי המצות; ומלה להן טעמן ופירושן 4).

0 א. שבועות ג' ב', ב"א א' (רבא), לשמות ב' ו': בפירוש ריבתה תורה שבועת שקר דומיא דשבועת שוא; מכות יג ב' (ר' אבהו), לדב' כיה ג': בפירוש ריבתה תורה חייבי כריתות למלקות; ע' עזר בתוכות ליב ב'; ליה א'; תמורה ג' ב', — ב. בכ' קב"א א': רב אבי בר נתן נמר לה להאי מתניתא ולא ידע ליה לפירושה; מגילה כי' א': האי צורבא מרבנן דשמע למילתא ולא ידע פירושה, שבת נט ב', קמ"ו ב': בפירוש אמרת לן משמיה דרב; ע' נט בפסחים יג סוף א'; ביצה ו' א': בפירוש אמר לי' מר.— לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, בתובות ט' א': יא ב'; ערובין צוד א': כתוב' פ' ב'; ביק ב' ב'; בכ' מ' ב'; קבי' א'; חולין צוד א'; צה א' 5). וכן אנו מוצאים שואלים את האומר: בפירוש שמיע לך או מכללא שמיע לך? ועיז באה התשובה: אנא בפירוש שמיע לי; ע' שבת ליט ב'; מ' א'; ערוב' מז א'; יבמ' ס' ב'; נזיר ליט ב'; חשוה נט ובחום קי א': בפירוש שמיע לי מיה דרב. — ג). בארמית. יומא י' א': מאן דלא ידע פירושי דקראי (ג"א פירושא דהאי קרא); ע"ז ד' א': פירושא דהאי פסוקא 6). ליה שיך במקצת גם מאמרו של הלל: זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא; עזר חולין סיא א': לא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי סופרים.

פְּרִישָׁה, חלק יחוד מהמקרא, ביחוד מהחומש. פסוקתא 60 ב': הפרשה האמורה להלן היא הפרשה האמורה לבאן (עה"פ ששת ביט ליה ובמדבר פיה ב); קהיר ד' ט': טובה פרשה שנאמרה ע"פ שנים מפרשה שנאמרה ביחיד (שנים — משה ואהרן; יחיד — משה); תנחומא בלק סי' ב ג': ששמעון כל פרשה יפרשה לפי נפתבה 7); שמית ר' ל'

---

1) ע' אג' אמוראי בבל ע' 64. 2) ע' אג' אמוראי א"י הג 382, 7. תוספ' אדר"נ נוסח סוף פכים (תוס' שכבר 62); וזה פירושו של רבבר. 3) ע' פרוקפל סבריא 14 ב'. 4) בוטח התמיך של המאמר (ע' אג' אמוראי א"י הג 479, 6) בירוש' פאה 15 ד' הכר המאמר הזה. — בסחסיר ג' ויא בא פירושה (ע"ל פירושו) בתור תוספת מהגליון, שאינה בפקודות המדרשים המקבילים (פסוקתא 30 א'; פסיקתא ר' 73 ב'). 5) ע' ביטוי כל המקודות אצל פרנו לברכות ב' א'. 6) בוראה בבא זו היא הוספה מאוחרת, ע' דים שם. 7) תוספ' מדרש דבי ר' ישמעאל בבמה מקומות: לפה נאמרה פרשה זו (ע' באן חיא 109).

בחת של עזקה אמר להן צאו וראו מה פרש דוד אבא פיוד נתן...; בשׁ מז ב׳ (רשב״ל לוקרא כה יד, מד); משׁכה מפורשת מן התורה. — בארמית. מגילה ג׳ א׳: דאירייתא מיפרשא מילתא דגבאי אינא מילי דמפרשן יאינא מילי דמפרשן (ע לעיל ערך בתם); ברכות י״ב ב׳, לכתרכר יג לו–מא: תני תלת מפרשן (חובת קיום המצות, פסוק ליט; מצית עציות, פ׳ ל״ח: יציאת מצרים, פ׳ מא).

0 ב. א׳, פירושים לדברי התנאים שבאו לפרש דברי קדמונים. ערי פא ב׳ (רשב״ל): כל מקום שאמר ר׳ יהודה אשתי ובמה במשנתנו אינו אלא לפרש דברי חכמים; חולין נא ב׳ (ר׳ אלעזר): לא בא ר׳ יהודה אלא לפרש דברי חכמים; ביכר י״ח א׳, בעניים: ר׳ ישמעאל בור יוסי לר׳ יהודה בר אלעאי: פרש דברך 1); בש עא א׳: פירש יהודה בר נקיבא לפני רבי, — בארמית. זבחים סח ב׳: תני והדר מפרש. במקום שאין חידוש במשנה או אומר: פירושי קא מפרש; ע׳ מיק יג א׳; בש קיט ב׳; בש קד א׳; חולין מז ב׳; ציח א׳; קיג: א׳, — עם הנוסא ,טעם: ראיה מדברי הכתוב לענין של הלכה. ברכות י״א א׳: בית הלל קא מפרשי טעמייהו; ע׳ נש ערכין כט א׳; נשין י״ט א׳. — ברכות ב׳ א׳, עיד סדרי הפרקים ר״ראשונים במשנר ברכות: מפרש כל מילי דשבחא והדר מפרש כל מילי דערבות (כאן ,מפרש לא במובן באור אלא הרצאה); ובן בנדה נש א׳: אידי דפרש מילי דתנוקת קמפרש נמי מילי דתינוק; נדרים כו ב׳: מפרש האי דפתח ברישא (שם ובנ׳ א׳ עיד דנשאות); גיור ב׳ א׳.

0 ב. ב׳, באורים לדברי מכורת עיי אמוראים. חולין ציח א׳: שני גדולי הדור לא פירשי את דרבר: נשין כט ב׳: שני גדולי הדור פירשו את הדבר; בכורות כב א׳: שמעתי... יאין לי לפרש: שם: כי אתא רבין פירשה בשמיה דרבי י׳ (ע ריש ליה ייצא מא סוף ב); בב ג׳ א׳: פירש ר׳ מיוחס בשמי. שבת קיל ב׳ (אבי׳): ראי מילתא א״ר ייחא ולא פירשה עד דאתא רבה בר אבוה ופירשה; בש קמג א׳: כי אתא רב חנא מבופרי פירשה, — בארמית. בש לח ב׳: רב שמעא דתנא דידן קמפרש 2); סוטה י׳ ט א׳: עד דמפרשת לי לרא מילתא 3); יומא ב ב׳: יקא מפרש (רב מפרש רבי מימשנתו); חולין נ׳ ו א׳: את מפרשת שמעתיה דרב. בק נ׳ ב׳: איבא דמפרשי הכי; שם קו א׳: לפרושי לדרב.

0 בלשון ,לדידי מפרשה ליה מעיה דר/...׳ בא האמורא להוציר שענין פלוני הוא שמע באוזני מפי האומר באופן ברור ומפורש (מפורשה = מפורשת או מתפרשת). ברגיל בא לשון שבוה במקום שיש איזה ספק או נוסה לא נכון במאמר הנדון והדוש בזוה. בלשון שכוה השתמשו במיוחד רבדרי אמוראי ארץ ישראל: ר׳ יצחק בר נחמני בשם ריב״ל (ברכות ל״ד ב׳; חולין טיח א׳); ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן (כתובות נד ב׳; נשין פ״ו א׳); ר׳ יעקב (עירובין פ׳ א׳; בק צד ב׳); ר׳ שמעון בר אבא (נשין עיח ב׳); ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בר חנינא (שבת צד ב׳; בש קח א׳); ר׳ יוסי בשם ר׳ חייא בר אבא (מגילה ד׳ א׳); ועוד מאמרי אמוראי בבל: מר עוקבא בשם שמואל (עירובין פא א׳; בק קיט ב׳); רב ענן (עירובין צח א׳; מיק י״ח א׳; כתובות נד א׳; פש א׳; ב מ ג׳; א׳ ב׳; בש ל״ח ב׳; חולין ל״ח א׳); רב יהודה בר יחזקאל עיי בנו יצחק (עירובין פ׳ ב׳; צ׳ ב׳); ר׳ זירא (יבמ׳ ע״ח ב׳); ר׳ יעקב (מנח׳ כט א׳); רב חונא עיי רב זירא (שם); ר׳ ירמיה

---

1) ע׳ דיש שם, בבי ארי: פרש לי רבהון, בבי מינסן: פרוש רבהון, בוסנב: רבי פרוש.
2) ע׳ נש בפתום ע׳ ב׳: סעמא דפרושים ונקי יומרש. 3) ע׳ נ״ש אנ׳ אמוראי אי״ ח״נ 600, 3.

ר״ה 56 א׳: כל מקום שנא׳ עֲיָם בחדש פירש; כלאים 26 ד׳, לדברים כ״ב י״א: פירש בבגדים; ב״ר א׳ ס״ י׳, לבר׳ א׳ א׳: ...ילא פירש. איכ׳ פירש: להלן,... (ישע׳ מ׳ כ״ב).

נתפעל. תנחומא ב׳ תולדות י״ט, למ״א י״ט י״ח (ע״פ שופטים ו׳ ל״ו ולהלן): ואלו הן אותן שנתפרשו בימי גדעון; שם וישלח ס״ כ״ג: נתפרשו שמותם (איוב ב׳ י״א); ויק״ר ו׳ ס״ ו׳: כל נביא שנתפרש שמו ונתפרש שם אביו נביא ובן נביא; שהשי״ר ב׳ ג׳: אעפ״י שנתנה תורה בהר סיני לא נענשו עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד.

מְפוֹרָשׁ. ע׳ ערך ,סתם. עוד דוגמאות. שהשי״ר ד׳ י״ב: מה שמפורש בואלה שמות (שמות כ״ה ג׳ ולהלן); שם: מה שמפורש ביחזקאל (יחזקאל ט״ז י״); רות ר׳ א׳ סוף א׳: כל אחד ואחד מפורש בפני עצמו; שו״ט י״ז ס״ ה׳: וכן מפורש ע״י דוד; שם, ק״ג כ״ ה׳: שכן הוא מפורש ע״י יחזקאל; תנחו׳ לֶךְ לְךָ ס״ י״ו: מן הפסוקין המפורשין; שם וירא ס״ י׳: מקרא מפורש הוא.

פָּרַשׁ, ב. במובן באור של הלכה. יהוש׳ ובמ׳ 4 ד׳: כך פירשה ר׳ הושעיא אבי המשנה; וכן בכתובות 32 סוף ד׳; ר״ה 56 ג׳: פירשה לוי בר סיסי לפני רבי; ב״ק 12 א׳: פירש ר׳ מנחם... קימי ר׳ לא; ב״מ 12 ב׳: פירש ר׳ סימאי; פאה 18 ב׳: ר׳ בא מפרש; ע״ז 41 א׳: ר׳ סימון מפרש; שבת 4 ד׳: אדם גדול היה ובקי במשנתנו היה ופירשה; יבמות 6 ב׳: עד שיפרש לו רבו; פסחים 36 א׳: רבנן דקסרין מפרשין להון; פאה 15 ב׳ (ר׳ ועירא): נפרש מליהון דרבנן מן מליהון דר׳ יוחנן; דומה לזה שבת 14 ב׳; קהי׳ ח׳ א׳: ומי יודע פשר דבר שהוא יודע לפרש משנתו (השוה תנחומא חקת ס״ י״ט 1). — יותר קרוב לסג׳ א׳ שיך מה שבירושלמי פאה 17 א׳ אומר אמורא אחד עד המשנה פאה ב׳, ו׳: אילולי שבא נחום ופירש לנו יודעים היינו; נטין 43 א׳: ר׳ מנא לא מפרש ר׳ אבין מפרש (כלומר במחלקת שבין ר׳ יוחנן ורשב״ל לא פירש ר׳ מנא איזו היא דעת ר׳ יוחנן ואיזו של בר מחלקתו; ור׳ אבין פירש); ב״ר כ״ט ס״ ד׳: ר׳ הונא ור׳ פנחס לא מפרשין, ר׳ הנין ור׳ הושעיה מפרשין; וכן ב״ר ל״א ס״ י״א 2).

פָּרַשׁ, ג. באר את המקרא. ב״ר צ״ח ס״ ד׳, לבר׳ מ״ט ד׳: בא ר׳ אלעזר המודעי ופירש; שמ״ר ריש כ״ט, לדב׳ ד׳ ו׳: חזר ר׳ לוי ופירשה 3); תנחומא חקת ס״ י״ח: שיודעים לפרש את התורה מ״ט פנים... (במאמר רשב״ל לע״ל ע׳ ,פנים בא ,לפרש במקום ,לפרש); שם נח סוף ס״ כ״ה, לבר׳ י״א א׳: אלא רבותינו פרשו מקצתן; ב״ר צ״ח ס״ ה׳, לבמדבר ל״ה ח׳: אע״ג דאנו מפרשין ואומרין; איכה ר׳ א׳ א׳, לאיכה ב׳ י״ו: ר׳ יעקב דכפר חנן מפרש ליה; ויק״ר א׳ ס״ ג׳, לדהי״א כ״ד ו׳: אתא ר׳ יהושע בר נחמיה ופירש הדין קרייא; רות ר׳ בפתיחתא, למשלי י״ט ט״ו: לפרש ונפש רמיה תרעב; שמו״ר ב״א ס״ ז׳, לשמות י״ד ט״ו: ור׳ חמא ב״ר חנינה פירשה משום אביו. על זה נחשב גם מ״ש בתנחומא חקת ס״ ט״ו (פסיקתא ר׳ 61 ב׳): הקב״ה שפירש התורה למשה; שם 20 ב׳: משה שפירש התורה לישראל; מדרש משלי ל״י י״ז, ר״א ל״י״: פרש לי פסוק זה.

האיתפעל מן פרש ע׳ לקמן ע׳ ,תוב׳.

0 א. ערובין כ״א א׳, לתהל׳ קי״ט צ״ז, איוב י״א ט׳, יחזקאל ב׳ י׳, זכריה ה׳ ב׳: דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה בן עידי ופירשו; ב״ב י׳ ב׳, לתהלים קי״ב ט׳ (ר׳ אבהו): שאלו את שלמה עד היכן

1) ארטית. כלאים 27 א׳, ע׳ לוי חיד 142 א׳, ע״ד גורת המלה ,פרשנתה׳ (שתי פעמים, פעם אחת בשגיאה ,פרשתנה׳), ע׳ כלמן גראסמאציק. ע׳ 307 שורה ב׳. 2) ע׳ אגדת אמוראי א׳ י״ח 340, 1. 3) ע׳ שם ח״א 556, 1.

מ״ד ב׳); אבוי (ר״ה כ״ד ב׳); ר׳ פנחס בר אמי (פסחים ק׳ א׳). — ר׳ יוחנן מספר בסנה׳ ל״ח ב׳: כי היה דריש ר״מ בפירקיה היה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי; ע׳ נ״ב עור הגיגה ה׳ ב׳: מפירקיה דר׳ יעקב שמיע לי׳; ברכות כ״ח ב׳: לא אתא לפירקא; יומא ע״ה א׳: יבילהון רבנן אתי לפירקא; ברכית ל׳ א׳: נפקו לפירקא; שבת נ״ו ב׳ (רב יוסף): הוי יתיבנא בפירקא; ברכות ו׳ ב׳: אגרא דפירקא ריהטא. — ברכים. ערוב׳ ל״ו ב׳: מותיב פירקי (חכם אחד שהיה דורש ברבים היה מושיב את התלמ׳ שהיה יושב בשעת הדרשה); כתיב׳ ס״ב א׳: בני פירקי (כלומר השימעים התמידיים של הדרשות; השוה: בר בי רב = תלמיד).

פרש. פָּעַל. א. כשהנשיא הוא המקרא או ניתן התורה (כלומר הקב״ה) או המובן של הפעל הוא הגד בריר, מפורש. ביחוד הוא נמצא אצל הציטטים הלקוחים מחלק הכתובים יהנביאים, שעל ידם מתבארים מקומות אחרים בתנ״ך או שאיזה רעיון מבוטא על ידם יותר ברור, מתהלים. שהשיר א׳ י״ד (= קהי׳ ד׳ ו׳), לויקרא ט״ז י״ג (ובכתה), מבואר ע״י תה׳ פ״ה ג׳ (כפות): הכסוי הזה אין אנו יודעין מה הוא עד שבא דוד ופירשו; פסיקתא 157 ב׳, לתה׳ ס״ט י״ד: ובא דוד ופירש; קהי׳ ו׳ י״ב (כצל), לתה׳ קמ״ד ד׳ (כצל עובר): בא דוד ופ׳; דברים ר׳ ב׳ ס׳ כ״ו: תה׳ קי״ו מ״ה, לדברים ד׳ ל׳: ודוד פי׳ אותן; שם ז׳ ס׳ ה׳: תה׳ קכ״א ו׳, לדברים כ״ח ו׳; פסיקתא ר׳ 144 א׳, תהלים קל״ז א׳: ודוד מפרשה; שו״ט קי״ט ס׳ א׳: ודוד מפרש (תה׳ י״ח ב״ד), — מספרי שלמה, ירושל׳ ב״מ סוף פרק ה׳ (10 ד׳), שו״ט לאותו פסוק: משלי כ״ד י״א (ומטים), לתהלים ט״ו ה׳ (ימוט): בא שלמה ופ׳; וכן בפסיקתא 147 א׳; 194 א׳; שהשיר לאותו פסוק; פסיקתא ר׳ 202 ב׳: שה״ש א׳ ד׳ (ונשמחה בך׳ מוכיח ש״בו׳ האמור בתה׳ קי״ח כ״ד; מוסב על הקב״ה ולא על היום); שהשיר ד׳ י׳; ד׳ י״א; קהי׳ ו׳ א׳; שו״ט י״ט ס׳ ט״ז; שה״ש ב׳ ג׳ (חמדתי), לתה׳ י״ט י״א (הנחמדים); קהי׳ א׳ ריש ב׳: קהלת א׳ ב׳, לתה׳ קמ״ד ד׳: דוד אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו שלמה בנו; דברים ר׳ סוף ט׳, שה״ש ח׳ ו׳: ושלמה מפרשה; דבר׳ ר׳ א׳ ס׳ ט׳, משלי כ״ד כ״ח: שכן שלמה מפרש, מאיוב. תנחומא ב׳ נח כ״ו: מעשה דור המבול פרשו איוב (איוב כ״ד ב׳); דברים ר׳ ט׳ קרוב לסוף, אייב ל׳ כ״ה: לפיכך א׳ מפרשה; ב״ר ב׳ י׳ ס׳ ז׳: אלי לא בא איוב לעילם אלא לפרש לנו מעשה ירידת נשמים דיו (איוב ל״ג), — מהנביאים. שו״ט קי״ט ס׳ א׳, ישעי׳ ל״ה י׳ (וכן ישעי׳ מפרש); ב״ר ל״ו ס׳ ב׳, רשב״ל אמר עה״ב בר׳ י״ו ו׳: (יחזקאל ל׳ ה׳): היינו מבורים שנתבלעה משפחתי של פוט בא יחזקאל יפ׳; תנח׳ ברכה ס׳ ג׳: מיכה ה׳ י״ד (בא מיכה המורשתי ופסק — צ״ל ופירש — הדבר, ובפסיקתא 200 ב׳: עד שבא מיכה המורשתי ופירשה); תנחומא כי תשא סוף ס׳ כ׳: ישעי׳ מ׳ י׳ (שכן הנביא מפרש ואומר); שו״ט פ׳ ס׳ ו׳: ישעי׳ כ״א א׳ (למה לא פירש הנביא); שו״ט צ׳ ס׳ י״, תה׳ צ׳ ב׳: אין אנו יודעים אם הקב״ה מעוני של עילם או העולם מעוני של מקום עד שבא משה ופירש: ה׳ מעון(...; פסיקתא ר׳ 197 ב׳, שמות י״א ד׳ (השוה עם פסוק א׳, ששם לא נתפרש זמנו): הלך משה ופירש משלי; תנחומא תצא סוף כ׳ ב׳: לא פירש הקב״ה שכר מצות שבתורה; פסיקתא ר׳ 167 א׳, לבר׳ ב׳ י״ז: שלא פירש לו אם יום משלו אם יום משל הקב״ה; מדרש שמואל כ״ה ס׳ ב׳, ל״ש ב׳: מפני מה לא פירשו כתובים כמה חללים נפלו בהר הגלבוע; תנחומא ב׳ נח סוף ס׳ כ״ד: אלא שלא פרשו הכתובים. — את הנושא צריך להוסיף במחשבה ,הכתוב׳ במקומות האלה (ע׳ לעיל ערך ,פרט׳ הע׳ 2), ירושל׳

0 **פרק**, פעל: תרץ קושיא. שבת לא ב׳: כי הוה מקשי רשבי קושיא הוה מפרק ליה ר׳ פנחס בן יאיר תריסר פירוקי; בים פוד א, ר׳ יוחנן מספר: בר לקושא בי הוה אמינא מילתא הוה מקשי ליה ב״ר קשייתא ומפריקנא ליה ב״ר פירוקי. כשהמקשה הוא בעצמו המשיב נאמר: הוא מותיב והוא מפרק לה. ע׳ ערוב׳ ציא א׳; יבמ׳ כ׳ ב׳; קדוש׳ כוז א׳; ב״ב קכט ב׳; מכות יא ב׳: ידע לפירוקי קושיא; ברכות כוז ב׳: דאי מקשי ליה מפרק ליה. — אתפעל. ב״ק כוז ב׳: ולא איפרקה.

0 **פרוקא**, שם הוצא מרפעל רוע. מלכי דרומאית שהיבאי בערך הקורם (לרבים), ע׳ ב״ק קיז א׳: אמר להו האי קושיא והאי קושיא האי פירוקא והאי פירוקא; שם יד א׳: בקושיא דר׳ ירמיה ופירוקא דאבוי פליגי; יבמ׳ ע״ט ב׳: לריא פירוקא דרבא פירכא הוא.

פרק, (בארמית פירקא). פרק מרמעה. ירוש׳ כתוב 31 ב׳: ראשי דפירקא; בלאים 26 ד׳, שבועית 36 א׳: על כל פירקא איהאמרת או על הדא הלכה איהאמרת; נדרים 40 ד׳: עד דחכל פירקי; שמות ר׳ מ׳ ס׳ א׳: ליומר פרקו או אגדתו או מדרשו; ירוש׳ תענית 66 א׳, מגילה 70 ד׳, יבמות 6 ב׳: יאות בבא ידע פרקי נרמיה 1). עיד מומורי הלל ע׳ הכתוי, ראשי פרקים, ירוש׳ סוכה 54 א׳ 2); שוש א׳ ס׳ יוז; כל מי שהוא קורא שני פרקים שחרית ושני פרקים ערבית קיים וכתיתי יהגה יומם ולילה. דמאמר דיה שאמרי בר קפרא, ותרכל בומן שאדמי חתימת התלמיד למעור פרקו משניית, מנחות ציט א׳, אימר ר׳ אמי: אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית 3). — בארמית: פשט פרקים, ע׳ לקמן ערך ,פשט.

0 נדרים פיב א׳ (עיד פרק י״א דמכסת נדרים): כולית פרקן ר׳ יוסי הוא; יבמות ט׳ סוף א׳: וקתני בפרקן; זבחים טוז א׳: באידך פרקין (כלומר בפרק השני); כוהדרין ניב ב׳: תנן באידך פרקין. — עיד פרקי מדרש התנאים. ברכות י״א ב׳: לתנויי פרקין בכפרא דבי רב; וכן י״ד סוף ב׳; ומתני לן פרקין 4); שבת סוז א׳: בפירקא דאמודאי (כלומר תיספתא שבת י׳ 5). עיד התלמוד. עכדים קיי א׳: ריש פרקא, סוף פרקא, אמצע פרקא (במלקת ע״י מקומי של תלמוד). בירי׳ ציבויא במקום פירקא שבבבלי. ע׳ ירוש׳ תרומות 41 ג׳ והשוה בבלי חולין טוז א׳.

0 **פרקא**, דרשה בצבור לפני ההמון הכשוט. חולין טוז א׳, שרב היה פוסק בעין אחר כר׳ מאיר ,וכי דריש בפרקא דריש כר׳ יהודה מקום עמי הארץ; פסחים נ׳ א׳: מבר רבא למיזרשה בפירקא; ע׳ נ״ב נדרים כ״ג סוף ב׳; תענית כוז ב׳: דרשען לה בפירקא; קרישין ל״א ב׳: מי בר רב אשי כי הוה דריש בפירקא; מנחדרין קיב ב׳: דרשין ליה משמך בפירקא (רב אשי). עיד ר׳ ייתני: נפק דרשה בפירקא, יומא פיד ב׳; ע׳ ב״ח א׳. הדרשות העבריות של אמוראים נקרא׳: פירקיה דרב, בים סוד: פירקוה דרב יהודה, שבת קמ״ח א׳: יבן האמוראים: רב העא (יבמ׳ סיד ב׳); רב חסדא (קדישין סיה א׳); רב ששת (עירובין ס״ה ב׳); רב נחמן בר יעקב (יבמות סי׳ ב׳): רבא (עירובין

---

1) שם בפעות נדפס בשני מקומות ניפא (ניסא) במקום נרמיה. 2) השוה ב׳ תענית יוג, ע״ד הבמת הנוסחי: אבל מוסרין לו ראשי פרקים. 3) ע׳ ברכות כ״ו ריש ב׳: אבדן (כך צ״ל במקום ר׳ אבין); ע׳ ר״ה ח״א 138) בספר ע״ד ר׳ יהודה הנשיא: נצטם לבות המרחץ ויתן ושנה לי פרקו (ע״א: ושנה לי פרק אחד).—הגיה ס׳ ב׳: אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד. 4) גם כאן צריך להוסיף קודם ע״ם הנוסח הנכון: לתנויי בכפרא דבי רב (ר״ה ח״א 65). 5) בע״ז י״ד ב׳ אומר רב הכרא ע״ד הפרק ההמשי של מס׳ ע״ז: נמורי העבודה זרה דאברהם אבינו ר׳ מאה פרקי הוון ואנן המשה הנן (המספר ר׳ מאה הוא מספר עגול, ע׳ ב״ב י״ד א׳).

0 ע' ערך בֶּלֶל. — בזק נד א, סג כ; נסתם רחטנא הד פרטא. — לפרט ל...; ע' הדגמות אצל לוי חד 110 ב.

פָּרַךְ, פָּעַל: כקשות (כדוק: פָּרַר, עָמַן). נדרים נא א, בספור עיד ר' יהודה הנשיא וכר קפרא: כל דאמר ליה רבי דהכין הוא תועבה (ויקרא כ' יג) פרכה בר קפרא. בקשיות של ר' אחאי נאמר תמיד ,פרוך רב אחאי'; וכמות כוז א' ומז א'; בתוכות מז א'; קדושין יג א'; שבועות מא ב'; ובחים קיב ב'; בכורות ו' א'; חולין כוח ב: נדה 5: א (ע' יאהרבוכער של בריל II, 28). — סוטה ל' א': ולא פרכית; חולין קט' ב: פרכיני עלמין יח א': מרפרכין; ברכות כא א'; לה א'; שבת כוח א'; ב' א'; סוטה ל' א'; ב ק' ב.

0 **פְּרָכָא**, (פירכא). קדושין. בכח' כוח ב', חולין פה א': את ליה פירכא; ברכות ד' א': את לתון פירכא; מכ' ו' א', מנח' סו א': לבולהו את להו פ' לבר מ...; בים קל ב: בבקא דדוגא... והוותי בים פ'; חולין קיד א': מעיקרא דדוגא פירכא. ברכים. חולין סו' ב' (רבא): אהדורי אפירכי למה לך? (למה תתבע אחר קשיות?).

פְּרֻנָּם. המצא ערבים, דאי למלוי מלכות. אפי' הוא מאר חלטון הבא בדרך רשאלי בשמות ר' ריש מיל, שמם המאסף את המאמרים של המדרש הזה פנוי אל יריחו, הרוצה לפרסם את כל הדמיוחת שיש בין ישראל ובין העכו ואומר לו: אתה מפרנס את כל אותן הדעות האמורות בו... ובסוף אתה מפרנס...; והוא מביא רק את הדמיון שנאמר באהרונה והשאר (ע' ויקר ל'; מדרש שמואל טיו) השמיט בשביל הקציר. כך נמצא חלטון הזה עיר רק בספוק ר', הפתיח הראשונה שבפרשת הראשונה (1 ב'), עתיב ותי מים ב', באה רק ההתחלה והשאר הוא מיעין לבקש במקום אחר: את צ' ל ואתה] מפרנס בפתח הזה השיטה בתחלת פ' אחרי מות, וכן בפרשה ה' בפתיח, עתיב שחוט ג' יא: ומפרנסי כשם שהוא אומר בשיר השירים: ע' ג: כ לעיל ע' ,פיס 1).

פְּרָסָם, פסוקתא 24 א' (השוה פסוק' ר' 48 ב), לבר פ' ר'; הכתובים לא פירסמו מיתתה אלא מן העד; בור עיז ס' ו', מדברי תנא: לא פירסמו הכתוב; שחשיר ר' יהב, לויקרא כוד יא: ופרסמה הכתוב (אותו הדבר בתנחו' בלק ס' כוח); תנחו' ב' ויקהל יא, לעיל י' טו: הב' פרסמו 2); בור בוח ס' א', ויקר בוק יג, למדרים יד ה' ותה' פ' יד (חור בתור כמל של רומא): מכל הנביאים לא פירסמה אלא שנים משה ויונק; שהשיר ר' ריש יא, לשחיש ר' יא (עיר הנביאות של ישראל); ובא שלמה ופירסמן; שם, לוכרי יד ה' (כל קדושים הם הנביאים שנבואתם לא נתפרסמה); לעתיד לבוא הקבה מביאן ומפרסם נבואתן; ויקר ריש ל'ב, לויקרא כוח יד: וכבר פירסמן על ידי משה; תנחו' ב' ויקהל יא, לשמות לז א': והוא מפרסמו בכל פעם; תנחו' ב' וירא ס' ל'ב (הקבה אומר): ולא פירסמתי לבאי שלם מה היה האילן שאכל ממנו אדה"ר; שם ואדא ס' ה', בפסיקתא לשמות י' ב': לא פרסמתי לדם אם מפרש הוא. — נתפעל. שהשיר ד' יא, רות ר' א' א': ולמה לא נתפרסמה נבואתן; תנחו' ויקהל ב' ד', שמיר מיח: ומכולם לא נתפרסם אלא בצלאל.

1) סמוך בלטון זה אנו מוצאים עור אצל התנאים. ע' ברייתא בים ויד א': סיוענתה ארון לארבו צא ופרנם ארון לרחבו. 2) אבתר ר' א' ס' (ר' יהושע בן קרחה): מה ראה הכתוב לפרסם מעורתה של ושתי.

(מישעי' מ"ו ד'). יצרכי יהודה על בשורית טבות שבשרתי. מהתשובה של התינוק השני אפשר להוכיח, שתמיד נחשו בפסוק האחרון שלמדו בבית הספר.

0 **פְּסָקָא.** פסק־הדין. כתובות ע"ז ב', נדרי' ל"ו ב', ל"ט א', קיב ב'; מאי פסקא; ב"ב קיל א'; פסקא דדינא.

פֶּסֶק. (?) הברלה; פְּסִיק־סימן של הברלה. שמו"ר ב' קרוב לסוף (לד' פסוקים שיש להם השואה: ברי' כ"ב י"א; שם מ"ו ב'; שיר א' י'; שמות נ' ד'); אתה מוצא באברהם אברהם יש בו פסק (כלומר בין שני השמות אברהם יש קו מפסיק), יעקב יעקב יש בו פסק, שמואל שמואל יש בו פסק, אבל משה משה אין בו פסק 1).

0 רבים. מגי' נ' א', לנחמי' ח' ח'; ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים (כלומר הפסקות שנעשות לפי טעם הענין); חשוה נדרים ל"ז ב'; פיסוק טעמים.

פַּעַם. שהשיר ד' ט"ו (ר' יוחנן): מ"ח פעמים כתוב בתורה באר באר בגד מ"ח רבתים שנקנה בם התורה; ויקר ל"ד ס' א': כ"ב פעמים כתיב אשרי; שם ד' ס' ב'; ו' פעמים כתיב כאן נפש בגד ו' ימי בראשית; שהשיר ו' א': ד' פעמים כתוב כאן שובי בגד ד' מלכיות ששולטין בישראל; קהיר ט' ה' (לדניאל ט', ב"ג ו', ג', י"א): ג' פעמים כתיב כאן המודות; איכה ר' א' י"ג (לאסתר ז' ה'); ויאמר ויאמר שתי פעמים; רות ר' ב' י"א: למה שני פעמים הגר הגר לי; פסיקתא ר' 180 א' (לש"א א' י"א): ג' פעמים כתוב בפסוק הזה אמתך אמ' אמ'; תנחומא תולדות ס' י"א, לבר' כ"ז ל"ג (הצד ציד): למה שני פעמים.

פֶּרֶט. קל: ציין כל דבר בפני עצמו. תנחי' ב' תולדות כ', עה"כ דהי"א ג' י"—כ"ד: ועד כאן פרט לך הכתוב; פסיק' ר' 58 א', לויקרא י"א ד'—ח': פורט כל אחד יאחד בפני עצמו; שם 32 א' (על ארית פסיקי תהלים שבהם כל אחד מאיברי האדם משבח להקב"ה); וחזר ופרט.

0 פסח' כ"א ב' (ר' אבהו), עה"כ דב' י"ד כ"א: כ"מ שנא' לא יאכל... אחר איסור אכילה יאחר איסור הנאה בתשעה ע"ש שיצרינו לא רבתים בירך שפירט לך בנכלה: ב): ובמ' ג"ו ב' (רבא): אחרי אשר הוטמאה (דב' כ"ד ד') הכל הוו בכלל בשפירט לך הכתוב (במד' ה' י"ג) נבי אשת ישראל והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת מכלל דאשת כהן כדקיימא קיימא.

פָּרָט. (בארמית פְּרָטָא). ע' לעיל ערך כלל". — פָּרָט ל..., הלשון הזה שמראה שצריך להוציא איזה דבר מהכלל האמור בכתוב. ונמצא פעמים אחדות בב"ר: בך בב' ל"ב ס' ח' — השוה ירו' מגי' 72 ב' — לבר' ו' י"ד: כל צפור כל כנף פרט למרטיא ולקטיעיא; שם, לפסוק ט"ז; שם ס' י"א, לבר' ז' כ"ב: פרט לדגים; ל"ד ס' ח', לבר' ח' י"ט; ל"ה ס' ב', לבר' ט' י"ב: פרט לשני דורות; ויקר ט' ס' ב', לויקרא א' ב': פרט לגוי (והו מהתנאים); ואולי גם ירו' ברכ' 3 ב', לדב' ו' ז'; שם 4 ג', לשמות י"ג ט'.

---

1) רק במרים אחד נמצא בכל הפסקים, חוץ מיחזק' ט'. אבל בהוצאת העתיקות של התנחומא בא „בכל הפרשיות". 2) בירו' ערלה 62 ד', ששם אמר ואת ר' אבהו בשם ר' אלעזר בלשון הזה: כל מקום שנא' לא תאכל... את תיפס איסור הנאה כאיסור אכילה עד שיבוא הכתוב ויפרש לך, כשם שפירש לך באבר מן החי ובנבלה. ואתיכ באה השאלה: למה פירש לך באבר מן החי? ומשיב משמות כ"ב ל'. ואתיכ שואל: ומה פירש לך בנבלה? ומשיב מדב' י"ד כ"א. כנראה הגירסא „פרש" במקום „פרט" היא העקרית.

היה? אייב אמרי על עצמו; ייצא יין, לתמ' נזיר י"ט: מי... דוד אמרו בשעה...; שם כ"ט, לתמ' קמ"ב י', נ"ב כ"ב; יארא י', לתמ' ביר ז': מי... שלמה אמרו; אחרי א', לאייב ל"ז א': מי... אליהוא אמרו; תרומה כ"ו ז', למלאכי א' ב': הפ' הוה מי אמרו? מלאכי אמרי; תזריע י"ב א', לאייב כ"ט ב': הפ' היה אייב אמרי; אמור כ"ג, לתמ' ל"ח י': יפה אמר דוד הפ' הוה; פסוק' ר' 196 א', לתמ' קי"ט ס"ב: היה אשר הפ' הוה; שמ"ר ריש י"ח, לתמ' ביר י': שלמה אמר הפ' הוה; שי"ר י' כ' ט', לפסוק ז': דוד עצמו אמר הפ' עלי; תנחו' ראה כ' ט' (לניאל ט' י'): דעת מישאל יעירו אמרי הפ' היה; איכה ר' א' י"ז, ליתצ' י' כ"ג: מי אמר הפ' הוה?... מי שאין לפניו לא אבילת יפא שוטה; שם פתיחתא ב' קרוב לסוף, להושע ז' י"ג: והתחיל הקב"ה אומר להם את הפ' הזה; שמ"ר י"ו כ' י"ד, לאייב ל"א י"ח: מי אמר הפ' היה: שר העולם אמרו 1); שיהש"ר ב' א': הפ' הזה המדבר אמרו 2).

בארמית פסוקא, ע' ערבי, דרשן, בוקי, עפקן.— איכה ר' א' ט"ז, במעשה במרים בת תנחום: הוציא החמישי ואמר גם הוא פסוקים.—ברכות, איכה ר' נ' א' (עד פרשת אני הגבר): דהוא תלתא תלתא פסוקים; שם נ' י"ט, ע' ערך ,אית'. — ביר ל"ז ס"י ח'; תשוה ירו' מגי' 74 ד', לנחמו' ח' ח'; ובכ"מ במקרא אלו ראשי הפסוקים 3).

0 מגי' י"ב ב', לאסתר א' י"ד (ר' לוי): כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר; ברכ' מ"א א' ושנ, לדב' ח' ח': כל הפ' כולו לשיעורין נאמר; ביב ח' א', להושע ח' י' (נקנו), שולא אמר: פ' זה בלשון ארמית נאמר; ברכות נ"ז ב': השכום וגפל פ' לתיך פיו הרי זו נבואה קטנה. — ברכים, מגי' נ' א', נדר' ל"ז ב', לנחמה ח' ח': שום שכל אלו הפסוקים.

0 בארמית. תענ' כ"ז ב', מגי' כ"ב א': כל פסוקא דלא פסקה משה רבינו אנו לא פסקינן 4); קדו' ל' א', לשמות י"ט ט': במערבא פסקי ליה להאי קרא בתלתא פסוקי: שבועית ל"ז ב': כמשמרית דהאי פסוקא; ברכות ח' א': חד פסוקא דרחמי 5), בנין ת"י ל"א י'; תענית ט' א', ריהה שאל לעוקא ברית הדיש לקיט: אומא לי פסוקך (הוא השיב הכרים י"ד כ"ב). בפעם השניה ראו שאל לעוקא, ויהל השיב מעשלי י"ט ג' 6). — ע' ריית מסופר (ילקו' ע"ח ב') שעשיע לי מציותי של שמואל, יכרי של רב, ע' אחד מילדי בית הכסא, כי על השאלה בפיק לי פסוקה, עונו הלו: ישמואל מת (ש"א כ"ח ג'). גם רב ששת נרמי עיו ששאל אית תניק את פסוקו, ויהל עוד משכ ב' ב"א (נעזן ס"ח א'). בכפיר עוד אלישע בן אבויה נאמר שהוא שאל לתינוקות שיפסקו לו פסוקיהם, יהם עוו מישעי' מ"ח כ"ב; ירמי' ב' כ"ב; שם ד' ל'; תה' נ' ט"ז. ועל שאר התינוקות נאמר: ,כולהו פסקו ליה כי האי גוונא, ומזה למד אלישע שיתשובתי לא תתקבל 7).

מלבד בבבלי נמצא הלשון הזה רק באגדה עיד מרדכי והמן (אסתר ר' ג' 1), מרדכי שאל לשלשה תינוקות לכל אחד ,פסוק לי פסוקך', יאחד השיב מישעי' ח' י', יהשני אמר: אני קרוני היום יבוה הפסוק עמדתי מבית הספר; פתח השלישי יאמר

---

1) ע' ב' יבמ' מ"ט ב', לתה' ל"ו ב"ח (ר' יונתן): פ' זה שר העולם אמרו, וכן בחולין פ' א' (ר' יונתן בר פפא לתה' קיד ל"א). 2) פסוק—מדרא, ע' לעיל ח"א 104 הע' 2. תנחו' נ"ח כ' י': מפורש מן הפסוק. 3) ע' בריית' ירו' שבת 3 ב' ו: רשבי': אומר: התינוקות מתקנין לחן ראשי פסוקין לאור הנר. 4) וכן בכרכ' י"ב ב': כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן. 5) בבבלי מיוחס: פסוקי דרחמי. 6) ע' דים שם. 7) לפסוד יש אפי בבבלי ברור, אבל מעיית היא בבריית'א.

פסק, הפעיל, הפסוק הענין, ע' לעיל ערך ,ענין. — בארמית. אפעל: חלק איזה פסוק, ירוש' חגיגה 78 א' (עה"כ דהי"א כ"ט כ"א, רשב"ל): הדין פסוקא... מאן דמפסיק ליה... מאן דקרי כוליה...

0 קל (ארמית, פַּעַל). הלשון ,פסוק לי פסוקך' ע' הערך הבמוך לקטן. פְּסַק סידרא, ע' לעיל ערך ,סידרא'.—בבור' י"ד ב' (רבא): כבר פְּסָקָה תנא דבי ר' ישמעאל: שוב רבא, יבמות כ"ז א', לבמדבר ל' י'; כאן המיבן הוא ,התם הדברי; השוה הלכתא פסיקתא, לעיל 184. – פסיק (קא פסיק) ותני, כלומר בעל המשנה התם וקבע, ע' ערובין ב' א'; סוכה ב' א'; כ"ט ב'; יבמות ט"ז ב'; כ' א'; כ"א א'; נטין י' ב'; כ"ו ב'; נדה נ"ו ב'. — לוה הבינוני פעול (פַּעִיל), תמורה כ"ג ב': מילתא דפסיקא ליה קתני מילתא דלא פסיקא ליה לא קתני; מעילה כ' א': הא פסיקא ליה הא לא פסיקא ליה; תמורה כ"ב א', מעילה י"א א': רישא פסיקא ליה סיפא לא פסיקא ליה; נדה נ"ה ב': דלא פסיקא ליה למתני. – הפעיל, אַפְעֵל: הפסיק הענין, ע' לעיל 253; ערוב' כ"ג א': התם אפסקוה רבנן הכא לא אפסקוה רבנן (דומה לפַּעַל ב,פסוק ותני') 1).

פָּסוּק, אם בפסוק אחד נאמרו ענינים אחדים או בא הלשון (כרניל באים שלשה דברים) ושלשתן בפסוק אחד, ע' ירי' ברכ' 11 ר'; תענית 65 ב'; ס' א' שי"ח 65, 74; מגילה 74 ב'; נדר' 28 ג'; ויקר' פוף ליה; קהלר' ה' ריש י'; פסוק' ר' 200 א'; ושלשתן נאמרו בפסוק א', בי"ר מ"ד ס' י"ב; בויקר' י"ג קדוב לסוף; ומשה כתב שלשתן בפ' א'; רות ר' ד' ז'; ושלשתם כתובים בפ' א'; ירוש' סוטה 18 א', ויקר' ריש י"ח; ושלשתן דרש ר' מפ' א'; פסיק' 100 ב'; ובולם בפ' א'; דברים ר' ב' ס' ב"ה; כולן בפ' א'; שלשה שאמרו בשם ר' לוי: שלשתן אמרו פ' א', אסתר ר' א' סוף א'; ירוש' ערובין 26 ג': אין קורין פ' על גבי מכה בשם; ע' קהלר' י' ה': אמר ליה מה אמרת עלוי; אמר פסוק פלן בתר פלן; ויקר' ט"ו ס' ב': הוציא לו ס' תהלים הראה לו פסוק...; תנחומא במדבר סוף ס' י': ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק; ויקר' כ"ה ס' ב'; לדברים ל"ג י"ח (ולובלין אמר): לפיכך נקרא הפ' על שמו; פסוק' 107 א': זה שאמר הפ'; תנחו' תזריע ס' ט': לפי שהפ' אומר; בי"ר נ"ו ס' ה': שאין הפ' מדבר אלא ב...; תנחו' ריש בהר: הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם (משלי כ"ח כ"ב); תזריע ריש י' (לחבקוק א' ז'): הפ' הזה מדבר באדה"ר וכפרעה... ובבני אדם; דברים ר' ד' ס' ז', לתה' ל"א ח': הפ' הזה מדבר ביוסף; תנחו' קדושים ס' ד', ליהושע כ"ד י"ט: פ' זה פתח הוא למינין; בי"ר מ"א ס' ז', לבר' י"ג י': כל הפ' הזה לשון ערוה הוא; שמו"ר ו' ס' א', לקהלת ב' י"ב: הפ' הזה נאמר על שלמה ועל משה; שו"ט נ"ה ס' ד', לפסוק י"ט: פסוק זה על רחל נאמר; שם פ"ו ח', לפסוק י"ו: ביעקב נאמר הפסיק הזה; פסיק' ר' 30 ב', לתה' ק"ט ק"ה: אימתי אמר הפ' הזה; רות ר' ב' ד', לויק' כ"ז מ"ד: אנשי כנהג"ג היו מצטערים על הפ' הזה; איכה ר' א' ט"ז, לתה' ס"ח כ"ג: האיר הקב"ה את עיניהם בפ' הזה; בי"ר ד' ס' ב, ח' ס' ח', מ"ט ס' א': בשהיה מניע לפ' הזה; שהשי"ר נ' ג': מתחיל קורא והולך עד שהגיע לפסוק הזה; ירו' מוע"ק 83 ב', רות ר' בפתיחתא (בפרפרוה לירמי' ל"ו כ"ג): כיון שהגיע לפ' החמישי (איכה א' ה'). ביחוד במדרשי ר' תנחומא נמצא פעמים רבות מעין בבי מי צריך לשים בסיק י"ה א' אחר; לפעמים זה בא מתחלה בתיר שאלה. תנחומא ב' תילדות ס' י"ג (לאיכ ב"ט י"ט): מי אמר הפסוק

1) ע"ר הבטוי ,פסוא חריפא מפסקא קראי, מנחות ע"ד א', ב"ב קי"א ב', ע' אנ' אמוראי א"י ע' 132.

פַּלְטָא. פֵּעֵל. כנגון של הירושלמי: הדא מתרתי לא פלטת לכין (אחר מהשנים לא ניצול לכאן), כלומר הנה נתונים אתם בידי דילמה; ע' ברכ' 6 א' (= נזיר 56 א').

פַּלָּפֵל. (נגזר מן פֵּלֶפֶל, גרגר של עץ הפלפלין). התוכח בחריפות 1). שוט א' כ' ט"ז: הדורה היא ומשובחת שמועתן של רייה ורשב"ל שהן יושבין ומפלפלין בה.

0 ב"מ פ"ה ב': בשלא מצא רשב"ל קברו של ר' חייא אמר: שמא הם ושלום לא פלפלתי בתורה כמותן, שבת ל"ג א'. בפרפרוה אחת של רבא ליישע' ל"ג ו': פלפלת בריבמר.

פִּלְפּוֹל. שם הנגזר מהפעל הנ"ל 2). ירוש' תרומות 42 ד' (רשב"ל): מפלפול חבריא שמעית דא.

0 תמורה י"ד א', עיד התלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה: אף על פי כן התורן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו; חולין קי"ז א': מתוך פלפולו של ר' חייא. — בארמית, ערוב' ס"ז א': רב ששת מרתע כולית נופיה (היה רועד כולו) מפלפולית דרב חסדא; כתוב' קנ"ב (ר"ת בר חמא): אם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי.

0 **פנה.** לטרמין של התנאים ,מיפנה' 3) (כלומר מה שהוא למותר ואינו אלא לדרשא) שיוך ל"ב הכנין אפעל של פעל יה'. ע' נדה ב': ריש א': אפנייה רחמנא; שם כ"ב ב', לברי' א' כ"ז ב' ו', וברא לנופיה וייצר לאפנויי; שבת ס"ד א': אפנוי מיפנה; בכורות ל"ב א': למה ליה לאפנויי.

פָּנִים. אופנים שונים של דרשות המקרא. ירו' כלה' 22 א': כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור. כך דורש ר' יוחנן ,ורבותינו, שהי"ט ב' ד'. השוה פסוקתא ר' 101 א'; שוט' י"ב ס' ד'; שהשי"ר ב' ד' (ר' יצחק): התורה שנדרשת מ"ט פנים...; ויק"ר כ"ו ס' א', פסיק' 31 ב', שוט' שם, ר' לוי: הילדים שהיו בימי דור הוו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים...; פסיק' ר' 58 א' (ר' יהודה בן פזי דורש את המלה ,שבעתים', תהי' י"ב ו': שבעה בפעל שבעה = מ"ט): שהתורה נדרשת מ"ט פנים; קה"ר ח' א' (= פסוקתא ר' 62 ב'), באור ל,ומי וודע פשר דבר': שהיו יודעין לדרוש את התו' למ"ט פנים; פסיק' ר' 53 א', עהי"ב שמות י"ז ט': ר' תנחומא בי רבי אימר כאן חמש פנים (שעמלק נפל דוקא בידי זרעו של יוסף).

אַבָּן. תרגום ארמי מהעברית פנים. ירו' חגיגה 78 ד' (עיד תלמידיו של ריש"): דהוון בולהון דרשין הדין פסוקא (ישעי' ה' א') מן שבע שבע אפין; איכה ר' לב' ב': ריית הוה דריש שתין אפין בבלע ה' ולא חמל ורבי הוה דריש עשרים וארבע אפין.

0 נדרים מ"א א': תלת עשרי אפי הלכתא; ברכות ד' ב' (עיד מזמור ק"ט): דאתיא בתמניא אפי.

פַּסֵּל. קל, בניגוד ל,כשר'; חלק והבדל, הכלל שהובא לעיל בח"א ע' ,הוסיף': כל מקום שאמר אלה פיסל את הראשונים, עהי"ב ברי' ב' ד' ו' ט'; ע' ב"ר י"ב ס' ג'; ל' ס"ו ג'; תנחו' ב' שמות כ' ג'; משפטים ב'; שמו"ר א' קרוב לראש; ל' קרוב לראש; רות ר' ד' י"ח.

1) השוה הרוף, מנ' ו' א': פילפלתא הריפתא (גרגר פלפל חריף) — הרוף השכל, הוקפה = חריפות השכל, ע' לוי ח"ב 114. 2) עוד בבריית אבות ו' ו': פלפול התלמידים; ב"ב קמ"ה ב': בעל פלפול; ע' ג"ב לעיל סוף ערך ,פרקן'. 3) בבבלי נסצא ג"כ ,מופני', או בדרך הלשון הארמית ,מפני', ע' ד"ם ח"ז 186.

עליו; כשמת ליי בר סיסי, עאל אבי ישמעיאל יאפטר עליו, ירו' ברכ' 5 ג'; קהיר יב ינ; ירו' עז 42 ג'; עאל ר' יוסי ואפטר עלוי; קהיר ב' ב'; עאל ר' וכאי ואפטר עלוי (ויקר כ' סי' נ' איתו הדבר בעברית: הפטיר עליו ר' וכאי); פסיק' 169 ב'; עאל ר' וכאי ואספיד עליו. המספיד היה ביחד אחד הכתובים, דיוק איתי דברשתי היא מקשי שבחי הנפטר.

פִּיּוּט, שם שנגזר מהפעל פִּיֵּט, שמקורו ביונית ποιήτης שירה, ברותא. ביר פיה סי' ב'; יהיבו הוא אייל מריוח (לפי בעץ בישראל (ר' יח') מיתי של נביכיעצר לבלשצר ילגי על אייל מריוח); שלא יאמרו דברי פייטין דן כדי שיהיו כבל שאנו ביום הקדש (1). ע' אנ' אמוראי אי חג 294. — המשורר נקרא פיימנא, ע' לעיל ערך ,אלפא ביתא'. ע' עוד ויקר' ל' קרוב לראש, שהשיר ג' ו' אחד משבחי ר' אלעזר ברבי שהיה פייטן (נ"א: פייטי, פייטס).

פִּים. פָּעַל: רַצוֹת. תנחו' קרח סי' טז, לכמדבר טז (ח' – י"א): כל הדברים האלה פיים משה לקרח ואין אתה מוצא שהשיבו דבר. — התפעל. פסיק' ר' 144 ב': ,ואם אין אתה למד מכאן יש לך להתפיים ממקום אחר'. ואולי במקום ,להתפייס' ציל שם, כדעת פרידמן, להתפרנס. ע' לקמן ערך ,פרנס'.

פְּלֵג, פָּעַל. הכיווני פעול פְּלִיג (2) מוסב או על המטרת שבה חולקים, או על החולקים עצמם. א. ירו' ברכ' 9 ג': אשכח תני ופליג; ע' לקמן ערך ,שבח'; כלאים 32 א' שורה י"ח, כ', כיב, כיח: מתניתא פליגא על רבי; שהשיר א' א': מתניתא דר' חייא פליגא על הדא שמעתא, מתניתא אמרה... ושמעתא אמרה... (עיד סדר הספרים של שלמה); רות ר' ד' ז': מילתה דר' הניגא פליגא. — ב. שהשיר א' א': ר'... ור'... ור'... אמרו דבר אחד ר' יוסי בן חלפתא פלג אתלתיהון; כיר ט"ו סי' ז'; תרין אמוראין פליגי; שהשיר ד' ט"ז: פליגי בה תרי אמוראי. כשנאמר על שתי דעות הלוקות לכאורה, שהן באמת אינן חלוקות, או בא הלשון: ולא פליגי (פליגין), ע' ביר כיב סי' ה'; ליד סי' ט'. שהשיר א' ט"ז; קהיר ד' נ'; איכה ר' א' ט"ז (מעשה ברואה); פסיק' ר' 62 א'; 76 א'; 202 א' (3). — אתפעל (4). פאה 15 ב' ז': איתפלגון חוקות ורויחה; שם שורה י"ג: איתפלגון ר"י ורשבי"ל; השוה ביר ט"ו סי' ז'; כיא סי' ז'; כיב סי' נ'; ליד סי' ט'; ציא סי' נ'; קהיר ז' ט': על אילין המשה לא אתפלגון (חמשה מחברי תהלים).

מוּפְלָג, ע' לעיל ע', כמד'.

0 ברכ' ב' ב': סיפא ודאי פליגא אמתניתין; שם ז' א': ופליגא דרשבי"; בימ ה' א': רב תנא הוא ופליג; ברכות מ"א א': פליגי בה ר' אמי ור' יצחק; יבמות פ"ו ב': פליגי בה ר' יונתן ומביאה; מ"ק י' א': פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן; יבמות ט"ז ב': פליגי בה רב יוסף ורבנן ותרוייהו משמיה דרבבי'ח; שבת ל"ו ב': כי הוכי דפליגי בי... פליגי נמי בי...; חולין צ"ב ב': הא מיפלג פליגי בה. — אתפעל. ביחוד בשאלה: במאי קמיפלגי (במה נחלקו); ע' ברכות ד' ב'; שבת קי"ח א'; מנחות כ"ז ב' (התשובה: בהאי קרא). — בהא קמיפלגי, ברכות כ"ב ב'; בפלונתא ד... קמיפלגי, שבת קי"ז ב'; ערוב' ע"א ב'. — פַּעֲלֵי: הִבְדֵּל (5). בבור' ל"ג א': דפליג רחמנא בין... לבין... (6).

---

1) ע' אנ' אמוראי אי חג 294. 2) בעברית הֶלֵק, השוה הדוגמאית שאצל לוי ח"ב 63 א'.
3) שהשיר א' ב': מה עבד לה ריבי"ל ? פליג. בפסיק' ר' 111 בא בפעות ,עוד' במקום ,עבד'.
4) בעברית: נחלק. 5) ע' לעיל ח"א ערך ,הלק'. 6) ע' פרנסדורף ע' 10.

0 **עֲקָר.** (ארמית) = שרש. פסחים ע״ח א׳, עה״כ דברים י״ב כ״ז: עיקר קראי בוכחים הוא דכתיבי. — חולין קי״ח ב׳: מעיקרא כי כתיבא יד אהכנסת כתיבא. — מְעִיקָּרָא (=מתחלה, בניגוד לבסוף). יומא כ״ט ב׳, עה״כ ש״א י״א ח׳, בהשואה עם ט״ד ד׳: מעיקרא כתיב ויפקדם בבוק לבסוף כתיב ויפקדם בטלאים; מגילה ט״ז ב׳, לעזרא ב׳ ב׳, בהשואה עם נחמי׳ ז׳ ז׳; כתובות נ״ב ב׳: מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר; ע״ז ח׳ ב׳: מעיקרא מאי דריש ליבטיח מאי דריש; ביצה י׳ ג׳ א׳: מאי שנא מעיקרא... ומאי שנא לבסוף...; חולין קמ״א א׳, לדברים כ״ב ו׳: שלח מעיקרא משמע (ע״ד שלוח הקן); יומא ל״ו ב׳, עה״כ ויק׳ כ״ג כ״ב: תעזב מעיקרא משמע 1).

עָרֵב. פָּעַל. ערבב דבר בדבר. ע׳ ערך ,אות׳.

0 **עֶרֶךְ.** קל: כדר. הביעי הפעיל עָרִיךְ בקשר עם תַּלמוּד מראה על למוד שבבר מסודר ומיכן. בכפיר אחד מזמן התנאים אימר ר׳ מתיא בן חרש ע״ד מאמר שקבל רשב״י מר׳ אליעזר ב״ר יוסי: תלמוד ערוך 2) הוא בפיו של ר׳ אלעזר ב״ר יוסי; ריוח אמר (מנח׳ פ״ח ב׳): תלמוד ערוך הוא בפיו של ר״ע 3); ע׳ ג׳כ זבח׳ י״ט א׳ (ר׳ אמי): תלמוד ערוך הוא בידינו 4); וכן בביצה ל״ד ב׳ (רב נחמן) 5).

עשה. קל. אפי׳ הוא הלשון של התנחומא בשאלה ,מה עשה...׳, שבזה היא מיוסף טעם לפרפרוה למה שנאמר בתורה. — מה עשה הקב״ה?..., ע׳ תנח׳ ב׳ ברא׳ ס״ ב׳; נח י״, כ״ה; וירא כ״ה; שמוני י״א; ע׳ ג׳כ במרבר ס׳ ו׳; שם מקץ י׳: מה עשה יוסף; ויגש ח׳: מה עשה דוד.

עֲשֵׂה. ולא תַּעֲשֶׂה. דוגמאות מירושלמי: שבת 9 ב׳: אין עשה מלמר על לא תעשה; כבורים 64 א׳, קר׳ 66 ב׳: כל לא תעשה שבא (שהוא בא) מכח עשה עשה הוא; ברכ׳ 3 סוף ר׳: (עובר) בעשה ולא תעשה.

0 ע׳ ערך ,לאו׳.

פ.

פגם. קל. ירו׳ שביעית 36 ב׳, קרושין ס״א נ׳ (מדרש שמואל ט״ו; קה״ר א׳ ר׳, לנחמיה ח׳ י״), ע״ר יהושע בן נון ינחמיה (אי עזרא): פגם הכתוב בכיר צדיק 6) בקבר מפני כבוד צדיק 7) בשעתו; קה״ר א׳ ר׳, לבמרבר ל״ו א׳: פגמן הכתוב; יבמית 13 א׳, לרב כ״ה ט׳: ע״י שפגם רבר אחר מן התורה יבוא ויטול פגמו.

פְּגָם. שם להנ״ל 8). מלבר הדוגמא האחרונה שבערך הקודם, ע׳ תנח׳ ב׳ ויח׳, מחלקת סתמית: חר אמר לפגם והר אמר לשבח.

0 בכבלי: ניתן טעם לפגם; ני׳ לשבח; ע׳ פסח׳ מ״ר ב׳; ע״ז ס״ז ב׳.

פטר. אַפְעֵל, מקושר עם ,על׳- להכפיר את מי שהוא (ע׳ לע״ל ערך ,אפטרה׳). בשמת בן אחיתו של בר קפרא אמרי ליה: על ואפטר עלי (ביא יהכפר איתי). אך היא מסר את תפקירי לרשב״י שהיה תלמיר הנפטר (עאל ר׳ שמעון ואפטר עלי), שהש״ר ו׳ ב׳; קה״ר ה׳ י״א (השוה ירו׳ ברכות 5 ב׳); שם (ירו׳ ברכ׳ 5 ג׳) ישנן שתי מסירות אחרות: עאל ר׳ אילא ואפטר עלי (ע׳ נ״כ ירו׳ ע״ז 48 ג׳); עאל ר׳ זירא ואפטר

---

1) עקרו של דבר, ע׳ לע״ל ערך ,כלל׳. 2) כך הני׳ בעין יעקב. ברפוסים המאוחרים בא ליוחר במקום תלמוד. 3) ע׳ ד״ם חט״ו 164. 4) במקום הוה נשארה המלה ,תלמוד׳ גם ברפוסים האחרונים (כנראה הצנזור שכח למחוק — המתרגם). 5) ע׳ ד״ם שם. 6) בקרושין: בכבורו של צדיק. 7) קה״ר: בשביל פלוני. 8) מתאים עם המלה התנאית ,נגאר׳, ע׳ לע״ל 167.

תדירה היא השאלה: במאי עסקינן; ע' שבת ל' א'; ג"א ב'; פסחי פ' א'; יומא נ"ב ב'; ב"מ י"ב ב'.

עָסַק, שם מהפעל הנ"ל. במדרשי הגאולה אופית היא השאלה מה עסקו (–ה, –ן) 1). תנחו' ב' בר' כ' ט"ז, על המלה בהבראם, בר' ב' ד': ומה עסקו של הי' באן; נח ס' ד': ומה עסקו של מים (המבול); צו ס' ב', לויק' ו' ב': מה עסקו של אהרון באן; שלח הוספה ס' י', לוד"י ג' י"ט: מה עסקו של אב... מה עסקו של בן; פסיק, ר' 36 ב', לשה"ש ו' ג': מה עסקן של חטים הללו; 45 א', להושע ב' א': ומה עסקו של החול הזה; 43 א', לשמות י"ט ה': ומה עסקה של מגולה זו; 47 ב', לתה' ל"ב ט': מה עסקו של כוס; 171 ב' (עיד שופר של ר"ה): ומה עסקו של שופר.–דוגמאות אחרות במדרשי תנחומא. תנחו' ב' יתרו ס' ט"ז: לפי כל עסק ועסק וכן כל דבר ודבר; שם תולדות ס' י"ז: יעקב שאיחר כל כך בכל העסק הזה, לבר' כ"ו; שם וישלח ס' ח' (אליפז עיד עשו אבין): אין לי עסק עמו; שם תולדות בי"א: אם יהיה לאדם חשבון עם חברו או כל עסק; תבוא ס' ב': אדם יש לו עסק אצל מלכות; שם מקץ ס' ו': כיון שהגיע לפניו עסקן של בנות צלפחד 2).

הרכבים של השם הזה עם מלת הקשור ,על, לפניו. פסיק' ר' 11 ב', לבר' מ"ח ו': התחיל אומר על עסקי רחל; ע' נ"ב ערך ,עמד,.

0 ברכ' י' ב' (ר' לוי), אל הקיר (ישע' ל"ח ב'): על עסקי הקיר; שבת ל"ב א', דרשת נפילאי: על עסקי נר חורתי אתכם, על עסקו דם הזהרתי אתכם, ראשית ח' א'; יומא כ"ב ב', ר' מנ', בנחל (ש"א ט"ו ה'): על עסקי נחל; מגילה י"ד א', בסתר (ש"א כ"ה כ'): על עסקי דם הבא מן הסתרים.

עִנְיָן, פֶּעל. לא קרא בשמו ישר, אלא בקש לו בשמי אחר. ויקיר כ"ו א', לבר' ו' ח': מצינו שעיקם הקב"ה אותיות ולא הוציא דבר מעניה מפיו (אגנה טהורה במקום הטמאה); שם, לבר' ו' ב': ובמקום אחר עיקם שתים ושלש תיבות בתורה (אשר לא טהורה היא במקום הטמאה) כדי שלא להיציא דבר של טומאה מתוך פיו 3).

עִקָּר, קל. ירו' נטען 45 ג': דברייהן עיקרן דית; ירו' נדר' 41 ג' (ממקור התנאים): אם אומר את כן נמצאת עוקר פרשת נדרים מן התורה; הוריות 46 א': ולא נמצאת עוקר... הרבה פעמים על האמר בשעה' (הוריות א' ג'): הורו בית דין לעקור את כל הגוף; שם 46 ד': שנעקר מכל הפרשה; שם 46 ג' פעמים אחדות: נעשית אצלו בעקירת גוף; מדרש שמואל י"ד ס' ו' (נחט העמוני אמר): הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבוא עמוני; שיט קי"ט ס' ב', ר' נחמיה אומר לר' יהודה (ע' בי"ר מ"ג): אם בן עקרת את המקרא מי נאמר עפר וקט (ישע' מ"א ב') אלא בעפר בקשו.

0 יבמ' פ"ט ב': וכי בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה. האתפעל של הפעל הארמי, ובמת י"א ב': כיון דאיתעקר איעקר (הפשט ע' הדרש).

---

1) השוה ירו' יומא מ"ה ב': מה עסקיה דהדין בלב שומה. 2) באגדה אתת תנאית, דברים ב' ס' ו': אין לך עסק בבהונה, אין לך עסק בשלמות. השוה הפתגם המפורסם של בן סירא: אין לך עסק בנסתרות. 3) ע' פסח' ג' א' (למאמר הראשון): עיקר הכתוב; למאמר השני, ב"ר ל"ב ד', פסיק' ל' ב', מקומות אחרים מקבילים: פסיק' ר' 57 ב' (עקם... כמה מקראות); שו"ת א' ס' נ"ו, י"ב ס' ד'; ס"ו ס' ד'; תנחו' חקת ס' י' (מצינו שעיקם התורה). השוה אב' אמוראי א"י ח"א 134, א'.

---

*) עקימת שפתים. בתובות מ"ה ב', לענין נערה המאורסת, דברים כ"ב י"ג: וו מעשיה נרמו לה וזה עקימת שפתיו (לשון הרע) נרמו לו. — ה ס ת ר ג ם.

באלו אימר לעצמו שיש הרבה מה להניד אבל אני צריכים לשוב לענינו; שם 150 ב׳; נבא לענין; שמות ר׳ ל׳ ס״ו ב׳; וכן כל ענין שבתוב בפרשה הזו; תנחומא צו ס״ו ה׳; וכל אותי העניו, הלשון הזה, המידה שנתקצרו הדברים, ימצא שם בקרח ס״ו ה׳; חקת ל״ד; עקב ו׳; תנחו׳ ויצא י״ב. — בארמית. בר׳ ח׳ ס״ו א׳: כל ענינא עד חק נתן ולא יעבר 1); שם ט״ז קריב לראש; ירבנן פתרין ליה בכל ענינא (בלימר לומדים מצות בני נח מפסוקים אחרים); ויק׳ ל״ד י״א: וכולה ענינא דמומרא. — קהלת ב׳ י״ד (על בראשו): עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה שיש בסופו.

0 **ענינא**, יומא ה׳ א׳ ב׳: תינח כל מילתא דכתיב בהאי ענינא מילתא דלא כתיב בהאי ענינא מנא לן, עה״כ שמות כ״ח, בהשואה עם ויק׳ ח׳; ברכות ה׳ א׳: מרושא דענינא, לתהלים קל״ט י׳ מפסיק ה׳: פסחים י׳ ב׳ (הערת רב פפא למ״ש בשם רבא, עה״כ במד׳ ט׳ א׳, בהשואה עם א׳ א׳: אין מוקדם ומאוחר בתורה) 2): לא אמרן אלא בתרי עניני אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר; יומא ס״ג ב׳ (רבא): התם מעניניא (מעניניה) דקרא יהבא מעניניא (מעניניה) דקרא; ע׳ ג׳׳כ קדו״ ט׳ א׳ (רבא); מכות ח׳ א׳; ערכין ל׳ ב׳ (רבא); סוטה מ״ה א׳ (רב); הבא מעניניה דקרא והבא מע׳ דק׳, נדרים פ״ח א׳ (רבא); ע׳ ג׳׳כ מאמרו של רבא, ביק עי״ז ב׳; כריתות ד׳ א׳: ענינא דקדשים; מעילה י״ט ב׳: ענינא דבהמה; חולין פ״ב א׳: לענין דינא תנן; ברכ׳ מ״ר א׳: ארץ הפסיק הענין; קדושי כ״ח א׳: וכבכ בגדי הפסיק הע׳; חולין קכ״ב א׳ (רב): למינהו הפסיק הע׳, לויק׳ י״א י״ט; ע׳ ג׳׳כ קדו׳ ל״ו ריש א׳ 3).

ענש, קל. ויק׳ ל״ג ס״ה, עה״כ דהי״ב י״ג כ׳: ענשו הכתוב.

0 כריתות ג׳ ב׳: לא ענש אלא אם כן הזהיר (הנושא–הכתוב).

ע׳נש, ירו׳ קדו׳ 65 ג׳: מהו ענשו של דבר.

עסק, קל, לעסוק בתורה 4), ויק׳ ט״ו ס״ד ד׳: רבי ור׳ ישמעאל בר׳ יוסי היו יושבים ועוסקים במעלת קנית ערב ט׳ באב שחל להיות בשבת; שם, ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, על איכה ד׳ ב׳: אלו לא היינו עסוקין בענין רוח אפינו משיח ה׳; שמו״ר י״ט ס״ד ב׳: אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בתקוך לא יהא רשות ליצר הרע להתעות בי; שם: אלא עשה לבי אחד כדי שיהא עסוק בתורה בתמות. — נתפעל. ירו׳ חגי׳ 77 ב׳: ישבי ונתעסקי בה״ת, תנח׳ יישב א׳ (לבר׳ ל״): למה נתעסק הכתוב לכתיב יתיסיהן, בארמית. ירו׳ סנה׳ 28 ב׳ (יהושע ו׳ כ״ו): ואשכחון עסיקין בהדין קריא; איכה ר׳ א׳ ריש ט״ו, אסתר ר׳ בפתיחתא (רב׳ כ״ח מ״ב): יאשכחינן דהוי עסיקין בהדין פסוקא (בירו׳ סוכה 55 ב׳: ואשכחין עסיקין באורייתא בפסוקא); ויק׳ סוף י׳ (ירמיה נ׳ י״ז): ואשכחיה דהוה עסיק בהדין פסוקא; ירו׳ חגי׳ 77 ב׳: עד דאינון עסיקין ברידין נעסוק אנן בדידן.

בפסיק׳ 116 א׳, עה״כ ישעי׳ ס״ו כ״ג: בגויים הוא דעסיק.

0 פסחים נ׳ ב׳ (רב): לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות. בארמית בינוני בא תמיד: ב... עסקין (עסקינן) 5); ברכ׳ מ״ו א׳: הבא בברכת פיעלים עסקינן; שבת ט׳ א׳: הבא באיסקופת מבי עסקינן; חולין צ׳ א׳: הבא במצברת עם; שם צ״ח א׳: מכלל דרישא דלית בה אפרוח עסקינן; שם קנ״ג א׳: מכלל דרישא בששניהם מליחין עסקינן. ביחוד

1) כך הוא בבי׳ לונדון הוצ׳ מהאראר ע׳ 56. בשני כ״י רק ‚ונומר׳. בנדפס: ונוט׳ ואומר כל הפרשה כולה. 2) ע׳ כאן ח״א ע׳ 114. 3) ע׳ ג׳׳כ פרנסדורף ע׳ 10. 4) השוה אבות ד׳: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. 5) עסקין = עוסקים אנחנו; עסיקין = עסוקים אנחנו.

וכיו; תנחו' תצא סי' ג, לירמי' יז יא ויב. — מה ענין זה אצל זה, פסוק' 151 ב, לישע' ג'א יב ויג. — הפסוק הענין, ירו' כבורים 64 ד; בנה' 27 א'.

ירו' ריה 56 ג, לדברים יב ה': אם אינו ענין בעשה תנחו ע' בלא תעשה; מני' 73 ג: אם אינו ענין ללילה תנחו [ענין] ליום; בי' טי' סי' ז, פסוק' 142 ב: דבר הלמד בענינו (שהענין שאבל ממנו אדהי' של תאנה היה, שממנה תפרו להם הנדות).

ענינו של יום. הפרשה שקורין בימי תעניות, ע' לעיל ע' ,סדרי. תנחו' ב' לך לך סי' י: באיזה ענין היה דורש (ר'א בן הורקנוס): בזה הענין ויהי בימי... — מה כתיב למעלה מן הע' 1), בי' לי' סי' ז, רמז מברי' יב א' על הכתוב שלפנינו, יא ליב; עיה סי' י, מבר' ליב ד' על הפסוק ג; פיה סי' א', מבר' ליה א' על ל'ז ל'ז; ויקי' א', מוק' א' א' על שמות מ' (ששם נאמר פעמים אחדות כאשר צוה ה' את משה 2); נ' סי' ד', מוק' ב' א' על א' טז; טז סי' ה', מוקרא יג סי' ב' על יב סי' ב; כיא סי' ז', מוק' טז ג' על פסוק ב 3); כיט סי' ה', ופסוק' 152 ב, מוק' כיג כיד על כיב; פסוק' 15 ב, משמות ל' יב על י'; 99 א', מדברים יד כיד על ב'א; 106 א', משמות יט א' על פ' יה 4); 118 ב מישעי' ב'א י' על פ' ב'; 159 ב, מהושע י'ד ב' על פ' א'. הדבה יותר נמצא לשון זה בדרשות או בפתיחתות במדרשי תנחומא 5), ע' תנחו' ב' ברא' סי' כיד, ליט; נח כיד; לך לך ח', טז; וירא ב', לי; חי שרה סוף ב';* טו; תולדות טי; ויצא יט, כיד; וישלח ו', כ, כי*; וישב ד', יג, יז, כיא; מקץ ג'; ויגש יז; שמות יא, טי; וארא י'ט*; בא ח'; משפטים ה'*; כי תשא טז; ויקהל י'; צו ב' 6); מצורע ו'*; אמור ג'; בהר ב'; שלח הוספה סי' יט 7); קרח ד'; מסעי ו'; תבוא ב'. — תנחו' נח יה; לך לך ה', יג; וירא ח'; חי ז', ח'; ויצא ט', יא; וישב א'; ויחי ו'; שמות יז; וארא א'; יתרו יב; תצוה י'; שמיר כיה סי' ד'; כי ו ב; ל' כ'; ל'ה ה'; דב' ר' ב' סי' כיח; ד' ד' ו'; פסוק' ר' 21 א'; 145 ב'; 146 ב'; 160 ב'; 176 א'; 182 א; 197 א'; שויט ד' סי' יג. — תנחו' חקת סי' טו: הענין הזה נדרש למעלה הימנו. — תנחו' שלח הוספה סי' יז: מה כתיב למטה מן הענין; אמור ו': מה כתיב אחרי הענין הזה.

רק במדרשי תנחומא בא הלשון האפי בעניני הלכה: מנין? ממה שקרינו בענין (אי שקרא 8), שכוה מביים הדרשן את הפתיחתא בקשר עם פרשת השבוע ומביר בזה את השומעים על מה שקראו בתורה. ע' תנחו' ב' ברא' סי' ג, יב, כיא, כי, ליג; נח סי' א', ז', יג, יח, כיב; לך לך סי' א', ו'; וירא א', יד, טי; תולדות יב; ויצא כיא; וישלח טי; וישב ח'; תנחו' לך לך ח'; וישלח ה'; וישב ה'; דברים ר' 9) א' סי' א', י', טז, כיא; ב' סי' א', י', יח; ג' א'; ד' א'; ה' א'; ה' יב; י' סי' א'; יא סי' א'; פסוק' ר' 5 א'; 15 א'; 26 ב'; 32 א'; 40 ב'; 47 א'; 56 ב'; 57 א'; 94 א'; 126 ב'; 136 ב'; 144 ב'; 165 ב'; 166 ב'; 175 ב'; 179 א'; 189 א'; 192 א'. — במקום שקרינו (שקראו) בא לפעמים שכתיב (שכתוב), תנחו' ב' יצא סי' טי; מצורע א'; חקת ג'; דברים ר' ז' סי' א'; פסוק' ר' 142 ב'. — מה כתיב בסוף הענין (ע' ערך ,סוף). — פסוק' ר' 10 א': לענין שאני צריכים; פסיקתא ר' 27 א': שכיל נחול הוא אלא נביא לענין (הדרשן

1) ע' לעיל ערך ,למעלה. — בי' סי' ה'; וכתיב למעלה מן הענין. 2) כאן נוסף: פרשת משכן. 3) א'כ והו בתוך פרשה זו. 4) כאן נוסף פ' יתרו. 5) מכאן ואילך נרשם רק המקור. המקומות שבתנחו' ב' ששם אינו מתחיל דיבור חדש נסמן בכוכב. 6) כאן מתחיל עוד: אטר הקב"ה קיימו מה שכתיב למעלה מן הענין. 7) כאן נוסף: פרשת המרגלים.
8) לפעמים חסר ,מנין. 9) במקום ,שקרינו' בא לפעמים ,שקרינן', וכן בפסוק' ר'.

עלה. קל. בלשון: עלה על דעת (ע' ערך „סלק"). רק בשאלה: וכי תעלה על דעתך (בבבלי: סלקא [א]דעתך) נמצא במדרשים המאוחרים: תנחו' שמות סי' א'; פסיק' ר' 97 א'; שמו"ר א' סי' א'; סוף ל"ג; ל"ה סי' א'; שו"ט א' סי' ח' 1). — הפעיל בקשר עם על: חָשב למי שהוא, „העלה (מעלה) עליו הכתוב כאלו...": ירו' פאה 16 ב'; ויק"ר סוף ח'; כ"ב סי' ו'; סוף כ"ה; ל"ד סי' י"ג; שהש"ר ה' ט"ז; שמו"ר א' סי' י"ז. — העלה עליהן הכ', ירו' שביעית 36 ב'; והעלה עליהם הכ', איכה ר' ד' י'; הקב"ה מעלה עליו, פסיק' 158 א'; מעלה עליו הקב"ה, שו"ט א' סי' י"ז; הוא מעלה עליו, תנחו' ב' וירא ט"ז. — בלא נושא: מעלין עליו, ויקרא ר' כ"ב כ' ו'; שהש"ר ז' ח'; מעלה אני עליכם, פסיק' 48 א'; 155 א'; ויק"ר סוף כ"ט; ל"ה סי' ז'; שהש"ר ו' ד'; שמו"ר סוף כ"ה; שו"ט א' סי' י"ז; ואני מעלה עליכם, פסיקתא 101 א'; תנחומא אמור ל'; מעלה אני עליך, ירו' פאה 18 א'; ב"ר 56 סי' ז'; אני מעלה עליך, ויק"ר ל"ד סי' י"ג. — ע' ג"כ ערכי „נימטריא", „מִנְיָן".

0 ברכ' ו' א', רב אשי: מעלה עליו הכ' כאלו; ע' ג"כ מאמריו של ריו"ח, ברכות ט"ו א'; סוטה י"ב א'.

0 **עִלָּיוֹן.** מה שנאמר קודם, בניגוד ל„תחתין", מה שנאמר להלן. וילמד עליון מתחתון, ע' לעיל ערך „הוסיף". — כריתות כ"ב ב': אין למדין עליון מתחתון; הוריות ח' א' (ויקרא ד'): וילמד תחתון מעליון; שם: יליף ע' מת'; ע' ג"כ ערך „משמע".

עמד. קל, בקשר עם מלת החבור על, במובן הבין על בוריו. שהש"ר א' א': עמד על דברי תורה; קה"ר ח' י"ז: ולעמוד על ד"ת; עמד על סודה של תורה, ע' ערך „סוד"; שהש"ר שם: עמד על דקדוקיה של ת'; שו"ט ט' סי' ב': בקש לעמוד על עסקי פרה אדומה; קה"ר י"ב י': בקש לעמוד על מתן שכרן של מצות; פסיק' 108 ב', ויק"ר ל' סי' ג': אין אנו יכולין לעמוד על איפי של דוד; ירו' שקלים 45 ד'; ע' ג"כ ערך „קום".

עִנְיָן. דבר; תכן המקרא; תכן הפרשה; הפרשה בעצמה. כענין שנאמר — כשמַּשָּׂוֶה ענין לענין לחזקו או לבארו, ב"ר נ"ו סי' י'; ס"ג סי' ד'; שהש"ר ד' ד'; תנחו' ב' ברא' סי' מ'; נח ט', י'; וארא ח'; שלח כ"ה; שמו"ר ח' סי' ב'; דברים ר' ט' סי' ג'; פסיק' ר' 47 א'; 52 א'; 169 א'; 197 א'; שו"ט ח' סי' ב'. — קה"ר ז' א' קרוב לסוף: אין הדברים אמורים אלא לענין נבל (מה שנא' בש"א כ"ה א' „וימת שמואל" בא להבליט את נבלותו של נבל שבזמן ההוא עסק במשתאות); פסיק' 94 ב', תנחו' ראה ט"ז, על מה שנא' ג"פ לא תבשל גדי בחלב אמו: אחר לענינו ואחר לענין תורה וא' לע' מעשרות; ירו' כלאים 31 ב', לויק' כ"ה ב': ליידא מילה (לאיזה דבר) כתיב ושבתה הארץ שבת לה' לעניין לא תעשה שבו 2). — וכי מה ענין זה לזה, ויק"ר ה' סי' ד', לדברים י"ב, י"ט וכ'; ט"ו סי' ו', לויק' י"ב ב' וי"ג ב'; שם, לבמד' ה' י' וי"ב; שהש"ר א' י', לבמד' כ"ו א' ולהלן ופסוק י"ב ולהלן; שם ה' ט"ו, לויק' י"ט, כ' וכ"ג; קה"ר ה' י', למשלי ל' ט"ו 3). — וכי מה ענין זה אצל זה, ויק"ר ט"ו סי' ה', לויק' י"ב ב' וי"ג ב'; שמו"ר כ' סי' ב', לשמות י"ז ז' וח'; ל' סי' ב', לשמות כ' כ"ו וכ"א א'; שו"ט סוף צ"ט: וכי מה ענין שמואל אצל משה ואהרון (לתה' צ"ט ו'). — מה (ומה) ענין זה לזה, שמו"ר ל"א סי' ח', לשמות כ"ב כ"ו

---

1) במקור של המאמר הוה, ירו' ברכ' 4 ב', שקלים 47 א', מו"ק פ"ג א', בא במקום זה: כי עלת על לב דוד. דונמא משאלת תנא ע' לעיל 187 הע' 3. 2) בירושלמי, לא בקשר לאיזה כתוב, כלאים 31 ב': לענין איסור; שם: לע' התיר; סוכה 52 ג': לע' סוכה, לע' שבת. 3) ע' בבבלי ברכ' ט"ו ב', ר' יאשיה: וכי מה ע' שאול אצל רחם? אלא לומר לך...

עֶבֶר, לשעבר׳ (כלומר בזמן העבר), תרומ׳ 40 ב׳: לשעבר... להבא...; תענ׳ 65 ג׳: כל דבר שהוא לבא... כל דבר שהוא לשעבר; איכה ר׳ א׳ יז, בהקבלה שבין ההוה הרע ובין העבר היפה: לשעבר... ועכשיו... 1).

עֵד, בלשון ׳עד כדון׳ מתחיל הירושלמי שאלתו בשעה שלאיזה פרט אין הראיה המיוחדת שם מספיקה (ע׳ פרנקל מבוא 72 א׳). כלאים 27 ד׳, לייק׳ י׳ ט, יט: עד כדון לית כתוב אלא בהמתך... עוף מנין.

0 עָדִיף, יותר טוב, יותר חשוב. ברכ׳ מ׳א א׳: מן שבעה עדוף, מן תכוב עדיף; יומא ל׳ג א׳: מערכה נחולה עדיפא; שם פ׳ א׳: מי עדיפא ממתניתין; שם פ׳ה ב׳: דידי עדיפא מדידהו; מגילה ז׳ א׳: מילתא דעדיפא מכולהו.

עוֹר, קל (במובן סַנֵּא, ע׳ ע׳ וה), תענ׳ ב׳ ב׳ ד׳: המקרא עוור לבית הלל.

0 עין, פעל (עיין), חשב, חפש, ביחוד בדברי תנאים או שאר דברי קבלה. ובמות ל׳ג ב׳: ועין בה ולא אשכח אלא...; שם ס׳א ב׳: פוק עין בה... נפק עין בה; בזמ׳ יח ב׳, כ׳ ב׳, ביב קעב ב׳, נטין בי׳ז א׳: פוק עין בה (בכזמ ב׳ ב׳, מרפם אין ,בה׳)... נפק רק ,אשכח; ב׳ב ח׳ א׳: יתיב רב ,יצחק ,קא מעיין בה; ב׳ק סב א׳, בזמ ע׳ז ב׳: יתב רב אשי ,קא מעיין ביה; סיבה כ׳ט א׳: מעייני בכבדא (ע׳ לעיל ע׳ ,מכרא׳); שם ביח ב׳: הא במערת הא בעיני; שבת פ׳ה א׳: הדוא מינא דדייה לרבא דקא מעיין בשמעתא; שם פ׳ט א׳: דמעיינו באורתא. שהין ספרי אגדה בתובים לפניהם אפשר להביא ראיה ממה שנא׳ עיד רויח ור׳ל, נטין ס׳ א׳, תמורה יד׳ ב׳: מעיני בספרא דאגדתא בשבתא, תני׳ י׳א א׳: א׳ מסתפק לך מילתא בנגעים עיין בקראי ואי מ׳ לך מ׳ באהילות עיין במתניתין; עיז ד׳ א׳: ומעיינין; שם: ולא מעיני (כלמוד בחוק); שבת נ׳ז א׳ (רב, על יסור מ׳א ט׳ז ה׳): כי מעיינת ביה בדור לא משכחת ביה בר מהאורה; עיז ט׳ א׳: כי מעיינת ביה מהנפש אשר עשו בחרן עד מתן תורה ארבע מאה וארבעים ותמנא שנין הוו; ברכ׳ מ׳ג א׳: עיין בברכת מזונא קא אמר לך.

במקורות הארצישראליים אין הפעל הזה, במאמר אחד של רויחן, ברכ׳ 32 ב׳, 55 א׳, הוא משתמש בו לענין תפלה; כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב. השם ,עיון תפלה׳ נמצא במאמרו של תלמידו ר׳ יצחק (ברכ׳ ניה ב׳; ריה ט׳ז ב׳), וגם במאמרו של רב, ביב קכד ב׳. פירוש הדבר אינו ודאי. רק במאמר ר׳ יוחנן יר׳ יצחק אפשר לשער שרבעיה היא ש׳מעיין׳, שבקשתי תתלא. במובן ,הבט׳ נמצא בתוספ׳ לשמות ל׳ד כ׳ו (סי׳ ל׳ד): אבות למתרגם לעיין בתורת יתרום; פסוק׳ ר׳ ריש ה׳ (14 א׳ יב׳): במקום לעיין ליתן עיני; במובן זה ישתמשו אחים בספרית הרבנית.

עַל, בקשר עם ,אמר׳ להורות על האמור בכתוב. עיז נביא רק דוגמאות אחדות. ירו׳ פאה 19 א׳, 21 ב׳: על זה נאמר; וכן איכה ר׳ ב׳ יז; קהיר א׳ ט׳ו: עליו נאמר; שם: ועל מי נאמר; עליו אמר הכתוב, ביר ציט ס׳ ט׳; אסתר ר׳ ח׳ טיז; עליו הכתיב אומר, פסיק׳ 118 א׳, קהיר א׳ ט׳: עליו היא אומר: ביר ל׳ח ס׳ נ׳; עליהם היא אומר, ביר כוף פ׳ג; ויקר כוף ו׳; שהשיר א׳ יד׳; פסיק׳ 68 א׳; 151 ב׳; רות ר׳ פ׳ ג׳ קרוב לראש; קהיר א׳ יא׳; ט׳ ד׳; עליו אמר שלמה, ביר פיט ס׳ ו׳; ועליו אמר דוד, תנחומא ב׳ ויצא ס׳ ד׳; עליהם אמר שלמה, תנחו׳ שלח ס׳ ב׳; עליהם כתיב, איכה ר׳ א׳ טז (סוף דיה מעשה במרום), ע׳ ניב ערך ,דבר׳.

0 תולין פיד א׳ (רבא אל המין יעקב): עליך אמר קרא, דבר׳ יב כיד.

1) ע׳ ניב פרנקל מבוא 11 ב׳.

סתמי, יבמ׳ קיא ב׳; קדו׳ ניד ב׳; מנח׳ ו׳ ב׳ (לויק׳ ב׳ ב׳; וקמץ משם); קרא סתמא כתיב; חולין פ״ח ב׳; עפר שרפה אקרי עפר סתמא לא אקרי (אפר נקרא עפר שרפה אבל לא עפר סתם), במד׳ י״ט י״ו; שם ק״ל א׳ (ע״ר צפרים לא טהורים); צפרי שמיא איקרו צפרי סתם לא איקרו (ע״פ דניאל ד׳ ט׳); שם ק״ז א׳ (חלב האליה, ע״פ ויקרא ג׳ ט׳); חלבו האליה איקרי חלב סתמא לא איקרי; תמורה ט׳ א׳ (ע״פ יונה ד׳ י״א); בהמה רבה איקרי בהמה סתם לא איקרי; ערו׳ ב׳ ב׳ (ע״פ שמות ל״ח ט״ז); פתח שער החצר אקרי פתח סתמא לא אקרי; יומא י״ א׳ (ע״פ עמים ג׳ ט״ז); בית חרף ובית קיץ אקרי בית סתמא לא אקרי; מנח׳ ג׳ ב׳ (ע״פ ויקרא י״ז י׳); בלולה בשמן איקרי בלולה סתם לא איקרי; שם ל״ז א׳ (ע״פ בראשית מ״ח י״ז); יד ימינו איקרי יד סתמא לא איקרי, על לשון המשנה, ברכ׳ י״א א׳; ניבלית סתמא, שם התאר „סתימתאה״ מגיד, שאעפי שהמשנה נאמרה סתם, בכל זאת בירור שתנא פליגי אמירה, כך ר״ע פתימתאה, מני׳ ב׳ א׳, בכור׳ ל׳ א׳; ר׳ מנחם בר יוסי ס׳, מני׳ כ״ו א׳, כתו׳ קיא ב׳; ר׳ יוסי בר יהודה ס׳, ערו׳ ל״ח ב׳, בכור׳ נ״א ב׳; ר״א ברש״ס ס׳, בכור׳ נ״א ב׳.

סתר, שהשיר א׳ ב׳ (כי טובים); מגלה להם סתרי תורה; ויק״ר כ״ח ג׳ (מתנדב״א); למי שנעלמו ממנו סתרי תורה.

0 הני י״א א׳ (רב אש״י); סתרי עריות. רב אמר פעמים אחדות; מצאתי מגלת סתרים בדבי ר׳ חייא וכתוב בה..., שבת ו׳ א׳; צ״ו ב׳; ב״מ צ״ב א׳.

0 **סתר**, קל, חֲרִים, ליצי החפץ. בירך קישיא: „מעשה לסתיר״, כלומר המעשה שמובא מותר מה שנאמר קודם, ע״ז ברכ׳ ט״ז ב׳; פסח׳ ע״ח א׳; ביצה כ״ד א׳; כיצה ביצ ב׳; כ״ח ב׳; נדר׳ מ״ח א׳; נזיר י״א א׳; נטין ס״ז א׳; ב״מ פ״ז א׳; קיב ב׳; ע״ז ס״ה ב׳; ערכין י״ט א׳ 1).

ע.

עבד, פעל: עשה. בירוש׳ רגיל הלשון: היך עביד (איך היא ההלכה למעשה?), ע״ז פאה 15 ב׳; 17 ב׳; 17 ד׳; 19 ג׳; דמאי 23 ד׳; 24 ג׳; כלאים 27 ד׳ שורה ג׳ וח׳; 28 א׳; 30 א׳; 32 ג׳; שביעית 34 ג׳; 37 ג׳; תרומות 43 ב׳; ערלה 61 ב׳; 62 ב׳. — בבר לית ב״י ט׳; מה עביד ליה ר׳ יוסי בר חנינא (מה יאמר על הראיה שהביא מתגנדו); השוה שהשיר ד׳ ט״ו; ויק״ר ט׳ ו׳: דא מא עבד לה; שהשיר בפתיחתא: מה את עביד לון.

0 ברכות ט׳ א׳, לשמות י״ב י״ב: אלא לר״ע ההוא הוה מאי עביד ליה; שבת קט״ז ב׳, למשלי ט״ז ד׳: האי פעל ה׳ למענהו מאי ע׳ ליה; שם כ״ז א׳, לויק׳ י״א ל״ב: ואבי האי אי בנך מאי ע׳ ליה; פסח׳ פ׳ א׳: שלח שמואל לרב, לבמד׳ ט׳ ב׳: וילו אמרו ליה לאבא „יעשי בני ישראל את הפסח במיעדי״ מאי עבדת ליה. — את השם עבידתא צריך לציון בשביל השאלה „מאי עבידתיה״, שפירושה היא שאיזה פיט בתוך איזו הלכה לבאריה אין מקומה שם. פסח׳ ע״ט א׳ (מנח׳ כ״ו א׳): מניה מאי עבידתה; יבמ׳ צ״א א׳: כתיבה מאי עבידתה. ע״ז נ״ב זבחים י״ב י״ שיאל התלמיד במיכה ג׳ ב׳: האי הטפידא מאי עבידתיה. ע״ז נ״ב ערך „תחלה״.

---

1) על מ״ש אצל לוי ח״א 333 כוף ב׳, עפי להעיר שבלשון „אין סתרה כגלויה״ (כ״ר מ״ה ע״א) צריך לנקר הטלה האחרונה בגליה (כן נלוי). ואינה שייכת אל השם נלוי. יאכטרוב 246 מביא אותה נכון בערך „נלוי״.

סִפְרָא, ירו' ברכות 8 א' י"ו: עד סופיה דסיפרא; בר כד' ס' ו': עד סיפיה דסיפרא; קהיר ג' יד: ובסיפרא הדין כתיב 1).

0 **סַרְכָא**, בסנהדרין נ"א ב', לבאור המשנה תרומות ז' ב' ולמאמר השייך לזה של ר"א בן פרקיים אומר התלמיד בסיפ': בירכא נקיט, בליעז נמשך אחר לשון רחוק, אעפ"י שהוה יכול להביע באפן אחר יותר ברור.

סרס. פעל. להחליף את מקומות האותיות זה בזה. ירו' ר"ה 58 ב', להה' קמ"ד יד': רשב"ל מסרס הדין קריא (רות ר' א' ב': ר"ל מסרס קרא); בר' ל"ג ס' א', להה' ל' י': ר' מסרס קרא (מונן התנאים: תנחו' אמור ס' ז': סרס את המקרא ודרשהו 2); ויקר כ"ב ס' ו', לשעי' ס"ו ג': רשב"ל הוה מסרס קריא; קהיר ט' י': ר' בן מסרס דרין קריא; תנחומא ראה ס' ה', להה' ל"ז ג': ר' יצחק הוה מס' קריא; תנחומא כי וישלח ס' ה' (ר' ברכיה), לאיוב ל' י"ט: סרס המקרא ודרשהו; וכן שוט י"ח ס' ד' (ר' יודן). — בירושלמי נזיר 56 ב' משתמש בלשון ,מסרס קריא' בדבר הלכה לקרוא במקום ,בקבר' — ,ברקבי'. — בילקוט מכירי לישעי', ע' 106, (ממקור לא נודע) דורש ,שלחה' (כר' מ"ט י') — ש' ל"ו, על פמך הכתוב ישעי' י"ח ז', ועל נוטריקון זה הוא אומר: סרס את המקרא ודרשהו. — בר' ע' ב' ד': מסורסת היא הפרשה, זאת אומרת לכר' בי"ח י', לפי התכון היה צריך לבוא פסוק כ"ח לפני פסוק ט"ו 3).

סתם. קל. בעיקר לפעל. תנחו' קדמ' ס' ה', לבמד' ט"ז ב': שסתמן הכתוב ולא פירש שמותן. — סָתום, ירו' שבת 11 א': גלמד סתום מן המפורש (וכן פסח' 37 ג' שורה ט"ו וי"ח; שקלים 47 ב'). בתשובה על שאלה בהלכה; מדרש שמואל כ' ס' ב': ילמדו סתומין מן המפורשין, לשוא י"ז ז'; רות ר' ריש פ' ב': דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר, לדהריא ד' כ"ג; אסתר ר' ג' י"ד (ר' לוי): אומות העולם גבואתן סתומה,, אבל ישראל נבואתן מפורשת 4); ע' נ"ב ערך ,מעשה' וערך ,פרשה'. —

סָתָם. שם. ירו' נדר' 40 ד', (כשם הכמי בבל): יום וה,, יום סתם; שהשיר א' סוף א': במלך שלמה,, במלך סתם; אסתר ר' א' ב"ח ט': במלך אחשורוש,, במלך סתם,; רות ר' א' כ"ב: קצור סתם, בארמית. בירו' תרומ' 44 א': אתיא דיחודאה דהכא כסתמא דתמן. ירמיה' תמן כסתמא דהכא (בליעז בשתי משעיות אחת סתם ואחת של יחוד, לפעמים שהסתם כאן הוא כמו היחוד שם ולהפך); ע' עזר שבועות 38 ב'; שבת 16 ב' (ר' יוחנן); ביצה 62 ב' (כאן בסתומה במקום כסתמא).

0 **סתם**. פעל. עבר משנה בלי שם אומרה. יבמ' ב' ח' א': לא סתם לן; תוא בר' יסי הגלילי: ביצה ב' א': סתם לן; תוא בר' ירמיה. תמידין כ"ג א': ישא סתם לן ברבן ביפא סתם לן ברבי. — פעל. נדר' ב' ב': תוא קא מבעיה לה סתומי (דתוא של המשנה סתם ולא הזיעו בפירוש), בעוני פעל. מגי' ג' א': מילי דמסתמן (ג"א: דסתימן), בניגוד למילי דמיפרשן, בליעז מקומות מובאים שהם סתומים, כמו יבמיה י"ב י"א—סתם סתמא, יבמ' צו ב' (ר' יעקב בר אידי לחי ח'): ירושע יושב ויורש סתם והכל יודעין שתומתו של משה היא, אף ר' אלעזר תלמידך יושב ויורש סתם והכל יודעין כי שלך היא. — סתם משנה, זו שבאה אנונימית, שבת קי"ב ב'; קמ"ח ב'; חולין נ"ג א'; סתם מתניתין, סנה' פ"ו א'; מהלכת ואחר כך סתם, יבמית מ"ב ב'; סתמא הוא ופשיט לך, יבמ' מ"ד ב'; תרי

1) ע' נ"ב פרנקפורט ע' 9 ולהלן. 2) על דבר שאר המקורות המקבילים, ע' אנ' התנ' כרך ב' ח"ב 61. 3) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 119 הע' ד'. 4) ע' נ"ב תנחומא נח ריש ס' נ': ...צפונות וסתומות ומרשום בתורה שבעל פה.

הובא לה כאן מן המקרא 1); יבמ' 12 ג': עד שלא באתה למקרא... משבאתה למקרא...; כתוב' 39 ד': באתה למקרא; ע' נה לעיל ריש ערך ,בדר': שבועת 39 ג' (עיד הפרוטוכול): באתה לדבר תורה 2); תני' 76 ב': הן באת לה לדבר תורה (בירו' פאה 15 א' תחר ,לה).—במדרשי תנחומא יש רימאות אחדות שהשתמשו ב,באת, אבל במקצת במובן אחר, למשל ב' ויחא סי' ט', על באת מדרש עתיד שרמיזי באמרי (ירמי' יט י"): לא צויתי ונתכון לבת יפתח ,ולא דברתי—לבניי של מלך מואב, י"א שיאמ': למה באתי עליי ביפתה... למה באתי דבור למלך מואב; שם ס' עז (עיד תעניות שני ימעשי): ימנין באתי התורות שיהי מתענין בשני וכחמישי; במדבר סי' ט (ע"י תימים שבת); ומנין באתו חכמים מדברי תורה... (במדבר ליה ה); שם סי' ב א': יבמי באתה דעתו של רשבג: לדבר תורה (במדבר יח טו). — פועל (פעל) מבאתין, ע' ערך ,מביית, ע' 222.

0 א. ברכות י' א': למה נכתבה פ' אבשלום לפי שהי יצוע (תה' ו' יב). הכלל של דרשת ,במובן, בלומר שאם שני פסוקים במוכים זה לזה לומדים אחד מחברו, מוצא רא בן פדת מהכתוב (תה' קיא ח): במובן לעד וכו', ברכ' י' א'; יבמ' ד' א'. במדבי י' א' אמר ר' אבהו למחוא מינא: אתון דלא דרשיתון במובן... אנן דדרשינן ב'; בנ' קו' א': לא דרשת ב'; ברכ' ביא ב' (רב יוסף): אפילו לבאן דלא דריש ב' בכל התורה במשנה תורה דריש; שבו: הני במובן, — בשרוצה להראות על מה שכתוב בפסוק הכתוב הוא אומר: ,ובמוך ליה. ע' ברכ' סג א': במדבר ה' יב אחר פסוק י'; שבת כה ב': במדבר טו, ל' אחר פ' בינ; פסחים כ' ב': ויקרא יא, ליד אחר פ' לינ; שם ע"א א': שמות כג, יט אחר פ' יח; נזיר כה ב': ויק' כיח, יח אדר י"ב: מנ' י' ב': ויק' י' נ, לינ אחר לינ; יבמ' ד' א': דב' כיח, ה' אחר ה'; קדו' לי' א': רב' י', י' אדי ט'. ברכ' ביא ב': דמניך ליה. דב' כיב, כיט לפני כינ, א': בבורי ב' י' ב': דמניך ליה לדמניך ליה; בומה לא א': האי לדמניך ליה והאי לדמניך ליה.

0 ב. הילכתא גמירי ואכתיבתו רבנן אקרא; ע' ערוי י' ב': בוכר כיח א': ירמי' ט' א'; נזה ליב א'; לינ ב'; ע' נה לעיל ערך ,אכתיבתא. — ע' הילכת אדיות ואמר: גמירא גמירי לה (למדיני מהכתובות) ואתה (ובא) יהוקאל ואכתיבתי אקרא (בלומר על מה שכתוב בכתבו). — ע' מיק ה' א'; יומא ע"א ב'; תענ' יז ב'; בומ' כיב ב'; ובת' יח ב'. — ע' נה ערך ,ויה.

ספר, ספר של דמנק, ברי ט' סי' א': מתחלת הספר ועד באן; וכן י"ז סי' ז'; כ' סי' י'; נה כי סי' ט': ויק' י' כי' א': הגיזמא מצורע סי' ז': ירבה תורה בספר תורה: שם בהקהל סי' ח': תפלתי של ספר... סופי של ס'...; טחשזר ד' ד': בספרון; ספר תהל, ויקר מז סי' ב, תמה' ב' מצורע כי' י': יכתוב בס' שמיאל, שיט יח סי' ב': בכל ס' מלאכי, בר יח סי' ח'; אלמלא לא נכתב בספר יחזקאל, שם לא סי' ג': ויק' י' כי' י', עי' סי' ב': לא היה בהם כדי בספר עשרה: בישעי': תעשה ספרי תורה, ב' ב' סי' ו': קהל א' יג ג' י': אמתר י' בספרייתא: שיט' י' ג': שני ספרים מצאן שני ב' מצאן, בתוספתא ד' (הוצ' פריומן ע' 19) נקרא ספר דברים כמה פעמים בשם ספר התוכחות.

---

1) בבבלי נמין מיא ב': ובומכין על מה שכתוב בתורה. 2) ע' ורו' תוספות 39 ג' (ברב' ג'ו א'): מבאן בפנו לפרוטוכול מן התורה; כתוב' י' א': מבאן בפנו לבתובת אשה מחית.

0 **סלק**, פַּעַל: עָלָה. הלשון עד עלות הרעיון (השוה דניאל ב' כ"ב: רעיונך סלקין), שעל פי הרוב של יעד עברית, נמצא בשני אופנים, האופן שאינו כל כך מצוי היא: ימצאי דסלקין אדעתין מעיקרא (לפי מה שעלה על דעתנו בראשונה), שבת מ"ב א'; ערובין ח' א' 1); יומא כ"ו א'. יותר רגיל הוא הלשון: סלקא דעתך, או: סלקא דעתא. גם כאן צריך לדיוקי הישמיש א ימצלה, סלקא' שהיא מן נקבה צריך לחשיב שהיא מצין משקל (Neutrum); השוה ירושלמי ב' ל"ב: יהעילה על רוחכם (השוה ריש ע' עלמי) 2). ברכ' ב' א': קא סלקא דעתך "... יומא כ"ח ב': אי סלקא דעתך; פסחים ציא א': לא סלקא דעתך דהא כתוב...; ברכ' מ"ו ב': סלקא דעתך דקתני...; ברכ' מ' א': סלקא דעתך אמינא הואיל "... קמשמע לן: ברכ' י"ג ב' (בתמיהה): סלקא דעתך?

0 עיין י"ט א': סלוק סיפרא (הספר נסתיים), נמרו ללמוד ספר התלים.

0 **סמי**, פעל (בצורתו: סמא=עור), כשמדובר על דבר הלכה של התנאים שהוא מיותרה או לא נכונה או שיש לה סתירה ממקום אחר, אז נאמר ,סמי – מחוק, הוצא זו מכאן. — תמורה י"ד א' (רב יוסף): סמי מנחת נסכים מהא מתניתא; שם, ר' ירמיה, על מה שאמר רב יוסף: ולא תסמי מנחת נסכים ממתניתא; שבת י"ד ב': סמי מכאן; וכן חגי' ו' ב'; ע"ז ט"ז ב'; זבח' נ"ו א'; בכור' מ"ב א'. אחד שאל לרב נחמן בר יצחק עיד הלכה מיותרת: אסמיית, ובמות מ"ט א'; אותה השאלה לרב, ביק צ"א ב'; לרב נחמן, ביצ ט"ז א'; לרבא, ביצ קי"ד ב'; לרב ששת, כריתות י"א ב'; לר' אבהו, ביב ע"ז ב'; ע"ח ב'. על השאלה באה תמיד תשובה שלילית בהוכחה (ע' ערך ,תרגם). — מנח' כ"ח ב'; רב יוסף אימר לאמורא אחר שאמר לפניו ברייתא: סמי דיתך קמי דידי; שבת נ"ב א': ומאי חזית דמסמית הא מקמי הא, כמי הא מקמי הא.

סָמַךְ. קל. א. במובן העמד קרוב זה אצל זה, ירו' יומא 38 ב' ט"ז: למה סמך הכתוב מיתת מרים לפרשת פרה (במד' כ' א' ע"י במד' י"ט) 3); שם שורה י"ח: למה ס' הכ' מיתת אהרון לשיבור הלוחות (דב' י' ו') 4); שמויר ט"ז ב': למה ס' הקביה פרשת נזיר לפי סוטה (במד' ו' ע"י ה' י"א–ל"א) 5). — הפעיל. ב"ר פ"ה ס' ב', עה"כ ברי ל"ח: ומפני מה הסמיך פרשה זו לזו 6). — נפעל. ויקר' ט"ז ס' ו': למה נסמכה פרשת הלה לפי עון, לבמדבר ט"ז י"ז כ"א, ע"י ט"ז ב"כ ולהלן; תנחו' נצבים ס' ב'; למה נס' פ' זו לפי קללות, לדב' כ"ח ט' אחרי דכרי כ"ח; ויקר' כ"ד ס' י'; מפני מה נס' פ' עריות לפי קרושים, לויק' כ' ע"י י"ח; תנח' חקת ס' ל"ו: לכך נס' אסיפת אהרון אחר פ' מלך ארום, לבמד' כ' כ"ב; שם, פנחס כ"ו ו'; לכך נס' 7) פ' מדין לפי ז', לבמד' כ"ו א'; קהיר נ' ב' (למשלי ל' ט"ז): למה נסמך שאול אצל רחב. — בינוני פעול. שמויר ט"ז ס' ב'; שתי פרשיות סמוכות: שיר ע"א א': זה המזמור סמוך לדברי של מעלה. הכלל של ר' יוסי בן ש"א 8) (כ"ר מ"ו; אבות ר' ב' א'): אַחַר–סמיך אָחֳרִי–מיפלי.–הבינוני פעיל בארמית: יסמיך ליה, ב"ר ב' ס' ט'; פסיק' 25 א'; שי"ט צ"א ס' ה'.

ב. במובן עזרה, תמיכה. למצוא לאיזה מאמר ראיה מהכתוב. ירו' נשן 46 נ': יסומכים איתי למקרא (לדרישה של משנה נשן ח' א' יש אמנם טעם מכבדא, יאעפים

---

1) ,אדעתין (=בעברית על דעתנו) הוא נוסחא יותר מוכחרת מאשר ,אדעתא'. 2) ע' ריש ע' ,עלמי 3) ע' ב. מוק כ"ח א': למה נסמכה. 4) וכן בויקר' ב' י"ב, תנחו' אחרי ס' י': ,מפני מה' במקום ,למה'. 5) לפי ש' הברייתא ברכות ס"ג א' ועוד: למה נסמכה... 6) ע' תנחו' ב' וישב סוף ס' י"א: נסמך ירודה לירודה. 7) כך צ"ל במקום נכתבה. 8) ע' אנ' אמוראי א"י חלק א' 112.

הוא שבשמו נמצא הרבה סימנים (שבת ס"ו א'; יבמות כ"א א'; כתובות ו' א'; חולין קי"ז א'; ערכין י"א א'; נדה מ"ה ב'; ע' עזר ברכות מ"ד ב'; יומא כ"ח ב'; ביצ א'; מ"ב א'; סוכה נ"ה א'; תענית ט' ב'; י' א'; יבמות י' א'; כתובות ע"ב ב'; ב"ב קמ"ז א'; ע"ז ל"ט א'; וכ"ז קי"ט ב'; מנ' פ"י א'; חולין מ"י א'; כ"ב ב'). לעצמו נזכל של סימנים ששיערים על סדר האמוראים שלא יסתכלו באת בתחלתם רמלה ,סימן 1). על פני יחזר נאמר, בניגוד לבני נלי, שעליהם שהי מקפידין על לשונם היו גם עושים סימנים (ענתי להי סימן 2), ישעים זה נשתמרו תיהם בידם. בכללי ,ענה בדי בימנא' משתמש התלמיד גם בספרי ע"י הסימנים שהתו שני אמוראים לפרד המימרים ששמי הלים, לפי דברי הברייתא, בד' הכללים (סיכה ל"ה א): ע' ג' כתובות ל"ו א': רב כהנא מתנ... ומנה בדי בימנא: שם ע"ז א': רב אסי מתני איפכא ומנה בה סימנא 3).

סיע. פְּעַל – סַיַּע, פּעל – סַיַּע (הכתים ס"ש), עזר, תמך. בדרו נמצא פעמים רבות לדברי הגא או אמורא: קרייה(א) מסייע לר'...; ע': פסחים 34 ג'; שקלים 49 ג' שורה ל"ח, ל"ט, מ"א (=סוטה 22 ג' שורה א', ב', ח'); סוכה 55 ד'; תענית 68 ב'; מגילה 72 ג'; מוד 51 ד'; ב"ב 14 א'; כתובות 25 ג'; 30 ג'; ע"ז 39 ב'; הוריות 46 א'. לפעמים נאמר: ודא מסייעא לר'...; ע': דמא' 24 ד'; מגילה 72 ג'; נזיר 46 ב'. כשמיבאה ראיה מהמשנה או נאמר: מתניתא מסייעא לר'..., ע' ברכות 4 ג'; 7 ג'; פאה 17 ד'; 20 א': לישן מתניתא מסייעא לר'..., ע' פאה 19 ב'; אית מתניתא מסייעא לדין ואית מ' מ' ל', ב"מ 9 ד'; יבמ' 10 ב': תנ... מסייע לר'... ע' נ"ב ברכות 4 נ': ודא מסייעא. במדרש אגדה נמצא הרבה פעמים הלשון הזה: הדא (דא, הא) מסייעא ל..., ביר' י"א ס' ט"ז 4); כ' ס' ח'; כ"א ס' ו'; ב"ב ס' ה'; כ"ד ס' ו'; כ"ז ס' ב'; ל"ג ס' ה', י': ל"ד ס' ט'; ויקר ט' ס' ט'; שהשיר ד' ט"ז; ו' ח'; רות ר' ד' ה'; אוכה ר' א' ט"ז (מעשה בדואג בן יוסף); קהי ג' ב'. – ואף קרייא מסייע ל..., ויקר ט' ס' ו'; אף הדין קרא מסייע ל..., שהשיר ד' ט"ז; הדין קרא מס' ל..., שמות ר' פרק כ"ה. – קרייא מס', מדרש שמואל ה' ס' א'; המקרא מסייע, שם; וקרא מסייע לו לר'..., שוט צ"ט א'; מקרא מסייע לך, שם ט' י"ב; המקרא מסייע את, פסיקתא ר' 17 א'; והכתוב מס' לר'..., שוט ל"א ס' ד'; אוכה ר' פתיחתא ב"א: ואית לן תלתא קראי מסייעי ליה; ב"ר א' ס' ט"ו: ממקום שהמקרא מסייע לבית שמי משם דבות הלל מכלקין אותן; וכן ביקרא ר' ל"ו ס' א'.

0 יומא ט"ט א' (רב הסדא): ומקרא מסייעני; ב"מ מ"ח א': קרא מסייע ליה; יומא ל"ו ב': מסתבר טעמיה דר' מאיר דקמסייע ליה קרא; יבמ' מ"ז א': מס' ט' דר' יהודה דקא מסייעי ליה קרא: ב"מ מ"ח א', נזיר נ"ח א': קרא ימתניתא מסייעי ליה לר"ל; וכן בסנק כ"ט ב'. – תניא דמסייע לך, שבת קמ"ו ב'; חולין ד' א'; המורה יד ב'; תני ר' חייא לסועי לריב"ל, המורה י"ח ב'. – מסייע ליה לר', ברכות כ"ו א'; ט"ז א'; שבת י' ב'; יומא כ"ב ב'. – לימא מסייעא ליה, ערובין פ' א'; פסחים ט"ו ב'; נזיר כ"ט א'; סנהדרין ע"א ב'.

0 **סייעתא**, (עזרה, הוכחה) שם מתפעל שלנו. ב"מ מ"ח א': לא תייבתא ילא סייעתא (לא קושיא ולא ראיה), עה"כ ויקרא ה' י"ג.

סיפא. ע' ערך ,סוף.

---

1) עקבות הסימנים בירושלמי ע' בית תלמוד ח"א 111. 2) ע' רבינוביץ ח"ה 201.
3) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 9. 4) כך אצל מהקראור ע' 18; בנדפס: אף דין קרא מסייע ל...

במקורות ארצישראליים מצאתי רק שתי פעמים ‚סימי׳ במובן זה, ויקיר סוף ט׳, לבמיכר בעט לימי׳: יעסקים בשלמים (בקרבנות יעיר בשלמים). — עיהשיר א׳ סוף יא (בדרשתו של יהודה בן ר׳ חייא, לשהיש א׳ ו׳ — יא׳): מלה התימה ומלה מסיימא, מאר קרוב לשער שבמקום ‚מלה׳ ציל מגילה 1) ומגלת שיר השירים נחשבת כמגילה התימה ומסיימת בפני עצמה. לפי האמור בראש ערך זה ‚התם׳ בעברית זהו ‚סיום׳ בארמית.

סִימָן, תנחו׳ ב׳ לך לך ט׳ יב: סימן מבר הקבוה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו; ביר מיה מי ו׳, לבר׳ יח א׳: אתה סימן לבניך; ויקיר ריש כיט: זה סימן לבנוך; תנחומא ב׳ שמית מי כא: סימן היה לישראל (תכטוי פקר יפקד, בר׳ נ׳ כד, רמז למשי בשמות ד׳ ליא); שמויר נ׳ מי ד׳: סימן לגאולה ראשונה,, סימן לגאולה האחרונה (‚אנכי שמית נ׳ יב; השוה בר׳ מז ד׳ ומלאכי ג׳ כ׳); תנחו׳ ב׳ ויצא מי ו׳: זה סימן (‚בלבי בינטרייא ‚בינ׳); תנחו׳ קדח מי ח׳: אעפי שלא פורסמן הכתוב (עדת קדח) נותן את סימניהם; קהיר יב ט׳, שויט ט׳ מי ב׳: שלשה סימנים סימנתי לך וסימתי לך בקברו של משה (דברים ליד ו׳) 2); מדרש שמואל יט מי ו׳: ר׳ שמואל בר נחמן הוה עכיד לאילין פסוקא סימנין (הוא עשה סימנין לפסוקים קיח א–כיט שנאמרו על הסדר ע׳י דוד ואחיו, ישי, שמואל ובולם ביחד; והסימנים הם: דאיש איש ך בשד׳ך) 3). בירוש שבועית 35 ג׳, ייקר ריש לית׳א, קרא למשל יעם בשם ‚סימא׳ ע׳ נכ ירוש׳ בלאים 30 ג׳.

0 במקום ‚ראית לדבר׳ 4) בא פעם בבריותא בבבלי: סימן לדבר, ע׳ מגילה לית׳א ב׳, נדרים מ׳ א׳, בהשוואה עם תוספתא ע׳י סוף פרק א׳. הבטוי הוה נמצא עוד בבבלי במאמרי תנאים, ע׳ ברכ׳ ב׳ ב׳ (תוספ׳ ברכ׳ א׳ א׳); שם נ׳ ב׳; שם ליא א׳ (שהמתפלל צריך שיכון לבו לשמים, סימן לדבר: תבן לבם התקשט אונך, תחי ר׳ יוי); תוספ׳ ברכ׳ ג׳ ד׳, בסיפן ארי 5); סימן דתפדר׳ עירבי ד׳ ג׳ א׳: סימנא בעלמא.

0 ערוב׳ נד ב׳, רב חסדא (נא: רב יהודה) אמר: אין התורה נקנית אלא בסימנים (תהיה בסיפור דבלים). ויא ויתיש: שנר בסיפים (דברים לית׳א יב׳): קיטה בפיהם 6) (בלימר עשה בה סימנים 7). ויש שלוף זה משתי האותיות הסמוכות באיב ב׳ ע׳, ריח: סימנים עשה [בתורה], שבת קיד א׳. – רבא אמר (ערוב׳ כיא ב׳), עהיב קהלת יב ט׳: דאמרה בסימני ואסברה בדעתי לה (שתקיל למוד התורה ע׳י קביעות סימנים והסבור ע׳י דמות דבר לדבר) 8). ‚סימנים׳ אין פירושו סימנים בתוכם 9), אלא סימנים על פה המנינים מפני השכחה (Mnemonika). על הסימנים הללו שנמצאים לרב בתלמוד הבבלי – שעליהם צריכים לחשב גם המאמרים המסמנים של המסורה – נאמר תמיד ‚סימנך׳ (‚סימניך׳). רב ירי אמנעי ישיב בעניל עיבית התלמיד. רב נחמן בר יצחק 10)

1) בלויא Zur Einleitung in die heil. Schrift, 38, Anm. 5. 2) ע׳ בבלי סוטה י״ג ב׳: סימן בתוך סימן, ולוח מתאים מיש בשוים שם: סימני סימנים. 3) ע׳ התרגום (סאלאמסטרופם יאהרג׳ 1879 ו׳ 415. ע׳ עוד לעיל 233. 4) ע׳ חיא ע׳ ‚ראיה׳. 5) ע׳ אג׳ התג׳ ח׳ב כרך ב׳ 68. 6) כך הוא בסקור אחר, אצל רבינוביץ ח׳ה 219, בסקום ‚בסימה׳. השוה ‚סימנים סימנתי וסימתי׳, הובא לעיל מקהיר י״ב ב׳. 7) שם נאמר שר׳ אבהו יליף לה מורמי לית׳א כיא (עיונים–בינטים). 8) כך הוא הגרסא הראשונה, ע׳ רבינוביץ ח׳ה 77. בעמים הוא באיר מעל הגליון לסימני (או סימנין). תרגומו של לוי, ח׳נ 512 א׳, נופל עיין מאליו. 9) עיר סימן – נקודה (בריותא שבת קמ׳ו ב׳) ע׳ אופאנג דער העבר׳ נראסמאוק 26 אנם. 1. 10) ע׳ לעיל 166. – יעקב ברי55, די מעמאנטעניק דעם תלמודס (בוכט ‚עיון׳, ייתן 1864) ע׳ 21; נ. ברי55 יאהרבוכער II 62 ff.

להפך). ע' ג'כ בגה' ע' א', ששם רב רימי מפרש כך למשלי כ: ל"א. — בלשון „שפיל למיפיה דקרא" מורה שמסיק הפסוק מיכח על תחלתן, ע' ברכ' י' א'; ערי' ק"א א'; ע' נ"ב שבת קט"ז ב'; שפילית למיפא דעון גלוין (בנדפס: דספרא) 1).

התחלה והסוף של איזו משנה נקראים רישא וסיפא; מה ששייך לירושלמי, ע' לי' ח"נ 517 ב'.

0 **סִיּוּם**, גמר (בניגוד לְפָתַח). בכבלי הוא בא גם בדברי התנאים ובדברי שאר חכמי ארץ ישראל במקום „חתם" שנמצא בספרות התנאית 2) ושהיה רגיל באו"ג 3). ירו' ברכות 8 ד' (ברייתא): שכן מצינו בדברי הראשונים שהיו חותמין את דבריהם בדברי שבח ובדברי נחמות. ובמקום זה בא בכבלי, ברכית ל"א א': שביימו (יכן בתוספתא ברכ' ג' כ"א) 4); ברכ' י' א', כלל של ריו"ח: כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים באשרי (ראה מתח' א' וב' שנחשבו למזמור אחד) 5); ברכ' נ"ח א'; (חגיגה ב' ו' א'); מנח' צ"ו א'), קישיא על יהוקאל מ"א ב' ב': פתח במובח וסיים בשלחן 6); זבח' מ"ג ב', לויקרא ז' ב'-א': היאיל ופתח הכתוב בל' נקבה וסיים בל' נקבה ולשון זכר באמצע (ונכרתה, ואכל, תגע). — על המשנה. ב"ק כ"ז א': פתח בכבד וסיים בחבית, ערכין י' ב': פתח בחליל וסיים באבוב 7); השוה גדה י' ב' (בארמית); פתחת בתרי וסיימת בחדא. — על הברכות. ברכ' י"ב א': פתח ומברך אדעתא דשיברא וסיים בדחמרא 8). — בערו' נ"א ב' מסיפר: רב חייא בר אשי ליימד בפני רב את בנו של רב את המשנה ערוב' ד' ט', ואמר לו רב: סַיֵּם בה נמי הלכה כר' יהודה (נגד ר"מ). — ב"מ ע"ו ב': לא סיימוה קמיה; וכן נטין ו' ב', - בלשון „מסיים מתכוונים להגיד שאיזה אמורא סיים איזה הלכה שקבל מדברי התנאים ושאחרים לא ידעי מהסיום. ע' שבת צ' א'; תענית כ"ד ב' (=יומא נ"ג ב'); כתוב' ז' ב'; יבמ' ל"ט ב'; ב"ק קי"ד ב', — יבמ' מ"ג א': משום דמסיימי בה דווקני.

0 במיבן צַיֵּן בדייק (ע' לוי ח"נ 489 ב') בא הבטוי הזה בלשון: לא מסיימי 9) קראי (כלומר שמהפסוקים אי אפשר לדעת איזה לענין זה ואיזה לענין אחר). כבה הוא גם כששנים חולקים ולא ידוע ברור מי היה שאמר דעה שכזו ומי היה שחלק עליו. ע' שבת כ"ד ב'; כ"ו א'; ערוב' י"ג א'. — אם נאמר „תסתיים דר'", הוא דאמרי הרי הוא מביא ראיה ממקום אחר כדי לצייץ בדייק מי החזיק בדעה זו ומי באחרת. ע' שבת ל' א ב'; תסתיים דר"א בר שמעון דאמר... דאמר ריו"ח משום ר' א ב' ש 10); ברכ' כ"ד ב'; תסתיים דרב הוא... תסתיים דר' יוחנן הוא...; ערוב' ט' ב'; תסתיים דר' חייא הוא...; שבת ע"ח א'; יומא ד' ב'; נטין ה' ב'; תמורה ד' א'. — רב נחמן (בר יעקב) אמר לרב ענא סבא: מיני ומינך תסתיים שמעתא, מגילה י"ד ב"ף ב'. איתי להדיא אמר רב נחמן לאותי האמירא בישוב הסתירות שבין המשנה והברייתא, פסח' פ"ח א', ע' נ"ב ע"ז ט"ז ב'.

---

1) ע' פרנסדורף ע' 9, 11. 2) ע' לעיל ח"א ע' „חתם". 3) ע' לעיל ח"ב ע' „חתם".
4) התוספתא בכלל מתאימה בלשונה ללשון הבבלי, גם הברייי ב"ק כ"ב ב' (השוה שם ס' ב'): פתח הכתוב בנוקי ממונו וסיים בנוקי גופו (לשמות כ"ב ט"ו); וכן ברייי ב"ק כ"ב ב' (לשמות כ"א, כ"ח, ל"ה): פתח בנגיחה וסיים בנגיפה 5) השוה ערך „חתם", הדוגמא השניה. 6) הנושא לפתח וחתם הוא „הכתוב". ע' הדוגמא הבאה להלן ולעיל הע' 4; המשלים הוא את הדברים. ע' הדוגמא הראשונה שבערך הזה. 7) כאן הנושא צריך להשוב: „אנא". 8) ע' נ"ב ב"ב קכ"ח ב' (ר"א בן פדת): דבר זה נפתח בגדולים ונפתח בקטנים. 9) ביטוי פָּצָל (בעברית פָּצָלִים). 10) כך הוא ע"פ הנוסח הנכון, ע' אנ' אמוראי א' ח"א 52.

יאילם שם נאמר: בעת דברים אמירים בשני סדרי משנה, אבל בסדר משנה אחד יש סדר 1). סדר בתור חלק אחד משנה סדרי משנה, ע' שבת ל"א א'; מגילה כ"ט ב'. — סדרי הטבע (השוה לעיל סדרו של עילם) נקראים בשבת נ"ג ב' (רב, אבי"ז): סדרי בראשית.

סַדְרָן, (סוֹדְנָן). מציין את החכם הזוכר את ההלכה, את המשניות לפי סדרן ויודע להרצותן. בשוט פ"ז ס' ה' עומד בשורה אחת סדרן טב עם תני טב, שני מני חכמים: סדרן = סודר הלכות, תני = שונה הלכות; שם נ"ה ס' א' מבאר ריב"ל את המלה בערבי, תה' נ"ה י"ד: בסדרן 2) שהוא מסדר את ההלכות. ערבי' הוא לפי זה שם העצם, ע' נ"כ בריית הוריות 48 ג': הסודרן קודם לפילפלן.

0 סַדְרָנָא, ע' לעיל ערך ,סגרנא'.

0 סַדְרְנָיָא, ע' ערך ,שמעתא'.

סוּד, שהשיר א' א', עמד שלמה על סודה של תורה. השוה ע' ,סָתָר'.

סוֹף, בר' נ"ג ס' ד', תנח' ב' וירא ס' ל"ו, שוט י"ג ס' ב', לבמד' כ"ג י"ט: הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו 3); בר' ע"א א'; ע' נ"כ שהשיר ו' ב'; שוט סוף ב'; המזמור הזה ראשו בעניות וסופו בעניות (ראשו ,יענך' וסופו ,יענוי'); ויקר' סוף ל"ג (בארמית), לדמי' כ"ז ט', בפי נבוכדנצר: או אתון מקיימין רישיה דהדין פסוקא או אנא מקיים ביפיה; פסוק, ע' ב': קרא סופי של פסוק; אסתר ר' נ' א': מר בתיב בסוף קרייא: תנח' ב' לך לך סוף ס' כ"ד: וכתיב בסוף הפסוק; ירו' תענית 65 א' וכתיב בסופה (בסוף פרשת הגה, ש"א ב' י'); תנח' ב' וישלח ס' כ"ב: מה כתיב בסוף הענין; שוט י"ח ס' כ"ב: מה כתיב בסופה (לוק' ט' א', שה אמנם עומד בראש הפרשה, אלא שעפ"י תכנו שייך לסוף ח'); 4); ירו' תענית 65 ג' (בארמית): עד כופיה דספרא (ס' שמות); תנח' ב' וירא ס' ד', חי שרה ב': התורה תחלתה... וסופה... ואמצעיתה; ויקר' נ' ס' ו', למלאכי ב' ז': מה כתיב בו בסוף; תנח' ב' וירא ס' ט"ז: לסוף מה עשו; פסוק' ר' 32 א', אחרי שמונה את כל האברים שבהם שבח דוד את בוראו: סוף דבר — כל עצמותי תאמרנה (תה' ל"ה י'). לשון רגיל הוא בירושלמי, במקום שבא להדחיק מה שאמור במשנה: לא סוף דבר... אלא אפילו...; ע' ברכ' 6 ד'; 8 ד'; פאה 19 ד', שורה י"ט, ליב; 20 ג' (=מעש 56 ב'); דמאי 21 ג'; 24 ד'; 25 ד', ש' ל"א, נ"ה; כלאים 29 ב'; שבועות 33 ג'; 34 ד'; שבת 2 ד'; 11 ג'; קדו' 58 ב' 5). גם בדרשות של אגדה משתמשים בכמעט זה: בר' ל"ח ס' נ'; ע"א ס' ב'; פסוק' 3 ב'; 190 ב'; רות ר' ד' ב'; ד' י"א: שהשיר נ' ריש י"א.

0 סוכה נ"ב ב', לשם י"ב ד': בתהלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש; פסח' ע"ה א', לויק' ד', י"ב: התם נמי בתיבא שריפה לבסוף. המום של הפסוק נקרא תמיד סיפא (בניגוד לרישא). קדו' ע"ח ב', ליחו' מ' כ"ב (רב נחמן לרבא): האי קרא רישא בבהן גדול וסיפא בכהן הדיוט. — פסח' ס' א', לתה' קי"ב ז' ושם ס"ג, לתה' קי"ט קכ"ח, בשניהם רבא: כל היכא דדרשת להאי קרא מרישיה לסיפיה מקרוש מס' לי' מרוש (כלומר את הפסוק י"ב אפשר לדרוש שהרישא היא ניתנת טעם לסיפא יען

1) טובן אחר יש לסדר משנה' שבבריית' ערובין נ"ד ב'. 2) והו הנוסח הנכון, בילקוט: כסדרן הזה. ע' בובר בהערתי שם. 3) ע' נ"כ להלן ערך ,שבר'. 4) אפשר שבא ציל לא ,בסופה' אלא בסופם, סוף שבעת ימי המלואים. 5) לזה שייך גם הערת ר' אמי בשם רשב"ל לבריית', בר' ס"ג ס' י'.

ושל הכתובים נקראית „סדרי". מדרש קהלת ר' נתחלק לסדרים. סדרא תניא יסדרא תליתאה ומתאימים לחלקי מגלת קהלת בעצמה. — ירושל' יומא 44 ב', מגילה 75 ב': סדרו של יום (כלומר הפרשה שקורין ביום הכפורים, ויקרא ט"ז וכ"ג, כ"ד–ל"ב); מגילה 75 א': סדורו של יום 1): הפרשה שקורין ביום הפורים (שמו' י"ז, ח'–ט"ו) 2); ירושלמי פסחים 30 ד' (בארמית): עד יפני סדרא; תענית 64 ג': עד דיתפני סדרא; בבסיקתא ר' 120 א' איתי הדבר ברבים יבעברית: עד ששלמי סדרים; שם: עד שהסדרים שולמים; שם (עה"כ „ולא סדרים", איוב י' כ"ב): ששלמו סדרים. הכונה היא לסדר התפלה של מוצאי שבת. — תנחומא ב' ויחי ט"ז: על סדרו של עולם הוא מהלך, ע"ד המספר י"ב של השבטים, שהוא כסדרו של עולם: היום — י"ב שעה ובן הלילה; השנה י"ב חדשים, י"ב מזלות; שם במד' פי' כ"ד: שנותי סדרו של עולם. כיצד כתבתי בתורתי שהא חמור נפדה בשה (שמות ל"ד כ'), ואני לא עשיתי כן, אלא פדיתי שה בחמיר. המצרים נמשלו בחמור (יחזקאל כ"ג כ') וישראל נקראו שה (ירמיה נ' י"ז) והצלתי בכוריהם של מצרים והקדשתי בכוריהן של ישראל 3).

0 **סדרא**. במקומות רבים נמצא „בבלי סדרא" אין פירושו הפסוק את קריאתי (לי' ח"ד 79, יאסטרוב 1200 א'), וגם אין הכתוי הזה מיוחד לקריאת ההפטרה (לוי שם, יאסטרוב 959 א'), אלא הוא — הכתוי הזה שנמצא רק בבבלי — דומה אל הכתוי הארעישראלי „פשט קרא", או בקיצור „פשט" (ע' ערך „פשט"), ידכונה היא לקריא את הפרשה פסוקים, פסוקים, כל פסוק לבדו. הלשון שהוכא לעיל ע' 240 ממגילה י"ד ב': מסדר פסוקא פסוקא, מכיל בקרבי את יסוד איתי הכתוי באפן רגיל (לקרא פסוק פסוק על פי הסדר). כנראה השתמשי בכתוי הזה לקריאת חלק הכתובים. בע"ז י"ט א' מכוצר שלוי בר סיסי ור' שמעון בן ר' יהודה (הנשיא) יתבי קמיה דרבי ופסקי סידרא. אפשר מאר ששם היו כוסק גם הפלית „בספר תהלים". בספיר אחר נאמר בפירוש על איתי ר' שמעון שישב לפני אבי „יתים קמיה וקא פסוק סידרא בספר תהלים" (ב"ב קכ"ב ב'). בנחרדעא — כאמור בשבת קט"ו ב' — פסקו סידרא בכתובים במנחתא דשבתא. אל הפירוש הרגיל, שזה היה מעין הפטרה, קשורה אל פרשת השבוע, אין כל יסוד בספיר הזה. אם בירושל' פ"ו א' מסופר: רב היה פסוק סידרא קמיה דרבי, אי אפשר להעלות מיה באיזה ספר קרא 4). שבת קנ"ב א': רב כהנא הוה פסוק סדרא קמיה דרב. כנראה מהמשך הדברים היא למד בבי' קהלת. שרבוי היה כילל גם הקריאה בנביאים, נראה ממו"ק ט"ז ב': ווטרא בר טוביה הוה קפסוק סדרא קמיה דרב יהודה, ושם מדובר ע"ד שב"ג. מהמקור הזה שנוכר באחרונה נראה שבומן הקריאה פסוק אחר פסוק היו גם עוסקים בפרשנות.

0 בשביל הכתוי „סדר" שבבבלי צריך להוכיר את הכלל היסודי (ב"ק ק"ב א'): אין סדר למשנה. יפיכך אין ללמוד איזה דבי מעה שנמצא במשנת בסדר זה או אחר,

---

1) סדור בסקום סדר. ע' ג"כ טו"ט ג' כו' ב'; סדורה של תורה. 2) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 9. 3) הסדר הכרונולוני של העולם, רשימת המאורעות שנתחוו זה אחר זה נקרא „סדר עולם" כשם הספר „סדר עולם" של התנא ר' יוסי בן חלפתא. ע"ד „סדרי מועדות" (לוח החגים) ע' ירושלמי ערובין 21 ג'. השוה מכילתא לדברים ט"ז א' (כת' היובל של הילדסהיימר, החלק העברי ע' 03: בני מקומות מזכיר פרשת מועדות כהגים מפני סדרם. 4) רש"י מבאר: פרשת מקרא של נביאים או של כתובים. כמובן אין רש"י חושב בזה ע"ד הסמרת, אלא הוא יוצא מתוך הנוסאות שהוכאו שם, שהכונה היא לקריאת נביאים או כתובים אבל לא תורת משה.

רות ר' א' ט'ו: התחילה (נעמי) סידרת לה (לרות) הלכות גרים; שי"ט נ"ה א': שהוא מסדר את ההלכות (ע' לקמן ע' „סדרן"). ע"ד התפלית 1). שי"ט ל' ס' ב': ארבעה הם שסידרו תפלה (ירמי', ל"ב ט"ז; חבקוק, ג' א'; דוד, תהל' י"ז א'; משה, תהל' צ' א'); שם: חבקוק סידר תפלה... וכו'; פסיק' ר' 6 ב' (משלמה, מ"א ח'): כמה תפלות סדר; תנחו' ב' תרומה ס' ח', במדבר ס' ג': שכן שלמה סידר בתפלתו; שי"ט כ"ב ס' כ"ו: הוא שדוד סודר עליה (על אסתר) תפלה; שם נ"ה ס' ד': היו סודרין עליו תפלה (התפללו עליו); שם: היו סידרין עליה תפלה (יעקב יצאה התפללי בעד רחל 2); פסיק' ר' 130 ב', בפרפרוה לירמי' ל"ו ב': סודר אני תפלתי לפניך; מדרש שמואל ד' ד', ל"א ב' א': התחילה סודרת דברים; שם, לעזרא י' א': התחיל סודר דברים, — ממזמורי תהלים. שי"ט כ"ב ס' י"ד: התחיל סודר עליה מזמור (ע' לעיל); שם ק' ס' ב': סידר עליהן מזמור לתודה 3). ויק"ר ל"ב ס' ב', קהה' א' י"ג, ליחזקאל כ"ב: כיד חשאית סידר יחזקאל. — אדר"נ פ' ל"ו (ע' 112 הוצ' שכטר): סדרן הכתוב אחד אחד (ע"ד ויבוחי אזוב ורעיון).

0 ביצה ט"ז ב': ההיא סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל. השוה תענית ח' א'; מגילה ב' ז' א'. — עירובין כ"א ב': דהיה קא מסדר אגדתא קמיה (דרב חסדא); יבן סוכה נ"ג א'; השוה יומא ל"ח ב' (מרבינא). ברכ' י"ג א', עה"כ נחמיה ט' ז': נביא הוא דקא מסדר שבחיה דרחמנא; השוה מאמרו של ר' שמלאי (ברכית ל"ב א'): לעילם יסדר אדם שבחו של הקב"ה. — יומא י"ד ב': אביי הוה מסדר מערכה. — מגי' י"ח ב': מסדר פסוקא פסוקא (בכ"י מינכן רק פעם א' פסוקא).

סֵדֶר, ירושלמי יומא 44 ב' (ע"ד האיסור לדלג בקריאת התורה בצבור): כדי שישמעו ישראל תורה על סדר; שם 41 ב' (ר' יסי בר חנינא), עה"כ ויק' ט"ז כ"ג: כל הפרשה כתיבה על סדרי חין מה 4); שם, לסתיר את האמיר קדם (ר' יסי): ע"ד היא אמירה על סדר; מגילה ע"ג א': ע"ד היא אמירה על סדר (על דבר מזמורי התהלים 5); שו"ט ג' ס' ב', לבאור המלה „ערכה", איוב כ"ח י"ג: לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר 6); שו"ט קט"ז ס' ב', על הכ' „ובימי אקרא": שאני קורא בסדר קרבנות יקרא בעניני של יום (הפרשיות של קרבנות התנים, במדבר י"ח). — הפרשה של השביע שנקראת בשבת בזמן התפלה נקראת „סדר" (בארמית סדרא). ויק"ר ג' ס' ו': ר' חנינא בר אחא בא פעם בתור אורח לבית הכנסת „אשבת הדין פסוקא ריש סדרא" (ימצא שבפסוק הזה— ויקרא ב' ג' — התחילו ראש הפרשה). באסתר ר' בא במקום זה „ראש הסדר" 7). באגדה ע"ד נקוי (נקאי הסופר) שבמגדל צבועיא (ירושל' מע"ש 56 א'; איכה ר' ג' ט') נאמר: היה סליק ופשיט סדריה (סדריו), ע' ערך „פשט"; תנחומא ב' פנחס ריש ס' ג': נחזור על תחלת הסדר (הכונה היא למדבר כ"ה י' שהיא ראש הפרשה של השביט). במסורה בא „סדר", ברבים „סדרים" במיכן הפרשיות ע"פ מחיר לשלש שנים (אי ג' שנת וחצי). ע' מס' סופרים פט"ו ה"י: קע"ה סדרים 8). גם הפרשיות העתיקות של הנביאים

---

1) מדברי תנאים, ברכות. כ"ח ב': ר' שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות... על הסדר.

2) בהמשך הדברים שם נאמר: שערכו עלי תפלה (ערכו = היו סודרין). ע"ד „יסדר תפלתו", ר"ה ל"ה א', ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 15. 3) בילקוט נשתבש מהתחיל סודר (= סידר) להתחיל שורר.

4) ע' ח"א ערך „סדר". 5) השוה ירוש' ברכות 4 ב' י"א: ששמעו על הסדר; תנחומא ב' ויקהל ס' י"א: על הסדר היה עשוי. 6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 31. 7) ע' מאנאסט' 1885 ע' 362.

8) ע' תנחו' כי תשא ס' ג': ונתן להם סדרי תורה ופרשיות. ע' טהארנום, מאנטפשריפט 1885—7.

סְבָרָא, שם מהפעל סְבַר. ירו' ברכ' 6 ג': כל סבר קטי דהוה לי תמן סבירתיה; שם שורה כ"ד בחיזוק הבטוי: כל ההוא סברא קשיא דטבול יום תמן סבירתיה (כל הדבר הקשה שהיה לי בענין... מצאתי שם בעצמי); נטין 50 א': א"ר יוסי בר בון סברא (כלומר הוא אמר זה מתוך העיון העצמי של); ועל זה אמר ר' מנא: כבר איתמר (שהדבר הזה כבר נתקבל בבית המדרש) 1). — ברכ' 13 ג', שו"ט י"ח סי' י"ב: כך היא סברה דמילתא; בתנחו' ב' ברא' סי' י"ב בעברית: כך הוא סברו של דבר (כלומר מה שלוקח מתוך העיון וכנגד זה „אבל כך עקרו של דבר", כלומר הסבה האמתית שלו).

0 ברכ' נ"ב א': מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא; ע"ז מ"ה ב': האי ס' מנא ליה; וכן יבמ' ט' א'; פסח' כ"ה ב': מנלן? סברא היא; יבמ' נ"ד ב': האי ס' היא; כתוב' ב' ב': ס' דנפשיה קאמר; ברכות מ"ט ב': התם בס' פלינ. *) — הרבה פעמים נמצא ביחוד סברא על יד גמרא. המיבן של שני השמות הללו מתברר ע"י הפעלים שמהם נגזרו. ע"ד שני התלמידים הראשונים של רב — רב אסי ורב כהנא — נאמר בסנה' ל"ו ב': דלגמריה דרב הוו צריבי ולסבריה דרב לא הוו צריכי. בערובין י"ג א', סוטה ס' א', מסופר ע"ד לימודו של ר' מאיר: אתא לקמיה דר' ישמעאל וגמר גמרא, הדר אתא לקמיה דר' עקיבא וכבר סברא. אבי אימר על הלכה אחת: גמרא גמירנא סברא לא ידענא, יומא ל"ג א'. — בגטין ו' ב' (אבי"): מילתא דתלי"א בסברא... הא גמרא הוא וגמרא לא שמיע ליה; ערו' ס' א' (אבי שואל את רב יוסף): הא דר' יצחק גמרא או סברא הוא, השוה השאלה שנשאל רב אשי (יבמ' כ"ה ב'; ב"ב ע"ז א'): נ' או ס'; פסח' צ"ד א': חדא נ' וחדא ס', ע"ד הלימוד של רבא ורמי בר חמא אצל רב חסדא: מרחטי גמרא בהדי הדדי והדר מעיני בסברא. ע' ג"כ שני המאמרים של אבי ושל רבא, ערו' נ"ג נ' (...לגמרא ...לסברא). סברא אצל קרא, ע' ערך „קרא".

סְבוּרָא, השם הזה שכיו נקראי עי"כ התלמיד הבבלי האחרונים, ראשי הישיבות, במאה הששית (רבנן סבוראי) נמצא שתי פעמים בירושלמי. פעם משתמש בה האמירא הבבלי שמואל (שבת 6 א'): מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש. בזה רוצה ליתר שני שלא למד ע) ילא ששש ת"ח, בסברתי בלבד לא יועיל ליישב את הסתירות. ובפעם השניה משתמש בה ר' הילא, אמורא מאי' של המאה הרביעית. הוא אמר לר' חגיה הבורהון דרבנן: קבל לחגי דחגי אינשא סבורא הוא. (קבל מה שאמר ר' חגי מפני שעליו אפשר לסמוך כי הוא בעל סברא), קדושין 63 ד'.

סדר, פָּעַל–סַדֵּר. רק הביזוני בא בקל (סוֹדֵר), ע"ד עבודתה של עריכת המשנה נאמר בירוש' מגי' 70 ב' כ"ה, פסח' 30 ד': מי שסידר את המשנה סמכה למקרא (על המשנה מגילה א' א' ואסתר ט' ב"ח); ויק"ר כ"ב א': בעל משנה שהוא סודר הלכה לפניו (בקה"ר ה' ח' נשתבש מסודר לעודר); רות ר' א' א': שהיו סודרין את ההלכה 3):

---

1) ע' לעיל 237: סברין—אמרין. 2) „לוקי' הוא מה שבבבלי „גמר' (ע' לעיל 165) ועומד ג"כ בניגוד לסברא, כמו בבבלי גמר — כבר. 3) בב"ר צ"ח ס"ו: בא במקום זה: שהן יושבין וסודרין דברי תורה. השוה שו"ט פ"ז כ' ה' scil. דברי תורה): שהוא סודרן; אדר"נ נו"ב פ' מ (ע' 111): וסדר את הדברים לפניו.

*) זבח' צ"ו ריש ע"ב: רב יצחק בר יהודה הוה רגיל קמיה דרמי בר חמא, שבקיה (עזב אותו) ואזל לרב ששת. יומא חד פגע בו (ישאלו על הסבה), א"ל... מר כי בעינא מילתא פשים לי מסברא, כי אשכחנא (כשאני מוצא) מתניתא (ברוי' מתנורת) פרכא ליה (והיא סותרת), רב ששת... פשים לי ממתניתא...

חולין קיב א׳: ר׳ יהודה וריא סברי... ורבנן סברי...; ברכות נ׳ ב׳: וד׳ נתן סבר לה כר׳ יהושע; ברכות נ׳ א׳: מאי קסבר ר׳ אלעזר? אי קסבר... ואי קסבר... לעולם קסבר...; ערו׳ מ״ה ב׳: מאי קסבר רזיח בן נורי? מיסבר קסבר... או דילמא קסבר...; ברכות כ״ו א׳: מי סברת (וכי חושב הנך); ע׳ נ״ב ברכות ב׳ סוף ב׳; מגילה ב׳ סוף ב׳: יתסברא (׳כי אתה סבור? ׳כי אפשר שתחשב כך׳): ברכות ל״ח א׳, שבת ק״א א׳, כריתי ו״ח ב׳: ואת לא תסברא (וכי אתה אינך חושב כך)? — תענית ד׳ א׳: סברוה (חשבו לפרש את המשנה כך); ע׳ נ״ב כ״ב ב׳ סוף א׳; נ׳ ריש א׳; חולין ד׳ ב׳; נדה מ״ו ב׳, שבת קמ״ח ב׳: סבור מינך... יל״א הוא (מיה באי לימשם כך... אבל באמת לא כן הדבר); ע׳ נ״ב מו״ק י״ח א׳; ב״ב ס״ה א׳. — ברכות כ״ד ב׳: לא סבירא לי (איני מסכים לזה), לפעמים ריזים איי הלכה של איי חכם באמרם: ,לא שמיע לי׳ יע׳: בא הבאיי: בלישר לא סבירא לי׳, ע׳ ערו׳ קנ״ב ב׳ ושנ.—ברכ׳ ד׳ א׳: במאן סבירא להו (עם דעת מי הם מסכימים); שבת ל״א ב׳: כמאן סבירא ליה. — פסח׳ ל״ב ב׳; סוכה ו׳ ב׳; יבמ׳ נ״א ב׳; קדו׳ ס״ב ב׳; סוטה ל׳ א׳; ב״ק צ״ג ב׳; ב״מ ק״ג ב׳; ק״ח ב׳; ב״ב ע״ח ב׳; סנהדרין ד׳ א׳: בולהו סבירא להו (כולם מסכימים). — ערו׳ י׳ א׳: סבר רב אחי קמיה דרב יוסף למימר (רב אחא אמר דעתו לפני רי״); השוה כ״ט ב׳, שבת ל״ח ב׳: סבר רב יצחק למימר: יבן שם ס״ב א׳; תני י׳ ריש א׳ בעברית (ר״ת): בסבירין אני לימר; נדה מ״ו ב׳: ר׳ יוסי תני לה ולא סבר לה (ר׳ יוסי אמנם שנה כואת בספרו סיע, אבל בעצמי איני מסכים ליה); ערי׳ ל״ח ב׳: רבי תני לי׳ יל״א סבר לי׳, רבנן נמי תני לה יל״א סברי לה; יבמית ע״ב ב׳: תנייה בתלתא ימי יסברי בתלתא ימי (יוא למי בפר תירת בהנים בשלשה ימים ואחים שלשה חדשים עמל להבינו על בוריו); שבת ס״ג א׳: ליעמר איש יהדר ליסבר (מתחלה ילמד יוקבל את ההלכות כמי שיין יאח״כ ישתדל להבינן בראוי); השוה בהמד׳ ס״ה א׳: נמרה מר׳ אליעזר ולא סברה, והדר נמרה מר׳ יהושע ואסברה ניהליה.

0 אַפְעֲל. מו״ק י״ח א׳: ,אסברא לך׳ (ר׳ יעקב אמר לר׳ ירמיה בר תחליפא 1), ברצותו לבאר לו איזו משנה); וכן בב״ב ב׳ ב׳; ע״ז מ״ב ב׳; זבח׳ ל״ד א׳; ס״ג א׳; ע״ז ב׳; פ׳ א׳; מנחות ח׳ ב׳; סנהדרין פ״א ב׳ 2); שבת ס׳ ב׳ (רזיח לר׳ סימון בר אבא); תענית י״ח א׳ (ר׳ חייא לבאלי); ערובין ו׳ ב׳ (רב ששת לרב שמואל בר אבא); זבח׳ ק״י ב׳ (ר׳ סימון בן אליקים לר׳ אלעזר); מנח׳ כ״ו ב׳ (רב יהודה לרבה בר יצחק).— ב״מ ל״ג א׳: דאסברית; שם: דאסברן. — רבא אמר: בר אתינא אסברא לי, קדו׳ ט׳ ב׳ (ג״א א׳); סוטה ל״ט ב׳; ע׳ ג״ב ערובין נ״ו ב׳; ב״מ ע״ב ד׳. — נדה מ״ב א׳: דאסברית ניהליה (שבארתי אותו); השוה ב״ב קמ״ב ב׳. — יומא כ״ו א׳: אשכחתיה לאביי דהוה מסבר ליה לברייתא (מצאתי את אביי שהיה מסביר לבנין); ערובין כ״א ב׳: דאמרית... ואסבריה... ע׳ לקמן ערך ,סימן׳.

0 אִיתְפְּעַל. ר״ה ל״א סוף ב׳: אמר מילתיה ואסתבר טעמיה (אמר דבר ומה שאמר נתקבל כי כיון לאמת); ב״ב קכ״ח ב׳ (רבא): מסתברא טעמא דבני מערבא; תענ׳ ו׳ סוף א׳: לא הוה מסתברא להו; פסח׳ ע״א א׳: הני נמי מסתברא; ברכ׳ ל״ז ב׳, שבת קי״ט ב׳, קדו׳ נ״ו א׳: כותיה דר׳... מסתברא; מ״ק ב׳ ב׳: כותיה דידי מסתברא 3).

1) כך הוא עפ״י בי מנכן ע׳ ר״ם לאיתי רק. 2) כאן: תא אסברא לך (כיא אצאר לך).
3) ,סבר׳ במסורה ע׳ פרנסהורף ע׳ 0.

יומא 43 ב; מנ' 70 א. — סברון מיטר, ברכ' 9 ב; פאה 15 ב; פסח' 30 א'. — שבת 8 ב: ר' יאי סבר מיטר... ותכמים סברין מיטר... — לא כן סברין מיטר, שבת 4 ד; 11 ד: פסח' 37 א. — ריני סברון מיטר, דמאי 26 ב; כלאים 30 ד' (באן תסר מיטר); שבת 6 ב' שורה ל'ן, בו; שם 16 ד; יבמות 14 ב. — נטין 46 ד: חזון יתבין סברין מיטר, בכל המקומות הללו ,סבר מיטרי (ברייתא; הוא תשב למימר, הוא תיה דעתו) — דבר שיטוצא מסברתי (ע' גיט פרנקל מבוא 14). — בבכורים 65 א' אמר ר' ועירא עוד תלמיד אית בישיבתא בבבל: רבון יתנן כברין, רבנן דתכא אמרין (כלומר תכמי בבל למדו מתוך הסברא ותכמי אי מתוך הקבלה). בפסח' 33 ד', ע"ר המשנה פסח' בני פרק י', מסופר: סברין מיטר פטור פטול פתרון לה פטיר בשר (מתחלי: תשבי בך ואתם פתרו באפן אחר). — מהמדרשים צריך להביא כאן משתשזר א' א', עיד מי הוא השתבר של המומר ל'; סברין מיטר דור אמרו. — רות ר' י': רבנן סברין טוב ואליטלך יבוש אתם הוי.

מבנין אתפעל השתמשו בבעיני מין נקבה מספר יחיד בתור עֲרמין קבוש; מסתברא ד... (אתרי העין נראה טו...). ע' ברכ' 3 ד'; פאה 17 ב'; דמאי 23 ד'. — לא מסתברא ד..., שבת 4 א'. — לא מסתברא אלא, ברכ' 3 ד'; 7 א'; 8 ד'. — ריש ר' ד' ח'; מסתברא כמה...

הבעיני העברי סבור (פיעל) עבר ממדרש התנאים לזה שאחר התקופת התנאים נמצא לעתים לא רחוקות. כיד היא ריצה ליצר שאיי סבירא עליה מתחלי על דיעת ואחים נדחוה. בור טו' ס' ב'; עיד השם בחולת, ברי' ב' יט; פאה ס' ב' ועיג ס' ח; להחיים יג ב' (מה אתה סבור); וכן ג' ס' ח', לברי' ליד יב; עיד ס' י', לברי' לא ל'ו; ויקר ל'ג ס' ה', להחיים יג ב' את סבור לומר; וכן ברוית ר' ד' ח' (את סבור ש...); תנחו שמות ס' ב', לשמות ד' יג (אתה סבור שמא...) 1). — לשון רחב מערך זה נמצא בתנחו' ב' לך לך ריש ב'ו, לברי' ו' ט', בהשואה עם יז א': מי שהוא קורא סבור שהוה נח נדול מאברהם ואינו כן; וכן ואדא ב' יא, לשמעי' מו' י': מי שהוא שומע את הפסוק הוה סבור שמא... שם בשלח סוף ס' יג, ליתוקאל א' ב'ה: מי ששומע... סבור שמא... שמיר ריש ט', לישעי' מ' י': כל דקורא פסוק זה כבור שמא...; בור ל'ו ס' ב', לברי' י' י': היני כבוריס ש... 2): ע' ג'כ ירי' נזיר 56 ב' (ר' יוחנן): היתי סבור.

עיד צורה אחרת של הפעל הזה נמצא בשתשזר א' א': עיד שלא עמד לא היה אדם יכיל להשכיל דבר תורה וכוין שעמד שלמה התחילי הכל סיברין תורה. כאן כבר במוכן ,סברין אדם יעיין; וכן בקהיר ח' י', בפרפרות לדברי' א' י'': ירבבר אשר יקשה מכם, אם חייתי סיברי ושמעתיו.

אפעל. ביישלמי נמצא תדיר ,אסברי (הסבר ל'); ע' עתוס 23 א': אין בא אסברי ר' יעירא: שם 23 ד': א"ר בא אסברי ר' שמואל; שם 26 א': אין זריקא אסברי רב המנא. השיר איכה ר' א' א (ר"ר רבתי): מיסבר ליה ולא סבר.

0 ברכות ט' א': ראב"ע כבר... ירוץ כבר... (כבאיר המלה הפוך, שמות י"ב י'א): קדושין י"ח ריש ב'; ר' אליעזר כבר יש אם למקרא וריע כבר יש אם למסרת; שבת פ"ו ב', יבמות ע"ב ב': מר כבר... ומר כבר...; נזיר מ"ו א': תא' כבר... ותא' כבר...;

1) תנחו' ב' ושלח ריש פ' י', בפרפרות לדברי מסה לשמות י' כ"ה: לא תתא כבור ש... 2) ע' תנחו' וק' פ' ט"ו ...לא תהוו כבורים סמא...

0 **נקט.** פֹּעַל. לקח, תפס. אפית היא הדונמא שבמאמרו של ר״א בן פדת, נזיר ל״ח א׳: עשר רביעיית הן ונקוט רב כהנא בידיה חמש סימקתא יחמש חיוורתא; יבמ׳ כ״א א׳: נקוט רב בידיה תלת (כלומר מארבעה מיני קורבות תפס רב רק שלשה); וכן בקדו׳ נ״ב א׳ (רב יוסף): נקוט דרבה בר בר חנה בידך; וכן שם מ״ז ב׳: נקוט דר׳ יוחנן בידך; וע׳ מני׳ י״ח ב׳; חולין ע״ג ב׳. פעם השתמש ר״א בן פדת בבטוי זה על מה שאמר ר״י, חולין קכ״א ב׳. ע׳ נ״ב ערך ,כלל׳. – במיכן דימה ל,נסבי בא ,נקוט׳, מני׳ ד׳ ב׳, על המשנה מני׳ א׳ א׳: מאי שנא רישא דנקוט סידורא דירחי יתאי שנא סיפא דנקוט סידורא דיומי; ערו׳ פ׳ ב׳: מאי שנא 1) שמינה עשר דנקוט; סנה׳ ס״ה א׳: מאי שנא בעל איב דנקט, ע׳ נ״ב ע׳ ,לישנא׳ וע׳ ,ברכא׳. – ביבמית מ״ב ב׳ מסיפרי: מסתמיך ואויל ר׳ אבהו: אכתפיה דר׳ נחום שמעיה מינקט יאויל הלכתא מיניה (ר׳ אבהו סמך והלך על כתפו של ר׳ נחום משרתי׳ והיא קבל ממני דבר הלכה). במיכן זה באה המלה ,נקטינן׳ (מקבל אצלנו), שהיה אבוי משתמש בה ברציתו למסור דבר הלכה מקובל, שאין עליו שם האומר. ע׳ ברכ׳ מ״ה ב׳; מו״ק י״ב א׳; נטין ל״ב ב׳; שם מ״ד ב׳; שם מ״ח ב׳; נ״ט ב׳; סוטה ל״ח א׳; מכות י״א ב׳; ערכין י״א ב׳; נדה ל״ז א׳. מלבד אבוי השתמשו בזה: רב חסדא, סוטה ל״ח א׳; רב נחמן, ערו׳ ה׳ א׳, נטין מ״ה ב׳; רב יוסף, נטין נ״ח ב׳, חולין נ״ג א׳; עולא, ברכ׳ נ״ח א׳ והאמורא האי׳ ר׳ יוסי בר חנינא, נטין מ״ד ב׳.

נקי. בירוש׳ מו״ק 80 ד׳: בלשון נקי הוא מתניתא (כלומר המלות ,על פניה׳ שבמשנה מו״ק א׳ ד׳ הן לשון נקי, במקום חלק אחר מן הגוף). כתו׳ 30 ב׳: ,דברים אמורים (ב)לשון נקי׳ (כלומר הלשון כאן איני כבשיט, אלא לשון נקי, במקום תשמיש). – בלשון זה שבא עיר במשנה נדה י״ג: (שרבי הכמים בלשון נקיה) השתמשו האמוראים גם לכנוי בדרך כבוד במה שנאמר בכתוב, ויקר ריש י״ב, אסתר ר׳ ריש פ׳ ה׳, למשלי ב״ג כ״א (ככום=בבים): לשון נקי הוא; ב״ר י״ג ס״ו ו׳, לתה׳ ס״ו י״ד: לבשו דכרייא ענא ל׳ נקי; תנחו׳ מצורע ריש ג׳, לקהלת ה׳ ה׳: בל׳ נקי דברה לך התורה. – ע׳ נ״ב פרקי דר״א ריש פמ״ו, לדב׳ ה׳ כ״ז: אמר הקב״ה למשה בל׳ נקי לך אמור לישראל לכו איש לאהלו, וע׳ משנה סנה׳ ח׳ א׳.

0 בבבלי בארמית: לישנא מעלייא (ע׳ לעיל 219), רק בפסח׳ נ׳ ב׳ בא ,לשון נקיה׳, עה״כ בר׳ ז׳ ח׳: ,אשר אינה טהורה׳ במקום ,טמאה׳.

נתן. קל. עיד שני כתובים המשלימים זה את זה, נאמר בבר׳: מנין ליתן את האמור כאן להלן יאת האמור להלן כאן; ת״כ... למורה שיה. ע׳ סיק פ׳ י״ד וסיק ל״ב, לבר׳ ב׳ ו׳ וז׳ כיב (חיים חיים לנוש); פ׳ כ״ז ס׳ נ׳ ומ״ט ס׳ ה׳, לבר׳ ו׳ ה׳ וי״ח ב׳ (רבה רבה לנוש); פ׳ מ״א ס׳ ב׳, לבר׳ י״ב י״ז וכ׳ י״ח (על רבר על דבר לנוש).

ס.

סבר. פֹּעַל: חָשׁוב. ירו׳ דמא׳ 25 ב׳: סבר ריב״ל (מפסק הלכה שלו ניבר שהוא חשב...); שבוע׳ 36 ג׳: סבר ר׳ אימי (להטעמת קושיא); תרומ׳ 44 ג׳: סבר נתן בר הושעי׳ (הטעמת הלכה); תרומ׳ 42 ד׳: סבר חזקיה בהדא דתני ר׳ חייא; יבמ׳ 11 א׳: היאך סבר ר׳... כר׳ ירמיה; שביעית 36 א׳; ואפילו יסבור בבית הל״ל; שבת 5 א׳; אין יסבור כריי״ה; יומא 40 ג׳: מסבירי סבר ר׳ יודה; פאה 17 א׳: בין סבר בין לא סבר; מו״ק 82 א׳; דהיינו סברין, – סבר מימר, פאה 18 ד׳; דמא׳ 21 ד׳; 22 ג׳; 25 א׳;

1) בנדפס אין מלה זו.

שלא נמצאים. רק בהוריות 48 א' בא בשני קטן: „מה מפקה מביניהון". ע' ג"כ ערך „לישנא".

0 נְפַק מן. יוצא, נלמד מן. ברכ' ט' א': וראב"ע מלא תותירו עד הבקר (שמות י"ב י') נְפָקָא; חילק קל"ט ב': מכי יקרא (דב' כ"ב ו') נפקא; סוטה ג' ב': מסיפא דקרא נפקא; ערכין ב' ב': מחר קרא נפקן; ברכ' י"ג א': נפקא ליה מדברים הדברים (דב' ו' ו'); שבת קל"א ב': נפקא ליה מישמהתם לפני ה' (ויק' כ"ג מ'); חולין ב"א ב': נפקא ליה מולכלב תשליכון אותו (שמות כ"ב ל'); שבת כ"ו א': מנא ליה נפקא מאי בגד (ויק' י"א ל"ב); כריתות ג' א': רבנן דנפקא להון מן...; סוכה נ"ו א': מהתם נפקא; יבמ' ס"ב ב': הא מהכא נפקא? מהתם נפקא!; וכן נדה מ"א א'; קדו' מ"א ב': למה לי קרא מדר' חייא בר אבא אריו"ח נפקא; ברכ' ג' א', ב': ותיפוק ליה משום...; שם י"ד ב': ותיפוק ליה מדר"י בן קרחה; שבת קכ"ח ב': ותיפוק ליה משום סחיטה; ע' ג"כ שבת ע' סוף א'. — חולין ס' ב', עה"כ דכר' ב' כ"ג: מאי נפקא לן מינה; שם, לברי' מ"ו כ"א: מאי נפקא מינה. — פסח' נ"ג א', על מאמרו של רישב"ג: נפקא מינה לבכורים. הבטוי „נפקא מינה" נעשה לשם עצם בלשון „למאי נפקא מינה" (כלימר לאיזו תכלית), כך רבינא שיאל את רבא (ברכות כ' ב'): נשים בברכת המזון דאורייתא אי דרבנן, ומוסיף עיז: למאי נפקא מינה?—לאפוקי רבים ידי חובתן. ע' ג"כ ברכ' ג' א'; מ"ז א'; שבת ל"ט א'.

0 אַפֵּעָל. כריתות ג' א': דמפיק ליה מתרתי קראי; קדוש' מ"א ב': דמפיק ליה להאי קרא לדרשא אחרינא; ע' ג"כ זבח' י"א א'. — במובן „הוציא" שבלשון התנאים. שבוע' כ"ה ב': אפקה רחמנא לשבועת עדות מכלל שבועת בטוי (ויק' ה' ד'); ע' ג"כ כנה' ג' ריש א'. — פסח' נ"ב ב': הא אפיקתיה; וכן ערו' ד' ב'.—ברכ' מ"ד ב': לאפוקי מאי? לאפוקי...; ערו' כ"ג א': לאפוקי מדר' עקיבא...; יבמ' ס"ט א': לאפוקי עמיני ומואבי; גיר מ"ט ב', לויק' כ"א י"א: על כל לאפוקי רחוקים מת לאפוקי קרובים. — ביחד עם המלה „בלשון" (בלישנא) ואו „אפיק' פירושו בְּמָא. פסח' כ"ח ב', לשמות י"ב כ': מדאפקיה רחמנא בלשון מחמצת (מזה שהתירה בטאה זאת בלשון מחמצת); חגי' י"א א', לויק' א' י"ג: (יהילך—יהקריב) ואפקיה רחמנא בלשון הולכה; ע' ג"כ זבח' כ"ט א'; ל"ג ב'; ע' א'. — נדה ס"א ב': מדאפקינהו רחמנא בחדא לישנא. — חולין קי"ג סוף ב': אפקה רחמנא האכילה בלשון בישול (לשמות כ"ג י"ט); ע' ג"כ תמורה ל"ב א' 1). — אפיק... ועייל... (הוצא... והכנס...), פסח' מ"ח א'; תמורה ז' ב' 2).

נֶפֶשׁ. הכטוי „מַה נַּפְשֵׁךְ" (מה שאתה רוצה להגיד, בכל אפן שהוא) נמצא פעמים אחדות בירוש' במשא ימתן של הלכה, ע' ברכ' 2 ב': מה נפשך אם... אם...; שם 11 ד' (הרילמה בלא המלה „אם"); כלאים 29 ב', ג' (בלא אם); שבת 15 ב'; חגי' 78 ג' (ע' עוד הוריות 46 ב' שורה ה'). ביבמ' 13 ד': וכי יש מה נפשך בעריות. — בספרות האגדית נמצא רק בב"ר. ע' ג' ס' ג'. בפרשה ע"ד ס' ג' בא „ממה נפשך" בתור שם. ושם בא בתור הוספה ביאורית: רוצה ולא רוצה = nolens volens.

0 מכות כ"א א': מה נפשך אי נמיר נורה שור... אי לא נמיר נו"ש...; חולין קי"א א': מה נפשך אי איסור חל על איסור... אי אין א' ח' על א'...; ע' ג"כ שם קכ"ט ב'.— שבת נ"ג ב', ל"ו ריש א', חולין כ"ט א': ממה נפשך.

---

1) בירוש' בא הלשון „אפיק לישנא" במובן אחר לגמרי, ע' לע"ל 219. 2) וכן בשהש"ר א' ד' (ריש ד"ה נגילה). במאמר ע"ד עשרה לשונות של שמחה: אית דמפקין תרועה ומעיילין ריוחה. — מפיק במסורת, ע' פרנסדורף ע' 8.

ר' א' ייד קרוב לסוף: על דעתיה ד... ניחא, על דעתיה ד... ביצה. ע' ניב שהשיר א' ו'.

0 בבבלי: כ משתמש במלת ניחא באיזו המיכן אלא שלפניי בא הגישא שמצטרף עם המלה ניחא ביחד; ‚הניחא' (מן קא ניחא). ברכ' ל"א ב': הניחא למאן דאמר... אלא למ"ד...; שם כ"ט א': הניחא ל... אלא ל... קשיא. בלי ‚הא', שבת קל"ב א': האי תנא מעיקרא מאי קא ניחא ליה ולבסוף מאי קא קשיא ליה.

0 נסב. פעל: לקח. בבאיר המשנה אי הברייתא בא דפעל הזה במיכן ‚הכנס אל תוכו'. ביק מ"ח: איידי דנסיב רישא שמרו נסיב סיפא נמי ואני אשמרנו; שם ניב ב': אייתי דנסיב רישא כסהו בראוי נסיב סיפא נמי לא כסהו: מעילה ז' ב': משום דנסיב רישא מיעלין נסיב סיפא אין מיעלין; נדר' ע"ב א': אי רישא דיקא נסיב סיפא משום רישא אי סיפא דווקא נסיב ר' משום ס'. רב יוסף אמר עיד המשנה: רבי היא (של ר' יהודה הנשיא) ונסיב לה אליבא דתנאי. ע' ר"ה ז' ב'; מגי' י' א'; שבוע' ד' א'; הוריות י"ב ב'; חולין פ"ד א'; קיד א'.—בכור' ה' ב': תנא פטר פטר קנסיב לה (כלומר התנא סומך על מ"ש פעמים פטר חמור, שמות י"ג י"ג וליד ב'). — לשון רגיל הוא ‚בדי נסבה' (המשנה אי הברייתא קבלה אל תיכה אייר רבי יהודה, אבל אין זה בריי"ק) 1). ר"ה ה' א', זבח' ציט ב' (רב חסדא): פסח בדי נסבה (פסח שנאמר בכרוי' ר"ה ד' א', תוספ' ערכין ג' י"ו); קדו' ה' ב': רישא דווקא סיפא כדי נסבה; ע' ניב סוטה י"ט ב'; בימ כ"ו ב'; זבח' צ"ח א' (=מנח' פ"ג א'; חולין כ"ב א'). — רם חסדא שהשתמש במלה זו ברי"ה ה' א', משתמש בירו' מגילה 73 ב' (מובא בכרכ' 4 ד'; תרומות 40 ג') במלה אחרת שמובנה אמנם אחר, אבל היא בכלל לא נמצאה עיד בשיים מקום. על השאלה לפי השם בתוך אלה שאין קורין בצביר את המגלה (משנה מגי' ב' ד') את החרש שאינו שומע ולא מדבר, עונה רב חסדא: באשגרת לשון היא מתניתא 2), כלומר אחרי שבכל מקום נזכרים ביחד חרש שוטה וקטן, לפיכך נכתב כך גם כאן 3). עוד צריך להביא: ונסבין חבריא למימר (חברי בית המדרש קבלו), חולין ייד א'; ט"ז א'; פ"ב א'; כריתות ב"ה א'; ע' ניב ערך ‚תלמוד' 4).

נעימה. (Melodie). שהשיר ה' ייד: בטעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד ובנעימה אחת. [בברכת יוצר: ‚בשפה ברורה ובנעימה'].

0 במגי' ל"ב א' (ר' יוחנן): הקורא בלי נעימה.

נפק. פעל: יצא. בירושלמי, בשאלים ע"ד שני לשונות שונים מה היא ההבדל לדינא שיוצא מזה, או בא הלשון: מה נפיק (או נפק) מבניהון (או מן ב'); ע' פאה 15 א'; 17 ג'; דמאי 22 א'; שביעית 34 ג'; 36 א'; תרומות 42 ב', ד'; 43 ד'; מעש' 54 ד'; חלה 60 א'; ערלה 60 א'; שבת 5 א'; ערובין 18 ג'; פסחים 29 א'. לא כל כך תדיר: ‚מה נפקא מבניהון', דמאי 22 ג'; מע"ש 52 ד'. בקצור: ‚מה ביניהון', ע' כלאים 28 ד'; תרומות 49 ב'; מע"ש 53 ב'; בכורים 64 ב'; ר"ה 56 ב'; ביצה 62 ד' 5). כל אלה הלשונות נמצאים רק בשני הסדרים הראשונים של הירושלמי; בסדרים האחרים במעט

1) יאסטרוב מבאר כדי = כדאי, כלומר כמו שהוא, שאי אפשר ללמוד מזה בלום.
2) בכרכות: השגרת לשון היא מתניתא, רטנר ע' 51 מביא מחידושי הרש"א הגירסא: אשגרות לישן הא מתניתא. בתרומות: אשגרת לשון. השוה משנה ברכ' ה' ה': אם שגורה תפלתו בפיו. שטויר ט': כיון ששיגרו בפיהם. 3) ע' מרגוליות בעתון Rivista Israelitica I 1904, 4 f. 4) נסיב בסורה, ע' פרנסדורף ע' 9, די אנפאנגע דער העב. גראסאטיק. ע' 11. 5) בבבלי: מאי בינייהו, ע' לעיל 158.

במיש ביהוקאל ייח ד; בייר מיד כי ו: עשרה ששות נקראת נבואה; וכן באדרי: נוסח כי פלין, ע' 48; כנוסח א' פיל, ע' 102 בא רוח הקדש במקום נבואה 1).

0 בים יים א': נישלה נבואה מן הנביאים; מגילה יד א' (רמב): בתי הינן נבואתך (עמדם למרים). — בארמית. בים טו א' (עולא): דכתיב נבואתיה.

0 **נְבִיאוּת.** (=נבואה). מגילה טז א' (עולא): כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות בירית שהיא נביא בן נביא: בנת לוים ב' (ר' יצחק): מפני מה זכה עיבדיה לנביאות. — במקום ביטול והשפלה: ,עשו דברותם כדברי נביאות, בבור' ניה א' (ר' יוחנן); וכן בתרומ' ס' כ' (רב אידי ביתם למאמר ר' יהושע בן לוי): אין אלו אלא דברי נביאות; וכן בבים יב א' (רב יוסף א' רב אסי עיד סומכוס תלמידו של רשב) 2).

נְגִינָה. השמעת הקול בקריאת התנ"ך. שהשיר ד' יא (ר' לוי): הקורא מקרא בניגונו יבנינוי. (השוה נגינה במובן הטעמי המצוי שבספרי הדקדוק המאוחרים).

נְדַד. קל. בין הפעלים חברי הפעול נחשב גם הפעל הזה שנמצא במקומות רבים בלשון: בנוד שבעולם. ע': בייר א' סי' א'; סי' ג'; סי' ה'; ה' סי' ו'; ו' סי' ג'; ויקר א' סי' א'; סי' ו'; ג' סי' ב'; ייד סי' ב'; ייד סי' ג'; בינ סי' ד'; כית סי' א'; שהשיר ב' ב'; ו' ג'; קהלר א' ג'; ה' ו'; ז' כוז; ו' כוח; ח' א'; תנחומא ב' תרומה סי' א'; שלח הוספה יכ: בבייר כי לונדן הנירבא היא במקומות הללו (מלבד הראשון): בנוסח העולם 3). — וזלה זאת מובנו: לפי שהעולם רגיל לעשות, מתאים ללשון התנאים: עולם כמנהגו נוהג, בריי' ע' נוד ב'; בתוספ' ע' ו': ,הוה את העולם שנהגו כמנהגו. והלשון הארמי בבבלי, ערי' ייד ב': מאי עמא דבר (נוהג = נָהַג) — בתנחומא קרח סי' יט נמצא בשני דומה במובנו לזה: דרך העולם (השוה גם ערך ,דרך ארץ).

נוּטְרִיקוֹן. (ע' חזא). תנחומא ב' ויחי סי' יט: פתו לשון נוטריקון הוא; שם בשלח סי' מז, על השלח ,נחית (תה' עח נא): שם יתרו סי' טז, על השלח ,אנכי (שמות כ' ב); תנחומא ב' ואדא סי' ח' (השוה תוריע כי י'; שמיר ריש ה'; סוף ח'): עשר מכות תקנו עליו (על מנת משה) בנוטריקון דצך עדש באחב 4): שיטו ה' סי' ה': הנחילנו לי נוטריקון; שמיר מב סי' ד', לאוהב כי ט': פרשו — נוטריקון; דברים ר' ב' סי' לין, עתיד משלי כיד ביא: ומלך — ואל למולך (שם אמנם לא נזכר נוטריקון) 5). — את השלח ,ענוקלות: שבמשנה ערלה א' ח'; מבאר אמורא מאי: לשון נוטריקון.

נִיחָא 6). טוב; יפה; מובן. בירושלמי כאה מלה זו בשאלות שבהן עומדים שני דברים זה בנגד זה, האחד מובן ויפשו פתרון, כלאים 28 ג': נייחא... מיתיבי... מה זן: דמאי 23 ג'; תענ' 65 ד': נייחא שלמה... דוד למה: מעי' 73 ד': נייחא בקריאת המגילה... ברם בחלילא... ריש מיקן (88 א'): קדושי' 65 ב': נייחא תמן... הבא מה איית לך... — לפעמים באה השלה נייחא בסוף הצלע הראשונה של השאלה, בתרומות 27 ד': על דעתיה ד... נייחא... — מלה זו דבאה בצורה ומקן של הלבה נמצאה גם באדרי: בייר בית סי' ו': נייחא דתמן... אלא הבא...; שם כשו סי' ג': מאן דאמר... נייחא, אלא למיד...; אמתר

---

1) ע' אנ אמוראי אי' ריא 284 א. 2) הוספת התוכל ,ר' יוסי' אינו נמנה פלא. בנוי אחד נמצא רב אסי, בשני בני — רב יוסף (ע' דים חים 454). 3) ע' חוץ מהקאדור ע' 3.
4) בהוספת של שבת: ר' יהושע דורי נתן בשם סומכוס וכו'. 5) ע' אנ אמוראי אי' חי 124, 1.
6) ,נייחא אינה כמי שרישמנים לי' יאכמריס מן וכר של שם תאר אלא מן נקבה. זה נראה ברור מסה שמוצא בבבלי משם הוספא לשלת ,נייחא' הוא תשלה ,תא', ועוד בעזרו באה השלה קשיא, שוחי נ"ש מן נקבה. ע' נ"ש לשון ערך ,הנחי.

יפא נברא אלא משל הוה 1); שם: אלא משל בעלמא. השיה ערי' ב ג א': שלא האצר משל הוה.

מַשְׁמַע, ע' לקמן ערך ,שמע.

מַתְלָא. (בארמית, דומה ל משל בעברית) עפי' הרב במיכן פתגם, בייקר עפי' הרב בלשון זה: מתלא אמרין (אמר), ע': ג' סי' א' (ג' פעמים); ד' סי' א'; ויד סי' ג'; טז סי' ח'; טז סי' ז'. בשאר המקומות: מתלא אמר (=המשל אומר), ע': שהשור א' ב' (ישקנו); ב' סוף יד; ו' יא; רות ר' פרשה א', קרוב לסוף; אוכה ר' ג' כ'; קהיר ג' טז; ד' ו' (ג' פעמים); ז' א' קרוב לסוף; ז' ריש כג; גם בויקר א' סי' ו'; יט סי' ו'. — במיכן משל ימיין, בשהשור א' א', קריב לסוף; ר' אלעזר בן עזריה עבד לה מתלא.

נ.

נְבָא, נתפעל (ידתפעל) = נתנבא. איכה ר' א' א': שלשה נתנבאו בלשון אוכה: משה (דברים א' יב), ישעי' (א' כא) וירמיה (איכה א' א'); פסיק' ר' 184 ב'; וכן ישעי' מתנבא; תנחומא שמיני ריש סי' ט': [ויגרם] שמע ירמיה מתנבא שביתשוק חרב; שמויר כא סי' ט', לישעיה יד יג: עד שלא נולד נבוכדנצר נתנבא ישעיה ופירש מה עתיד להשוב בלבו; תנחומא ב' ישלח סוף סי' ח': מה ראה עיבריה שלא נתנבא אלא על אדום; ביר ב' סי' א', לירמי' ד' כג: הוא מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה; איכה ר' א' ב' (ריש איכ"ר): כל נבואת קשית שנתנבא ירמיה על ישראל הקדים ישעי' ירפאן (השוה קהיר יב ו'); איכה ר' סוף פתיח' א' בארמית: הא עתיתאה אתי ומתנבא עלך; ויקרא ר' טז סי' ב', לישעי' ח' יט ולהלן: שני דברים נתנבא בארי (השוה ויקיר ו'); שם יט סי' ח', לדהיב טז ג': ומי נתנבא הפסוק הזה; פסיק' ר' 14 א', לישעי' סו א': בסוף נבואתו של ישעי' נתנבא הפסוק הזה ואומתי נתנבא אותו ביומי מנשה; פסיק' ר' 151 א', ע"ר ישעי': שוכר להתנבאות ייתר מכל הנביאים ילא עיר אלא שנתנבא נחמית ברבה ייתר מכל הנביאים; שם: שכן אתה מוצא את ישעי' שנתנבא נבואת הרבה ייתר מכל הנ'; ויקיר טז סי' כ': יש שנתנבא בפר אחד ויש שנים. — עיד הכתובים. פסיק' 34 ב': לא מצאתי שנתנבא שלמה אלא קריב לשמונה מאית פסיקים 2); שם 98 ב', תנחומא דאה סי' יג: עד עכשיו הזהר איוב ומתנבא כמה נבואות; שוחט ג' קרוב לסוף: חמש קומות ניבא (נתנבא) דוד להקביה בתי תהלים (ג' חי; ז' ז'; ט' ב'; י' יב; יז יג). — רמוי נבואה לעתיד לבא. שהשיר ב' ג', לשטית טי' כוב: מלמד שנתנבאו על עצמן; רות ר' ב' י': מלמד שנתנבאה ש... 3).

נְבוּאָה. דבר נבואה, פרשת נבואה. מלבר הדוגמאות שהובאו לעיל בערך הסמיך, ע' עוד שהשיר א' ב': [דברי סופרים] ממירים מדברי תורה נבואה: שיש ג' סי' ז': אני שכבתי מן הנבואה ואישעה מריח הקדש: תנחי ב' ישלח סי' ח', לעיבריה יח: ימה בתוב בנבואתי, ע' נא ערך ,בפל' יע, לשון, ריש קהיר (מקהלת, עמוס, ירמיה, שספריהם מתחילים ב.דברי): על ידי שהיתה נבואתן דברי קצתירין נתלה נבואתן בעצמן, הנשמה של השם נבואה. ירי' מבית 31 ד': שאלו לנבואה חוצא מה ענשי והנבואה משיבה

---

1) במקורות המקבילים שמא', ידו' טוטה 20 ריש ד', ביר טוף נ"ן, חסר המיום ,אלא משל הוה.
2) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 501, 2. 3) מהכבלי. מני' יד א': שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרון (רב לשמות טז ב); ב"ב יד ב' (ע"ד הוסף): שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו פרק.

0 ב. חגיגה י' א': מדבר הלכה לדבר מקרא; פסחים נ"ז ב': לא תגא מתניתין... אפילו מקרא נמי לא קרא; השוה סוף ברכות. — מקרא, משנה, תלמוד 1), ברכות ה' א'; י"א ב'; ב"מ ל"ג א'; שבת ק"כ א'; ערובין כ"א ב' 2); קדושין ל' א'; סנהדרין כ"ד א'; ע"ז י"ט ב'.

מָשָׁל, קל. שהש"ר ר' ב' א': מָשַׁל את הצדיקים ב... משל הרשעים ב...; וכן תנח' ב' נח ס' ח'; במדבר א'. — שהש"ר ד' ז': משלן כחיות משל ליהודה כאריה...; שהש"ר ב' ט"ו: כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא ב...; שהש"ר ג' ג': מלכיות שהן משולות בחיות: איכה ר' א' י': משילין, משילין בכבשים כאילים; תנחו' ב' במדבר ס' ד' (לשה"ש ז' ג'); והיא משולה כשרה.

נפעל. שהש"ר א' ו': למה נמשלו הנביאים כנשים; שם ו' י"א: נמשלו ישראל באגוזים; שם ח' ה': ולמה נמשל כתפוח; איכה ר' פתיח' ב"ג (לקהלת י"ב ו'); נמשלו ישראל כטוהנות (קה"ר לאותו פסוק; נמשלו דברי תורה כטחנה); איכה ר' ג' מ"ג: נמשלה תפלה כמקוה; שם: נמשלה תשובה כים 3).

מָשָׁל, (שם): ר' יהודה הנשיא היה מושלו משל למה הדבר דומה ל..., קה"ר ה' י"; יש מושלין משל להד"ר..., שם ג' י"א; מושלין אותו משל להד"ר ל..., מדרש הגדול, לברי' ו' י"ג (ע' 146 הוצ' שכטר), בודאי מילמדנו; וכן שם, לברי' ו' י"ד (ע' 147). — שהש"ר א' א', ד' ד': משלו משל להד"ר ל... 4). ברגיל, כשהאגדה מביאה משל (בכלל תפס המשל מקום חשוב בדרשות הכתובים ביחיד אחר תקופת התנאים), או היא אומרת: משל למה הדבר דומה ל... ונראה שהמלה „משל" היא הטיפל (שם הענין), אבל באמת איננו אלא קציר הדברים שהובאו לעיל (מישלי מישל). לפעמים נשמטו גם המלות „למה הדבר דומה" (כמו: משל למלך... ובדומה), ה„ל" של „למלך" מראה על המלה „דומה" שנשמטה 5). בתנח' ב' וירא ס' כ"ט אומר ר' מיאשה: משל הם הדברים מה שאמר יותם (שופטים ט', ח'—ט"ו). — שהש"ר א' א': מדבר לדבר ממשל למשל עמד שלמה על סודה של תורה; שם: אל יהי המשל הזה קל בעיניך, שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. משל במובן פתגם. איכה ר' פתיח' כ"ד: זהו המשל שאומרים בני אדם; תנחומא מטות ס' ה': המשל אומר. תנחו' ב' וישב ס' י"ד, ויהי ה', ואתחנן הוספה ד': משל ההדיוט (הדיוט). ע' ג"כ לעיל ערך „מליצה".

0 בבבלי בא „משל" בקשר עם „ד" אחרים, הלשון הוא בזה: משל דאחשורש והמן למה הדבר דומה ל..., מגי' י"ו א'; משל דר' אושעיא להד"ר ל..., יבמ' כ"א; משל דמפותה להד"ר ל..., כתוב' ל"ט ב'; ע' ג"כ ב"ק כ"ט ב'; שבוע' ו' א'. דוגמ' ללשון הקצר: זבח' פ"ב א', משל להד"ר ל...; נדר' כ' ב', נזיר כ"ג א': משל ל... — בכ"ב ט"ו א': איוב לא היה

1) ע' אג' התנאים ח"א (ברמנית) 487; למ"ש מ"ד א' ע' שם ב'. 2) בדרשת רבא לשה"ש ו' י": בעלי מקרא, ב' משנה, ב' תלמוד. 3) השוה יבמ' ס"ג ב': כמה טובה אשה טובה, שהתורה נמשלה בה. 4) ראיה לזה שצריך לנקד מָשָׁלו משל (בצווי), כמו ששערתי לעיל ח"א 122 הע' 1, שבמכילתא לדברים (הוצ' היפמן ע' 10) נכתב פעם „מושלו משלי (הוי"ו מראה על הקמץ הקטן). בתור לשון מלא נביא דוגמא מבראשית ב"ב קי"ז א': אמשל לך משל למה הדבר דומה. דוגמא ממדרש תנאים, מכי' 40 א': וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושל אותן אלא בארזים (ראיה מיחזקאל י"א ג' ועמוס ג'). 5) גם כשהובא תחלה שם האומר (ר'... אמר משל..) המלה משל עומדת בפני עצמה. ציגלר בספרו ההשוב Ueber die Königsgleichnisse des Midrasch (Breslau 1903). מעה בזה שחשב ש„משלי הוא הפעל „לאמר". ע' שם ע' 49.

א׳; וכולהון מקרא אחד הן דורשין; חשוה תנחומא ב׳ בר׳ סיף ס׳ ב׳; וכולם ממקרא אחד; בר׳ ל״ד ס׳ י׳; שהשוה דעתו לדעת המקרא, עיסה איוב י׳ יב. — המקרא הזה, ע׳ ערך ,בנדי. — מקרא קראו, איכה בתיתא ל״ג. — יש להם מקרא, ע׳ לעיל ערך מלינה. — מקרא מלא, ע׳ ערך ,מלא. ברכות, בר׳ סיז ב׳; והא ר׳ יהודה יש לו שני מקראות ור׳ יוסי אין לו אלא מקרא אחד; בר׳ ד׳ ס׳ ו׳; זה אחד מן המקראות..., ע׳ ערך ,דמה; תנחומא קדמ ס׳ ה׳; מתוך המקראות; שופ ט׳ ס׳ י״ד; זה אחד מן חמש המקראות הקשות (יותר נכון: הקשין); שם צ״א סיף ס׳ ח׳ 1).

ב. תורה שבכתב לעומת תורה שבעל פה. תנחומא ב׳ בר׳ ס׳ י״ב; הרי זה מן המשנה מן המקרא מנין; שם ל״ג (בלי הרי); שם נ״ח ס׳ ז׳ (התורה במקום המקרא), ובתנחומא נח ו׳ בא תחת זה; הרי מן המשנה, מן ״תזיד מנין.

בתור לימוד המקרא, העסק בכתוב, בא ,מקרא׳ בראש מנין המקבעות, שבולן ביחד הם העדין הלאומי. המקבעות שבהם נמנו המקבעות ״לפי בבריית שאחרי התואם נרשמו החלק היותר גדול מהם במאמרי האגדה בתור אחד משלשת העמדים של חכמת ישראל המסורתית העתידה (באנ׳ ״תואם בדר׳ א׳, בהוספה למבוא, מהדורת ב׳ בנרמנית). כאן צריך להוסיף: מדרש שמואל טז ס׳ א׳: ישראל יש בהם בעלי מקרא ומשנה תלמוד ואגדות, ויקר ל״ז ס׳ ב׳: בעלי מקרא, ב׳ משנה, ב׳ תלמוד, ב׳ אגדה; ויקר ב׳ ס׳ א׳: למקרא... למשנה... לתלמוד... (בקדוד ו׳ כית חושב הרבועית: להוראה); שהשיר א׳ ד׳ (סיף דיה משכני): למקרא... למשנה... לתלמוד... להוספתא... לאגדתא; ויקר ט׳ ס׳ נ׳: בדקי במקרא... במשנה... באגדה... בתלמוד...; שם ל׳ ס׳ ב׳: מקרא, משנה, תלמוד, הוספות ואגדות; שם י״ג ס׳ ה׳: מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות; שם סיז ס׳ ב׳ (אותי הדבר, רק ,אגדה׳ במקום ,ואגדות׳); דברים ר׳ ח׳ נ׳: מקרא, תלמוד, הלכות, אגדות. — בלי ערוך, שמיר ל״ב ס׳ י׳: הלכות ,ימרישות (א׳ ,מרדש) ,אגדות: מי׳ ס׳ א׳. סיז ס׳ ו׳; שם סיז ס׳ א׳: המשנה והתלמוד והאגדה; בעלי משנה, תלמוד ואגדה, שיט צ״ב ס׳ י״א: ירו׳ פאה 17 א׳: הלכות ואגדות, הוספות תלמוד. — שמות ר׳ מ׳ ס׳ א׳: פרקי א׳ אגדתי א׳ מדרשו (פרקו — פרק אחד מהמשנה). עוד פסוק 176 א׳ (״קרא ר׳ בא): משניות, תלמוד, הגדה; תנחומא ב׳ ואתחנן הוספה נ׳: משנה, תלמוד, הוספות: שהשיר ח׳ א׳: משניות גדולות, הגדות, תלמוד; קהלר ב׳ ח׳ ויב ו׳, איכה ר׳ פתיחתא כ״ג, קהלת לראש: משניות גדולות, תלמוד; קהלר ב׳ ח׳: הוספות, האגדות.

0 א. משום ר׳ יוחנן הרבה בעמים: ושניהם (או: ושלשתם) מקרא אחד דרשו, ערו׳ כיו א׳; בפח׳ סיח ב׳; ביצה טיו ב׳: ריה ח׳ א׳; ״ ב׳; יומא סיא א׳; תענ׳ כיט ב׳; מגי׳ ו׳ ב׳; קדו׳ נ״ב ב׳; סנהד׳ נ״ט ב׳; קוב ב׳; ובח׳ ניח א׳; מנח׳ י״א ב׳; כית א׳; ציו א׳; חולין קיא ב׳; ערכין ל״ב א׳. כוח נמצא נם בשם רב: כריתות ט׳ ב׳; ערכין י״ו ב׳; בשם ר׳ יהושע (כן לוי?): בבור׳ נ׳ א׳; ר׳ יצחק: בבור׳ סיה ב׳; ר׳ אבא בר כהנא: מנחות צ״ח ב׳; ר״ן בר יצחק: נטין ל״א ב׳; זבחים קיג א׳; סתם: פסחים צ״ג א׳; קדו׳ ע״ח א׳. — כתיב: קיא ב׳ (ר״א בן פרחה): מקרא אחד אני דורש. — מקרא הזה בזרוע ושכחוהו, ע״ז נ״ב ב׳; זבחים נ״ט א׳. — מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, ריה ט׳ ב׳; קדו׳ סיו ב׳; בש צ״ח א׳; זבחים כיד ב׳; מנחות י״ט א׳; חולין קיח א׳. — מקרא זה מעצמו נדרש, סנהדרין קיא א׳ (ר׳ יוחנן). — מקרא קמא, יבמ׳ ה׳ ב׳.

1) ע׳ אנ׳ אמוראי א׳ ח׳ב 111 ,6.

מצינו ט... (לפעמים רחוקות ,מצאנו). ויקר׳ כ״ב ס׳ ו׳; כ״ז ס׳ א׳; שהשיר א׳ ב׳ (ישקנו, קרוב לסוף); איכה ר׳ א׳ ט׳; קהיר ז׳ ב׳; ט׳ י״ב; פסיק׳ ר׳ 125 ב׳. מצינו ב... א׳ ,מצינו, שהשיר ד׳ ז׳; קהיר ז׳ א׳; תנח׳ ב׳ יתרו י״ז; שוט ח׳ ס׳ ב׳; כ״ב ס׳ כ״ו. — הרי מצאנו, תנח׳ ב׳ תולדות ט״ז; שוט א׳ ס׳ י״ד.—תיכן מצינו ש..., פסיק׳ 46 ב׳; ב״ר כ״א ס׳ ב׳; פ׳ ס׳ ח׳ ו״י. — וכן מצינו, ב״ר כ׳ ס׳ ה׳. — שכן מצינו, שם מ״ז ס׳ י״. — מוצאין אנו, שמו״ר ט״ז ס׳ כ״א. — אנו מוצאין, שם ס׳ כ״ב. — לא מצאנו חשבון זה מן התורה, ירו׳ ריה 56 א׳. — וקורין בתורה ומוצאין שכתוב, איכה ר׳ נ׳ כ״א; ע׳ נ״ב ערך ,תור.

מה מצאנו. בתור הצלע הראשונה של מדת ,מה מצינו, ירו׳ ברכות 7 נ׳; תענית 76 נ׳.

הנפעל — נִמְצָא. ואחריו ביונני, בתור מסקנא מהכתוב או מדרשת הכתוב: נמצאת אומר, ירו׳ ברכ׳ 2 ב׳; פסחי 31 נ׳; סוטה 21 ד׳; פסיק׳ ר׳ 48 א׳; 58 ב׳; הטוה שהשיר א׳ א׳.–נמצאת למר, פסיק׳ ר׳ 153 ב׳; 181 א׳.–נמצאת מקיים, תנחומא קרח הוספה 4.– אם אתה אומר כן נמצאת מיעיז, קהיר ב׳ ה׳. — הרי נמצינו למדים, שוט א׳ סוף ס׳ י״ד. — כשתמצא אומר, שהשיר א׳ א׳. בלי הכינוי שאחרין, ב״ר ל״ח ס׳ י״ד; נמצא הרן נהיל מאברהם: שהשיר א׳ א׳; נמצא מייפה יריבה בין בית שלפי מבנין בית המקדש.

0 לא מצית אמרת (אינך יכול לומר), יבמות ע״א א׳; בכורות נ״ד ב׳; תמורה י״ב ב׳. — ומי מצית אמרת (וכי יכול אתה לומר), ר״ה י״ג א׳, חולין פ״ט ב׳. — ערוכין צ״ב ב׳, צ״ג א׳ (שאלה במשא ומתן של הלכה): ולא מצינו. — נפעל: אם תמצא (תימצי) לומר, שבת כ״ד א׳; ע״א ב׳; נטין פ״ב ב׳.—כשתמצא לומר, ערובין צ׳ ב׳ (ע׳ כאן הוא ע׳ 80 הע׳ 1). — מה מצינו, יבמות ז׳ ב׳; נדרים ד׳ ב׳; תמורה י״ב ב׳.

מָקוֹם. פסוק או ענין בכתבי הקדש. ב״ר ח׳ ס׳ ט׳: בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובה בצדה. ע׳ הבלל שיסד ר׳ יצחק, ב״ר ל״ח ס׳ ז׳; של ר׳ שמלאי, ויקר׳ כ״ג ט׳; הבלל עיד ,אדבי, שוט ט׳ ס׳ ט״ז: בל מקום שתמצא...; הבלל של ר׳ יוחנן עיד ,הבלך שלמה׳ שבשהיש, שהשיר א׳ א׳ בסוף; של ר׳ לוי עיד ,אין, איכה ר׳ א׳ ב׳ וא׳ י״ז; של הגיל עיד שדה ועיר, רות ר׳ סוף א׳; של הגיל עיד יד ה׳, שם א׳ י״ב; ע׳ נ״ב ויקר׳ ב׳ ס׳ כ״ד ס׳ כ׳; כ״ז ס׳ ח׳; תנח׳ ב׳ נח ס׳ כ״א; יישב ה׳; כי תשא י״ג; שלח ה׳.—ב״ר נ״ב ב׳, לבר׳ כ״א י״ב: בכל מקום... כרם הבא...— שהשיר ה׳ א׳ (פעמים אחדות): בכל מקום... ובאן... — תנח׳ במדבר ס׳ י״ט: ובמקום אחר כתיב, שם ס׳ ל״ג: וכן הוא אומר במקום אחר; פסיק׳ ר׳ 169 א׳: ובמקום אחר הוא אומר. — ממקום אחר, ע׳ ערך ,למד׳. — ממקומך אתה למד, תנח׳ ב׳ כרי ס׳ י״ט. ע׳ נ״ב ערך ,חסר; ערך ,סיע.

רבים, זה אחר מן המקומות, ויקר׳ י׳ ס׳ ט׳; אסתר ר׳ א׳ ריש ב׳. — בשני מקומות, פסיק׳ ר׳ 174 ב׳; איכה ר׳ נ׳ ל״ב.– בני מקומות, פסיק׳ 112 א׳, ויקר׳ י״ג ס׳ א׳; ט״ז ס׳ א׳; רות ר׳ א׳ ס׳ י״ב; איכה ר׳ פתיחתא ריש כ״ד; שם נ׳ מ״ט; שהשיר ד׳ ר׳; ה׳ ט״ז; קהיר א׳ ריש ו׳. — בד׳ מקומות, ב״ר מ״א ס׳ נ׳. — בח׳ מקומות, פסיק׳ 128 ב׳. — בי׳ מקומות, שהשיר ד׳ ריש י׳. —אנו מוצאין במקומות הרבה, פסיק׳ ר׳ 39 א׳.

מִקְרָא. א. פסוק אחר מבהיק. על שנים החולקים הרי הוא אומר: שניהם מקרא אחד דרשו (הירשון), ירו׳ פאה 19 נ׳ (ר׳ מנא); תרומית 46 ב׳ (ר׳ יוחנן); יומא 42 ד׳ (הגיל); 43 א׳ (הגיל); הגי׳ 76 א׳ (=יבמות 9 א׳); סוה׳ 19 ב׳. — בפירים 64

0 **מַעֲלִיָּא.** (מעל״י). סוכה ל״ד ב׳: תא יאמא לך מילתא מעליתא דהויה אגר אביך (רבא לרב יצחק ברית דרבב״י); חשוה ברכות י״ב א׳; תענית י״ד א׳ (ר״ב שמואל לחייא ברית דרב); ערובין קי״ב א׳: מחלין מילי מעליתא; ביצ נ״א א׳: דאמרינן מילי מעליתא; ביצה כ״ח א׳, כתוב׳ ס״ח א׳ (רב חסדא לרבא): יהא רעוא דכל׳ כי הני מילי מעליתא תרשין משמאי (יהי רצון שכל׳ דברים הטובים שבאלה תרשני משמי); יבמ׳ פ׳ א׳ (רב יוסף לאביי): כל כי הני מילי מעליתא יתאמרו משמאי; שבועות י״ט ב׳: ידועה מעליתא, לויקרא ד׳ כ״ח (הודע אליו). ע׳ ערך ,לישנא׳ וערך ,שמעתא׳.

מַעֲשֶׂה. שמו״ר ט״ו (ריש ס׳ כ״ב): הרכה מעשים כתב משה בתורה כתומים ועמד דוד ופרשם. הכונה היא למעשי בראשית שנתפרשו בתה׳ קי״ד. ע׳ ג״כ ערך ,כתר׳.

מַפְנֵי. שאלה לדעת טעמו של דבר ומתחילה ,מפני מה׳. ב״ר צ״ד ס׳ ד׳, לבר׳ מ״ו ב׳: מפני מה אמר הכתוב ימקצה אחיו׳ התשובה מתחילה: ללמדך; תנחומא דברים ריש ב׳, לישעי׳ ל״ה א׳: מפני מה כתיב כן? ללמדך...; פסיק׳ ר׳ 60 ב׳, לויק׳ י״ד ר׳: מפני מה מעיירין מטהר בנגעי שבגדיים יכומיך שבגומכים; שם 65 א׳, לבמד׳ י״ט ב׳: מפני מה כל הקרבנות באים ובדים וזו באה נקבה; ב״ר י״ב ס׳ ו׳, לאיוב ל״ז ג׳: תחת כל השמים ישרהו, מפני מה? — ואורו על כנפות הארץ, השוה לעיל ע׳ ,למה׳.

0 בלשון השאלה של התנאים ,מפני מה אמרה תורה׳ משתמש תרי׳ רבה בר נחמני: ב״ק ק״ו א׳ י״ג ג׳, על מאמר שלא מן התורה שיאל שמואל (ב״מ י״ב א׳): מפני מה אמרו; ע׳ ג״כ שאלת רב, יומא כ״ב סוף ב׳ ורב חסדא, ר״ה כ״ו א׳ (ר״א בן פדת, כתו׳ ה׳ ע״ב, ודבי ר׳ ישמעאל, שם).

מְצֵא. קל. הלשון ,אתה מיצא׳, נמצא במדרש שאחרי תקופת התנאים במקומות רבים. עפ״י דרב הוא בא בירושלמי איה ספיר מספירי המקרא, אבל לפעמים גם איזה דעה אגדית. הדוגמאות מבי׳ ומפסיק׳ הובאו לעיל בחש״א ע׳ 79 הע׳ 2. עוד דוגמאות ,לאתה (את) מוצא׳: ויקר׳ א׳ ס׳ ה׳, י״ז; שהשיר א׳ א׳; ג׳ י״א; ד׳ י״ב; איכה ר׳ פתיח׳ 5, 6, 9, 15, 23, 25, 29, 31; א׳ ה׳; א׳ י״ט; א׳ כ״א; א׳ כ״ב; ב׳ ה׳; ג׳ א׳; קהי׳ ג׳ ט״ז; ג׳ ט״ז; ז׳ כ״ג; ח׳ א׳; י״ב ז׳; מדרש שמואל ט׳ ס׳ ז׳; תנחומא ב׳ ברא׳ ס׳ ב״ה; נח י״ז, כ״ו; לך לך י״ב; תולדות י״ט; ויחי י״; שמות כ״ד; וארא י״ח; משפטים א׳; תצוה ו׳; כי תשא ח׳; ויקהל י״; פקודי א׳; צו ט׳; חקת י״ב; מסעי י׳; פסיק׳ ר׳ 12 ב׳; 13 א׳; 23 ב׳; 32 א׳; שמות ר׳ ב׳ ס׳ ו׳; ד׳ ב׳; ה׳ ג׳; ט״ז ב׳; י״ז א׳; ג׳ א׳; דב׳ ר׳ ב׳ ס׳ י׳ ולי״א; שו״ט א׳ ס׳ ב׳, ג׳, ה׳; ח׳ ס׳ א׳; י״ד ו׳; י״ח ב׳ ור׳; כ׳ ב׳; כ״ג ב׳; כ״ד י׳; כ״ז ה׳; ע״ב א׳; ע״ה ד׳.—וכן אתה מוצא: ויקר׳ כ״ו ס׳ ט׳; רות ר׳ א׳ ו׳; איכה ר׳ א׳ ריש ב׳; קהי׳ ה׳ ב׳ ו״; תנח׳ ב׳ בר׳ ס׳ ל׳; וירא ו׳, ט׳, ל׳, מ״ג; חיי שרה ס׳ י׳; ויצא כ׳ וכ״א; מקץ ו׳ וח׳; תוריע י״ב; מצורע ז׳; אחרי י״ד; אמור ו׳; בחקתי ז׳; במד׳ ט׳; בהעלותך י״ג; פנחס ה׳; ואתחנן הוספה ב׳; שמיר ט׳ ס׳ א׳; כ״ז ס׳ ג׳; מ״ו ס׳ ד׳; נ׳ ס׳ ג׳; פסיק׳ ר׳ 2 א׳; 94 ב׳; שו״ט ד׳ ס׳ י״ג; ל״ד ס׳ א׳; נ״ח ס׳ ב׳.—שבן אתה מוצא, תנחו׳ ב׳ וירא ס׳ ז׳; תולדות ט״ז; ויצא ו׳; שמיני ט׳; פנחס ו׳; פסיק ר׳ 18 ב׳.—וכן אתה מיצא שכתוב, פסיק׳ ר׳ 132 ב׳. — אתה מוצא... וכן אתה מוצא, שמיר מ״ה ג׳. — אתה מוצא שאמר הכתוב, שמיר י״ח ס׳ ג׳. — אתה מוצא כו׳..., תנח׳ ב׳ לך לך א׳. — אין אתה מוצא... אלא, תנח׳ ב׳ תולדות ט״ז; השוה שם ויצא ס׳ כ״א. — וכן תמצא, שו״ט א׳ סוף ס׳ ג׳.

„מלאך המית מכר לי דבר", אבל זה לקוח משבת פ״ט א׳). הפעל הארמי מתרגם שם המפורש: ירו׳ יומא 40 סוף ד׳: ואנא מסר ליה לך.

0 חגיגה י״ג א׳: מסרינן ראשי פרקים.

מָסוֹרֶת. גם בספרית האמוראים בא הכתיב הזה רק במסורת של אגדה. מלבד ההוכחות שהוכאו בח״א ע׳ 74 הע׳ 2, 3, צריך לציין אלה: ירו׳ נזהר׳ 30 ב׳: מסרת ביד מאבי אבא (במקורות המקבילים, ירו׳ ברכ׳ 13 ד׳, שהש״ר ב׳ ה׳: כך אני מקובל מבית אבי אבא); שמו״ר נ׳ סי׳ ח׳: מסורת היא בידם מיוסף; שם: מסרת נאולה היא בידם; שם ה׳ סי׳ י״ג: שכך היה מסורת בידם מיעקב. שהש״ר א׳ י״ב: מסורת עלתה בידם מן הגילה 1); פסיק׳ ר׳ 103 ב׳: במסירת שעלתה בידם מן הגילה מצאי בתוב (זה נאמר על פי מנהג האחרונים, שהמסורת היתה כבר כתובה בימיהם); קה״ר ג׳ י״ח: המסורת הזו תהיה בידך 2); תנחו׳ ב׳ וישלח סי׳ ה׳: ומסורת אגדה היא; וכן נח סי׳ י״ז וכי תצא ט״ז 3). — וע׳ כאן ח״א 75 הע׳ 1.

מעט. פֻּעַל: מֻעָט, להוציא מן הכלל, (במובן הדרשה), בניגוד לִרְבָּה. ירו׳ פאה 16 ג׳, כלאים 31 ב׳: תמן מיעט הכתוב... ברם הכא ריבה הכתוב; סוטה 54 א׳, ר״ה 59 ב׳: כאן מיעט ובמקום אחר ריבה; חגיגה 77 א׳: מאחר שכתוב אחד מרבה וכתוב אחר ממעט; שם שורה 34: אחר שריבה הכתוב מיעט; פסח׳ 29 ד׳: הבא את מרבה והבא את ממעט; שקלים 46 ד׳: בכל אתר את אמר מן למעט יהבא את אמר מן לרבית.

0 עפ״י הרוב בארמית (פְּעַל). קדושין י״ד סוף ב׳: מיעט רחמנא; תמורה כ״א א׳: דרחמנא מעטיה; בכור׳ ו׳ א׳: ונימא מעטינהו משה; קדו׳ י״ד א׳: דמעטיה קרא; יבמ׳ ס״א א׳: נהי דמעטינהו קרא; פסח׳ צ״ה א׳: מאי קא ממעט ליה; שבת כ״ה סוף א׳: לא ממיעטנא; שבת ו׳ ב׳, קל״א א׳, ערוב׳ ד׳ א׳, פסח׳ ע״ו ב׳, יומא ע״ד א׳: למיעוטי מאי; ברכות ט׳ א׳: למיעוטי לילה אחר הוא דאתי; בכור׳ כ״ג ב׳: לא צריך קרא למיעוטיה.

מעוט. שם הנגזר מן הפעל מעט. ב״ר סוף ל״ב: אך–מיעוט; שם נ״ט סי׳ י׳, ס״ד סי׳ י׳, רות ר׳ א׳ ה׳: רק–מיעוט; פסיק׳ 66 א׳, ויק״ר כ״ד קרוב לסוף: רק לשון מיעוט; תנחומא ב׳ נה ג׳: [אך] לשון מיעוט הוא; ויק״ר י״ז סי׳ ד׳: כל מקום שנא׳ רק מיעוט. — בירושלמי: מיעוט אחר מיעוט לרבות, פאה 19 ד׳; שבועית 37 ד׳; ר״ה 56 א׳; בכל אתר את מר מ׳ אחר מ׳ לרבות ובא את מר מ׳ אחר מ׳ למעט, ריש הוריות, 45 ג׳.

0 ב״ב י״ד א׳: ואין מיעוט אחר מ׳ אלא לרבות. בארמית, הולין פ״ד א׳, ק״ז א׳ וב׳: תרי מיעוטי כתיבי; מנחו׳ מ״ה ב׳: רבויי ומיעוטי; וכן ערוב׳ כ״ז ב׳; קדו׳ ב״א ב׳; נזיר ל״ד ב׳; סוטה ט״ז ב׳; שבועות ד׳ ב׳; בכורות נ״א א׳. [בכמות ק״ט ב׳: מיעוטא דמיעוטא לא חייש ר״מ]. ע׳ נ״ב פרנסדורף ע׳ 7.

מַעֲלָה. או מַעֲלָן, ע׳ ערך „למעלה".–ויק״ר ל״ב סי׳ ג׳, על השאלה של ר׳ ברכיה מאין יצא בן האשה הישראלית, משיב: מפרשה של מעלן יצא". – לתבני של מעלה, ע׳ ערך „כמך" א.

---

1) כך הוא במקור הראשון. מן מסורת נסתבש בדפוס ל„מסרתא". 2) מהבבלי מגילה י׳ ב׳ (אמורא מא״י): דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה; שם יומא כ״א א׳, ב״ב צ״ט א׳ (ר׳ לוי: דבר זה מס׳ בי׳ מאבותינו; סוטה ל״ד ב׳ (ר׳ יצחק): אותו הדבר. 3) עיד דוגמאות מדברי התאים: ירו׳ ר״ה 58 ב׳: רבן גמליאל... מסורת בידינו מאבותינו. מדרש הגדול בראשית (M. S. Berlin 153 a angeführt bei Marx), בודאי מקור של תאים: דורשי אגדות אומרים מסורת היא בידן שבאותו פרק שיצא יוסף טבית האסורים מת יצחק.

0 ברכ' כיד ב, לכמד' ל״א ג' (רב ששת): למה מנה הכ' תכשיטין שבחזן עם ת' שבפנים; כשבת סיד ב' איתי הדבר, רק מתחיל: מפני מה; בכור' ד' כ, לכמד' ג' מ״ו (אבי'): מנה הכתוב עידפים בארם ולא מנה עודפים בכתמה.

מנן, מספר, עולה בחשבון (ע' ערך גימטריא). ירו' סוטה 20 א', לכמדבר ה' י״ט: מ' המארדים; ביר כיד סי' ה', לבר' ה' א': מנין זה; שם מיד סי' ט', לבר' יד יד: מ' אלישור; שם נ״ג סי' ט', לבר' כ״א ז': מ' מלל; ויקר' סוף ח', לכמדבר ז' ב״נ: מ' י״ה: שהשיר ב' ד': מ' ודגלו; ה' י״ב, לישעי' א' כ״א: מ' מלאתי; ה' ט״ז (גם במקו״א), לבר' כ״ו ה': מ' עקב; שמיר מ״ב קרוב לסוף, לשמות ל״ב ח': מ' מסכה; מדרש שמואל י״ד סי' ב', לשו״א יד לי״ד: מ' בוה. בשיט ,כמנין' במקום ,מנין'. כ״נ סי' ו': כמ' רוזה; סיח י': כמ' בם; ע״ת נ', לשמות ט״ז יד: כמ' מחספס; שם סוף סי' ט', לתה' סיח: ה' הרים כמ' המשה ח' ת'. — הגמאות למנין איתיות, ע' ערך ,אות'. — פסיק' ר' 111 א': ומנין תורה אינו עולה אלא שש מאות ואחת עשרה. — שהשיר ב' ב': שאינו מן המנין.

0 בכבלי בא ,מנינא' לא במובן גימטריא, אלא במובן מספר הפרטים. קדו' נ' א': מנינא דרישא, מנינא דסיפא, ע״ד המספר שבמשנה קדושין א' א'; ביק ה' א': תני מנינא (לביק א' א'); שם: מנינא דר' חייא (לברי' ביק ד' ב'); ברית' ב' ריש ב': מנינא למה לי (לברית' א' א'); סוטה מיד ב': ויו למנינא (למשנה סיטה ט' א').

מנן, מרכב מ,מן אין'. משמש לשאלה ע״ד המקור מהכתוב. ירו' מעשרות 50 א': מנין ש...; מיק 3ב נ': מנין ש... דכתיב: סוטה 18 ב': מנין למדו... ב...: ביר נ' סי' ו': מנין ש... מן הכא; שהשיר א' ב' (ישקנ), ז' ט': מנין דכתיב...; ביר א' סי' ד': ...מנין שנאמר...; וכן שם ה' סי' א'; ויקר' ב' סי' א'; שהשיר ז' ט': מנין מן הדא קרא...; קהיר י״ב י״א: מנין אתה אומר ש... תלמוד לומר; שם א' ח': מנין משה שכתוב...—מתחומא.—בראש' סי' א': ומנין ש... שנאמר; תולדות ס' י״א: ומנין ש... שכן בתיב...; תולדות סי' כ״נ: מנין אתה אומר ש... ממה שהוא אומר...; וישב סי' ה': ...מנין שכך הוא אומר; חיי שרה סי' י': מנין בן שרה סי' ה': מנין שכתיב...; ע' נ״ב ערך ,מי' 1).

0 בכבלי נתקצרה מלת השאלה ,מנין' למָא (מ,מאן = מן אָן 2). הגמאות: ,מנא הא מילתא דאמרי רבנן' (כלומר מאיזה פסוק לומדים זה) ע': שבת מ״ז א'; יומא ל״ח ב'; יבמות ס״ב ב'; סוטה כ״ו ב'; ב״ק צ״ב א'; חולין י״א א'; תמורה ל' ב'. הומה לזה: מנא הא מילתא דאמרי אינשי, ב״ק צ״ב ב'; צ״נ א'. — מנא הני מילי (גם ביחד: מהני מילי) היא שאלה ע״ד מקור המשנה בכתוב. ע': ברכות ל' ב'; ל״ב ב'; ר״ה כ״ו א'; סוכה י״א ב'; כ״ח א'; יומא ל״ד א'; מגילה י״ז א'. — מנא אמינא לה (= מנין אני אומר זאת). ברכות ל״ז ב'; נ' ב'; שבת קל״ח א'; ערוב' כ״ט ב'; ל״ב א'; פסחים ס״א ב'; מגילה י״ט א'. — מנלן (או: מנא לן). ע': ברכות י״ב ב'; סוכה מ״א א'; מגילה כ' א'.

מנר, קל. הגזמא בר' כ' י': בשם שקיבלתי בירושה בך מנרתי לך בלחישה. במקור המקביל, ביר נ' סי' ד': כשם ששמעתיה בלי׳ כך אמרתיה לך בלי׳. בכל המקומות שהובא המאמר הזה אין ,קבלי' ו,מנרי'. (הפעל ,מנרי' נמצא עוד בפסיק' ר' 98 א':

1) בכבלי ברכ' מ״ח א' (אמורא מא״י): מנין ש... שנאמר; ב״ק ס״ז א' (רב חסדא בשם אמורא מא״י): מנין ל... ש... שנאמר; ברכות ו' א' (אמורא מא״י): מנין... דכתיב... 2) מה שכתוב לוי הי״נ 146 סוף א' מביר י״א ב' ה' ,מאן' נמצא רק במדרש הנדפס. בביר הלונדוני הוסח ,מנין', בשני ביי — מן, שוחו בודאי מקוצר מן מאן (ע' הוב' מהעאדאר ע' 93. במקורות הארצישראליים בא ,מן קן' (ע' לוי א' 479 א'; פסיק' ר' 61 ב': מן הן מהדא הוא דכתיב.

דרשב"י אמר ש... ביותר מצוי הלשון הזה ברבים אפילי במקום שאמר אמירא יחיד (ע' פרנקל מבוא 16 א'). ע' שבועות 36 ג': מיליהון דרבנן אמרין ש...; פסחי 27 א': דמאי כ"ב ג'; דומה לזה דמאי 24 א': מליהון דרבנן מסייעין לר'...; שם 25 ד': מליהון דרבנן פליגין 1).

0 יומא ל"ח ב': מנא הא מילתא דאמרי רבנן; יבמות כ"א ב': הא מילתא מגברא רבא שמיע לי; שם ל"ה א', נ"ו א', סוטה ו' א', ב"ב נ"ג ב': הא מילתא אמר לן רב ששת יאנהרינהו לעיינין ממתניתין; תענית ה' ב': לימא מר מילתא; שם ו' א': לימא מר מילתא דאגדתא; שבת קכ"א ב': נפק מילתא מביניהו; פסחי פ"ג: הדא מילתא היא. – לאו (ולאו) מילתא היא (לא נכון), שבת קמ"ב ב'; פסחי כ' ב'; ר"ה י"ג א'; כתו' ל"ג א'; נזיר כ"ג א'; זבחי צ"ד א'; חולין קל"ב ב'. – ע' ג"כ ערך „מעליא". – ברבים – מלי, ע' ערכי „מַנַּיָן", „בְּנֵי".

מְלִיצָה. בשהש"ר בפתיח: את מוצא צדיק מליד צדיק, רשע מוליד רשע, צ' מיליד ר', ר' מ' צ'. וביליהון יש להם מקרא ויש להם משל יש להם מליצה. (מליצה – משל ארמי). אחרי שהשם מליצה במובן שבוה לא נמצא במקום אחר אי אפשר לי"ת באיזה אופן באי לקריא למשל – מליצה (אמנם בתנ"ך משל ומליצה מיוחים לפעמים (משלי א' ו'; חבקוק ב' ו'). ביל"קוט לש"א כ"ד (רמז קל"ד) בא ניסח אחר לכל המאמר ישם נשמט לגמרי הרא"ה מהמליצה. במשפט השני הוכחה אמנם ה„מליצה" הארמית אבל שם הוא נקרא משל 2).

מַמָּשׁ. מלת האיכות. ירי' פאה ב' א' (בהלכה): בישני ממש; שביעית 30 ד': פסילין ממש; נזיר 52 ב': כסתירת ממש; סנהדרין 20 א': למטן ממש; – ב"ר ל"ג ס' ה', למ"א י"ז ו': עורבים ממש; שהש"ר פתיח', למ"א ג' ט"ז: זונות ממש.

0 ברכות י"א א', לדברים ו' ו': שכיכה ממש, קומה ממש; שם נ"ו ב', למשלי ח' ל"ה: חיים מ'; סוטה י"א, לשמות א' ח': הדש מ'; שם ל"ו ב', לבר' ל"ט י"א: מלאכתי מ'; שם מ"ו ב', למ"ב ב' כ"ד: ראה מ'; קדוש' ע"ו ב', לשה"ש ד' ו': אימא מומא מ'; ב"ק פ"ג ב', לשמות כ"א כ"ד: אימא עין מ'; ב"ב קכ"ג, לבר' ל"ט י"ז: רכות מ'; שם, לבר' כ"ט ל"א: שנואה מ'; סנהד' ס"ד א', לדברים ד' ד': דבוקים מ'. – מה שנוגע למאמרים שנתקבלו מפי הכמים נמצא ג"כ „ממש" באיתו המובן. ע': פסחי י' א': יומא פ' א'; סוכה י"ד א'; כ' א'; כתובות ס"ה ב'; קל"ב ב'; נדרים כ' ב'; מ"ט ב'; ב"ק ס"א א'; חולין י"ט ב'.

מַן. בירוש' לשון רגיל מָנָה (אי מַנַּיה), כלימר מאיתי הפסיק עצמו למדים הנדון, כך א"ר ועירא בדמאי ריש פרק ו', 25 א'; וכן בתרומות 40 סוף ב', ששם נכפלה המלה להדגיש אותה: מניה ומניה; ועוד ר' ועירא ביבמ' 5 ד'; בקדו' 58 ג' ג"כ באותו המובן. ע' רשנר לירו' תרומות, ע' 5. – ע"ד הלשון מניה וביה, ע' מלבר לוי ח"ב 146, ביחוד אצל גיגר נאכגעלאסענע שריפטען, III 324.

מָנָא, מָנְלָן, ע' לקמן ערך „מַנַּיָן".

מָנָה. קל, סָפַר, חָשַׁב. שהש"ר ד' ד', לדהוי"א ה' י"ח: ולא מנאן הכתוב; תנחו' פנחס ס' ה', למ"ב ח' ט"ז: והיה הכתוב מונה לבנו (הפעול הוא שָׂנוּם).

---

1) הנושא של הפעל הוא לא מליהון, אלא רבנן. וכן לאמר' ביחיד אין הנושא מילתיה.

2) המקור נרשם בילקוט „פסיקתא רבתי".

כי מטי ר' יוחנן בהא מתניתא, אל הלשון הירושלמי: מטי כה בשם... מתאים הבבלי: ומטי כה משום (משמיה ר...). בירוש' הנוסא 5,מטי' הוא האומר בשם, ובבבלי מא באפן שתמי. בבבלי עיפ הדוב מה שנא' תחלה בשם אמירא, מגיעים עד איזה תנא. ריה יכ: אי אבי אריוה ומטי כה משמיה דריהוג 1). ע' נזכ שבת קיא א' (רב—ר' חייא); ערוב פז א' (ניכ); בכור' ח' א' (רב—ר' בן הגניח); זבח' יז ב' (ריוחי—ריא ברוש); ריה י' א' (ריוחי — ר' יואי); מנחות כז א' (ריש בן יהוצדק 2) — ר' בן הגניח). — בקר' סז ב' אחרי ,ומטי כה בשם ר' יואי, בא: ורב אחא ברוה דרבא [אמר] ומטי כה משום ריהוג.

מז. איכה ר' א' ריש יז: מי אמרו לפסוק הזה. תנחו' ב' נח כ'; למשלי נ' יח: מי הוא זה וה נח: שם וארא כ' יב. למשלי כוכ יא: מי זה זה פרעה: שם שמיני א', לקהלת ח' ח': מי היה זה (ציל מי הוא זה וה) אחרן: שם בהר כ' ח', לוק כוה כיה (ניאלם): מי היה זה בועז.

בתיר ה' השאלה בקשר עם בתוב. ירו' פסח' 33 ב', לשמות יכ ט': מי כתיב לא אל כתיב; קהיר ד' סוף יכ: ומי כתיב לא לעילם יתק לא במהרה יתק כתיב; ע' נעכ קהיר ג' ב', למוא יג ב'; אסתר ר' א' א', לעזרא ד' בוא.

0 ברכ' ג' ב', לשופטים ו' יט: מי כתיב תיומה שבתיבות התיומה כתיב; שם יכ א', למלאכי כ' ה': מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב; שם נזר א', לתה' קיז ליב: מי כתיב בקהל ועניים בקהל עם כתיב. יבמ' ס"ר ב' (רבא), לויק' ה' ט': כי כתיב שמי ימצה כתיב 3). בריבה מקומות בתלמיי ומצא מי אמריי. ריה' ה' ע ב' יעיי.–ירמ"ר גם.

מִיד. ע' למיל ערך ,ידי.

מִלָּא, מְלֵא. תאר למקרא. ירוש' ברכות 5 א': מה לנו ללמוד מן העדבי הזה ילא מקרא מלא הוא. בבורים 65 ד': יולא מקרא מלא הוא (יאין צריך איפוא למסרת), ע' עוד רות ר' ריש פ' ג'; איכה ר' א' סוף מז; שוחט ד' ט' ט. בלשון היום (בלי ,יולא): בור ג' פי' ד'; בוג ו'; צוו ה'; ויקר' ליא ט"ו ז'; תחומא ב' ויהא ט"ו ו'; ויחי ו'; פסוקתא ר' 14 ב'; שיטי א' כי יז; י' יט; צוט כי ד'. בקהיר ג' ב', קרוב לסוף, נאמר בשם ר' עקיבא: מה לנו המעשה אין לי המעשה אלא מקרא מלא. בפסוקתא 3 ב': ויש מקרא מלא ביחוקאל; 167 א': יש לך מקרא מלא; 6 ב' וגם 192 א': בתוב מלא הוא. תחומא תילדות כי יב: פסוק מלא.

במובן של המסורה ,מלא' בירושי בתוב מלא יוד או ויו. ע' ערך ,חסר. איכה ר' א' י' (פסוק 100 ב): דיוק מלא ירו' בוכה 52 א': כפיל מלא. שיט ג כי ג': יפכה מלא הוא; בור פיה כי יג: תאומים מלא (באו), בניגוד לתומים חסר, בר' בית בוד. — בארמית, ירו' כלאים 28 ג' (לישעי' כוא יא): זהויה מלא.

0 מקרא מלא דבר הבתוב, נוהר מוב ב', לבמד' ו' ו'.

מִלָּא, מִלְּתָא. (מילתא) מלה יבר. ירו' קר' 80 א': שביעיא הא מילתא בפומהין דרבנן. ירו' יומא 39 ד': מילתיה דר' שמואל בר יצחק אמר. תשוה ירו' נעין 47 ב': מילתה

1) זהו המקור היהודי שממנו לוי (מג 377 ב'), ומיהמנו למרך נמה, נמ. כי הוא חוסם ,מפני בעיני של עפעל, ואחריו נמשך קאהים היה 383 ב' שממנו גיב רק את המקור הזה. גם ואפשרום (Kol. 757 a) ממנו רק את המקור היהודי הזה, אבל הוא ידע לפרשו כהוגן בערך ,מפי.

2) ירו' תענית ד' ריש סלק יוד 59. 3) זהו הנוסח הנכון עפיי כי' (רש חיוד 122. כי אי אפשר שתבוא המלה ,בתיב' על הנקוד ומצה (או ומצה) וקצה, כי ,בתיב' מובא רק על האותיות. מה שמצאר רבא להלן: ,דממילא משמע, פירושו שהמלה ומצה (בנוסף) משמע שהדם יצא מאליו.

מחוור... מחוור..., ערובין 26 א. — אינו מחוור, מעיש 53 ב; שבת 9 ד; פסח׳ 36 ב; יומא 45 א; סוכה 55 א. מחוורת, שבת 11 ד; עז 43 א. המוכן של הכבוי מחוור מתבאר ביחוד ע״י מאמרו של ר׳ יצא: זה אחד מן מדרשות (או מקראות) שהן מחוורין בתורה, ירו׳ תרומ׳ 40 ד (חלה 37 ג), לדב׳ יד בימ; שם 41 ג, לכמד׳ יח יב; שם 45 ב, לדב׳ כו ג 1). — יהוש׳ עזר 53 ד: אין שתוטת עוף מחוורת בתורה; ערוב׳ 21 סוף א׳ (ר׳ הושעיא): הגיעך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדבר תורה; ובן שם 22 ד, ברכ׳ 5 סוף א׳ (ר׳ יוחנן): הגיעך סוף מלאכות תפלה שאינם מחוורים מדבר תורה 2); ירו׳ פסח׳ 28 ג: שאין לא תעשה שלו מחוור; יומא 44 ד׳: מנין שהוא מחוור בעשה; ובן תענית 64 ג׳. — התמונה הארמית של מלה זו נמצאת במאמרו של רויח, ירו׳ ברכות 4 ג׳: כל מילא דלא מחווא מכמכין לה מן אתרין סנין (ובן בירו׳ ערוב׳ 26 א; פסיק׳ ר׳ 122 ב). ע׳ ערך ,כמך׳. — כביר כיז ס׳ א׳ אמר ר׳ יהודה בר סימון על מה שהביא ר׳ יוחן דאיה מדניאל: אית לן קרייא אוחרן דמחוור יתיר מן דין 3). השוה אמתר ר׳ א׳ א׳: אית לן חד דשם מן כולהון.

0 בכבלי בא בארשות כתור הכרעה במחלקת ,אלא מתוקמא כו...׳. ע׳ פסח׳ לין א׳; עית ב׳; ק׳ א׳; יבמ׳ קיא ב׳; קיט א׳; כתוב׳ צד ב׳; מכות יו ב׳; חולין קיו. וכשנוע להשבית שנית בא: אלא מהיכא דשנינן מעיקרא, ע׳ פסח׳ ניח ב׳; עג ב׳; ריה ד׳ א׳; יבמ׳ עז א׳; נזיר מיב א׳; יומיית יו ב׳ 4).

מטא. (מטי), על (=הגיע), אסתר ר׳ ב׳ ו׳: כד הוו מטו ר׳ יוחן ורבנן להאי פסוקא (ע׳ ערך פסוק), שתשיר ד׳ מיז: וכד הוי מטי נבי שלמים (ויקרא ז׳ יא). בירו׳ נמצא תדיר הלשון, בשמדובר על אדות אחר שאמר בשם קדמון: ,מטי (ומטי, מטו) לה בשם׳. כלומר הגיע בקבלתי עד שם הקדמון פלוני, בעוד שאחר אמר בשם פלוני המאחר בזמן. ברכ׳ 7 ג׳: ר׳ פנים ור׳ סימון ור׳ אבא בר זמינא מטו לה בשם ר׳ אבדימי דמן חיפא. כלומר המאמר שאמר ר׳ פנחס בשם ר׳ סימון אמרו ר׳ אבא בן בשם ריא דמן חיפא. ע׳ עוד דוגמאות: ברכ׳ 8 ב׳; 11 ג׳; פאה 16 ג׳; חלה 57 ג׳; בכורים 64 א׳; שבת 7 ב׳; 16 א׳; ערוב׳ 22 ד׳; שקל׳ 50 א׳; תענית 64 א׳; מגי׳ 74 ב׳; חגי׳ 76 ד׳; יבמ׳ 9 ג׳; 12 ג׳; 13 א׳; נדר׳ 42 ב׳; קדו׳ 66 ב׳; כית 14 א׳. — בחגי׳ 79 ב׳ באה שלשלת הסבירת: ר׳ זעירא—רב אבי—רויח—ר׳ יצא, ולא ידעין אין מטי בה (ולא ידוע אם ר׳ יצא קבלה) בשם רבו. — כלאים 31 א׳: ר׳ יוסי אמר לה סתם ר׳ חנינא מטי בה בשם ר׳ שמואל בר יצחק; דומה לזה יבמות 5 ג׳; שם 12 ד׳ 5).

0 יומא ט׳ ב׳: כי מטי ר׳ יוחן להאי קרא, חגיגה י ב: רב חונא כי מטי להאי קרא (שם יבד׳ א׳ בשם ריעמאות). ע׳ ג׳ ב שבת קנ ב א׳; מ׳ ק ט׳ ב׳.—עם תעיר בית א׳:

---

1) בתנחו׳ מסמנים קרוב לסוף בא בתוך מאמר סתמי לשמות כ׳ג ב: יש אדר מן הסדראות המיוחדות שבישתין שלשתן מצוין בגוף בירושלמי שלשלה, ע״י הישת הפלי ,אשר הבוזתי׳. ע׳ אג׳ תמני בדר ב׳ ר״א 65, יח יח ב. 2) ע׳ הגיעך שרוכא אצל פ״י ר״ם יא, שעלם מעני ר״ב דמור באהבת עין ירושלים, ברכות ע׳ ד׳. רבנני ,הגיעך בוי׳ שבשני המאמרים האחרונים פירושו הוא: הביאוך עד לידי סוף הקדושה (=התכרה) שהמאמר הזה אין לו יכות מקור—ברור—בתורה. 3) ע׳ המקורות המקבילים (שבאחרים מהם במקום מחוור באי במויים אחרים) באג׳ אמוראי א׳י ח׳נ 191, 4.

4) במעילה ט׳ו א׳ אומר ר׳ יצא ,מחוורתא׳ ועז׳ פירש רש״י ,דבר ברור הוא׳. וע׳ נזיר ס׳נ א׳ בעבודת במאמרו של ריא בן פדת: במחוורת לו. 5) במקורות המקבילים נשתמשו השלות מטי בה ער שקטה לתכונו: כובסי 14 א׳ ט׳ נעשה מתן ,כתובה׳, בסומה 19 נ׳ ס׳ב—,רובה׳.

מוכב הכתוב: מה כתוב בהם בדור המבול, תנחו' ב' בר' ס' כ"א, לבר' ז' ב"ג; מה כתוב כאן באברהם, שם ורא ס' ט"ו, לבר' י"ח ב'; ביהורם מה כתוב, שהשיר א' ה' (דה"ה שהורה), למ"ב ו' ל'; עד שלא הטאי ישראל מה כתוב, שהשיר ג' ח',,להה' ס"ה י"ג, ע' ניב פסוק' 24 א'; 45 ב'; 126 א'. בירו' מנחד' 19 ב' שיר"ה 38, 45, על הכתוב נחמיה י"ב ל"א: מה כתיב? מהלכות? לא! – תהלכות (כתיב). עיר דנמאית ל,מה כתיב: פסוק' 87 א'; 105 א'; 103 ב'; 106 א'; איכה ר' א' י"ג קדום לפסוק; ויקר כ"ו ס' ו', עם " התבור: ומה כתוב, תנחו' ויצא ריש ס' ט"ו.

משפטים של השאה שטתי צלעיותהם מתחילות עם ,מה' ו,אף' נמצאים בערבים ,באן ,להלן, ששם הובאו דוגמאות משני כתובים המקבילים זה לזה. ע' עוד בור ניב ס' ב'; פסוק' 88 א'; 107 א'; שהשיר א' א'; איכה ר' פתיח' ב'; אסתר ר' ב' ה'; פסוק' ר' 78 ב'. במקום ,אף' יש לפעמים בצלע השנית ,כך'. ע' פסוק' 73 ב'; ויקר ל' ס' ב'; שהשיר א' ב' (דה"ה כי טובים); א' ה' (דה"ה שהורה); א' י"ג; א' ט"ו; ו' ריש ו' (שם לפעמים אף ולפעמים כך).

0 מה ל'... מה ל'..., פירושו: איזה הבדל יש בין הזה ובין ההוא? אין שום הבדל! ע' שבת קי"ו א' (רב אשי): מה לי להקן מילה מה לי להקן כלי; יבמות ו' ב' (רב ששת): מה לי בישול פתילה מה לי בישול בצמון; [ב"מ ל"ו ב': מלאך המות מה לי הכא מה לי התם; חולין ל"ה ב': מה לי קטלה בולא מה לי קטלה פלגא.

מַהוּ. מרכב מן מה ומן הוא. ראשית כל צריך לעיין את הלשון שבו הוא דורש אחר פשט המקרא: מהו (לפעמים רהוקות – מה) דין דכתיב, ע' בור ח' ס' ט' 1); פ' ס' י'; פוא כ' ב'; פיב ס' ח'; ויקר כוב ס' ו'; שהשיר ב' (דה' ישקנ); ב' ה'; קהלר א' ז' קדום לפסוק; ב' נ'; נ' כ"א; ט' י"א; רות ר' ריש פרשה נ'; ריש פרשה ד'. במקום דין כתוב ניב קדין (ע' לעיל 177): ירו' פאה 20 ב'; מעשיות 51 א'; פסוק' ר' 125 ב'; במקום ,דין' כתוב ,דא' בירו' ביב 13 ד'; גם ,ההוי: ירו' ברכ' 12 ד'. עוד לשונות שונות: מהו הדין שנאמר קהלר א' ז'; מהו דין, קהלר ה' ריש י'; מהו דין לשון, ריש רות ר'; מהו דכתיב, תנחו' קדושים ריש ו'; מהו שכתב, פסוק' ר' 57 ב'. במדרשי תנחו' נמצא הלשון: מהו כך (או כן). ע' תנחו' ב' נח ס' י'; שמיר י"ט ס' א'; פסוק' ר' 6 ב'; שב 38 ב'. – הלשון היותר קצר היא שהמלת ,מהו' באה לפרש לפני הכתוב. ע' ירו' ברכ' 7 ב'; ריה 57 ב'; תענית 68 ג'; בור ניו ס' ט'; פו ס' ב'; ויקר י"ב ס' א'; פסוק' 4 א'; 9 א'; 12 ב'; 13 א'; 139 א'; 165 א'; 167 א'; 175 ב'; 179 א'; 196 ב'; שהשיר ב' ט"ו; ג' ריש א'; תנחו' ב' בר' ריש ס' בעמ; נח בוף י'; ושב ריש ס' ב'; קדושים ריש ס' ו'. בשטא ומתן שטירוט' נמצא תדיר השאלת: מהו כדון (Was nun), ע' ירו' תרוש' 44 א'; שבת 14 ג' (מהיא). במקום מהו נמצא גם מאי: סוטה 51 ד'; הגי' 79 א'; אי ,מיי: שבת 10 א' 2). [במדרש הגדול תמיד מהוא, מהיא.

0 מהו דתימא, ע' ערך ,פשיטא.

מְהֻנָּד, ברוה. בתור פעל יצא נמצא בבור צוה ס' ט' עיר המשוח: ,שהוא מחוור להן דברי תורה, בבינוני פעל נמצא הרבה פעמים בירושלמי, המחוור מכולן, מעשרות 49 ד'; המחוור שבכולן, שם 50 ג'; מחוור הוא... אינו מחוור, ערוב' 21 בוף א'. – אין לך מחוור מכולן אלא... שם; – אין לך מחוור אלא..., חלה 58 ג'. – אין

1) אצל מהתאדר חברת באן הבלה דין. 2) ע' לוי תוב 295; בלמן 88.

שלא הילכו במדת הדין בממון אחר הרוב 1); ועוד שם: במקום אחר הילכו במדת הדין בממון אחר הייב 2). הכתוי הוה מלמד, שבאן באה ההלכה בכל תמר הדין, בניגוד למדת הרחמים. ע' ירו' ב"ק 6 ג': תמן במדת הדין ברם הכא במדת הרחמים; ירו' סוף שביעית: תמן למדת הדין הוא ומה דרכ נהג למדת חסידות 3). הלשון „נמצאת מדת הדין לוקה" (ירו' ב"ק 4 א', ר' יוסי בר אבין) אינו שייך הנה. היא מיוסדה על לשון התנאים: בזו מדת הדין לוקה (רשב"ג, תוספ' יבמ' ט' ג'; ירו' יבמ' 8 ב'), ששם המובן של דין הוא דומה אל של זה הלשון של דבי ר' ישמעאל (שבועות י"ד א', יומא מ"ג ב'): „כך היא מדת הדין נוהגת" (י"א נותנת), כלומר דרך ההגיון 4).

מִדָּה קָשָׁה. (חמורה) שהשי"ר ב' ט"ו (ר' יהודה בר סימון): הנותן בים דרך (ישעי' מ"ג ט"ז), אין זו מדה קשה, ובמים עזים נתיבה (שם) אין זו מדה קשה, אלא איזו היא מדה קשה? המוציא רכב וסום... — מדה בנגד מדה, שהשי"ר נ' ד'.—ע"ד תשע הדרישות שדרש ישעי' מישראל, א' ט"ו, נאמר בפסיק' ר' 169 א': תשע מדות כתב כאן בנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

מִדְרָשׁ, א. מדרש כל ענין וענין לבד. בירו' יומא 40 ג' (ר' הילא): כל מדרש ומדרש כענינו; בירו' יבמ' 7 ג': כל מדרש בענינו. ר' יוחנן אמר על הדרש של השם נח מן נחם, בי"ר כ"ה סי' ב': לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש. אחר אמר לר' הושעי' על הכתוב בר' ל"ב י"ד: אומר לך טיבו 5) של מדרש, וכשתהא דורשו אמור אותו משמ, תנחו' ב' וישלח סי' י"א. — ברבים. ירו' נזיר 56 ב': מדרשות אמינא. בי"ר ע"א סי' ט': „מדרשות הן (לשמות שבדהי"א ח' ט"ו). ע' ג"כ להלן ערך „מתורגמן".—תנחו' ב' תולדות סי' ט"ז בדרשה אליגורית, לבר' כ"ז כ"ח: ותירוש אלו המדרשים (כאן אפשר שהמובן הוא כמו זה שיבוא להלן במספר ב') 6).

ב. המקצוע של הדרשה. ע' לקמן ערך „מקרא".

מָה. השאלה „מה כתי" אפשר למצוא בערכים: „בתר", „למטה", „למעלה", „ענין", „ראה", „תמן" ועוד. כשהיא לעצמה באה שאלה זו הרבה פעמים בתנחומא או כדי להביא ראיה מהכתוב לענין שנאמר שם קודם, או בשביל להדגיש יותר את הענין. ע' תנחו' ב לך לך סי' י"א (בר' י"ב ט"ו): מה כתיב ויחלק עליהם לילה; ע' עוד שם בר' סי' ד', ה'; וירא ט'; ויצא ט'; וישלח כ"ח; וארא ל"ב; יתרו ו', ט'; משפטים ב' שמיני סוף ז'. או לפעמים באמצע המשפט בא הלשון „מה כתי" בשביל חזוק הכטוי. ע' תנחו' ב' וישלח סי' ו' (בר' ל"ב ח'): וכיון ששמע יעקב כן מה כתי ויירא יעקב מאד; ע' עוד וישב סי' י"ב; שמות ריש סי' ב'; סי' י"ב (קודם לזה בא „מַיִד"); עוד הוא בא לשאול ע"ד המיבן של הכתוב (כמו מהו דין דכתי, וכדומה), ע' ויצא סי' כ"ד, בר' ל' י"ז: מה כתי ויקח לו יעקב; ע' עוד ויחי סי' י"ד, י"ח; וארא י"ב; בא ט"ז; יתרו סוף י', י"ד; תרומה ג'. — לפעמים עם הוספה של הזכרת השם או הענין שעליו

1) בבבלי ב"ק מ"ו ב' בא במקום זה: בממונא לא אוליגן בתר רובא. 2) ל"ד פרנקל מבוא 11 ב', לוי חי"ג 27 ב', הכלה „בממון" היא הוספה מן הגליון. בירו' כתוב ריש פ' ב' (26 א') בא המשפט הראשון שתי פעמים והשני — פעם אחת, ובכולם „לממון" במקום „בממון" ו„למית הדין" במקום „במדת הדין". 3) בבבלי ב"מ נ"ט ב'. חילין ק"ל ב': מדת חסידות שנו כאן.
4) ע' לוי ה"ג 27 א'. 5) „טיב" פירושו כאן, כנראה, כמו טוב, היותר טוב ויפה. שם הלאה בשיחה אמר ר' הושעי' ע"ד הדרשה ששמע: זה הוא הדבר הטוב. 6) בכור' מ"ג ב', על המשנה (בכור' ז' ב'): זה וכן האמור בתורת, אומר רבא: זה הוא מדרש א' וכן האמור בתורה (ויק' כ"א כ').

פסחים ע"ט ב; כתובות ל"ט ב; חולין ק"ט ב; בלשנא קמא ריב. בעורלתו מביא ניסן אחר או הוא אומר: לישנא אחרינא, ע' נזיר ט' ב; בק"ק ט"ז ב; חולין קי"ט סוף ב; תמורה ה' א; ו' ב; ט' ב; י"א א; ל' ב; נדה כ"ט א; ל"ח א. — קדו' ב; ב; לישנא דאוריתא' בנזיר ל,לישנא דרבנן.

מ.

מַאי. מה. השאלה מאי דכתיב 1), שמבקשת את מובן הכתוב באה בספרות הירושלמית רק לפעמים רחוקות. ע' ביר' ט"ז ב; ה': ר' שמלאי שאל את ר' יונתן; בשרט ד', סוף ס' נ: מאי דכתיב, ואילם במקור המקביל, איכה ר' נ' מ"ג, הנרמא הוא: מהו דין דכתיב. לפעמים כמוך אחר ,מאי בא הכתוב בעצמו: פסיק' 65 ב' (לאיוב א' י"ד); מאי הבקר הוי הורשות...; שם 183 ב' (ויקרא כ"ג ה'); מאי ביום הראשון; ביר ו' ס"ו ט': מאי כפר חושה: שם מ"ד ט"ו; פסיק' ר' 18 כ'. — מאי כדון, ירו' תענית 79 א' (ויקרא י"א ל"ד); מאי כדון מכל האוכל אשר יאכל, ע' נ"ם להלן ערך ,מהו, עוד מאי טעמא, ע' לעיל 194.

0 בתלמוד הבבלי נמצא מאי דכתיב הרבה פעמים. הדרשות של רבא שבעתי' כיא ב' מתחילות כולן במאי דכתיב, ע' נ"ב ברכו' ח' א; י' ב; ט"ו ב; ל"ב ב; שבת ל' א; 119 א; ע"ז נ"ה א.—שאלות אחרות שמתחילות במאי: מאי אית לך למימר (מה אפשר לך להגיד), פסחים פ"ד ב' 2). — מאי איכא למימר (מה אפשר להגיד), פסח' פ"ה א.— מאי בינייהו (במה נבדלו שתי הדעות), ע' לעיל 158. — מאי הוי עלה (מהו היוצא מזה), ערוב' נ' א'; חולין כ"ה ב. — מאי לאו (האם לא), נדה ה' א'. — מאי טעמא (במה שונה), רוצלה השאלה לבוא מבוארת: מאי טעמא... ומאי טעמא, ברכות ד' ב; שם ב' א'; ערובין נ"ב א'; יבמ' כ"א ב. ע' לקמן ערך ,שני'. — עוד מאי אורייתא, ע' לעיל ע' 155. — ממאי (ממה)? יומא נ"ב ב; יבמות קי"ב ב; נזיר נ' א'.

מאַחַר. ע' לעיל ערך ,אחר' והערך הסמוך.

0 **מָגֵן.** (מיגן), מתוך. אחריו תביא את השמוש ה... עַל ה... הוא כמו בעברית מתוך עָ... בירושלמי בא במקום זה מאחר ה... ע' פרנקל מביא 11 ב; לוי הוא 307 ב.

מַדָּה. אפיי הוא הכמוי בירושלמי ,מַדַּת הַדִּין', שבא במקום ,דיני ממונות' שבתלמוי בבלי ושבמשנה. ע' פרנקל מביא 11 א' שמביא שם את המקומות הללו: ברכ' 5 א'; שבועות 38 ד'; 30 סוף ב'; מעשרות 49 ב' וד'; מעש 53 ב'; נדר' 40 ב'; ומלבד אלה צריך עוד לציין: באה 19 א'; שבועות 34 ד'; נשין 44 ב'; 46 ב'; סנה' 23 א'. על המשנה דמאי פיר' מיב אומר ר' יוחנן (ר' הילא בשמו): תפשה מידת הדין בתוכר מן הגוי ולא תפשה בתוכר מישראל. (דמאי 25 ב' שורה כ"ה, השוה שם שורה ל'). בבבלי ,מדת הדין' אין כלל מדמינן; משפטי הרציח אלא שבארץ ישראל תפס לי דמינן' היה. פעם הוסיפי לזה את המלה ,בממון'. בק' ריש פרק ה' (4 ד'); זאת אומרת

1) ע' ערך ,מהו'. 2) ע' גם קדוי' א' ביח ב'; ירו' שקלים ג' ב'.

---

*) מאי קעסטע לן (בירו' רמ"ל) בירבה מקומות בתלמוד. הבא בשאי עסקינן — בתרבה מקומות בתלמוד. — לפעמים באה בבבלי סורת אחוכה של שאלות קצרות זו אחר זו, ובסוף כל אחת מאי אי מהו. פסחים י' ע"ב (רבא); ביט ב"א ק"א (ר' ירמיה); שם ביח א' (ע"ב ר' ירמיה); בסוף מהו? בשורת מהו? בתצובה מהו? בסולם מהו? ומעיים בתוקן. — ת מ ת ר נ ם.

למספר רבים. עשר לשונות של שבח, ירו' סוכה 54 א'; מגי' 72 א'; עשר לשונות של שמחה, שהשי"ר א' ד' (ריש דה"ג נגילה); בעשר לשונות נקראת נבואה, בראשית ר' מ"ד; שהשי"ר א' ג' 1).

הטרמינים הדקדוקיים לסמן את המספר ואת המין נמצא גם בספרות שאחרי תקופת התנאים. לשון יחיד, תנחו' ב' ואתחנן, הוספה ה' (לדב' ה' ו') 2); לשון רבים, פסיק' ר' 106 א'; שו"ט י"א ס' ה'; לשון זכר, ל' נקבה, שהשי"ר א' ה'; פסיק' ר' 56 ב'. — רות ר' נ' ט"ו: הוה מדבר עמה בל' זכר.

לִישָׁנָא. אם לפעמים אחר מאמר של איזה תנא באה מסורת אחרת, רגיל הירושלמי ליער: מפיק לישנא (לפני זה בא השם של האימר ואת), ע' מעשרות 48 ד'; ערלה 61 א'; כתוב' 36 א'; קדו' 65 ב'; שבועות 37 א'. ואם אין שם האומר, או נאמר: אית דמפקין לישנא, ע' ברכות 6 א'; שקלים 48 ד'; מו"ק 83 ג'. בבבלי זה משתמש התנחומא במקום שמביא נוסחאת שנית של מאמרי אגדי עתיקים 3).

0 דוגמאות לשמיש במלה העברית „לשון" בתלמיד הבבלי 4): לשון חול, לשון קדש, ברכ' מ' ב'. השוה שבת מ"א א'. — לשון כבוד, פסח' נ' ב'. — לשון נקי (נקוד), ע' ערך „נקי". — לשון הדיוט, ב"מ קיד א'. — לשון יחיד, ל' רבים, מגי' ל"א ב' 5); ל' זכר ל' נקבה, זבח' מיג ב'; קדו' ב' ב'. — ברכים. תענית ט' א' ובשאר מקומות: בי משמש ד' לשונות 6); גטין ל' ב א' יב': בטל שתי לשונית משמע. — הארמית לישנא, כשהיא באה לבאר מהצד הלקסיקלי, כגי מלית תניתית יבן מלית אחרית, או היא מתקשרת עם המלה הבאה אחריה (נ"ב ארמית) עי' „ד". ברכ' ב"ח סוף א' על „נוגי" (צפניה נ' י"ח): לישנא דתברא הוא; שם, לאותה המלה: ל' דצערא הוא. ע' נ"ב שבת נ"ג ב'; נ"ד ב'; ערוב' ס"ה א'; מו"ק ב' א'; חגי' ח' א'; ביצה ט"ז א'; סוכה ל"ט א'; ל' ב'; ר"ה י"א א'; ב"ב ב'; כ"ז א'; יבמ' כ"א א'; תמורה כ"ז א'; נדה ל"א א'. ע' נ"ב ערך „משמע". – לישנא מעלי"א (לשון משבח). הטרמין הזה בא בקשר עם מלת נקט (לישנא מעלי"א היא דנקט, כליער תפס לשון משבח). במהלקת אדת בין רב ישמיאל, לבמד' י"א ה', מכאר אחד „נאכל" לישנא מעלי"א מן אכלה, משלי ל' כ'; וכן מכאר את המלה ונסתרה, במד' ה' י"ג (יבמ' י"א ב'); וכן הכתוי „רגל", ש"ב י"ט כ"ה; ש"א כ"ד ד'; שופטים ג' כ"ד; שם ד' כ"ז (יבמ' קג א'). בכאורי משנה השתמשו בטרמין זה: כתוב' י"ג א'; שם ס"ה ב'; גטין ע"ו ב'; שם פ'; ב"מ צ"א א'; סנהד' נ"ד א'; תמורה ל' א'. מה שבמשנה ריש פסח' כתיב איר במקום ל"ל היא נ"ב לישנא מעלי"א (פסח' נ' א'); יכן גם מה ששני ותקנו בברכה במקום ובורא רע (ישעי' מ"ה ז') ובורא את הכל, ברכות י"א ב'. — רב אימר שמה שכתיב במשנה ריש ב"ק חב המזיק במקום חייב, ויהי לישנא קלילא. בב"מ א' א': ראה את המציאה, י"ז אמי התלמיד: תנא לישנא דעלמא נקט 7). במקום שיש נוסחאות שונות של איזה מסורת, או התלמיד משתמש בלשון: לישנא קמא, לישנא בתרא, ע' ברכ' ס' א'; פסח' מ"ה א'; תענית ל' א'; חולין צ"ח ב'; בכורי ל"ו ב'. — שבת נ"ז א': מאי איכא בין הך לישנא יבין הך לישנא; ברכ' מ"ג א': ליתיאך לישנא... ילהיאך לישנא;

---

1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 264. 2) פסיקתא ר' 106 א', 162 ב': בלשון יחידי.
3) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 485, 5. — ליטן במסורת, ע' פרנסהוף ע' 6 ולהלן. 4) ע' לעיל 218 הע' 3, 4. 5) חולין נ"ח ב', ע"ז א', קכ"ב ב', קל"ד א', פסח' פ"ד א' (בכל מקום ר' יוחנן): בלשון יחיד אני שונה אותה. יחיד כאן פירושו דברי הכם יחיד. 6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 375 הע' 2. 7) רש"י אומר במקום לישנא דעלמא — ל' בני אדם.

ד'; ויקר' ייא; אחרי ג'; בחקתי א'; נשא כ"ח; קרח י"ד. — לפיכך כתב תהלה, פסיק' ר' 21 ב'. — לפיכך נאמר (1), פסיק' 28 ב'; תנחו' ב' תולדות ס' ח'. — „לפיכך" וכמוך לו הפסוק (עפ"י הרוב בסוף המאמר): בי"ר ט' ס' ד'; ל"ב ס' ה'; ויקר' א' ס' א'; תנח' ב' נח ס' ט'; וירא ל"ו; שם ל"ט; שם מ"ג; תולדות ח'; ויצא י"א; מקץ ו'; שמות ב'; משפטים י'; קרח ו'; מסעי ט'; פסיק' ר' 169 ב'.

לָשׁוֹן, שפ"ח, כנ"י; פנין; ניסח, בטרמינולוגיה של התנאים בא הכתוי לבאר את המובן הלקסיקלי של איזה מלה מהכתוב באמן זה: אין לָשׁוֹן... אלא לָשׁוֹן... ע' ירו' סוטה 23 א', באור ל„ויכפו", דברים כ' ח'; ויקר' א' ג' ל„ידד", דהייא ד' י"ח; שם פ' ל"ג ס' ו' ל„לבלה", יהוקאל כ"ג מ"ג; שהשיר ד' ד', תשורי; איכה ר' א' א', איכה. תנחו' ב' תולדות ס' ד', הלעיטני, בר' כ"ה ל'. הניסח המלא הוא (ויקר' ריש ז'): אין לָשׁוֹן... הכתיב כאן אלא לשון... (ע"ר להשמיטי', דברים ט' כ'). א' (שם ג' ל"ב) „אין לָשׁוֹן... האמורה כאן אלא לָשׁוֹן... (ל„אעובך", בר' כ"ח ט"ו). המונות אחרות המצא בויקר' י"ז ס' ג' ל„יבוך", ש"א י"ו ט'; שמיר מ"ה קריב לכיב ל„פני", שמות ל"ג ב'. ביחיד מבוקה זו נמצאת הרבה בתנחו' (נח ס' כ"ח, לבר' י"א ד'): ואין הלשון הזה ונעשה לנו שם אלא לשון עבודה זרה. ואולם רגיל שדברי הכתוב נשמעו אחרי „הלשון הזה". ע' וירא סוף ס' מ"ה; מקץ ד'; ויגש ח'; בא ט"ז; משפטים י'; כי תשא י"ד, ט"ז; תזריע ט'; אמור כ'; בחקותי ה', ו'; שלח הוספה ס' ט"ו. ע' ג"כ פסיק' ר' 105 ב'; 173 ב'. סבֵימה אחרת בתנחומא הוא: אין לשון הנצא (בר' ס' א', לבר' א' כ"ד) אלא... ע' ג"כ בא ס' י"ג; שלח הוספה ס' ג'. או מה שיותר רגיל (וירא ס' ט"ו, לבר' י"ח כ"ג): אין ויגש אלא לשון תפלה. ע' ג"כ וישלח ס' כ"ג, כ"ד; שמות י"א, י"ה; צו י"ד; במד' ב'; קרח ב', ה'; מסעי ו'. „לפעמים בא בקצרה רק המלה „לשון", איכה ר' פתיח' ל"ב. לאמתם, שמית ב' כ"ד: לשון פרפור הוא; ע' ג"כ איכה ר' א' י"ח; פסיק' ר' 37 א' (2). לזה שייך ג"כ „לָשׁוֹן זה", ויקר' ח' ס' א', עיר המובן של המלה „זה" שנמצאה בכמה מקומות. [„ראה לשון שלימדנו בן הגפחן", עיר הנוסח של עבור השנה, ירו' ר"ה 58 ב'].

עיר ההבדל בין לשון תורה ובין לשון בני אדם יש מחלקת בהלכות נדרים. אחד אומר: הילכו בנדרים אחר לשון התורה „אדר איני: הילכי בנדרים אחר ל' בני אדם (ירו' נדר' 39 ג'; ערוב' 20 ד'). למשל „תירוש" לפי לשון התורה הוא יין, אבל לא לפי הלשון הרגיל בדבור (ירו' נדר' 40 ב'); ע' ג"כ שם 40 ג', 40 ד' (3). חילוק אחר של הלכה בין לשון תורה ובין ל' בני אדם, ע' ירו' שבועות 37 ג'. בדב' ר' א' ס' א' נאמר (עיר מה שהתירי לכתוב את התיר בשפית ורית): לשיטה של תורה מתיר את הלשון (4). — על המלה „חרם" נאמר „לשון גבוה" (כלומר של הגביה מכל) ימביא ראיה מאיוב ט' ז', ירו' נדר' 37 א' א', נזיר 51 א'. המלה אדם (בענין הבאת קרבנות, ויקרא א' ב') היא לשון חבה ולשון אחוה ולשון רעות, ויקר' ב' ס' ח'. — על איש ואשה (בר' ב' כ"ג): הלשון הזה נופל על הלשון הזה, בי"ר י"ח ס' ד'. וכן עיר נחש הנחשת (בבי"ר ל"א ס' ח'): לשון נופל על הלשון. — עיר „אשגרת לשון" ע' לקמן ערך „נבי". — דוגמאות

1) כמו „לכך נאמר" ע' לעיל 213 ערך „לבך". 2) תנחו' ב' סוף מקץ, לבר' מ"ג י"ו: מהו הלשון הזה ואל שדי קשה הוא. כאן צריך להשלים לפני „קשה" את המלה „לשון". 3) ע' ג"כ בבלי יומא ע"ו ב', נדר' ל' ב' ועוד: ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם. 4) ר' יוחנן מכדיל בין לשון תורה ובין ל' חכמים (ב. ע"ז נ"ח ב', חולין קל"ז ב'), ע' אבות דר' נתן א' י"א 264. בהערה אחת של ריו"ח, חולין ס"ח א', נאמר: שנאו בלשון חכמים.

מה כתיב למעלה 1), תנחומא ב' ויירא סי' ל"ב, מירח על בר' ב' י"ח, מכיא א': שמי"ר י"ח ריש סי' ז', מורה על שמות י"ג ב"ג, אבל לא ידוע מאיזה פסוק; שם מ"ה סי' ו': שמות ל"ג י"ט, מפסוק ב"ט: שם מ"ה קרים לפוק על שמות ל"ה ב"ט, מפסוק ל': פסוק' ר' כ"ה ב': מיא ז' נ', מפסוק נ"א: דב' ר' ד' ריש סי' י': דב' י"ב י"ט, מפסוק כ'. – מה כתיב למעלן, פסוק' ר' 192 א': ויקרא כ"ב ב"ה, מפסוק ב"ו. – מה כתב 2) למעלה. פסוק' ר' 127 ב', בהתחלת פרשה עיד דברים י"ד כ"ב, מורה על כיא; פסוק' ר' 176, עיד בר' ב"א א', מורה על חורבנה של ברום (בר' י"ט). – למעלה כתיב... ואחי"כ הוא אומר. שמו"ר מ"ב סי' ב': שמות ל"ב ז' וט'. – כתיב למעלה, דברים ו' ד': דברים כ"א י', מכ"ב ו'. – דכתיב למעלה, תנח' ב' ויצא סי' א': בר' כ"ח ח', מפסוק י'. – לפי שב' למעלה, תנחו' ב' חי שרה נ': בר' כ"ג ב', מכ"ד א'. – שכן כתיב למעלה, שמו"ר כ"ז סי' ו': שמות י"ז י"ד, מ"ח א'. – מה שכתב למעלה, פסוק' ר' 29 ב': צפניה א' י', מפסוק י"ב. – על מה שכתב למעלה דומנה, שמו"ר פ' סי' נ': בר' כ"ח י"ג ולהלן, מפסוק י"ט. – מה כתיב למעלה מן הפרשה, שמו"ר פ' סי' נ': שמות י"ח כ"ו, מכ"א א'. – פסוק' ר' 189 ב': ויקרא ט"ז, מט"ז א'. – אמר דוד למעלה מן הפרשה, שו"ט ע' סי' א': תה' ס"ט ל"ב. – מהו אומר שני פסוקים שתי פעמים למעלה. שו"ט קי"ז סי' ב': תה' קי"ז מ"ז ולהלן. – ע' ג"כ ערך ,עגן".

לְפִי שֶׁ... לפי שכתוב... כרם הבא..., בר' ע"ט סי' ה', עמ"ש ל"ב כ"ג ,צולעי ובל"ג י"ח ,שלם". – לפי שכתיב... לפיכך, בר' ל"ו סי' ז': בר' ט' א' וכ"ה; בר' סוף נ"ג: בר' ט"ז א' וכ"א כ"א; שם סוף פ"ו: בר' כ"ט י"ז ול"ט ו'. – לפי ש... לפיכך, בר' ט"ז סי' ב'; נ"ב סי' ט'; איכה ר' א' א' (ריש ד"ה שרתי). – תנחומא ב' תולדות סי' ה' (לשו"ש ח' י"ד ותה' ל"ג י"ח): לפי שהוא אומר... לכך אמר דוד; שם סוף צו (לדברים ל"ב כ': יתה' מ"ח ט"ו): לפי שהאומות אומרים... לפיכך ישראל אומרים...– עם ,לפי ש..." מסיימות הדרשות את דברי הנחמה לעתיד לבוא, שמזה אנו מוצאים דוגמאות רבות בי"ק: בפרשה א' (לפני ההיכפה שבאה מתנא דבי אליהו): לפי שבעולם הזה שכינה נגלית על היחידים, אבל לעתיד לבוא ונגלה כבוד ה' (ישע' מ' ה'). וכך בא בפנון אנטיטו גם בשאר סיומי הדרשות, ע' ויקר סוף י"ב; סוף פ"ד; סוף פ"ז; סוף פ"ל"ב; סוף פל"ג. סיומי דרשות באלה נמצאים גם ברות ר' סוף פ' ג'; קהי' א' סוף ד' (מיקר סוף כ"ה); ד' א' (מיקר סוף ל"ב); אסתר ר' סוף פ' ב' (נ"ב מיקר ט' סי' ו', באמצע הדרשה); בבור י"ד סי' ח' בא הסיום עיד העתיד לבוא בתוך דרשות אחרות. בתנחומא יש שני בצורת הסיום עיד העתיד לבוא עי' השמטת ,לפי ש...". השוה את המאמר שבויקר י"ב ולנגרו תנחומא ב' נח סוף סי' כ"א. ע' נ"ב נח סוף סי' כ"ח; לך לך סוף סי' ה' ולהלן; קדושים סי' י"ד.

לְפִיכָךְ. לכן, מלבר הדיונאות שהובאו בערך הקודם, בי"א להביא כאן גם אלה: בי"ר ד' סי' ו'; לפי ש... לפיכך; אסתר ר' א' ריש ג': על ידי ש... לפיכך... – לפיכך הוא אומר 3), תנחו' ב' וירא סי' ל"ו; במד' קוף ל'; פסוק' ר' 18 ב'. – לפיכך כתיב (עפ"י הרוב בסיום המאמר), שהשי"ר ד' ד'; תנחו' ב' וישלח סי' י"ב; ויחי

1) סעם אחת, תנחומא ראה סי' פ"ז קרוב לסוף: מה כתיב לעיל. בשו"ט ע' ב' בלשון ,מה כתיב למעלה' הוא מביא מהכתוב ורמי' ל"ב י"ב להורות על האמור שם להלן פסוק כ"ד; ואולי הוא שגגת המעתיק וצ"ל מה כתיב למעה. 2) ע' לעיל ע' ,כתב". 3) בי"ר נ' סי' י"א בארמית: לפום כן הוא אומר.

ב, מרב משרשיא מתיבויא). ה' יאל מיקר 1) צדק בהשערתי, כי חלק נדיל משליחותיו אלי נשלחו בכתב, ידלשון העבר היה כתוב בראש האגרת. משיחה שבעל פה של הכמי בבל נזכור כאן „לימדתנו רבנו" (נטין מ"ו ב'; אבא בר רב הונא) וכן בחולין ל' ב' (ר' זירא לר' יצחק בר שמואל בר מרתא) 2). עוד דוגמא מענינת: רב כהנא ורב אסי לרב, חולין מ"ד ריש ב'.

לָמָּה. מלת השאלה. מהמקומות שבהם באה מלה זו צריך לציין ראשית כל המקומות שבהם באה השאלה למה. ליקיט ע"י יבור איה מאמר א' איי תיה. ע' ויק"ר י"ו כ' א', לתהלים ע"ג ג'; למה? כי קנאתי בהוללים. שהשיר ג' סוף ה', לישעי' מ"ג ד'; למה? גואלנו ה' צבאות שמו. ע' עוד ויק"ר י"ג ס' ה', לירמי' ה' ו'; איכה ר' פתיחתא כ"ה, לישעי' כ"ט ה'; שם ג' ל', לקהלת י"ב י"ד; קהי"ר ד' י"ו; שם ז' ב', לקהלת ז' ד'; אסתר ר' בריש הפתיחתא, לדב' כ"ח ס"ו; תנחומא כ' ויקהל ס' ה', לשמות ט"ו כ"ג; בריב הרומאים באה אחרי המלה למה המלה כי, שאחריה יבוא הפסוק. ביחוד נגלה העכיון של המלה למה בפיים שמחצית הפסוק הראשונה היא נתינת טעם למחציתו הראשונה. ע' בר' א' ס' ג', לתה' פ"ו י'; תנחומא כ' כראשי ס' י"ג, לאיוב כ"ג ח' ולהלן ו"י; נח ס' כ"ג, לתה' ה' י"א; וישב ס' ז', לברי' ל"ח ט"ו. באפן אחר: פסוק 172 ב', לתהלים ע"ח ס"ג: למה בחורין אכלה אש? בשביל בתולותיו... 3). במקומות רבים נתרחבה השאלה „למה" לחזק הכטוי ע"י: „וכל (בל) כך למה", ע' ירושלמי ברכות 13 ד' ב', לישעי' נ"ז ט"ז; בר' ל' ס' ב', לאיוב כ"ד י"ה; ויקי"ר כ"ט ס' ד'; לתהל' פ"ט ט"ז; שהשיר א' ד' (דיה משבט), לאיכה ד' י' (וכן איכה ר' לאותו פסוק); איכה ר' פתיח' ה', ליחזקאל כ"ד ח' (וכן קהי"ר א' י' ו'); שם, ליחזקאל כ"ד י"א; א' י"א, לישעי' כ"ט י"ד; קהי"ר ג' י"ד, לברא"ש א' ט'; שם ג' י"ח; תנחומא ב' וישב ט"ז בסוף, לברי' ל"ט ג'. אבל אדרי השאלה כל כך למה לא באה בריב הטקומית תשובה מהמקרא אלא מהסברא. ע' פסיקתא 172 ב' (= ויק"ר כ'); ויק"ר ג' ס' ה'; ט"ז ס' ג'; ל"ב ס' ו'; שהשיר ב' ט'; איכה ר' פתיחתא כ"ה; שם ד' ב'; קהי"ר א' ט"ז; תנחומא ב' נח ס' י"א; וירא ו'; בא ח'; צו י'; שמיני י"ב; בהר ח'; נשא כ"ב; שמיר ל"ב ס' ב'; פסיק' ר' 118 ב'. דרכיה אחרית לשאלת למה, שנמצאת במעט רק בתנחומא ב' בר' ושמות, הן: למה (ולמה) כך. ע' בר' ס' ל"ג; שם ל"ו; מקץ י"א; יתרו י"א. למה (ולמה) כן, ע' בר' ס' ל"ט; נח ד'; ויחי י"ו; וארא י"א; פסיקתא ר' 2 ב'. — בשהשיר ב' י"ד, במקום ששני שניים בירחים זה את זה: אין למלכא למה נביכדנצר יאין ני למה מ' 4); וכן ג' ג', קרוב לראש, לישעי' כ"א א': אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים. ע' נ"ב ערך „קרא".

לָמָטָה. תנחי' ב' בנחם ס' ב': „מה כתוב למטה", רימז על האמיר בבמד' כ"ח א' ולהלן, מב"ז ט"ז ולהלן 5).

לְמַעְלָה. (גם למעלן). רק במדרשי תנחי'. יחבונה היא לפסוק שנאמר שם לעיל.

1) מכתבים ושאלות ותשובות שבספרות שלפני תקופת הגאונים (Bericht der Lehranstalt für die Wissenschaft d. Judenth. Berlin 1886, S. 10). שם הובא רק חלק ממה שהבאתי כאן. לערך ביאהרבוך דער יוד' ליטעראטור געזעלשאפט (פ"ם דמיין 1903) לא ידע לא את הלוי ולא את מילה. 2) ע' עוד חולין נ"ח ב' (ר' אסי לר' יוחנן). 3) ויקי"ר ב' ס' י' במקום „בשביל" בא „משום". 4) את המלך לא קוראים בשם. 5) למטה ולמעלה במסורה, ע' ארנסדורף ע' 6.

ח' סי' ד'; יג סי' ה'; יח סי' א'; כד סי' ו'; כו סי' ז'; כט סי' ב', י'; לז בסוף; שהשיר א' ו'; א' יב; ב' ג'; ג' סוף יא; ד' ז'; ו' ד'; ו' יא; ז' ה'; רות ר' ב' יג; ג' ט'; ד' יב; איכה ר' ג' ג'; קהלת ז' ב'; ז' כה; ט' יא; אסתר ר' ב' ה'; ב' יז; ו' יב; תנחומא ב' וירא סי' לד', לז, מא; שמות סי' ד', יז; בא סי' יז; כי תשא סי' טז; תזריע סי' א'; אחרי סי' ז'; קדושים סי' ב'; שלח סי' כב; בלק סי' טז; מסעי סי' ג'; פסיק' ר' 135 א'; 161 א'; 164. עיר לימדה תורה דרך ארץ, ע' לעיל, 172; עיר תלמוד לומר, ע' להלן ערך ,תלמוד'.

0 הא למדת, יומא יח ב'; אף אני לומר, ערוכי יו ב'. שלשלת של דיוקים ממלות דומות 1) ע' רב חסדא (ערוכי יא א'): למדנו מקום ממקום ומקום מניסה וניסה... שלשלת אחרת כזו מאותו רב חסדא (פסחים ז' ב'): למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחפוש וחפוש... דומה לזה מצינו בר' אבהו, האמורא הא', בבתרי יו א' (בנה' ע'א ב'): למדנו יסרו מיסרו ויסרו מכן וכן... רב חסדא הוא שאמר בדבר הלכה: דבר זה מתורת משה רבנו לא למדנו עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו (סנהדרין פז ב', לייחזקאל מ' ט'). בלשונו זה של רב חסדא השתמשו אחריו רב אשי ורבינא: מוק ה' א'; תענית יז ב'; יומא ע'א ב'; סנה' כט ב'; זבח' יח ב' 2). — בק ג' ב' (שמוא'): כולם מ... למדנו; בב פג ב' (ר' זירא): מדברי רבינו נלמד. — שבת קלא א', בק כה ב': למדין ישיבון (ליעדים אינה דבר יאת ב מיתרים איתי). — דנישא הוא הכתוב, על הכלל לָמַד מן הַלָּמֵד (כאן ח א 66 הע' 3). ע' תמירה ב א ב' (ריי ח'): כל התירה ביולה למדין למד מן הלמד. — מכות יט ב': בתר לָמַד אולינן; שם: בתר מְלַמֵּד אולינן. — מוק יב א': ואין למדות זו מזו. ע' גיב לעיל ערך ,הקש'.

0 דוגמאות ל„מלמד ש...' בבבלי: ברכות לב א' (כמה פעמים); ערובין כא א'; מגילה יב א'.

הלשון ,למדני רבני שבזה מתחילים תמיד מדרשי תנחומא בענין של הלכה 3) נראה שיצא מתוך בתי המדרש שבבבל, אעפ"י שמקורו הוא בארץ ישראל. הלשון ,רבני למדני' שבו השתמשו תלמידי ר' טיפון (בפרי בארי יח ב') נמצא גם בתנחומא לדבר טז ב' (ע' יא הוצאת הופמן) אצל ריהוא. בברייו' פסח' מח ב' אומר ריע לרינ: ילמדנו רבנו. אבל בבבלי נמצא הרבה שלשלאות שנשלחו לאיזה חכמים בלשון ,למדנו רבינו'. הראשונה בהן היא זו ששלח אביי השמיאל לרבי הנשיא (פסח' קיג א'): שלח ליה אביי השמיאל ליבי ילמדני רבני בני מערבאי היאך. שירה שלמה של שלשלאות נשלחת אל שמיאל: השמיאלים היו תלמידי בית המדרש של רב 4), נמן ב' ב'; ג ט ב'; בב קנב ב'; שבועות מו א'; סנהדרין כד ב'; וושבי אקרא דאגמא, בב קכו א'. רב יצחק בר מנשיא מדייל, נמן ג א א'. מספר רב של שלשלאות בלשון הנוכר נשלחו ליב נחמן בר יעקב, כתוב קו ב, בב מו ב, סנהד' ח' א', שם כ ד ב', כולם מרב נחמן בר חסדא. חכמים אחרים 5) שאליהם נשלחו הם: רב (בב קנה ב', מרב נודל בר מנסיא); רב נחמן בר חסדא (בב לו ב', מושבי פום נהרא); רבה בר נחמני (יבמ' כה א', מרבה בר הונא); רב יוסף (שבת קכג א', יבמ' 76 א', מרבא בר רבה); רבא (בב קלט א', מאבוה בר נביא; שם קנה ב', מרב נודל בר מנסיא); רב פפי (יבמות כא

1) ע' לעיל 213, מירוש' שבת 4 ד'. 2) ע' אנ' אמוראי בבל ע' 70. 3) ע' אנ' אמוראי א"י ח'ב 493, 506. 4) ע' תלוי דורות הראשונים ח'ב 409. 5) כולם אמוראי בבל וגם השלשלאות הן בבליות.

105 א'. — וכן אתה למד ט..., שוט עג סי' נ. — הא למדת, בר ליח סי' ו; עיה סי' ח; תנחו' ב' בראשית יב כוף יב. — ויש לך ללמוד, תנחומא ב' תולדות סי' כג. — ואין אתה למד מכאן יש לך מגן ללמוד, פסיק' ר' 40 א'; ואם אין לך ללמוד מ... למוד מ..., ויקר' י' סי' ה'.—ואם אין לך ללמוד מכאן למוד ממקום אחר, שמיר ט' סוף סי' א'. — למוד מ... דכתיב, פסיק' 57 א'. — למד ממה דכתיב, פסיק' ר' 80 א'. — להוצאות אלה שבהן בא הפעל ביחיד נוף שני, שיכים גם הלשונות שבהם בא הפעל ברבים בנוף ראשון: הרי למדנו, ירו' קדוש' 58 ג'; הא למדנו, בר נג סי' יג; מיה סי' ה'; למדנו דברים מ..., תנחו' ב' וישלח סי' ב'; ואנו למדים איתה מ..., בר פ' סי' ז'; ויקר בר' קדום לסוף; מגן אנו לומדין, שהשיר ריש פתיחי. — מה לי ללמוד ממקום אחר נלמד ממקומנו, פסיק' 6 ב', 7 א'. — נלמד מ..., תנח' ב' וישלח סוף ח'. — בנוף שלשי לרבים. מגן למדו..., ירו' סוטה 18 ב'; ירו' קדוש' 60 ד'; ממי למדן, תנחו' ב' נח; וכולם מ... למדן, ירו' יבמ' 6 ב'; לא למדו ... אלא מ..., ירו' פאה 20 א'; מן... למדן, ירו' שבת 4 ד'. — דוגמאות אחרות: מ... למד ר' יהודה, ירו' יומ 10 ב'; ממי למד משה, תנחו' ב' בי השא סי' ו'; וכולם למדו מ..., קהיר ח' ד'. — ירו' ערלה ריש פרק א': ר' יוסי למד דבר מהחלתו... ר' יונה למד דבר מסופו. — במדרשים שאחרי התקופה התנאים אין אף היחיד שיביא דעתו של למד יהושע ירוה הכתוב, מלבד שפעם אחת השתמש בבר בי סי' ה' במדה היב של לימ מדות: בא ללמד על... ונמצא למד ממנו...

פעל לַמַּד. תנחומא ב' בראשית סי' ב' (מטרונה לר' יוסי בן חלפתא): מגין אתה מלמדנו שהשיר ד' ד' (ר' לוי): שמלמדין דבר מתוך דבר; ירו' עז 41 ב' (ריש ושם שורה ס"ו: ר' יוחנן): מוי למדתי עליהם. — בלשונות הבאות לקמן הנושא אל לַמַּד הוא הכתוב. אין עשה מלמד על לא תעשה, ירו' בלאים 31 ב'; לימדה על כל הפרשה (הנושא הוא הגערה, דברים כוב יט), ירו' כתובות 27 ד'. — בא ללמדך ש..., בר סב סי' נ'; ללמדך כ..., תנחומא בהעלו' ריש כג; ללמדך ש..., ירו' פאה 15 ב'; סוכה 54 ג'; 55 ד'; ריה 58 ב'; בר יג סי' ג'; לימ סי' יד; נית סי' ח'; ס' סי' יא; פסיק' 2 ב'; 25 א'; 107 א'; 140 ב'; 156 א'. ויקר' טז סי' ו'; שהשיר א' א'; א' סוף ב'; ג' קהיר ו' סוף א'; ט' יח; י' ד'; תנחומא ב' בר' סי' ל'; נח סי' יא; מקץ סי' י'; יב; שמות ה'; ויקרא א', ד'; שמיני סי' ג'; מצורע סי' יג; במדבר סי' יג; נשא סי' ט'; כוב; חקת סי' מ', מז; בלק סי' כוט; פנחס סי' ג'; עקב סי' ה'; פסיק' ר' 73 ב'; שם 161 א'; 198 ב' (בלי ש...).

הלשון מלמד ש... דחה לגמרי במדרשים שאחרי תקופת התנאים את הלשון ,מגיד ש..." 1). ביחוד נמצא הרכבה בבר': ג' סי' ד'; סי' ז'; ו' סי' ב'; יב סי' ד'; יד ד', ח', י'; טז סי' ד'; כג סי' יג; כו סי' ב'; ל"ב סי' ז'; לו סי' ו'; ליח סי' ט'; מיד סי' כא; מיה סי' ה'; נ' סי' ו'; נג סי' ו', יא, יג; נז סי' י'; נח סי' ו', ז'; סג סי' ה', ו', יג; סיד סי' ו', ט'; סיה סי' כג; סיח סי' י'; סט סי' ז'; עא סי' ו'; עב סי' ד'; עג סי' יא, עיד סי' טו; עיח סי' ד'; פיה סי' ז'; פו סי' ג'; צא סי' ח', ט'; צב סי' ד', ח'; צד סי' ד'; צית סי' ב', ז', יג. ע' עד ירו' פאה 16 א', ב'; סוטה 22 ב'; פסיק' 9 א' וב'; 33 ב'; 34 ב'; 38 ב'; 55 א'; 61 ב'; 84 א'; 85 ב'; 94 ב'; 95 א'; 107 ב'; 151 א'; 153 א'; 154 ב'; 173 א'; 173 ב'; 174 ב'; 177 ב'; 198 ב'; 199 ב'; 200 א'; ויקר' א' סי' יא, ו' סי' א';

1) עיד הלשון מגיד ש..., ע' לעיל 175.

בר כיה סי' א'; ני"ג ס' ח'; ני"ז ס' ו'; צ"א ס' נ'; ויקר' ה' סי' א'; ל"ד ס' י"ג; קהלת ט' י"ב; תנחו' קרח סי' ו' קרוב לסוף. — כאן הוא א'... ולהלן הוא אומר..., איכה ר' א' ריש נ'; להלן הוא אומר... ולכאן הוא אומר..., תנחו' וישב ס' ט'; כאן... ולהלן, בר' פ"ט ס' ה'; להלן... ולכאן..., פסיק' 60 ב'; תנחו' ב' וירא ס' כ'; להלן... וכאן..., פסיק' ר' 122 א'; להלן כתיב... וכאן..., ויקר' ל"ב ס' ה'; להלן כתיב... וכאן כתיב..., שהשיר ד' י"ב; אסתר ר' ג' ד'; שם נ' ו'; כאן כתיב... ולהלן כתיב..., ויקר' י' ס' ו'; נאמר להלן... וכאן כתיב..., תנחומא קדה בי"ת ב' ר'.— במקום כאן נמצא ,הכא', מלבד הדוגמאות שחובאו לעיל בערך ,הכא', ע' נ"כ: להלן כתיב... אבל הכא..., רות ר' נ' קרוב לסוף; להלן כתיב... ברם הכא..., קהלת א' סוף א'; להלן כתיב... ברם הכא כתיב, אסתר ר' א' סוף ז'; הכא כתב... להלן..., פסיק' ר' 115 ב'; הכא את אמר... ולהלן הוא אומר, ויקר' כ' ס' י': כתוב הכא... ולהלן אתה אומר..., ויקר' כ' ס' י"א; להלן... ברם הכא..., בר' ע' ב' י"א. — בלי הצד הנגדי: מה כתיב להלן, שהשיר בפתיחתא; ולהלן הוא אומר, שהשיר ד' ד'; קהלת ז' ריש ב"ז; תנחו' בשלח סי' ח'; שם אמור סי' ד' ברם להלן..., שוט כ"ה סי' ד'; ולהלן כתיב, שוט נ"ג סי' ב'; אבל להלן, תנחו' ב' ויהי ריש סי' ט"ז.

0 **לְחוֹד.** בלבד, בפני עצמו. מכות י"א א' (עה"כ זְבַד, תה' מ"ג ד'): דבר לחוד ודבר לחוד 1).

0 **לְחִישׁ.** קל. הלשון של התנאים: ואם לחשך אדם לומר נמצא בנטין בי"ג ב'; מנחות ל"ב ב', בפי' ר' יוחנן; וכן ר' יוחנן הוא שאומר (ערוב' צ"א א'): מי לחשך בין עירבו לשלא עירבו.

לַיידָא. (ע' ל' יָמַן יֶיבָא); לפעמים בא בירוש' השאלה לאיי מעשה וכתב פסוק פלוני: ולייידא מילה כתיב (או לייידא): ע' כלאים 31 ב'; שבת 9 ד'; פסחים 40 ד' (כאן: מילתא); סוטה 16 ג'; ערוב' 17 ד' (לא ביחס לאות בתוב); ולייידא מילה אמרה; קדושין 66 ג': ליידא מילה.

לָכָךְ. לכן, בלשון ,לכך נאמר' משתמשים להבאת פסוק, פסיק' 1 ב'; 2 ב'; 5 א'; 22 א'; 81 ב'; 83 ב'; 172 א'; 186 ב'; ויקר' א' ס' א'; תנחו' ב' נח ס' ט"ז; לך לך ס' י"ט; וירא ס' כ"ה; שם ס' מ'; חיי שרה ס' נ'; שם ד'; שם ה'; שלח הוספה ס' ח'; שהשיר ד' ז'; איכה ר' א' ריש נ'; ד' י"ז; ד' י"ט. — לכך אמר, פסיק' 156 ב'. — לכך, פסיק' ר' 29 א'.

לְמַד. קל. ממי (גם ומפי) אתה למד, פסיקתא 13 ב'; 19 א'; 65 ב'; בר' מ"ז ס' ו'; ניט ס' ב' נ'; ס' סוף; פ"ה ס' ח'; ויקר' י' ס' נ', ה'; י"ו ס' ד'; י"ט ס' ב'; ל"ז ס' א'; שהשיר ח' י"ב; רות ר' א' ה'; קהלת י' ד'; תנחומא ב' בראשית ס' י"ז; חיי שרה ס' ח'; וישב ס' כ'; ויגש ס' ט'; שמות ס' י"ד; ויקהל ס' ה'; בהר ס' ח'; במדבר ס' כ"ז; דברים ר' ב' ס' י'. בכל המקורות הללו באה על השאלה תשובה מאישים של העקרא. במדרש תנחומא באר השאלה גם כך: מנין (ומניין) אתה למד, תנחו' ב' ויגש ס' י'; מצורע ס' ו'; פסיק' ר' 51 ב'; שיט סיב ס' ה', או: מהיכן אתה למד, תנחו' צו ס' ט"ז; שמיר מיב ס' נ'. — לשונות אחרים שמיוחדים לזה, ירו' שבת 4 ד': אתה למד שש משש (לשמות כ"ו א' וכ"ה ל"ט).—מ... אתה למד, ירו' כלאים 28 ג'; בר' נ"ג ס' י"א; תנחו' צו ס' ב'; פסיק' ר' 52 ב'. — הכתב בתורה ואתה למד, פסיק'

1) דוגמאות אחרות אצל לוי חיב 492 ב'.

כָּתוּב, במובן פסוק, אם שני כתובים מכחישין זה את זה, ירו' ברכ' 8 ג': כתוב אחד אומר... וכ' אחר אומר... הא ביצד (השוה שם 13 ג'). בלי הסיום ,הא כיצד': ירו' פאה 15 ד'; שבויע' 34 ד'; פסוק' 35 א'; ויק"ר ט' ס' ב'; שם כ"ג ס' י'; שהשי"ר ג' י"א; רות ר' א' ו'; שם ריש פ' ד'; שם ב' ד' (שם בסיום השאלה בא הואך=הא כיצד); שם ריש פ' ה'; קהי"ר ח' ח'.—פסוק' 22 ב': כתיב... וכתוב אחר אומר...; שהשי"ר א' ד' (משבנ): כתיב חורי אית לן 1). הכתוב בה' הודיעה הוא כל כתבי הקדש. את הכתוב מנשמים ומקשרים אותו עם פעלים שונים, ביחוד של אמירה 2).

אמר הכתוב. ב"ר מ"ד ב' י"א; נ"א י"א; תנחומא ב' מקץ ס' ז'; ויגש ס' י' ו' בראש הפתיחתא; ויחי ס' י'; פסוק' ר' 147 ב'; נ"ב בראש הפתיחתא. — הכ' אומר, פסוק' ר' 132 א'; הוא שהכ' אומר, פסוק' 21 א'; תנח' שמיני ס' י"א. — ע' נ"ב ערך ,זה'.

הכ' מדבר, ע' ערך ,דבר'.—מנה הכ', ע' ערך ,מנה'. נגפו הכ', רות ר' ד' י' 3). פגם הכ', ע' ערך ,פגם'. — פרסם הכ', ע' ערך ,פרסם'; קראו הכ', פסוק 76 א'.—ב"ר פ"ז ס' ו': לא בטח עליהם הכ'.

הרבים ,הכתובים' במובן היחיד נמצא בויק"ר ב' ס' ו': אף הכתובים חלקו כבוד לישראל, ע' נ"ב ערך ,פרסם'.

0 ערוכ' ס"ג ב': עליו הכ' אומר; מכות ט"ז א': בא הב': ב"ב קכ"ג א': דבר הב'; יומא ב' ב', כ"ט מ"ח א': הואיל ופתח בו הכתוב תחלה; ביצה ז' ב': פתח הכ' ב'... וסיים ב...; סוטה ו' א': הכ' קרא... בלשון הארמית, נדר' ל"ו א': בקדושת כתוביא.

ל.

לֹא, ע' הלשונות שמתחילים ב,לא' בערבים: ,בתיב', ,אמר' (כוף א'), ,סוף'.—פסוק' 50 ב', לשהש"ש ב' י': לא היא עניה ולא היא אמירה (הפעלים עזה ואמר אינם ממוכן אחד); פסוק' ר' 74 א', שהשי"ר ב'. — שהשי"ר ב' י"א: ולא הוא הנשם ולא הוא הסתיו? 0 ברכות ו' ב': לא אמרן אלא... אבל... לית לן בה. — אביי על מאמרו של רב הונא: לא תימא... אלא, ערוכ' ציה א': לא תימא... אלא אפילו, שבת ס"א ב', ק"נ ב': ע' נ"ב ערך ,אמר'. — לא ז' אף ז' קתני, ערו' ע"ה א': וכמ' י"ט א'. — במקום ,לא' יש לפעמים ,לאי': לאי אמר רב ששת...? שבת ק"נ ב'.

לָאו, במובן מצית לא תעשה. ברכים: לָאין. ירו' שבת 9 ד': שני לאין; ירו' תרומ' 41 ד': ללאוין לא לכריתת; ירוש' שבת 12 א', ירוש' יומא 44 ד': דבר שהוא בא משני לאוין מצטרף.

0 מכות ט"ו א': לא דמי לאויה (הלאו של) ללאו דחסימה (דברים כ"ה ד'); פסח' מ"א ב': לא מייחר לאויה (אין בשביל זה לאו מיוחד). — לאו הבא מכלל עשה; לאו שבכללות, ע' לעיל ערך ,בלל'. ע' באן ח"א ע' ,כלל'. עיר לאו הניתק לעשה.—לעבור בשני לאוין, ב"מ קי"א א'; חייבי לאוין, יבמ' מ"ט א'. — בארמית ברבים: תרי לאין, תמורה ד' ב'; לאו דאותו ואת בנו (ויקרא כ"ב כ"ח), חולין פ' ב'; לאו נוכראי (כלומר נכרי, שייך לענין אחר), שם.

לְהַלָּן, הלאה, ולפעמים גם קודם, ע' לעיל 52 הע' 2. ברגיל להפך מן כָּאן: נאמר באן... ונאמר להלן, ירו' ברכ' 11 ריש ג'; פאה 19 א'; יומא 40 א'; שם 43 ב'; שם 45 ד';

1) הגמאית לרבים, שהשי"ר ג' ג'; וכיון ששמעו הכתובים הללו. 2) ע' כאן ח"א 62.
3) באן בא הכ' במקום הקב"ה שהוא המעניש.

ט׳: ויכלתי כ׳ 1); 87 א׳, לתת כוח א׳: אשת כ׳ 2), 102 א׳, 105 א׳ למעלה ב ב: שלשים ב׳: 124 א׳, לרות ב׳ יב: שלמה ב׳ (בלשר שלמה). — מב״ א׳ כי׳: יט ב׳ ח׳, לישעי׳ מד כוד: מי אתי ב׳; ו׳ כי׳ ד׳, לכרי׳ א׳ כא: התנעם כ׳ (יחזד); ח׳ כי׳ יב, לבראשית א׳ כוח: וכבשה כ׳ (יחזד); יח כי׳ ב׳, לכרי׳ כ׳ כב: ויבן כ׳ (ענן); יט כי׳ ט׳, לכרי׳ נ׳ ט׳: אכה כ׳ (אקה); לוי כי׳ ט׳, לכרי׳ ח׳ ב׳: ויבן כ׳ (ענן); שם כי׳ י׳ ובן בוחוי כרב׳ 6 ד׳, לכרי׳ ח׳ כא: מנערו (מנעדון); לוח כי׳ ב׳, לבראי׳ ט׳ יב: לדרת ב׳ (חבר שתי ווין); לוי כי׳ ד׳, לכרי׳ ט׳ כא: אחלה ב׳ (דה); נ׳ כי׳ נ׳, לכרי׳ יט א׳: ישב כ׳ (עבר); פוד כי׳ ו׳, לכרי׳ לוי כוד: ויקחהו ב׳ (יחזד). הוגאות אחרות יש בויקר, שחטיר, אכה ר׳, רות ר׳, קהלת, אבתר ר׳ תנוימא, פסיקתא ר׳.

במקומות מועטים נמצא ,בתוב׳ במובן שאינה מקרא ונמצא בספר פלוני. קהלר ב׳ ח׳: כמו שכתוב בושעיה; אכה ר׳ ב׳ ד׳ וד׳ יא׳: ובוחוקאל כתוב; קהלר ח׳ ו׳: דכתוב בשלמה (פסיק בקדלה); תנחו׳ קרח סוף הוספה ד׳: שכ׳ ברוך (מתח׳ קיש); תנחו׳ ב׳ וירא סי׳ נ׳: יש באיזי מוסיר.

פסיקתא ר׳ מכתבות בות, שבמקום ,בתוב׳ בא תדיר מאת, אולי ברם מכרוע ,בתב׳, מה שאפשר לחשב בתור עבר מהשפה העברית, אבל הוספות של מלה זו עם המלה בתוב שבמקומות אחרים אינה מושלת בספק. רק אי אפשר להחליט אם זה נעשה בשנות המעתיק או שזהו האוהתיטיפיה המיוחדת של בעל המדרש 3).

רבינו בעל העבדי ,בתוב׳ נמצא ביחוד בלשון ,איזי שכתוב בי׳ (ובדומה). ע׳ בוד א׳ סי׳ ד׳; ד׳ סי׳ ד׳; מיה כי׳ ט׳; מיח כי׳ ח׳; תנחו׳ ב׳ ויקב סוף סי׳ יג. הוגאות אחרות נמצא בויקר, בשחטיר, באיכה ר׳, בשאר המקורות רחמה המלה ,בתוב׳, אפילו באותות שהכל נאמר שם בעברית, את הכרתה המלה ,בתוב׳.

0 הפעל האדמי 4). ברייתות ט׳ א׳, נדה טז׳ ב׳: נכתוב קרא (המקרא כותב): בבוזי מג א׳: ולכתבינהו רחמנא בולהו בחד (למה לא כתבה התורה את כל העשים של האדם ושל בהמה — ויקר׳ כ כ יא׳, שם כב כ ב – באדר׳) 5) – מגי יא׳ ב׳: לעיר לי למיכתב. ברכ׳ נ׳ ב׳: א׳ הכי ליכתוב... ויצא פ׳ א׳: עשיון מכתב כתוב. חולין קפי א׳: תרי 6) על האיין כתובי (ויקרא יא מא ומכ). הוגאות לכתוב. ברכ׳ ח׳ ב׳: כתוב הכא... וכתוב התם...; פסח׳ ב׳ א׳: כתוב בהאי... וכתוב בהאי; הכתוב, ברכ׳ ג׳ א׳; והכתוב, ברכ׳ טו׳ ב׳; דכתוב, ע׳ ערך ,מגא; מרכתוב בספר אורייתא המשח, ויצא לי׳ בית ב׳; אייזי דכתוב, ע׳ לעיל ערך ,אייזי; בין דכתוב, בועז ליר ב׳; מי כתוב אל יציא? אל יצא כתוב, עתוב יז׳ ב׳. לשמות טז׳ כטו. ברייתות יז׳ ב׳: מצות כתוב מצויות קרוין לויק׳ ה׳ יז׳. — בשן נקבה ,בתובא. פסח׳ פא ב׳: ושומאת התהום ניפא הוכא בתובא; יבא ס׳ ב׳: כי בתובא הוקה בו... הוא דכתובא (לויק׳ טז לוי); נכח׳ ט א׳: כי בתובא חוקה א... נדה לוז א׳: בזון דכתובא.

בְּתָבָא, (במובן תוך = הכתוב) נמצא רק פעם אחת והושם בפי הגן, לאכתר ו׳: מה דאמר בתבא (אכתר ר׳ לאזי בבוק). לפי מקור אחר (ויקר׳ סוף כוח): מה דאמר בהכתוב.

---

1) ע׳ אי אשוראי אי חיא ש׳. 2) בא׳ יש לה ל,בתוב׳ המובן ,אל תקרי׳ (ע׳ לשון ע׳ ,קרא). האפשר נמצא גם עוד פעמים בזוהר? 3) ,בתוב׳ בספורות, ע׳ פרנקלוך ע׳ 6.
4) ע׳ גיב ערך ,אייזי׳. 5) ע׳ גיב לעיל ע׳ ,הלכתא. 6) לא נמנה הערכא ,תרתי׳ בשן נקבה,

וכ' בתריה, ע' ערך „בתר". — מה כ', ע' לקמן ערך „מה". — „דכתיב' תדיר מאד; השוה נ"כ ערך „וה' בסוף. — כדכתיב, ב"ר ז' ס' ג'; פסיקתא 47 ב'; 49 א'; 50 א'; 62 א'; 68 א'; ויקר' י"ז ס' א'; שהשי"ר א' ריש ד'. — כהתוא דכ' ב..., קה"ר א' י"א; אסתר ר' א' י"ב. — מדכתיב, שהשי"ר א' ב'. — מכיון דכתיב, ירושלמי סוטה 17 ד'. — מכיון שכ', ירושלמי פאה 20 ד'. — בגין דכ', ירוש' סוטה 22 ב'; ירוש' סנהדרין 24 ד'. — לפום דכ', שם 20 ד'. — לפי שכתיב, תנחומא ב' יתרו ס' ה'. — אעפ"י שכתיב בתורה, תנחומא פנחס ריש ה'. — שכן כתיב, תנחומא אחרי ס' י"ג. — שכך כ', תנחומא ב' נח ס' ה'; וירא ס' כ"א; פנחס ס' י"ג—אלו היה כ', שם ויצא ס' כ"ב. — בשאלה: והכתיב (והא כתיב), ירוש' ברכות 10 ד'; שם 13 ד'; כלאים 31 ג'; ערו' 21 א'; פסח' 30 ג'; ב"ר ח' ס' א'; י"ב ס' ד'; ט"ז ס' ב'; ט"ז ס' ג'; י"ח ס' ה'; ב' ס' ו'; כ"ב ס' ה'; כ"ט ס' ג'; מ"ב ס' א'; ועוד בשאר המדרשים. — ולא כתיב, ירוש' ברכ' 5 ג'; שם 6 ד'.—לא כן כ', פסיק' 98 ב'; איכה ר' א' א' (ד"ה רבתי קרוב לסוף); ולא כן כ', ירוש' ברכ' 4 א'; רות ר' נ' ג'; לא כך כ', תנחומא אמור ס' כ"ד. — תנחומא ב' וירא ס' מ"ו: למה כתיב... ולא כתיב...

היותר חשוב והמצוי במספר רב במדרש האגדה הוא הלשון: ... אין כתיב כאן אלא..., שבו משתמשת האגדה במקום שהיה לאורה אפשר לכתוב כך וכך וכתב באיזן אחר, שמית למדים יה יה. דיגמאית מהירושלמי: ברכות 2 ד'. שם 5 ג'; שם 6 א'; שם 12 ד'; שם 13 א'; פאה 15 ב': שם 16 א'; שם 16 ב'; שבת 5' ב'; שקלים 49 ב'; סוטה 54 ג'; שם 55 ג'; תענית 65 ב'. והנה סטטיסטיקה קצרה מהשמוש בלשון זה במדרשים, שכודאי תהא מענינת: בב"ר נמצא בערך 50 מקומות; בויק' — 25; בפסיקתא — 20; בשהשי"ר — 25; וכן באיכה ר'; בקה"ר — 6; באסתר ר' — 4 ברות ר' — 2, מה שנוגע למדרשי תנחומא, הנה בתנחומא ב' לבראשית ולשמות — 30 פעם 1), ואולם בויקרא ובמדבר — רק 7. בדברים פלל לא. וכן איננו בדברים ר', בפסיקתא ר' (שם עפ"י הרב בא בתב במקום כתיב, ע' לקמן) נמצא במעט 20 פעם, אבל בשמות ר' — רק 2 פעמים. בשוט — פעם אחת, לתהלים ו' ס' ה'. לפעמים חסרה המלה „כאן" — ...אין כתיב אלא..., שאולם אפשר שבא ע"י שגגת המעתיק (ויק' ריש ט', שהשי"ר ג' ח'). לפעמים בא אחר הטרמין הזה „מלמד". ע' פסיקתא 15 א', למ"א י"ג ב'; יוצעית ירבעם אין כתיב כאן אלא יעצעית אדם, מלמד שחלק כבוד למלכים; שם 52 א' (לדברים ד' ל"ד); נוי מקרב עם ועם מקרב נוי אין כתיב כאן, אלא נוי מקרב נוי, מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים.

עוד צריך לציין את המלה „כתיב" במקום שהיא באה לומר שאפשר לנקד לצרך הדרשה לא כמי שהיא מנקד על פי המסורה. יש המקומות שבהם בא הכתיב לא כמו הקרי (עפ"י המסורה). ברכות 11 ג', לתהלים ס"ח ט"ז: במקהלת כתיב (ביחיד); שם 13 ב', לקהלת ט' ד': יכחר כתיב; תענית 68 ב' וכן בפסיקתא 42 א', לבראשית א' י"ד: מארת כתיב (יחיד). מהפסיקתא: 4 ב', לישעי' נ"א ד', ולאמי כ' (קרי ולאָמֵי); 6 א', לבמד' ז' א': כלת כ' (קרי כַּלָּת); 29 א', לש"ש א' ט"ז: דמיך כ' (רבים); 39 א', לזכריה י"ד ו': יקפאון כ' (כתמונת פעל); 48 ב', לבראשי' י"ח א' 2): ישב כ' (עבר); 65 א', למשלי ל"א י"ח: בליל כ' (רמז לליל, שמות י"ב מ"ב); 73 א', ליחזקאל ל"א

1) בתנחומא ב' בראשית בוף סי' ו', צו סי' ט' בא במקום „אין" — לא. 2) עם ההוספה „חבר וי"ו".

כרע. הפעיל. פסק ההלכה, בחירת הדעה. ירו' שבת 4 א': ור' עקיבא בא להכריע על דברי בית הלל; ירו' ר"ה 50 ד': ובן עזאי מכריע על דברי תלמודו. ב"ר ע"ח ס' ו', מדברי תנא: הדעת מכרעת; שם ט"ו ס' ב': מקרא אחד מכריע על גביו (ממקרא אחר יש ראיה לדברי האחר).

כתב. קל. הקב"ה הוא הכותב. ויק"ר ו' ס' ה': כמו שכתב בתורתו... כן עשה; ב"ר ס"ב ס' א': וכתבם בתורה. — איכה ר' ב' ג': עמו אנכי בצרה כתבתי בתורה (1); פסיק' ר' 142 א': אני כתבתי בתורה; ובן בשמו"ר כ' ס' ד'. — ויק"ר ד' ס' א', ה' אומר לנפש (עה"כ ויקרא ה' א'): אני כתבתי עליך. תנחו' פנחס ס' ה': לפי שכתבתי. ויק"ר ד', ס' א', רוח הקדש אומר (עה"כ איוב כ"ח ה'): וכתבתי. פסיק' ר' 6 א', ה' אומר לדוד (עה"כ ל' א'): בשמך אני כותבו.—פסיק' 139 ב': ספר תורה שבתבת לנו; פסיק' 10 ב', איכה ר' פתיחתא כ"ד, שם א' ב', קה"ר ח' ד': כתבת בתורתך; שהש"ר א' ד' (סוף ר"ה נגילה): כ"כ אותיות שכתבת לנו בתירתך; תנחו' ואתחנן ס' ה': כתבת בתורתך ואמרת. — נגר זה בויק"ר ל"ג קרוב לסוף: לא כך כתב לכם משה בתורה; שם: לא כך כתב לכם ירמיה.

ההפעיל–הַכְתֵּב (צוות לאחר שיכתוב). רות ר' ב' י"ד (ג' פעמים): אילו היה... יודע שהקב"ה מכתיב עליו. — ב"ר כ"ב ו': וכבר הכתבתי לך בתורה; תנח' ב' תולדות ס' ח': הכתבתי בתורתי; שם ס' י"ט, עה"כ הושע י"ד ו': אני הכתבתי. — שמו"ר י': אני הכתבתי עליך שאתה עניו; שם ט"ו ס' ט"ו, עה"כ עמוס ט': ראו מה הכתבתי; שם פ' כ' ס' א', עה"כ תה' קמ"ו ז': ואני הכתבתי (2).—איכה ר' ה' א': הכתבת לנו בתירתך.—ממשה. ויק"ר כ"ר קרוב לסוף, כ"ו ס' ג': ב' פרשיות הכתיב לנו משה בתורה; ע' ג'כ: ב"ר צ' ס' ב'; פסיק' 175 א' וב'; ויק"ר כ"א סוף ס' ב'.

נפעל – נִכְתַּב. פסיק' ר' 64 א': שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו (מלאכי ג' כ"ב) ובשמואל שנכתב לו ספר (ש"א י' כ"ה); רות ר' א' ח': ולמה נכתבה (מגי' ז').

כְּתִיב. (כעברית כָּתוּב) בא כמו בספרות התנאית להבאת פסוקים מהתנ"ך. בראשונה צריך לציין את השמוש במלה זו בראש הפתיחתית הכתמית. דיגמאות מרובות יש ביחוד בב"ר (3) ובפסיק' 1 ב', 3 א', 3 ב', 42 א', 57 א', 69 א', 99 א', 147 א', 196 ב', ובתנחומא ב' בראשית ס' א'; נח ס' י'; וירא ס' ח'; שם ס' כ"ה; תולדות ס' י"ג; שם ס' י"ט; ויצא ס' ה'; שם ס' כ"ב. אבל גם במקומות אחרים מתחילה הדרשה בכתיב' בזמן שאינה קשורה עם מה שנאמר קודם. ע' ירושלמי פאה 15 ג'; שם 15 ד'; שם שורה ט"ו; שם 16 ג'; ירוש' ר"ה ריש פרק א'. השוה ג"כ ב"ר ס"א ס' ז'. הלשונות השונים שבאים עם שמוש המלה „כתיב" נראים בדיגמאית הלל': כך כתיב בתירתנו, איכה ר' א' ט"ו (4); ככר כתיב, ע' לעיל ערך „בכר"; ב... כתיב, ויק"ר ב' ס' ב'; כתיב בהון, איכה ר' ה' ט'; כתיב ב... וכתיב ב..., תנחומא ב' לך לך ריש ס' כ"ו; ב... כתיב וב... כתיב, פסיקתא 126 ב'; ב... כתיב אבל ב... כתיב, איכה ר' א' ט'; בזה כ'... ובזה כ'...; בכל... כתיב, אבל ב... אין כתיב, שהש"ר ד' ד'. – ומה כ' בתריה,

1) פסוק מתה' צ"א בתור כתוב בתורה. אבל כנראה המלות „עמו אנכי בצרה" מביעות את הרעיון שבאמת נמצא גם בתורת משה, שהקב"ה משתתף בצרתם של ישראל, ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 36 וכרך ב' ח"א 63. אנ' אמוראי א"י ח"ב 112 הע' 9. 2) בקה"ר י"ב י' וכתוב יושר — „כבר הכתבתיהו על ספר הישר". 3) מאיבום, די אלטעסטע פהאזען, ע' 17, מונה 59 פעם בב"ר את המלה כתיב. 4) השוה סנהדרין פ"א ריש ב' (מתנא): אבא כך כתיב בתורה.

מאגדת ארץ ישראל 1). כך אני מוצאים בירושלמי של רבא, למשל ו' יב (עירובין כא ב); ו' יד (שם); ח' י (פסח' פז ג). עוד למשל קטז א (פסח' קיח ב); אסתר ב' ח' (מגי' יב ב). מלבד רבא נמצאים בבבלי רק אמיראי אי שהשתמשו בכפלי בני, יהב: ר' חנינא בר פפא, למשל בית כיר (כתוב' קכ א); ר' ברכיה, למוסף ו' נ' (תענ' ד' א); רב דימי, למשנה א' ב' (עז לח א); רב דימי, לברי' מט יב (כתוב' קיא ב). גם הפרפרות למה' טז ב בתוס' ב: א מיוצאי מארץ ישראל. יאולם רבי משקף היא למפלגי אי ובכל הכפלי ,בני ליוה מתילא; ע' ברכות נג ב' (מהה' טח יד), שבת מט א' וכן בסנהדרין ציה א' וכן נטין מיה א'.

כפל. קל. לשון כפול (הוך יפה, הוך יפה, שהש"ש א' טו), בניגוד ללשון פשוט (בפסיק ה' שם רק פעם אחת הוך יפה), שהש"ר לאיכי פסוק, תנחי ב' תצוה סי' א'.— שיר כפל, באותו המובן, שהשיר א' א', לבאר בזה את הכתוי ,שיר השירים. — לשון כפל, בבור פיר סי' י', לברי' לי ד', מלך תמלוך, משל תמשיל, הכתוי ,בנואית כפילית' על הנבואות של ישעי' מן מ' ואילך: נחמו נחמו עמי (מ' א') ובדומה (נא, ט', יב, יז), בניגוד לנבואות פשוטות. פסוק' 126 א', ויקר ריש י'. עיד הלשון המיוחד הזה של ישעיה נאמר בתנחומא דברים א': ,ובכל הנחמות שאמר ישעי' בפלים הם' ומביא עוד ראיה מהמלה ,בפלים' שבישעי' מ' ב'. הלשון היה היא מיוחד בפרשת הוה (שמיאל א' א') ובעמוס... כעס, ובכה תבכה, ותרד נרד, ראה תראה; ועל זה נאמר: כל מעשה הנה בכפלים, מדרש שמואל א' סי' ט'. על דבר השמוש בפעלים ובשמות נרדפים נאמר במדרש שמואל (שיא יב ב; פרשה י"ב): יש אדם מתעטה בבגדים שני; מכיפלין: ויקדי ושבתו, עדי ושחדי (איוב טז יט), משפטי ודיני (תה' ט' ח), בוא עיוד (איוב לט ה'); עעטיו גרמיו (שם מ' יח), וכן בשיש ט' סי' ו': דברים הכפולים במקרא. — ,מיוחד בכפל' נקרא מיוחד ציב, שמתחיל מיוחד שיר, שיש לאיזו פסוק, בתנדבא ר' ד' (ע' 19 ויצ' פרימן) הובאה רשימה של פרשיות כפליות בירמי' שמתחילות: לקיים כל דברי תורה שהם כפולים בכל מקום, ומסיים שם: הא למדת לדברי תורה שהן כפולין כ' מ' בירמיה באו דומיות אלה: שני לדיות (שמות כ' יכבד ח'); משפטים (ויקק'); משפט עבד עברי (שמות כא ודברי טז); כלאים (ויקרא יט יח', דברי כב ט'); סוכני בדמה טמאה (ויקרא יא, דברים יד); תורת הקרבנות (ויקרא, במדבר); כריתת הברית (שמות, דברים).

ברן. הפעיל: הִבְרִיז. ירו' פאה טז ג א', למא יח כב: ואלידו מברין בראש הכרמל ואני נותרתי לברי... (בתנחו' חקת טוף סי' ו': ואלידו מבריז בהר הכרמל ואומר...). שהשיר ב' יב, בתור פרפרזה ל,קול התור', לישעי' נב ו': זה קולו של מלך המשיח המבריז ואומר מה נאוו. פסיקתא ר' 159 א', לצפנית ב' ח' (בפרפרזה): יקבץ: מבריז להם לכל צדיקי דור ודור ואומר להב. שיש יח סי' לי, לתה' קי א': והקביה מבריז ואומר נאם... — פסיק' ר' 199 ב', לדברים כז ה': הכתוב... מבריז עליהן לא תניף... שהשיר א' ד': והרי מקרא מבריז ואומר משכני.

כְּרַח. ירוש' תרומות 40 ג': על כרחך איתמר (אם רוצה אתה או לא רוצה, אבל כך נאמר). — ויקר א' סי' א': הא על כרחך אתה למד ש...

[0] כרך. פֵּעֵל. הלשון ,ברוך ותני פירושו גלל אותם ביחד, כלומר את שני חלקי המשנה, וישלימו זאיז. ברכות נט א'; שבת לד ב'; פסח' עה ב'; בק נט א'; בכ פט א'; מנח' פז א' (רק אמוראי בבל השתמשו בלשון זה).

1) ע' אגדת אמוראי בבל, ע' 130.

במקום שהדיבור אינו אל הקב״ה. בשהש״ר נמצאה ההקדמה לפני הפסוקים הללו 1), א׳ ד׳; א׳ ה׳; (השוה שמות ר׳ כ״ג קרוב לסוף); א׳ ו׳: כני׳ אומרת לנביאים 2); א׳ סוף ו׳; א׳ י״ג; ב׳ א׳ (ע׳ נ״ב שויט א׳ ב׳); ב׳ ד׳ 3); ב׳ ה׳ (ע׳ נ״ב פסיקתא 46 א׳); ב׳ ט׳; ג׳ א׳; ה׳ ב׳ (ע׳ נ״ב תנחו׳ ב׳ תולדות סי׳ י״ח, פסיק׳ ר׳ 70 א׳); ה׳ ד׳. בשהש״ר נמצא עוד דוגמאית שבהן בא השם כנסת ישראל בתיר הגשמה: ב׳ א׳ (כני׳ אמרתה); ו׳ א׳ (כני׳ משיבה לאומית העילם); ו׳ י״ב (כני׳ אומרת לאומות העילם 4). מלבד זאת נאמר בשהש״ר ו׳ ט׳: אחת... זו כני׳ (השוה תנחו׳ קדושים סי׳ י״ב). לשהש במדרשים אחרים: תנחו׳ ב׳ יתרו סי׳ י״ד, להל׳ י׳: אמרה כנ״י; שם ריש תצוה, כי תשא סי׳ ט׳: הקב״ה מקלס כני׳ (בשהש״ש); ש״ט כ״ג סי׳ א׳, לב׳ ט״ז: אמרה כנ״י לפני הקב״ה; שם ל״ח י״א, להל׳ ב׳: בכני׳ שבבבל; פסיק׳ ר׳ 160 א׳, להל׳ ט׳; שם 35 ב׳, לו׳ נ׳. — כמו שהש״ש כך גם בתהלים, שפסוקים מהם הושמו בפי כנסת ישראל. בש״ט בא עם ההקדמה „אמרה כני׳ לפני הקב״ה׳ הפרפרזות לד׳ ב׳ (סי׳ א׳); ט׳ ה׳ (ו׳); י׳ ג׳ (ד׳); י״ג ב׳ (ב׳); ל״ה א׳ (א׳); ס״א ה׳ (ב׳); ע״א ב׳ (ב׳); פ״ח א׳ ולהלן (א׳); קט״ז א׳ (א׳) 5). עם „אמרה כנ״י הפרפרזות לנ׳ ו׳ (ו׳); ל׳ ו׳ (י׳); מ״ט ו׳ (ג׳); ס״ח כ״ט (ט״ו). מלבד זאת באו בשויט הדרשות לס״ח י״ד (ח׳): הרי כני׳ שנמשלה ליונה; ס״ח י״ב (י׳): לצבא רב לכני׳; ז׳ א׳ (י״ד): בוש זה בני׳; מ״ה י״א (י׳): בת זו כני׳; צ״ט סוף: משה ואהרן מתפללין בשביל כני׳; ק״ח כ״ג (כ״א): מדבר בכני׳. במדרשים אחרים באו פסוקים הללו עם הלשון הנזכר לעיל בתור דברי כני׳: י׳ ד׳ (אסתר ר׳ א׳ ט׳); ל׳ י״ג (שם ו׳ י״א: שיחה); מ״ב ה׳ (איכה ר׳ פתיח׳ כ״ד; שם א׳ י״ז); ע״ג כ״ה (דב׳ ר׳ ב׳ קרוב לסוף); ע״ז ו׳ (תנחו׳ ב׳ כי תשא סי׳ י״ד, שמו״ר מ״ה קרוב לראש); ע״ז ז׳ (פסיק׳ 119 ב׳); ק״מ ו׳ (אסתר ר׳ ג׳ ב׳). ע׳ נ״ב פסיק׳ ר׳ 161 א׳, להתי׳ ל״ו י׳: כנגד כני׳ מדבר. — מספרים אחרים שבבה״ק נמצאים הפסוקים הללו עם פרפרזה כלפי כני׳: דב׳ כ״ו ט״ו (תנחו׳ נשוא סי׳ ט״ז); ישעי׳ מ״ט י״ד (פסיק׳ 132 א׳); ירמי׳ ט״ו י״ז (פסיק׳ 119 ב׳, איכה ר׳ פתיח׳ נ׳); שם כ׳ ז׳ (פסיק׳ ר׳ 107 א׳); איוב ל׳ ט״ו (איכה ר׳ ב׳ א׳); איכה א׳ י״ב (איכה ר׳: לאוה״ע); ג׳ א׳ (איכה ר׳); ג׳ י״ב (תנחו׳ נצבים סי׳ א׳); ג׳ י״ט (איכה ר׳); ה׳ כ״א (איכה ר׳: שיחה). עוד באה הגשמה של כני׳ בדרשות אלה הפסוקים: שמות כ״ה ג׳ יהלל״ן (שמו״ר מ״ט); דברים ל״ג כ״ט (תנחו׳ אחרי סי׳ י״ח); ישעי׳ מ״ג י״ד (פסיק׳ ר׳ 141 א׳); שם ס׳ א׳ (פסיק׳ ר׳ 162 א׳); שם ס״א י׳ (פסיק׳ ר׳ 164 א׳); הושע י״א א׳ (פסיק׳ ר׳ 129 א׳); חבקוק ג׳ י״ו (תנחו׳ ב׳ וירא סי׳ ל״א); זכריה ד׳ ב׳ (פסיק׳ ר׳ 29 ב׳). — מב״ר אפשר להביא רק דוגמאית משמ״ש התואים בהגשמת כנסת ישראל: פרשה י״א כ׳ ח׳, הקב״ה אומר לשבת: ישראל הוא בן זוגך, וביחד עם זה הפרפרזה לשמות ב׳ ח׳: זכרו הדבר שאמרתי לשבת: כני׳ היא בן זוגך 6). ע׳ נ״ב ערך „קלס״.

0 בבבלי באה הרבה פעמים ההגשמה של כני׳, באגדת רבא שהיה מושפע הרבה

---

1) אצל פסיקים אחרים שעליהם באו דרשות אחרות הוסף גם זה כמה פעמים. 2) ע׳ נ״ב פסיקתא ר׳ 134 ב׳. 3) בשורה הראשונה עוסדות הפרפרזות של ר״י ור״ס. 4) ע׳ נ״ב המשל לשהש״ר ו׳ י״ב, שמו״ר ט״ו י׳. כאן צריך להוכיר את המשל לשהש״ר ב׳ י׳ (פסיק׳ ר׳ 162 א׳). 5) כאן נשמטה הטלה נוסף. 6) בויק״ר אין הבטוי הזה, גם בקה״ר וברות ר׳ נמצא רק במקומות מועטים.—במקום „אמרה כני׳ לפני הקב״ה׳ בא: אמרו ישראל לפני הקב״ה. ע׳ ויק״ר כ״א סי׳ ד׳, להתי׳ כ״ו ג׳; איכה ר׳ פתיח׳ י״ג, למשלי כ״ה י״ט; שם ב׳ א׳; שם ה׳ א׳; קה״ר ח׳ ד׳ (שיחה); שויט ט׳ סי׳ ו׳, להתי׳ ס׳ ד׳; תנחו׳ ב׳ תולדות סי׳ כ״ד; שם בהעלותך סי׳ ט׳; שם סוף סי׳ י״ט (שיחה).

דאת אמר, ירו' שבת 8 ב'; כמא דאת אמר תנן, כלאים 28 ד'; כמה דתימר, שבת 6 ג'; כמה דתימא, פאה 20 ג'.

כנגד. מלה זו באה על פי הרוב להראות על איזה אנשים הכתוב מדבר. במדרשי ר' תנחומא באה בפתיחתו דשאלה: כנגד מי אתה... המקרא הזה 1). ע' תנחו' ב' נח ריש סי' כג, לתה' ניט יג; כנגד מי אמר דוד המקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד דואג ואחיתופל 2). ע' עוד תנחו' ויצ סי' ד'; פסיק' 30 א'; 95 א'; 134 ב'; 140 ב'; 158 א'; 160 א'; 161 א'; 199 א'; תנחו' ברכה 5; אוכה ר' פתיחו' כיד; ביר צינ סי' ז'; ביר שטה חדשה, לבר' מ"ט, ח'; כנגד מי אמר איוב (ט"ו י"ח) המקרא הזה. והתשובה, כמיכן, ניכ מתחולה, כנגד'. כלי שאלה בהקדמה בא בפסוק' ר' (17 א'): איוב אמר הפסוק הזה (י"ב י"ג) כנגד כל חבריו. — דוגמאות ל,דבר כנגד' ע' לעיל ע' ,דבר'. — דוגמאות אחרות עיפ הרוב בלי פעל, ביר ל' ז' סי' ב', לתה' ו' א': כנגד בימה של רשע אמר 3); שם בר' ח' שמות הבאורות, בבר' כ"ו, הם כנגד חמשה חומשי תורה; עשק כנגד ספר בראשית יכו'; שם צ"ר סי' ב' ארבעת הטבטים יותר רשעים הם כנגד ארבע מלכיות; יהודה כנגד מלכות בבל וכו'; תנחו' ב' תרומה סי' ו'; וזהב כנגד מלכות בבל וכו'; שם כי תשא סי' נ'; אמר דוד כנגד מעשה העגל. שיהש ד' סי' א': כל מה שאמר דוד כנגדו יכנגד כל יישראל אמר.—ביחוד באה המלה ,כנגד' במקום שאיי מספר מרבו' על מספר של איזה ענין אחר. שני הלוחות (שמות ל"א י"ח) כנגד שמים וארץ... כנגד תהן וכלה... כנגד שני שושבינין... כנגד העולם הזה והעולם הבא (תנחו' ב' כי תשא סי' י"ב) 3). ד' פעמים נאמר ,שובי' (שהש ז' א') כנגד ארבע מלכיות (בר' ס"ו קרוב לראש). — ארבע כוסות כנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים (בשמות ו' ו' ולהלן) או כנגד ד' כוסות שנאמר כאן (בר' מ' י"א י"ג) או כנגד ד' מלכיות או כנגד ד' ביסות של תרעלה שהקבוה משקה את אומות העולם (והם: ירמיה כיה טז'; תה' עה ט'; שם יא ו'; ישעיה נא כ"ב) 4). בר' פ"ה. — דוגמאות אחרות מסודרות כאן ע"פ סדר המספרים: ד', שהשיר ב' ו'. — ה'. בר' נ' סי' ה'; בר' סד' סי' ח'; ויקר' ד' סי' ו'; שהשיר א' י"ד; פסיק' ר' 10ס א'. — ו'. פסיק' 7 א'; בר' י"ב סי' ו'; שהשיר ו' ד'. — ז'. קהר' בפתיח'; תנחו' בלק סי' ט"ז. — ח'. פסיק' 128 א'. — י'. בר' נ"ג סי' ו'; שם נ"ח סי' ה'; שם ס' סי' ו'; שהשיר ד' י'. — י"א. פסיק' 198 א'. — י"ב. תנחו' ב' תרומה סי' ד'. — י"ה. ויקר' א' סי' ח'. — ט'. תנחו' ב' נח סי' י"ו. — ט"ו. שהשיר ד' סי' ט"ו.

0 יומא ע"ו א': שואל רב חסדא: הני חמשה עניינין (שבמשנה יומא ח' א') כנגד מי? התשובה היא: כנגד חמשה עניינין שבתורה (במדבר כ"ט ז'; ויקרא כ"ג ב'; שם פסוק ל"ו; שם ט"ז כ"ט; שם פסוק ל"א). — מגילה כ"א ב'. תשובות על השאלה (למשנה מגילה פ"ג מ"א) הני עשרה כנגד מי, הני שלשה כנגד מי. — ערכין י"ג ב': הני כנ' מי.

כנסת ישראל. הנושא הכיבה של כל ישראל. ביחוד עיפ בהנושא ו' מיוש שיר השירים, שפסוקים אחדים הוא שם בפי כנסת ישראל, שהוא יחידה הוא בעיני היוח, ועל פי זה מבין פרפרות אל הפסוקים הנדרשים. ההקדמה באה בלשון זה: ,אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, אבל לפעמים הכנסת שתי הכלות האחריות, ביחוד, כמיכן,

---

1) אחרי ,אמר' בא השם של האיש הנזכר בתנ"ך. השאלה באה לפעמים כך: ...אמרו... למקרא הזה. או בלי שם האיומר, אלא בתוס' ,נאמר'. 2) ע' אנ' אמוראי א' ה'ט 684.

3) תשוה תנחו' ב' בר' סי' כ"ו. 4) ע' אנ' אמוראי א' ה'א 185.

קמוט ב׳ (לישעי׳ יח ז׳; מכלל דעד השתא לא היה ידוע); מי ק טי׳ ב׳ (לש ב כ ג א׳); אחרונים מכלל דאיכא ראשונים, לפעמים בא מכלל בתיר לפיתא מעיר שנאמר קדם; פסח׳ ק ב ב׳; מדלא אמר... מכלל ד...; יומא ל ז א׳; מרקאמר מכלל ד...—יתיר מכלל, נזיר מיד א׳, חולין קיג א׳ וכ׳. בעברית הרבים ‚כללות׳, נזיר ליח ב׳; לאו שבכללות (כמו במד׳ ו׳ ד׳). ע׳ ניס פסח׳ מ״א ב׳. ערוב׳ כ״ז א׳; אין למדין מן הכללות, מאמר של רוזית על הכללות שבמשנה (השוה שם כ״ט א׳; קדו׳ לי״ד א׳). — רבים בארמית: כְּלָלֵי, ערו׳ מ״ז ב׳, נ״ו א׳; ליתהו להני בללי (הכללים ההם אינם קיימים), יבמ׳ י׳ א׳; אית ליה לרבי הני בללי. כתוב׳ ס׳ א׳, רמי בר יחוקאל אומר: לא תציתינהו להני בללי דכייל יהודה אחי משמיה דשמואל (כַּיָּל הוא פעל מן כְּלָל) 1). — כללי ופרטי, ע׳ ערוב׳ כ״ז ב׳; סוכה נ׳ ב׳; קדו׳ כ״א ב׳; נזיר לי״ד ב׳; סוטה ט״ז א׳ וכ׳; ביק סי״ד א׳; סנה׳ מ״ה ב׳; שבוע׳ ד׳ ב׳; לי״ז ב׳; ברית׳ כ״א א׳. — בבור׳ ה׳ א׳, לשמות ליה: ודילמא בללא קא חשיב בכברי פרטי לא קא חשיב. — שם: פרטא רבא ופרטא זוטא.

כַּלַּפֵי, (= על אדות, על דבר, ל...) 2). ביר׳ י״ב ס״ ז׳; ‚כלפי מעלה (נ״א: למעלן) הדבר אמיר׳, לימאמיר בבריית׳א 3).—שי״ט ק״ב ב״ א׳: כלפי מעשה אמר תפלה לעני; שם: ב׳ התפלה אמרו דוד; שם ס״ ב׳: ב׳ הדורות אמרו 4).

0 ב״ב ט״ז א׳; לאייב ט׳ בוד (אבי״): לא דבר איוב אלא כלפי 5) שטן. דיבור רגיל הוא ‚כלפי ליי״א׳ שמביע תמהון 6): לאיזה רוח נוטה דבר זה?! ע׳ שבת קכ״ז א׳; פסח׳ ה׳ ב׳ ועוד.

כַּמָּה, (או כַּמָּא), לשון רגיל בהבאת איזה כתוב לראיה: כמה דאת אמר (כמו שאתה אומר), ע׳ ערך ‚אמר׳. ובראשי תיבות — כמ״א. דוגמאות מהירושלמי: ברכ׳ 10 א׳; שביעית 35 ג׳; שבת 4 ג׳; 8 ב׳; יומא 44 ב׳; סיכה 53 ב׳; תענית 69 ב׳; חגיגה 77 ג׳. — פסיקתא 52 א׳; 65 א׳; 68 א׳; 85 א׳; 99 ב׳; 117 ב׳; 124 ב׳; 129 ב׳; 132 א׳; 135 א׳; 172 א׳. ויקר׳ י׳ ס״ ה׳; לי״א כ״ ל׳; לי״ד ס״ ט״ו. שהשיר א׳ ד׳. איכה ר׳ פתיח׳ ח׳ ט״ז כ״ד; א׳ ב׳; א׳ ג׳; א׳ ו׳; ב׳ ב׳; ג׳ ט״ו; ג׳ ל״ז; ה׳ ב״א. — תנחי׳ ב׳ ויצא ס״ י״ז; אמור ס״ ז׳; בלק ס״ י״ז; ראה ס״ י״ד. פסיק׳ ר׳ 49 א׳; 170 א׳; 186 א׳; 186 ב׳. — חצי בעברית (אֵמֶר במקום אָמַר): פסיקתא ר׳ 87 ב׳; 88 ב׳. שמויר ריש כ״ז. שי״ט ב׳ ס״ ח׳; ח׳ ס״ ח׳. — לפרקים יותר רחוקים נמצא ‚כמה דתימר׳: ירו׳ פאה 19 א׳; כלאים 31 ג׳; שבת 8 ב׳; מו״ק 80 ד׳; סנה׳ 27 ד׳ נ״ב; ויקר׳ א׳ ס״ ג׳; א׳ ס״ י״ג; י׳ ס״ ו׳; שהשיר א׳ סוף ס״ו. או ‚כמה דתימא׳ 7); ירו׳ ברכ׳ 5 ב׳; ויקר׳ ג׳ ס״ א׳; ה׳ ס״ א׳; ו׳ ס״ ג׳; שהשיר א׳ א׳ (סוף ישקנ); רות ר׳ א׳ ב׳; ב׳ י״ד; שמויר א׳ ס״ ל״ד, קדוש לסוף; ד׳ ס״ א׳; י״ג א׳; מ״ה ס״ ה׳. — השוה עוד ‚כמה שנאמר, תנחי׳ ב׳ נח ס״ י״ב. — כמה שכתוב, שם וירא ס״ ח׳.

בירושלמי בא הלשון הזה גם כשמביא לא פסוק אלא הלכה מקדמונים. כמא

---

1) ע׳ ביר׳ ל״ג ס״ ג׳. בספיר ע״ד מה שהיה בין רבי ובין ר׳ חייא אומר ר׳ יוסי בר אבין; כל איתן ל׳ יום טהיה ר׳ חייא נוקף מרבנו אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאוריית׳א ואילן איזין כלליא דאוריית׳א הלכתא דכבלאי. 2) בתור שאלת תנא צריך להביא עוד כאן; ירו׳ מכות ל״א ד׳; כלפי שנאמר; ב. פסחים ח׳ ב׳; כלפי שאמרה תורה. 3) ע׳ מהעדאר לאותו פסוק ע׳ 106. 4) ע׳ ערך ‚כנגד׳. 5) בגרפם בא בנגד במקום כלפי. 6) רש״י שבת קכ״ז א׳ מפרש בנגד היכן. (לְקֵי = לייא). ע״ד באירו של ר׳ הנגאל לי״א = אֶלְוָה, ע׳ ערוך ערך ‚כלפי׳ (ח׳ד 242). 7) לא נתברר איזהו המקור הראשון ‚דתימר׳ או ‚דתימא׳.

כלל, קל. ירושלמי נזיר 54 ג': בין שכלל במקום אחד ופרט במקום אחר בין שכלל ופרט במקום אחד כלל ופרט הוא, ייקר ג' קריס לסוף (רשב"ג): כל מה שפרט הוי (בכל מפר תלים) כלל אותי רשע (גבירתנו) בפסוק אחד, לדניאל ד' ל"ה. ש"ט קו סי' ט': אף משה בלקן בולן בפסוק אחד, לדברי ד' ל'. אבתר ר' בפתיח': לפיכך הוא כולל עם הנביאים 1), עתיד עזרא ו' י"ד. — ירוש' ברכות 3 ג': שעשרת הדברות בלילין בהן (בשתי הפרשיות של שמע): ייקר ב"ר סי' ח': מפני שעשרת הדברות בלילין בתוכה (בפרשת קדושים). ירוש' סוכה 54 א': הללויה שהשם והשבח בלולין בו.

כלל, בניגוד לפרט. ב"ר י"ח סי' א', ליהוקאל ב"ח י"ג: כלל ופרט עשה את הכלל מיבשת לפרט הפל בכלל. בלימר כשבא אייה בלל, כמי ביהוקאל שם, בל אבן ואחרון באו פרטים (י') או הכלל מיסוף עוד פרט אחד 2). *) — שמו"ר ט' סי' י"א: כלל ופרט וכלל א' אתה דן אלא בעין דפרט. במדה י', שדיא הששית מי"ג מדות דדר, השתמש ר' יוסי בר אבון בדרשתו לשמות ז' י"ט 3). — ב"ר ס' סי' ט"ז: בללות של תורה מרובים מפרטיה (מדה של ריא בן פדת). — ,בללו של דברי בא בהתחלת ענין בלל, ירוש' פסחי 34 ד' (תנא); ירו' יבמי 12 ד', ע' נא דברי ריוח בויקר ויט סי' ו', עיד עינו של יהויקם, בשויט י"ח י"ב: בך הוא בללו של דבר; ויותר נכון בירו' ברכ' 13 ג': בך עקרו של דבר. — ירו' פאה 16 א': הרי הוא בכללו. — ירו' סוטה 21 ד' (ויקר ריש כ"ח, קהיר ז' י"א): הרי זה בכלל אחוו; שם שורה י"ד: הרי זה בכלל ברוך, פסיק' 68 ב', לקהלת א' ג': בכל עמלן, יכול אפילו בעמלה של תורה בכלל. — רות ר' בסוף, בפרפרוה של תה' מ' ח', אומר דוד עיד מילדתו מרות המואביה: מכלל ,לא יבוא' הייתי (דברים כ"ג ד').

ירוש' תרומ' 40 ג' (ר' יונה): לית כללוי דרבי כללין (הכללים שהציג רבי במשנה אינם כללים גמורים); וכן בירו' יבמ' 10 א' (ג"ם); 12 ד' (ב"ם).

0 בבור' ט"ו בוק ב': בללו של דבר. בארמית: בללא דמילתא, בימ קט ריש ב'; בללא דרישא בללא דסיפא, נטן פ"ה א'.–פסח' נ"ב ב': נקוט הא בללא בירך. בשאלת: ובללא הוא? פסח' ציז א', יבמ' כיא ב', תמורה נ' א'. — לאו הבא מכלל עשה, יבמ' נ"ד ב' ועוד בכמה מקומות. הכל הוו בכלל... ע' ערך ,פרט'. — ערוב' כ' א' ועוד: הדא מכלל הבריתה איתמר. מבללא איתמר, ע' ערך ,פירוש'. לשון רש"י הוא: מכלל ד... 4), בלומר מתוך דברי הכתוב או ההלכה מטעם ש...; ע' ברכ' ס' ריש א', שבת

1) אילי צריך להשלים: בפסוק אחר. 2) ע' אב' אסירא א"י ח"א 879. — בארמית, ירו' יבמות 6 ג'. תמן הוא יליף לה מכללא והכא הוא יליף לה מפרטא. 3) הטרח השמעית של ר"י מוכאה בשו"ת א' סי' י"ד, עתיב יהושע י"ט ג"א. — רבינא מביא אל הטרח השטית של ר"י דברי חכמי א"י (בראשי בטעמא); כל מקום שאתה מוצא שני בללות הכתובין זה לזה הבל פרט ביניהם והוגם בכלל ופרט וכלל. תולין כ"ו סוף ב'. השוה בבור' נ"א א'; ובח' מ"ד א'; בק מ"ד ב'; שבועות ה' א'. הכלל של אסירא אחר מאי (ר' אילא, הילא) במנחד' קי"ג א': כל מקום שאתה מוצא בלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט.–הרבים: בללים (בללות), פרטים, ע' ערך ,דקדוק'.
4) ע"פ לשון ההגאים מבלל שנאמר..., ע' כאן ח"א ע' 56 **).

---

*) רגיל הוא בתלמוד בבלי: הכל לאתויי מאי? לאתויי... ור' יוחנן אמר: אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ, עירובין כ"ו ומ"נ.

**) במדרש התנאים הוצ' הופמן 113: מבלל שנאמר... מלמד (ר' פעמים)... ומנין ש... תלמוד לומר... במקור המקביל במכילתא ל"ב י"ח תציר רק ,מנין'. — ה מ ת ר ג ם.

שם וישלח יד (לבר' לי' א'), השוה ל' טז'): מה בתים בלאה יתצא אף כאן ויתצא; שם בר' כח (לבר' נ' כח), השוה מ"ש טז'): נאמר כאן כרובים ונאמר בכנחרים ישכב הכריבים, מה כ' האמור כאן 1) הדיפים יריפים, אף כאן ח' יג'; שם תולדות כ' יז' (לבר' כ"ו כ'): שתי יציאות כתיב כאן; שם וישב כ' י"ז (לבר' ל"ח יח), השוה במד' כ"ב כ'): שכאן כתיב ויט אליה וכתיב התם ותט האהלה, ע' ניב ערך ,להלן 2).

מָבָאן, (גם מיכן). הלשון היותר קצר בשביל לקשר איזו דבר עם הכתוב שמתוכו הוא נלמד, הוא ,מכאן ש...'. ע' ירושלמי ברכות 4 ב'; 7 ב'; פאה 18 א'; ב"ר נ' כ' ו'; ה' כ' ז'; י"ח כ' ד'; יט כ' ה'; ניא כ' ג'; ניב כ' ח'; כ' כ' ו'; עז כ' ב'; פ"ת כ' ה'. — פסוקתא 6 ב'; 21 ב'; 42 א'; 65 א': 141 א'. — ויק"ר ט' כ' ט'; ב' כ' י'; ל' כ' ג'; שהשיר א' א'; א' ט'; א' סוף יב; נ' ז'; ה' טז קרום לסוף. רות ר' ב' יד קרום לסוף; נ' נ'; ד' ב'. — קהלת נ' ריש י"א; נ' י"ד. — מכאן אמרו: ב"ר ס"ה כ'. — פסוקתא 23 א'; 124 א' וב'. שהשיר ד' קרום לסוף. — רות ר' פ' ב' קרום לראש. — מכאן אמרי רבותינו: תנחומא ב' יישב כ' י"ו קרום לראש. — אפי' הוא בשביל מריבי תנחומא הלשון ,מכאן אתה למד ש...', תנחומא ב' בר' כ' י"ג; י"א כ' כ'; שם סוף כ"ה; ויצא ריש כ' ל"ט; וישב כ' י'; ועט כ' י"ב; בשלח כ' י"ט; ויקרא כ' י"א; תזריע כ' א'; בהעלותך סוף כ' כ"ג; שלח סוף כ' י"ב; בלק י"ד; שם כ' כ"ג. שמיר א' כ' א'; א' כ' ל'; א' כ' ל"ב; נ' כ' י"ב; ד' כ' ב'; סוף ה'; סוף י'; כ"א כ' י'; סוף כ"ו; ל"א כ' ו'. — שוש ב' כ' ו'; י"ח ט"ו קרום לסוף; מ"ד ריש כ' א'; נ"א כ' ב'. השוה ניב תנחומא ב' שלח כ' ה': מכאן אתה אומר; שם כ' ט"ו: מכאן אתה מחשב.

מִכָּאן וְלַהֲבָא, כלומר בעתיד. ויקרא ר' ט' כ' ו', לויקרא ז' י"א ,ויקריבו 3); שהשיר נ' ה', לשמות ט"ו ט"ז ,תפול.

0 בב כ"ט ריש ב', לבר' ט"ו י"ז: מכאן למעברים מן התורה.

כְּבוֹדוֹ, ע' לעיל.

כְּבָר, דוגמאות בשביל הלשון, והלא כבר נאמר' ע' לקמן ע' ,הֲלֹא'. — כבר כתיב: ב"ר ל"ה כ' נ'; ל"ט כ' י"א; מ"ה כ' ט"ז; כ"ח כ' ה'.

0 **כַּדַּי**, ע' ערך ,נבב'. — ואמרי לה כדי (אחרי שנאמר מי הוא האומר), לדוגמא: אמר רבא יאמרי לה כדי. בנראה פירוש הדבר שלא רבא אמרו, אלא בתם מי שהיא (כַּהֲיָא). ע' יומא מ"ד א'; ע"ב ב'; מגילה ב' ב'; יבמ' צ' א'; כ"מ ב' א'; מנחות נ"ה ב'; חולין ע"ג א'.

כחש, הפעיל. תנחו' צו כ' ז' (ליהוקאל ל"ג י"א, בהשואה עם ש"א ב' כ"ט): שני פסוקים מכחישין זה את זה.

כֵּיצַד, מלת השאלה = איך? פסיקתא 7 ב'; 76 א'; 122 א'; ויק"ר ה' כ' א', בדוגמאות הללי המלה כיצד באה במקום משפט שלם של שאלה. יבן ,הא כיצד'; פסיקתא 64 א' יב'; שהשיר א' י"ד קרוב לראש; אסתר ר' א' סוף ה'. בירושלמי: ,הא באיזה צדי; ע' ירוש' ברכות 2 ד' כ"ה. ע' ניב ערך ,בתוכ'.

---

1) כאן צ"ל להלן, או התב. 2) ע"ד הלשון ויש כאן (כן) ז' בפי ר' יוחנן, ע' רשנר אהבת ציון וירושלים, לירוש' שבת 4 נ' (ע' 32). ע' גינזב Z. D. M. G. XXIV, 591 — 98 (מואסמפלמן סריפשמן ה'ג 31 — 40). 3) הנוסח של המשורה הוא ,יקרוב'. הנוסח ,יקריבו' נמצא גם בפתכי יה.

ג"נ; שם שלח ס' ט"ו: צא ולמד מן האבנים..., מיהושע ד' כ'; שם דבר' ס' ב': צא ולמד מיוסף, מבר' מ"ה ג'; מדרש שמואל ב' ח' ס' ה': צא ילמד מיהושע רבך, מיהושע י'; שמות ר' כ"ג ס' ג': צא ולמד ממרה, משמות ט"ו כ"ה; שו"ט א' כ"ב: צא ולמד מבלעם הרשע, מבמד' כ"ב י"ח 1). לזה שייך ג"כ ירו' ערוב' 22 ג' (אלא ששם אינו יליף מאיה בביק): אם אין אתה יודע... צא ילמד מן... 2). עיר צריך להביא באן הלשון הרגיל בירושלמי: נצא בדין ונלמד (אם אינה דבר נעלם מעיני החכמים היושבים בבית המדרש, או הם אומרים נלך ונבקש פתרון הענין ממקום אחר). אחר כך שם מסופר כי הם באמת יצאו ושמעו (נפקון ושמעין) שפלוני פתר את שאלתם. ע' שביעית 33 ד' (ר' אבא ור' הילא בצור, ר' יונה); תרומ' 43 ג'; סוכה 53 א' (ר' יודן בר פזי ור' אייבו בר ננרי, חזקיה); שבת 5 א' (בר קפרא ור' חייא). ע' נ"ב סוף ע"ז, 45 ב'; הוריות 46 ד' 3). לזה שייך גם הבטוי של התוי: צא וקרא, כלומר צא ילמד מקרא' כמה ששלח ר' נאי לר' חנינא 4), ירו' כלאים 42 ד'; שבת 10 ג' (השוה נ"ב כתוב' 29 ד').

0 בבבלי, ברכ' ל' ב', יבמ' מ' א', כתובות נ"ו א' הלשון הוא: פוק קרי קראך לברא. [גם בירו' מו"ק 82 ג': פוק והורי (צא ולמד)].

כיוצא בו. (= דימה ליה). דוגמאות מהמדרש שאחרי תקופת התנאים. איכה ר' פתיח' ט"ו: מפרשה ומסיפא כיוצא בהן; תנחו' ב' בר' ס' מ': כיוצא בו אמר יחזקאל; שהשיר ד' סוף ב'; תנחו' ב' וירא ס' י"ט; וישלח ס' כ'; וישב ס' י"א; מצורע ס' י"א: כיוצא בדבר אתה אומר; שם וירא ס' י"ט: יש בפסוקין כיוצא בדבר (נ"א: יש פסוק כייצא בו), כלומר הכפלת עצם השם במקום מלת "כמו", כבר' י"ט כ"ד, "מראה על כיוצא בו במ"א א' ל"ג.

יְשׁוּב. בלשון ישובו של מקרא הוא, תנח' ב' ברא' ס' ח', המוכן הוא, שבך היא באיר הבתים 5). הפעל יָשַׁב בא במיבן כדר', הניח את הדעת, ע' ל"י ח"ב 270.

0 **יתר.** איתפעל, תמורה ב' א': אייתר ליה חד (נשאר לו פסוק אחד לדרשה); ערכ' ב' ריש ב': אייתרו להו תרי; תמורה ט' א' (לויק' כ"ז י"): תרוייהו טוב אייתורי מיתרי. התאר יתיר (יתר, אין בו צרך). ערכין י"ט א': דדייק ליישנא יתירא; מגילה י"א סוף א': קרא יתירא הוא; מו"ק ח' א': כולה קרא יתירא הוא; וכן סנהדרין מ"ה ב', ע"א ב', יבמ' ס"ט א' (לויק' כ"ב י"ב): ובת קרא יתירא הוא; חולין ס"ה ב', לויק' י"א כ"ב: סלעם קרא 6) יתירא הוא; שם קל"ד ב' (ליקרא י"ט י'): תעוב קרא יתירא 7) למה לי; מדות ט"ו א': דכתב ביה "חמנא עשה יתירא; ב"מ ח' סוף א': משנה יתירא 8).

0 השם יתוקא, חולין כ"ו סוף א': מיתורי קראי קאמר.

כ.

כָּאן. פה (ע"ד הכתיב המיבא באותו ענין). ויק"ר סוף ב"ט (= ירוש' ר"ה 59 ג'), לבמ' כ"ט ב': בכל מיספין בתיב "הקרבתם ובאן בתיב "עשיתם. — תנחומא ב' בר' ס' ג', לבר' א' א': מקדם ברא אלהים אין כתיב באן, "מתחלה אין כתיב באן אלא בראשית 9).

---

1) צא ולמד ממשה, ויק"ר סוף א', מקורו הוא בתנדבי"א. 2) השוה שהשיר ד' סוף י"א (פעמים). 3) השוה רטנר "אהבת ציון וירושלים", שבת (וילנא, 1903 ע' 37). 4) ע' אודות זה אגדת אמוראי א' ח"א, 5 הע' 7; רטנר שם ע' 102. 5) ע"פ הגירסא בבי"ר א' ס' י"ד משיב ר' עקיבא את התשובה אבל בבטוי אחר, ע' אג' התנ' כרך א' ח"א 43. 6) בנדפס חסרה המלה קרא. 7) בנדפס: תעוב יתירה. 8) ע' נ"ב פרנסדורף ע' 6. 9) לבטוי "אין בתיב באן", ע' להלן.

ילף, פעל (=למד). בירושלמי נמצא תמיד הלשון הזה ברשות ההלכה: הדא ילפא מן ההיא והיא ילפא מן הדא (זה אני לימדים מההוא, וההוא אני לימדים מזה). מזה היא ריצה לומר ששני הכתובים שיש לחם יחס ידיע ביניהם ילוף האחד איזה פרט מחברו, והשני—מן הראשון. ע' פאה 17 ג', דמאי 24 א', סוכה 53 א', כתו' 33 א', ב"ב 13 ג', נדה 50 ג'; פסחי 27 ג'; ע' ג"ב קדו' 60 ב': והיא ילפה מן הדא.—ואילם ברור אין הענין הנדון הנושא של הפעל ילף, כמי שהוא בא בתוך המאמר הנ"ל, אלא הדורש הוא הנושא. ע' ירו' מע"ש 52 ג': ר' יודה ילוף כל הקדש מבכור; ירו' ערוב' 18 ב' (ערוב' למשנה א' א): רבנן ילפין לה מפתחו של היכל ור' יודה ילוף לה מפתח האולם. ירו' סוכה 51 ד': חד ילוף לה מן הארון וחורנא ילוף לה מן הענלות; ירו' פאה 15 א': נילף פאות עומרין מפאות קמה (השוה שם 19 ג'). לימוד של איזה חֻמָּה מהכתוב בא ג"כ בלשון ילוף בירו' סנהד' 19 ג' ו': אם מתוך את ילוף לה; וכן בשי"ת י"ח י"ח: יכבן ילפי לה מהכא. מלבד הדוגמא האחרונה לא נמצא עוד ילוף במדרשי ארץ ישראל.

0 בבבלי ,ילף נדרש עם ,גמר (ע' ע' ,גמר) 1): שני הפעלים הללי באים לפעמים בתוך מאמר אחד. ע' כריתות י"ג ב': תנא קמא סבר גמרינן שבר שבר מעזר ור' יהודה לא ילוף שבר שבר מעזר; ר"ה ל"ד א': אי מיום הכפורים ילוף ניגמר נמי מיניה...; סוכה ה' ריש ב': אמרי גמר בא בהמשך השאלה ויילף, מיבה ל"ג ריש ב': על השאלה ,מילף באה התשובה עם גמר... לא גמיר; במיחות ה' א' בא פעם אחת: ,מילתא ממילתא לא גמרי, ובפעם השניה: מ' מ' לא ילוף. — דוגמאות אחרות: יומא נ' ב': מהיכא ילוף לה: שבת קל א ב': ויילפי מיניה 2): שם י' ריש ב': ילפינן זירק ממישיט; ערוב' כ' ריש ב': לילפו מפתח טער החצר; חולין קי"ג ריש ב': ולילף מינה; כריתות ד' א': לאו מלאו ילפינן, לאו מכרת לא ילפינן; תמורה כ"א ב': ומי ילפינן קדשים מהדדי; נזיר מ' ריש ב': מדינא נמי לא ילוף; נדרים כ"ב א': ויליף הדלה הדלה; זמא ה' ריש ב': ילוף פתח פתח; ב"ב קכ"ט ריש ב': ילוף זה זה; ברכות ל"ה א': ילוף נזרה שוה.

יָפֶה, כתיר תאר הפעל הוא בא בלשון זה: הרי יפה אמר הכתוב, בתחלת פתיחתא, לכמד' ר' י"נ, ממ"ש י"ד כ"ז (תנחו' במר' ל"א). — פסי"ק ר' 152 א': הוי יפה אמר ישעיה, בסוף באור לישעי' נ"א י"ד; שם: הוי יפה דרש ר' אלעזר, בסוף דרשה לבראשית ב"א א' שנוסדה על מאמרי של ר' אלעזר על י"י 3). ע' ב"ב י"ב ב' ס' א': יפה אמר שלמה, בכפירי של ר' בנימין בר לוי עיר הצלת ספר קהלת; בי' ב"ח ס' ו': יפה השיבן 4). [בבבלי שבת ל' א', בדרשתו של ר' תנחום דמן נוי: ,ולא יפה אמר שלמה].

יצא, דוגמאת בשביל הבעלי האמפט' ,צא וראה' יש רק בבי' ט' ס' ת' ושו' ס' ו' 5). — צא ילמד מן... תנחו' ב' ייקרא ס' י"ג: צא ילמד מאבימלך, משיפט' ט'

---

1) ע' ר"ה 25ערו' ג"ד ב' (ת"ה 217) שסם במקום ולימדו בא הנוסח התמיך ולילפו; 2) ,ונגמרי—בא ולילף. 3) כאן בא ,ילף במובן שיש לו בדוגמא שבראש הערך הזה: הנושא הוא ענין הדרשה, שם קצת להלן בא באותו המובן: וניגמרו (ניא: וניגמור) מינה. 4) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 28 הע' 1. 5) פרנקורט ע' 6. ,יפה' נמצא במסורה parva, לחורות שהנוסח הבא בכתבי הוא הנכון. 6) ירו' פאה 20 ג': צא וראה מה הצבור נוהג, (כארסית: ירו' שבת 8 א': פוק חמי, לוה מתאים הלשון בבבלי (ערוי י"ד ב'): פוק חוי מאי עמא דבר.

לסוף; שהשיר א' סוף בי; א' ח' (באחל"); ב' סוף א'; ב' ריש נ'; ו' ח'; איכה ר' נ' כיד; קהלת נ' כיא; שמואל ליח סי' ב'; פסוק' ר' 178 א'; 179 א'; תנחו' מצורע סי' יא; שוח א' סי' ד'; א' סי' כ'. קרוב לסוף; כינ סי' ו'. — ע' נוכ שהשיר ו' ריש י'; א' מה... יבול אף... כן תלמוד לומר...

כבֵּנְבּוֹל, (או בְּבֵנְבּוֹל), הוצאות לשמוש בבתוי וה, שבא להראות את רגש הכבוד לדבר, במקום שמכנאים נגד אייה בתוי עי, בירושלמי: ברכות 9 ד' (ר' שמעון בן לקיש); ריה 57 ב'; תענית 68 ד' (הגיל"); סנהדרין 27 נ' (ר' אבהו); שם 28 ב' (ר' אלעזר); שבועי 33 נ' (ר' אבהו).—בור יב סי' א', ל' תאוב; עזה סי' א'.—ויקר כינ סי' ו', ר' אבין; ל' יג, ר' שמעון בן פזי; ליא ו'. — פסוק' 15 ב'; כיט א' (ר' אבא בר כהנא); 102 ב' (תנא); 113 ב' (ר' אחא); 151 א' (ר' שמואל בר נחמן); 164 א' (ר' ישעיה דכפר מנדי); 166 ב' (ר' יהודה בר סימון); שם (ר' לוי בר פרסא); 171 א'.— שהשיר א' ד', קרוב לראש (ר' אחא); ד' ד', קרוב לסוף; ד' ח' (ר' סימון בר יאי); ח' ב', קרוב לסוף (ר' יאי); שם (ר' לוי). — איכה ר' פתיחי ב' (ריוחי); שם (רשבי"ל) פתיחי עיז (הגיל"); פתיחי ליד (ר' אחא); א' ו' (ר' יהודה בר סימון); א' עיז (ר' לוי); ב' נ' (ר' יהושע בן קרחה); נ' ליא. — קהלת ב' יב (ר' יצחק בר מרין).—אסתר ר' נ' ו'.— תנחו' ב' בראשי' סי' יא (רשבי"ל); שם סי' ליז; נח סי' ד' (ר' אחא בר חנינא); שם יז, קרוב לסוף; לך לך סי' כיד; וירא סי' לב; ויצא סי' ה'; וישלח סי' י' (ר' ברכיה); שם כי סי'. בשלח סי' עיז; משפטים סי' ו' (תנחומא); תצוה סי' ב'; שמיני סי' נ', קרוב לראש; תזריע סי' נ'; מצורע סי' נ'; שם סי' ה'; אחרי סי' יג; שם סי' יח (ר' אבהו); אמור סי' כיד; בחקותי סי' ב'; במד' סי' ה'; שם סי' י'; שם סי' יד; נשא סי' ו' (ר' יצחק); בהעלותך ריש סי' ב'; שלח הוספה סי' יא; פנחס סי' ב', — דברי ר' א' סי' ב' (ר' בר סימון); נ' סי' עיז (ר' סימון); ז' סי' י'; סוף ז' (תנא); פסוק' ר' 5 ב' (ר' יאשיה); 20 א' (ר' אבא); 32 ב'; 77 א'; 106 א'; שם ב'; שם 110 א' (תנא); 136 א', ב'; 175 א'; 187 ב'; 196 ב'.—שמיר עז סי' יב (תנא); יח סי' א' וסי' ז'; כיא סי' א' (ר' לוי); כיא סי' ב'; כיג סי' א' (ר' אבהו); כיג סי' ח' (ריוחי); כיח סי' ח'; כיט סי' ט' (תנא); ל' סי' כיד; לינ סי' ו'; לי סי' ד'; מיב סי' ה' (ר' אבין); מינ סי' א' (ר' חמא בר חנינא). — שיעי י' סוף סי' ה'; יב סי' ב' (ר' יוסי בר חנינא, וכן נוכ סי' ב'); יב סי' נ' (ר' יוחן); יח סוף סי' כיט (ר' חמא); ב' סי' נ'; נוכ סי' ו'; עז סי' נ' (ר' ברכיה); פז סי' ז' (ר' יצחק); צז סי' ב' (רשבי"ל).

רק לפרקים רחוקים נמצא במדרש שאחרי תקופת התנאים השמת האריך בהבעת רגש הכבוד בלפני הקב"ה שאיתי אמר ר"ע על יי אייה בשיי עי. שהשיר ב' א' (ר' ראובן, לישעי' סי' ט"ו); אילו לא היה הדבר כתוב לא היה אפשר לאמרו בבכיכול. איכה ר' פתיחי כיד (לישעי' בוכ יב); ואילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו.

0 בבבלי נמצא את הלשון .בבכיכול" עם הגשה מאוחרת. במעט רק במאמרי תנאים, אי במאמרים של חכמי ארץ ישראל. הוצאות לראשונים: תוי' יג ב' (אגדת סתמית); ייבא ג ב (תנא); בוכי ל"ח א' (מקור המקביל (ר' הונא בר פפא); בק עיט ב' (תנא) פורה' ג' כיח א (תנא); הגהת הגלא: ,אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו בבכיכול; נמצא במאמרו של ר' יהושע בן לוי (ערוב' בוכ א'); ריוחי (ריה יין ב', בלי בבכיכול; בוכ ו' א'); ר' אלעזר, בר' לוכ א' 1); ר' אבהו, מגלה בוא א'.

1) עיי הגהת הגרון, ע' אי אמוראי א'י הי"ב 56 א'.

פסיק׳ 85 ב׳; פסיק׳ ר׳ 160 ב׳; תנחו׳ אמור סי׳ כ׳; בלק סי׳ א׳; מסעי סי׳ ה׳. קהי׳ר ב׳ ח׳, קרוב לראש: וכי אין הכתוב מודיענו אלא... השוה ירי׳ שביעית (ממקור תנאים) 35 א׳: עד שיודיעך הכתוב.

0 דונמאות ל„תדע ד...״: ברכ׳ מ״ו ב׳; סוטה מ׳ א׳; קדו׳ כ״ז ב׳; חולין צ״ו א׳, תדע דהא: ברכ׳ י״ז ב׳, תדע דקתני: ברכ׳ ט״ו א׳; ערוב׳ ע׳ א׳, תדע ש...: קדו׳ כ״ז ב׳, תדע שהרי: בכורות ד׳ ב׳. — שבת קל״ח ב׳ (רב עה״כ והפלא, דב׳ כ״ח נ״ט): הפלאה זו אני יודע מה היא. נטין כ״ג א׳: כאן הודיעך (מי הוא ששנה את המשנה). עירו׳ ע״כ ב׳: להודיעך כחן דבית שמאי. חולין פ״ב ב׳: להודיעך כחן דרבנן.

יחד. פֶּעַל–יַחַד. איכה ר׳ ב׳ א׳, קרוב לסוף: אין הקב״ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה. (ראיה מיחזקאל ט׳ ה׳, ששם אחרי „אמר״ לא נזכר שמו של הקב״ה). ויק״ר י״ב א׳: חבכו הכתוב לאהרון ויחד אליו הדבור בפני עצמו, לויק׳ י״ח ח׳.

נתפעל. ויק״ר י״ב סי׳ ב׳: ונתייחד אליו הדבור, לויק׳ י״ח ח׳; שם י״ג סי׳ א׳: ונתייחד הדבור אליהם, לויק׳ י׳ י״ב.

יחם. פֶּעַל–יָחַם. תולדות איזה איש מאיזה משפחה הוא. תנחו׳ ב׳ נח סוף סי׳ י״ח: ייחסם הקב״ה, לבר׳ ט׳ י״ח. מדרש שמואל א׳ סי׳ ה׳: הכתוב מיחסו, לש״א א׳ א׳.–פסיק׳ ר׳ ז׳ קרוב לסוף (28 ב׳): ומייחסן אצל משה ואהרון, לשמות ו׳ י״ד ולהלן, פסיק׳ 115 ב׳: התחיל מייחסו, לבמד׳ כ״ה י״א 1). שם: וצריך הכתוב ליחסו, ליש״י ח׳ ב׳; וכן ליחזקאל א׳ ג׳ ולירמיהו א׳ א׳. ב״ר סוף ס״ב: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של אות׳ רשע, לבר׳ כ״ה י״ב, שהש״ר ד׳ ז׳: ומה ראה הכתוב לייחסן בספר ואלה שמות, לשמות א׳ א׳ 2). ב״ר ל״ט סי׳ י״: מה צרך היה לי לייחס, לבר׳ י״א י״ ולהלן ולרות ד׳ י״ח ולהלן. — נתפעל, או התפעל. תנחו׳ נח סי׳ י״ח: ומה בהמה ועוף שאינן כלום נתייחסו, נה ובניו אינו דין שיתייחסו, לבר׳ ח׳ י׳ (למשפחותיהם). שהש״ר ד׳ ז׳, פסיק׳ ר׳ 28 ב׳: זכו להתייחס אצל משה ואהרון, לשמות ו׳ י״ד ולהלן.

במ״ב מנין, רות ר׳ סוף פרשה א׳: לא ייחס הכתוב ממונם. (לא מנה את רכושי של אבימלך שיצא מא״י בעוד שהעולים לא״י, עזרא ב׳ ס״ו, נמנו גם הבהמות שלהם).–מיבן מיוחר יש למלת „יחס״ בשו״ט צ׳ סי׳ ו׳, ששם נאמר עה״כ „תפלה למשה״ (תה׳ צ׳ א׳): ואתה מוצא הרבה נביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב״ה ולא בא הכתיב לייחס (איזו תפלה שהיא) אלא למשה בלבד (יען שהוא התפלל ארבעים יום וארבעים לילה) 3).

יַחַם, יוֹחָם, יחים הם השמות היוצאים מתוך הפעל הזה. תנחו׳ ב׳ תילדות סי׳ כ״ג: שלשלת היחסים. במקומות אחרים שבא שם מאמרו זה של ריב״ל 4) הגירסא היא: שלשלת יוחסין, ע׳ ירו׳ סוכה 55 ד׳; ב״ר פ״ב סי׳ י״א; שהש״ר ה׳ ה׳. — ספר יוחסין, פסח׳ ס״ב ב׳. פירושו הוא: באורים מסורותיים לספר דברי הימים.

0 הפעל הארמי בפֶּעַל, יבמ׳ כ״ב א׳: ייחסינהו בשמייהו, עה״כ מ״ב ב׳ י״ב; מגי׳ י״ב ב׳: אי ליחוסי קאתי ליחסיה וליזיל, לאסתר ב׳ ה׳.

יָכוֹל. דונמאות מהאגדה שאחרי תקופת התנאים למלה ז׳, שֶׁבָּה מתחיל משפט מוטעה, שנדחה אח״כ ע״י „תלמוד לומר״ הבא אחריו. ב״ר כ׳ סי׳ ז׳; ל״ד סי׳ י״ג; מ״ח סי׳ י״ג; מ׳ סי׳ ב׳; פסיק׳ 95 א׳; 156 א׳; ויק״ר י״ז סי׳ א׳; שם סוף י״ז; ב״ד קרוב

1) סנהד׳ פ״ב ב׳: בא הכתוב וייחסו. 2) ע׳ ג״כ שבת נ״ה ב׳: והכתוב מיחסו, לש״א י״ד ג׳. 3) מיבן מיוחר יש לפעל זה גם במני׳ י״ז ריש א׳: כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב (נמנו שנותיו של ישמעאל, בר׳ כ״ה י״ז, כדי לדעת מהן שנותיו של יעקב). 4) ע׳ אג׳ אמוראי א׳ י״ח אות 144 הע׳ 6.

כ"ה; פנחס ס' א'; שמויר כ"ה ס' נ'; שויט נ' ס' א'; ל' ס' ד'. דוגמאות אחרות ללשון זה: שהשיר א' ד'; ב' סוף י"ד; ד' ז'; ד' י"ג קרוב לסוף; מדרש שמואל ה' ס' ב'; תנחו' ב' ויצא ס' כ"א; תוריע ריש ס' י"ב. — תדע לך שכן (או שכך) הוא. בסיום הפתיחתות: תנחו' ב' בר' ס' ל"ג; וירא ס' ט' ט"ז; וולת ואת בויקיר כ"ז ס' ה'; תנחו' ב' בר' ס' י"ב; נח י"ח; תולדות נ'; איכה ר' א' א' (ריש דיה העיר); שויט ציב ס' ב'. בלי הצלה האצטנית "לך", בסיום הפתיחתות, תנדו' אמיר ס' י"ב: תדע שהוא כן; עיד: שם וירא ס' ט"ו (ת' שכן הוא); ויקיר י"ד ס' נ'. — בלי "הוא", רק "תדע לך שכן": בר' כ"ג ס' ב'; ע"א ס' ב'; פ"א ס' ב'; שמויר מ"ב ס' ו'; קהיר נ' ט"ז. עוד נמצא: תדע לך שכן אמר ר'..., שהשיר נ' ז'; תדע לך שכן למדתי מ..., פסיק' ר' 152 א'. הרבה פעמים בא בתור ראיה בלשון: תדע לך... (עם "ט' או גם "שהרי") 1). ע' ירו' ברכ' 3 ב'; תנחו' ב' נח ס' ב'; בר' ע"ב ס' ב'; ק' ס' ט'; ויקר' ד' ס' נ'; שמויר כ"ב קרוב לסוף; תנחו' אמור ס' כ"ח; שלח הוספה ס' י"ט; דב' ר' ט' ס' נ'. בלי "ט', רק "תדע לך". נמצא ביחוד במדרשי תנחומא: תנחו' ב' בשלח ריש ס' ב'; אמור ריש ס' כ"ג; בהר ס' ד'; שמויר נ' ט' ח'; כ"א ס' ד'; ליח ס' ה'; דכר' ר' א' ס' א'; ס' י'; ס' י"א; ב' ס' כ"ט; ד' ס' ו'; ה' ס' נ'; ס' י'; ט' א' קרוב לסוף; פסיק' ר' 7 ב'. וכן "ותדע לך": שמויר מ' ס' נ'; פסיק' ר' 54 ב'. תדע שהרי: תנחו' ב' מקץ ס' י"ד, קרוב לסוף; אסתר ר' ד' ב'. רק "תדע": תנחו' בהעלותך ס' כ"ח, קרוב לסוף; קהיר נ' ב' (תדע ידא כתיב). עיר צריך לריבוי הלשונות: תדע לך יראי, תנחו' בהר ס' ד'; מכאן תדע לך ש..., שם נח ס' ד'; מנין תדע כן מן..., שמויר כ"ג ס' נ'; ממה ש... תדע ש..., שהשיר נ' סוף י'. בתור נוסח תמידי בא הדיבור לאיידיעה איך לבאר איזה כתוב ובמטרה לבארו אחר כך. בר' צ"ח ס' י"ט: איני יודע מי... תלמיד לומר...; שמויר ז' קרוב לסוף: איני יודע... אלא ללמדך...; שויט כ"ה ס' ו': איני יודע מקרא זה מהו, כשהוא כתוב... מלמד...; בר' ב' ס' ה': אבל אני יודע... כיון דכתיב... הוי...; פסיק' 61 א': אבל אין אנו יודעים איזה... כשאמר... אנו יודעים; בר' ס"ח ס' ט': אין אנו יודעים... מן מה דכתיב... הוי (ע' דומה לזה שם פרשה נ"א ס' ט'; סוף סיד; ויקיר י"ב קרוב לראש; תנחו' ב' וישב ס' א'; פסיק' ר' 104 ב'); תנחו' ב' בא ריש י"ז: אין אנו יודעים... אלא...; ירו' פאה 15 ג': אין אנו יודעין... כשהוא אומר... הרא אמרה ש... בארמית, שהשיר ד' ו': ולית אנן ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא. — תנחו' ב' וישלח ס' ב': בתיב... וכתיב... ואין אתה יודע... אלא... על זה יחשב: וכי אנו יודעים ש... אלא מלמד ש..., ויקיר ריש ח'; וכי אין אנו יודעים ש... אלא..., ויקיר ריש כ"ב; קהיר א' ריש ה'; ה' ריש ח'. — ומי אינו יודע ש..., תנחו' ב' מקץ ריש ס' ו' (השוה: מי מידיע, ירו' שבת 4 א' = ביצה 62 א'. ב' ביצה כ"ב ב': בירוע)."–רצונך לידע..., תנח' ב' מקץ ס' ו'; שויט ו' ס' י"ד שמויר ט"ו ס' י'.

"דוגמאות מהלשון של מדרש ר' ישמעאל "למודעי" (שהובא בחיא ערך "ידע"), נמצאות גם במדרש שאחרי תקופת התנאים: ירו' ברכ' 5 א'; בבורים 63 ד'; בר' ס"ב ס' ה'; ס"ג ס' ט'; ע"ב ס' ב'; פ"ט ס' ו'; תנחו' ב' בראשית ס' כ"ו; תולדות ס' י"ט; בהעלותך ס' ב', כ"ה; חקת ס' מ'; בלק ס' י"ג, י"ט, ל'; פנחס ס' נ'; שמויר כ"א ס' ד'; פסיק' ר' 45 א', 50 ב', 150 ב'; שויט ה' ס' ו', מ"ה ס' ד', ע"ט ס' ה'. רק "להודיע":

1) באחרות מהדוגמאות, בתו בשתים הראשונות, נמצא גם הענין שעליו צריך להביא הראיה בתור נוסא אל הלשון "תדע לך".

יָאוּת, שם שמשמש בתור תאר הפעל במובן ‚נכון'. (אונקלוס מתרגם במלה ״ את המלה העברית כן, שמות ״ כד; טוב, בר׳ מ׳ טז; הושב, דברים ״ג ט״ו). בייש נפוצה מלה זו תדיר מאד, אם בקשר עם איזה פעל או כשהוא לעצמו. בראה 18 ב׳: יאות אמר ר׳ יודה; דמאי 21 ג׳: יאות הוה מקטי; כרכ׳ 7 א׳: אילו הוה בתוב... הוה יאות; סוטה 22 א׳: ויאות שהוא כן; ברכות 2 ד׳: ויאות; וכן דמאי 25 ד׳, ע׳ גיב ערכי ‚אילי', ‚ידע'.

יָד, הלשון ‚אמר (נאמר) על ידי' עם שם המביא את הכתוב 1) ובייחוד עם המושג ‚רוח הקדש'. ע׳ ערך ‚רוח הקדש'. דוגמאות אחרות: ויקר ליא קרוב לסוף: הוא שהקביה אומר לה על ידי יחוקאל; פסיק׳ ר׳ 134: זה הוא שנאמר על ידי ירמיה; שיש בש א׳: ידי שאמר הבתוב על ידי יחוקאל; שם בד א׳: זה שא׳ הב׳ על ידי איש: ע׳ גיב שם, לתר׳ א׳ בי ״, עיד מחברי מזמורי התהלים.

מָיָד, תיקף, הבטוי הזה בא להציין את הספיר של הזמיר באיזו ייתר זי, ביחוד בשבול להביאו לידי מימוש חדש, על פי הרוב הוא בא בסמיך אל השבטט של הפועל. בי׳ לוי בי׳ ט׳, לבר׳ ח׳ כ׳ (בופא). אחרי הפרפרזה של הדוגמא: מיד ויקח מבל...; שם גיד בי׳ ד׳, לבר׳ בוב א׳: מיד ואהלהים נסה. לפעמים באות אחרי ‚מיד' עיר אחיה מלים בתיר הקדמה. פסיק׳ 175 א׳ (= ויקר בא קרוב לראש), להת׳ קמ ב׳: מיד אמר דיר אל תתן ד׳ מאייני רשע; איכה ר׳ לב׳ א׳: מיד מה בתיב ויחלו האנשים. עיד דוגמאות מהמוג הראשון: שהשר א׳ א׳, למא א׳ טז; שם, לאיתי פסוק; שם א׳ יג, ליהושע ח׳ ג׳; שם ב׳ יד, לשמות ב׳ בוד; שם ג׳ ו׳, לבר׳ ליב בז׳; ויקר ״ג בי׳ א׳, לויק ״ טז; שם סוף כז, לשא יז ליח; שמויר ריש א׳, לבר׳ כיא ט׳; רות ר׳ א׳ ח׳, לאיוב ב׳ ח׳, קהור ה׳ ו׳, ליישע׳ ליח ב׳; שם ט׳ יח, לשוב ב׳ ב׳; תנחי ב׳ ויצא בי׳ א׳, לבר׳ ביח ז׳; שם שמות בי״ יג, לשמות ג׳ ד׳. — מיד בא לפעמים באמצע הפרפרזה אל הבתוב, מבלי להביא את הבתוב בעצמו. תנחי ב׳ לך לך בי׳ ז׳, לשוב ״ ו׳: מיד שלח לארם נהרים והשביה; שם יז, לבר׳ יד יז: מיד יצא מלך סדום לקראתו; שם ויהא בי׳ מיב, לבר׳ בוב א׳: מיד קפין על אברהם.

יָדַע, בירושלמי בשרושה להביא ראיה לאיזה דבר הלבה מדברי התנאים הוא אומר: תדע לך 2) שהוא כן דתנין (דתני, דתנן). ע׳ דמאי 25 ב׳; בלאים 30 ד׳; 31 ג׳; תרומות 46 ב׳; מעשר שני 53 ג׳; 54 א׳; שבת 4 א׳; פסח׳ 28 א׳. במעשר שני 53 ג׳: תדע לך שהוא כן, דתנן אמרין (כלומר שבבבל אמר אמורא אחד). לפעמים הראיה איזה מאמר של תנא או אמוראי, אלא מדרגיין שבעצם הענין יאו יביא הלשון הוא. ידי׳ בפח׳ 31 א׳: תדע לך שהוא כן שהרי...; שם 31 א׳: תדע לך [לך] שהוא כן שהרי... בשבול ליזון את ייבבי באה עיד דבלה ‚יאות. ביסח ניר ב׳: יאות תידע לך שיהא כן שבבר...; יבמ׳ 9 א׳: ויאות תדע לך שהוא כן שבבולן בתוב... — במדרשי האגדה בא הלשון הזה בעיריות שונים. במקומות רבים: תדע לך שיהא כן (במקומות מיעטים ‚בדי'). בך בויקר א׳ (א׳ ד׳ ח׳) ובויקר ייט בי״ ג׳ 3); בוב בי׳ ב׳; ליב בי׳ ה׳ (שהוה במקום שהוא); וכן בסוים הפתיהתות: תנחי ב׳ נח בי׳ ו׳; ויהא בי׳ ו׳; נשא בי׳ יא; בלק בי׳

1) והו מתאים ללשון הבתוב ‚בבר בוד'... ויקרא ״ ו׳ ושה. 2) השוה איוב ו׳ בז׳; ואתה דע לך. 3) בבקור המקבל, שהשר ה׳ ויא, בא אתרו ‚שהוא כן — ‚הגבי'.

מ' א'). יש גם בן לפעמים שאחר ,מאי טעמא' בא במיד הכתוב. פסח' ס"ח ב': מאי טעמא יקראת לשבת עגן; שם: ט"ט ימי משתה ושמחה כתיב ביה. על זה נחשב ג"כ הלשון: טעמא מאי, יע"ז התשיבה: אמר רחמנא, יבמ' צ' ס"ק ב'. עוד הלשון: היינו טעמא דכתיב, ע' מגי' ט' ב'; או: טעמא דכתב רחמנא, יבמ' נ' ב'; שם ו' ב'; בכור' ג"ג ב': טעמא דכתב, הא לא כתב...' פסח' ע"א א'.

0 הרבה פעמים באה בכבלי המלה ,טעם' במיבן הסברת עצם הדבר, ולפיכך היא נדרש גם לכתוב בעצמי: טעמיה דקרא. כך מצינו בכלל, שנשנה הרבה פעמים, של ריש (בן יוחאי): דדריש טעמיה דקרא (ע' יומא מ"ב ב', יבמ' כ"ג א', סוטה ח' א', נשין מ"ט ב', ב"מ קט"ו א', סנהד' ט"ז ב', כ"א א', מנח' ב' ב'); ע' ג"ב יבמ' ע"ז ב': דמפרש טעמיה דקרא; סנהד' ל"ט א': מאי טעמא דשביעתא, — אולם יותר מזה באה המלה טעם' במיבן דבות אי"ה דבר הלכה או ענין אחר, יהיא מיסבה או על הענין הנדין או על הדיבור. מלבד זה ניתיך לציין את הדיונאית יהמפרין לשני קבוצים.—א. שבת פ"א ב': גברא רבה אמר מילתא נשמ בה טעמא; קדו' מ"ה א', חולין ע"ב א': טעמא דהא מילתא; חולין קכ"ד ב': מילתא דבעי טעמא; נדה כ"ד ב': צריבא מרבנן דאמר מילתא לימא בה טעמא; בכור' ל"ה א': טעמא דמתניתין מפרש; ערי' ע"א ב': חד טעמא; ובח' צ' א': חד מתרי טעמי נקט. על סוג זה נחשבת השאלה: ,מאי טעמא' כשהוא באה לבדה (ע' ברכות ד' ב', נ"ב ב', שבת פ"א ב') 1), או בהתחלת המשפט (ע' ברכ' נ"ב ב': מאי טעמא אין מברכין). השאלה באה נ"כ: טעמא מאי (ע' ברכות י' א'). — ב. ערכין ה' ב': הילכתא דר' מאיר מסתברא טעמיה לא מסתברא: ב"ב קי"ז ב': טעמא דאחרים לא ידעינן הילכתא עבדינן כוותיהו; ערכין י"ד ב': תניא כוותיה דרבא ולא מטעמיה. על זה נחשב הלשון הנמצא תמיד ,ולטעמך', ע' ברכות ב' ב', מ"ג א', שבת ס"ב ב', ק"כ ב', מ"ק ה' א', סנהד' מ"ח ב'. עוד הלשון: אזדו לטעמייהו, אזדא לטעמיה, (ע' לעיל ע' 145). — על זה נחשב גם הלשון: מידי הוא טעמא אלא לרב, פסח' י"ז א', ע"ג ב'. ביחוד צריך עוד לציין את הבטוי ,בתורת טעמא' בניגוד לבטוי ,בתורת קל יהמר', ברכית כ"ג ב'. כאן נעשה המלה הארמית (במיבן הסברת עצם הענין) לערך ,מאבן' להפך מן קל וחמר 2).

טרח. ההפעיל הטריח בא בשטוש אפי בתנחומא, בתיר בקשת סליחה של העירך מהקוראים. תנחי' נח ביק 26: יהרבים הרבה אלא כדי שלא להטריח בפניכם: שם י"א ס' ט"ו: והענין הרבה אלא שלא להטריח בפניכם (הצלת ליט ע"י שני המלאכים): שם אמיר ס' ז': שיטין (דרשות) הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח (לתה' ל"ו ז'); שם חקת ריש ט"ו: שיטין הרבה יש במקרא אלא שלא להטריח בפני רביתיני נפתח ענין צורכנו (לקהלת ח' א' 3).

0 לשון רגיל הוא: מילתא דאתיא בקל וחמר טרח וכתב לה קרא (כלומר אעפ"י שאפשר ללמדו בקיו מכל מקום טרח (הקביה) יכתב בשביל פסוק מפורש), ע' פסחים ע"ז ב', יומא מ"ג א', יבמ' כ"ב ב', סוטה כ"ט א', קדושין ד' ב', ב"ב צ"ד ב', זבחים ק"ג ב', חולין קי"ח ב'.

---

1) התשובה מתחילה ,משום', ע' נ"ב ברכות ט"ו א': מאי טעמא לא משום... 2) ע"ד ,טעם' במסורת ע' פרנסדורף ע' 6 ולהלן. 3) בתנחו' ב' תולדות ס' ט"ו: היאך הוא מסיח בטרחא (על דבר אריכות הלשון של עשו, ברי' כ"ז ל"א, נגד קצור הלשון של יעקב, שם פסוק י"ט. השוה נ"כ מגי' כ"ב א': לא מטרח ציבורא (עפ"י הגרסא הנכונה; ירו' ברכ' 3 ג': שלא להטריח על הצבור.

טעמיה דר' נתן (השוה איכה ר' ב' יח) 1), שהשיר א' ב' (פיק ישקו); טעמון דרבנן דכתיב; שם ו' ד', קרוב לסוף; טעמא דרבנן דכתיב; קדיר ט' יב; טעמון דרבנן.

אפי הוא בשביל ר' הנחומא הלשון; אנא אמרית (אמינא, אימא) טעמא, שבזה היא מביא ראיה מהכתוב למאמרי חכמים אחרים; ע' בזר א' קרוב לסוף; שם ג' ט' ו'; שם ד' ס' ג'; ירו' ברכ' 12 ג'; שם 5 א' (איכה ר' א' טז); ירו' ברכ' 12 ד'; ויקיר בא ס' ב'; שם ריש ל' 2). מלבד זאת השתמש ר' ועירא פעם בלשון זה, ירו' ברכ' 3 א', ופעם שמואל, שנתן טעם לדברי רב מהכתוב, שם 3 ד'; 7 א'.

השמיט במלת טעם באופנים אחרים. ירו' ביצה 62 ב': לא מטעם הוה, אלא...; שיט יח יא: ר' יהודה אומר מטעם אחר. בדיעבד אלה טעם היא ראיה מהכתוב; יבן בירי שביעית 38 ב': בעי למיקם על הדין טעמא; שם 39 ג': עאל רב יהודה יאמר טעמא. אילי שיך לזה גם ,טעם הלכה, ירי' נדרים סוף פרק ט' (ע' לקמן ערך ,קלם); מדרש שמואל כיה ס' א'.

טעם במובן יסוד העניין נמצא בלשונות אלה: כולן מורים מטעם אחד, ירו' ריה אה ב' 3). טעם אחר יש באשה, ירו' כתוב' 30 ג'. וטעם גדול יש בדבר, שמיר ל' ג', בזר א' ס' טז, ויקיר ל"ו ס' א': אלו מביאין טעם לדבריהן וא' מ' ט' ל'.—תנחו' חקת ריש ס' בירי: לך אני מגלה טעמה של פרה 4). בארמית: טעמא דמילתא 5), לביאיר מלת ,שירו, מא ד' יב 6), שהשיר א' א', קרוב לסוף; ואמר טעמא, ירו' שביעית 37 א'; ואיתמר טעמא, שם 37 ב'; מעש 55 א'.

דוגמאות לרבים: במיבנים שכבר נוסדו בערכי המדרש של התנאים (ע' 46) ישלם: א. אני אגלה לך טעמי תורה, פסיק' 39 א' (פסיק' ר' 64 א'); והוא מגלה לך טעמי צוה, פסיק' 97 ב'; ודורש טעמי תורה ברבים, תנחו' תצוה ס' ט'. — ב. יד ימין אני כותב ומראה בה טעמי תורה, שיט ליה ס' ב'; אינים בהם אני שומע טעמי תורה, שם.— ג. שהשיר ד' סוף יא: הפסוק הזה אתה דורש אותו ומוצא בו כמה טעמים טובים; פסיק' 34 ב'; כל פסוק יפסוק יש בו ב' טעמים; שהשיר א' א', קרוב לסוף: אלף וחמשה טעמים על כל דבר (השוה פסיק' ר' 60 ב'; ב. ערוי' בא סוף ב'). — בארמית (גם לא באחד משלשת המיבנים הנאמרים לעיל): באיש דאית ביה (ליה) תרין טעמין והוא מתוב חד מנהון, ירו' כלאים 27 ד'; פסחים 33 ב'; נזיר 44 א' (השוה ירו' תענ' 68 א': על שהשיבו טעם בדבים). ירי' פאה 20 ד': יהוא אמר טעמין והוא אמר טעמין והוא סתר.

ראוי להשומת לב שבתנחומא לא נמצא כלל הערך ,טעם. מה שבתנחו' ב' ברי' ריש ס' כ"ו נאמר: מאי טעמייהו ד..., הובא שם מבבלי יבמ' סיא ב'.

0 בבבלי המובן של ,טעם, היא ראיה מהכתוב, כמי שהובא למעלה בסיג תשע. הדוגמאות לזה באי בטעם תמיד רק בשאלה ,מאי טעמא דר'...'. ברכ' ג' ב': מש דר' נתן דכתוב...; שם: מש דר' נמלאל דכתיב...; שם י"ג א': מש רבי אמי קרא... יבמן מאי טעמייהו אמר קרא...; נזיר מ"ו א': מאי טעמייהו דרבנן כתיב הכא... (ע' גיב נזה

---

1) ע' ג'כ ירו' דסאי 26 ב': לא כטעמיה דהדין טעמיה דהדין; ירו' פסחים 34 ג': טעמא דהן תניא. 2) ע' אג' אמוראי איי ח'ג 480. 3) השוה שהשיר ו' ס', קרוב לראש; וכולן דורשין מטעם אחד. 4) השוה ב' שבת פ'ג סוף א' ערכי; ולא נתגלה טעמה (של משנה זו). 5) השוה: מעמו של דבר (של התנאים). ביר ל"ם ס' ס'. 6) הכוני במלת ,שירו, סופר, לפי הבאור הזה, על ,משל, שבא קודם.

רות ר' א' ריש א'. — ומה טעם. ירו' ברכ' 4 א' (מתנאים); 8 ב'; 8 ד' י"ט; פאה 16 א'; שביעית 36 ג'. — פסיק' 144 ב'; 145 א'; 167 א'; קה"ר א' ט"ו קרוב לסוף; נ' סוף כ'; תנחו' ב' תצא 8 1). — בארמית: מאי טעמא. ירו' ברכ' 2 ג'; 9 א'. — ב"ר ט"ז ס' ד'; כ"ו ס' ה'; ל"ב ס' ו'; ויק"ר כ"ב ס' י'; ב"ג ס' ח'; ס' י"ג; ל"א ס' ט'; שהש"ר ז' י'; איכה ר' ב' ג'; נ' מ"ט; קה"ר ד' י"ו; ו' י"ב; ח' ריש י"ו; פסיק' ר' 76 א'; 121 א'.— ומאי טעמא, פסיק' 27 א'; קה"ר א' י"ב קרוב לסוף. — מה טעמא. ירו' ברכ' 14 ג'; 14 ד'; פאה 16 א'; 21 ב'; כלאים 32 ב'; שבועות 35 ג'; תרומות 32 ד'; שבת 3 א'; סוכה נ"ד ג'; ר"ה 57 א'; תענית 64 א'; פסיק' 13 ב'; ויק"ר ז' ס' ג'; קה"ר ט' ריש ט'. — ומה טעמא. ירו' ברכ' 14 א'; פאה 16 א'. — מאי טעמא. ויק"ר כ"ט ג'. — ומאי טעמא. ב"ר ריש פ"ט; פסיק' 121 א'. — מאי טעמיה 2): ב"ר כ"ב ס' ו'; כ"ד ס' ה'; כ"ד ז'; כ"ו בסוף; כ"ח ס' ד'; מ"ו, סוף ס' ב'; ס"ד ס' ד'; ס"ה ס' ב'; ס"ח ס' י"א.—מה טעמיה. ב"ר כ' י'; מ"ט א'; פסיק' ר' 118 ב' (במקום טעמיהו צ"ל טעמיה).—ומה טעמיה. ב"ר צ"ח ס' י'; מדרש שמואל א' ס' א' וב'; ב' י'; ה' ס' ד'; פסיקתא ר' 76 א'. בכל הדוגמאות שהבאתי עד הנה באה אחר השאלה הראויה מהכתוב בלי כל אמצעי. יהכתוב בעצמו מסיק להיכיה את המבוקש. אי מה שייתר תדיר, שאל הכתוב באה הוספה המבארת איך מובח משם הענין המבוקש. לעתים יותר רחוקות אנו מוצאים את הלשון „מה טעם כתיב, שהכוונה היא אמנם גיב הוכחה מהכתיב, פסיקתא 25 א'; מה טעמיה דכתיב, ב"ר י' ס' י'; 3). ימה טעם דכתיב, אסתר ר' א' י' ב.- מ"ט שנאמר, פסיק' 48 ב'; 49 א', ב'; 64 ב'; ויק"ר כ"ב ס' ט'; כ"ב ס' י'; רות ר' א' א'; קה"ר א' ט'; 4). בויק"ר ט"ו ס' ח' באה השאלה אחר מאמרי של ר' אחא: מאי טעמא. יהתשובה מתחילה: דאמר ר' אחא. עיד צריך להעיר כי לא תמיד באי הסיפחאית השנית של השאלה „מה טעם' במקור הראשון; כי מיברחים אני להחליט שבהרבה מקומות באי באשמת המעתיקים שטעו בפתיחן ראשי התיבות „מ"ט'. — ביחיד אני ריאים בב"ר א' ס' ב' 5). שם בא „מה טעם' במובן „מפני מה'; וכן בבראשית רבה כ"ו ס' ב'. השוה גם כן ירו' ברכית 4 ב', בסוף העמיר: מה טעם אמרי. התשובה במקרים באלה אינה באה מאיזה כתיב מכתבי הקדש. לפעמים נזכר בתוך השאלה שם הדגיש 6). ביחיד נמצא בזה בירושלמי. הלשון אז הוא: מה (מאי) טעמא (טעמיה) דר'..., דמאי 25 ב'; שביעית 39 א'; תרומות 40 ג'; 42 ד'; 44 ד'; שבת 11 ד'; פסחים 34 ג' 7). בפסיק' ר' באה השאלה בעברית: מה טעמו של ר'... כך הוא גם במקום שאין הלשון בא בדרך שאלה, אלא בדרך החלטה. פסיק' 10 א' (ר' ל"ו): טעמא דר' חמא בר חנינא; ב"ר ז' ס' ג': טעמיה דר' אבהו; עוד בב"ר סוף מ"א; ס' ס' ה'; פסיק' 3 ב'; 142 א'; מהתלמוד הירושלמי: ברכות 4 ב'; פאה 20 א'; דמאי 24 ד'; כלאים 28 ד'; 31 ג'; חלה 57 ב'; 58 ב'; שבת 9 ד'; 17 א'. ירו' ברכות 2 ד': חד אמר טעמיה דרבי וחרינא אמר

---

1) דוגמאות משו"ת: י"ח ס' י"ב; כ"ב סוף ל"א; כ"ו סוף ס' ז'; נ"ג ס' ב'; פ"א ס' ח'; ק"ד ס' כ"ו. וכן מפסיק' ר': 67 א'; 80 ב'; 87 א'; 165 ב'. 2) הכנוי „טעמיה' מוסב על הדוגמא. ולפיכך השואל הוא לא הדורש אלא עורך המדרש או המקור של 15. אפשר גיכ לומר שהכנוי מוסב על דבר, כמו בעברית „טעמו של דבר'. 3) ע' הנוסחאות אצל מהעאדאר ע' 47 שורה 3.
4) ע' גיכ ב"ר ח' א' והנוסחאות לזה אצל מהעאדאר 56 ש' 9. 5) הוצ' מהעאדאר ע' 4 ש' 12.
6) ע' לע"ל הע' 2. 7) בורוש' פאה 17 ב' לא בא בתוב בתור תשובה על השאלה, וכן 16 ג' 49, 72; דמאי 24 א'.

בן פדת, לישעי' כ"ג ה', בי"ר סוף ס"א וכמקורות המקבילים 1). — פסיק' 48 ד', לבר' י"ח א': ישב כתי' חסר ויו"ן. — תנחו' ב' נח 17, למ"א ו' ל"ח: בירח בול — חסר מ"ם (כלומר בול הוא מן מכול). — בשמיש לחשבון בא "חסר" בניגוד ל"יתיר". שהש"ר ב' ד': כללי של חזקיה בני של ר' חייא: כל מקום שנאמר בעשרים, כשלשים וכו' או חסר או יתר (כלומר מספר עגול). ע' ג"כ רות ר' א' ה', ששם השתמש בכלל זה. ירו' ר"ה 46 א': בכלל חסרים וכפרט יתרים 2).

חשב. פָּעַל. ירו' חגי' 79 ד', א"ר הונא, על מאמרו של קדמון אחד, שבספרי שלשת הנביאים האחרונים נמצא תשעים ושלש פעם שם ה': חישבתים ואינן אלא פ"ג.

0 פָּעַל. מגי' י' סוף ב': חשיב. ב"ב קי"ח סוף ב': קרא מאי קחשיב; חולין מ"כ סוף ב': חשבינהו בחד (חשב שניהם כאחד); נזיר כ"א א' ועוד: תנא כי ריבלא ליחשב וליזיל (וכי התנא צריך ברובל לקרוא בשם את מיני הסחורה שלו)?

חֶשְׁבּוֹן. = מספר. ירו' ר"ה 56 ב', מד' שמואל כ"ו פ' ה', לש"ב ה' ה', ביחס למ"א ב' מ"ב: חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט. ב"ר ל"ט פ' ו', עה"כ בר' י"א ל"ב: לענין החשבון. תנחו' ב' לֶךְ לְךָ כ': וחשבון איתיתי (של השם אברם) רמ"ג. שה"ש צ' י"ג, ע"ר בי"ת רבתי שבמלת בראשית: בית שהוא גדולה כשני בתין מצטרפה לח' ארבעה.

חוּשְׁבָּנָא. (בעברית: חשבון). ירו' ברכ' 5 א': חישבניה דהדין כחושבניה דהדין (שמית המשיח צמח ומחם שוים בגימטריא). יבן באיכה ר' א' ט"ז (מעשה בדוא). אסתר ר' ג' י"א: הכסף בני' מאה ושתים וחמש כמו "העץ" — חושבניה דדין כחושבניה דדין.

0 נדר' ל"ב סוף א': דחושבניה הכי הוי (אליעזר = ש"ח, בר' י"ד י"ד); שם, לבר' כ"ו ה': עקב — חושבניה מאה ושבעין ותרין; שם ל"ב ב': השטן בחושבניה תלת מאה ושתין וארבעא.

חתם. נמר, לרפך מן פתח (ע' ערך "פתח"). קה"ר ג' י"ד: שני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה (והם משלי וקהלת). ויק"ר ד' קרוב לסוף: מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ילא חתם בהם הללויה 3). — פסיק' קט"ו א' (ר' אלעזר בן פרתא): כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות. השוה ירו' ברכ' 8 ד' כ"ח; להלן ערך "סים".

מלה חתומה. ע' ערך "סים".

ט.

טַעַם. יסוד, סכה (בעברית ובארמית). במדרש שאחרי תקופת התנאים הוא במובן ראיה מהכתוב לאיזה ענין. בצורה תמידית באה השאלה מה־טעם שאפשר למצאה בכל מקום. דוגמאות מהירושלמי: ברכות 3 ד'; 9 א'; 14 א'; 14 ג'; פאה 15 ד'; 16 ב' (טש פעמים); 17 א'; דמאי 24 ד'; שבועות 36 ב'. — ב"ר י"א פ' ב'; מ"ח פ' ז'; פ"ז א'; פ"ח א'. — ויק"ר א' פ' ה'; ח' סוף ג'; סוף ל"א; ל"ה סוף ז'. — פסיק' 143 א'. — שהש"ר א' ג' קרוב לסוף; א' ט"ז קרוב לסוף; ד' ו'; ד' ח'; ד' י"ב; ה' א'; ח' י' קרוב לסוף. — איכה ר' א' ריש ה'; א' סוף י"ג. — קה"ר א' סוף י"ב; ט' י"ב קרוב לסוף. —

---

1) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 87 הע' 2. 2) עין נ"כ פרנסדורף ע' 5. 3) במקור הקדום היה ק"כ, כלומר מן א' עד ק"ג, ואחרי שמוטר א' וב' נחשב לאחד יוצא שהם ק"כ. (ע' ברכות ס' א') ומזה נשתכש לק"כ ואחר כך למאה ועשרים. הללויה הראשון בא בסוף מזמור ק"ד.

לראש: תא חמי מה כתים תמן, — חמי מה אמר, ירו' מעיש 56 א'. — חמון מה אתין אמרין, ירו' פסח' 28 א'. — את חמי, ע' לעיל ע' אמרי ס' ב'.

חמר, פעל: הִכְבֵּד, חַזֵּק את האוחרה. ירו' שקלים 50 ג', ע"ז 41 ד': כשירד רב בכלה, חתנון מקולין וחמר עליין (ראה איזה מקולים באיי הכר מציה יהחמיר עליהם), ירו' מויק 82 ג': הן דהונין כברין דו מיקל לה חמר; ירו' נדרים 37 ג', סוף פרק ב': המיחך מיקל וחמרית עליך; ירו' שבת 12 ד', פסחי 36 ב': [א]קלת וחמרת; ירו' דמאי 22 א' ד': דהיא מחמרה על גרמה.

0 אַפעל. מנחדרין נ"א א': אחמיר בהו רחמנא בכהני (ביחס לבהנים החמירה התורה); ע"ז מ"ט א': אחמורי מחמרי; נדה ס"ו א': היכא דאחמור אחמור, היכא דלא אחמיר לא אחמור; יבמות פ"ח א': לא ליחמר ולא ליקל.

חֲמוּר, =חָבֵד, להפך מן קַל. שמיר א' ס' ט"ז: הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה; במלות הללו מתחיל ר' לוי הערתי לשמות א' י"ח, שבהצלת הילדים ע"י המילדות העבריות הוא רואה גם יותר גדול ממה שנאמר שם קודם. — קדיר א' ד', לדברים ליב ל"ט: מי שאומר את החמורה היא אומר את הקלה, אני אמית ואחיה — הרי חמורה, וכל שכן מחצתי ואני ארפא — שהיא קלה מזמנה.

0 חֲמִיר, (=בעברית חָמוּר). שבועות ל"ט א': משום דחמירה (עיד הדבור השלישי של ' הדברות), חולין י' א': חמירה שבנותא מאיסורא; נזה ג' ב': דיני נפשות דחמירי[1].

חסר, פעל (חֲסַר את אחת מהתיבה). פסיק' ציה ב', שמיר ל"א קדוב למוף: דכתיב יי' (בשם עברין, בר' ב' ג' ט'), שבמקומות אדיים כתיב מלא יי'[2]). בבור ניח ס' ו': חסרתו התורה יי'.

0 פַּעַל. הלשון ,חסורי מתניתא והכי קתני בא להגיד שהמשנה צריכה השלמה בשבילו שתהיה מובנה. אחז באה המשנה עם ההוספה. ע' ברכות ט"ז ב', מ"א א', שבת כ"א א', ביצה כ"ד א', נזיר י"א א', בכורות ל"ט א'.

חָסֵר. לא חסר המקרא כלום, תנחו' ב' וישב ס' י"ז; הוא מביא שם ראיה לבאור המלה ,לוי (בר' ל"ח י"ח): שילדה מלכים כיוצא בו, כי המקרא לא היה חסר כלום אם גם לא היה כתוב ,לוי, ועל ברחך בא ,לוי לדרוש, — ויקר כ"ג ס' י"א: כלום המקרא חסר; רות ר' ג' י"ג: כלום קרייא חסר 3), לבר' ל"ט ט'. — תנחו' ב' נשא ס' כ"ה: יאפילי במקומה אינה חסרה כלום, לכמדבר ו' א' 4). — בארמית: מן אתרה לא חסרה כלום, ירו' שבת 9 ב', הערת רבנן דקיסרין 5,אלה הדברים, שמות ל"ה א' 5), שגם אם לא היה כתוב ,הדברים' לא היה המקרא לבאורה חסר בלום. — בהערות המסירה לאיה מלים כתיב לפעמים ,דכר יפעמים מלא. אילם נמצא במקום מלא גם ,שָׁלֵם, ירו' כתיב' 27 ד': נער חסר כתיב בפרשה, לדב' כ"ג, י"ג — כ"ט; שם שורה ס"ח: נערה אחת שלמה כתובה בפרשה, והוא בפסוק י"ט. — דוגמאות: שהשיר ב' ט"ז, שמיר כ"ב ס' א', לשהיש ב' ט"ז: שעלים קדמאה מלא תניא חסר 6); תנחו' ב' בר' כ' י"ח: כל תולדות שבתירה הכרין חוץ משנים שהן מלאין, בר' ב' ד' ורות ד' י"ח; השוה בור י"ב ס' ו': מפני מה אינון חסרין, — צור מלא, צר חסר, בכלל שיכר ר"א

---

1) מהירושלמי: המירתא דרב, ע"ז 41 ד'. 2) תנחומא ב' ראה ס' ד': הסרו וי"ו.
3) בב"ר פ"ז כ' ה': ולא שבק קריא כלום. 4) ע' אב' אמוראי א"י ח"א 302, 2. 5) ע' שם ח"ב 122, 2. 6) אמנם המסורה לאותו פסוק מעידה ש'שָׁלֵם' תמיד הכר מלבד בשני מקומות: שופטים ט"ו ד' ואיכה ד' י"ח; אל המקומות האחרונים מעידה המסורה: ב' כל (כלומר שנים מלאים.

היחידי שישראל נקראי בשם ציון); ירו' עז 39 א' (לישעי' ו' ו') 1); ביר עיח סי' יד, ר' אבהו, לברי' לג יד 2); שם פה סי' ו, לברי' לח יד; שם ק סי' ו, רשבץ, לברי' נ' י'; ויק"ר כג סי' י', רשב"ל, לשופטים ד' יח; פסיקתא 4 א', תנחומא כ' פקודי סי' ח', ר' יצחק, לשה"ש ג' יא; פסיקתא 34 ב'; קהי"ר ז' כג; פסיק ר' 60 א', רשבץ, למ"א ה' יב 3); קהי"ר ז' כג, פסיק' ר' 82 ב', בר קפרא, לישעי' ח' ו'.

0 שמ"ל משתמש בלשון זה למטרה אחרת, יבמ' קה א', ששם נשתבש מן חיורתי או חיורנו ל"חוורני".

חַיְילָא. בת, בלומר ראיה. חיליה דר'... מן הדא, ירו' עירו' 23 ג'; וכן מעשרות 49 ב', פסח' 29 א', קדו' 66 א', סנהדרין 22 ד', פסח' 32 א': ר' יוסה נסיב חיליה מן תרין טעמוי דריו"ח.

חלַק. פע"ל. ויחורנא מחלף (יהשני מחליף) את המסרת של שמו"ל שנמסרה על ידי רב הונא ורב יהודה, ירו' שבת 7 ב'. — ואית דמחלפין (יש שמוסרין את הדבר להפך), ירו' שבת 10 ג'; וכן ירו' מו"ק 83 ג'; ואית דמחלפין לה, פסיק' 46 א'. — חלה 59 ב' (למחלקת בין רשב"ל וכין ריו"ח): ר' חייא בר אבא מחליף שמועתא; יבמ' 2 ג': ר' אמי מחליף שמועתא. — בעברית: ויש מחלפין, ביר כ' סי' י', עי"ד הפירוש מהו קוץ ומהו דרדר 4); שם ל"א סי' יא, לברי' ו' טז.

הפע"ל. מחילופי אותיות. שהשי"ר ה' יא: אם תחליף ריש בדלית (במלת אחר, שמות ל"ד יד), אם תחליף חית להא (במלת יחלל, ויקרא כ"ב ב'): איתי הדבר בוחכיתי', ישעיה ח' יז ועוד.

התפע"ל. שוט צ' סי' יג, עי"ר הנימטריא של המלה בראשית: א' דבראשית מתחלף עם ל' דאלכ"ם הרי שלשים, י' מתחלף עם מ"ם דאתב"ש הרי ארבעים.

0 ביק נז ב', בימ פ' ב': כדמחלף ר' אבוה ותני (ר' אבוה מחליף את שמות התנאים החולקים שם). אתפע"ל, ערובין ע"ה ב' (רב יוסף): מריה דאברהם! רבים ברבי איחלף לי.

ע' נ"כ עוד ערך "שָׁטָה" 5).

חמי. (חמא) = ראה. בירושלמי בא הלשון "מה (ומה) חמית למימר" באותו המיבן שבבבלי "מאי חזית" (ע' לעי"ל ע' "חוא). השאלה שבה בא הלשון הזה רגילה להתחיל במלת "בעי". ע' ברכ' 2 ג'; שביעית ריש פרק ח' (37 ד', ר' אבון בר חייא); מעשרות 49 ד' (ר' יודן); בבורים 64 ד' 6); ערובין 22 ב' (ר' יוסי); פסחים 31 ד' (ר' ירמי'); שם 35 א'; נטין 50 ב'; סנה' 20 א'; שבועות 33 א' (ר' זעירא); שם שורה נ"ד; נדה 49 א'. — הצוי בא בירושלמי בקשר עם איתא (אתא) חמי, שזהו כמו בעברית "בוא וראה" (ע' לעי"ל ע' "בוא"). ע' ריש ברכ' 2 א'; ריש דמאי 21 ג'; פאה 17 ד'; שביעית 33 ב'; שם שורה 70; חלה 58 א' ט'; ערו' 24 ג'; שם 25 א'; פסח' 23 ג'; שם 34 ד'; ר"ה 59 א'; תענית 64 ג'; מגילה 70 א'; נזיר 57 ד'; שבועות 36 ב' 7). חמי מה כתיב (ראה מה שכתוב), ירו' סנה' סוף פרק ב', 20 ד'; שהשי"ר א' ו' קרוב

---

1) ע' אב' אמוראי א' ח'ג 524 הע' 6. 2) השוה תנחו' ב' תרומה סי' ז' והמקורות המקבילים שנסמנו שם ע"י בובר. 3) ע' שהשי"ר א' א': חורנו על כל ספר משלי... 4) ילקוט (ח"א ל"ב); ואית דמחלפין; ע' נ"כ ביר יח סי' א'. 5) ע"ד "חלוף" ע' לעי"ל ח"א ע' "חלוף" לסרמיולוגיה של המסרת ע' פרנסדורף ע' 5. 6) ומזה במדרש שמו"ל כ"ג סי' י"ג, שו"ם כ"ו סי' ו'. 7) ע' פרנק פבוא 14 א'.

לישעיה ח' י"ט ולהלן: וכי יאמרו אליכם... יחברו... במעי הכתובים שר' יהודה הנשיא היה בוכה בקראו אותם 1) הוא משתמש בארמית: וַחֲבַרְיָה, ויקיר כ"ז ס' ו', חמש פעמים 2).

חדש. פּעל–חִדֵּשׁ. שהש"ר ו' ד': שמא נביא אחד עמד וחידש את ההלכה. רות ר' ב' ד': ואין נביא רשאי לחדש דבר עיד מעתה. בנתפעל: נתחדשה הלכה, רות ר' ב' ה'; שם ד' א'; ד' ה'; ירו' שבת 9 ג'.

0 שבת קל"ה א' וכ': נתנה תורה ונתחדשה הלכה.

חִדּוּשׁ. שם היוצא מהפעל הקודם. ירוש' סוף נזיר, בנה' 27 א', לשמות כ"א י"ט, (ריש לקיש): הדיוט מקרא הוא שיתן (כלומר דבר שאין לי יסוד במקרא). ירו' פאה 16 ג'; והרי הוא בחידושו. כלומר המדה היא של הי"ג מדות דרבי הוא דבר חדש שעל ידי למדים מהכתוב דברים חדשים. ירו' תרומות 44 ג', לויק' כ"ב י"ט: לחידושי יצא המוציא שם רע דבר שהוא ייצא בחידושי (צ"ל לחידוש) אין למידין ממני (השוה ירו' כתוב' 27 א'); ירו' סוטה 18 ג', לכמר' ה' י"ב: סוטה לחדושה יצאת ודבר שהוא יוצא לחידושו אין למידין ממנו. ע' ג"כ ירו' פסח' 31 ד', נזיר 51 ג'.

0 חדוש הוא שחידשה תורה בקנם, כתו' ל"ד ב', ל"ה ב', ל"ח א'; חידוש הוא שחידשה תורה בנזיר, נדר' ד' א'; שאני מוציא שם רע דחידוש הוא, כתו' מ"ה א'; סנה' כ"ז א': ער דומם חידוש הוא; חולין ק"ח א': בשר בחלב חידוש הוא; תמורה י"ג ב': משום דהוה דבר הבא לידון ברבר החדש ואין בי אלא חידוש; חולין צ"ח ב': חדוש הוא ומחדוש לא גמרינן.

0 **חדת.** פּעל (=חִדֵּשׁ). כתו' מ"ה א': חדית רחמנא, לא חדית רחמנא.

0 **חוא.** (חוי), פּעל: ראה; הלשון: חזקן א'... (נראה אם...) בא במקום שרוצה האומר לבחון את ההלכה יאחוב להחליט: נטען ע"ז ב' (רב יוסף); ב"ק 117 ב' (רב אשי); ב"מ ק"ד ב' (רב אשי); חולין מ"ח סוף ב' 3). — נחזי אנן, ע' ברכ' כ"ז א' (רב חסדא); סוכה י"ב א' (ר' ירמיה); נטען מ"ד ב' (רב יוסף); קדו' נ"ג ב' (ר' ירמיה); ב"ק נ"א ב' (רב אשי); ערכין כ"ט ב' (רב יוסף). — ברכ' מ"ט ב' (רב נחמן): מניה דמר שמואל לא שמיע לי אלא נחזי אנן. ב"מ ח' ב', אבי איתר לרבי רב יוסף על מאמרי של שמואל: ומנין בניאן אמרת לן נחזי אנן ילא אמרת לן משמיה דרב יהודה. — מאי חזית (בעברית מה ראית), בלשון זה שואל למה בחר בדעה זו ילא באחרת. מאי חזית דסמכת אהא סמיך אהא (מה ראית שאתה סומך על זה תסמוך על ההוא): מני י"ז ב'. וכן ביבמות פ"ג ב'; שם צ"ד א': מאי חזית דסמכית אהני סמוך אהני; קדו' ב' א': מאי חזית דדרשינהו לקולא נדרשינהו לחומרא; ב"מ נ"ה א': מאי חזית דמדמית ליה לסוף הקדש, נדמייה לתחלת הקדש; ערכין ל' א': מאי חזית דקנסינן ליה לליקח נקנסיה למוכר; תמורה י"ב ב', ע' ערך „דוקא". ע' ג"כ ערך „הפך". צריך ג"כ להביא כאן תשובתי של רבא על השאלה אם המלכות מצוה להרוג איש ואם לאו ירגי איתי: מאי חזית דרמך דירך סימק טפי דילמא דמא דהאי גברי סימק טפי. כאן צריך להיסוף במחשבה אחרי „מאי חזית" את המלה „למימר".

חזר. פּעל. הלשון חזרנו על כל המקרא ולא מצינו... נמצא בירו' תענית 68 א', מנ' 74 ב', פסיק' 140 ב' (ר' חנינא בר פפא, לישעי' נ"א ט"ז, ששם הוא המקום

1) ע' אנ' התנ' ח"ב (בורמנית) 467. אנ' אמוראי א"י ח"ג 569. 2) השוה הדא מכש חברתיה, לקמן ערך „כש". ע' ג"כ פרנסדורף ע' ס. 3) הגירסא הנכונה היא חזינן, לא חוינא.

בדוגמאות שבאלה מתקשרים שלשה פסוקים משלשה ספרים שונים (אחד מהתורה, שני מהנביאים, שלישי מהכתובים) 1). ע' ג"כ שמויר כוס ס' ט' 25' ב', מקושר עם עמוס ג' ח' וירמיה י' ז': אנכי ה' אלהיך, והחזר אריה שאג... וזהו דכתיב מי לא יראך. – בשוש ובאגדת בראשית הלשון הוא תמיד ,וזהו שאמר הכתוב.

בפסיקתא נמצא הרבה פעמים הלשון: ' וה... דכתיב ביה... בדרשת כתוב אחד ע' כמיכות לפסוק אחר. ע' הדרשה לישעי' ב' ט' בפתיחתו דר' יוחנן (דף 11 ב'): וישח אדם זה ישראל דכתיב בהן (יהושע ל"ד ל"א): אדם אתם... וישפל איש זה משה דכתיב בזה: והאיש משה (במד' י"ב ג'). ע' עוד פסיק' 55 ב', 78 ב', 166 א', 168 א' ובי, 184 א', 185 ב'. במקום ,דכתיב' בא פעם (78 ב') שכתוב.

0 **זאת.** ב,זאת אומרת' משתמשים האמוראים כלימודם דבר מתוך דבר הלכה של התנאים. ע' ברכ' ב' ב' (רבינא); שבת קנ"ב ב' (רב הסדא); פסח' י"ט ב' (רב אשי); שם ל"ח ב' (ריש לקיש); שם קי"ד ריש ב' (הנ"ל); ביצה ל' א' (רב כהנא); ר"ה כ"ב א' (ר' מנסיא); שם כ"ח א' (רבה); כתוב' י"א ב' (רב ששת); נזיר מ"ז ב' (רב אדא בר אהבה) 2); ב"ק ל"ג ב' (רב הונא בר יהושע); ב"מ צ"א א' (מרי בר כהנא); ב"ב כ"ג ריש א' (עבי בר נתן); שם ס"ג א' (ריש לקיש); שם קמ"ט ב' (רפרם); חולין י"ב ב' (רבא); נדה נ"ד א' (רב אדא בר יצחק). – בארמית בא הלשון ,עָדָא אֲמָרָה', ע' ב"מ ס' א' (ר' אלעזר); בכור' מ"ח ב' (ר' יוסי בר אבין).

וְגוֹ'. תנחו' ב' ויחי ס' י"ג: ומשה ויהוש שכתבו של לוי בגנד מלכות יון (יון הוא המלכה השלישית, ושבט לוי שמעני יצאו החשמונאים הוא השבט השלישי). שם: ויעקב ויהוש לבנימין בגנד מלכות מדי (מדי הוא הדוב, דניאל ו' ה', ובנימין הזאב, כדי מיט כ"ז).

התפעל: שמויר טוב ס' ו', ל,הן, במד' כ"ג: כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללי (בבדיר האיתיות. ע"פ אגב' נשארה בתעני דראשון של האלפא ביתא האית ה' ובשני האות נ' בלי ווב) 3).

וכו'. הפעיל. ויקר ס' ס' ח': בד' מקומות מובר מיתתן של בני אהרן ובכולן מובר סיהתן (הנושא הוא הכתוב); שם ל"א ס' ד': הקבה מובר בתורתו נ' פעמים מי מריבה; שם כ' ס' י"ב: ולמה מובר מיתתן ביוהכפ, לויקרא ט"ז א'; שם ל"ו ס' ה': ולמה הוא מובר זכות אבות ומובר זכות הארץ עמהם, לויק' ב"ו מ"ב. – שהשיר א' ו': עומד בהמשק ומובר עדועד, לישעי' י"ז נ'. – נפעל. תנחו' חקת ס' י"ח, לבמד' ב"א י"ז, ומפני מה לא נובר משה שם.

ומר. פעל. שוט ה' ס' א': אמר דוד הואיל וכן אני מומר על שתיהן.

ה.

חָבֵר. הצלע האחת של הכתוב ביחס לצלע האחרת. ירו' פאה 17 א', לקהלת א' י': משיבי חברו ואומר לו; ובמקום זה בויקר ב"ב א' הלשון הוא: חברו משיב עליו; ובקהיר לאותו פסוק: והרי חברו מוכיח עליו 4). – הכתוב הכמוך. ויקר ט"ז ס' ב',

---

1) ע' כאן ח"א, ע' ,הדו'. 2) ע' ב"ק ל"ג ב'. שם הלשון זאת אומרת (ר' חייא בר אבא) הוא הוספה מאוחרת. ע' דס שם. 3) ע"ז י"ז, יש שכתבתיה. ע' פיוסדירת ע' 4 *).
4) בבור' ט"ז ס' ב' מסתמש בלשון הכתוב (איוב ל"ד ל"ז): יוסי עליו רבי במקום ,דברי מוכיח עליו'. שבולה הוא אבן מוכה מוכיח עליו חברו (השם הכסוך 5) ואבן חשחם. ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 68.

---

*) ע' במד' ר' ב' ס' א': בית מקומות משה ואהרן מעונין (כלומר נוכרו ביחד).—התרגם.

מביא את הפסוק שיש בו איזו זרות ולפניו הכתוב ,דאת אמרי, איכה ר' ד' א', לדהיב ליה ליד: וכי בכמה קברות נקבר, דאת אמר בקברות אבותיו? אלא... ע' ג'כ פתיח' כ'ג, לדהיב כיד ב'; שם ריש פתיח' ח' (שאתה אומר), לירמי' ט' י'ח: ויקיר כ' סי' י', לשמות כיד י'א; שם נ' סי' ו', לתה' קל'ג ב'; שם א' סי' ד', לבר' י'ד טו'ז (דכתוב).— השאלה באה לפעמים עם ראיה מכתוב אחר. ויקיר י'ח סי' נ', לדב' ה' כ': וכי יש חשך למעלה והכתוב (דניאל ב' כ'ב): ונהורא עמה שרא? אלא... ע' שם ל' סי' י'ג, לויק' כיד ב'; שהשיר א' ב'; שם ח' ו'; תנחו' בהעלותך סי' כ'ז, לבמד' י'א ט'ז, משמות כיד ט'; תנחומא ב' נח סוף סי' י'ט; אסתר ר' ו' א'; פסיק' ר' 117 א', ראיה לשאלה באה לפעמים לא מן הכתוב י'א; באר שם לדייק השאלה העלה ,ולא, תנחו' ב' אמור סי' ל', לויק' כ'ג מ'; וכי ראשון הוא ולא חמשה עשר הוא? אלא... ע' ג'כ תנחו' ב' ויתי סי' ט'ז; ויקר א' א'; שם כ'ט סי' ו'; שם ל'ד סי' ח'.

0 שבת ד' א' (רב אש'): וכי אומרים... אלא...

וְלֹא, הלשון ,ולא עוד אֶלָּא' בא קודם שמביא את הכתוב המורה על מדרגה יותר נבוהה מזו שלפניה. ויקר ד' סי' נ', למשלי י'ט ב': ולא עוד אלא ואין ברגלים חוטא... לפעמים העליה ממדרגה למדרגה מתבטאה בלשון שכוח: שם כ'ח סי' נ', לויקרא כ'ג י': אין לי אלא עומר אחד מכולכם ולא עוד אלא של שעורים. ע' ג'כ ויקר ב' (סוף סי' ו'); נ' סי' ו'; ח' סוף סי' ד'; י'ח סי' ב'; שהשיר בפתיחתא פעמים אחדות; שם ב' ד'; רות ר' נ' ז'; איכה ר' א'א' (שרתו); אסתר ר' א' כ'ב; נ' ט'; תנחו' ב' נח סי' י'; וירא כ'ז; תצוה ו' 1).

ו.

זֶה, הלשון שמובא בראש הערך הארמי קָטָא — הרא הוא דכתיב — מקביל אל הלשון העברית ,זה (זה הוא, וזה) שאמר הכתוב, שבא לקשר את הכתוב שנדרש בפתיחתא עם הכתוב של פרשת השבוע, מה שנמצא תדיר בויקר, בפסיק' וביחוד בתנחומא. ויקר ב' סי' א'; שם ד' סי' א'; ה' סי' א'; ז' סי' א'; ח' סי' ב'; ט' סי' א'; י' (א', ד'); י'א סי' ה'; י'ח סי' נ'; י'ט סי' א' וה'; כ'א סי' ה'. — פסיק' 1 ב', 29 ב', 76 א', 76 ב', 105 א', 105 ב', 176 א', 186 ב'. — תנחו' ב' בר' סימנו: ד', ה', י'ג, ט', כ'ב, כ'ג, כ'ח, ל'ה, ל'ו, מ'ו, מ'ח, נ'ו, נ'ח, נ'ט, נ'ט, נ'ט

הָתָם. — שם. מורה על פסוק אחר נגד הפסיק שעליו מדובר כאן. ע' הערכים ,הכא' ו,כאן'.

ו.

וַדַּאי. (יודאי). ברור. המלה ,ודאי', כשהיא באה אחר איזה בטוי לקוח מהכתוב, או פירושה שהדבר הוא כפשוטו. ב"ר ט"ז ס' ב', לבר' ב' י"א: הוהב וודאי; שם מ"ה ס' ט', לבר' ט"ז י"ב: פרא אדם ו'; שם פ"ז ס' ז', לבר' ל"ט י"א: לעשות מלאכתו ודאי; פסיק' 27 א', לדבר' כ"ה י"ח: קראך ו'; שם 123 ב', לרות ב' י"א: אביך ואמך ו'; ויק"ר ל"ד ס' ח', רות ר' ב' י"ד, לרות ב' י"ד: בצר הקוצרים ו'; תנחו' ב' בחקתי ס' ז', עה"כ בר' כ"ב י"ב: אשר לא צויתי את אברהם לשחוט את בנו ו'; ויק"ר כ' ס' י', לשמות כ"ד י"א: אבילה ו'. — קה"ר ז' א' קרוב לסוף, לש"א כ"ה א': מיתה ו'; פסיק' ר' נ' (12 א'), לבר' מ"ח י"ד: שכל ו'. — לפעמים — ביחוד במקום שהאמור הוא משפט שלם — באה המלה ,ודאי' בראשונה. ויק"ר י"ב ס' ה', למשלי ל"א א': ודאי אמו מיבחתו; שהש"ר ב' ה' קריב לסוף, לש"א ט"ו ו': ודאי עשית חסד עם משה; תנחו' ב' מקץ ס' ד', לדני' ב' ב': ו' מכשפים; שם שמיני ס' ז', למשלי כ"ג ל"ב: ו' בנחש. בתנחו' ב' סוף פקודי קרא אחד המיחדים בראותי את ירושלים: ו' זו היא משוש כל הארץ, פסיק' ר' ריש י"ט, 94 א', אימרים החכמים, בסמכם על יחזקאל ל' ב"א: ודאי כל מי ששולח ידו בפקדונו של חברו ראוי שתישבר זרועו. ע' ג"כ פסיק' ר' כ"ה, 128 א', על שלשה הפסיקים לא תבשל גדי בחלב אמו: הראשון ודאי לאיסור בשר בחלב. בבבלי חגי' ג' א' (רב אש"), לדברים ל"א י"ב: ודאי למען ילמדו הוא. — עם בי"ת השמוש. בירו' כתוב' 29 ד' (ממקור תנאים): בודאי כך התניתי עמו. ב"ר נ"ח ס' ו', לבר' כ"ב א': נסה אותי בידאי (ממקור התנאים); שם צ"ח ס' ד', לבר' מ"ט ד': עלית בודאי (ממקור התנ"); ויק"ר ב' ס' ג', לבאיר המלה ,מדי', ירמי' ,ל"א י"ט: כי בודאי דבורי בו. פסיק' ר' כ"ח, 136 ב', ליחזקאל ל"ו כ': דבוודאי דאילו הם; שם ל"ד, 158 ב': בודאי זה מלך המשיח; שם 192 ב': בוודאי על הרשעים אמרה תורה **1)**.

וְהָוֵי. במובן מיוחד באה המלה הזאת בירוש' ר"ה, 59 ג': עשרה פסוקים של זכרונות שבתפלת מוסף של ר"ה הם ,כנגד עשרה ודויים שאמר ישעי' (א'): רחצו הזכו וגו' למדו היטב וגו" (כלומר עשרה דברים שאמר ישעי' לישראל על התשובה) **2)**.

וַהֲלֹא. ע' ערך ,הֲלֹא'.

וְכִי. מלת השאלה, שהשמוש בה נראה מתוך הדוגמאות שתבאנה לקמן, הלשון היותר קצר של השאלה המתחילה ב,וכי' הוא זו שמשוך לה בלי אמצעי באה ,אלא'. ב"ר ט' ס' ז': וכי יצר הרע טוב מאד... אלא...; שם ס' ט': וכי ניהנם טובה מאד... אלא...; שהש"ר ר' בפתיח: וכי אבנים יש בבבל... אלא... ע' ג"כ ב"ר ק' ס' ט'; ויק"ר י"ט ס' ה'; כ"ה ס' ו'; איכה ר' נ' ו'; רות ר' נ' ג'; נ' ט"ז; תנחו' ב' בהר ס' ה' **3)**.— לפעמים יש בתשובה תֵּוָה שמתחילה ב,מלמד' או ,ללמדך', ומוצאה הוא הכתוב. ויק"ר ב' ס' י', לבמד' נ' ד'; וכי לפני ה' מתו? אלא מלמד שהיה קשה... ע' ג"כ ויק"ר כ"ז ס' ו'; שהש"ר ד' ח'; רות ר' א' ס"ק א'; קה"ר ג' י"א קריב לסוף. — לפעמים השואל

1) ודאי במסורה ע' פרנסדורף ע' 4.

2) באמת יש רק תשעה דברים (בפסוק ט"ז ד' ובי"ז ה'). אולי הוא חושב ,מנגד עיני לעשירי, דעתנו עלתה שוקני בית דין שפכו דמים? אלא...

3) השוה משנה סוטה ט' ו', לדב' כ' ו'; וכי על

(42 א' 1), יג (54 א'), מ"א (172 ב'). במקום ,שהשלים' כתוב ,שקראי' בפסוקתות אלה: ו' (23 א'), מיד (82 ב'), מה שנוגע לשאר הפרשיות, ע' ערך ,עגון'. הבטוי ,השלים' מציין את ההפטרה שבה משלימין את קריאת הפרשה. ערך זה ,השלים' אין לי כל שייכות אל המלה אַשְׁלַמְתָּא (= מסרת), שבה קוראה המסורה את כפרי הגבעאים.

הִתְחִיל, מלה עיונית לבינוני פיעל. במדרשי התנאים נמצא ,התחיל' בקשר עם בינוני. בספרא לבמד' טי מ"א, 35 א': התחיל הבן הזה מנתק; שם: התחילי ישראל להיות מנתקים (המלה ,להיות' היא בידאי דיבפה מאוחרת); שם, לבמד' ביה ח', 48 ב': התחיל מיחסו; שם 55 ב' ה', 59 ב': התחילי מתיבאים; שם לדב' א' י"א, 67 ב': התחיל איתו בן מיצר; שם 55 ב' ח', 134 ב': התחילי הארסים ניטלים נוכים. ורק במקומות מיעטים ,התחיל' מקושרת למקור עם ל'. ביחיד היא נמצאה במדרשי תנחומא ומציין בה את פנוגנו העצמי. במדרשים אחרים בפיעל לא נפגשתי 2), יאילם בירושלמי נמצא איזה דוגמאות (עפ"י הרוב מתקופת התנאים). סנהדרין 29 א' ס"א: התחיל דוד אומר שירה; פסחי 33 א' י"ד: התחיל דורש להן; יומא 41 א' ל"ז: התחיל מבעבע; סנה' 28 ד' ס"ד: ה' מסתמך; שם 23 ב' ל"ז: ה' מפיים; שבועות 37 ג' כ"ה ל"ב: ה' מפשיט; כתובות 29 ד' כ"ח, מתוספ' כתוב' ד' ו': התחילה קובלת; קדו' 65 ג' ט', סנהד' כ"ג ד' י': ה' שואל; חני' 77 ג' ניט: התחיל לקלס (אלי ציל התחיל מקלס) 3). - המדרשים שבהם נמצא המלה ,התחיל' עפ"י הרוב בקשר עם בינוני ישבוה מצטיינים בתיר לשון עצמית שלהם, הם: תנחי' ב' לארבעה החלקים הראשונים של התורה, דבר' ר', שמו"ר, פסיק' ר', שוט. בין הדוגמאות נביא ביחוד את אלה שנאמר על המדברים (חלק מהם הישם בפיהם אייה פסוק): התחיל אומר, התחיל צווח. הלשון האחרון בא ביחוד בשמו"ר: ה' סי' י"ד: י"ח א', לשמות י' כ"ד; שם, לשמות י"א ד'; י"ט ס' ו'; כ' ס' א'; שם ס' ה'; שם ס' ט', ל"ב ל"א; שם, ל"ג י"ז; שם ס' י"ט; ל' ס' י"א, לתה' קמ"ג ב'; ל"א ס' י"ב, לאיוב כ"ג ג', במקום ,צווח' בא ,צועק'; י' ס' ה', לח' ד'; כ"א ס' ה'; מ"ג ס' ו'. דוגמאות ל,התחיל אומר': משמו"ר: ח' ס' א', לתה' כ"ד ו'; י"ח ב', לתה' ק"ט ס"ב; כ' ס' א', ל' ט"ז. לסמן את האפי של הסגנון צריך להביא את האיפנים שבהם משתמשת הפסיק' ר', שבה תמיד נמצא הפעל השני בבינוני, בלי יוצא מן הכלל: התחיל מהיתר, 10 ב'; ה' אומר, 11 ב'; ה' משיבי (שם); ה' מקרב (שם); ה' אומר ל', 12 א'; ה' מבקש (שם), ה' מנפפן (שם); ה' מברכן, 12 ב'; ה' מוכיחן, 14 א'; ה' צווח, 20 ב'; התחילו מרגמים אותו, 28 א'; ה' שואל, 30 ב'; ה' תובע, 37 ב'; ה' אומר, 41 א'; ה' מבקש, 48 א'; ה' מיצר, 54 ב'; ה' מפיסן, 57 א'; ה' מגיס חילותיו, 89 א'; ה' מדבר, 105 ב'; ה' משיח (שם); ה' משליכים, 128 א'; ה' אומרים (שם); ה' פותח, 129 ב'; ה' צווח (שם); התחילה תיבעת, 144 א'; ה' משיב, 150 ב'; ה' מצדיק, 151 א'; ה' מדבר, 153 א'; ה' מתנה עמו, 161 ב'; התחילו מקלסים, 176 ב'; ה' מודד, 179 ב'; ה' מאשרם ומשבחם, 185 ב'; ה' מקלסן, 186 א'; ה' מקלס, 187 ב'. – בתנחי' ב' בא הפעל השני במקור עם ל' בהרבה מקומות; למשל תדיר בא ,התחיל לאמר' במקום ,התחיל אומר'. יאילם גם במדרש הזה הרבה ייתר בא הפעל השני בבינוני.

1) כאן ,הגביא' במקום ,בגביא'. 2) רק במדרש שמואל י"ח ס' ב' נמצא: התחיל טרוב, סנקנקה ל,ורבי', ט"א ט"ז ה'. 3) השוה הסגנון הדומה לזה בארמית: שרון בבין (=התחילו בוכין), ירו' יומא 39 ד' י"ם, והמקורות שנסמנו אצל לוי ח"ד 611; ירו' דמאי 21 ד' ע"ג, ירו' תרומות 46 א' ל"ד (לא 45 א'). וע' ירו' ברכות 2 ג': שרי עליך, שרי נסיק.

האחד סמוך לשני או על ידי זה שמוצא בטויים שוים בשניהם. ירו' ברכ' 2 ג' י"א: מקיש יציאתו לביאתו, עה"כ ויקרא כ"ב ו', בהשוואה עם בר' י"ט כ"ג; שם 10 א' ח': הקיש תירה למצוה, ע"פ שמות כ"ד י"ב; ירו' דמאי 24 ד': הקיש אחווה לעברים, ע"פ ויקרא כ"ה מ"ו; ירו' ריש ר"ה (56 א'), ע"פ דהי"ב ג' ב'; ירו' מגי' 70 ד', ע"פ אסתר ט' כ"ו; ירו' ר"ה 58 ב': הקיש שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם, לש"א י"ב ו' וי"א. ב"ר כ' ס' ט': הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה, מסמיכות הפסוקים תה' קל"ו כ"ד וכ"ה. תנחו' ב' וירא ס' ל"ו: הקיש עיבורה ללידתה, ע"פ בר' כ"א ב'. — עם בְּנֶגֶד, תנחו' ב' ויחי ס' י"ג: שהרי הַקְּיָטָה כנגד שבט בנימין, לדניאל ו' ה' בהשוואה עם בראשית מ"ט כ"ז. ב. הנושא הוא הדרש 1). תנחומא ב' בראשית ס' ל"ג: ומה ראית להקיש... ל... 2).

בְּפָעַל. פסיק' ר' 198 ב': ד' מקראות הוקשו לחכמים זה לזה (ע' לעיל ערך „דמה"). ב. ר"ה ב' (ר' יונה, האמורא שמא"י): הוקשו כל המועדים כולם זה לזה.

0 צורות ארמיות. הַאפַעל במקום הפעיל, האתפעל במקום הָפְעַל. א. שבת פ"ג ב': אקשה רחמנא; נדה ל"ח א' ג"כ בזה: מעילה י"ו א': כי קא מקיש רחמנא; קדושין ה' ב': ואקיש נמי הייה ליציאה; בכור' ט"ז סיק א': לאקושי. — ב. שבת פ"ג ב': וחימרא לקולא מקשינן; כיבה ל"א א': מקשינן לולב לאתרוג; יבמ' ק"ד א': לא מקשינן ריבים לנגעים. — אתפעל. ברכות כ' ב': הויאיל ואיתקש לתלמיד תורה; פסחים כ"ב ב': למאי הלכתא איתקש; שבועות י' ריש א': ואיתקוש שעירי הרגלים לשעירי החדשים.

0 הֶקֵּשׁ, (היקש, הקיש). שם הנגזר מהפעל הקיש, זבח' מ"ט ב' ישנ': דבר הלמד בהקיש חיזר ומלמד בהקיש (בזבח' נ"ז א' מתקופת התנאים). כריתות כ"ב ב': אין היקש למחצה. — זבח' מ"ח א': מר סבר הקיש עדיף ומר סבר גזרה שוה עדיף. הצורה הארמית של המלה, כריתות ד' ב': היקישא למאי אתי. נדר' נ' א': לא צריך הקישא.

הֲרֵי, הלא, עם וו או בלי וו הוא בא בתחלת קושיא מאיזה כתוב. שהש"ר ח' א': הרי נאמר 3); תנחו' ב' וארא ס' כ"ב, צו ס' ג', פסיק' ר' 20 א': והרי כתיב; תנחו' ב' בר' ס' ז', נשא ס' ח': הרי כתיב; שם במד' ס' כ"ה: והרי אנו מוצאים. — בלשון „הרי" היא לפעמים מראה על הענין הנלמד קודם ואחר כך באה המלה „מַנִּין" והכתוב שעליו היא סומך. תנחו' ב' וירא ס' ה': הרי בעולם הזה, בעולם הבא מנין...; שם ס' ז': הרי על הכריות על הקב"ה ועל המלאכים מנין; שהש"ר א' ד' (משבנ"י): הרי זה בלילה בבקר מנין. — „הרי" לפני מלת המספר, בתור היוצא מהדרשה. ויק"ר ל"ה ס' י"ב: הרי שלשה... הרי חמשה..., לאיוב ל"ז י"ב (חמש פעמים מטר); תנחומא ב' וירא ס' ה': הרי ג' ריצות, לבר' י"ח ב'. שהש"ר ה' ט"ו: הרי ארבעה עשר (גימטריא של המלה „בוה", ש"א י"ד ל"ד); שם א' ד': הרי כך (כך בגימ' כ"ב).

0 הגמ' בשביל השמיש במלת והרי בהתחלת קושיא, ע' פסח' כ"ב א', ב"ג א', ס"ט ב'.

הַשְׁלָמִים. עם הלשון „ממה שישלים בנביא" בא להראות בסוף פתיחתות אחרות בפסיקתא רבתי על ההפטרה של השביע, ואלה הן הפסיקתות, שהפתיחתות שלהן שמתחילות בדבר הלכה מסיימות עם הלשון הנזכר לעיל: א' (1 ב'), ד' (י"ט א'), י"א

---

1) ע' לעיל ע' 177 הע' 2. 2) בכבור' נ"ג ב', אמר רבא בדרשה של הלכה, לרב' י"ד כ"ב: אמר קרא שנה שנה, לשנה השתיו ולא לדבר אחר. כאן המדבר ואומר „הקשתיו" איננו כמובן הדורש, אלא הכתוב. 3) הרי הוא אומר, בב"ר ו' פ' א' הוא הוספה מאוחרת, ע' הוצ' מהעאדער שורה 2. p. 40

ס"ה א', קמים ב'. — הכי הלכ', שאלת רב בהגא ורב אסי לרב, שבת מ"ה א'. — הלכ' מא', רבא שואל את רינ, שבת מ"ה א'. — הכי הלכ', יבמ' פ"ח ב', צ"א א'. — אתאי הלכ' ל..., ערובין ד' ב', סוכה ו' ב'. — ר' זירא לר' ירמיה (ר"ה י"ג א', סוטה ט"ז ב'): לא תפיק נפשך לבר מיהלכ' (אל תצא בשאלתיך מנכסי ההלכה). — הילכתא למעשיה (שאין לה עכשיו ערך מעשי), מנחה' ל"א ב', זבח' מ"ה א'; — הלכ' רבתי, שבת י"ב א' (רב יוסף), א' הלכ' גיברתא, סוכה ל"ח ב' (רבא). במספר רבים: הלכ' גברוותא, ברכ' ל"א א' (רב המנונא); הלכ' פסוקתא, בק' קמ"ב א', ע"ז ז' א', — ע' נ"ב סוף ערך ,טעם'.

0 הגא (הנ'). אפעל = מיעל. — ,אהני נוש ואהני קרא' (הנושה מועילה גם המקרא מועיל), נזק' מ"ט א', ב"ק ו' ב', כתו' ל"ג ב'. ,אהני מקרא ואהני מסורת, זבח' ל"ז ב', ל"ח א' 1).

0 הַגֵּי, מלת הנוף לרבות. הַגֵּי מילי (כמה דברים אמרים) ל... אבל ל... 2). ע' ברכ' ט"ו א', ערו' ע"ז ב', פסח' נ"א א'. — מנא הני מילי, ע' ערך ,מנין'.

חֻכָּמִים 3), המח' ב' תשא ס"י נ"ו: אתה הכבמת עמהם וכתבת בתורה... 4); שם תולדות ס"י ד"ו; ותקביה מכמים מלמעלה (על מכירת הכבורה). שם מקץ ס"י ט"ו: אף דוד הכמים לומר (לתה' ל"ט ו'), ירו' חגי' ד"ד נ"ו: עד שלא נברא העולם אתה דורש ולבך מכמים (כלומר דורש ביוך לבון עצמך, לא לווולתו) 5). — ירו' פאה 15 ב', לשמות ל"ח כ"ב: אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הכמוה דעתו. כך היתה הלכה בידם ושבחוה ועמדו חמניים והסכימו על דעת הראשונים (כך סוכה 54 ב', כתיבות 32 ב'), שהשיר ו' ד' (להחיא י"ב ל"ב): מלמד שכל אחדים הוו מכבימים ההלכה על פיהם בהלכה למשה מסיני.

חָפַךְ, (הלוף בדר האיתיות), איכה ר' א' א' (שרתו): הָפְכָה למם — במל (כלומר בעין במל — ע"ז — היתה למם). ויקר' ריש ל"ח: ולא עוד אלא שהן הפוכות (כדר ראלפא ביתא). עוד לשון הפוך, ירו' נזיר 51 כוף ד', 54 ב', ע' לעיל ע' 31 הע' 3.

0 במקום הפך בא בכבלי בפעל (ובאפעל) השרש אפך, במלה ,אפך' הוא מציין שצריך לשנות את שמות האומרים ולהחליף זה בזה (ע' ערך ,חלף'). ברכ' מ"ט ב': לא תיפוך; ערוי' ל"ח ב': איפוך; שבת נ"ט א': איפוך קמייתא (ציוי); ברכ' כ"ח ב', שבת נ"ט א', כתי' י' א': מאי חזית דאפכת קמייתא איפוך בתרייתא. ע' פסח' ה' ב': איפוך... לא תיפוך. — ע' נ"ב ערך ,אפכא'.

חֲצָצָה, מלה זו נמצאה רק בלשון ,הצעה של משנה', ששלח רבין משמיה דר' יוסי בר הנינא ור' ייסי בנר' נזיר נ"א א', חולין קי"א ב', שם מ"ט ב' 6).

חֻקִּישׁ, לחמות שני דברים אחד לשני, להעמיד שניהם באחד מנקודת השקפה יחידה 7). א. דנישא היא דכתיב. היא מקיש את שני הדברים על ידי זה שמעמיד את

---

1) קרא במקום מקרא הוא נדרפא לא נכונה. 2) השוה הרבים: וכל הני מילי למה לי, נזיר כ"ג א'. 3) ע' כאן ה'א ע' 90. 4) בשום לאיתו פסוק: אתה הכבמת ובתבת בתורתך, 5) מדרשת אדומה של ר' יונת בשם ר' אבא, אבל בנראה מקורה הוא בתקיפת ההגאים.
6) ע' אגדת אמוראי איי חלק ג' 889 ולהלן. — השעל נמצא גם בברכות כ"ט א' בהלכת של תנאים: מציע את המשנה ואני מציע את המדרש (התלמוד). — אולי צריך לנקד הָצָּעָה של משנה (כלומר קריאת המשנה), כי אם נאמר שוהו שם נקבה ,הַצָּעָה' הוה צריך להיות ,הצעתה של משנה'.
7) אפי' הוא חלשון ,הקיש בתבי לכתפי' בתשיר א' י'. משה העמיד את עצמו עם אהרן בשורה אחת ולא התנאה עליו (לשמות ר' כ"ט).

0 ברכ' ח' א': „ארבע אמות של הלכה". — ברכ' ד' א': שהיה מכויש פני דוד בהלכה (דורש נוטריקון של השם מפיבושת). — ערוב' ס"ג א' (ר' יוחנן): המורה הלכה בפני רבו 1). — מנחות ל"ו ב': הלכה ואין מורין כן. — סנהד' צ"א סוף ב': המונע הלכה מפי תלמיד. — ברכ' ס"ג ב': נסביר פנים בהלכה 2). — הרבה פעמים נמצא „דבר הלכה". ברכית ט"ז ב': לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה; ערובין מ"ג א': ישבו ודנו ברבר הלכה; תענית י' ב': אל תתעסקו בדבר הלכה; נטין פ"ו ב': הבקיאים בדבר הלכה; סוטה ל"ט א': אסור לספר (בשעת קריאת התורה) אפילו בדבר הלכה 3). — כשבא להבריע בין החולקים או הוא אומר: „הלכה כ..." 4). ע' ברכ' ח' ב': הלכה ברבן גמליאל: שם ט' א' ועוד: יחיד יכים הלכה ברבים; ערוב' פ"א א': הלכה כמיתי; שם כ"ב א': הלכה כבתם משנה. — בבב קמ"ב ב' אימר רב אסי שרי יוחנן אמר לו בפירוש שלא יעשה מעשה על פי דבריו אלא אם כן אמר לו בפירוש „הלכה למעשה". הבטי „הלכה למעשה" שבבר הועד שהיא מתקופת התנאים (ע' סנהד' י"א א'), נמצא גם בברכ' כ"ד א', שבת ני"ז א', ביצה כ"ט ב', ע"ז ע"ד א'. — דוגמאות להלכה למשה מסיני בבבל': שבת כ"ח ב', ס"ב ב', ע"ט ב', ערוב' ד' א', חגי' ג' ב', מוק ג' ב', יומא פ' א', סוכה ו' א', ל"ד א', מ"ד א', תענ' ג' א', נזיר ל"ז ב', נ"ז ב', ע"ז ל"ו ב', זבח' ק"ב א', מנח' ל"ה א' וב', נדה מ"ה א', ע"ב ב'. — בבב י"ב ב' אומר רב אשי: תדע דאמר גברא רבא מילתא ומתאמרה הלכה למשה מסיני כוותיה.

0 ברכות. סנהד' ק"ו ב': ג' מאות הלכות פסוקות (השוה בערך הבא סמוך לזה בארמית: הלכתא פסיקתא). במקור המקביל, חגי' ט"ו ב', נשמט התאר „פסיקות" 5). ב"מ ק"י ב', שבועית מ"ה א' (שמיא): הלכות גדולות שנו כאן. — ערובין כ"א ב': תלי תלים של הלכות.

0 הצורה הארמית היא הַלָכְתָא (הכתיב הילכתא) באה בתלמיד בבלי בהרבה מקומות. למאי הלכתא כתביה רחמנא? חגי' י"ו א', מ"ק כ"ג א', ר"ה ד' ב', ב"ק ה' ב', ב"מ ל"ב א', חולין ק"ח א'. — יבמ' ד' ב': למאי הלכתא כתביה הבא. — פסח' ס"ד א': למאי הלכתא פלגינהו רחמנא. — למאי הלכתא, שבת ז' א', ל"ד ב', פ"ב ב'. — בשהיא מצינו את המקרא נגד המסרת: והשתא דאמרת סיכה הלכתא קרא למה לי? סוכה כ"ח ב'; נזיר כ"ה ב', תמורה י"ח א': למה לי קרא, הלכתא גמירי לה; מנחות צ"ב ב', בכור' ט"ז א': איצטריך קרא יציצתיך הלכתא. — מ"ק ג' ב', נדה ע"ב ב': הני הלכתא גיהנ"ם? הני קראי גיהנ"ם; — נדה ע"ג א': לר' עקיבא קראי לראב"ע הילכתא 6). הלכתא גמירי לה, סוכה ה' ב', ל"ד א', חולין ע"ב א' 7). — קשיא הלכ' אהלכ', שבת כ"ד ב', מוק י"ט ב', כתו' י"ג א', קדו' נ"ט ב', ב"ב ק"ט ב'; הלכ' אהלכ' לא קשיא, בכורות י"א א'; כי הכי לא תקשי הלכ' אהלכ', יבמ' ל"ו א'. — לפסק הלכה: יהלכתא כרבה, ברכית י"ב ב'; והלכ'..., ברכ' ל"ח ב', פסח' קכ"א ב'; ל"ת הלכתא כי הא מתניתא, ברכ' ג"ג ב', כ"ה א'; ולית ה' בכל הני שמעתתא, ברכ' מ"ח א', שבת קמ"ב ב'. שאלית: הלכ' כמאן, שבת קכ"ו א'; הלכ' כוותך אי הלכ' כרב, ערובין צ' ב'; הלכ' כוותן אי כוותיהו, ב"ב

---

1) שם עוד דוגמא מתקופת התנאים לבטוי זה, ע' נ"ב סנהד' ה' ב', חגי' ט"ו ב', נזיר כ"ט ב'.
2) לוי (ח"ג 470 א') גורס בטעות להלכה במקום בהלכה ונתן לפי זה גם באור מוטעה.
3) דרשת רב לוכר' ח' י' (תוגמה י' א'): מדבר הלכה לדבר מקרא. 4) ע' מ' שבועית פ"ט ה': והלכה כרבריו. 5) שלש מאות הלכות (מסקור תנאים) סנהד' פ"ת א'. 6) השוה ספרא ויקרא ו' י"ב (ת"א כאן ע' 30 הע' 4). 7) ע' נ"ב לעיל ע' „גמר".

ס' ב'. – קושיות אחרות המתרוצות ב"והלא" יע"ז מתחילה התשובה ,אלא'. ירו' ערוב' 22 ב': כתיב... והלא... אלא מלמד; והלא... ולמה... אלא, תנחו' מצורע ס' יד; והלא... אלא..., ירו' שביעית סוף פרק ג'; קהיר ז' א' קרוב לסוף; אסתר ר' א' ריש ז'. כתיב... והלא... ומה תלמוד לומר... אלא... לפיכך, שהשיר ד' ריש ז'; והלא... אם כן למה נאמר... אלא..., אסתר ר' סוף פתיחתא. – יהלא אתה מיצא, תנחו' שלח סוף ס' טז'; והלא דברים קל וחמר, קהיר יב ב' א'.

הֲלָכָה. כדי לבאר את כל שמושי השם הזה, צריך להביא כאן את כל מיני ההתקשרות של השם הזה עם מלים אחרות. ריה"ר ריש פרשה ד': יביאר את ההלכה; שם: כל שיבטל הלכה זו; שם (ירו' סנהדרין 20 ג', מדרש שמואל ס' כ'): אין הלכה מתבררת (כלומר נהפכת) אלא בשלשה. שהשיר ז' ה' (באיר העליות שער בת רבים): זו הלכה שיוצאת מבית שער ומרווחת לרבים 1). ירו' סנהד' 20 ג': הלכה נצרכה לו (כלומר צריך היה ללמוד דבר הלכה). ויקיר ריש כיה: נקראת הלכה על שמו (נאמרה בשמו); שם ריש יג': נתעלמה ממנו הלכה (נשתכחה ממנו); רות ר' ב' ה': נתעלמה הלכה מעיניו; שם: הלכה שנתעלמה מעיניך. סדר הלכה, ע' ערך ,סדר'. רות ר' ריש פרשה ה': וקבעה הלכה לדורות 2); ירו' סנהד' 20 ג': שתקבע הלכה. רות ר' פ' ד': עד שאני מקיים הלכה לרבים (כלומר קיבץ את הלכה לרבים) 3). קהיר ז' ב': אין שואלין הלכות לפני מטתו של מת 4); שם ו' ו' (ברייתא): איזהו תלמיד חכם? כל ששואלין אותו הלכה ממשנתו ימשיב עליה. – ויק' ר' ב' א': מאיר פנים בהלכה (שפניו נעשים מאירים ע"י העסק בהלכה או שמאיר פני אחרים ע"י ההלכה); קהיר א' ט': אותו הדבר לביאור השם ר"מ 5). שהשיר ח' יד': שני חברים שהיו עסוקין בדבר הלכה וגבבשין זה לזה בהלכה 6). קהיר ב' ח': תלמידי חכמים שמריעים 7) בהלכה. שמיר מ"ח ס' ד': מבין בהלכה. עומקה של הלכה (בתור באור למלת בעמק שביהושע ח' ט' ויכ), ב. מני' ג' ב', ערוב' ס"ג ב', סנהד' מ"ד ב' (ר' יוחנן). כך היתה הלכה בידם (ע' ערך ,הסבים); ירוש' יבמות 8 א' (ר' יהושע בן לוי): כל הלכה שהיא רופפת בבית דין. – הלכה בתיר עניו תיאיריטי, בניגוד למעשה, בארמית: עיבדא (פַּעֲלָא): ירו' ביצה 61 ב' י': היה דורש להן להלכה ואינן סברין לעובדא; ירו' מ"ק 82 ד': להלכה איתאמרת דילמא למעשה; ירו' סנהד' 22 ב': כאן להלכה כאן למעשה. בניגוד לדברי תורה, ירו' כתוב' 24 ד': כאן להלכה כאן לדבר תורה 8). וע' חלה 59 א'.–בניגוד למנהג, ירו' ב"מ 11 ב': המנהג מבטל את ההלכה. – דוגמאות להלכה למשה מסיני: ירו' סוכה 54 ב' (ר' יוחנן); שהשיר ו' ד' (ע' ערך ,הסבים); קהיר א' י' וה' (המקורות המקבילים בירו' פאה 17 א', מגילה 74 ד', חגי' 76 ד' וביק"ר ריש כיב: נאמר למשה מסיני). עיד השם ,הלכות' (במספר רבים) בתור מקצוע של המדע, ע' ערך ,מקרא'.

1) השוה ירוש' סנהד' 19 ג' כ"ב: שמשם תורה יוצאת ורווחת לכל ישראל; ירוש' יבמ' 3 א' מ"ה (מהתנאים): ראה הלכה זו רווחת בישראל. 2) השוה ב' ברב' י"א א', פסח' י"ג א', ק' א'. 3) השוה משנה ב"ק ג' ט': וכן הלכה קיימת. 4) שאלות בהלכה באות תמיד בריש כל פרשה של מדרשי תנחומא. באחד מאלה המדרשים (דברים רבה) תמיד מתחיל בראש במלת ,הלכה'. ע' אנ אמורא' א' ח'א 506. 5) בערובין י"ג ב' בריי': שהיה מאיר עיני הכמים בהלכה. 6) ע' אנ אמורא' א' ח'א 365, 6. 7) קרי: מַבְזִים — נתפעל. כך צריך לקרוא גם הדוגמאות האחרות שהובאו אצל לוי בינוני נתפעל. מן הפעל ,דין' אין בבנין פיעל כלל בעברית. 8) השוה ירוש' חגיגה 78 א' (של תנאים): מהלכה... שלא בהלכה... שלא כתורה. מהלכה, ירוש' דמאי 23 ד', ע' פרנקל מבוא 15.

הַיְינוּ, וזו 1). כשמובא איזה כתוב לראיה: היינו דכתיב, ב״ר מ״ט ס׳ י׳; נ״ד ס׳ ד׳; ויקרא ר׳ כ׳ ס׳ א׳; תנחו׳ בלק ס׳ כ״ט; שמו״ר א׳ ס׳ כ״ב. — והיינו דכתיב, תנחו׳ ב׳ וארא ס׳ ח׳; שמו״ר א׳ סוף ס׳ כ׳, כ״ב, כ״ח. היינו הוא דכתיב, אסתר ר׳ א׳ כ״ב. היינו הוא דאמר, איכה ר׳ פתיח׳ כ״ד.

0 היינו דכתיב, גטין נ״ז ב׳; והיינו דכתיב, שבת ל׳ א׳; והיינו דאמר נביא לישראל, ברכות ז׳ א׳. — והיינו דאמר ר׳ ... סוכה כ״ד ב׳; היינו דתניא, סנהד׳ מ״ז א׳; היינו ריש״א, יבמ׳ כ״ג ב׳. — ביחוד צריך להוכיר הלשון: היינו... היינו... (=הוא... הוא...), ב״ק י״ז ב׳ (למשנה ב״ק ב׳ א׳); היינו רגל היינו בהמה, ר״ה כ״ה ב׳ (למשנה ר״ה ב׳ ו׳); היינו לפני החמה היינו צפינה היינו לאחר החמה היינו דרומה.

הֵיךְ, איך. בהבאת כתוב לראיה, בב״ר תדיר: היך מה דאת אמר (ברי״ת — המד״א), ע׳ א׳ ס׳ א׳; י״ז ס׳ ד׳; ירוש׳ ברכות 2 ג׳; שהש״ר א׳ ח׳; מדרש שמואל ב׳ ס׳ ז׳; ה׳ ס׳ ח׳ 2). היך מה דאמר, ירו׳ ברכ׳ 8 ד׳. — היך כמא דאת אמר, קה״ר א׳ ריש ו׳, ז׳ כ׳. פסיקתא ר׳ י״ז (87 ב׳): הכמא דאת אמר; שם ריש כ״ב (110 ב׳): היך דכתב.

הֵיכָן, איפה? על השאלה: היכן מצינו ש... באה בשהש״ר ה׳ ריש ב׳ התשובה: מן הדין קרייא דכתיב; בתנחו׳ ב׳ תילדית ס׳ י״ח: מן המקרא הזה; בפסיק׳ ר׳ 70 א׳: שנאמר. השוה נ״ב פסיק׳ ר׳ 49 ב׳; והיכן מצינו ביוסף ש ...; שם 83 א׳; והיכן צוה.

0 ערוב׳ נ״א א׳ על משנה ערובין ד׳ ה׳: הני אלפים אמה היכן כתיבן, והתשובה: דתניא, ברייתא לשמות ט״ז כ״ט.

הָכָא, כאן. במקום שמציג שני מקראות זה נגד זה. ב״ר י״ג ס׳ א׳: הכא את אמר... ולהלן את אמר..., לברי׳ ב׳ ה׳ וט׳; וכן בב״ר ל״א ס׳ ט׳, לברי׳ ו׳ י״ד ושמות ב׳ נ׳; פ׳ מ״ה ס׳ י״ד, לברי׳ י״ח ה׳ וב׳ 3); פסיק׳ 64 ב׳, לבמד׳ נ׳ י״ג וח׳ י״ז, ע׳ נ״ב ב״ר ק׳ ס׳ ד׳; מדרש שמואל ב׳ ס׳ ה׳. — הכא את אמר... והתם כתיב, ב״ר מ״ה ס׳ ט׳, לברי׳ ט״ז י״ב וכ״ה י״ח. בהקבלה בין עשרת הדברות ובין ויקרא פרשה י״ט, אחרי שהוא מביא דבור אחד מעשרת הדברות מביא כנגדו פסיק מייקרא י״ט בלשון: וכתיב הכא, ויק״ר כ״ד. — מן הכא, פסיק׳ 36 א׳; מהכא, ב״ר כ״ו ו׳, ע׳ נ״ב ערך „להלן״.

0 שבת פ״ו ב׳, חגיגה י׳ ב׳: כתיב הכא... וכתיב התם; סוכה מ״ז א׳: הכא כתיב... התם כתיב... — בהבאת כתוב לראיה: מהכא, ע׳ ברכ׳ ח׳ א׳, ערוב׳ פ״ד א׳, פסח׳ פ״ז ב׳, שבועות כ״ג א׳, חולין ה׳ א׳.

הָלְאָ. בדבור של הרגשה: הלא הוא דכתיב (וכי לא נכתב זה בתורה)? נמצא ביחוד בשלשה ספרי המדרש: איכה ר׳, א׳ סוף ט׳; א׳ י׳; א׳ ט״ז פעמים אחדות; א׳ י״ז; ב׳ ב׳ פעמים אחדות; ב׳ ט׳; ג׳ מ״ד; ג׳ ס״ה; ד׳ ו׳; ד׳ סוף י״א; ד׳ י״ב. — קה״ר, ג׳ י״ד; ד׳ ט׳; ה׳ ב׳; ז׳ י״ט; ט׳ ד׳; י״ב ז׳. — באסתר ר׳, ב׳ ה׳; ג׳ י״ב; ג׳ ט״ז; ד׳ ז׳; ד׳ ט״ז; ה׳ ג׳ ולהלן.—הלא כתיב, איכה ר׳ פתיח׳ כ״ד. בקישיא עפ״י הכתיב: והלא כתיב, תניתי׳ ב׳ בחקתי ס׳ כ״ז; חקת ס׳ מ״ג; ברכה ס׳ ה׳; שמו״ר י״ב קרוב לסוף 4). — והלא כבר נאמר, ירו׳ שביעית ריש פרק א׳ (33 א׳; לשון תנאים); ירו׳ שבת 6 א׳; ויק״ר א׳ ס׳ א׳; שהש״ר ב׳ ט״ו; איכה ר׳ א׳ א׳ (ריש „רבתי״); תנחו׳ דבר׳ ריש ס׳ ג׳; שו״ט ח׳

1) מרכב מן הי ניהו, ע׳ Lewias, § 125. 2) השוה ירוש׳ ערובין 21 ג׳ ב׳: היך מה דאת אמר תמן כדבר הלבה. 3) כאן המובן „להלן״ על מה שנאמר קודם. 4) תמורה י״ז א׳: והלא שרוע וקלוט כתיב בפרשה.

בהכיאו את הפסוק מדב' ל"א כ"ט: לפיכך משה מזהיר בהם; בהנחו' ב' משפטים ס' ה', לשמות כ"ב כ"ד: לפיכך אמר להם משה הזהרו שלא תלוו ברבית (1). לאפתר ר' ג' ד', שם ר' לוי בפי מרדכי (מדב' כ"ז י"ד): משה רבנו הזהיר לנו בתורה. בתנחו' ב' שמיני ס' ח', לויק' י' ט': לפיכך מזהיר לאהרון (לא משה הוא כאן הנושא אלא הקב"ה); וכן בשה"ש ג' ז', לבמד' ו' כ"ג: לפיכך מזהיר (הקב"ה) את בני אהרון ואומר להם; שם ה' ט"ז, לויק' י"א מ"ג: מזהיר להם לישראל ואומר להם; תנחו' שמיני ס' י"ג, לויק' י"א ב': לכך הזהירן; שם בהר ס' ב', לויק' כ"ה ב': לפיכך הזהירן על... — הקב"ה בפירוש בא בתור נושא לפעל הזהיר. תנחו' ב' שמיני ריש ס' י"ב, לויק' י"א ב': הקב"ה הזהיר ישראל; שם אמור א' (כתור פרפרות לת' י"ב ו'): כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל בשביל קדושתן וטהרתן. בתנחו' ב' וירא ס' כ"ה אומרים אנשי חנון (ש"ב י' ג') על כתך הכתוב דבר כ"ג ד': אל תאמן בדור למה שהקב"ה מזהירו בשבילנו. ע' ג"כ תנחו' בהעלותך ס' א', לבמד' ח' ב': ואף כאן הוא מזהיר על הנרות; שמו"ר ריש כ"א, לשמות כ"ב ב"ד: לכך הוא מזהיר על העני; שם ל"א ס' ד': לכך מזהיר להם. — הקב"ה מדבר בגוף ראשון, תנחו' ויק' ס' ג', לדב' י' י"ח: לפיכך אני מזהירך עליו; דב' ר' ה' ס' ח', לדב' י"ז י"ד: כבר הזהרתי ע"י משה ואמרתי לו. — התורה מזהירה. תנחו' אחרי ס' י"ד, לדב' י"ב י"ג: התורה מזהירה; שם ויק' ס' נ': הזהירה התורה על הגרים; שם מצורע ס' ד', לתה' ל"ד י"ד: הרי כבר הזהירה התורה איתך. — הכתוב מזהיר. שמו"ר ל"א ס' ח', לשמות כ"ב כ"ו: לכך הזהיר לך הכתוב. — הנביאים מזהירין: לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואומר להם, פסיק' 157 א' — 159 א', ביחוד אחרי סוף הפתיחתות להושע י"ד ב'. איכה ר' פתיח' ל"ד, ירמי' אומר בשם עצמו, עה"כ ירמי' י"ג ט"ז: לא כך הזהרתי ואמרתי לכם; תנחו' וישלח ס' ב' (ישע' א' ט"ז): שכן ישעי' מזהיר את ישראל יאמר לכן. שלמה, קה"ר א' י': יזהירו; לישראל; שם ב' ט"ו: יהזהרתי יאמרתי (2).

0 הפעל הזה בצורת אפעל הארמית והקב"ה הוא הנושא. ב"מ נ"א א', לויקרא כ"ה י"ז: אימא לא אוהריה רחמנא בלא תגנו; יבמ' ק"ה ב', לבר' י"ז ז': מאי קמוהר ליה רחמנא (השוה סנהד' ע"ט ב'); ב"ק ל"ג א', לשמות כ"א ל"ה: לבי דינא קמוהר רחמנא; שם ק"ב א', לויקרא כ"ה ל"ו: לדידיה קמוהר ליה רחמנא. — ע' ג"כ ערך „עגש".

אַוָּהָדָה, מצות לא תעשה. ירוש' פאה 16 א' ט"ו: „אוהרה ללשון הרע מנין? התשובה היא מדברים ב"ג י'. תנחו' שופטים ריש ס' ו', לדב' ט"ז י"ט: אוהרה לנשיא שלא ישוב את הראוי למטה למעלה ולהראוי למעלה למטה. בשמו"ר ל' ס' י"ו, לשמות כ"א י"ח, הובא ממקור תנאים: „הרבה אוהרות בתוכות כאן". באמת אין אלו מצות לא תעשה אלא היראה בפה א' נעשית באה ע"י מ"ת יקמעשית (גם כאן: הזהיר אלהים).

0 בצורה ארמית: אוהרתיה מהכא, סנהד' ע"ו א', מכות כ"א א' פעמים אחדות. — אוהרת עשה. וזהי אוהרה, מצות לא תעשה, שבאה בתמונת עשה, למשל: דב' י' כ', בניגוד לאוהרת לא תעשה, ע' תמורה ד' א', סנהד' ע"ו א' (בזמן מאוחר קראו „אוהרות" להלכות התרי"ג מצות בחרווים).

הֵיאַךְ, איך? תנחו' ב' ויצא ס' י"ד, לבר' כ"ט ל"א (איך אפשר שיקרא ללאה שנואה). פסיק' ר' א' (2 א'). השוה ירו' ברכות 7 ג' (3). ע' ג"כ ערך „בתוב". [היאך ימצא הדורש ידיו בין פקודיו לפקודיהם (במדבר ר' ז' ס' ב')]. — המתרגם].

1) אמר... הזהרו = הזהיר. 2) דוגמא לתפעל מבכוי ד' ב' (רב נחמן בר יצחק): בני מקומות הוזהרו על הבכורות. 3) בבבלי בא תחת זה חלשון „היכי דמי", כמו נדרי' י' ב', חולין ס"ח א',

בירושלמי נמצא הפעל הזה רק במקום אחד: ריש תענית, 63 ג, ר' חייא בר אבא אומר לר' מני: הכי הוה ר' יונה אבוך הוי בה. — השם הוויה, מעשרות 49 ד: מתניתא פליגא על הוויה דר' מנא (ואולם אפשר שבמקום הוויה צ"ל הדא).

הוֹכִיחַ. הבא ראיה. ירו' ריש מני', 69 ד': הוא מוכיח על עצמו; דמאי 24 ד': הוכיח על עצמו; ירוש' ריש תרומות (40 א): מעשה שלי מוכיח על מחשבתי (ע' מעשיות 51 ב); ירו' שביע' 35 א': בהמתו מוכחת עליו, כל אלה דוגמאות מהלכה. — סנהד' 29 ד': מוכיח בדבר. תנחו' ב' חקת סוף סי': והפסוקים מוכיחים ט... 1). בשיחה שבין ר' יוסי בן חלפתא וכן מטרונה אחת, (תנחו' ב' בראשית ס"ד ב'): מאיתי נביא שיוכיחני ממנו אני משיבך. ע' גיכ ערך ,חבר'.

דוגמאות בשביל הפעל (הוכח), ירו' ערלה ס"ב א' מ"ט: הוכח האיסור.

0 הבינוני בארמית לקוח מהעברית: משום דמוכח, יבמ' ד' א'; מוכחא מילתא, ברכות ג' א'.

הוֹסִיף. בכלל שיסד ר' יוסי בן זמרא עיד אלה ואלה (תנחומא ב' שמות ס"ד ג' ובמקורות המקבילים) 2) נאמר: ואלה — מוסיף על הראשונים, כלומר שיש קשר בצד מה בין אלה האמורים להלן ובין אלה שנאמרו קודם.

0 הכלל בתלמוד הבבלי הוא: ויו מוסיף על ענין ראשון, פסח' ה' א' (ליק' ב' ג' ט"ז); יבמ' ט' א' (לבמד' ט"ז כ"ז); קדו' יד ב' (ליקרא כ"ה מ"ז); ב"ק קי"ז ב'; ב"מ ציה א' (לשמות כ"ב י"ג); שבועות י' א' (ליקרא ט"ז י"ז); זבחים מ"ח א', כריתות כ"ב ב' (ליקרא ה' י"ז); חולין ע"ח א' (לייקרא כ"ב כ"ח). — במקומות אחדים מאלה שהובאו למעלה באה הוספה: יילפי תתיתן מן עליין,. — אין שום ספק שהכלל הזה מוצאו מימי התנאים. — בכור' כ"ו א' (רבא, לשמות כ"ב כ"א): אמר קרא תעשה, הוסיף לך עשייה אחרת... — בארמית, חולין צ"ה ב': משנה תירת לאוסיפי היא דאתא, לדברים י"ד יכיתם לויקרא י"א.

הוֹדִיעַ. כדרשות לפרשיות השביע שבתן אמורים חקים, מצוות הפתיחתות קודם שמביאות את הסבוק הנדון: לפיכך נאמר מיכיר (לפעמים גם: היה משה מיכיר) את ישראל (לפעמים: לישראל) ואומר להם 3). ביחוד בויקר. לויק' יד ב': פ' ט"ז ס' א'; שם ס' ב'; שם ס' ד'; לויקרא יד ל"ב: פ' י"ז ס' א'; שם ס' ב'; שם ס' ג'; שם ס' ה'; לויקרא ט"ז ב': פ' י"ח ס' א'; שם ס' ב'; שם ס' ג'; ע' ג"כ קהיר י"ב ז'; לויק' י"ז ג': פ' כ"ב ס' ו'; לויק' כ"ג י': פ' כ"ח ס' ג'; שם ס' ד'; לויק' כ"ד מ': פ' ל' ס' א'; שם ס' ב'; שם ס' ג'; שם ס' ז'; שם ס' י"ב; לויקרא כ"ה י"ח: פ' ל"ג ס' א'; שם ס' ג'; שם ס' י'; שם ס' ה'; לויק' כ"ה ל"ה: פ' ל"ד ס' א'; שם ס' ב'; שם ס' ג'; שם ס' ד'; שם ס' ה'; שם ס' ו'; לויק' כ"ז ב': פ' ל"ז. — עיד בפסוק, לדב' יד כ"ה: 97 א', 97 ב', 98 א', 98 ב', 99 א'; לויק' כ"ג מ': 180 ב', 181 ב', 185 א' (ע' ג"כ שהשו"ר ב' ריש ג'). — פסוק י', לויק' ב"ג י': 91 ב', 92 א'; לבמד' כ"ט ל"ה: 201 ב'. — תנחו', לויק' י"ז ב': אחרי ס' ט"ו; לדב' יד כ"ב: ראה ס' ו', ח', ט', י', י"א, י"ב, י"ג, ט"ו. — שהשו"ר, לשמות כ"ג י"ז: ו' כ'. — בתנחו' ב' ואתחנן הוספה 2,

---

1) לפי"ד כוכר שם אין הכתוב הזה מהתנחומא, אלא הוספה מבבד' ר' י"ם ס' כ'. אמנם השמוש במלת ,פסוקים' מראים לא נמצא עיד כשום מקום בספרות המדרשית העתיקה. 2) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 110, הע' 1; 112, 4. 3) שתי המלות הללו לפעמים הפוכות.

זכות זכו ישראל לירש את ארץ כנען הוי אומר בזכות מצות עומר; שם 186 א; שהש"ר ה' א'; שם ח' א'. הלשון המקוצר „הוי" (כלי „אומר") בא הרבה יותר תדיר ובכל האופנים שמשתמשים בהם ב„הוי". כך לסימן א. בכיוצא הפתיחתא: ויק"ר י"ד ס' כ'; שם ס' ג'; שם ס' ט'; כי"ד ס' ג'; כ"ו ס' ד'; פסיק' 73 ב'; שהש"ר בפתיחתא (על ר' פנחס בן יא"ר): איכה ר' א' ט'; קה"ר א' ג' (פתיחתא לייקרא כ"ג י"); אסתר ר' בפתיחתא (על ר' חמא בר חנינא); א' ריש ט'; תנחומא ב' נח ס' ט"ז; לך לך ס' ד'; וירא ס' כ"ט, נ'; ויצא ס' ט'; וישלח ס' י'; וישב ס' ט'; וארא ס' י"א; ויקהל ס' א'; שמיני ס' ז', י'; במדבר ס' כ"ט, ל"א; נשא ס' ל', ל"א; פסיקתא ר' 18 א'; שמיר סוף ט"ז; י"ח ס' ה'; ב"ה ס' ח'; כ"ו ס' ז'. — לסימן ב. בסוף הפתיחתא להורות על באור פרשת השביע, אי בכלל בסיק הבאי' של איזה פסיק להורית על הפסיק הזה. ויק"ר ט"ז ס' א'; ל"א ס' ד'; פסיקתא 65 א'; שהש"ר א' ד' (משכנו); ז' ב'; קה"ר א' ד'; א' ט"ז; א' ט"ז; ג' ב'; דברים ר' ריש ה'; תנחומא ב' בראשית ס' ה'; שם ס' ז'; וישלח ס' ז'; ויחי ס' ה'; משפטים ס' נ'; שמות ר' כ"ג ס' ד'; שו"ט ל"ו ס' ז'; ס"ב ס' א'; ק"ט ס' ד'. — לסי' ג. להורות על התזה שלמדה תחלה מתוך הכתוב. ב"ר ד' ס' ד'; כ' ס' ה'; ס"ב ס' ב'; ע"ד ס' ו'; פסיקתא 111 ב'; שהש"ר ד' ס' ד'; איכה ר', פתיחתא י"ח; קה"ר ט' ט"ז; תנחומא ב' נח ס' כ'; שמות ס' ה'; פסיקתא ר' 54 א', שורה י"א. — לסי' ד. הדגשה בתשובה על שאלה: ב"ר ד' ס' ז'. — בשהש"ר א' ד' (ריש משכנו) מראה על הכתוב הושע ד' ו': הוי מה שנאמר ותשכח...

מסוג אחר הוא השמוש במלת „הוי" בתור יפותא, כמו בב"ר י"ב ס' י': ממה דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן בהבראם בה' בראם הוי 1) העולם הזה נברא בה"א; שם ל"ז ס' ז': מן מה דכתיב... הוי...; שם ס"ח ס' ט' ג"כ זה; שהש"ר ד' ז': מן [מה] דאמר ר' יודן... הוי ר' הונא... גם ברוגמאית אלה בא „הוי" במקום „הוי אומר". „הוי" מסוג האחרון נמצא גם בבאור הלכה בירושלמי: ירי' כלאים 27 ב' מ"ב ולהלן: מן מה דתני... הוי... ע' מלבר זאת בירי' סוכה 52 ד' נ"ב: היי דלית טעמא 2).

השמוש במלת הוי בתור צווי, שהכאנו כאן, אפשר למצוא עוד בהלכה של התנאים. ע' תוספ' נדה א' ו', 641: הוי לא אמרו. ברייי נטין ה' סוף א': הוי לא הוצרכו לומר 3). ע' ג"כ ערך „הרי".

0 **הוה.** (הוי). פעל שמקורו לא נודע ברור. תמיד הוא מקושר עם ב' השמוש ומציין הצעת שאלות. מנחות ע"ד א': א"ר חייא בר אבא הוי בה ריו"ח; יבמ' י"ו א': יתיב רב המנונא קמיה דרב ע"לא וקא הוי בשמעתי': כתו' ע"ב ריש ב', נדר' ל"ח ב': הוי בה ר' זירא; כתו' ע"ב סוף ב', ק"א א': הוי בה רב פפא; בכור' ה' א': הוי בה רב אחאי. ביחוד הרבה מאד יהיינן בה, ששם לא נזכרי שמות האומרים אלא סתם תלמידי בית המדרש. ע' שבת ו' סוף כ', ע"א א', צ"ט סוף ב'; יומא ע"ד ריש א', ע"ט ב'; סוכה ל"ג א'; מגי' כ"ב ריש א'; יבמ' כ"ט ב'; קדו' מ"ט ריש א'; נטין ס' ב'; שבוע' כ"ב ב'; ע"ז ל"ה א', נ"ב ב'; נדה ו' ריש ב'. — בתור שם הייצא מהפעל הזה: הוויות דרב ושמואל (ברכ' כ' א' וש"נ), הוויות דאביי ורבא (סוכה כ"ח א'; ב"ב קל"ד א').

---

1) רק בכי' לונדון הוי במקום הוי (ע' הוצ' טהעאדאר ע' 109 שורה ב'). השוה ירוש' שבועות 38 ג'. 2) על אלה שייכות גם הדוגמאות שהביא לוי ח"א 458 א' מירושלמי. לוי אינו מבין במלה זו את הצווי. קאהוט (ח"ג 192 סוף ב') מַזהֶה את המלה הואת עם „הויי — הודיע, הובית. 3) רש"י במקום הוי כותב „אמור מעתה", ואם כן = הוי אומר.

בהדיא; ב"מ צ"ה א' ו': מילתא דכתיבא בהדיא קתני דאתיא מדרשא לא קתני. — על הדברים שאמרו התנאים: מתני לה בהדיא, שבת ד' א', פסח' מ"א א', סוכה מ"ו א', ב"ק ע"ו ב', פ"ב א', ק"י ב', ב"ב י"ט א', נדה נ"ה א'; הא בהדיא קתני, מ"ק ה' א'; והא קתני בהדיא, פסח' נ"ג א'.

הָדִין, מלת הגוף, זכר, יחיד, יהדין פסיקא (יתפסק היד), רגיל לביא בסוף שורה של פסוקים שיש בהם צד דומה זה לזה. ויק"ר י"ט ס' ג' קרוב לסוף; איכה ר' ד' סוף כ"ב: קה"ר י"ב ריש י"ד. בלי השם, רק "יהדין" בלבד: ויק"ר כ"ד סוף ס' י'; ב"ה ס' ב'; איכה ר' א' י'; ג' מ"ט: ד' י"א. — ע' ג"כ "מן הדין קרא", פסיק' 23 ב', 35 ב', 46 ב', 158 א'; מהדין קרא, קה"ר ז' ב"ג קרוב לסוף; מן הדין קריא, ירו' ברכ' 8; ויק"ר ז' ס' ב'; קה"ר י' ט"י. — ע' ג"כ לקמן ערך "מהי".

0 **הדר**, פֶּעַל: השיב, חזר. פסח' ק"כ א': מיהדר הדר ביה קרא 1), כלומר אחרי שאמרה תורה, שמות י"ב ח': על מצות ומרורים יאכלהו, חזרה בה בפסוק י"ח לומר בערב תאכלי מצות, לא מיירים. האפעל עם הפעיל ג' כ מיירי ע"ז, ברכות י"ג א': דהדר אהדריה קרא, שהכתוב בעצמו חזר לקראו בשם יעקב (בר' מ"ו ב'). יבמ' ז' ריש ב': ואי לא אהדריה קרא.

0 **הוֹאִיל**, מלת הטעם, עברית שנתקבלה גם בתוך הארמית יחמיד עם י' המקשרת 2). הואיל וכתב בה, ברכ' כ"ה ב', שבת קמ"ט ב'; הואיל וכתיב, חולין כ"ג א'; הואיל ואתיא לידן נימא ביה מילתא, שבת פ"א ב'. בענייני הלכה באה המלה "היאיל" לציין את הטעם של ההלכה. פסח' מ"ו ב': אמרינן הואיל, לא אמרינן הואיל; שם ל"ח א': חד הואיל אמרינן, תרי הואיל לא אמרינן.

הֲוֵי. צווי קל של הפעל הוה, עם הכתיב הארמי, יו"ד בסוף, במקום העברית הֱוֵה. המלה הזאת שנעשתה למרמין קבוע, נמצאת תמיד בכתיב הישת הכתיב ימירה על זה שהכתוב הניחן שם מצא ע"ז את פתריו הנכון. כך למשל בפסיק' 57 א' ב', בסיום כל אחד משלשה המאמרים למכבר כ"ח ב' יהלן, היא גימרת: היי אם ארעב לא איסר לך, "היי" זה היא מקצר מן "בֵּי אימר" (=אמי). את הלשון המלא נמצא בתחי' יום בשאר מקומות. ע' תנחו' ב' ברי' ס' כ"ח 3); שם ס' ל"ז; נח ס' ב'; שם ס' ד'; שם ס' י'; וירא ס' כ"ג; שהשיר ז' ב' (בפתיחתא למכבר כ"ט ל"ה); קה"ר ב' ב' (בפתיחתא לייקרא ט"ז א'), ע' פסיקתא 168 ב' יהלן); שם ה' ט' (בפתיחתא לייקרא כ"ג י'), ע' פסיקתא 69 א'). — עם "הוי אימר" היא באה לפעמים בסוף הפתיחתא להראות שעל ידי פתיחתא זו הגיע למצא את הבאור הנכון של פרשת השבוע. ע' תנחו' ב' ברי' ס' י"א; לך לך ס' י"ח: הוי אומר אל תירא אברם; שם ס' כ"ט: הוי אומר אשר מנן צרך בידך.— הלשון "הוי אומר" בא לפעמים להראות שיש ראיה מהכתוב לאיזו תזה שהיא. ע' תנחו' ב' ברי' ס' י"ב: הוי אומר בשני נכראי מלאכים; שם ס' י"ג; פסיקתא ר' 120 ב', שורה א': שמי' י"ד ס' ב'. — בלשון "היי אימר" בא לפעמים להרגיש שבוה מתירצת השאלה שבאה שם קודם. ע' תנחומא ב' ישלח ס' ב' בסוף; פסיקתא 70 ב': יבאיי

1) המלה "ביה" באה לתוך הכתוב (תשוה "חזר בך", עדיות ה' ו'). 2) ע' כאן ה"א 26. בברכות כ"ב ב', למשלי כ"ח ט', אסר רבא: הואיל וחטא אעפ"י שהתפלל תפלתו תועבה. — בשהטיר בפתיחתא, ר' יהושע בן לוי: הואיל ואתה מקישו מכל צד. 3) לא צדק בובר שהכניס את המלה "אומר" בסוגריים, כלומר—מחק. בכל מקום שנאמר בתנחומא "הוי אומר" לא כל הכי שוים. וכפי עדות בובר באחרים מהם חסרה המלה "אומר".

הִגִּיעַ. הלשון הַגַּע עַצְמְךָ בא תמיד בירושלמי בהתחלת קושיא בברור ענין של הלכה, כרגיל בא לפני זה „בעי" (ע' ערך „בעי"). פאה 17 ד'; דמאי 26 ב'; כלאים 27 ד'; תרומות 40 ד'; שם 46 ב'; מעש 53 ג'; 54 ד'; שבת 13 ב'; 16 ג'; פסח' 33 א'; יומא 44 ריש ב'; שקלים 49 א'; ביצה 60 א'; מגי' 73 ג'; חגי' 78 ג'; כתוב' 33 א'; נזיר 56 ב'; ב"ק 4 א'.

במדרש אגדה נמצא הבטוי הזה רק פעם אחת בפסיק' ר' יז, 87 ב'. ע' ג"כ לקמן ערך „מטא".

עי"ד „הגיעוך", ירוש' ברכות סוף 5 א', ערובין 22 ד'. ע' ערך „מחוור".

הָדָא. מלת הגוף, יחידה, נקבה. ביחוד צריך לציין הלשון: הדא הוא [ותר נכון: היא] דכתיב (בר"ת: ההי"ד) שבזה מתחיל בדרשת אגדית את הפתיחתא לפרשיות. בזה הוא רוצה לומר שמה שכתיב במקום אחד נמצא גם במקום אחר. ביחיד דוגמאות בב"ר 1), ויק"ר, פסיק', ואין צריך בהבאת דוגמאות. הלשון הזה בא ג"כ במקום שרוצה להראית שלכתוב אחר יש עוד כתיב דיסה לי בתכן, אי באיזה רעיון או דעה או באור; ע' ירו' פאה 16 א' מיון; ירו' שבת 16 א' ל"ה; ר"ה 59 א' כ"ב; בנהררין 29 ד' כ"ג; פסיק' ר' 89 א'; 99 ב', בפסיק' ר' נמצא, כמו גם בהרבה מקומות אחרים, (דוכתב, במקום (ד)כתיב: 69 א', 120 א', 147 א' 2). הלשון הוא ג"כ הדא היא, ירו' ברכות 14 בסוף א', ביחוד הרבה בבי"ר (ברית: היה), למשל נ"ו ס' ב', הוצ' טהעאדאר p. 57 שורה ט' 3).

הָדָא אָמְרָה. (=זאת אומרת). בלשון זה מתקשר העתן הנלמד מן הכתוב עם הכתוב עצמו. ע' בי"ר מ"ח ס' י"ב, ע"ח ס' ח', ירו' שבת 10 ד' ולהלן. השוה ג"כ עוד המקומות הללו בירושלמי, ששם אינו מקושר בכתיבים: פאה 17 א', כלאים 27 ד', פסחים 32 א', בלשון הדא דאת אמר 4) בא, כמו בלשון שהבאני בתחלת הערך הזה, לקשר כתוב אחד אל כתוב אחר, שיש ביניהם איזה צד שוה: שהש"ר ל"ד ד'; ה' י"ד; איכה ר' א' א' („העיר" קרוב לסוף). לפעמים הא מה דאת אמר: שהש"ר ה' י"ה; ח' ריש ה'; ח' י"ד; איכה ר' פתיחתא ל"ד; אסתר ר' א' סוף ו'. השוה מדרש הלכה שבירו': דמאי 22 ד'; כלאים 28 ג' גטין 47 ג'; (אמר במקום אמרת). על זה שייך: הדא היא דאמר שמואל הנביא, שהש"ר ד' ה'; הדא הוא דאמר ל"ה, שהש"ר ד' י"א; הדא הוא דאמרין ברייתא, שהש"ר ט' א'; הדא היא דתימא, רות ר' ריש פתיחתא. — הדא דתימר... אבל (ברם)... זאת אומרת: שמה שנאמר שם היא רק באפן שכזה, אבל לא באפן אחר. ע' ירו' ברכ' 2 ב'; פאה 15 ב'; 16 ב'; 18 ד'; דמאי 22 ד'; קה"ר א' ב'; הדא דתימר בעמי הארץ אבל בבני תורה כתיב ... — ועוד מן הדא, ויק"ר ב' ריש ס' י'. תנחו' ב' אחרי ס' ז'.

0 **הֲדָיָא.** שם שמקורי לא ידוע, שבא תמיד מקושר עם ב או ל בתור תאר הפעל. כאן נכניס דוגמאות מהמקומות ששם „בהדיא" פירושי „מפורש", „ברור". ויהדבור שם הוא ע"ר איזה כתוב או מאמר התנאים. שבת כ"ו ב': ציצית בהדיא כתיב ביה לא תלבש, דבר' כ"ב י"א ולהלן, ע' עוד יבמ' נ' ריש א', ב"ק ק"ז ריש ב', ברכות מ"א ריש ב': הני שעורין בהדיא מי כתיבי (ע' לע"ל ערך „אממכתא"); קדו' ה' ב': מילתא דכתיבא

---

1) ע' מאיבום שם ע' 17. 2) בתנחו' ב' קרח ס' ד' מסיים „הדא הוא דכתיב' ומביא הפסוק של פרשת השבוע ומקשרו למה שדרש קודם על פסוק אחר (ע' ע' „הוי"). 3) ע' הנוסחאות אצל טהעאדאר. 4) ע' לע"ל 151.

דְּרוּשָׁא. דורש הכתובים, דרשן, ירו' סוטה 16 ד׳; קל״ה דדרושא (קול הדרשן) ויקר׳ ט׳ סי׳ ט׳; לגבי דרושא. בתור שם עברי הוא בא ברכבים, בי״ר ה׳ סי׳ ד׳; יש מן הדרושות שהיו דורשים 1). — בסוכה 38 ב׳ (ר׳ חייא בר אבא) דרשיא רבים מן דָּרְיֵי, שהוא הארמית הרומה אל העברית ,דורש, שזהו אותו הדבר כמו דרושא. עיד השם דָּרָשָׁן ע׳ כאן ח״א ע׳ ,דרשן׳.

ה.

הָא. הא מה דאת אמר, כשהמדרש מביא איזה פסוק לראיה. קהי״ר א׳ דיש י״ג; ח׳ י׳; י״א ריש ב׳ 2); איכה ר׳ ד׳ ט״ו, ע׳ ערך ,הדא׳ ו,היינו׳. — הא למדת, תנחו׳ ב׳ אמור סוף סי׳ ו׳, ברכה סי׳ ג׳, פסיק׳ ר׳ 3 סוף ב׳, 158 סוף ב׳.

הָבָא. =גיומא hyperbel. ע״פ הדגמא העתיקה של התנאים משתמש ר׳ אמי, האמורא הארצישראלי, בכפוי זה במיבן גיומא שבתירה (דברים א׳ ח׳), שבנביאים (מ״א א׳ מ׳) ושבמשנה (תמיד ב׳ ב׳), חילין צ׳ ב׳, תמיד כ״ט א׳ 3).

הָבְטִיחַ. ביחוד לציין מה שהבטיח הקב״ה. — שהבטיחן הקב״ה, ירו׳ שבת 10 ד׳ (=ירו׳ ערובין 29 ג׳), הבטיחני הקב״ה, תנחו׳ לך לך סי׳ י״ז (לבר׳ י״ב ב׳), אני הבטחתי לאבותיכם (מתנא אחד), ויקר׳ י״ז סי׳ ל׳; בזאת שהבטחתני (לתה׳ כ״ז ג׳), ויקר׳ י״ז סי׳ א׳, לא שבחת הבטחתה שהבטיחתני (לייק׳ כ׳ ד׳), אבתר ר׳ ד׳ י״ז, והיכן היא הבטיחת הנביאים שהבטחתני (לישעיה ס׳ י״ט), פסיק׳ ר׳ פ׳ ח׳, 29 ב׳. אעפ״י שמתי המבטיחין אלו הנביאים, אבל האלהים שהבטיח הי וקיים (לתה׳ מ״ב ב׳), פסיקתא ר׳ ריש פ׳ א׳ (2 ב׳).

הַגִּיד. בתור דוגמא בשביל מַגִּיד שֵׁ ... בספרות שאחרי התנאים צריך להביא ירוש׳ שביעית 35 ג׳ ולהלן, דרשתו של ר׳ יונה ליואל ב׳ כ״ב (בירוש׳ ברכ׳ 3 א׳ היא ברייתא); בי״ר כ׳ סי׳ ד׳, ר׳ הושעיא.

הגדה 4). (אגדה). בי״ר נ״ו סי׳ ו׳; מן ההגדה (בתור ניגוד לאילפן, שמובנו הוא קבלה של הלכה 5). ואגדה היא דרשת הכתוב שאינו ממקצוע הלכה). — ירו׳ פסח׳ 32 סוף א׳; אלפן (הוֹרֵנוּ) אגדה; ירו׳ תענית 65 סוף ב׳; רגיל באגדה. ויקר׳ א׳, להוסיע י״ד ח׳; יחיו דגן בתלמוד ויפרחו גפן בהגדה. שם כ״א ס׳ ה׳; לתלמוד, להגדה. שהשי״ר ב׳ ה׳; רבבי מקרא י״ד אגדה; שם ב׳ ה׳; באשישות אלי ההלכות המאוששות, בתפיחים אלי ההגדות שריחן ושעמן כתפוחים. קהי״ר ב׳ ח׳; ותענוגות אלו האגדות שהן עיגונו של מקרא. שם ו׳ ב׳; בעל אגדה. תנחו׳ ב׳ לך לך סי׳ י׳; משגמרו הפרק אמר להם הגדה יאח״כ אמר להם משנה. בי״ר ל״ג ג׳; מכתבל הייתי באגדת תלים. ע׳ נ״ב ערך ,מקרא׳, ,מסרת׳.

אגדתא. ארמית, דומה ממש לשם העברי הגדה. ירו׳ שבת 15 סוף ג׳; הדא אגדתא — הכותבה ... הדורשה ... יבמות 5 סוף ג׳; רבנן דאגדתא.

0 חולין צ״ב א׳; כי דריש להו רב הני קראי באגדתא. סוטה מ״ט א׳; יהא שמיה רבא דאגדתא. חולין ס׳ ב׳; כתיב באגדתא. ב״מ קט״ז א׳, ב״ב נ״ב א׳; בספרא דאגדתא; סנהד׳ נ״ז ב׳; בספר אגדתא דבי רב. ע׳ נ״ב ערך ,סדר׳, ,שמעתא׳.

---

1) כך בשנו בי אצל מהעאדאר (p. 34). בגדפס: הדרשנים. ע׳ כאן ח״א 20. 2) בקהי״ר ז׳ ב׳: הא מה דאתמר. ע׳ לעיל 150 הע׳ 3. 3) ע׳ כאן ח״א ע׳ 21 ולעיל ערך ,גומא׳.
4) ע׳ כאן ח״א ע׳ 25 הע׳ 7. אג׳ התנ׳ כרך א׳ הוספה 459—481 (בגרמנית). 5) ע׳ לעיל ע׳ ,אילפנא׳.

התפעל. ירו' כתוב' 27 ד' י"ב י"ט: מתדרש, מתדרשה 1).

הפעל הארמי. פְּעַל לסי' א'. ירוש' פסח' 34 א', ל"ח, ל"ט: קְרֵנֵי דְרַשׁ; ב"ר ה' ס"ו ז': יתיב ודריש (ב)הדין פסוקא; קהי"ר ו' ב': יתיב ודריש הדין פסוקא; ירוש' פאה 18 א' ניח: ר' מאיר לא הדש קציר רבנן דרשי קציר (ויק' כ"ג כ"ב). — לסי' ב': ואת דריש, ירו' יומא 40 א' מ', מ"ה; ירו' פסח' 35 א' כ"ח ולהלן: רבנן דרשין... ריה"ג דרש...; ירו' פאה 21 א' נ"ד: דהוון דרשין 2). — לסי' נ': ויקר' ל"ב, קרוב לסוף: יתיב דריש.

0 לסי' א'. פסח' כ"ב ב': את לא דריש; שם, מ"ג ב': דדריש כל; נזיר ס"ה ב': ר"א דריש אתים, רבנן לא דרשי אתים; ברכ' נ"ח סוף א': הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה. הילין קמ"ב א': אילמלא דרשיה אחר להאי קרא. קדו' כ' א', ערכין ל' ב': הני קראי איבא למדרשינה לקילא יאיבא למדרשינה לחימרא. ערכין ל' ב': דרשינהו רב נחמן להני קראי כסיני.

0 לסי' ב. מאי דָּרַשׁ; שבת פ"ז א', תענית כ"ב א', רבים: מאי דרוש; ערובין ס"ג א', תענית ל' ב', מגי' י"ד א', נדה נ"ז א', פסחים י"ח א': והבא היכי דריש, יבמ' ס' א': דרשי הכי. פסח' י"ד ב', ע"ז ב', בכורות ו' ב', חולין קי"ח ב': כל היכא דאיכא למידרש דרשינן, יבמות צ"ד ב': הוה ליה למדרש ביה מרגניתא ודרש ביה חספא (רב ע"ד דרשתו של ר' אליעזר בר מתיא, לויקר' כ"א ו': היה יכול לדרוש בו דרוש – מרגלית ודרש בו חרס). עם ב'. מאי דריש ביה, נזיר ל"ח ב': מאי דרשי ביה, ערו' ט"ז ב', סוכה כ"ז ב', מכות ד' ב', חולין צ"א ב', תמו' כ"א ב'. מאי דרשת ביה, מגי' י"א א'. – סנהד' ק"ו ב': בכולהו לא תפיש למדרש (נ"א ותדרוש) לבר מבלעם הרשע כמה דמשכחת דרוש ביה (ע"ר האישים הנזכרים בתירה ושעליהם מדובר במשנה סנהדרין י"א א').

0 לסי' נ. ביצה כ"ח סוף א': דרשינן משמך; שם: תדרשון משמאי.

0 השם דָּרְשָׁא (במקום st. emph. דָּרָשָׁא) 3): מיבני הפעילה, עבודת הדרשה וכן הדבר היוצא מתוך הדרשה. יבמ' נ"ד ב': אירדי דכוליה קרא לדרשה אתא כתיב ביה נמי הא מילתא לדרשה. – סנהד' נ"ה א': הואיל יכיליה קרא לדרשא היא דאתי כתיבא נמי [הא] מילתא לדרשא. – יבמות ב' סוף ב': ביון דאתיא מדרשא חביבה ליה, (למשנה יבמ' א' א'); זבחים מ"ח ריש א': אירדי דאתיא מדרשא חביבה ליה; ע' נ"ב נדר' נ' א', נזיר ב' ב', ב"ק י"ז ב'. – קדו' ד' א': לדרשא הוא דאתי; נזיר ה' א': ההוא לדרשא; מגי' נ' א', י"א א', ב"מ פ"ו ב': לדרשא אחרינא. ע' נ"ב ערך פְּשָׁט.

ממקורות ארצישראליים צריך להוביר רק את מה שהובא לעיל מתנחו' ב' לך לך סי' י', ששם בא השם דרישה' במיבן דרשה בצבור 4). השם הזה נתקבל יבי משתמשים גם עכשיו במיבן זה. ואילם אין לי שום שייבות אל השם הארמי הדיוה לו במבטא בקה"ר ב' ו' צ"ל במקום הדרשות – מדרשות.

---

1) הלשון הדומה בארמית מַדְרֵישׁ נמצא בכל אחד של מדרש אצל רבא, ברכ' ס' א', סיג א' (ע' להלן ערך פּוּרְקָן) ע' אנ' אסורא בבל 132. 2) דרבנן דרשי בין ה"א לחי"ת (ירוש' סע"ש 56 א', פאה 20 ב', שבת 9 ב'): הכונה היא שרבנן אינם מבדילים בדרשה בין ה"א לחי"ת.
3) גם עם ה"א במקום א'. לוי חלק א' 429 א' וב': עושה שם נקבה (= בעברית דָּרָשָׁה). הרוגמא שהוא מביא שם בעצמו ,דרשא אחרינא' יכולה היתה להעמידו על טעותו. 4) ע' בכ"ז ירו' יבמות 8 ד' ג', ששם ,דרושה'=דרשא במובן באור הכתוב.

ה' 1), לבר' ל"ב ה' עיד מספר היחיד שבא בעמית בעלי החיים (שיר ולא שיריב): ד"א השיח, כאן ,דרך ארץ' במובן לשון בני אדם 2).

0 בכבלי נמצא הרבה פעמים את הבטוי המתאים ליה בארמית: אירח אַרעָא. כך ביחוד בלשון שלילה: לאו אורח ארעא, ע' ברכ' ז' א', מיט א', סיב א', שבת קיז ב', פסח' סיט א', חגיגה י"ג ב', ר"ה ח' ב', ל"א ב', יומא י"ז ב', כ"ז א', נ' ב', מנ' ט"ז א', כתו' י' ב', סוטה כ"א ב', ב"מ ע"א א', פ"ד ב', פ"ז ב', ב"ב ע"ד ב', ע"ז י' ב', סנהד' י"ז א', פ"ב א', חולין פ"ג א', כריתות י' ב', תמיד כ"ז ב'. — אי' א' קמשמע לן, ביצה כ"ה ב', כתיבות נ"י א', — אי' א', שבת קי"ה ב', יומא י"ב א', סנהדרין קי"ה ב'. — אירחא היא (=אורח ארעא היא), פסח' נ' א', נ' ב'. ירוש' ביב 12 ד': כני (=כן היא) אורחא.

דרש. קל. דרש את הכתוב 3).

א. הפעל דרש והנשוא הוא הענין הנדרש. פסיק' 31 ב', 37 א': היו יודעים לדרוש את התורה מיט פנים. ב"ר כ"ה ס"ו א': אם ללקיחה אתם דורשים (אם אתם דורשים את הפעל לקח, בר' ה' כ"ד). ירו' בכורים 64 א' כ"א: וכולהון מקרא אחד הן דורשין (ע' נ"ב ערך ,מקרא'). — תנחו' ב' וישב ס"י י"ג: המקרא אומר לך דרשני, לבר' ל"ז ב': פסיק' ר' 35 סוף א': אין המקרא אומר אלא דרשני, לשה"ש ז' נ'.

ב. הפעל לבד בלי הנשוא. ירוש' שביעית 35 ב', 36 א': לקרות אתה יודע לדרוש או אתה יודע. — תנחו' ב' בר' ס"י ט': מת דרשו גדולי עולם. — על אלה שיבות הדרשות של הכתובים המייחסים לאישי המקרא. ויק"ר כ"ה י": ישב אברהם אבינו ידרש; תנחו' ב' יתרו ס"י י"א: דרש משה קל וחמר; שם, שלח, הוספה י"ט: (ישראל) היו דורשים ואומרים; שם בא ס"י ט"ז: כך היה בועז דורש: רות ר' ריש ד': ומצאי לישי יושב ודורש כן. — עם מלת השמוש ,מן'. שה"ש ז' ט': וכולהון דורשין מטעם אחד; פסיק' ר' 177 א': ומהיכן אתה דורש כך; תנחומא ב' וישלח ס"י כ"ט: מכאן דרש אבינו; ב"ר מ"ז ס"י ב': מיכן דרש אברהם. — עם אות השמוש ב'. פסיק ר' 1 ב': כמי שהיא דיבר ביעקב; שמו"ר ל"ג ס"י ה': דרש פנחס בעצמו 4).

ג. הפעל במובן באור הכתוב או דָרש לפני הקהל. ויק"ר ט"ו ס"י ז': מעשה באדם אחד שהיה יושב ודורש; שם כ"ט ס"י ב': ר"מ היה דורש; שם ה' ס"י א': דרש ר"מ; שם כ"ה ס"י ז': דרש ר' לוי בן סיסי. תנחו' ב' בר' ס"י י': שמעו את ר' יצחק דורשה ברבים; שם לך לך סוף ס"י י': לשמוע את הדרשה שהיה ר"א דורש ברבים על הכבא. על זה שייך האמור בפסיק' ר' ו', 25 א': עכשו דרשת ט... ועכשו אתה אומר... וזהי דבר בקרת שהישם בפי השומע את הדרשה. שם, 23 א': לא בשם שדרישת (ר' נחמיה נגד ר"י) 5).

נפעל (לסי' א'): ירו' מנ' 70 א': מגלת אסתר ניתנה להידרש; ויק"ר א' ס"י ג': לא ניתן דברי הימים אלא ליידרש. שה"ש א' ו' (משמו של שלמה): הן צריכין להדרש. — איכה ר' פתיח' כ"ג, קה"ר י"ב ז': תורה שהיא נדרשת שבעה משבעה; ירו' פאה 17 א': הנדרשים מן הפה. ע' נ"ב ערך ,מקרא'.

---

1) בטאטרו של ר' יהודה בר אלעאי. 2) מהכבלי: ביצה כ"ה א' (רמי בר אבא: מבאן למדה תורה ד"א. 3) ביחד עם הנרדף הקר (ע' דבר' י"נ ס"ו), קה"ר ז' סוף כ"ג: כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה (מפרשת פרה אדומה, במד' י"ט), וכן פסיקתא ר' י"ר (61 ב'), פסיק' 36 א' רק: הייתי חוקר בה. 4) מהתלמוד הכבלי: דרוש וקבל שכר, סנהד' נ"א ב', ע"א א'.
5) בכבלי הרבה פעמים. למשל אצל הדרשות של רבא, ע' אי' אמוראי בכבל 47 ולהלן.

טומאת ישראל לטומאת הגדה. — למה הדבר דומה – בטוי תמידי להתחלת משל (ע' ערך „משל").

בארמית פְּעַל: ולא דמי, רות ר' ד' סוף ז' (מירוש' קדושין 59 ד' נ"ה: ולא דמיא). – פָּעֲל: קה"ר י' סוף י"א: ורבנן מדמיין ליה להדין קריא.

0 ערובין נ"א א': היכא דאיכא מידי דדמי ליה, מדדמי ליה ילפינן (אם יש דבר שדומה לו או אנו למדין ממה שדומה לו). – מי דמי (וכי זה דומה לזה)? שבת י"ב א', סוטה י"א א'. – שבת י"ב א': הא לא דמיא אלא ל... – ברכות י"ט א': מדמה מילתא למילתא; זבחים ל"א ב': מדמינן ליה 1).

דְּעָתָא, דעה. כשרוצים להביא הוכח לדברי אחד מדברי חכם אחר, או הלשון הוא: היא דעתיה דר'... דאמר ר'..., ע' ירו' פאה 16 ב' מ"ח; ביר ח' ס' א'; כ"א ס' ה'; מ"ט ס' ח'; נ"ט ס' י"א; שהש"ר א' ג'; א' ה'; א' י"ז; ד' י"א; איכה ר' פתיחתא ריש ט"ו; א' ב' (ד"ה „בכהי קרוב לסוף).–היא דעתיה דאמר..., ביר נ"ד ס' ג'.–דא היא דעתיה דר', אסתר ר' פתיחתא קרוב לראש. – על דעתיה דר'... דאמר, ביר א' ס' ה'; נ"ד ס' ו'; פסיקתא 173 ב'. על שתי דעות מתנגדות נאמר: על דעתיה דר'... ביר ט"ו ס' ב'; ל' בסוף; ל"א בסוף; מ"כ ס' ח'; מ"ד ס' ט"ז; צ"ז ס' ב'; ויק"ר ה' ס' ה'; ז' ס' ג'; ל"ד ס' א'; שוי"ט א' ס' ב' קרוב לראש 2). – בין על דעתיה דר'... ובין על דעתיה דר'..., ביר א' ס' נ'; נ' ס' ח'. ירוש' ברכות 3 ב' י"ג: בין כדעתיה ובין כדעתיה; ירוש' פאה 15 א' ע"ה: ר'... כדעתיה ור'... כדעתיה; שם 35 ד' ל"ט: לא מן דעתיה הוה אמר ר' יוסי הדא 3). הרבים. ירו' יבמ' 2 ב': דַּעְוָן דעון (הילוקי דעות) אית ליה לר' יוחנן; ירו' כתובות 30 ג': דעוון דעוון אית ליה לרשבי"ל. יפה מניה רמנר בירו' הרומות 40 ד' „רעיון ל„דעוון" (ע' 12).

דְּקְדּוּק 4). שהש"ר, פתיחתא: דקדוקיה של תורה. שם ה' י"ד: תורת כהנים יש בה כמה מצות כמה דקדוקים; שם ו' ד': כמה מצות ודקדוקים יש בתו"כ; שמו"ר ל"ב ס' א': תרי"ג מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים.

דֶּרֶךְ אֶרֶץ, הלשון „לימדתך תורה דרך ארץ" בא לענינים שאינם מצומצמים בגבול הדת ושאעפ"כ התורה לא נמנעה מלמד אותם. ביר כ' ס' י"ב; ל"א ס' י'; י"א; ס' ס' ט"ו; ע' ס' י"ד; ע"ז ס' נ'; ויק"ר ט' סוף ס' ו'; כ"ו ס' ו'; ל"ד ס' ח'. פסיק' 1 א', 98 ב'. שהש"ר ד' סוף ט"ז. רות ר' א' י"ב. לפעמים הלשון הוא: לימדה תורה ד"א: שהש"ר א' י"ז; תנחו' ב' אמור ס' ד', חקת ס' ל"ה, פנחס ס' ט"ז; פסיקתא ר' 17 ב'. – ללמדך ד"א, ביר ז' ס' ה'. – ללמד ד"א לבריות, תנחומא ב' נח 28. – לשונות אחרים במדרש המקרא: ויק"ר ל"ד ס' ח': ד"א היא; ביר ל"ב ס' ו': ד"א... כרם הבא...; שהש"ר א' א' קריב לסוף: ומיתי לה ר' יעקן מד"א (ע"ד שלשה כפרים של שלמה): כשאדם נער אומר דברי זמר, הגדיל – אומר דברי משלות, הזקן – אומר דברי הבלים. – תנחו' ב' בשלח ס' י', לשמות י"ג י"ז: ולא נחם כדרך כל הארץ, כיצד דרך הארץ... – פסיק' ר' 100 ב': יש לך ללמוד מדרך הארץ. תנחו' ב' וישלח ס'

1) בסכורה דטיין, ע' פרנסדורף ע' 4. 2) בעברית: על דעת רבי... על דעת רבי..., שהש"ר ד' ריש ד'; על דעת רבנן, שם ו' א'. — פסיקתא ר' 174 ב': אבל ר' אלכסנדרי דרש דעת אחרת. ע' ג'יב ערך „עלה". 3) מהבבלי צריך להוכיר: מאי דעתך, שבת מ"ו ב', פסח מ"ח ב', קדו' ס"ה ב'. ע' ג'יב ערך „כלל". 4) ע' כאן חלק א' ע' „דקדוק". J. Enc. VI, 67.

שבת קיה ב; ערוב' מג א, צ"ח א, יבמ' לח ב; חולין קמ"א ב; דיקא מתני' כריתות (יומא סד ב), מ' כוותיה ד' (שבת קלד ב), לא דיקא מת' (מעילה ה' א), מתניתין יבריתא נמי דיקא (בק עה א). בכל אלה הדוגמאות שאחרי העין נראה שדברי המשנה הם ראיה לדעה האמירה שהיא צדקת. לח שיך גם הלשון: קראי לא כמר דיקי ולא כמר דיקי (בק נ ב), כלומר שמהכתובים אין ראיה לא לזה ולא לבר מלקות. — השם דִּיקָא מיחה על תוצאות של העיון. מלה ו' נמצאה אי בקשר עם מתניתין—דיקא דמתניתין (שבת לז ב, צ"ב ב, יבמ' לט א, כתובות י"ז ב) 1), אי עם שם המעיין, כמו דיוקא דרבא (יבמות ד' ב), דיוקיה דרמי בר חמא (בם ח' א), דיוקא דילך (מעילה ט"ז ב).

0 דִּיוָקָא, (דיקא), שם המשמש כתאר הפעל במיכון: לחשים שמה שנאמר היא בדיוק כך. תמורה י"ב ב' על הבנת הכתוב במדבר י"ט י"ז: סיפיה דקרא דווקא, החלק האחרון של הכתוב ,ונתן עליו צריך לחשוב בדיוק כך שצריך לשים המים בכלי אחרי שהישם שם האפר. שם: מאי חזית דאמרת סיפיה דקרא דווקא, דילמא רישא דווקא. — מנחות כ"ו ב, עהוב ויקרא ט"ז י"ד: אֶל לאו דוקא, אֶל דוקא 2). וכתים ז' ב': דווקא קאמר מר: שם: דיוקא קאמינא. ברכות כ"א ב: ודיוקא קתני לה 3). ע' גיט ערך ,נסבי.

0 דחק, פעל. בעוי מיידר שהשתמש בי רבא (פסחים נ"ט ב): שבקוה לקרא דהוא (צ"ל יהוא) דחוק (מוקם אנפשיה (עייב את הכתוב יהוא נדחק יעתיישב מאליי) 4). ואת אומרת על שני כתובים הסותרים זה את זה ואפשר ליישב את הכתירה רק ע"י שנאמרים בתוב אחר בדיוק, לא לפי מיבני הפשוט. הבעוי הזה אימר, שהדיוק נמצא בתוך עצם הכתוב, שבברייה איתי לבאר לא על פי צריתו, יכך גם בקדו' ס"ח א' יגדה ל"ג א' (גם כאן רבא). — בק מ"ג א, קו א': שנוייא דחוקא (תירוץ דחוק); ברכים: שנייי דחוק, כתוב' מ"ב ב, תמירה כ"א א' (ס' ד' בבלא'). — השם דוחָקָא, פסח' ע"ח ב': מאי דוחקיה דרב (מהו הכרית של רב), וכן יבמ' כ"ד ב, קדו' ס"ג א'; ורב חסדא דוחקיה, נזיר י"ח ב.

דכוותה (ייח), גם עם י' התכיר: יכיותיה – משמש להבאת כתוב הומה למה שהובא קודם. ע' בר' ח' ס' ז'; ל"ג ס' ו'; ל"ז ס' ז'; מ"א ד'; מ"ו ח'; נ' ח'; נ"ח ז'; ויקר א' ס' א'; י' ס' ט'; י"ט ה'; כ"ז ח'; ל"ג ב'; פסיק 7 א', 113 ב'; שהשיר נ' נ', קרוב לראש; ו' ס' ט', קרוב לסוף; רות ר' ב' ה'; ב' י"ג; ד' ה'; ד' י"ב; איכה ר' א', ב'; א' נ'; א' י"ג; נ' כ"ה; נ' מ"ט; ד' כ"ב; קהלי א' י"ב; אסתר ר' א' א'; ב' נ'; מדרש שמואל ח' ס' ה'. הלשון המלאה: וכיוצא בכתוב, שהשיר א' י', קרים לי'אש; איכה ר' פתיחתא ל"ד 5).

דמה, קל. השוות. רות ר', ריש פ' נ': זה אחד מד' מקראות שדומין זה לזה 6). כלומר ד' מקראות שנרמזים על עולם הבא: קהלת ט' י'; אי"ב ג' י"ט; רות א' י"ז; קהלת ט' ד'. — תנחומא ב' מצורע טוף סי' י"ז, ליחוקאל ל"ו כ"ה: הקביה מדמה

---

1) ע' כאן ח"א ע' 18 הע' 1. 2) בפנסם של המסורה הגי' ,על' לא ,אל' (ע' ג"כ יומא 55 א'). 3) בבר פ"ב באה אחרי פתרון המסורה שכין בר' ל"ח י"ט ובין ט"א י' ב' הערת עורך המדרש (או הוספה מן הגליון) ,והתיא דווקא', כלומר שהפתרון האחרון הוא העיקר. ע"ד דווקא במסורה ע' פרנקפורף ע' 3. 4) השוה הבמוי: דחקנן ומוקמינן מתניתין אחרי מעמי, קדו' ס"ג ב', ע' ווייס דור דור ודורשיו ח"ג 21. 5) דכותיה במסורה, ע' פרנקפורף ע' 3. 6) במקור המקבל, פסיק' 200: הוקשו זה לזה. ע' אנ' אמוראי א' ח"א 86.

ק״ב א׳, נטין נ״ה א׳, ב״ק ח׳ א׳ וש״נ). מאמוראי בבל אמרו מאמרים כאלה: רב אדא בר אהבה (ברכ׳ כ׳ ב׳), רב הונא (יבמ׳ ע״ב א׳), רב מטרשיא (נטין פ״ח ב׳), ביחור רבא (ברכ׳ י״ט ב׳, שבת נ״ח סוף ב׳ 1), קדושין י״ו ב׳, שם ע״ג א׳).

על דבר „דָּבָר אַחֵר״, שבא תמיד כשצריך לתת באור אחר לאותו הכתוב ממה שנתן לו תחלה. ע׳ מאיבים .Die ältesten Phasen in der Entwickelung der jud Predigt, S. 28 f.

0 דון, (דין), הפעל הארמי הזה הוא באיתי המיכן כמו העברי (ללמוד, להוציא, להביא). פסחים פ״א סוף ב׳: יש דיינין קל יחמר מהלכה; נזיר ל״ה א׳: למידיניה 2) בכל ופרט; סנהדרין ע״ה ב׳, חולין ק״כ ב׳: דון מינה ומינה. (בעברית: דנין אפשר מראי אפשר, נדה ל״ו ב׳). דנין גאולה מגאולה יאין דנין גאולה מפדיון, בבורות ל״א ב׳.

דִּין, במובן הוצאת דבר מדבר, בא פעמים אחדות במדרשי אי״י. ב״ר ל״ג (סוף ג׳), לבר׳ ח׳ א׳: והדין נותן מוכות הטהורים שהכניס עמו בתיבה (כלומר מה שצוה הקב״ה להביא יותר מן הטהורים אל תוך התיבה כדי שיביא נח אתו מהם קרבנות). וכמו כן בב״ר ע״ג ס׳ ג׳, לבר׳ ל׳ כ״ב: והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה (אחר נותן צריך להשלים כאן „מכות״) 3). שם ריש ס״ו, לבר׳ ל״ו ג׳: בדין היה לקללה (בעו היה צריך לקלל את רות). 4) וכן שם לבר׳ כ״ז ל״ג: בדין היה לקללו 5). פסיק׳ ר׳ ח׳ (29 ב׳), לישעי׳ כ״ט י״א, בקשר עם שמות פ״א כ״ו: אינו בדין שיצאו לחפשי.

0 דוק, (דיק), פֶּעַל: דקדק, לעשות בזהירות בין ברבור, בין בלמוד, בין בבאור, העבר נמצא תמיד בלשון זה: נפק דק יאשכח הא דתניא (דתנן), שביה רויצה למר, שאחרי שאהר חקר ודרש ומצא מאמר של תנא חשיב בשביל ביהר הענין; ע׳ פסח׳ י״ט א׳, חגי׳ י״ט א׳, יבמ׳ ק״ה א׳, כתוב׳ פ״א ב׳, מכות ט״ו א׳, חולין ו׳ א׳, ל״א ב׳. בשאר מקומות נמצא את תאר הפעל דָּיֵק, יימא פ״ג ב׳: ר׳ מאיר היה דייק בשמא 6); מכית ט״ו סוף א׳: ריו״ח דייק הכי; פסח׳ ח׳ ב׳: דייק חיצונות; נדה מ״ה ב׳: ממשנה יתרה קא דייק; כתו׳ ל״א ב׳: דייק מרישא, דייק מסיפא; יבמית י׳ א׳: מאי טעמא לא דייקת מתניתא ממתניתא; פסח׳ נ״ב ב׳: דדייק ונמר שמעתתא מפומיה דרביה (ע׳ ערך „נמר״); על בני יהודה מסופר (ערוב׳ נ״ג א׳) „דדייקי לישנא״, שהיו מדקדקים בלשונם 7). ע״ד בני סורא אמר רבא (נטין ל״א סוף ב׳): דדייקי קרא, בלימר שמבארים יפה את הכתובים; כזה אמר גם על התנא ר׳ נתן, שמוצאו מבכל (נטין ס״ה ב׳): דייק בין פְּסוּקָא לְפִיסְקָא 8), שהבדיל בין שתי התמונות של הציור. – הרבה פעמים נמצא בבינוני פעל מן נקבה דַּיְקָא (גם דִּיקָא) בעברית: מדייקת 9). כך רגיל הוא הלשון „דייקא נמי״, ואת אימרת שהדיעה האמורה נמצאה מדייקת אחרי העיון (ברכית כ״ז א׳, שבת מ״א ב׳, נ״ג א׳, קנ״ד ב׳, ערו״ נ״ג א׳, נטין כ״ד ב׳, נדר׳ ל״ה א׳, חולין קי״ט א׳, נדה ד׳ ב׳). ביחור כשמביא ראיה מהכתוב אל הדעה: דייקא נמי דכתיב (תענית ו׳ ב׳, מגי׳ ד׳ א׳, ו׳ א׳, ב״ק ז׳ א׳, סנהד׳ צ״ה ב׳). לפעמים הנישא לדייקא הוא מתניתין, כך לדוגמא: מתניתין נמי דייקא,

---

1) כאן צ״ל רבא במקום רבה, ע׳ ד״ס. 2) הבנין הזה אינו מקור פֶּעַל אלא מקור פֶּעַל (Lewias, § 510 ע׳). שבא במקום פֶּעַל. 3) ע׳ חלק ראשון ערכי המדרש ע׳ 16 הע׳ 3.
4) רות ד׳ לאותו פסוק; ובדין היא שיקללנה. ע׳ ירושלמי ב״ק 7 ג׳ (הלכה): בדין הוא שלא ישבע.
5) בתנחו׳ לאותו פסוק: ראוי היה שיקללנו. 6) במקור ארצישראלי (ירו׳ ר״ה 59 א׳): היה ר׳ מאיר דורש שמות. 7) ע׳ נ״כ די אנפאנגע דער העבר׳ גראמאטיק ז׳ 6. 8) ע׳ לוי חיד 30 א׳.
9) לוי חושב בטעות שצורה זו היא בינוני פועל מן פָּעַל או עבר מן פָּעַל.

לידע שעל אברהם הכתוב מדבר ראה מה כתיב, וירא סי' ב'. – על... הכתיב מדבר, פסיק' 200 ב', תנחו' ב' וירא ריש סי' ח'. — עם ,כנגד" (ע' ערך ,כנגד"): אין הכתוב מדבר אלא כנגד..., פסיק' ר' 161 ריש א'. — כנגד הגליות הכתוב מדבר, שו"ט כ"ב סי' ה'; כיצד הפסוק מדבר כנגד אברהם, תנחו' שלח סי' כ"ו.

דִּבּוּר, ביחוד דבורו של הקב"ה. ויק"ר א' סי' ט': המלאך קורא והדיבור מדבר; שם (סוף ה'): לא קרא הדיבור אלא למשה; שהש"ר א' ב' קרוב לראש: איך היה הדיבור מדבר עמך; שם ב' י"ג: ולא היה הדיבור מדבר עם משה 1). ע"ד הדברות בסיני נאמר בויק"ר א' סי' י"א, שהש"ר ב' סוף ג': דו פרצופין היה הדבור יוצא; שהש"ר א' ב' קרוב לראש: וכיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה 2); שם ב' סוף ג': קול הדיבור; שם ה' ו': מקול דבורו הראשון; שם א' ב', קרוב לראש: שני דיבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה. – עוד דוגמאות מהנשמת המושג ,דבור", ירו' תענית 65 ד' מ"ה, מגילה 72 ג' נ"ב (בארמית): דיבירא אמר ליה 3); פסיקתא ר' ג' (12 א'): מיד קפץ עליו הדבור (ליהושע ז' י'); שם ח' (30 ב'): הדיבר (צ"ל הדיבור) שהאיר להם; שם פרשה י' (40 ב'): נמנו שלא מפי הדבור, נמנו מפי הדבור: שם פ' י"ג נ"ד א': מפי הדיבור, במקום ,מפי הדיבור" יש לפעמים במיכן זה ,על פי הדיבור", ירו' שבת 15 א' ל"ו; ירו' ערובין 22 ג' נ"ד; פסיקתא ר' ג' (11 ב') 4). – במובן דבר של כתבי הקדש, ויק"ר י"ב סי' ב': זה הדבור (ויקרא י' ג') נאמר למשה מסיני 5). ,דִּבּוּר" פירושו ג"כ בטוי (במובן הלשון), איכה ר' פתיחתא ל"ב (ר' יוחנן) ע"ד השם שִׂוָּה: דבור זה משמש ג' לשונות; שם ה' ב': ד' דבורים אמר ירמיה (ע"ד הרחקת ה' את ישראל).

דְּבָר, ברכים דְּבָרוֹת לציין עשרת הדברות, שהש"ר א' ד'; ד' סוף י'; ד' י"ג; איכה ר' א' ריש א'; פסיק' ר' 37 א'; 50 ב'; 117 א'; תנחו' ב' יתרו סוף סי' ט'; ויק"ר דברות: תנחו' ב' בא סי' ז', כי תשא סי' כ'; בראשון של דברות, שהש"ר ה' י"א קרוב לסוף; חמשה דברות הראשונות חמשה דברות האחרונות 6), פסיק' ר' 99 א'; קול של אחר הדברות, שהש"ר ב' י"ד; בדברות כתיב, תנחו' קדושים סי' ג'.–במובן דבר אלהים בכלל (רבים מן דְּבוּר): משם יצאי דברות לעולם, שהש"ר ד' סוף ד'; ולא הדברות בלבד, שו"ט ע"ח סי' א'.

0 דָּבָר, בתלמוד הבבלי 7) דָּבָר תּוֹרָה הוא בטוי תמידי להלכה שמוצאה היא מהכתוב בתורה, ומשתמש בכמוהו זה במקום שצריך להראות שמדברי חכמים נקבע לעשות באופן אחר ממה שכתוב בתורה. דבר תורה מעות קונות ומפני מה אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו (המיכר לקונה): נשרפו חטיך בעליה (ערובין פ"א ב', ב"מ מ"ו ב', מ"ז א', חולין פ"ג א'). ריו"ח הראה עוד על הלכות של חכמים (,דברי הם") שהם בניגוד לדבר תורה, ע' פסחים צ"ב סוף א' (ש"נ), קדושין י"ח א'; ב"מ נ"ז א'; ב"ב קי"ד ב' (בשם ר' יהודה בר סימון) 8); זבחים ל"ב ב', גם עוד אמוראי א"י אמרו דברים שבאלה: ר' חנינא בר חמא, יבמ' קכ"ב ב'; ר' יהושע בן לוי, נדרים מ"ה א'; חזקיה בר חייא, גטין נ"ג א'; ר' אליעזר בן פדת, פסח צ"א ב'. החלק הגדול מהמאמרים הללו אמרו שני תלמידי ר' יוחנן שהפיצו את תורת רבם בבבל: ר' יצחק (ערובין ד' ב' וש"נ, יבמ' ק"ג ב' וש"נ) ועולא (כתוב' נ"ז ב', שם

---

1) תשוה ב"ב קכ"א ריש ב': לא היה הדבור עם משה. 2) ע' נ"ב חגיגה י"ד א' (ר' יונתן): כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה. 3) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 562, 6. 4) ע' נ"ב חולין ה' א'. 5) מהספרא לאותו פסוק (45 ד'). 6) יותר נכון: הראשונים, האחרונים.
7) סה שנוגע לירושלמי, ע' לקמן ערך ,תורה". 8) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 605.

באגדה עד מיתו של דוד (שבת ל' ב) מפיפר שבכל יום השבת ,הוה יתיב וגרים, באגדה עד דשבי ובנו (שבת ל"ג ב); ,בולי יומא גרסי'. ריש בר יהודה הנשיא ובר קפרא הוי יתבי יקא גרסי (מ"ק ט' א). ע"ד שמיאל ומר עוקבא נאמר (מ"ק ט"ז ב); בי הוי יתבי גרסי שמעתא. בגרסה שבעת ששעים היו לימדים ביחד, או אחד היה קורא והשני שומע,—אבוי בפר (מגילה כ"ט א); מריש הוה גרסינא בביתא... הואי גריסנא בבי כנישתא. רב מטרשיא מצוה לבניו (כריתות ו' א', הוריות י"ב א'); וכי גרסיתו שמעתא גרוסי על נהרא דמיא 1). השם הגנור מהפעל גרם הוא גִּירְסָא. באגדה הנוכרת לעיל עד דוד נאמר: לא הוה פסק פומיה מגירסא. מה שהפיק התלמיד ללמוד בילדותו נקרא ,גירסא דינקותא' (שבת כ"א ב). — ערו' ב"ח ב': כי הוה חליש מגירסיה; מנחות צ"ב ב: גירסא בעלמא; מגילה י' ב: לאוקמי גירסא (להיות יגעיון במה שלמד על פה מלה במלה בלי עיון). — בכוכה כ"ח סוף ב' בא הבדל בין ,מגרס' ובין ,עיוני' (לחזור רק במחשבה). בבב' כ"א א' קורא ,גרים' למי שאנר הרבה בזכרונו; דייק, מי שמבין השכל מה שלמד.

בספרות הארצישראלית נמצאה פעם אחת המלה גרסו: ר' יודן גרם לה, שויט א' ס' ה', שמובנו לא נתברר 2).

גרע, קל, בלל אחד של ר' יוחנן (רב אמי בשמו): גורעין לדרוש מתחלת הפרשה לסופה (ירו' סוטה 20 א', נזיר 53 ד', הוריות 46 א'); בשביל הדרשה אפשר לקחת את המלה שבתחלת הפרשה ומוסיפין אותה לסוף הפרשה.

0 בבבלי בא מעין בלל זה: גורעין ומוסיפין ודורשין (יומא מ"ח א', בב קי"א ב', זבח' כ"ה א', בכור' מ"ד ב') 3). — ע' לקמן ערך ,מלא'.

ד.

דִּבֵּר, בְּמֵה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, ויקר א' ס' א'; תנחי' ב' לך לך ריש ס' ב'; אמור ריש ס' כ"ו; באיזה את הכתוב מדבר, שמיר ריש ד' (לשהש ח' א'); ב... הכתיב מדבר: פסוק' 109 א'; ביר עיו ס' ו'; ויקר א' ס' א'; שהשיר ו' י"ב; רות ר' א' כ"ב; אסתר ר' א' סוף ט'; שמויר סוף ט'; תנחי' מצע ס' ד'; שויט א' ס' ד'; ח' ס' ל"ב; ט' ס' י"ב; י"ח ס' כ"ה; י"ט ס' ו'; נ"ב ס' א'; קד' ס' א'.—הכתוב מדבר ב...: שהשיר א' י"ד; ו' י"ב 4). — המקרא הזה מדבר ב...: דב' ר' ה' (א' וריש נ'); ז' ס' ה'; ט' ריש ב'. — הפרשה הזו מתחלת המכות היא מדברת 5), תנחי' ב' בא ס' ח' (לשמות י"א ט'). — במי הוא מדבר, תנחי' בשלח ריש ס' נ'.—ב... הוא מדבר, תנחי' וארא ס' א'.—מדבר ב...: ויקר א' ס' ד'; ד' ס' א'; ל"ה ס' א'; שהשיר א' ח'; נ' ו'; רות ר' ב' י"ד; קהלר ו' ט"ז; י' א'; תנחומא ב' ברי ריש ס' ד'; ריש ס' ל"ד; נח י"ד ס' י"ט; וירא ס' ל"ו; תולדות ס' ה'; וישלח ס' י"ז, כ"ו; מקץ ס' י"ג; ויחי ס' י"ד, ט"ו; בא ס' ט"ז; ויקהל ס' ח'; מצורע ס' ט'; קדושים ס' י"ד; בהר ס' ח'; שלח, הוספה ס' י"ז; קרח, הוספה ס' ב'. פסוק' ר' 28 א'; שמויר מ"א ס' ד'; שויט א' ס' ט'. — עם מלת השמוש על (במקום ב...): תדע לך שפסוק זה על נח הוא מדבר, תנחי' ב' נח ס' ב', ואם רצונך

1) צואתו האחרת ע' לעיל ע' 166. 2) ע' אנ' אמוראי א'י ח'נ 271.—התלות ,חא גרסינן שבשמויר ח' א' חסר במקורות המקבולים: פסוק' 126 א', שהשיר ח' א'. 3) ע' אנ' אמוראי א'י הלק א' 266, 4. 4) רק במקום אחד בא ,הכתוב מדבר' בפסיקתא ר' כ"ז 132 ב' 133 א'.
5) נ"א: מתחלת המכות הכתוב מדבר.

גְּנַאי. בושה, גינוד לשבח, פסיק' 111 ב' (ר' אבא בר כהנא): אתה מוצא בכל מה שכתיב בישראל לגנאי כתיב ברחב לשבח, ואח"כ באו הקבלות רבות ברחב כתיב... ובישראל כתיב..." 1).—בעל האגדה ר' לוי דרש ששה חדשים את הכתוב מ"א כ"ה לאחאב לגי ואח"כ דרש אותו הכתוב ששה חדשים לש', ירו' סנהדרין 28 ב'.—תנחו' ב' נח סי' ו': בדורותיו—יש דורשין לש' ויש דורשין לגי. וכן בפסיק' ר' ו' (25 ב'), למ"א ז' נ"א.—ירו' בכורים 65 ג': תרין אומרין, חד אמר לש' וחד אמר לגי (לשמות ל"ד ח'); השוה קדושין ל"ג ב', תנחו' ב' פקודי סי' ד'.—שם ויקהל סי' ג', ע"ד רשימת היחס שבשמות ל"ח ל"ג ולנגד זה ויקרא כ"ד י"א: ש' לו ש' לאביו... ג' לו ג' לאביו...; וכן שם פנחס סי' ג', לבמ' כ"ה י"א ו"ד: פנחס לש' וזמרי לגי.—תנחו' ב' בלק סי' כ"ו: כל מקום שנא' העם לשון ג' הוא וכל מקום שנא' ישראל לשון ש' הוא.—מדרש שמואל א' (סי' ו'), לש"א א' ב': הכתוב פותח שבחו ומזכיר גנאי.—ויק"ר ב' סי' ו': דבר של ג', מדברי הלכה של הירושלמי: יבמ' סוף פרק י"ב (13 א'): אית תניי תני חליצה ג'; א' ת' ח' ש'; שם 4 ג' מ"ז: מה לגי לש'.

גְּנוּת. (=גנאי). ב"ר פ"ד סי' ט', לבר' ל"ו ד': מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחן.

גרם. קל: השפיע, ירו' ערובין כ"א ג' (ר' יוחנן): מי גרם לי להיות נוטרה... ב"ר סוף פ', לבר' ל"ד ל"א: מי ג' ותצא דינה. שם נ"ב סי' ב', למשלי י"ח ט': ומה ג' לך ומדינים בבריח ארמון. שהש"ר לב' סוף ט"ו: מי ג' לברמינו; קה"ר ב' ט"ו: מה ג' להם. ביחוד במדרשי תנחומא באה הרבה פעמים הוראת הסבה בתוך הפסוק הנדרש באמצעות השאלה "מי ג' ל...", תנחו' ב' נח סוף סי' ג', כ"א; תולדות ריש א'; וישב סוף סי' י"ח; מקץ סי' א'; וארא סי' ח'; יתרו ריש סי' י'; משפטים סוף סי' א'; ויקרא סוף סי' ו', י"ד; בהר סוף סי' ב'; בחקותי סוף סי' ו', תנחומא הישן תולדות ריש סי' י"ג; פסיק' ר' 24 א', 30 ב', 127 א', 134 ב'; שמות ר' ט"ו סי' ט"ו; שו"ט י"ד סי' ה'.

0 שבת קל"א ריש א' (רב אשי): מי גרם לחצרות... — פסחים קי"ח ב' (ר' יוחנן): מי גרם להם לישראל...; תענית ה' ב': מי גרם לשאול...; שם ט' ב' (ר' חנינא) לתה' ל"ג ג': מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהומות; מנ"ה כ"ט ב': מי גרם לרביעי... בע"ז י"ט ב' בארמית: מאן קא גרים לה.

גַּרְמָא. במובן עצם, הלשון "בְּלֹ־גַּרְמָהּ אָמְרָה" נמצא עפ"י הרוב בפי האמורא ר' יוסי, פעמים רבות בתלמוד הירוש': פאה 18 ד' ע' (ר' מנא); דמאי 24 ד' ג'; שביעית 38 א' מ' (ר' מנא); פסח' סוף פרק ט'; כתובות סוף פ' ג' וריש פ' ט'; נטין 46 ב' ט'; שבוע' סוף פ' ה'; ע"ז 45 א' כ"ט. רוצה לומר שהמשנה בעצמה (או הברייתא) אומרת זאת (בעברית יתרגם: כל עצמה אומרת). השוה ירו' ב"ק 5 ד' (ברייתא): כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (שמות כ"ב י"ג).

0 **גרם.** פעל. מובנו העקרי לפרר לפירורים קטנים, ומשמש לחורה כמה פעמים על הענין הנלמד. בלי ספרים, על פה, אפשר היה לשמור בזכרון את הענין הנלמד רק ע"י חזרה פעמים רבות. ולציין פעולה זו לקחו את המלה גרם, שהיא מל' גֶּרֶשׁ (ויקרא ב' י"ד), החזרה היתה או בקול רם או בלחש. תענית כ"ד ריש א': יומא חד שמעיה דקא גרים (ר' יוסי בר אבין שמע את רב אשי חוזר על מאמרו של שמואל), ערובין נ"ג סוף ב': ברוריה אשת ר' מאיר שמעה שתלמיד אחד "קא גרים בלחישה".

1) הקבלה מעין זו בין עשו ובין יתרו, שמו"ר ריש כ"ז: אתה מוצא דברים רבים כתובים בעשו לגי וכתובים ביתרו לש'.

לפעמים אין מוצאים גמרא בנוגע לברא אי קרא שאם נמצר בי אייה ענין אינו מיבת מהמקרא אלא בא מן הקבלה. ויק' לא א' (ר' יוחנן): עשר מסעות נסעה שכינה מקראי ובגדן נלמה מהדרן מגמרא.—נזיר כיה ב: למה לי קרא גמרא גמרינן לה; (שבו: למה לי קרא הלכתא גמירי לה.—חולין כז א: אלא גמרא... וקרא למאי אתא.—כריתות יט א: ...מקרא ...מגמרא.—מנח' צט א: בגמרא פליגי (בלומר התנאים ר' יהודה ור' שמעון חולקים על יסוד מסורות שונות, לא מפני שהם שונים בביאור הכתוב).

0 משמיה דגמרא 1), ואת אומרת, שהדבר לא נאמר בשם יחיד יהוד בשמו, אלא מתם מבי המבלה. הכבוד הזה נמצא אצל אבוי (יומא יד ב) ורב אחא ברית דרבא (יבמ' פז א, קדושין נג א) ובמעשה עיד הלל (פסח' קטז א), ברור הוא המוכן הזה בלענדה ההלכות עיד דוד, בוק סא א, שהם מסיום: דאמרינהו משמיה דגמרא.—עיד גמרא בנוגד לסברא, ע' לקמן ערך „סברא".

0 בתלמוד בבלי הנדפס נמצא תמיד רית נמ' (מן גמרא) בתחלת סוגית התלמוד אחרי כל משנה. ולפני המשנה בא תמיד „מתני" (מן מתניתא) 2). המלה הזאת „גמרא" שייכא ביקובלת מאר בירושלמי דבפרקי יבפי העם עיי ריים ריח 3). נמצאה באמת בתלמוד רק במקומות אחדים, כי בכל מקום שהגמ' מוצאים בתלמוד את המלה גמרא במובן התלמוד, שם זה נעשה כמעט תמיד עיי הנגוד (מימי הוצאת הדפוס בכול ואילך) שהוה מוחק בכל מקום את השם „תלמוד" ומעמיד במקומי „גמרא" 4). המקום היחידי שבו נשארה הגירסא גמרא בתלמוד בבי שהיתה בתקופה הראשי היא המאמר שבא להלן בערך „קבעי" (עירו' לים ב); קבעיתי לה נמי בגמרא, שנאמר עיי אמירא אחד שהוה במחנית השניה של המאה השלישית. במאמר הזה הגיעו גמרא היא באיי המשנה שנתקבל בבית המדרש בתור קבע, אלא שאחים נמסר לוכוח החכמים ולהתרחב עיד שנעמדה הדרקציה. ביחוד מתחור המובן של השם גמרא עיי מה שהשתמש בו אמורא אחד מהמאה החמישית, רב משרשיא (הוריות יב א). הוא אמר לבניו: כי בעיתו מיעל מיעמר קמי רביכו גרסו מתניתא יעלי (אם רוצים אתם בהבנת ילמוד רבני מוכיבם, השני מתלמד את המשנה יאחר תבונו). באן המשנה הוא היסוד של השעור וכל הענין של השעור הוא „גמרא". לזה שיך גם התאר „גמרנא" וסברנא" (מיסר מה שקבל מרבותיו ומסדר) שבוה השתבח ר' נחמן בר יצחק, אמורא הבבלי של המאה הרביעית, בפחים קיה ב. האמורא הזה הוא שיסר סימני זכירה, זהי הדרוכה היותר עתיקה שהועלה לסדור התלמוד 5).

במקורות הארצישראליים בא השם גמר—„גמרה של תורה", שמובנו הוא סיום למוד התורה, שאז נוהגים לעשות סעודה, כמו שעשה שלמה (מיא ג' טיו) כשגמן לו ה' הכמה, שהשיר בפתיחתא זבן בפתיחתא דקהלת 6).

1) ע' גיב לעיל ערך „אילפנא". 2) עוד אפשר להוכיח מכתבי יד עתיקים עד כמה ראשי התיבות הללו הוו נהוגים עוד מימי קדם. בקטע העתיק של מסכת כריתות, שהוציאו לאור שכטר ווונר (קמברידג' 1896) אין ראשי התיבות הנ"ל. שם באה כל המשנה בראש הפרק ובמסכת של התלמוד בא לפעמים בתחילת כל ענין „פיס" — ריח פיסקא ולפעמים „מתני" עם חזרת דברי המשנה בקציר. 3) ע' הרוגאות מ„גמרא" בטובן תלמוד ושבא במקום „תלמוד" במאמרי „גמרא" במאסף Hebrew Union College Annual, 1904 S. 26—36. — לא נכון כלל בראיהו של גרונהום נעואמעלטע אייזאָגאָגע ו' 301. שגמרא היא רק תרגום של המלה תלמוד. 4) ע' לקמן ערך „תלמוד". — לפעמים נמצא המלה ש"ם (=שתא כדרי) במקום תלמוד. 5) ע' אנ' אמוראי בבל עמוד 134. 6) ע' אנ' אמוראי א' ח"ב 244, 5. — כאן צריך לציין את המלה וגו' = וגומר, שמראה שצריך להביא את כל הכתוב (=וגומר לקרות).

0 „גמירי" 1)–רבים ממין סתמי–נמצא תדיר בבבלי בתיר דבור המתחיל למאמרים שונים בתכנם שנמסרו בקבלה. אז יש לי איתי המובן שיש למשפט השלם: הלכתא גמירי לה, שבת צ"ז א', פסח' י"ז ריש ב', סוכה ו' א', נזיר ל' ב', ב"ק ק"י ב' 2). בין המאמרים שמתחילין גמירי נמצאו כאלה שהם גם מאמרים יסודיים של הלכה, למשל ברכ' י"ב ב': גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן, דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן; שם כ"ח א': גמירי מעלין בקדש ולא מורידין 3); יב' מ"ו ב': גמירי אין הואה בלא טבילה; מנח' ס"ב ב'. אבל יותר רבים הם המאמרים שאינם בהלכה. יש מהם מאמרי מוסר, ברכ' כ"ט ריש א' (אבי'; גמירי טבא לא הוה בישא); סנהד' מ"ה א' וסוטה ח' א' (רבא) 4); סיטה י"א א' (רב חסדא). מסורות אגדיות לספורי המקרא, ערו' ס"ג ב' (ריו"ח); ע"ז ט' א'; שם י"ד ב' (רב חסדא); גמירי דעבודה זרה (כלומר ספר עבודה זרה) דאברהם אבינו ד' מאה פרקי הויין. מסורות ארכיאולוגיות: סוכה ה' ב' (ר' אחא בר יעקב, ע"ד הכרובים); וכח' נ"ד ב' (מהטופוגרפיה של ירושלים); מנח' פ"ח א' (מבית המקדש שבירושלים); פסח' נ"ב ב' (ר' יוסי בר חנינא, ע"ד החיית 'הצמחים שביהודה ושבגליל). מאסטרונומיה: ברכ' נ"ח ס"ק ב' (שמיא'). ממטאורולוגיה, ברכ' נ"ט א' (אבי'). מפיזיקה: שבת צ"ב א'. מתילדות הטבע, חולין ס"ג א' (אבי'). מעולם הרוחות, סנה' מ"ד א'. מאורע מימי השמדות: תענ' י"ט א'.

0 השם גְּמָ' (נמרא Stat. emph.) 5) מציין בראשונה את הדבר הגלמד. חולין ק"ג ב': ר' אסי גמריה איעקר ליה (שכח תלמודו); סנהד' פ"ב סוף ב': ואדכריה רב לגמריא (השוה פסח' ס"ט א'); מנח' ז' א': ואתא קמיה דרב חסדא לאדכורי גמריה; ר"ה י"ד ב': ר"ע גמריה אסתיק ליה; שבת ק"ל ב' (ר"ז לרב אש"י: אנב שיטתך רהיט לך גמרך, ירב אש' עינה: אין אנב שיטתי רהיט לי גמרי, ביחוד הרבה פעמים נמצא הלשון: גמ"א גמיר לה (הוא קבל ואת מרבותיו). כך הוא בעירי' ל"ח ב' (רב) 6), תענ' ב' ב' (ר' אבהו), שבועות י"ב א' (ר' יוחנ'), ר"ה ד' א' (רבה בר לימא, על הבאור שנתן רב למלת שגל, נחמ' ב' ו'), וכח' י"ג א' (בן עזאי). ברבים הלשון גמרא גמירי לה יש לי איתו המובן שבלשון הקצרה „גמירי" 7). על ר' יוחנן נאמר, ערו' נ"ג א', שבבית מדרשו של ר' היישיא „לב כל אחד ואחד יחכמת כל אחד גמר 8) גמרא לא גמר". הלשון שבא מעין פתגם: „גמרא גמיר זמירתא תהא", שנמצא פעמים אחרות בשיחות שבין ר' יוסף ובין אבי' (שבת ק"ו ב', ק"ג א', ערו' ס' א', ביצה כ"ד א', ע"ז ל"ב ב') לא נתפרש לגמרי 9). עוד צריך להוכיר הלשון: אצלי אודניה לגמרא (חגי' י"א ב'); גמרא הוה בידיה (נזיר ל"ט ריש א'); גמרא הוא דשלחו ליה (ב"ק ס"א א'); ובולהו גמרא (שבת נ"ה א', ב"ב י"ו א', על מסורות אגדיות); עריבין ע"ח א' (רב); גמרא ולא ידענא מאי טעמא; כתוב' י' ב': גמרא הוה שמיע ליה מעשה לא הוה חוי.—„גמרא" בתיר מקיר למאורעית המטוריים פעמים אחדות בתענית כ"ח ב' ולהלן, ע' נ"ב שם ב' א'; ב"ק פ"ב ב'; מכות כ"ג ב'.

1) באמת ווהי צורת נפעל אלא שבא במובן פועל. 2) ע' נ"ב שבת כ"ח ב': נהו דגמירי... נמי גמירי; ברכ' נ"ד ב': גמרא גמירי לה (לגזרה על מ"ש בתורה) וכן בפסחים פ"ב ב' (מסורת של הלכה); סנהדרין מ"ו א' (מסורת של הלכה); שבת צ"ו ב' (נ"ב כנ"ל); נזיר ס"ג א' (נ"ב כנ"ל); שם ד' סוף ב' (לספור המקרא). ע' נ"ב לקמן ערך „סמך". 3) דבר מפורסם בהלכה. 4) בסנהד' „רבה" (בב"י מינקו: רב). 5) לוי ח"א 343 ב' רשם לא נכון גמרא באות j בתור שם נקבה. וכן יאסטרוב 255. — נלמן במלונו רשם נכון m. 6) השוה ערכין כ"ט א': רב גמריה גמיר.
7) ע' הדוגמאות לעיל הע' 2. 8) בוה שנה מה שר' יוחנן בעצמו אמר על עצמו: ולמדתי „למד =גמר) לב... 9) ע' ערוך קאהום א' 312.

נמרין מינה (מ"ק כ"ח א'). רבא אמר על הלכה אחת שלמד מרב יוסף: האלהים! אמרה ונמרינא לה מינה (ערי' י"ב ב'); יתן על הלכה אחת שקובל מרב יצחק (מגילה י' א'). רב יהודה בר' יחזקאל אמר לר' זירא ולשאר התלמידים הלכה אחת ששמע מפי רב או מפי שמואל: נמרו (בצווי) מינאי הא מילתא. גם הלמוד עי' אמצעי בא בלשון ,נמר מן". יומא כ"ח ב': אנן מאברהם ניקום ונגמור; שבת צ"ב א': ולינמור ממשה; ערובין נ"ד ב': וניגמר ממשה. — פעם אנו מוצאים ,נמר משום", נזיר נ"ו ב': ור' אלעזר משום ר' יהושע נמר לה, והא משום ר' יהושע בר ממל נמר לה, על המשנה (נזיר ז') אמר ר' אלעזר 1) משום ר' יהושע.

0 דוגמאות ל,נמר' — למד, מבלי להזכיר מי הוא המלמד ולא מה למד: חגי' י' א': יכיון דלא שמע לא נמר: שבו: למימרא דכי לא משתעי לא נמר: שבת ל"א א' (הלל אל הגר): זיל נמיר, עם שם הפעיל: ברכות מ"ט א' (רב חסדא): ברכת מזונא לא נמירנא: שבת כ"א א' (אביי): אי יכאי נמירנא לשמעתיה מעיקרא: שבת ס"ג א' (רב בהנא): יהוה נמירנא ליה לבילות תלמידא: חגיגה ג' א': דתני נמירי הלכתא ינפקו יפפרי יכילה תלמידא: ב"מ פ"ד א': נמירי אורייתא (=לומדי תורה),—הפעיל עם ב' השמוש: יומא כ"ט א': מינמר בעתיקתא קמי מתתיא (קשה ללמוד את דבר שלמד כבר ישבח מלמוד דבר חדש).

האפעל — אנמר פירושו ללמד לאחרים. נדר' מ"א א': כי הוה נמיר רבי תלת עשרה אפי הילכתא אנמריה לר' חייא שבעה מינין: עירובין ט"ו ב': הכי אנמריה רחמנא למשה (השוה נדה ב' ב' א'): חגי' י"ג א': תא אנמרך במעשה מרכבה: שבו: בתר דאנמרין אמרין ליה: לינמרן 2) מר במעשה מרכבה: שבו: עד יאיא מנמרין: יומא נ"ו סוף א': דקא מנמרין ליה: יכא נמירי: סיטה ל"ג ב': מיבעיא לי לאנמוריי ללייים: שבת קכ"ד סוף ב' (רבא): לא מסתייא דלא נמירי: מיעטר נמי מנמרי (לא די שלא למדו בעצמם, אלא שבאים ללמד לאחרים).

גם הפעל ,נמר', כמו הנרדף לו ,למד', פירושו לא רק למד במובנו הפשוט, לסגל לעצמו דעת הענין הנלמד, אלא גם ללמוד דבר מתוך דבר, ברכות כ' ריש א', חולין צ"ח ב': יגמר מיניה: פסחים מ"ב ב': מכשר בחלב לא נמרינן: נדה מ"ב א': לא נמרינן מסיני; ערו' ב' ב': מפתחי של אולם נמר; כתו' ל"ט סוף ב' (רבא): מבדי מינמר נמרי מהדדי, להא מילתא נמי ליגמרו מהדדי; זבח' נ"ו סוף א': מקומות הוא דנמרי מהדדי: סיטה מ"ח סוף ב': ליגמרי לכולא מילתא מיהתי: נטן ע"ה ב': כל תנאי מהיכא נמרינן: בב קל' סוף ב': ומינמר נמי לא תגמרו מיניה. צריך להביא כאן את לשון הלמוד מגורה שוה. שבת ב"ו סוף ב': נמר אהל אהל ממשכן, לכמר' י"ט י"ד ושמות מ' י"ט; שם צ"ו ב': נמר העברה העברה מיום הכפורים, לשמות ל"ו ו'; ויקרא כ"ה ט"; קדו' כ"ג א': נמר לה לה מאשה, לדב' כ"ד ג' ושמות כ"א ז'; סוכה ח' ריש ב': פני פני נמר, לויק' ט"ז י"ד ובר' כ"ז ל'; בכור' ט"ז ב': נמר בשעריך בשעריך מבכור, לדב' ט"ו כ"ב וי"ב כ"א; חולין קל"ו ב': נמר לגר לגר מהתם, לדב' ב"ו י"ב ויקרא י"ט י'. זבח' מ"ט ריש ב': לא הוא נמר מבללו ולא בללו נמר מיניה. — עיד נמר בניגוד למבר, ע' לקמן ע' ,מברי 3).

---

1) הגירסא ,ר' אליעזר' אינה נכונה, כי הכונה כאן לא לר' אליעזר בן הורקנוס אלא לר' אלעזר בן שמוע. S. Levias Grammar of the ... Babyl. Talmud p. 175. (2

3) ע' נ"כ הערותיו של C. Levias עיד נמר, גרם ומבר, Hebr. Union College Annual 1904, p. 151 f.

גָּלָה. פסיק' ר' כ"ט (136 ב'): לא גלה הכתוב אם הנביא (ירמי' יחד יז) אמר: תרדנה עיני דמעה, אם לאו (כלומר לא ידוע אם זה אמר ירמיה או כביכול הקב"ה), שם ל"א, 145 א': כשגלה הקב"ה להניאל את הקץ (רשב"ם).

0 השוה כתוי קי"א (ר' לוי): שלא יגלו את הקץ 1).

0 בארמית גְּלֵי, לשון תמידי הוא: גלי רחמנא (=גלה הכתוב), פסח' עזה א', מוה שהמלה ,אשי נשנית בתורה בשמות י"ב ח' וט' מוכח שהפסח צ"ל צלוי באש; מיכ' ז' ב', ליתוקאל מ"ד כ"ו; יומא כ"ג ב', לויקרא ו' ג'; יבמות נ"ה א', לויקרא י"ט ב'; קדו' מ"ג א', לויקרא י"ז נ"; נטן צ' א', לדב' כ"ה כ"ט; נזיר מ"ט א', לבמד' ו' ט"; מכות י"ב א', לבמד' ל"ה כ"ו; מנחות ד' א', לויק' ד' ל"ו; בכורי' ה' ב', לשמות י"ג י"ג; שם ל"ד א', לייק' י"א מ"ו; חולין ל"א ב', לייק' י"ט ה'; שם צ"ה ב', לייק' ט"ו י"ח; שם קט' א' 2). לדב' כ"ה ט"ו; ביק פ"ד ב', לשמות כ"א כ"ה: כתב רחמנא הכורה לגלוי עלה דכוייה... השוה ערוכין ע' סוף א': תנא סיפא לגלוי רישא; והכתוי גילוי מילתא, ביק ב' ב', ערכין כ' ב'.

0 **גמר.** פֶּעַל. הפעל הארמי הזה, שמוכנו כמו העברית ,הִשְׁלַם קיר לי בבבל המובן ,למד', וביחוד למוד התורה, בארץ ישראל בא במקום ,גמר' — יקפ' (ע' עיקי ,יקפ'), שבו היו משתמשים גם בבבל בתור פֶּעַל נרדף ל,גמר', תחת שבא ,לא השתמשו בבל ב,גמר' 3). באיזה אופן הגיע הפעל ,גמר' למובן למד? את זאת אולי אפשר למצא בדב': התלמוד שהוה רק על פה נהגו לשננו כמה פעמים וגם לחזור עליו בעצמם (שנה) עד שקבעו את הענין בזכרון, וכשהגיעו למטרתם זו או ,גמר' למדו ,למדו בעצמם. ילכן השתמשו בשביל קנין התורה ובשביל התלמיד בה בפעל גמר. לראיה שיש כאן קשר בין המובן לימוד ובין הפעל גמר נוכל להביא מוה שמסופר בערוי נד ב', שר' פרידא היה נשנן לתלמידי ארבע מאות פעם את שעורי עד שלמדו; פעם אחת כבר שכחו שרקשבו' של התלמיד נפגמה, ואז שנן לו עוד ארבע מאות פעם (...דהוה תני לו 4) ד' מאה ושני יגמר 5) ייתא הד... תנא ליה 6) ילא יגמ'). כאן מביא אביא את השנון בכמה פעמים 7) עד שהתלמיד מבעל תלמידי, התלמיד בא בלשון תנא ישיעל דמר יגלמד – בלשון יגמר 8). ללמוד ממי שהוא, לקבל את התורה בעל פה מהמורה – נאמר: גמר מן, או (בערוב העברית) גמר מפי וגם גמר מן פום. חגיגה ט"ו ב': ריש תוכי גמר תורה מפומיה דאחרי; ערוי נד ב': ביון דמשה מפי הגבורה גמר; חולין י"ח ב': יוסף בר חייא מכולי עלמא גמיר (כלומר אמרו עליו שהוא אינו מדייק ממי הוא לומד) ובשטעם רב יוסף עד שאמרו עליו בארץ ישראל, מחה נגד זה ואמרו: ,אנא מכולי עלמא גמירנא? אנא מרב יהודה גמירנא. בשעת רב בפרא לא קריני רבנן רבנותייהא עליי את בנדיהם, אמרי: לא

---

1) בנפעל: נתגלה קצם יומא, ס' ב' (ר' יוחנן ור' אלעזר); נתגלה רזיי יומ' כ"ו ב' (ר' יצחק למשלי י"ח א'). ע' ניב ערך ,טעם'. 2) מדגלי רחמנא גבי כלאי הכרם. וכן בנדרים י"ד א': גלי רחמנא גבי הטאת. 3) פסיק' ר' 98 א': ,אי לאו דאגמריה', לקוי מטבת ב"א א' רי שם דלשני הוא: אי לאו דאמר ליה. כנראה ,דאגמריה' הוא מנוסח עתיק. 4) בכ"י מינכן ,מתני'. 5) בכ"י מינכן ועוד מקורות חברת מלה וו. 6) בכ"י מינכן נוסף לזה ד' מאה וזמני. 7) ארבע מאה הוא נוזמא — מכפר עטר. 8) אולי הכתוי הוא מקוצר ובאמת כתוב טעון ,גמר למיליף' או ,גמר למיתי'. ש,גמר' הוא למוד בהצלחה בנוגע לסברות, נראה מתוך מאמרו של שמואל עיר רבני בלבית שוטיתכרי בימי אבלו של משה (תמורה ט"ו ב): דאשתכח להו אשתכח ונשמרון להו היו ,גמרי בטעמי רבוי. השוה באורו של ר' תנחום ירושלמי לפעל גמר, בספרי איים דעם וארטערבוך ריית ירושלמים ע' 102.

וכך גזירות יש בו (בכל אחת מעשרת הדברות), בתרו' ריש פ' ט', 46 ג' ניב: גזירה היא ואין גזירה לגזירה.

0 בבבלי בא זה בלשון תמיהה: היא גופה גזירה ואין ניקום וניגזור גזירה לגזירה? רבא, שבת י"א ריש ב', ערוב' צ"ט א', יומא מ"ד ב'; אבי, ביצה ג' א', חולין פ"ה ב'; רב נחמן, יבמ' ק"ט א'; רב יוסף, חולין קי"ד א'; רב ספרא, יב' נ"א ב' 1). רב יוסף, חולין קי"ד א', למד כלל זה ממשנה חולין ד' ח'. — בלשון קצרה בא בבבלי ברצותו להחמיר הענין: גזירה שמא (שבת ט"ז ב', כ"ב ב', בכו' ט"ו ב') או גזירה משום (שבת י"ז ב', ביצה ב' ב'), ובכולם גזירה נתקצרה מן גְּזֵרוּ גְּזֵרָה.

גְּזֵרָה שָׁוָה. השם של המידה השניה של הלל ושל ר' ישמעאל שנמצא פעמים רבות מאד בספרים ארדים, אבל בספרית המדרשות נמצא רק במקומות מיעטים. ביד ד' סי' ה', לישעי' מ' כ"ב ואיוב כ"ב י"ד: חוג חוג לנוש; שם מ"ז סי' ד': וכי ניתנו גזירות שוות לאברהם, תנחו' ב' חקת סי' נ"ד, לבמדבר כ"א ל"ג (ויפנו) ודברים ט"ז ו' (ופנית): נוש, מה להלן... אף כאן... פסיק' ר' מ"ב (177 א'), לבר' כ"א ח' ואסתר ב' י"ח: נוש כתב הבא משתה גדול וכתב התם משתה גדול 2).

0 מהבבלי נביא באן: אילו לא נאמר קרא הייתי אומר נוש, עכשיו שנא' קרא נוש לא צריך, ב"מ ס"א א' (השיה סנהד' מ"ג א'). — עוד: אין נוש למחצה, כריתות כ"ב ב', ע' נ"ב ערך הנא'. כתיבית ל"ח ב': לא את"א נ"ש ימפקא ליה לקרא מפשטיה לגמרי, ועי' לקמן ע' פשט, פשוט).

גימטריא 3). במעט תמיר רישת המלה עפי' החשבון העילה מתוך האותית, וקשור עם הפעל „עלה“.—אליעזר בגימטריא שלש מאות ושמונה עשר (בר' י"ד י"ד), פסיק' 70 א' וב' 4); שהשיר א' ב': בני' תורה עולה תרי"א; שם, איתו הדבר, אלא שאחרי „עולה“ נוסף „במנין“. — בקשר עם „מנין“, תנחו' ב' לך לך סוף סי' ט"ז: מנין בפיר אליעזר בני שי"ח, שם י"א בוף ס' ב'א: במנין בלם בני: ש"ט לתה' ל"א סי"ר: במנין יש בני, למשלי ח' כ"א; שם, במנין איה בני', ליחוקאל כ"א כ"א 5). — לשונות אחרים: דבר' ר' י"א: הן בני הכי הוו, לדב' ל"א י"ד; שם, ואתחנן בני הכי הוו, לדב' ג' ב"ג 6), תנחו' לך לך סי' ד': עקב בני קעב, לבר' כ"ו ה'; שם י"א: כך בגימט' כ"ב, לתה' מ"ד ו'.

בדרשות עי' חלוף אותיות נמצא בילקוט מכירי (הוצ' גרינהוט 1), למשלי כ"ט כ"א 7): שבן דבי ר' אחא קורין לסהדא מגון בני דאסבי"ה.

0 בבבלי: בגימטריא... הוו, או ברי"ת בני', ואלו הן המלות הנדרשות בני': „תוצאות“, תה' ס"ח כ"א, ברכ' ח' ב': „נא', בר' י"ט כ', שבת י' סוף ב'; „בהמה“, ירמי' ט' ט', שבת קמ"ה ב'; „לוי“, ישעי' ל' י"ח, סוכה מ"ה ב'; „בבלח“, איוב ה' כ"ו, מוק כ"ח א'; „יהיה“, במד' ו' ה', נזיר ה' א'; „ישי“, תה' ח' כ"א, סנהד' ק' א'; „זה“, שמות ל' ל"א, מנח' פ"ט א', הוריות י"א ב', כריתות ה' ב'; „הריון“, רות ד' י"ג, נדה ל"ח ב'.

---

1) ע' עוד שבת כ"א א', ערו' כ"א א', יומא י"א א', סוכה ו' ב', ע"ז כ"א א', נדה ס"ד ב'. 2) טו"ט ט' ס' ו'; וכולן מגוש לקוח טב"כ ט"ז ב'. ע' ניב לעי' 156 הע' 2. 3) ע' לעי' ח"א ע' 87. 4) ע' לקמן ערך „מנין“. 5) בעל האגדה (ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 590) קורא איה במקום אנה; ע' מבוא של פרידמן למדר אליהו 133. 6) בטו"ט י"ח ס' כ'ב: ואתחנן ניסב'... ע' ניכ טו"ט צ' ס' י"ג: בראשית בניסב' תתקע"ד חוו. 7) ביר כ"ב ס' ו'. ר' אבון בשם ר' אחא, ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 404, 9. השוה ניכ סוכה ניב ב'; באסב"ח של ר' חייא.

0 בתלמוד הבבלי בא תמיד ,וכתיב בתריה', ע' ברכ' ה' א', לתה' קמ"ט ה' י"; שם ח' א', למשלי ח' ל"ד ול"ה; שם ל"ב סוף א', לדב' ג' כ"ד וכ"ה; יומא כ"ז א', לדב' ל"ג י' וי"א; מגי' ל"א א', לדב' י' י"ז וי"ח; ישעי' נ"ז ט"ו (רישא) וט"ו (סיפא), לתה' ס"ח ה' ו"ז, ב"ק פ"ג ב'; ועוד כתיב בתריה, לויקרא כ"ד י"ח ול' **1**).

ג.

0 **גַּבֵּי.** (=אצל, רבים מן גב). ברכ' ד' ב'; דאילו במיכאל כתיב... (ישעי' ו' ו' ויעף) ואילו גבי גבריאל כתיב (דניאל ט' כ"א: מועף ביעף). בספרות הארצישראלית אני מוצאים רק בייקרא ר' דוגמאית כמו: דכתיב גבי יעקב..., פרישה ל"ד סוף ס"י ד'.— השוה לעיל ערך ,אצל' **2**).

0 **גַּוָּנָא.** כי האי גוונא—באופן שכזה, פסח' פ"ד ב', ב"מ ל' ב'. בְּגוֹן (= למשל, דיגמא).

גַּוְמָא. (Hyperbel). במלה זו משתמש רבא על המשנה תמיד ב' א': תפוח היה באמצע המובח, פעמים שהיו עליו כשלש מאות בית. וכן על המשנה (תמיד ג' ב'): השקו את התמיד בכוס של זהב, אמר רבא: גוומא. אח"כ באו דברי ר' אמי, שאמר עה"כ דברים א' כ"ח ,וכצורות בשמים' שזוהי גוומא. בערכין י"א א' נתן רב נחמן בר יצחק סימן: מתניתא גוומא. ע' נ"כ ביצה ד' א', ערוב' ב' ב'.—בירו' שקלים 51 ב' י"ג היכא עי"ד מספר החיטים של החשן בשם שמיאל שהיא ,גוומא', וכן בשמי על משנה תמיד ב' א'.

גּוּף. (ע' ח"א ע' ,גוף'). הכבוד ,גופי תורה' — חלקי התורה היסודיים — נמצא במאמריהם של האמוראים הארצישראליים רשב"ל, חולין ס' ב', ירב אחא, ב"ר ס' ס' ח', ואצל האמורא הבבלי רב אש', כריתות ה' א'. בירוש' ברכ' 3 ג' אומר ר' אבא ע"ד עשרת הדברות: ,הן הן גופה של שמע'.

0 **גּוּפָא.** =עצם. מגופיה דקרא שמיע ליה, יומא ע"ו ב' (רב אש'). יומא ע"ב ב': מגופיה דקרא נפקא; ע"ז ע"ה א': מגופיה דקרא שמעת לה. זבחים ל"ח ריש א': חד קרא כיליה לגופיה (הפסוק האחד דריש לעצם הענין 'או אפשר לממיר ממני ענין אחר): חד לגופיה, יומא ע"א ב', מגי' ב"ג סוף ב'; לייחודי ליה לאו לגופיה הוא דאתי, פסח' כ"ד א'; אם אינו ענין לגופיה, שם; מיבעי ליה לגופיה, ר"ה י"ג ריש ב', יבמ' י"ג ב', ס"ח ריש ב', חולין פ"ב ב'.—ועולה גופא מגלן, מנח' פ"ב ב'; יחצאת גופא מגלן, שם; הא גופא קשיא, סוטה ה' ב'; קשיא לך היא גופה, שבת ק"נ ב'.— על ידי המלה ,גופא' בא התלמיד הבבלי תמיד לחזור על מה שהיבא לפני זה ילבאר איזה פרט ממני. לויגמא: חולין קי"ח א'; גופא אמר רב חסדא; בכורות נ' א'; גופא א"ר אבי ארי"ח; נדה ה' ב'; גופא א"ר ועירי, רק בארבעה מקומות באה המלה ,גופא' בויק"ר: ה' ס"י ה', ו' ס"י ג', ז' ס"י נ', ח' ס"י נ', ולא במובנו שיש לו בבבלי **3**).

גְּזֵרָה. (גזירה)=פקודה, חק. ירו' תרו' ריש פ' ו', 44 א' כ"ד (ר' זעירא); גזירת הכתוב הוא; וכן ירוש' סוטה ריש פ' ד', 19 ג' כ"ה. פסיק' 40 ב', בפי' ר' יוחנן בן זכאי; גזירתו של מלך מלכי המלכים הוא; שהש"ר א' ב', קרוב לראש (ר' יוחנן): כך

---

1) בסמורה ,דבתריה', ע' פרנסדורף ע' 3. **2**) ע' נ"כ לקטן 163 הע' 2. — בסמורה ,גבי' ע' פרנסדורף ע' 3. **3**) לא צדק לוי, ח"א 314 ב', באמרו סתם ,במדרשים', כי מלבר המקומות שנרשמו בסנים מויק"ר, לא נמצא בשום מקום.

לבר' ו' ב' ו'ז. — פסיקתא 15 ב', לשמות ל' ו' ויב; 25 א', למשלי יא א' וכ'; 29 ב', להת' ט' ז' וח'; 87 א', לדב' י' כא וכט; 96 ב', לישעי' נח יג ויד; 99 ב', לשמ' כג יט וכ'; 103 ב', לשמות יח כז ויט א'; 120 ב', לירמי' ט' יא ויב; 158 א', להת' נא יט וכא; 159 ב', להושע יד א' וכ'. — שהשיר א' ג', לבר' יב א' וכ'; שם, לישעי' כט כג וכד; שם ב' קוף יג, להת' פט נב וג 1); ד' בוף ח, להת' כ' ו' — ט' ו'; ה' טז, לויקרא יט וב' ולהלן וכ'; שם, לויקרא יט כג ולהלן ופסוק כח. — מדרש שמואל ב' כ' ב', לדהייא כט ט' ו'; תנחו' ב' וירא כ' ג', להת' פה ה' ו'. — שוחט להת' ו' כ' יב, להת' ט' ב' ולהלן וה' א'; ט' כ' ט', למלאכי א' ד' (ריש) וד' (כיפא) 2); תנ' יח כ' ג', להת' פ ט ב' ו'. תד' כיה ק'. תירמי' ל' א' (ריש) י' א (כיפא). — מהורשלמי: ברכ' 2 ד', לבר' ב', נ' וד'; שם 2 ד', להת' יט טז וכ' ב'; 5 א' (אסה ד' א' בוף טז), לישעי' י' לד ויא א'; ריה 59 נ', להת' יז א' וב'; מגילה 74 נ', למשי' ח', ד' וח'; תענית 77 נ', להת' לא יט וכ'; כוטה 22 נ', לדב' יז כ' ויח א'; קדו' כוה נ', לדב' יא טז ויח; עז 42 נ', להת' קטז ה' ו'. — רק ,ובתוב בתורה', ירוש' ברכ' 9 ב', להת' קי' נ' וד'; בור לד כ' ח', לדב' יח י' ויב; שם כ' יח, לבר' ט' ו' וז'; שם בד כ' ח', להת' כו ה' ו'; ויקר ה' כ' ד', לדב' יב יט וכ'; פסוק 25 א', לדב' כה טז ויז; שם 99 ב' (תנחו' כ' ראה כ' טז), לדב' יד כא וכב; שהשיר א' י', לבמד' כז א' ולהלן ויב; אסה ד' נ' מט, לישעי' ס' כב וסא א'; אסתר ר' א' ריט ד', לישעי' מה א' ולהלן נ', תנחו' ב' נה כ' יח, לדני' נ' יז ויח; נסא כ' כה, להת' בה ט' ו' 3).

במדרשי תנחומא בא במקום האמצעי ,בתריה' 4) בעברית ,אחריו'. הלשון הוא: ומה (מה) כתוב אחריו, תנחו' ב' בראשית כ' א' וכ' יב, להת' קוד נ' וד'; שם כ' יב, להת' קד ליב ולא 5); שם יט, לבר' א' א' וב'; ויקא כ' נ', להכרים י' יז ויח; וישלח כ' כא, להת' קכג נ' וד'; שם כ' כח, לבר' לה ט' ויא; וישב כ' יא, לדניאל ה' ל' ו' א'; ונש כ' י', לבראשית לז לז ולה א'; וארא כ' ו', להחיב ו' מב ו' א'; תרומה כ' ו', לשמות כה נ' וז'; אמור כ' ג', לישעי' ח' יט וכ'; במדבר יב, לבר' נ' יב ויג; חקת כ' מב, לבמד' ב' כט וכא א'; ראה כ' טז, לשמות לד כו וכז; שמות ר' סוף כט, להת' בד ד' וה'; שם סוף כה, לישעי' נח יג ויד; שם לא, לשמות כיב כו וכז; פסוק ר' 6) סוף בר' ט' (33 א'), להת' כא, נ' וה'; פ' יא קרוב לסוף (46 א'), לשמות לב יב ויד; פ' יב (51 א'), להת' ט' ו' וה'; פ' יג (54 ב'), למשלי יא א' וב'. — דב' ר' ו', לדברים כא יז ויח; ואם לא עשות כן מה כתוב אחריו. — וכתוב אחרין, תנחו' ב' וירא נ', להת' י' טז ויז.

במדרשים אחרים יש רק במקומות אחדים ,אחריו במקום ,בתריה': בור א' כ' ה', להת' לא יט וכ'; שם יג כ' ו', להת' סה יד וכז א'; שם יז כ' ב', לבר' ט' ו' ו', פסוק 188 ב', לישעי' ד' ו' וה' א'.

1) בפסוק ר' ט'ו א' (76 א'), אותו הדבה, במקום כתוב—כתב. 2) להת' ו' כ' א': ראה מה כתיב בתריה. ל'א כ' כ': ראה מה כ' אחריו. 3) סוט להת' ב' כ' כ' בא ובתוב בתריה מישעי' מ'ב א. אחרי נב יג. כנראה צריך למחוק ,בתריה'. 4) ע' עוד שהשיר א' ב' ר' אחא: אפשיטו ,דכתיב בכתי עילמים ואפרי, ירי. ב'ם ריש פרק נ' (9 א' ל'ה) על השמות: אשור דכתיב. 5) כאן בא השפוק הקדום בסוף ש'י בי' דקדר של השפוק ל'א הוא בין ל'ב ול'ג. 6) כאן כתוב ,כתיב', במקום ,כתוב', ע' ע' 17 הע' 7.

בר' ייט כ"ד). באיתפעל יחידה נקבה נמצא גם בלשון זה: לא מיבעיא (אין שאלה בדבר), ע' שבת צ"ב ב, קנ"ג א, ערוב' פ"ד ב, ביק נ"ד ריש ב'. — אי בעית אימא (אם אתה רוצה, אמור...), למשל, ברכ' ג' ריש א', ז' א', י"ח ב, ר"ה כ"ב א'. תשיה לעיל ע' אי.

בְּרַם, אבל. מקושר עם הָבָא (ברם רבא), לראיה על בתים שהיא נגד הבתים שהובא קודם, ויקר' רש"י (ר' יצחק), להושע י' ז' וי"א ט': כתיב והמה כאדם עברו ברית, ברם הכא כי אל אנכי ולא איש. — שם ז' ס"ה: בשם בעל האגדה ר' פנחס. — איכה ר' פתיחתא ה', לויקרא י"ז י"ג והוקאל כ"ד ז': כתיב... ברם הכא כתיב...; רות ר' פתיחתא (פרשה א' בסוף), לעזרא ב' ט"ז ולהלן ורות א' א': להלן כתיב סוסיהם פרדיהם נמליהם, ברם הכא כתיב ויקך איש.—מכלי לתביא כתוב מתנגד אי לפעמים שיש איזה פסוק שמתנגד למה שהוא רגיל למעשית, בא בלשון ,ברם הבא' בלבד. ע' ויקר' א' ס"י ט', לישעי' מ"ח ט"ו: שם ג' כ"י ב', לתה' כ"ב כ"ה: שם ה' ס"י ג', לויקרא ד' ג' י"ג: שם[ב] ו' ס"י ג', לובריה ה' י': שהש"ר א' סוף א', לשה"ש ש' א', ט"ו ט': איכה ר' פתיחתא כ"ג, לויקאל כ"ב י"ו; אסתר ר' א' סוף ד', לאותו פסוק: שם ב' ו', לאותו פסוק: שם ג' י', לאותו פסוק: מדרש שמואל י"ד ט"ו, לשמות ד' כ'; פסוק' ר' 102 א', 103 ב', 114 א', 114 ב'. — שהשר ג' ה', לאיכה ב' י' לישעיה מ"ו א': מה [כתיב] להלן... ברם הכא..., ע' גיכ ערך ,תמן'.

בְּרַר, באר היטב. במעשה שרוכל אחד שאל: מי מבקש חיים? וכעצמו ענה, מתה ליד י"ג: מי האיש החפץ חיים וכו', ור' יוחי שמע ונתפעל מדברים. אמרו לו תלמידיו: וכי לא ידעת הפסוק הזה קודם? ענה: ,הן, אלא שבא זה וברברו בדברי, הנחה' ב' מצורע ס"י ה' [בויקר אין הפרט הזה].—שהשיר ה' ה': שהיה צריך לברר תלמידו אצל ברוך בן נריה (ר' יהונן ע"ה עזרא); שם ה' י"ג: והזהר ומברר תלמודו. שיש ה' ס"י ח': שישבי לברר [ב]: לבבור, לבדור] מעשה מרכבה (למ"א י"א כ"ט).

בְּשַׁלְמָא, (בפי צרפתי — בשלום). המתוכח מראה בית תלמוד על הצד שהכל מודים ב', ע' ברכות ה' ב': שם ט' ריש א': פסחים ג' א'.

בָּשַׂר, למשל בשורה טובה, פסוק' 177 א', ויקר' כ"א ס"י ט': הכתוב מבשרו, לייקרא ט"ז ג', שהמלה ,בואת' בגימטריא ת"ק, שהיו שנה תתקים משרת הבהגה הגדולה בבית הראשון, פסוק' 134 ב', פסוק' ר' 147 ב': בבר בישרתיו ע"י ישעיה, לישעי' נ"ב י"א.—בתנחו' בלי כל נישא אלא ,בישרו' בלבד אי יקבל.', כך בישלמי בסוף, לבר' ל"ה י"א; מקץ ס"י ט', לבר' מ"ג י"ד: שמות ס"י י"ב, לשמית ג' א': שמית ס"י ט"ו, לשמית ג' ד'.—נתפעל: פסוק' ר' ה' (11 א'): דרי נתבשר ייקץ על שני דברים, לבר' מ"ח ר' י"ט: שם מ"ב (178 א'), לבר' כ"א י"ב, בקשר עם בר' ט"ז ג': מיד נתבשר בבנים.

בְּשַׂר: מאי קא מבשר להו נביא לישראל, לתה' מ"ה י'. — במובן בשורות לא טובות משתמש ר' לוי בדרשתו בקשר הפסוקים במד' ט"ז ז' ודב' נ' כ"ו (פוטה י"ג ב'): ברם בישר ברם בישרוהו. שם י' ב', לבר' ל"ז ל"ב ול"ח כ"ה: בהכר בישר בהכר בישרוהו. ע' גיכ ערך ,רוח הקדש'.

בַּת קוֹל. ע' ערך ,רוח הקודש'.

בְּתַר, אחרי. כשבא לבאר איזה כתוב בקשר עם הכתוב שמציק אחריו או קצת רחוק ממנו, אז משתמש בלשון: ומה כתיב בתריה. ויקר' ט"ו ס"י ה', לייקרא י"ב ב' וי"ג ב'; שם ס"י ו', לבמד' ה' י' וי"ב; שם ט"ז ס"י ב', לתה' ל"ד י"ג וי"ד. שם סוף ב' ג' (פסוק' ר' 125 א'), לישעי' ל"ג ט"ו י"ז: ל"א ס"י ג', לבר' א' ב' וג'. — בזר ט"ז ס"י ה',

185 א', 192 ב', 193 א', 194 ב'. מירושלמי נביא: פסח' 30 ב' מ"ה (ר' יוסי בר אבון); כלאים סוף פרק ג', 29 א' (ג"כ ריב"א בדבר הלכה).

0 בבבלי יבמ' 63 ב' (רבא).

פעם אחת „בוא למד", שיט ג"כ ס' ג' ממקור התנאים. השוה ג"כ לקמן ע' „חמי".

בֵּין, ויקר' כ"ד ס' ב', לתה' ג"ו ב': בין כך ובין כך אהל"ל דבר.

0 מאי ביניהו... איבא בינייהו..., ברכות י"ח א' ועוד בהרבה מקומות. בלומר מהו ההבדל שבין דברי שני החכמים החולקים.

בְּנַן אָב, הַרְמַן הוה העתיק של מדרש דתנאים בא פעמים אחדים באגדה שאחרי תקופת התנאים באיפן אפיי מאר. ירי' בזיד' 18 א' (ר' אלעזר בן פדת): כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו, ובנין אב שבכולם: וה' דבר עליו רעה (מ"א כ"ב כ"ג), ובן בויקר' ריש כ"ד, שהשיר א' ט' 1). – כל מקום שנא' אדון עוקר דיורין ומכנים דיורין, בנין אב שבכולם... אדון כל הארץ (יהושע ג' י"א), פסיק' 123 א' (רשב"ם 2). כ"מ שנא' בו יד ה' מכת דבר הוא, ובנין אב שבכולם הנה יד ה' (שמות ט' ג'), רות ר' א' י"ג (ר' לוי). – כל תופה שבמקרא במיות הכתוב מדבר ובנין אב שבכולם: אחזה רעדה חנפים (ישעי' ל"ג י"ד), ב"ר מ"ח קרוב לראש (ר' יונתן). – למאמרו של ר' שמואל בר יצחק, שבכ"מ שנא' בקהלת לאביל ילשתית הבינה היא לתירה ילמעשים טובים, העיר ר' יונה: ובנין אב שבכולם – והוא ילנו בעמלו (קהלת ח' ט"ו), קהי' לב' ב"ה; ג' י"ג; ה' י"ג; ח' ט'. לה' י"ז: נאמר „אב שבכולם" השוה לעיל ערך „אב".

מענין הלכה הוא מאמרו של ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' ערלה 62 ד': ...בנין אב שבכולם: וכל חשאת... (ויקרא ו' כ"ג).

בעא, (בע"), פעל: חקר, דרש, שאל (השוה ישעי' כ"א י"ב, עיבדי' ו'), בירושלמי יש לפעל הזה המובנים הללו 3): א. קושיא, למשל: ריש בר וא בעא קומי ריש"ל, ברב' 9 ב'; ר' יוחנן בעי, דמא' 21 ג'; אנא בעיתה, חלה 59 א'. – ב. שאלה, ביחוד איך לפסוק הלכה במקרה יחוד, למשל: דמא' 22 ג'; ר' יונה בעי; שם 22 ד'; ר' זעירא בעא קומי ר' יסא. – ג. שאלה וביחד תשובה על השאלה (לחקור בה) למשל: ברכ' 2 ב'; ר' יוסי בר בון בעי; כתוב' 34 ב' י"ד; ר' יודן בעי.

0 בבבלי בא הפעל הזה, בכל מקום שיש לו ענין של שאלה, רק במובן המסומן לעיל במספר ב. ב"ק ל"ג סוף א': בעא מיניה רבא מר"נ. ביחיר הרבה פעמים השתמשי בו בצורה פסיבית (קבלת הפעולה) מיבעיא בעי לי"ה, ב"מ ק"ב א' (נשאלה על ידי שאלה, בלומר – שאל); איבעיי איבעיא ליך 4), ערכין ה' א' (נשאל על ידינו – בלומר אנו שאלנו). רגיל מאד „איבעיא להו" (נשאל על ידם – בלומר הם שאלו) 5), ע' ג"כ ערך „פשט". – שמוש במובן אחר של הפעל הזה (במובן דרש, צריך), שבת קי"ג א': שאני התם, דבעינן והיה מתוך קדוש (שם הדבר שונה, כי שם אנו דורשים מה שנא' בדב' כ"ג ט"ו); נטין כ' ריש א': הא בעינא וכתב לה (הלא דרוש לקיים מה שמרומז במלת „לה", דב' כ"ד ג'). סנהד' ס"א ריש א': בְּעֵי קרא (יש צרך בכתוב). מגי' ט"ז סוף ב': כתב מיבעיא ליה, באסתר י' ג' במקום כתוב היה צ"ל כָּתב; שם ט"ז ב': אצרה מיבעיא ליה (במקום אמר, אסתר ט' כ"ה). ב"מ ל"ח ב': מאתי מיבעיא ליה (במקום מאת ה',

1) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 82. 2) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 502. 3) ע"פ פרנקל „מבוא", ט' א'. 4) הביטוי אתפעל בא בתור שם. השוה ברכ' ב' ריש ב': ובעי לה מיבעיא (הם שאלו שאלה). 5) השוה אישתבח להו (תמורה ט"ו ב') = נשכח מהם.

מרמז על הבאר שבמדבר (במדבר כ״א י״ח). וזהו פירושן של המלות הארמיות: גם מתוך עצם הפסוק הזה אין מחכור להוכחה 1).

ב.*)

בַּדָּא׳, דבר בדוי. יהוש׳ פאה 16 א׳ י״ח: דברו הכתובים דברי בדאי (ר׳ הענא בר חמא, עיד שרה ששנתה מפני דרכי שלום, בר׳ י״ח 2). שם 16 א׳ כ״ה, אותו הדבר במאמרו של ר׳ שמעון בן גמליאל; המקור המקביל ויקיר ט׳—לשון ברויות.

1) **בריתא**, (= ברייתא), הא דרב אשי בדותא היא (אין לו יסוד), פסח׳ י״א א׳, יבמ׳ כ״א א׳, פ״ם א׳, ב״מ ע״א ב׳, ב״ב קמ״ה א׳, זבחים ק׳ ב׳, מנח׳ פ״ח א׳, שם צ״ה ב׳, בן אני מוצאים בשני זה בלפני ר׳ אבהו (ב״מ ט׳ א׳), רב פפא (שבת כ״ו ע״ב א׳), רב משרשיא (נשן פ״ח ב׳), רב הונא בן יהושע (ב״ב קי״א ב׳), רפרם (כריתות י״ד א׳) 3).

בוֹא. קל. א. הנושא הוא הכתיבה: בא הכתוב ללמדך, דות׳ ר׳ ב׳ פ״ח י״ח; לא בא הכתוב אלא להוכיח, ירו׳ ע״ז ריש פרק א׳ (39 א׳); בא הפסוק הזה ללמד על..., שוש א׳ ס׳ כ׳; בא ללמדך, תנחו׳ ב׳ תקנ, ריש הוספה ב׳,—כשהוא בא אצל... מהו אומר, ירו׳ פאה 15 ד׳; כשהוא בא לדבר בדבר של גנאי, ויקיר ב׳ ס׳ ו׳. בא אסף ואמר, איכה ר׳ ה׳ ב׳, בא ירמיה ואמר... (ישעי׳ י״ג ו׳), שבשעות נתיחם לירמי׳), פסוק׳ 173 ב׳; שם: בא מלאכי ואמר; שם ל׳ 138 ב׳: בא הושע ואמר לה; שם: בא ואל יאמר לך, ירו׳ ברכו׳, — לבך בא יאמר, איכ׳ ר׳ ב׳ א׳.

1) יבמ׳ ג׳ ב׳ (רבה): בא י״ח לישר על י״ח.

ב. מדרישי **יתישמעים**. על ישאלת מיהי לאמר, בר׳ ט״ו י״ח, תשובה היא: באני למהלוקת (של רבני יאנאי), ב״ר ע״ה ס׳ ב׳ א׳ פסוק׳ ר׳ ע״ו ז׳ א׳ 4).

1) ייפא ב׳ א׳ ב׳, ר׳ ייזן: על שאלה בהלכה אני: באני למהלוקת ר״ע י״א י״ח ש׳; נשן ו׳ פ״ח ב׳, ר׳ ייאז: באני למהלוקת רני ורבנן.

הרישה. בא יאז שבכוחו לעורר את השמת לב. השמע אפשר לפעמים בספרית המרישות לעתים קרובות 5). ע׳ ב״ר מ״ח ס׳ ו׳; ע׳ ס׳ י״א; ע״ז ס׳ י׳; ב״ב ס׳ א׳; ב״ר ס׳ ב׳,- ויק״ר ב׳ פ״ח ס׳ ר׳; ע׳ ס׳ ר׳ קדוש׳ לפסוק; ר׳ קדוש׳ לפסוק,— פסוק׳ 17 א׳, 22 א׳ 111 א׳. שיהשר ר׳ י״ר; ע׳ י״ר; איכ׳ ר׳ א׳ ר׳ בפסוק; א׳ ריש י״ר; קהל׳ א׳ ג׳; אסתר ר׳ א׳ ריש ו׳; א׳ ריש ח׳, רות ר׳ פתיחתא; א׳ י״ח; ב׳ י״ב; תנחו׳ ב׳ בר׳ ס׳ ד׳, ל״ז, ל״ט; וירא ס׳ ד׳ ל״ב, ס״ג; חיי ס׳ ד׳; תולדות ס׳ ח׳; ויצא ס׳ ג׳, ט״ז, כ״ה; וישלח ס׳ י״ב; וישב ס׳ א׳; מקץ ס׳ ה׳; ויגש ס׳ י״ב; שמות ס׳ כ״ב; תשא ס׳ י״ג; ויקרא ס׳ י׳, י״ג; צו ס׳ ו׳, י״א; שמיני ס׳ ח׳; קדושים ס׳ י״ג; אמור ס׳ ו׳; נשא ס׳ י״ט; שלח ס׳ כ״ה; קרח ס׳ ט״ו; בלק ס׳ ל׳,—דב׳ ר׳ א׳ ס׳ י״; ב׳ ס׳ כ״ט; ג׳ ס׳ ח׳; ד׳ ס׳ ו׳; ח׳ ס׳ ו׳, ט״ו, פסוק׳ ר׳ 7 א׳, 90 ב׳, 156 ב׳, 160 ב׳, 168 ב׳,

1) ע׳ אז אמוראי אי׳ ח׳ג 589. 2) בויקיר ס׳ מיוחס לבר קפרא ובמקום בדאי—בדאות (=ברויות). 3) הגרסא שנתקבלה בערוך ,בדותא׳ ושפירושה דעת הצענות (על׳ בר IV קאהום ח׳ב 166) יצאה מתוך הכונה, להתרחק את המלה המולזת בכבוד התורה והחכמים. 4) ע׳ אגדת אמוראי אי׳ ח׳א 454, 5; ח׳ב 521, 2. 5) השוה גרינבוים, גשאמטלטע אויפועבצע 1901 ע׳ 306.

*) **באש**, מבאיתין דברים, ע׳ לעיל ע׳ ,אתמול׳. ה מ ת ר ג ם.

פסיק' ר' י"ב, 111 א'. — ורבנן מיתי לה מן הדא, קה"ר ח' ט'. — ומיתין לה רבנן אף אינון מהאי קרא, שהש"ר א' ריש ב'.

0 יבמ' נ"ד סוף א': מחדא לא אתיא תיתי מתרתי; נזיר מ' סוף א': מחדא לא אתיא תיתי מתרוייהון; חולין י"א א': אתיא מאליה.—קדו' ד' ריש ב': מהיכא קא מייתית לה; בכור' נ"ד א': היכא מייתי לה; ב"ק פ"ח א': אתיא עדות בקל וחמר מאשה; זבח' ט"ז א': אתיא [בקל וחמר מיישב 1).—ביחיד אפי' היא הלשון בשלילת מגירה שיה, אז באה רק המלה „אתיא" 2) ואחריה המלה השוה נכפלת, למשל: ברכ' ד' ב': אתיא אחד אחד (מדניאל י' י"ג ויושע' ו' ו'). עוד דוגמאות: ברכ' ה' ריש ב': אתיא עון עון (משלי ט"ז ו' וירמי' ל"ב י"ח); שם כ"א ריש ב': אתיא תוך תוך (ויקרא כ"ב ל"ב ובמד' ט"ז כ"א). — במקום שאין המלות דומות, אלא שהפעל אחר, אז מיבא רק שם הפעל, יבמ' ק"ט ריש ב': אתיא רדיפה רדיפה (תה' ל"ד ט"ו ומשלי כ"א ב"א); חולין ק"מ ב': אתיא דגירה דגירה (ירמי' ט"ז י"א ויושע' ל"ד ט"ו). — קרא למאי אתא (מה בא הכתוב ללמדנו)? הגינה ז' ריש ב'. — רק „למאי אתא", יומא מ"ה ב', מגילה ג' א', שבת ק"ג ב': הא אתא לאשמעינן 3). — לאיתויי, לאיתויי א' לאתויי, בכי במדרש דרנאים „לדביא 4), ע' ברכית כ"ב ב', שבת ק"ד ב', פסחים ח' א', ריש ערכין ועוד. — לאתויי מאי? לאתויי... (מה באה המשנה לרבות? לרבות...). — קדושין ד' ריש ב': ותנא מייתי לה מהכא. שם: מהיכא קא מייתית לה. בכורות נ"ד א': היכי מייתי לה? מייתי לה הכי. הצווי תָּא, ע' ערך „אמר", „שמע".

אתמהא. ע' ערך „תמה".

אָתְמוֹל. קה"ר ט' י"א: אתמול וישא יעקב רגליו, היום ויאסף רגליו אל המטה. אח"כ באו עוד דרשות שכאלה בלשון „אתמול — והיום". שם י' סוף א' ע"ד בני דורו של אליהו: אתמול מבאישין דברים כנגדו ואימרין „הבעל ענוני", והיום מביעין דברים ואומרים „ה' הוא האלהים" (מ"א י"ח כ"ו ול'. הכל ביום אחד). — במקום היום בא לפעמים עֶכְשָׁיו. אסתר ר' ב' ה': יוסף אתמול ענו בכבל רגלו (תה' ק"ה י"ח), ועכשיו ויוסף הוא השליט (בר' מ"ב ו'). משה אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו מְשַׁקְּעוֹ בים; ואח"כ באו שם עוד שני מאמרים ע"ד שנוי הגרל של איוב ומרדכי. תנחו' ב' תשא ס' י"ג: אתמול היה משה מנגח בהם ועכשיו נתירא מהם. — אסתר ר' שם: נח אתמול אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט) והכא אמר: ויהיו בני נח (בר' ט' י"ח).

אֶתֵּר, אַתָּרָא. מקום. ירו' כתובו' 24 ג' (ר' יונן): כל אתר דתימר עירים יהיו הווין בלא וולד, וכל אתר דתימר עירים ימותו קוברין את בניהם. עה"כ ויקרא כ' כ"א, ששם הוא הפסוק היחידי, שבו נמצאים שני הכתובים ההם. — ירו' נזיר 55 א' י"א: בכל אתר את אמר עד שיטעים וכא את אמר אפילו לא טעם.

ב"ר נ"ד ס' ה': עוד מן אתרא לית היא חסירה, לברי' כ"א ל', שהעתיד „תהיה"

---

1) שם ט"ו סוף ב' בברייתא: אתיא בק"ו מבעל מום. כאן נשתרבב הכתוב של האמוראים לתוך הטכסט של התנאים. ע' ג"כ ערך „טרח". 2) אולי צריך להוסיף במחשבה „בזורה שוה' או להוסיף אחרי מלות הטכסט „בזורה שוה". השוה ירו' ברכ' 11 א' ס"א לדב' ח' י' ולדב' ל"ב נ': אתיא שם שם בזורה שוה. 3) לא מובן הוא הכתוב „אָתָאן ל..." מכפר רבות, בעוד שהנוסחא הוא ביחיד. ערוב' ט"ו ריש ב': אתאן לרשב"ג (הנוסחא הוא ס"בא), ב"ב כ"א ריש א': ס"בא אתאן לתינוקות של בית רבן; חולין ק"ב ריש א': אתאן לר' עקיבא (הנוסחא ס"בא). — השוה נגד זה כריתות ט"ו א': כולהון מיחיר לא אתאן. 4) בכי' מינקן, שבת כ"ו א', בא „לרבות' במקום „לאתויי".

מן פֻּעַל היא בא רק בקשר עם קָא קָ; בשאלה ורקארי לה מאי קארי לה (קארי=קָא אָרִי), כלומר זה ששאל למה היה צריך לשאול אחרי שהתשובה גלויה? יבמ' ו' ב', י"ד א', ע"ב א', כתובות ל"ו א' ועוד במקומות רבים 1). ע' יאהרבּיכער של ברי"ל II, 69 הע' 111. יותר רגיל הוא האפעל (אַיתֵי), שמקושר תמיד עם ב. למשל: פסחים ו' ב': דאיתי במילי דפסחא 2). שם העצם ארָא היא ע"פ הריב בשאלה: מאי אריא (מהי הדבירה? למה?). למשל: מאי איריא אבן, שבת קמ"ב ריש א'. עיד בלשון: מידי איריא (וכי דבור הוא זה? האפשר כך להגיד?), ע' פסחים ס' ריש ב'; — אי משום הא לא איריא (אם משום כך אין לדבר כלל, כלומר הטעם הניתן אינו קיים), למשל: שבת מ"ח א' 3).

אִשְׁתָּעִי. סַפֵּר (אתפעל מן שעי, בתרגום היא בא במקום סַפֵּר), כלל הוא בירו': כמה דאשתעי קרייא אשתעיית מתניתא (כמו שמספר הכתוב, כך מספרת גם המשנה), ב"ק 2 א' ל"ב, למשנה ב"ק א' א', ששם ארבעה אבית נזיקין באו במשנה באותו הסדר שבאו במקרא (שמית כ"א כ"ח; שם פסוק ל"ג; כ"ב ג'; שם פסוק ד'). סנהדרין 25 ג', למשנה סנהדרין ז' י"ג (על הכתוב ויקרא י"ט ל"א); ברכות 4 ד', לסדר י"ח ברכות שבתפלת שמו"ע.

0 תמורה כ"ח ב': אורחיה דקרא לאשתעויי הכי, לויקרא א' י'. יומא ע"ד ב': וכי תימא בעריית קא משתעי קרא; יבמ' ס"ג ב' (למשלי י"ח כ"ב): אי בנוה משתעי קרא... אי בתורה משתעי קרא... ע' ג"כ פסחים ג' ריש ב'.

אתא. פֻּעַל: בי"א. כשמביאים איזה מאמר בהסכם עם המאמר שהובא קודם אז הלשון הוא: אָתְיָא כי הא דאמר ר'... 4). ירוש' פאה 15 א': ואתיא כיי דמר (כההיא דאמר) ר' יוחנן; שם 15 ב', ב"ר סוף ד': אתייא כהדיא דאמר רב; שם י"א ס' ב' וסוף פ"ב: אתייא כדשמואל; ויק"ר א' ס' ד'; שם ל"ב ס' ו'; פסיקתא 27 א' ב'; שם 157 ב': ואתיא כיי דמר ר'...; שהש"ר ב' א': אתיא דרבנן כההיא דאמר ר'... — לפעמים בא להזכיר גם את ההפך, ב"ר ג' ס' ח': אתייא כר' יוחנן ולא [אתייא] כר' חנינא; שם י"א ס' ב'; שם י"ב ס' ו'; פסיקתא ר' כ"ג, 118 א': ואתייא כרבנן ולא אתייא כר' יוסי.

האפעל "אייתי" (=הביא) מראה על ייקוף דבר מהכתוב. ירוש' ב"ק ריש פרק ז' וכן ירוש' ב"מ ריש פרק ג': מן תיתי ליה (מנין למדה המשנה את זאת)? ירו' מו"ק 82 ב' נ"א: ר' חגי בשם ר' יאשיה מייתי לה מן הכא. הלשון הרגיל במדרש: ר'... מייתי לה מן הכא (מהכא): ב"ר ו' ס' ט'; י"ב ס' י"א; ג' ס' ד'; שם ס' ט"ו; כ"ו ס' ה'; מ"ט ס' ג'; נ"ד ס' ג'; ע"ד ס' א'; פ' ס' ה'; פ"ב ס' ה'; ק' ס' ו'; פסיק' 38 ב'; שהש"ר א' ב' ("ישקני" קרוב לסוף); ד' ד' קרוב לראש; קה"ר א' ד' ("דור" קרוב לסוף); ג' סוף ב'; רות ר' א' א'. עוד. מייתי ליה מן הדין קרייא (קרא): ויק"ר י"א ס' ו'; י"ז סוף ס' ב'; י"ח ס' א', קרוב לסוף; שהש"ר א' ריש ב'; ב' סוף ו'. — מייתי לה מן הדא: סנהד' 28 ב'; ויק"ר ו' ס' ו'; כ"ב ס' ט'; שהש"ר א' ו', קרוב לראש; א' ט', קרוב לראש; ו' ה', קרוב לראש. — מייתי לה מהתם: רות ר' א' י"ג. — מייתי לה הכא,

1) ע' המקורות שהובאו אצל ליו ח"א 164 א' ואצל קאהוט ח"א 264 א'. אולי צדק ליו (שם) בהגהתו בב"ק 5' ב' במקום איירינן — אֲתֵינַן. זה מוכח גם ממה שהפעל מקושר כאן עם "גלל", ואילו באפעל הוא מקושר עם ב. 2) עוד דוגמאות ע' ליו וקאהוט שם. 3) עוד דוגמאות אצל קאהוט (חלק א' 71 ב' ולהלן) שהוא חושב שם, שאירייא הוא פעל מבנין אַפְעֵל אֵירֵיא.
4) הנושא אפשר שיהיה "מילתא".

איפ' (כשבא רב יצחק מאי לכבל שנה את המשנה ערוי ני ה' להפך), ביב עיא ריש א'; איפ' מתנינן לה. — שבת סיט סוף כ', לשני הכרים שדרש רב נחמן בר יעקב בשם רבה בר אבהו משמות ל"א טיז ומיקרא יט ג', מעיר רב נחמן בר יצחק: אדרבא איפ' מסתברא. — ברכות מיט ב'; והא איפ' שמעינן להו, בלומר אנו שמעני שהפלוגתא דר' מאיר ור' יהודה היא מוחלפת, ע' גיכ ברכות יז ב', יומא יד ב', נטן יז ב'. ע' להלן ערך הפך.

אפשר, כשבא איזה פירוש מתמיה לאיזה כתוב אז תבוא השאלה עפ"י הרב ואפשר כן? או ,אפשר כן? ע' פסיקתא 114 ב', ליזוקאל ט' יח; ביר ו' סי' ט', וכן שם צז סי' ד', לבר' מיח יט; שם עיד סי' ד', לבר' ל"א טיז; ויקר' סוף כיב, לתה' נ' י; שהשיר ד' ו', לבר' יז יג. — וכי אפשר ל..., ע' פסוק' כיח ב', ליה א', ליה ב'; ויקר' כיח סי' נ'; איכה ר' פתיח' ליב; פסוק' ר' יד (60 ב', 61 א'). — ואפשר, ע' ירו' ברכ' 13 א' ל"; אפשר, ע' ביר טיז סי' ז'; שמיר כ' לכ' יג. — וכי אפשר לומר כן, פסוק' ר' כ' (96 ריש ב'). — והיאך אפשר ש..., שם א' (2 א'). — בארמית: אפשר ה..., איכה ר' פתיח' ליב (שאלת רב כהנא לרב); איכה ר' נ' מ'. — ע' גיכ ערך ,יכול', וע' רענר לירו' תרומות 41 ב'.

[0] יבמות כ"א סוף ב'; אין דנין אפשר משאי אפשר 1) (במחלקת שבין בית שמאי ובין בית הלל במשנה יבמ' VI, ו'). כנראה זה הוא כלל עתיק מתקופת התנאים. השוה ירוש' תרומות ריש פיב, ריית בשם ר' יונאי: למידין אפשר משאי אפשר.

אצל. ירו' פאה 19 א' כיב: אצל זה אני קורא שדך ואצל זה אני קורא קצירך, עהוב ויקרא יט ט'. — שם טיו א': כשהוא בא אצל לשון הרע מה הוא אומר... גדולות (בלומר על שפיכות דמים הוא אומר, בר' ד' יג, ,גדולי' ועל להור, תה' יט ד', ,גדולות, ללמד שהם שקולים). — אכתר ר' א' ט': אצל הבעל מה כתוב (במ"א יח כיו).

[0] **אַרְחָא, אוֹרְחָא**. (=דֶּרֶךְ), הוריות ה' א': אורחיה דקרא הוא (בלומר כך הוא לשון הפסוק), עיכ ויקרא ר' י ג'; עיני דקרא (כמ"א ראש מלשון ריקטין, עיני דפלגוא), ע' גיכ יומא פ' א', ביק קיט ב', ברכות ג' א'. — אורחא דמילתא (דרך העניו), יומא נ"ג ב', כתו' סיב ריש א', נדה כיב א'. — והאי דקתני אורחא דמילתא קתני, נטן כיט א', למשנה נטן נ' ה': השולח נט מאי וחלה תרי זה משלחו ביר אחר (וחלה — אורחא דמילתא). ע' גיכ שבועות יג א'. — מהו דתימא אורחא דמילתא קתני, קמשמע לן (לא תחשוב שזהו רק מפני שדרך העולם בך, אלא כרט חשוב הוא), ערובין פיב א', בכורות י' סוף א', חולין גיכ ב'. — אורחא דמילתא קתני, ביק מיח ב'. — מילתא אגב אורחא קמשמע לן 2), ברכ' ב' א'. ע' עוד סיכה ביא ב', שם מיא ב'; קדו' סיט א'; כתובות סיח ב'; חולין פיג א'; ערכין יד א'; כנהר' כיח א'; ובח' יט א'; נדה י' ב'. — השוה כתו' מ"ב ב'; ואגב אורחיה קא משמע לן תנא ברי. — אורח ארעא, ע' ערך ,דרך ארץ'.

[0] **ארי**, (ארא), שרש מלה שמובנו הוסדי לא נתאמר 3). בצורות שונות הוא בא הרבה פעמים בתוך לשונות שונים ירבעי ביא: רבבא לימי רבים, למעשית עניו של שאלה.

---

1) ,אי אפשר' הוא ההנחה שבריאת האדם תוחה וכולה להיות לא איש ואשה.

2) בטרמינולוגיה של התנאים יש לו ביטוי בלשון: לפי דרכנו למדנו, ע' ח"א ע' 18. 3) יאבמרוב, 118 ב' מעמיד את השרש אצל ירו (ירה): to point, throw. C. Lewias (Hebrew Union College Annual, 1904 p. 153), עפ"י דרך רב האי גאון (השיטות האיטים הוצ' הרכבי ע' 103) שזהו משרש ערו (א' מן ע"י דומה ל,ערא' הסורית שפי' תפס, נסב, ע' בערכים החם.

של רב חנן מדב' ח' ח', כמי לעיל). רק „יקרא אם' בע' הוא", פסחים צ"ז ב' (ליקרא ג' ז', בבריי'); הגיגה ד' א' (לשמית כ"ג י"ז בבריי').—אסמכתא גינהי מדרבנן, תענית כ"ז ריש א' (למדבר ו' כ"ב, ילפיתא של בר קפרא). אסמכתא בעלמא, חולין ע"ז א', לייקרא י"א ג', בבריי' 1).—מעילה י"א ב' אומר על ילפותא של תנא מכמד' ב"ח ז'; ומדרבנן והא קרא קנסיב לה אסמכתא (השוה ערך „נסב").

אַף. „אף על פי כן"—וסמיך לזה ממש דברי הכתוב, שמראים על הגינוד למה שנאמר תחלה, שהש"ר ד' ד'; אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור; שם ה' ה'; אעפ"כ מר עוברי; איכה ר' ג' ג'; אעפ"כ ויגה כני איש.

אַפְטָרָה. (גם הפְטָרָה ואפטָרָא). שם הנגזר מן הפעל הִפְטִיר, בארמית אַפְטַר. הפעל הוה היא לקריאה בנביא ששייך לפרשת השבוע 2). השם „הפטרה" הוא הפרשה של הנביא בעצמה. אילם הפעל הוה בא גם במובן זה: להספיד את מי שהוא לפני הקהל (הפטיר על, אפטר על, ע' ערך „פטר"). יסוד המובן הזה מונח בפטירה (השוה הנפטר מן המת, מ"ק כ"ט א'). יאילם אין המובן של השם הזה: פטירה מן המת, הספד, אלא פטירה מן הקהל, לתת לו תודה על שבאו לגמול חסד (השוה הנפטר מן החי, שם). במדרש נאמר: רבי... עבד לה אפטרה, על הדרשה של ר' יונתן מבית גוברין, ב"ר ס' (ו') 3), שדרש על בראשית כ"ד ל"א; וכן על הדרשה של ר' יצאי בן ישמעאל (ב"ר סוף ס"ט) שדרש על שיפטים א' ט' 4). בתיר דיגמא לנאים של תודה נמצא הדרשות שדרשי לכבוד אנשי אישא, שבאי בברכית ס"ג ב' יבשהש"ר ב' ה' 5), וכן במדרש מאוחר (במדבר ר' 28 א' הוצ' וילנא) מיסר בודאי ממקור עתיק: ר' יוסי עבד לה אפטרה, בזה נקראי גם שאר דרשותיהם של תלמידי ר' עקיבא בשם אפטרה, בתלמוד הירושלמי (סוטה 17 א' ס"ד) נמצאה ג"כ דרשת הפטרה אצל האמורא של המאה הרביעית, אבא כר פפי 6).

לדעתו של מאיבום 7) „אפטרא" נאמר בתחילה לגמר הדרשה בכלל; אבל אין לה כל ממך, וכל מה שהובא כאן סותר את דעתו. *)

אַפַּיִן. ע' ערך „פנים".

0 **אַפְכָא.** (הכתיב איפכא) 8) — הפך, משמש בתור תאר הפעול. שבת ע"ז א': ואיפכא איתמר, בלימר מיהפת השתה: במקום ר' יוחנן ריש לקיש יהפך: מגי' י"ח ב': רב ביבי מתני איפכא, בלימר רב ביבי מחלוף במקום רב – שמיאל יהפך, דלא כרב כהנא. – וכח' ל"ב א': רב חסדא מתני איפכא. ערו' ל"ו ב': כי אתי רב יצחק תני

---

1) ע' מפרא לאיתו פסוק (48 ב' א'). בתלמוד צ"ל הפסוק: כל... בבחסת אותה תאבלו (ע' דקדוקי סופרים XVI, 105 ב'. 2) ע' לוי ח"ד 31 א'. ואולם באור הטלה הזאת אינה כמו שאומר לוי „סיום", סגירת הקריאה, אלא כמו שאומר רשיפורט (ערך מלין 165), שוהו נתינת חפש לקהל לצאת מביהכ"נ אחרי הקריאה. (השוה: הפטר את העם, ירו' ברכות 7 ד' ה'). 3) בויק"ר כמעט סוף י"ז בא במקום אפטרה — נטילת רשות. השוה אנ' אמוראי א"י ח"ג 594; שם 548, הערה 4.
4) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 573. 5) ע' אנ' התנ' כרך ב' ח"א 34. 6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 651.
7) ע' די עלטערסטען פאטען אין דער ענטוויקלונג דער יודישען פרעדיגט (בעריכט דער לעהראנשטאלט פיר די וויסענשאפט דעם יודענטהומס 1901, ז' 9. — שם ע' י' מביא מאיבום במעות מהערוך מה שהוא שייך לר' בנימין מוספייא, קאהוט ח"א 262, א'. ע' לוי ח"א 140 א'. 8) רגילים לקרוא איפְכָא. אבל יותר נכון — אַפְכָא.

---

*) ראו לתשימת לב הלשון: „אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", בהגדה של פסח.—המתרגם.

ע"ד ב', לדברים כ"ז ז'; וירא את עניו ואמרינן ז' פרישות דרך ארץ (ואמרינן פירושו באן מה שנתקבל עי"י המסורת והובא גם בהגדה של פסח) 1).

0 ביחוד רבים הם הלשונות החוזרים בעתיד צווי ומקור 2). ברכות ל"ג א': לא תימא... אלא אימא... (רבה מתקן בקריאה בהלכה תגאית). ע' נ"ב ערוך 5 א'. ערובין ע"א א' (רב פפא, מעין זה): אימא אעבי שהחזק. ברכ' י"ג א': תא ואימא לך; שבת ל"ז א': לעולם אימא לך.—מאן נימא לן, חולין ק"א א', וכי תימא (=ואם תאמר) 3). — הוה אמינא (=הייתי אומר). — מקור עם ל': למימרי ולימא; למימרא ד'... ברכ' י"ג א', כ"ב ב'; פסחי ע"ה א', ר"ה כ"א ב'; לימא ד'... תרוי. ע' נ"ב ערך אא".

0 באתפעל איתמר (=נאמר) מתחילות תמיד מימרות האמוראים 4). — בנוף ראשון בינוני פעל אימור (נ"ב אימר) ואחרון ד (אני אימר ט...) מתחיל הדבור המגביל את ההלכה שנאמרה קודם, שבת ה' ריש ב': אימור דאמר רבא (אני אימר שרק באופן שבזה אמר רבא), ערוב' נ"ד א': אימר דאמרי רבנן, ביחוד הרבה מאד הלשון "אימר דשמעת ל..." (אני אימר שרק באופן שבזה שמעת את פלוני אומר כך וכך). שבת ו' א': אימר דשמעת לר' אלעזר... הוכא... אבל הובא... מי שמעת ליה. שם י"א א' (אבי לרב יוסף): אימר דשמעת ליה לר' מאיר במודי... במודי... מי שמעת ליה. ער' צ"ד ב': אימר דשמעת ליה לר' יהודה הובא... הוכא... מי שמעת ליה. פסח' כ"ז א': אימר דשמעת ליה לריא ב... ב... מי שמעת ליה. יומא כ"ג ב': אימר דשמעת ליה להנן המצרי ד'... ד'... מי שמעת ליה. בתו' ליו כ"ף א': אימר דשמעת ליה לרי"ג הוכא... הוכא... מי שמעת ליה.

ע' נ"ב ערך אנא'.

0 **אסמכתא**. כמך, משען, שם הנותר מהפעל עי"מ אפעל מן כמך (ע' ערך כמך). לפעמים מביאים כמך מהכתוב, ואין זה ראיה נמוכה. אסמכתא בספרות האמוראים היא מעין זכר לדבר' שבספרות התנאים 5), רגיל הוא מאד הלשון במקרים שבאלה: מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא (הנוסח היא רק מדרבנן, והכתוב הוא רק אסמכתא). כך הוא בברכות מ"א ריש ב' (שם רב חנן יליף מהכתוב ח' ח' שיעורין להלכות שונות, והגמרא אומרת עוד: הני שיעורין דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא) 6); מו"ק ג' א' (ויקרא כ"ה ד', בברייתא); יומא ע"ד א' (ויקרא ז' כ"ג, בברייתא כתיר ראיה מהכתוב); שם פ' ב', (ויקרא י"א מ"ג, רב פפא); יבמ' כ"א א' (רב יוסף על דברי ר' כהנא) 7); שם נ"ב ב' (רב אשי לדב' כ"ד ד', ליליפותא דר"ע); שם ע"ב א' (לברי' י"ז י"ד, בברייתא); בכ' פ"ח ב' (לדב' י"ד ב"כ ולהלן, בברי'); חולין י"ז ב', לשוא י"ד ליד (בדברי רב חסדא); שם ס"ד ריש ב' (ויקרא י"א מ"א, בברי'); נדה ב"ה א' (לברי' ג' ב"א, בכאיר אחד של ר' יהושע בן חנניה לענין שאני הלכה). שם בכ"ח א' (לברי' ל"ח ב"ח, ליליפותא של רב חנא), —יש גם לשון שבזה: הלכתא גמירי לה יקרא אסמכתא בעלמא ריא, פסחי פ"א ב' (לברי' י' ב', ביליפותא של ר"א); הלכתא גמירי יקרא אם' בע' ריא, בכה' י' א' (ליליפותא

1) ע' לקח טוב לאותו פסוק. 2) לוי א' (92 ב') מביא זה תחת השרש אמא (אמ); וכן יאסטרוב Col. 74. 3) בירוש' נמצא אפילו תימא', פאה 17 א', ואילם שם ציל תימר; השוה שם 18 א' ואפילו תימר. 4) גם בירושלמי. ע' לקמן ריש ערך אבר'. — בזוהא ג"ז ב' וכן בע"ז ע"ה ב' מתחילה מחלוקת של תנאים בלשון איתמר. ע' אדות זה יד מלאכי § 5. 5) ע' חי"א ע' "זכר לדבר". 6) על השערין הנ"ל נאמר, יומא פ"א, סוכה ה' ב', שהם הלכה למשה מסיני. 7) במו"ק ה' א' באה דרשה זו בשם רב אשי.

במדבר באר שבע (בר' כ"א י"ד) תאמר שנחשד עליה ברייה תלמוד לומר,, עוד שם: היך מה דאת אמר. דוגמאית ממדרשים אחרים: יאת אמר, שהש"ר ה' ט"ו קרוב לסוף; שם ז' סוף ט'; רות ר' ב' ג'. — כראת אמר, אסתר ר' ב' ט'. — שהש"ר א' י' (ע' ג"כ ע' „הך", „הדא", „הכא"). - במקום אמר בא לפעמים בעבר אֲמַרְתָּ – וְאֶת אֲמַרְתָּ, שהש"ר ב' ה' בסוף; שם ד' ח', לדהי"ב ל"ב כ"ה: אַתָּ חָמֵי חזקיה מלך צדיק ואת אמרת כי נבה לבו (הביטני חָמֵי מראה כי כאן היה מתחלה ואת אמר). ויק"ר ג' ריש ה', לויקרא א' י"ז: ואת אמרת והקטיר; רות ר' י"א י"ט: ואת אמרת הזאת נעמי; שהש"ר לא' י', לשמות ד' ט"ז: יכי עבידה ודא נעשה משה לאהרן דאת אמרת יאתה תהי' לי לאלהים.— במקום הארמית „את אמר" בא לפעמים בעברית „אתה אומר". ויק"ר י"ז (א') לתה' ע"ג ג', בהשואה לישעיה מ"ח כ"ב: בתי"כ אין שלום לרשעים ואתה אומר שלום רשעים; שם י"ז (ריש סי' ה') לויקרא י"ד ל"ד: שבעה עממים הן ואתה אומר ארץ כנען. – תנחומא ב' וישב, 9, 16: בשם שאתה אומר; שם צו 13: למה אתה אומר; שם קדושים 1: אם אתה אומר; ע' ג"כ ערך „מנין".

לפעמים איננו מביא את דברי הכתוב בעצמם אלא מה שנלמד מתוכם. רות ר' ב' ו'; נערה מואביה היא ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים. תנחומא ב' נח ריש 5: אתה אומר בניו של נח צדיקים היו. שם תולדות 10, לבר' כ"ז י"ח: ואף על פי שאתם אומרים שיקר יעקב לא שיקר (כאן בא „אתם אומרים" ברבים אם לא נאמר שבתחלה היתה הגירסא שאתה אומר).

ביהוד בא הרבה פעמים הלשון כמה דאת אמר, ע' לקמן ערך „כמה".

שמו"ר ריש ל"ח לתה' קי"ט פ"ט: אל תאמר בשמים אלא כשמים; תנחומא ב' תולדות 8, למשלי י"ז ח': אל תאמר כן אלא האבן הוא השוחד בעיני בעליו. שם משפטים 8, לשמות כ"ב כ"ד: לא תאמרו (=תאמר) בסף אלא אפילו כל דבר שתליה אותו לא תהיה לו בנושה.

תאמַר. (בשאלה). תנחומא ב' ויחי 17, לבר' מ"ט כ"ח: תאמר שזה גדול מזה. קה"ר א' ז' (לעתים קריבות): תאמר... תלמיד לומר. – ו„אם תאמר" עם „תלמיד לימר" אחרין, אסתר ר' ב' א' (ריש פ' ה'). ואם תאמר בתור קושיא נגד איזה באור: ב"ר ח' סי' א'; שם מ"ז סי' ב'; איכה ר' ריש י"ז. ויש לשון אחר: ואם יאמר לך אדם... אמור לו, שהש"ר ב' ב' (=פסיקתא ר' ט"ו, 76 ב'); קה"ר ג' ט"ו; שהש"ר א' סוף י"ד; פסיקתא 25 א' (- תנחומא ב' תצא 9; תנחומא הנדפס וירא א'. השיטה תנחומא ב' נשא 30: אם יאמרו לך המינים... אמור להם...

במקום „אם תאמר" נמצא ג"כ אותו הדבר בארמית „אין תימר", שהש"ר ו' סוף ט': אין תימר שאנו מעידים על עצמנו, והלא בלעם הרשע העיד בנו. ע' ג"כ לעיל ערך „א, אין".

בפתיחתא לאיכה ר' לב' א' כשהוא מַשֶּׂה אבדן הגוים לאבדן ישראל משתמש כמה פעמים בלשון שאלה „תאמר. – ביריש' ריש בלאים (26 ד') ע"ד המינים שאיסור בלאים ניהג בהם היא חוזר כמה פעמים על הלשון „הייתי אומר" יאת"כ דוחה בברה ו'.

0 מהסוגיות של הבבלי באו לשונות אלה מהפעל „אמר" הארמי: אמרת, פסחים פ"ח א' (רבא) על הברייתא; ביצה י"ו ב': הערמה קא אמרת שאני הערמה (רב אש'); הוריות ו' סוף א'; בהנים קא אמרת שאני כהנים; חגיגה י"א ב': אמרת בריש... והדר אמרת... (למשנה הגיגה ב' א'); יבמית י"א א': אמינא לך אנא... ואת אמרת לי... – יומא

אימר, שמיר לא (בק בי' נט). — שחש, וכן שלמה אמר, תנח' ב' ויחי 4; וכן אמר שלמה, שם בק הוריע. — קהלה. וכן שלמה אמר, שם, שמוני בק 3; ששלמה אמר, שם, יתרו 1.—איוב, אמר איוב, שם ויחי 25; איוב אמרו על עצמו, שם תולדות, ריש 13; שכן איוב אמר עליהם, שם נח 10; וכן איוב אומר, שמיר לא, ריש יג; וכן צפר הנעמתי אמר, שיט בחר, בק 9; אם אלהי אמרו מאליו, ויקר ריש יד (ר' אחא בלש' ג) 1). איכה. ירמיה אמר, שחשר ג' ג'; הוא שרמיה אומר, ויקר טז קהום לראש. — דניאל. דניאל אמר, אומה ר' ה' ד' (שחשר ג' ב). ע' נוב ערכי ,בוגר, ,בתוב, ,פסוק, ,תורה.

...אני אומר אלא..., ויקרא ר' בק יח, לאיוב י' יא: הלכשתני אינו אומר אלא הלבשוני, בכתבי אינו אומר אלא הכבדני. שם ריש בא, לשמות טז ט: תירוש אינו אומר, אלא תירושני; שם לשוא יז טז: ואביא אליך אינו אומר אלא לבה אלין; תנח' ב' נח 18, לבר' ו' יט: כל אדם אינו אומר אלא כל בשר. — עם הוכבה ,באן': פסוק ר' יב, 50 ב; לשמות יז טו: נסני אינו אומר כאן אלא נסי: שם, 51 א; לשמות יז יח: ה' אינו אומר כאן אלא יה; שם פ' לין, 152 ב; לישעי' יא א': ויצא אינו אומר כאן אלא ויצא. — היא אומר, קהלת ר' ז' ב'. — וכן היא אומר, תנחומא ב' וירא 43, בשלח 15, קדושים 2, אחר ר' ג' ו'. — הרי הוא אומר, תנחומא ב' אמור בק 3. — וכשהוא אומר, אומה ר' פתוח ה'. — עיי שורה של כתובים: דכתוב... ואומר... ואומר..., ואומה ר' א' ריש י'; ...שנאמר... ואומר... ואומר..., תנחומא ב' בשלח 17. — הוה לו לומר, ויקר ל' (ב); הוה לומר, שמיר בא (ריש ה).

נפעל: נאמר על ידי..., ע' ערך ,ידי'. — נאמר באן, ע' ערך ,באן'. — לכך נאמר, ע' ערך ,לכך'.

הניל לבא בראשונה ראוי מהכתוב עם הלשון ,שנאמר' והראוי השנוי ,בכתוב', ויקר ל' (י'), שנאמר (בר' כוד א'): ואברהם זקן בא בימים, וכתוב (ויקרא יט ליט): והדרת פני זקן; שחשר ה' בק טז: מלאתך ידמעך לא תאחר (שמות כוב כוח) וכתוב (במדבר יח ל): כתבואת גרן וכתבואת יקב. שנאמר (שופטים ג' יט): דבר סתר לי וכתוב (שם פסוק ה): ואחוד בא. השוה איכה ר' ד' ו': ב... נאמר ב... כתיב... אבל. תנחומא ב' בראשית 7, לישעיה בוד יט: הם לא נאמר אלא הוא. בוד בוד (ב) לבר' בוד ג': למה לא נאמר האלה אלא האל. עוד דוגמאות אל ...לא נאמר אלא...' ע' פסוק 6 א', תנחומא ב' תולדות 2, קהלת א' יא. — שחשר א' ד' (ר' חנינא): מה שלא נאמר בחור העביל (עבנה ב' ה) נאמר בכרכי הים. — שחשר א' ב': הוכן נאמרה... בים נאמרה... בבעי נאמרה... (על הכתוב בשחש) 2).

ב. הבאת כתובים בנוף עיכח: ,אתה אמרת'. אין לפרש שהוא מוסב על הכתוב אלא צריך לחשים באילו החדוש פיוה אל הקהל השומע או אל החבר העוסק עמו בתלמוד הכתוב והוא שם את הציטט בפיו. בבור נמצא הרבה פעמים בארמית ,אַת אָמַר' 3). בתור הנמא יבוא כאן בור בא (ד'): אף על גב דאת אמר ותלך ותתע

1) ע' אב אמוראי אי תיג 118. 2) ע' אב אמוראי אי תיב 526. 3) השמרתי של פרנקל, מביא ב' א. ס,את אמר' היא נקרי בטעות מן ,אַתָּאַמַר' (=אומרת בעברית: נאמר), אומה יכולת להתפייס בכל המקומות. — הלשון האדמי ,במה דאת אמר' נמצא פעם בבבילונא לשמות יט יח (הוצ' פרידמן 65 ב' ב'). — בירושל' בק 6 ב' ג'ו, נתקבר מן ,את אמר' ל,את מר': הבא את מר... והבא את מר. בקטעי הירושלמי שהוציא לאור קוקובצוב Russ. arch. Gesel. XI, 203 באו בטתי הפעמים במקום את מר — אתמר, בשלח אתא.

משמיה דאילפא (מהקבלה) 1). כך חנין בר אמי על דבר הלכה של שמואל (ערובין סז סוף א) 2). חייא בר אמי על הלכה אחת של ר' חייא בר אבין (ערכין כח ב) 3).

אם, מלת התנאי. א. פסיקתא יח א' ב', לעיל כד ט'; אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספרו — תנחומא ב' ויקהל 2; אם שמות למה נשמו, ואם בשם למה שמות, לישעי' מ' כו; בחשואה עם תה' קמו ד', — שם ויקהל 21, למדבר כד ח'; אם אהליך למה משכנותיך ואם משכנותיך למה אהליך. — קהיר ט' יח, לעיל ב' כ'א; אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך?

ב. שהשיר א' ח' פתיחתה לשחורה אני ונאוה; אם בשחורים שהיו שלי כך אני נאוה, בנביאים שלי על אחת כמה וכמה.

ג. קהיר ח, י' (ר' יהודה בר' סימון); ובכן ראיתי רשעים קבורים וכאו וכו' אם במתי יחזקאל הוא אומר, הלא בכר נאמר רשעים ואינן לא היו אלא צדיקים ואם בבמה של צרפית הכתוב מדבר והלא בכר נאמר קבורים והוא לא נקבר ואם בצדקיהו בן כנעונה הכתוב מדבר והלא בכר נאמר ובאו והוא לא בא אלא (מיכ יט): ויהי הם קוברים איש וגו', ע' גיב קהיר ב' ריש ח' (ר' יוחנן בן זכאי).

ד. בר ו' ט' ט' לא' יח: אם לעניין מאורות והלא בכר נאמר... (שם, אם' נתקצר מן, אם הוא באם). — שם סנ ט' ד' (=ויקרא ר' כג קרוב לראש): אם ללמד... (=אם הוא בא ללמד).

ה. אם האמר, ע' ערך, אמר'.

[0] **אֲמָא**, מן א (=על) ומן מאי (=מה) = על מה, למה; רק בבבלי, בבר ו' (ט') בא: אמא' קרי ליה' והוא הוספה מעבודה זרה כה א' (ע' הגי' Theodor p. 49, הנרבאית לשורה ו').

אמר, קל. הגישא הוא או הכתוב, מהבר הספר, או הדורש והבוחן את הכתוב.

א. חומש. משה אמר, ויקר יג קרוב לסוף (לויקרא יא ו'); זה שאמר משה, איכה ר' א' ב' (לדברים ל ב כ"ר). נביאים. אמר ישעיה לבני הקב"ה (ישעי' ט' ה' ב'). שהשיר ד' ח'; וכן אמר ישעיה, תנחומא ב' נח סוף 12, 17; ועל אותו הדור אמר ישעיה, תנחומא ב' שלח 21; והוא שישעיה אמר, שהשיר לד' ח'; אמר ישעיה, תנחומא ב' יתרו סוף יג; שם משפטים 4; שכך אמר ישעיה, תנחומא ב' בר' 20, וארא סוף 18, תצוה סוף 6. — ישעיה אמר... ירמיה אמר... איכה ר' א' ריש ב'; הוא שירמיה אומר, איכה ר' א' יח; וכן ירמיה אמר, תנחומא ב' וירא 21. — כיוצא בו אמר יחזקאל, תנחומא ב' בראשית 40; וכן יחזקאל אומר, שמיר ליא (י'). — וכן הושע אומר, שיט כיב סוף 5, וכן יואל בן פתואל אומר, שם לתהלים ה' (ח'). — צפניה אמר, בר מיא (ב'). — אמר עכרים, ויק' ר' סוף ל ב'. — אמר חגיא (ישעי'), תנחומא ב' שמיני 7; כך חגיא אומר (עמוס), שם ויצא 3; אמר הגיא (חבקוק), שם תצוה 10. — תח': עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, שהשיר ד' ד'; וכן דוד הוא אומר, ירוש' פאה 16 ב' ב'; הוא שהזהיר אומר לישראל, ויקר ל' (ריש ג'); אמר דוד, תנחומא ב' בר' סוף 12; שם 33; שם שמות 8 (לתהל' מיד ב'ג); שכן דוד הוא אומר, תנחומא ב' מצורע 3 (תהלים צ'); וכן בני קרח אמרו, שיט כו (לתה' מ'ז); אבף אמר, ויקר יג קרוב לסוף (תה' פ'ג); כן אסתר אומרת, שיט מב (סוף 1), לתה' כ'ב. — משלי. אמר שלמה, תנחו' ב' בר' ריש 21, וכן שלמה

1) הטוה לתלן ערך ,נמרא'. 2) גירסא ושנוה: ס' דאילפא. 3) במקום דהולפנא צ'ל דאולפנא (הלוי).

שיירו בה אלפא ביתא (נ"א: אלף בית) אחת (ר' יהודה הנשיא ור' ישמעאל בן יוסי למדו יחד מגלת קינות "שיירו אלפ־בית אחת"). באיכ' רבתי בא בסוף ארבע הפרשיות הראשונות: סליק אלפא ביתא קדמאה, ...תנינא, ...תליתאה, ...רביעיות. — שוחט קיט (3 §): ובסוף אלפא ביתא הוא אומר תעיתי. — גם הצורה האלפא־ביתית של השירה שבאה אחרי שירת התניך מסומנת בכתבי זה. בפתיחתא לשה"ש רבה, לקה"ר א' ריש יג: הדין פיטנא כד עביד אלפא ביתא וזמנין מחסל לה וזמנין דלית מיחסל לה, כרם שלמה עביד אלפי ביתא וחמשה אתין יתרין עליו (הפיטן הזה כשהוא עושה אלף בית, לפעמים נוטרו לפעמים אין נוטרין, אבל שלמה היה עושה אלף בית ועוד חמש אותיות יתרות עליה), דכתיב (מ"א ה' י"ב): ויהי שירו חמשה ואלף (דורש אלף=אלף־בית; ושירו=ושיורו=חמשה). ברות ר' לג' י"ג ובקה"ר ז' ח' קורא לפיוטים באלף בית — אלפבטרין (ἀλφαβητάριον=) ומציגם בשורה אחת עם מזמורים 1).

0 ביומא ל"ז ב' (ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יצ'ק מבאר אלף בית היא מגילה שכיתבין בה לתינוקות דברלעז האותיות ניראשי דיבות 2). — ב"ב קכ"ח ב': אלף בית בעלמא (כלומר חסר כל מיבן).

אוּלְפָנָא. למוד, הוראה. ירו' סנהדרין 20 א' ח', הוריות 47 א' נ"ד (ר' שמעון בן לקיש): אילפניה דרחמנא (תורת ר') 3). במ"ר רמ"ד שלי דיא קבלה, מסרת של הלכה. ר' יהודה נשיאה שאל על אדות ר' יוסי דמעון: ואילפן קביל (אם קבל הוראת הלכה)? ב"ר ריש פ' 4). בעל ההלכה הגדול ר' זעירא מצוה על תלמידו שילכו לשמוע דרשותיו של ר' לוי באגדה: דלית אפשר דלא מפיק פרשתיה דלא אולפן (אי אפשר שיוציא פרשה מבלי להסביר איזה דבר הלכה), ר"ה 59 ב' ל"א. — ירו' ערובין 21 ב': "מן אולפן" בנגוד "מן דעה" 5). — דלא מן אילפן (לא מן תורת הקדמונים), ירו' מגילה 71 ד'. "בר אילפן" נקרא מי שרכש הידיעה לבחון ולדרוש בהלכות של התנאים, ויקרא ר' ריש ג' (ר' יצחק) 6). כשנשלח לוי בר סיסי מר' יהודה הנשיא להיות מורה ודין בקהלה אחת ולא ידע להשיב על איזה שאלות בדברי הלכה אמרו עליו: דלמא דלית בר אולפן, ב"ר ריש פ"א. — אז היו יודעים להבדיל בין "רבה דמתניתא" ובין רבה "דאולפנא" (רבה דמתניתא — מורה היודע משנה ובריית, ורבה דאולפנא — מורה היודע את הבאורים, את התלמוד, ירו' יבמות 6 ב', ר' זעירא). יאילם קרה לפעמים, שגם את באריי דמשנה קבלי ניה שנקרא רבה "דמתניתא (אילפן קביל מן רבה דמתניתא, שם שורה כ"ב) 7). ירו' קדושין 61 ב': אילן תרין אולפנייא (שתי קבלות מחיי התנאים).

0 בתלמוד הבבלי נמצא לפעמים שאיזה אמורא מבאר או מגדיר איזו הלכה

---

1) ילקוט לקהלת שם: אלפא ביתא, ע' אנ' התנ' כרך א' ח"א 92. ע"ד השמוש בכתבי הזה במסרה, ע' פרנסדורף שם ע' 1. אצל גינסבורג (ע' The Masorah א' 11 ובשאר מקומות) כתיב ג"כ "אלף בית" (עבריח). בסדור של ר' סעדיה גאון נקראים תפלות "הושענא" — אלפביתאת להושענא. 2) ע"ם באורו של רש"י. בזה הוא רוצה לגדור בעד כתיבת מגלות קטנות רק לצרכי תנוך. השוה גויבואר I. Q. R. VII, 362. 3) רשב"ל אמר פעם (ויק"ר ריש י"ט: לית אתין תמין אולפני מה נהיר באפי (וכי אינכם רואים שתורתי מאירה פני). 4) במקור המקביל ירוש' כתובות 20 ד' חסר המשפט הזה. לוי חלק א' 40 א' מתרגם לא נכון: Er hat seine Lehre traditionel 5) ע' מבוא פרנקל 16 א': אולפן = גמרא, דעה = מבוא. 6) ע' אנ' אמוראי א' ח"ב 221. 7) ע' נ"ב ירו' ברכות 10 ג' נ"ח: ניתבון אולפנא וניתי לן למתניתה. בפרטות מדבר בזה הלוי בדורות הראשונים ח"ב 106 ולהלן.

העם רואים את הקלקלות; שם נז ב: אני והבתים... קושיא ממאמר איזה חכם: איני והא אמר... ברכות יט ריש א, ערובין ק ב, קושיא ממשנה: איני והתנן, שבת ו ב 1).

אַיָּת, (=יֵשׁ) בעת שמביא ראיות מהכתובים, ויקר כוב (י): ואית ליה קריין בניין, יש לו (לר' יוחנן) הוכחה לדבריו מהברכה מקראות 2); שם כיט (ט) על מאמרו של בר קפרא: שם ריש כיד במאמרו של רשבי'. פסיק ר' סוף כוב, 114 ב: ואית ליה קרייא כגויה (למאמרו של ר' פנחס בן יאיר), איכה ר' נ' יט: ואית [ליה] נ' בפיקים (למאמרו של ר' הויא). שהשיר ר' ו ח: יאית ליה תרגום אריוי (למאמרו של ר' יצחק) 3). — שהשיר א' ד' (משכנ): כתוב הורי אית לן; באוכה ר' ד' ו: אית לי חורי (ר' תנחומא: יש ראיה אחרת למאמרו של ר' אחא) 4). — ע' גם לקמן ערך מחוור.

0 ברכות ד' ב: אית ביה (באשרי) פיתה את ידיך. — ויצא ל' ריש ב: ומי אית ליה לר'... האי סברא? — ויצא לב א: לא לר'... אית ליה לדר'... ולא לר'... אית ליה דר'... — בשגה ד' א: רב אית ליה, ור' יוחנן ליה ליה...

אכפת. הלשון הזה שבא בירושלמי ובבבלי 5) נמצא הרבה פעמים במדרשים: בר ריש ע"ר: יכי מי אכפת ליה לקב"ה, יפן בתורי ב' שמעוי (בית 12, בב). — בר נו (ח), לבר' בא ו: ראובן בשמחה שמעון מה אכפת ליה, כך שרה נפקדה אדרים מי אכפת ליה (ר' שמואל בר יצחק). שם ריש צט: מלכים מדיינים אלו עם אלי אני מי אכפת לי. שהשיר ח' יא: וכי מי אכפת לכם, כיר ר' א: יי מי אכפת ליה, תנדי ב' בראשית 12: ומה אכפת להם. שם ייא 21, לבר' ב ר': מי אכפת לך מציים. — שם ייצא ריש 24: לבן ויחס יייעקב לא ריש יייע מי אכפת ליה (ר' ברכיה). יישב 17, לבר' ליח יד, שם הדברים בפי יהודה ביחס לתמר: מה אכפת לי כה.

0 **אילמא**, =חוק; ערובין כיט א, יבמות יד ריש ב, נדה ח' א: ומאי אילמיה דתך מיך (נא: דהאי מהאי – ובמה יותר יפה מהו של זה משל זה)? פסחים נט א: מאי אולמה דהאי עשה מהאי עשה; בהדרין ליד ב: מאי אולמיה דהאי כתמא מהאי כתמא? – ברכות ד' א: מאי אילמיה דכבשי;

0 **אלמא**, מלה מרכבת, אך יסודות הרכבתה אינם ברורים 6), פירושה הוא: ,יצוא מזה, פסחים ב' א' וב' פעמים אחדות: אלמא אין ימא (ממקראות אחדים מוכח שאין פירושו יום). ערובין כיט ב: אלמא עבודת אלילים ושבת כי הדדי נינהו (מזה מוכח שמצות עבודת אלילים ושבת הן ממדרגה אחת).

אלמא ביתא, עיד כדר הפסוקים שבאיכה ושבתהלים. איכה ר' א' סוף א: מפני מה נאמרה מגלת קינות אלמא ביתא, שם ט ב' (= ישיש 15 ב' יא, ייקר ט"ו):

---

1) במקורות האצטרוליים אין בכוי זה: המקח בקהלת רבה ,איי והא רבא מסדרי מקרו הוא בכלי הנשה ה' א', שסם אסום הסרה ,איי, אבל ושנו בכוי מעטן. רעולים לקמא ,איי.

2) יתיר בעמדר באר בלי ראיי מרכתים ביח ריש א ע' (אורח אמוראי איי הוא 227).

3) בשיים ליתה א ביא יייכא לפי תולקנו: ואית ליה בגון קריין (ע' אב אמוראי איי הוא 551. ומזה נשתכש ,ואית ליה סיין ברא (כאלי מיכר באי עיר בפני ארייי). 4) ע' אב אמוראי איי הוא 455. 5) מלבר התנאות שהובאו אצל לוי (מיא זד א) ואצל קאצוס (מיא 83 א') ע' עוד שבת קכט א: וכי מה אכפת ליה לקוץ, וע' רמבי אהבת ציון וירושלים, ירוי תרומות 46 א.

6) עיפ לוי (מיא 87 ב) הוא מורכבת בן אל (=לפ) ומן מא (=מה), עפיי יאבמרום (71 ב) אלמא הוא שם הפעם — המוק, ומזה נשתנה למאר (פעין ,כמה שלי...). אולי מהתלה היתה זו אחת עם מלת השאלה אלמאי (=למה) ואל המלי העברית לפי נוסף א דאמרתי (=על בעברית) והמובן ,ייצא מזה מיוסר על הסתעלות הלשון. מן ,למה? מפיי... המביל שמוקוד נרם להתגלולות המובן.

שב בפתיחא (10 §); ואיזה הוא זה דינן של זונות; שם ב' י"ב: איזה זה משה ואהרן, אסתר ר' א' ט"; ואיזה זה זה שבט לוי. — מין נקבה, שהשי"ר ד' ד': איזו זו מלחמת מדין; אסתר ר' שם: ואיזו זו זו ושתי 1).—כלאים 31 ב' כ"ח (ויקרא י"ט י"ט): לאיזה דבר נאמר לא תורע כרמך כלאים; שם 31 ד' נ': לאיזה דבר נאמר לא יעלה עליך.

0 אֲיֵידִי, 2), עם אות הקשור ד (=מפני שֶׁ...). פסחים ס"ז ב': איידי דכתיב כל זב כתיב נמי כל צריע (במדבר ה' ב'), כלומר מפני שהיה צריך לכתוב "כל" לפני "זב" כתב גם כן "כל" לפני "צרוע". — ב"ק ס' א': איידי דכתב רחמנא אי הקמה כתב אי השדה, לשמות כ"ב ה'. — שם פ"ח א': איידי דכתב לא יומתו אבות על בנים כתב נמי ובנים לא יומתו, לדברים כ"ד ט"ז. — שם פ"ד א': איידי דבעי למיכתב כן יתן בו כתב נמי כאשר יתן מום באדם, לויקרא כ"ד כ'. — כיתה נ' א': איידי דבעי למיכתב והיא נטמאה והיא לא נטמאה כתב נמי וקנא את אשתו, לבמדבר ה' י"ד 3). — ע' נ"ב יבמות נ"ד ב'. — ליישב דברי תנאים בא בלשון זה: איידי דתנא רישא... תנא סיפא..., ברכות נ"ג א'. — איידי דתני... תני נמי..., קדושין כ"ה א'. — איידי דבעי למיתנא סיפא... תני נמי רישא..., חולין ק"ט ריש ב' 4), ע' נ"ב להלן ערך "נסב".

אֵילוֹ. (=לו, אם). אילו אמר הכתוב... היינו אומרים... כשהוא אומר... (תנחומא בר' 8, בתוך מסרת תנאות לבר' א' א'). או: אילו אמר הכתוב... היינו אומרים... כשהוא אומר..., פסיקתא 68 ב' (לקהלת א' ג'). — אילו נאמר... יאית הוה (היה טוב) הא לא נאמר אלא..., איכה ר' ב' סוף י"ט (לשיפטים ז' י"ט).—אילו נאמר... לא היתה... אלא..., שהשי"ר ה' ט"ז קרוב לסוף (לויקרא כ' כ"ו). ע' נ"ב ירו' כתיבות ריש פרק ד' (27 א'): אילו היה כתוב... לית כתוב אלא... (לשמות כ"ב ט"ז).

אֵימָתַי. מלת השאלה הזו באה בין שני כתיבים, שמה שכתוב בכתוב האחד קרה בעת האמור בפסוק השני. תנחו' ב' נח סוף 8: אדם ובהמה תישיע ה', אימתי? ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה וגו' (תה' ל"ו ז' ובר' ח' א'); שם לך לך 22: תה' מ"ה ד' ובר' י"ו ב'. ע' נ"ב שם וישב 10, לבר' ל"ח ב' וא': ...אימתי בשעה שפירש מאחיו; אסתר ר' לסוף מ"ב: אימתי ועלו מושיעים בהר ציון.

אֵין. דוגמאות ללשון "(0)אין... אלא' לפני באור מלה: ויקרא ר' ריש כ"ג, שהשי"ר ב' ב': ואין לכן אלא שבועה 5), ר' שמואל בר נחמן; ויק"ר ל"ב קרוב לראש: אין נרמה (תה' מ"ט י"ג) אלא שתיקה, ויק"ר סוף ל"ו: ואין איש האמור באן (הושע ב' י"ב) אלא אברהם.

0 מגילה כ"א סוף א' (לדברים ט' ט"): אין ישיבה אלא לשון עכבה (ר' יוחנן).

דוגמאות ללשון "אין לי אלא... מנין... תלמוד לומר": — ויק"ר סוף ב', סוף כ"א, ל"ו קרוב לסוף; שהשי"ר ז' ט'; קהי"ר א' ד'; תנחו' ב' וישב 16.

דוגמאות ללשון "אין לך... אלא...": קהי"ר א' סוף ו'. — אין כתיב כאן אלא..., ע' ערך "כתב".

0 אֲנִי, (מן אין היא, כלומר אם כך הוא) ואחריו "והא" (או וה), לפני הבאת איזה פסוק שסותר מה שנאמר קודם, ברכות ו' ב' (משמות כ"ט י"ח): אני והא כתיב וכל

---

1) השוה בלויא בפר זכרון ליובלו של שצ'יונשניידר ע' 22. 2) מן "על ידי שֶׁ...". המלה "על" באה במקומה א... ואם כן זהו עברית־ארמית. 3) רש"י מפרש: אורתיה דקרא לחוור ולשנות את האמור מפני דבר אחר המתחדש בפיליגש. השוה באן חלק ראשון ערך "שנה" I.
4) השוה קאהוט ח"א 66 א' ב'. 5) בשמו"ר ו' קרוב לסוף: אין לכן אלא לשון שבועה.

אודא. רגיל בלשון: אודא ר'... לטעמיה (הילך לשיטתו) אי אודי... לטעמיהו 1) (כמי אולא, אולי), ביצה י' ב, י"א א' ובשאר מקומות 2). יחיד „אודא" נמצא גם במעילה י"ז ב', נפקן אידא (כך העיסה בעירוך, יאילם בש"ס הגי' אוכ). בשביל צירת עלה י' ביחיד אין באור מספיק, כי אם נאמר ניצא מחילוף הל' בד', היה צ"ל אָזַד, כנראה ש„אודא" בא ע"י השתנית מבנין אתפעל של אול–אזל (השיה אתמר מן אמר), ימה נעשה את כ ברבים, בעוד ששאר הצורית של בנין אתפעל (שהיתה ליה יש בעברית התהלך) לא נתקבלו. המלה היאת שלא נמצאת אף פעם אחת „אידא" יתמיר נקראת אָזָא מיוסדת בידאי על המלה אָזָא שברזיאל ב' ה', אעפ"י ששם יש לה מיבן אחר, ברבים: „אזוי לטעמיהו", ע' שבת קכ"ה ב'.

אֲוָרָה. ע' לקמן ערך „הזהיר".

0 **אוֹל.** פעל, הלך. שתי צורות מהפעל הזה צריך להביא כאן. א. במאן אָזְלָא הא שמעתא דרב (כלומר לדעת מי היתה מאמרי של רב), נדרים פ"ח ב', השיר בנהדרין פ"ו ב'; דרב אסי; יבמות צ"א א': דשמעתך כרי' שמעון קאזלה; במאן אזלא הא דאמר רבי, שבת י"ט ב', פסחים צ"ד ב'; במאן אזלא הא דתניא, ערובין נ"ד ב', ע"ב ב', יבמות ס' א', קדושין ס"ב ב', סנהדרין ע"א א'. — ב. אזל בתר (=בעברית: הלך אחר). ע' יבמות קי"ט א': אילי רבנן בתר ריבא; ב"ק ג' ב': בתר מחשבה אזלינן; ב"ב ב' ב': בתר אילן אזלינן; מכות י"ט ב': בתר מלמד אזלינן, בתר לָמֵד אזלינן; כתובות נ"ב א': ר' אליעזר אזיל בתר מעיקרא, ר' יהושע אזיל בתר בסוף; נטין ע"ג א': זיל בתר מכרא, אַחַר. ע' לקמן ערך „בתר". — ב"ר ו' (ג'): מאחר שהוא קורא... הוא חוזר... ע"ד „מֵאַחַר" ע' ג"כ לקמן ערך „מן".

0 **אָטוֹ.** (כנראה מקוצר מ„אמטול", „אמטו" =בשביל). באה בהתחלת השאלה להגברת התמהון: אטו תנא כי רוכלא ליחשב וליזיל? בבלי נטין ל"ג א' ועוד בהרבה מקומות, ע' לקמן ערך „השב". במקורה הראשון באה בתיר מלת התקשיר, שבת קכ"ד א'; גזרה יום טוב אטו שבת; קדושין ב' ב'; ותני תרתי אטו חדא.

אֵי. אין=אם, „אי תימר" או „אין תימר" (בעברית: אם תאמר), בהתחלת קושיא, שהשיר א' י"ז (אשבו); ג' ו'; ו' ט'; ז' י"ד; מדרש שמואל י"ג (ז); רות ר' ריש ה', ערובין 18 ג' נ"ה: אין... אין תימר... תימר, צורה של דִילָמָא (כך או באופן אחר); וכן פאה 18 א' נ"ג ולהלן, ארבע פעמים „אין תימר".

0 **ואי תימא.** (בדיוק: ואם תאמר), בבוא התלמוד למסור נוסח אחר של שם האומר. ברכות ל"א ב': עולא ואי תימא ר' יוסי בר' הנינא. הבטוי הוא מקוצר מן „וכשתאמר אחרת הרי זה...". רגיל הוא להכתב ביחד „ואיתימא".

אֵיזֶה. שהשיר ד' ד' קרוב לראש (עה"כ שגלשו מהר גלעד): איזה זה הר סיני,

1) רשימת המקורות נותן קאהוט (ח"א 51 א'). מהם נוכיר אלה שנאמרו על ר' יוחנן: (אודא ר' יוחנן למעמיה: שבת ס"א א', ערוב' פ"ז ב', קדוש' פ' א', בבור' ג"ז א', תמורה י' א'. 2) במקור אחר ארציטראלי (קה"ר ג' ו) נמצאה „ואודון", אבל בקשר עם שאר המלות אין לה שום מובן (לוי ח"א סוף ב' מתרגם — "Sie gingen und verurteilten sie"—אבל זה אי אפשר, כי הנושא שם של הפעל השני – וחייבון—הוא ביחיד). ברור ש„ואודון" הוא שבוש מן „ואידון" שנתקצר מן ואיתינון (=ואיתתון, ע' ר"ה ט"ז א', ואיתדינון) הם הָעֲמָדוּ למשפט. בתור דוגמאות למספר יחיד אודא צריך להוכיר עוד את שני המשפטים „אי"א ריב בנין 'אי"א ריב מנין', שבמאמר אמיא אחר, חולין ע' ריש ב' (עם כאן מתרגם רש"י—אול), והוא מין כתמי מוסב על „רוב".

0 בבבלי נמצא הרבה פעמים ‚דאוריתא' (מן התורה), ביחוד בניגוד ל‚מדרבנן' (מדברי חכמים). ברכות מו ריש ב: לאו דאוריתא; שם נא ב: דאית להו עיקר מדאוריי; שבת יד ב: דאוריי ניתנו; ערובין לה ב: ורמי דאוריי אדאוריי; יומא לא א: כעין דאוריית תקון; ביצה כ ב: מדאוריי מחוי הוו. – ברכות כ ב: דאוריית או דרבנן; פסחים י א: אטו ברוקת המן דאוריי? דרבנן היא. – שבת קטז ב: אוריי דמשה. יומא לי ב: בפר אוריי למשה. ביכ ח א: עברית אראיריי. ארנביא ואדכתיבי; קדושין מט א: עד דקרי אוריי נביאי וכתובי; ערובין יז א (בתור שבועה): אוריתא נביאי וכתובי; דאמר רב הכי, ע' נא סוף ערך ‚לשנא'.

אות. סימן לאחד מקולות הקריאה. ברכים אותות. ביר יב סי' י, ר' יוחנן; כל האיתיית תיפתין הלשון (כלומר כל האיתיות יוצאות לפנייהן עירת הלשון מלפה החיא). 1). – ברכות י א: שלא לערב ראשי אותיות. בבבר טז סי' ז: שלא לערב את האותיות (כלומר שלא לערב בקריאה שתי אותיות במקום שמלה אחת מכיוצא באיזו את יתמלה דבאה אחריה מתחלפה באותה את במי ‚ואברהם מהרה' ‚לחם מן'). – בסיכן אחד ביישוב ברכ' 4 ר' י: עירב את האיתיות. חשיק נשק 44 ב: עירב את הנקודות 2). עיד הכתוב ערב את האותיות ע' נא מס' סופרים ב א, ג ז. השוה מלך בהערתי להוצאת מס' סופרים שלו, ע' 48. L. Löw Gesamelte Schriften 1,195 מראה על שני מובנים שונים שלמלת ‚איתיית'. בעיכין ב ה א: איתיית במיכן מספרים, בברכית ל ג א (= מנחד' צ ב א) במיכן מלית שלמית. מר שניעץ לימעא דראשיה הנה ידי מאמר של ר' חייא (מתחור האחרון של התנאים) ונמצא גם בסנהדרין לח א: יין ניתן בשבעים אותיות ובוד ניתן בשבעים, אבל שם אין ליחס את המיכן מספר לאיתיות. יותר נכון ש‚ניתן בשבעים אותיות' הוא קציר מן ‚אותיות שתשבונם שבעים'. והוגמא השניה שהביא Löw היא ממאמרו של ריא בן פרת (ע' אנ' אמוראי איי חוב 23): ניתן בין שתי אותיות (דעות (שא ב ג) ומקדש (שמות טז יי)). כאן ‚אותיות' פי' שמו של הקב"ה יכיולי שבירוך השלמה תשתמש במלת ‚איתיית' במקום שמו. ביצי ברכות י ב בא במאמר זה (לשיא ב ג) ‚הוברות' במקום ‚אותיות' וכן במדרש שמואל ה' סי' ט, שיחש"ר א' ט: אלף בי"אש איתיית (של "אלפא ביתא). מיש באמצע יתי בסוף (="אמת). שם לה' יא: ויד שהוא קטן האותיות שבתורה. – עיד המלות שאותיותיהן שוות אלא סדרן אחר, שיחש ט' סי' יוז באותיות לבן בן אותיות נבל. שם לינ סי' א: הן הן האותיות (ניב על שני השמות הרחם). הגהומא ב' בראשית סי' טז לב' ה: באברהם הן הן האותיות בהכראם. הנוסח הקדום באדמות: הענן אתא דדין הענן אתא דדין. במקום אתא – אתי או אתותי וגם אותיות. ע' ביר ט' סי' יב והנוסחאות שצוין Theodor (ע' 73): שם סיח סי' יב; איכה ר' לא' א' (שרתי); שיחש לייד סי' נ. – פסיק' ר' לינ, 153 ב: ספור אותיות ‚ויעד' ואתה מוצא תשעים (כלומר המלה ‚יַעֲד', מב יוז יג, בגימטריא צ) 3). – הגהומא ב' קדח סי' בי"א: ‚מחלוקת' באותיותיה נדרש (כלומר לראשי תיבות: מכל, חרם, ליקוי, קללה, הוצבה). – שם בי תשא סי' ה: על ראשי אותיות של שבטים 4). – פסיק' ר' מ' (187 א): ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו (כלומר ‚משור 'שיר 'השבת ריח משה) 5).

---

1) ע' אנ' אמוראי א' ח"א 328 2. 2) ע' לוי ח"ג 434 ב'. 3) ע' אנ' אמוראי א' ח"ג 570. 4) ע' שם ח"ג 305. 5) ע' נא פרנסדורף שם ע' 1 b.

א.

אָב. בקשר עם בֵּית, תנחומא ב' ואדא 8: ואיזהו בית אב שלו? (כלומר איזהו המקור הראשי שממנו אפשר להביא ראיה שמלך מצרים נקרא בשם „הפרע" (כך, ילא „חפרע", נמצא באיזה נוסחאות בקונקוט), ירמיה מ"ד 30, (ע"פ הפעל פרע, במדבר ה' י"ח), ועיז באה התשובה מישעי' י"ט ט"ז: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים 1). — אבות העולם (ובהם משה), תנחומא ב', וירא 9. ע' ג"כ לקמן ערך „בנין".

0 שבת, ב"כ א' (בארמית): אבוהון דכולהון הכי. זה אמר ר' יוסף על דרשת התנאים על ושפך את דמו וכשהו (ויקרא י"ז י"ג), שצריך לכסות לא בדרך בונין ברגל אלא בירק. כאן בא הכתוב על רבי בנסי הים בתיר בנין אב שמעני למדין הבלל שכל מצוה לא צריך לעשות בדרך בונין.

אגדתא. ע' לקמן ערך „הגדה".

0 **אַדַרְבָּא.** (עם כהיא בסוף) מרכב מן בָּרָא (נדולה, יחידה) ומאות השמוש „אַ" (=על) ו„ר", בסוי רגיל מאד בבבלי בסובן „יותר מזה", „להפך". כך הוא בקשר עם איפכא מסתברא, ע' לקמן ערך „אפכא". המלה היא נתקצרה, לפי הכנוי הארצי „ישראלי" 2) הדומה לה, מן אדרבא גָּנָה (כלומר עפי' מה שהוא יותר נדול מזה שבא קודם).

0 **אַהַיָּיא.** על מה? מורכב מן אַ ומן היא (=הוי, מלת הנוף). השאלה המלאה היא: אהייא — קָאַ (השוה ערך „קום"), ע' ערובין נ"א ב', אבל רגיל יותר לבוא בקצרה „אהיא", ע' ברכות ל"ד ב' על מאמר אחד שבמשנה 3). ע"פ הרב באר שאלה זו בקשר עם: אהייא אילימא א... אלא... (על מה מיסב הדבר הזה?... אם נאמר על זה?... לא, אלא...) ע' ברכות י"ח א', שבת קמ"ו ב', ב"ק ב' סוף ב', סנהדרין ע"ט א'.

אילמא. ע' ערך „אלב".

אולפן. ע' לקמן ערך „אילפנא".

אוקימתא. ע' לקמן ערך „קום".

אוֹרַיְיתָא. ארמית (=תורה), תענית 66 ג' נ"ז: מילה דאו'; סנהדרין 18 ג' י"ז: במילי דאורייתא. — סוטה 22 א' י"נ: תמן מייבלין (=מובילין) אורייתא (ספר תורה) נבי ריש גלותא. — עקלים 47 ג': ר' יוחנן שואל את ר' אבהו: מה אורייתא חדתא שמעת (איזה חידוש בתורה שמעת)? והוא ענה: תוספתא עתיקא 4).

---

1) בחולין ע"ח ריש ב' אמר רבא: זה בנה אב. ע' ג"כ ב"ק ע"ז סוף ב'. 2) פאה ט"ז ד' ב'; והוא דרכה מינה. בלי „טינה", מעשרות 49 א' נ"ח: דרובא אתי למיסר לך (הוא בא להגיד לך מה שיותר נדול טוב). ע' פרנקל מבוא 11 א'. 14 ב'. 3) המלות „אי הייא" שכאו אחרי אהייא, הן הוספה מאוחרת (ע' ד"ס לאותו דף). זה נעשה בכתעות מפתרון לא נכון של ראשי תיבות, שמתחלה נסתכש בן „אהייא" לי„א הייא", ומזה לי„אי הייא". 4) על דבר השמוש בסלת אורייתא בסבורה ע' Die Massora Magna, Anhang s. 1.

שבארץ ישראל, שאמנם מי שיודע את היחס שיחה בין בתי המדרש שבבבל ובין בתי המדרש שבארץ אי אפשר שיעלה על דעתו אחרת. רק על שני מימנים צריך להעיר כאן. בתלמוד הבבלי נמצאים מאמרי חכמי ארץ ישראל, שבתיכם באה הטרמינולוגיה הידועה בבתי המדרש שבבבל. המאמרים הם של חכמי ארץ ישראל בשנתקבלו בבבל קבלו שם צורה חדשה בהתאמה לסביבה החדשה. יעיר: בתלמוד הבבלי נמצאים ביחוד בחוך הלשונית העברית של הטרמינולוגיה, שאותה אנו מוצאים כאן, אלא בשיים שאנים לא בספרות התנאים ולא בספרית של ארץ ישראל שאחרי תקופת התנאים, ואעפ"כ צריך ליחס אותם למקור העתיק של התנאים.

מה שנוגע לזמן שיוך החלק השני הזה של הטרמינולוגיה לשלש מאות השנים שבין התיסת המשנה ובין התיסת התלמוד הבבלי, ואעפי שהעדיפה העמידה של הספרית המדרשית, שהיא המקור הראשי בשביל הטרמינולוגיה של אמוראי א"י, היתה בזמן יותר מאוחר, בכל זאת אין ההלטתנו משתנה עי"ז, כי בספרות המדרשית אין שנוי ניכר ולא התחכה רבה באוצר הטרמינולוגיה. ביחוד מוכח זה מתוך התחות (אדנוטאצ) של הטרמינולוגיה של הירושלמי ושל המדרשים העתיקים. נגד זה יש אית שנויים בספרי המדרש שנקראים בשם מדרשי הגאונא. על השנויים הללו אדבר בערכים שלהם, ושאותם צריך להחשוב על הוצאות הצעורות של הטרמינולוגיה של מדרש האמוראים. על ספרי המדרש הללו — שבהם באה שוב העברית במקום הארמית — צריך להחשוב, מלבד מדרשי התנחומא (ילמדנו) על התורה, גם הפסיקתא רבתי, דברים יבה, חלק גדול של שמות רבה ובמיכי רבה ושוחר טוב לתהלים.

כדי להציג באפן ברור את היחס שבין הערכים הכתובים בחלק הזה ובין אלה שבחלק הראשון נעיר כאן בסטטיסטיקה קצרה. בטרמינולוגיה של האמוראים יש ערכים במעט בספרי בפלים מאשר בטרמינולוגיה של התנאים. העושר הוא במובן מחדשית, שעל התורה שבעל פה. מהערכים שנמצאים בחלק הראשון במעט המשים מהם אינם נמצאים בחלק השני, יוחר עם זה נשני כאן קרוב למאתים ערכים מאלה שנמצאים בחלק הראשון יתרי במובן הזה יבמני חיש. יתר משמונים ערכים הדשים באו בחלק השני, יחם כשמונים לקוחים מהספרית של ארץ ישראל, גוד זה באו כאן כשמונים ערכים ארמיים שלקחו מהם מהתלמוד הבבלי, וארבעים ערכים הדשים ארמיים, שנמצאים גם בספרית הארצישראלית וגם בתלמוד הבבלי. שאר הערכים שבחלק השני — יתר מחמשים — באו בעיקר עברית גם בספרות התנאים.

כדי להוציא יותר תועלת מהעובדה הלשונית של הטרמינולוגיה הארמית הבדלתי ע"י סימנים בין הערכים שלקחו מהתלמוד הבבלי (שבהחלט כל ערך בא עפ"י הלוז) ובין אלה שהם בעקרית ארצישראליים (שאין בהחלט ערכיהם סימן). זה היא הענין הראשון להעריך את שתי הרשויות הגדולות של איזי המלים ושל שמוש הלשון שבספרות התלמודית־המדרשית באופן סיסטמתי ע"י סימנים.

חלק שני

ערכי מדרש אמוראים.

הקדמה.

בשלשה דברים שונים ערכי מדרש האמוראים (הנתונים בהלק הזה) מערכי מדרש התנאים שבהלק הקודם: במהותם, במולדתם, ובלשונם. במהותם כיצד? ערכי מדרש התנאים נוצרו ממדרש הכתובים, וערכי מדרש האמוראים נוצרו גם ממדרש התורה שבעל פה, כלומר מכאורי המשנה ושאר קבלות הקדמונים, שהאמוראים דרשו בהם כמו במקרא, כמו שאנו רואים בשני התלמודים, הבבלי והירושלמי. במולדתם כיצד? מולדתם של ערכי התנאים היא ארץ ישראל וערכי האמוראים הם גם מארץ בבל, כי יצאו מבתי המדרש שבא"י ושבבבל של המאה השלישית והרביעית והחמישית. בלשונם כיצד? ערכי האמוראים היא הוּלשונית, כי בצד הלשון העברית, שהיתה כמעט לבדה שלטת בבתי המדרש בתקופת התנאים, התיצבה הארמית, והלק גדול של השפה האמנותית והבטויים המדרשיים נמסרו בארמית של יהודי א"י ובבל. השנוי המשלש הזה מציין באפן ברור ההבדל של החמר הנדון פה מזה שבא בהלק הראשון. ואף על פי כן קשורים הם ערכי האמוראים של התנאים בקשר אמיץ, ולפיכך אפשר לומר ששני הלקי הספר הזה עוסקים בטרמינולוגיה אחת: כי לא רק דרשת המקרא של האמוראים היא המשך ישר של דרשת המקרא של התנאים, באותה השיטה של הדרשה וגם באותם הבטויים, אלא שגם דרשת התורה שבעל פה, כמו בעצם הדרשה כך גם בטרמינולוגיה שלה, היא קשורה בהרבה נימים אל דרשת המקרא. המבוקש של החלק השני של הספר הזה הוא בעיקר לברר עד כמה עומדת וקיימת הטרמינולוגיה של התנאים בתוך דרשת האמוראים ועד כמה השתנתה ונתעשרה: ושנית – לסדר רשימה של הטרמינולוגיה החדשה, שנוצרה מדרשת התורה שבעל פה ושאעפ"כ היא במקצת לקוחה מדרשת המקרא, וגם במקום שאינה לקוחה מדרשת המקרא, יש לה בכל זאת מקור בטרמינולוגיה של התנאים. הפירוי והריבוי של הטרמינולוגיה הדרשנית, שגדלה ע"י הפירוד של הארצות, שבהן נתרכזו חכמי ישראל, וע"י הוּלשון, נגלו ביהוד בערכים הרבים החדשים, שבהם עולה החלק האחרון על הראשון. אבל ההתרבות של החמר לא הפריעה הרבה בעד האחדות של הטרמינולוגיה, כי הבטויים הארמיים הם תדיר רק תרגומים של הבטויים העבריים, שבבר השתמשו בהם. לפעמים אמנם הארמיים הם הקדומים. ומה שנוגע להטרמינולוגיה של בתי המדרש שבבבל, הנה יש אמנם הרבה בטויים ארמיים שנמצאו בה בראשונה; אבל הרוב שבהם מסכימים עם אלה שהם מבתי המדרש

עליה לעיל ע' 20 ע' ספרי במד' לכיז יח, 53 ב'; תן התרגמן ליהושע; שם שורה י': היה משה משתוק את התורגמן. ספרי דברים יח יח, 107 ב': שלא להושיב את התירגמן 1).

תְּשׁוּבָה. משנה, פירקא. ספרי דב' ליד ז', 94 סוף ב': מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים 2). 55 ב' ל ב', 130 ב': יאת תשובה לאומרים אין רשית בשמים 3). בהלכה: ספרא ליים ה', 58 ד': זו תשובה לדבר; לוי נ', 30 א': שתי תשובות בדבר. בספרי דב' ללים יח, 135 ב', נמנו בתוך יסורות התורה — מלבר קלים וחמורים וגזרות שוות — גם תשובות. וכל זה מרומז במלת ,ויעתידים' מפני שדרכם לענות זה את זה (ע' דניאל ח' ה) וכך גם חכמי התורה מתיבחים בשביל ברור ההלכה בטעמים שונים. תיסב' ידים ב' טז: את ההלכות ואת התשובות, ברייתא ירו' שבועות 38 ג': הרי זה קל וחמר שאין עליו תשובה. השוה ירו' פסחים 34 ד' (ר' ירמיה): קין שיש עליו ת', ע' נח בבלי ביצ ג' ה' א'.

הרגיל של המשנה, וכן בבבלי מגילה כ"ג ב' ולהלן, בשני המקומות ,מתורגמן'. ובכורותלמי במקום הראשון ,מתירגמן' ובשני ,תירגמן'. במשנה בכתב יד שהתה ידי (מוער עם פי' הרמב"ם) במקום הראשון ,תרגמן' ובשני ,תורגמן'.

1) כך צריך להיות ולא ,להשיב' (ע' לקח טוב לאיתי פסוק, גם בילקוט בא לא נכון ,להשיב'). המלים הללו הן באיר לנאמר ,ודבר אליהם את כל אשר אצונו', שהיא, הנביא, בעצמו ידבר ולא יושיב במקומו תורגמן. הושיב תורגמן הוא כמו שהיו אומרים בזמן מאוחר ,איקים אסורא'.

2) השוה הולין ס' ב'. 3) ע' ניב לעיל 112 הע' 1.

הן: בבר' ל"א מ"ז, שתי מלות. ירמי' י' פסוק י"א; דניאל ב', ד'–ז' כ"ח; עזרא ד' ח'–ו', י"ח; ז'–י"ב, כ"ו; וגם זה נקרא תרגום מפני שבלשון ארמי היו מתרגמים את התורה. בריית' שבת שכו: תרגום שבעזרא ישבדניאל ישבתירה 1). – ראה מפירשת ליה שתרגים לאי דיקא בארמית אלא בכל לשון שהוא, ומצאה במגילה ב' א': קראה תרגום בכל לשון לא יצא. עיד בברייתא שבת קט' א': היו כתובין תרגום בכל לשון 2). במקום הראשון מדבר על דבר מגלת אסתר ובמקום השני-על כל כתבי הקדש. בתוספ' 128, שבת י"ג א': בכל לשון. הכונה היא אי שהתרגום פירושי בכל לשון, אי שתרגום פירושי בארמית יהברייתא מוסיפה ע"ז גם בלשון אחרת 3). התרגום של שלשה חלקי כתבי הקדש נקרא: תרגום של תורה, תרגום של נביאים, תרגום של כתובים, מגילה ג' א'.

תרגמן, תורגמן 4) **א' מתורגמן.** ביחיד המתרגם את פרשת התורה לקהל. מגילה ד' ד': הקורא בתורה... לא יקרא לתרגמן יותר מפסוק אחד... ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסיק התרגמן 5). – עיד המובן של המלה הזאת שדברנו

שהברייתא במגילה היא ציטט מהמשנה ידים. ההשערה של בלויא שתרגום הוא מה שנקרא כתב עברי ופירושו הוא הכתב העברי העתיק, אינה עומדת בפני הבקרת. היא מיוסדת על ההנחה, הפרת ההוכחה, שבכתב החדש האשורי היו כותבין עברית ובכתיב העברי העתיק היו כותבין ארמית. ובזמן אחד התאחדו ברוח ההכתים המקרא והכתב האשורי מצד אחד והתרגום והכתב העברי העתיק מהצד השני. השערה זו של בלויא נשענת על הבאור המיוחסה של "וכתב עברי" שבא במשנה אחר המלות שהובאו בפנים. וכן בברייתות הנ"ל. לפי דעת בלויא המלות "וכתב עברי" הן באור למלה "תרגום" שבאה קודם. אבל די לשים עין על הברייתא מגילה ח' ב', שם המדר מהופך: "מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא" ואיר כך בא שם "וכתב עברי". ולפי דעתו של בלויא יצא ש"כתב עברי" הוא באור למלת "מקרא" שבאה קודם. באמת המלות "כתב עברי" הן ענין בפני עצמו. ההלכה מדברת תחלה ע"ד השנוי בלשון של כתבי הקדש ואח"כ הוא מדבר בקצרה, אבל באופן מספיק, על דבר השנוי בכתב. ועל הדבר הזה באה אח"כ המשנה ידים והברייתא מגילה ח' ומבארות באופן היוצ: עד שכתבנו אשורית על העיר בדיו, וכזה מתבטא מאליו גם באורו של בלויא (ע' 79) על המלות "ספר איוב תרגום" וכן באורו המוקשה למלות "ובכל לשון" (שבת קט"ו א') שהוא "ובכתב כל לשון".

1) במשנה אין המלה "ושבתורה". 2) כך הוא בכ"י מינכן ובדפוסים הישנים (רבינוביץ הז', 257) ורק בדפוסים המאוחרים בא "ובכל לשון" וגם בלשון האמוראים (שבת שם) ממוך למשנה, הגורסא העתיקה היא: היו כתובין בכל לשון, ואח"כ נוספה ו' לפני "בכל", ובנוסח הרגיל של התלמוד — או. השנוי הזה יסודו על הדעה ש"תרגום" פירושו רק העתקה מהעברית לארמית.

3) בדעה זו מחזיק גם רש"י שמבאר במגילה י"ו א' את המלות של המשנה "תרגום בכל לשון" — בארמית או בשאר הלשונית. בלויא מתרגם: Aramäisch oder in einer andern Sprache אבל אין בל ימיד לבאר באופן אחר, אלא רק ש"בכל לשון" הוא באור למלה "תרגום". ואחרי שכבר נתבאר לעיל (ע' 138) שהפעל תרגם הוא גם ליונית, עי"ז לומר שגם השם "תרגום" יכול להיות לא רק לארמית. – צריך להעיר שגם הרמבים מחזיק בדעת רש"י, שבמשנה תורה הלכות מגילה ב' ד' אומר: היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים. אולם לגבי זה מתאים לדברי הברייתא, שבת קט"ו א', מה שכתב הרמבים בהלכות שבת כ"ג ב"ו: "היו כתובין בכל לשון". ואם כן אינו נותן שום יתרון לארמית. 4) המשנה הוצאת Löwe (66 ב', ח' י', 180 א' ד') גורסת תרגמן ובבן הוא זְרָגָן שוהו הגורסא העתיקה וכמוה נמצא בכוריס. והו על משקל קַרָקָן ומציין את המקצוע. – אבל המשקל פַּעָלָן, בוראי מהספעת הבינוני פּוֹעֵל, נשתנה לפעלָן. גם מַכְרָכָן נעשה דוקָן. ע' על אדות זה "גם עיד על הרכה דוגמאות אצל צונץ Die synagogale Poesie des Mittelalters S. 402. ובאמן שכוה נתהוה השם תוֹרְגָמָן. ההתרחבות של השם הזה ל"מתורגמן" נעשה ע"י השפעת הבינוני מְתַרְגֵּם. על כן לא צריך להסבים לדעת לוי ש"תורגמן" הוא קצור מן "מתורגמן". הנקור תוֹרְגָמָן (Siegfrid-Strack, Lehrbuch der neuhebr. Sprache S. 49 הכר היכהה.

5) הנסבט של המשנה הוצ' Löwe (ע' העיה הקודמת) הוא בשני המקומות "תרגמן". הנסבט

דוא בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד. — ,תפצ' בקשר עם ,לשון' הוא כמו שרגיל בתנך (כר' ד' כא; ירמ' נ' טז; יחזקאל כו' כט) במובן תפס כלי אומנות, כלי זין. הלשון היא כלי אומנות של כתבי הקדש 1). ע' עוד לעיל (ע' 76) המדה של רע שהובאה בערך ,מעט *), וכן שבועות 35 ג' (בריית חזקיה) כל מקום שנא' בתורה הטא פתם את הענין הזרן בשנוה עד שיודיעך הכתוב שהיא שגנה.

תקן, פעל–תקן, הניה שבושים בספר תורה, בריית וכן שבת 15 ד' (ריש פ' כיא): ספר... מתקנו. השוה המאמר הרומה לזה של רב, מנחות כיט ב'. בהפעל–התקן, במאמרו של ר' שמעון בן נמליאל שהובא לעיל בערך ,סדר' מתוספ' 110, שבת א' יב: תעוקות 2) מתקנין פרשיותיהן לילי שבת לאור הנר. בירוש' שבת 3 ב' ע"א: התעוקות מתקנין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר. במאמר זה התקן הוא נרדף עם סדר ובירושו לקרוא את הפרשה על הסדר. ועפי ניסחת הירושלמי אין המדובר כאן ע"י הפרשיות אלא על ראשי הפסוקים. אולם קרוב מאד לשער כי גם בירושלמי צריך להיות פרשיותיהן במקום פסוקיהן. המאמר שבא שם בירושלמי לפני זה מובר ,ראשי פרקים; וגם כאן צ"ל ראשי פרשיות.

במאמר שהובא לעיל ע' 25 נאמר על ר' עקיבא שהוא: התקין מדרש הלכות ואגדות. השוה התוספ' 676, זבים א': כשהיה ר' עקיבא מסדר הלכות לתלמידים. גם מכאן מוכח שסדר והתקין נרדפים הם.

תרגם, תרגם התנך מלשון הקדש לארמית 3), שהיתה אז שפת העם. וכמובנו המיוחד — לתרגם את הפרשה, שנקראת בעבור התולה בעברית, לארמית. מגילה ד' ו': קטן קורא בתורה ומתרגם. תוספתא 227 (מגילה ד' יט): אחד קורא בתורה ואחד מתרגם ולא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין, אחד קורא בנביא ואחד מתרגם... — קטן מתרגם על ידי גדול, אבל אנו בבור שיתרגם גדול על ידי קטן. — בהפעל מתרגם, תוספ' ~22, מגילה ד' לא: יש נקראין ומתרגמין, נקראין ולא מתרגמין. לא נקראין ולא מתרגמין, השוה מגילה בוף ד' 4).

תרגום. בנוד למקרא (מקרא – מכתב), ע' לעיל ע' 82 הע' 1. תוספ' 128, שבת יג ב': ספר איוב תרגום. וכן בשבת קטז א'. בירוש' שבת 15 ג' ו' הכתוב המלא: ספר איוב בתוב תרגום. רכשני דמלא דיו מתאים עם האמיר בבריית (שבת קטז ב'), שמדבר על כתבי הקדש בתרגום ארמי יעל המלות הארמיות שנמצאות בתוך כתבי הקדש ישתרגמי לעברית: תרגום שבתבי מקרא ומקרא שבתבי תרגום. במשנה ידים ד' ה': תרגום שבתבי עברית ועברית שבתבי תרגום 5). דמלות הארמית שנמצאות בכתוב

---

1) ע"ד חזרי סוכה 54 ד' י"א: ראת שהתפיסתך התורה לשון חבה, לשון שבעה, לשון שבועה, ע' אג' אמורא' אי' ח"א 42 ה'. 2) בכי' מעכן מוכיח: ,ורב'. ואיכ הכונה אל התלמידים יחד עם חרב שלהם. 3) כמובן גם התרגום ליונית נקרא תרגום, ע' ירוש' קדושין 59 א' י': תורגם עקילס הגר לפני ר' עקיבא; ירוש' מגילה 71 ג': תורגם עקילס הגר התורה לפני ר' אליעזר ור' יהושע. כאן מדובר ע"ד התרגום של עקילס ליונית. 4) ע' ג'כ הבריית שהובאה לעיל 17 הע' 7.

5) עברית — פירושה האפי הלשוני של התנ"ך, שהוא במעט כולו עברית. ולפיכך בא בהלכה שלנו מקרא במקום עברית. בבריית מגילה ח', המקבילה למשנה ידים, הסדר מהופך: מקרא שבתבו תרגום ותרגום שבתבו מקרא, ברור הוא שהנוסח היותר עתיק הוא זה של הבריית והמשנה באה אחיכ לבאר את המלה ,מקרא' והחליפה במלה ,עברית'. בלויא, צור איינליטונג 75, לא נזק בחשבו

---

*) בני ישראל תפסו אומנות אבותיהם (התפלה), מגילתא דרשבי"י למשנת י"ד י'. — המתרגם.

איתם מדברים על ‚תלמוד' במובן מקצוע של תורה שבעל פה (ע' הדוגמאות לקמן), ורק בתקופה שאחרי התנאים מצא המקצוע הזה את מיבנו המיוחד בתור דרישת המשנה של ר' יהודה הנשיא, שנעשתה ליסוד הלימוד. עי' הלימוד של המשנה ניצר בבתי המדרש שבארץ ישראל ושבבבל התלמוד בתור יצירה ספרותית: התלמוד הירושלמי והתלמוד שבאבלי — κατ' ἐξοχήν — התלמוד הבבלי.

צריך להביא כאן עוד דוגמאות מתקופת התנאים (מלבד אלה שכבר הובאו בעירכים ‚תורה', ‚לכתי', מקרא' ו‚משנה') למלה תלמיד במובנה שנתבאר למעלה באיבן השלישי. בברייתא בסוף ליג סוף א': העוסק במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה ואינה מדה, ומשלין עליה שכר, בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו. שם: הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. המאמר האחרון — לפי דברי ר' יוחנן שם — אמר ר' יהודה הנשיא אחרי שראה שרבירי התראשונים השפיעו על התלמידים לעיב את המשנה, ילפיכך הוי אמר: הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. שם לג עיב הובא פתגם ר' יהודה בר אלעאי (מאבות ר' יג): הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון 1). ר' יהודה זה הוא החולק לשעתו שאמר (קדושין מט סוף א): איזו היא משנה? מדרש.

תמה, קל תָּמַהּ — הִתְמַהּ. נמצא בכמה מקומות, וכבר ישנו בקהלת ה' ז' ‚אל תתמה'. מכילתא ליב לית, 14 ב': ואל התמה שהרי כתיב... מכילתא לייג יתן, (24 א'): ואל התמה בדבר הזה הרי הוא אומר... בשני המקרות הללו הוא בא להסיר את התמיה עד שם נפלא עיז שמוצא דומה לזה במקרא. וכן בספרי דברים לב"ב א', 131 א' כיר: ואם תָּמַיְתָּ אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע 2). בבאר אחד על עניו של הלכה נמצא הבטוי הזה: ואל תתמה בכליס... ספרי במדבר לה' ג', 1 ב' טז'. בכפיא בכמה מקומות בפרישי הלכה נמצא: אף אתה אל תתמה על... לא' ב', 5 א' ליז; ב' א', 9 ד' 19; ז' ליד, 39 ג'; יד ג', 70 ב'; כיב ב'ז, 99 א'. — ברייתא פסחים ב' א', ר' יסי הגלילי: תמַּה על עצמך. במשנה מכשירין א' ג': ‚תמה עצמך', יכוראה ציל ‚על עצמך'.

התמיה–הַתְמָיָה. מכילי ליית ה' (58 א' לא); יית יב (59 א' ח); הכתוב מתמיה עליו (על יתרו) שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם יבקש לצאת למיבר צית יתיר: יאין בי כליס.

תְּמִיהָה. ע' לעיל בוף ערך ‚נוטריקון'.

תמם. קל–תָּמַם (בתוך תָּפַשׁ). מכילי לכ' ג', 67 ב', ר' חנינא בן אנטיגנוס 3): בא ראה לשון שתפסה תורה. יכן בספרי דברים ליא מז' (צא במקום בא). בירבים חאלה הוא בא לבאר את השם של האליל מלֶךְ (ויקרא י"ח ב'א): למילך כל שתמליכוהו עליך, אפילי קטנים אפילי חרש (בספרי דברים: מילך כל שימליכוהו עליהם, אפילי קטנים אפילי צריך) 4). תוספתא 450 (שבועות ג' ח'): כל מקום שתפסו הכתוב עד כתם הרי

(הבונבין חיב 70). בנדפס בא במקום בתלמוד — בסדרש, ואחרי הלכות נוסף ובתלמוד (והשוור בא ועשה מזה ‚ובתיב').

1) ג"א בלשון. אם כך אז שם מדובר ע"ז שנגה בלימוד בכב"ב. ע' לעיל 185 תח' 4. 2) חסיה התנאים לקחים אלי, תמַּהני, אצל לוי ח"ב 650 א', קאהום ח"ח 248 ב' (שם בשורה י"א בא בטעות בריתות במקום ערכין). 3) ע' אז התנ' כרך א' ח"ב 102. 4) בכבלי מנחדרין סיד א': מפני מה תפסה תורה לשון מולך? כל שהמליכוהו עליהם אפילו צרור ואפילו קיסם. בירו מנחדרין 25 ג', ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן: ראה לשון שלימדתך תורה, מולך כל שתמליכוהו עליך...

בא סמוך אחרי דברי הכתוב: שאין תלמוד לומר. סומה ה' ד' מדרשתו של ר"ע לשמות ט"ו א', או ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' לאמור: שאין תלמוד לומר לאמור ומה תלמוד לומר לאמור? מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה. — מכילי ל"ג ד', 19 ב' Q; שם שורה ב"ה. סדר עולם ריש ב' לברי' כ"ח ט': שאין תלמוד לומר אחות נביות ומה תלמיד לומר אחות נביות? אלא מלמד... שם י' לדב' ל"א ב'. במלים באלה התכוין הירוש להעיר את אין השיעור לבאירי. באלי אימר: לבאירה אין כל מטרה לדברים האמורים כאן בתורה.

מלבד הלשון „תלמוד לומר" נמצא תלמוד במובן שיש לו במאמרים הקודמים גם בדוגמאות הללו: ברייתא ב"ק ק"ד ב': „מנין תלמוד לומר גולה ועושק אבידה ופקדון יש תלמוד"... במקור המקביל בספרא להי' כ': 28 ג', בא במקום יש תלמוד—ישתלמן, על יסוד הגירסא המושעה שתקנה בגרא שם באופן מייר הירה עשירה בספרא 2) ועיר נסקד אחר כך .מכל מקום, פירוש של דברים האלה יש תלמיי [מכל מקום]: הכתובים המדברים על דבר העושק מבקיקים בכל אפן למציא את הדין המבוקש. מכילי לבא י"ב, 79 ב'; לתלמודו בא (הכתוב בא ללמוד הימנו). שם כ"א י"ח, 82 ב', ר' יונתן: הא מה תלמוד לומר איש ואשה? לתלמודו הוא בא. וכן בספרי במדבר להי' ה', 2 א' 3). ע' ג"כ שם לי' ה', 19 א'; ולתלמודו הוא בא.

תַּלְמוּד. 1. בדוגמאות שהובאו בערך הקודם באה המלה „תלמוד" שיסודה הוא הפיעל לָמַד והנושא הוא הכתוב, או המלה הכתובה בתורה. אבל יש גם מובן מיוחד למלה תלמוד, שעליו דברנו בסוף ערך „למד" (לעיל 67), בדבור המתחיל „למד" האחרון. מיבי היא יראיה עצמה שמיבא מהכת"ב ידמשא ימתן של דברי הלכה שכל זה נקרא גם כן בשם „תלמוד", בהתאמה לשמוש הנזכר של הפעל „לָמַד" והנושא שם הוא הדורש, ההכם התורני. במובן זה נחשב „תלמוד" למקצוע של ידיעת התורה, שביסודי היא אחד עם המקצוע שנקרא בשם מדרש (ע' לעיל ע' „מדרש"), ההבדל ביניהם היא רק בזה, שבשם „מדרש משתמשים בעת שמדברים על הכתוב, שמתוי למדים את ההלכה, ובשם „תלמוד" משתמשים, כשמדברים על ההלכה הנדרשת מהכתוב. תכן התלמוד, במובן הצר הזה, הוא דרשת הכתוב, ואחרי שכאן מדובר על המקצוע של ההלכה, אם כן תכוי היא מדרש ההלכה. יאחרי שאנחה נחשבת למקצוע מיוחד, ע"כ צ"ל שה„מדרש" הוא ג"כ מדרש ההלכה, ויצא כי התלמוד והמדרש הינו הך, ולפיכך מצינו בהרבה מקומות „תלמוד במקום „מדרש 4). עיר גם אצל התנאים אני מוצאים

59 א': ומה תלמוד לומר מן הבקר עד הערב? אלא מלמד... לבי"א ד', 76 א': האשה ויולדה מה תלמוד לומר? מגיד שילדיה בזוזה. כאן במקום „למד' בא „מגיד', מפני שבמדרש דבי ר' ישמעאל בא „למד' רק בדרשות שאינן של הלכה.

1) כאן חסרה השאלה: ומה ת"ל חדש האביב; וכן במכי' שם, 20 א' ו', ששם מתחילה התשובה „מגיד' מפני ששם הוא ענין של הלכה. 2) ע' גינר יורישע צייטשריפט VIII 178. 3) לזה שיוך הבטוי של הבבלי: „ומאי תלמודא?', למשל סנהד' נ"ט ב', שאלת רב הונא על דברי רב שאמר „תלמיד לומר'. 4) ע' לעיל 25 הע' 1 והע' 5. — ע' לעיל בערך „משנה' שלשה המקצועות של התורה שבע"פ. בברכות כ"ב א' אומר ר' יונתן בן יוסף ור' מאיר: מצינו הוא את המשנה ואינו מצינו את הגמרא. במקום גמרא היה כתוב כאן — כמו גם בשאר מקומות—תלמוד; אבל בבי' מינסן (ע' רבינוביץ ח"א 105 ולהלן) בכל אופן בא „מדרש'. צריך להעיר על הברייתא שהובאה לעיל 25 מברכות כ"ב א' (היא ישנה גם במו"ק ט"ו א') שבירושלמי ברכות 6 ג' ליט הלשון הוא: קורין בתורה ושונין מדרש הלכות ואגדות, במו"ק ב"א א' הישב את המקצועות: בתלמוד בהלכות ובאגדות. כך הוא בבי' מינסן

הנפעל „נִתְלָה" בא במדה היד של לֵיב מרות: דבר גדול שנתלה בקטן ממנו, להשמיע האזן בדרך שהוא שומעת, ע' לעיל ע' „אזן".

תַּלְמוּד, א. שם שנוגר מ„למד" מבנין פיעל 1). במיבני הרחב הוא העסק בתורה או בכתבי המלא: תַּלְמִיד תּוֹרָה (פאה א' א'). היא ביפל תַּלְמִיד יְתַלְמֵד, ואילם מקורי הוא מהאחרין (מפיעל), כי אין לומדים אלא אם כן מתחלה מלמדים. הוכחה לזה שהוא נגזר מהבנין פיעל ישמש המאמר הזה של ר"ע: יבי עלתה על דעתך שחוקתו ליעד תירת לישראל ולמעשה בני לא ליעד? 2) אלא בל תלמיד שלימדו יבל עמל שעמל בו לא היעיל בו אלא יסורים, ספרי דב' לי' ה', 73 ב'.–„תלמוד" פירושי הלימוד בתור מעשה וכן הידיעה הבאה מתוך הלמיד. במיבן הראשון אני מיצאים מלה זו במאמרים המדברים בתלמוד לעומת המעשה 3). ה„מעשה" פירושי לעשות כמי שבתים בתירה '„תלמוי" פירושי העסק בלמוד התירה. ספרי דברים לי"א י"ג 79 א': ילמדתם אותם ושמרתם לעשותם, מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד, ואין התלמוד תלוי במעשה; יכן מציני שעגש על התלמוד יתר מן המעשה. שם, 80 א' 4). תלמוד בתור ידיעה במאמרו של ר' יהודה בר אלעאי: [איהו רבוי] כל שרוב תלמודו ממנו. תוספתא 375, בי"מ סוף ב', 476, הוריות ב' ה'; ירוש' בי"מ 8 ד' 5). דומה ל„תלמיד" הוא מדרש, ע' לעיל ע' 103. במקום בית המדרש אומרים גי"ב „בית תלמוד", ע' לעיל 81 הע' 6.

תַּלְמוּד, ב. מהמיבן המיוחד שיש לפעל לָמַד, שבוונתי היא שהכתוב בא ללמד, נגזרה המלה מַלְמַד יעיר איפנים שנים (ע' לעיל ע' 23 יע' 65 ילחלן), יצאה גם המלה „תלמיד" שנעשה רגילה מאד בלשון האמנויות של מדרש התנאים. הבטוי הזה „תלמוד לֵיתר" בא תמיד לפני הכתוב המיבא לבארי אי לדרש, יפירושי היא שיש תלמיד–לָמוּד במקרה שאומר כך וכך. „תלמוד לֵיתר" הוא כאלי אומר „הכתוב מלמד לומר". לוֹמַר — יש לי איתי המיבן ממש כמי „לאמר" התנ"כי 6). ביחיד רגיל הבטוי „תלמוד לֵיתר" לביא אחרי סברא דחויה שמתחילה „שמע אני י'יכול' (יאחי"כ בא תלמוד ליתר עם הכתוב שאחריו להוכיח שאין הדבר כך). ע' ע"ר הבטוי הזה לעיל ע' „יכול" יע' „שמע". עיד בא „תלמיד ליתר" להשיב על השאלה „מנין יהוכיח את הדין מן הכתוב (ע' לעיל ע' „מנין") 7), הרבה פעמים נמצא השאלה „מַה תַּלְמוּד לוֹמַר" (= מה מלמד הכתוב ליתר) 8), לפעמים

---

1) השוה: מַנְחוֹם, מַעֲנוֹג, מַפְנוֹק, מַשְׁלוֹם, שכלם נגזרו מן הפיעל. 2) ספרי דברים לי"א י"ם, 83 א': ולמדו תורה (חובת האב לבנו). השוה קדושין ל' א'. 3) באגדה של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (אב' דרך ב' 299, 4): תלמוד ומעשה הטוב (כך הוא בתוספתא 309, י"ב, בבבלי סוטה ס"ד א': מעשים טובים). 4) ברבר המהלקת מה גדול תלמוד או מעשה, שהיתה בימי גורת אדריגום, ע' אב' התנאים ברך א' ח"ב 47. במובן אחר נמצא תלמוד אצל מעשה, ברייתא ב"ב ק"ל ב': אין למדין הלכה לא מפי תלמוד ולא מפי מעשה. כאן „תלמוד" הוא כמו למוד (יש גורסים באמת לימוד). פירוש הדברים: אין למדין הלכה מהלמוד התיאורי שאומר הרב בדרשה ולא ממה שרואין אותו עושה מעשה (עד שיאמר לו הלכה למעשה). 5) בבבלי בי"מ ל"ג א': הכתוב במקום תלמודו. 6) ע' ויקרא י"ד י"ג: והגיד... לאמר; ירמי' כ' ט"ו: בשר — לאמר. השוה ספרי דברים לט"ו כ"ב, 95 סוף ב': שהיו דורשים לומר; בירושי פאה 16 ג' בא במקום זה: דהויין דרשין (=שהיו דורשים) ב. בי"מ פ"ח א': שהיו אומרין, גינה, יורישע צייטשריפט VIII 179, נותן ביאור אחר קצת. 7) תלמוד לומר בתור תשובה על „שלא תאמרי", למשל ברייתא בי"מ ע"ג ב' (ר' יהודה בר אלעאי). 8) מבבלי ל"ב ו', 5 ב', על הכתוב במדבר ט' ב'. ומה תלמוד לומר במועדו אלא להקיש ולדון גזרה שוה. רגיל הוא שהדרשה שבאה להגיד הצעת השאלה מתחילה במלת „לָמַד". מבבלי לט"ו ו', 48 א': מה תלמוד לומר ויהי? מלמד שבשם שגזר הקב"ה כן היה, יח י"ד, 59 א': מה תלמוד לומר לפני האלהים, אלא שלמד על המקבל פני הבשים באלו מקבל פני שבינה. יח י"ד,

בה, ע' לעיל ע' 61 הע' 3, ששם הובאו המקורות מכבדא ומספרי דכרים. ועל ענין זה באה השיחה בין שמאי ובין הגר (בבריתא שבת ל"א א), ששאל: כמה תורות יש לכם? והשיבוהו הדחה: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ובן מתחילה השיחה בין ר' נטליאל השני ובין אנטונים הנטין ששאל גם כן: כמה תורות ניתנו לישראל? וחז' ענה: שתים, תורה אחת בכתב ואחת בעל פה, כפרי דבי לליג ", 145 א' 1). — בשם תורה נקרא: לפעמים כל כתבי הקדש ביחד 2). על כך הוה הדבר מיכן ואילך שלא נמנעו לקרוא בכאמר אחר בשם תורה גם את כל כתבי הקדש ביחד וגם תורת משה בלבד. בעל אגדה מהמאה הרביעית אומר (אילי שנה מאמר עתיק): תורה משלשת — תורה נביאים וכתובים 3). חשוה גיב השמות ,מקרא', ,תורה' שנשמרים זה בצד זה (לעיל ע' 83). שמוש מיוחד השתמשו במלה זו, ע' לעיל ערך ,חמש', — כמו ,כתוב', כך גם ,תורה' באה בתור הגשמה במאמר: אמרה תורה, וכדומה. ע' לעיל ערכי ,אמר', ,דבר', ,דרך ארץ', ,הואיל', ,לדש', מצוי ,מרוץ', ,ספר'.

תַּלְמֵי. תחלת המלה (בנוסר לטין), ע' לעיל ערך ,נתן'. תחלת הענין (בנוסר לבית הנעדיו) ע' לעיל ע' ,ענין'. — גם תחלת הפרשה, ע' לעיל ע' ,קדבי'. במחלקת אחת שבין ר' יאשה ובין ר' יונתן אמר החוא עוד שלש פעמים אלהים שבשמות כא ז' יתלמן. אין הורשין את הראשון מפני ש,בראשון התחלה ואין הורשין תחלות'. מכילתא לאחי בשלח, 92 א' יד, ירושל' סנהדרין 18 א' כו, בבלי סנהדרין נ' ב'. ע' גם מכילתא לבא יתי, 102 ב'.

תַּחְתּוֹן, כלומר הבא לתחתן. ע' לעיל ע' ,עליון'.

תֵּיבָה, מלה 4). ע' לעיל ערך ,נתן'; ע' ,חפר'.

תְּלָה, קל — תָּלָה. מכילתא לייב בית, 12 א', 12 סוף ב'; תלה התחום העבודה דיאת מביאתי ראיי יחסרי. ויכבדא 111 שבועית ג' ג', י' ישמעאל לייקרא י' א': תלה הכתוב נשואות עון במעילין. — ספרי דכרים לכוד ט', 123 סוף א'; תלה הכתוב הכל במרים. בריתא שבת נ"ו ב'; תלה בהן לשבת, ת' ב' לנגא. יבמות ע"ו ב'; הכי תיאן בלידה. סוף מכות; תלה הכ' נביאתי של ובריה בי של אויה (לישעי' ח' ב'). כבדא לבית ", 107 א' ט', ר' יוסי בר חלפתא עוד היובל: אחר שהכתוב תולה אותה לענין הקניית שובר, ובתוב אחר 5) תולה אותה לענין שלוח עבדים 6). בוחוד רגיל לקשר את המלה ,תלוי בבנית שאחריה. כבדא ליב ה', 58 ד'; אין הדבר תלוי אלא בלידה. כבדא לסוי ג', 53 א' יד: מיצאתי בויבי תלויה ואינה תלויה ביומם. קדושין א' ט': מצות שאינה תלויה בארץ. שם: מצות שהיא תלויה בארץ. — ספרא ליט ב', 86 ג': תלויים בה..., ע' לעיל ע' ,נקי'. בור ריש ע"א, רשבי': לפי שכל הדברים תלוים בדבר 7). אילי דאיבי שיש ב תלוי ישני ב תלוי ראמרת בפעמי דעמי דעיזראלי; ,ועיין דבר תלי בדלא תלי', כפרי דכרים לקים מ"ג, 140 ב'; לי"ג א', 142 א'. המובן שיש כלשון הזה הוא שהדבר שקול. אינו ברור.

1) ע' אב' התנ' ברי' א' ד'. 2) ע' בלויא צור אינלוינטוס ג. 16. 3) רי' יהושע בר חנניה בתוספתא לסוטה י"ג א'. בפסיקתא 105 א' בתר. 4) ע' בספרי די אנפענק דעה התבריאישען נראכמאכונג ד' 4, ששם מבואר איך נעשה מן ,מלה'—,תובה'. 5) בכפרי בא בפים ואחד כתיב. 6) ובן בירושלמי ריש 58 ד' סיב. בבבלי ריש ט' ב' באי הדברים שהובאו לעיל ע' 75 הע' 8. 7) ע' אב' התנאים בכך ב' הוא 76. ע"ד מאמרו של ריא המורני (מכילתא לסוי בית, 46 א' חי): והלא גזולה אינה תלויה אלא בשון, ע' אגדת התנאים בכך א' הוא 150 הע' 1.

מנחות קי"ד ב', ר' יצחק: מה נשתנות מנחה שנאמר בה... 1). ע' גם בן משנה כלים י"ז י"ד, ברייתא סוטה י"ז א'.

שָׁעָה. חלק מהזמן (מהארמית שָׁעָא. יאילם מקושר בקשר אתימולוגי עם העברית שָׁעָה, הִבִּיט). עיר במדרש התנאים נמצא הכתוב "בְּאוֹתָהּ שָׁעָה" (י"א). מכילתא ל"ייה ב', 57 ב'; ספרא לט' כ"ד, 44 ד'; ס"ע ו'; סוף י"א; קרוב לסוף כ"ב. — עוד צריך להביא: ועל אותה שעה הוא אומר, ספרא לט' כ"ג, 44 ג'; ט' כ"ד, 44 ד'; י' ב', 45 ג'. תוספ' 11, ברכות ד' י"ח. בכל המקומות הללו הובאו מקראות מן הנביאים ומן הכתובים על ימות המשיח 2).

שקל. קל – שָׁקַל. מכילי ל"ייה א', 57 ב', עה"כ: למשה ולישראל עמו: שקל משה בישראל וישראל במשה, שקל רב בתלמיד ותלמיד ברב (כלימר אצל יתרו שניהם שוים). הנפעל נמצא בבאיר למדה התשע עשרה של ל"ב מדות: מְשֻׁתָּקָלִין: שניהם באחד.– פיעל – שִׁקֵּל. "מברר דברי תורה ומְשַׁקְּלָם" במאמר שהובא לעיל ע' 17. באותו המובן שהובא ברונמאות לקל ולנפעל נמצא תדיר מאד בינוני פיעל:

שָׁקוֹל. ואחרי: כְּנֶגֶד. שיה בערכי. מכילתא לכ' י"א, 69 ב', עד"ה השבת: מניד שהיום שקול כנגד כל מעשה בראשית, ל"ב מדות, מדה כ"ד, עד עשהאל, ש"ב ב' ל': ליעיר ששקול היה כנגד כולם. מכילתא ל"ייה א', 57 ב': מניד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים והגבורות שעשה הקב"ה לישראל, ל"ב מדות שם, עד ירותן, יהושע ב' א': ששקולה נגד כל הארץ בחוקה. ברכים, מכילתא ל"ייב א', 1 א', על מה שהובא לעיל בערך "עֲשָׂרָה" (ע' 77): שניהם (שלישתם) שקולים זה כזה 3). ספרי במדבר ל"כ"ז א', 49 ב', על דבר בנות צלפחד: ניתן שקולות זו כנגד זו 4). במדרש דבי ר' עקיבא בקצור: שניהם שקולים, ספרא לר' ל"ב (22 א' א' ב' ד'); ל"ייט ג', 86 ב', 87 א'; וכן במשנה סוף ברית"ת 5). בקשר עם "בְּ בא "שָׁקוֹל" בספרא ר' י"ב (47 ריש א') על דבר בני אהרן: שקולים בי (כלב אהרן) בכבוד ושקולים בו בדמימה (מ"וידום אהרן", י' ג'. בששתי אפשריות בבאיר איזה פסוק ואין להכריע, או נאמר: הַדָּבָר שָׁקוֹל. מכילי ל"ייב י"ד, 8 א' כ"ד 6). ספרא לב' י"ד, 12 ד'; ג' ד', 14 סוף א' 7). במחלקת שבין ר' אליעזר בן הירקנוס ובין ר' יהושע בן הנניה אומר הראשון: עיניו הדבר שקול מי מכריע. ועיז ענה ר' יהושע: אני אכריע. תוספתא 158, פסחים ב' ו'. וכן אמר ר"ע במחלקתו עם שמעון בן גמ: שקול מי מכריע. וכן גם ענה: אני אכריע. ספרא לב"ג 5', 101 ג' 8). מכילתא לכ"א ח', 92 א': אין בית דין שקול. כלומר בית דין לא צריך להיות ממספר הנחלק לשנים, שלפעמים תתחלקנה הדעות ולא יהיה מי שיכריע.

ת.

תורה. במובנה הרחב מקיפה את כל למודי היהדות בין מה שנוגע לאמונה ומעשים ובין מה שנוגע לעסק הלימוד. לישראל ניתנו שתי תורות, אחת בכתב ואחת על

---

1) בפעם הראשונה "מפני לפני "מה", ואולם צריך למחקה, ע' רבינוביץ חלק ט"ו 257. במקום "מה נשתנית" בא בכ"י מינכן "מאי שנא". ע' בהערה הקודמת. 2) השוה ס"ע ו': ועל אותו יום הוא אומר. 3) לפני "זה כוה' נמצא פעם (1 א' י"ו "באחר". ע' לקמן הע' 5.
4) ב"ב ק"כ א'; שקולות היו. 5) הברייתא בפסחים נ"ז ב' מוסיפה "באחר". 6) כאן נוסף עוד "עדיין". 7) כאן אחרי המלה "שקול" צריך להשלים "אפשר", כמו בספרא 12 ד', בספרא לר' כ"ד, 21 א' י', נתקצר "שקול הוא שיבואו בולן" מן "דבר שקול הוא אפשר שיבואו בולן".
8) במנחות ד' נ' חסר הצרס הזה.

המדה העשירית של הלים מדות הוא: דָּבָר שֶׁהוּא שָׁוֶה, בתור דוגמא: הַשָּׁוֹת המספרים בחלום פרעה, ברי טא; שלש פעמים ,הוכל ה' בורמיהו ו' ד.

כ. שנה. אחרי שעל התורה שבעל פה צריך ללמוד ולחזור כמה פעמים שתהא שגורה בפיו ולפיכך בא הפעל שנה בשביל למוד התורה שבעים כמו קרא בשביל התורה שבכתב. ע' לעיל בראש ערך ,פסוק, בדוגמא שהובאה שם נאמר ,וְשִׁנַּנְתָּם, מפני ששם מדבר על עניין של התורה שבעל פה. תוספ' 128, שבת יג א: אעפי שאמרו אין קורין בכתבי הקדש אבל שונין ודורשין בהם.

בשביל ,קְרָא וְשָׁנָה' או בכעיו המלא: ,קרא את המקרא ושנה את המשנה, אין צריך להביא דוגמאות 1), ע' לעיל ערך ,הגדה.–שנה עם ָ אחריו פירושו לַמַּד, הורות לאחרים. כפרי במדבר לעיו לא, 33 א, רימ: זה הלומר תורה ואינו שונה לאחרים. בש מד א', ר' שמעון בן ר' יהודה הנשיא אמר לאביו: שנית לנו בילחותך... תחזור ותשנה לנו בוקמותך. קהשון לג א: שניתי לי שני חומשין, ע' לעיל ערך ,חומש. בריי ערובין יד ב: שנה להן פרקן, שנר לי פרקי 2), תוספ' ברכות ד' ח, ע' 10: שנה להן רש, ההפעיל השנה לא נמצא במיכן יר בספרית התנאים. במקומות שהוא נמצא, הוא אותו הדבר של הפעל האדמי אָתָנ, שפירושו שָׁנָה ל... עיד מָשָׁנָם ע' לעיל 92 הע' 8. עיד הכמני שאיני מצוי ,מדרשנה, ע' לקמן חכ ע' ,שָׁנוּי.

ג. פיעל – עִנָּה (הכתיב שינה). – בפרי במדבר לעיו ריח, 31 א, ר' ישמעאל: שנה הכתוב כאה זו מכל באות שבתורה. כלומר כאן כתוב בכאֶה ובשאר המקומות– כִּי תְבוֹאוּ אֶ כִּי וְבוֹאֶךָ ה. על הכתוב במדבר ויט יז: מעפר שרפת החטאת, אמרו: שינה הכתוב במשמעי (עפר במקום אפר), בפרי במ' לאותי פסיק, 46 א' 3). ר' יהודה הנשיא משתמש בכעיו זה בדרשתו עיהם (ויקרא כג כיט) אשר לא תֵעָנֶה, בריית יומא פ' א' (משנה הכתוב במשמעי).

נִשְׁתַּנָּה. ותפיעל מן שָׁנָה, נמצא בשאלות הלים: מה נשתנות הוריות זו מכל דומיות, שבמדרא עד ב ריכוב ב' כא. ששם אי כי טיב. מכילתא לעיו א, 31 ב: מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה. ע' לעיל ע' 14 הע' 4.–מה נשתנה נשר יה מכל העופות בולם; מכיי לעיו ד', 62 ב.–מה נשתנה אין מכל איברים, ע' לעיל 121 הערה 2. – מה נשתנו בעיי המידים מפעיי סיכים וגמלים, ע' לעיל 121 הע' 2. מכי לעיו כיב, 50 א, נשיאי העדה שאלו את משה: מה נשתנה היום הזה מכל הימים 4). בפרים י' ד' (הגדה של פסח): מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות 5). – בריית

(=מכילתא 4 א'). ישא' יא ב', שבועות יוד א' (ויקרא כיז יא). ובהום כיג ב' (לדברים יח ז'). במחלקת שבבבל נאמר: דתנא בית קרא (=שנה בי הכתוב), יומא לית כ', ובשות ט' א', מנח' יט ב'.

1) מובן בללי ישנו לפעיי אשנה (אבות ב' ד') ושונה (סם ד' ז'), אעפיי גם בסתי הדוגמאות הלים קרוב הוא שהכוונה הוא ללמוד על פה, לחזור על מה שלמד למען יהיה שגור בזכרונו. השוה: שוֹנֶה, נעשיכעם דעם ווידער באלקעם [ן 88 השוה: אשנה שוקראיני רבי, בריית נדרים כיב א.

2) לא זהו המובן בסאמר שהובא לעיל ע' 107: אֵין שׁוֹנִין לְקָבָּה, שם הפירוש הוא: להבם לא צריך לחזור ולשנות מה שכבר למד. 3) וכן התורה יכ ב': בושה ט'ו ב' (בסתמים). בבריית זו האיטר הוא רשבי (ע' שוארץ די הערט' אגאדעש ו. 188). 4) במשפ הזה אני מבור את השאלה שאל מורנסטרונפם את ר'ע: מה יום מיוחס (כתהדרן כ'ה ב'). ,מיוחס' אינו רבוי הוצ, אלא בא בהשפעת האדמית מיוחן (גולא ואת היה צריך לחיות מָשָׁנֶה). ע' אי התאים כרך א' חיב 42 הע' 3. השוה מאאכסטרונפם 31 יאהרגאנג (1882) ע' 570. 5) השוה השאלה הבאה הדיה בבבלי ,מאי שנא.

38 ד׳; ממשמע מיצי׳א. — Stat. constr. בפרא לי׳ ז׳, 46 ב׳, ירוש׳ ערובין 21 ב׳ בית׳ מַמְשָׁמַע לאו, ע׳ לעיל ערך ,הן. — מכילי לכיב כיג, 95 בוף ב׳, בריית׳א בשם קיצ א׳ לדברים כוד יא: ממשמע שנאמר... איני יודע... ומה ת׳ל... 1). בפרא ל׳יא ט׳, 49 ב׳, בריית׳א חולין כז ב׳: ממשמע שנאמר... שומע אני... בפרא לכיב ל׳ב, 99 ד׳: שומע אני ממשמע שנאמר... 2). — ממשמע הוה עדיין לא שמעינן ע׳ לעיל ע׳ 129 הע׳ 2. 3).

שְׁמוּעָה. מציין ביחוד את ההלכה המקובלת 4). בריית׳א מיק ב׳ ב: אי אימרים שמועה והוה בבית האבל. חגיגה יד א׳: בעלי אגדה... בעל שמועות. בכ קמית ב׳: בעלי שמועות ובעלי הוראות.

שמש. פיעל–שִׁמֵּשׁ לקוח מהארמית במקום העברית שֵׁרֵת, בפעל הוה משתמשים בשאילה בכמי מתבאר באצנים שונים לפי הענין, ואז הפעל שמש מתקשר עם חשם לשון, כפרי במדבר ל׳יא ח׳, 24 ב׳: דבר אחד משמש לשלשה לשונות 5); ויקרא ר׳ דרש י״ד, ר׳ מאיר: הלשון הזה משמש שתי לשונות 6). איכה ר׳ ברוש פתוחתא בית, ר׳ אלעזר בן יעקב: הלשון הזה משמש שלשה לשונות 7). בריית׳א ירו׳ נזיר 51 ד׳: כל הלשונות משמשין ל׳ נזירות חוץ מלשון קרבן. עיש עיד הוגאות רבות באלה.

שנה. א. קל, שָׁנָה–חָזַר על דבר אחד שוב פעם, ע׳ מ״א י״ח ל״ד, בכל אחד של ר׳ שמעאל הוא 8); ז׳ מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחזר ונשנה במקום אחר לא שנאה אלא על שֶׁהָעֵר בה דבר אחד. כך הוא בספרי במ׳ ה׳ ו׳, 2 א׳, בכבלי ביצה ל׳ א׳ ישׁ׳ בא הלשון בנפעל: פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה 9). ר׳ יוחנן אמר 10) (מגילה ל״א א׳): דבר זה בתום בתורה 11) וְשָׁנוּי בנביאים ומשולש 12) בכתובים. אילי מקודו הוא עוד בתקופת התנאים, בשיחה שהיתה בין ר׳ יהודה הנשיא ובין ר׳ חייא אמר לו ר׳ לריה (ע״ז המכופר במיק ט״ז ב׳): אם קרית לא שָׁנִיתָ ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך (שם מהובר ע״ד הכתוב משלי א׳ ב׳). איתי הדבר אמר ר׳ חייא לתלמידי ר׳ יונתן בן אלעזר, ברכות י״ח א׳ 13). — מכילתא ל״יב ר׳, ד׳ א׳: שנה עליו הכתוב לפסול, על השוני ,מכבת ותכסין; וכן במכילי ל״יב בית׳א, 11 ב׳ 14).

---

1) הלשון הוה נמצא בכמה פעמים בבריו׳ ל״ו (י״ב; ב׳ (ח׳); פ׳ (י׳). במקור האחרון במקום ,אני יודע׳ בדרך שאלה בא פשוט ,ונשנו׳. — רבא משתמש בלשון זה בבאורי לשונות ר׳ בי״ן, ב״ב קיו א׳. 2) בשני המקומות שבספרי הוא משתמש בב״ה שהוכא לעיל בערך ,הן׳. שבבלי מ׳ אתה שומע לאו ומבל לאו אתה שומע הן. 3) הרבים ,משמעות׳ ומצא בספרים שאלרו תיבות התנאים: ירו׳ יומא 43 ד׳ ריש א׳, ב׳ יומא ס׳ ב׳ ועיד במקומות שונים בבבלי. לי״ד ,ב״ק א׳ עשר מחרבים שם בקרת משמעות. יאבהרום Col. 856 בתב בונטן. ואולם הוא מפרש ב״ק עיר בי משמע ובן משמע. 4) ע׳ לי״ו הע׳ 578. 5) ע׳ לעיל ע׳ 86. 6) ע׳ א׳ התואם בדר ב׳ ח׳א 26. 7) ע׳ שם בדר ב׳ הע׳ בוף ע׳ 10. תשוה: Die Anfänge der heb. Grammatik S. 5 Anm. 4 ib. S. 11, die Anwendung unseres Verbums in der Massora.

8) ע׳ אנ׳ התואם בדר א׳ הע׳ 8; הוסבן ציר איינלייטונג ע׳ ז. 9) ע׳ לעיל ערך ,חדש׳. — מתוכן מאחר הקופת התואם תשוה מאמרו של ר׳ אחא, בזר ס׳ (ח׳): פרשתו של אלעזר שנים ושלשה דפים הוא אומרה ושונה. עוד מאמרו של ר׳ יוסי בר הגלגי, סנהדרין נ״ם א׳ (ע׳ אנ׳ אמרא׳ אי׳ ח׳׳א 430 ,2; כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני. 10) ע׳ אנ׳ אמרא׳ אי׳ ח׳׳א 325 ,2.

11) תשוה לעיל ע׳ ,חדו׳. 12) ע׳ מ״א י״ח ל״ד: שָׁלַשׁ וְשִׁלַּשׁ. 13) לי״ו ח׳׳ד 585 א׳ מבאר את המאמר בבאור שאין לו שחר. תשוה עוד מאמרו של ר׳ יהודה בר אלעאי (ע׳ אנ׳ התואם בדר ב ח׳א 136): הוי מפשם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע. ספרי דברים ל״ם ב׳, ד׳ ב׳.

14) בבריית׳א שונה מבבלי נמצא מדה ו׳: הכתוב שָׁנָה עליו לעֻבָּב, ע׳ פסחים כ״א א׳, ע״ח ב׳

דברים לב' ח', 110 סוף ב', ר"ע: הירא ורך הלבב במשמע. ברייתא יומא ס"א א', לויקרא ט"ז כ': מוכח במשמע, וכן בברייתא שם. ויקרא ט"ז ל"ג 1) . . . : הכהנים במשמע 2). ברייתא סוטה מ"ג א' וכ', לדברים כ' ה' ו', ר' אליעזר בן יעקב: כרם במשמע, בית במשמע 3). תוספתא 305 כ"ד, סוטה ו', על הכתוב יחזקאל ל"ג כ"ה: ים תשבבי במשמע; תוספתא 309 י', סוטה י', עיר משלי כ"ד כ"ז: יעדה בשדה לך במשמע. בשבא לדחות את הסיכן הפשוט הוא אומר: שמע אני במשמע תלמוד לומר... מכילתי לי"ב י"ב, 10 ב'. יכול יהא נמצא בתוך אוי מחלקת את השאלה: או אינו אלא... במשמע, מכילתי ל"ג ט', 21 א'; כ' כ"ד, 73 ב' 4). משנה סוטה ט' ה': איתן במשמע קשה. מקואות ט' ב': טיט היוצרים במשמע.

מלבד אלה הדוגמאות שבהן מַשְׁמָע דומה במובנו לְשָׁמוּעַ, נמצא את השם מַשְׁמָע בשורה ארוכה של לשונות אחרים תמיד בא לציין אצל השמיעה של דבר הכתוב את המובן שלו או את התכן הנדרש. א. בלי מלה או אות המקשרת, מכילתי ל"ב ד', 4 א': משמע מביא... תלמוד לומר... באן הלשון מקוצר ויש לי אותו המובן כמו ,שומע אני'. ע' גם מכילתי ל"ב ט"ו, 10 א'. י"ב כ', 11 א'. יכן במכילתי לב' כ"ד, 73 ב'; ספרי במדבר לה' ו', 2 א': משמע מביא... אמרת... Im. Stat. Constr.: בכורות ט' א': משמע כל צאן אחד. ספרא לד' י"ב, 19 א': לרבות כל משמע עשים. ספרא לה' י"ח, 27 סוף א': לרבות כל משמע צאן. — שלפעמים משמעותו של איזה בתוב מכריחה לדחות את משמעותי של הכתוב השני יע' בא הלשון: משמע מיצא מידי משמע 5), ספרא ל"א ב', 48 א'.

ב. בְּמַשְׁמָע, עפי הרב בלשונו של המדרש דר' ישמעאל: שומע אני אף (בל)... במשמע תלמוד לומר... מכילתי ל"ב ט"ו, 9 א'; י"ב ט"ו, 10 א'; י"ב כ', 11 א'; י"ג י', 21 ב'; י"ג י"ב, 22 א' 6). לפעמים בא בְּמַשְׁמָע במקום בְּמַשְׁמָעוּ: מכילתי ל"ב כ"ה, 12 א'; י"ב ו', 20 א'. לפעמים נשמטה ההתלה ,שומע אני', או הלשון הוא: אף... במשמע תל... מכילתא לבא י"ב, 80 א'; בא ט"ז, 81 ב'. דוגמאות אחרות ל,במשמע', ספרי במדבר לה' ג', 1 ב', ר"ע: אחד אדם ואחד כלים במשמע. ספרי במדבר לה' ו', 2 א': הנפש ההיא הכל במשמע. ראשים יהושים יהיו במשמע 7). משנה קדושין ג' ד': יש במשמע. ע"ד שָׁוָה הַכָּתוּב בְּמַשְׁמָעוֹ, ע' לקמן ערך ,שנה' III.

ג. מִמַּשְׁמָע, מכילתי ל"ג ב', 18 ב': ממשמע אני אקרא את הכלל. ספרא לו' כ"ג,

---

צ"ל ,במשמעו', כי כך הוא תמיד בא מבלי לשום לב אם המלה בין זכר או נקבה (לפעמים המלה איננו כלל שם) והנושא הוא הדבר או הכתוב (שישנו במחשבה).

1) הספרא בשני המקומות (81 א' א'; 83 ב') נמצא מחשמש במלה ,במשמעו' שאנו מוצאים אותה בספרא רק במקומות בודדים, ותחת זאת הוא חוזר על הלה מוצאת בספוק: מובא זה המובה.
2) במקום במשמען צ"ל במשמעו, ע' הערה הקודמת. הספרא גם כאן משתמש בחורה על המלה שבכתוב: הכהנים אילו הכהנים. 3) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"א 49, 3. ספרי דב' לב' ו', 110 ב' ותיכף 308: אין לי במשמע אלא כרם. ברייתא ירושלמי סוטה 22 ד': אין משמע אלא כרם.
4) לזה שייך גם כן מה שכתוב בספרא ל"א, כ"ם, 52 ב': או מה הולרה במשמעו אף עכבר במשמעו. — דוגמאות ל,במשמעו' מב"ר: א' מ' ה'; ל"א מ' ו'; מ"ד מ' ו'. ע"ד השמוש במלה זו אצל מוסה בן כיקי, ע' הקדמתי בספרי Die heb. arab. Sprachvergleichung der Abulwalid, S. 68—71. הבטוי הערבי שנוכר שם ע' 41 على مسموعه הוא הוא ,כשמועו'. 5) עולא מרחיב את הלשון, יומא מ"ב ב' עה"כ במדבר י"ט: כל הפרשה כולה מוציא מיד משמע ומשמע מביא.
6) במכילתא לבא ב', 75 א', קרי ,במשמע' במקום ,כמשמע'. 7) ע' ניב לעיל הע' 3.

במקום ,שומע אני׳ בא ,וכולי׳. ע״ש—מלבד הדוגמאות שהובאו לעיל ע׳ ,וכיל׳—עוד במכילי׳ לייט ח׳, 21 א׳; והגדת לבנך יכול מראש חדש? תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תיל בעבור זה Q). — אַתָּה שׁוֹמֵעַ ע׳ לעיל ערך ,בן׳.

אם ההוכחה שמצאה באיזה פסוק איזה מבקיקה, רגילים להשיב על זה: אבל לֹא שָׁמַעְנוּ, כלומר אנחנו לא קבלנו את הדבר הזה. מכילי׳ לייב כ׳, 3 א׳; י״ב י״ד, 8 א׳; ייט כ׳, 63 ב׳; יית טז׳, 64 ב׳. על דרשתו של ר׳ יאשיה משיב ר׳ יונתן: ועדיין לא שמענו, מכילי׳ לייב ו׳, 5 ב׳, שכזה הוא רוצה לומר שעדיין ההוכחה אינה מבקיקה Q). — הלשון המלא היא: לא שמענו אלא... אבל... לא שמענו. על זה נתוספה השאלה התדירה במדרש: עוֹנֵשׁ שמענו, אזהרה לא שמענו? ע׳ לעיל ערך ,אַזְהָרָה׳. השוה גם הכתוב: לא שמענו בכל התורה, בפרי במדבר ה׳ ו׳, 2 א׳; שלא שמענו להם בכל התורה, בפרי במדבר לייח יז׳, 38 ב׳. במדה היו של הלייב מדות: שמענו ש... אבל לא מצינו... יכול שמענו? Q). אם בשביל להוציא את הדין לא מבקיק להביא ראיה מפסוק אחד וצריך להביא משני פסוקים, אז הלשון היא: עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו, מכילי׳ לייב יית, 10 ב׳; בפרא לייד כ״א, 72 ב׳; ייד מ״א, 73 ג׳; שם, (שורה טו׳); כית ה׳, 106 סוף ג׳; כית ל׳, 108 ד׳ Q).

הפיעל—השמיע, ע׳ לעיל ע׳ .אזן׳.

שָׁמַע, נשמע, מוכן, מוּשָׁא Q). כך נֶאֱמַר על מה שיוצא באזן בשוה מהכתוב מעצם משמעותו. תדיר נמצא אותו בצורה זו בשמעון. מכילי׳ לעז׳ בית, 45 א׳, ר׳ יהושע בן חנניה: ולא מצאי מים — בשמוע; יז׳ יית, 56 א׳, ר״א המודעי: עמלק בשמוע. בפרי במדבר לייב ה׳, 27 סוף ב׳, שהוא שמות לית כ׳, ר׳ עקיבא: האדם בשמוע Q). אם הוא בא לרחות באיר של פסוק אחר ע״י פסוק אחר או הלשון הוא: שומע אני בשמוע תלמוד לומר... ע׳ מכילי׳ לייב ו׳, 6 א׳; יג ז׳, 20 ב׳; כ׳ בית, 72 ב׳; כ״א כ״א, 84 א׳; בית ג׳, 78 ב׳. — מלבד ,בשמוע׳ נמצא עוד ,שמועי׳, לעיל ע׳ 76, בראש ערך ,מְשָׁמָע׳, במאמרו של ר׳ עקיבא.

איתו המובן שיש בשמוע יש גם ב

מְשָׁמָע, בְּמִשְׁמָע — שגם הוא פירושו Q) הבנת המלה כפשוטה. מכילתא יב לית, 14 ב׳, ר׳ ישמעאל: וישאילום כמשמע; יז׳ ח׳, 53 ב׳ Q); רפידים כמשמע; כ״א י׳, 78 ב׳, ר׳ יאשיה: כמות כמשמע Q); כפרי במדבר לי׳ י׳, 19 ב׳: ובראשי חדשיכם כמשמע; מפרי דברים לכם יז׳, 117 ב׳; בתילי הערה כמשמעה Q); סוטה ח׳ ה׳, מפרי

---

1) בילקוט של מכבי בא נ״ב בתילי ,וכולי׳ במקום שומע אני, כי בלשון ,שומע אני׳ לא הוו משתמשין במדרשי של רש״י. 2) במאיר המכילתא, בפרי במדבר לא ב׳ 17 א׳: משמעת הזה עדיין לא שמענו. 3) ישיר פסוקתא כ״ב ב׳: שמעני ש .. אבל ב... לא שמעני ויכולי שמעני;... בית עיח כ״י ע״ב כ״י ה׳: לפי ששמענו... ולא שמענו... והיכן שמענו... בית פיד (ד׳): לא שמענו, והיכן שמענו... 4) שכבר Ev. Matth. 5, 21 ἠκούσατε כי משמע (l. Qu. Rewiew X, 11 An. 3) יש בו מהמיכן ,משמע, שעיז דברנו כאן. ואולם להשערה זו אין כל יסוד כי באנגלוסון u. s. w. תמיד אמור: Ηκουσατε ατι ερρεθη שהוא: משמעתם מה שנאמר. ואם כן שם המדובר פשוט עיד שמיעה, לא עיד הבנה, להוציא מהכתוב איזה ענין הרס. 5) לוי חית, 578 א׳, מנקר בלי כל בכח שמוע. 6) ע׳ אני התנו כרך א׳ ה׳ב, 76, 3. 7) על ,וישמעו׳, דברים לית ט׳ נאמר בפפרי דברים לאותו פסוק (150 א׳ ב׳א): אין לך משמע גדול מזה. 8) ר״א בן הורקנוס הולך על ר׳ יהושע בן הגנוח, ע׳ אני התנאים כרך א׳ ה׳א 107. בברייתא ברכות ה׳ ב׳, ר״א אומר: רפידים שמה, כלומר שאין צריך לשום באות. 9) הסוה ברוי כתיב טז׳ ב׳. 10) במקום ,במשמעה׳

אבן במסרה בא ארבעא, אוכרה יק לשם בן ארבע בלבד 1).

שם. לפעמים בא בתור יסוד לקוה מהמקרא לאיזה ענין של הלכה. מכות א' ב' (ר' מאיר): שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין. כלומר, יש פסוק שלימדים ממני מכית לעשית שבר יש פסוק אחר שלימדין ממני תשלומין. באן שם 2) הוא כמו ,שום' (שהוא צורה ארמית במקום ,שם'). אחרי המאמר המובא לעיל בא במכית א' ג' מאמר אחר מ' מאיר דיבר בהבנין לימים שמושים משים לא תעשה ברעך עד שקר (שמות כ' טז) ומשום ועשיתם לו כאשר זמם (דברים יט' יט'). עיד המלה ,משום' ע' לעיל ע' 83 3). ואולם מצינו שבמאמר אחד משתמשים ב,שם' וב,משום' יחד: בברייתא שהובאה בבמה מקומית (פסחים פיד א' ושיג) דוחה ר' יעקב את דרשתו של ר' יהודה בר אלעאי בדברים אלה: לא מן השם הוא זה אלא משום... ופעם דיחה ר' יהידה מעם שדיבא מן הענין, בשביל למצוא טעם מדרשת דברים יהיא אימר: לא מן השם הוא זה אלא משום שנאמר. תוספ' 293, סוטה א' ו', 618, נגעים א' יב, ברייתא נדרים עיג א'. – על הלכה של ר' מאיר השובו החכמים: אינו מן השם, ברייתא ג' ד'. – ברייתות ד' ג': דבר שהוא משום אחד... דבר שהוא משום שני שמות. קנים א' ד': משם אחד, משני שמות 4). משנה ברייתית ג' ו', ירוש' בהדרין 26 ד': שלשתן שם אחד הן.

שמע. קל–שָׁמַע, שמוע, הבין, היציא. על הערכים העתיקים הוסדים של מדרש ר' ישמעאל נחשב הכשי שמע אני, אי ביחד–שומעני. היא בא להראות על איזי היכחה שלבאיה אפשי לבמוך עליה. אבל היא נדירה מפני היכחה ייתר חזקה שעתידין – תלמיד לומר. ע' מקומות הללו: במכילתא: ליב ו', 6 א'; יב י', 7 א'; יב יב, 7 ב'; יב יג, 8 א'; יב טו, 8 ב'; יב כט, 13 ב'; יב ל', 13 ב'; יח ח, 58 א'; כ' א', 69 א'; כ' יא, 69 סוף ב'; בוא יב, 79 ב'. באלה הדוגמאות יש לבטוי מיבן של שאלה: שומע אני? (האם כך אני צריך להבין?). וכן בבמנן המאמרים שהובאו לעיל בערך מעשית: ,שומע אני... כשהיא אומר... מיי... . לפעמים במשפט שמתיחל ,שומע אני' בא על יד שים שאלה עגידית, מכילתא ליב ב' 3 א' מ': שומעני... מנין? תלמיד לומר. מכילתא לבוא יא, 79 א': שומעני... ומה אני מקיים... תלמוד לומר... לפעמים

ס', השוה ברכות ביח ב', יית פעם שם הוייה). ומהצר חשני ר' אשעיה מוגה בבר' א', א–ב', יד– שבעים ואחת אוכרות (בייר ב' קרוב לראשן), ששם מבעים במספר השמות ה' אלהים ואלהים בלבד. רב יוסף מדבר (ברכות ביח ב) ע"ד יית אוכרות שבקריאת שמע, ושם רק ע"י צרוף שם אלהים עולה למספר יית). — ע' על אדות הגשיה לשני הצדדים בבאור חשם אוכרה במאמרו של Nager Z. d. M. G. XXXV, 162 ff. und Fürst ib. XXXVI, 410 ff.

1) ע' S. Frensdorf, Die Mossora Magna. Glossar, S. 1 2) לא כמו שמבאר לוי חיד 569 ב' בוראי ע"פ רשיי לעבות ד' א' (השם מקרא). 3) השוה השמוש ב,שם' ו,שום' עם איתיות השמוש על שום, על שכו; לשום, לשם עשם. ע' ניב מפרי לבמרבר יים ג', 42 ב', ברייתא תולין כיג ד', משנה מכות ג' ט' אינו השם. בלויא Magyar Zsidò Szemle, VIII, 534 מתרגם השם שבמכות א' ב' ע"פ העניו — Rechtstitel 4) על השפה של בות המדרש מומן שאחרי תקופת התנאים נחשב הבמוי ,על שם' עם הפסוק הבא במוך אלו, בבואם למצוא טעם לאיזה ענין מהכתוב. ע' ירו' ברכות 3 ג' ה': על שם והנית בו יומם ולילה. שם שורה ו': על שם שבע בוום הללתיך; שם ו' ב' י"ו על שם והחי יתן אל לבו. פסוק 191 בוף א': על שם גם את זה לעשת זה עשה האלהים. ביר ב' (י): על שם והוה בסחוך מעשיהם. — וגם ,על שום'. פסיקתא 177 א': על שום ונשמע קולו; שם 177 ב': על שום אל תתהדר לפני מלך.

ח, תה' ל', שאמר שלמה לחנכת הבית; ט, דהי"ב ב' כ"א 1); י, לעתיד לבוא, ישעי' מ"ב י' ומ"ח כ' 2).

ע"ד צורת הכתיבה של שירת הקדש נאמר בספרי דברים לו' ט' (75 א' י"ט), ברייתא שבת ק"ג ב'; או שכתבה כשירה או שירה שכתבה כיוצא בה.

שכך. לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָוֶן, ע' לעיל ערך "אָוֶן".

שֵׁם. ברבים שֵׁמות, במובן המיוחד שמו של הקב"ה, שם בן ארבע אותיות (ע' לעיל ע' "בני") שנקרא שם המיוחד "שם המפורש (ע' לעיל 108). כמי שמצינו בעברית התנכ"ית בא לפעמים במקום שֵׁם–וֶכֶר (ע' תה' ל' ה'; צ"ז, י"ב; הושע י"ב י'; תה' ק"ב י"ג), ולפעמים בתור נרדפים באו שניהם באחד (ע' שמות ג' ט"ו; ישעי' כ"ו ח'; תה' קל"ה י"ג, השוה איוב י' ח' 3), כך גם בתקופת התנאים בא לפעמים במקום שם – הַוָּיָה, אי כמה שרגיל – אַוָּיָה. זהי קציר מן הַוָּיָה הַיָּפֶה 4), ונראה שהשם אוֹיָה בא בשמוש השפה של בית המדרש במקום שמדבר על דבר כתיבת השם, אי שכתב בה את האוכרות וחב, ספרי דברים לו' ט', 75 א', שבת ק"ג ב' 5), ברייתא מנחות ל' ב' (ע"פ הגירסא שכסיפרים ה' ד'): יאין כיוצא את האוכרה על מקום הגרד. ברייתא שבת קט"ו א' (השוה ירו' שבת 15 ג' נ"ג: ואוכרותיהן 6), שם, ר' יוסי בן חלפתא: קודד את האוכרית שבהן. שם ר' טרפון: אשרוף אותם יאת האוכרית שבהן. ברייתא סנהדרין ק"ג ב': מנשה קדד את האוכרות. מגלת תענית 7) (ע' נ"ב ד"ה י"ח ב'): בשלשה בתשרי איתנטלת אדכרתא מן שטרייא (ג"א: בטילת). כאן אדכרתא היא התרגום הארמי לַאֲוָכָרָה ומגיד שגם השם שהיה נכתב בשטרות נקרא אוכרה. אם נקבל את באיר הברייתא להאמיר במגלת תענית, אז "אדכרתא" באן היא השם "אל עליון" שאיתי היי מיסיבים לשמות מלכי החשמונאים (ייתכן כהן גדול לאל עליון). ומזה נלמד שאוכרה היא לא רק שם בן ארבע 8), ואולם נראה שעוד בזמן קדום היי קוראים אוכרה רק לשם בן ארבע, כך מיכח מכל הרגמאות שהבאני עד הנה. אבל בשאני מיצאים במאמר של תנאים על בעל קרי (ירושלמי ברכות 6 ג'): ובלבד שלא יוכיר אוכרות, או לפי נוסח אחר (בבלי ברכות כ"ב א'): ובלבד שלא יאמר אוכרית שבו. שם בידאי הכינה היא לכל השמות של הקב"ה. גם מהזמן שאחרי תקופת התנאים אני מיצאים שמשתמשים בשם אוכרה במיבני המציעם וגם במיבני הרחב 9).

---

1) בתנחומא לשמות ט"ו א' בא בספר ט' שה"ש אשר לשלמה, ומספר ח' מיוחס שם לדוד. בתרגום שה"ש שפותה ברטיטת עשר השירות בא הספר ט' כמו בתנחומא, ובמקום מספר ח' בא הספר ז' שלנו. ובתיר מספר ז' בא ש"א כ', א' — י'. בתיר מספר א' חושב התרגום שירת אדם הראשון, שהיא מומור צ"ב שבתהלים. ע' מאמרו של עפשטיין ממורח וממערב [85. 2) במקום הפסוק מישעי' מביא התנחו' תה' צ"ה א', התרגום לשה"ש מישעי' ל' כ"ט. ע"ד הרטיטה של השירות אצל הרמ"ג ע' הרכבי, שירת הגאונים ע' 30. 3) S. Jacob in Stades Zeits. XVII, 69 f.

4) "חֲוִיר שם" — אצל בני אדם: ישעי' מ"ט א'; תה' ס"ח י"ח; אצל הקב"ה: ישעי' י"ב ד'; כ"ו י"ג; שמות כ' כ"ד. ע"ד האליפים: שמות ל"ג י"ג. השוה הפעיל: ירמי' י"א י"ט; תה' פ"ג ה'; ע' Jacob a. d. O. S. 76. 5) השוה סופרים א' י': מעשה בתורתן של אלכסנדרים שהיו כל אוכרותיה כתיבות והב. 6) ע' Neubauer Mediaeval Jewish Chronicles II,12 שם במקום אדכרתא נדפס בטעות אדרכתא. 7) R. d. E. J. XXXVIII, 42. 8) כמו באיר לאדכרתא באו דברי התלמוד; וכי מוכירין שם שמים בטמרות. 9) תכמי האגדה של א"י מדברים ע"ד טבע אוכרות שבתה' צ"ו, ירו' תענית 65 ג', שם בא טבע פעמים השם הוי"ה. תשע אוכרות בתפלת חנה ש"א ב', א—י"; שם שורה כ"ה ט' פעמים שם הוי"ה; ע"ד שמונה עשרה אוכרות בתה' כ"ט (שם שורה

ש. *)

שבת. פיעל–שַׁבֵּת, ספרי במדבר לז׳ יח, 15 א׳: וכן הכתוב מְשַׁבֵּחוֹ בבתי דינין במצרים, כליזר הכתיב משבח את שבט ישעכר שהיה יושב יחן בבתי דינים במצרים, ייליף מהשם יָשׂם, שבכמדבר כ׳ כ ד–ישיכה 1). ע׳ ד השבט היה נאמר בספרי דכרים לכ״ג י״ח, 147 א׳: וישעכר באהליך, מלמד ששבטו של ישעכר משתבח בתורה. ומכיא ע׳ ראיה מדהי״א יכ ל״ג.

שַׁבָּת. בנגוד לגָּאֹ או גָּנוּת, ע׳ לעיל 12 ועוד בניגוד לפְּגִימָה (ע׳ לעיל 68). בשבת, לְשַׁבָּת, ע׳ לעיל ערך יום. – לְהוֹדִיעַ שבתו, שַׁבָּתוֹן (ע׳ לעיל ערך יִדְּעוֹנִי). למיד זכות על אישים של התנ״ך, שעליהם מסופרים אינה דכרים לא נאים. ר׳ חייא דרש שלש מקראות לשבת (כר׳ ליח י״ד; שיא כ׳ כיכ; שם ח׳ ג׳), ירו׳ סוטה 16 סוף ד׳ 2).

שבר. רק במקום אחד נמצא הכטוי (ירו׳ קדושין 58 כ׳) כבריית׳א אחת של חוקוה 3): נִשְׁכַּר קַל וָחֹמֶר יִצְרָה לְמִקְרָא. ע׳ נ״כ יכמית י׳ נ׳. אילו הלשון הזה שייך אל תקופת האמוראים 4). – לְשַׁבֵּר אֶת הָאָזֶן, ע׳ לעיל ע׳ אזן.

שוה. קל–שָׁוָה, ספרא ל״א מ״ו, 57 כ׳, כרייתא חולין כ״ז כ׳: כאיזו תורה שָׁוָה בהמה לעוף ועוף לבהמה 5). – הפיעל–הִשְׁוָה, מכילי ל״ב מ״ט, 18 סוף א׳: תורה אחת יהיה לאורח, כא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה. וכן בספרי במדבר לט׳ י״ח, 18 כ׳. כרייתא כ״ק ט״ו א׳ למדכר ה׳ ו׳: השוה הכתוב אשה לאיש לכל עינשין שבתירה 6). כרייתא שם לשטית כ א א׳: השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתירה. כרייתא שם לשטית כ א כ״מ: השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתירה. ספרא למ״ז ל״ג, 83 א׳: השוה כולם בכפרה אחת 7). מכילי ל״ב ו׳, 6 א׳: כא הכתוב להַשְׁוֹת ראשון לאחרון ואחרון לראשון.

שָׁוֶה. הַצַּד הַשָּׁוֶה, ע׳ לעיל ערך צדי. – נָוֶה שָׁוֶה, ע׳ לעיל ע׳ 10.

שִׁירָה. אנדה אחת בתמית מיוה בספרי בילעליני עשר שיחות שהישראי לְהִתְקַבֵּה, מכילתא למ״ו א׳ (34 סוף א׳) עה״כ אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת – וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן א. ישעי׳ ל׳ כ״ט; ב. שמית מ״ו א׳ – י״ח; ג. במדבר כ״א, י״ז – י״ח; ד. דכרים ל״ב א׳ – מ״ג 8); ה. יהושע י׳ י״ב. ו. שיפטים ה׳; ז. שמואל ב׳ כ״ב.

1) ע׳ נ״כ לעיל 106 הע׳ 2. 2) ע׳ אנדת התנאים ה׳כ 527 א׳. 3) אל כרייתא זו: ירושלמי קדושין 58 כ׳, מ״ד – כ׳, מתאים הספרי דכרים לכ״ד א׳, 122 א׳, ו׳ – ז״ו; מלבד איזה שנויים אחרים צריך להעיר כי כמקום מלמד׳ שכספרי דכרים, כא כירושלמי מַגִּיד׳ (ע׳ לעיל ע׳ 23). 4) הוכחה לזה, שאמורא אחד מהמאה הרכיעית יכר כ״ב זה (ירושלמי שכועית 37 ד׳): כל מדרש שאת דורש ושוכר מדרש ראשון אין זה מדרש. ואולם אפשר שהמאמר היה כא כמסרת מימי התנאים. — כבכלי כא כמקום השעל שָׁכַר׳ שכמוכן זה–לכעל אינו ראיה ע״י קושיא–פָּכָר, ע׳ לוי ח׳ד 114 כ׳. חשוה נ״כ תָּכַר, סָכְרָא (קושיא מסְכָּרָת), ע׳ לוי ח״ד 626 א׳. 5) ע׳ נ״כ ספרא לא׳ י״ד, 8 ד׳: שָׁוָה... שלא שָׁוָה; לב׳ ח׳, 11 כ׳: שָׁוָה... שֶׁהִשְׁוָה. 6) כספרי כמ׳ לה׳ י׳, 2 א׳: להשוות אשה לאיש לכל התאות ונוקים שבתורה. 7) ככרייתא יומא פ״א א׳: הושוו כולן. 8) פרשה זו נקראת בירוש׳ מגילה 74 כ׳ ב״ה (מס׳ סופרים י״ב ח״ה: שירת הלויים (ע׳ יסוד התנים דכרים ל״א כ״ה).

*) **שבועה.** יש לשונות אפיים של שכועה. ר׳ אליעזר כן הורקנוס קרא כשכועתיו: ברוית! הן הן הדכרים שנאמרו למשה מסיני. ר׳ טרפון (הכהן) נשכע: העכודה! (אב׳ התנ׳ כרך א׳ ח״כ 81 הע׳ 4). ר׳ יוחנן נשכע: תורה נביאי וכתוכי! ערוכין י״ו א׳. רב יוסף: מריה דאברהם! ערוכין ע״ח כ׳. האלהים! (רבא). ערוכין י״ד כ׳, מגילה י׳ א׳. ח ס ת ר נ כ.

התירה. יר' יתן מיסוף על זה: אלא שנתפרש על ידי עזרא. אילי בזנתי היא שעי' עזרא בדברי הימים (ע' ב"ב טו' ריש א') נזכר בפירוש מוסד השיר של הלויים בבית המקדש. — ברייתא שבת קג' ב' תענית ב' ב', ר' יהודה בן בתירה: מכאן רמז לניסוך המים מן התירה (כלימר מהאיתיות ב, י, ם שבנסכיהם יסכיה כמשפטם — במקום ונסכה, במשפט 1). קדושין פ' ב' (ר' ישמעאל): רמז ליחיד מן התירה מנין. סנהדרין מ"ו ב' (רשב"י): רמז לקבורה מן התורה מנין. זבחים י"ז א' (ר' סימאי): רמז לטבול יום מנין. כל אלה הם בעניני הלכה, וע' ירו' תענית 65 א': תני חזקיה רמז...

רשות. בניגוד ל„חוֹבָה", ע' לעיל ערך „חובה"; בניגוד ל„עֲזָרָה", ע' לעיל ערך „עזרה"; בניגוד ל„מַצָוָה", ע' לעיל ערך „חול" וערך „אֲסָרָה".

רשם. רָשום בינוני פעול מקל. ר' יהושע בן חנניה אומר לשמות י"ז ח', מכיל' לאותו פסוק, 53 ריש א' 2): המקרא הזה רשום ומפורש על ידי אויב. נראה ברור שהמלה רשום פירושה כתום (ע' לעיל ע' „כתום") 3). כלימר המקרא הזה כתום, למה בא או פתאם עמלק, ומבארו ע' מש באיוב ח' י"א: הינאה אחו בלי מים, וכך אי אפשר לו לישראל בלי תורה, ומפני שפרשו מן התורה לכך בא עליהם השונא. — הפעל הזה שאינו נמצא במקום אחר ביחיד נמצא ברבים 4), שבני נקראי הדרשנים העתיקים „דורשי רשומות", שהם נקראי גם בן „דורשי חֲמוּרוֹת" 5). מהיחיד „רָשום" שיוצא למעלה, אני למדים שהרבים „דורשי רשומות" פירושי דברים כתומים, שלזה מתאים לכל הפחות חלק מהדרשות שנמסרו בשמם. רשם בעברית יבארמית היא לא כתיבה ברורה אלא רשימה כל שהיא, ילזה מתאים „רשומות". בלומר מקראות באלה שתבנם לא נמסרו באפן ברור אלא רק דרך רשימה ורמז, במיבן שבזה צריך בוראה לבאר את האמור בדניאל י' ב"א, שבקהלה אחת שאליה שלח ר' יהודה הנשיא את לוי בר סיסי תלמידו, שאלוהו מה שכתוב: את הרשים בכתב אמת, אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת? 6) כי רשום פירושו מה שרק נעשה ע"י רשימות קלות ו„כתב אמת" הוא כתב ברור 7).

1) הפעל רָמַז לא נמצא בספרות התנאית ורק בספרות שאחרי התנאית נמצא גם הפעל בשהוא לעצמו וגם בקשר עם השם רָמָז. מלבד הדוגמאות שהביא לוי הלק ד', ע' 453 ב', (חולין צ"ב א', שבת קי"ט ב') הנני להביא עוד מבי"ר ופסיקתא: רמז רמזה לו, בי"ר ל"ג סי' ו'; מ"ו סי' ד'. רָמַז רָמָז לו, בי"ר פ"ט סי' ד'; אף משה רָמָזָה לישראל מן התירה, פסיקתא 25 א', 26 א' (ע' אגדת אמוראי א' ח"ב 372, 4, 5). רמז לו על... בי"ר ט"ז סי' ו' (שם הלק ג' 570, ד'). רמז לתולדותיו, בי"ר י"ם סי' ח' (שם הלק ב' 360, 3). רָמָוו שֶׁ... בי"ר נ"ג סי' ט' (שם ח"ג 689, 5); פסיקתא ט"ו ב' (שם הלק א' 434, 3); 39 ב' (שם הלק א' 435, 2). הפרשנים המאוחרים השתמשו במלה זו על ענין רמזים מיסטיים (הראב"ע וביחוד הזהר). ע' הערותי R. d. E. I. XXII 37 ff. Stades Z. f. alttest. Wiss. XIII. 301. 120 הערה 4. 2) ע' אגדת התנאים כרך א' הלק א' 3) הולקוט מביא כתום במקום רשום, ואולם כנראה זהו רק בא להקל.

4) ע' לעיל 43, תמורות רבים מן חמור. 5) ע' לעיל 43 בהערות 4, 5, 6. 6) ירו' יבמות 13 א', בי"ר פ"א סי' ב', וכן בשהש"ר לא' ט'. בבבלי יבמות ק"ה א': מכלל דאיכא כתב שאינו אמת. בתנחומא צו (ב' 7): וכי יש דבר שקר בתורה. הנוסח הזה נוצר אחר שנשכח הפירוש האמתי של „רשום". 7) כך מבאר ר' שמואל יפה אשכנזי בבאורו „יפה תאר" לבי"ר: כי אמת משמע כתיבה תמה ורשום משמע רק רושם בעלמא.

*) הדרשות שלהן נאספו וסדרו באוצר המדרשים של אייזנשטיין כרך א' 96—97 ונמנעתי מהביאם כאן.

ה מ ת ר ג ם.

בספרא לי' ד', 46 א': הישבתי ביה הקדש 1), יהיא המיטיר קל: שמדבר במשיחת אהרן לכהן גדול. — רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְכַשַּׁרְתָּן, עַיְּהוּ דִּבְרִים כ"א ח', סוטה ט' ו' (ע' ערך ,בשר').

על דבר משה נאמר : מדבר ברוח הקדש, ע' לעיל ע' ,הפסקה'. עיד הנביאים: היאך רוח הקדש אֶמֶת בפי הנביאים, ספרי דברים לי"ח יח, 107 ד'. מהפסקת הנבואה בישראל: עיד באן הנביאים מתנבאים ברוח הקדש ,מבאן יאילך הט איך ישמע ,דברי חכמים), ס"ע ל'. — עוד על אדות זה תוכפ' 318 ב"ב, סוטה י"ג ב': משמתו חגי וזכריה ימלאכי נביאים אחרונים בפקה ביה הקדש מישראל ,יאעפ"כ היו משמיעין לחן בבת קל'. בסדר עולם סוף כ"א: משנתנה תורה לישראל פסקה רוח הקדש מן האומות 2). עיד שלמה המלך נאמר בסדר עולם ביה ט"ו: שירתה עלי ביה הקדש יאמר שלשת הספרים הללי.—עיד שירת הים נאמר: שירתה עליהם ביה הקדש יאמרי שירה, מכילתא לי"ד י"א, 33 ב'; ט"ו א', 35 א'. על רחם (שאמרה בנואת: ונחכתם שמה שלשה ימים עד שוב הרודפים, יהושע ב' ט"ז): ששרתה עליה רוחיק, ספרי דברים לא' כ"ד, 69 ב' כ"ט. — נתגלו דברים שאמרה אם סיכרא לדבורה ברוח הקדש, ספרי במ' לי"א ו', 24 א' י"ז 3).

רָמַז. מכיל' לי"ז י"ד, 55 א' ח', ר' אליעזר המודעי: עיד ארבעה צדיקים שנתן לָהֶם רמז 4). שנים חשי שנים לא חשו. משר נתן לי' רבי יוסי לא חש, יעקב נתן לי' רמז ולא חש, דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו. משה מנין? ושם באני יהושע (שמות י"ז י"ד), אמר: יהושע מכחיל את הארץ, ובסוף משה עומד מתחנן... יעקב ניתן לו רמז ולא חש, שנא' (בר' כ"ח ט"ז): והנה אנכי עמך וכו', והוא היה מפחד... דוד ניתן לו רמז וחש, שנא' (שיא י"ז ל"ו): גם את הארי גם את הדוב וכו' וכי מה אני כסבון שהכיתי חיות רעות אלו? אלא שמא עתיד ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידי. מרדכי ניתן לו רמז וחש, שנא' (אסתר ב' י"א): ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וכו' אלא אמר מרדכי: אפשר חמידה זו תגשא לערל זה? אלא שמא עתיד ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידי. במאמר היה של ר"א רעיתי אין לה למלת רמי תעיבן המיוחד שיש לו במדרש הכתובים. לנגד זה יש לה המובן המיוחד במאמר ספרי דברים ללי"ב ל"ד, 139 ב': זה אחד מן המקומות שניתן להם רמז לתחיית המתים. (בבר' כ' ס"ו י': רשב"י), המקומות הללו, מלבד הכתוב ה' ממית ומחיה שהוא היסוד לאמונה זו, הובאו עוד: במדבר כ"ג י' (חציו האחרון); דברים ל"ג ו' (חציו הראשון); הושע ו' ב'.— ספרי במ' לי"ח ג', 36 א', חנניה בן אחי ר' יהושע בן חנניה (ילקי משמות י"ט ע"ט) ור' יעתן תלמידי של ר' ישמעאל (ילקי מבמדבר ט"ו ג') 5) אומרים: מבאן רמז לשיר מן

---

1) בברייו' ברייתות ה' ב': יצתה בת קול ואמרה. — בספרי דב' 55 א' י"ד, 129 ב' 5': משיבו רוחיק למטה. ציל משיבה או משיבתו. 2) בתיר נביאי אומות העולם לפני מעמד הר סיני נחשבו בלעם, איוב וחבריו שבספר איוב. — בברייתא פכחים קי"ו א' ששם ששה תנאים מחכים את מומרי החלל לומעים שונים, אבל בולם מסכימים שהחפלות ,למעט אעשה', ישעי' מ"ח י"א, הן תשובה על מה שישראל אומרים ,לא נני ה' לא נני' (ורוח הקדש משיבה ואומרת להן). — למה שהובא כאן מסוטה י"ג ב', ע' ברייתא יוסא מ' ב', מנהדרין י"א א': נסתלקה במקום פסקה.

3) מביר חגי להביא הוגמאות אלו: ורוח הקדש, אומרת, פ' כי' ח'; פ"ד סי' י"ב: ורוח הקדש עיירת. כ"א סי' י' ביה צ"ב: בדברי היה דרשש. עיי' בי' ח'. נעוצות בי ביה הקדש, פ"ד סי' י"ח, ציא סי' ו'; הופיעה רוח הקדש, פ"ה סי' י"ב; לקול רוחיק, מ"ה סי' ב'; היו משתמשין ברוחיק, פ"ו סי' ו'; ראה ברוחיק, ע"ה סי' ח'; לסלק ממנו רוחיק, ס"ה סי' ד'; נסתלקה רוחיק ממנו, ציא סי' ו'; נטלה ממנו רוחיק, ס' סי' נ'; שאמרו ברוחיק (ס' דניאל), פ"ה סי' ב'; והו שנאמר ברוחיק על ידי שלמה, ע"ה סי' ח', ציג סי' ו'. 4) ע' אנ' התנ' ברך א' ח"א 159. 5) ע' שם ח"ב 2,61.

כשלמים, מכילתי לייג יג, 22 ב: אף איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות. ספרא לכב יג, 12 ב: אֲרַבֶּה את הלבונה. ספרא לוי ח, 33 סוף ד: יכול שאני מַרַבֶּה 1). ספרא לא' כ, 4 ג: לרבות כל האמור בענין. שם (שורה ו): אדם לרבות הגרים. ספרא לטזי לייב, 83 ב: מנין לרבות כהן אחר. „וְתִרְבֶּה" — הפעול לְרַבֶּה" — נמצא בניגוד ל„וַתַּמְעֵט" ברונמאות שהובאו לעיל ערך „מעט".

רבוי. שם הנגזר מן הפעל רבה, בנגוד למיעוט. ע' לעיל ע' „מעט", ונביא כאן עוד דוגמאות. ספרא להי ד, 23 סוף ב, שבועות ג' ה' (במחלקת שבין ר"ע ובין ר"י): ר"ע: מרבי הכתוב, ר' ישמעאל: אם רבי הכתוב לכך רבי הכתיב לכך 2). — כלל אחד של ר"ע הוא: אין רבוי אחר רבוי אלא למעט. ספרא לוי ייב, 34 ד' יד 3). מדה זי נמצאת גם במדרש דבי ר' ישמעאל. ע' ספרי במדבר לטי ה, 43 א'; ברייתא מנחות מג א, לרב' י ט'; בשני המקומות הללו משתמש ר' ישמעאל בעצמי במדה זו. בדרך קצרה: „רבוי אחר רבוי למעט", אומר ר' ישמעאל בספרי לדב' ו' ט, 75 ב, מכילתא לדב' טז ט'. איתו הדבר אומר ר' אליעזר בן יעקב, ספרא לב' ד', 10 ד' 4). נגד הכלל הזה נמצא כלל אחר בספרא לוי ייב, 34 ד' טז': אין רבוי אחר מיעוט אלא לרבות.

את הכלל של רבוי, שהוא אפוי במדרש של ר' עקיבא, מעמיד ריא בנו של ר"י הגלילי בלשון מדית שלי בראש כילן, „אילם המדה הואת, כמי המדה „מעיט", היא מגבלת רק במלות: אף, גם, את (ע' לעיל ע' „מעט"). המדה השלישית של לשון מדות היא „רבי אחד רבי", היא במקום שיש בכתוב מלית הרבוי כפילית. בתיר דיומאית היבאי: שיא יין לין ודברים יב לא.

רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. הכתוי „יְרוּם קֶדֶשׁ" שבתנ"ך, תה' נא יג, מיבית, שהסימך יש לו מובן תאר — רוח קדושה, ואי אפשר אפוא לבארו רוחו של הקדוש ברוך הוא 5). במדרש התנאים משתמשים במלית „רוח הקדש" במקום שריצים לומר שאיזה פסוק אמרי הקבה בעצמו. כך היא כמה שהובא לעיל בערכי „מבר", „עוב" ו„צד", ששם נחלקו הכתובים בין מְדַבְּרִים שונים יאחד מהם: רוח הקדש אומרת (תוספתא 312, 313. ספרי דב' לשיא ח, 112 ב), אי: אמרה ריה"ק (תוספ' 312 בי"א). — במלית „רוח הקדש צויתה יאומרת" מתבון להגיד שאיזה פסוקים הקבה אמרם בתיר תשובה על דברי שבת של ישראל. א. ישראל אומרים (דב' י' ד'): הוא ה' אחד, ריה"ק צויתה יאומרת (שיב ו' ב'): גי אחד בארץ. ב. ישראל אומרים (שמית טי' יא): מי כמוכה באלים ה', ריה"ק צויתה יאומרת (דברים לג כט): אשריך ישראל מי כמוך. ג. ישראל אומרים (דבר' ד' ז'): ומי... אשר לי אלהים קריבים אלי כה אלהינו יבי', ריה"ק צויתה יאומרת (שם פסוק ח'): ומי גי גדיל אשר לו חקים ימשפטים צדיקים. ד. ישראל אומרים (תה' פ ט יח): כי תפארת עזמו אתה, ריח הקדש צויתה יאומרת (ישעיהו מ' ט'): ישראל אשר בך אתפאר 6).

---

1) כך צריך להיות במקום „אני ארבה" (השוה שם להלן 38 א' ג'). 2) הנוסח הרגיל של המשנה (גם בברייתא שבועות כ' ריש א') בא בתשובת ר' ישמעאל „ריבה" במקום „רבוי", אבל בנוסח המשנה שבירושלמי (תוצ' Löwe 118 א' ג') בא כמו בספרא „רבוי". 3) השוה ברייתא מנחות פ"ט א'. 4) כאן נוסף ע"י איזה מעתיק לפני „אלא" — בתורה. 5) נגד בלויא, ציר אינגליסונג ע' 13 ולהלן, השוה בלמן Die Worte Jesu I 166. ע' ג'ב לעיל ערך „קדש".

6) כך הוא במכילתא לפ"ז ב', 36 סוף ב' ובמכילתא הוצאת ווייס נוסח אחר). בספרי דברים לל"ג כ"ז נשמם נוסח ג'; לפני זי, שהוא הנומר האחרון; ישנם עוד שני זונות דברים: שה"ש ב' ג'; שם פסוק ב'; שמות פ"ז ב' (תציו האחרון); ישעי' מ"ג כ"א. בראש כל אלה בא המאמר שאינו טובן: „ישראל אומרים אין באל ורוח"ק אומרת אל ישרון. בספרי רב' תמרה בכלל הפלה „צויתה".

במדרש דבי ר״ע, ששם לא נמצא דוגמא למשפט המובא לעיל, אנו מוצאים בו משפט אחר המיוסד על לשון זה: מָה רָאִיתָ ל... שאלה זו שכמוה מצאתי רק בספרא 1) שייכת אל היסודות הדרמטיים של שפתנו האמנותית. זה שאלתו פונה המדבר הוא הנושא יהגיתן עמו בבריר העניין, ויעמיד בעגרי במציאות אי ברמיון, „מה ראית לימר כן אֱמוֹר...״, ספרא לא׳ ב׳, 4 ג׳, א׳ ג׳, 5 ג׳: מה ראית לומר... אֱמוֹר..., י״א ג׳, 48 ב׳; י״ט י״, 88 ב׳, מה ראית להביאן, א׳ ו׳, 6 ד׳, מה ראית להכשיר, א׳ י״ג, 8 ב׳; ד׳ כ׳, 19 סוף ב׳, ומה ראית לדבות את אלו ולהוציא את אלו, ו׳ ב׳, 29 ב׳. ע׳ נ״ב ברייתא ביצה כ״א ריש ב׳, זבחים פ״ד סוף א׳ *).

רְאִי. ע׳ לעיל ערך „הֲרֵי״.

רַאֲוָה. הוכחה 2), שעליה מיסד השופט החלטת המשפט. נגהד׳ נ׳ ח׳: כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין... אמרי לי: הבא עדים יאמר אין לי עדים, אמרי: הבא ראיה ואמר אין לי ראיה, יֵאָתֵר זמן מצא ראיה יצא עדים 3). המדרש קורא להוכחה, המובאה לאיזו דֵעה מהכתוב, בשם רַאֲוָה. למשל יבמות פ״ג נ׳, משיב ר׳ עקיבא על דברי ר׳ אליעזר: „משם ראיה?״... וכן בתוספתא 415 ט״ז י״ח כ׳, ע״ז סוף נ׳, ברייתא ע״ז מ״ד א׳, במחלקת שבין ר׳ יסי בן הלפתא ורבנן, פסחים ו׳ ב׳, ר׳ אליעזר בן הורקנוס נגד ר׳ יהושע בן חנניה: מה זה יהושע, מה ראיה רשות למצוה? ספרא ליית נ׳, בספורו של ר״ע ע״ד המחלקת שהיתה בין ר״א בן הורקנוס ובין ר״י בן חנניה: התחלתי מביא להם ראיות. — לעיל ערך „מקום״: צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים, הכתוי המלא הוא „רַאֲיָה לַדָּבָר״ (לעיון, לדעה, לבאור). למשל, מכילי ליית ט״ז, 64 ב׳, ר׳ אליעזר בן עזריה: ראיה לדבר מסיני, ברייתא יומא פ׳ ריש א׳, ר׳ יהודה הנשיא: וראיה לדבר יום הכפורים. תוספ׳ 461, ע״ז סוף א׳, ר׳ שמעון בן אלעזר 4): וראיה לדבר רחבעם בן שלמה 5). ל״ב מדות, מידה ב׳ י״ב ג׳: יראיה לדבר. ע׳ עיד לעיל ערך „דְּבָר״, הרגמאות שהובאו שם ללשון; אעפ״י שאין ראיה לדבר וכר לדבר 6).

רבה. פעל–רָבָה (הכתיב ריבה), בלומר הוסיף 7). עיד המובן של הפעל הזה והשמיש בו במדרש התנאים ע׳ לעיל ערך „מעט״. מלבד הדוגמאות שהובאו שם צריך להביא עיד אלה, ספרא לד׳ כ״ד, 21 ב׳: אחר שריבוי דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו, ז׳ כ״א, 38 ב׳: אחר שריבוי הדברים שהם כשלמים ודברים שאינם

---

1) ע׳ הופמן, צור איינלייטונג, ע׳ 31. 2) אנכי מנקד כמו טרגילין לקרוא רַאֲוָה (שם הגזור משם הפעל, השוה כַּאֲוָה, יהוקאל כ״ח י״ט. — לוי, ח״ד 406 א׳, מנקר רָאֲוָה ע״ט הָוָה, שם הפעל ל„הוה״. ואולם בשביל ראה מתאים השם רְאִיָה וצריך בכל אפן להבדיל בינו ובין רַאֲוָה. במשנה כתב״ד עתיק, שהיה תחת יד חברי המנוח קופמן, המלה הזו תמיד מנוקדה רְאִיָה. בדיוואן של שירי ר׳ יהודה הלוי, הוצאת ח. בראדי, ח״ב 40, 39 ℵ חרוז 2: רְאִיָה. 3) עדים והוכחות הם שני אמצעים להכרת הוכות, ליודעת האמת. את העדים השופט שומע, את ההוכחות הוא רואה. ולפיכך נקראה בודאי ההוכחה רַאֲוָה — הדבר שהוא נראה. השוה ישעי׳ י״א ג׳: לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. בלומר שלפלך המשיח לא יהיה צרך בהוכחות ובעדות בשביל לברר את האמת. בלל הוא בתלמוד: אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. על זה אולי צריך ליתם גם חזה וחָזוּת, ישעי׳ כ״ח ט״ו י״ח, התעודה שעומדת להיות נראית. 4) ע׳ אנ׳ התנ׳ כרך ב׳ 425 ,3. 5) במקום ראיה בא בבבלי בבריי׳ (מגילה ל״א ב׳, נדרים מ׳ א׳: סימן. 6) מה שנוגע להמלה שאינה מובנה „והראיות״, ב׳ר סוף ל״ו, ע׳ אנ׳ אמוראי א׳י ח״ג 1,688. 7) בעברית התנכ״ית תמיד בהפעיל, ורק פעמים בפיעל (שופטים מ׳ כ״ם, תה׳ מ״ד י״ג. מובן אחר יש ל„רָבָה״ ביחוקאל י״ט ב׳, איכה ב׳ כ״ב.

*) במשנה פאה ב׳ א׳, „וְהָרְאָיוֹן״ (עולת ראיה).

ר.

ראה, קל–רָאָה. עיד הלשון בוֹא וּרְאֵה, צֵא וּרְאֵה, ע' לעיל ערך ,בוא' וערך ,יצא'.—סגנון ראוי להשוֹמת לב הוא השאלה: ,מָה רָאָה?' שבה משתמש מדר התנ' להראות על איזו עובדה או הלכה שיוצאה מגדר הרגיל. התשובה על השאלה הזאת נתנה יחד עם דרשה לאותי העניין, הנושא של הפעל ,ראה' הוא האיש הנדון או הדבר הנדון ולפעמים הכתוב בעצמו. ר' יוחנן בן זכאי משתמש בלשון שאלה בין שאר מאמריו שדרשם בשם חָמָר, שנזכרו לעיל 1). א. מכילי לבא ו', 77 א': מה ראתה אזן שתרצע מכל האיברים; וכן בתוספ' 358, בק ו' ה' 2). ב. תוספ' 358, בק ז' י', עה"כ דברים כ"ז ה': וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות. ג. מכילי לכ"ב ו', 91 ב': מה ראתה תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן. וכן תוספ' 357, בק ז' ב' 3). תנא אחד שישב בדרומא עיר בימי הבית ושמו שאל: מה ראו הנביא משאל יעידיה שמשרו עצמן (על קדושת השם) לכבשן האש; פסחים נ"ג ב' 4). ר' יהודה מכפר עכו (איכוס?) 5) שאל את ר"ג: מה ראה משה לומר כי יבוא אלי העם, שמות י"ח ט"ז, מכילי לאותו פסוק, 50 בק א'. ר' חנינא (בנראה בן גמליאל) 6) שאל את ר"א בן הורקנוס: מה ראי ישראל לפדות פטרי חמורים ולא פטרי בוסים וגמלים 7). מכילי ליז א', 53 ה' 8).—הורדות ו' ב': ומה ראה משה לעשות יב ימים הנזכה; מגילה ט"ז ב': מה ראתה אסתר שזימנה את המן. — אסתר א' ט': מה ראה הכתוב לפרסם מעודתה של ושתי (ר' יהושע בן קרחה) משנה עדיות ו' נ': אמרו לו לריא: מה ראית לטמא. יומא ל"ח א': אמרו להן חכמים ומה ראיתם שלא ללמד. מגילה י"ז ב' על דבר סדר ברכות י"ח: ומה ראי לומר. – רשבי' שואל, עה"כ שמות כ"א א': מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה, מכילי לאותו פסוק, 74 ב' 9). – אגדה אחת סתמית שואלת, עה"כ תה' ע"ו נ': וכי מה ראה הכתוב להחזיר לה (לירושלים) השם הראשון (שָׁלֵם), תוספ' 3 ח', ברכות סוף א' 10). במיכן יה של הפעל ראה' שעיר בימי התנאים ורגלי מהשתמש בי בשאלה, בא הפעל ,ראה' על נסיונות החיים: ראה טוב, ראה רעה, ,איזה נסיון, איזה מאורע נרם לו לפלוני לעשות כזה וכזה, רגילים לשאול ברגש, כשרוצים לדעת הסבה לאיזה מעשה פלא. ואולם בהמשך הזמן נתנרף המובן הראשון של משפט זה לגמרי ואחר כך, כמו שנראה מתוך הדוגמאות, התחילו להשתמש בו בשפה האמנותית של המדרש גם בעצמים בלתי חיים גם בפושטים מפשטים. דוגמא ללשון מפלא זה אני חושב שנמצאה בכתבי הקדש. אבימלך אומר לאברהם (בר' כ' י'): מה ראית כי עשית את הדבר הזה? פלוני מה גרם לך לעשות כזה.

---

1) ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 21. 2) בורוש' קדושין 59 ד' הלשון הוא כך: מה רואה העבד הזה ליהנע באזנו יותר מכל איבריו. כנראה קשה היה לו לבעל הגמרא ליתן הראיה לאזן ויותר ופת היה בעינו ליחתה לעבד. יותר מזה נשתנה הסגנון בבבלי קדושין כ"ב ב', שם נמחק לגמרי הסגנון העתיק והלשון שם הוא: מה נשתנה אזן מכל איברים. 3) בבבלי ב"ק ע"ט ב' מפני מה התמירה תורה. ע' לעיל ע' 42. 4) ע' לעיל ע' 88 הע' 3. 5) ע' אנ' התנ' כרך א' ח"א 5,70. 6) ע' אגדת התנאים שם 107 (?). 7) תשובת ר"א הובאה לעיל 9 הע' 10.
8) בברייתא כרת' ה' ב' הלשון הוא: מה נשתנו פיטרי חמורים מפיטרי בוסים וגמלים.
9) ע' אגדת התנאים כרך ב' ח"א 59. 10) ע' ג"כ ברייתא יבמות מ"ו א': מה ראית שבאת להתגייר. ע' ג"כ בפרי בסד' י"ח ו', 36 ב': מה ראית להשתהוות. שם דברים א' י"ג, 68 א': מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב.

האחרית ,תקרי' (גם תיקרי). בעמים אחדות בא הלשון: אל תקרא כן 1) אלא... ויש גם: אל תהי קורא... אלא..., בספרי במ' ליא לוֹ, כוּ ב', טוּ יוֹ.

בהוגאות שונות לזה במדרש התנאים יש שמביאים שני בנקוד ויש גם באותיות. במכילתא, בספרי במדבר ובספרי דברים, באים השניים בשני האופנים. א. מכילי ליט יז, 10 א', ר' יאשיה: הַמְצוֹת – הַמְצוֹת. מכילי למו טז, 49 ב', תה' עח כוה: אֲבִרִים – אַבִּרִים. מכילי ליז ח, 53 סוף א' (והיה כוֹר, כוֹד): שָׁמְטִים–שַׁמְטִים. – ספרי במ' ליא לוֹ, 26 ב': הַמְעַט – הַמְעֵט. ספרי דב' לַלִּיב לוֹה, 138 א' ב': שִׁמְחָה – שִׂמְחָה (=יְשִׂמְחָה) 2). – ב. מכילי ליט יג, 8 א', ר' יאשיה: וְקָטַרְתִּי – וְקִטַּרְתִּי. מכילי ליד כוב 31 א', ר' מאיר: רדם (תה' כוח כוה) – רד יב. ספרי במדבר ליא לוֹ, 26 ב', ר' יהודה בר אלעאי: וישמחו–וישחטו. ספרי דברים לַלִּיב יז, 136 ב': בהמות–בחמות 3). שם לוֹ: ר', 143 סוף ב': מורשה – מו(א)רסה. ע' מכילי' למשות יט יז, 64 ב', לדב' לוֹ: ב': מטעי–למטעי. ספרי דב' סוף פיסקא שוה, 130 א', לשחוט א', ה': נויותיך–נדיותיך. מכילי לדב' (הוצ' הופמן) טז ט': בקמה–בקומה. כל אלה ההוגאות הן אגדיות ומסדרשי ר' ישמעאל. בספרא (מהחלק שהוא מסדרש ר' ישמעאל) נמצאה רק הוגאה אחת, שהיא למסדרש הלכה ובלשון ,קרי ביה' 4): לכ' יז, 92 סוף ב', ר' עקיבא קורא במקום יַעֲקֹב–יַשְׁכֵּב 5). באגדת התנאים נמצא עוד דבר אל תיקרי 6). אי צרך לציין שהם לא השתי להציע לפנות את הוגאה של המסרת, אלא רק לכוון על הכתוב כדרך הדרשה. פעם אני מוצאים משנים בדרך ,אל תקרא' את כל בנין הכתוב. בספרי דברים ליא כוא, 83 ב', אמר ר' יהושע בן קרחה 7): דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א' ד'). אל תקרי באן אלא ארץ הולכת וארץ באה ודור לעולם עומד (כי עקר בריאת העולם היא בשביל האדם; והוא הוא צריך למיתה כיום ועשה, והארץ שנבראת בשביל היולכת ומתחלפת) ילפי ששני מעשיהם (שבני בני האדם מתחלית הבריאה), שיהא תקב"ה עליהם מעשה בראשית (שהם יתחלפו יהארץ תעמוד). מפורסמת בהבנדות שלו דרשתו של ר' עקיבא למדבר כוד יז: דרך כוכב – אל תקרי כוכב אלא כוזב (בלעם בן בעוזא), שלו תהוה ,אדום – רומא – ורשה, יהאבוד שרוד מעיר (רומא) 8). ע' המדרש החפשי הזה נעשה מבן בעוזא – בר כוכבא, ומזה נוכל ללמוד מה שהשבו בכלל הסמנוי הקדמונים בדרשת ,אל תקרא'.

1) בספרי דברים ליא כוא (83 ב' ה') באן במקום כן. 2) מה שכוך לספרי דברים לה' ו', 150 א', ע' אגדת התנאים כרך ב' 289. 3) הוגאה בספרי דברים אל תקרי ושן בהמות אלא ושן בהם אשלח בם אין לו מובן. אבל את הוגאה האמתי אפשר למצוא מתוך הבאור שבא אחריו שזהו מהמסרן ומתחרטין על כל עבירות. ומזה אפשר להבין שהחלוף את הת"א ,בהמות' בחות, בקמות'. במקום ומתחרטין ציל ומחזירין בי אי ,חוזי' בהתפעל. עיד המשון של חֵרֶם עלי, ע' לעל ערך ,חזר'. 4) גם בכוד לוט יוא–קרי ביה. שם מיה בוי ט' — קרי בו.— הוגאות של ר' עקיבא למדבר כוד יז: דרך כוכב – אל תקרי כוכב אלא כוזב... בוד פוא בוי ו', פסוק 179 כוב. — אל תקרי' אלא... בוד ב' (ב' ר' ר' בפיהא 80 ב', 194 א', 201 א' 5) ע' גוב מנחה' גוד ב', ברוחות ג' א'. במקור האחרון בחוב בפורש קרי בות ושכוב (בהפעל). 6) ע' הרשוחה בסוף הברך השני של אי התנאים (ע' 577) שבה נרשמו המקורות שבהם באו שני הנקוד ושני האותיות. 7) ע' אי התנ' כרך ב' 319. 8) כך אומרת ר' לבי ב', בשם ר' יהושה בר אלעאי, בילוש תעות 68 ר' מים מבריותא של רשבי'; דרך כוכב מעקב — דרך כוזבא מעקבו. ע' אי התנ' כרך א' כוב. 89 יע ב'. — R. d. E. I. XXXVI, 202

בברייתא אחרת של ר' ישמעאל הוא מינה את הכתובים שבהם נמצא קל והמר: בר' מ"ד ח'; שמות י"ב; במדבר י"ד; דברים ל"א כ"ז; ירמי' י"ב ה' (חציו הראשון); שם י"ב ה' (חציו האחרון); ש"א כ"ג ג'; משלי י"א ל"א; אסתר ט' י"ג; יחזקאל ט"ז א' 1). בל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג היא המדה החמישית, „קל וחומר מפורש", עם שתי דוגמאות מהרשימה שהובאה לעיל: ירמי' י"ב ה' ואסתר ט' י"ג. זהו הקל וחמר שנמצא מפורש בתנ"ך. המדה הששית שם היא „קל וחמר סתום". בתור דוגמא הובאו שני קלים וחמורים מתה' ט"ז (על „נשבע להרע" ועל „שחר על נקי") ובשניהם הם „סתומים".

קרא. קְרָא. במובן המיוחד הקריאה בתורה, שנקראת מקרא (ע' לעיל ע' „מקרא"). „קרא את המקרא" הוא בטוי עתיק ללמיד התורה (ע' לעיל 25). משנה יומא א' ו': (ע"ד הכה"ג) אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו, ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא וברברי הימים. ואלה הן הדוגמאות ממדרש התנאים לבטוי זה: במדרש דבי ר' ישמעאל מיוחד הוא הלשון: אֲנִי אֶקְרָא, בשהוא רוצה לבאר איזה מקרא שלכאורה הוא מיותר: אני אקרא והנותר ממנו באש תשרפו, עד בקר למה נאמר? כלומר די היה אם היה כתוב רק והנותר ממנו באש תשרפו ולמה כתב עוד עד בקר? (ושצריך לשרפו עד בקר מוכח ממה שנאמר קודם: „אל תיתירו ממנו עד בקר"). איתי הדבר במכילתא ל"ב ח', 6 סוף א'. ע' עוד מכילתא ל"ב ט', 6 סוף ב'; ספרי במ' לה' כ"ו, 6 א'—ספרא לב' ג', 10 ג'; ספרי במ' לכ"ו נ"ח, 49 א': „קוֹרֵא אֲנִי". לשון זה בא בשביל הבאת פסוק, או „קורא אני על..."; ספרי במ' לה' ח', 2 ב', ו' ה', 9 א' י"ח: קורא אני עליו; כ"ו נ"ד, 49 א' ב': קראני (=קורא אני) עליהם. במקום „על" נמצא לפעמים „ב". ספרא לה' כ"א, 27 ד': קורא אני בהם 2). הדוגמאות הללו שייכות למדרש ההלכה. — „קרא על"... תוספ' 248, יבמות ו' ח'; וקרא עליו ר' יוסי את המקרא הזה. תוספ' 267, כתובות סוף פ"ה 3); וקראתי עליה את המקרא הזה 4). לזה שייך גם ספרי דב' י"ב כ"ט, 91 ב': וקראו המקרא הזה: (על אלה התנאים שנאמרו לצאת מא"י לח"ל קראו את הכתוב, דברים י"א ל"ח) 5). דוגמאות אחרות לבטוי המלא: מכילתא ל"א י"ח, 88 ב' ד': קרא את כל המקרא הזה (כלומר קרא עד תומו), ר"ע לר"מ 6). תוספ' 676 (סוף מכשירין): כל ימי הייתי קורא את המקרא הזה; במקור המקבילתא, תוספ' 46, דמאי א' י"ב: „הפסוק" במקום „המקרא".

אם למטרת הדרשה צריך לקרוא את הכתוב לא כמו שהוא במסרה, אלא באפן אחר, או המדרש אומר: „אל תקרא... אלא..." במקום „תקרא" רגילה לבוא המלה

---

1) המסרה (אבלה ואבלה מספר 182, 183) מסדרת את הרשימה בחמש דוגמאות מן התורה וחמש משאר כה"ק ובראש החצי הראשון מובא מבר' ד' כ"ג ומהחצי השני נשמט מיחזקאל ט"ו ה'. 2) בבא מציעא נ"ח סוף א': שאני קורא בהן. כירושלמי בבא קמא 2 ג' כמו בספרא.
3) ע' אגדת התנאים כרך א' חלק א' 36. 4) ע' לעיל ערך „קום". 5) דוגמאות מב"ר ומהפסיקתא. ב"ר ל"ג סי' ה': וקרא עליהם המקרא הזה (ר"ע); פ"א סי' ב': וקרא עליו ה' הזה (ר' יהודה הנשיא); ל"ב סי' י': וקרא עליו שלשה מקראות (ר' יונתן בן אלעזר); וקראו עליה הפסוק הזה, פסיק' 174 א' (בספור מימי הבית השני). — בלי שם העצם: פסיק' 59 ב': וקראתי עליו; פסיקתא 90 ב': וקרא עליו; ב"ר א' (י"א): וקראו עליהן; ב"ר נ"ח (ב'): וקראו עליו; פסיק' 38 א': וקרא עליו; ב"ר כ"ה סי' ג'; ס"ד סי' ב'; פסיק' 118 א', 177 א': הוה קרי עליהון. 6) בספור המקבילל בב"ק ג' ט' בא ר' יהודה במקום ר"ע ובמקום קרא — קיימת ומכרו... ולא קיימת וגם את המת יחצון. ל„קיימת", ע' לעיל ע' 116.

קַל, (הכתים קול). שם מיפשט מן קַל, כמו הֹמֶר מן חָמוּר. בפרי כמ' 55ה כ"ע, 61 סוף ב: נשמע הומרו קולו וקולו הומרו (צריך לנקד קַלוֹ, חֲמֹרוֹ). בספרא לה' ג', 23 ב: ימי קולן, ימי חומרן, יהוש' בנחה' 30 סוף א' (ברייתא דר' ישמעאל): דברי תורה... יש בהם קולים ויש בהם חומרים (צריך לנקד קַלִּים, חֲמֻרִים) 1). ערוות ה' א': מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל (לנקד: קַלֵּי, חֲמֻרֵי).

קַל וָחֹמֶר. מדה שהתורה נדרשת בה, ללמד מן הקל אל החמור, ממה שלא בל כך חשוב על דבר שחשוב יותר. או לפעמים להפך (לקולא): מן הדבר החמור אל הדבר הקל. והיא a majori ad minus או a minori ad majus. צריך היה לנקד קַל וָחֹמֶר; ואולם לפי הנראה רצו להבדיל בין השם קול, הרגיל מאד בלשון וכן זה שהוא מלשון קלות *). במדה ו' של קל וחמר השתמשו באופנים שונים כמו שנראה מתוך ההגמאות הללו: מכילי לכ' בית, 74 א': ותרי דברים קל וחמר למאר בל הכלים. ימה אם מוכת החמור אם רצה למנות ישנה, קל וחמר למאר בל הכלים. שם לכ' בית, 74 א': ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקבה לא תגנוב בהן מגנב בזיון, חברך שהוא בדמותי של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תגנוב בו מגנב בזיון. שם לכ' בית, 74 א', ר' יוחנן בן זכאי: ותרי דברים קל וחמר: ומה אם אבני מוכח... על שמשלות שלום בין ישראל לאביהם שמשמים אמר הקבה לא תגוף עליהם ברגל השטיל שלום בין איש לאשתו בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות. שם לכא ז', 78 א': אמרת אם מיצאה הכתים מיד מכר החמור קל יחמר מיד רציעה קלה. דוגמאת מקל וחמר שהובאו לתוך הכניא, אבל אחים נדחו: עיי ראיה מהכתובים: מכילי לכ' בית, 74 א': שחיה בדין ומה אם מוכת הקל אסור לבעלת בו, החיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שלא יהי בגין בו גוית תלמיד לומר...; שם לכ בית, 74 א': שחיה בדין ומה אם מוכת הקל אסור לפנות בו פגיעה יתרת, החיכל וקדש הקדשים החמורים בדין הוא שאסור לפנות פגיעה יתרה בהן לפי שהן המורין תל... בשתי ההגמאות הללו נאמר מפורש הקל והחמור שהם וכודי המדה מראשות יצירתה יתארים אלו נעשו לשמות עצמים מפשטים.

הדרכים מן קל וחמר הוא קלים וכמוהם; גם כאן בא התאר במקום שם העצם. במאמר שהובא לעיל ע' 30 עיר עשרת הדברות, בפרי דב' 55ב י', 134 סוף ב: וכמה קלים וחמורים יש בי 2), הגיעה סו ב', עיר הכמי התורה, המשך הדרשה שהובאה לעיל 92 לישעי' לג' יח: אות שוקל שהיו שוקלין קלין וחמורין שבתורה. ברייתא דר' ישמעאל, בור סוף נזכו: זה אחר מעשרה קלים וחמורים שבתובים בתורה.

הגדה קל וחמר נמצאה בראש שבע המדות של הלל וכן של י"ג המדות דבי ר' ישמעאל. בתיר יעמא יובאר שם קל יחמר שנמצא בתירת נוסא, במדבר י"ב י"ד 3).

---

1) יאפסרוט, 435 סוף ב', אימר קרו הוקדים כמו אקלים. וי"ו חיב 76 א': חוקדין (בארמית). ויתר נכון יהיה לקרוא את המלה כמו שהוא מנוקדת בספות ח' י' ואת הנו לחשוב לאם הקריאה, במקום קמץ קטן. 2) ע' נ"ב לעיל בית 11, המאמר שהובא שם. 3) החלק הזה של הברייתא מובא בבלים בית א' ושיט.

*) הר' אברהם אבהוזין העיר ע"ז ס"קל' אשר שיהיה שם תאר ואשר שיהיה גם שם מפעם, כמו מר נפשי (ישעי' ל"ח ט"ו) וכן בָּנִי. ובכל"ל מצינו הרבה פעמים בתוך שם אחר לתאר ולפקידת, ע' באורנו לאיוב ב' ב' (ע' 50 בתחתה, בהערה). ה מ תרגם.

לקיים מה שנאמר (ירמי' ט' ט): מעיד השמים יעד בהמה נידו הלכו. (את איצית: העובדה ההיסטורית קימה את הנבואה) 1). ס"ע כוף כ"ו, פסיקתא 113 ב' 2).

התפעל (או נתפעל)–הִתְקַיֵּם (הִתְקַנֵּם). ספרי דברים ל"א ט"ו, 81 ב', ר' עקיבא: שָׁמַחְתִּי שנתקיימו דברי אוריה, לסוף עתידים דברי זכריה להתקיים, עח"כ מיכה נ' י"ב. דברי אוריה הם שנאמרו בירמי' כ"ו י"ח כ': ציון שדה תחרש וכו' ולנגד זה דברי נחמה של זכריה ח' ד': עוד ישבו זקנים וזקנות וכו'. — בבבריתא סוף מכות הנוסח הוא: עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. — מכילתא י"ז, 54 ב': נתקיים עליהם המקרא הזה (מה שנאמר ביחזקאל ל"ה י' על העמלקים). ס"ע סוף כ"ו: שבע שנים נתקיים המקרא הזה (דברים ט"ו ב' ב'): גפרית ומלח שרפה כל ארצה. ספרי במד' לו' ב', 7 ב', תוספתא 289, נזיר ד' ז': ועליך נתקיים (מה שנאמר בבמדבר ו' ב'), מדבריו של שמעון הצדיק אל העלם הנזיר 3).

אפי' הוא במדרש דבי ר' ישמעאל הלשון: ביצד יתקיימו שני מקראות (או בתובים) הללו. מכילתא ל"ב ה', 4 ב' 4); י"ב ט"ו, 8 ב'; י"ב מ', 15 ב'; י"ג ו', 20 ב'; כ' י"ו, 70 סוף ב'; ספרי במדבר לו' כ"ו, 12 ב' ולהלן. טוזרה שלמה של דוגמאות: ספרי דב' ל"א י"ב, 78 ב'; י"ב ה', 88 א'; תוספתא 470 כ"א (ע"ז ו' י"ב) 5). ע' נ"ב מכילתא לב' ז', 69 א': כיצד יתקיימו ד' כתובים אלו. במאמרו של ר' ישמעאל ע"ד ד' חלוקי כפרה 6).

קַיָּם. (הכתיב קיים). תאר לערך הקודם (בנגוד לְבָטֵל). ספרא להו' י"ט 27 נ', שקלים ו', ו' נמצאו שני כתובים קיימים (זה מדרש דרש יהוידע כהן גדול). בספרי דב' ל"א ט"ו (81 סוף א'): אם קיימים דברי אוריה קיימים דברי זכריה ואם בטלים דברי א' בטלים ד' ז' (במאמרו של ר"ע שהובא לעיל).

קַל. לא השוב, בנגוד לְחָמוּר (ע' לעיל 42). אבות ב' א': והוי זהיר במצוה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. כלי השב, מכילי לכ"ג ה', 99 ב': מפני שדבר הכתוב בַּקַּל 7) ללמוד ממנו את החמור (ע' קל וחמר). שאלה תדירה בספרא היא: אם נאמרי הקלות למה נאמרו הַחֲמוּרות, להו' ג', 23 נ'; ז' כ"א, 38 א' 8); כ"ב ט', 97 א'. וע"ז משום כדרך ההדוט: צריך לומר הקלות וצריך לומר החמורות. ע' נ"ב ספרא להו' ז', 26 ג'. באותו המיכון נאמר במאמר אחר שהובא לעיל (ע' „בללל"), ספרי דב' לא' נ', 66 א', על הלקי ותיריה: הקלית יהחמירית 9). בבריית' ירי' בתחד' ב"ח ב' (לב א' ט"ז ל"א: הנקל): קַלּוֹתָיו של אחאב הם חֲמוּרוֹתָיו של ירבעם (כך ציל במקום: קולותיו... בחומרותיו, ולא כדעת לוי שכאן הוא רבים מהארמית קולא, הומרא) 10).

---

1) ע' א' התנ' ברך ב' ח"א כוף ע' 119 (כתרגומי שם הבאתי רק את הנוסח מכדר עולם וכאן הבאתי מהספוק' ובנראה הנוסח האחרון הוא העיקר. ע' הע' ר"ב רעזר לס"ע—המתר'). 2) אל הלשון „לקיים מה שנאמר' שכתוכם 483. וכהים כוף ס"כ מתאים הכצוי במנח' י"ח א': קרא עליו את המקרא הזה. בספוק' 143 א', שהשיר לו' ד' מכים המאמר: ומה את מקיים.. וניתן שם באור. בספרי דברים לא' א', 65 א', חכר הכיום. וכן חברה שם הראיה מישעי' נ"ד נ'. 3) להתפעל הזה כן קים מתאים לשון ארמיים (ותפקנם (ס:תפס) iva (o:תפס בכתב מקומות כבי הלשון שהיה ביגל בבית המדרש: כבי שיתקיים, או בקצור—לקיים. (השוה תרגום השבעים של „למלאית' דהויב ל"ו כ"א). 4) ע' לעיל 59 הע' 6. 5) בספרא לכ"ג ט"ו, 100 ד', באו המלות „הא כיצד", שמלמדים הוו מכתפקים רק בשתי המלות הללו ואח"כ הוסיפו „יתקיימו שני כתובים הללו". 6) ע' אז' התנ' כרך א' ח"כ 15. 7) לפני „בקל" נוסף בכתבות „בהוזה". ע' לעיל 27 הע' 6. 8) השוה ובחים מ"ד ב'. 9) צריך להבדיל מזה „קלים וחמורים" רבים מ„קל וחמר". ע' עמוד הבא. 10) נכון הוא נוסח יאסטרוב 476 ריש ב'.

מידת הגבורה שבו 1), כך הקדיש בא מפני מדת הקדושה שבו, והקדש היא במקום הקדוש עם התוספה שהתכבה על העם „ברוך הוא" 2). לא כן צריך לבאר את הצרוף של „בתבי הקדש" „רוח הקדש", שם „הקדש" המומך הוא תאר לשם הנסתר, ע' לעיל ערך „כתבי" 3) ולהלן ערך „רוח". השוה גם „לשון הקדש" (גם שם „הקדש" תאר ללשון), ספרי דב' לכא ז', 112 ב' בישר י', ב ב' ר'.

קדש בעזור להיל, שבועות ליה ב: עשית קדש חיל. השוה תנח' ב' וארא סוף ס' י', פסיק' ר' כיג א', פתיחתא דשחטיר.

קים. (קום). פעל—קַיֵּם (הכתיב קיים), כמו בעברית הקדומה „הקים". ספרי דברים לי"ג ב, 32 א: מה משר אשר מרצה יקיים מקצה, את נביאים אמרי מקצה יקויימו מקצה. אחת מהשאלות העצמיות של מדרש ר' ישמעאל: ומה (הא מה) אני מקיים..., כלומר איך אפשר ליישב מה שנאמר במקרא זה? מכיל' ליב ה', 4 ב'; יב ו', 5 ב'; יב יא, 7 ריש ב'; יב ליה, 14 א'; כ' ביה, 74 א'; ספרי במד' לו' ה', 8 ב'; ברייתא בימ ניח ב', במחלקתו אימר ספום לריע[4]; ומה אתה מקיים, מכילתא לייד בית, 33 א', עם שאלה שכנו פנו לרשב"י, ספרי במדבר לי"א ה', 24 א'[5]. ע' גיב המחלקת שבין ר' יהודה בר אלעאי ובין ר' יוסי בן דורמסקית. ספרי דב' לא א', 65 א' ו' ב'[6]. בשאלות הללי המבוקש הוא ליישב את הכתוב עם הדעה שנאמרה שם קודם ולבאר אותו מתוכו. — אם אינה בתוב מתבאר על ידי כתוב אחר, אי שאינה מעשה מוצא לו סיוע מהכתובים, או בא הלשון „לְקַיֵּם (לקיים) מה שנאמר...", מכילתא לייב בית, 14 ב', עתיב שמות ייט ד' (הצוי האחרון); ייט מית, 64 ב', עתיב שהוש א' יב; ברייתא הליב מדות, מדה א', לשמי יב לב, עתיב שמי' י' כיה, באפן יותר חפשי ומצא משתמשים בלשון זה בדברי הלכה. תוספתא 169, פסחים ה' יג, עתיב משלי כיו י'; תוספתא' 175, שקלים ב' א', עתיב במדבר לי ב; תוספתא 241, יבמות א' י', עתיב זכריה ח' יג, במאמרו של ר' יוסי בן חלפתא: חמשים ושתים שנה לא נראה עוף טם בארץ ישראל,

ר' ישמעאל, מקטן של התלמוד הבבלי (מכות כ"ד א', בשמו"ר ל"ג ס"ו: אמרי רבנן); אבני ולא יהוה מפי גבורה שמעתם. ע' אבי התנ' כרך א' ר"ב 16 הע' 1. הרגשאות שהביא לוי את"ם הן מהתקופה שאחרי התנאים; שבת פ"ט ב' (ר' יוחנן בי' ר"א שאמר בכתמות ע"ב ב: במשה מפי הגבורה); שמו"ר כ"ד ס' ב,—ר' אלעזר בן פרתא; מגילה ליא ב — אבי (ע' לעיל ע' 143 הע' 5); מנחה' בית סוף א' — סתם. עוד דוגמאות משל התנאים: ברייתא בימ ניח ב: תורה שנאמרה מפי הגבורה. מכיל' לי"ז ריש, 54 ב: על פי הגבורה (ע' אבי התנ' כרך א' ח"א 155) ברייתא ערובין 54 ב: ומשה (למד) מפי הגבורה. השוה נלקן Die Worte Jesu, S. 104 f.

1) ע' אגדת אמוראי בבל ע' 19 — 2) בלויא, ציר אינלויטונג ע' 13, הושב שלקש הוא השירית. וכך הוא מבאר בתבי קדש ורוח הקדש, כלומר כתבים של הקביה ורוח של הקביה, אבל לוה אין נהיצות ואינו נבון כלל. יותר בוחרות מתבטא נלקן (שם עמוד 165), הוא אומר: „Das eine Gottesbezeichnung die Heiligkeit gegeben hat" הוא מוביר את השם קדשא בריך הוא בארמית, שהוא איתו הבמוי בפי „הקדוש ברוך הוא" בעברית. שבתבי הקדש פירושו כתבים קדושים ולא כתבים של הקדוש מובת באפן מחלט מפאמרו של ריש על דבר שיר השירים, ורום ב' ח': „שבל הכתיבים קדש ושיר השירים קדש קדשים". 3) אולי גם זה הוא מתקופת התנאים, הנוסח שבו מתחילין בתפלה לקרוא מפסוקי הכתיבים: וברברי קדשך בתוב לאמר. ע' קדושה ובתפלת מוסף של ראש השנה (תפלה האמצעית, תפלת רם).

4) ע' אבי התנאים כרך א' ח"ב 64. — 5) דוגמאות מבאר ומפסיק ללשון „מה אני מקיים": ביר מיה סי' ח'; ע' סי' ד'; „מה אתה מקיים", ביר כ' בי' ה', פבוקתא 143 א', „מה מקיים רבי...", ביר מב סי' ו'; ע"א סי' ט'. — 6) בשורה י"א שם כתוב בטעות „מה אני מקיים" במקום „מה אתה מקיים".

למה בא כאן באחר לחדש הראשון ובתחלת הספר באחד לחדש השני? ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה 1). רבי (יהודה הנשיא) אומר (שם): אין צריך, שהרי כבר נאמר (שמות ט"ז ל"ה): ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נישבת, ועדיין לא אכלו, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

בל"ב מדות באה המדה מוקדם ומאוחר באחרונה (מדה ל"ב): „מוקדם שהוא מאוחר בפרשיות". בתור דוגמאות הובאו: א. בר' ט"ו ט': ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת, אימתי נאמרה פרשה זו? אחר מלחמת המלכים, והמעשה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים, (שנאמר) שמות י"ב מ"א: ייהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, וא"ר יוסי: אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזרה בין הבתרים. הא למדת שגזרת עגין בין הבתרים היה ה' שנים קודם יציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת 2). ב. הקמת המשכן שבמדבר ו' היתה לפני מה שנאמר בבמדבר א' (ע' שמות מ' י"ז: מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות. המדה הל"א, שלפני האחרינה, היא: מוקדם שהוא מאוחר בענין. ביצוי: ש"א ג' ג': ער אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים. יהלא אין ישיבה כל שכן שכיבה בהיכל יאפילו בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנא' (ש"ב ז' י"ח): ויבוא המלך דוד וישב לפני ה', ומה ת"ל שוכב? אלא מוקדם, וכך צריך לומר: וער אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומי 3). ביוצא בדבר אתה אומר (תה' ל"ד ט"ו): עיני ה' אל צדיקים וכו' צעקו וה' שמע ואח"כ: פני ה' בעושי רע *).

קדש. כדי שלא להשתמש בכתוי „פי ה'" משתמש מדרש התנאים בכנוי „פי הקדש", ספרי במדבר לט"ו ל"א, 33 א': דבר ה' בזה – אמר (המגדף) כל התורה אמר מפי הקדוש ודבר זה משה מפי עצמו אמרו; ט"ו ל"ד, 33 ב': עד שנאמר לו מפי הקדש. ספרי דב' ל"ב ז', 134 א': למחר עתידים ישראל להיות רואים ושומעים בשומעים מפי הקדוש (על סמך הכתוב ישעי' ל' כ), לדברים י"ח ב': Hofmann, Die neue Collec- taneen, 19; אשרי אונים ששמעו את הדבר הזה מפי הקדש. תוספ' 218, תענית ב' י': בַּרפרוה לדברי פרעה נכה: מפי הקדש אני עילה, במקום „מפי אלהים" שם פסוק כ"ב. בלי ה' הידיעה לפני „קדש", ספרא לא' א' פעמים אחרית, 3 ג': מפי קדש למשה. אפשר שמה שנאמר שם (שירה ב'): שימע מפי הקב"ה ימדבר בריה"ק, במקום „הקב"ה", היתה הגירסא בראשונה „הקדוש" יאח"כ היסיפי „בריך הוא". אימי הדבר גם במקומות אחרים שנאמר שם „מפי הקב"ה" ספרי דברים לא' ו', 66 ב': לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני א' לכם (ע' הרונמא הראשונה שבערך זה). וכן לא' כ', 69 סוף א'; א' ב"ט 70 א', במקום רביעי בספרי דברים לא' ט', 67 א', במקום „מפי הקדש" בא „מפי הגבורה", שגם כן רגיל במדרש 4). צריך לחשוב כמו ש„הגבורה" באה במקום ה' מפני

1) על זה אמר רב, פסחים ו' ב': זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה.
2) ע' סדר עולם א'. 3) ע"ז סמך בעל הטעמים ששם את האתנח על המלה שוכב, תחת שלכאורה היה צריך להיות על המלה ה', או יכבה. (הערת קצינלבוגן בשם הרד"ק והמנחת ש"ט.
4) ע' לעיל ערך „עצם". בכתוי „מפי גבורה" משתמש ר' ישמעאל בספרי במדבר לט"ו ל"א (33 א' ל"ב: שכיוצה על דבור הראשון שנאמר למשה מפי הגבורה. בהוריות ח' א' נתיתם בטעות לרבי

*) ר' אייזיק הירש ווייס מתרץ כך: היה צ"ל באות פ' (המזמור כתוב באי"ב) הפסוק האחרון: פודה ה' נפש עבדיו וכו' ובסוף המזמור, אחרי תמותת רשע רעה, היה צ"ל פני ה' בעושי רע, אלא בשביל לסיים בדבר טוב החליף את הפסוקים.

כמו בכבלי, כך גם בירושלמי הכללי ,קבלה' תמיד מקושר עם שאלות המנעות למדרש הלכה 1).

קבע, קל, קָבַע. הכתים קָבְעוּ חיבה (ע' ערך ,חיבה'); מכילתא ליים טז', 8 ב'; יב יח, 10 ב'; יג ו', 20 ב'; ספרא לבי ה', 11 א' 2); כיג ו', 100 ב'. קָבְעוּ הכתים חובה, מכילתא ליים ו', 5 ב'; ספרי במדבר לבית יז', 54 ב'; כיט יב, 55 א'. קבע הכתים פקוח נפש..., ספרא לה' יז', 24 א', עהים דברים יט ה'. קבע [לו] הכתים ברכה, הכתים קובע לו ברכה, ספרא שם, 27 א', עהים דברים כיד יט. אותו הדבר בתוספ' 22, פאה נ' ח' 3), ספרי דברים לבית כיא, 121 ב'. השוה ספרי דברים לבית ח', 120 א'; וקבע להם המקום שכר, אבות נ' ב'; הקביה קובע לו שכר. קבע הלכה, תוספתא ברכות ח' ב'; ירי' ביצה 61 ב'; בבלי ביצה ב' א'.

קדם, בגוני קל: קוֹדֵם 4), ספרי דברים ליים יב (89 א' נ'); חכים חכים קודם (כלומר כל מי שכתוב תחלה במקרא בין הכרי המשפחה היא הייתר חביב). וכן ספרי דברים לטז יא, 102 א'; טז יד, 102 ב' 5). — כל הקודם במקרא קודם במעשה, ע' לעיל (ע' 77) ערך ,מעשה'. וע' ספרי לבמדבר טז לט, 34 סוף ב', פעמים אחרות: תקדים בפרשה... לפרשה...

הפעיל — הִקְדִּים. מכילתא ליים ו', 5 א': לכך הקדים הכתוב לקוחתי של פסח לשחיטתו. מכילי לבי יב, 70 א': לפיכך הקדים אב לאם למורא, עהים ויקרא יט ג'. ספרא לא' א', 3 ריש נ': הקדים קריאה לדיבור.

בגוני הפעל — מֻקְדָּם (הכתוב מיקדם), כלל אחד של רבי ר' ישמעאל הוא: אין מוקדם ומאוחר בתורה 6), הכלל הזה בא במכילי לטז ח, 40 ב', בשבילי לבאר עיז סדר הפסוקים בשירת הים, שהפסוק השמיני ,הוה תחלת הפרשה' (לפני א'—ז'), ולמה נכתב באן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וכללו הוה צריך להשתמש עיי בכמה מקומות בכתבי הקדש, ואולם שם לא מדובר עוד התחלת איזו פרשה, אלא על התחלת הספר. המכילתא מביאה שם הרגמאות שהבאנו למעלה. אבל לא תמיד ניתן למה צריך הוה הספר להתחיל דוקא מזה. הספר ישעיהו הוה צריך להתחיל מפרשה ו' א'; הם יהוקאל — מב' א' (ויש אומרים: יז ב' 7); ס' ירמיהו — כב' ב' 8). ספר הושע — בחושע י' א'; ס' קהלת — בקהלת א' יב. בנוסח אחר של מדרש דבי ר' ישמעאל (קהלת ר' לא' יב) שמתחיל: תני דבי ר' ישמעאל, נאמר: וה הוה ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב באן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. מלבי הרגמאות שהיבאנו במכילי (חבר רק מס' הושע) הובאו עוד דוגמאות אלה: ויקרא ט' א'—להתחלת ס' ויקרא; דברים כיט ט'—להתחלת ס' הכרים; ישעיה נ' י'—להתחלת ס' ישעיה; שיפט' ה' ג'—להתחלת שירת הבורה 9); תה' עיג כיב—להתחלת ס' תהלים. — בספרי במד' לט' א', 16 סוף ב', מתרץ

1) רבעי שבא בשם סופרים יי: שקורא להרבי נביאים הברי קבלה ולהברי כתובים—הברי קדושה, הוא מומן שאחרי חתימת התלמוד. ע' בלוא, ציר אינציקלופדיה ו' 30. כאן בא הקטנת המומן כמו אצל ,מקרא', לעיל שם. 2) בספרים קבעה ציל קבעו. 3) ע' אי התו' כרך א' ח'א 166 הע' 1. 4) לוי (חיד 247 א') חושב שהוא שם קוֹדֶם עם טין הנקבה קוֹדֶמֶת ורק מוכיר שאפשר שיהיה גם בינוני, אולם באמת רק זהו המומן האמתי, ולפיכך צריך לנקר רק קוֹדֵם בצורה. השוה ,יוֹתֵר'. 5) השוה המדה של האגדה, המובאה לעיל בסוף ערך ,חבר'. 6) ע' אי התנאים כרך א' חיב ע' 7. 7) רק הפסוק הזה הובא בנוסח שבקהלת רבה. 8) בנוסח שבקהלר' בא ירמיה לפני יהוקאל. 9) וה היה ראוי להיות ראש לשירה.

ק.

קַבָּלָה, שם הנזר מהפעל קבל. מיבני המציעתם היא: קבלת התורה (פאה ב׳ ו׳; אבות א׳ ג׳ ולהלן); שם זה עומד ביחס הדדי למסרת, כמו קבל למסר. וכבן פירושי הוא התיזה שנתקבלה בתור מסרת. יאולם השתמשו בשם קַבָּלָה׳ רק להיראה מיוחדת — לשני החלקים האחרונים של כתבי הקדש, מלבד תורת משה, מפני שמחברי הספרים הללו, הנביאים, במיבן הרחב של השם היו, נחשבו למקבלי המסרת של משה רבנו, ומשום כך נקראו הספרים שלהם, בלשון בפרי הנביאים יהכתובים, להבדיל מתורת משה, בשם ׳קַבָּלָה׳ 1). וכל כך עמיק נשתרש המיבן המיוחד של המלה היאת עד שכבני בספרות התנאים, כך גם בספיות האמוראים אין למלה זו מיבן אחר. רק אחרי הרבה מאות שנה (במאה הי״ג) התחילו לקרוא בשם ׳קבלה׳ את תורת הנסתר, את המיסטיקה היהודית 2).

מלבד הדוגמאות שהובאו למעלה (ע׳ 105) ללשון ״מפורש בקבלה״ ובדומה לזה מהמקראית שהם לא מתורת משה, אפשר למציא רק עיד מעט דוגמאות לבבי הזה. בתענית ב׳ א׳: ובקבלה היא אימר (יואל ב׳ כ׳). ל״ב מדית, מדה כ״, ע׳ לעיל ע׳ 84 סוף ערך ״מָשָׁל״. בהזמא האחרונה הזאת נמצא השם ׳קבלה׳ מפורש לעומת תורת משה. יכן במאמר אחד של ר׳ יהודה הנשיא (חולין קל״ז סוף א׳) שמבדיל בו בפירוש בין דברי תורה ובין דברי קבלה, בהעמידו זה בלפי זה שני המקראות: שמות כ״א ל״ז ויש״א כ״ה י״ח. המאמר הזה של ר׳ יהודה הנשיא שייך למדרש ההלכה, תחת אשר שאר הדוגמאות, שהובאו לשם קבלה בספרות התנאית, הן ריבן לא מההלכה. יזה עם זה מראה לנו מאמרי של ר׳ יהודה הנשיא את ההבדל שיש בין הראיות המובאות מתורת משה ובין הראיות המובאות מדברי שאר בתבי הקדש, כמו שהוא מקובל בבל התלמוד הבבלי 3).

1) אם באבות א׳ א׳ במקום ״מסר׳ נשים את הפעל ״קבל׳ יצא לנו מאמר שכזה: משה קבל תורה מסיני ויהושע קבל ממשה וזקנים מיהושע וגביאים מוקנים. ואחרי שהגביאים הם מְקַבְּלִים על בן תורתם היא קַבָּלָה. ע׳ ג׳כ משנה פאה ב׳ ו׳: שקבלו מן הנביאים. השוה צונץ גד״פ, ע׳ 44. צונץ אינו מביא שום ראיה, שגם התורה שבעל פה נקראה קבלה. וגם אין ראיה שכזו. השערות אחרות שאינן נחוצות, ע״ד קבלה, ע׳ בלויא, צור אינלייטונג, ע׳ 24. 2) השם ״מסר הקבלה׳ שקרא הראב״ד לספרו הוא במובן העתיק. הראב״ד רצה להראות שהמסרת של היהדות נתקבלה בלי הפסק איש מפי איש עד הנביאים ועד משה רבנו. ע׳ ג׳כ Löw. Gesam. Schriften I, 309. במבילתא דברים, הוצאת הופמן 21: ״ו הקבלה איש מפי איש״, אין זה לשון התנאים אלא נשתרבב כאן מהדמב״ם. במדרש הגדול, שבו נמצאו קטעי המבילתא, נכנסו גם מדברי הרמב״ם.

3) דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, חגיגה י׳ ב׳, ב״ק ב׳ ב׳. במחלקת שבין ר׳ חייא בר אבא ור׳ אמי (נדה כ״ג א׳): דנין דברי תורה מדברי תורה ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה. רב אשי, ר״ה י״ט א׳: דברי קבלה כדברי תורה דמו. רבינא, ר״ה ו׳ א׳: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה למדנו (חקוי למאמרו של ר׳ הבדא, יומא ע״א ב׳ ושאר המקורות המקבילים שנסמנו שם: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי יהוקאל בן בוזי למדנו). מחירושלמי נביא דוגמאות אלה: על השאלה ״ולמדין מן הקבלה?״ (שם בקטו ללמוד הלכה מישעי׳ כ״ח כ״ה) עונה ר׳ סימון (חלה 57 ב׳): כמו שהוא דבר תורה (כלומר את המקרא הזה צריך לחשוב כמו דבר תורה). קדושין 66 א׳ — ער כדון מן הקבלה, מדברי תורה... יבמות 4 א׳ (קדושין 64 ד׳): יעקב מכפר נבורייא (ע׳ אנ׳ אמוראי א״י ח״ג 708) שואל לר׳ חגי: מן הקבלה את מלקיני? ור׳ חגי משיב: וכתורה יעשה (כלומר אחרי שכתוב שם וכתורה יעשה, שמע מינה שעורא מצא לו סמך מן התורה). וכן בב״ר ו׳ (ב׳), פסיק׳ 36 א׳, פסיק׳ ר׳ פייד (61 ב׳), קה״ר ו׳ ב״ג, תנחו׳ חקת (ב׳ 15). על הטרמינולוגיה של התנאים סומך ר׳ ועירא באמרו: (ירו׳ כלאים 31 ד׳): פירש בקבלה. בטוי שכזה נמצא ג״כ בספה׳ 32 ג׳.

מכילי לי"ח א', 56 סוף ב', לפי דברי ריבה"ג, וישמע יתרו, מה שמע? שמע מלחמת עמלק, שהיא כתיבה בצדי, כלומר בפרשה הסמוכה ליתרו, שמות י"ז 1).

בְּיָצַד. (=בְּאֵי־צַד, בנוסח מלא: בְּאֵי זֶה צַד) ע' לעיל 53 (בתוספתא הרבה פעמים „כיוה צדי").

צָרַךְ. הפעל־הֻצְרַךְ (הכתיב הוצרך). ספרי דברים לפ"ו י"ב, 99 א': הוצרך הכתוב לומר עברי יהיצרך ליפר עבריה, במקום הלשון הרגיל צריך הכתוב ליפר' 2). ספרא לז' ח', 34 א': לא היצרכנו. ‡תפעל־הִצְטָרֵךְ. בל"ב מדות, מדה ט' וכ': מִשְׁצְטָרֵךְ. ע' לעיל ע' 34; 98.

צָרִיךְ. ואחריו דרך המקור עם ‚ל'. לשון רגיל ביחוד במדרש דבי ר' עקיבא: צָרִיךְ הַכָּתוּב לוֹמַר, ספרא לא' ב', 5 א'; ז' ח', 34 א' 3). או בלי הנושא: צריך לומר... וצריך לומר... ספרא לב' י"א, 11 ב'; ט"ו ז', 46 ג'. אין צריך לומר, ספרא ל"ג ב', 59 ד' בסוף; ע' משנה קדושין ג' ד': צריך היה הדבר לאמרו; מ' שביעית א' ד': אין צריך ליפר (בהיצ' Löwe: אין צריך ליפר). ספרי דברים לפ"ו י"ט, 103 א' 4). בשאלה: צריך לומר והלא כבר הם מפורשים, ספרא ל"ב מ"ן, 57 סוף ב', 58 ריש ב'; לב' ט"ן, 93 ג' 5). ג"כ בשאלה: צריך לאמרו, ספרא ל"ב ג', 58 סוף ב'. ממדרש דבי ר' ישמעאל שייך הנה: מכילתא לכ"א ל"ן, 7 א' ב': צריך רבותיו לחביאו בפני עצמו; י"ט ח', 63 א': וכי צריך היה משה להשיב. תוספתא 170, פסחים ט' ב': גם אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך ליפר יאיש אוני נבון (בריש' פסחים 37 א': יאין צריך ליפר).

צָרִיךְ. בלי השלמת דרך המקור נמצא תמיד במדרש דבי ר' ישמעאל: אֵינוֹ (אֵין) צָרִיךְ (אין צרך בדרשה). מכילתא ל"ב י', 7 א'; י"ב ט"ז, 8 ב'; י"ב ט"ז, 9 ב'; י"ז י"ד, 55 ב'; כ"ג י"ט, 102 ב'. ספרי במדבר ל"ו י"ג, 14 ב'; י"ח ג', 36 א'; ל"א 6). רק בספרי דברים נמצא: מָה אֲנִי צָרִיךְ (פסוק וה), ל"ו ד', 73 א'; י"ב ג', 87 ב', בשם ר' עקיבא; כ"ב ט', 116 ב'. לָמָּה אֲנִי צָרִיךְ, לב"ה ה', 125 ב' 7).

---

24 א'. ואולם הלשון לכל מאמר הוא: שלשה מקריות נאמרו בענין אחד מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה. הדוגמא ההמיטית איננה. בתוספתא 313 באה את"כ שורה של קבוצים משלשה מקראות בשם עֲרוּכֵי דְּבָרִים, ע' לעיל ערך ‚ערוכ'. לשורה ו באה דוגמא אחת שהיא שיכת לקבוץ הראשון: שה"ש ח' ה'—ו': רוה"ק אמר ה' (חציו האחרון), ישראל ו' (חציו הראשון עד ורועך), אומות העולם השאר מפסוק ו'. בקבוץ דומה לזה ממקראות (ע' לעיל ערך ‚סברי') בספרי במדבר ל"א ו' הובאו הדוגמאות ב. ג. וה'.

1) השוה מאמרו של ר' שמלאי (בר' ה', ע' אנ' אמוראי א' ח"א 1,557: בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא השובתה בצדה. 2) השוה ב"ר ע"ר סי' ה': לפיכך הוצרך הכ' לומר; פסיקתא 111 א' — 112 א': לכך — לפיכך — נצרך הכתוב לומר, כמו לכך צריך. 3) השוה פסיקתא 190 ב', 191 ב': לפיכך צריך הכתוב לומר; שם 139 א': לפיכך צריך לומר; ב"ר ס"ח סי' ה'. 4) כב"ר פונשים תדיר את הלשון בארמית: לא הוה צריך קרא למימר אלא...; ארשה כ"ה סי' ב'; ל' סי' ד'; ל"ג סי' ד'; מ"ט סי' א'; פ"ה סי' ב'. 5) השוה ב"ר צ"א סי' ו': צריך המקרא לומר (בשאלה). 6) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 112. 7) השוה ב"ר נ"ו סי' י"א: מה צרך ל...; נ"ח סי' א': מה צריך לומר.

---

*) **בצד הזה... או בצד הזה.** ספרא 4 ב': אתה אומר בצד הזה נתרבה תנופה ונתמעטת סמיכה, או בצד זה נתרבה סמיכה ונתמעטת תנופה (דומה: או כלך לדרך זו. ע' ‚כלך'). המתרגם.

פֶּה, צין. ספרי דב' ל"י ט', בריית' שבת ק"ג ב' (ע' לעיל); לכפיים פשיטים ילפשיטים כפופים 1).

פתח. קל פָּתַח. א. פּוֹתֵחַ בנגוד לחוֹתֵם, ע' לעיל ערך „חתם". ע' ג"כ לעיל (ע' 68): פָּתַח פֶּה, פָּתַח כָּתֵם. — ב. ספרא לט"ו כ"ה, 79 א', ר' נחמיה לבאר את הכלל של ר"ע רבו שהובא לעיל ריש ערך „מיעט": וכי למה בא הכתוב לְפַתֵּחַ אי לְמַעֵט, יהלא לא בא למעיל אלא לפתיח. יאח"כ בהבי' ראי': יכשאתה אומר ימים שנים פְּתַחָתָ... כאן המובן של „למעיל ולפתוח" הוא אותו המובן שב „לפרש ולסתום" שהובא לעיל בערך „סתם". — ג. בשקלים משנה א': פְּתָחָיָה רמז למרדכי שהיה פּוֹתֵחַ בדברים 2) ודורשן. כזה הוא מתבון בודאי למה שנא' בבריית', ברכות ס"ג א', בדרשה של החכמים שנאספו באושא: פתח ר'... ודרש, פתחו בולם ודרשו 3). הפעל פתח פירושו הדרשה שמתחילה באיזה פסוק מכתבי הקדש, „דברים" — שנוכר שם — פירושם הפסוק שעימד לְהֻרָּשׁ. בספרית המדרשית שאחרי תקופת התנאים הלשון „פתח ר'..." הוא הכטוי התמידי שבו מתחיל הפתיחתא של דרשת האגדה. הדוגמאות שהובאו לעיל מראות שמקור הכטוי הזה הוא עוד מימי התנאים.

פְּתוּחַ. א. נרדף עם מְפוֹרָשׁ, בנגוד לָסָתום (ע' הערך הקודם סימן ב'), ע' לעיל ערך „סתום" קרוב לסוף. ב. בָּרָשָׁה פְּתוּחָה, בנגוד לפרשה סתומה ע' לעיל ע' 110, ג. פתוחים בנגוד לסתומים. ספרי דברים ל"ו ט', 75 א', בריית' שבת ק"ג ב', אותי הדבר שכתם פתוחה ומם סתומה", שבת ק"ד א'.

צ.

צַד. לשון רגיל במדרש ההלכה: הצד השוה שבהן 4). במקום שיש שני דברים שונים זה מזה לא הרי... כהרי... (אי: לא ראי... כראי...), אבל ביניהם יש איזה צד שוה, ומזה למדים גם לענין אחר (ע' לעיל 33 וע' ג"כ ערך „הזר", ע' 40). ספרא 4 ב', 5 ג', 39 ב': בצד הזה אי בצד הזה; בספרא זוטא הדיר: ובצד השני אתה אומר.

בתוספ' 312, סוטה ט' ב' ולהלן, מובא קבוץ של מקראות שהם לא מאחד, אלא משלשה אנשים שונים. בכל דיגמא נאמר: שלשה דברים זה בצד זה, מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה 5). המקראות הן: א. דברים כ"א, ז'—ח': הוקנים אמרו פסוק ז' (חציו האחרון), הכהנים ח' (חציו הראשון) ורוח הקדש ח' (חציו האחרון); ב. ברי' ל"ח, כ"ה כ"ו: תמר אמרה כ"ה (החצי האחרון), יהודה כ"ו (החצי הראשון) ורוה"ק כ"ו ב'; ג. במדבר כ"ו—כ"ט: יהושע אמר כ"ז, המרגלים כ"ח, כלב כ"ט 6); ד. שופטים ה', ב"ח—ל"א: אם סיסרא ב"ח (החצי האחרון), אשתי יבליתי ב"ט י"ל; יהוה"ק ל"א (חצי הראשון); ה. ש"א ד', ח'—ט', בשרון שבהן (שבפלשתים) אמרו ח' (חציו הראשון), הרשעים ח' (חציו האחרון), גבורים שבהן אמרו ט' 7).

---

1) לאותיות יחידיות ע' שבת ק"ד א': נון כפופה נון פשוטה וכו'. 2) הנוסח שבמשנה זנם בבריית' ירושלמי שקלים 48 ד': פּוֹתֵחַ הָבָתִם. 3) בשחש"ר לב' ד': נכנס במקום פתח.
4) במכילתא לט"ו י"ג, 22 ב': וזה הצד השוה שבהן. 5) בהוצאת צוקרמנדל, 312, נשתבשו הדברים שבאו בראש המאמר השני במקום הסיום של המאמר הראשון. בכ"י ערפורט, שממנו הוציא צוקרמנדל, באו הדברים רק אחר הדוגמא הראשונה. בהוצאה הרגילה (עם האלפסי) באו אחרי כל דוגמא ודוגמא. גם הנוסח שבירושלמי (ע' לקמן) באו הדברים אחר כל אחד ואחד. 6) כך לפי גירסת הירושלמי. בתוספתא הובא פסוק כ"ט לפני כ"ח. 7) כל זה בבריית' ירוש' סוטה 23 ד'—

פָּרָשָׁה, במיכן חלק מהנביאים, תיספתא 226 ב׳ג (מגילה ד׳ י״ח): היתה פרשה של ארבעה וחמשה הרי זה קורא את כולן, אם היתה פרשה קטנה... קורין אותה בפני עצמה. כתיר דיגמא לפרשה קטנה היכא ישעי׳ נ״ב ג׳, שלפסוק זה בלבד קורא בשם פרשה 1).

הרבים מן פָּרָשָׁה – פָּרָשִׁיות. מנחות נ׳ ז׳: שתי פרשיות שבמזווה. שם: ארבע פרשיות שבתפלין. – יש פרשיות, לעיל ריש ערך „כלל״. – ערוב פרשיות, לעיל סוף ערך „ערוב״.–בירו׳ שביעית 38 ב׳, לשמות כ״ב, ו׳–ח׳, ט׳–י״ב, י״ג י״ד: שתימצא אומר שלש פרשיות הן, התחתונה בשיאל יהאמצעית בגישא שבר יהשיבר יהעליונה בשימי חגם. בספרא ל״ז ב׳, 83 ג׳, נמצא רבים „פרשות״ (שאולי הוא ט״ס) 2): מנין שכל הפרשות נאמרו בבה אמר? 3) תלמוד לומר: זה הדבר אשר צוה ה׳, בנין אב לכל הפ׳ שהיו בבה אמר. ע׳ ג״כ לקמן ערך „תקן״.

על דבר הלכות כתיבת סת״ם שנאמר בספרי דברים ל״ו ט׳, 75 א׳, עה״כ „וכתבתם״ (ע׳ לעיל ערך „כתב״) נמצא גם כן: „כתב פרשה סתומה פתוחה, פתוחה סתומה וכו׳ הרי אלו גיונו״. בברייתא שבת ק״ג ב׳: פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתיחה 4). ר׳ שמעון בן אלעזר מספר איך שכתב ר״מ רבו מווה: „ועשה פרשיותיה פתוחות״ (ע׳ לעיל ערך „סמך״).

הפרשיות שבתורה נקראות על שם ענינן. למשל, הפרשה במדבר כ״ו, ו׳ – י״א נקראה „פָּרָשַׁת נְקֹדִית״ (ע׳ לעיל 109). הפרשה במדבר ה׳, א׳–ד׳ נקראה „פרשת שלים טמאים״, ספרא ל״ו ו׳, 46 ב׳. במדבר כ״ב, ב׳, – כ״ד, כ״ה נקרא פ׳ בלעם, ברייתא ב״ב י״ד א׳; במדבר ו׳ א׳–כ״א פ׳ נזיר; במדבר ה׳ י״א–ל״א פ׳ סוטה, ע׳ לעיל 91 הע׳ 7 ערך „סמך״. רשב״י מדבר ע״ד פ׳ פסחים (שמות י״ב א׳ – י״ג י׳), פ׳ נזיקין (שמות כ״א א׳–כ״ב כ״ג), פ׳ קדושים (ויקרא י״ט א׳–כ׳ 5). הפרשה הנזכרת כאן לאחרונה נקראה על שם המלה „קדישים שבראשית הפרשי. ע״פ המלית הראשונית נקראה פרשת „ויהי בנסוע הארון״ (במדבר י׳ ל״ה–ל״ו), ספרי במד׳ ל״ו ל״ה, 22 א׳, ידים ג׳ ה׳; תוספ׳ 683 ב׳, ידים ב׳ י׳ 6).

פשט. קל, פָּשַׁט, בנגוד לכפל, ע׳ לעיל ערך „כפל״ 7).

פָּשׁוּט. בנגוד לְפָסוּק 8). בשמות אלה נקראות האותיות הכפולות: כך, נן,

---

1) השוה מגילה כ״ד א׳.— מומורי תהל׳ נקראו פרשיות, ע׳ ברכ׳ ט׳ סוף ב׳. 2) ר׳ טוביה ב״ר אליעזר ובילקוט לאותו פסוק הגרסא „פרשיות״. 3) השוה ספרי דברים ל״ג ב׳, 92 א׳: מה משה בבה אמר אף נביאים בבה אמר; ספרי במדבר 55 ב׳, 65 ב׳: זה הדבר מניד שכשם שנתנבא משה בבה אמר, כך נתנבאו נביאים בבה אמר. 4) השוה מסכת סופרים סוף פרק א׳. 5) מה שאמר רשב״י (אגדת התנאים כרך ב׳ ח״א 68): שלש פרשיות כתב לנו משה וכו׳ פירושו הוא במובן הרחב (כמו הפרשיות שנקראות בכל שבת בבי״כ, מהמחזור של שנה אחת) שבל אחת כולפת בקרבה פרשיות אחדות. השמות של הפרשיות הנדולות הלו הן השמות של חלקי מדרש התנאים העוסקים בענין ההוא, כמו שנקראו גם חלקי המשנה והתוספתא. כך נקרא בשם מסכת נזיקין פרשה ידועה ממכילתא וכן חלק אחד מהמשניות. השמית של הפרשיות הבאות בספרות שאחרי תקופת התנאים כנראה מקובלים ממקור עתיק, ע׳ השמות שקרא ר׳ לוי לשמונה פרשיות שבתורה, נטין ס׳ א׳, אב׳ אמוראי א׳ 332 ולהלן. — הרבה שמות נמצאים בספר הלבות גדולות (הוצ׳ הילדסהיימר ע׳ 14). 6) מהתקופה שאחרי התנאים נמצא פרשת יהוידע הבהן הגדול, ירו׳ מגילה 75 א׳ ס׳ב. 7) במובן לבאר את המקרא לא בא בתקופת הגאונים, וכן כמעט לא נמצא במובן „פשוט״ בנגוד למסובך ולנסתר. ע׳ מאמרי בציטשריפט של שטארע XIII, 301. 8) השוה פשוט בנגוד לכפוף במה שנוגע לשופר, ר״ה ג׳ ג׳ ד׳; מנחות ל״ה ב׳, מהאצבעות הפשוטות והכפופות.

ששניהם ביני לרעה אחת בבאיר „את שמי“: שם העצם שלי, השם המצוין, השם הגדיל, שאיני בני יתאר, ע' לעיל ערך „בני“. אנכי חושב שאפשר מאד שבמאמר המדרש הזה גרם בתור פרפרזה ל„שמי“ – שמי שם המיוחד שלי או שם המפורש שלי. ומזה נעשה בנוסח השני „שמי המיוחד שלי“, שמשולל מובן בהיר.

ומי שאינו רוצה להסכים לוַהוּתם של שם המפורש ושם המיוחד Q, ורוצה לבאר את הראשון כשהוא לעצמו, אז כראי לי להביא מה שנאמר במשנה (כנהדרין ז' ה) על המגדף: ובלבד שיפייש את השם. ובכן שם המפרש הוא השם המכוסה–הייה– כמו שהוא נכתב, לא כמו שנקרא. או ששם המפורש הוא השם של עצם האלהות בניגוד לכנויי, שאנים מציינים את העצם. שאר הבאורים, שנסו המבארים לעשות, יוצאים מגבולי הלשון שכה מלה זו טבועה ושבה השתמשו 2).

פָּרָשָׁה. נגזר מהפעל פָּרַשׁ (במובן חָלַק, הִפְרִד) 3). השם הזה ביחוד מִשְׁמֵשׁ לציין את הפרשיות של כתבי הקדש, ביחוד של תורת משה 4). במדרש דבי ר' ישמעאל נשאל: למה נאמרה פרשה זו, מכילתא לכ"א י"ד, 80 א': הבונה הוא לפרשה שהוא, ע"פ המסרה רק מפסוק אחד. כ"א י"ח, 82 ב': פרשה, ע"פ המסרה כ"א, ח'–ט'. כ"א, פסוק כ"ב, 84 א': פרשה ע"פ המסרה כ"א, כ"ב–כ"ה. כ"ג י"ט (102 א' ב'): כאן אין פרשה ע"פ המסרה. ל"ה א', 104 ב': פרשה ע"פ המסרה ל"ה, א'–ג'. ספרי במד' לח' א', 1 א': פרשה ע"פ המסרה ה', א'–ד'. ה', ה', 1 סוף ב': פרשה ע"פ המסרה ה', ה'–ו'. ה' פסוק י"א, 3 ב': פרשה ע"פ המסרה ה', י"א–ל"א. ו' א', 7 א': פרשה ע"פ המסרה ו', א'–כ"ב. ח' א', 15 סוף ב': פרשה ע"פ המסרה ח', א'–ד'. י' א', 18 ב': פרשה ע"פ המסרה י', א'–י'. ל"ה ט', 60 ב': פרשה ע"פ המסרה ל"ה, ט'–ל"ה. לפעמים באה התשובה על שאלה זו: לכך נאמרה פרשה זו, ספרי במדבר לח' י"א, 3 ב'; ו' א', 7 א'. במכילתא לכ"א ט"ו, 81 א' נמצא הסיום, אבל בתחלתי הלשון הוא רק „למה נאמר“. וכן במכילתא לכ"א כ"ו, 85 א', הסיום לבדי נמצא במכילתא כ"א כ', 83 א'. בדוגמא האחרונה מדובר תמיד ע"ד פרשיות שעל פי המסרת. דוגמאות אחרות: מכילתא לכ"א ה', 76 א' ג' ה' ו': מנהג האמור בפרשה, והוא כ"א, א'–ו'. ספרי במדבר לכ"ו ו'–י"א, שכך כתובה פרשה לפני במרום; הכונה היא לפרשה כ"ד, ו'–י"א, שנקראה שם בשורה ב"ה פָּרָשַׁת נְחָלוֹת. ספרא לח' ח', 41 סוף א': פרשה זו נלמדה בשעתה ונלמדה לדורות. הוא חושב את החלק הזה של הפרשה, ויקרא ח', המדברת על אדות הלכשת בגדי כהן גדול, „נלמדה“ 5) היא בודאי פעיל מן לָמַד. בכורים ג' ו': קורא מהגדתי (דברים כ"ו ג') עד שגומר כל הפרשה. שם אין הכונה הפרשה של המסרה, דברים כ"ו י"א, אלא נמר הפרשה שהמביא בכורים צריך להגיד, מאמצע פסוק ז' עד אמצע פסוק י"ו. – בין פרשה לפרשה, ע' לעיל ערך „פסק“. – תחלַת הַפָּרָשָׁה (ע' לקמן ערך „קדם“), מכילתא לט"ו ח', 40 ב' ח'–ט', בשביל הפרשיות שבתורה בנביאים ובכתובים. –

1) ע' גיגר Urschrift und Übersetzung der Bibel s. 264 פאסטעל, מאנאטסשריפט 1870 (19 יאהרגאנג) ע' 73. — השוה Nager Z. d. M. G. XXXIX, 543—616; XL, 234—304.
2) כאן נזכר רק את המאמר רב התוכן של נ. גרינבוים, ע"ד שם המפורש וכו' Z. d. M. G. XXXIX, 543 — 616; XL, 234 — 304.
3) ע' לעיל 108 הע' 3. 4) התלה הואת באה באסתר ד' ו' ו' ב' והומה למלה התנאית „פרוש“ במובן מפורש, דבר ברור. — בארמית „פרשת אורחא“ פירושה „פרשת דרכים“ ע' לוי מלון לתרגום ה"ב 304 א'; ובן פָּרָק (ע' לעיל ע' 105) עובדיה פסוק י"ה.
5) לא לוי ולא יאסטרוב הביאו אצלם הנפעל „נלמדה“. 6) גיגר, נאכגעלאָסן, טרויפטען, ח"ר 22.

מִפְרָשׁ 1), מכילתא לייט נזו (9 א׳ ה׳ ח׳); יג יג (22 ב׳ בא׳); ספרי במדבר להז ז׳ (3 א׳ בג בן, לא), לוח מתאים הברייתא פסחים כז ב׳: אמר להן הפרש (ר׳ יהודה בר אלעאי לבני מחלקתו).

מִפְרָשׁ, (הכתוב מפורש), פעל מן פָּרַשׁ, בשורה אחת עם הדוגמאות שהובאו לעיל (ע׳ 106) מפרש בקבלה ברייתא ותוספתא תרומאות שהובאו לעיל בערך פרוש בשבועל הגיור שבין פרוש למפורש. ערוך לריבוי עיי דוגמאות שבין כאה רשלה האידיוט ,מפורש לברה, אבל גיט באיתי המוכן, ספרי במדבר לי כיא, 20 ב׳: כל אחד ואחד מפורש במקומו (בתור פְּרָשָׁה ל,והדברים עתוקים, דהיא ד׳ כוכ). ספרי במדבר לי כיד, 12 א׳: וברכך ה׳ בברכה המפורשת, כלומר בברכות שנתפרשו בדברים כוח ב׳–ו׳) 2). ע׳ גיט משנה ברייתות ב׳ ה׳: כל העריות מפורשות.

מוכן אחר יש רמלי מפָרָשׁ, שהובאה בתוספות לעיל (ע׳ 49), שהוא אחד עם רשלה מיקר. הפעיל היה ייצא מן הפעל פָּרַשׁ (השית פָּרָשׁ בארמית) במוכן הפרדה 3). הפעל ,מפרישי מיר באבן שכות, שדבר אחר נפרד באויה דבר משאר הדברים שהם בכלל דומים זה לזה. מפָרָשׁ הוא או נרדף עם מְיֻחָד. הפעל מפָרָשׁ יש לו אותו המוכן מה שיש לפעול מפעל במאמר ר׳ שמעון בי יוחאי: בא יראה כמה מופרשין דיבי הקדוש ברוך הוא מדיבי בשר ודם (מכילתא לשו ב ד׳ 45 ב׳ ב׳). אפשר מאי, שום באן היתר דיבא תדלי מפרישי. באמת דאתי שבי משתמש יפשט: במאמרי לחבוץ בו כמה מן הנפלאות יש בדברי הקבלה, נמצא בתרגום לשופטים יד יח ,מְפָרָשׁ והוא במקום המלה פלאי 4). ברעל משתמש ירמיהו במקום ונפלא במלת ,פרוש 5).

מה שנוגע ל,שֵׁם המְפֹרָשׁ, שהוא שם בן ארבע אותות, הנה הוא אחד עם ,שֵׁם המְיֻחָד, שניהם שמות נרדפים הם. שני הכינויים הללו מורים על שם מפורש ומיוחד משאר השמות, שמו של עצם הכורא יתברך 6). מוכנו של שם זה וכן ההשואה שיש בין המפורש ובין המיוחד נראה מתוך הנוסח הכפול שבברשת התנאים לבמדבר ו׳ כיג. הנוסח האחד הוא (ספרי במדבר לאיתי בפוק, 13 ב׳): ושמו את שמי למה נאמר? לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל, בשם המפורש. אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי? תלמוד לומר: ושמו את שמי, במקדש בשם המפורש, במדינה בכינוי (אותו הדבר רק בהתחלה אחרת בספרי במדבר לי בן, 12 א׳). הנוסח השני (ברייתא סומה 38 א׳) מסייע: תלמוד לומר ושמו את שמי, שמי המיוחד לי. אעפי שיש שניים בין שני הנוסחאות (בנוסח השני יליף שבמדינה בכינוי לבד), בכל זאת נראה ברור,

1) ע׳ הופמן צור איינלייטונג, ע׳ 44. 2) לוח שייכות גם הדוגמאות במדרש החלמה. בפרא להי כ׳, 41 ד׳: כל המפורש בעולת יחיד מפורש כאן. בפרא להי ו׳, 18 ג׳: ובי מה מפורש מובח שלמים שאינו מפורש כאן. 3) הפעל פָּרַשׁ נמצא בסובני המיוחד: מקבל, מקבל (ע׳ לוי חיד 141 ב׳); ואולם השם פָּרָשָׁה שסובני הוא שֵׂכֶל. מראה שבלשון חותה רגילות להשתמש בפעל זה בשביל הפרישה ופקידה. 4) אין מובי רמלי יודע ,מפרישי. בתרגום מראה על בקה, בני שחושש גרגשים. Z. d. M. G. XXXI, 422 5) ע׳ תשרת ד׳ אופנהיים, מאאמפשריפט 1870 (שנת היים) ע׳ 329 ולהלן; גריגובים, Z. d. M. G. XXXIX, 547 6) את הבאור הזה פרסמתי בשנת 1871 במאאמפשריפט (20 יאהרגאנג ו׳ 382 ולהלן), ע׳ גיב R. d. E. J. XVIII, 290 f. ואולם המבארים שבאו אחרי לקטוק בעניין זה לא שמו לב למה שפרסמתי, ואולם Nestle בעתון Z. d. M. G. XXXII, 505 מכלי לדעת מה שכתבתי אני התעורר לבאר בעצמו, כי שם המפורש ושם המיוחד הינו הך, ושיושם שם שהוא לבדו מציין את עצם האלהות.

בכל הדוגמאות שהובאו עד הנה הושמא ‚לפרש׳ הוא ‚הכתיב׳, או בעל הספר שמעני לקח הכתיב. ואילם פרש׳ במובן באיר הכתוב, באפן שהמבאר הוא הושמא הכתוב היא הושיא (כמו שנתקבל בלשון בתן מאיזר), כמעט שלא נמצא בספרית התנאית וגם בספרות האמוראית אינו רגיל (ע׳ בכל ואת להלן ערך ‚פרוש׳, מספר ג׳ 1). נגד זה מצינו ‚פרש׳ לא לכתוב אלא למאמרי החכמים. ר׳ טרפון אומר על דבר הלכה אחת: שמעתי... ואין לי לפרש, ספרא לא׳ ה׳, 6 ב׳ ט׳, ברייתא וכהים יג א׳, יעל יח עיב ר׳ עקיבא: ‚אני אפרש׳ (כך היא הגרסא בברייתא. בספרא גרסא אחרת, ע׳ לעיל ערך ‚אמר׳). ספרא לטו׳ י׳, 47 ג׳: משיחה אחת שהיתה בין שמעון בן עזאי וי׳ יוסי הגלילי, אמר לי׳ ר׳ יוסי הגלילי: שנינו, אמר לו: אין שונים לחכם, אמר לו: ‚פרשהו׳, אמר לי: אין מפרשים לחכם, חזר ר׳ יוסי הגלילי ופירש 2), ברייתא נדה סיה א: פירש רשב״ג: כתובות סו ב: ארשבג: אני אפרש. משנה פסחים ט׳ ו׳: אור יהושע שמעתי ואין לי לפרש... אור עקיבא אני אפרש. משנה יבמות ח׳ ד׳; ירו׳ מעש 53 א׳: ר׳ עקיבא מפרש. בבלי עין יד א׳: פירש ר׳ יהודה בן בתירה, נדה יד ב׳: פירש רשא בר צדוק, נדה לא א׳: ולא פירשו חכמים את הדבר עד שבא ר׳ צדוק ופירשו.— רשא ושא בסוף: קרא ושנה ולא פירש — חכם, קרא ושנה ופירש — נבון.

ההפעיל הפריש, ספרי דברים לו׳ ה׳, 73 א׳: הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה.

פרוש, (הכתיב פירוש), שם הגזר מן פרש׳ א, במובן של הפעל שבא לעיל בראשונה. תוספתא 218, תענית ב׳ י׳: היכן פירושו של דבר (כלומר היכן נמצא ברור מותו של יאשיה המלך)? ועוד באה תשובה: באיכה ד׳ כ׳. — ספרי דברים לייא יט, 79 א׳, בחזוני של רשבי׳ 3) עוד בבר ומקל שירדו כרוכים מן השמים, הוא מסייע: והיכן פירושו של דבר 4)? ומביא ראיה מישעי׳ א׳ יט וכ׳. אחים בא שם החזון של ר׳ אליעזר המודעי (אני התנאים כרך א׳ תיא ריש 148): עוד הספר והסיף שירדו כרוכים מן השמים ומסיים ניכו: והיכן פירושו של דבר? ומביא ראיה מכרי׳ ג׳ כיד 5). ב. מורה על פרטי המעשה, מה שנאמר בתורה בקצור. ברייתא סנהדרין פז׳ א׳, ר׳ יהודה בר אלעאי אומר: דבר שעיקרו מן התורה ופירושי מדברי סופרים (רשיה שם פוה ביק ב׳) 6). ג. בפרוש. ע׳ לעיל ע׳ 40, ערך ‚חזר׳. ספרא לכיד ייא (104 ג׳ יית), סנהדרין ז׳ ה׳: אמור מה ששמעת בפירוש 7).

הפריש, שם הגזר מהפעל הפריש. מכילתא לבג׳ יית (102 א׳ בג ב ית): ימה הפריש בין אלי לאלי. השוה ברייתא שבת קנה ב׳. במדרש דבי ר׳ ישמעאל: אמרת

1) במאמר שנאמר בשם רב (במקורות שהובאו לעיל בערך ‚מעשה׳ מגילה ג׳ א׳ יעיד) מפורש זה הנגוד. וזהו מפני שהתרגום הוא מפרש התורה, ופרש׳ היא באיר דתורה. ע׳ גרונעים Z. d. D. M. G. XL, 242. יחיד הוא הכתוב הזה ‚ופירש דהיו קריא׳ ייקר א׳ סי ג׳: קרוב מאד לפשוט כי כאן במקום ‚ופירש׳ ע׳ל, כמו שרגיל בספרות התרגומים, יפתר. השוה עוד לקמן ערך ‚שנה׳ א. בנוגע אל הכתוב: ‚לא פירשו לי׳׳. 2) בר ע׳׳ל במקום ‚ופירש׳. השוה הדוגמאות שהובאו אצל לוי חיד 142 א׳; ורושלמי בלאים 27 א׳ סיד; ב. ב׳ב קבא ריח א׳.

3) ע׳ אגדת התנאים ברך ב׳ הלק א׳ 57. 4) בויקר ל׳ית ט׳: והיכן הוא משמעו של דבר. השוה ‚והיכן משמעו׳ לעיל ע׳ 106. 5) הכתוב ‚ואיכן פירושו של דבר׳ אצל בעל אגדה מהמאה הרביעית, ע׳ אגדות אמוראי איז חיג 7,382. 6) מחומן שאחרי תקופת התנאים נמצא הכתוב בארמית: פירושא דהאי פסוקא (פסום ג׳ ב׳), ע׳ן ד׳ א׳. 7) דוגמאות מהכתובים מחומן שאחרי תקופת התנאים, ע׳ לוי חיד 148 ב׳. השוה עוד ע׳ד קבלת מאחרי הלבה: שמעתי בפירוש, שבועות ח׳ ו׳.

שהוא מיוחד למדרש דבי ר' ישמעאל, כמי שראה מהדוגמאות שהובאו לעיל, ושבמקומות אחרים נפגיש רק לעתים רחוקות 1), נמצא עיד להלן: פרש לא בתירה אלא בנביאים ובכתובים, והפעל ,פרש' בא בבניני פיעל, בבניני פיעל [בעתיד], בהתפעל ובנתפעל. ספרא לי' ד' (45 ד' כ"ג): וכן הכתוב מפרש על ידי אהרן בקבלה 2), עה"כ מלאכי ב' ה'. ספרי במדבר לט"ז ל' (33 א' י"ג): בא ישעיה ופירש בקבלה, ישע' ה' י"ח, שמויר מב (ד) 3): שכן מיכה מפרש, מיכה ב' ח', מכילתא ל"ז ח' (53 א' ב'): מפורש על ידי איוב (ע' לקמן ערך ,רשם'). ספרי במדבר ל"ח נ' (36 א' ל"א): נתפרש ע"י עזרא (ע' לקמן ערך ,רמז'). ספרי במדבר לכ"ז י"ח, 52 ב' ה', משלי כ"ז י"ח: ועליו מפורש (נ"א: ועליך). וע' מכילתא כ' י"א, 71 ב': שומעין את הדיבור ומפרשין אותו (באור למלת ,יבוננהו', דברים ל"ב י'). ספרא לא' א', 4 א' י"א, ,הקול' בכמדבר ז' פ"ט, ועז"א הבאור: הקיל המתפרש בכתובים ימהי המתפרש בכתובים? קיל ה' בבח (תה' כ"ט ד') 4). ירו' סוטה 20 ד' (ר' ישמעאל): עד שיפרש הכתוב. ירו' כתובות 31 ד' (ברייתא), ומכילם לא פירש הכתוב אלא... ספרי במדבר 53 ב': אעפ"י שאין בתוב בתירה מפירש בכתובים.

עוד דוגמאות בשביל ,פרש' בצורת קבלת הפעולה על פסוקים שאינם מתורת משה: ספרי דברים ל"ל י"ז, 146 ב' כ"ח ל"ג: לפי שאין מפורש לנו; ל"ג י"ח, 146 סוף ב': ולא נתפרשו שמותם.

המדה הי"ז של ל"ב מדות היא: דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְפָּרֵשׁ בִּמְקוֹמוֹ יִתְפָּרֵשׁ בְּמָקוֹם אַחֵר. בשתי הדוגמאות שהובאו שם באו השלמות לפסוקי התורה מפסוקי שאר כתבי הקדש, למשל הציור של גן העדן (בר' ב' ח') משלים יחזקאל כ"ח י"ג. המצוה על דבר יחום הכהנים במדבר ג', מדה"א כ"ג י"ט. להבאת ההשלמה היא מתחיל: ,יחיכן שמעני' (ע' לקמן ערך ,שמע') 5).

1) מלבד הדוגמאות ממאמרי האגדה, מצאתי עוד דוגמאות מן ,ועליו מפורש בקבלה', ששיובות אל עניני הלכה, ולא על מה שנאמר בפסוקי התורה, אלא שתי עובדות ארכיאולוגיות ואחת על יצירת הולד, שלכל אלה מצאו רמז בכתבי הקדש. כל הדוגמאות הלל נמצאות בתוספתא. תוספתא 183 (כפורים ב' ד'): שער ניקנור, משה"ש א' י"ז (בבבלי יומא ל"ח א'): ועליה אמר שלמה); 186 (שם ג' ו'): בני הארון, משה"ש א' י"ג (ב. יומא נ"ה א' — שנאמר); 641, נדה ד' ו' וכן בבבלי נדה כ"ה א': יצירת הולד והתפתחותו הנפלאה, מאיוב י' י' (בירושלמי נדה 50 בסוף הכתוב מאיוב בא תה' קל"ט ט"ו). בדוגמאות הלל בא הלשון הזה ,ועליו מפורש' לא לגמרי באותו המובן של הדוגמאות הקודמות. על אלה תחשבנה עוד: תמיד ד' ו' (=מדות ד' ב'); יחזקאל מ"ד ב' (ועליו היא מפורש על ידי יחזקאל), שקלים א' ה', עזרא ד' ג': וכן הוא מפורש על ידי עזרא.

2) כצ"ל במקום הגרסא שאין לה מובן ,יכן הכתוב מפורש על ידי אהרן בקבלה', כי ,על ידי' מורה תמיד על האומר ולא על הכתוב הנאמר, ,והכתוב' אפשר לו להיות רק הנושא של ,נפרש', ,על אהרן' וזהי השלמה ,למפורש', כמו ,עליו' ל,מפורש'. צרוף מן ,הכתוב' עם ,קבלה' נמצא ג"כ בספרא לט"ז ל"ט (83 ריש ג'): ששם נאמר ג"כ ביחס לאהרן ולכתוב במלאכי: ,וכן הכתוב משבחו בקבלה'. 3) ר' יהודה בר אלעאי, אנ' התנ' כרך ב' ח"א, 152 הע' 15. הדבר הוא ממקור התנאים.

4) כתובים הוא אותו הדבר מה שנקרא לעיל ,קבלה', או גם ,מקרא' בתור פסוקים שאינם מתורת משה. ואולי כאן בא ,כתובים' במובן החלק השלישי מהתנ"ך, הנקרא כתובים. 5) מבראשית רבה ומהפסיקתא נביא אלה הדוגמאות: פסיקתא 157 ב': ובא דוד ופירש; פסיקתא 147 א', 194 א': בא שלמה ופירש; ב"ר ל"ו (ב'): בא יחזקאל ופירש; ב"ר ס"ט (ה'): והלא לא פירש יחזקאל אלא... בא ישעיה ופירש. ב"ר ב"ו (ו'): אלו לא בא איוב אלא לפרש לנו מעשה המבול דיו. ב"ר א' ס"ו: ולא פירש והיכן פירש... ב"ר ל"א ס"ו ח': בנו נתפרש באחר לא נתפרש:

παρρησια שנתאזרח עוד בזמן קדום אצל היהודים ואצל הסורים 1). על פי המובן שבהם יש שיטות בין שתי המלות הללו 2). ואילם שאלה היא אם הפעל נוגר מן השם ההוא, כי או היה צ"ל פָּרְהֵם. ולפיכך אפשר שהפעל פרסם (בסורית פרסי) יצא מהשרש פרס (פרש) יבתיר השאלה להוריע, להגיד בקהל רב 3). מכילתא ל"ב ו', 5 א': וּפָרְסְמוּ יפָרְטוּ הכתוב (את המגדף שנזכר בויקרא כ"ד י"), להראות בזה שהוא היה יוצא מן הכלל 4).

פֶּרֶק, לפי הנראה שם עתיק לכל מזמור תהלים ששרו בבית המקדש. תמיד ז' ג': הגיעו לפרק: שם: על כל פרק תקיעה. ר"ה ל' ב': מפני שחוזר וכופל את הפרק. שם ל"א א' (מאמר ר' נחמיה): מה ראה ר' עקיבא לחלק בין הפרקים הללו 5). בכלל נקראו המזמורים בשם פָּרָשָׁה, שיש לזה מיבן אחד כמי פרק. ע' להלן ע' „פָּרָשָׁה".— מלבד זאת נקרא בשם פרק כל חלק מהתורה שבעל פה, מהמשנה. ע' ברייתא עדובין נ"ד א' (פְּרָקָן, פְּרָקָא).

פרש. פיעל פַּרֵּשׁ (הכתיב פירש), בָּאר, בטא ברור 6). תוספתא 496, זבחים י"א ז': פירש בה הכתיב (הכתיב פרש שעיר העילה לכהן, ויקרא ד' ח'), הנושא הוא הכתוב גם במאמרים שיביאו לקמן. תוספתא 6 ח' י"ג, ברכות ג' י' 7): פירש בדניאל ומנין תלתא ביומא היה בריך (דניאל ו' י"א, „ומה ראה שיש שלשה ומנים קבועים לתפלה); פירש בחנה (ש"א א' י"ג), שצריך להתפלל בלחש; פירש דוד (תה' נ"ה י"ח): ערב ובקר וצהרים — ומן תפלה; פירש בשלמה (מ"א ח' כ"ח), ספרי דברים 83 ב': בא שלמה ופירש — בדבר תכן התפלה. כמי ברוגמאות הללו, כך בכל מקום בא הפעל „פרש" להורות, כי הדבר שלא נתפרש בתורה, באי הנביאים והכתובים ופרשוהו, על פי הרוב בא ע"י הלשון: עליהם (עליו) מפורש בקבלה. „קבלה" היא כל כתבי הקדש, מלבד תורת משה (ע' ערך „קבלה"). מכילתא ל"ב ו', 5 א', עה"ש שה"ש ד' י"ב; י"ב ל"ט, 15 ב', ירמי' כ' ב'; י"ד ה', 27 א' ג', שה"ש ד' י"ג; י"ד י"ג, 28 ב', קהלת ז' י"ב; י"ד ט"ז, 30 א', כמו ל"ב ל"ט; י"ט י"ז, 65 א', שה"ש ב' י"ד; כ' כ' 72 א', כמו ל"ד י"ג. ספרי במדבר לט"ו ל', 33 א', תה' נ' כ"ו י"ז, 52 א', שה"ש א' ו'. ספרא ל"ח ה', 86 א' 8), שה"ש ז' ח', ברייתא סוטה ל"ז א', תה' ס"ט ב' 9). מלבד הלשון הזה,

---

פרהסיא, כמו הפעל פָּרְסֵם=גָּלָה. דרך אגב הנני להעיר, כי הכתוב „אין כתרה בגלויה" (ב"ר מ"ה, ע"א) אין המלה האחרונה. שייכת אל גָּלוּי, כמו שצדף אותה לוי, ת"א 333 סוף ב', אלא אל גָּלוּי וצריך לנקד אפוא בְּגָלוּיָה.

1) כך דעתו של צונץ שם. Z. d. D. M. G.) Kohler, כרך כ"ג 689 ואחריו קאהוט, חלק ו' 437 ופירשם (186) כציצים παρρασημος. 2) קָשָׁה הוא שהשתמשו בשם „גלוי" להסביר יותר את הפעל פרסם, אף על פי שפרהסיא ובגלוי אחד הוא. במכילתא ל"ב ל"ג, 14 א' בפרי במדבר לט"ו ט"א, 35 א': העושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי. השוה צונץ שם ע' 68.

3) ע' טשלי' י"ג ט"ז: יפרש אולת. 4) ע' ב"ר ע"ו ס' ו': לא פירסמו הכתוב; פ' ס"ה ס' א': מן כל הנביאים לא פירסמוה אלא... 5) לא הנה שייך „בין הפרקים", ברכות ב' ב'; „הפרקים", ב' א', שם הוא בין ברכה אחת לחברתה ובין פרשה לחברתה של שמע. 6) שורה שלמה של דוגמאות בשביל „פרש" (הכתיב פירש) ו„לא פירש" במובן „הגד ברור", ע' ספרא לו' י"ב, 34 ב'. השוה עוד „ער שיפרש השב" (סנהדרין ז' ה') — ע"ד בטוי שם שמים (ברייתא ניטין ל"ו א' „ע"ד העדים): מפרשין שמותיהן. 7) וכן בירו' ברכות ריש פרק ד', 7 א', בכבלי ברכות ל"א א': כבר מפורש ע"י דניאל. 8) ממדרש דבי ר' ישמעאל. 9) במכילתא י"ד כ"ב, 31 ב': עליו הכתוב אומר, וע' מכילי' דברים לט"ו ט', ע' 109.

פָּסוּק. ספרי דברים א' ה', 66 סיק כ', משה אומר: מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישנני, מי ששמע פרשה אחת ישכחה יבוא וישננה. ברייתא סנהדרין קיא א': כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם (1); שם: הקורא פסוק של שיר השירים. — תוספתא 46, דמאי א' יד: כל ימי הייתי קורא את הפסוק הזה. — ברייתא בתחלת הספרא, בסיום הברייתא (3 ב'): יכך הפסוק אומר (שם מביא מתי' 3 ה' י"א). כאן בא פסוק במיבן בתוכ' (2). יכך נמצא פסוקים במקום בתוכים ברוגמאות אלה: מכילתא לפי' ד', 38 א': ביצד יתקיימו שני פסוקים הללו, ע' לקמן ערך קום. ספרי דברים לל"ב ד', 133 א': שלשה פסוקים של צדוק הדין (3).

פָּרַט. קל פָּרַט, ע' לעיל ע' כלל. במד' רי' ישמעאל רגיל הוא הלשון פרט הכתוב באחד מהם, מכילתא לכ א' ו', 21 ב': פרט באחד (באחת) מהם, ספרי במדבר לה' ב', 1 א'; ה' ב"א, 5 ב' ח'; וכן להלן ברוגמאות שהובאו לעיל ערך פתח. ע' עוד: עד שיפרוט לך הכתוב, מכילתא לכ"א ט"ו, 81 א' י"ד; כ"א י"ז, 82 א'; ספרי במדבר לו' ד', 8 ב'; ו' כ', 11 סיק א'; ספרי דברים לו' ט', 76 ב'; תוספתא 450, שבועות ג' ח', — ממדרש דבי ר' עקיבא: ספרא להי' י"ז, 27 א': למה פרט לך הכתוב; ח' כ"ה, 42 א': שלא פרט לך הכתוב שמם; השיה מביא א' ו': למה פרט לך הכתוב, לפ"כ מדות, מידה כ"ע; ולמה פרט זה בלבד. שם מידה י"ג: פרט מעשי. ע' לעיל ע' מעשה. — הכתוב פורט את המעט, ע' לעיל ערך מעט. בכל הדוגמאות הנושא הוא הכתוב שנאמר בפירוש או שעילה במשמעו. יתר ברייתא אחת אני מוצאים שהנושא הוא הדיבור, והיא: את פירט אני (או פירטו), ההמשך של הלשון שבא בראש ערך זה פרט באחד מהם.

פָּרָט. בנגוד ל'כלל'. ע' עוד האחרון לעיל ערך כלל.

והו הלשון המיוחד שבמדרש דבי ר' עקיבא: פָּרָט ל... שרוצה לומר שעי' מדרש הכתוב הוצא מתוך הוקף המעיד פרט פלוני. במדרש רבי ר' ישמעאל בא במקום פרט יצא (ע' לעיל ע' יצא). אין ערך להביא דוגמאות לערך זה, ורק אחדות תבואנה כאן: ספרי לי"ד לי"ח, 73 א': בבית ארץ אהוזתכם פרט לבית בנוי בכפיה... ספרי דברים לי"ד כ"ה, 96 סיק א': בוך פרט לכשיצא מרשיקך. מיכשטה יתחתיכפתא: פרט ד' א': חולין ח' ד': תוספתא 1; 232 א': 301; 136; 625 (4). לא מיצוי לענרי המיבן האתימולוגי שבשם הזה. במעט ניראה שבאו ביחוי מיוחד מיבן יחוי אחר, שמקושר בתבני עם הפעל היציא, הרחק (השוה פ ר ד).

פַּרְסֵם. הפעל המריבע הזה, שזיעה אל הפועל פרסי (5), מיצאי מחשם פרהסיא (6)

1) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"א 140. 2) השוה פסיקתא 107 א': זה שאמר הפסוק, בזמן מאוחר התחילו להשתמש בשם פסוק לכלל התניך ונעשה נרדף עם מקרא. ע' דוגמאות מהמאה הי"ב עד הט"ז R. d. E. I. XVI, 278. 3) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 117.
4) דוגמאות ממדרשי אגדה: ב"ר ל"ב ט' ה' ו"א; ל"ד ט' ח'; ל"ה ט' ב'. ויק"ר ב' ט' ט'.
5) ע' Payne Smith col. 3276. הפעל הזה כנראה היה במחשבת צונץ כאשר בתחלת מאמרו על דבר הפעל פרסם (Z. d. M. G. XXVI 757); נעזאמטמלטע שריפטען חלק ג' 68) שהוא היה רגיל בלשון אצל היהודים והסורים עוד במאה הראשונה. ע"ד הבנין פָּעֲלִי של הפעל ע' Hoffmann-Merx Grammatica Syriaca p. 231. 6) ע' ל"י ל"ד Payne Smith; 1034 col. 3242. ממדרש התנאים צריך להוסיף דוגמא זו שהיא בכלל מענינת מאד. בספרי דברים ל"ג ו', 92 ב': בסתר לאמר — מלמד שאין אומרים דברותם אלא בסתר וכתי"א (משלי ז' ט"ו): בנוסף בערב יום באישון לילה ואפלה. אבל דברי תורה אין נאמרים אלא בפרהסיא וכתי"א (משלי א' כ'): חכמות בחוץ תרונה. בכל מקום הנגיד מן בסתר הוא בנלוי (ע' אבות ד' ד'). ואם כן בנלוי הוא אחד כמו

הללי, שלא כהלכה; נתן למלת ,פנים' היתר אחרת שנמצאת בתוך הפסוקים שאחרי תקופת התנאים, כדברי אחד מהאחרונים הקדמונים ר' יאו' 1), שעם השם ,פנים' בא במובן הפכיות יכוליות שונים, שאפשר לתת לפסוק אחד 2). המובן הזה שכשם ,פנים' מצאנו בכל אפן מימי התנאים, יש שהוסיף את המלות: שלא כהלכה; חשב שמובן שכיח יש גם במאמרו של ר"א המודעי, והוה תמיה בעיניו איך נאמר ומגלה פנים בתורה (כלומר המגלה את הטעם את הבאור שיש בתורה), אייה איכיר יש בדבר? ילמיעב יש בא והוסיף ,שלא כהלכה', בעוד שבאמת המובן כאן הוא ,המתחצף נגד התורה'. אחרי כל אלה נתברר שההוספה הזאת אינה צודקת, ובכל אפן לא ירד המוסיף לאמתת הענין. ויכבשי ,המלה' פנים בתורה 3), אעפ"י שגם בימן האחרון אירבים לבארו במובן בעל ההוספה, אינו צריך להפרד מהבנתי ,גלוי פנים' שבו מתחיל ערך זה.

פסק, הפעל–הפסוק, מכילתא ליתרו ו, 6 א' ב': הפסוק הענין, בתוספתא הפסח כביא השמש, דברים טז ו, ומה שנאמר אתם: ,ובשלמ' ואכלת' זהו מוחשבה (ובמלות ,מיד צאתך ממצרים' הפסוק הענין). — מכילתא ליתרו ג, 3 ב' כיא: להפסוק הענין, וכן ספרי במדבר לפינ ליט, 55 ב' טיו, ר' ישמעא'. ספרא לצ' יוד, 12 ב' יח: הפסוק הענין. — ספרא לא' י, 7 ב' יח: ילמד הפסוק? ליתן רוח למשה, להתבונן בין פרשה לפרשה יבין ענין לענין.

הפסקה, שם הייצא מהפעל הפסוק, במובן המיוחד שיש לו בדוגמא האחרונה שהיבאה לעיל. ספרא לא' א' 3 ג: יכ' מה היו הפסקות משמשות? ליתן רוח למשה... (ממש כמו בדף 7 ג, ע' ערך הקודם). בשני המקומות בא אחים לקח מוסרי: זמה אם מי שהוא שומע מפי הקדש ומדבר ברוח הקדש צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, על אחת כמה וכמה הדיוט מן הדיוט 4).

פסוק, (הכתים פיסוק) 5). פסוק מעמים. ע' לעיל ע' 46 הע' 2.

1) ע' ירוש' בובר' 22 א': בדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא וט"ט פנים מהור. ע' נ"ב אנ' אשרא' א"י ה"א 40, 5 שהם נכמנו מאר המקורות. בהפרזת אחת של ר' יוחנן (ערובין י"ג ב') בא S. Margulies, Rivista Israilitica I 1904, 63. (מהפום במקום ,פנים' (ע' לעיל ערך ,פעם'

2) ישוה את הכתוב ,דראת פְּנֵי' אצל ר' עקיבא, ערובין נ"ד ב', שכו הוא מבאר לפי השעתו (ע' אורח התנאים כרך א' ה"ב 4) את המלה ,לפנים' (שמות ב"א א'), את המובן ,הב' הוא מיתם לשם המשפטים — לפני המשפטים). — כזה מאיר השתמשו במלה ,פָּנִים' כמו שהוכא לעיל בסוף ערך ,פעם' (השוה גם תחע' הקודמת) ואשר שיש מכתים פנים לתורה. ע' על אדות זה אצל צונץ Die Ritus ע' 205, ובמכרי Abraham Ibn Esras Einleitung, S. 76. וע' עיד Wissenschaft. XI, 67; Revue de Etudes Iuives XXII 35. I. Qu. Review IV 509.

3) למשל, עיין נאבונלאטנע שרופטן IV, 338. ועיר מיידיס על המאמרים שהוכאו לעיל בערך ,פעם' ומבאר: רמגלי את התורות. והם בוראי הענינים המוסכמלים, כמו שהיו עושים דרשני הצוערים. (איתו דרשר מוצא גם ויסמן במאמרו של ר"א המודעי, ע' לעיל 169 הע' 1). אני בעצמי באורת התנאים כרך א' ה"א 143 (בנרסית 193) תרגמתי גם בן במובן זה, אבל עכשיו אני מוצא שאינו נכון.

4) השוה ויקרא ר' פרק א' על הכתוב ויקרא א' א' (ויקרא... ויידבר) בהשוואה עם האמור בשמות ג' ד': בשמה הפסוק אלינו בין קריאה לדיבור, באחל מועד אין כאן הפסקה. 5) במלונים לא מצאתי רשום לא בנין פעל שהוא יסוד השם הזה הנזר ממנו ולא פעל של הפעל הארמי. ואולם הענל הזה מאר בשורות. ע' Payne Smith col. 3195 *).

*) בעבריות התחיקה בשין שמאלית, והוקאל ט"ז בית.

הם תרגום.

ביאיי פנים 1), בעוד הכתוב המקראי ,וד רמזי (במדבר טז ה) אומר הספרי במדבר לאיזי בפרוש: זה המעלה פנים בתורה 2), המלה ,בתורה, פירושה ,בעוד התורה,. במה ,נלוי פנים, זה נתגלה? ע"ז באה הגמא שם בספרי: כמעשה בן חוקה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי 3) לפני המקום. אמר: לא היה לו (בברייתא: למשה) לכתוב בתורה [אלא] ויילך ראובן בימי קצור חטים וכי (בר' ל' יד), ולא היה לו לכתוב [אלא] ואחות לוטן תמנע (שם לו כב). — וכבן דברי בזו נגד איזה פסוקים בתורה והו מעשה המגדף מעשה בן חוקה, בתור טיפוס של כופר העיקר במקרא ובדרשות של דופי. — גם המלות כי דבר ה' בזה (במדבר טו לא) מבוונות למעלה פנים בתורה, ספרי לאותו כתוב, 33 א' כות, ברייתא בסנהדרין צט א (שבועות יג א), ועל יסוד הכתוב הזה בא מאמרו של ר' אליעזר המודעי: המחלל את השבתות והמבזה את המועדות והמפר ברית של אברהם אבינו והמלבין פני חברו ברבים והמעלה פנים בתורה אעפי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעוהב, 4) תוספתא 433; סנהדרין יב ט; ירוש' פאה 16 ב; ירוש' סנהדרין 27 ג' 5), וכן חושב ר' יהודה הנשיא את המעלה פנים בתורה בין אלה שאי"ם רבנים מכפר עליהם, ירוש' יומא 45 ב'; ב. יומא פה ב' (שבועות יג א בריתי' י' א').

מכל המקורות הללו שעליהם צריך עוד להוסיף מכילתא ליב ו' 5 א', נראה שהבאור שנתנו לכתוב הנדון 6) הוא הנכון. רק במקור אחד, במאמרו של ר' אליעזר המודעי, נמצאה אחר ,המעלה פנים בתורה, התוספה ,שלא כהלכה,. עם התוספה הזאת א' אפשר לבון את המובן של ,מעלה פנים, שבשאר המקורות 7). המוסיף את המלות

1) ר' יהודי (ע' אגדת אמוראי א' הי"א 266, 1) דורש את השם נלות — שעמד בגלוי פנים לפני הקב"ה (ש"א י"ו ה), בזמה מ"ב ב. 2) הכתוב הזה ,בזר רמז, נמצא גם בשמות י"ד ח' ובמדבר ל"ו ג', אבל שם הוא במובן יפה: בלי מגך לב יצא הגם המסוחרה. באונקלוס בא במקום הזה בעוי אחר עיורי: קדם נלי — בראש גלוי. והו הרגום עתיק של המלות הללו, כי הוא כבר אשור במכילתא. 27 ב'. ראיה לזבר ש,ריש נלי' הוא בעוי של איפתר מהתיגים לסופטים ה' ט', שאומר על הכתי התורה ,היהבין בכתי בעשתא בריש נלי ושאלפין ית עמא״ (ע' למעל 20 הע' 4). 3) בברייתא ,סרבולין, בזרדרי צט ב': זה מעשה... בתגרות של דופי. בלשון שמצויא אחרות המעלות מוסים בתורה. לא ,תגרות המעות את הקי התורה, כמו שמבאר לוי (ת"א 428 בוף ב), ואחריו Wünsche, דעה בבלאניטע תלמוד III, 208. בי ,דופי פירושו חסרון (ע' לוי ת"א 417 א' וב') והחשוך של המאמר שלנו הוא הכביי שבמכילתא ,הנן דפי' (י' כ') מה שה' מרבר אל הרשע המגדף, זולת זאת חושב אני כי תגרה (—דוה) של דופי והו ניטרוקן למגדף, כמו שנאמר מפורש בספרי ,(את ה' הוא מנדף) שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי, (המבאר את הספרי ר' הלל ואחריו הרמא"ם, לא בצדק מחקו כאן את המלות שבאי כאן בסוגרים.

4) ע' על אדות המאמר הזה והכונה הפילוסופית שבו במאמרו של נוסטן, מאוסטריפם 42 יאהרגאנג (1898) ע' 303 ולהלן. 5) בירושלמי נמצא (בשני המקומות) שני באורים למאמר זה: א. האומר אין תירה בן השמים; ב. העובר על דברי תורה בפרהסיא. עפ"י שני הבאורים הללו הענין הוא שהתגרה בהנצאת נגד התורה, עפ"י הדעה הראשונה—נגד מקור התורה ועפ"י הדעה השניה—נגד הקהל. המלה בפרהסיא (במקומות אחרים: בגלוי, ע' לקמן ע' 105), זהו כאן קרוב לנלוי פנים, כמו שרש"י בערובין ס"ט א' מבאר את האחד בשני. 6) רש"י מבאר במנחדרין צט ב' ,מעלה פנים, — מעין פנים. ע' עוד פרידמן בית תלמוד I 337—334; מרגליות מאוסטריפם 30 יאהרגאנג (1895) 65. 7) הוספה זו נמצאה רק בנוסח תשעה הרגל ובברייתא מנחדרין צט א'. (אולם זה הפך בנוסח השמנה שבהוצ' Löwe (נוסח ארצישראלי) וכן באדרת סבי'. כנראה והו מטעות בכתי.

*) לעני יד כוונן של אדה: ויסתר משה פנין, שמות ג' ו'; וילם פנין באדרתו, מ"א י"ט י"ג.

המתרגם.

עשה. מן מִצְוַת עֲשֵׂה וּמִצְוָה לֹא תֵעָשֶׂה נעשה מצוי ,עשה׳ ,לא תעשה׳ (אי לָאו), למצוַת את שני סוגי המצות שבתורה, ע׳ מכילתא לכי ז׳, 69 א׳, ע׳ לעיל ערך ,מצוה׳ 1) (ע׳ 80). *).

עשיר. ע׳ לעיל ערך ,מקום׳.

עתיד. לעתיד לבוא, כלומר הזמן העתיד של הפעל, ע׳ לעיל ערך ,עבר׳.

פ.

פְּגִימָה. ע׳ לעיל ע׳ 68.

פטר. קל פָּטַר. הוציא משפט על מי שהוא שאינו חייב עונש או–בעשיית איזו מצוה. מכילתא לכי ז׳, 68 ב׳ ט״ו, עיד שבועת שוא: והרי הכתוב... פּוֹטְרָהּ מן הקרבן, אי אומר כשם שהיא פּוֹטְרָהּ מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות. — ספרי דברים לכ״ב כ״ו, 118 ב׳ י״ו: מלמד עֶפְטָרָה הכתוב מן המיתה. ברייתא ירו׳ סנהדרין 26 א׳: פטורה התורה.

פיס, מהיונית πείσαι – פָּתוֹת, רַצּוֹת (אילי הוא מן Aorist ἔπεισα? ומתאורתה בארמית (הסורית) יבעברית החדשה בצורת פעל–פיס (הכתיב פיים) ימוד נגור השם פּוּם, שרגיל מאד ב). ספרי במדבר ל״א ו׳, 24 א׳ ט׳ ליד: והמקום מפיים את בל באי העולם ואומר להם: בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי. (כלומר השבח של המן, שגם בבמדבר י״א ז׳ נגד תרעומת בני ישראל בפסוק ו׳, ע׳ לעיל ערך ,במדבר׳). באן השם פיים עומד יותר קרוב אל המובן שיש לו ביונית. כן יש לו לְפִיּוּם מובן של פתוי, כמו שמפרש ר׳ נחמיה (בנגוד לר׳ יהודה): 3) אין ועגע (בר׳ מיד י״ח) אלא לשון פיום 4).

פנה. ביוני הַפְעֵל–מְפַנֶּה (הכתיב מופנה), במובן פָּנִי, חפשי (למשל יבמית נ׳ ד׳ בנגוד לְזָשׁוּי, בעל אשה) בלומר שהכתוב מפנה וחפשי ועומד להֶתֵּר. במדרש דבי ר׳ ישמעאל הלשון היא תמיד בבואי להשתמש במידה השניה של הי״ג מידות, ,מיפנה להקדש ולדון גזרה שוה׳ (ע׳ לעיל ע׳ 11).

פָּנִים. הצרוף ,לְפָנִים׳ (השוה איים מ״א ח׳) בנגוד לְבָּנִים׳ (השוה בר׳ ליה ט״ו), הוא בגראה סגנון עממי לדברים חבופים ומנוים. זה נראה ברור מהשם הנגוד מעני ,לְפָנִים׳ שיש לו בלי בפק המובן האמיר 5). ע׳ מכילתא לי״ו ח׳, 53 א׳ ט׳ י״א, ר׳ אלישור בן הורקנוס: ,בא בגלוי פנים, 6) עיד עמלק, שתמיד היה מתנפל על ישראל בחסתר, מן המארב, יעבשיו יצא בגלוי פנים: ברייתא ערובין ס״ט א׳: מומר

---

1) השוה לעיל ע׳ 5 הע׳ 88. 2) ע׳ ברכות כ״ח ב׳ במאמרו של ר׳ יוחנן בן וכאו: ואני יכול לפיסו ברבורים. 3) המחלקת הזו נשמטה בסעות באגדת התנאים ברך ב׳ ח״א 174.
4) במובן זה מפרש ר׳ חייא בר אבא (אגדת אמוראי א״י ח״כ 191 דבריו של יהודה אל יוסף, בר׳ מ״ב י״ח–ל״ח: פיום ליוסף, פיים לאחיו, פיום לבניימין, ב״ר צ״ג קרוב לסוף. 5) למחלקת שבין ר׳ ישמעאל ובין ר׳ עקיבא ע״ד הענין ,מיפנה׳, ע׳ הופמן צור איינלייטונג ע׳ 6; שווארץ די הערמענעוטיק אונלאנג ע׳ 24 ולהלן. 6) השוה מַסֶּכֶת פָּנִים, ישעי׳ נ״ג נ׳, לְהַסְתִּיר פנים׳.

---

*) **עשה בה קדושין,** על הכתוב (שמות ב׳ א׳) ויקח את בת לוי, מכילתא דרשב״י ע׳ 3, בכוף התמוה: בשמות ר׳ א׳ (ר׳ יהודה בר זבינא): עשה לה מעשה לקוחין. (לפי הגראה על סמך האגדה העתיקה שעמרם החזיר את יוכבד נרושתו). — ע״ד הוכם ביבמות: עשה בה מאמר, (קדושין דרבנן), מסנה יבמות ב׳ א׳.

הַמְתַרְגֵּם.

המספר א' נמצא גם בן בתוך אחרים בספרי במדבר (ע' לעיל ערך ,במדבר) 1). – אחרי המספר ג' בא עוד רביעי: שהיה ח' ה' אומרת רוח הקדש; פסוק ו' החצי האחרון (מן ,בי עזה' עד הסוף) אומרות אומות העולם. הדוגמא הזאת שייכת אל קבוצה אחרת שתבוא לקמן בערך ,צדי 2).

אפשר שהכטוי ,ערוב פרשיות', שנמצא בדברי ר' חייא בר יוסף, תלמידו של ר' יוחנן 3) ניצני מתקופת התנאים 4). עיין פרשית היא חשם שרמלית. כי היא זה, שמות כ"ב ח', אין מקומן כאן, אלא היו צריכות להיות אצל מלוה, כ"ב, כ"ד–כ"ז.

ערה, פיעל עָרָה, מלשון וַתָּעַר כדה, בר' כ"ד כ'. ר' עקיבא אומר: עירה כל הפרשה כולה ל,כי לא חופשה', ספרא ל"ט כ', 89 ריש ד', שבוה רצה לומר שהטעם ,כי לא חופשה' מוסב על כל הענין, ויקרא י"ט כ–כ"ב. הנושא כאן הוא הכתוב. וכך הוא גם בברייתא מתמית, ירו' קדושין 58 ד' בענין יבום, דברים כ"ה, ה'–י', עירה כל הפרשה כולה ליבום, בלימד מה שנא' שם בפוק ו'. ויבמי' מיסב על הענין כולו. המלה ,עירה' שאינה רגילה נשתבשה בירושלמי בדוגמא השניה, יבמות 6 ג', ומ,עירה' נעשה ,שרה' (ע"ש). ושם 3 ג' כיט נעשה ל,עירה' או ,עידה' 5). הדוגמא הראשונה שבמאמרו של ר"ע נמצרה בכבלי נזיר ל"ט ב' בלשון זה: אידיר כל הפרשה כולה ללא חפשה. נירסא זו בוראה נשתבשה מאי הבנת, שהסופר שמע מלה זו ,עירה' ונדמתה לו כמו ,ערבי' או ,ארבי' ואחיב עשה זו בהפעל 6), בטעות סופר מעין זו נמצא הכטוי הנדון גם בברייתא בתלמוד הבבלי, בב קי"ג ב'; והיתה לבני ישראל לחקת משפט, אירעה 7) כל הפרשה כולה להיות דין, כלומר שהדין האמור בסוף פרשת ירושה, במדבר כ"ז ו'–י"א, הוא חוק גם בשביל כל הדינים (שאין דין אלא בים ובשלשה). דין הוא נדרף עם משפט (האמור בכתוב).

---

1) מה שנוגע למספר ב' בוראה הכונה היא לסתורה ששנה בין ,קניא וזקם' ובין ,ארך אפים וגדל כח'.—המספר ג' אינו מובן. שם הוא־רק הסתכום: ג"ז א' וי"ח ב', שבשניהם יש חמלה ,אלפם', אך איך להשתמש בכלל הזה בשביל הכתובים הללו—אינו יודע. ע' נוכר יודיטע ציטטערוסס IX, 310.

2) במדרש שמואל י' באה הדוגמא הרביעית בסיום קבוצה של שבע דוגמאות שעל כולן נאמר: כל הפרשה ערובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה. שש הדוגמאות הראשונות שבמדרש שמואל הן: א. ט"א ד' ח' צלע א' וח' צלע ב'; ב. בר' ל"ח כ"ו א' וכ"ו ב'; ג. במד' י"ג כ"ז וכ"ח; ד. במדבר י"א ו' ו"ז; ה. שופטים ה' ל' ולי"א; ו. ירמיה ט"ו, י"ח וכ'. כמו שנראה מלבד הדוגמא ג' הן אותן הדוגמאות שהובאו לעיל (ע' 89) בערך ,במדבר'. 3) ע' אג' אמיראי א"י ח"ג 560.

4) ע' ב"ק ק"ו א'. תשוה בהחרין ב' ב'. 5) לוי בח"ג 625 ב' נתן בשביל השנואה הזאת ערך לבד ,עוד', במובן שלא נמצא כמוהו בשום מקום ובקש למצוא לו שרש בערבית, שאולם פליישר בהוספות (ח"ג 727) הושב בצדק שוהו לא מובן. 6) ויים בהערותיו לספרא רוצה לומר ש,עירה' נתקצרה מן ,עירעה'. ואולם המובן שיש תמיד ל,ערע' (ארע)=פגום, אין לו כאן כל מובן ובשביל הגירסא שבהלמוד (שהראב"ד בפירושו לספרא הבוטה פשוט בסקום המלה ,עירה') אינו מתאבר אלא בדוחק. גם הבאור שלוי הסכים לו, ח"ג 698 א', קסר' (פערבינדען) אינו נכון. כך פי' בעל ,קרבן אהרן' על הספרא. מהדוגמאות שהובאו אצל לוי ח"ג 698 ב' אפשר להקבח שעָרָה ואחריה ל' פי' שפוך לתוך.

7) במקום אורעה בא בכ"י מינכן M. S. הורעה', ואולם גירסא זו אינה ראויה לתשומת לב. יאסטרוב (125 א') נותן למלה זו הוראה מיוחדת — מבלי להראות על האמור בנמרן ל"ם ב' — proclamirt, verkündet werden וזהו רק הוגמא יחידה בתור פעל וגם באיפן דחוק מוצא מן חֹרֶשׁ, הסכָּבוה ל,מקרא קדש' בכפרי במדבר לב"ח י"ח, 54 ב': אירעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. פרפרוה זו נמצאת גם בסכילתא ליב ט"ו, 9 סוף א'; ואולם שם בא כְּבָדָהו במקום אירעו. המלה האחרונה ,אורעו' אינה אלא פשוט תרגום ,מקרא'. פירושה הוא מעין עָנָשָׁהו, עינָדו (הנקוד צ"ל עָרָעוּ בצווי).

ר' יוחנן בשמו: א. התורה אמרה: (כסוי הדם) בעפר (ויקרא י"ז י"ג) והלכה בכל דבר; ב. התורה אמרה: (שתגלחת הנזיר אסורה) בתער (במדבר ו' ה') והלכה בכל דבר; ג. התורה אמרה: (וכתב לה) ספר (דברים כ"ד ג') והלכה בכל דבר (שאפשר לכתוב עליו) 1).

עקב. קל עֶקֶב. במהלקת אחת באגדה בין ר' יהודה בר אלעאי ובין ר' נחמיה עה"כ תה' י"ב ו', אימר ר"נ לרי"א: עד מתי אתה עוקף עלינו את הכתובים, ויקיר ריש ליב. זהו אותו הדבר שתנא אחר דחה את דברי ר"י ורק במקום ,עוקפי אמר ,מעות' (ע' לעיל ערך ,עות'). באמת שני הפעלים הלז נרדפים הם ומיבן אחר לשניהם. הביניני ,עוקפי' נמצא גם בברייתא, ירו' נזיר 46 ג' 2), ימיבן שם ההלכה בדרכים עקלקלים, השמיט בערמה 3). במקום ,עוקפי יש במקור אחר, ש"ט ליב בי' ה', עוקם: בילקוט: מְעַקֵּם.

עקר. קל עָקַר. ר' אלישור בן הורקנוס אימר: עקיבא עָקַרְתָּ מה שכתוב בתורה, פסחים ו' ב', בחזון אחד של רשבי' קיבל ספר דברים על שלמה המלך: ,עָקַרְנִי שלמה... ביקש לַעֲקור ייד ממני' 4). בחזון דומה לזה של ר' יהושע בן קרחה קיבלת ויד של ,שרי' (בר' י"ז ט"ו): ,עָקַרְתָּנִי משמח של אותה צרקת' 5).

ערב. פיעל עֵרֵב. ביעוי פעול — מְעוֹרָב. בברייתא סנהדרין י"ט ב': ר' יוסי היה יורש מקראות מעורבין. כתיב (שיר ב' א' ח'): ויקח המלך את וכו' בני מיכל אשר ילדה לעדריאל המחלתי. וכי לעדריאל נתנה, והלא לפלטי בן ליש נתנה, דכתיב (שם א' כ"ה מ"ד): ושאול נתן את מיכל אשת דוד לפלטי בי ליש. אלא מקיש קדושי מירב לעדריאל לקדושי מיכל לפלטי, מה קדושי מיכל לפלטי בעבירה, אף קדושי מירב לעדריאל בעבירה 6).

ערוב. תיספתא 313 ב'—' (סוטה ט'): כל פרשה ו' ערובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה, והתיספתא מינה שם: א. ירמיהו כ"ו י"ט וכ'; ב. נחום א', ב' ו'; ג. תה' נ"ו ונ"ח. כלומר בשלשה המקומית נתערבבו מה שאמר אחד עם מה שאמר שני.

ע' הערה הסמוכה לקמן). — רש"י לסוטה ט"ו א' מבאר יפה את הכתוב ,עיקבת': מקפדת את עקבי מַעֲמָדו ועוקרת אותו, מלבר זה בתלמוד גופא, בסוטה ט"ו סוף א', מבאר: עוקבת — עוקרת.

1) בירו' קדושין 59 ד' פ"ו הלכה: בי' מקומות התורה עוקפת למקרא ובמקום אחר למדרש. ברור הוא שבמקום ,התורה' צ"ל ,הלכה'. כי בהמשך המאמר באה ,התורה' במקום הנדרש שלו ,מקרא' ולא במיבן תורה שבעל פה. במקום מספר ב', שבספרי במדבר ל' ה', 8 ב', הוא מהלקת בין תלמידי ר' ישמעאל, ר' ישמיה ור' יונתן, בא בירושלמי: התורה אמרה במרגע (שבות פ"א ה') והלכה בכל דבר. במכילתא לפ"א ה', 77 ריש ב', נמצא קטע מאמר זה: במרגע בכל דבר והתירה אפילו יציעו... במרגע ואמרה בכל דבר. במקום ,ואמרה' צ"ל ,והלכה'. מה שנוגע לפיום הירושלמי ,ובמקום אחר למדרש' הובאה שם דוגמא שני' המדה תמשית של י"ג מדות דר' ישמעאל (לעיל ע' 55) ויצא באור הכתיב לויקרא י"ד מ' שההלכה אינה מסכימה לזה. בבבלי הובא ג"כ הבאור הזה ורב נחמן בר יצחק אמר על זה ,כי קא חשיב הלכה עוקרת מקרא, הא עוקבת מדרש היא'. מהלה מדרש (שנכתבה כנראה ברית ,מדרי') נעשה בסעות ,מדרבנן'. כך מניה גם הרד"ל, מבלי להזכיר מה שנאמר בירושלמי מפורש (בתעריותיו שבאו בדפוס וילנא). 2) במקור המקביל, תיספתא 274 י', כתובות י"ב ב', בא במקום עוקר — קיומן ולוה מתאים האמור בנטין מ"ט ב': אקפוין. 3) ע' הסם עקיפין לוי ח"ג 686 א'. 4) ויקיר י"ט (ב'). בירוש' סנהדרין 20 ג' מ"ח ובתוספ"ר ל"ת י"א הסר המסגם הראשון. — ע' אג' התנאים ברך ב' ח"א 80. 5) ויקיר שם, מדפ"ר ט"ס. ע' אג' התנאים ברך ב' 315 (בנרמנות). 6) ע' אג' התנאים ברך ב' ח"א 116.

יעפר שמטמא. ת"כ (שם פרוק ט"ז): יתן את הבית את אבניו יאת עציו יאת כל עפר הבית. דבר למד מסופו, שאין הבית מטמא עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר 1). אפשר להבריל בין ,למד מענינו ובין ,למד מסופו כך: למד מענינו פ' מקשר הדברים בענין אחד; למד מסופו — ממה שנאמר בסוף הענין.

המדה העשרים של הל"ב מדות היא: דבר שנאמר בזה ואינו ענין לו, אבל הוא ענין לחברו, ומאימתי הוא ענין לחברו? משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה. כיצד? וזאת ליהודה וגו' (דברים ל"ג ז'), ואינו ענין ליהודה, שהרי הוא אומר (שם): שמע ה' קול יהודה 2) (ואם כן מובר בבר שמו של יהודה ולמה צריך לומר וזאת ליהודה? תנהו ענין לשמעון, שהרי צריך לו (שנאמר בלי ברכה) ואין יהודה צריך לו. נמצאת אתה אומר שבירך משה לראובן ואמר וזאת ליהודה קרא בברכה ו' לשמעון 3). כיוצא בו (ירמי' ל"ג כ"ו): גם זרע יעקב ודוד עבדי וכו' אם אינו ענין ליעקב, שהרי בבר נאמר מקחת מזרעי מישלים וגו' הנהו ענין לאהרן, וראיה לדבר שהוא אומר מקחת מזרעו מושלים. מי המה המושלים בעם? הוי אומר: מלכים וכהנים גדולים, בני אהרן יבני ריד, עליהם נאמר, וכן הוא אומר, שם פסוק כ"ד: שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וגו' 4).

ענש. קל ענש. כפרא לה' יין, 26 ד': הרי הכתוב ענש את מי שאינו יודע, אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע, על אחת כמה וכמה שיענוש למי שיודע.

ענש. ע' לעיל ערך ,אזהרה'.

עצם. עם כניני הגופים, בספרי ריש דברים נאמר בשם משה: לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה 5) אני אומר לכם. כך לא' מ', 67 א'; א' ו', 66 ב'; א' כ', 69 סוף א'; א' סט, 70 א'. — במחלקת אחת בין ר' אליעזר בן הורקנוס ובין ר' יהושע בן חנניה בבבר רם ונישא אחת שנתערב בהם שנים ארבע מאות, ר' אליעזר אומר: יתנו במתן ארבע, ר' יהושע אומר יתנו במאתים אחת. איל ראשי: והרי הוא עובר על בל תגרע. איל ר"י: יהרי היא עובר על בל תוסיף. אר"א: לא נאמר בל תוסיף אלא בשהיא בעצמה. איל ר"י: לא נאמר בל תגרע אלא בשהיא בעצמה 6) (במדבר ז' י"ז).

עקב. קל עקב, לתפוס בעקב (הושע י"ב ד'; בר' כ"ה כ"ו). בבבטי העז הזה משתמש ר' ישמעאל 7) באמרו: בשלשה מקומות הלבה עיקבת מקרא 8), מישה ט"ו א',

1) בספרא ל"ד מ"ה, 74 א', הובא רק היוצא מלסור זה, מבלי להזכיר את המדה.
2) ע' לעיל ע' 97. 3) בספרי דברים 355 ז' (144 ב' כ—ב"ה) דרשו את המלות ,ואל עמו תביאנו' על סוף הפסוק בתור ברכה לשמעון. 4) עיי' הראיה שהביא נרץ מאבן נוגאת מאנאטסטרופס 1880 (שנת 29) ע' 97, שכתב על המדה העשרים של הל"ב מדות, ע' הערתי בספרי אוים דער טרויסמערקלעריונג. דעם אבולוואליד מערוואן אבן גנאח (1889) ע' 27 הערה 1.
5) כשאר שלשה המקורות ,הקבלה'. ע' לקמן ערך ,קבל'. — ע' מעילה ל"א ב' (אבי"ו): פרשת התוכחה (ויקרא כ"ו) משה מפי הגבורה אמרן. ושבבברים כ"ה: משה מפי עצמו אמרן.
6) הסות ר"ה כ"ח ב', ערובין ק' א'. 7) ע' אגדת התנאים כרך א' ה"ב 9 הע' 1. 8) ערוך ערך ,עקב' 11; ח"ו ע' 244 ב'; מביא נירסאות ,עיקמת' ונם ,עיקפת'. הנירסא האחרונה נמצאת בירו' טיחון... ואת עוג וכו' מפני מה נאמר זה לעצמו זה לעצמו?

*) **ענין בפני עצמו.** ע' ערכי ,יהר', ,נתק'.
זה לעצמו וזה לעצמו. מדרש תנאים. הוצ' הופמן ע' 3, על הכתוב דברים א' ד': את סיחון... ואת עוג וכו' מפני מה נאמר זה לעצמו זה לעצמו? ה מ ת ר ג ם.

בלשון בענין שנאמר משתמש מדרש רבי ר' ישמעאל להראות על איזה בחינ שמעני מתאר ייתר טיב או ייתר בפרטיות הפסוק הנדון או מלמה אחת של הפסוק היוא 1). מכילתא ליייב ל', 13 ב', בסמכו עתיב שמות ייא ו'; טיז כ', 50 א', על הפסוק בייד. — ייח א', 57 ב': לבאר את המלה ,בהן', ר' יהושע בן חנניה ילקי משיפטים י"ח ל', יייא המודעי משיב ח' ייח. — ספרי במדבר לטיז ליט, 35 א'; ל' ז', 57 ב'. — ספרי דברים לא' ביז, 70 א'; ליב י', 135 א'; ליב ייא, 135 א'; ליב טיז, 136 ב'. — במויים אחרים מעין אלה: בענין מה שנאמר, מכילתא לטי טיז, 43 סוף ב'. בענין שאמרו ישראל ליחזקאל, ספרי במדבר לטיז מיא, 35 סוף א'.

לענין שאמרנו. בא פעמים אחדות להורות שהמלה הכתיבה צריך להבינה באותו המובן שניתן לה בראשונה. מכילתא ליב י', 7 א'; ביג ייח, 102 א' כ'. אפשר שגם במכילתא לטיז כיג, 50 א', במקום ,שאמר צ"ל ,שאמרנו'. ע' גיב מכילתא לטיז י"ג, 49 סוף א'.

לענין רעה... לענין טובה. ספרי דברים ליייא יייב, 78 ב', עתיב דברים ייא יייב ותה' קיד ליב. בכתוב אחד השקפה לטובה, בכתוב האחר השקפה לרעה.

אל לשון הסגיא של מדרשי התנאים שייכים הכתויים הללו: וכי מה ענין זה לזה, ספרא ליד ליה, 73 א', עתיב כ"ד ח' יט'; ספרי דברים נ"ג ח' י', 144 א' י"ב.— ספרא לכיג ב', 100 א'; ומה ענין שבת לענין מועדות. — ספרי במדבר לי' כיט, 21 א': אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לכפרה; שם שורה י"ג: אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה. ספרא לו' ב', 29 ג': אם אינו ענין לעיבול אוברים תנהו ענין לתרומת דשן; יט ז', 87 ב': אם אינו ענין חוץ לזמנו תנהו ענין חוץ למקומו.

דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ 2). היא המדה השביעית של הלל. בשלש עשרה מדות של ר' ישמעאל היא הרישא של המדה השתים עשרה. בברייי שבתחלת הספרא, 2 ד', הובאה דיגמא מייקרא י"ג מ"א יהלן: ,איש כי יתרט ראשי וכי יתיר היא. יכיל יהא מהור מכל טמאה? תיל (שם פסיק מ"ב): וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע יבי', דבר למד מענייני שאיני מהיר מכל טמאה אלא מטמאת נתקים בלבד. במכילתא לכי טיי, 70 ב' 3) יבברייתא מנחדרין בי"א הובאה מדה זו בלמיר על ידה שהדבור השמיני של עשרת הדברות ,לא תענה' מדבר בנעם נפשית, מפני שגם שאר הענינים המדוברים שם הם בנפשות אף כאן בנפשות. בברייתא אחרת, מנחדרין שם, דורש על פי מדה זו שהכתוב ייקרא י"ט יייא מדבר בנעם מעין, בספרי במדי לי"א, 13 ב', משתמש ר' ישמעאל בעצמו באותה מדה לבאר את המלית ,מאת בני הקדש ייקרא י' ד' מהפסיק ב' ,ויאמרו לפני ה'' 4). החצי השני של המדה הייב הוא ,דָּבָר לָמֵד מִסּוֹפוֹ' והברייתא (ספרא ב' סוף ד'), מביא ליה דיגמא ממ"ש (ייקרא י"ד ליד): ,ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, משמע בית שיש בו אבנים ועצים ועפר מטמא, יכיל אף בית שאין בו אבנים ועצים

---

1) על דבר התברל בין ,בוצא בו' (ע' ערך ,יצא') ובין ,בענין שנאמר' ע' ווייס, לשון המשנה ע' 16. 2) כך בתוספתא 427, ו' ובארדג' ל'ו. בסוף הברייתא שבתחלת הספרא: ,למד' במקום ,הלמד'. בברייתא נופא במקום שמדובר ע"ד המדה הייב נאמר ,למד', 2 ג'. 3) במכילתא באו רק ראשי התיבות של בבא זו וצריך להשלים שם מהברייתא שבתלמוד. 4) בספרא לפ' ב', 45 ד', בא באיזי של ר' ישמעאל על מדה זו בשם ר' עקיבא. הדעה המחלקת הוא בספרי במדבר ר' יוסי, בספרא — ר' אליעזר (בן הורקנוס). גם באגדה מוסכים על מדה זו בבזר ט"ו בסוף, פסיקתא 142 א' ובי. ע' אני אמוראי איו ח"ב 339, 1.

הפעיל „הֶעֱלָה" מקושר עם „על" ועם המלה „באלו" הבאה אחריה. לחשוב לפלוני באלו... ספרי במדבר לז' י"ח, 15 א': העלה עליו הכתוב כאלו הקריב תחלה. (שם שורה י"ג: מעלה). מכילתא ל"ב ג, 3 ב': ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה; כי י"ן, 70 ב': כל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות; ספרי דברים לכ"ג ח', 120 א', כ"ד י"ב, 124 ב': מי שלא נתבוין לזבות וזכה מעלה עליו הכתוב כאילו וזכה 1); אבות ג' ז': מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו 2); ירו' כתובות 35 סוף ג', לש"א ב' כ"ב: מעלה עליהן הכתוב כאלו הן שוכבין עמהן 3). – בלי נישא (ששם צריך להשלים במחשבה מעין „מן השמים"). מכילתא לט"ו ב"ו, 46 א': כל מי ששומע מפי רבו מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם. ספרי במדבר לט"ו ל"ח, 34 ב': י"ט: כל המקום מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה 4). ספרא לכ"ג ב', 100 א': כל המחלל את המועדות מעלים עליו כאלו חלל את השבתות.

עֶלְיוֹן, בניגוד ל„תַּחְתּוֹן". מכילתא לכ"א ז', 78 א': מקוש תחתונה לעליונה. העליונה היא פסוק ז', התחתונה – פסוק י'. מכילתא לכ"א א', 71 ב': אלו מוסיפים על העליונים, מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני (ע' לעיל 28). העליונים הם פרשה כ', התחתונים – פרשה כ"א ולהלן.

עָנָן. השם הזה נתגלה בתחלה בקהלת ובמקצת שם בנותו ליגיעת האדם ולצערו. ואילם במדרשי התנאים, שבהם נמצא תדיר, הכונה היא עצם התכן של הכתוב, אי של הפרשה שעוסקת בענין אחד, מכלי שים לב אל הצורה החיצונית. מכילתא ל"ב ד', 4 סוף א', י"ג י', 21 ב': במי הענן מדבר 5). – ספרי במדבר לו' ג', 8 א', ו' ו', 9 א', ט"ו מ', 35 א', כ"ט ל"ט, 55 ב': במה הענן מדבר. – ענן בפני עצמו, ע' לעיל ראש ערך „יחד" ע' 48, ערך „נתק" ע' 88. – להפסיק הענן, הפסיק הענן, ע' לקמן ערך „פסק". – מכילתא ל"ט י', 63 ב': בתחלת הענן מה הוא אומר... בסוף הענן מה הוא אומר... הכונה היא לראש הפרשה ולסופה, ויקרא כ"ה ב' – מ'. וכן בספרא ל"ח ב', 85 ב' כ"ח ל' 6). – כל הענין שלמעלן ושלמטן אינו מדבר אלא במוקדשין. ספרא לכ"ב ב"ח, (94 ג': למעלה והו פסוק ב"ו, למטה – פסוק כ"ח. – לפי שבא קרח ועדעד כנגד אהרן הזהיר עליו הכתוב את כל הענין, ספרי במדבר ל"ח ג', 36 ב' – בין ענין לענין, ע' לקמן ע' „הִפְקָדה". – אותו ענין, ע' לעיל ערך „סְתוֹר". ע' משנה חולין י' י"א: אין לך אלא מה שאמור בענין. – ענין ראשון, ע' לעיל ערך „הוסיף". ספרא לכ"ג מ"ד, 103 ב': וכל פרשיות נאמרו בענין אחד (כלומר כל הפרשיות של המועדים יש להן ענין כולל ולמדות זו מזו ויליף ממ"ש שם בפסוק מ"ד). – ספרי במדבר ל"א ה', 23 ב': וכי יש בענין שהמצרים נותנים להם דגים בחנם. – מאוחר בענין, ע' ערך קדם (מיקדם). - רבים. ענינות הרבה מן התורה, תוספתא שבת י"ד ה'; בכלי שבת קט"ו ב'; ענינות הרבה שבתורה.

1) ע' אב' התנאים כרך א' ח"א 166 בראש העמוד. 2) אחרי שאין לזה שום פסוק צריך לומר ש„הכתוב" הוא כאן במקום „הקב"ה". — ע' ג"כ אבות ב' ב': מעלה אני עליכם שכר הרבה, אפשר שבכל מקום הפעיל הוא „שברי". 3) במקור המקביל, ירו' סיטה 16 סוף ד' וכן במדרש שמואל ז' כ' ר': דרבות בפרים רבתים, תשוה אב' דתן כרך ב' 257. 4) ע' אב' התנ' כרך ב' ח"א 14. 5) יותר יפה היה „כמה" במקום „במי". 6) שני המאמרים הם מר' ישמעאל, ע' אב' התנאים כרך א', ח"ב 6; שם ריש 17.

ב. ספרי במדבר ה, 8 ב׳: סתם נזירות שלשים יום; ספרי דברים לי״ח כ, 108 א׳; נזיר א׳ ג׳: סתם מיתה האמורה בתורה 1).

סתר. קל סָתַר. בהשאלה — התנגד. מכילתא ל״ב ה, 4 ב׳ כ״ח: סותרין זה על ידי זה 2). ע׳ לעיל 59.

סֵתֶר. דבר שבסוד. סֵתֶר תּוֹרָה, ברייתא ירו׳ כתובות 29 סוף ד׳ 3). מנ׳ ג׳ א׳ מסרת מימי התנאים עד התרגום לנביאים: מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם.—מה שנאמר במכילתא לכ״ב י״ט, 95 א׳: ״על הגלויים ועל הַסְּתָרִים״ — לא נתברר פירושו.

ע.

עבר. לְשָׁעְבֵר. השייך אל הזמן העבר, בניגוד אל הזמן ההוֶה: ״לשעבר״, ועתה״, מכילתא לט״ו ד׳, 47 א׳. יבניגוד לעתיד: ״יש או לשעבר ויש או לעתיד לביא״, מכילתא לט״ו א׳, 34 א׳. והולך ומונה שם את הפסוקים שבהם בא ״או״ במובן עבר ואלה שבהם ״או״ במובן עתיד. ויהי התחלה לתגדרה טרמינולוגית של הימנים העקריים של הפעלים 4).

עוד. פיעל עִוֵּת. ר׳ יוסי בן דורמסקית אומר לר׳ יהודה בר אלעאי על שלשה דברים שלו, ספרי דברים א׳ א׳, 65 א׳: ״למה אתה מְעַוֵּת עלינו את הכתובים״. אפשר שכוונתי במלת ״הכתובים״ היא לכל כתבי הקדש (ע׳ לעיל ע׳ 64 השיה לקמן ערך ״עקר״.

עַל. ע׳ לעיל (ע׳ 77) ערך ״מֵעַל״.

עַל. לשמוש מלה זו ע׳ ערך ״אמר״, ״פרש״.

עלה. קל, עָלָה. דומה למנון התנכ״י: עלה על לב, ירמי׳ ג׳ ט״ז, עלה על רוח, יחזקאל כ׳ ל״ב, ובמדרש: עלה על דעת. ספרי במדבר לה׳ כ״ת, 6 ב׳: לא תעלה על דעתך; ספרי דברים נ״ה א׳, 142 א׳: וכי תעלה על דעתך (שם שורה כ״ח: וכי עלתה בדעתך). איתה השאלה בתוספתא 466, ע״ז ד׳ ה׳. גם שני הלשונות הראשונים של התנ״ך נמצאים במדרש. ספרא לא׳ ט״ז, 8 ד׳, ר׳ עקיבא: וכי עָלְתָה על לב 5); תוספתא 364 ג׳ (בזק ט׳ ז׳), ר׳ נחמיה. בלשונות הללו, שבהם בא הפעל במין נקבה במובן מין מתמ, בא המדרש לדחית באיר שמתאים לבאירה אל דברי הכתוב, אבל הוא נגד ההגיון, כדי שיפנה מקום לבאור הנבון 6) *).

---

1) בטרמינולוגיה של ההלכה בא סתם בניגוד למפורש (ע׳ ערך ״פירוש״), שקלים ד׳ ז׳, נדרים ב׳ ד׳, השוה נזיר ד׳ ד׳. 2) במאמרים המאוחרים שאחרי תקופת התנאים, אבל מקורן הוא בודאי עתיק, בא הלשון על דבר הסתירות שבין יהוקאל ובין תורת משה (שבת י״ג ב׳) שהיה דבריו סותרין דברי תורה. (שם ל׳ ב׳: שדבריו סותרין זה את זה. 3) המקור המקביל תוספתא 266 י״א כתובות ה׳ א׳, בבלי קדושין י׳ א׳: הדרי תורה. כאן אין הפירוש סתרי תורה אלא פרטי פרטים של התורה, כל חקי התורה. הכתוי הזה נמצא גם בפסחים קי״ט ריש א׳, ר׳ אלעזר בן פדת, שסם הכוגה היא לסתרי תורה. ע׳ ספרי Die Bibelexegese Moses Maimunis S. 12 An. 4. — את המלה ״עריות״ שבמשנה מהליף רב אשי בהגיגה י״א א׳ ל״סתרי עריות״ ופירושו פרצי הלכות עריות שלא נאמרו בפירוש בתורה. 4) ע׳ די אנפאנג דער העבראיישען גראמאטיק ז׳ 4 אי 3.
5) בבריי׳ ובחים ס״ה א׳: וכי תעלה על דעתך. 6) בבבלי נמצא תדיר מאד ״בלקא (אזעתך״— עלתה על דעתך. ע׳ לוי ח״ג 536 ב׳.

---

*) **עלה.** או שמטין ויובלות נַעֲלוּ טן המנין? ת״ל וכו׳. מדרש תנאים הוצ׳ הופמן 175 נ׳.

נתפעל הִסְתַּתֵּם, הֶעָקֵר, התבטל. מכילתא לבז״נ יב (101 א׳ נ): שלא תסתתם (ענין) שבת בראשית מעקיר (בליטר לפיכך ענין שבת בשבועית שלא יאמרי אחרי שכל השנה היא שבת אין מקום עוד לשבת בראשית). — לבז״נ טז, 101 סוף ב׳: שלא יסתתמו שלשה רגלים ממקומם.

סְתָם, קל סָתַם. בסדר עולם בראש הספר: והלא לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש (עיד הכתוב: כי ביומו נפלגה הארץ, בר׳ י׳ כ״ה, ומוכיח מזה ש׳ביומיו׳ — בסוף ימיו), מלבד זה נמצא מהפעל הזה במבנן המדרשי רק בבינוני פעול.

סָתוּם, בכלל הוא בא בנגוד ל׳מְפוֹרָשׁ׳. מכילתא לעז״ו א׳, 36 ב׳, עיד השם סום שבא בשמות עז״ו א׳ וזכריה י״ב ד׳: סום סתום... סום מפורש. — בספרי במדבר ו׳ י״א, 10 א׳, עחיב במדבר ו׳ י׳ וויקרא י״ב ח׳: קן סתומה וקן מפורשה. — ספרי במדבר לעז״ו כ׳, 31 א׳: תרומה גרן סתימה, תרומת מעשר המפורשת. — מכילתא לכז׳ טז״ן, 70 ב׳ ולבי״א טז״ן, 82 א׳: שלש מצות נאמרו בענין זה, שתים מפורשות ואחת סתימה (הכונה היא לשלש מצות על הנעבה ומהן שתים, כ׳ טז״ו ויקרא י״א — מפורש מה נגע ובשמות כ׳ טז״ו סתם). — ספרא לדי כי״ד, 20 ד׳ טז״ן: ילמדו סתומות ממפורשות 1). — ספרא ליא״א ח׳, 49 ב׳: הותר במפורש והותר בסתום. — ספרא לטז״ן כוב, 45 ב׳ י״א, עחיב במדבר ו׳ כ״ד: ויברכם זו ברכה סתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופירש להלן... — ספרא לכז׳ י״, 92 א׳: כל מיתה הסתומה בתורה (שלא פירשה באיזו מיתה) 2). — פעם מצינו שבמקום ,מפורש׳ כתוב ,פתוח׳. ספרא לעז״ן ב׳, 80 א׳ ב׳ בשם ר׳ ישמעאל, על שני הכתיבים ויקרא טז״ן א׳ וב׳: הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה, אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום. — ע׳ ג״כ ערך ,פרשה׳. הוריות ו׳ ב׳, תמורה טז״ן א׳ (ממקור התנאים): ילמוד סתום מן המפורש. המדה הששית מל״ב מדות הוא ,קל וחמר סתום׳, החמישית — ,קל וחמר מפורש׳, ע׳ לקמן ערך ,קל׳.

סְתָם. שם, שמתקשר לפעמים עם הפעל ,אמר׳, ולפעמים בתיר status constructus הוא בא לפני שם הדבר שהוא סתום בענין, א. מכילתא לי״ב ו׳ (5 א׳ כ״ד): אחת מכל מצות האמורות בתורה סתם: בספרא לכז׳ י״, 92 א׳: כל מיתה שנאמרה סתם. — מכילתא לי״ב כ״ב, 11 ב׳: הואיל ונאמרו לקיחות סתם; בספרי במדבר להז׳ ב׳, 1 א׳: הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם; ה׳ כ״א, 5 ב׳: שבועות... סתם...; י״ט ד׳, 42 ב׳: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם; ל׳ ב׳, 55 ב׳ ...דברות ...סתם...; כ״ח ה׳, 53 סוף א׳: הואיל ונאמרו סלתות בתורה סתם 3). — ברייתא ערכין ד׳ א׳: להביא ערך ,סתם׳. —

ברם במקום הפך שהובא לעיל בערך ,הפך׳, לעיל 63 הבעתי את השערתי שבספרי דברים 55 ב״ב א׳ נשתבש מן ,ומפר׳ ל׳,וסתם׳. על ריש לקיש נאמר ,תיה מסרם קרייא׳, ירו׳ ר״ה 58 סוף ב׳; ויקר׳ כ״ב. ע׳ אגדת אמוראי א״י ח״א 357 f; 379 f.

1) ע׳ ג״כ מה שכתב ר׳ יהושע בן הנניה על קברות בית שמאי, תוספת כוב ב׳; ומה סתומות שלפם כך, מפורשות על אחת כמה וכמה. בתוספתא 603 אהלות סוף ה׳, תכרה בבא ז׳.

2) בשלש ההוצאות האחרונות בא בסוף: ופרש לך הכתוב באחרונה) מהן. כאן משתמש תמיד במקום ,ופרש׳ בשלת ,ופרש׳, שמוכנה היא כשהמושג הבא באיזה מקומות בלי הגדרה ומצא פעם מוגדר באיזה מקום נלמוד ממנו על השאר. רק בשמות י״ב כ״ב מפורשת הלכותה (אגדת אושע; רק בויקרא י״ד ט״ו מפורש שרבתן היא של חד הומעת; רק בשמות כ״ט ב׳ מפורש שכלת של חמים, ונקש מוה לסתומים. (פורסמו פורש אני.

3) במכילתא דרשבי 139 יתרי צעקה נילף, מלמד שהיו רואין את אלוהיהם כשהן מתבקעין וניצלין לפניהם, ואעפ״י שדיברים בהוצין באן מפורשין להלן (ש״ב כ״ב ח׳: ותגעש ותרעש הארץ וכו׳,

סופר. (בארמית סָפַר, סַפְרָא) הוא הכותב בספרי תורה, ובמו כן כותב בספר, כותב תעודות, נוטר (Notar). ואילם מגראה עוד בימי התנאים נתחלפה המלה העברית במלה הרומאית librarius; בתחם לה תמונה עברית לַבְלָר (או לִבְלָר ולפעמים גם לִיבְלָר) 1). התנא ר' מאיר היה כותב ספרי תורה וקרא את עצמו בשם לִבְלָר (עירובין יג א, בינה כ' א) 2). תנא אחר נקרא נחום הלִבְלָר (פאה ב' י'). בתקופת אדריאנום נקרא נבור של אגדה אחת בשם נקאי בַּבְרָא, שברח בבלה. היא והמניעה תלמידו נתעבו עם מסרת עתקה בתוך המכתבים הראשונים של המברה 3). באמת הוי אלה שנקראו בשם ‚בוסרי' עם אמונתם בתוך כותבים ושומרים על הנוסח ועל הקרי. ולא רחוקה היא ההשערה שהשם בוסרים שמן למחצים שהיו בתחלת ימי הבית השני בא בעקב התשקפה עוד עבודת הסופרים בומן המאוחר 4). סופר בעיר לבוד, חילון קו' 5).

סרים. פיעל סָרֵם, כלומר להחליף את מקומות המלים בתורה. תנא אחד מראשי דבי ר' ישמעאל, שהיה תלמידו של ר' ישמעאל, ר' יאשיה, 5) היה איהב להשתמש בכלל הזה סרים יתרלא וקרשתי 6). בספרי במדבר לט' ו', 17 ב' יט; לט' לג, 33 ב': בשני המקומות נזכר מחלוקת אחרן ואחוב משה, ואילם באמת בשני המקומות מתחלקת שאלי לאחרן ובאשר זה לא היה להשום פני למשה. וכן בספרי במדבר לבו ב, 49 ב' ו' 7); ויעשרות לפני משה ולפני אלעזר הכהן, ויש על זה אמר ר' יאשיה: סָרֵי זֶה מִקְרָא מְכֻוָּן, ואך גם למשה כ' כוד שלפי דעתי המלות בכל המקום אשר אוכור את שמי אבוא אליך וברכתוך צרוך לסרים: בכל המקום אשר אזכיר את שמי 8), עוד אני מוצאים נאמר בהם במכילתא לט' ב, 50 א': והיה תלעים ויבאש, סרים המקרא: ויבאש והיה תלעים. בספרא לט' כה, 45 ב, שטם צריך לסרים ויבא למיבא 9). יש והי תעות 67 ויש ב, התנא ר' נתן, שבבות מדרשו מוראה נגמרת העבירה האחרונה של המבול 10), משתמש בכלל של ר' יאשיה על הסדום תהי קיש קבי 11). ר' יאשיה משתמש בכמעי הזה גם ב Hysteron proteron בפרשת בר' בות י' — כוב: נסירסת הוא הפרשה שנזדרי של יעקב בפסוק ב' היה קודם שהכבשה לו הקבוה בפסוק ט' 12).

1) ע' הסקירות שהובאו אצל ליו הוב 467. 2) ע' אגדת התנאים ברך ב' הוא בוך ג'.
3) ע' הערותי בסאמאן של ברלינר בסבול הסדת הוהרות הלק XVII, 169—172 והלק XVIII, [illegible]. אגדת אפוראי א'י הוא ב א'. 4) הערות רי הערכי ספראכוויסענשאפט (איש וויסענשאפט וויסענשן רי וויסוק לעבראיסי) ו' 4. 5) ע' אגדת התנאים ברך ב [illegible]. 6) בספרי הסמורה Manuel de Lecteur הוב' Derenbourg p. 51 157 אומר בחסר יהי סרים לסרים יסבבהו. באמת ‚רפרי' באו היא נדרק עם בוסרי. 7) הסוה בוב קו ב ב. 8) בירוסא בוסר בי"ת א'. בספרי במדבר לי בי' בב א' ר' מייסר דרכי בעמים אל יהיו שמות בני מצלתי של ר' יאשיה. ע' אז התנאים בוך ב [illegible]. 9) שני הפירושים הם ביחאי בוב של ר' יאשיה: בספרי ואמר בוב דאמר סרים עדים את ה"י (בספרי אל תקים רבר עבסתר משפטי. בי' ל"ג קרים לראש — מסרם קרא. ע' אז התנו הוב 358 [illegible]. 10) ע' אז התנו בוך ב [illegible]. 11) מדרש שמואל ריש פ"א: תנו בשם ר' נתן סרם את הפרשה. ור' ברכיה ב"ר [illegible] נתן בשם קראו. בשמות בוף ברכות בא רק חיוסא מן הכתוב ואנו מוכיח את הפרשנין בשם בעמעי. 12) בי' ע' (ב) שסם נשמע השב ר' יאשיה בכל שיראלתו באגדת אפוראי אי' הוב [illegible]. בשל בי' בראל, ועיקרי של ר' יעקב בפרשה הזאת ע' בפרי. [illegible] מאיר (מכילתא לבי' בוב ט') נותן

1) סרים, בכללות, ופל שינויים בר' ר') שלשה חומות של עמודים יש אצל ר' מדרש תנאים הנוי הוסבו ע' ב' בחוס הראשון. ובמוב הוא שלשה חומות של משמעים. ויעוב בי הוצע, בי הוצע בספרים תנאים שם ופל הצע בוסרים, או התנו בורך א' הוב 183. — הם תרנ"ב.

התורה, ויקרא ט"ו י"א, מגילה ג' א'; מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה.

סֵפֶר, ברבים ספרים=βιβλίον βιβλία, שם של כתבי הקדש, כמו לכל ספר וספר בלבד, כך לכל הספרים ביחד. לא צריך להביא דוגמא למלה זו, שבבר דניאל ט' ב' השתמש בה 1). בתור בני משפחה של השם הזה המה:

סוֹפֵר, ברבים סופרים, הכמי התורה שנקראי בשם זה עוד מימות עזרא וביחוד אלה העוסקים בתורת משה (נחמיה ח' א') 2). הם נושאי הפרשנות העתיקה, שומרי הנוסח של התורה ומבאריה. להם מיחסים את המסרה של נוסח התורה. הקריאה בתורה שאין בה נקוד נקראת „מקרא סופרים", ע' לעיל ערך „מקרא" 3). אעפ"י ש„סופרים" נקראים כל הכמי התורה בכלל (ביונית γραμματεῖς) 4), נאמר בתלמוד הבבלי, ואולי מוצא המאמר הוא מזמן התנאים (קדושין ל' א'): לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. בהגיגה ט"ו ב' באי הדברים האלה בתור באיר לישעיהו ל"ג י"ח. באפן שכזה השם סופרים לקוח מהעסק במסרה שנתיחס אל הכמי התורה הקדמונים 5). (כבן סירא שמהגניזה, ל"ח כ"ז, נאמר: חכמת סופר).

סוֹפֵר, נקרא גם בן מלמד מקרא, כמו שהבית שבו לומדים הילדים מקרא נקרא בית־ספר 6). המובן העתיק של המלה הדל משפת השמוש ונשאר רק בשביל מלמדי תינוקות 7). במאמרו של רשב"י היא מובר „מבקרים ומשנים", כלומר מלמדי מקרא ומלמדי משנה (=תורה שבעל פה) 8). בהלכה אחת עיד למור המקרא (תוספתא מגילה קרוב לסוף, 228 כ') נאמר: והסופר מלמד מדרכו (ברכת כהנים, במדבר ו' כ"ד–כ"ו) ומעשה דוד ובת שבע (ש"ב י"א) נקראין ולא מתרגמין, אבל המלמד מלמד את התינוקות כדרכו כמו שאר הפרשיות, ואינו מדלג עליהם.

---

1) ברחבה מדבר ע"ז בלויא, צור אינלישוגג ז' 1 ולהלן. שם הבין בצדק שהדעה האומרת שבשם „ספרים" נקראים ספרי הנביאים, אינה נכונה. ע' נ"ב גיגר, נאבעלאסצעג טרויפשן IV, 12. 2) שיר, געשיכטע דעם יוד' פאלקעם II², 314, 333, עזרא בעצמו נקרא משום זה בשם סופר, ע' עזרא ז' 6; ז' י"א (בארמית ז' י"ב כ"א). 3) נדרים ל"ז ב', במאמרו של בעל האגדה ר' יצחק שמביא שם מסרת שהקריאה הנכונה בתורה נקראת „עמור כיפרים". מפני מה נקרא עשור סופרים לא נתברר וגם הדוגמאות שהובאו שם בתלמוד אינן מספיקות לבארו. מה שנוגע ל„תקון סופרים" ע' לעיל 75 הע' 5. 4) ע' ביחוד דברי סופרים בנגיד לדברי תורה, כנדר' י"א (י') ג', ברייתא סנהד' פ"ז א' (השוה לעיל ערך „דקדוק" וערך „הדש"). ר' גמליאל דיבנה פונה אל הכמי דורו וקורא להם בשם סופרים (סוטה ט"ו א' במקום שהובא לעיל 43). אבל בפיו הוא רק מליצה ישנה, כי בומנו היו נקראים רק בשם הכמים. — מהמקורות שהובאו לעיל בערך „וק' נראה שהכמים שומרונים נקראו גם בתקופה שאחרי אדריאנוס בשם סופרים. הברייתא בברכות ט"ז ב' (חולין ק"ו א') ששם נקרא סופר בנגוד אל בור (עם הארץ), היא כנראה עתיקה. 5) ר' אבהו ג"כ מבאר סופרים בסופרי מקרים, אבל במובן „שעשו את התורה כפורות כפורות: חמשה לא יתרומו, חמשה דברים חייבים בחלה וכו'". ע' ירושלמי שקלים ריש פרק ה' (48 סוף ג'). אגדת אמוראי ארץ ישראל חלק ב' 108.

6) ע' לעיל ע' 81 הע' 6. 7) עור במאמר אחר של ר' אליעזר בן הורקנום (סוטה מ"ט סוף א'), ע' אג' התנאים כרך א' ה'א 79, מיום שחרב ביהמ"ק שרו חכמיא למיהוי כספריא (התחילו החכמים להיות כמו הסופרים — מלמדי התינוקות). 8) ירו' חגיגה 76 ג' כ"ט; פסיקתא 120 ב'; איכה ר' פתיחתא ב'. ע' אג' התנ' כרך ב' ה'א 57, בארמית ספרין ומתניין נמצא בירוש' חגיגה שם בספור המעשה מהמאה השלישית (ע' אג' אמוראי א' כרך ב' 144, 1. במאמרו של ר' הנחומא (סוף המאה הרביעית), ויק"ר כ"ז ב' ועור (ע' אג' אמוראי א' ה'ג 491, 6): שבר סופרים ומשנים. ע' נ"ב ויק"ר ט' ס"ו ב': סופרים ומשנים שהן מלמדים את התינוקות באמונה.

שעדיין לא שמע את דבריהם, ואח"כ כשעלה מכבל לירושלים קיבל שם שהלכה זו קבועה הקדמונים) 1).

סלק, פיעל סַלֵּק, הרחיק, הוציא. ספרא לא' י"ד, 8 ג' ח': סלק הכתוב את המנחה 2) (כלומר היציא את המנחה מכלל הקרבנות, שכל אלה שנאמרו בכ"ב י"ח הן קרבנות צבור, ורק המנחה היא קרבן יחיד, עפ"י האמיר בייקרא ב' א'.

סמך, קל סָמַך=חָשַׁעַן, קָבַב. ספרי דברים לל"ד ב', 149 כ"ד: לפי שהיה אפרים צעיר סָמַכו הכתוב (לתרץ למה אינו מונה את ארץ אפרים לְבַדה וכיתב "ארץ אפרים ומנשה" ביחד) 3). את הכלל הזה יסד ר' עקיבא: כל פרשה שהיא סְמוּכָה לחברתה לְמַדָה הימנה, ספרי במדבר לכ"ה א', 47 א' ס"ז 4). ר' מאיר, תלמידו של ר"ע, מוסיף על זה הערתו: "הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב" (מליצת הכתוב תה' ק"ג י"ב) 5). — ר' מאיר זה היה כותב כשם כך פרשיות המזווזה, דברים ו' ד'–ט'; י"א י"ג–כ"א, פתוחות, אעפ"י שהן בתורה סתומות "הואיל ואין סמוכות זו לזו מן התורה", ברייתא מנחות ל"ב א' 6). — ספרי במדבר ל"ח כ', 39 ב': פרשה זו נאמרה סמוך לקרח. (לקרח=לפי קרח) 7).

בשבא "על" אחרי "סָמַך" או פירושי שהמאמר נסמך על המקרא. בראשונה נמצא הטרמין הזה בבן סירא העברי שנמצא בגניזה, ה' י"ד: הֵיה סָמוּך על דַעתֶך, תוספתא 27, בתיבית י"ב ב': סמכו על המקרא 8). חגיגה א' ח': אין להם על מה שיסמכו. שם: יש להם על מה שיסמכו.—ספרא לכ"ה ה', 105 סוף ד', ולכ"ה כ', 108 א': ר' עקיבא: מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהו אסורים בשביעית 9). כאן "על" בא על הדבר הנלמד מהכתיב (במקום איסור הספיחים סמכו חכמים על הכתיב). ל"מכאן" ע' לעיל (ע' 52) ערך "באן" 10). ברייתא חילין ק"ו א': מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן

1) ירוש' פסחים 33 סוף א'. ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 2 הע' 3. אחרי "והסבים' צריך להוסיף "לשמועה", או "להלכה". הבאור שנותן שוארץ (די קאנטראפערונג דער שמאי־איטצן אונד הלל־איטצן I, 68 למלת "והסבים' אינו עומד בפני הבקרת, כמו שנראה ממאמר ר' טרפון כאן, ע' ג'כ דברינו של ר"י בר אלעאי ע"ד תרגום השבעים (מגילה ט' א'): והסבימו כולם לדעת אחת.

2) ברייתא מנחות ק"ד ב': לא בלק הכתיב אלא מנדר. 3) על מ"ש בספרי דברים ל"ב א', 131 א', ב"ט ל"ב ע' השערתי לעיל ע' 68. 4) ע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב 52. 5) ע' אנ' התנאים כרך ב' ח"א 24. 6) בנדפס נשמט "זו לזו". אצל רש"י במקום "ואין — ואינן. השוה גינר נאבגעד" לאסטעג שריפטען IV, 23, שם בשורה 8 במקום נדרים צ"ל מנחות. 7) ע"פ הרוב במאמרי אגדה שלאחר תקופת התנאים הלשון הוא: למה נסמכה פרשת... לפרשת... ע' הדוגמאות שהובאו אצל לוי, ח"ג 543 א' ב'. אבל גם ר' יהודה הנשיא אומר בברייתא ברכות ס"ג א', סוטה ב' א', נזיר ב' א': למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה. בב"ר פ"ח ס' ב' הלשון הוא: מפני מה הסמיך פרשה זו לזו.—השמוש בסמוך בתור כלל מדרשי ע' אנ' אמיראי א"י ח"א 112, 3. בארמית סְמִיך לָיה (=סָמוּך לו) ע' ב"ר כ' ס' ט', פסיקתא 25 א'. הרבים מסמוך — סמוכים מציין ר' אלעזר בן פדת בתור מדה שהתורה נדרשת בה ומצא לה ראיה מהכתוב תה' ק"א ח': סמוכים לעד (מנין שדורשין סמוכין וכו'), יבמות ד' א', ברכות י' א'. ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 38, 3; 116, 3. ע' ג'כ אנ' התנ' כרך א' ח"א 171 (ר' אלעזר בן עזריה). 8) ירו' נטין 46 ג'; וכומכים אותה למקרא; בבלי נטין מ"ט ב': וסומכים על מה שכתוב בתורה. 9) ע' באור המאמר הזה אצל לוי III, 566 ב'. מאמר דומה לזה (בזוראי מתקופת התנאים) ע' ירו' תרומות 39 ג' על דיבתיב דברים ט"ו ט': מיכן סמכו לפרווזבול שהוא מן התורה, ספרי דברים לאותו פסוק, 97 סוף ב': מכאן אמרו הלל התקין פרווזבול. 10) על סמך המובן הזה נוסד השמוש בבנין אפעל בלשון הארמית בתקופה שאחרי התנאים, ע' לוי ח"ג 544 א'; וגם השם "אַסְמַכְתָּא", לציין שאין זו ראיה גמורה והוא כמו "זכר לדבר" (ע' לעיל 38). ע' לוי ח"א 126 א',

סִדּוּר, (הכתיב סידור), שם הפעל מן סִדֵּר, במובן סדר. המדה הי"א דל"ב מדות היא "בדיר שנחלקו", בלימוד דבר מתוכו שנראה באלו נפרד. מהדוגמאות שהובאו שם נראה, כי הכוונה היא לכתובים שיש בהם קשר פנימי, קשר הענין, אעפי שנראים חלוקים ונפרדים זה מזה. הדוגמאות הן: דהי"ב ל' י"ח ירמ' ל"ג ו'; משלי כ"ג ל"א ל"ב 1), ואחרי כל דוגמא הוא מסיים: סידור היה ראוי להיות אלא שנחלק 2), ומתי צריך להשתמש במדה זו? עיז עונה הברייתא: "מאימתי דנין אותו? משינהג אותו ענין לבך".

סוֹף, בספרי במד' להי' י"ח, 5 א' נקראו מרים על שם סופם שממררים את הנוף ספרי דברים לכ"א י"ח, 114 א' י"נ: נידון על שם סופו. — ספרא ל"ט י"א, 88 ג': הא אם נעבת סופך לבחש סופך לשקר סופך להישבע בשמי לשקר. בספרי דברים לכ"א ט"ו, 113 א': מגיד שסופו להיות שונא איתה ואוהב אחרת. — "סוף" במובן סוף המלה, ע' ערך "נתן" 3). — לשון רגיל הוא במדרש ר' עקיבא: "אם סופנו לקבות"... (כלומר אם סוף סוף נרחוב את המושג שיש במקרא) ספרא לה' ה', 17 ד'; י"ג ב', 60 ב' י"ב; י"ד מ"ו, 74 ג' ה'; ספרי דברים לט"ו ב', 97 ב'. ע' ברייתא נזיר ל"ט ב': ומאחר שסופנו לרבות כל דבר.

סוף העניז, ע' ערך "ענין". — דָּבָר לָמַד מִסּוֹפוֹ, ע' ערך "ענין".

סִימָן, σημεῖον. מכילתא ל"ט י"ח, 65 ב': דרי"ה סימן יפה בכתובים כל מקום שאמר שיפה זה סימן יפה לישראל, יע"ז באי ראיית מהכתובים: תה' מ"ז י"; ישעי' כ"ו י"ג; זכחים ט' י"ד 4). — "סִימָן לַדָּבָר" נדרש עם "ראיה לדבר", ע' לקמן ערך "ראיה".

סִיַּע, פיעל סַיֵּע (הכתיב סייע), פעל שפירושו בארמית במובן עזר. בשאמרו לישב: אם הלכה נקבל יאם לימין יש תשובר 5), עזי' י"א: הלכה אני אומר והכתוב מסייעני. בספרי דברים ל"ב ג' ט', סי' 120 6) במחלקת שבין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא מהו ישר ומהו טוב (דברים ו' י"ח), נאמר: הכריעו חכמים לסייע דברי ר' ישמעאל (מדברים י"ב ב' ה'), תוספתא 175, שקלים ב' ב'. ברייתא נזיר נ"ב ב': יעיד מקרא מסייע. בהדרן ק"א ב' (ר' יהודה הנשיא): דבר זה לימדני אנטונינוס ומקרא מסייע.

סכם. הפעל הִסְכִּים. ספרי במדבר ל"א ו' (24 א' י"ב): והמקום הסכים על ידו. — ברייתא שבת פ"ז א': שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו 7). — ספרא לא' ה', 6 א' י"ג; ברייתא זבחים י"ג א': ר' טרפון אומר לר' עקיבא: אתה דיוש ומסכים לשמועה (כלומר אתה דיוש את הכתוב כדרשתך אתה מסכים להלכה המקובלת) 8). יבך מסיפר נ"ב על ספרי הלל הזקן: ידיש יהסכים יעלה וקבל הלכה (כלומר מתחלה דיוש בעצמו את הכתוב יהעליה להסכים דבריי הקדמונים

1) דוגמא זו מתחילה "ויש מוסיפין". 2) ע' אג' התנ' כרך ב' 295. 3) במובן סוף הפסוק, הצלע השניה של בגנוד לראש (בארמית: רישא — סיפא). ע' ב"ר ריש ע"א: לא ראשו של הפסוק הוה כופו ולא סופו ראשו. 4) השוה ספרי במדבר לפ"ז ל"א, 33 ב' ג': כוסן טוב לאדם. 5) ע' לעיל 16 הע' 6. 6) השוה נסין מ"ח א': קרא ומתניתא מסייע ליה לריש לקיש. ב"ר א' סי' מ"ז: אף דין קרא מסייע לבית הלל, תיר בבי"ת: והא מסייע לר'... כ"א סי' ו', ב"ב סי' ה', כ"ז סי' ב', ל"ד סי' ה'. 7) כך היא הגרסא הנכונה. מה שנדפס בספרים "עמו" בורא שמתחלה נכתב "עיי" (על ידו) ברי"ת ואח"כ נוסף בטעות אחר ה"עי"—מן ויצא "עמו". 8) וכך אמר עוד ר' טרפון, ספרי במדבר ל"י ח', 19 ב': עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה.

ס.

סבר, קל סָבַר, חשב, שָׁבוּר, בינוני פעול, מציין הנחה שנמצאה מוטעה (ע' בתובות ז' י'; סבורה הייתי). בפרי במדבר ל"א ו' (24 א' ח'): את סבור מי שאמר זה אמר זה, לאו מי שאמר זה לא אמר זה (על הסתירה שבין הפסוק ו' ובין ז' שם). אחיב מביא שם עוד שורה של פסוקים שהם כמוהם זה לזה ואעפ"כ צריך להבריל בין זה לזה שבפסוק אחד אמר אחד ופסוק שני אמר אחר, או שהפסוק הראשון נאמר על אחד והפסוק השני על אחר. ומביא שם הוגמאות מבר' ל"ח ל"ו צלע א' ולי' צלע ב'; דברים כ"ה י"ח א' ויח ב'; שופטים ה' ל' ולא: שיא ד' ח' צלע א' וח' צלע ב'; ירמי' כ' י"ט וכ'; רות ג' י"ג צלע א' ויג צלע ב', ובפסוק הוא הזור על האמור בתחילה: את סבור מי שאמר זה אמר זה וכו' 1). — במדה הי"ג של ל"ם מדות (ע' לעיל ערך מעשה) בעמ"ב: השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון 2).

סדר, פעל סָדַר, ר' טמעון בן נמליאל דיבנה מסבר: תינוקות של בית רבן הוו 3) מסדרין פרשיות וקורין (בשבת) לאיר הנר, שבת י"ג ריש א' 4).

סדר, מכילתא ל"ט ג', 62 ב' א': כה כסדר הזה; י"ט ו', 63 א' ט"ז: אשר תדבר אל בני ישראל — בסדר הזה. ספרא לט"ז ל"ה, 83 סוף ב': מנין שכל הפרשה אמורה על הסדר? תל ועשׂ כאשר צוה ה' את משה. תשוה יומא ה' ז' 5). ספרא לח' ט', 41 ב' א', עהם שמות כ"ט: ולא כסדר האמור להלן אמורים כאן. ספרא 82 ב', ברייתא יומא ל"ב א', ע' ב' בתם: כולה אמירה על הסדר חוץ מבפיק אחד (ויקרא ט"ז כ"ט), בכל הדוגמאות הללו השם סדר מציין את הסדר הפנימי שבפרשיות התורה ושבפסוקים, עם זה מקושר השם סדר (סדרא בארמית) 6) שמיצגי מתקופה שאחרי התנאים ונשמן במשנה אינו פרושו, דומה לשם סדר הפסוקים. — ספרי בתבי הקדש הבאים זה אחר זה נקרא (בברייתא בוב י"ד ב') סדרן של נביאים, סדרן של כתובים.

לעשות. הנושא של הפעל נתק הוא האוכות על תנור לילה שעבו (במדבר ו' ח') ואתיב בפסוק י"ח נתפך למעות עשה. תכאני בתלמיד הבבלי צריך הוה להיות: דבר שנתק מלאו (מלא תעשה) לעשות. ע' ובהים ק"ד ב', הילן ב' ב': הכתוב נתקו לעשה (מדברי אמורא).

1) יומא ל"ה ע' ל: עיר עיר עירוב. 2) הוגמאות ל"א (אתה) סבור מבר' ט"ז (ב); ט"ח מ' ב'; ע"ג ב' ד'; ע"ה ב' י'; פ' ב' ח'; שם ל"ז מ' ב'; ויק' כ' ו'; דבריה. דשיר אשר אמרו אי' חלק א 459, 5; 502 5. לוה שיך גם בן המרשן הנפוש תדיר בסתירה: בבר' בבריו (בבור, בבריה — מהארמית שקבלה צורה עברית), שבות רושה לומר שלפעמים לאחרה צריך הוה לשנות אות אלא ולהיפך באדרת נאה יומר, ואעפ"כ הסתירה רוחה שנית זה.

3) ע' אגדת התנאים כרך ב' 325 (בורמנית). ואולם י"ג: מסדרין פרשיותיהן (מבלי חזר), בתוספתא 110, שבת א' י"ב: מתקנין במקום מסדרין, ע' לקמן ערך תקן. 4) השוה סו"ס נ' א': ר' יהושע בן לוי בקש לישב על הספר הזה ולסדרו (ע' אנ' התנאים כרך ב' 5,481 בורמנית; ע' נ"ב תוכלות רבתי. ביהמ"ד ח"נ 94: וישב ומסדר לפניהם את כל דברי מרכבה. — הערך של בנין פיעל יש גם בבינוני הפעול שבקל (השוה קבור לקברו), ע' ברייתא ערובין נ"ד ב': סדורה בפיהם (ע' אנ' התנ' כרך א' ה"ב 47 ע' 5. תענית ח' א': משנתו סדורה. הוגאות לבינוני פיעל קל, ע' אצל לוי ח"נ 481 ב'. טלבה זאת ביר צ"ת (י'): וישבון וסודרין דברי התורה. 5) ע' עוד ביר ע' (ד'): על הסדר נאמרה [הפרשה]; לפי השערתו, אנ' אמוראי אי' ה"ב 4,119, הוא מתקופת התנאים. — ורו' מגילה 25 ב' ג"ה: כדי שישמעו את ישראל התורה על סדר. — ורו' ברכות 4 סוף ד' (מגילה 28 א' ב"ה) ע"ד מומרי התלמ: עוד היא אמורה על סדר. 6) ע' לוי ח"נ 484 א'.

נטל. צווי בקל: טול קָ מה שֶׁהַבָּאתָה, ע' משנה חולין ד' ד', סנהדרין רגיל במד' ר' עקיבא, כשבא לדחות איזו הנחה. ספרא לא' ב', 4 ד' ט'; יא ליט, 56 ד' ד'; טז ב ג, 82 ג' ו'; ויק' יא א 10 ב' ו'.

הפעיל. הַטִּילָן רַבָּתוֹ וְקַל יִכָּלֵן, מה ר"ו של כ"ב מידות. אחרי הכתוב צריך להשלים ,מן הכלל'. השוה להלן ערך ,נשא'. ע' גם להלן סוף ערך ,נתן'.

נעל. ע' ערך ,פתח'.

נפש. במדרש רר' עקיבא ברוך הוא: אם נפשך ליעד. ספרא לוי י ב, 35 א' ו' ט' 77 ד'; ב ב ב' ט' ב'. לוי שיוד מד נפשך מקוצר מן מה נפשך לומר, כלומר בכל אפן שתאמר, אם כך אי כך, ספרא לד' ב"ג (20 ב); מכי' למז יז, 49 בבוק 1). באותו המובן הוא בא בלשון ,אם נפשך לודע', ספרא לה' יז, 27 א' ב' 2).

נקבה. ע' ערך ,לשון'.

נקודה. ע' ערך ,נקב'. בקהיר ו' א', ברייתא דר' הושעיא: אבי נקודה אחת.

נשא. בהפעיל השיא, הוציא, לקח. ספרא לוי ה' ח (8 ב): הרי הכתוב משיאו מכלל הון ובא לו ללמד על התגלחת. שם לוי ו', 9 א': הרי הכתוב משיאו מכלל תגלחת ובא לו ללמד על הטיפאה. צריך להוכיר כאן את הכתוב ,נשאו קל וחמר בעצמן מעכו"ם' באגדת התנא הזקן תודוס (?Theodorus) איש רומי, פסחים נ"ג ב' 3). בכלי שבת ליא א' נשא אותו גר קו בעצמו. שם פו א', נשא (משה) קו בעצמו. כאן יש לו לפעל הזה אותו המובן שיש בתוך ל,נשא משלי *).

נתן. רק, ספרא רי ר' 11 ב': ונתני ליה את האצטר בכולן בכל אחד ואחד, עהיכ ויקרא ג' ה' ופסוק יא, שאחד משלים את חברו. ספרא ליג יד, 64 ג': ומנין ליתן את האצטר בשאת בחברת יאת האצטר בכחרת בשאת. השוה ליג כוז, 65 ב' ה' 4). — והדין נותן, מכילי ליה טז, 10 א'; ספרא לכ' ב'א, 93 ב'. הלשון הראשון הוא במדרש של ר' עקיבא והשני בשל ר' ישמעאל. — מכילתא ליה לוז, 15 א' ב': סכתה לפי שצריך למר מתחילתו ניתן לו הא בסופו. בירו' יבמות 3 א': ניתן לו הא בסופו, וכן בבבר סיה (ח), פו (ב); שם ע' (ב): תן לו... בבכלי יבמות יג א': השיל לה הכתוב הא בסופה. — תנהו ענין, ע' לקמן ערך ,עשי'.

נתק. קל. כמו בתנך קרע. מכילי לכוב יג (93 ב): ,ונתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו עזן בפני עצמו', ,נתקו' כלומר את השואל שכתוב אחר כך בפרוש, או אולי צריך להיות ,נתק'. המובן של פעל זה הוא כמו ,משאו' בערך ,נשא' לעיל 5).

1) בבור ע"ד (ב) נמצא אצל הבטוי ,מטת נפשך' תוספת מבארת ,רוצה ולא רוצה' (תו Nolens volens). 2) ע' לוי יג 36 א' ב'; 426 א'. ע' גם השערתו הופה של ניגר עיד א' אפשי (=אין נפשי) יור' ציטשריפט VIII, 182. 3) ע' אי התנאים כרך ב' 561, 1 (בגרמנית). כריים Lehnwörter I, 246. 4) השוה ב ר ביה יה, כוז (ב); לוי בבחי ב'א יב; פיס (ב). 5) הלשון שבכלי ,אי אפשי שנתק נפשה' הוא בודאי מתקופה מאחרי התנאים (חולין קמ"א א'. במדרש התנאים כפרי דברים לכ"ב ו' 116 א' ח), חולין יב ד' נאמר על שיתק לעשות ,מצות (מצות לא תעשה) שיש בה קום עשה'. יותר מפשטי מהבבלי לא שיתק לעשה (בוסא פיה טוף ב'; לא תעשה שיתק לעשה) נמצא בירושלמי באמרו של ר' יוחנן, ניור נג ג ב': שיתק מלא תעשה

*) בתפלת מוסף לשלש רגלים בהפעיל ,ושמחנו בקומר הן הקטן, ע' בר' מג ליה. המתרגם.

בל״ב מדות המדה נוטריקון הוא המדה השלשים 1) ומתחילה: מנין שדורשין נוטריקון באגדה? 2). ת״ל (כר׳ י״ז ח׳): א. אברהם — אב המון גוים; ב. כרמל (ויקרא כ׳ י״ד) — רך ומל, דבר שהוא רך ונמלל ביד; ג. והוא קללני קללה נמרצת (מ״א ב׳ ח׳); ניאף, מיאבי, ריצת, ציור, תיעבה; ד. ירט (במדבר כ״ב ל״ב); יראה ראתה נטתה 3). בספרא לב׳ י״ד (12 ב׳) 4) בא כך הכאיר למלת כרמל מבלי להזכיר ע״ז שם נוטריקון, שבכלל לא נזכר בשום מקום במדרש ר״ע; לזה באי עיד דוגמאית לנוטריקון מן בצקלונו (מ״ב ד׳ מ׳ב); נעלסה, איוב ל״ט י״נ; נתעלסה, משלי ז׳ י״ח.

אל המלה הזרה הזאת שבאה בערכי המדרש של התנאים, צריך להוסיף עוד אחת שאמנם לא באה בערכי המ״ד 5), אבל כנראה השתמש בה עוד בימי התנאים, היא המלה „γ(ν)ματρια״, שהיא המדה הב״ט מל״ב מדות. מלה זו נסתרסי איתיתיה מגרמטיא ששרשה γραμμα (איות) או γραμματευς (סופר) ובכן זיהי מעין γραμματεία 6).

בברייתא דל״ב מדות נתחלקה מדה זו לשתים: א. לחשבון 7), כלומר פתרון המלה ע״פ המספר של כל איות ואות שבה, ודוגמא לזה: המספר מאה ושמונה עשר שבבראשית י״ד י״ד מרמז על אליעזר (בר׳ ט״ו ב׳), שגימטריא שלו עולה קי״ח. ב. לתמירת האותיות, כלומר שצריך להחליף האיתיות ע״פ שיטה ידועה; למשל „לב קמי״ (ירמי׳ נ״א א׳) באת ב״ש- בשדים, לשתי המחלקות הללי נמצא בספרות שאחרי תקופת התנאים השם גימטריא 8). נוסח אחד עתיק של הברייתא חושב את הסעיף השני של מדת גימטריא למדה בפני עצמה 9).

---

1) אצל יהודה הדפי ובמדרש הגדול היא המדה הל״א. מפני ששם המדה הב״ט נחלקה לשתי מדות. ע׳ לקמן וע׳ מאנאסטעריפט 40 יאהרגאנג ז׳ 19. 2) במלה זו „מנין׳ מתחיל במדות כ״ו, כ״ח, כ״ט, בשאר המדות מתחיל „כיצד״. 3) ר׳ יוסי בן זמרא (ע׳ אנ׳ אמוראי א״י ח׳א 112) שואל ג׳כ מנין ללשון נוטריקון מן התורה ומביא ראיה מאברהם. אבל אינו מסתפק במה שאמר הכתוב „אב המון״, אלא דורש את שתי המלות הללו בדרך נוטריקון. בב״ר מ״ו ס״ו ז׳ מסופר מאמוראי א״י של המאה הרביעית ששאלו: מנין לנוטריקון מן התורה? והשיבו: מבראשית י״ז ה׳. הדוגמא השלישית מברייתא שבת ק״ה א׳ בשם ר׳ אחא בר יעקב; הדוגמא הרביעית מדבי ר׳ נתן. 4) ע׳ מנחות ס״ו ב׳. 5) מה שנא׳ בספרי במדבר ל״ו ה׳, 8 א׳: „יהיה — בגמטריא ל׳ יום״, היא הוספה מאוחרת, כמו שנראה משני התלמודים למשנה נזיר א׳ ג׳, ירו׳ נזיר 51 ג׳, בבלי נזיר ה׳ סוף א׳. 6) אם המלה הזאת היא כמו שחושב ואכט (בייטראג׳ז II; 74) מעין γραμματευς (ברומית notarius) או צריך לחשוב שהאמנות הזאת היא לא רק במחזרות הכתב אלא גם בסוד הכתב. כי גמפריא פירושו כתב סודי שבמקום המלה בא חשבון אותיות, המספר או חילופי אותיות (באי״ת ב״ש ובדומה. אל גיאומטריה (לוי ח׳א 324 ב׳; קאהוט ח׳ב 309 א׳, גם קרוים Lehnwörter 1, 93) אין למלה שלנו כל שיכות, אעפ״כ אפשר מאר שבאבות ג׳ י״ח (ע׳ גינר יודישע צייטשריפט VIII, 185. נאכגעלאָסן. שריפטען IV, 343) הבונה היא למלה יונית זו, והיא אולי השפיעה על כרוס האותיות מן גרמפיא לגמטריא. 7) השוה ירו׳ תרומות 43 ג׳ מ׳ו (ר׳ אבהו): ער שלמדנוהו מן חשבון גמטריא. ע׳ ג׳כ לוי ח׳ב 121 א׳ וב׳. 8) לסוג הראשון: רב. שבת קמ״ח סוף ב׳: ערל בגימטריא ג׳ מאות הוי (לחבקוק ב׳ ט׳ו). לסוג ב׳. רב. סנהדרין כ״ב א׳, עה״כ דניאל ה׳ כ״ה: בגמטריא איכתיב להון; ר׳ סימון (ע׳ אנ׳ אמוראי א״י ח״ב 459): טוב בגימטריא (כלומר באי״ת ב״ש) נפש (להושע י״ד נ׳). ר׳ יוחנן משתמש בצורה השלמה של הכמוי (לסוג ב׳). פסיק׳ ר׳ מ״ג, 182 ב׳, „לשון נימטריקון הוא תחו הוא אכף״, לס״א א׳ א׳. ע׳ ג׳כ ירו׳ תענ׳ 67 א׳ ששם מעיר אחד ר׳ לודה, ששמו לא נמצא במקום אחר (אולי ר׳ יודה) למשלי י׳ י׳: מהו תינח אמו לישן נימטריון הוא אפרא בעיני אמיה. קרוב לשער כי גם כאן צ״ל נימטריקון γραμματικον. נוסח המלה דומה לנוטריקון. המלה „תוגת׳ באי״ת ב״ש היא אפרא, אפר. הבן הכבש מביא אפר לעיני אמו, גורם לה צער. ע״ד השמוש בכמוי הזה בספרות המאוחרת ע׳ צונץ Die Sinag. Poes. d. Mittelalters ע׳ 369. 9) ע׳ לעיל חע׳ 3.

כתוב כבד את ה' מהונך, ועיד הוכאו כתובים שכבוד אב ואם שוה לכבוד המקום 1). — על שני כתובים שמתאימים זה לזה נאמר: שני כתובים הבאים כנגד זה, מכיל' לי"ב ה' (4 ב), ע' לעיל ע' ,ברש.

במדרשו של ר' עקיבא נמצא הכתוי "אפי' רבי בנגד בליעז' טעמי של רבי. בפרא ליט כוי, 90 ב: דברה התורה כנגד הצער, במאמר אחד של ריע; בפרי דברים לכתב א' וד', 115 א': לא דברה התורה אלא כנגד הצער 2). — בהגדה של פסח: כנגד ארבעה בנים דברה תורה 3). — בפרא לבוי ב', 110 ריש ע': בנגד זה הנסבר לעבודה זרה הכתוב מדבר; בפרא לבוי טי', 111 ע': בנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר 4).

אם איזה מספר שנמצאו במקום אחד במקרא מורה על מספר זה במקום אחר או נאמר גם ,בנגד. בכדר עולם פטו המספר לי' שבא בהחיים טי' א' הוא בנגד לי' שנה,, ע' גם כדר עולם סוף פטו. במובן שבוה בא בלום מהות, מדה כוי ,נגד' בלי סוף הדמיון 5). בתור דוגמאות הובאו שם המספרים הללו: ארבעים יום של מרגלים, במדבר יג' טו', כנגד ארבעים שנה שהלכו במדבר, במדבר יד' לוי; ארבעה דורות של יהוא, מל' י' ל', בנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה מן העולם.

נוטריקון, מהיונית νοταρικόν ומהרומית notarius, מחר בכתובה 6). המובן של המלה הוא השיטה של הסאבינרים (המתרגם לכתוב) שנותנים לכתוב את המלים בראשי תיבות. בשטה זו משתמשים לבאר מלות שנמצאות רק במקומות מועטים וקשות ההבנה. על מלים שבאלה אומרים: ,לשון נוטריקון' – ראשי תיבות. מכילתא ליט' יג (54 ב' יח); ר' אליעזר המודעי: [ויחלט] לשון נוטריקון ויחל וישבר 7). בפרי במדבר לליה ל"ג (62 ב' י"ו), ר' יאשיה: כי הדם הוא יחניק, לשון נוטריקון כי הדם יחן (קרי: יכפר) את על הארץ 8). בפרי במדבר ליא ח', 24 ב' [למד] זהו לשון נוטריקון 9). דבר אחד משמש לשלשה לשונות: הלויש והשמן והדבש. באן באה השיטה של הסאבינרים בשלשתם, שכל אות ואות מרמזת על איזה מלה לבדה 10). הנמצא עתיקה לנוטריקון הוא הבאורים השונים ל,בהמ', כר' מיט ר' 11). במדרש התנאים יש הרבה דוגמאות מדרשיות דכתובים בדרך נוטריקי 12). דבנוי בשדיא לעצמי נמצא עיד במכילתא לפי' יב, 70 א' כ"ג ומכי' דבדים, הוצ' הופמן 32: בבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך ואם לאו – למען יקצרון שדברי 13) תורה נוטריקון, שכן דברי תורה נדרשין מכלל לאו הן, מכלל הן לאו. באן משמש במלה נוטריקון בשביל הדרך הקצרה שבדורש. שמין אפשר למצוי לאו ימלאי יי 14). השוה הכלל שהובא לעיל ע' יי. בהלכת קרון לנוטריקון מי שכותב את אחת שהיא משמשת בשביל תיבה שלמה (שבת יב ה).

---

1) ע' אנ' התנאים כרך ב' 470 ,3 (בנוי). 2) ע' בית 9ב ב'; כדי לבוף את יצרו.
3) במכילתא ליט' יי"ג, 92 ב' 5; נמצאת אחר ארבעה בנים הם. 4) השוה מאמרו של רשבי', ברכו' י' א' (אנ' התנ' כרך ב' הוא 68); כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? לא אמרו אלא כנגד דור אביו.
5) ע' לעיל ערך ,מעי' 6) לא באפי' יחיד בי' nota בבי' שריטב' ריים Byzantische Zeitschrift II 512. 7) ע' אנ' התנאים כרך א' הוא 140. 8) ע' אנ' התנ' כרך ב' 359 ב' (בנתבו). 9) כך צ"ל במקום המלה מוקפים שאין לה מובן. ע' פרידמן בהערתו שם. 10) ע' קרוים שם 515. 11) ע' אנ' התנאים כרך א' הוא 93. 12) ע' לות המבוחות לכרך ב' של אנ' התנ' ע' ,נוטריקון'. 13) אולי צ"ל ,שדברה'. 14) ע' שטוט כוה במלת נוטריקון אצל ר' אהא, אמורא מהמאה הד' (דברים ר' ב' קרוב לסוף), וע' אנ' אמוראי א"י הוצ' 124 א'.

בשם „משנה" אסף ההלכות שאסף ר' יהודה הנשיא, שעליה נבנה התלמוד, אבל בארץ ישראל עוד זמן רב אחר כך נקראה בשם „הלכות" 1), „משנה" באה גם במובן הלכה אחת, ואז היא נרדפת עם השם הלכה.

מתוך. מרכב מ„מן — תָּךְ", ויחד עם האות שׁ שבאה אח"כ מראה על המקור של הדבר הנדון. לפעמים היא מראה רק על הראיה מתוך הכתוב, מכילתא לכ"ב יב, 93 ב: „מתוך שאמרה תורה". ספרא לו' א', 29 א: מתוך שנאמר...

נ.

נבא. נתפעל - נתנבא (השיה מ"א כ"ב ח'; ירמיהו י"ד י"ד) – להערצת הנביאים ישאר הסיפרים שנכתבו בכתבי הקדש. ספרי דברים לא' א', – א. משה, ביחס לכל דברים: יכי לא נתנבא משה אלא זה בלבד יהלא הוא כתב את כל התורה כולה 2). – ב. עמים, ביחס לכל עמים: יכי לא נתנבא עמים אלא אלי בלבד יהלא [יתי] מכל חברי נתנבא. ג. ירמיהו, ביחס להאמור בירמיהו ל' ד': וכי לא נתנבא ירמיה אלא אלו בלבד והלא שני ספרים כתב ירמיה.– ד. דיר, ביחס להאמיר בש"ב כ' א': יכי לא נתנבא דיד אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני.– ה. שלמה, ביחס להאמור בקהלת א' א': וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר וידבר שלשת אלפים משל 3).

על הכתוב (שמות ט"ו י"ו): „תביאמו ותטעמו" נאמר: נתנבאו אבות ולא ידעו מה נתנבאו (כלומר בלשון נסתר בכנוי „מו" ולא בלשון מדבר בעדו „תביאנו ותטענו"), התנבאו שלא יכנסו בעצמם לארץ. מכילתא לאותו כתוב (43 ב' ו'). השוה ב"ב ק"ט ב'. עי' השם „נבואה". עי' ח"ב ערך „נבואה".

נגד. עם כח הדמיון לפניו בא רק פעמים במקרא בבר' כ' י"ח כ'. במדרש התנאים הוא מציי מאי. הוא מראה שענין אחד עיבר בהקבלה עם הענין השני. מכילי לכ"ב י"ט (102 סוף א'): כנגד שלש בריתות שכרת הקבה עם ישראל (בכוי, בערבות מואב, אצל הר גריזים ועיבל) נאמר שלש פעמים לא תכשל גדי בחלב אמו, שמות כ"ג י"ט, שם ל"ד כ"ו, דברים י"ד כ"א 4). – מכילתא ל"ד י"ג (28 ב') עה"כ תה' י"ח, י"ג – ט"ו: עבים כנגד תורמיות שלהם, ברד כנגד בליסטראות שלהם. – מכילתא לט"ו י"ז (43 ב'): זה אחד מן הדברים שלמטה, שהוא כנגד של מעלה 5).

לשני כתובים שמתאימים זה לזה. מכילי לכ' י"ז (70 ב'): כתיב אנכי ה' אלהיך וכנגדו כתיב לא תרצח. באן יש לה למלה „כנגד" המיבן הקדמון, מפני שבאן היא בא בדרשתו להתאים את המשת הדברית שהיי על הלית האחד כנגד המשת הדברית שהיי על הלוח השני. וייצא שהדבור הראשון מתאים כנגד הדבור הששי, הדבור השני–כנגד השביעי וכך הלאה. – מכילי לכ' י"ב (70 א'): „בתיב כבד את אביך ואת אמך וכנגדו

---

1) ע' לעיל 30 הע' 3.—ברונסאות שהובאו לעיל ועיר במקומות שונים של הספרות המדרשית שאחרי תקופת התנאים נתגדלה רשימת המקצועות וגם נשתנתה ע"ז שהאחרונים הכניסו מושגים חדשים (ע' צונץ גד"פ ע' 43, ואולם בכל מקום הונח ביסודה העיקר של תורה משלשת. 2) ע' לעיל ערך „דבר". 3) ביחס לשלמה, מחבר ב' משלי, ע' פסיקתא 34 ב'. ביחס לדברי איוב, פסיקתא 98 ב': ער עכשיו חוור איוב ושתנבא כמה נבואות. הטוה ויקרא ר' פ' ו' (ק'): באיי לא נתנבא אלא שני פסוקים. ע' אגדת אשיראי א'' ח'ב 1,447. 4) ע' אגדת התנאים ברך ב' ח'א 58, 59.
5) ע' שם 83.

מָשָׁל, תדיר ביותר בא השם הזה במדרש התנאים לציין את הדמיון שיש בין שני דברים. המשל שהוא אחד מהסמנים היותר הכיבים של מדרש הכתובים 1) מתחיל: משל למה הדבר דומה ל... למשל מבילתא ליד טו', 29 ב'; ספרא לט' ז', 43 ד', רק „משל ל...“ ספרא לט' ה', 43 ב'. אפשר שהמלה „משל“ היא שארית מהמשפט שנתקצר: „אמשול לך משל“, שבה מתחיל אחד מהתנאים הקדמונים (ר"ה י"ז ב') 2). „משל“ בא עיד במובן באור ציורי או אלגורי. על ר' ישמעאל בן אלישע נאמר: ר' אדא (משלטי) דבריב שדיש ר' ישמעאל יושב ודורש בתורת כמין משל, מכיל לכא י"ט (82 סוף ב'), וכן בספרי דברים כיב י"ז (117 סוף ב'), אלא שכאלה כמין משל נאמר משל. בספרי דברה ל ב העלה משלשה שרוצרו בבוראים. במקור השלישי במכילתא לכיב ב' בא הבאור האלגורי ל„אם ורחה השמש עליו בלי ההקדמה 3). בלי ב מדות המשל הוא המדה הבי', שם הוא מביא דוגמאות מיותם (שופטים ט' ח') ומיואש (מ"ב י"ד ט') ומביים; וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים. במה דברים אמורים בדברי קבלה, אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן בלשון משל, הוץ משלשה דברים [שהיה] ר' ישמעאל דורשן בלשון משל.

מַשְׁמַע, ע' לקמן ערך „שמע“.

מִשְׁנָה, שם הגזר מהפעל שנה (ע' לקמן ע' „שנה“ II) ומובנו תורה שבעל פה והלמוד בה בהקבלה ל„מקרא“, שהוא תורה שבכתב והלמוד בה. כשהברייתא אומרת (ערובין נ"ד ב'): כיצד כדר משנה (בלימר באיזה סדר לימד משה את התורה)? כאן השם „משנה“ הוא במובן תורה, הלמוד והתוראה; — אבות ג' ז': המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, שם משנה ח': השיכח דבר אחד ממשנתו, במובנה המשני משנה הוא כל התורה שבעל פה. שבתעצה לשלשה מקציעות מדרש (י"א תלמיי), הלכה יאודית, ע' ערכי „הגדה“, „הלכה“, „מדרש“, „תלמוד“. ההקבלה בין חלוקת התורה שבכתב לשלשה חלקים — תנ"ך — ובין חלוקת התורה שבעל פה גיב לשלשה חלקים ילק' ר' יהושע בר נחמיה, אבייא מהבאר הרביעית 4). מרבותים משלי כב כי: הלא כתבתי לך שלישים: תורה משלשת — תורה נביאים וכתובים, משנה משלשת — תלמיד הלכות יאגדות, המלה „תורה“ שבאה בראשונה פירושה כל תורה שבכתב — מקרא, ובהקבלה ליה בא במשפט השני מָשְׁנָה במובנו המקוף את כל התורה שבעל פה, במובן זה תרגמו גם אבות הכנסיה הנוצרית (ואת אומרת הדרוגימום) את המלה משנה (δευτερωσις pl. δευτερωσις).

במובנה הצר „משנה“ הוא מה שנקרא בין שלש המקצעות בשם הלכות, אחרי שנפרדו מעל אביהן המדרש. יען כי ההלכה היא היותר חשובה מכל מקצעות המשנה. במאמר אחד פתמי בשמות ר' מ"ז ס' ז', הדמה למאמרו של ר' יהושע בר נחמיה שמיה גיב את הלקי התורה שבכתב יהלקי התורה שבעל פה, עשרית הלכות בראש התורה שבע"פ... כתוב לך — תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב, אבל הלכות ומדרש והגדות והתלמוד יהיו על פה (כרור הוא שהמלה „והתלמוד“ היא הוספה). עוד נקרא

1) ע' הרגיסטר להלק השני של אי' התנאים המאמרים שומעו בדבור המתחיל „משל“, השמוש בלשון „למה הדבר דומה“ בשביל עיון של הלכה משנה ערוכין ב' י' רשב"י. 2) בר הוא דעתי של לוי ח"ג 281 א', אולם אפשר שזהו מקוצר מן „משלו משל“ (ע' ספרא לכיו י"ז, 111 ג', וזה צרוך לגריא אי משלי משל אי משלי משל. 3) ע' אי התנאים כרי א' ר"ב ו'. 4) תקוצא יתרי י"ט א', ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 304. 5) ע' שיר Geschichte des j. V. 1² 88, 96 ע' סדר אליהו רבה הוצ' פרידמן, במבוא ע' 8.

י"ב ה': שומעים אני שִׁבְעָה שִׁבְעִים, יכול תהא טמאה שִׁבְעִים (יום)? אמר להם: טמא וטיהר בזכר טמא וטיהר בנקבה, מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאתה בכפלים בזכר. מאחר שנפטרו יצא ומחזר אחריהם. אמר להם: לא היתי צריך להיזקק לכם מפני שיש אם למקרא. כלומר שיש מסרת קבועה איך כל מלה בתירה נקראת 1). יש עיד מאמר של תנא שבו השתמש בכלל הזה, בברייתא בבלי סנהדרין ד' א' וב' על הכתוב שמות כ"ג י"ט: בַּחֲלֵב אמי, יכול בְּחֶלְבָּהּ? אמרת: יש אם למקרא. – וילת ואת יש שורה שלמה של מחלקת התנאים, שבכבלי מפרש את יסוד ההבדל שבין דעיותיהם היא שאחד מודה בכלל הזה והשני אינו מודה. ומי שאינו מידה בכלל "יש אם למקרא" הוא מחזיק בכלל "יש אם לַמָּסוֹרֶת", בלומר שמסרת קבועה יש רק לאותיות המלה שבתורה, אבל לא לאפן קריאתה, ילצרך הדרשה מיתר לשנות את הקריאה הרגילה 2). לא בטיח היא שצירת הכלל האחרון נקבעה כבר בזמן התנאים. אפשר שהוא בא אחר כך בתור חקוי ל"יש אם למקרא" כדי להבליט בזה נגודי הדעות.

ל"מִקְרָא" במובן מסירת הקריאה נמצא גם הכטוי המלא "מִקְרָא סוֹפְרִים", שלפי מאמרו של בעל האגדה ר' יצחק (נדרים ל"ז ב') הוא הלכה למשה מסיני 3). בזה יש גם כן אותו המובן שיש בכלל "יש אם למקרא".

מְרֻבֶּה. ע' לעיל ע' 76 ערך "מיעט".

מְשׁוּם. מרכב מ"מן" ומ"שום" (=שֵׁם). שני סוגים יש לו לערך זה: א. בקשר עם שֶׁנֶּאֱמַר בתיר ראיה מהכתוב לאיזו הלכה. ע' בכירים א' ב', תיסב' 430 (בהדרין סוף ט'); 643 (נדה ב' ו'). – ב. "משום" סמיך ממש למקרא להורות על חשיבות האזהרה. תוספתא 245 (יבמית ה' ג'): אכירית עליו משים אשה אל אחיתה לא תקח. ספרי דברים לכ"ד י"ד (123 ב'): כל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאין משום בל תעשוק בל תגזול ובל תלין פעולת שכיר 4) ומשום ביומו תתן לו שכרו ומשום לא תביא עלי השמש. בתיסב' 393 (ב"מ י' ג') נאמר בלשון זה: עיבר משים המשה לאין, בבב"מ קי"א א': עיבר בחמשה שמית הללו (י"א: עיבר משים חמשה לאין, עיבר בחמשה לאין). מאמר דומה ליזה: עברה על ה' לאין בגלל מעשה אחד, ע' ספרא לכ"ב כ', 98 ב'; תוספתא 444, (מכות ה' ד'); 552 (תמורה א' י'). גם בברייתא תמורה ו' ב': עובר משום חמשה שמות, ע' לקמן ערך "שֵׁם".

1) צריך לחשוב שזה היה משל בפי ההמון: יש אם למקרא, כלומר יש מי שילדה אותו, ויש לו על מה לסמוך. בהשאלה למסורת הקריאה פירושו: קריאה זו יש לה על מה לסמוך ואי אפשר להתנגד לה. הערוך ערך אם II (ח"א 110 א') מבאר: אם – עיקר דבר ושורש ומשוה זה עם בנין אב. ואולם כבר אמרנו בערך „אב", שיש לו הוראה אחרת. 2) רב מביא באפן זה מחלקת שבין ר' יהודה הנשיא ובין רבנן עה"כ וְנָשַׁל, דברים י"ט ה' (קריאה אחרת וְנָשַׁל'), מכות ז' סוף ב'. ר' יוחנן (ר' יצחק בר יוסף בשמו) מכר שורה של הכשים שאמרו יש אם למקרא ואלה הם: רבי (ר' יהודה הנשיא) ורבי יהודה בן רועץ ובית שמאי ור' שמעון ור"ע. סנהדרין ד' ב', ומוגה שם את המחלקות מענין זה; במכות ח' א', מבלי להביא את המחלקות. ע' עוד שם בסנהד' ד' א' שאר החולקים בענין זה. ע' עוד פסח' פ"ו ב', טוכה ו' ב', קדו' י"ח ב', ובחים ל"ז ב', בכורות ל"ד ד', ברייתות י"ז ב'.
3) הדוגמאות שהובאו שם הן מלות כאלה שעל פי האותיות בלבד אין להכיר קריאתן, ע' רפופורט ערך מלין 108 א'. 4) בתוך הציטטים בא בְּלִי במקום בְּלֹא', יען כי מלת השלילה בְּלִי היא בהלכה יותר רגילה. הפסוק הראשון מהפסוקים שהובא כאן מדברים כ"ד ט"ו הוא לא אוהרה, ואולם כאן נתקבל בתור אוהרה. בבבלי ב"מ נחשב הפסוק דברים כ"ד י"ד בתור אוהרה. ואולם המצוה הראשונה שבפסוק ט"ו שם נחשבה למצות עשה. ע' בכ"ז הנוסחאות אצל רבינוביץ חלק י"ג 328.

לפעמים בא מקרא׳ במיבן המצמצם העברי של דמקרא בנגוד ל„תרגום״. בפרא ל״ יא, 46 סוף ד׳: ביד משה — זה המקרא, יכול אף התרגום... 1). ירוש׳ נדרים 38 נ׳: אי אתם מלמדים בהם מקרא ותרגום; ירוש׳ סנהדרין 27 ד׳: מקרא אחד תרגום אחד. ע׳ גיב לקמן ערך ,תרגום׳. — ע״ר איי מקצעית של הלכה נאמר: מקרא מיעט יהלכות מרובות, חגיגה א׳ ח׳, ע׳ גיב להלן ערך ,עקב׳.

רק במקומות בודדים אנו מיצאים את השם מקרא על הנביאים יהכתובים, מלבד התורה. בספרי דכרים 55ב יג, 135 ב׳, נאמר: יכיבידהו על במתי — זו תורה... ואבל תנובות שדי׳ זו מקרא, יינקהו דבש מסלע׳׳ — משנה, ישמן מחלמיש צור׳׳ — זה תלמוד 2). כאן נראה ברור שקורא לנך מקרא ולחומשים — תורה. ע׳ גיכ לעיל עמ׳ 25, ששם נאמר: קרא תורה ומקרא 3). מקרא במובן זה לא נמצא בשום מקום אחר, לא בספרית המדרשית של התנאים יאף לא בזי שאחר תקופת התנאים 4). יאילם נגד זה נמצא בספרי המסורה 5) יבספרית של ימי הביניים, אצל מיפרי ספרד שמהתחנית השניה של המאה הי״א (ר׳ בחיי אבן פקודה), שבשם מקרא׳ קראי רק לחלק האמצעי של כתבי הקדש, לחלק הנביאים 6).

בסוף עליני להביא את המיבן, שיש למלת מקרא אצל הכלל יש אם למקרא׳, מתנא אחד, ששמי לא ניכר במקום אחר 7) מספר 8), שלמעיני שאליתי על הכתוב יקרא

1) ע׳ דרשתו של רב לנחמיה ח׳ ח׳, כבלי סנהדרין נ׳ א׳; ירושלמי סוטה 24 ד׳ מ׳ח: ...זה מקרא ...זה תרגום. וע׳ עוד פקודתם של ר׳ יהושע בן לוי ור׳ אמי (ע׳ אגדת אמוראי א״י ח״א 141; ח״ב 158) ברכות ח׳ א׳ ב׳: שנים מקרא ואחד תרגום. 2) שאר הלקו המאמר הזה תמצא בערכי ,הגדה׳, ,נוף׳, ,נורה שור׳. 3) ואילם דוגמא זו נדחית אם נתקן שם את הגירסא כך: קרא מקרא תורה נביאים וכתובים (ושנה) משנה (מדרש) הלכות ואגדות.

4) בלויא, בספרו צור איינלייטונג ע׳ 26, חישב שמצא שתי דוגמאות בבי׳ ובמחשי׳, אבל זהו שגיאת הסמס. כי בבי׳ ט״ו (ר׳) הדרשה על הפצי האחרון של הפסוק ב׳ י״ב (שם הכוללה ואבן השתם — מקרא ושנה ותלמוד ותוספתא ואגדה) היא אמנם המשך של הדרשה לפסוק ה׳ (הצו האחרון) ולפסוק י״ב (הצו הראשון) — אשר שם הוזהב אלו דברי תורה... אבל שם ,דברי תורה׳ אינו פירושו תורת משה, אלא כל התורה בכלל. ע׳ לעיל 25 שורה 11, ע׳ עוד ע׳ 44 ערך ,חבר׳. ואילם לפסוק י״ב, כשהוא סונה את מקצעות התורה, הוא מצינ בראשונה מקרא (כלומר כל כתבי הקדש). מה שנוגע לדוגמא שהביא משחש״ר ע״ד אלה שהם בעורים מכהון ונאים מכפנים. שיש בהם ,תורה מקרא משנה מדרשות הלכות תלמוד תוספתות ואגדות׳. הנה בשטות ר׳ כ״ג (י׳) שהם הגירסא בלי בפץ יותר קדומה נאמר: הם מלאים מכפנים מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות. קרוב מאד לשער, כי בשחשי״ר המלה ,תורה׳ הבאה בראשונה מוסבה על כל התורה כולה. השוה בשחשי״ר לא׳ י״ד (שתי פעמים): מהו אשכל? איש שהכל בו: מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות. 5) ע׳ פרנסדורף Massora Magna בהערה ל,חומש׳ ול,אורייתא׳. בלויא הביא (מקבה טושע איינפדוכונגען ע׳ 50) שאצל בן אשר נמצא ,בתורה ובמקרא׳. 6) ע׳ הוכחות׳ ב R. d. E. J. XV, 113—114; XVI, 277—278; XXII, 46 n. 1. מלבד הדוגמאות שהוכאו שם, מצאתי עוד: הראבע בסוף ספר הסם: בתורה ובמקרא ובכתובים. במכתבים — המוזיפים — של המכבים למנו: בתורה במקרא ובתלמוד. תדור אצל ר׳ יוסף אבן כספי; ע׳ שטיינשניידר: Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters p. 92 Anm. 332, p.93 A. 343; ע׳ עוד: Renan-Neubauer. Les ecrivains juifs français du XIV siècle. p. 194, 105 und sonst. Chronik des Achimaaz (Neubauer, Mediaeval Jewich Chronicles II, 131): לקרוא בתורה ולהנות בספרא. ביחור מעניו מה שהוכא באגדה של בר כוזא (Alpha betum siracidis ed. Steinschneider 20 a) אמרי עלוי על בן סירא שאיתה שנה למד ספר תורה כלה, לשנה השניה למד מקרא ומשנה ותלמוד והלכות ואגדות. 7) ר׳ יהודה בן רוקח (או רוקח), אין אפילו שמץ ראיה באיזה זמן היה התנא הזה. אפשר אמנם לשער שהוא היה לפני תקופת ר עקיבא. 8) כפרא לאותו פסוק, 58 א׳; בסנהד׳ ד׳ כ׳: שבועים קרנון ויש אם למקרא.

לוקים, כפרי במדבר לית ט', 25 ב. מאמרים כללים שנתחלפו במלית. כל מקום שאתה מוצא אי כל מקום שאמרי יש הרבה במדרשי התנאים. ע' מכילתא לייט ב', 62 א'; כפרי דברים לית ב 17 א; יב יב, 89 א'. מכילתא לייד א', 25 ב'; כפרי במדבר לית ט' 25 ב; כפרי דברים לי כח, 71 א'. עוד הוצאות ל,בכל מקום ע' ערך אין. ע 3 ערך מצא (ע 47). – כפרי במדבר לי לית, 22 א'; שלא היה זה מקומי (כלומר שדבקים במדבר י' ל'–לי' לא נכתבו במקומם). — בסוף נאמר אלא שנכתב במקומי חילין ו' ו', עוד מצות נוד הנשה, בראשית לית לי 1). — ממקומי הוא מוכרע, ע' לעיל ערך ברעי').

מְקַצָּת, חלק בנגד את כל, את השלם. ע' מדה יות דלים מדות, לעיל ע' 27 ערך יות.

מִקְרָא, שם הנזר מהפעל קָרָא ומובנו הפשוט קְרִיאָה. השוה: קריאת שמע, ברכות ב' ה'; זמן המקרא, שם ב' א'; מקרא ותפלה, תוספתא 5 (ברכות ב' קרוב לסוף). ואילם תדיר המלה ,מקרא' באה במובן, כמו בוחמיה ח' ח', העניין שנקרא. כמו המלה ,כתוב' פירושה דבר תורה שנכתב, כך ,מקרא' הוא דבר תורה שנקרא. יכמי כתוב 2) כך גם ,מקרא' יש לו המובנים האלה: א. פסוקים בודדים. ב. התורה כולה 3). יוצאת לא': מקרא הוא מן התורה, מכילתא למז יו, 49 א'; הביא לו מקרא מן התורה, שאין לו מקרא מן התורה, כפרא לייא לי', 54 סוף ב'; כושה ה' ב'; ומקרא אחד אומר, כושה ה' ב'; הרי זה מקרא עשיר, לעיל עמוד 80; מקרא זה נוקב ויורד עד התהום, סנהדרין צו ב' 4); המקרא הזה, ע' לקמן ע' ,קום', ,קרא'. – שני מקראות, ע' לעיל 59 ערך ,כרע'. ע' גם להלן ערך ,משלי', ,קום'.– כל המקראות, לעיל ערך ,נאי'. הוצאות לכ: ע' ערך ,יוצר'. ע' 24, שעם היבאי היוצאות שכרו מקרא – כל הקורא משנה – כל התורה שבעל פה. ע' גם קהלת ה' י', שו' מאיר השוה בדבר תחת המתיבו לא מקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ 5). – תוספתא 248 (יבמות ו' ח'): רוש בן אלעזר מביאי מן המקרא.

גם למוד יקורי שכתוב נקרא ,מקרא', כמו שהלמוד של יוצר שבעים נקרא ,משנה'. ע' אבות בית ה': בן: חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה 6). קדושין סוף א': כל ששמו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ, רשבי אומר: כל העוסק במקרא מדה שאינה מדה, יחו' ברכות 3 ב'; שבת 3' ב'; 15 ג'; חוריות 48 ג'. השוה בבלי בבא ל' סוף א' 7). אלה שעסקים רק בלמוד התנך נקראים ,בעלי מקרא' (בנגד ל,בעלי משנה'), ע' מאמרו של ר' יהודה בר אלעאי לישעי בוז ה', ב ב ל' ב' 8).

1) במובן אחר ,ממקומו הוא למרי מכות ג' כ'ו; ממקום שבאת, מכילתא לייא יו, 103 ב'; תוספתא 134 (שבת ט'ז סיום. באי ,מקום' לית לא דפוסים, אלא רשעי שעמי באי לייא.— כאי עיין עוד לעיין את הכתוב ,מָקוֹם', המורה שאת המצות צריך לקיים בכל אבן שהוא. היא בא כמה פעמים במכילתא לייב כ'ו, 9 ב'; ב' י'ב, 70 א'; כ'א ג', 75 ב'. 2) השוה ג'ב ערכי: מקרא משנה, הלכה, הוספה, מדרש. 3) ע' בפ'יא עוד אינפ'יטנט אין די הילפ'יג מ'יגם ע' 9 ופ'מ. 4) ע' אוצר התנאים כרך ב' 466 (בולטינה). 5) ע' אז התנאים כרך ב' הוא 41. 6) השוה מאמרו של ר' הושעי עיל הוצ בתי מדרש שהיו בוהושלים ובכל אחד מהם ,בית בפר למקרא ובית הלמוד למשנה', ויושלמי מועלה 83 ד' ל'ב; כתובות 35 ג' ב'ב (ויק ב'ב). 7) ע' אוצר התנאים כרך ב' הוא 58. 8) השוה ויקרא ר' ל'ו (ב).

*) **מקום** בתור שמו של הקב"ה, סוף 80; ,המקום הלך בשוה לוקומב', וע' אז התנאים כרך א' הוא 151 וכרך ב' הוא 127 וגם 180 הע' 2. — ה ט ת ר נ ב.

תוספתא 301 י״א, טישה סוף ד׳. כדר עולם סוף א׳. — נמצאת אתה עושה, מכילתא ל״ב ב׳, 3 א׳. — נמצאת מקיים, ספרא ל״ג ב׳ (60 ב׳) 1). — למדרש דבי ר׳ ישמעאל שיך הכתוי העצמי נמצני למדין שבו מתחיל תמיד הכלל הנלמד ממדרש הכתוב, מכילתא ל״ב ב׳, 3 א׳; י״ב ז׳, 6 א׳; י״ב י״ב, 7 סוף ב׳; י״ב כ״ב, 11 ב׳; י״ד ז׳, 27 א׳; כ׳ כ״ו, 74 סוף א׳; כ״א ו׳, 78 א׳; כ״א י״ד, 81 א׳; כ״א ל׳, 87 א׳; ל״א י״ג, 103 סוף א׳; ספרי במדבר להי כ״ו, 6 ב׳; ו׳ י״א, 10 א׳; ז׳ א׳, 13 ב׳; ט׳ ו׳, 17 ב׳; כ״ז כ׳, 52 ב׳; ל״ה י״ג, 61 א׳. ספרי דברים ל״א כ״ח, 86 ב׳; ל״ב א׳, 131 א׳.

נִמְצָא. גם זה מקושר עם הנישא — הענין הנלמד, ביחוד בכבטוי: נִמְצָא לָמַד, ע׳ לעיל ע׳ „לָמַד״. עיד נמצא מלמד. ג כ שם: נמצא מעתה, מכי׳ ל״ב ב׳, 1 א׳. בלי צריף עם ביטוי: נמצא דוד מבני בניה של מרים, ספרי במדבר י׳ כ״ט, 20 סוף ב׳.

מִצְוָה. פרט אחד מצווי התורה. המספר של כל המצות — תרי״ג — נקבע עוד במאמרי של התנא ר׳ שמעון בן אלעזר, מכילתא לב׳ ב׳, 67 א׳ 2). קרוב לשער ששני המספרים רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה שהם מספרים חשובים מפני הסימבוליות שבהם 3); נעשי ליסוד המספר הכולל שלהם תרי״ג. האמורא ר׳ שמלאי הזכיר בדרשתו על המצות 4) את המספרים הללו, בלי עיון בסימבולי מפירסם מכבר 5). מומן קדמין נתקבל הכבטוי מצות עשה ומצית לא תעשה (ע׳ מכילי לב׳ ז׳, 69 א׳ 6)— מהיגמאית הרבית שנמצאת למלת מצוה בספרית התנאית ניכר כאן רק אחדית: מכילי ל״ב ו׳, 5 א׳: באו כל המצות ללמד על מצוה אחת; י״ב ח׳, 6 ב׳: הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בעופן, ע׳ לעיל 28; ספרא לח׳ ט״ו, 42 א׳: אין לך כל דבר ידבר שאין בי מצוה למקום (אה״ב בא יראה על כל פרט יפרט) 7).

מִקֶּדֶם. ע׳ ערך „קדם״.

מָקוֹם. „דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר״ 8).—„שאינו מתפרש במקומי ימתפרש במקום אחר״, מידה י״ו דל״ב מ״ת.— כן מצינו בשנים שלשה מקומית, מכילי לט״ו כ״ב, 44 ב׳. — בארבעה מקומות מזכירין פרשת תפלין, מכילי ל״ג ט״ז, 23 א׳. — ר׳ יהודה בר אלעאי: הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה (כלומר שנמצא בהרבה מקומות), מכילי ל״ד י״ט, 30 א׳; ט״ו ג׳, 37 ב׳ 9). — לא במקום אחד ולא בשנים המקום חילק כבוד לזקנים, שבכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חילק כבוד

1) לזה שייך הלשון שנמצא רק במדרש דבי ר׳ עקיבא: „כשתמצי לומר״, ששם במקום א׳ בסוף באה י׳. בידאי בשביל שלא יקראו „תמצא״. ספרא לו׳ ל״ז, 40 ג׳; ספרי דברים לכ״ב י״א, 117 א׳ ו׳; „כשתמצא לומר״, תוספתא 101, אהלות ד׳ י״ב; „שתמצא לומר״, ספרא לו׳ ב׳, 29 ב׳; ספרא לד׳ י״ג 19 א׳: שתימצא אומר; י״ו י״ג, 84 ד׳: שתמצי אומר. הדוגמאית האחרונות מראות על הלשון הקרמון. רק אחי באשר נעלם טובן הכטוי הזה וקראו תימצי בקל או הוסיפו „לומר״ במקום „אומר״. בבבלי נמצא תמוי: אם תמצא לומר, ע׳ ניצין פ״ב סוף ב׳, שבת קי״ו א׳.

2) עיין אגדת התנאים כרך ב׳ 486. השוה Rosin, Ein Compendium der Jüdischen Gesetzeskunde s. 14.

3) נגד רמ״ח איברים, אהלות א׳ ח׳, שס״ה ימות החמה.

4) ע׳ אנ׳ אמורא א׳׳ ח׳׳א 558.

5) השוה מאמרו של ר׳ יוחנן שם ח״א 310, 4.

6) במקום „מצות עשה׳ ו„מצות לא תעשה׳ נתקבל אח״כ בקצור „עשה׳ ו„לא תעשה׳ (ע׳ לקמן ערך „עשה״). מן „לא תעשה׳ נתקצר אח״כ ל„לאו׳ (=לא), ומזה ברבים „לאוין״. ע׳ לקמן ערך „משום״.

7) במאמרו של רשב״י, סמיקתא 51 ב׳ ושאר המקורות המקבילים (ע׳ אנ׳ התנאים כרך ב׳ ח״א 68) הוא קורא לפסוק בשם „מצוה״: שלש פרשיות... וכל אחת ואחת יש בה ששים ששים מצות.

8) ע׳ אנ׳ התנאים כרך ב׳ ח״א 161.

9) ע׳ שם 139: „במקומות הרבה״. וע׳ גם לעיל 29 ערך „הוהיר״.

יז טז, 56 א'; יח א',57 א', 57 ב'. ספרי במדבר לי כיט, 20 ב'. ספרי דברים לו ז', 74 א'; יא י', 76 א'; לי טו, 136 א'. תוספתא 300, סוטה ד' יא. דוגמאות אחרות: ... אתה מוצא בכל מקום ובאן... מכילתא לייד יט, 30 סוף א' Q). — אתה מוצא שכל מקום ש... ספרי במדבר לי לייד, 22 ב'. — אתה מוצא ש... מכילתא לייב כיד, 31 ב'. הא בכל מקום אתה מוצא, מכילתא לייב א', 2 א'. שם 2 ב'. - על דבר שבכל מקום שאתה מוצא, ע' לקמן ע' מקום. כמו שאתה מוצא, סוף מדה יא של ליב מדות. ואי אתה מוצא, מכילתא לייב ו', 5 א' Q).

כ. וכן (שכן) מצינו, מכילתא לטו כיב, 44 ב'; יט ב', 62 א'; כיב ג', 89 ב'. ספרי במדבר לייב ג', 27 סוף א'; ספרא לכיב כיט, 99 ד'. סנהדרין ב', ג', ד', ה'; מנחות ד' ג'; ערכין ג' ה'. תוספתא 183 יז (כפורים ב' ג). — מצינו, מכילתא לייב מג, 17 א; ספרי דברים לו' ח', 75 א'; ספרי במדבר לל' יג, 58 א'. והיכן מצינו, מכילתא לטו א', 34 ב' Q).

הדוגמאות שהבאנו עד כאן ל„מצינו" שייכות על פי הרוב למדרש אגדה, יאילם הבטוי העצמי „מה מצינו" שייך אל מדרש הלכה יביחוד לרבי ר' עקיבא. הבטוי הזה משמש לזה, שמה שמצינו אצל ענין אחד אנו נותנים אותו בדרך השואה לענין השני הדומה לו, לשון המדה הזאת היא ברגיל: מה מצינו ב... אף... ספרא לא' טז, 9 א'; ד' כיד, 21 ג'; ז' כיד, 38 ג'; ייד כיא, 72 ג'; ייד מג, 73 ד'; כיז יג, 113 ד'; ספרי דברים לכיא יג, 113 ב', זכתים ז' ו', מנחות ייב ה'; תמורה ב ב'—בלי „מה": ספרא לי' ד, 67 א'. גם בשביל להראות את אי השויון שבין שני דברים גם בן משתמשים בלשון זה: ידין הוא מה מצינו... אבל... ספרא לי' ייד, 15 א ד' 4). גם באמצע השיטה משתמשים בו להוכיח טעם הדבר: „אם מצינו", ספרא לייא לי', 56 ג' כ'; „לפי שמצינו", ספרא לד' ז'; ספרי דברים לכיה ה', 125 ב' ה'. — ממדרש דבי ר' ישמעאל, ספרי במדבר ה' ג', 1 ב' ב'; מה מצאנו (?)... אף כאן...

בכללי השתמשו ב„מה מצינו" בתור טרמין לחשואה. ע' יבמות ז' ב'; תוי' (תביא, תלמוד) במה מצינו מ... מה... אף...; נדרים ד' ב' 5).

הנפעל „נמצא" עם הכינוי שאחריו גם בא במקום שצריך להיות מסקנא מהמקרא ומדרשת הכתוב, פעם „נמצאת", יפעם „נמצינו", שהוא הנפעל מהלשון „אתה מוצא", „מצינו". לפעמים הוא בא בכנון בזה „נמצאת אתה אומר" (כלומר מיברח אתה אי יכול אתה אפוא לומר). מכילי לייב א', 2 א'; ספרי במדבר לכ ז יג, 51 א'; ספרא לכי ב', 91 סוף ב'; כיה ב', 195 סוף א'; מדה כיא של ליב מדות. — נמצאת אומר, מכילתא לייג יד, 22 ב'; טז א', 46 ב'. ספרא לייד יד, 72 א'; כ ה י', 107 א'; כיז לייב, 115 ג'.

---

1) שאלת ר' יונתן לרשבי". ע' אני התנאים כרך ב' הי"א סוף 67. 2) במדרשים שאחרי תקופת התנאים בא הלשון „אתה מוצא" להרחיב את החמר הספורי שבכתוב ע"י דברי חזון, ולא תמיד על יסוד מדרש הכתובים. והנה דוגמאות מהפסיקתא ומבראשית רבה: פסיקתא 23 ב' 34 א', 71 ב', 99 א', 111 ב', 112 א', 115 ב' 125 א', 137 ב', 138 א', 146 ב' 147 ב', 186 א', 187 ב', 189 א'. בר ט' (י"ב); ס' (י"ב); ס"ה (י"א); ע"א (ה); ע"ז (א); צ"ה (י"ו יי"ח). דוגמאות ל„וכן אתה מוצא": פסיקתא 22 ב', 189 א'; כיר צ"ו (ה); צ"ט (א). 3) דוגמאות ל„מצינו ש..." בפסיקתא 18 ב', 30 ב', 64 א' 121 א'. מבראי: ד' (י"ו), כ"ט (ד'). ל"ב (י' ד'). 4) ע' גיכ בספרא לייד יג 72 א': מה מצינו... ר"א פרט ל... 5) ע"ד היחס שבין „מה מצינו" ובין „בנין אב", ע' שוארץ, די הערמענעוטיק אנאלאגיע ג. 8.

– בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה (כלימר לאיתי זמן בלבר, בניגוד לַאֲחֵרִית), ספרי במדבר להוֹ א' 1 א' י'; ספרא לי' ו' (47 א' כ').

המדה הי"ג של ל"ב מדות היא: כלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כיצד? (כר' א' כ"ו): ויברא א' את האדם – הרי זה כלל, ואחיב פרט מעשיו, שנאמר (שם ב' ז'): וייצר הוֹא את האדם... ויבן את הצלע; השומע מכאן שהוא מעשה אחר יאינו אלא פרטי של ראשון 1). השיר ספרא לי"ח י"ד (41 ג' י'): כשהוא פירט את מעשיו.

מַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית. היא הפרשה הראשונה של התורה, הניגה ב' א'. ספרא לפ"ב כ"ח (ע' לעיל ערך „להלן"), תוספתא 228; מדה י"ב של ל"ב מדות. — מַעֲשֶׂה מֶרְכָּבָה היא הפרשה הראשונה של ספר יחזקאל, הניגה ב' א', ברייתא סוכה כ"ח א' (במגילה ס"ף ד' רק מרכבה). בשמות מעשה בראשית ימעשה מרכבה נקראי המקצעית הקוסמוגוני והתיאוסופי, הקשורים בשתי הפרשיות הראשונות של ספר התורה וספר יחזקאל 2). – „מעשה" בתור מקרה, עובדה: מעשה לוט וכיוצא, כר' י"ט ל' ל"ח, תוספ' 228 (מגילה קרוב לסוף); מעשה ראובן, כר' ל"ה כ"ב, מגילה ד' י'; מעשה יהודה ותמר (או מעשה תמר), כר' ל"ח, מגילה שם, תוספתא 228; מעשה עגל הראשון, שמות ל"ב א'–ו', מגילה שם, תוספתא 228; מעשה עגל השני, שמות ל"ב, כ"א–כ"ד, מגילה שם, תוספתא 228; מעשה פילגש בגבעה, שופטים י"ט כ"ב, תוספ' 228; מעשה אמנין יתמר, ש"ב י"א, א'–כ"ג, תוספתא שם (מגילה שם; מעשה דוד ואמנון); מעשה אבשלום בנשי אביו, ש"ב ט"ז ב' כ"ג, תוספתא 228.

מִפְּנֵי. ע' לקמן ערך „פנה".

מִפְּנֵי. בשאלה „מפני מה אמרה תורה" פותח ר"ע שורה של מאמרים על טעמי מנהגי התנים, ברייתא ר"ה ט"ז א' 3). ברייתא ב"ק ס"ח א' (ר"ע). בלשון זה מתחיל גם רשב"י את שאלותיו ע"ד טעמי המצות; וכך מתחילות גם השאלות שבהן פנו תלמידי רשב"י לרבם 4). בשאלה הקצרה „מפני מה" משתמשת המכילתא 11 א' לבאר שפסוק אחד שבא קודם הוא טעם לפסוק שאחריו, שמות ט"ו י"ט: ה' ימלוך לעולם ועד. מפני מה? כי בא... וכן בתוספתא 47 (דמאי ב' כ"ו) לדברים י"ח ד' ולהלן: ראשית דגנך... מפני מה? כי בו בחר... ע' ניב בכורים א' ג', חלה ד' י': מפני הכתוב שבתורה.

מִפָּרֵשׁ. ע' לקמן ערך „פרש".

מִצְאָ. קל מָצָא. בפעל הוֹצִיא משתמשים לרוב מדרשי התנאים על הדיוים היוצאים ממדרש הכתובים או על דעת או' עברית הכתובית. יוֹצִיא בשתי לשונות: „אֲהָה מוֹצֵא" או „מוֹצִיא" (במקום „מָצָאנוּ") 5). הלשון הזה שייך אל הסידות הדרמטיים של אמנות הלשון המדרשית.

א. רגיל מאד הלשון: „וכן אַתָּה מוֹצֵא", ביחוד במדרש דכי ר' ישמעאל, שאצלו נמצא עפ"י הרוב גם שאר הדוגמאות של „אתה מוצא". מכילתא ל"ב א', 2 א'; שם 2 ב'; י"ב כ"ב, 11 סוף ב'; י"ב מ"א, 16 א'; י"ד כ', 30 ב'; ט"ו א', 34 ב'; שם 35 ב'; ט"ו ו', 38 ב';

1) לזה גם הדוגמא השניה שהובאה לקמן בערך „סברי: הסומע מכור... 2) אצל לוי ח"ג 197 א' שורה כ"ה צ"ל תיאוסופיה במקום תיאוגוניה. 3) בתוספתא 197 (סוכה סוף ג'). השוה תוספ' ריש 210 (ר"ה א' י"ב) נשמטה צורת השאלה. ע' אג' התאים ברך א' ח"ב 70. 4) קרוסון ב' ב' נדה ל"א א'. ע' אגדת התאים ברך ב' ח"א 72–73. – השוה מאמרו של רבה בר נחמני בב"ק ק"ו א' ועוד במקומות רבים: מפני מה אמרו מודה במקצת הטענה ישבע... 5) במקום „מָצָאתִי" שבתוספתא 46 (דמאי א' י"ד) אנו מוצאים בירו' דמאי 23 ג': „לְמַדְתָּיִךְ".

כמו שמצינו במאמרי של ר' שמעון בן עזלאי: בשלשה מקומות דברו הכתובים בלשון מיעט (בזר בכם י), שלשה הכתובים האמורים בהן: בזר לא יאכל, במדבר יח ד'; שופטים יא ל"ה, ששם נאמר על יארין בצר בי לא פתח ולא פער 1).

מַעֲלָה, בשם דיר שלא נמצא במקום אחר, נקראת המדה הבאה ללמד מדות שתבנה לשון ניפל על לשון על פעל הכתוב ירמיה כג לח וישעהו ל' נח. בניסח הרגיל של הברייתא נתרבה המקום של מדה זו עם מקום המדה מַעֲלֶה שהוא המדה הבאה, אולם באמת המקום מספר כי ייתר מיותר ל,נדר, והנוסח הנכון של הברייתא נמצא אצל יהודה הדסי 2). באיזה אפן אפשר לבאר ט,מעל יבוא על לשון ניפל על לשון, לא נתחוור עדיין, אצל הדסי הניסח הוא כך: ,ומנין על שהורשין באמרו ואם נשוה מדה זו לשאר המדות נעמוד לברם את הנוכח: ומנין שהורשין ,על, באמרו. ב על יי לא ב מעל, נמצא את הנוסח הראשון של מדה זו, ברור הוא שבאן נתקצר מהדבור הרגיל בתקופה שאחרי תקופת התנאים לשון ניפל על לשון. ע' בר יח (ד); לא טי ח' 3). בכתבי היד, שהוא, כמו שאפשר להשוב, עתיק יותר, המלה ,על, היא אפית ביחוד, ולפיכך השתמשו בה לקרוא בה שם המדה כמו במדה הכמוכה לה הנקראת בשם ,נזר. אל המלה ,על, נוספה כמו אצל מדות אחרות המלה ,מן, אל הפעל דורשין, ומנין ,על, נעשה ,מעל, ואחר כך מאריהבנה נשתבשה ל,מעל, ואחם הוסיפו לה שוב ,מן, ויצא ,ממעל, 4).

מַעֲשֶׂה, פעולה, עניין של מציאות, דבר של עשה, הכן מעשי; מקרה, ספור, דין וחשבון, במדרשו של ר' ישמעאל מיבא כמה פעמים בשיל התוחה שֶׁעַל הַקּוֹדֶם בְּמַעֲשֶׂה קוֹדֵם בְּמַעֲשֶׂה. לְמַעֲלָה בְּמְכִילְתָא לוֹב א' (1 א): אל משה ואל אהרן. שימע אני כל הקודם במקרא קודם במעשה: בְּמֹשֶׁה אוֹמֵר (שם ו' כ"ו): הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה — מנין ששניהם שקולים זה כזה. כיוצא בזה אתה אומר: את השמים ואת הארץ (בר' א' א')... ארץ ושמים (שם ב' א')...; כיוצא בדבר אתה אומר: אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג' ו')... וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (ויקרא כ"ו מ"ב)...; כיוצא בדבר אתה אומר: כבד את אביך ואת אמך (שמות כ' י"ב), כשהוא אומר (ויקרא יט ג): איש אמו ואביו תיראו, מנין ששניהם שקולין יי. — מכילתא לב י"ב: אם יאב (ל' א' ל). — בספרי במדבר לפיז א' (49 ריש ב): בנות צלפחד (במדבר כ"ו א' ילמדו זה שם לי' יא); לי' ג' (19 א' ח') ול' ב' (55 ב' ב'): יועדי יתעשאים (במדבר י' ג' ובמגר זה כיז א') 4)**)—מַעֲשֶׂה הַפָּרָשָׁה (תיכן הפרשיה) ואחרי זה ב...; ,מעשה הפרשה באהרן, בספרי במדבר ו' כיג (11 ב' ל'); ח' ב' (16 א' ב'); בלי ,הפרשה: מכילתא לוב יט (לא א' א'); בספרי במדבר לי' כ"ג (11 ב' לי' 3).

---

1) ע' אגדת התנאים כרך ב' 331 3. 2) ע' אגדת התנאים כרך ב' 297. מאוצרותיפ 40 יאהרנאס 1896 ע' 20. 3) ע' אגדת אמוראי א' ח"ב 446, 1. ח"ג 73, 4.
4) הסוה תוכפתא בוף כריתות. אגדת התנאים כרך ב' ח"א 74 הערה 22. 5) במקום ,לבהונו, רש' ,בכהונו. השוה הלשון הזאת: מעשה ב...

*) אולי נפלה השוואה באמצ שכיר: היה בתוב מהילתא ,מלעילו, היא מלשון ניפל על לשון, ושתי האותיות ,לו, נתבלבו זאת בזאת במעתיקו כמו ,ומיה יצא ,ממעל, בכתבי המדבר (מהדורת ריי פייפמאן ב,משוב רבריו, במדרש תנחומא נראה מרש יי ,מרמו,. עיר הפרושי לשון ניפל על לשון ע ,פתי בר ב עיר ,לשון,.

**) כאן אנו מבוים ,מנין שהורשין שקולין, אלא ניתן את הוזרון לנשואים, שהן קודמין לפרה, וילוף זה מכלל ופרט ועשה. ח ס ת ר נ ם.

מעט. (הכתים מיעוט). שם הגנור מהפעל מעט. בספרא נמצא תמיד הלשון: „הרי אלו מעוטים", במקום שיש שורה של מלים בתורה שיש בהן למעט. לר' כ"ו (21 ג'; ו' ב' (29 א'); י"א י' (50 ריש ב'), ע' בריתא זבחים פ"ד א': הרי אלו ג' מיעוטים השוה בספרא ל"ו י"ח (36 ד'), שלשה עשר דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגד נאמרו י"ג מיעוטין, ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן *), ולפי לשונו של ר' יהודה בן בתירה (בספרי במדבר ל"ו פיסקא 13 ב'): הרי שלשה עשר מיעוטים מיעט אהרן מבלי דברית שכתיב. בספרא א' א' (1 ד') בקצור: י"ג מיעוטין (1), ב רביין ומיעוטין" מציינים את כל השיטה הפרשנית שקבל ריע מנחום איש גמזו. ע' בערך הקודם מה שמוכא שם מן התוספתא. במקור אחר נאמר שהוה הורש את המלות אך „בקי למעט, גם „את" לרבות; אבן ורקון מיעטין, אתן וגמין רבין, בור א' (י"ד); אתים יעים רבים אבים יקים מיעטים ישיש ברבית 11 ב' י"ו פיסקא 20 ג' (2). בארבע המדות הראשונות דל"ב מדות מיוה הוסיף של שמעה ריע בדרשת אבן ורקון אתן וגמין, במדה השניה בא מלבד „אך" ו„רק" גם המלה „מן **). המדה הרביעית היא מיעוט אחר מיעוט ושם מדובר עוד הכתוב משתי המלות נמצאות שם ביחד, כמו בבמדבר י"ב ב' „הרק אך". עוד רבי אחר מיעוט בפרשנות של הלכה, ע' לקמן ערך „רבוי" (3).

מעוט. הוא שם של החלק הקטן (בנוגד ל„רוב"), וכמובן מיעטים (מעט שמעו אין לגרוע); מיעט חדית שנים, מכילתא ל"ב י"ד (ר' ב' י'); מיעט הלתית שנים, מכילתא לטז יג (49 סוף א'); מיעוט ימים שנים, בספרא לטז כוה (79 א' י"ח 4), ע' ביחוד ברוז' יומא ריש פ' ד' (43 ב').

מיעט. (מקצר מן ממעט). תאר בנוגד ל„מרבה". כלל אחד של ריע (בספרא לטז בוה, 75 א' 5); כל ששמיעו מרובה ושמיעו מיעט תפשתה המרובה לא תפשתה תפשתה המיעט תפשתה. כלומר כשאפשר ללמוד מהכתוב דבר מרובה ודבר מיעט, אז צריך לתפוש את הדבר המיעט וזה יהיה הנכון, למשל „ימים" אפשר לבאר ימים רבים ואפשר לבאר רק שני ימים, או יותר בטוה לבאר במיעטים — שנים 6). הכלל של ר' עקיבא הוא: בכל מקום הכתוב פירט את המיעט (ע' שמות ההיות הטהורות), ספרי דברים י"ד ד' (94 ב'); (ע' שמות העופות הטמאים) שם ל"ד טז' (95 א') 7) — לשון מרובה לשון מיעט — ע' לעיל ע' 68. — יש לשון מיעט שפירושו הקטנה בנוגד אל הגומה

---

1) ע' לעיל ערך „דבר" (ע' 34). — אל הענין ע' אב' התנאים כרך א' הי"ב 104 הע' 2.
2) ע' הקבלה הזאת והלשון של הבבלי ע' אב' התנאים כרך א' הי"א 44. 3) ע' ההסטוריה של רבוי ומיעוט ע' שוורץ, די הערמענעוטישע אנאלאגיע 125 ולהלן 184. 4) השיה נדה ל"ח ריש ב' (עה"כ ש"א א' ב') מיעוט תקופות שנים מיעוט ימים שנים. השוה מדרש שמואל ג' (ב'): לתקופות—לאחר שתי תקופות. 5) הובא בירושלמי יומא 40 א'. 6) בבבלי באה מדה זו (פתם) בלשון וה: תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מיעט תפשת, הגיגה י"ו א', ר"ה ד' ב', יומא ג' א', סוכה ה' ב', קדושין י"ו א', הולין קל"ח א' ערכין ד' ב'. במעט בכל המקומות הלל בא תפשת בשן (לא בכמ"ד), אצל אחדים עם ה"א בסוף כמו בספרא. 7) השוה מאמרו של ר' יהודה הנשיא הולין כ"ג ב'.

---

*) לשון הספרא ויקרא ריש פרק ב' (3 ע"ד), ושם נרשמו כל המקראות שנאמרו למעט את אהרן.

**) בספרא 5 ע"ב: מן הבקר—להוציא את הטרפה. שם 7 ע"ג: מן הצאן ומן הבקרים ומן העזים הרי אלו מעוטים, פרט ל... (ע' לעיל 4 בדיק בסוף העמוד הזה ר"ה ע' אבן יקון—הסתרום.

פרטי יעמלה ליסד בשבילה סימני זכרון שונים יכללים שיטתיים עד שהיה למקצוע מיוחד 1).

צריך עוד להזכיר מה שנאמר במכילתא ל״ט ג׳ (62 ב׳). על הכתוב „אתם ראיתם״: לא במסרת אני אומר לכם, כאן מציג לעימת המסרת, לעומת מה שמקובל מפי אחרים, את הראיה העצמית 2).

מעט. פיעל מֵעֵט (הכתיב מיעט). כלומר הוציא מהכלל, בנגוד ל„רַבָּה״—הכנים לתוך הכלל. שני הכטויים הללו מציינים שיטה בדרך הפרשנות, שמיסדה היה נחום איש גמזו 3) ושמנו קבל ר״ע. תוספתא 446 (שבועות א׳ ו׳): ר״ע היה דורש רבויין ומיעטין, שכך למד מנחום איש גם זו. ר׳ יוחנן מספר על אדות זה כך (שבועות כ״ו ב׳): ר״ע ששימש את נחום איש גמזו, שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט, איהו נמי דורש ריבה ומיעט. בשמוש השיטה הזו בא במדרש ר״ע לשון זה: „אַחַר שֶׁרִיבָּה הַכָּתוּב מִיעֵט״. ע׳ ספרי לא׳ ב׳ (4 ג׳); א׳ ו׳ (6 סוף ג׳); א׳ י״ג (8 סוף א׳) 4). הדוגמא שהביא ר׳ יוחנן בספורו שנזכר לעיל היא דרשתו של ר״ע לויקרא ה׳ ד׳: או נפש כי תשבע – ריבה, להרע או להיטיב – מיעט, לכל אשר יבטא האדם – חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה – ריבה הכל. מאי ריבה? ריבה כל מילי: ומאי מיעט? מיעט דבר מציה 5). המדה הזאת שבדוגמא זו היא המדה הששית של י״ג מדות דר׳ ישמעאל. הנושא לריבה ומיעט הוא הכתוב 6). מהמבילי צריך לציין: לכ״א ו׳ (77 ב׳): שמיעט הכתוב; שם (שורה 9): שריבה הכתוב. בלי הנושא: ל״ב ד׳ (4 א׳): במכסת נפשות ריבה. גם אם בא הבטוי „לְמַעֵט״ (השיה לעיל ע׳ 51 להוציא). או ג׳ב הנישא הוא „הכתיב״. ספרא לא׳ א׳ (3 ד׳): אלי למעט את אהרון. הלשון הזה „ריבה״ מתאים אל „לַרַבּוֹת״ (השוה לעיל ע׳ 6 להביא). נגד הדרשה של ר״ע ברבוי ומיעוט, עה״כ ו׳ י״ב, ענה ר׳ אליעזר: אפילו אתה אומר כל היום בשמן למעט בשמן לרבות, איני שומע לך. ספרא לז׳ י״ב (34 סוף ד׳) 7).

לפעמים הנישא ל„מיעט״ היא הדרש בעצמו. כך הוא בלשון הרגיל של הספרא: אם מְעַטְתִּים מ... לא אֲמַעֲטֵם מ...״ לא׳ ב׳ (4 א׳); א׳ ד׳ (5 סוף ג׳); ב׳ ט״ו (13 א׳); ו׳ ב״ט (39 א׳). במקומות הללו נמצא גם „נתמעט״ בתור פיעל מן מיעט.

שאחרי התלמוד נקראה מַסֹרֶת, ברבים מַסֹרוֹת על שם המקום מַסֹרוֹת הנזכר בבמדבר ל״ג ל׳, ובדברים י׳ ו׳. הנקוד מסוֹרֶת אין לו יסוד היסטורי ונעשה רק בשנים האחרונות. ע׳ מאמרי שנזכר לעיל ע׳ 74 הע׳ 1. דבריו של König Einl. in das A. T. S. 38 f. אינם מתירה לדברי.

1) ר׳ שמואל בר יצחק, אטורא ארצישראלי מראשית המאה הרביעית, מפרש „בכתב״, דת״א כ״ח י״ט — ו׳ המסורת, ירוש׳ מגילה 70 ריש א׳. במדרש שמואל סוף פט״ו נאמר במקום זה: מלמד שניתנה במסורת. זאת אומרת: הפקודה על דבר צורת הבית ובליו שמסר דוד לשלמה בנו נכתבה בספר סנוסראתו נשמרה עיי המסורת (ע׳ אנ׳ אטורא א׳׳י ח׳׳ג 45). רבנן דקסרין (במאה הרביעית) אמרו על „ויבינו במקרא (נחמיה ח׳ ח׳) — מיכן למסורת, בי׳ר סוף פ״ו (ע׳ לעיל ע׳ 59 הע׳ 4). בירוש׳ מגילה 74 ד׳ במאמרו של ר׳ הנגאי (רב) בא ג״כ כמו שאמרו רבנן דקסרין: ויבינו במקרא זה המסורת, ואולם מהמאמר שבבבלי מגילה ג׳ א׳, נדרים פ״ו ב׳, נראה שזהו לא נכון, כי שם נאמר: ואמרי לה אילו המסורות (רבים מן „זה המסורת״). אצל ר׳ אליעזר לויטה „מסרת המסרת״ 3 ב׳, ראש הקדמה: אלו מסרות. **2)** ע׳׳ד מוסרות החכמה׳ תנחומא סוף ואתחנן (הוצ׳ בובר ח׳׳ג 13) ע׳ אנ׳ אטורא א׳׳ח 81 ב׳. **3)** ע׳ אנ׳ התנ׳ כרך א׳ ח׳׳א 43. 44. **4)** עפ׳׳י הערתו של הופמן (צור אינלייטונג ע׳ 31). בבבלי חמיד הלשון „אחר שריבה הכתוב ומיעט״. **5)** ע׳ התרגום לזה אצל לוי ח׳׳ג 187 א׳, במקום „מאי בא בברייתא בראשונה „מה׳, ובמקום „כל מילי״—„כל דבר״. **6)** השוה ברוי׳ ר״ה ס׳ ב׳, ר׳ יוסי בר הלפתא: מַאַחַר שמקרא אחד מְכַבֶּה ומקרא אחר ממעט. **7)** ע׳ לעיל 30 סוף הע׳ 4.

(השוה ירו' יבמות 9 ריש ד', בבלי קדושין עא א) – בלומר החכמים מוסרין לבניהם ילתלמידיהם את שנית המשפטית שיהיתן מיטל בסנק, בריית קרישין עא א' עיד מסורת על פה השם המפורש: היו מוסרין איתו.

מָסוֹרֶת, מלה זו נמצאה ביהוקאל כ' ל"ז וכך צריך לנקד אותה ולא מָסֹרֶת 1), התרגום ויחר עמו גם Theodotion מעידים שהמלה הזאת של יחוקאל באה במובן המקובל אצלנו. יהמלה היאת בירא ניהבאתי בלשון היחיד של בית המדרש באיתי המיתן כמי במקור הכתוב. דעמאיר: שקלים י' א: מסורת בירם מאבותיהם ששם הארץ גנוז; ירו' יומא 41 א', ירו' שקלים 48 סוף ד', 49 א': מסורת היא בידינו מאבותינו שהבית הזה עתיד ליהרב; ירו' יומא 41 סוף א', ירו' שקלים 49 א': מסורת בידי מאבותי שלא להראיתי לבריות 2). גם באחת מהדיגמאית הללי יבן בדיגמאית שדיבאי בהערה מהתקופה שאחרי התנאים אין הדבור על ארית ענינים דתיים, אלא מענינים דמטריים או דברים בעלמא. כל המטרירת הללי שייבות הן למקציע האחד. יאמנם יש מהן באלה שהחכמי האגדה אמרי בפירוש מסרת אגדה 3). גם בשבא רשם מסורת בענין הלכה, במי במאמרי של ר' יצחק (חולין ס"ג ב'): עיד מדור נאבל במסורת, אין המדיבר שם על דבר ענם ההלכה, אלא על דבר ידיעת הסימנים, להבור על ידם אייזה עוף הוא מן הטהורים 4). למסורת של ענינים דתיים קוראים ,הלכה' (ע' ערך ,הלכה'). נגד זה קוראים ,מסרת', במי שריאים מדדיגמאית שדיבאי למעלה, לגיסת הקביץ של התנ"ך, ביחוד זה של תורת משה. יותר מכל נראה הדבר מתוך הכלל יֵשׁ אֵם לַמָּסוֹרֶת, שעליו ידובר להלן יחד עם הכלל השני יש אם למקרא (ע' למקרא ערך ,מקרא'). מה שאמר ר' ע': עֲשִׂיתָ סְיָג לַתּוֹרָה (אבות ג' י"ג), אין לנו רשות לבאר את השם ,מסרת' בבאור אחר מזה שנאמר כאן בארדיגיל. יתר נכון יהיה לחשוב שדי"ע שדיבר שם תעיד לפי לפרשי הפרשים שבתורה ואפילו – לפי האגדה המפורסמת של רב (מנחות כ"ט ב') – אל התנין שעל כל אות ואות, יהוא שיצר בית תקופה דישה, בירא שדיבר שיעבר את הסיג שעליי ציי אנשי כנסת הגדילה באמרם (אבות א' ב'): יעשי סיג לתורה, יהיה ניהר במסרת הגיסת של התנ"ך, צריך אפוא לחשוב שבמאמרו של ריע ,מסרת סיג לתורה' מונח הרעיון של אותו המקציע שנישא עליי את השם ,מקרא' 5), השיעורת על הגיסת של התנ"ך בכל פרטי

1) ע' מאמרי ב J. Qu. R. III 785-790 ושיור הסכום לזה נעסיכטע דער יוריטען פאלקעם II 328, 3. 2) מהמפרים המאוחרים, שאחרי תקופת התנאים, אבל אפשר מאד שמוצא חלק מהם הוא מתקופת התנאים: מסרת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אתים היו, מגילה י' ב', סוטה י' ב' (ע' אנ' אמוראי א' ח"ב 1,356), מסרת בידם מאבותם שיהיורה הרג את עשו, ירו' בתוכות 25 ג' (שם במקום בידם), ירו' נזיר 47 ב', מסורת בידי מאבותי שלא לעשר אגדה לא לבבלי ולא לדרומי, ירו' פסחים 32 סוף א' (ע' אנ' אמוראי א' ח"א 0'), באגדה אחת לבדי ל"ד מהשם בפי יעקב: מסורת היא בידי הבנעניים שהן עתידין ליפול בידי, בר סוף פ'— היה חדבר מסורת בידי משה, שמיר מ"ג סי' ג', ע' אגדת אמוראי א' ח"א 575. 3) ויקיר י"ח ב', ר' סימון: מסורת אגדה היא חירם בעל אמו של שלמה (אגדת אמוראי א' ח"ב 453, 4). — פסיקתא 65 ב', פסיקתא ר' י"ז (88 ב'), ר' יהורה בן פזי (הוא ר' יהודה בן סימון): מסורת אגדה היא כי סרח בת אשר כשירדה למצרים כדנוה ברויחים (שם ח"ג 176, 4), ירושי ב"ב סוף פרק ו' (15 ג'), ר' תנחומא: מסורת אגדה היא שאין מקום דביר עולה מן המנין. 4) באור למלת במסורת ניתן שם: נאמן הצייר לומר עוף זה טהור מפני כי רבי. השוה Löw, נעוואמלטע שריפטען I, 304. השוה ג"כ ביר סוף פ"א הערת ר' אלעזר בן פדת (אגדת אמוראי א' ח"ב 42) ליהושע י"א י"ג (ע"ד טרפת חצירו): במסורת טרפה. הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע. 5) הקריאה מָסוֹרָה או מְסוֹרָה מיוסדת על הנקוד הדומה למָסוֹרֶת, בתלמוד ובמדרשים נשם מסורה; עיין לא נמצא. יאולם נשם ,מסרה' שנוצר בתקופה

מִכָּאן. ע' לעיל ערך כָּאן.

מָמַשׁ. שט הנגזר מן הפעל (בבנין פיעל) מִשֵּׁשׁ ומובנו דבר שאפשר למשש איתו בידים, דבר מציאיתי, למשל: מראה העיר... לא ממש, ספרא לי"ג ל"ב (66 ב') 1). בהוי תאר הפעל יש לי לְמַמֵּשׁ אותי המוכן כמי "וַאֲנִי" (ע' לעיל ע' "וַאֲנִי") בפירושו הראשון, מכילי' לי"ב ל"ז (14 ה', ר"א בן הורקנוס) סבות ממש 2). אותו התנא בספרי דברים לכ"א י"ג (113 א') אומר: אביה ואמה ממש (בנגוד לדעת ר' עקיבא שמבאר זאת בדרך השאלה) 3). ספרי דברים לי"א י"ג (80 א' ג'): או אינו אלא עבודה ממש, מכילי' לכ"ב כ"ט (94 ב' י"ט, עה"כ ויקרא כ"ב כ"): או אינו אלא תחת אמו ממש, מכילי' לי"ט כ' (65 ב'): יכול ממש שירד הכבוד. ספרא לי' א' (45 ג', ר' ישמעאל): יכול אש זרה ממש: ספרא לכ"ו ל"ח (112 ב'): יכול אובדן ממש. ירוש' סנהדרין 20 ג' (עה"כ מ"א י"א א', רשב"ם): אהב ממש לונות 4). ברייתא ב"ק פ"ג ב' ופ"ד א' (עה"כ ויקרא כ"ד כ'): או אינו אלא עין ממש 5). ברייתא סנהדרין ס"ד א' (עה"כ דברים ד' ד'): דבוקים ממש 6).

מִנַּיִן. מורכב מן "מן אַיִן"=מֵאַיִן 7). במלת השאלה הזאת משתמשים במדרש התנאים בין שהשאלה היא מאיזה כתוב יצאה הלכה זו, או בהמשך המשא ומתן הוא מבקש להוסיף על ההלכה הקבועה עוד תוספת יהרחבה וישאל מנין היא המקור לזה מהכתוב (התשובה מתחילה "שנאמר" או "תלמוד לומר"): מכילי' לי"ב ו' (5 א' י"ד); י"ז י"ד (55 ב' כ'); ל"א ל"ג ל"ד ל"ו ל"ח ל"ט); ספרא לא' ה' (6 ריש ב'); תרומות ג' ז'; שבת ט' א' — ד'; סנהדרין א' ו'. לפעמים באה השאלה מלאה "מנין אתה אומר", מכילי' לי"ב ו' (5 ב'); י"ד כ"ה (32 סוף א'); י"ד ל"א (33 ב'); ספרי במדבר לי' ל"ד (22 א') 8). באמצע הדרשה מהכתוב באה השאלה על ההלכה הפסוקה "אין לי אלא... מנין... תלמוד לומר"... ע' הדוגמאות שהובאו לעיל בערך "אין" 9). בספרי במדבר לכ"ט ל"ה (55 ב') בא תחת השפעת התלמוד הבבלי "מנא לן" במקום "מנין".

מסר. קל מָסַר. התרנום מתרגם לפעמים נָתַן, הָעֲנִיר במלת מָסַר. באבות\א' א': משה קבל תורה מסיני ימסרה... לא רק לתורה שבעל פה הוא מתכון, אלא התורה כולה, כמו שקבלה משה מסיני, תורה שבכתב ותורה שבע"פ 10). ולפיכך השם מסרת אינו מעיין רק התישבע"פ, אלא גם — וביחוד — המסרת הנוגעת לתורה שבכתב (ע' ערך הממוך). הפעל נמצא רק במקומית מיעטים בספרות התנאים. ספרי דברים ט"ז ח' (119 ב'): לא מָסְרוּ הכתוב אלא לחכמים (כלומר הכתוב מסר לחכמים לקביע באיזה יום אסור בעשיית מלאכה ובאיזו מלאכה), בכורות כ"ו ב': לא מסרך הכתוב אלא לחכמים. ע' ג"כ חגיגה י"ח א', תוספתא 458 (סוף עדיות); אבל מיסרין איתן לבניהם ותלמידיהם

---

1) השוה טעמו וממשו, ע"ז ס"ז א'; טעמו ולא ממשו, חולין ק"ח א'. 2) ע' אגדת התנאים ברך א' ח"א 86. 3) ע' אות ז' המחלקת לרות ב' י"א, לעיל 34 הערה 6.
4) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 112, כרך ב' ח"א 80. 5) בברייתא השניה האומר הוא רשב"י ובראשנה — ר' דוסתאי בן יהודה, שרגיל לומר בשם רשב"י (ע' אג' התנאים כרך ב' 390).
6) דוגמאות שבמקום ודאי בא ממש ע' לעיל 34 הע' 3. 7) בלויא Magyar Zsido Szemle (הציפה של יהודי אונגריה) IX, 710 f. "מנין" נבדל מהמלה "מאין" בזה שהוגדה רק לשאלה מאיזה כתוב נלמד הנדון. 8) ע' הלשון "מכאן אמרו" לעיל ערך "כאן". 9) ע' ג"כ לוי ח"ג 145 א'.
10) ע' לעיל עמוד 61 הערה 3. מסר במובן מסורה של דבר שבכתב ע' מאמרו של ר' יהודה הנשיא, ירו' יומא 41 סוף א'; והיו מוסרין את המגלה הזאת אלו לאלו (וכן בירו' שקלים 49 א' ב'ח),

ברור הוא, שה„מדרשות" פירושם מדרשי הכתובים, הבאים להוציא דברי הלכה. ואילם דברי ההלכה שהם פרי המדרשות, כשהם לעצמם נקראים הלכות (ע' ערך „הלכה"). מדרשות והלכות הן אפוא שני חלקי התורה המשלימים זה את זה, ולפיכך אומר הספרא לויקרא י' יא, 46 סוף ד"ה: את כל החקים — אילו המדרשות, אשר דבר ה' אליהם — אילו ההלכות 1). השוה גם המאמר שהובא לעיל (ע' „הלכה") ענין עשרת הדברות: כמה מדרשים 2) יש בו, כמה הלכות יש בו. ועיין שם המחלקת ענין המשנה.

במקום הרבים „מדרשות" משמש גם היחיד „מדָרָש" הכולל את כל דרשות הכתובים (ביחוד בעניני הלכה), כשמעים את המקבילות של התורה שבעל פה — המשנה במובן היותר מקוף של שם זה — בא בראשונה „מדרש" ואחר כך „הלכות והגדות" 3). ע' לעיל ע' „הגדה". במקום „מדרש" נמצא לפעמים גם השם המלא „מדרש הכתובים", ספרא לבחוקותי ד"ה (111 ב) 4).

השם „מִדְרָש" נמצא גם בתנ"ך (בדהי"ב יג כב וכוד כ"ז), אך קשה להניד אם גם שם יש לו איזו המיבן שבמדרשי התנאים. במקום הראשון מתרגמים השבעים βιβλίον במדים השני שמם הוא מקושר עם השם „בברי הם מתרגמים γραφή. אבן ואד' הוא שבעל בפר דברי הימים קורא „מדרש לספר, לכתב שדורש למוד ותקדה". כמו שתתנך נקרא מקרא, דבר שניתן לקריאה (השוה „שני" לוד ט"ז: דרשו מעל ספר ה' וקראו — מדרש ומקרא). ו„מדרש" שבמקום השני הוא באור ל„ספרי אי שהם שני שמות „מדרש ספרי" שיש להם מיבן אחד, כמו „מלת בפרי". והשבעים תרגמו רק מלה אחת.

מַה, מלת השאלה. גם במשפטים של השוואה (שהדמים שני דברים זה לזה: מה... אף...) נב שם המלה מה בעיקרה היא מלת יושאלי. למשל שיר ט בסוף: מה מיהר האמיהר בשנשוי שיר אף מיהר האמיהר בשנשואל שיר. בלשון מה פישוטה של מורה האמורה בשיפטים יג ח' 5), אין צורך להביא עוד דוגמאות, אחרי שכל הספרות המדרשית מלאה מהן, וזק נעיין מקומות אחדים במשנה: שבת כ' א'; יומא ח' ט'; חולין ה' ה. — ע' גם לעיל ערך „אף". — עיד „מה תלמוד לומר" ע' לקמן ערך „תלמיד" 6).

מַיִם, ע' לעיל ערך יד.

1) בברייתות 13 ב' בא ביחוד „ו' הלכות". 2) אילי צריך גם כאן לתקן „מדרשות" כמו שנמצא את השם הזה תמיד ברבים. 3) ע' לעיל (ע' 24) ע' „הגדה". ביחוד ראוי להשוות לב מה שנאמר בתוס' (סוטה ז' ב'). בכיי ציפורים נשמט כאן והובא ע"י עזקרמנדל בציון שלו ע' 300) שם הוא דורש את הכתוב משלי כ"ד כ"ו על מקבעות התורה ובניכה' שיעות הלפ"ו: א. מקרא, משנה, מדרש, הלכות. ב. משנה, מדרש, הלכות, אגדות. ג. מדרש, הלכות, אגדות. ד. הלכות, אגדות, תלמוד. בהספר ג' ה' נקראו בשם כל שלשת המקבעות של התורה שבעים כי מדרש הייני תלמוד. בהספר א' ב' נקראה התורה שבעים בשם הכולל „משנה" והמקבעות הפרטיים נקרא בשם הראשון רק מקבוע אחד ובשני שני מקבעות, ובברייתא סוטה ט"ו א' נמצא רק מספר א' „תלמוד" שם במקום „מדרש". 4) בבבלי קדושין ט"ו רוש ב' בא גם השבוי „מקבץ תיקה" לבאר את המלה „תורה" שבה קרא ר' יוחנן את המקבוע „הלכה". — ע"ד השבוי „מדרש טיפרים" שבהלכות גדולות בסוף קורא בו כל בפרי המדרש העתיקים — מלבד הספרא (תורת כהנים לספר ויקרא). ע' מבוא של פרידמן למכילתא (ע' XLVIII).

5) כך מבאר נכון „אבן עזרא" 736 א'. לא נכון באורו של ה' ואבם די פארטיקלען דער משנה ו' 48 שמתרגם „מה"—„ווא דאס אובערשאפט". השוה גם הפענח „מה מעניו כ... אף"... להלן ערך „מצא".

6) עיד עיד המלה „מה" ע' גיר ווידשע צייטשריפם VIII 180 ולהלן. *)

*) **מה אני צריך**, (במקום „למה נאמר), מכילתא דרשב"י. המתרגם.

מִדַּת טוֹבָה וּמִדַּת פּוּרְעָנוּת. אמת מיהלטת היא אצל הז׳ל במדרש התנאים 1): וכי איזו מדה מרובה — מדת טובה או מדת פורענות? הוי אומר — מדת טובה, כך הוא בספרי במדבר להׄ טז׳ו (4 ב׳ ו׳), ספרא להׄ י׳ו (27 א׳ ו׳). במכילׄ לטז׳ו י׳ד (49 א׳) הלשון הוא כך: יכי איזו מדה מרובה–טיבה או רעה? הוי אומר מדה טובה מריבה ממית פורענות. ואילם במקור המקבילׄ, יסא עיי א׳ כמו בספרי 2). ע׳ ג׳כ סנהדרין 100 א׳ ב׳. אבות דר׳ נתן 5׳, *)

בספרא אנו מוצאים תדיר את השאלה: „וכי איזה מדה מרובה״, במקומות שבאה השוואה בין שני סוגי הלכה, שהאחד מקוף יותר פרטים מאשר חברו, כך לא׳ ב׳, 4 ב׳; א׳ ד׳, 5 ג׳; ז׳ כ״ט, 39 א׳; י״א לי״ג, 54 א׳.

מִדְרָשׁ. שם הנגזר מהפעל דרש (ע׳ ערך „דרש״). ומובנו או מדרש הכתוב, הדרישה בכתבי הקדש או היוצא מפעולה זו, הבאור שיצא מתוך הדרישה. במובנו הראשון נמצא במאמרו של רשבי״נ: לא המדרש העיקר אלא המעשה, אבית א׳ י״ז. כאן „מדרש״ הוא במובן הכללי דרישה, העסק בתורה, בניגוד למעשה, כמו תַּלְמִיד (ע׳ ערך „תלמיד״). המובן הזה יש למלה זו גם בשהיא מרכבת „בית המדרש״, הבית ששם דורשים בתורה, שוהי עיקר הלמיד, לֶלֶמֶד וְלַלָּמֵד 3). השם „בבית מדרשי״ נמצא עוד בספר בן סירא העברי, שנמצא בגניזה, נ״א כ״ג.

במובן השני, כלומר באיר של איזה כתוב בפרט, מצינו במאמר שהובא לעיל (ערך „דרש״ ב׳): „זה מדרש דרש״. ע׳ ג׳כ הכלל שיסד ר״א המודעי: זה המדרש עלה בידיני מן הגילה, ב״ר מ״ב 4). אל המובן הזה שייך מספר הרבים מִדְרָשׁוֹת, שנמצא הרבה פעמים במדרש התנאים, לבאר את מלת הכתיב „חקים״. מכילתא לי״ח ט״ו, 59 ב׳: חקי אלהים אלי מדרשות; י״ח כ׳, 59 ב׳: החקים אלו מדרשות 5); ספרי דברים ל״א ל״ב, 87 א׳: כל החקים אלי המדרשות; י״ב א׳, 87 א׳: אלה החקים אלי המדרשות; ספרא לי׳ י״א, 46 ד׳: את כל החקים אלו המדרשות; כ״ו מ״ג (112 ג׳): החקים אלו המדרשות.

„הלכה״, ב׳ מדות ו׳; תלמוד (במקום „מדות׳ נורם העירוך ערך „מד׳ — מדה, במספר יחיד, ויקר׳ ריש ג׳, קהׄר ד׳ ו׳. ע׳ אגדת אמוראי א׳ י״ח 221. אגדה אחת מספרת, שו״ם לתה׳ ל״ו: אליהו הנביא ור׳ יהושע בן לוי היו עוסקין במדת רשבי״. התרגום של מדה, מדות בא בארמית מְכִילָא, מְכִילָן (כמין נקבה: מְכִלְתָּא, מְכִילְתָּא). השם האהרון (שבסוגרים) נתן למדרש התנאים לתורה. ע׳ צונץ גר״ד ו׳. 47, מבוא של פרידמן למכילתא ע׳ XXX ולהלן; הופמן צור איינלייטונג ע׳ 3.

1) באגדת ר״א המודעי ור״מ. ע׳ אגדת התנאים כרך א׳ ח״א 144, כרך ב׳ ח״א 42 הע׳ 8.

2) במקום מדה טיבה צ״ל בבל מקום „מדת טובה״ או „מדת הטובה״. בארר״נ 9׳ יש „מדה טובה׳ וגם „מדת הטיב״. 3) בארמית „בי מדרשא״ (במקום זה לפעמים רק „מדרשא״. ע׳ לי״י התלין לתינים ח״ב 12 ב׳. 4) ע׳ אגדת התנאים כרך א׳ ח״א 144. השוה מאמר האמורא הארצישראלי ר׳ הילא, ירוש׳ יומא 40 ג׳ כ״ו: כל מדרש ומדרש כעניני. 5) בשתי הפעמים ר׳ יהושע בן חנניה הוא האומר (אגדת התנאים כרך א׳ ח״א 152) התנא הזה מבאר פעם אחת בתור יוצא מן הכלל: חקים אלו הלכות, מכילתא לט״ו כ״ו, 46 א׳. באמת שם אחד הוא „חק׳ להלכות ולמדרשות, כלומר לכל דברי התורה, שאינם כתובים בפירוש בתורה שבכתב.

---

*) מטוג זה הוא השם „מדה׳ במובן אחת מהמדות ההכונות הנפשיות: ו׳ אחת משלש מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלוש: אנשי חיל הכמים ויודעים (ספרי דברים, פסקא ט״ו, עה״כ דברים ג׳ כ״ה. אמר משה בבקשה ממך תהא מדת רחמים כובשת למדת הדין, מדרש תנאים חוצ׳ הופמן ע׳ 15. ארבע מדות ביושבים לפני הכמים, אבות פרק ה׳ משנה ט״ו. י״ג מדות הרחמים, אי׳ יהודה: ברית כרותה לי״ג מדות שאינן חוזרות ריקם, ילקוט ח״א רמז שצ״ח. — ה מ ת ר ג ם.

ברייתא בתחלת הספרא: ר' ישמעאל אומר בשלש (וי"נ: משלש) עשרה מדות התורה נדרשת, על המדה השביעית נאמר במכילתא ליג ב' (18 ריש ב'): היא אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. על המדה הי"ב נאמר במכילתא כ' טו (70 ב'), כנהדרין פז א': צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן. ג. שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. זוהי ברייתא לעצמה שאין עליה שום רמז בספרות של תורה שבעל פה 1) ורק הובאה בספרים של האחרונים 2) והיא מתחילה 3): [אמר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי] 4) בשלשים ושתים מדות ההגדה 5) נדרשת.

בשנבקש לדעת את המובן של השם „מדה" בשמושו לכללי מדרש הכתוב, אז נמצא איתי מתבאר ע"י מדרש ר' ישמעאל שמיסיף על כללים פרשיים בלשון יח: ו' מידה בתיריה, מכילי ליב ה' (4 ב') אצל המדה האחרונה דיג מדות (ע' לעיל ע' „ברע"), מכילי לכא טו' (81 ב') אצל כלל אחד של ר' יאשיה, תלמידו של ר' ישמעאל, עיד ענט המות האמור שם; ספרי במדבר לה' ו' (2 א') עיד מדת ר' ישמעאל: פרשה שנאמרה במקום וחזר ושנאה במקום אחר (ע' לקמן ערך „שנה", וע' מוטה ג' א'). אפשר לבאר שמדות התורה הן תבניות יתירה, המקשירית עמד ימטבעית בה (במיוחד ויבש). יאולם אפשר ליעד ג' ב' שהמדות הן בבחינת אמת המדה שבה מודדין את הכתוב בשעה שבאים לדרשו.

בשם מדה מציינים לא רק איזה כלל במדרש הכתוב, אלא לפעמים גם את המדרש בעצמו, בייחוד כשמדובר על דרשתו של איזה דרשן מיוחד. כך במנחות ג' ד': כמדת ר"א כשרה וכמדת ר' יהושע פסולה 6); פסחים א' ז', שקלים ד' ו': אינה היא המדה; שם ד' ז' (ר"ע): ר"א השוה את מדתו. ע' ירו' יבמות 13 ג' (שמדתי שוה). וע' במקור המקביל בבבלי יבמות קיח א', ששם בא שמואל במקום ר' ישמעאל, רשבי' צוה להלמידיו (נטין סו' א'): בני! שנו מדותי, שמחתי תירומת מתרומית מדותיו של ר"ע. וכן בגוסח הכפיל של מאמר ר' הנשיא: „בשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע", או „בשהלכתי למצות מדותיו של ר"א בן שמוע" (מנחות י"ח א'). ע' אבות דר' נתן ריש פי"ד: וכל המדות של חכמים (בספרו מעלותיו של ר' יוחנן בן זכאי 7).

1) ואעפ"כ אין לפקפק באמתתה, כלומר בזה שמקורה בכלל הוא ברייתא של תנאים, אעפ"י שאיזה חלקים ממנה נתיבסו אחר כך. ראיה לזה הוא מה שבברייתא זו אנו מוצאים את הבטוי „וכן לדבר", שנמצא רק אצל התנאים (ע' לעיל ע' 39). הראשון מהמחברים שהשתמשו בברייתא ולקחו ממנה הוא ר' יונה אבן ג'נאח שהוא אמנם אינו קורא לה בשם, אבל מביא אותה באיתם הדיבורים, כמו אצל שאר המאמרים שמביא מקבלת הו"ל. ע' ספרי: חיי ר' יונה ובפרוי ע' 72.

2) ר' שמשון מקינון (קרוב לשנת 1300) בחלק השלישי מס' הברכות שלו הכניס את הברייתא הזאת ובאו הי"א הולבת ונדפסת בתוך התלמוד הבבלי בהוספה למס' ברכות. קודם לזה בערך מאה וחמישים שנה (1149) הכניס את הברייתא הזאת הקראי יהודה הדסי בספרו „אשכל הכפר". ע' מאמרי במאגאסטשריפט 40 יאהרגאנג ז'. 18 ולהלן. עוד נמצאת ברייתא זו בשני המדרשים הנ"ל ח' ב'. קוינסברגר במאגאסבלעטערן שלו (1890) בחלק העברי. XVI — I. 3) לזה נוסף מתילה מאמרו של ר' יוחנן המשבח את ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי מחבר הל"ב מדות בתור אחד מגדולי בעלי האגדה.

4) הראשון שהעלה בהשערתו את שם המחבר היה ר' יאב ווילף איינהורן ולפי הדוגמא של הברייתא דר' ישמעאל נוסף גם כאן בראש הברייתא. השערתי נתאמתה ע"י הכתב אצל הדסי, ששם נאמר אמר ר' אליעזר (שם אביו נשמט שם). 5) גם אצל הדסי נאמר „הגדה" ולא „התורה". — עיד חוסם שבין ל"ב מדות דר"א אל הי"ג מדות של ר' ישמעאל ושל ר' עקיבא ע' אג' התנ' ח"ב 293 ולהלן.

6) ע' מנחות ט' א', ב"ו א', פסח' ע"ו ב', ירוש' פסחי 34 ריש ג'. 7) מהלשון שאחרי תקופת התנאים צריך להוכיר פה את דברי האמורא ר' יצחק ששנה שלש מדרגות בלמוד התורה: א' הלכות (ע' ערך

נקראת בלשון פגימה 1) ומקום קרוי לשון שבח 2). פגימה היא בני במקום אחר גנאי אי גנות (ע' לעיל ע' „גנות").

לשון נוטריקון. ע' ערך „נוטריקון".

לשון יחיד ולשון רבים. מה שנאמר במספר יחיד במספר רבים (ע' ברייתא פסחים קי"ז א).

לשון זכר ולשון נקבה. מין זכר ומין נקבה (מכילתא לט"ז א', 34 ב'; ספרא לכ"ז ב', 114 ב'; ברייתא תמורה ב' ב'). השמות הללו המציינים את הסוגים הלשוניים נחשבים על כללי הדקדוק היותר עתיקים של השפה העברית 3). *)

הדוגמאות שהובאו עד הנה הן הנוגעות אל הכתוב הנהוג בתנ"ך. אבל יש במדרשי התנאים שהשתמשו במלת „לשון" להבדיל בין תיכן דרשה אחת ובין תוכן דרשה אחרת, כמו: הא אין עליך לומר בלשון האחרון אלא בלשון הראשון, מכילתא ל"ב ב' (3 א'), י"ב ט"ז (8 ב'); כ' ט"ו (70 ב'); כ"א ג' (75 ב'); ספרי במדבר ל"ו ג' (7 ב'); י"ט ב"א (46 סוף ב'); ולפעמים אותו הדבר ורק במקום „לומר"—„לדון": מכילתא ל"ב ג' (3 ב'); י"ב ו' (5 ב'); ספרי במדבר ל"ו ד' (8 סוף א'). — להלן בכנוון זה: ר' מאיר אומר בלשון אחד ר' יהודה אומר בלשון אחר, מכילתא ל"ד ב ב (31 א'). — אתה דן בלשון הזה ואני אדון בלשון שבעל דין הולך, ספרי דברים ל"ו ט' (75 א'). אדון ארבעה לשונות כאחד מארבעה לשונות באחד, מכילתא ל"ב ט"ז (9 א'). כל אלה הכנוגים שיכים למדרש דבי ר' ישמעאל. — ע' ג"כ ספרא ל"ב ד' (59 א'): הרי אנו משיבים איתך בלשון אחרת (במחלקת שבין ר"א בן הורקנוס וכין החכמים).

מ.

מאחר. ע' ערך „קדם".

מדה. (יש גם שכתוב מידה). ראשית כל עלינו לציין את השם „מדה" בתור כלל מכללי הדרשה, במסרת של התנאים יש שלשה מספרים של המדות. א. שבע מדות של הלל. בברייתא בתחלת הספרא (3 סוף א'): הלל הזקן דרש שבע מדות לפני זקני בתירה; תוספתא 427 ד' (בהדרין סוף ז'), אדר"נ ל"ז. ב. י"ג מדות של ר' ישמעאל.

---

1) בספרא ל"ט ד' (87 א' י') נאמר על „אלילים": וה אחד מעשרה שמות מגונים שנתגנה בהם עבודה זרה לשם מעשיה (איתו הדבר בספרא לכ"ו א', 110 ב' כ', הובא לעיל עם שאר המקורות ע' 12 הערה 3). שם תמצא גם באירי המלים. שורת השמות של גנאי היא במכילתא: חרם, שקץ, תועבה, פסל, מסכה, אלילים תרפים, עצבים, גלולים, שקוצים, חמנים. בספרא נשמט „חרם" וכן „שקיצים" (שהוא אמנם אחד עם שקץ) ו„תועבה". הרשים הם „אשרים", „מצבה". הסדר הוא בספרא אחר מאשר במכילתא. באדר"נ ל"ד (ע' 99 הוצ' שכטר) מתחילה השורה (שרומה הרבה לזו שבספרא, רק במקום מצבה — און ובמקום פסל — פסילים): עשרה שמות של גנאי נקראת עבודה זרה. בנוסח השני של אדר"נ (ע' 101) באה שירת השמות קרובה אל נוסח הספרא וגם נוספו שם לאחדים מהם באירי המלים. 2) שורת השמות היא: אל, אלהים, שדי, צבאות, אהיה אשר אהיה, חנון ורחום, ארך אפים ורב חסד ואמת, חנון. באדר"נ ל"ד: עשרה שמות של שבח נקרא הקב"ה ושם שורת השמות אחרת ובהוספות השמות שלא נמחקום שנמנו בשבועות ל"ה סוף א'. משתי שורות השמות מורכבת הנוסחא שבאדר"נ נוסחא ב' (ע' 100 ולהלן) ושם באו באורים לשמותיו של הקב"ה. 3) ע' די אנפאנגע דער העברעישען גראמאטיק ו' 4.

---

*) עיר „לשון נופל על לשון" ע' לקמן ערך „שעל", וע' כאן בחיב ערך „לשון". ובנראה גם הוא מערכי מדרש התנאים.

ח מ ת ר ג ם.

מדה אחת של ר' ישמעאל היא, שבמקום שנמצאים נרדפים בתורה אין צריך לבקש בהם כוונות שונות אלא „הברה תורה שתי לשונות", כפרי במדבר לו' ג' (7 ב). דוגמאות: יין ושכר (שם) ועוד (מבלי לציין את המקור); שחיטה וזביחה (אולי על סמך הכתוב שמות י"ב ו' ובהשוואה עם דברים ט"ז ב'); קמיצה והרמה (ויקרא ב' ב', ו' ח'); עמוקה ושפלה (ע' ויקרא י"ג כ' וי"ג ל"א); אית ומיפת (ע' דברים י"ג ב' נ'). שוין המלות במובנם מבוטא כך: יין הוא שכר ושכר הוא יין. דומה לזו היא המדה של ר' ישמעאל שיש בתורה „לשונות כפולות", ע' לעיל ערך „כפל". בלשון שכוה נמסרה המדה רק בירוש'; במדרש התנאים ובכללי מדה זו באה בצורה כוללת: „הברה תורה כלשון בני אדם", ולפיכך אין צריך לדרוש בכל מקום שנמצא בכל לשון אי מעין זה 1). – בזמן מאוחר – הוכחית יש לזה מומן יהודה אבן קוריש מסוף המאה התשיעית ותחלת העשירית – השתמשו במדה זו לבאר על פיה את הכתובים שיש בהם משום הגשמת הבורא 2).

לשונות רבויין, ע' ערך „רבוי".

בשביל להראות את אבן הבטוי של השפה התנ"כית יבואי הצרופים הללו של „לשון":

לשון חִבָּה ולשון זִירוז, זה נאמר על שהכביל הקב"ה לפעמים את שם העצם משה משה (שמות ג' ד'), אברהם אברהם (בר' כ"ב י"א), יעקב יעקב (בר' מ"ו ב') ישמואל שמואל (ש"א ג' י'), ספרא לא' א' (3 דיש ד'), תוספתא ג' ה' (ברכות א' י"ד).

לשון מְרוּבֶּה ולשון מועט, בזה היא מציין את ההבדל בין „האוין" ובין „שמע" שהפעל שמע מראה על שמועה מרובה יותר מהאוין, כפרי דברים ל"ב א' (131 א'), ששם נשתבשו הדברים וצריך להיות כך: לפי שהשמים מרובים פתח בהם בלשון מועט „האזינו השמים", ולפי שהארץ מועטת פתח בה בלשון מרובה „ותשמע הארץ", בא ישעיה וסמך (?) לדבר ואמר: שמעו שמים והאזיני ארץ, ליתן את המרובה במרובים (ציל למרובים) ואת המעוטה (?) למעוטים. במקום „וסמך" ציל כיוצא „ברם" (ע' ערך „ברם").

לשון גְּיִמה ולשון שבח, כך נקראים הכטויים שמציינים מצד אחד גוזה של עבודה זרה ומהצד השני שבחו של עקום, מכילי לכ"ג י"ג (101 א'); עבודה זרה

מהתניך וכ') שמהפעל הנמצא בתניך גזרו את השם. השמית הם: ב. שִׁיחָה (שמות ב' כ"ג), ג. נאקה (שם), ה. רנה (ירמיה ז' ט"ז); השמית שגזרו מהפעל הם: א. זעקה (מן ויזעק, שמות ב' כ"ג) ד. צרה (מן צר לי, תה' י"ח ז'), ו. פגיעה (מן תפגע, ירמי' ז' ט"ז), ז. צעוק (מן ואתפל, דברים ט' כ"ה), ח. פלול (מן ואתפלל, דברים ט' כ"ו), ט. עתירה (מן ויעתר, בר' כ"ה כ"א), י. שאילה (מן ויעמד, ת' ק"ו ל'), יא. חלוי מן ויחל (שמות ל"ב י"א), יב. הגון מן ואתחנן (דברים ג' כ"ג). בתנחומא ריש ואתחנן (ב' 3): הרבה שמות נקראת התפלה. שורת השמית, קצת בכטוים שונים, הוא: ח. (תפלה), יב. (תהנה), צעקה (חדש), א. ב. ה. (רנה), ו. ז. קריאה (ד: בצר לי אקרא), ט', י', יא (חלוי ומזה נשתבש ל„חפוץ"), ז' חסר. ראיות לא הובאו. אילי המקור הראשון, שמתהיל כמו בספרי דברים עם הראיות, נמצא בתור מאמר של ר' יוחנן (שמסר הרבה מדברי התנאים) בדברים ר' ריש ב' בכרר שכוה: ב' א' (במקום צעקה קרי זעקה) ג', ה', ו', ד' (ביצור וקריאה מן בצר לי אקרא) ז', ח', י"ב (התנוניס).

1) ר' ישמעאל בעצמו קבע מדה זו בנגד דעת ר' עקיבא, כפרי במדבר ט"ו ל"א (33 בוף א'); ברייתא כריתות י"א א' (השוה נטין מ"א ב'); ברכות ל"א ב'. תנאים אחרים השתמשו במדה זו אי בכפילת „איש איש" אי במקור עם דרך היעדה. ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 4; היפמן ציר אויסלייטונג ו' 10 ולהלן, עיד צירופי מדה זו עם שאר המדות ע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב 4, 5. 2) ע' בפרט: די ביבעלעקסעגעזע דער יודישען רעליגיאנספילאזאפיע דעם מיטעלאלטערס פאר מיימוני, ו' 52; די ביבעל־עקסעגעזע מאזעס מיימוני ו' 19.

לר' אליעזר בן הירקנוס שלא השיב על שאלה אחת מפני שלא שמע מפי רביתי — אַלְמָד בו, כלומר הרשני ללמד זה בדרך המדרש מהכתוב, ספרא ל"ג ה"ח (63 ב) 1), נגעים ט' ג', וכן בענין אחר בספרא ל"ג ג"ז (69 ג'), נגעים י"א ז' אומר ר' עקיבא לר' יהושע בן חנניה על פסקו ר' גמליאל השני: "יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי", ומצא ראיה מהכתוב כי הצדק עם ר' גמליאל, ר"ה ב' ט' 2). לפתרון שאלה אחת לא בהלכה נאמרו: "בא ר' עקיבא ולימד", ר"ה י"ז סוף ב'. משנה סנהדרין י"א ב': כך לימדתי וכך לימדו חברי; אמתר ר' ב' ה': "בא ר' אליעזר המודעי ולימד"; ברייתא זוזר נ"ב ב': למודו של ר"ע בידו, השאלה "אלמד בו" נמצאה נ"כ בנגעים י"א ח'.

עיד השם תַּלְמוּד יבאר להלן לעצמו.

לָמָּה, השאלה לְמָה אָמְרָה תּוֹרָה, ספרא לכ' ט"ז (92 ד' ד') דורשת טעם המצוה האמירה בדברים י"ב ב'. בספרי דברים נמצא לעתים קרובות את השאלה "למה נאמר: לו' ד' (73 א' ב'); ו' ו' (74 א' א'); י"א כ"ו (86 א'); י"ב ו' (88 א' ב"ה).

לְמַטָּן, כמו למטה, ספרא לנ' ה' (14 ג'): נאמר כאן... נאמר למטן... (כלומר בויקרא ג' י'); צא וראה מה אמיר למטן, ספרא לכ ג' י"ד ("למטן" פירוש הפסוק הראשון של הפרשה הסמוכה, ויקרא כ"ג ט"ו 3).

לְמַעְלָן, כמי למעלה, ספרא לכ"ב כ"ח, 99 ג' י"ח: לפי שכל הענין למעלן ילמטן איני מדבר אלא במיקדשים... (ע' לקמן ערך ענין) 4). — ספרי דברים ל"ב ו' (88 סוף ב'): אם נאמר למעלה למה נאמר למטן (למעלה — דברים י"ב ו', למטן — פסוק י"א). ע' נ"ב ספרא לכ"ג כ', 100 א' ט': "למעלן הוא מדבר... ובאן..." למעלן זהו הצלע הראשון של הכתוב, למטן — הצלע השניה.

לָשׁוֹן, במדרש התנאים בא הבאיר של איזו מלה באמצעות המלה "לשון", ברוב המקומות, שבהם נאמר "אין... אלא" נוספה המלה "לשון (לעיל ע' 3). דוגמאות: מכילתא ל"ד כ"ו (32 ב' כ"ח, ר' נתן): איתן לשון קשה (הוכחה מירמי' ה' ט"ו 5). ספרי במדבר ל' ל"א (21 א'): אין נא אלא לשון בקשה; י"ב א' (26 סוף ב'): אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה (היכחה מבראשית מ"ב ל'). במדבר כ"א ה': ספרי דברים ל"ב א' (130 סוף ב'): אין לשון פתיחה אלא לשון הרגיחה. בספרא ל"ג ב', 60 א', בבאיר לשלש מליח: מה לשון שאת, מה לשון בפתח, מה לשון עמיק, יכן בספרא לכ"ה י', 107 א' ב': מה לשון דריר 6), השיח פרה א' א': מה הלשון שלשית; שם: מה הלשון רבעי 7).

מובנים אחרים לְקַסְיְקְלַיִם למלת "לשון" תמצא בערך "שמט". לדוגמאות שהובאו שם צריך להוסיף עוד מספרי דברים ג' כ"ג (70 ב'): עשר לשונות נקראת תפלה 8).

---

1) במקום "אלמדנו" צ"ל שם אלמד בו' כמו שנזרם הראב"ד. 2) לְלַמֵּד (לא לְלָמוּד), כך היא הגרסא הראשונה והנכונה. הערת רבינוביץ (דק"ס ח"ד 59 ס"ק ל"ד): "למוד" יפה יותר בפי התלמיד בדברו עם רבו, אינה נכונה, מפני ש"לְלַמֵּד" פירושו להביא ראיה מהכתוב בדרך הדרשה. 3) אח"כ בא: משם הבאת עמר אף כאן הבאת עמר. צריך להגיה: מה שם הבאת וכו'. בילקוט בא במקום "למטן"—"בענין". 4) במקור המקביל, ברייתא חולין פ"ג א' לפי שכל הענין כולו אינו מדבר אלא בקדשים. 5) בספרי דברים לכ"א ד', 112 א' י"ז, סתם: איתן כמשמעו קשה. 6) וכן ברי"ה ס' ב', קודם לזה בא בספרא: אין דרור אלא חרות. ברי"ה: אלא לשון חרות. 7) כלומר מהו המובן של שָׁלְשִׁית? מהו המובן של רִבְעִי? מיכן אחר יש לדברי ר' יותנן בן נורי, ספרא ל"ג ל' (65 ג'), נגעים י' א': ומה הלשון הוא אומר (במשנה "אומרים" במקום אומר), ע' אני התנאים כרך א' ח"ב 58. 8) עשר הלשונות הללו (באמת הן שתים עשרה) באו בשני אופנים: א) שהשם לקוח ישר

מכילתא ליב ט׳ (9 ב); תוספתא 462: סדר עולם ברק ל׳. — מבאן למדית, מכילתא לכ״ג י״ט (103 א). — מבאן אתה למד, מכילתא ליב כ״ב (11 א); ט״ז ו׳ (47 ב); ט״ז ח׳ (48 א); ט״ז י״ג (48 ב); י״ח א׳ (58 ב); ברייתא דלי״ב מדות בסוף. — בוא ולמד, ע׳ ערך ,בוא; צא ולמד, ע׳ ערך ,יצא.

הבינוני ״מלמד״ בא לא רק על הדיבור הלימד מתוך הכתוב, כמו שראינו מהדוגמאות שהובאו לעיל, אלא גם על הכתוב בעצמו. אם אנו למדים מאיזה כתוב איזה דין או באור לכתוב אחר או הכתוב, שמעני למדים, הוא ,מלמד״, והכתוב שנלמד ממנו הוא ,למד״. ועל זה בא הכלל: הֲרֵי זֶה בָּא לִלְמֹד וְנִמְצָא לָמַד, מכילתא לכ״ב ב׳, 89; כ״ב ט׳ (94 ב) Q. דמדה י״ב של כ״ב מידות היא: דבר שבא ללמד ונמצא למד Q, ברייתא ירושלמי קדושין 59 א׳; ,עברית למדה מבת חורין ועברי למד מעבריה, נמצא למד מלמד Q. וי״ג גם המדה השביעית של הלל יהמדה היא של י״ג מידות דר׳ ישמעאל, ע׳ לקמן ערך ,ענין״.

נִלְמַד, (נפעל), ע׳ לקמן ערך ,פְּרָשָׁה״.

לִמֵּד, (פעל הכתיב נ״ם לימד). כמו הֵעִיד (ע׳ ערך ,הגיד״) בא גם לִמֵּד בסגנון ההגשמה אם על איזה פסוק או על התורה כולה שהוא לִמֵּד איזה דבר. הנוסא ,הכתוב׳ לפעמים נכתב ולפעמים נשמט. הדוגמאות: בא הכתוב ולימד, ספרי במדבר ט׳ י״ז (18 ב). בא הכתוב ללמדך, מכילתא ליב ד׳ (4 א); י״ב כ״ט (13 ב); ט״ז י״ג (49 א); כ״א י״ד (80 ב); כ״א כ״ב (84 ב); כ״ב כ״ה (96 ב); כ״ג י״ח (102 א); ספרי במדב׳ ל״ח ל״ז 41 א); ע׳ גם כן לעיל ע׳ 18 ע׳ ,דרך ארץ״. — וכי מה בא הכתוב ללמדנו, ספרי דברים לכ״ב ה׳ (115 ב) Q ע׳ נ״ב לעיל ע׳ 18 ע׳ ,דרך ארץ״. — בא הכתוב ללמד, מכילתא לכ״א י״ד (80 ב); כ״ב ט״ז (34 א). — אחדים מזוגים עם ,בָּא״ ע׳ ערך ,בוא״. — למדתך תורה, למדה תורה, ע׳ ערך ,דרך ארץ״. — ,לִמְּדוּ סתם, ספרי במדבר להו׳ י״ח (5 א); ספרא לו׳ ב׳ (29 סוף ג); סיפה ה׳ ב׳. — לְלַמֵּד, ע׳ ערך ,כלל״. לְלַמְּדֵךְ Q, מכילתא ליב כ״ב (11 סוף ב); י״ב כ״ז (13 א); י״ג י״ט (24 ב); י״ג כ״א (25 א); י״ד כ״ז (32 ב).

מה שרגיל ביותר הוא הבינוני ,מְלַמֵּד״ שמקשר את הכתוב עם מה שנלמד הזמני (אחרי ,מלמד״ בא אות הקישור שֶׁ...) והנושא הוא או גם כן ,הכתוב״, שנשמט ומובן מאליו, כבר נאמר למעלה ע׳ 23, עיד היתם שבין שני הפעלים הנרדפים ,מלמד״ ו,מניד״ בשמיש הלשון של רבי ר׳ ישמעאל ירבי ר׳ עקיבא ישכיח כוף נ״ד: מניד ,מלמד״.

לפעמים נמצא ,לָמַד״ במובן הוראת איזה דין מהכתוב. הנוסא או יהיה הרב הדורש, תלמידי ר׳ טרפון פנו אל רבם בבקשה: לַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ! והוא הוכיח להם את העניין מהכתוב. ר׳ עקיבא אומר לו ר׳ טרפון (בבא קא׳ ז׳, 6 ב): תרשיני ליעי לפניך מה שֶׁלִּמַּדְתָּנִי, ספרי במדבר י״ח י״ח (39 א). ר׳ יהודה בן בתירה (הראשון) פונה

1) ע׳ נ״ב ברייתא פרקים כ״ה ב׳ וש״נ. יע׳ יהושלמי נדרים 39 ד׳, בבלי נדה ח׳ ב׳.
2) ע׳ אגדת התנאים כרך ב׳ 296. 3) לוי (ח״ב 512 א) ואבטרוט (712 ב) מנקדים את המלה האחרונה מְלַמֵּד; ואילם אני הושב את הניקוד שלי ליותר נכון, ימן כי ,נמצא׳ צריך להסלמה של ביונוי הפעל. וולת זאת צריך היה לפי דבריהם לכתוב ,מן מְלַמֵּד׳ כמו שבא שם כמוך לוה ביורוש׳ קדושין 59 א׳; אית ליה למד מן המלמד. — עיד למד מן הלמד (ספרי במדבר ל״ח י״ח, 39 א׳, ע׳ הופמן, צור איינלייטונג ע׳ 7. ע׳ נ״ב יורוש׳ יבמות 8 סוף נ׳. 4) בספרי דברים ליא כ״ט (86 ב) נשמט ,מה׳ אחרי ,וכי׳. 5) מקוצר מן ,בא הכתוב ללמדך׳.

נגד הכתוב ביוקרא מהכתוב בראשית א׳ ד׳ 1). ע׳ נ״ב ספרא לכ״ג י״ז 104, ששם נאמר „להלן" על ויקרא ב׳ י״ד 2) — עי׳ להלן־כאן ע׳ לעיל ערך „כאן". בספרא אנו מוצאים לפעמים „הלן" במקום „להלן": 13 א׳ בראש העמוד, 101 ב׳. *)

לָוִי. (כתיב לוי, או לווי 3). שם נוסף על שם העצם לציין על ידו את הראשון, בהלכה מברילים בין מים סתם ובין „מי תותים ומי רמונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי", ספרא ל״א ל״ד (54 ד׳), ובין מברילים בין אוזב סתם ובין אוזב שיש לו שם לווי, ספרא ל״ד ג׳ (70 ג׳). — אמנם אין זה נוגע לערכי הדרשה כי לא מצאנוהו נכתב על הכתיב, יאעפ״כ ראוי היה בתיר סיג מיוחד בלשון לויבירי באן 4).

לחש. השאלה „מִי לָחַשׁ" שהציג ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי על שלשה מקראות שאפשר לתלות בהם דעה של כפירה, שאין דבריו בין טיב לרע, יהיא מביא שלשה מקראות אחרים שבהם הוא מוצא ראיה לבטל את הדעה הרעה ההיא. על המקרא שמצינו הוכאה הראיה הוא אומרו: „אמרה תורה" 5)—תשוה נ״ב הברייתא ברכות ז׳ ב׳: „אם לחשך אדם ליומר, ששם היא מביא בסוק אחד שכיתר את הרעה, העקיבלת בהשקפה העולמית הדתית. וע׳ נ״ב סוטה 48 ב׳.

למד. לָמַד, קל. בא במד׳ התנאים בחלק של ההלכה על הדינים המיוצאים מהמקרא בדרך הדרש. ביחוד במדרש דבי ר׳ ישמעאל, והם שייכים אל הסגנון הדרמטי של דרך הלמוד. למשל: „אם למדתי", ספרא ל״ח ו׳ (87 ב׳); ספרי במדבר לח׳ טז׳ (4 א׳); ו׳ ה׳ (9 א׳); ו׳ י״ב (י׳ סוף א׳). — „אלמוד", ע׳ לעיל ערך „דָּבָר". — הרגיל לָמַד, ע׳ לעיל ע׳ „מיוחד" הע׳ 3. — „למדני", מכילתא לטז׳ כ״ו (50 ב׳); ספרא ל״ג נ״ו (69 ב׳), הא למדנו, מכילתא ל״ב טז׳ (9 ב׳), ספרי במדבר ל״ח ח׳ (37 א׳); סדר עולם פרק ה׳ קרוב לסוף. — לפי דרכנו למדנו, ע׳ להלן ערך „דֶּרֶךְ". — לא למדנו, מכילתא ל״ב א׳ (2 א׳). — לפי שלא למדנו, מכילתא ל״ג ו׳, (20 ב׳ ב״ה). — וכי מה למדנו, מכילתא לכ״ב ב׳ (89 א׳); ב״ב טז׳ (94 ב׳). — הרי אנו לָמְדִים, ערכין ד׳ ד׳, עד שאנו למדים מן... נלמד מן..., נגעים י״ א׳; למדנו... לא למדנו, ר׳ עקיבא, ברייתא חולין מט א׳. — נמצינו למדין, ע׳ לקמן ערך „מצא". — אם למדת, מכילתא ל״ב טז׳ (9 א׳); י״ג י״ג (22 ב׳). — לאחר שלמדת, מכילתא ל״ב ב׳ (2 ב׳). — הא למדת,

1) השוה המקור המקביל חולין ה׳ ה׳, ששם אמנם אין המלה „להלן". 2) ע׳ נ״ב תוספ׳ 14, סוף פאה, לדברים ט״ו י״ט על י״ג י״ד.—במקום „להלן הוא אומר... ולהלן הוא אומר" שבתוספתא 434, כהגרון ריש פ״ג, בא במקור המקביל, כנידה, קי׳ ב׳ „שנאמר... ואומר". 3) המלונים (לוי ח״ב 484 ב׳, יאסמרום 695 ב׳, קאהוט ח״ה כ״ב כ׳) מנקדים לָוִי. אוכי בספרי Die Anfänge der hebräischen Grammatik S. 5 נקדתי לְוִי, שם הפעולה מבנין פיעל לָוָה, אבל עכשיו אני אומר כי צריך לנקד לָוִי, שם התאר על משקל בָּרִי, והוא תאר אל „שֵׁם" והמובן הוא מה שהוא מְלֻוֶּה בלומר מה שמציין אותו ביחוד. הפירוש הזה מוכח מתוך הוצאתו של המשנה של Löwe, ששם ירף פ״ו ע״א שורה כ״ו יש פתה תחת הלמ״ד — לָוִי. השוה וָלָן, חָלָב. הדמב״ם במשנה תורה הלכות ברכות ג׳ א׳: בלא לוואי. 4) ע׳ עוד נדרים ו׳ ט׳ (מפני שהוא שם לווי); ב. מיכה י״ג א׳; ירוס׳ בלאים ריש פרק ט׳ (31 ד׳ נ״ד; 32 א׳ ב׳). 5) כספרי דברים י״א כ״ו (86 ב׳). ע׳ אגדת התנאים כרך ב׳ 302. השאלה „מי להשיד" בענין של הלכה, ערובין צ״א א׳ (ע׳ תוספות שם); אצל אחר מבעלי האגדה של המאה הרביעית, סוטה מ״ח ב׳; פסיקתא ר׳ פ׳ ג׳ (9 ב׳). ע׳ אגדת אסורי א״י ח״ג 175 ב׳.

*) לָוִי, שם הנגר מהפעל „לָוָה" (מהארמית שנתקבל בתוך העברית), מכילתא דרשב״י ריש פ׳ בשלח: אין „בשלח" אלא לשון לווי (שהמצרים עשו חסד עם ישראל ולוו אותם בצאתם). — המתרגם.

שָׁוְא הכתיב. ע׳ ערך שוא I.

שָׁנָה הכתיב. ע׳ ערך שנה III.

תֵּלָה הכתיב. ע׳ ערך תלה.

תֵּצֵא רכתיב. ע׳ ערך תצא.

מאד רגיל שלפני הפעל נשמט הנושא ,הכתיב׳ מפני שהוא מובן מעצמו, ביחוד לפני (או אחרי) הפעלים ,מנה׳, ,מלמד׳, וגם בצד פעלים אחרים יארע כאן, ע׳ למשל ערך יצא.

הנמא אפית להנשמה של הכתיב הוא מה שאמר ר׳ ישמעאל בן אלישע לריא בן הורקנים, בפרא ליג מט (68 ב): ,הֲבִי אַתָּה אוֹמֵר לָכְתוֹב שְׁתוֹק עַד שֶׁאֲדַבְּרוֹ׳.

ערך לציין כאן את אפן הראה שמובאה לפעמים בדרך כפילה: ,מן הכתוב ומקל וחמר׳, כשביל להוציא מזה איזו הלכה. בפרא לב׳ יד (12 ד); ז׳ יט (37 ב); יא ע׳ (48 ב); כוב ד׳ (97 ג); בפרי דברים ליד ו׳ (94 ב).

כתובים. הרבים האלה משמשים לפעמים כמו היחיד בתור שם לכל כתבי הקדש ביחד 1). דוגמאות: ויקרא ר׳ ט׳ (ט׳) ובויר כוב (י׳) ,דברו הכתובים׳, באזה מאמרי אגדה של התנאים 2); מכילתא ליט יט (65 ב): הרי זה סימן יפה בכתובים; ספרי דברים לליב ד׳ (133 א): מה שאין בן בכל הכתובים. תוספתא 90 (מעש ב׳ טז) 363 (בק קוף ח׳): תחומי ארץ ישראל שבכתובין 3). ע׳ עוד ערך פרש, עית.

חשם ,כתובים׳ משמש גם לבנות את החלק השלישי של כתבי הקדש שנקראים ביחד תורה נביאים וכתובים 4). וכן בזמן האמוראים 5) נקרא חלק הכתובים בשם ,כתבי הקדש׳ שמלפנים היה בולל כל חלקי התנך. כי אחרי ששני החלקים הראשונים נקראו בשמות קבועים כל אחד ואחד לבדו — תורה, נביאים, דבר מבעי הוא שלחלק האחרון, שלא מצאו לו שם מיוחד מתאים לכל התמר הספרותי שהוא מכיל, קראוהו בשם הכולל ,כתובים׳, שניתן לכל כתבי הקדש.

כ׳.

לָאו. במו לא בעברית. ע׳ לקמן ערך ,מצוה׳ וערך ,עשה׳. ע׳ גם בן לעיל ערך הן.

לְחַלָּן. מרכבת מן ל׳ יש׳ דלן (=הלא) הדומה להעברית ,הלא׳ במו במקרה כך במובנה. המלה הזאת משמשת להראות על הכתוב שנמצא רחוק מהכתוב הנדון, מכילתא ליט ג׳ (8 א): ולהלן הוא אומר; מז א׳ (34 בק ב׳): במו שנאמר להלן. המלה ,להלן׳ אינה מראה תמיד על מה שנאמר אחרי הכתוב הנדון אלא לפעמים גם על מה שלפניו. בספרא לכב ב ח׳ (99 ג׳): ,נאמר להלן בטעשה בראשית מה שנאמר

---

1) ,מן הכתובין׳ נרדף עם ,מן הכתוב׳, כפרי דברים ליד ו׳ (94 בק ב׳). 2) ע׳ אב׳ התנאים ברך ב׳ 323 הע׳ 2, 331, הע׳ 5; 507 הע׳ 4. 3) ע׳ בלויא צור איגליסטוג ו׳. 18. הטלה vielleicht שם מיוחרת כי לטון אחד לטני המקומות שבמוסבתא. בלויא לא צדק באמרו (בע׳ 29 ש׳כל הכתובים׳ הוא שם לכל כתבי הקדש. יותר נכון שהשם הוא ,הכתובים׳ והתוספה ,כל׳ באה אחיב כמי הכמוי ,כל התורה׳ ישייך רק אל קטר המאמר. 4) ע׳ בלויא צור איגליסטוג ו׳. 22. ,כתובים גדולים׳ הם: תהלים, משלי, איוב; כתובים קטנים: שה״ש, קהלת, איכה. בריימא ברכות נז׳ ב׳. 5) ע׳ בלויא ע׳ 16.

חֲדֵ"ש הכתוב, ירו' ב"ק 6 ב'.
חָלַק הכתוב, בא הכתוב לַחֲלוֹק, ע' ערך חלק.
חָסַךְ הכתוב את ישראל, בספרא לכ"ג י"ט (101 ג' ו') 1) ספרי דברים לט"ז י"ג (102 סוף א'). ששם על במקום את 2).
יַחַד הכתוב, ע' ערך יחד.
יָחַס הכתוב, הכתוב מְיַחֵס, ע' ערך יחס.
כָּלַל הכתוב, ספרי במדבר י"ח י"א (37 ב' ט"ו).
כִּנָּה הכתוב, ע' ערך כנה.
כָּרַת הכתוב כרית, ספרי במדבר ל"ה י"ט (39 סוף א').
לָמַד הכתוב, ע' ערך למד.
הכתוב מְמַשְׁכֵן, ע' ערך בישר.
מַגִּיד הכתוב, ע' ערך הגיד.
הכתוב מוציא, ע' ערך יצא.
הכתוב מַחֲמִיר, ע' ערך חמר.
הכתוב מַטְעִינִי, ע' ערך טיע.
מָסְרוֹ הכתוב, ע' ערך מסר.
מעט הכתוב, ע' ערך מעט.
הכתוב מַשְׁבִּיחוֹ, ע' ערך שבח, וע' ספרא ויקרא י' ג' (46 ב').
הכתוב משיאו, ע' ערך נשא.
הכתוב מַתְמִיהַּ, ע' ערך תמה.
נָתַן הכתוב, ע' ערך נתק.
סָלַק הכתוב, ע' ערך סלק.
סָמַךְ הכתוב, ע' ערך סמך.
הכתוב עָנַשׁ, ע' ערך ענש.
עָצְרוֹ הכתוב, ספרי במדבר כ"ט ל"ה (57 סוף ב').
פָּטַר הכתוב, ע' ערך פטר.
פָּרַט הכתוב, פֵּרְשָׁהּ ופָרַט הכתוב הכי פּוֹרֵט עד עֲיִפְרוּט הכי, ע' ערך פרט.
פָּרַשׁ הכתוב, ע' ערך פרש.
פָּתַח הכתוב, ר"ה ל"ב א'.
צָרִיךְ הכתוב, הָצֵרֵךְ הכי, ע' ערך צרך.
קָבַע הכתוב, הכתיב קָבְעוּ, ע' ערך קבע.
קוֹרֵא אותו הכתוב, ספרי דברים כ"ה ג' (125 א').
מה רָאָה הכתוב, ע' ערך ראה.
רִבָּה הכתוב, ע' ערך רבה.
רָצָה הכתוב, סדר עולם כ"ג, כ"ח.

1) בברייתא זכתים ו' ב' רק חיסך הכתיב. 2) חסך הוא פיעל מהפעל העברי חָשַׂךְ ומובנו לקמץ בהוצאות, את חשם הכסון סבאר ר"א בן פרת: התורה חסה על ממונם של ישראל, מנחות ע"ו ב', פ"ו ב'. אחרי שהחל נרדף עם הום (ואולם במו שאומר לוי ח"ב פ"ח א' שהוא משרש הום) ולפיכך גם הוא מתקשר ע"י „על". במובן יותר רחב משתמשת בו התוספתא (סוטה ו' ו'): חיסך עליו הכתוב, מחסבין לו. כאן פירושו להקפיד על כבוד חבר.

הכתוי הזה בנוגע לכתבי הדיוט 1) – כתבים של חול, תוספתא 207 יג (יום טוב ד' ד') 2) לזה מתאים הכתוי באינגלין γραφαὶ ἁγίαι 3).

כָּתוּב. השם הזה (שמשמעו ‚דבר כתוב') 4) נוגר מבינוני פעיל של כתב, ובא: א. לסמן פסוק אחר שבכתבי הקדש, שלנגדו עומד לפתור פסוק אחר. הלשון הוא אז: כתוב אחר אומר... וכתיב אחד אומר... ע' מכילתא לפז' יג (48 ב' יד'); כ' ז' (69 א' א'); ערכין ח' ז' וע' עוד ערך ‚כרע' וערך ‚קום', בסיפו ששם הובאו דוגמאות מזה. – ‚וכתוב אחר אומר', מכילתא לייד ד' (26 סוף א'); כתוב שלישי (ע' לעיל ע' 59) משנה הלה ד' י', בכורים א' ג'; מפני הכתוב שבתורה. נדרים ט' ד'; פיתחים לו מן הכתוב שבתורה. בזמ ז' יא: המתנה על מה שכתוב בתורה. ירו' נדרים 37 א': בקדושת התורה בכתוב בה. שם: בתורה וכתוב בה. הרבים ‚כתיבים', ע' ערך דרש, כחש, כרע, קים.

ב. כל כתבי הקדש ביחד עם ה' הידועה ‚הַכָּתוּב' ובמדה יחידה בדרך הנשמה (פערזונאפיקאציאן). ע' כמה דרכי התנאים להשתמש בשם זה בציון זה תראה לי הרשימה של הפעלים הקשורים עם השם הכתוב. הפעל אז עומד תמיד בבינוני פיעל או בעבר. פעם מקושר ‚הכתוב' עם השם ‚נזרה'.

הכתוב אומר. ע' ערך אמר – אֲמָרָן הכתוב. ע' ערך חסר.

אֲמָרָם הכתוב. ספרי דברים לכ"ג ח' (120 א' ל'); שם (שירה ליד) ‚אשרי', מבלי להזכיר את שם הנושא.

בא הכתוב. ע' ערך בוא; ע' למד.

גזרת הכתוב. ע' לעיל ע' 9.

דִּבֵּר הכתוב. ע' ערך הוָה. – הכתוב מדבר, ע' ערך נגוע, דבר.

הגיע הכתוב. ספרי דברים לי"ג ד' (92 א' ט"ז); ראה עד היכן הגיע הכתוב לסוף עובדי עבודה זרה 5).

הוֹדִיעַ הכתוב. ירו' שביעית 35 ג' נ"ה (עד שיודיעך הכתוב).

הוֹסִיף הכתוב. ע' ערך הוסיף.

הַזְהִיר הכתוב, הזהירך הכ', מזהיר הכ', ע' ערך הַזְהָרָה.

הַחֲזִירוֹ הכתוב. ע' ערך חזר.

הֲטִילָן הכתוב. ע' ערך נטל.

הֵנִיחַ הכתוב. ע' ערך הֲנָחָה.

הֶעֱלָה הכתוב. מַעֲלֶה הכתוב, ע' ערך עלה.

הִפְרִישׁ הכתוב. ע' ערך פרש.

הִקְדִּים הכתוב. ע' ערך קדם.

הִקִּישׁ הכתוב. ע' ערך הקיש.

בָּא הכתוב וְהִשְׁוָה. ע' ערך שוה.

---

1) השוה לעיל ע' 19 הע' 4 2) עוד דוגמאות תמצא אצל בלויא צור איינלייטונג ע' 12, ולהלן, ע"ד בקשתי למצוא באור אחר לְכתבי הקדש' ע' לקמן ע' ‚קְדָשִׁים'. 3) צריך להראות עוד על קטעי ספר בן סירא שהשם ‚כָּתָב' סיבא שם הרבה פעמים: ל"ט ל"ב; ובכתב הנחתי; ט"ז ז'; בכתב; מ"ד ה'; נישאי משל בכתב ט"ז י"א; בכתב חרות. G. תמיר מתרגם γραφή 4) השוה ‚הרבים הכתיבים', שבדוגמאות שהובאו לעי' ע' 60 ע' עוד בלויא צור איינלייטונג 1. 18 5) ע' אנ' התנאים כ"א ח"ב 89 הע' 7.

– „בתים... וכתים כנגדו" (ע' לקמן ערך נגד), כ' ה' (68 א'): כתיב בתורתכם (כך מתחילה השאלה ששאל פיליסיק אחד את ר' נמליאל ביבנה), י"ג י"ט (24 ב') בתיך שירה שלמה של הקבלית בין יסף יבין עשרת הדברית „ב... בתים וכ... כתיב. אחרי צינעט שמתחיל „שנאמר" בא אח"כ „וכתיב: ל"ג י"ז (24 א'): י"ג כ"א (25 א'): י"ד ד' (26 א'); ט"ז ב' (37 א'); ט"ז כ"ב (45 א'). – ל"ח י"ג (59 א'): „בתים הכא... 1) כעשרה בראשית כתיב... במקום שהכתוב אינו ברגיל בא הלשון: „...אין כתיב כאן אלא..." מכילתא לט"ז א'. (34 א' י"ט): שר אין כתיב כאן אלא ישיר; ט"ז ז' (39 ב'): הרסת... תהרס; שם שורה כ"ג: הרסת... תהרס; שם שורה כ"ג: שלחת... תשלח; ספרי דברים ל"א כ"א (83 א'): לכם... להם; ל"ב ח' (134 ב'): גבול... גבולות; ל"ב כ"ג (137 ב'): אבוף... אספת. – בקשר עם האית ד' המשמשת בארמית – דכתיב: מכילתא ל"ד ח' (27 א'); י"ד ו' (27 א'); כ"ג ז' (99 סוף ב'); ספרי דברים ל"ח ט"ז (107 ב'). „בתים' בא לפעמים לבאר לא כמי שהמלה נקראת אלא כמי שנכתבה על פי המסרת. מכילתא ל"ד כ"ט (33 א'). ר' עקיבא: למסתי כתיב (בשה"ש א' ט') כלומר שצריך לבאר למסתי־מסתי־ששת.

כָּתָב, כמו בספרים המאוחרים שבתנ"ך, מובנו הספר או הדבר שבכתב. עתיק הוא הכתוי „תורה שבכתב, בנגוד ל„תורה שבעל פה" 2). אם נכתבו ואת באפן מלא נצטוינו להשליט: תורה שנאמרה בכתב (השיר דהי"ב ב' י'; ויאמר בכתב) 3). את המלה „יכתבתם (דברים י' ט') נדרשה בניטריקון בתכיתם (כתב שלם). כתב מייק, בלי שנאית. „כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו' הרי אלו יגונו". ספרי דברים לאותו פסוק (75 א' י"ד) 4). – תוספתא 228 כ"ד (סוף מגילה): קורין אותו בכתבו, בלישר שצריך לקריא במלכים ב' י' כ"ב את המלה הטעות בכתבו' אלא צריך להשתמש בכינוי מפני ששם מדובר על עבודה זרה. במלים שיש בהן על איזה איתיות נקודות מלמעלה – כימני מברית הייתי עתיקים – אי יאיתיית שאין עליהן נקודית נקראית כתב' והאותיות שיש עליהן נקודות–„נקודה" 5). – „דברים כבתבם"–פירושו שצריך לבאר את דברי הכתוב כמו שהם על פי פשוטם ולא לבקש בהם מוכן נסתר. ספרי דברים ל"ד ב"א (95 א' כ"ד) 6); כ"ב י"ז (118 א' ה') 7); ברייתא קדושין י"ז ב' (לדברים ט"ו י"ד) 8). ברייתי ברכי' ל"ה ב' (בספרי דברים ל"א י"ד, 80 ב' ה' – כמשמעו) 9). הרבים מ„כָּתָב" בסמיכות אל קדש „כתבי קדש" או בתוא הידיעה „כתבי הקדש"–שם לכ"ד ספרים 10).

דוגמאות ל„בתים בתורה" (השוה הדוגמאות מבחינ בשביל כתים, הכתוב, כבתוב) ע' אצל בלויא צור איינליטונג ע' 18.

1) „הכא' במקום „כאן" (ע' לעיל ערך „כאן").

2) ע' אב' תתנ' כרך א' ח"א 56 (השוה לקמן ערך תורה). לבפני „שבעל פה' השוה: קורא על פה, פוטה ז' ז'. 3) השוה המקורות שהובאו אצל לוי חיב 434. אפשר שהכבוי השלם הוא: תורה שנתנה בכתב; ע' בפרא לכ"ו מ"ג (112 ג' ב'ד) והתורות — מלבד ששתי תורות ניתנו לישראל אחת בכתב ואחת בעל פה, בספרי דברים לכ"ג י' (145 א' י"ח) נ"ב כוה אלא שהכיום הוא: אחת על פה ואחת בכתב. 4) במקום כתב הם בא בברייתא שבת ק"ג ב' (השוה מנחות ל"ד א'): כתיבה תמה. 5) ע' אב' התנאים כרך ב' 431. 6) השוה פסחים כ"א ב'. 7) ע' אב' התנ' כרך א' ח"א 49. 8) ע' אב' התנאים כרך א' ח"א 174. 9) ע' אב' התנ' כרך א' חיב 5 הע' 9.

10) היחיד „כָּתָב' לשם התנ"ך א' בפר אחד לא נמצא כלל, כי הוא נדחה מפני השם קָדוֹש, נגד זה בארמית אימרים: אמר בתבא (אמר הכתוב, אסתר ר' ז'; אמר בתבון, ויק"ר סוף כ"ח (השוש בפי המן, עפ"ז צריך לתקן אצל בלויא צור איינליטונג ע' 14.

לשם, נסתלק הענן היה נכנס ומדבר עמו. המדה הטיו של הלים מדות של ריא בנו של ריתע היא מלה במלה כמדה הזו של היו מדות, ובשתי ההגמאות שנכיא שם הוא מכיעם: בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (1). — בלשון ,מקומי הוא מָכְרָע (מוכרע) משתמשים במקום שאין צריך להביא מקרא אחר לראיה, אלא שמעצם הכתוב הנדון אפשר להוכיח שכך הוא. דוגמאות: בפרי דברים לכות ג' (125 א' ב'ו) (צריך להשלים שם מכות פרק ג' טו ששם אמנם במקום מוכרע — למד) במאמרו של ר' שמעון (בן יוחאי); בספרא לעט כו (82 ד') במאמרו של ר' מאיר 2); מכילי ליט טו (64 ב') במאמרו של ר' יהודה הנשיא 3).

הַכְרִיעוּ חכמים. ע' לקמן ערך ס"ע.

הֻכְרַע. המשה פסוקים בתורה שבהם יש מלה אחת שלא ידוע אם היא מתקשרת עם המלות שלפניה או שלאחריה. ר' איבו בן יהודה (מכילי ליו טו, 54 א' ו'); חמשה הדברים יש בתורה שאין להם הכרע, במקום ,הֻכְרַע יש גם כן הכָרָעָה 4).

כתב. קל כָּתַב. ברייתא בש "יר סוף ב'; ומי כתבן? משה כתב ספרו... ע' ניב ערך נבא. — הקבוה הוא הנשמא: כתבת בתורתך, בחתן של רשבי ירו מנחדרין 20 ג', שהשיר לה' יא 5). — ,בבר כתבתי, בפרי דברים ללב א' (130 ב'), עהש ירמי' ג' א' 6). יתר רגיל בשמדברים בהקבוה לומר ,הכתוב, שהיא צוה לאחר לכתוב, כך הוא במקור שנזכר כאן לאחרונה (שורה יו) כלום הכתבתי לך (עהש ירמי' שהובא לעיל; מכילי ליד טו (29 ב'); והלא כבר הכתבתי. (עהש במדבר יש ו'); שם שורה בו (עהש משלי יו יו); מכילי לכי "א (60 ב'); הכתוב על עצמו (על איזה הכתוב) 7). רשבי בוקר כיד (3); ע' פרשיות הכתוב לנו משה רבנו בתורה. — ואילם במקורות המקבילים בא ,כתב במקום הכתוב 8), תאי אחד אמר לשיטרונים (ע' לעיל ע' וק); הכתבתם בתורתכם, ירו' סוטה 21 ד' (בספרי דברים ליא ל', 87 א'; כתבתם).

נִכְתַּב. ספרא ליה ד' (86 א'): את משפטי תעשו — אלו הדברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין הוה לכתבן, חולין ו' ו' (עהש ברי לש ל'); בסני נאמר אלא שנכתב במקומו. השוה: γεγραπται im N. Test.

במקום בעני בעיל כתוב שבו הרבו להשתמש בחיר שם העצם (ע' 62) משתמשים אגל הבאת פסוק עפ"י דרוש את דרושי דארבי כתוב 9). דוגמאות מכילי לי — ל (33 ב' ב') שמאמר דיש מתלמיל שם ב בתוב. ב טו (70 ב') בא פעמים אחדות

---

1) ההוגמאות הן א. דכתורה שבני דעכשדים בשב ביר ב' ובין דהוא בא ה', וההכרעה היא מדהוא כיו א'. ב. דברים יב ה' (מבל שבמוכם) ובפוק יוד (באחד שבמוק) וההכרעה מש כיר ביד והכתוב המקביל דהוא בא כיה 600—50×12. ע' לקמן ערך ,קום. 2) במקום דבי אישר צ'ל ר' מאיר אישר ע"פ הברייתא וכהים ב"ו א', שסם אילם הבר הבטוי שלנו.

3) בילקוט באה הוראה הנזכרה ,מוכרע, במקום ,מכריע,. 4) ע' אי התואים כרך ב' 375 ששם נמנו המקרות המקבילים; בבור לין (ה) מרייק אחד מהכמי האגדה מ"ייבנו במקרא (בחמה ה' ה') אלו ההכרעות (להשלים בהבר המלות שאין להן הכרע). בירו' מכי 74 ד'; יש אומרים אלו ההכרעים, שמוך לשאמרו של רם שהובא לעיל 46 הע' 2. — ע"ד הענין הזה ע' בלוא J. Qu. R. IX 139

5) ע' אי התואים כרך ב' הא 80 (שם לקוח מיוקר יש). 6) בכבלי תורה: כתב רהמוא, ליכתוב רהמוא. 7) מבדרש מאורו: כתבת בתורתך, פסיקתא 10 ב; בפר תורת־שבתבת לנו, שם 139 ב'; ובתבתם בתורה, בור סיב (א); לא הוה כותב בתורה, בור א' (ד).—ובבר הבתבתי לך בתורה, בור כיב(ו). — 8) ע' אי התו כרך ב' 68 הע' כ"ה, השוה בור צ'(ב); הכתוב לנו משה בתורה. 9) ,בתוב — רק לעתים רחיקות, כך בשמעל: ליוב לין (14 ב'); שיהי כתוב. תהיר; ,בפתוב,

כָּפוּף, ע' לקמן ערך כ"ש ו"ט.

כפל, קל כָּפַל, לפי המסרת שנזכרה כמה פעמים בתלמוד הירושלמי אמר ר' ישמעאל – במחלקת עם ר' עקיבא – לשונית בפילין (יש במקרא) 1). גם חזרה שתי פעמים על אותה פסוקים בקריאת התורה (תר' קרי"ת כ"א–כ"ב) נקראה "כפל". הלכה אחת, בזאי עתיקה, במשנת, ביבה ג' ב', אומרת: מקום שנהגו לכפיל יכפיל, לפשוט יפשוט, "פשוט" – פירושו לקרוא רק פעם אחת 2). במסרת צעירה אחת מהתנאים נאמר: ר' אלעזר בן פרטא היה פושט בה דברים, רבי היה כופל בה דברים, פירושו שר"א בן פרטא היה רוב הדברים כופל ורק קצת דברים היה פושט, ולהפך רבי היה פושט רוב הדברים ורק מעשם היה כופל 3). בכפל מסרי ע"ד ר"א בן פרטא כך: מיסוף בה דברים (ביבה ל"ט א'), שאילו בא זה מפני שלא היה ידוע להם הסיבון המיוחד שיש כאן בפעל "פשוט" 4).

נִכְפָּל, מכילת' ל"י א' (2 א'): לכך נכפלה נבואתו (של ירמיהו, ע"פ ירמי' ל"ו ל"ב), כותבו היא שמפני שירמיהו תבע כבוד האב וכבוד הבן זכה לכך שאחרי כן נכפלה נבואתו – ונכתבה בפלים – ממה שנכתב קודם לזה 5).

ברע, הפעל הכריע, להשפיל את מכבדי המאנים נגד הכרתה. וכהשאלה במקום שיש מחלקת בין שני הכמים לית את היתרון לדעת אחד מהם ילהעמיד עיו את ההלכה. במדרש הכתובים באה הכריעה במקום שיש שני כתובים המכחישים זה את זה (ע' לעיל ערך "בחש") עד שיבוא הכתוב השלישי יכריע ביניהם (תמדה הי"ג של י"ג מדות דר' ישמעאל). במכילי ל"י ה' (4 ב') הלשון הוא כך: זו מדה בתורה שני כתובים זה בנגד זה ואותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבוא כתוב שלישי ויכריע ביניהן 6). ר' ישמעאל בעצמו משתמש בלשון זה במכילי לכ' כ"ב (72 ריש ב'); ביצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי, בספרא לעזי א' (79 סוף ג'); ר' עקיבא אומר: כתוב אחד אומר (ויקרא ט"ז א'): בקרבתם לפני ה' ויָמֻתו, וכתוב אחד אומר (ויקרא י"א א'): ויקריבו לפני ה' אש זרה, (ואינך יודע על מה מתו אם על שהקריבו אי על שקרבו), הכריע (הכתוב השלישי) בהקריבם אש זרה (במדבר ג' ד')– הרי על הקריבה מתו ולא מתו על ההקרבה. וכן בסוף הברייתא דיג מדות, בספרא (3 ב'): כתוב אחד אומר (במדבר ז' פ"ט): ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וכו', וכתוב אחד אומר (שמות מ' ל"ה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וכו', הכריע – בי שכן עליי הענן (שם), אמיר מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס

---

1) ע' בירושל' שבת 17 א', יבמות 8 ד', נדרים 36 ג', סוטה 21 ד', סוטה 22 ד', תשוה אנ' התנאים כרך א' ח"ב 4, גינר ווינע. צייטשריפט V, 247 ולהלן.—בבבלי "פשוט" משתמש בעל האגדה ר' ביסון, ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 3,456. 2) ע"פ רש"י סוכה ל"ח א', תשוה פסחים ק"י ב', היו כופלין את כל התורה כל פסוק ופסוק. 3) בירו' סוכה 54 א' להלך ובזאי יותר נכון: רבי היה כופל בה דברים ר' אלעזר בן פרטא פושט בה דברים. 4) ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 120. מן הנקבה "בה" (פושט בה) בזאי שמוסב על "קריאת התורה". פירושו של גינר (Wiss. Zeitschrift V ,245) שפשוט פירושי הוכפות של באורים למיומרי התורה איני מתאים לפשוט התנאים ולא לתכן ולא לקשר הענינים. 5) ע"ד נבואות פשוטות ונבואות כפולות, ספוקתא 126 א' ויקרא ר' י"ג (ב'), ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 178. 6) במקום "עד שיתקיימו במקומן יבוא" צ"ל "יתקיימו במקומן עד שיבוא", בלשון שבוה בא בספרי במדבר כתם 15' ח' ט' (15 ב' י"ד); במקום "ב' שלישי" בא שם "ב' אחרי", ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 51.

(כבודם במקום כבודי); במדבר יא ט׳ (כריעתי במקום ברעתך); שם כ׳ א׳ (לאהליו במקום לאלהיו); יחזקאל ח׳ י׳ (אפס במקום אפי); במדבר י״ב י״ב (אני במקום אמנו). הדוגמא האחרונה היא כנוי לא מפני כבודו של מקום, אלא מפני כבודו של משה (1). אחד מיקני דתנאים ר׳ שמעון בן טרפון (2) מבאר כך את המלה ׳באהליכם׳ דברים א׳ י״, שכינה הכתוב במקום ׳באהלי׳ (כלומר במשכן ה׳) (3).

המובן הזה שיש בדוגמאות הנזכרות ל׳כינה הכתובי׳ ישנו גם במשנה מגילה ד׳ י׳ ׳המצנה בעריית משתקין אותו׳ (בלימר מי שמתרגם פרשת ערייות, ׳ויקרא י״ח ו׳ ׳להתן ובמקום הכנוי לעזבה אומר הכנוי לנסתר׳) (4). וכן בתוספתא 228 (סוף מגילה): כל המקראות הכתובין לגנאי מכנין אותן לשבח (ע׳ לעיל ערך ׳גנאי׳). — עוד שם: כתב הנכתב ליחיד מכנין אותו לרבים, לרבים אין מכנין אותו ליחיד. הכוונה היא בזאת שאת שכתוב דבר של גנאי ביחיד מותר לכנות ברבים, אבל לא להפך. — כשמקטינים ברבור פעולותיו של הקבה או גם לזה קוראים ׳כנוי׳. מכילתא י״ט י״ח (65 א׳): הרי אני מכנין אותי מכריחיתי (ע׳ לעיל ב׳ רע׳ 5). וכן תאמרו: יכובים ישראל כשהוא מכנן אינו מכנן אלא בכרעים... יכובים ׳כרעים׳ כשהוא מכנן אינו מכנן אלא במלאכי השרת, ספרי במדבר ל״ח כ׳ (39 ב׳).

כנוי, שם כביר למשרת במקום שמו העצמי, שם הויה, ׳שם שם, ייתר בייחוד־שם המיוחד, או שם המפורש. ספרא לביב ט׳ (91 ד׳): אתה אומר בשם או אינו אלא בכנוי. ספרא ליט י״ב (88 ג׳): אין לי חייבים אלא על שם המיוחד בלבד, מנין לרבות את כל הכנויים? תיל בשמי — כל שם שיש לי. ע׳ עוד ברייתא סנהדרין נ״ו א׳, ס׳, סוטה ז׳ ו׳; במקדש אומר את השם כמשמעו ובמדינה בכנויו. כאן כנוי פירושו השם איני שכא במקום שם הויה. בספרי ל״ז כ״ג (12 א׳), ו׳ כ״ז (13 ב׳) ׳בכנויי כלי זן בסוף: במקדש בשם המפורש, במדינה בכנוי.

כנסת, אספה (συναγωγή) באנדית האמוראים מציין הנועדת הכוכת לכלל ישראל ע׳ הכנסי כנסת ישראל (5). בספרות של התנאים נמצאה רק במקומות אחדים. במכילי לעזו ב׳ (37 ב׳): אמרה כנסת ישראל לפני הקבה, בתור התחלה לפרפרזה של הכתוב ׳אלהי אבי וארוממהו׳. מכילי לעזו י״ב (48 א׳): גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל... פרפרזה לכתוב ׳שמעתי את תלונות בני ישראל׳.

כסה, פעל בנוני לגלה. ר׳ יהודה בן בתירה אומר לר׳ עקיבא עוד שני אישים שמעשיהם לא ניכרי בתירה והוא אומר: דתירה נגלתי יאתה מגלה אותן, בייתא שבת ציז ב׳, ציז א׳, ספרי במדבר ל״ב י׳ (28 א׳) ולעזו ל״ב (33 ב׳): מי שאמר והיה העולם כוסה עליו ואתה מגלה עליו (6).

---

1) ספרי במדבר ל״ב י״ב (28 סוף א׳): מרחם אמנו (היה צריך לומר) אלא שכינה הכתוב, וכן ׳חצי כסרנו׳ היה צריך לומר (אלא שכינה הכתוב). שני המאמרים נשלמו כאן אחד ע״י חברו, אחר המאמר השני באה ראיה מברי ל״ו כ״ו (אהינו בסרנו) שמזה אנו למדין שהאחות נחשבת כבשר האח. ברשומת דקדוקי סופרים וב׳אבלהי־אבלה׳ נרשם במדבר י״ב י״ב, בתור שני דברים שכינה הכתוב. 2) ע׳ אנ׳ התנאים ברך א׳ חי׳ב 152. 3) ברייתא שבועות מ״ז ב׳ עפ״י הנוסח המלם של הערוך תר [(תוצאת קאהוט ח״ח 268 ב׳, תוספ׳ חי׳ב 254 ב׳). בתלמוד הנדפס הכר הכוף ׳אלא שכינה הכתוב׳. ע׳ גי׳ב לי׳ו חי׳ב 350 ריש ב׳, שמצאר ׳באהליכם׳ הוא במקום ׳באהלוכם׳, אבל גם זה לא נכון אפ״י שיש לו ראיה מדוגמא אחת של הרשומה האחרונה והוא מ״ש ב׳ א׳. 4) כך הוא לפי נאורו של ר׳ יונה בירושלמי מגלה 75 ג׳ ב״ח. תוספ׳ לוי ח״ב 350 א׳; מרגוליות, מאמאמרייפם 39 יאהרנאנג 1, 70—74. 5) ע׳ אנ׳ אמוראי א״י ח״א 370, 3. 6) ע׳ אנ׳ התנ׳ ברך א׳ חי׳ב 62 הע׳ 4.

כְּלַפֵּי, מרכב מן כְּ יַען לְאַפֵּי – הַמּוּבָן כְּמוֹ בְּעִבְרִית ‚מוּל', ‚אֶל פְּנֵי'. בִּיחַד עִם הַפֹּעַל יִרֵשׁ הַמִּלָּה ‚כְּלַפֵּי מְצִיאוּת אֶת תְּכוּנַת שֶׁל הַהוֹרֵשׁ. סִפְרֵי דְּבָרִים לְבּ כִּיח (138 א'), פִּסְקָא לְב (138 ב), פִּסְקָא לִז (139 ב): רִ' יְהוּדָה הוֹרֵשׁ כְּלַפֵּי יִשְׂרָאֵל, רִ' נְחֶמְיָה הוֹרֵשׁ כְּלַפֵּי הָאֻמּוֹת 1). — מְכִילְתָא לְטִז ז' (39 א'), סִפְרֵי בְּמִדְבַּר לִי לִיה (22 ב'): כְּבִיכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה (כְּלוֹמַר הַמִּלָּה ‚עֵינַי' שֶׁבְּסִפְרֵי בּ' יְב מְתֻכּוֹנֶת כְּלַפֵּי הַקָּבָּ"ה). בְּרֵיית' פְּסָחִים ח' ב': כְּלַפֵּי שֶׁאַמְרָה תּוֹרָה.

כְּנֶגֶד, ע' עֶרֶךְ ‚נֶגֶד'.

כְּנַס. פֹּעַל נִקְבָּה (כְּתִיב כּוֹנֵס) כְּלִי הַכְּתִיב מְצָא לְנָכוֹן לְהַעֲלִים אֶת הַכּוֹנָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד. בְּמִכ' לִטִז ז' (39 א') נִמְצֵאת שִׁירַת שֶׁל אַחַד עָשָׂר מִקְרָאוֹת שֶׁבָּהֶם כְּנַס הַכְּתִיב מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם וְשָׁם אֵת כְּנוּי אַחֵרֶת בִּמְקוֹם אוֹת הַכְּנוּי שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה לִהְיוֹת בֶּאֱמֶת. הַדּוּגְמָא הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבַּשּׁוּרָה זוֹ הִיא מִסִּפְרֵי בּ' יְב, שֶׁשָּׁם הָיָה צָרִיךְ לִהְיוֹת ‚עֵינַי', אֲלָא שֶׁמִּפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם תִּקְּנוּ וְכָתְבוּ ‚עֵינֵי', וְעַל זֶה הִיא אוֹמֶרֶת: אֲלָא שְׁכִינַת הַכְּתִיב (3). כַּדּוּגְמָאוֹת אֲחֵרוֹת נֹאמַר פָּשׁוּט: כְּנַס הַכְּתִיב 4). הַכְּתוּבִים הַלָּלוּ הֵם 5): מְלָאכִי א' יְג (אִיתּוֹ בִּמְקוֹם אוֹתִי); שְׁמ' ג' יְג (לְהֶם בִּמְקוֹם לִי); אִיּוֹב ז' כִּב (עָלַי בִּמְקוֹם עָלֶיךָ); חֲבַקּוּק א' יְב (נָמוּת בִּמְקוֹם תָּמוּת); יִרְמ' ב' יְא (כְּבוֹדוֹ בִּמְקוֹם כְּבוֹדִי); תְּהִלִּים קוּ כִּ

כְּלָלִים' מִבְּרֵיל בֵּין הַכְּתִיב הַזֶּה וּבֵין הָאֹמֶר לְמַעְלָה ‚כְּלָלוֹת וּפְרָטוֹת', ע' בְּבל זֹאת בְּשִׁמּוּר רוּשׁ לִיכּ: כְּלָלִים וּפְרָטִים, וּמֻתָּר הַשֵּׁנִי בְּמָקוֹם ‚כְּלָלִים' בָּא בְּמִדַּת רִ' יוֹחָנָן אֵין לְמִדִּין מִן הַכְּלָלוֹת, עֲרוּבִין בִּ"ז א'.

1) ע' אִ' תַּתְּנִ' כֶּרֶךְ בִּ' הִ"א 178 בְּסוֹף הָעִמּוּד. ‡ 2) בְּקִצּוּר בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר לִי לִיה (22 ב').

3) בְּמִבְטָא שֶׁל הַמְכִילְתָא וְהַסִּפְרֵי בְּמִדְבַּר נִתְלַכְּדוּ בְּמֶשֶׁךְ שְׁתֵּי נוֹסְחָאוֹת עַיִן הַכְּתוּב שֶׁבְּכוּרִיז עֲשָׂשִׂי לְאַחַד. וְכָךְ הוּא לְשׁוֹן הַמְכִילְתָא: מִנַּיִן שֶׁכָּל מִי שֶׁקָּם כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל בְּאִלּוּ קָם כְּנֶגֶד הַקָּבָּ"ה... יָכוֹל הוּא אוֹמֵר; וְהַנּוֹגֵעַ בָּהֶם כְּנוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינָיו... בְּבָבַת עַיִן לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא בְּבָבַת עֵינוֹ כְּתִיב, כְּבִיכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה, אֶלָּא שְׁכִינַת הַכְּתוּב). לְפִי הַנּוּסָחָא הָרִאשׁוֹן הַנִּכְוָא אוֹמֵר בְּשֵׁם עַצְמוֹ, כִּי הַנּוֹגֵעַ בְּיִשְׂרָאֵל נוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם (יֵאָן בּוּה בְּנוּי מִפְּנֵי הַכָּבוֹד), וְלִפְי הַנּוּסָחָא הַשֵּׁנִי הַנִּכְוָא אוֹמֵר בְּשֵׁם הַרַבִּים: יִרְאֶה בְּכֶם נוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ יִשְׂרָ' עַיִן אֶלָּא שְׁכִינַת מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, אֲבָל הַנּוּסָחָא הַנּוֹכֵן צָרִיךְ לִהְיוֹת מִעַיִן זֶה: וְכֹתְבוּ: הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם (בְּמְכִילְתָא וּבְתוֹסֶפְתָּא) כִּי הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם, בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר: כָּל הַנּוֹגֵעַ בָּהֶם) כְּנוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ, בְּבָבַת עַיִן אֵינוֹ אוֹמֵר (בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר: לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בְּבָבַת עֵינוֹ (בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר: שֶׁל מָקוֹם. בְּמְכִילְתָא מוּכָח; כְּתִיב) כְּבִיכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה, וְדִבֵּר אַחֵר: בְּבָבַת עֵינוֹ הוּא צָרִיךְ לוֹמַר) אֲלָא שְׁכִינַת הַכְּתוּב. בְּמְכִילְתָא בָּא לְפִנֵי הַבֵּירוּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁם הָאוֹמֵר רִ' יְהוּדָה (כִּר אֲלָעָא), בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר נִסְמָךְ. בְּאֹנִי הַתֹּאִים כֶּרֶךְ בִּ' הִ"א, 142, יְתַכֵּן אֶת כָּל הָאֹמֵר לִי' יְהוּדָה וְצָרִיךְ אֲנוּא לְתַקֵּן כְּאָמוּר בְּאֹן *). 4) בְּסִפְרֵי בְּמִדְבַּר נֹאמַר גַּם בְּאֵלֶּה הַהוֹגְמָאוֹת ‚אֶלָּא שְׁכִינַת הַכְּתוּב'. בְּרוּשִׁמָה שֶׁל יִיח תִּקְנוּ סוֹפְרִים בְּדִקְדּוּקֵי מְעֻטִּים הוּא קְרִיסְטְבֶּק ע' 44 בָּא בְּכָל הַנּוֹגֵעַ אֶלָּא שְׁכִינַת הַכְּתוּב. לְפִנֵי זֶה בָּא הַנּוֹסֶחָא וְלִפְנֵי הַמִּלָּה ‚הוּא', כְּלוֹמַר כָּךְ הָיָה צָרִיךְ לִהְיוֹת. שְׁתֵּי פְּעָמִים כָּתוּב בְּדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים בְּיִרְ"ם לְבַתּוּם אֵיךְ צָרִיךְ הָיָה לִהְיוֹת — כְּלִפֵּי מַעְלָה הוּא. בְּרוּשִׁמָה שֶׁל ‚אַבְּלְהִיוֹאבְּלְהִ' (רִיב פִּינְסְקֶר ע' יִנ) הַנּוֹסֶחָא הוּא: הוּא צָרִיךְ לוֹמַר אֲלָא שְׁכִינַת הַכְּתוּב. רַק בְּהוֹגְמָא הָרִאשׁוֹנָה—‚עֵינַי' הִיא לִי' לִיבּ.

5) בְּתוֹרִיכָא (ע' תע' הַקּוֹרֵמָה) — עִיּוּר כְּבֵד I מְבִיא שְׁנֵי דְּבָרִים מוֹלְמְדִי — נִסְמָךְ עַל הַיְרוּשָׁלְמִי שֶׁל הַמְכִילְתָא עַיִן שְׁתֵּי הוֹגְמָאוֹת, אַחַת (מִבְּרֵי יִח בִּיכ) אֲנִי יוֹדְעִים מִבֵּיר פְּמִים (?) שֶׁהִיא מֵאֲמֵרִי שֶׁל רִ טִמּוֹן (אֲמוּרָא שֶׁל הַמָּאָה הַשְּׁלִישִׁית) ע' אִ' אַמוֹרָאִי אִי חִיכ 446, 2. וְאוּלָם הוּא אֵינוֹ דַּיְשָׁכ שֶׁבְּכְתוּב כּוֹנָה לְכַתְּחִלָּה, אֶלָּא שֶׁהוּא תִּקּוּן בִּיפְרִיכוּ. הַכְּבוֹד הוּא הוּא מְקוֹבָל בֵּין בַּעֲלֵי הַמַּסֹּרֶת לְמִדְבָּרִים עַיִן תִּקּוּנֵי סוֹפְרִים. אִי כְּמִיכ (כְּאַבְּלְהִיוֹאבְּלְהִ): יִח מִלִּין תִּקּוּן עֹזְרָא. ע' אִ' הַתֹּאִים כֶּרֶךְ בִּ' הִיכ הַע' 146 1.

*) יְאֹלִי אִי בְּל בִּי צְרִי בְּתִרְיָ. נִיאָה שֶׁגַּם בּוּה שֶׁנֶּאֱמַר בְּמְכִילְתָא וּבְסִפְרֵי ‚בְּבָבַת עַיִן לֹא נֶאֱמַר כְּנוֹ הַחֲכָמִים וְכָתְבוּ ‚עַיִן כְּתִיב, מִפְּנֵי הַכָּבוֹד שֶׁלֹּא רָצוּ לִכְתּוֹב ‚בְּבָבַת עֵינוֹ'. דַּאֲלִיכ קָשֶׁה בְּבָבַת עַיִן — שֶׁל מִי? וְגַם קָשֶׁה לְשַׁבֵּשׁ אֶת שְׁנֵי הַסִּפְרִים, וְלִפְיָךְ יוֹתֵר נוֹחַ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְאוּלָם מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְנוּסַח הַכְּתוּב בְּאֹנִי שֶׁכּוֹשְׁכִים גַּם בְּמְכִילְתָא וְגַם בְּסִפְרֵי, כִּי עַל פִּי הַמַּסֹּרֶת צִ"ל: ‚כִּי הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם נוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ'.

ה ט ת ר נ ם.

א' (שמיצא מן הכלל את יריחו), שם ב' ל' (מוציא מן הכלל את עשהאל); שם כ"ב א' (מוציא מן הכלל את שאול). השניה היא בסגנון שונה מהמדה השמינית של ר' ישמעאל: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכולו, הרוצה לזה היא בהלכה: במדבר ליה ל"א 1). המדה היא של הלב מדות היא: כלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, ע' לקמן ערך מעשה.

הכתויים בכלל ופרט משמשים גם כן לזה להבדיל בין מצות כוללות ומקיפות של התורה ובין מצות פרטיות. כך נאמר במאמר מתני בספרי דברים לא' נ' (66 א'), שהתלתו הובא לעיל ע' 14, הַכְּלָלוֹת וְהַפְּרָטוֹת (צוה משה לבני ישראל). במחלקת אחת שבין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא (ברייתא חגיגה ו' א' בוטה ל"ז ב', וכחים קכ"ו א') אמר ר' ישמעאל: בכללות נאמרו בכתי ופרטית באחת מועד 2) ור"ע אמר: בכללות ופרטית נאמרו בכתי 3). ובספרי דברים ל"ג ב' (92 א') נאמר: מה משה אמר בכלל ופרט אף נביאים אמרו בכלל ופרט (כלומר כמו שיש להבדיל בדברי משה בין הכללות ובין הפרטיות כך גם בדברי הנביאים).

על מצות ואהבת לרעך כמוך אמר ר' עקיבא: זהו כלל גדול בתורה, ספרא לייט יח (89 ב') 4) ובן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, ספרא שם 5). מנקודת השקפה אחרת אמר ר' אליעזר המודעי עח"כ שבית טן כ"ו: תשמע — זה הכלל שהתורה כלולה בו. מכילתא למשי כ"ו (46 א') 6). — ר' יהודה אומר על הכתוב דברים ל"ט ב': יערוף כמטר לקחי, לעולם הוי בונם דברי תורה בכללים ומוציאם בפרטים, שנאמר יערוף כמטר לקחי, ואין יערף אלא לשון בונין, משל אין אדם אומר לחבירו: פרוס לי טלית אלא עביט לי בלוט, כך הוי בונם דברי תורה בכללים יבי. ז).

דוגמאות אחרות לשמוש במלת כלל, בספרי דברים לא' א' (64 ד'): במדבר, זה בלל על מה שעשו במדבר, כלומר המלה ,במדבר' רומזת על כל החטאים שעשו במדבר. מכילי לייב נ' (4 א'): בכלל שה גדי (ראה מדברים י"ד ד'). מכילתא לכיא ל"ה (88 א'): בכלל נעיפה נעיחה דחיה רביצה בעשה נשיבה (כילים בכלל בי יוקי). — נדרים י' ו' (על הכתוב במדבר ל' י"ד): את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר (לענין שבועה), לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר (בתוספתא 282 ל"ט כך). — בספרי דברים ל"ג ו' (92 ב'): מכלל שנאמר... למדנו; ל"ג ט' (92 ב'): מכלל הן (ע' ערך ,הן)... מכלל לא' — שנאמר... מכילתא לכי ו' (68 ד'): מכלל קרבן יצאת מכלל מבות לא יצאת, — בספרא לדי ב' (15 ד'): השבת הותרה מכללה *).

1) ע' ברייתא בק פ"ג ב'. 2) ע' אב' התנאים כרך א' חי"ב ע' 18, 52. 3) לעיל 17 הע' 8 הובא מדרש רבי רי"ש ששם במקום ,פרטות' בא ,דקדוקים' **). הרבים בללות תשבא פעמים אחדות בברייתא עוד מ"ח ב'. 4) וכן ב רוש' נדרים 41 ג' ל"ו, ב"ר פ"ד כ"ר ,גדול כ...' פירושו הגדול בותר בתורה. ר"ע חזר על כלל של הלל בסגנון אחר, ע' אב' התנאים כרך א' חי"ב 34. ,כלל גדול' בתלבה, ע' שבועות ו' א'. שבת ו' א' ג'. 5) וכן ברוש' נדרים שם. בב"ר בתור מאמר מיוחר: זה כלל גדול בתורה. לתבות מאמרו של בן עזאי ע' אגדות התנאים כרך א' חי"ב 131. השוה לצרוף ,די עשתון דעם וודעגעהומט', ע' 148. 6) ע' אב' התנאים כרך א' ח"א 168. 7) הרבים

*) מכלל שנאמר (שמות י"ג ב') על ידך ובין עניך, יכול יתן על בית יד ובין? תיל (שם): והיה לך לאות ולא לאחרים. מכילתא דרשב"י 33. ובכלל שקשורה ביתן ניתנה (תפלין) בשמאל. שם בסוף העמוד. (כאן ,מכלל' פירושו מתוך ושנאמר אי שניהם).

**) בספרי דברים סוף פסקא ב' ,כללות ופרטות, נופם ודקדוקים, חמתר ס'.

כְּלָל, בגזר לְפָרָט. משבעת המדות של הלל המדה החמישית היא כלל יפרט 1), וכך הוא בברייתא דר' ישמעאל ששם נסתעף לשמונה מדות אלו (ד — יא) 2):

ד. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. הדוגמא היא מויקרא א' ב' 3). *)

ה. פרט וכלל. דוגמא: שמו' כ"ב ט'. נעשה כלל מוסף (צ"ל מוסיף) על הפרט 4).

ו. כלל ופרט וכלל. דוגמא: דברים ט"ו כ"ו. כלל ופרט וכלל אי אתה רן אלא כעין הפרט. אחר כך בא השמוש במדה זו בלשון שהובא לעיל (ע' 49) 5).

ז. כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. דוגמא: שמות י"ג ב', השוה דברים ט"ו י"ט 6).

ח. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא. דוגמא: ויקרא ז' כ' (שלמים שיצאו בתור פרט מכלל הקרבנות — ויקרא ז' ל"ו). השמוש הוא באותו הלשון שהובא לעיל ע' 49 7).

ט. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טען אחד שהוא בענינו, יצא להקל ולא להחמיר. דוגמא: ויקרא י"ג י"ח וי"ג ב"ד 8).

י. כל דבר שהיה (בכלל) ויצא מן הכלל לטעון טען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. דוגמא מויקרא י"ג כ"ט 9).

יא. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש 10). דוגמא: ויקרא י"ד י"ג.

בין ל"ב מדות של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי יש שלש מדות שיש להן יחס אל המדה של כלל ופרט. המדה הכ"ד והכ"ה שמיבדות על המדה השמינית של ר' ישמעאל. המדה הכ"ד היא בשביל מדרש האגדה מה שהמדה השמינית של ר"י היא בשביל מדרש ההלכה: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא. דוגמאית: מהישע ב'

1) כך הוא בברייתא שבראש הספרא; באדר"נ פ"ז: מכלל ופרט מפרט וכלל. וכן בתוספתא 427 ה': (בנהררין סוף פרק ג): וכלל ופרט ופרט וכלל (בדפוסים הראשונים של התלמיד נשמט „ופרט' השני). 2) במדות שבאות אחר זו אני מביא את המדה עם הדוגמאות כפי הברייתא שבריש הספרא. את המדה של כלל ופרט למד ר' ישמעאל מפי ר' נחוניה בן הקנה. ע' ד' יוחנן בבבלי שבועות כ"ו א', וע' אג' התנאים כרך א' ה"א 42. 3) שמיש במדה זו ע' מכילתא 16 ב' וספרי במדבר 4 ב' שהובאו לעיל בערך „כלל". בספרי במדבר לה' ט"ו, (4 ב' ה"ט; ו' ט"ו (11 א' ד'); ספרא ל"ח ו' (86 ב' ה'). 4) במכיל' לכ"ב ט' (92 ב' י"ג: בא הכתוב ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על הפרט הכל בכלל. 5) השוה מכיל' ל"ג י"ג (22 ב'); כ' י"ז (71 א'); כ"א כ"ד (84 סוף א'); ספרי במד' ל"ח י"ז (38 ב'), ברייתא ירוש' קדו' 59 ד' כ"א (בבבלי סוטה ט"ו א'). ע' לקמן הע' לערך „עקב". 6) במכילתא לאיתו פסוק (18 ריש ב') עם המלות שהובאו בערך „מדה". במקום „כלל" נאמר „כלל". 7) השוה מכילתא ל"ב ט"ו (8 ב' כ"ו): היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל. וכן ל"ג ו' (20 ב' ו'); כ"א י"ד (80 ב' י"ד); היתה בכלל ויצאת ללמד. ע' ג"כ לעיל ע' „הקיש; בכלל היה ולמה יצא. במקום יצא מן הכלל נמצא גם הלשון המלא: יצא מוצא מן הכלל, ע' מכילתא לשמות י"ב ט"ו, 8 ב'; בספרא לבמדבר ט' י"ב (18 א'), מכילתא לדברים י"ח י'. 8) השוה לעיל ערך „טען". ע' 46 9) השוה מכיל' לכ"א ט"ו (81 א'): והרי הכתוב מוציאו מכלל להחמיר עליו. ע' עוד הדוגמאות שהובאו לעיל ע' „יצא" אל הכתוב מוציא מכלל. 10) ע' ערך חדש, ע' חזר וע' ערך פרש.

*) „ר' יהושע בן קרחה אומר: כל פטר רחם לי (שמות ל"ד י"ט) הרי זה כלל, יכול אף של אחרים? ת"ל: מקנך, יכול אף של נקבה? ת"ל: תזכר. יכול של חיה? ת"ל: פטר שור, זה הוא בכלל שצריך לפרט'. מכילתא דרשב"י 85. במכילתא דר' ישמעאל דיש פס"ו מבאר שיש ערך גם בפרט וגם בכלל ע"ש.

האחרונים נמצאים רק במקומות אחדים ולעבי הבמוי התיור בלך 1) במעט שאים באים בחשבון, ואעפי כ נמצאי אחדים שבקשי לעמוד על פירוש המלה הזאת מתוך הדוגמאות שנמצאי רק במקומות אחדים 2). מלבד שהבמוי בלך נמצא הרבה פעמים במדרש התנאים נמצא הצווי הזה – גם כן באותו המובן – עוד באיזה מקומות, למרות בלשונות התנאים, שהם נראה ברור, שהוא הבמוי הפיעל בדבור היום־יומי 3). אי היא עפי הרוב במוך ל"אצל 4). כך אני מוצאים גם במשנה־תוכחתי של ראב ע למ"ע 5). בנוסח אחד של אמרה י בא במקום בלך – בלה מיבריתך ילך 6). הדברים האלי הם במי פתרון ברוך נוסרקון למלה הזרה בלך – בלה ילך. גם בגירסא האת השתמשי למת פתרון רציני לבטוי הגרון 7). ובכן יש ברורה בין שני הבאורים; לפי הבאור הראשון צריך לנקד: בלך, ולפי השני: בלך. אך קרוב לשער ששניהם אינם נכונים, אלא ש"בלך" נגזר מן הצווי הכפול "לך לך" 8). אפשר שאו בטאי בתור צווי מהפעל שנתחדש על ידי הקצור – בלך 9).

כלל. קל בכל בנוד לפרט. מכילתא ל"ב מ"ג (16 ב): יש פרשיות בולל בתולה יפרט בסוף, פרט בתחלה יכולל בסוף. דוגמאת לראשא מובא משנת "ט "ששם אלה הדברים בולל מה שאמר קודם) ויעמא למיפא מכמדבר י"ט ב' (את חקת התורה שבא על הפרטים שנאמרו את ב) וכן הפסוק משנית י"ב מ"ג: את חוקת הפסח. איתו הדבר בספרי במד' ל"ט י"ב (41 ב), רק ששם נתפך הסדר של הדוגמאות של הכלל השני, הכלל הזה נמצא (בלי הדוגמאות) גם בספרי במד' ל"ח י"ט (39 סוף א') עם הוספה זו: יי בולל בתולה יכולל בסוף יפרט באמצע. מלבד בזעי פיעל נמצא גם בזעני פעיל "בלול", ע' לעיל ערך "דבר". ע' ירושלמי תענית 68 ג': התורה שבל המצות בלולות בה.

---

1) מהדוגמאות שהובאו לעיל 15 הע' 8, נמצא בספרא לפ"ז ה', בבבלי יומא ל"ח א' (ירוי יומא 42 ג' ל"ח). 2) עור רש"י מפרש (שבת קמ"ה ב'): לכה לך אלא מקוצר לשון. בזראה רחף או במחשבתו הוסה שאינו רגיל. וכן מבאר דרנבורג (Essai 395) שבלך הוא מן "לך לך" (בר' י"ב א') בהביאו ראיה מהגיסא החיא, אך מבלי להוביר שם רש"י. 3) ר' יהודה אמר לר' שמעון בנו: בלך מלשון הרע הזה (בי"ב קפ"ד ב' שתי פעמים). רב אשי אמר לחייא בר אבא: בלך למדבר עזת. (שבת קמ"ד א', בבי מינכן במקום בלך—לך). — באגדה אחת ע"ד פסוקתו של משה אמר הקב"ה: בלך משה ספרי דברים ל"ב ג' (141 סוף א'). 4) במשל אחר של ר' מאיר אומר רופא אל חולה: בלך אצלי (מוק כ"א ב', גם כאן בבי מינכן — לך). בבק נ"א א': בלך אצל ר' תנחום בר חנילאי (מאמוראים). — ברברי תיבתה שוקני העיר צריכים לומר ליבב אומרים: בלך אצל כמותך (אם חיבם חזא זקן ביותר וחוכמה עצורה), בספרי דברים ל"ב ח' (126 א'), יבמות מ"ד א', ק"א ב'. — בפי בעל חשדה שצריך לתרום מגרנו שמם הדברים: בלך אצל יוסי, תוספתא 25 כ"ג, תרומות א' ה', בי"ט ב"א א', עירובין ע"א א', בורוש' תרומות 40 ב': לקום לך מן היסים. 5) חגיגה י"ד א': מה לך אצל הגדה בלך אצל נגעים ואהלות (כך בבי מינכן. בנוסח מנחדרין ס"ז ב' בא "בלך מדברותיך". יבן בסנהדרין ל"ח ב' (כאן בבי מינכן "בלך למדברותיך"). 6) מנחדרין ב"ז סוף ב'. בבי מינכן יעזר בי נשמט "לך". במקור אחר יש גם כאן כמו בבי מינכן מנהר' ל"ח ב' "בלך למדברותיך אצל..." 7) ע' אברהם כהן בירחונו של גרץ שנת 1871 ע' 463 ולהלן. כך מבאר גם לוי (ח"ב 336) ויאסטרוב (Col. 643 a). קאהוט מבקש למצוא למלה זו מקור בערבית, אבל אין בכ צורך להוכחה רציות למתור מעות. 8) אבי הצעתי ב Z. d. M. G. (XLVII, 505) למצוא מקור לבלך מן ילך בפוע' (ו)בלך. 9) בדרך זרות נמצא בספרא 38 ריש ב': כשאתה בא בלך לדרך זו... וכשאתה בלך לדרך זו... במקור המקביל, ובחיס ע' ריש ב', הלשון הוא: בשבאת בדרך זו... בשבאת בדרך זו... (בנדפס: כשבא).

אם המקרא הנדרש צריך לבוא בקשר עם עוד איזה מקרא או גם על המקרא השני נאמר „באן" או „להלן". דוגמאות: ספרי במד' לי' ל"ה (בהשואה לפסוק ל"ח), 22 סוף ב'; כאן אתה אומר קומה ה' וכאן אתה אומר שובה ה'; ברייתא יומא ג' כ' (ר' אליעזר בן הורקנוס) לשמות כ"ה י', בהשואה עם דברים י' א': כאן בזמן שישראל עושין רצוני של מקום, כאן בימן שאין... — מכילתא לי"ח ב' (57 ב') בהשואה עם דברים כ"ד א': נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח; מכילי' לבו"ב כ"ט, בהשואה עם ויקרא כ"ב כ"ז: נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני, מה להלן... אף כאן... מה כאן... אף להלן, ספרא לא' ה' (6 ב'), כ"ג י"ז (101 ב'). ע' לעיל ערך „חטר", ע' ג"ב לקמן ערך „בתב".

כביכול, ע' לעיל ע' 50.

כְּבָר. מלה זו שנמצאה בתנ"ך רק בספר קהלת להורות על העבר הרחוק עומדת במעט תמיד לפני הפעל „נאמר", כמו „והלא כבר נאמר", מכילי' לבו' כ"ד (73 סוף א'), מנחות ט' ה'; והרי כבר נאמר, ספרי דברים לא' ג' (65 ב'); שכבר נאמר, סוטה ה' ג', ערכין ח', ז'.

כחש. ההפעיל הִכְחִישׁ בא במקצוע המשפט לענין הכחשת עדים. בהשאלה בא הפעל הזה להסתירה שנמצאה בין שני כתובים: „שני כתובים המכחישים זה את זה", ע' המדה האחרונה של י"ג מדות ומדה ט"ו של ל"ב מדות.

כיוצא, ע' לעיל ע' 51.

כיצד, (מ־באי־צד), מלת השאלה. דוגמאות ממדרש התנאים: מכילתא לט"ז ל"ה (51 ב'): ר' יהושע בן הגניה אומר שהמן נתקיים ארבעים יום אחרי מות משה ועז"ו הוא שואל: כיצד? ומביא ע"ז ראיה מהכתוב. מכילי' ל"ג ה' — הא כיצד, מכילי' ל"ב ב' (2 ב'); שם (3 א'); ספרא לא' ה' (6 ג'), סוטה ה' ג' 1). שתיהן במלה אחת — הכיצד, בספרא לד' ב' (16 א'); ד' י"ד (19 ב'); י"ד מ' (73 ג'). הכתוי המלא: כאיזה צד, ספרי במדבר 55' י"ד (58 א'), מראה על עריכה (רעדאקציאן) ארצישראלית.

כלך. מלה רגילה מאד במדרש דבי ר' עקיבא: או כלך לדרך זו (הוז), בה משתמשים בשמשות דבר לדבר יאח"כ הוא בא ואומר: אילו צריך להשיותי לדבר אחר, המתנגד להאמר תחלה (לך לך לדרך אחרת), ההנחה הראשונה מתחילה ב־בי אני לך או מעין זה; ההנחה השניה באה בלשון: נראה למי דומה (ע' ערך „דמה"). אחרי זה בא שוב הלשון „או כלך לדרך זו" לסתור את ההנחה הזאת. השימוש של הדרשה בא אז המקרא שמצטו מובח שההנחה הראשונה היא הצודקת ושאר ההנחות נדחות מפניה 2). בלשון זו משתמשים גם כשלומדים איזה דבר מגזרה שוה יאח"כ בא ללמד מגזרה שוה זו דבר אחר 3) יכן בדברי הגלגד מהוקש, ששם לא נזכר הכתוי „נראה למי דומה" 4), במקום „כלך" נמצא גם „בלך לך" 5), כמו „לכה לך" 6), או בקצור: לכה 7). השנים

1) הופמן צור אינלייטונג 1, 31, מביא הדוגמא מהספרא וחושב את המלה „הא כיצד" (במובן איך ליעשׂ את התורה) בין הכתובים האפים של הספרא. ואולם יש לו לכתוי הזה איתו המיבן גם בכביכול, והמדרש דבי ר' עקיבא לפעמים משתמש ב„הא כיצד", גם במקום שהדרשו של ר' ישמעאל משתמש בלשון „כיצד יתקיימו שני המקראות הללו" (הופמן ע' 43). השוה בספרי דברים לבו"ב א' (114 סוף ב') עם המכילתא לכ"ג ד' (98 סוף ב'). 2) ע' המקורות שהובאו לעיל 15 הע' 8.

3) ספרא לו' ב' (29 ד', ג' ב'), כספרי דברים לו' ט' (75 א'). 4) ספרא לו' ב' ד' (38 ריש ד'); י"א לו"ם (56 סוף ג'); כספרי דברים לבו"א י"ו (113 ב'). 5) ספרא 22 ב'. 6) ספרא לט"ז כ"ד (58 סוף ג', 59 ד') וכן בירושׁ' ויצא 42 ג' נ"ו ג'ט; לו' י"ד, מנחות ג"א א'; לו' ב"ד, ובחוס ע' א'.

7) ספרא לבו"ג מ"ב (103 א' ה' ב').

צא יבקש, בפרא לה' יז (26 קוף נ). על זה נאמר הכתוב העצמי שנמצא במדרש דר' עקיבא וכי מצאת (1).

כיוצא ב (או כיוצא ב). בכתי עצמי שבו מעתים אויה דבר עם הדבר שבא קודם. Wie das was an לא ברור הוא מה הוא המובן היסודי שבכתוי זה. באורו של לוי ihm herausgeht (חוב 255) במעט שאינו מובן (2). יותר מובן באורו של יאבטרים „Like that wihch passes with it (in the same class)" (Col. 587 b). היב שבא אחר, כיוצא צריך לחשוב שהוא בראי ב החוכות, שבה מקושר, יצא, גם בתהלים מד י (3). כנראה לכתוי הזה הוה מצנ מתני משמש לו ליכות, למשל – כמו בפסוק שהובא מתהלים – ששיוך לעיון הנבא, ששם הפעל, יצא, ממלא תפקיד נדול, מי שעימד לצאת עם אחר באיתי הנדוד הוא היוצא ב. בלשון המדרש נשמר הכתוי הזה ונתרחב על ידי כוח הדמיון, כדי לציין דבר אחר הדומה לחברי (4). במדרש התנאים משתמשים תמיד בכאורי המקראות: כיוצא בדבר (או כזה) אתה אומרי. כך יש הרבה מקומות במכילתא (1 א', 2 ב', 7 ב' ועוד); ע' גם ראש השנה פג מ"ה; תוספתא 312 ולהלן (סוטה ט). – בפרא לה' כוד (21 ב): דברים שהם כיוצא בי ודברים שאינם כיוצא בו. הטרמין, כיוצא בו, נמצא עוד בכפר בן סירא העברי שנמצא בגניזה (הוצ' שכטר קמברידוי 1899) ליח י'.

המדה שלפני האחרונה של שבע מדות של הלל הוא: כיוצא בו במקום אחר, ואת אומרת: באיר של פסוק אחד עיפ בפוק אחר מאיתי התכן (5). *

יש. על „מחר", שמות יג יח, נאמר במכילי (22 ב): יש מחר עכשו ויש מחר לאחר זמן, כשכתי „מחר של עכשו" כלומר מחר של היום הזה הוא מכוא המנאות משמות ח' יט ושמות יט ט'; וכשכתי „מחר שלאחר זמן" הוא מכוא משמות יג יד ויהושע כט כוי.

יתר. פעל יתר; שם התאר – יתר, ע' לעיל ע' 11.

כ.

כאן. מהמלה הארמית כָּא (כעברית כה) נתרחבה לכאן, שנתקבלה בלשון רמשנה במקום פה. במדרש התנאים המלה כאן משמשת להוריות על המקרא שהדורש עוסק בו. רעיל היא בכלל הלשון „מכאן אמרי (במדרש הנדול – מיכאן)" ואת אומרת מהמקרא הזה ומהדרשה הזאת למדי החכמים (6). בלשון ו באי מאמרי הלכה, שנכנסי אל תוך המשנה והכרייתית להוריות על מקומם בתורה שבכתב. אבל גם לא מאמרי הלכה מתחילים כך. לפעמים יחד עם זה נוכר גם שם האומרי: מכאן היה ר'... אומר (7).

1) ע' הופמן ציר איינלייטונג ז. 31. 2) בלוישר בתוספות (תוב 445) מכאר באפן אחר.
3) דומה לזה מכאר ווייס בלשון המשנה ע' 16. 4) ע' למשל בפרא לה' ב' (23 א): איני מרמה אלא את כיוצא בה; ו' ויח (36 קוף ד): איני מביא אלא כיוצא בשלמים (בפעמים בא בשלמים). בארמית מיוחיב דכתבי דוה בתרי תורתי לברי ב. יח, כי ולהכתוב יוד ח' (ע' מלון של לוי לתרי תוב 121 ב): כיוצא בזה, ברוצה בזה. בפשיטא מתרגם „מדות שמה" (שמות יב יב)—דנפיק בזה אמרא, אבל כנראה יש שם מיבן אחר לגמרי. 5) ע' ראביד בפאורו לספרא ע' 3 א'. 6) ע' הכתוי המלא „מכאן אמרו הכמים" אבות א' ח'. 7) בלי „אמרו", כמיל למ"ז ח' (47 ב): מכאן שמעתם אתם...

*) **יצב.** יציבה. אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש. והראיות: מדברים לא יוד; מכוא ע' יו; מכמדבי יא טו; מכרי כוח יו; מעמים פ' א'. מכילתא דרשבי, למשות יוד יו. — המתרגם.

יסד. פִּעֵל יָסַד. שער אחד בבית המקדש נקרא „שער היסוד", ששם היו מיסדין את ההלכה 1). קרוב לשער כי הפעל יסד כאן משמעו כמו במקומות אחרים הפעל „קָבַע" (ע' ערך קבע). השוה הלשון שאילי היא עיד מומן התנאים: שכחום וחזרי יסדום, מגילה ג' א'; סוכה מ"ד סוף א' 2).

יסוד. במדה ח' של הל"ב מדות: זה יסוד המלמד על מה שאחריו. הבאור הזה שבו בא „יסוד" נדרך ל„בנין" 3). מכיל' בקרבו הגבלה על מה הכתוב היסודי מלמד 4) באמרו: „על מה שאחריו". רצוני לומר שיסוד זה בא ללמד רק על הכתוב שלאחריו ולא על הכתוב שלפניו.

יצא. בטוי זה בא כשהכתוב מוציא איזה דבר מהכלל. כך הוא במדרשו של ר' ישמעאל. במדרש ר' עקיבא יש לזה עיד בטוי אחר (ע' ערך פרט). רוגמאית: מכיל' ל"ב כ' (11 א'): בכל מישביתיכם — יצא זה (מעשר שני) שאיני נאכל בכל מקום. שם (11 א'): לחם עוני יצא זה שאינו נאכל אלא בשמחה. מכיל' ל"ג ב' (18 ב'): באדם ובבהמה... יצאו הליום... ספרא לצ' י"ד (12 ב'); ז' י"ח (39 א'); ז' ל' (40 א'); כריתות א' ב', ע"כ במדבר ט"ו כ"ט: לעושה בשגגה, יצא מגדף... לוה שיך גם הבטוי „וְצֵא מִן הַכְּלָל", ע' לקמן. יותר ריגיל הבטוי „להיציא" (הנישא היא „הכתיב") למשל: מכילתא ל"ב ה' (4 ב'): תמים—להוציא בעל מום; י"ב י' (5 ב'): למשמרת—להוציא פסח דורות; כ"א י"ב (80 א'): להיציא את הקטן. ספרי במדבר לה' י"ג (3 ב'): איש — להיציא את הקטן שאינו איש. ספרא לא' ב' (4 ג'); שם 5 א'. נגד הבטוי „להוציא" בא הבטוי „להביא" (ע' לעיל 6). במדרש דבי ר"ע „גם לרבות", ע' ספרא לא' ב' (4 ג'). על „יצא מן הכלל" נחשב גם הלשון הגמצא ג"כ במדרש דר' ישמעאל: „הכתיב מיציאה [—ו, —ם] מכללה" 5). דוגמאות: מכיל' לכ' ז' (68 ב'); ספרי במדבר לו' כ' (11 ב'); ט"ו כ"ב (31 ב'); י"ט ט"ו (45 ב'); כ"ח י"א (54 א').

במדרש דבי ר' עקיבא משתמש בהפעיל מ„יצא" לתכלית זו. כך הוא בספרי לא' א' (3 סוף ד'): איציא את ישראל ולא איציא את הוקנים... יכך עיד בהרבה מאמרים. ע' ג"כ ספרא לא' ג' (5 ג'); ג' ג' (14 א'); ז' ל' (39 ריש ג'), את מה אני מוציא, ספרא לו' י"ח (37 א' י"א). במדרש דר' ישמעאל בא „הוציא" עם הנישא בעל המאמר רק בלשון שאלה: משמע מוציא אני את... ומביא אני את... מכיל' ל"ב כ' (11 א'); י"ג י"ב (22 א'). הַהֶפְעֵל „מוּצָא [מכלל]" נמצא בספרא לד' כ"ב (19 ב') 6).

במו הצוי „בוא" כך גם „צא" בא בתור יסוד דַּרְשָׁנִי בתוך הערכים המדרשיים. כך תמיד בלשון המדרש דר' ישמעאל: אָמַרְתָּ צֵא וּרְאֵה, מכילתא ל"ב ב' (2 ב'); ט"ז י"ג (48 ב'); י"ח ג' (58 א'); ספרי במד' ל' ט' (19 ב'); ספרא לכ' י' (92 א'). — רק צֵא וּרְאֵה: ספרי במדבר לכ"ז י"ז (52 סוף א'), ספרא לא' ו' (7 א'); כ"ג י"ד (100 ג') 7). — צא ולמד: ספרא לה' י"ז (27 א'); ספרי במדבר לט"ו מ"א (35 ב') 8).

א"י כרך א' 407 ולהלן; ע' ג"כ שם כרך ב' 127, 5. בספיקתא בא „כביכול" במקומות אלה: 15 ב', 29 א', 102 ב', 113 ב', 131 א', 151 ב', 164 ב', 171 ב'.

1) ירוש' ערובין 22 ג' מ'. ע' לעיל 39 הע' 4. 2) ע"ד הרוגמא „לִבֵּד עליו" במיבן להוציא איזה דבר מהכתוב, ע' לוי ח"ב 248 ב', ע' לקמן ערך למד. 3) השוה: דור בנה את תיבודות, שיר ר' בראש. 4) ע' לעיל 8 הע' 5. 5) השוה הלשון „שהוציא את עצמו מן הכלל" מכילתא ל"ג ח' (21 א'), י"ג י"ד (22 סוף ב'). 6) המלונים לא רשמו אצלם את הפעל. 7) השוה: צאו וראו, אבות ב' ט' (ר' יוחנן בן נואי לתלמידיו) ברייתא קדו' ל"א א' (ר"א בן הורקנוס לתלמידיו), ע' אנ' התנ' כרך א' ח"א 85, בתל' הבבלי בארמית: פוק חזי. 8) ע' אנ' התנ' כרך ב' 443, 5.

ספרי במדבר כ"ו נ"ד (49 א'): יותן נחלתם – שומע אני מעורבבים? ת"ל: בגורל, אי בגורל יכול שיטע אני ביום לבין עצמם; ת"ל: על פי נחלתו. ברייתא האחרונה בא בחלק האחרון „שומע אני ויכול שניהם כאחד. מפני שהמלה „יכול" רגילה מאד עיב אין צורך להביא עוד דוגמאות ורק מהמשנה תוכא כאן דוגמא: מכות א' ו', חולין ח' ד' – מקושר עם ש, מכיל' ל"ב ט' (7 א' א'): שיכול אין ל'... תלמיד לומר. מלה זו שייכת ליסודות הדרמטיים של העדכים שלפי יהיא מקוצר מלשון „יכיל אתה ל"ר א' „יכיל אני לומר" (1 י'.

כביכול, קְבָא: כְּבֵיכוֹל, כשני המידי במקום שנמצא איזה דבור עז כנגד הקבה בתור בקשת סליחה. זהו לשון מקוצר ממלות אלו: כ(אלו נאמר) ב(מי ש)יכול (אתה לומר זה) 2). עם הקדמה זו של בקשת סליחה מבקשים לצאת ידי חובת יראת המקום שנפגעת מבטוי חריף, שאפשר לבטאו רק נגד בן אדם ולא נגד השיית. בנראה היא מהערבים היותר עתיקים של המדרש 3). בבר מצינו את ר' יוחנן בן זכאי משתמש בו, הוא אומר שהגנב גרוע מהגולן מפני ש„כביכול הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינה רואה ואת האון [של מעלה] כאלו אינה שומעת, מכילתא לכ"ב ה' (91 ב'), תוספתא 357 כ"א (ב"ק ז' ב'), ברייתא ב"ק ע"ח ב' 4). במדרש התנאים נמצא הבטוי הזה במקומות אלה: מכיל' ל"ב מ"א (16 א'); ט"ו ב' (37 ב' 5); ט"ו נ' (38 א'); ט"ו ו' (39 א' ו'); ט"ו י"ז (43 סוף ב'); ט"ו י"ג (49 א' 6); י"ז ט"ו (56 א'); י"ט ו' (62 ב' ל"א); כ' י"א (69 ב'); כ"ב ג' (90 א' 7); ספרי במדבר ל' ל"ה (22 ב'); י"א ט"ז (25 ב'); ספרי דברים ל"א י"ב (78 ב'); ל"ב ח' (131 א'); ל"ב י' (134 ב'); ל"ב ל"ו (139 א' 8). המלה „כביכול" שנמצאה במשנה סנהדרין ו' ה' בדברי ר' מאיר 9) היא הוספה מאוחרת 10). ר' עקיבא, שבאגדה שלו יש הרבה מקומות עזים, שבשבילם משתמשים במלת כביכול 11), מיסיף פעם הערה י': אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מכיל' ל"ב מ"א (16 א'). במקור המקביל ספרי במדבר י' ל"ו (22 ב'), נשמט „כביכול". האגדה שאחרי תקיפת התנאים משתמשת בשני הבטויים, בשביל לבקש סליחה בעד הבטויים האנדיים העזים 12).

1) לוי ח"ב 240 א'. — ע"ד הערך ההכסירי של ההנחות שמתחילות ב„יכול", ע' ווים „דור דור ודורשיו" ח"א 118, 144; חבולסין 18, Das letzte Passahmahl Christi. 2) השוה מאמרו של בריל בישורון של קובק ח"ז (בחלק העברי) 1—5. 3) בְּרִיל מניח לא נכון שמלה זו נוצרה בתקופת ר' עקיבא. קאהוט ערוך ח"ב 131 א' חוור על דברי בריל.

4) בברייתא שבתלמוד בא במקום „מעלה" המני „מטה". בתוספתא: עין העלינה. ע' אני התנ' כרך א' ח"א 22. 5) ע' אני התנאים כרך ב' 430, 3. 6) ע' שם כרך א' ח"א 156.

7) ע' תוספתא 358 (ב"ק ז'). 8) ע' עוד בספרי במדבר לו' כ"ו (12 ב'): כביכול אין השטן פוגע בהם (אני התנ' כרך ב' 507, 6). כב"ר ל"ח (ו') אומר הקב"ה בעצמו: כביכול אין אני יכול לשלוט בהן. בתנחומא ב' צו 10: אין מדת הדין פוגעת בהם (כלי כביכול); בדרך ארץ זוטא ט': בביכול אין השכינה יכולה לנגוע בהן. אולי בספרי במדבר במקום השטן פוגע צ"ל השכינה נוגעת. 9) ע' אני התנאים כרך ב' ח"א 43 הע' 16. 10) חסר ג"כ במשנה הוצ' Löwe. השוה בריל שם. הוספה מאוחרת היא „בביכול" בתוספתא סוטה סוף פרק י"ד. בהוצ' צוקרמנדל 321 ד' חסר זה. כאן אין מקום למלת „בביכול" מפני שכאן אין הדבור ע"ד הקב"ה אלא ע"ד ישראל. 11) ע' אני התנאים כרך א' ח"ב צ"ט. 12) ביחוד נמצאו הרבה פעמים באגדת ר' שמעון בן לקיש. ע' אגדת אמוראי

*) במדרש תנאים הוצ' הופמן לדברים י"ב י"ז (61) לא תיבל לאכול בשעריך. ר' יהושע בן קרחה אומר: יכול אני, אבל אין אני רשאי. כיוצא בו (יהושע ט"ו ס"ו): לא יכלו—יכולין היו, אבל אין רשאין. וכן ת' אונקלוס לא יוכל (דברים כ"א ט"ו, כ"ב י"ם, כ"ד ד'): לית לית רשו. — המתרגם.

מְיֻחָד (הכתוב מיוחד). בעלי פעל מן יחד במובן הצטיינות ובחירה. במדרש התלכה משתמשים במלה זו, שדבר שמצטיין באיזה מובן בא בלמד גם על שאר הדברים שיש בהם אותו המובן, שהם שוים אליו בכל דבר. הלשון של דרשה שכזו הוא: מה... מיוחד—ת—ים—ות ש... אף כל (דבר) ש... 1). דוגמאות: מכול׳ לכ״ב יב (93 ב׳ ג׳); כב יט (94 ב׳); כפרא לכ׳ ו׳ (11 א׳); יא לי׳ב (53 ב׳); ברייתא דיג מדות של ר׳ ישמעאל מדה ח׳; בפרי דברים לי״ב יד (89 א׳); יד כו (96 ב׳); בא כט (114 ב׳); כיר ו׳ (123 א׳); כיה ג׳ (125 א׳ ה׳ ד׳); כיה ד׳ (125 ב׳) 2). ע׳ גיב משנה בוש ב׳ ו׳ לדברים כ ב׳.

דומה למובן שיש ל,מיוחד״ יש גם ל,מפרש׳ (מפורש) בדוגמאות הללו: בפרי דברים יד טו (95 א׳)... מה נשר מפרש...; וכן בפרא ל״א יד (50 ג׳). בחולין סא א׳ יש במקום זה: מה נשר מיוחד ש... 3). ע׳ עוד בפרא ל״א כג (50 ד׳): מה ארכה מפורש 4) וכן במדה השישית של יג מדות דר״י, בפרא 2 ב׳: מה הפרט מפורש דבר ש... אף אין לי אלא בל דבר ש... 5). במכיל לי״ת יג (22 ב׳) לכ׳ יי (71 א׳ ד׳) בפרי במדבר לו׳ ד׳ (8 א׳ כי לי״)—יבמן במדרש רבי י׳ ישמעאל—הלשון היא: מה הפרט מפורש [ב]... אף אין לי אלא... כחור הוא שבאן מפורש היא נדרש עם מיוחד 6).

עיין ,שם המיוחד׳, ע׳ לקמן ערי מפרש (בערך פרש). בכפרא לד׳ טו (19 א׳) בדבור המתחיל ,הערה׳ נאמר בו ,וקני הערות׳ הם ,המיוחדים שבעדה׳, וכן בכפרא ליד ליד (72 סוף ד׳) ,אל הארץ׳ 7) — ,אל הארץ המיוחדה׳.

יחוד. ע׳ לעיל.

יחם (בתוך יחש). פעל—יחם, מיצאי של איזה ארם, בפרי במדבר לו׳ יט (14 ב׳): יחסי הכתוב על שם שכטו; לעיל א׳ (49 א׳): והכתוב מיחסי למטה; לפיה יא (48 ב׳): התחיל מיחסי בשבט; מכול׳ לייב ו׳ (5 א׳) עהוב שמות א׳ ובמדבר א׳: כשם שמיחסן בירושתן... כך מיחסן בעליהן 8).

יכול, בענין מן יכל, מלה אמוראית שעלה מאי במדרש ירושלמי ביחוד במדרש רבי ר׳ ישמעאל, במלה זו מתחיל תמיד איזו השערה להבנת הכתוב, ואחריה בא הלשון תלמוד לומר׳ (ע׳ ערך תלמוד II). ועיי ראיה מהכתוב נדחית ההשערה הראשונה. למלה ,יכול׳ יש בשמוש זה איזו המובן כמו ל,שומע אני׳ (ע׳ ערך שמע) שגם בזה רגילים להתחיל את ההשערה הנדחית אחכ. בשתי הלשונות הללו משתמש ירמיה לפעמים בירו, למשל מכילתא לי״ב ו׳ (5 בית ב׳): בין הערבים — שומע אני עם המזמי חמה, תלמוד לומר: שם תיבי יפסח בערב. אי 9) בערב יכול משתחוה, ת״ל: כבוא השמש.

---

1) הוצא מהגדרת הסיאר ״ הוא מה שומעא בפיר ת׳ של הוא מדות. לפעמים נאמר גם בפיוסי, כגי בפרי דברים לי״ב יד (89 א׳): עיקן תיקר בכלל ולפי יצאת; לפרוש אלוי ולעיר לה עיל לי״ה. 2) בלבד הנוסח הזה נמצא ,מיוחד׳ באיזה המובי למעל בפכול׳ לפיא כי (53 ב׳): אין לי אלא השן והטין [המשוחדות]; בפרא לי״ב ב׳ (48 א׳): אין לי אלא בבשים וקום המיוחדים; בפרי דברים לכ״ד ו׳ (123 א׳): אין לי אלא ריחום וכבד המיוחדות. 3) בכפרא בא א׳/ב׳: מה תורים וכני יונה מיוחדים (לפי כי ,אחרים׳ ע׳ ר״ם חלק כ״ו, 81 ב׳) נמצא גם בחולין.

4) בכפרא נמצא לפני שתי הדוגמאות (50 ג׳, 50 ד׳): הרוגי לפר מן המפורש. 5) ע׳ גיב ברייתות ו׳ ב׳ (למטה 5׳ ל׳ה). 6) ע׳ גיב ברייתא ברורי מעשים 53 א׳ ובכבלי פסחים צוית א׳ קרוטין כ״א א׳, ביב ניר א׳, כיג א׳, כיד א׳, שבועות ל״ו בחולין כיו א׳, בכורות ל״ו א׳.

7) עיי הגבלת של המברת ,אל ארץ בנען׳. 8) דוגמאות מספרים מאוחרים ע׳ אצל לוי תיב 235 א׳. 9) ע׳ לעיל ערך ,א״.

במדבר לאיתי פסוק (32 א'): יחד הכתוב מציה זו אמירה 1) בפני עצמה. — ,יַחַד שָׁם עַל... נאמר על הקב"ה שבדר בישראל, שקשר את שמו עם שם ישראל (בלשון התנכית קרא שם על...). במכילתא בג יז (102 ריש א') באה שורה של מקראות המאשרים נקודת השקפה זו: שמות כ יב כינו: אלהי ישראל: על ישראל ייחד שמו ביותר, דברים ו ד: ה' (אלהינו): עליו ייחד שמו ביותר; מיכ כא יב (אלהי ישראל); תה' נ ז: (אלהים אלהיך אנכי): לא יחדתי שמו אלא על עמי ישראל, בספרי דברים לז ה' (73 ריש א') תברה דראיה מע כ, שאילו יכונה שם רק לבריאת ראיה גם מיכוביאים. במקום ,יחד בא בספרי דברים הוחל – על ישראל (עליו, עליך) הוחל שמו ביותר, זהו הָפְעַל מן ,הָל על (ע' לעיל ערך הול) ופירושו: לשבון על איזה דבר 2). עם המאמר הכתמי הקבועי הזה מתאים למאמרו של רשבי להה' נ' ז': לא יחדתי שמי אלא עליכם... 3). התנא ר' נחמיה שם בפי יעקב (לבר' כיח יא): אברהם יחד הקביה שמו עליו, יצחק יחד הקביה שמו עליו, אם מתאחית הן ג' אבנים זו לזו יודע אני שהקביה מיחד שמו על 4). זה שייך למה שהקביה נקרא אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב 5). בבריתא דל"ב מדות, מדת ט"ז הישם בפי שלשת רובאים ראחריים הני וכריה יעלאבי (על יסוד הכתוב מלאבי ב' טז אלהי ישראל) נחמה זו: אעפי שנשואתם ונשלחתם (בגולה) מימ הוא אלהיכם ושמו מיוחד עליכם 6). כאן מיוחד הוא בינוני פעיל לְמַיַחֵד, ואעפי שהוי פעיל ל,שמי אעפיכ איגו במובן ,שם המיוחד.

נתפעל, ,למה נתיחד השם באק' כך היא לשון הברייתא דל"ב מדות במקום שהובא לעיל עמ' א' יא (,אלהי הצבאות) ומלאבי ב' טז (אלהי ישראל). השמיש בשם מיוחד של הקביה, שיש בזה ערך מיוחד, משמש דוגמא למדה: ,דבר המיוחד במקומי כאן דמלי מייחד היא בינוני של הפעיל שבא בתוך השאלה יאילם ל נתייחד יש מוכן של עבר, כמו יָחַד 7).

---

1) ציל ואמרה. 2) במלונים לא נרשמה הצורה של בנין התפעל. יאבטרוט 432 ב' מביא בתור התפעל להול מברכות ל"א סיף ב' ,והולה'. אילם זה שייך להָהַל (=הַתְהִיל). בבי' אחר כתוב ,התהיל'.

3) שמות ר' ריש כ"ט. ריש רות רבה. ע' אג' התנאים ברך ב' ה"א 63 (בראש העמוד).

4) כ"ר ס"ח (י"א), בקצרה בסי"ם צ"א סי' י'.

5) בכל הדוגמאות שהובאו עד הנה הנושא היא הקביה שמחד שמו, אולם מוצאים אנו גם דוגמאות באלה שבני ישראל הוא הנושא. ש"ר ויקרא פ' שם ה"ב: ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד') בב"ר כ' כ' ז': אנו... מיחדים שמו בכל יום, במחשיר לב' ו': אני מיחדת שמו בכל יום פעמים, בקריאת בשבת ויו"ט: עם המיחדים שמי ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים (השנה זקרי דר' אלעזר סוף פרק ד'). ובתפלת שחרית בברכת אהבה רבה אומרים: ולייחדך (=ולייחד שמך). בדוגמאות הללו הפירוש הוא שבני ישראל מפרסמים יחודו של מקום (לוי ח"ב 232 ב'). הבאור הזה נמצא תחת ההשפעה המאוחרת של הלשון הפילוסופית, שבה מתרגשה במלה ,יחד' המלה הערבית וחד ן קוראן. בדוגמאות הללו בכל זאת המובן של ,יחד שם' הוא אותו המובן שיש בדוגמאות שהובאו בפנים (במכמכם), שבהן הנושא היא הקב"ה. מה שעושה ישראל בזה שהוא קורא ומברין: ה' אלהים ה' אחד, עושה גם הקביה שקורא לעמי אלהי ישראל. שתי הפעולות הללו, שנעשות מצני הצדדים, נקראות ,יחד שם'. מדברי המדרש שבחשיר הנזכר לעיל נראה גלוי, שכך היא הכוונה. במובן שכזה הוא גם בסוי התרגום לשה"ש ח' ט' ולאיכה ו' כ"ח — ויחוקא דעקא

6) הקוי לשוני אל המלה ,שנא' שבמלאכי. הנירסא כאן ע"פ תקון קצענלנבוגן (נתיבות עולם ע' 41 א'). ורשה אחרת לפרק זה דומה לנו שבפנים מהאסורא ר' פנחס נמצאה בירוש' קרושין 58 ג' (אגדת אמוראי א"י ח"ג 327). 7) דוגמאות ל,נתיחד' ע' לוי ח"ב 238 א'.

אלהיהם, אלהינו, בירו' מגילה 71 ד' ס"ג: ומוחק את טפילותיהם. הרמב"ם במשנה תורה, יסודי התורה פ"ו ה"ג: איתיות הנטפלות. במסכת סיפרים ד' ג': כל האיתיות המשמשות לשם בין מלפניו ובין מלאחריו הרי אלו נמחקין. במלה „טָפַל" (טפלות) מונח הסימן היותר עתיק להפקיד האותיות בדקדוק העברי, בן אשר ג"כ משתמש בכבוי הזה במובן הזה. ע' די אַנפאַנגע דער העברייאישען גראמאטיק, ז' 35.

יָד, ספרא לי' ג' (45 ד', י"ב ו"ג): על ידי דוד הוא אומר... ועל ידי שלמה הוא אומר"... „הוא" בודאי הכתוב 1), *).

מְיָד, תיבה, במדרשים המאוחרים רגיל מאד, ביחוד הרבו להשתמש בו בהרחבת ספורי המקרא, כדי לתת בספור רוח חיים מוחשית. וכך נמצא גם במדרש התנאים, מכילתא ל"ד כ"ט (31 ב'): מיד אמר המקום למשה; ספרא לי' ב' (44 סוף ד'): מיד נטלו אש זרה 2), **).

ידע, קל יָדַע, עם הפעל תֵּדַע שֶׁ... המדרש מביא ראיה לאיזה דבר מהכתוב. מכילתא ל"ט י' (1 ב'): תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנא'... ספרא לט' ח' (43 סוף ד'): תדע שקרבנו מכפר יותר מקרבן העם... שנא'... עוד בא הלשון „תדע" לחזק את הדרשה הקדמת. מכילתא לט"ו כ"ז (46 ב'): תדע שכן, שהרי... ברייתא דל"ב מדות, מדה י': תדע שכן הוא דאמר... 3). — בהעדר הידיעה בא „אֵינִי יוֹדֵעַ". מכילתא לט"ז ל"א (51 א') 4); ט"ז ל"ג (51 א'); ט"ז ל"ו (51 סוף ב') 5); ספרא לח' ט"ו, 41 ד') 6). — ברבים: אין אנו יודעים, ספרא לט' א' (43 ג') 7). — להודיע. בלשון זה משתמש מדרש רבי ר' ישמעאל להגיד שמתוך הכתוב אפשר להבין לאיזה דבר נתכון 8). למשל: להודיע שבחן של ישראל, מכילתא ל"ב ו' (5 א', ע"ש בויקרא כ"ד י') כ' י"ח (71 ב'); ספרי במדבר לט' ה' (17 ב'); ל' שבחן, מכילתא ל"ב כ"ח (13 א'), ל' שבחן של צדיקים, ספרי במדבר לכ"ז ט"ו (52 א'); ל' שבחו של משה, ספרי במדבר ח' ד' (16 ב'); ל' שבחו של אהרן, ספרי במדבר לח' ג' (16 א'); ל' חכמתו וחסידותו של משה, מכילתא ל"ג י"ט (24 א'); ל' חכמתו של משה, מכילתא ל"ד י"א (28 ב'); כ' כ' (72 א'). ל' זכותן של צדיקים, מכילתא ל"ד כ"ב (31 ב'); ל' כמה צדיק גדול, ספרי במדבר לכ"ז א' (49 א'). — דומה לזה: לידע באיזה יום נתנה תורה לישראל, מכילתא לט"ז א' (46 ב').—ער שיודיעך הכתוב, בברייתא של חזקיה, ירו' שבועות 35 ג',

יחד, פְּעַל יָחַד, הדגיש, הרים איזה פרט למעלה עליונה. מכילתא ל"ב ו' (5 א'), בקשר עם במדבר ט"ו כ"ד): יחד הכתיב המצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו; ספרי

1) השוה במוכף לר"ה (תפלת רב): ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב; בקדושה: ככתוב על יד נביאך. מובן אחר יש למלות ,ביד נביאיך', נחמיה ט' ל'. 2) הרמזון שוה בין האמור באונגליון Die Watrte Iesu I 23; Theolog. Lit-blost 1889 Sp. 467 ובין ומיד ע' בַּלְמֶן
3) במדרש הארצישראלי רגיל הלשון: תדע לך ש... ע' ב"ר כ"ג (ב'), ע"א (ב'), ע"ב (ב'), פ"א (ב') ק' (ס'), פסיקתא 105 א'; ויקר' א' (ד' בסוף, ה' בסוף). 4) בהוצ' פרידמן כתוב בטעות אינו יודע.
5) במקום אינו ידוע צ"ל אינו יודע כמו שכתוב בסיפא של המאמר. 6) במאמר שהוא שייך לרבי ר' ישמעאל. 7) דוגמאות מהאגדה הא"י: אינו יודע, ב"ר ב' (ה') צ"ח (י"ט); אין אנו יודעים, ב"ר נ"א (ס') סוף ס"ד, ס"ח (ע'), פסיקתא 61 א'. 8) בב"ר להודיעך, כ"ב (ה'), ע"ב (ב'), פ"ט (ס'),

*) כל מקום שנא' יד אתה תופס את השמאל עד שיפרוש לך הכתוב ימין, מכילתא דרשב"י הוצ' הופמן 34.

**) אין והיה אלא מיד (עה"כ שמות י"ג י"א), מכילתא דרשב"י, הוצ' הופמן 32. — המתרגם,

הרבים טעמים – לא בטוח אם נמצאו בדברי התנאים או לא. ואולם אפשר מאד שהלק מדיעותיו שנביא להלן מיוצאי מתקופת התנאים. טעמים ברבים אני מוצאים במובנים אלה: א. טעמי תורה, כלומר טעמי המצויות הכתובות בתורה, במדר' כוא ב', פסחים קיט ב', והוא המובן של ‚טעם' שהובא לעיל בראש הערך הזה 1). ב. רב אומר על הכתוב נחמה ח' ח' ויכוני במקרא – אלו פסוקי טעמים 2). כלומר שהמקראים בתורה יעני לדעתו בין הכתובים לפי תכנם ומיבנם, שנקראו טעמים 3). בזמן מאוחר קראו למשמי הנגינה בשם טעמים 4). ג. אבין אומר: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים (כלומר שיש הרבה מיבנים במקרא אחד), אין שנים אחד יוצא לכמה מקראות 5). גם כאן השם טעם בא באיזה דמיון למי במשפר ב', כלומר מיבן. האמורא הארצישראלי, ר' שמואל בר נחמן אומר דומה לזה: הפסוק הזה אתה דורש יוצא בו כמה טעמים 6). האמורא הזה אמר גם כן: אין לך כל פסוק ופסוק שאין בו שנים שלשה טעמים 7). עיי טעות בהבנת המלה הזאת בא גיב בברייתא דבי ר' ישמעאל, בסנהדרין ליד ב', ‚טעמים' במקום ‚לשונות', כמו שמצינו במקור הראשון של הברייתא הזאת בשבת פיח ב', שהם כתוב באמת ‚לשונות', והכוונה היא ללשונות של עמי התבל, ואולם בסנהדרין חשב המעתיק ש‚לשונות' הן ‚טעמים' 8).

טען. למעין משא. במדרש ויקרא משתמשים בפעל טעי בקל ובפעל להראות על זה שפלוני מצווה לעשות כך וכך. כמו טָעַם הוא החוכה המוטלת על העושה, הנושא, כך טָעַן נאמר על המצוה על הנושא שנשיק ראוית נעשה. הפעל טען בין בקל ובין בנפעל טָעַן או נִטְעַן מקושר עם הפעל, למשל: בספרא א' ד' (5 ד'): מה עולת נדבה טעונה כמיכה אף עולת חובה תִּטָּעֵן כמיכה 9).

במדה הט' והי' של יג מדות דר' ישמעאל: דבר שהוה בכלל ויצא מן הכלל לימען טיען אחר (‚חובה אחרת'). יש גירסאות במקום טיען – טָעַן או טָעַן (ההאבד בבאורי לספרא); עיד גירסא: טָעַן (כך צריך לנקד). אולי צריך את הפעל לקרוא בנפעל נִטְעַן-לִטְעַן.

טָפַל. בניגוד ל‚עִקֵּר'. בריימא שבועות לית ב': כל הטפל לשם בין מלפניו בין מלאחריו הרי זה נמחק. בתור דוגמאות מיוה שם האותיות כ, ה, ש, מ, ו, ב, לי שבאות לפני שם היוה. (ושאר השמות הקדושים) והכנויים שאחרי שם אלה: אלהיכם,

---

מעמית, כיב (ח); כיז (י); ביז בסוף; ביח (ד); כיט (ב); כיד (ד); כיה (ב); סיה (יא)... מעמית דרבי ג' (י); ביח ביא; ב' (ח). סתם בתור הסברת העניז נמצא במקומות אלו: ביד א' (ב), מה מעם; וכן כיו (כ); א' (סיו): אלו מבואין מעם לדבריהן ואלו מביאין מ' לד'. ע' לעיל ע' 72 הע' 3 בסוף. — ע"ד הכתוב האפי של ר' יהושע בר אבא ‚אנא אמרית מעמא', ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 480.

1) ע' גיב עירובין יג ב' מדברי ר' יוחנן ע"ר ביעמים תלמידו של ר' מאיר: בעמי טוטאה ובעמי טהרה. 2) בבבלי מגילה ג' א' נדרים לז ב', ר' הגאל בשם רב; בירוש' מגילה 74 ר' אמר ואת ר' הגאל בשם עצמו. בבר' מוף לז — כתב. 3) כך בבבלי מגילה ע' לקמן ‚ערך ‚פסוק'; בירוש' מגילה; ושם שכל אלו הטעמים, וכך גם בבר', לשון של הבבלי ע' עוד הגיה ו' ב', נדרים לז א'. 4) לוי ח"ב 172 ב'; ח"ד 79 ויש ב' מתיגם באנן אנברוני מעמים: Accenta; פיסוקי מעמים: disjuuctive accenta 5) מנחר' לי"ד ב', ע' אנ' אמוראי בבל ע' 112. 6) סהסי"ר ד' י'. ע' אנ' אמוראי א"י ח"א, 500. 7) סהסי"ר לא' א', ע' אנ' אמוראי א"י ח"א, 501. בלוא מבאר באנן אחד, ע' 134 J. Q. R. JX אבל בלי הוכחות מספיקות. 8) ע' ספרי Abraham Jbn Esra's Einleitung zu seinem Pentateuchcommentar S. 76 ע' אגדת התנאים כרך ב' 347, 8. 9) שם שורה 14 צריך להגיה במקום יטען=יטען (יִטָּעֵן).

בספרא וזטא למדבר ו׳ כ״ב (ילקוט ח״א תש״ד): בכולם כתב עתדים חסר וכו כתב עתידים מלא. — הבטוי „חסרות ויתרות" (קדושין ל׳ א׳, ערובין י״ג א׳) הוא בודאי מתקופת התנאים, בתור שם העצם לתאר צריך להשלים „איתיות". ע׳ ראש הערך הקודם.

חרז. (מל׳ צוארך בחרוזים, שה״ש א׳ י׳ — חרוזי מרגליות). בדרך השאלה היו מכנים בזה עוד בזמן קדום חריזת הפסוקים משלשת חלקי כתבי הקודש: תורה נביאים וכתובים. באגדה אחת ע״ד אלישע בן אבויה (אחר) אומרים ר״א בן הורקנום ור״י בן חנניה: יושבין היינו וחורזין 1) בדברי תורה, מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים, ירוש׳ חגיגה 77 ב׳ מ״ה. באגדה אחת ע״ד שמעון בן עזאי: הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה (צ״ל מתורה) לנביאים ומנ׳ לכתובים, שהש״ר א׳ י׳ 2).

חתם. (=סיים), בנגוד לפתח. ע״ד פרשת עריות אמר ר׳ ישמעאל: פותח ביו״ד ה״א וחותם ביו״ד ה״א (הנושא הוא „הכתוב"), ספרא לי״ח ב׳ (85 ד׳) 3). ר׳ יונתן תלמידו של ר׳ ישמעאל מבאר את המלים „זאת תורת הנזיר", במדבר ה׳ כ״ט ו„זאת תורת הנזיר" במדבר ו׳ כ״א שהם „בחיתם הדברים": ספרי במדבר לאיתם הפסוקים (6 ב׳, 11 ב׳) 4).

ט.

טעם. יסוד, סבה. ספרי במדבר להׄ׳ ט״ו (4 ב׳ ב׳): „ומפני מה טעמו של דבר מניד", כלומר הכתוב בעצמי באמרו „כי מנחת קנאות היא" ניתן טעם לדבר מפני מה לא נתן עליה שמן ולבונה. מכילתא לדברים כ״ה ט״ו (היצ׳ היפמן בם׳ הילדם־היימר בחלק העברי, ע׳ 31): „מפני מה טעמו של דבר מניד" 5), בשאלת „מה הטעם" מתחיל רשב״י לבאר את המציה שביקרא כ״ה כ״ח, ספרא לאותי פסיק (108 ג׳). ע״ד התנא הזה נאמר בתלמיד הבבלי (סנהדרין כ״א א׳) „רשב״י דריש טעמיה דקרא" (ע׳ ג׳כ לקמן ערך „מפני"). רשב״י היא שאומר במחלקת של ר״ע ובן נגס „הלכה כדברי בן נגס, אבל אין הטעם כדבריו", ספרא לכ״ג כ׳ (101 ג׳), מנחות ד׳ ג׳ 6). ע׳ ירו׳ נדרים 41 ג׳ (בדרשת תנא לש״ב א׳ כ״ד): שהיה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו.

בדוגמאות שהובאו עד הנה „טעם" פירושו הסבר הענין, ואולם בבכורים א׳ כ׳ יאמר „מאיזה טעם" ושם פירישי מאיזי כתוב למדים אני את הדבר. וכמעט תמיד נמצא במובן הזה את השם טעם (בארמית טעמא) באגדה הירושלמית 7). בתלמוד הירושלמי יש ל„טעם" אותו המובן גם כשהוא מביא ראיה לאיזו הלכה מהכתוב.

---

1) כך צ״ל במקום „וחוזרין" (ע׳ אג׳ התנא׳ כרך א׳ ח״א 92 הע׳ 3. במקורות המקבילים, קה״ר ז׳ ח׳ ורות ר׳ ל״ג י״ג חסר הבטוי הזה. שם נאמר התחילו בתורה ומן התורה לנביאים. 2) בויק״ר פ״ז (ט): „מהרינ דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים". דוגמאות אחרות לפעל חרז מתקופת האמוראים ע׳ שהש״ר שם. השוה אג׳ אמוראי א׳ ח״ב 92 ,6; 300 ,1. ע״ד אפן חריות המקראות אצל פולום ע׳ H. Wolmer, Die alttestamentische Citate be Paulus S. 37.

3) ע׳ ספיקתא 116 א׳ (ר״א בן פדת): כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות. 4) אולי לא צריך לקרוא חותם אלא חותם, סמיכות מן חותם. השוה חותמי ברכות, ברכות ט׳ ה׳. 5) שם בחלק הגרמני ע׳ 84 אומר הופמן: הלשון הזה נמצא תדיר במכילתא, כמו שהובא במדרש הגדול. במדרש רבי ר׳ עקיבא הלשון הוא: לחניד מה גרם, ע׳ לעיל ערך גרם. — „טעמו של דבר" נמצא באגדת ר״א בני של ר׳ יוסי הגלילי: ב״ר ל״ם (ע׳); ג״ה (ו׳), אג׳ התנאים כרך ב׳, 299 ,1 (בנרי). 6) השוה רב, כתובות פ״ג סיף ב׳: הלכה כר״ש בן גמליאל ולא מטעמיה.

7) אלו הן הדוגמאות מבראשית רבה: מה טעם, י״א (כ׳); מ״ח (ו׳); ס״ו (א׳); ס״ח (י״א); מאי טעם, פ״ט ס״א; מאי טעמא, ס״ו (ד׳); כ״ו (ה׳); ל״ב (ו׳); מה טעמיה, ח׳ (א׳); כ׳ (י׳); מ״ט (א׳); צ״ח (י׳); מאי

בכתיבת תורת משה מכדילים בין תורה ובין חומש, ברכים חומשין 1). כשם שתורה נקראו כל חמשת הספרים ביחד, בספרים בודדים משתמשים רק לשם למוד פרטי ולשם למוד התלמודים, מדרגת הקדושה שוה ב'תורה' נגד שאר חלקי כתבי הקדש— נביאים וכתובים הובעה בהלכה זו: ניתנו תורה על נבי תורה וחומשין על נבי חומשין וחומשין על נבי נביאים, אבל לא נביאים על נבי תורה וחומשין 2). ועוד נאמר: בורכין תורה במטפחות תורה וחומשין במטפחות חומשין, תורה וחומשין במטפחות נביאים, אבל לא נביאים במטפחות תורה וחומשין 3). ברכים חומשין באן בא במקום כל אחד יאחד כשהוא לבדו 4). לא נכון אפוא לקרוא את התורה השלמה כשם חומש 5). גם ספרי התהלים נקראו כשם חומשים. ר' חייא אומר על ר' שמעון בני של ר' יהודה הנשיא: שני חומשים שניתי לו בספר תהלים (קדושין לג א) 6).

חסר. פעל חסר בנוגד למתר. ר' ישמעאל מציעה לר' מאיר להוסיף מאר במלאכתי מלאכת הלבלרות: שמא אתה מחסר את אחת או מיותר את אחת נמצא אתה מחריב כל העולם כולו (מסרת של שמואל, ערובין יג א) 7). — בפעל מחסר. ספרא לבי יד (1 א' ג): 'דברים מחוסרין באן אמרן הכתוב להלן. זאת אומרת מה שחסר כויקרא ב' יד נמצא בויקרא כג יז ולהלן. השוה ספרא לבג יז (101 ב' ט).

חסר. שם התאר נגוד מהפעל שמובא לעיל, בנוגד לחסר בדרשתו של ריא בן עזריה לקהלת יב יא 8): '[דברי תורה] לא חסרין ולא יתרין, תוספתא 307 טז (סוטה ז' יא), חגיגה ג' ב' 9). זה מיסב על מה שנאמר בקהלת שם וכמדרות נטועים 'אי מה מצמר זה לא חסר ולא יתר אף דברי תורה לא חסרין ולא יתרין? תי': נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף דית פרין ורבין'. כאן, במובן, אין פירושם של 'דברי תורה' 'תורה שבכתב' אלא תוכנם המסורה שבעל פה. שהיא באמן אירעי פרה ירבה בנטיעים.

בספרי דברים ובספרא חובאי אצל בלויא בספרו צור איינליטונג אין די חיליגע שריפם. ע' 44 תע' 3.

1) הרבים צריך לקרוא או בארמית חומשין או עברית חֻמָּשים (ע"ם השמט) או חֻמָּשים (ע"ם אלכוס). 2) תוספתא 227 ב' (מגלה ד' יח). בירושלמי מגלה 73 בוף ד' בא אחרי נביאים' בשתי הסוגיות 'וכתובים'. בבבלי מגלה כו א': מיתיון בית על נבי בית ותורה ע"ג חומשין וחומשין ע"ג נביאים וכתובים, אבל לא ג' וכ' ע"ג חומשין. בחצי הראשון של הגמרא חות בספר תורה הוא 'תורה', ומה שכתוב אח"כ 'ותורה' הוא ט"ס ועי"ל 'וחומשין'. בחצי השני נשמט לפני 'וחומשין' השם תורה, שהוא אמנם מובן מאליו. אח"כ בא עוד שלישי: ולא חומשין על גב תורה, שבזה מבייל בין מדרגת הקדושה של ספר תורה שלם ובין אחד החומשים. 3) תוספתא 227 ד' (מגלה שב). בירוש' מגלה 73 בוף ד' בא אחרי 'נביאים' בשתי הסוגיות 'וכתובים'. ובן בבבלי מגלה כו א' משם בברייתא יש שנויים כמו שנוכרו לעיל בהערת הקודמת. במקום 'בורכין' בא במגלה 'מגללין'. ע' עוד ירוש' מגלה 73 ד' כמוך לברייתא שבאת קודם. שם 74 א' אומר אמורא אחד: תורה וחומשין קדושה אחת הן. 4) ע' מס' סופרים פ"ג ה"ו וחע' מילר שם. 5) כמו שמונה בלויא בספרו צור איינליטונג אין די חיליגע שריפם ע' 41. ומשה מאמור בפנים נראה שדברי בלויא צריכים תקון. גם מה שאמר שם 42 שכונן התנאים עוד לא היו ספרי התורה קבועים הוא לא נכון. השמות הנועים שונים לספרים וכן החלכות של התנאים שנוכרו לעיל מראים התפך. — בתוספתא 584 (כלים ב"מ ה' ח) נקראו בשם חומשים ספרים של תורת משה עד ספר עזראתה, היא ספר התורה השנה שהיה בעזרה. 6) רש"י מבאר יפה: שניתי לו מדרש אגדותיו, כי 'שנה ל...' אינו לפעמים של משנתו התלים (ע' ערך שנה II) וע"ז ערוך לתקן אצל Löw גשאפטלעט שריפטען III, 478.

7) בסוטה כ' א': 'שמא החסיר אות אחת או תיתיר, ציל: תקצר... תוצר.

8) ע' אני התנאים כרך א' ה"א 168. 9) כאן מתוקן הנוסח ע"י התוספתא (בבבלי חסר 'לא... לא'). מירוטו של רש"י שרושה לנוסח את הנוסח בלי המלה 'לא' אינו מתאים למובן 'חסרי'.

II חֲמַר, קביצה של חמשה מאמרים אגדיים של ר' יוחנן בן זכאי שבאי בתיספ' 357 (ב"ק ז' ג') שמתחילה בלשון זה: חמשה דברים היה ריב"ז אומרן במין חימר. אחד מהמאמרים ההם נמצא במכילתא לבא" י' (77 א'): היה רבן יוחנן אומרה כמין חימר. בברייתא קדושין כ"ב ב': היה דורש את המקרא הזה כמין חזמר. בן דורו של ריב"ז, ר' גמליאל השני, מתחיל דברי: הניחו לי סיפרים ואדרשנה כמין חימר, ברייתא סוטה ט"ו א'. בספרי במדבר להׄ' ט"ו (4 סיף א') הניחו לי סיפרים ואומר כמין חימר 1). המלה „במין" שבאה לפני „חומר" מראה ש„חימר" הוא איזה דבר ממש, שאליו נמשל המאמר האמור. לפי באור עתיק 2) „חומר" הוא אותו הדבר שנקרא בארמית חוּמְרָא או גם חוּמְרָתָא, שזהו צרור של סממנים או חריז של מרגליות, או איזה תכשיט כעין כדור קטן. איך שהוא צריך לחשוב שחמר היא איזה דבר נחמד שאליו נמשל המאמר שיש לו ערך מיוחד. אי אם לדון מצד המיבן הפנימי של קשר העניינים, צריך להניח שהכתוב מתקשר בדרשה אלגורית עם הטעם העמוק האצור בו. כי באיתם מאמרי האגדה של ריב"ז ושל ר"ג נשקפים ביחוד טעמים אלגוריים או סמבוליים, שחדירים לתוך עמק רוח התורה 3).

אל השם חֹמֶר, במובן שקנה לו ע"י הלשון „כמין חמר", יש שיכות לשם שניתן לדרשנים מומן קדום שלא נודעי בשמיותיהם הפרטיים, „דורשי חֲמִירות". הם נמצאים בני מאמרי תנאים שבתלמיד הבבלי: ברכות נ"ד א' 4), פסחים כ"ד א' 5), חולין קל"ד ב' 6), על ענני אגדה, הדומים לאלה המאמרים שעליהם נאמר שהם כמין חומר. המאמר שנמצא בחולין קל"ד ב' נמצא גם בספרי דברים לי"ח ג' (106 ב' ב'), אבל שם אמר זאת ר' יהודה בר אלעאי, תלמידו של ר"ע 7) בשם „דורשי רשומות". גם בשאר שני המקומות שבבבלי יש גירסים „דורשי רשימות" במקום „ד' חמירות". בכל אפן שני הכשיים הללי מתכוונים לדרשנים עתיקים 8). ע"ד דורשי רשומות ע' להלן ע' ר ש ם. מה שנוגע לדורשי חמירות צריך לומר שחמורות הן רבית מן חָמוּר במיבן השם חֹמֶר בכתבי „כמין חומר". גם הכתבי חימר ב.קל וחומר" הוא רק יחיד מן „החמורים" (ע' לקמן ע' קל וחומר). „חמירות" הן הבאירים האלגוריים, שאיתם דרש ריב"ז ור"ג „במין חמר", ואת דרשיהם קוראים בשם „דורשי חמורות".

חָמֵשׁ, (כותבים חומש). החלק החמישי (בר' מ"ז כ"ו). בהלכה בא השם הזה במקום „חמישית" העברית, ויקרא ה' כ"ד; כ"ז כ"ז. — בו מציינים את כל אחד מחמשה ספרי התורה, להורית בזה שהתורה היא כולה ספר אחד 9) יכל ספר ממנה היא רק חלק, אמנם במנין כ"ד בתבי הקדש נמנה כל ספר וספר מתורת משה לחוד, אבל השם חומש מציין איתם שהם רק חלקים מספר שלם. הכונה הזאת צפינה גם בשם היוני לתורת משה (=βιβλος πεντατευχος) ו, הם' הרביעי של התורה נקרא בפירוש חֻמָּשׁ הַפְּקוּדִים 10) 11).

---

1) בפרטיות ע' אנ' התנ' כרך א ח"א 22. 23. 2) ע' רש"י קדושין כ"ב ב' וסוטה ט"ו א', תוספות לסוטה ט"ו א'. 3) הגירסא „חומר" בה"א, — אעפ"י שמסייעים לה בני ממכא, כמו רב סעדיה גאון והערוך (ע' ערוך השלם ח"ג 21 ב', לוי ח"א 478 א'), מוכרחת להיות נדחית.

4) כאן יש גירסא-מקויימת בעדיות רבות: דורשי רשומות (כך גם בערוך ערך ר ש ם ח"ד 308 ב'). 5) בכ"י אחד ד' חומרות בכ"י אחר ד' רשומות וגם ד' חמודות ע' ד"ם. 6) בכ"י אחד ד' חומרות (ערוך ע' המר III. 218 ב' ד' הומרות. בכ"י מינכן ד' רשומות. 7) אילם בלקט טוב דברים י"ח ג' גורס ר' יהושע במקום ר' יהודה. וזו תהיה עדות יותר עתיקה של ר"י בן חנניה, תלמידו של ריב"ז. 8) ע' רש"י לברכות כ"ד א'. 9) ע' ב"ב י"ד סוף ב', משה כתב ספרו...

10) לא כמו שמנקד שטרק (איינלייטונג אין דאס אלטען טעסט ע' 15) הַפְּקוּדִים, כי זה לצויי ולאוהרה, אבל לא למנין, פְּקוּדִים, נאמר בבמדבר א—ד', י"ו כמה פעמים. 11) ע' המקורות ממכי', תוספ'.

בא הכתוב לחלק... אי לא בא הכתוב לחלק אלא... חולין ח' א': ילמה הלקן הכתוב. ספרי במדבר לט"ו ו' (29 ב): „אם למדתי שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור, כך לא תחלק בין נ' כבש לנ' איל". ספרא וגם מכילתא לבא"ה ב"א (84 א'). – ספרא לו' כ"ט (39 ב'): אם מצינו שלא חלק הכתוב בין... ל... לא נחלוק בין... ל... וכן בספרא לט"ו ו' (76 ב'). ספרא ל"ד ב' (70 ריש א'): לפי שמצינו שחלק הכתוב בשמאיתיהם... יכול אף בן נחלוק בקרבנו. מכילתא לבי"ב (70 א') בקשר עם שמית כי י"ב וויקרא י"ט ט': מה כבור לא חלק בין אשה לאיש אף מורא לא חלקו (ציל חלק) בין אשה לאיש, שם שורה ו': מה שבת לא חלק... אף מורא לא תחלוק...*).

כלל אחר בהלכה שיסד ר' יוסי הגלילי–אף–חלק, מכילתא ל"ב ט"ו (9 ריש א'; י"ב ט"ו (10 א'); כ"א ב"א (84 א'); ל"א י"ג (103 ב'), ספרי במדבר י"ח ט"ו, 38 א' 1). צריך לנקד א' חָלַק יהגישא יחיד הכתוב א' חלק, ציי בפיעל 2), כלומר בכל מקום שכתוב „אך" הוא בא להלק בין האמור למעלה ובין האמור להלן.

ר' יונתן, תלמידו של ר' ישמעאל אומר: „הבערה להלק יצאה". כלומר בערה היתה בכלל ל"ט מלאכות האבירות בשבת. ילמד נאמר ביחיד לא תבערו אש? ללמד שחייב (כשעשה מלאכת רבית בפעם אחת) על כל מלאכה ומלאכה לבד. ברייתא שבת ז' א'.

נָחֲלַק, ע' ע' סדור.

חמר. השם חֹמֶר (כתוב חומר) והפעל חָמַר בא תמיד מזוג עם קל וקל. הדוגמאות ליה הובאו לקמן בערך קל. חמר יחמיר רם אחי כבר יכבר שבתוך. אפשר שבחילוף המובן יצא השם הזה ישר מן העברית „חֹמֶר" מרת הובש (ויקרא כ"ז ז'; יהוקאל מ"ה י"א, י"ג, י"ד), שגם הוא נובע מן חמר – אסף, צבור (שמות ה' י', חמרים חמרים) ימיר בהשאלה למקרה חמים (חמר מים רבים, חבקוק ג' ט"ו). יאולם ייתר קרוב לשער שהמילה חמר בתור מקרה, צביר, עבר ישר ל„חמר" כבר יחמיר היא הפעיל מן „חָמַר", והשם חֹמֶר הוא שם מפשט שנגזר מן חָמוּר, חָמַר בתור פעל עבר נמצא בעוקצין ב' ה'.

ההפעיל „הֶחֱמִיר" (בנגוד ל„הֵקַל") פירושו הכביד. תלמידי ר' יוחנן בן זכאי שאלוהו: „מה ראת תורה להחמיר על הנגב יותר מהגזלן?" כך הוא במכילתא לבי"ב ט' (91 ב'), תוספתא 357 (ב"ק ריש המסכת); כבברייתא ב"ק ז' ב' הלשון הוא: מפני מה החמירה תורה 3) בנגב... ע' נ"ב ספרא לב"ה נ"ד (110 ב'): אם בן החמירה תורה על גזלו של עכו"ם, קו"ו על גזלו של ישראל. מכיל' לב' ז' (68 ב')... והרי הכתוב מחמיר עליה...**).

1) ויים ב„דור דור ודורשיו" ח"ב 120 מביא הלשון: „בל מקום שנאמר אך חלק". ואולם אני לא מצאתי בשום מקום בלשון הזה.

2) ע"ד המובן חלק ע' הופמן במאגזין פיר די ווייסנשאפט דעם יודענטומס XX (1893), 149.

3) גם בתוספתא הגירסא „בנגב". בתור נרדף עם „הכביד" מושך אחריו גם „החמיר" את מלת היחס „על". בגירסא שבתוספתא ובברייתא יש לו לבטוי „החמיר ברע" מובן כללי ו„בנגב" פירושן אצל הנגב, ביחס אל הנגב.

*) חָלַק=מ ק ק, אינו יודע איך להכריע, מכילתא ל"ד ד': והזקתי את לב פרעה, שהיה לבו (של פרעה) היה אם לרצות או לא לרצות. בספרי דברים פסקא ל"ב: בכל לבבך, שלא יהיה לבך חלוק על המקום.

**) „החמירה תורה בדברים יותר מן המעשה, שהאונס והמזידה נותן מאתים זוז והמוציא שם רע נותן ארבע מאות זוז", מדרש תנאים הוצ' הופמן ע' 140. עה"כ דברים כ"ב י"ט. — המתרגם.

תשמע – חיבה ילא רשית, מכילתא לאיתי פסוק (46 א'), כלל אחד של ר' ישמעאל מחליט, ששלשה בתובים בתורה, אעפ"י שמתחילים ב„אם" הם בכל זאת חובה ולא רשות, והם: שמות כ' כ"ה; שם, כ"ב כ"ד, ויקרא ב' י"ד, מכילתא לכ' כ"ה (73 ב'); לכ"ב כ"ד (96 סוף א') 1). – ע' עוד מכילתא לי"ג ו' (20 ריש ב'): לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות; לכ"ג י"ג (101 א', ר' מאיר): לעשות דברי תורה עליך חובה. ע' עוד ערך קבע.

חלק. הפעיל הֶחֱלִיק (ע' בר' ל"א ז'; ויקרא כ"ז י'). מכילתא לכ' י"ח (71 ב'): „ויש מַחֲלִיפין בדבר 2) – ע"ד הרמזים על ארבע מלכיות מבר' ט"ו י"ב.–מכילתא לכ"ג י"ב (101 א'): ר' עקיבא מחליק. – בפעל (השוה בר' מ"א י"ד) בא „חלק" במקים שלמדין איזה דבר מקל יחמר ואח"כ שואלין „אי חָלוּק", כלומר אולי אפשר לשנות את הקל וחמר באפן אחר. אך אחרי שהחליפו את הקל וחמר נגלה שהחלוק אינו נכון וצריך לשוב אל הקל וחמר הראשון כבתחלה או המדרש אימר בלשון הזה: „דְּנָתֵי וְהַלָּפְתֵּי וְבָטֵל הַחֲלוּק וְכִיתֵי בדין מתחלה" כך הוא במכילתא לכ"א כ"ח (86 א' כ"ג כ"ה) 3). בספרי במדבר ל"ט ב' (42 ריש ב') הלשון היא: אי חילוף הן הדברים... דנתי והלפתי בטל החילוף וכיתי לדון בבתחלה 4). בספרא לט' ב"ג (45 סוף ב') נמצא לשון שבוה: או חילוף... בטל החילוף וחזרנו לדון. וזלת זאת נמצא בספרא רק ההתחלה: אי חילוף; הבים שאחרי דחית החילוף נשמט לגמרי. ספרא לא' ב' (4 ד' י"ט); לה' י"ז (26 ד' ו'). ע' ג"כ פסחים ו' ב', ששם ר"ע במחלקתו עם ר"א בן הורקנוס אומר: „אי חילוף" בבקשו לדחות את דברי בר פלוניתי 5).

חלוף. מלבר המיבן שעליי דברני בערך הקודם נמצא הבטוי „חלוף הדברים (ספרי דברים ל"ב ט', 88 ב' ט"ו משנה יבמות י"ד ג', סוכה כ"ט א', ב"ק ס"ו ב'–6). שמיבני במיבן הבטוי שהבאני בראש הערך הקודם „מהליפין בדבר". וזהו המיבן גם כשהוא בא ברבים, מכילתא לכ"ג ג' (98 ב' י"ב): אין לי אלא אלו וחלופיהן (צ"ל: חילופיהן) מנין.

חלק. קל חָלַק, כלומר הבדיל. מכילתא לכ"א כ"ט (86 ב' ט"ז): בא הכתוב לחלוק בין שור תם למועד; ספרי במדבר לט"ו י' (29 ב' ל"ב): בא הכתיב לחלק בין נסכי בכש לנסכי איל 7). – ספרא לז' כ"א (38 סוף ד'): בא הכתיב לחלק בין טומאת לבומאות, אי לא בא אלא לחלק בין קדשים לקדשים 8). ספרא ל"א ג' (48 ריש ב'):

---

1) ע' אג' התנא' ברך א' ח'ב 4 הע' 3. על הכתוב ויקרא ב' י"ד, ספרא 13 ג' י"א, במקום „רשות"—אחרי ששם מרובר ע"ד קרבנות—נאמר „נדבה". 2) ויש מחליפין, בב"ר כ' (י'); ל"א (י"א).—בפסיקתא 46 א' בארמית: ואית דמחלפין לה. 3) רק קטע מהמכילתא הזו נמצא בירוש' ע"ז 45 ריש ב'. 4) ע' ג"כ ירו' סנהדרין 22 א' ס"ב; שבת 9 ג' ל"ו; תענית 67 א' ל"ט („או חלק". אולי חָלַף). ב"ר מ"ח (ח') ברייתא דר' ישמעאל. ע' ג"כ ירו' נזיר 54 ג'. 5) ממכילתא לדברים כ"א ד' (ספר היובל של הילדסהיימר, בחלק הגרמני ע' 87) מביא הופמן ג"כ אותו הלשון רק בלי „בבתחלה", „לדון" במקום „לדון". וכך הוא מעתק ג"כ בספרו Zur Einleitung S. 44, ששם הלשון הוא בנוכח „דנת והלפת". ע"ד זכה לדין (לדון). ע' לעיל טוף ערך זכה.

6) בבטוי הזה משתמש ר' יהודה בר אלעאי במחלקתו בענין אנדי עם רשב"י (אג' התנ' ברך ב' ח"א 75 הע' 63). התנא הזה משתמש בבטוי „חילוף הדברים" גם במחלקתו בענין הלבה עם ר' יוסי בן חלפתא, תוספתא 113 ד' (שבת ג'). ירו' תרומות 41 ג' ס"ב, ר' עקיבא משתמש בבטוי זה במחלקתו עם ר' ישמעאל, ברייתא ע"ז נ"א ב'. 7) אפשר לנקר לַחֲלוֹק או לַחֵלֵק. ע' ג"כ בחלק חשני של הערך הזה ע"ד „אך חלק". 8) כך גורס ראב"ד בבאורו לספרא.

חוֹבָה. ע' לקמן אחרי ע' חיב.

חוֹל. בבנין הקל זָפַל על איזה דבר (מקושר ע' ע 5), שיב נ' כיט, ירמ' כג יט; ל' ביג. על יסוד זה נאמר: אין אתן ומחר הָל עליהן (ממיש בדברים כג יט), ספרא לא' יד (8 ב), תמורה ו' ד'. – ע' גיב ברייתא נדרים יג ב', טו א'. שבועות כיה א': הנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות, שם: השבועות חלות על דבר שאין בו ממש כדבר שיש בו ממש 1). הפעל: הוחל על, ע' לקמן ערך יחד (יַחַד).

חוּר. בהפעיל הֶחְוִיר במדה היא של יג מדות דר' ישמעאל (התחלת המדה הובאה לעיל בערך ,הדש') נאמר בסוף: ,אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש', וכן בספרי במדבר לו' ב' (11 ב) ורק המלה ,בפירוש' אינה שם. ע' גיב ספרא לג' י' (14 סוף ד'): החזירו הכתים לכללו. וכן במכילתא לבוא כיט (לא א' ב').

חוּר. (עם עַ). למשל בתוכחת יג, ג: ,וַחֲרוּ על הפתחים', וכן ספרי דברים לא א' (65 א'): ריבוי על כל המקומות שבתורה (גם באן צ"ל הנקוד בפעל) 2)

באמרם חַיָּב הָדִין רצונם לומר שההלכה שאני רוצים ללמוד מהשואת שני ענינים נתבטלה ואינה, מפני שהענינים הללו נפרדים זה מזה בתכונם. ההבדל שביניהם הוא מה שרבאני לעיל (ע' ע 33): לא ראי זה כראי זה. ואילם הראיה נמשכת שם הלאה עי' חֲצִי חַשָּׁוָה עֶשְׂרִים, ואילם ,הצד השוה שבהן' הוא הלשון שנמצא במדרש התנאים, אבל הלשון ,חוֹר הדין' נמצא רק בתלמוד הבבלי. ע' קדושין כיא א' ושם נסמנו שאר המקורות. הבטוי חָזְרוּ לְדִין ע' לקמן ערך חלף.

חַיִּב (חיב). רפעל חיב (נכתב חייב) בא במשפט בנגיד לזכה. (חיב בעברית החדשה). חַיָּב (כתוב חייב) – יצא משפטי לחובה, אי: מצוה לעשות. בהרשת התנאים להשל ענש. למשל מכילתא לייב טז (6 ב'); ובשל מבושל להחיב על החי ועל הטביישל, לכי ה' (68 א'): ,להחיב על כל אחד ואחד בפני עצמו'.

חוֹבָה (השוה חוב, יחוקאל יח' ז'). בהרשת ההלכה באה ,חוֹבה' בנגיד ל,רשות' בלומר מצוה הנתונה ביד האדם לעשותה או להמנע ממנה. בין ר' ישמעאל ובין ריע יש מחלקת עיד שלשה בתוכים אם הם חובה או רשות, והם: במדבר ה' יד (וקנא) ויקרא כיא ג' (טמא) ושם כיה מ' (התעבדן). לפי דברי ריע הם חובה ולפי דברי ר' ישמעאל – רשות 3). ר' אליעזר המידעי מוצא שבכפל הלשון שמוע תשמע, שמות טו בו, למדות שהכתוב מתחיל בֵאמֹר, יש ציוי של חובה: שמוע – יכול רשות? תל:

1) בתוספתא 276 (נדרים א' ה') נתחלף הבטוי שלנו ע"י נותנין כ... נותנות כ'... מחשטוס דתלמידי בבשני היה ערוך לחזיר את דמאמר: (אין איסור חל על איסור, חולין קיא א', וש"נ.

2) ליו (חיב 32 סוף ב') מביא את המאמר הזה ומאמרים דומים לו מומן מאחר וחושב שהם בקל. ואולם גם שם יאפילו במקום שאין יוד אחר התיות צריך לנקד את התיות בחורק. הוגמאות לשון ,חזרנו' על כל המקרא שמתקיפת האמוראים ע' אי אמיראי א' י', ברך א' 501, 2 (בגרמנית) וגם 3,527 (ר' שמואל בר נחמן); ברך ב' 271 1 (ר' יצחק); ברך ב' 141 4 (ר' אבהו); ברך ב' 2,160 (ר' אמי). ברך ב' 6,520 (ר' הנינא בר פפאן); ברך ג' 524, 6 (ר' אבא). השוה גיב בר צדק (ה) חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום; ירו' ביב 16 ג': חזרתי על כל בעלי לשונות — שני הדברים אמרם ר' יהושע בן לוי; ירו' ברכות 8 ב': חזרתי על רמ"ח אברים. במשנה ערובין ב' ו': חזרתי על כל חברו, ובחוצ' Lowe: חזרתי. 3) ברייתא סיפה ג' א', ע' אי התנאים ברך א' חיב 4 תע' 2. בטה שנוגע לפתוח הראשון באה בספרי במדבר (4 א' י') מחלקת זו בין ר' ישמעאל ובין ר"א בן חורקנוס. גם בטה שנוגע לזוקא ביה מ"ו מובאה ברייתא בניזין לח' ב' ושם דעת ריע מיוחסת לר"א בן חורקנוס.

ה.

חָבַר. ע״י השפעת הארמית בא השם הזה תמיד במקום העברית קֶשֶׁר (דוגמאות מהכתוב: תה׳ מ״ה ח׳; קי״ט ס״ג; שה״ש א׳ ז׳; ח׳ י״ג). בלשון האמוראי של המדרש בא השם „חבר״ לפסוק אחד שעומד ביחס של הברות לפסוק אחר הגדול. ר׳ יהושע בן חנניה אומר בשיחתו עם ר׳ ישמעאל בן אלישע, שהפסוק שה״ש א׳ ב׳ מתבאר ע״פ הפסוק ג׳: „הרי חברו מלמד עליו״, עבודה זרה פ״ב מ״ה; תוספתא 639 ד׳ (פרה י׳ ג׳). במדה הי״ט של הל״ב מדות בא „חברו״ במיבן הצלע המקבילה של פסוק אחד לצלע השניה (ע׳ לעיל ע׳ דין קיוב לסוף) ובן במדה כ״ב וכ״ג של הל״ב מדות (ע״ע לעיל סוף ע׳ הוכיח), במדה כ״ה היא משתמש בשם חברו לדבר שיש לו יחס של קורבה לדבר אחר. ע׳ ג״כ המאמר האגדי שבספרי דברים ל״א י׳ (76 א׳ א׳). אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קודם את חברו: תורה שהיא חביבה נבראת קודם וכו׳.

חָדַשׁ. פֹּעַל חִדֵּשׁ. ירו׳ ב״ק 6 ב׳ לשמות כ״א י״ט: ר׳ שמעון אומר: חידוש חידש הכתוב בפ׳ הואת שיתן לו שבת וריפוי. ר׳ איסי בן יהודה אומר לשמות כ״ב ל׳ (ע׳ אנ׳ התנאים ברך ב׳ 375 בגרמנית): כשהמקום מחדש מציה על ישראל היא מיסוף להם קרישה, מכילתא לאיתי פסיק (98 א׳) 1). בשיחתי של ר״י בן חנניה עם תלמידי ע״ד דרשתו של ר״א בן עזריה אמר: ולא חדש לכם דבר?... איזה דבר חִדֵּשׁ? מכילתא ל״ג ב׳ (18 סוף ב׳). 2) ע״פ הנוסח שבירושלמי ריש חגיגה (75 ד׳) הוא שאל: מה חִדּוּשׁ היה לכם בבית המדרש? וע״ז הוסיף: אי אפשר לבית המדרש שלא יהא בו דבר חדש בכל יום, וכן בתוספתא 307 (סוטה ז׳ ט׳). רק במשפט השני „חדוש״ במקום „דבר חדש״, בכבלי חגיגה ג׳ א׳ 3) „אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש״. ר׳ יהושע בן חנניה אמר ג״כ על הלכה אחת: „דבר חדש חדשו הסופרים ואין לי מה אשיב״, כלים י״ג ז׳ 4), בתמונת התפעל ע׳ לקמן ערך שנה.

חָדוּשׁ. דוגמאות ע׳ בערך הקודם. וע׳ בספרא לו׳ י״א (34 ב׳): יכול אין לה אלא חידושה? תלמוד לומר... 5)

חָדָשׁ. במדה הי״א של י״ג מדות של ר׳ ישמעאל נאמר: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש 6). במכילי לכ״א כ״ט (87 א׳): ויצא לידין בדבר חדש. ספרא לג׳ י׳ (14 סוף ד׳): יצא לידון בדבר החדש. וכן בספרא לו׳ י״א (34 ב׳ ב׳).

ע׳ תיכפות נדה מ״ב א׳ ד״ה „וכשמן״. הנוגע למספר 40 של הרשימה שלנו; ע״ד שמוש הלשון של הראב״ע ע׳ כפרי A. I. E. S. Einleitung zu seinem Pentatauchcommentar S. 54. מלון אחד עברי פרסי של המאה הי״ד קורא לכטוי זה „וַרון לדבר״. רב האי גאון בכאורו לכלים פ״ב מ״ה אומר: ואעפ״י שאין ראיה לדבר וכר לדבר: תתיתו חדודי חרש, איוב מ״א כ״ב.

1) השוה הבטוי „חדש הכתוב״ בשאלתו של הוקיהו בנו של ר׳ חייא, ירו׳ סנהדרין 27 סוף א׳. 2) באדר״נ י״ח (34 א׳ הוצ׳ שכטר): מה חידוש לכם בבית המדרש... בודאי המקור הראשון: מה חידש לכם, בכי״ אחד לפני לכם״ יש „היה״, בהשפעת שאר הנוסחאות. 3) וכן בתוספתא כ״י ערפורט. 4) ע׳ ירו׳ ערובין 22 ג׳. שער המורת שבביהמ״ק נקרא גם „שער חדש״, ששם חדשו סופרים את ההלכה. בברייתא ד״ל מדות בסוף הבאור למדה ב׳: במקום שהוא צריך לחדש דבר. והו באור לאיוב ל״ו ח׳ ע״ד הפורענות שחידש. 5) במחלקת שבירושלמי נמצא „דבר שיצא (נ״א: שהוא יוצא) לחידושו אין למדין ממנו (אפשר שכל זה מוצאו מזמן התנאים). פסחים 31 סוף ד׳; סוטה 18 ג׳; כתובות 27 ב׳ (=תרומות 44 ג׳) (ששם בחידושו במקום לחידושו). כאן חידוש בא במובן דבר חדש שבערך הפוך. הבטוי השלם הוא חידוש מקרא, ירו׳ סנהדרין 27 א׳ — ע״ד חידוש בתור ערך הלכות של התלמוד הבבלי, ע׳ לוי ח״ב 18 ב׳. 6) ע׳ ג״כ ספרי במדבר ו׳ ט״ז (11 א׳),

ב), ברייתא סוטה ד' א', ירו' סוטה 16 ג' וע' גיב תנחומא ב' נשא סי' יא. — מ"ב. משלי פיג כ'. מתבאר מדברים כ"א ב'. ספרי דברים לאיתי פסוק (114 סוף א'). כנהדרין ח' ב'. — מ"ג. איוב כ"א י"ד. לראיה על אשיר להשתמט ב,לא לא' מפני דרכי האמורי, תוספ' 118 (שבת ז'). — מ"ד. שחיש ב' ח' לבאר משמות י"ב י"א, מכילתא לאותו פסוק (7 ב') 1). — מ"ה. אסתר ג' ז'. לבאר משמות י"ב י"א, מכילתא לאותו פסוק (2 ב' בית 2). — מ"ו. דניאל ד' כ"ו עיד דין שמים, ספרי במדבר ה' ט"ז (4 ב' י"ן), ברייתא סוטה כ' ב'. — מ"ז. נחמיה ד' ט"ו לענין הלכה, תוספא ן (ברכות א' ב'), ברייתא ברכות 2 ב', ירוש' ברכות 2 ב' 3). — מ"ח. דהיב ליה י"ן, לענין הלכה ברייתא נדרים מ"ט א' 4).

מכל אלה המקומות שנרשמו כאן רובם הוכאו כתם, כלי שם בעלים. ורק על עשרים מהם נוכרי שם אמוראים. יהם מתקופה שלפני אדריאנוס: ר' אליעזר בן הורקנוס (מספר 44) ר' אליעזר בן עזריה (19) 5), ר' ישמעאל בן אליעזר (15, 46), תלמידו ר' יאשיה (36, 48) 6), ר' עקיבא (40) 7), ר' יהודה בן בתירה (31). — מהזמן שאחרי אדריאנוס תלמידי ר' עקיבא: ר' מאיר (6, 20, 21, 29), ר' יהודה בר אלעאי (14, 33), ר' יוסי בן הלפתא (8) 8) — ר' נתן (25, 26), ר' שמעון בן נמליאל (17) ובנו ר' יהודה הנשיא (23, 32); מזמן לא ידוע ר' דוסא (38), ר' הנן בן מנחם (41) 9).

בחצי מספר הדוגמאות הוא לענייני הלכה (1, 6, 9, 11, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 29 — 35, 37, 38, 40, 41, 47, 48); י"ג דוגמאות הן באירי מלים למדרש הלכה (2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14, 22, 25, 27, 36, 42); ה' דוגמאות באירי מלים סתם (23, 28, 39, 44, 45), שש דוגמאות הן מענינים שונים שאנם נוגעים להלכה (3, 13, 17, 19, 26, 46). השמיט בזכר לדברי הוא אפיא בכוח המקומות לדרשת המקרא בענייני הלכה, אבל יש גם מה שאינו שייך להלכה (א' אגדה), כמו שמצינו גם בברייתא של בית שראבד נדרשת כדי (43). יאדרין שישתמש בזכר לדבר, היא ר' יקומם הנשיא, שבו נגמרה תקופת התנאים, והראשון היה ר' אליעזר בן הורקנוס שחיה בזמן חרבן הבית. מזה נראה כי עוד בזמן הבית השני התחילו להשתמש בזכר לדברי והיא באָה לדבר, שהיא באה בתור הוכחה נמורה, ובין בזכר לדברי, שבא רק בתור אסמכתא, כימן לזכרון, אנחם לא תמיד היו הגבולות קבועים וחוקים. אותו הכתוב שהובא פעם בתור ראיה הובא בפעם אחרת בתור זכר לדבר 10). אבל בא זמן והעדך זכר לדברי חדל לגמרי, ובתקופת האמוראים לא נמצא ממנו אף דוגמא אחת 11).

וְכָר, ע' ערך לשון.

---

1) וכן במכילתא לדברים ט"ז ג', הוצ' הופמן, בספר היובל של הילדסהיימר ע' 15.

2) ברי"ת ז' א' אימר זה ר' אשי בתיר ראיה נמורה. 3) במגילה כ' ב' מאמורא אחר בתור ראיה נמורה. 4) במכילתא ליב ט' (7 א') אימר זאת ר' יאשיה בתור ראיה נמורה.

5) ע' גיב לעיל הע' 37. 6) ע' גיב הע' 4. 7) ע' ע' 37 הע' 5. 8) כך בספרי דברים, במכילתא — אבא יוסי, בברייתא — אבא יוסי החורם. 9) כך בתוספתא (וש נורגין: ר' הנן בן פנחס בברייתא שבכבלי פולמא', בירושלמי מיעטין). 10) ע' התערות ל"ט, 8, 22, 30, וע' ל"ו, 40 47. 11) בקטע מדרש אחר (כ' הלקוטים) שיצא לא כבר ע"י גרונהום לשמות ח' ט"ז הוא מבאר ,יוצא חמימה' כתור כנוי, וזכר לדבר מש"א כ"ב ד'. הכתוב הזה ,וכר לדברי כימן הוא שהקבע הזה הוא מזמן התנאים. בירוש' יומא 42 ב' ס"ב משתמש ר' הילא, אמורא ארצישראלי מראשית השאה הרביעית בכתוב ,וכר לדברי לבאר משנה אחת בהברותה. — בתלמיד הבבלי משתמש בפעמי ,אסמכתא' במקום שהתנאים אמרו ,וכר לדברי. בזמן מאוחר נעשו אסמכתא וזכר לדבר נרדפים.

למדבר יט טו׳, בפרי במדבר לאותו פסוק (45 ב׳). — יז. שיא יד ביט. ראית לאיזו מצוה מיקרא יא יב, יומא פג ב׳. — יד שיא יז טו׳ לבאר מיקרא יא יב, בפרא לאותו פסוק (49 ד׳ ב׳). — טז. שוב ג׳ יט, ראית למנהג דרך ארץ, בפרי במדבר לה׳ יח (5 א׳ ט׳). — טז. מיא ב׳ בית, ראית למכתת עיר שיכנת המוחדרין מכילתא לפ׳ בג (74 סוף א׳) ולכיא יד (81 א׳) 1)—יז. מיא י׳ בית, ראית למכתת נאונרסית, תוספתא 71 בית (שביעית ז׳ יא), בריימא פסחים נג א׳, 17 א׳, מיב ר׳ פ׳ ע״ר דרכרפ׳ בין שביעי לנזיר, בפרא למדבר פ׳ ג׳ 36 א׳. — יז. מ ב ב׳ טו׳ עיר הלכות המקדש, בריימא בב ב׳ א׳. — יט. ישעי׳ ז׳ כיא יפ׳׳ן, ראיר לאלכת רבלבלי העבוירית, תוספתא 945 (ערכין ד׳ ב׳׳ו) 2). — כ. ישעיהו כיו יח א׳ לענין של מציה, תוספתא 642 א׳ (נדה א׳ ז׳), בריימא נדה ח׳ ב׳. — כיא. ישעיהו ל׳ יד לענין לשונו, שבת פיח ט׳׳ז (82 א׳). — כיב. ישעיהו מיה יג (עם שופטים ה׳ ב׳׳ו) לענין מדרש הלכה, מכילתא לפ׳׳ג ב׳ (21 א׳) 3). — כיג. ישעי׳ כ׳׳ו ב׳ לבאיר מבמדבר ז׳ ג׳. בפרי במדבר לאותו פסוק, (14 א׳). — כיד. ירמי׳ ד׳ ג׳ להסברת איזה חק, תוספ׳ 172, ב׳ (פסחים י׳ ח׳), בריימא פסחים קז ב׳. — כיה. ירמי׳ ו׳ ד׳ למדרש כתיבים אחד מכילתא לייב ו׳ (6 א׳); בפרא לפ׳׳ג ח׳ (100 ב׳). — כיו. ירמי׳ ח׳ א׳, עיר מי שלא נספד נהלכה, בפרי במדבר לעי׳ ל׳׳א (33 ב׳). — כיז. ירמי׳ כיב ל׳ לבאיר איזו מלה, בפרא לפ׳ ב׳ (93 סוף א׳) ולפ׳ ביא (93 ב׳). — כיח. ירמי׳ ל׳׳א יא לבאר דברים יא טו׳, בפרי דברים לאותו כתוב (80 ב׳). — כיט. ירמי׳ לב יי לענין עבודת האדמה תוספתא 65 (שביעית ד׳ ב׳) 4). — ל. ירמי׳ ל׳׳ו יח. לדבר מצות, בפרי דברים ל׳׳ו ב׳ (75 סוף א׳). — ל׳א. יחזקאל ט׳׳ו י׳ לימיבות שבת, בריימא שבת כ׳ א׳. — ל׳ב. יחזקאל ט׳׳ו ל׳׳ד לבאיר דברים כ׳׳ג יט׳, תוספתא 556 (תמורה ד׳ ח׳), ע׳׳ז ג ב בריימא תמורה כיט ב׳. — ל׳ג. יחזקאל כ׳׳ג כ׳ לענין הלכה, תוספתא 545 (ערכין ג׳ ב׳) וע׳ ערכין יט ב׳. — ל׳ד. הושע ד׳ י׳ לאזהרות מאמונת טפלות, תוספתא 118 י׳ (שבת ז׳ ד׳). — ל׳ה יואל ב׳ יג, עיר אבלות, בריימא מיק כיו ב׳. — ל׳ו. עמוס ג יב לבאר משמות בב יב׳. מכילתא לאותו פסוק (93 א׳). — ל׳ז. שפניה א׳ יט (משלי כ׳ ב׳) לפרט מצות, תוספתא 154 (פסחים א׳ א׳). בריימא פסחים י׳ ב׳. עתר ניה ט׳ ראיה לאישות, משנה מיק א׳ ב׳ (רושי מיק 80 ב׳). — ל׳ח. תה׳ ס ט ל׳ב ע״ר חזות שחורות ושמאות, תוספתא 505 (חולין ג׳ כיא). — ל׳ט. תה׳ פ״ר ג׳. משיב ג׳׳ו כ״ו, ובריימא דל׳׳ב מדות מדה ט׳. — מ. תה׳ קיט יח ׳יעד עמיי יוהכ׳׳פ, שבת ט׳ ד׳ (86 א׳ מיבא גם בריימא ע׳׳ז א׳ 5). — מיא. משלי ו׳ בית לענין נשיאין, תוספתא 293 (סוטה א׳)

---

1) הסות יהוסי מכות 31 ד׳. 2) הסות חולין פ׳׳ד א׳. אי התנאים בדף א׳ תיא 167.

3) הסות בריימא מכות ל׳׳ו ב׳. 4) בבריימא מכות ל׳׳ד א׳ כתור ראיה (כמו שנאמר).

5) נדה ל׳׳ב א׳, מבלי לפסוק על המשנות שבת, ומביא את הכתוב תה׳ קיט יח בתור ראיה, הכספר הזה בא בשבת סדק ב׳ משנה ד׳ בכתוב שורת שלמה של באורי בתובים הושום לות ושהאשני שכתם מהלול ,אפר ד׳ קובאי (IX, 1) ובא בסוף אל המאמר שהובא לעיל בשספר ביא. צורף לדשים שום דשמושות שהובאת במשניות א׳ ב׳ ג׳ של הסדק התשיעי הזה הוא גם בן מסוג ,ובר לייבר, מפני שבדילי יפסוק כתוב מפורש ובר לדבר ורק באמצע, בניאת מפני הקטיון, ומשמע, השמרת קדושה הוא סר ע״ז ששמו ונפר בראש שורת התאמרים, אפר את בולם. ואולם דרשת אחת שיובאה שם מבר׳ ל׳׳ד בית ע׳׳ז מצות מילה. ויובאת בשבת פיום מיג, בריימא פל׳׳ד ב׳, בוד ב׳, בשם האמ׳׳ן, ובבריימא ואפר מפורש, בפי שבללתי קודם: ,אפ׳׳פ שאין ראוי לדבר ואפ לדבר,

ב"ב קי ב). במיוחן יש משתמשים בפעל דיה גם ביכיחים במדרש הכתוב, ובקשר עם ה"דין" שיוצא מתוך המדרש, כשהמדרש מוצא שהדרשתו אינה נכונה הוא אומר: „לא זכיתי מן הדין", מכילתא לי"ג י"ב (22 א' י"ו); או „לא זכיתי בדין", מכילתא לכ"א לי"ג (84 ב' ב"ו). כשהוא רוצה לומר, שאחרי שהדבר כבר נלמד מדרש הכתוב למה צריך היה המקרא לכתבו בפירוש, או הוא משתמש בלשון זו: „אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר", מכי לכ"ב ד' (90 סוף א'); שם (90 ב'); ספרי במדבר לו' ו' (9 ב'); לו' י' (10 א'). ואם במקום מדרש לא מיצלה אחד הוא רוצה להביא מדרש אחר, הוא אומר: לא צריכו אלא... ספרי במדבר לו' י' (10 א') בטויים שכאלה נמצאים רק במדרש דבי ר' ישמעאל[1]. במדרש דבי ר' עקיבא אנו מיצאים בטוי אחר: אחרי הפעל „זכה" בא „לי" ויש לזה איתי המובן שהבאנו למעלה[2]. הבטוי הוא: „זכיתי לדין", ובאורו הוא: יש לי הוכות (=עמי הצדק) לדרוש כך וכך, ספרא לטזו ב' (75 א'); לכ"ב בזה (99 ב')[3].

וכר. בלשון המשנה יש לה למלה התנ"כית הזו המובן המיוחד שיש בתוך למלת זָכָרון, כלומר את זכרון, מזכיר את הימים הקדמונים. למשל, סוכה פ"ג י"ב: „וכר למקדש", מכילתא דברים טז' א'[4]; וכר לנסים; תוספ' 322 בזה (סוף סוטה); וכר לירושלים", ירוש' סוכה 54 ג'; וכר לירידה, בקדוש לשבת; וכר למעשה בראשית, בתפלת החגים; וכר ליציאת מצרים. מובן זה יש למלה זו גם במדרש התנאים השגורה שם תדיר אעפ"י שֶׁאֵין כָּאֵה לַדָּבָר וְכָר לַדָּבָר, כלומר: אעפ"י שאין ראיה ברורה בהכתוב, אבל יש בו מעין ראיה, רמז לדבר.

והנני מביא רשימה של הכתובים המשמשים „וכר לדברי" עפ"י סדר הכתובים עם ציוני המקורות[5]. א. בר' ט"ז ג', להלכה אחת של נשואין, תוספ' 247 בז' (במות ח' ד'), בריית יבמות ס"ד א'[6]. ב. בר' כ"ד י' (במדבר ביא בז') לכלל של מדרש ההלכה, מכילתא לכ"א י"ד (81 ב') ולכ"ב ג' (89 ב'). — ג. בר' כ"ו י"ב לכלל אחד ערד השפעת התפלה, מכילתא לדברים ט"ז י"ו[7]. — ד. בר' כ"ו י"ט לבאור הכתוב במדבר י"ט י"ו, ספרי במדבר לאיתי פסוק (116 א'). — ה. בר' ל"ו ט"ו לבאור שמות כ"ג ד', מכילתא לאיתי פסוק (99 א'). — ו. בר' מ"ח ל"ח, לבאור הכתוב שמות ביא כ"ג, מכילתא לאיתי פסוק (21 א')[8]. — ז. בר' מ"ט ב"ז להלכה ערד פרות שביעית, תוספתא 41, ב"ז (שביעית ד' י"ב). — ח. שמות ה' ג' באור לשמות ביא ב', מכילתא לאיתי פסוק (74 סוף ב'). — י"א. במדבר י"ב י"ד, להלכת חרם, ברייתא מ"ק ט"ז ב'. — י"ב. במדבר ביה ג' לבאור

1) ע' הופמן ציר איגליסטוג ע' 43. 2) ע' הרוגמאית אצל לוי ח"א 534 א'. לזה שייך ג"כ דברו של רבינו: לא זכיתי לדבר הזה, מכילתא לי"ג ב' (18 סוף ב'). ע' אג' התג' ברך א' ח"א 162 הע' 4 (מאמרו של ראבי"ע; ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות). 3) ע' ג"כ להלן ערך חלק, שבדבי ר' ישמעאל נאמר: זכיתי לדון בבחלה.

4) הוצ' הופמן בספר היובל של הילדסהיימר ע' 13. 5) זוהי הרשימה שהבאתי בגלל הבאור הבלתי רגיל שנתן (ר') יעקב למלה זו, במאמרו: Ein alter Kunstausdruck der Judischer Bibelexegese, Stades Zeitschr. für die alttes Wissenschaft. שנדפס אצל Jhg, XVIII, S 83-98 (S. auch ib. XIX Jhg. S. 166-168). חדש הוא הספר ט"ו, שעליו העירני בלויא (השוה ספרו Das altjüd. Zauberwesen S. 67). 6) בירוש' יבמות 7 סוף ג', מביאו ר' אבי בשיר שמעון בן לקיש בתור ראיה גמורה(טעמא). 7) ע' הופמן ברוח של הסימנר (לדבנים בברלין Neue Colektaneen S. 10, 1897). 8) בתוספתא 642 (נדה א' ו') בתור ראיה שנאמרו. 9) בספרי דברים לו' ח' (75 א' ה') ובברייתא מנחות ל"ז א' בתור ראיה (שנאמרו).

1.

וה, הלשון ,וה שאמר הכתוב' (השוה סוף מ' קנין; וזו שאמרו), שבא לקשר את הכתיב הנדון עם כתוב אחר, ונמצא במדרש התנאים רק במקומות אחרים. ספרי דברים לג' כ"ג (70 סוף א') בשביל לקשר את הכתיב הזה שבו מתחילה הפרשה עם הכתוב, משלי י"ח כ"ג, ספרא לט' ו' (43 ד') בשביל לקשר את הכתוב הזה עם תה' צ"ט ו' (Q) – המלה ,וה' לבדה, באה לקשר את הכאור אל הכתוב המתבאר, למשל בספרי במדבר לט"ו ל"א: כי את דבר ה' בזה וה צדוק. וכך להלן, כרכים ,אלו', בספרי דברים לא' י"ח (69 א'): את כל הדברים – אלו עשרה הדברים שבין דיני ממונית לדיני נפשית.

וזן, ספרא לח' כ"ב (42 ריש א'): והלא כבר וזן הכתוב שני אילים זה עם זה, השאלה היא אחרי שבפסוק ב' כתוב ,ואת שני האילים' למה צריך היה לכתוב כאן ,ואת האיל השני' אל המלואים' (והלא די היה אם היה כותב ,ואת השני')*).

זקף, ר' שמעון בן אלעזר אומר בשיחתו הפילוסופית עם חכמי השומרונים ,וייפתם את התורה'. ספרי דברים ל"א ל' (87 א') Q, עיד שיחה אחרת מעין זו ונאמר ,מכאן וייפתי ספרי כותים'. ספרי במדבר לט"ו ל"א (33 ב') g, בשיחה הראשונה מדובר על השניים שעשו השומרונים בנוסח התורה (שחוסיפו את המלה שכם בכרכים י"א ל'), ובשיחה השניה לא וייפי הכיתים את הנוסח, אלא נתני לי באיר מייק. באגדה ארץ מתמית לדברים נ' כ"ג (ספרי דברים לאותו פסוק, 70 סוף א') משה אמר להקב"ה: רבש"ע! עבירה עברתי תכתב אחרי, שלא ידעי יהודית אשמיית: ויעש שייק משה בידיד או אומר דבר שלא נצטווה. – על הכתוב דברים י"ג ו' נאמר בספרי לאותו פסוק (92 א'): ומה המוזק דברי חברו חיים מיתה, המוזק דבריו של מקום שאכיב!

וכה, הפעל הזה, שגם בלשון התנוכות נרדף עם ,צדק' (איוב ט"ו י"ד; ב"ה ד', תה' נ"א י'; השוה מיכה י' י"א), נעשה בלשון המשנה שליט לבדי תחת השפעת השפה הארמית ודחה מפניו לגמרי את הפעל ,צדק', וגם במקום השם הגזור מהפעל צדק כמו צדק, צדק נתחלפי גם כן בשטת שנוירי מהפעל וכו': וַנֵּא, יכיו. כמו הפעל כך השמית הגזורים ממני עיד בתקופת דתנ"ך היה להם המיבן לוכות בדין (השוה: יכד בדין, בדייא

ר' שמואל בר נחמן: לעשות מלאכתו ודאי (ע' שם | 513. 3. לדוגמא האחרונה באה בתלמוד הבבלי (כוטה ל"ו ב') המלה ,מֶמֶשׁ' שנתפשטה אחיב יותר בלשון. וכן במחלקת שבין ר' יהודה ובין ר' נחמיה עה"ב דברים כ"ה י"ח (אי התנאים בדף ב' ח"א 168), בספוקתא 27 א': קרך וזדא. ובתוספתא כי תצא (ב 13): קרך ממש. דוגמא אחרת מהספוקתא 123 ב' לרות ב' י"א: אביך ואמך ודאי (עיד המבאר אביך ואמך הם עבודה זרה ע"ד הכתוב ורטיהו ב' ב"ו). דוגמא טן ודאית מתקופת האמוראים, ע' אג אמוראי א' בדך ב' 69 א'—ע' י"א בכפרת. ע' פרנסדורף Die Massora Magna Einl. S. 4 שברלאן דקדוקי הטעמים ע' 45.

1) במדרשי אגדה מאוחרים מתחילות הרבה דרשות בלשון ,וה', ע' פסוק' א' א', כ"ט ב' ושוה. ב"ר כ"ג כ"ו א', ויק"ר ד' כ"ו כ'. 2) בירושלמי סוטה 21 ג', ב; סוטה ל"ג ב': וייפתן תורתכם. בספרי דברים במקום ר"א ב"ר שמעון — ר"א ב"ר יוסי. 3) בבבלי מנחדרין צ' ב' (שתספר הוא שם ר"א ב"ר יוסי) אומר ג"כ וייפתם תורתכם. המובן של וייפתי ספרי הכותים (כך הוא גם בבבלי סוטה ל"ג ב') הוא: אנכי הוצאתי משפט שטפרי כיתים מוזייפים הם. 4) ע' אגדות התנאים ברך ב' 423 בגרסנית.

*) במדבר ר' ב' ס' א': ב"ה מקומות טמה ואהרן מזקינן יתר. ה ס ת ר ג ם.

מאשר רמלה דרי, שהתברכה רק בזיר מלח, יקשר יוחי ליחס לה מיכן של שם עצם, יע"ש יוחי מיכרת לפניה מקומה לפני צירה. אך שיא צריך לחשוב שמן רם יוחה ,ראי' משמשת בחור מלה על יד ,הרי', קרוב מאד לשעה, ש,ארי', הצורה הארמית של ,הרי', נתהוותה מן ,ראי', כי המלה ,ראי' מתחלה נתכוצה ל,רי', ואחיכ נוספה לה א' בראש (כדרך הארמית).

.י

יַדַּאי (גם וודאי, ודי'), שם תאר שלא נמצא בארמית; שרשו ,ודי' (מהפעל תורה יתודה). במדרש תנאים ריא בא (לפעמים כ בתחלתו) לדיראית על מיכוח דפשוט של המלה יכהוכה. במלת את שכיי ר"א המוזיעי יכיי ר' כי יעזר עה"כ שמות י"ח ג' מבאר הראשון ,נכריה במוכן עיכרת אלילים, וריכוח אומר: נכריה היתה לו ודאי (מכילתא לאזתי פסיק, 57 ב' בסוף). וכן אמר ריכוח גיכ במחלקתו עם ריא המזרעי לשמות י"ח כ"ד (מכילתא 60 א'). וישמע משה לקול חותנו – ודאי, ר"י בן חנניה ביחד עם ריא בן חורקנוס אמרו לכבי מש"ה: עלית בודאי (כיר צ"ח ס' ד'). במחלקת שכין ר' ישמעאל וכין ר"ע, עה"כ שמות כ"ג, אשר ר' ישמעאל: והצל לא הצלה ודאי (שמיר כוף ה'), ר"ע אומר במחלקתו עם ר' יוסי הגלילי, עה"כ כבר' כ"א א': והאלהים נסה אותי—בודאי (כיר נ"ח ס' ה')1). וכן אמר ר"ע במחלקתו עם הנ"ל, עה"כ דכרים כ' ח': הירא ודאי, (תוספתא 309, סוטה ו' כ"ם)2). במדרש הלכה אמר ר' יוסי כן חלפתא לכמדכר ט' י': רחוקה ודאי (פסחים ביט מ"כ, תוספתא 168)3). עיד דוגמאות ממדרש ההלכה בספרא: ל"א ל"ט (56 ג'): וכי יעיה... הרי מיתה וודאי; ל"ד י' (70 ד'): יטול כדם וודאי; ל"ט ד' (87 א', ר' יהודה בר אלעאי): אל תפנה לראיתם – וודי4). באותי המוכן משתמש ר' ישמעאל כמחלקתו עם ר' עקיבא לויקרא י"ט כ' (כריתות ב' ה') כל' נקבה: זו היא שפחה ודאית5).

וַדַּאי, (כודאי) מורה על שהדכר כטוח, כנוגד ל,ספק. מכילתא ל"ט י"ט (65 כ"י עקיבא): ביאי כן ריא ייכבי: ויא"ר י' (103 כ' יאב ע'): מי שיש לו ביאי את כאן כודאי, כפרי כמדכר לה' כית (6 כ'): לכשכעלה ודאי; ל"ו ט' (9 ב'): עשה כספק כייאי, כספרא ל"ו י' (11 ב'): דיכר יאי יעיכבי ויאי יי"ו: ל"ו ל' (66 ב'). כזמן שיוא ודאי... כזמן שהוא כספק. — דוגמאות למין נקבה, כספרא לכ' ט' (92 א'): אכיו ודאי ולא הספק, אמו ודאית לא הספק; ערכין א' א': זכר ודאי, נקבה ודאית. — ככרייתא דל"ם מדות כא כתחלת המדה התשיעית: מאימתי נידון כדרך קצרה? משיעטרך העניין לומר ודאי, כלומר אי משתמשים כמדה זו כשהדכר ודאי וכרור, שכאן דכרה תורה כדרך קצרה (ע' לעיל ע' 19)6.

1) ר' מוכיה כיר אלעזר כלקח טוב לאותו פסוק: נסה ודאי. 2) כמשנה סוטה ה' ה' ובספרי דכרים לאותו פסוק (ס' כוף ב') — כמקום ,ודאי' כא ,כמשמעו, משמען אחר לשעיתם.

3) ע"ד הדוגמאות שהובאו ע"י עכשיו: ע' אגדות התנאים כרך א' ח"א 151 הע' 3; 153 הע' 3; 94 הע' 3; ח"ב 10 הע' 8; 53 הע' 5 והע' 7. וכרך ב' ח"א 120 הע' 11. — לכמדכר ס' י', ע' הספר אחר אצל כלויא — Massoritische Untersuchungen S. 56 f. 4) ע' אגדות התנאים רכך ב' ח"א 143 הע' 14. 5) כספרא לאותו פסוק: כשפחה כנעלת הכתוב מדכר.

6) דוגמאות למוכן הראשון של ודאי ככבי' פפ"ז כ', לכבר' ב' י"א: הוחם וודאי; פ' מ"ה מ', לכבי' ט"ז י"ב, רשכי"ל, ע' אנ' אמוראי א"י [376, 1: פרא אדם וודאי; פפ"ז ו', לכבי' ל"ם י"א.

הֲרֵי (אֲ בְּרֵי), מִלַּת אַרְמִית שֶׁנִּמְצְאָה רַק בְּתַרְגּוּם אֹנְקְלוֹס אֲבָל וְקִבְּלָה צוּרָה עִבְרִית שֶׁהִתְפַּשְּׁטָה הֵיטֵב (ר"ה ה, 5 1). יֵאִילֵם אֲרַמִּי הָאַרְצִי מִשְׁמֵשׁ רַק בְּמַקּוֹם כְּ הָעִבְרִי, וְהָרֵי בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה בָּא בְּמַקּוֹם הָעִבְרִית הֵן: וְיִכְנֹס הֵיא כְּמוֹ אֲרֵי (אֲלָי) בָּאֲרָמִית שֶׁבְּתַרְגּוּם (רְוִיאל י', ב' ה' ו' יג; ב', לֹא; ד', ז). בּוֹכְחִים הַמְרֻבִּים שֶׁל הַתַּנָּאִים הִשְׁתַּמְּשׁוּ בְּמִלָּה זוֹ כְּמוֹ שֶׁנּוֹכַר לְעֵיל בְּעֵרְכִים ‚אָמַר' (ע' 4), בֵּנַן (ע' 7, דִּין (ע' 16), עִם הוֹסֶפֶת זוֹ לְפָנֶיהָ הִיא נַעֲשִׂית לְמִלַּת הַשְׁאֵלָה; לְמָשָׁל מְכִילְתָא לְיִתְרוֹ ט"ז (9 א): וְהָרֵי שׁוֹר הַנִּכְנָס יוֹכִיחַ; לְכָאוֹרָה לְיִתְרוֹ (88 בְּיָה ב): וְהָרֵי בְּעֵלַת מוּם תּוֹכִיחַ. יֵשׁ לִפְעָמִים מְאֻמָּרִים וְכוֹתְבִים שְׁבָהֶם אֶחָד מְהַחוֹלְקִים מֵרֹאשׁ עַל אֵיזֶה כִּינּוּן מְיֻחָד שֶׁיֵּשׁ בְּדִבּוּר הָעוֹמֵד לְהִתְבָּרֵר, אִי לִהְיוֹת נִדְרָשׁ מְהֻכְתָּבִים, וּבְשֶׁהַמְּאֻמָּרִים הֵהֵם מַתְחִילִים בְּ‚הֲרֵי', אוֹ אוֹתוֹ הַכִּינּוּן הַמְיֻחָד מִתְכַּלֵּל בְּעֶצֶם בְּמִלַּת ‚הֲרֵי', יֵשׁ וּ הַמִּלָּה ‚הֲרֵי' בְּאֵלּוּ נִדְבֶּקֶת מִמִּלַּת הַקְּשִׁיר לְשֵׁם עִנְיָן 2), שֵׁם הָעִנְיָן הֶחָדָשׁ הַזֶּה מִתְקַשֵּׁר אוֹ בְּמוּבָנוֹ עִם אוֹתָהּ הַמִּלָּה הַמְצַיֶּנֶת אֶת אוֹתוֹ הַכִּינּוּן שֶׁנִּמְנוּ בְּדִבּוּר הַנִּדּוֹן, עַ' מְכִילְתָא לְיִתְרוֹ י"ג (22 בְּ) 3): ‚לֹא הֲרֵי מִילָה כְּהֲרֵי תַּלְמוּד תּוֹרָה וְלֹא הֲרֵי תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּהֲרֵי מִילָה וְלֹא זוֹ וְזוֹ כְּהֲרֵי פְּרִיָּה וְרִבְיָה וְלֹא הֲרֵי פְּרִיָּה וְרִבְיָה כְּהֲרֵי זוֹ וְזוֹ', עַ' עוֹד בֵּיצָה פִּ"א מֵא, בְּסִפְרָא תַּזְרִיעַ נְשְׁמַט ה‚הֲרֵי' הָרִאשׁוֹן בְּטָעוּת סוֹפֵר לְהַשְׁוָאַת שְׁנֵי דְּבָרִים זֶה לָזֶה, כְּמוֹ: לֹא מִנְחַת נְדָבָה... כְּהֲרֵי מִנְחַת סוֹטָה (לְוִיקְרָא בְּ' ח', 11 בְּ), יֵשׁ שֶׁם עוֹד טוּרָה 9: לֹא מִנְחַת סוֹטָה... כְּהֲרֵי מִנְחַת נְדָבָה. עַ' נִם לֹא' א' (3 נ', ז' לְהַלָּן) 4)

בְּמָקוֹם ‚הֲרֵי' בָּא לִפְעָמִים בְּמִדְרָשׁ הַתַּנָּאִים ‚רְאֵי'. כָּךְ אָנוּ מוֹצְאִים בְּסִפְרָא לְכ' ט' (91 ד') — מִדְּבֵי ר' יִשְׁמָעֵאל — הַהוֹגְמָא שֶׁהוּבְאָה לְעֵיל עַ' 8 מִמְּכִילְתָא לְבֹא יֵיתֵי בְּעִנְיָן זֶה: לֹא רְאִי דִּין כְּרְאִי נְשִׂיא וְלֹא רְאִי נְשִׂיא כְּרְאִי דִּין, וְכֵן בְּסַנְהֶדְרִין כ"ז א', עַ' עוֹד בִּסְפְרֵי דְּבָרִים לְי"א י"ח (82 בְּ' ב'): לֹא רְאִי תְּפִלִּין כְּרְאִי תַּלְמוּד תּוֹרָה וְלֹא רְאִי תּוֹרַת כֹּהֲנִים כְּרְאִי תְּפִלִּין, בְּתַלְמוּד הַבַּבְלִי בָּא תָּמִיד רַק ‚רְאֵי', וְלִמְשָׁל בְּמִשְׁנָה (בֵּיצָה א' א') בְּתוֹם ‚הֲרֵי', וְהַתַּלְמוּד אוֹמֵר (בֵּיצָה ו' אֹ): לֹא רְאִי זֶה כְּרְאִי זֶה 5), כְּמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לְמוּבָן וְשִׁמּוּשָׁן אֵין כָּאן מָקוֹם לְדַבֵּר עַ‚הֲרֵי' וְ‚רְאֵי' אַחַת הִיא. הַשְּׁאֵלָה הִיא רַק אִם שְׁתֵּיהֶן אַחַת הֵן גַּם בְּיִחוּסָן הָאֶתִימוֹלוֹגִי. אַחֲרֵי עַ‚הֲרֵי' (אֵרִי) מְקוֹרָהּ הָרִאשִׁי הִיא ‚רְאֵי' 6), צָרִיךְ לְחַשֵּׁב שֶׁ‚רְאֵי' נִרְדְּפָה עִם ‚הֲרֵי', שֶׁעִם ‚רְאֵי' בְּרִאשׁוֹנָה הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת מִלַּת כְּמוֹ הַנָּה, וְהִיא בְּיִחוּדָהּ מִלָּה עִבְרִית ‚רָאֶה', שֶׁקִּבְּלָה צוּרָה אַרְמִית ‚רְאֵי' 7), בְּכָל אֹפֶן נִשְׁאַר הַדָּבָר בְּתֹקֶף יְדִידָה, שֶׁהַמִּלָּה ‚רְאֵי' הִנְרְדְּפָה עִם ‚הֲרֵי' לֹא נִמְצְאָה אַף פַּעַם בְּתֹקֶף מִלָּה, וּפַתְאֹם מִתְגַּלָּה בְּתוֹר שֵׁם הָעֶצֶם וּמִתְעַבֶּבֶת עַל יַד ‚הֲרֵי', כְּדֵי לְהַחְוֹתָה אֶחָד וְלַהֲסִירָה לְגַמְרֵי, וְזֶה אָמְנָם מִתְבָּאֵר עַל יְדֵי זֶה שֶׁ‚רְאֵי' בְּתֹקֶף שֵׁם הָעֶצֶם הוּא יוֹתֵר קָרוֹב לְהִתְבָּרֵר מִלְּשׁוֹנוֹת

---

1) עַ' בַּלְקַן נְרָאפְּאוְיק דֶּעֶר יוד' פְּאלְקְסְטוּם אְרָאמֵיאִישׁ, עַ' 186, הֶעֶ' 1. 2) כָּךְ מִבְּאֹר נִכּוּן רְאֹ"ה וְיֵשׁ בְּסִפְרוֹ ‚לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה' עַ' 17 (תּוֹסֶפֶת נָעִים יוד' צֵיטְשְׁרִיפְט VIII, 486. — I. Lewy 493 בְּ' מַפְרִיד אֶת הַשֵּׁם ‚הֲרֵי' בְּאֹפֶן דְּחוּק מֵאֹד מִמִּלַּת הֲרֵי וְתוֹסֶכֶת שֶׁמְּתֹסֶכֶת קְרֵאי נִגּוֹר קְרֵי. דִּבּוּר מְצִוֵּי הוּא שֶׁמִּלּוֹת נַעֲשׂוֹ סְבוֹת הָעֶצֶם עַ' אֹ: הַתַּנָּאִים כָּרַךְ א' תְּרִיב 151 (‚סִפְרָא, מָה בְּכֹרוֹת'). 3) הַמֶּסֶךְ שֶׁל הַמַּאֲמָר שֶׁהוּבָא לְעֵיל עַ' 8. 4) בְּבְרַיְיתָא דְּיֵ"נ מִדּוֹת שֶׁל ר' יִשְׁמָעֵאל (סִפְרֵי 1 ד', 2 אֹ) בְּאֹתָהּ הַהוֹגְמָא לְתוֹרַת הַטְּלִיטוֹת (עַ' לְעֵיל עַ' 8). עִם הֲרֵי—הֲרֵי כְּפוּלָה; כָּךְ הוּא בְּבֵאוּר הָרַאֲבְ"דּ וּבְרוּשׁ בְּקֹ' 2 בְּ' ח'. בְּנוֹסַח הַנּוּ' וְיֵשׁ חִסְרוֹן ‚הֲרֵי' הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבְּחֵלֶק הַשֵּׁנִי שֶׁל הַמַּאֲמָר בְּסִדְרֵי הַהוֹגְמָאוֹת: ‚לֹא פְּרִשַׁת שְׁלִיחַ צִבּוּר כְּדֵי ב' דְּבָרִים... וְלֹא הַטּוֹשֵׁב כְּדֵי הַמְּסַבֵּב... 5) הוֹגְמָאוֹת אֲחֵרוֹת עַ' דְּעוֹתָם שֶׁל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבְּתַלְמוּד, קְרוֹסִין בְּ"א א'. 6) עַ' לְהַלָּן בְּמָקוֹם שֶׁהוּבָא לְעֵיל הֶעֶ' 1. הַסְּוָה נִרְעָבִים Z. d. M. G. XXXIX 600 7) הַמִּלָּה הָעִבְרִית הָנָּה, שֶׁיֵּשׁ לָהּ אוֹתוֹ הַמּוּבָן שֶׁל הֲרֵי, הִיא נִרְדֶּפֶת לִפְעָמִים עִם הַצִּוּוּי רְאֵה, עַ' בְּרֵ' כִּין בִּיזֶה, שְׁמוֹת ו' א', דְּבָרִים ד' ה' וְעוֹד.

ישוק של שלמים", ע"פ הדגיל המלה הכתוב נשמטה. למשל מכילתא י"ב א' (1 א'): הקיש אהרן למשה. – י"ב י"ט (10 ב'): הקיש שאור לחמץ; י"ג ז' (20 ב'): הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ; י"ט ב' (61 ב'): הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני; כ"א ג' (75 ב', עה"כ דברים ט"ו י"ב): הקיש עברי לעבריה. במקום עבר לפעמים משתמש בבינוני "מַקִּישׁ" (ע' מַגִּיד והגיד), כך במכילתא לכ"א ו' (77 א'): מקיש דלת למזוזה. ספרי במדבר י"ח ט' (38 א'): מקיש בכיר אדם לבכיר בהמה (המקור המקביל מכילתא ל"ג ב', 18 ב' בא "הקישׁ"); ספרי במדבר ב"ח ו' (53 ב'): מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני; ספרי דברים לכ"א ה' (112 א'): מקיש ברכה לשירות.

אחרי ש ה ק י ש נתקבל בתור השואה דבר אחד להברן, נעשה המִשָּׁוֶה לא רק הכתוב, אלא גם הדורש את הכתוב בדרך ההקש. למשל כך אומר ר' יוסי הגלילי במחלקתו נגד ר"ע (ספרי במדבר ל"ח י"ח, 39 א' כ"ב): אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים, ואני מקישו לחזה ושוק של תודה. ע' עוד ספרי במדבר ל"ל ו' (57 א' ב'): על כרחך אתה מקיש את האב לבעל. וכן ל"ל י"ד (58 ב' י"ב) ול"ל י"ז (50 א'. – ספרא לד' י' (18 ג'): לשלמי שיר הקשתיו לא הקשתיו לשלמי בבש. – גם בכנוני של ר' ישמעאל "מופנה להקיש" (ע' לעיל ע' גזרה שוה ולקמן ע' פנה) הדורש הוא הנושא. בשאר המקומות ששם נאמר "להקיש", כמו מכית ב"א ג' ו'; לדברים י' י', מנחית פ"ו ט' ו'; לדברים ט"ו ב' ספרי דברים לאיתי פסקא (101 א') צריך לחשיב שם לנושא "הכתוב". אותו הדבר צריך לומר גם ברבור שכזה: "בכלל היה (היתה), ולמה יצא (יצאת)? להקיש אליי (אליה), שהיה במדרש רבי ר' עקיבא: ע' ספרא לכ"ג ה' (100 ב' 1) לב' י"א (11 ד'); ו' י' (31 א'); ו' י"ח (36 ב'); תמורה פ"א מ"ו, לויקרא כ"ו ל"ג, תוספ' 309 (סוטה פ"ו כ') לדברים כ"ד ה'; ברייתא סנהדרין ס' ב', לשמות כ"ב י"ט 2).

בהפעל – הַקֵּשׁ (כתיב "הוקש") נמצא במדה כ"א מל"ב מדות "דבר שהוקש בשתי מדות". גם על שני דברים שנלמדים זה מזה בגזרה שוה בא הפעל הקיש. למשל במכילתא לכ' י"ב (70 א'): הקיש כבוד אב ואם לכבוד המקום (גזרה שוה משמות ב' י"ב ודברים ג' ט' כ ב ד) שם שורה י"א: הקיש מוראת אב ואם למוראת המקום (גזרה שוה מויקרא י"ט ג' ודברים ו' י"ג "תיראת י ר א ו"). שם שורה י"ב: הקיש קללת אם ואב לקללת המקום (משמות כ"א י"ז ויקרא כ"ב ט"ו "ומקלל"). שאצל דבי ר' ישמעאל נהגו להשתמש בדרשתם בפעל להקיש נאמר כבר לעיל 11.

הַקֶּשׁ (הכתיב הוקש או הוקש), שם הפעל מהַקִּישׁ אינו במדרש התנאים. בירו' פסחים 33 א' בספור ע"ד העצתן שנצח הלל את בני בתירה. נאמר שהוא השתמש בשלש מדות ואחת מהן (שדן מהשבע מידות שנעני במקום אחר) הוא הוקש. הדרשה היא: היאיל יתמיר קרבן צבור ריחה שבת, אי פסיז קרבן צבור ריחה שבת. מיה נראה שהקש הוא השואת התכן ע"י דבר המשותף לשני הדברים יחד. בבבלי פסחים ס"ו א', תוספתא 162 באה ההשׁואה הזאת, אך השם הקש לא נזכר עליה. כך לא בא ההקש בין המדות שהתורה נדרשת בהן, לא אצל הלל ולא אצל ר' ישמעאל 3).

1) במקום הוה צ"ל היה. 2) במקורות המקבילים של מדרש דבי ר' ישמעאל, מכילתא לאותו פסוק (94 ב' כ"ה) בא "למדי" במקום "להקיש". ע' ע' בלל. 3) לא נכון אומר לוי, חי"א 489 סוף ב' ועל הקש „Eine der 6 (7) logischen Normen die zur Eruirung der Gesetzlehren angewendet wurden" ע"ד הקש שבכבלי (דבר הלמד בהיקש), ע' ובחים מ"ם ב' ושי"נ.

ישמעאל היא: שבן דברי תורה נדרשים מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן–לאו, כפרי דברים ל״א כ״א (83 א׳)1). במדרש דבי ר׳ עקיבא: „מכלל לאו אתה שומע הן״, ספרא לי׳ ט׳ (46 ג׳). ושם לי׳ ז׳ (46 ב׳): ממשמע לאו אתה שומע הן (בנוסח הראשון אנו מוצאים תמיד את הכלל בתלמיד הבבלי, בנוסח השני — בתלמיד הירושלמי)2). —

ב. „הן״ באה בראש משפט השאלה בקשר עם מלת התנאי „אם״ הבאה אחריה. דוגמאות לזה אנו מוצאים רק בספרא: לי׳ י״ח (36 סוף ג׳): הין אם פסלה... תפסיל...; ל״א ד׳ (48 ד׳) הין אם עשה... נעשה... שם שורה ח׳: הן אם החמיר... נחמיר... (וכן ל״א כ״ד, 51 ב׳ ג׳ ו׳; י״ד, מ״ג 73 ד׳); י״א ל״ב (53 ב׳ י״ח): הין אם ריבה... ארבה...; ט״ו י״ט: (78 ב׳): הין אם מטמאה... לא תטמא... שני המובנים של המלה הזאת מקורם בלשון כתבי הקדש. להראשון ע׳ בראשית ל׳ ל״ד: לשני — שמות ח׳ כ״ב; ויקרא כ״ח כ׳; ירמיהו ג׳ א׳.

הָנִיחַ, השאלה „וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו״, שואל מדרש דבי ר׳ ישמעאל אם כבר נאמר בתוב שבילל את הכל ילמד בא לפרש איזה דבר שהיא לבאירה שלא לצרך. ספרא לי״ח ג׳ (86 א׳) והלא כבר נאמר (דברים י״ח י׳): לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וכו׳, מה תלמוד לומר יבזיקותיהם לא תלבין? יכן בספרי במדבר ו׳ ג׳ (8 א׳): וכל משרת ענבים לא ישתה. וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר (שם): מיין ושכר לא יזיר וכו׳, ומה ת״ל וכל משרת ענבים לא ישתה?״.

הפך, ר׳ אליעזר המודעי אומר על המלה פחן, בר׳ מ״מ ד׳, הַפּוֹךְ את התיבה ודרשה (ודורשה), שבת נ״ה ב׳ 3). ע׳ נ״כ ערך ס ר ס.

הַפְסָקָה, ע׳ לקמן ע׳ פ ס ק.

הֶפְרֵשׁ, ע׳ לקמן ע׳ פ ר ש.

הַצִּיעַ, ע׳ ח״ב, ע׳ הצ״ע.

הַקִּישׁ, (מש׳ נקש) לקוח משרש ארמי, שפירושי הבית שני דברים אחד בחברו, כמי השקת הברכים (ביצה ד׳ י״): (ארכבתיה דא לדא נקשן), הכפים (התרגום למלה „משיקות״, יחזקאל ג׳ י״ג, משרש נשק, שיש בו מעין נקש), הכפים (הפשיטא בהרבה מקומות 4). *) במובן זה באה במדרש התנאים המלה „הקיש״. כשנמצא בכתוב שני דברים סמוכים זה לזה, כאלו מנחים זה את זה, או אומרים שהתורה העמידה שני הדברים יחד זה אצל זה, להשוות אותם גם בתכנם, כי הסמיכות מורה על הדמיון שיש בין שניהם. וכך נאמר על הכתוב ויקרא כ״ד כ״א (מכילתא לכ״א כ״ד, 84 ב׳): הקיש הכתוב נזק אדם לנזק בהמה ונזק בהמה לניק אדם. על הכתוב במדבר י״ח י״ח (ספרי במדבר לאותו פסוק, 39 א׳ שורה ט׳, כ״א כ״ח): „בא הכתוב והקיש את הכבוד לחזה

---

1) קצת בצורה אחרת לקמן ע׳ נוטריקון. 2) ע׳ לוי ח״ב 461 ב׳. 3) ע׳ אנ׳ התנאים כרך א׳ ח״א 145. — לשון הפוך נקרא בירושלמי נזיר 54 ב׳ כ״ח להפוך את המאמר המחייב למאמר שולל ע״י הכנסת מלה שלילית. במקור המקביל בירוש׳ נזיר 51 סוף ד׳ „לשון הפרי״ (הפך) בודאי נשתבש מלשון הפוך. ואולם המלונים (לוי ח״א 486 א׳, קאהוט ח״ג 233 א׳, יאסטרוב 861 ב׳) יסדו על זה ערך הָפַךְ. 4) ע׳ Payni Smith col. 2465

*) יפה היא הבטוי: עכשיו יהיו אוטות העולם מקישות עלינו (על המצרים) כוזו (=כעעמון) פומר: ומה אלו שהיו ברשותם (בני ישראל) הניחום והלכו להן, עכשיו היאך אנו שולחים פא״ם נהרים ולארם צובה להעלות לנו מכים ולשלוח לנו עבדים ושפחות. מכילתא, בשלח י״ב ה׳, — המתרגם.

הֲלָכָה. (בסמיכות הֲלָכַת), ברבית הֲלָכוֹת (בסמיכות הֲלָכוֹת). שֵׁם לקוח מהארמית, שמיבנו העקרי הוא – מהלך, צעד, דרך1), ימוה התפתח למיבן מנהג, חיבת המעשה*), בלשון בית המדרש נתקבל השם הלכה למאמר שיש בו ענין של חיבה דתית, פקודה שדרושה להעשות, מבלי תשומת לב איך היא נלמדת מן המקרא2). כל מאמר לחיד נקרא הלכה; הכלל כלי שבא ברבים "הלכות" נתקבל עיד בתקופה העתיקה של התנאים בתיר אחד משלשה המקצועות: הלכה, מדרש ואגדה, שהם ביחד כלל התורה שבעל פה או "המשנה". דוגמאות לאלי תמצא בערך "הגדה". מהמקצוע הזה הסתדרו אחר כך קובצי ההלכה שהגיעו לנו בספרי המשנה יהתוספתא3). יאחרי שההלכות נמסרו בצורה מיוקה, נתקבל השם הלכה במיובני המציעצם בתור חק שנמסר מהקדמונים, או "הלכה למשה מסיני" (פאה פ"ב מ"ו; ערוית פ"ח מ"ו; יומים פ"ב מ"ג4). ההלכה בתור דבר שבקבלה היא, לפי האמור לעיל (ערך דין 16 הע' 6) בשם ר' עקיבא, אינה עומדת לבקרת, אבל דבר הלמד ממדרש הכתוב אפשר שיהיה מופרך5).

ע"פ החלוקה של תורה שבעל פה לשלשה מקצועות, באמור לעיל, עומדת ההלכה מצד אחד בניגוד אל המדרש ומצד השני בניגוד אל האגדה. יאחרי שהמדרש במיובני הקדים בא להוציא את ההלכות ע"י מדרש הכתובים הרי הם עומדים ביחד בניגוד לאגדה6). אבל בתוך ההיקף הזה חלוקים הם המדרש והלכה. על ההבדל היה ניסדה המחלקת שבין ר' מאיר ובין ר' יהודה (בר אלעאי), תלמידי ר' עקיבא, על השאלה (קדושין מ"ט א') מהי משנה. ר"מ אומר: הלכות, ור"י אומר: מדרש7). בספרי דברים לל"ם י' (134 סוף ב') במאמר סתמי ע"ד כל דבור יחבור של עשרת הדברות: "במה מדרשים יש בו, כמה הלכות יש בו".

פעם אנו מוצאים הלכה במובן קבלה אגדתית. בספרי במדבר לט' י' (18 א') הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב8).

הֵן, (לפעמים הכתוב "הין"). א. מלת התבטח. ר' יוסי בן יהודה דורש את הכתוב (ויקרא י"ט ל"י): הין צדק, שיהא הן שלך צדק יאי שלך צדק9). מדה אחת מדבי ר'

---

1) השוה בעברית הֶרֶך; בערבית שמביא העדוך שרעה. לשון הערוך (ח"ג 205 א') הוא: ס"ו הלכתא דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף, או שישראל מתהלכין בו, כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה. 2) הלכה בניגוד למקרא ולמדרש, ע' לקמן ערך ע ק ב. 3) בשם הלכות נקרא אח"כ באי' משנת ר' יהודה הנשיא, ע' ירוש' סוף הוריות (אגדות אמוראי א' ח"ב 312, 3), ויקרא ר' ריש ג' (שם ח"ב 221, 2). 4) בשלשה המקומות הללו שבמשנה עברה ההלכה ע"י שלשלת של חכמים איש מפי איש. האחרון הצעיר שבשלשלת זו (בשני מקומות ר"י בן זבאי) אומר: מקובל אני מ... בספרא לו' י"ב (35 ריש א') אומר ר' אליעזר בן עזריה על דבר אחר שהוא הלכה למשה מסיני, ור"ע יליף זה מהכתוב בדרך הדרש. 5) בקדושין מ"ח ב' נמצאה מחלקת מעניינת ע"ד המובן של הלכה שנוברה בערלה פ"נ מ"ט. לפ"ד שמואל, האמורא הבבלי, "ירושה "הלכתא "וסברתה", ולפ"ד ר' יוחנן, האמורא הארצישראלי עולא בשמו זו הלכה למשה מסיני. 6) ע' לעיל ע' 26 קריאתו של ר"א בן עזריה לר"ע. ההלכה בניגוד לאגדה נקראה בשם חֲמָה. ע' אג' התנאים כרך א' ח"א 134 הע' 3. 7) ע' אגדות התנאים כרך ב' ח"א 132 הע' ט"ו. 8) ע' אג' התנאים שם 76 הע' 6.

9) ספרא לאיתו כתוב (91 א'), כ"מ מ"ט א'. ע' אגדות התנאים כרך ב' 418 בנרמנית.

---

*) לכמה מקצעות ניתן השם הלכה מתלמוד ע' הרשיטה הארוכה שהביא ד"ר מ. נוטמן בספרו Zur Einleitung in der Halacha. Heft I 22 — שמנה שם ע' קריב לחמשים. יפא כיון הן לעניני הדת, אלא גם לעניינים חולוניים כמו הלכות דרך ארץ הלכות כשפים הלכות רופאים וכרומה.

עד כמה לפעמים חלוקה ההלכה מהמדרש אפשר לראות מהמאמר הזה (משנה חגיגה א' ח): הלכות שבת הרי הן כהררים התלויים בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות. — הסתרגם.

(82 ב' י"ב): מיכף (ציל מיסוף) עליהם. ע' ג כ עיך בללא. ג. ר' יהודה בר אלעאי אמר עיד המתרגם: והמוסיף הרי זה מגרף1).

הזהיר. (הפיעל מן והר), יחזקאל ג', י"ז י"ח; ל"ג ו'; מ"כ ו' י'. במדרש התנאים יש לו לפעל הזה מובן של מצות לא תעשה. ע' מכילתא ל"ד י"ג (28 ב'): בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים, שמות י"ד י"ג, דברים י"ז ט"ז וכ"ח ס"ח2). הוא מתקשר עם הדבר הנאסר על ידי „על". מכילתא (95 א', ר' אליעזר בן הירקנוס): גר לפי שסירי רע, לפיכך מוהיר עליו הכתוב במקומות הרבה3); ספרא ל"ח' כ"ד (42 סוף א'): הוזהיר עליהם הכתוב. ספרי דברים ל"ב כ"ג (90 ב' י"ד): הזהירך הכ' עלי'. בצורת נפעל: סנהדרין ס"ו א' (כרייתא דבי ר' ישמעאל — ספרא ויקרא כ' ט', 91 ד') אתה מוזהר על קללתו4). מכילתא לכ' י' (69 ב'): והלא כבר מוזהרים הם.

אַזְהָרָה, צירה ארמית מן הַזְהָרָה5), שם רפיעלה מן הזהיר. ביחיד נמצא במקומות רבים במדרש דבי ר' ישמעאל השאלה: עוש שמעון, איזהיר לא שמעני (למשל: מכיל' ל"ב ט"ו; 9 א' ל"ה; כ' י"ג, 70 סוף א'; כ' ט"ז 70 ב' ב'). דוגמאות אחרות: הרי זה אזהרה ל... מכילתא כ' ט"ו (70 ב' ד'), ספרי במדבר לה' ב' (1 א' ב'). עשה עשו באזהרתי, מכילתא י"ב ט"ו (9 א'). מדכפרא: יכיל לא יהא בכלל עשו, אבל יהא בכלל אזהרה, ל"ו נ' (14 א' ג' ה'); אין בהם אלא אזהרה אחת, ל"ו י"ז (15 א', י"ח ב'). „עשו" פירושו: הכתוב המציין את העשו שצריך לשים על העובר את הלאו; אזהרה — פירושה: עצם הלאו המוזהר על האיסור. — תוספתא 228 ד' (מגילה קרוב לסוף, ע' מגילה כ"ה ב'): אזהרות ועונשין נקראין ומתרגמין.

הֵיכָן, מלת השאלה שנשתרבבה מהארמית לתוך לשון בית המדרש: איפה?6). במדרש התנאים באה רמלה „היכן" לשאול איפה נמצא הכתוב שעליו מרימי בכתוב אחר — הֵיכָן הֻבַּר, מכילתא ל"ב כ"ה (12 סוף א'), ולזה יש עוד שורה ארוכה של דוגמאות אחרות; בספרי במדבר ל"א י"ב (25 א' ב'); והיכן נשבע, מכילתא ל"ג ה' (20 א' כ'ב); היכן צוהו, תוספתא 521, 30 32 34 35; 522 א' לשמות ל"ט מ"ג (40, כ"ג—כ"ט), או שואל לכתוב שיהא לראיה על דברי הדורש (והיכן מצינו, מכילתא לט"ו א', 34 ב' י"ב י'); קצת בשנוי „וכי היכן מצינו" מכילתא לט"ו ב' (44 א')7). היכן שמעת, ברייתא דל"ב מדות, מדה י"ו.

הִכְרִיעַ הֻכְרַע, ע' לקמן ערך כ ר ע.

הֲלָא, מלה השאלה מהעברית התיכנית, בא ביניהם המדרש בלשון קושיא או בלשון הסברה (עפ"י הרוב בהוספת וָו בראש) למשל: והלא דין הוא (בדבי ר' עקיבא, ע' לעיל ע' ד' ן), מכילתא ל"ב כ"ב (12 ריש א'); והלא דברים קל וחומר, והלא אבות ונביאים...

1) תוספתא סוף מגילה; קדושין מ"ט סוף א', ע' עוד תשובת רב האי גאון בתשובת הגאונים הוצ. הרכבי ע' 6 וע' 124 ולהלן עוד ע' במדרש הגדול הוצ' שכטר (J. Qu. R. VI, 425, An 3) ששם האומר הוא ר' אליעזר בן הורקנוס ומובא בתיר דוגמא לתוספתא; מי שמתרגם אלהי ישראל — יקר שכינת אלהא דישראל, ועישה אפוא משם אחר שלשה שמות. ברור הוא שזהו מבטון נגד אמונת השלוש של המצרים, והוא מאמר אפוקריפי. 2) בברייתא ירוש' סוכה 55 ב' ח'; בג' מקומות הוזהרו ישראל. 3) במקור המקביל ב"מ נ"ט סוף ב': מפני מה הוזהרה התורה בל"ו מקומות בגר, במקום „בגר מציין רבינוביץ (ד"ם כרך י"ג 104) גירסא: „על הגר", ו„על אונאת הגר".
4) בנוגר ל„אתה מוזהר על" בא בסנהדרין שם „אתה מצווה על...". 5) צורה זו אולי מפני קושי הבטוי נרתתה מהשתמש בה. 6) בשנות מהדורת Lowe בא תמיר „איכן" (H. Sachs. Die Partikeln der Mischna S. 18) 7) השוה שבועות פ"ג מ"א.

מדות, מדה זו היא השמונה עשרה, והלשון שם: מדבר שנאמר במקצת והוא נוהג בכל, אם כן מפני מה נאמר במקצת? מפני שדבר הכ' בהווה. בתור דוגמא מביא מלבד שמות כ"ב ל' והברים כ"ג י"א (מכילתא ומספרי דברים) עוד ממשלי כ"ב כ"ב (עכ"ו), השוה משנה שבת ו' ו' ט'; דברו הכמים בהווה; ערוות א' י"ב: לא דברו בקציר אלא בהווה.

חוכיח (מנפ' יוכח) מהוראתי העקרית [ר]ר נסתעף עוד בתקופת כתבי הקדש לשתי הוראת השיבות למקציע המשפט. האחת לפפק דין, יתעיר לדיבות בעלי הדין, [הראשונה ,ולא למשמע אונו יוכיח, ישעי' י"א ג'], והשניה נמצאה רק באיוב שהגיש למשפט את יריבו גר' ריעי שהעזיקו את האלהים על דיבורים שדבוא עלין, שיה' ניתן מקום למטעיים משפטיים. היכיח במיכן דבאת ראיי בא באייב אי עם יתם הפעיל שעליי צריך לבוא ראיה (או שהיא צריך להצטדקות) כמו איוב י"ג ט"ו: דרכי אל פניו איכיח; י"ט ה': ותיכיחו עלי חרפתי, או סתם בלי כל שם הפעל (ו' כ"ח: ומה יוכיח הוכח מכם; י"ג ג'): והוכח אל אל אחפץ; ט"ו ג': הוכח בדבר לא יסכון(2), וכהוראה האחרונה נמצא ,היכיח' במדרש העתיק, ביחיחים על ראיית במדרש דדברי משתעשים בפעל דיה. למשל במכילתא ל"ב ט"ו (9 א'): נבלה תוכיח, שור הנסקל יוכיח, ל"ב ט"ו (9 ב' ט'): ששת ימי הבראשית יוכיחו. לפעמים באה המלה ,על' לקשר את הפעל ,הוכיח' עם הנדון, כמו במכילתא ל"ב ט"ו (9 ב' י"): הם יוכיחו על הולו על מועד, לכוא ל"ו (88 סוף ב'): והוא תוכיח על החיה. בכאור אחד אגדי לכתוב מרי אליעזר בן הורקנוס נמצא הכטוי ,מוכיח לקבר', תוספתא 436 בי"ג (סנהדרין י"ד ד')(3), במדה כ"ב ובי"ג של ל"ב מדות בא ,דבר שחברו מוכיח עליו ו,דבר שהוא מוכיח על חברו.

הוסיף (מנפ' יסף), א. עם ,ל' אחריו: הוסיף לו הכתוב שתי מצות, מכילתא ל"ב ח' (6 ב' י"ב)(4), לכוא ל"ה (88 א'): הוסיף לו הכ' שמירה אחרת; ל"ב י"ב (103 א): הוסיף לו הכתוב נייח(5) אחר, ספרא ל"ד מ"ד (74 א'): הוסיף לו טומאה, ספרא ל"ו י"ד (31 סוף ב'): להוסיף לה שמן. — ב. הנושא הוא איזה ענין שבא להוסיף על מה שנאמר ומתקשר עם הענין האחר ע' ,על'. מכילתא לכוא א' (74 ג'): אלו מיסיפין על העליונים: ספרא לא' י' (7 ב'): ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון; וכן לד' י"ג (19 א') ולה' י"ו (26 סוף ב')(6). ספרי דברים נ"ב א' (142 א' ח'): הרי זה מוסף (צ"ל מיסיף) על ברכת ראשית. ספרא ל"ד ב (15 ד'): מיסיף 7) עליהם; לט' ב א

(=בהווה) הכתוב מדבר, ור"ע דורש מיתור הענין המוסות של הענין, שלא רק אלמנה ויתום אלא גם שאר בני אדם. רש"י בבאורו לחומש לאיתו פסוק מביא את דברי המכילתא עם הטרה שלנו. נגר זה ר' טוביה בי"ר אליעזר לאותו פסוק קורא ,בחן' ובמקום בחן כתיב ,בפ'.

1) בבאורים לדוגמאות אלה נאמר: שדרך העני להקל יותר מן העשיר. השוה לוח מכילתא לכ"ב כ"א (ע' ההערה הקודמת) אלמנה ויתום שדרכן לעשות (צריך לנקר לעשות ואצל ר' טוביה בי"ר אליעזר — ,להיעות'. 2) לטובן זה שייך גם השם ,תוכחת', איוב י"ג ו'; ב"ג ד'. 3) ע' אג' התנאים כרך א' ח"א 87. במובן אחר משתמש באותו הפעל איתו התנא, שם ע' 79.

4) במקור המקביל בספרי במדבר ל"ב י"א (18 א' ב"ט) בו במקום לו. 5) שם הפעל בצורה ארמית למלה העברית יגוה. 6) בשני המקומות הראשונים כתיב בכתות מוסף (בכינוני פעול) במקום מוסיף. במקום השלישי הכרה מלת זה. ראיה לוה שהמובן הוא מוסיף אשר להביא מהבבלי, ששם מובא במקומות רבים הכלל שנוכר על האמור כאן: מוסיף על ענין ראשון, פסחים ה' א', ובמות ט' א', קדושין י"ד ב', ב"ם צ"ה א', שבועות י' א', ובחים ט"ח א', חולין ע"ח א', כריתות כ"ב ב'.

7) כך הוא לפי הנוסא הנכונה המובאה בילקוט במקום ומוסף.

למה המלה הזאת מתקשרת תמיד בין עם שם העצם יבין עם שם התאר הבא אחריה רק בנין (1). אבל הזרות הזו נעשית מיבנת מיד, כשנכיר בה את הפעל התנ"כי "היאיל", שקשור תמיד עם עיד פעל, ולפעמים שני הפעלים הללו מתקשרים יחד, כמו כאן ע" ו. למשל: הואלנו ינשב, יהושע ז' ז'; היאיל יברך, ש"ב ז' כ"ט; היאל נא ילך, מ"ב ו' ל"ב. אפשר מאד שבראשונה היה המאמר הבא לבאר (כתיר מאמר ראשי) מתחיל ב"היאיל" ומתקשר ע" הוי שאחריו עם פעל אחר, כמי למשל: הואיל ואמר הכתיב (2) (רצה הכתיב לומר). הפעל הזה (הואיל) ששמש רק להכנסת הפעל העקרי וכשהיא לעצמו היה חסר תבן, אבד ע" השמוש בלשון בימן מן הזמנים את מיבנו וטעמי. הוא חדל מהיות פעל ונעשה למלת הקשור, והמשפט הראשי שעמד להתבאר נעשה למשפט צדדי אל העיקר. ואולם אעפ"י שנשתנה טיבה של המלה הזאת, צירת התקשרותה עם שאר חלקי המשפט נשארה קימת. ולפיכך אחרי "הואיל" תבוא תמיד ו". וילת זאת אפשר שיבא סמיך אחריו הפעל של המאמר בנקבה או במספר רבים ובעבר לא נשלם, אעפ"י ש"הואיל" בהיראתו הראשונה הוא ממין זכר, מספר יחיד וזמן עבר נשלם (3). מהדוגמאות של המלה הזאת, הנמצאת הרבה מאד בתלמיד הבבלי, ער כמה שהן נפגשות במדרש התנאים צריך לציין ראשונה המכילתא, שבה אנו מיצאים תדיר את הלשון "הואיל ואמרה תורה". המכילתא אינה מביאה שם את הפסוק, אלא רק את ו' המלה שממנה למדים. ע' מכילתא ל"ג ט' (21 א'); י"ג י"ג (22 ב'); כ"א י"א (79 א'); כ"א י"ז (82 א'); כ"א כ"ז (85 ב'); ספרי במדבר לט"ו ל"ח (34 ב'); י"ע' עיד ספרא לו' י"א (34 ב'). דוגמאת אחרית: מכילתא לכ"א י"א (79 א'): היאיל וייצאה... ספרא ל"ג מ"ג (67 ד'): היאיל יאין מטמאית; מכילי ל"ב כ' (3 א' כ"ח): היאיל והחרש מתעבר: ל"ב ח' (6 ב' ט"ו): הואיל והפסח מצות עשה; ספרא ל"ג ט"ז (64 ב'): הואיל והוא סימן טומאה; ברייתא ירוש' שקלים ריש פרק ג' (47 ב'): הואיל ואלו אומרים כך (4).

הוה (כתוב: הויה). בינוני של פעל הוה (=היה) נמצא כבר בקהלת ב' כ"ב, נחמיה ו' ו'. ורק בכלל שיסדו דבי ר' ישמעאל "דבר הכתוב בהוה" (במה שהיה רגיל) (5), זאת אומרת: הכתיב דבר על דבר אחד הרגיל, אבל הכונה היא לכל מה שנכנס בגדר הדבר ההוא. שורה של דוגמאות נמצאות במכילתא לכ"ב ל' (95 א') (בשדה טרפה), דברים כ"ב י"ז (בשדה), דברים כ' ו' (כרם). ע' עוד מכילתא ל"ב ד' (4 א'); ספרי דברים לב"נ י"א (120 ב'); ב"ק פרק ה' מ"ז (שור או חמור) (6). – בין השלשים ושתים

---

1) במקום "הואיל דלא ירעה", יכמות קי"ז א', שאותו חושב לוי ליוצא מן הכלל, הנה בנוסח של אלפסי הקושיא מתישבת, שאצלו הנירסא "משום" בסקום "הואיל". 2) אל המשל הבדוי הזה השוה ב"ק נ"ה א' (ר' יהושע בן לוי): הואיל ופתח בו הכתוב. 3) דונסא להתאבנות זו של מה שהיה פעל ונשתנה למלת הקשור, יע"ז נשתנה גם בנין המשפט, אשר להביא מהמלה "הבה" של העברית התנ"כית. 4) מן "היאיל וכך" נעשה בבבלי "היכך". מה שלוי בח"א 1042 א' מוציא מן "היכך". השערתי נולדה בי בראותי בכ"י את הכתיב "הואיל וכך" וגם "היכך", כמו שכתבתי ב J. Q. R. IX, 147 בזמן קרוב אחר זה בא הרכבי וסרסם ב"ממורה וממערב" (1896) ע' 95 קצץ ממלונו של רב האי גאון (כתב אלהאוי) וכו מציין רב האי את העובדה שבתלמוד הבבלי נתחברו שתי המלות "הואיל וכך" לאחת "היכך". 5) השוה המדה השלישית של ר' "ישמעאל שנוכרה לעיל 28, 2.

6) במכילתא לכ"ג ה' (99 א') נשתרבבה בטעות הסלה "בחוות" אחר ה כתוב", ע' ניגר וויסעני שאצם. צייטשריפט פיר יידישע סטאטיסטיק V, 242. נגד זה צרקה בנראה ההנחה של הצירוף איפת צרק (המיוחס להגר"א) למכילתא כ"ב ב"א (95 ב' ט"): בסקום "בחן" — בהויה. קרוב מאד להחליט שנכון הוא התקון להחליף את שמות האומרים. ש' "ישמעאל אומר אלפנה ויתום שרבקן לעניות בתן

מנהדרין צ"ט ב: הגדות של דופי, וכספרי במדבר לסוף פ' (פ"ג א' ט') הנוסח הוא הגדה של דופי. ע' לקמן ערך „פנים".

במקום הרבים „הגדות" משתמשים גם ביחיד „הגדה" בשביל לציין את כל המקצע של באירי המקרא היין מעניני הלכה. דימה ליה היחיד קתיב אי מקרא, שפירושם הוא הלמיד של איזה כתיב אי מקרא בידי יגם כל כתבי הקדש ביחד. יכן גם השם „מדרש" שפירושו גם כן מדרש של איזה ענין בודה, ומדרש — כלל הדרשות. ר' יהושע בן הגניה השיב על י"ב שאלות יבהן שלשת הבני אגדה1). היא ששאל את תלמידי ע"ד דרשתו של ר"א בן עזריה: כמה היתה הגדה חיים2). ר"א המידעי בעל האגדה הגדיל של התקופה שלפני אדריאנים מבאר את המלת יד (שמות ט"ו כ"א) דימה לאגדה שהוא מושך לבו של אדם3). ר"א בן עזריה קרא לר' עקיבא: מה לך אצל אגדה4).

בעלי האגדה העתיקים שנקראו בשם דורשי רשומות שבחו את האגדה בדברים האלה (ספרי דברים י"א כ"ב, 85 א' ט'): רציוך שתביר מי שאמר יהיה העולם למיד הגדה שמתוך כך אתה מביר בהקב"ה ודבקן בדרכיו5). המספר היחיד „אגדה" בקף כוף דחה לגמרי את מספר הרבים יעשה בתקופת האמוראים יותר ייתר מישל לבדי6). בדבור הארמי נגזר מזה status emphaticus אגדתא7).

הואיל, מלת הקשר לסבת הדבר, כגי „אחרי אשר... . הבאיר שהציע לי" (חי"א 457 א') ושנתקבל בהחלט ע"י קאהיט (הי"ג 191 ב'), ששרשה היא רק אלי" איני עומד בפני הבקרת מטעמים לשוניים והגיוניים8). יעיד אם נסבים לדברים לא יהיה מיבן כלל

---

1) גדה פ"ו ב'. ע' אנ' התני כרך א' ח"א 134. 2) תגינה ג'. בירו' ריש תגינה: מת היתה פרשתו. 3) כך במיל"תא לפ"ו ל"א (61 א'). במקור המקביל בויסא ע"ה א': להגדה שמושכת לבו של אדם כמים. הנוסח הראשון מתאים לדרשתו של ר' יהודה הנשיא ל„ויגד (שמות י"ט ט'), שבת פ"ו א', ויגד משה, דברים שמושבים לבו של אדם כהגדה. הנוסח השני לדרשה המתמית: וכל מעשן מים (ישעי' נ' א'), תגינה י"ב א': אלו בעלי הגדה שמושבין לבו של אדם כמים בהגדה. הנוסח הראשון מתאים עם מה שהובא לעיל מהספרי לפ"ב י"ד: הגדות שמושכות לב אדם כיין. השם הגדה מקושר עם הפעל „משך" בגראה ע"י דרשה עתיקה שמצאה יתם לשוני בין הגדה ובין הפעל הארמי „נגר", שהוא תרגום הפעל העברי משך. הפעל מהמים בגראה הושפע מהפעל הארמי „נגר", שמובנו הוא גם זורם והשם „נגרין" ברבים — זרמים, נחלים. 4) תגינה י"ד א'. מנהדרין ל"ח א', ס"ו ב'; ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 163. 5) אל „למור אגדה" השוה לעיל 24 המאסר שהובא מספרי דברים י"א י"ב „למור ...אגדות). לתכנו של המאמר, השוה מאמרו ריב"ל, לעיל 25 הע' 10. 6) עור ריב"ל (אחד מהאמוראים הראשונים) השתמש בספרי רבים במאמרו שהובא לעיל כה 25 ועיר במאמרי עתיב דברים ח' א' כל המצוה ודברים פ' י', בכל הדברים, שמתאים עם המאמר שבספרי דברים י"א כ"ב. לפי ויקרא ר' ריש כ"ב (פתם בקה"ר לה' ח') מוצא ריב"ל בכתוב זה רמז לכל התורה, והוא חושב שם את המקצעות מקרא, משנה, הלכות, תלמוד, תוספות, אגדות (בקה"ר הלכה במקום הלכות). בנוסח הירושלמי פאה 17 א' ג"ם, מעילה 74 ד' כ"ה, תגינה 76 ד' ל"ג (ע' אנ' אמוראי א' ח"א 138) באו הפרטים יותר נכון, כי הוא דומה ממש אל מאמרי התנאים שנזכרו לעיל — מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות (כך בתגינה, במקורות האחרים נסמט „הלכות" במקום ואגדות — ואגדה, להתאים אל שאר הפרטים שבאו ביחיד). כאן, תלמוד הוא מה שנקרא במאמרי התנאים „מדרש" (ע' לעיל 25). אמורא ראשון אחר מהבבלים, שמואל, אמר (ר' ועירא בשמו, ירוש' פאה 17 א' ב"ב: אין למדרן לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד. 7) ע' הדונמאית שהובאו אצל לוי (ח"א 19 א' ב', 450 א') וע' עוד בקניסבר של ספרי „אגדות" בערך „אגדה", „בעלי האגדה". — ע"ד דברי הגדה, ספרי במדבר לה' י"ם (5 א' ל"ה) ע' מאמרי כ I, Q. R. IV, 412 ע"ד ההגדה (אגדתא) שנקראה בלע"ז הפסח ושנמצאה בתלמוד הבבלי ע' ג"כ שם ע' 444. — ע"ד מסרת אגדה. ע' לקמן ערך מסורת. 8) איתי הדבר גם על באירו של יאסטרוב (ע' 986 א') המסבאר הואיל=הועיל.

שמציין את כלל המאמרים הנוגעים לחקי התורה ומצותיה. בספרי דברים ל״א כ״ב (84 ב׳ י׳): שלא תאמר למדתי הלכות די לי, ת״ל: כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת, למיד מדרש הלכות ואגדות; ואחרי זה באה שם הערה על סמך הכתוב דברים ח׳ ג׳ המרמז על שלשה מקצעות התורה הללו. בספרי דברים ל״ג ג׳ (143 ב׳ י״ד) מסופר ע״ד שני סרדיוטין שהלכו אצל ר׳ גמליאל לאישא וקראו את המקרא ושנו את המשנה, מדרש הלכות ואגדות 1). בחזון אחד 2), בשיחה שבין הקב״ה יבין התורה אמר לה (הקב״ה לתורה): בת, בשעה שאיכלין ישיתין במה יתעסקו? אמרה לפניו: רבש״ע! אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה בנביאים ובכתובים, יאם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובאגדות, במקום ״במשנה״ צ״ל במדרש, או ״במשנה״ (כמי בעלי משנה) כ״ל כל שלשה המקצעות וצריך אפיא להוסיף שם ״במדרש״, כמו שנמצא באמת בכ״י אחד 3), בספרי דברים ל״ב ב׳ (132 א׳ י״ג): דברי תורה כולם אחת ויש בהם מקרא ומשנה [מדרש] הלכות ואגדות 4). בספור ע״ד ידיעותיו המרובות של ר׳ יותנן בן זכאי הוא מיוה בראש: מקרא ומשנה תלמיד הלכות ואגדות 5). בדרשת התנחומים שדרש ר״א בן ערך לפני ריב״ז על מיתת בני אמר על הנפטר: קרא תירה ימקרא ושנה הלכות ואגדות 6). על ר׳ עקיבא נאמר: שהתקין מדרש הלכות ואגדות 7). ר׳ יהודה בר אלעאי, תלמידו של ר״ע, מונה את המעלות שצריך להצטין בהן שליח צבור היורד לפני התיבה בצומית (תענית ט״ז סוף ב׳): יקיל לקרות בתירה יבנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות. לבעל קרי התירו לקרות בתורה [ובנביאים ובכתובים] ולשנות במשנה (ו) במדרש ובהלכות יבאגדות. תוספתא 4 ט״ו (ברכות ב׳ י״ב, ושם חסרית המלית שבאי בסוגרים), ברייתא ברכות כ״ב א׳ (שם במקום מדרש בא תלמוד) 8). במשנה נדרים פ״ד מ״ג ע״ד המיזר הנאה מחברו אומר: ומלמדו מדרש הלכות ואגדות אבל לא ילמדני מקרא 9). ״הגדה״ לעצמן נמצאי במקומית אלה: בספרי דברים ל״ב י״ד (135 ב׳ כ״ח): ודם ענב תשתה חמר אלי הגדות שמישבית לב אדם כיין. מכילי לשי כ״י (ר׳ יהושע בן חנניה): והישר בעיניי תעשה אלי הגדות משיבחית הנשמעות באוני כל אדם. ר׳ טרפון משבח את ר׳ ישמעאל בן אלישע שהיא בקי באגדות (מ״ק כ״ח ב׳) 10). — ברייתא

---

1) כאן בא ״משנה״ במובן הכולל את כל התורה שבעל פה (אצל מקרא) ואח״כ נמנו שלשה המקצועות כל אחר לבדו. במקיר המקביל ירו׳ ב״ק ד׳ 4 ב׳ לא׳ כתיב ״תלמוד״ במקום מדרש, בכבלי ב״ק ל״ח א׳ נוסף ע״י א׳ הבנה אחרי ״קראו ושנו״ — ושלשו, ומנוי המקצעות נשמט לגמרי.

2) ע׳ אב׳ התנאים כרך א׳ ח״א 140 הע׳ 6.

3) ע׳ ד״ם כרך ט׳ 305 הע׳ 4. 4) המלה הבאה בסוגרים חסרה בנוסח־הכתב, אבל ברור שצריך להשלימה. 5) כך בסוכה ב״ח א׳, ב״ב קל״ד ב׳, אדר״נ ריש פי״ד. במקום תלמוד (= מדרש ע׳ לעיל 87 הע׳ 2) בא בדפוסים, כמו כאן כך בעיר מקומות, גמרא. ע״ד משנה כבר נתפרש למעלה, במס׳ סופרים ט״ז ח׳ (ומוה בקצור באדר״נ פב״ח, הוצ׳ שכטר ע׳ 68) חסר ״משנה״ ובמקום תלמיד — מדרש, נוסח שצריך לחשבו לראשון. 6) אדר״נ סוף פי״ב, ע״פ התקון שעשיתי ב J. Q. R. IV, 425, 1 7) ר׳ יונה אמורא מא׳ של המאה הרביעית, כנראה, ממה שקבל בירוק על פה מקבלה עתיקה, ירו׳ שקלים ריש פרק א׳ (49 ג׳ 64), בנוסח שבשקלים שבתלמוד הבבלי (ה׳ סוף ב׳): שהתקין משנה ומדרש והלכות ואגדות. צריך רק למחוק את התי שלפני מדרש ולפני הלכות ואז יצא הנוסח הראשון, ו״משנה״ כולל את המקצעות של התורה שבעל פה. — ר׳ טרפון ור׳ אליעזר בן עזריה בני דורו של ר״ע, נשתבחו בזה שיודעו מקרא, משנה, מדרש, הלכות ואגדות, אדר״נ פי״ח. 8) בכ״י מינכן באו שניהם: ובמדרש ובתלמוד. השוה לעיל הע׳ 3.

9) ע״ד המובן של ״מדרש״ בכל הדוגמאות שהובאו כאן ע״ע ערך ״סדרש״ וגם ע״ ״הלכה״ ״תלמוד״ III. 10) ר׳ יהושע בן לוי (במאה השלישית) בשיש לחמ׳ כ״ח ח׳ פעולות ח׳ אלו תגדות,

במכילתא לדברים שממנה נמצאו קטעים רבים במדרש הגדול 1) מוצאה מדבי ר' ישמעאל, אבל יש בה איזה דברים גם מדבי ר' עקיבא. ולזה מתאים גם מה שלפעמים אנו מוצאים בה „מלמד" וגם „מגיד" 2).

מלבר הביטוי „מגיד" אנו מוצאים את הפעל הזה באיתי המובן (וגם עם אותו הנושא שצריך להשלים במהשבה) במקור עם ל' — „להגיד", והוא באיתו המאמר שהובא לעיל 12 „להגיד מה גדם לו".

הַגָּדָה שם הגזר מן הפעל הַגִּיד, ואולם הפעל, כמו שנתבאר בערך הקודם, בא במדרש דבי ר' ישמעאל, שבו נשתמרו הטרמינים הפרשניים היותר עתיקים שנוצרו בארץ ישראל, בין להלכה ובין לאגדה, עוד בזמן קדום השתמשו בלשון בית המדרש בשם „הגדה" רק לבאורי מקראות שאינם שייכים להלכה. כי רק במובן שבזה אנו מוצאים איתו בקבלות העתיקות. אין כל ספק שהשם „הגדה" נגזר מן „מגיד", שעליו רבבי קדם. כל הדרכים שבקשי אחרים למצוא מקור אחר לשם הגדה אינם מיליבים אל המטרה, להגדיר את השם הזה בכל היקף מישני. המבארים האחרים לא שמי לבם אל העובדה, שבלשון בית המדרש, שבו ניצר השם הגדה, בא הפעל רק באיתי המובן שישנו במובן מגיד ש... 3), אילם אין אנו יודעים למה בא השם הזה „הגדה" רק למה שאינו הלכה. אפשר מאד שבתחלת יצירתו בא השם „הגדה" לציין בו מאמר שמתחיל „מגיד הכתוב ש..." — שאז בא השם „הגדה" במקום „הגדת הכתוב" — ואז לא היה בו הבדל בין מאמר של הלכה ובין מה שאינו הלכה. אבל לא נשארי עוד עקבות משמיש הלשון העתיק במיבן שבזה. ילא מצאנו בשום מקום שהשתמשו בשם הגדה לעניני הלכה ורק למה שאינו הלכה. המלה הזאת נעשתה לשם עצם מיוחד במקצוע זה ובהמשך הימן הקיף את כל באורי המקרא שאנם נוגעים להלכה ובן לשאר הקבלות בין שיש להן קצת סמיכות על המקרא ובין שאין להן סמיכות. השם העצם הזה שנתבהב ים נקרא אגדה 4) התבתה לאט לאט במשך הזמן לאיתי המובן שבזמנו. כי בראשונה קראי לכלל הבאורים של המקרא שאנם ממקציע ההלכה בדברים הַגָּדוֹת, כי היחוד „הגדה" לפי מיבני הראשון, מציין רק באור בודד של המקרא שאינו ממקציע ההלכה. ממספר הדרכים הגדות נמצא דוגמאית רבות על יד מספר הדרכים הדומה לזה הלכות,

1) עי' הופמן בס' היובל של הילדסהיימר ע' 1—32 בחלק העברי. וע' 83—98 בחלק הגרמני.

2) „מגיד" נמצא באגדה ליד כיג ובהלכה לטיז ח; טיז יא; כי יט; כיד כ.—„מלמד" נמצא באגדה לא' א; כ' יט; כיו ה, בהלכה: לכיא יז. ראוי לתשומת לב שמאמר אחד, שבספרי דברים (לכיד כ; 124 ב' כ) מתחיל ב„מלמד", בא כאן בצירה אחרת ומתחיל ב„מגיד". 3) כל הדרכים שנתבקשו למצוא שרשים אחרים לצרות השם יוד אינם עושרים בפני הבקורת. ע' מאמרי ב Jewish Qarterly Review IV, 406–429. אל הדעות שהובאו שם צריך להוסיף עוד: אברהם מימוני במאמרו עיד הדרשות הוא אומר (קובץ ז, 40 ג): ולשון הגדה מלשון הגיד לך אדם מה טוב שהם מגידים מאורעות שאירעו. L. Löw אומר בבן הגניה 1, 341: הגדה Heilige Geschichte שמיקן, שמוירען ע' 137: הגדה מן הגיד Vortragen (דרוש בפני הקהל). — שטראק מבוא לתלמוד (מהדורה חמשית) ע' 5 (בגרמנית) וסיורי תולדות עם ישראל (מהדורה שלישית) חיב 339 (גיב בגרמנית) רואים רק את טברתי לנכונה. 4) כך כותבים עפ"י הרוב ביצירות הספרות הארצישראלית. בבבלי עפ"י הרוב— „הגדה". מיבן מאלו ש„אגדה" היא הצורה הארמית מחשם „הגדה", כמו אֲבָטָחָה, מכילתא ליח בי"א (60 דיש א') במקום הבשחה. השוה צורות דומות לזו: אוּפְרָה, אוּפְאָה, אַרְלְקָה, אַרְבְּלָה—מלות עבריות ולק תחת ההי"א בא אלף. בלעיז הוו צריכים לכתוב Haggada או Aggada אבל על כך הרבה נחגו לכתוב Agada עד שאין ליעץ לכתוב כבר אחרת.

,למדי (ע' ערך למד) במקומות רבים, אבל רק במדרש האגדה1). יבמן הלשון ,מניד ש...' השניר ביותר במדרש דבי ר' ישמעאל בא ליצר שהכתוב מתכון למורות איזה דבר. כמו בהלכה כך גם באגדה. ,מלמד ש...' בא רק לעתים רחוקות יחק במדרש אגדה. גדר זה במדרש של דבי ר' עקיבא, שהספרא נחשב לבא כחו חזיתר מכור, נדחה הלשון הראשון ,מניד ש...' מפני האחרון ,מלמד ש...' לגמרי, כמו בהלכה כך גם באגדה2) כנראה, שדבי ר' עקיבא השפיעו על האחרים שכחתרו גם הם בלשון ,מלמד ש...' והלשון ,מניד ש...' נדחה לגמרי.

אפשר מצאו ש,מלמד' מקום ביותר שהכתוב מביל בקרבו הוראת הענין הגדון, עד כמה נתעבר הכעוי ,מלמד' לדחות את הכעוי ,מניד' משפת בית המדרש מראה העובדה, שבספרי עילם כמעט3) יכתוספתא בא רק ,מלמד' ילא ,מניד'4). גם במדרשים שונים אחר הקיפת התנאים השתמשו ביותר ב,מלמד ש...' ,מלמד ש...' רמשים פעם ,מניד ש...' רק פעם אחת5).

ההבדל הגמור, שבין מדרש דבי ר' ישמעאל ובין מדרש דבי ר' עקיבא, שמצאנו ע' התחכלית בשני הלשון של המכילתא של הספרי במדבר מצד אחד ישל הספרא מצד שני, ניכר גם בתוך שאר תוצרת הפרשנות של התנאים. האפי המיוחד שאותו נלה היבמן 6) בספרי דברים נראה גם ביחס לענינו אנו. את הלשון ,מלמד ש...' אנו מוצאים ביותר בחלק האמיתים לר' עקיבא (מפסקא קזה עד ש"א); בחלק הראשון והשלישי ביחוד בדרשות האגדיות של ספרי דברים 7) נמצא גם ,מניד ש...' יגם ,מלמד ש...', ואילם ישנם גם במדרשות ההלכה 8). ,מלמד ש...' נמצא בחלק הראשון יבחלק האחרון של ספרי דברים במספר מספיק, אבל רק בדרשות של אגדה. בחלק האמצעי נמצאו על יד ההיגמאות הרבות של ,מלמד ש...' גם היגמאות בודדות של ,מניד ש...' 9). שיעים אינה מקומות בספרא. שיעם לא של דבי ר' עקיבא, אלא של דבי ר' ישמעאל ויכל להיות גם מזה, שבו בא פעם בדרשת הלכה ,מניד הכתוב ש... (בספרא לבי יח 93 א' ו') ופעם בדרשת אגדה (ליח נ', 86 א' י"א). וע' בריית כנהדרין נא סוף א': מניד לך הכתוב ש...

---

1) מכילתא ל"ב בא (11 א'); י"ב ל"ו (14 ב'); י"ח ס"ו (64 ב'); י"ח י"ז (64 סוף ב'), י"ח בא (65 סוף ב'). — בספרי במדבר לה' י"ח (5 א'); י"א ד' (28 ב'); י"א ס' (24 ב' כ"ח ל"ו); י"א י' (25 א'); י"א ס"ו (25 ב'); י"א, ל' ל"א ל"ג (26 ב' ו' ס"); י"ב ב' (27 א'); כ"ח י"ב (48 ב'); לפ"ו ל"ו (34 א'). יש מאמר הלכה שמתחיל ,מלמד ש...' ואילם וזהי לא הנוסחא הראשונה. במאמר רומת לוה באו שורות אחדות קודם לפ"ו ל"ד (33 סוף ב') ,מניד ש...'. איתו הדבר צ"ל בן 49 א' ר' (לפ"ו נ"ד) ובן 49 א' פ"ו (לפ"ו נ"ו). 2) המאמר ,מניד שהשלום שקול נגד הכל' (בספרא לפ"ו ו' 111 א', שתי פעמים) בוראי שמוצאי מסדרש ר' ישמעאל. 3) בברייתות ג"ו מ"ש מתחיל ב,מלמד ש...' המאמר שבריש מכילתא (למל' ס' 22) מתחיל ,מניד ש...'. 4) רק פעם אחת נמצא בתוספתא 448 ל"ב (סבועות פ"ו ה"ח) ,מניד בו...' (כי בפקים ש). 5) בור כ' (ד): מניד מנוון בכוהדרין שלמה. 6) Zur Einleit. in die halach. Midrasch, S. 66

7) מניד הכתוב ש... לא' ביד (69 ב'); א' ביח (69 סוף ב'); י"א י"ב (78 ב'); י"א י"ג (79 א'); י"א י"ח (82 ב'); י"א כ"ב (88 ב'); י"ב ב' (87 סוף א'); ל"ו ב' (142 א').—מניד ש... לא' א' (64 א'); י"ב ב"ג (90 ב'); ל"ו י"ד (146 ב'). 8) מניד הכתוב ש... ל"ב פ"ו (89 סוף א'). — מניד ש... ל"ב ב' (90 ב'). 9) מניד הכתוב ש... (בהלכתא) פ"ו י"א (98 ב'); פ"ו י"ח (100 ריש א'); י"ו י"ב (105 א'=106 ב' ח' ל"ח ה'). (באגדה) לפ"ו ד' (98 א' ג'). — מניד ש... (בהלכתא) לפ"ו י"ו (99 ב'); כ"א ה' (112 א'). (באגדה) לפ"א פ"ו (118 א').

דקב"ה לאברהם אבינו יהרביתי את זרעך ככוכבי השמים (בר' כ"ב ד'), ישמתי את זרעך כעפר הארץ (שם ט"ז י"ג) אינו דבר הבא1).

הגיד (משרש נגד). הפעל הזה שהוא רגיל בכתב"ק נתקבל בספרי התנאים רק בתיר מלה אמוראית פרשנית2). הפעל „אמר" מראה על השמעת הדבור – והפעל „הגיד" מראה על מה נאמר, למה הוא מרמז, מה הוא מיירט. הפעל הזה מכיל בקרבו איתי המובן שיש לו עפ"י הריב בתנ"ך. הנישא של הפעל הזה במ' התנא' הוא רק „הכתוב" (המלה הכתיבה בתירה). לפעמים קריבית בא הנישא בפיריש יאן, כמו שהוא בא גם בקשר עם הרבה פעלים אחרים, „הכתוב" מקבל צייר של הנשמה, שיש לי סגלת הדבור (ע' ערך „כתיב"). ואילם גם במקומות רבים שבהם לא נאמר בפירוש הנושא של הפעל „הגיד", גם שם צריך להוסיף במחשבה הכתיב. הלשון הרגילה במקום שמשתמשים בפעל „הגיד" הוא „מגיד הכתוב ש..." או „מגיד ש..." הראשון שמשתמש בלשון זו הוא מדרש דבי ר' ישמעאל, כי אני מוצאים את הפעל הזה תדיר, במדרש ההלכה ובמדרש האגדה. תוכף ברונמא הראשונה במכילתא (ל"ב א', I א') הוא מציין כבר את היחס של הפעל הגיד אל הפעל אמר. על ארבעה פסוקים שנים המכילתא אימרת בלשון אחד כשהוא (היא־הכתיב) אומר... מגיד ש..." רגמאית אחרית מהחלק האגדי שבמכילתא בסנון „מגיד הכתוב ש..." הן: ל"ב מ"א (16 א'); ל"ג כ"ה (25 ב'); י"ד ח' (27 ב'); י"ד כ' (30 ב'); ט"ו כ"א (44 סוף א'); ט"ו כ"ו (46 ב').—„מגיד ש..." 8) ל"ב י"ו (10 א'); י"ב ל"א (13 סוף ב'); י"ב ל"ג (14 א'); י"ב ל"ד (14 א') י"ב ל"ט (15 א'); י"ב מ"ב (16 ב'); י"ד ט' (27 ב'); ט"ו א' (36 סוף א'); ט"ו ג' (37 ב'); ט"ו י"ב (42 א'); י"ו י"ד (55 א'); י"ח א' (57 ב'); י"ט א' (61); י"ט ג' (62 סוף א'); כ' י"א (69 ב'); כ' י"ט (71 סוף ב'); כ' כ' (72 א' ט"ו, י"ח); כ"א י"ח (82 ב'); ל"א י"ו (104 ב'). — דוגמאות ממדרש ההלכה שבמכילתא: „מגיד הכתוב ש...": ל"ב ה' (5 ב'); י"ב ו' (6 א'); י"ב ח' (6 ב'); כ"א ב' (75 א'). — „מגיד ש..." ל"ב מ"ד (17 א'); י"ב מ"ח (18 א'); ל"ג י' (21 ב'); כ"א ה' (76 ב'); ב"א י"א (79 א'); כ"א י"ד (80 ב'); כ"א ט"ו (81 ב'; כ', כ"ד); כ"א י"ח (82 ב'); כ"א כ' (83 ב'); כ"ב י"ג (93 ב', ט' י"ד). גם בספרי במדבר, שגם הוא פרי בית מדרשו של ר' ישמעאל אני מוצאים כגני הסנון השלם כך גם הסנון המקוצר, כמו במדרש ההלכה כן גם במדרש האגדה4). הסנון המלא היא יתר רגיל בספרי במדבר מאשר במכילתא, אצל „מגיד ש..." אני מוצאים במכילתא באיתי דמיכן גם „מלמד ש..." שמוה נגזר הפעל

---

1) בבמוי בות ובמובן שבות משתמש נ"כ ר' אמי, חולין 5ב ב' (תמיד כ"ט א'). ע' אגדת אמוראי א' ח"ב 163. 2) המשנה משתמשת בפעל „הגיד" בענין הוראת ערים, אבל זה בא בהשפעת לשון הכתוב (ויקרא ה' א'). במכילתא ל"ט י"א (51 א' י"ג ט"ו) משתמש בשני מאמרים בפעל „מגיד", ינן ששם הוא מבאר את המלה „גר". 3) במכילתא ל"ב כ"ב (11 ב' ב"ו) חסרה האית המקשרת „ש".

4) באגדה „מגיד הכתוב ש..." ל"ה ב"א (5 ב'); ו' א' (13 ב'); ו' י' (10 ב'); ו', ח' ט' (15 ב'); ח' ד' (16 ב'); י"א ל"ה (22 ב', א', ג', ל"ט); י"א ל"ו (23 א' ד' י"ו); י"ב א' (27 א'); י"ב י' (28 א'); ט"ו ל"ח (30 ב'); י"ח ב' (40 א'); כ"ו א' (49 א'); כ"ו ב' (49 ב'); כ"ו י"ב (51 א'); כ"ו ט"ו (52 א'); ל' ה' (56 ב'); ל"א ה' (ל"ט סוף א'); ל"א ח' וי"א (5 ב').—„מגיד ש..." ל"ה כ"ו (13 א'); מ' ו' (17 ב'); מ"ו ל"ט (35 א'); כ"ו י"ג (51 ב'); ל' ב' (55 ב'); ל"ה ל"ד (62 ב'). — בהלכה „מגיד הכתיב ש..." ל"ה י"ו (4 סוף ב'); ה' ב"ג (6 א'); ס"ו ו' (29 סוף ב'); ס"ו י"א (30 א'); י"ח א' (37 ב'); ל' י"ב (57 ב'). — מגיד ש... ה' ט"ו (4 א'); ה' י"ו (4 סוף ב'); ה' ב"ג (6 א'); ס"ו ו' (29 סוף ב'); ה' י"ו (4 סוף ב'); ו', ט"ו י"ו (14 סוף ב'); ס"ו ל"ד (33 סוף ב'); י"ט ט' (44 א'); כ"ו כ"ו (49 א'); ב"ח י' (54 א'); ל"ה ל' (62 סוף ב').

אימר לפניו כן אהה... ואהדן...1) וע' הגחומא ב' ואדא ס"ו ". — תנא אחר, שמעני נשארו רק שני מאמרי אגדה, נודע בשם ,אבא דורשי, בספרי דכרים 55ים ה' (133 ב' ו') ילק' י"א (145 א' ב' ר')2). אגדה אחת ההולכת ונשנית בכמה מקומות ענד אדם הראשון שהראהו הקבה דור דור ודורשיו (אילי נסמך על הכתוב: זה דור דורשיו, תה' כ"ד ו'3), דור דור וחכמיו4). ענד המרמנים העתיקים דורשי המורות והורשי רשומות ע' ערך ,חמרי וע' ,רשם, ע' נ"ב לקמן ערך ,מדרש,

ה.

הָא, וזהי מלה שמושית ארמית, שקנתה לה בבית המדרש זכות אזרח, היא באה בשלשים ח', חוץ העברית, יאולם לפעמים ייצאה גם מעבוד הוראתה זו. בפנקן הרשה היא משמשת בדיני תבלין המחיה את הדבור בתוך הפלוגתית ומשא ומתן שבבית המדרש הרבו כל כך להשתמש במלה זו, עד שאעפ"י שהיא בעלת אפי ארמי טהור, נקבעה ונשתרשה בתוך השפה האמנותית של המדרש העתיק.

ב,הא' מתחלות: א. הוצא מתוך מדרש הכתובים, למשל: הָא לָמַדְנוּ, ע' מכילתא ט"ז כ"ח (50 סוף ב'); ספרי במדבר 55ים כ"ד (60 ב' י"ב י"ג); ספרא ליים ל"ד (55 ב' ח'). — הָא לָמַדְתָּ, אבות ד' ה'; תוספתא 385 י"א (בים סוף פ"ו). הא אין לך לדון, ע' לעיל ע' 15; הא לו נאה גדולה... מכילתא לט"ז ב' (35 א' כ"ח). הא אינו אומר, ס"ע ריש פ"א. — ב. במשפטי שאלה. הא מה תלמוד לומר, מכילתא לכ"א כ"ב (84 ב'). הא מה אני מקיים, ספרא ליים ג' (58 ג'). ג. הוצא מהדרשה ואז ,הָא' מתקשר עם מלת התנאי ,אם, (י"א אב). שתי דוגמאות לכך במעשר שני ה' י"ב; מכילתא ליים כ"ב (11 ב'); ספרי במדבר לכ"ז י"ד (51 ב'), ובלי ,אם,: ספרא ליים ל"ג (54 ד').

הבא'. המובן היסודי של המלה הוא בנראה כמו הָבֵל, הנשימה היוצאה מהפה. אך מאחר שהיא נכתבת לפעמים ,היא' (ילקו צ' ב'), ע"כ אפשר לחברה עם הערבית hawâ — רוח, אויר3), משתמשים בה למען עניני נוחמא, נדרי הבא', נדרים ג' ב', פיהושו, נדרים שכיחים בכתיים ניחמאים, ר' שמעון בן נמליאל אומר: כנגדית בשמים (דברים א' כ"ח): דכרה תורה בלשון הבא', ולפנ"ז זה הוא הושב גם את המלה ,חיים (חיים אתה עיבר את הירדן), דברים ט' א', ילוה הוא מיכוף: אבל מה שאמר

---

1) בשטות ר' סוף ג' מתרגם ,לפת' (שטות ד' ט"ו) — ,למתורגמן', אטורא. ע' הע' הקודמת. אינקלום מתרגם בשני המקומות בשטות ,מתורגמן'. 2) כאן הגרסא היותר נכונה: אבא מרדיש. אותה נמצא גם בשיר רוש מ"ב. השוה את התנאים כרך ב' 548. 3) השוה המחלקת לאיתן המלות שבחה' עדכון י"ו א'. אגדת אמוראי א"י ח"ג 581. 4) כך הוא בסנהדרין ל"ח ב', ע"ז ה' א', ביר כ"ד (ב'). בספוקתא ר' רוש פ"ג (115 א') אין ד' ד' והכטוי. בוקר ב"ו (1) חסר ר' ד' והורשיו. ע"ד השאלה מי היו אלה שאמרו את המאמר הזה ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 170, אנ' אמוראי א"י ח"ב, 50, 5. תכסים דורשים והכמים דרשנים היינו הך, ע"ל שבחו של שמעון ואבטליון.

3) כך היא דעתו של קאהום ה"ג 173 ב'. אלא שהוא חושב את המלה הזאת לפרסית ובאמת היא עברית מעברית לפרסית. בי"סקלל (Payne Smith 965a) מתיים ,הבלא' (בעברית הבל). — אשר שאת המלה הזאת, שפירושה הוא עמוד אבק המתנוסס ברוח, אשר לקרב אל המלה הבא', שפני החבל, כי גם נזיר אבק צורת היא בעל האפ, יבוה הוא מעיין את הגיזמא, שהוא דבור של אפס, אין בו ממש.

ואין נאה מקיים[1]. יע' ג"כ משנה ימא א' ו' ע"ד הכה ג': אם היה הכם דורש יאם לאי תלמידי חכמים דורשין לפניו.

ד. לעתים קריבית מצינו ש דרש אינו בא לבאר את הכתוב, אלא להשמיע חידוש תורה באוני הקהל. כך נאמר בספיר ע"ד דרשתו של ר"א בן עזריה ביבנה, שאיתה מבני תלמידי ר' יהושע בן חנניה לרבם[2], מכילתא ל"ג ב' (18 ב' ולהלן): כלל זה דרש... עוד בלל זה דרש... ביוצא בו דרש... ע' ג"כ סוטה פ"ח, ב'–ה'. שם תמצא כמה פעמים „בו ביום דרש... מה שנאמר על דרשת פומבית. הענין של הדרשה מתקשר עם הפעל דרש ע"י ב'. כך הוא בחגיגה פ"ב מ"א: אין דורשין בעריות... ולא במעשה בראשית... בבריתא סנהדרין צ"ט ב' (ע"ד מנשה): היה יושב ודורש[3] בהגדות של רופי. בנוסח אחד של הספור שנזכר לעיל שאל ר"י בן חנניה: ומה דרש בה, והתלמידים ענו: כך דרש בה, אדר"נ פי"ח. — בבריתא נתן נ"ז ב': דרש להם. בתרגום לשופטים ה' ט' משבח את הרבנים „דכר היה עקתא לא אשכח מלמדרש באורייתא, (שנם ביתי צרה לא חדלי מלדריש בתורה)[4]. ברישית התירה שאמרי דרבנים לבני אישא בעד מית הכנסת אורחים שנהגו בהם (ברכות ס"ג ב') נאמר על כל אחד: „פתח ודרש, ובשחשו"ר ב' ה': „נכנס ודרש"[5].

דַּרְשָׁן, מבאר את הכתוב, מטיף בקהל. אחד מבני דורו של ר"ל אומר על שמעיה ואבטליון: „חכמים גדולים דרשנים גדולים, בבריתא בפרקים ע' ב'. את שמעון בן ומא שבחו (סוטה פ"ט מ"ב): משמת בטלי הדרשנים[6]. באנ"ת א' (יק"ר ל' קרוב לראש) נמסרו השבחים שבהן הספידו את ר' אלעזר בנו של רשב"י, ובניהם שהיה „דרשן". בבריתא אחת נאמר על בנות צלפחד, שהיו „הכמניות דרשניות" (ב"ב קי"ט ב'). באגדה אחת מתמית, איזי עזיקה, לקהלת ז' ה' (קה"ר לאיזי פסוק) נאמר: טוב לשמוע נערת חכם – אלו הדרשנים, מאיש שומע שיר בכילים – אלו המתורגמנים, שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם[7]. נרדף לדרשן הוא השם

דּוֹרֵשׁ, אגדה אחת, שמוצאה אולי מומן התנאים, אומרת ע"ד היחס שבין אהרן ובין משה לשמית ז' א' (שמ"ר ריש ח'): בשם שדריש יושב ודורש האמריא (הדתיגמן)

---

1) השוה תקופת האמוראים (ר' שמואל בר נחמן לו' חנינא בר אפא): לקרות אתה יורע, לדרוש אי אתה יודע, ירוש' ע"ז 44 ב' לי'.

2) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"א 161, 5, שם נסמנו המקורות המקבילים.

3) הדורש היה נוהג לישב. ע' המאמרים שהובאו לעיל 29 הער' 3 מרשבי', מכילתא (47 ב' י"ב) היה יושב ודורש. בספור ע"ד ר' מאיר ואלישע בן אבויה, ירוש' חגיגה 77 ב' כ"ד: ר' מאיר הוה יתיב דרש בבי מדרשא דטבריה. ע' אנ' התנאים כרך ב' ח"א 6 הע' 32.

4) מהמשך הדברים ומדברי הכתוב „המתגדבים בעם" נראה ברור כי אין כאן פירושו Forschen in der Lehre (כמו שמתרגם לוי במלונו לתרגום ח"א 189) אלא דרשה פומבית ע"ז, המתרגם נוכר על אודות גזרות אדריאנוס ומסירותו של ר' עקיבא, כמו שמסופר בברכות ס"א ב'.

5) המובן דרש בתור הטפה פומבית נמצא לרוב בכבלי. ר' שמואל בן חפני, הגאון מסורא, אומר במבוא לתלמוד שלו, כמו שמוכיר ר' יונה באוצר השרשים ערך „דרש" (ע' 166 ש' כ"ה), שבכ"מ שנאמר בתלמוד „דרש ר' פלוני" פירושו שאמר דרשה ברבים (בערבית: אלאלן). ע' נ"כ שד"ל בבורי העתים, ח"ט ע' 128. 6) השוה ר' לוי בבר ה' (ר') יש מן הדרשנים שהיו דורשים ועי"ז מוסיף: כגון בן עזאי ובן זומא. 7) „מתורגמן" הוא מה שנקרא במקומות אחדים „אמורא". ע"ד היחס שבין המתורגמן ובין הדורש השוכה מאד הידיעה שבאה בסוטה מ"א ע"ד האמוראים ר' אבהו ור' אבא דמן עכו להמתורגמן שלהם, ע' אגדות אמוראי א"י ח"ב 99. ובן מ"ש בעל האגדה הבתמית בקהיר בגנות המתורגמן וגם בעל התרגום לאיוב ג' י"ח, שמתרגם קול נוגש — קל אמוראה.

לכ״א י״ט (88 א׳ י״ג, ע׳ אג׳ התנ׳ ח״ב 350, 1). בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה, מכילתא ל״כ י״א (7 סוף א׳)1). — כלל של ר׳ ישמעאל הוא דרך ארץ קדמה לתורה, ספרי דברים ל״א י״ד (80 ב׳ ו׳).

דֶּרֶךְ קְצָרָה. זו היא המדה התשיעית של ל״ב מדות דר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי. בזה היא מציאה משפט שיש פסוקים בתורה שנאמרי בדרך קצרה ומתפרשים ע״י השלמה. כמי דהי״א ו׳ ה׳, שאחרי ״וממשכן״ צריך להוסיף ״אל משכן״. ש״ב י״ג ל״ט, ששם אחר ״ותכל״ צ״ל ״נפש״2). מיכן אחר יש לדרך קצרה במאמרי של ר׳ מאיר, פסחים ג׳ ב׳: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה.

דרש. מהמובן חֵפֶשׂ, חקר (דברים י״ג ט״ו; י״ז ד׳, ט׳) נתפתח ביחס הפעל הזה אל כתבי הקדש למובן בָּאר, הֶבֵן. עיר על עורא נאמר (עזרא ז׳ י׳): הכין לבבו לדרש תורת ה׳. בתה׳ ק״ט פסוק מ״ה וקנ״ה יבדהי״א כ״ח ח׳ בא הפעל ״דרש״ על קיום המצות והחקים, וממילא גם על דברי התורה עצמה שהיא מקור החקים. בלשון התנאים שהיא בכל אופן קדומה מאד, נמצא הפעל ״דרש״ כמי במיבן באיר התורה ״חקרה בכלל, כן במיבן הבאור והחקירה של פסוקים בודדים באופנים שיבואו להלן:

א. ביחד עם שם הפעיל, הנשיא, שעלי׳ מיסבה הפעילה. שקלים פ״א מ״ד (ריב״ו): הכהנים דורשים מקרא זה לעצמן (כלי׳ ״יקרא״ ט״ז י״)3). — ברייתא מנחות מ״ח א׳: פרשה זו אלהו עתיד לדורשה (יחוקאל מ״ה י״ח). — שם (גם בשבת י״ג ב׳ במאמרי של רב): ישב בעליה ידרשי (את ספר יחוקאל). — ברכות פ״א מ״ה (ראב״ע) עד שרָשָׁה בן יעקה (כלי׳ הוברת יציאת מצרים מדברים ט״ז ג׳)4). בנפעל — התורה נדרשת (ברייתא דר״ג מדות). ״דברי התורה נדרשין״, מכיל׳ לכ׳ י״ב (40 א׳ ב״ג). במאמר ״זה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש, ספרא לט׳ א׳ (43 ריש ג׳), צריך לחשיב שבאן באה המלה ״אותם״ בתור השלמה. חולין ו׳ ב׳ (ר׳ יהודה הנשיא): דרש להם מקרא זה5).

ב. עם השם ״מדרש״ שנגזר מהפעל ״דרש״ בתור נשוא. למשל: זה מדרש דרש יהוידע כהן גדול, ספרא לה׳ י״ט (27 ג׳ ד׳), שקלים פ״ו מ״ו; זה מדרש דרש ר׳ אלעזר בן עזריה, כתובות פ״ד מ״ו6). את זה דרש, משנה יבמות י״ו ג׳; חולין ה׳ ה׳. כאן השם מדרש בא במובן באור ופרוש לכתוב.

ג. בלי נשוא. למשל, ספרי במדבר לכ״ו י״א (50 סוף א׳): נתנה התורה דעת לחכמים לדרש ולומר; ספרא לכ״ה ל״ח (109 ג׳ ב׳): שהיה דורש ואומר; ספרי דברים לל״ב ב׳ (132 סוף א׳): אין בני כח לדרוש; סנהדרין פ״ט מ״ב: כך דרשתי יכך דרשו חברי; תוספתא 181 ו׳: כל ימיכם הייתם דורשין ואין אתם עשין; תוספתא 250 ז׳ (יבמות ס״ג ב׳, ב״ר סוף ל״ד): יש נאה דורש ואין נאה מקיים, בן עזאי נאה דורש

---

1) ע׳ אגדות התנאים כרך א׳ ח״ב 4. 2) ע׳ אנ׳ התנאים כרך ב׳ 295, 1.

3) השוה תענית ה׳ ב׳ (של האמורא ר׳ יצחק): ״מקרא אני דורש״. 4) ע׳ תוספתא 264 כ״ט (כתובות פ״ד ה״ג: דרש הלל הזקן לשון הדיוט (בלומר לשון שטר הכתובה). השוה ב״מ ק״ד א׳, לשון הדיוט אין פירושו כתב שהנהיגו ההדיוטים או Jdiotensprache, כמי שמתרגם ל״י ח״א 428 ב׳. 453 ב׳, אלא זהו כמו לשון, חול דבר שנמצא רק בשטרות חול, בנגוד ללשון הקדש לסגנון כתיב הקדש.

5) אולי זהו פירושו של מאמר רשב״י (אנ׳ התנאים כרך ב׳ ח״א 56): לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן, מכיל׳ ל״י ז׳ (23 ב׳ כ״ו ולט״ו ד׳ (47 ב׳, י״א ג׳). בבנין נפעל אומר גם ר׳ אלעזר בן סדא, ירוש׳ מגילה 70 ריש א׳: מה זו נתנה להדרש, אף זו ניתנה.

6) כאן אינו דורש מה שכתוב בתורה אלא מה שכתוב בכתובה (ע׳ לעיל הע׳ 3).

מצינו מכבדים עיר דקדוקי תורה יאצלם – דקדוקי סופרים 1). יאילם אפשר שבראשונה קראי דקדוקי סופרים לדקדוקי תורה. אלא שדקדוקי תורה מיסב על מה שיצא מדרשת התורה ודקדוקי סופרים מיסב על הדיוקים בעצמם. ראיה להנחה זו אפשר להביא מהכתוי מקרא סופרים, תקון סופרים, שהשם סופרים בא כאן בתור Genet. subjectivus

דרך. השמוש במלה זו – שהיא ממין נקבה – בלשון מדרש התנאים מראית הדוגמאות הללו: מכילי ל"ב ט' (9 א' ט"ו): אלמיר דבר שהוא שוה בארבע דרכים מדבר ששוה בארבע דרכים יאל אלמיר דבר שהוא שוה בד' דרכים מדבר שהוא שוה בדרך אחד (צ"ל אחת) או בב' דרכים, או בג' דרכים. ספרא לך' א' (15 ג' י"ד): אי דבר שאתה לימדי בדיך ארת אתה לימדי בכל דרכים שיש בי: ספרא לה' ב' (23 ריש א') אותו הדבר, רק למדו במקום לומדו.

עיד הכתוי השנור במדרש דבי ר' עקיבא: כלך לדרך ז', ע' ערך „כלך"–דרך הדין, ע' לעיל ע' דין.

לפי דרכנו למדנו. בנגין ריעל במדרש רבי ר' ישמעאל, יבוה היא ריצה לומר שדבר זה אינו נלמד ישר מן הכתוב אלא מן הצד 2) chemin faisant. כך הוא במכילי כ"א כ"ו(85 ב' ט"ו); ספרי במדבר לה' ב' (ן א' י"ט); ה' ג' (ן ב' ל"ב); י"ב י"ב (28 סוף א'); לה' י"ג (61 א' ט"ו); סיכה פ"ב מ"א; תוספתא 249 ב' ח' (יבמות פ"ח ה'). השוה ספרי דברים ל"ב כ"ב (137 ב' ט"ו). ששם במקום „אתה למדי" בא אצל ר' שביה בר' אליעזר „למדנו". עדיות ב' ג': לפי דרכך אתה למד.

דרך ארץ. לפעמים קריבות נאמר במדרש רבי ר' ישמעאל, שהתורה לפעמים מלמדת איתי לא ענין של דת, יאף לא ענין של מוסר, אלא מה ששייך אל ההוקף הרחב שמחיין לכל אלה, יהשייך אל הרגלי בני האדם, אל הנימים התברתי, אל חיי יומי יום, ולזה היא קורא דרך ארץ, כמו במכילתא ל"ט ח' (63 א' ב"ב): לימדה תורה דרך ארץ; בספרי במדבר ל"ב ה' (27 ב' ט"ו): „בא הכתוב ללמדך דרך ארץ"; ל"ב י"ג (28 ב' א'); בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה, מכילתא ל"ג כ"ב (25 ב' ב');

ודקדוקיהזם בסיני, אף כולם נאמרו כ' ודי בסיני". לב"ה סוף א' (105 סוף א'): „מה שמשה נ' ב' וב' מסיני אף כולם..." לב"ו ס"ו (112 סוף ג'): „מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני". השוה ג"כ מאמרו של ר' חנניה בן אחי ר' יהושע בן חנניה ע"ד הלוחות: בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה; ירו' שקלים 49 סוף ד', סוטה 22 ד'. השוה אגדת התנאים כרך א' ח"ב 112. בסנהדרין צ"ט א': כי דבר ה' בזה — ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה וכו'. בברייתא תסורה ס"ו א': אלף ושבע מאית קלין וחימרין ונורות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו ביסי אבל של משה.

1) אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח וכו' דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, סיכה כ"ח א'. השוה מאמרו של ר' יוחנן, סנלה י"ט ב' לדברים ס' י'; מאמרו של רב. תמורה ט"ז א'). לפ"ד ר' יוסי בן יהודה הגר חייב לקבל עליו אפילו דבר קטן מדקדוקי סופרים. השוה את הבטוי הארמי הרומה לזה „דיוקא דמתניתין", כתובות י"ז ב'. — ע' ג"כ כפרי דברים ל"ו ט' (104 סוף ב'): דקדוקי משפט.

2) השוה לסנגון זה את פתנמו של ר' עקיבא (סנהדרין ע"ו ב'): „הוי והיר מן הועצך לפי דרכו". ע' הערתי לזה אנ' התנאים כרך א' ח"ב 32 הע' 4. — R. d. E. J. XXXVII, 302.

3) וע' כפרא ל"ו י' (84 ג' כ"ו) לימדוהזך תורה דרך ארץ. וכן בהולין פ"ד א': לימדה, אחרת צריך לבאר את המאמר „לפמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק", מכילתא ל"ו י"ד (55 ריש א'). כאן יש לבמוי זה מעין סדר עולם מוסרי.

מדה היא שבמקום שאין האיסור מפורש בתורה, אלא שלמדין איזו מתוך קל וחמר, או הקיש אינו מספיק להטיל על העובר על האיסור עונש גופני, יע"י גזירה שוה: אין עונשין מן הדין[1].

בספרי במדבר להז' טז (4 ב' יא) נאמר: זאת היא מדה בתורה כל כלל ופרט שירדף הדין לוקה בו ותקישי זה וזה ואל תלקה דרך הדין (כלומר בכל מקום שאפשר לדין בכלל ופרט יאפשר לדין גם בקל וחמר, ייצא שהכלל ופרט ביחר את הקל וחמר, או צריך לדחאים את הכלל ופרט באפן שלא יכתיר את הק"ו).

המדה הזו שבלים מדות היא: מדבר שנאמר בזה והוא הדין בחברו (להבדיל), זה נאמר על שני בתובים מקבילים שלמדים מהאחד לשני, כמו מיא ו' ט"ו תה' ע' י"א[2].

אין רבים לשם דין במובן שאנו עסוקים בו. דעתי של הופמן, שדיונים פורמלי בכמה מקומות — הלכות שונצרו ע"י המדות ההגיוניות, אינה נכונה[3].

דמה, רק במדרש דבי ר' עקיבא אנו מוצאים הבטוי "נראה למי דומה". ע"י מלכד הדוגמאות שהובאו לעיל ע' 15, בספרא לר' נ' (17 א' י"ז): "נראה למי דומה. אם דומה לעבור נלמדנו מן העבור ואם דומה לנשיא נלמדנו מן הנשיא".

דקדק, נמצר מהארמית דוק (דיק) בנין פעל[4] במובן הכתבל יפה, תקור בעיון, עיד הדקדוק בכל פרט ופרט של מצות התורה נאמר בספרי דברים יא כ"ב (84 ריש א') "תלמיד חכם יושב ומדקדק בדברי תורה ומבקר דברי תורה ומשקלם, את המלה "ותנדי (לבני ישראל), שמות יט נ', מבארת המכילתא 62 ב' ד': "הדקדק עמהם ואמור להם", וזהו בנוגר ל"אמור ראשי הדברים", שהוא הבאור למלה "תאמר" (שם). לויציא מיפה בריח את האיתית נקרא בלשון רבנים "דקדק באיתיה" (בבית פסח מג)[5]. עיד התורה בעצמה אמר רשבי (ירוש' מעשרות 50 א' בוד): עד איכן דקדקה התורה בעיל. ייתר מהפ"ע[6] מצוי השם הנגזר ממני.

דקדוק, רצלה היא מצוית פרטי המצות שאינם מפורשים בתורה אלא שמיוצאים אותם אחרי העיון והחפיש המעולה. במדרש רבי ר' ישמעאל יליף חיובי לחורר בפרטים הללו מיוקרא יח ה': "אין לי אלא מה שפרט הכתוב, שאר דקדוקי הפרשה מנין?" (6), וכן מבאר גם ר' אליעזר בן יעקב את אותרת הכתוב שמות כג י"ג[7] במדרש דבי ר' עקיבא הובאו ראיות כמה פעמים שגם הפרטים ניתנו בסיני[8].

---

1) במכילתא לבא ל"ג (37 סוף ב'); בספרי דברים להז' ב' (1 סוף א'). ע' עוד ברייתא מבוא ח' ב' וש"נ. ע' מבוא הוצ' פרידמן ע' 11 הע' 12, "התוקף" 1. 334. 2) ע' אבי התנאים ברך ב' ... 3) למבוא למדרש ההלכה (גרמנית) 4 הע' 4. ע"ד המקומות שעליהם באו באורין של הופמן באותו הספר, ע' לקמן בערך "מדרש". 4) לא מן דקק כמו מחשב לוי (הוא 418 ב'). בעברית התנוים בא השרש הזה רק בשם "דקדוק". 5) ע' בספרי Die Anfänge der hebr. Grammatik S. 6 6) בספרא לשני הכתובים (86 ב' ט'; 91 ד' ו'). הדברים הללו של הספרא אינם במדרש דבי ר' עקיבא ע' הופמן "למבוא" (בגרמנית) ע' 30. 7) מכילתא לאותו פסוק (101 א' ב'). — השוה ברייתא דר' הושעיא, ירו' יומא 41 א' ל'; בושה 18 א' בינו "כל פרשה בושה היה בתוב עליה שמונה היה קודא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה". 8) בספרא לוי ל"ז ולהלן (40 סוף ב'): מה מלואים נאמרו בללותיהם

ואו הוא אומר: "דין אחד" או דבר אחר תניעל בכל מקום). בספרא 5 א' שורה ד' מלמטה, 6 ב' בסוף הפסוק. במכילתא דרשבי הוצ. הופמן דיש ז': ומנין שהבנים (בני אהרן) קודמים לוקנים (לקבלת הדבור)? אין צריך דין הוא: נאמר כאן... ונאמר להלן... מה... אף... ומנין שהוקנים מודמין את ישראל? אין צריך דין הוא: נאמר כאן... ות' להלן... מה... אף... ד' ט' ת' ו' ב'.

הדין לפני חכמים. במעשר שני פרק מיצ עדיות פיא מני נקראים כך החכמים שהיו לפני תקופת אדריאנוס שיצא הכלי במיכר אבל הרשות נתנה להם לבא בבית המדרש במשא ומתן של הלכה ולדון לפני החכמים המוכמנים, חברי הסנהדרין, לפי ירושלמי מעשר שני 53 ריש ד' התביעו בזה לשמעון בן עזאי ולשמעון בן זומא, ולפי בבלי סנהדרי יז ב הכוונה היא גם להכמים אחרים של הזמן ההוא 1). במשנה נזיר ו ד: אין עקיבא דנתי לפני ר' אלישוע; מקואות ז ד: אין עקיבא; הוא ר' ישמעאל דן בנזרי.

עיד השמיש בבנין נפעל נ ד ו ן (גם נידון) ע' ערך הכמוך. ובדרים פיד מיא: והנדון לפנינו מעשה הדש ידון מ' ח' כמעשה הדש.

דין. הוראתו הראשונה היא החלטת המשפט, ובהשאלה – הנתית הוכרעין, דרך החפוש וגם מה שיוצא מהחפוש. בכל נאמר בעזר לדברי ר' יהודה בר אלעאי (כפרא ליב ב, 57 סוף ד; נג מיב, 103 א; פסחים כיב ב; סוכה לי ב: ירד פסחים 28 סוף ג): כל דין שאתה דן תהלתי להחמיר וביבי להקל איני דין. שם מדובר על ריבר קל וחמר, ואולם באמת מצינו ,דין לא רק על קל, אלא על כל לפיתא שהוא. ברייתא מנחות פיב א: חור ר' עקיבא ודרש דין אחר. הצורה של יצירת הילפותא היא – ,דין היא ש...' ע' מכולי ליב יד (8 ריש ב), פעמים: פעם אחת מעורה שית ופעם מקל וחמר. או בצורת שאלה: ,איני דין ש...' מכולי ליב יז (10 ריש א); יט ו (61 א' ב). ברברו על הנחה שהיא בטלה היא אומרי: שהות בדין... מכולתא ליב מי (9 א' ל"א); ביא יא (79 א' י"ח) Q, א' ,והדין נותן, מכולי ליב מז (10 א' ב); מ' יג (21 א' ד) Q; או משהודש מדבר בענין – אחרי ,עד שלא יאמרי – יש לי בדין, מכולתא ליב מז (17 ב' א'), כיא, ביא (84 א' ה'). במקום הסנעים האחרונים בא תמיד במדרש דבי ר' עקיבא: ,והלא דין הוא' א' ירי ריא' 1).

מדה אחת של מדרש ההלכה היא דַּיּ לָבָא מִן הַדִּין לִהְיוֹת נָדוֹן, ע' מכולי ל' ביא ב' (75 א' יד על מאמרו של ר' ישמעאל שלמד מהאמור ,כי תקנה עבד עברי: להביא הגר)–אם ישראל עבד שש שנים הגר יעבוד שתים עשרה? אמרת–דין לבא מי הדין להיות בנדון. ועי' כפרא לי' יח (36 ג' ה'); ביק פיב מיה; ברייתא ביג מהות למדה א' (כפרא 1 ב', השוה ביק ביח א', ביב קיא א', ובחים סיט ב).

במאמר של ר' עקיבא בא בעם ד י ן בתיר נגיד למקרא 2) ובעם להלכה בלומר למסורת 3). *)

ב' ב' (10 א' כ'); ב' יי (12 ריש ג'); ד' ג' (15 א' ו'); ד' כיב (19 סוף ד'); ד' ליה (22 ב' ה'); ה' מ"ו (26 ריש א'); ו' ייד (31 ריש ג'); ו' ייד (35 סוף א'); יג מיט (ס ד' כ'); ייד ביב (52 סוף ג'); מ"ו ביד (78 ריש ד'); מ"ו מ"ו (81 ג' ה' י"ו); כיג מיב (103 א' ה'); כפרי דברים ליא א' (95 ריש ב'; ה' ג' (106 בוף א'). — תוספתא 161 5 (פסחים פיג חיב).

1) השוה אז התנאים בדרך א' הי ב 124. 2) ועין פושה פיג מיג. 3) הבטוי ,והדין נותן' בא במיבן אחר בביר ל"ג (סוף מי ג'). שם ע"ש (ב'). השוה שם ריש ב"ג: בדין הוח.

4) ע' הופמן Zur Einleisung ע' 31 43. ואילם יש גם פעם ,והדין נותן', כפרא למ"ג מיב (105 א' י"ו).

5) כפרא לכ"ו י' (113 ב' י"ו) במהלקתו עם ר' יוחנן בן נורי: השבחת על הדין מה אתה משיב על המקרא. השוה מכולתא לדברים כ"ו ייט ע' 15. 6) כפרא לד' ב' (16 ג' ה'). במהלקת עם ר' בן הנעית: אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. וכן בכריתות פיג מיב. ע' ביב כפרי דברים לב"ג מ' (120 סוף א') שבמקום לדון' צ"ל שם ,לדין', כמו בסקור המקבל, ובמות פ"ח מ"ג. וע' משנה נזיר ו' ד': אין דנין כאן מקל וחמר... אמרו הלכה. מכולתא לדברים כיב ז': ואם נן הדין יש תשובה.

*) לפעמים אחרי הוכחות וכתירות הוא בא לאיזו מסקנא אבל א"כ הוא בא לדון בדרך אחרת.

„דבירא תניינא" 1). יאילם השם „דבירא" ביחיד בא בתרגום גם במובני „כלי" (=דְּבִירָא בעברית דְּבוּר). ע' תרגום ליחזקאל א' כיד כ"ה 2).

דין (דון) הפעל הזה שעיר בעברית התנ"כית נדרך עם „שפט", דהה במשנה את הפעל „שפט" לגמרי וכן השמות שנגזרו מהפעל הזה. דִּין, דָּיָן במקום מִשְׁפָּט, שׁוֹפֵט, במדרש ההלכה בא הפעל הזה במקום שצריך להיות איזה דבר מהכתוב על פי המידות שהתורה נדרשת בהן 3). מתמיהני הצד של החלטת בית דין, שיוצאה מתוך דרשת הכתובים, נתרחב המושג ד י ן על כל ענין הדרשה. מי שהוא מבאר את הכתוב ומוציא מענו איזו ילפותא, הרהיתו באלו מוציא דין, נעשה לשופט, והילפותא היא היא הדין, הרצאת הענינים, שבדין בא הפעל „דין", דן שייכית אל הרצאות הדרמטית של דרשת התנאים. הדורש אומר שהוא בעצמו מוציא את הדין או שהוא נותן לאחר — שהוה במציאות או בהמיון — שהוא יוציא את הדין, ומכאן שני פנועי דבור שמובאים להלן.

א. במדבר בעדו: „הרגיני דין", מכילי לייט י" (64 ריש א'); לכ"ב טז' (94 ריש ב') 4) או „הרי אני דן", ספרי במדבר לי" ג' (19 א' ז'), נזדה שיח, ספרא לכ' ב' (10 א' ט"ו—ין אנכי מן הנביאים: מכילי לייב א' (1 ב' ט"ו)—אין דבר מדבר (ע' לעיל ע' דָּבָר) 5), „אני אדייני מן... ספרא לי"א כיד ב' (51 ב' ד' ו').

ב. בנוסח: „הרי אתה דן", מכילי לייב טז' (9 א' ב'); ספרי במדבר להי" (3 א' ב'); ספרי דברים טז' א' (97 ביף א') 6). — „מכאן אתה דן", מכילי לייב ג' (3 ב' בית א'); שם שורה בוד: „הא אין עליך לדון" 7) *).

במדרש דבי ר' עקיבא בא באפן מיוחד „דין (גם „דניה") דבר... מדבר... ברייתא זכתים ניז א': נתן דבר מתוך דבר ועלפוד דבר מתוך דבר. הכוונה בזה היא, ששני דברים שיש ליהם איזה ביטוי אפיי משותף לשניהם ועיין אפשר להשוות זה ליה, יאחד נלמד מדברי. תמיד בא אז לפני זה „נראה למי דמה (דומה)" וביחד עם זה בא שם הלשון הזה: אי כלך ליה" (ע' ערך „כלך") 8).

---

1) תרגום יונתן לשמות כ' ב' וג'. הנקוד דְּבִירָא שלו. (ח"א 161 ב') מקיים איתו, אינו נכון, צריך להיות דְּבוּרָא, ע' כלפו Die Worte Iesu I, 188, 1

2) טן קדם דבורא. ע"ד הנקוד הוא מה שנאמר בתערה הקודמת. לו (שם) מנקד לא נכון דְּבִירָא, בכתים „דבירא" יש mater lectionis בשביל שני מיני הנקוד יתה.—בכוף צריך עוד להעיר, שלוי במלוני הגדול לא הבנים בלל ערך דָּבָר ביחוד ומביא רק את הרגות, ולזה הוא מביא את היחידה דְּבָרָה (ח"א 374 ב'). לפי דבריו היחידה „דברה" הוא עברית־תנ"כית, ואילם בטוכן Rede, Wort לא נמצאת בשום מקום. קאהוט (ח"ג 12 א') הולך בטו תשיד אחרי לוי. אצל יאבערהום נמצא נכון ערך מיוחד דָּבָר, כאן צריך להקון עוד שניאה אחת שאצל לוי במלוני להרגישים (ח"א 161 ב'): בערך „דבורא" הוא מביא ג"כ שמות ל"ג כ"ג: יאדי" י' דבורא Ich werde dir zeigen mein Wort. ואילם הלא והו תרגום של „וראית את אחורי", והשלה דבורא שבתרגום היא מבארת את השלה „אחורי" שבמקרא, ועל כרחך אתה צריך לומר שמובני הוא מה שנקרא בעברית „דבור", שהוא אחורי המקדש.

3) בבריותא של ל"ב מדות טובא „דון" במדה התשיעית והתשע עשרה (ומאימתי דנין אותו בכד: מאימתי נדון ב'...). 4) בהוספא הראשונה מהובר ע"ד קו"ת ובסנה—נ"ש. 5) וע' לעיל 9 הע' 2.

6) וע' לעיל ע' „בנין אב". 7) שם שורה 18 משלים פרידמן אחר „לומר": אליה. אבל באמת צריך להשלים „לדון". עיד הגמאות מ„לדון" ע' לעיל ע' 11. 8) הגמאות: ספרא לא' ב' (9 א' ב'ד);

*) דנין (או לא דנין) אפשר מאי אפשה. כרבי שאין מביאין פסח מן המעשר, בא ר' אליעזר ולמד זה בכח מצינו מפסח מצרים. א"ל ר"ע: רבי! דנין אפשר משאי אפשר? וכי מעשר היה להם במצרים? א"ל ר"א: אף שאי אפשר ראית גדולה היא. מכילתא דרשב"י 32. הוספת ג.

דבר ברכים עברות, אי דבר ידרכים בברות. שתי צורות השמות הללו ישנן בתנך. הראשון ביחוד, בירמיהו: ה' יג 1); השני ברכים, בדברים ל"ג ג' 2). ואחדי אשר הדרכים נמצא תדיר בייחד אחר הכי ,דיברות', לפיכך נוהג להשתמש ביותר ביחוד בתמונה הראשונה דבר, ואילם בתדגים החלים באה התמונה השניה במקום דָּבָר 3). במדרש התנאים יש למים זה מיכן דבר אלהים (=דבור) אי התגלותן; והו שם הפעל מדרש דָּבַר בשמיש בלפי הקבוה. כך מתחולה המכילתא לשמות יב א' ,שמע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה... למשה היה הדבר ולא לאהרן... בשם שהיה משה בלול לדברות, כך היה אהרן בלול לדברות... נמצא אהרן ממעט מכל הדברות שבתורה 4). הדרכים ,דברות' ונקבלו אחוב בתור שם מיוחר לעשרת הדברות, נידחה למם ,דברים' (שמות ל"ד כ"ח), במבי לב' ב' (66 ריש ב'); מפני מה לא נאמרו עשרת דברות בתחלת התורה, ובספרי דברים ל"ב י' (134 סוף ב'): יכיוצרי—בעשרת הדברות. בספרי דברים לא' ג' (66 א' י"א) בא בשני המיכנים, בשיון הבלאי 'בשיון יפרנים': יכי לא נתובא משה אלא עשר דברות 5); מיין לכל הדברות שבתורה?... עשרת הדברים הראשונים והשניים (שמות כ' ודברים ה') נקראים בשם ,דברות הראשונים, דברות האחרונים' (בוק פיו ע' ב, בוק נוד סוף ב' 6).

במיבני המיוחר של ,דבר' לעשרת הדברות עברת מלח זו עוד בומן קדום ובכומר לתוך התרגום, והכשני העברי קבל בבר צורה ארמית. ,עשרת הדברים' תרגומו עשרי דבריא 7). הדבור הראשון של עשרת הדברות נקרא בארמית ,דבורא קדמאה', השני

שבעתא. ועי' ג"ב ירו' נדרים 37 ד', ע' עור ירו' שבועות 34 ד' מ"ת, שמור סוף כ"ח. איתו המובן הוא גם בירמי' כ"ג כ"ב. הנרעין הוכוחי של המאמר הוה הוא המבבר א', שהמובן שם והו, שבומן שיצאו מצי הקב"ה עשרת הדברות, נשמע בומן אחר ,דבור' (,משור'. הפלא הוה נוכר בברייתא (שבועות כ' ב', ר"ה כ"ו א'). שם רק המבבר א' מבואר כל צרכו: ,דבור ומשור ברבור אחר נאמרו, מה מאן התם וכיל לדבר ומה שאן האן יבול לשמוע'. במכיל' נאמר על מולם: מה שאי אפשר לאדם לומר בן, בספרי במדבר ל"ו כ"ו (13 א' כ"ב): בתיב אחר איבר (תה' קמ"ו ד'): לפלם שמות יקרא וכתוב אחד איבר (ישעי' מ' כ"ו) לפלם בשם יקרא? בשהקב"ה קורא הפל עניים (בלומר הקב"ה קורא בשם אחת לכל אחד ואחד בשמו והכל ענים) מה שאי אפשר לבשר ודם לקרוא שתי שמות כאחד. וכן הוא איבר (שמות ב' א'): וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ואת שני הפסוקים המיבאים במכילתא ובספרי דברים. בבמדבר ר' י"א (1) מבאר ,את כל הדברים האלה' — מלמד שבל עשרת הדברות אמר ברבור אחד.

1) אבן נוֹאח (אלדרוי הדרוש) מוכיר גם דָּבָר, חוסק א' ב', בתור דוגמא. 2) אבן נוֹאח (שם הדרוש) מיסוק גם את הוילוד דָּבָר. 3) ע' הדיונאות אצל לוי תרגום לתנ"ך ד"א ל' כ'.

4) השוה המילות המרכיבים: בפרי במדבר ל"ו ח' ב' (1 ב' י"ח), בפרא לא' א' (4 ד' ר') ע' לקמן ערך מָשָׁה. דוגמאת אחרות: מכילתא ל"ב א' (1 ב' ה'): דבור (קרי: דבר) הטור. שם סורה ו': בל הארצות בשמות לדברות'). בפרא ל"ו ל"ה (40 סוף ג'): דברות מדבר סיני. דברות הר סיני, דברות אהל מועד. בפרא לב"ו א' (80 ריש א') שני דיבורות... דיבר של יין ושל שבר; מכילי ל"ב ב"א (1D א' י"ח): הדבר יצא מפי משה לישראל... מה נשתנה הדבר הזה מבל הדברות שבתורה. בדוגמא האחרונה יש לה ל דָּבָר המובן של דָּבָר ה', שנאמר על יד משה, כנראה בבל מקום שנמצא בשורש התגאים דָּבוּר הבונה הראשונה הוחה לידבר, בך לפשל בפרי דברים ל"ב י' (134 ב', 135 א'). השוה הערת איש שלום להתחלת המכילתא. 5) קרי: עשרת הדברות. 6) באן ראשונות, אחרונות. ואולם בבי אחר אצל רבינוביץ (ע' דים חלק י"ב 117) בא בבו במכילתא בשין וכר.

7) בשני התרגומים הירושלמיים לשמות י"ט ב"ח, יונתן לשמית ל"ד ב"ח ולבמדבר ו' פ"ו. ע' עוד בשני התרגומים הירושלמיים לשמות ב' א'. הנקוד לתמונת הרבים אינו ברור, בבל אפן המקור הראשון היה דָּבְרָיָא.

---

*) במכילתא דרשבי ריש פ' בוא: בשרות לרבות. — ה מ ת ר ג ם.

בי – נרמתם למעיל בו. מכילתא ליס טי (9 א' ב): ירמיהו נרם: שם שריר טי: אין ירמיהו נירב. רשות לזה קרוטון פ"א מ"ז: כל מצות עשה שרומן נרמה... יכל מצות עשה שלא הזמן נרמה[1].

ד.

דבר, הפעל דָּבַר בא במקום שעריך להיעשיר את הענין או את אבן הכעני של הכתוב על אמתתו, או התורה באה בדרך היעשר באלו היא מדברת: דברה תורה בלשון (ע' לשון) בני אדם; דברה תורה בלשון הבאי (ע' הבא), 2). – לפעמים בלשון הזה: הכתוב מדבר כו... למשל מכילי ליג ה' (20 א' יב); בארץ שבעת עמנים הכתוב מדבר[3], בתנך אין הפעל ,דבר' בקשר עם ,בי אלא לפרקים רחוקים, כמו שיא יט ג, תה' פז ג, שם קיט מז, וכמיכן יצא מן הכלל בשיא כה כטו, שי"ש ה' ה').

דָּבָר, פירושי הדבר שעליו הכתוב מדבר, או הדבר שיוצא מפיוק הכתוב,– למשל במכילתא יא יד (8 ב' ו) ,שנותו הדבר להורות. במדרש של דבי ר' ישמעאל: אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, מכילי יב יג (9 א' טי); ספרי במדבר לה' י (3 א' לה); יח יח (39 א' טי). עוד הכעני ,כיוצא בדברי עי' ערך ,יצא. אם באים על כתוב אחד כמה באירים, או כל באיר מתחיל ,דבר אחר. ע' גם ערך ,נקר. בחבור מספר רבים של המלה הזאת בדאי להזכיר את הכעני ,עבי מתחיל הקל והמה; וַתְּלַא דְּבָרִים קל והומר, מכילי ליס א' (1 ב' ד), יב יב (7 ב' כטו) א' ,והרי דברים קיו, מכילתא ליג יו (24 א' ה); כ' בית (74 א' ב).

דִּבֵּר, השם הזה, הנזור מן הפעל דִּבֵּר, קבל כוראה רק בזמן מאוחר את מיבני המיוחד–מאמר אלהי, דבור שיצא מפי הקבה[4], ממדרש התנאים יש להזכיר מאמר אחד שבו בא השם הזה עוד בתור שם הפעולה, אבל גם כן במוכני המיוחד המתיחס לאלהות, ,שנתם נאמרו בדבור אחד. כוה התבוניני לומר, ששני כתובים השונים זה מזה בלשונם או בתכנם נאמרו מפי הקבה באחד, ואלה הם הכתובים שנתשבים בכיתרים זה את זה ובדבור אחד נאמרו: א. שמות כ' ח' והכרים ה' יב; ב. שמות לא יד וכמדבר כה טו; ג. ויקרא יח טז והכרים כה ח; ד. הכרים כב יא ויב; ה. במדבר לו ח' וש[5],

---

1) במקום ,דברה' (נקבה) בא במשנה שבתוך התלמוד כוס א' וגם במקומות אחרים ,נרמא' וזה מבואר במצות אצל ליו ח"א 360 א' בתור stat. emph, אחרי. במשנה הוצאת Lowe בא נכון נרמה' והבאור לפי הדוגמאות שבאו במכילתא, אינו מושל בשפה. 2) ע' גם ערך ,תור.

3) דוגמאות אחרות: מכיל' לכיא ב' (74 ב' ס"ו יס); בספרא לב' ב' (93 א' כית ל"); ובחום פ"א מ"א, והשוה את הלשון: אינו מדבר אלא בו... מכילתא ליס יד (8 ב' ד). 4) ע' הדוגמאות אצל ליו ח"א 360 א'.

5) מאמר בדמן, ביראי עיניך במכיל' לב' ה' (69 א' כ), בספרי הכרים לכ יא (117 א' י"), במכילתא דבר העשר ר. בכוך מפרש רי את הכתוב תה' כ"ב ו"כ: אתה דבר אלהים שתים זי

---

*) לא למיקר היא לדעתי לעשות על פרטיות הענין הזה. בתי' יש משמעויות שונות ל דבר ב...' לפעמים משמע בבר בעוהו של טי שהוא (כמו במדבר ו"ב א: ותדבר... במשה), אין להפך, בסבהו (כמו שיא יש ג: ואני אדבר בך); או פשוט ה,בי הוא במקום ,עם' (כמו במדבר יס ב: תרק אך במשה דבר חלא גם בנו דבר), או לפחות בענין (כמו דברים ו' ו: ודברת בם, ותתי קי"ס ב': ואדברך בעזוריך) או לדבר שרומים (שיא ב"ח כ"ס. שה ש' ד'). ואולם בלשון הבמים בא ,דבר ב...' רק להוציא את הכתוב מבמעני ששמשו ולהעמידו על אמתת בוחו. — העתיקים.

באגדה. והיא המדה השביעית של ל"ב המדות שהאגדה נדרשת בהן, שיסד ר' אליעזר בנו של ריה"ג[1]. *)

גלה, גָּלָה פָּנִים. ע' ע' פנים.

גימטריא, ע' להלן ע' גיטריקון.

גנאי. (לפעמים גם גניי) – חרפה, בושה. להפך מן שֶׁבח. כ55 מסרתי עתיק הוא: כל המקראות הכתובים לגנאי מכנין אותן לשבח, עם דוגמאות מדברים כ"ח ל', שם פ' כ"ן, מ"ב ו' כ"ד, ישעי' כ"ו י"ב (=מ"ב י"ח ב"ו); מ"ב י' כ"ב. „גנאי זה שמחליפים את הכתוי הנאה בכתוי מגונה, ו„שבח", להפך, שמחליפים את הכתוי המגונה בכתוי נאה[2]. ר' יהודה בר אלעאי אומר: אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח, כלומר כשמבארים את שיר השירים בדרך רמז (אלגורי) לא צריך לבאר באיזו שמוה יצא לגנות את ישראל, אלא מה שיצא לשבחו[3]. וע' עוד ביר נ"ג ס' י"ט: רשבי"י; שם צ"ח ס' ד': ר' יהודה הנשיא. אותי המיכן שיש במלת גנאי י"ש גם במלת:

גנות. ע"ד הגדה של פסח אימרת המשנה פסחים פ"י מ"ד: „מתחיל בגנות ומסיים בשבח". ע' נ"ב ספרי דכרים ל"א י' (76 ב' ב"א, י"ו): שבחה של א"י; גנותה של א"י. שם ל"א י"א (77 סוף ב'): גנות – שבח; שם ל"ד ה' (149 ב') לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבחו. **)

גרם, סבב, השפיע. „להגיד מה גרם' זהו כמוי שבא פעמים אחדות במדרש דבי ר' עקיבא. ספרא ל"ז י"א (84 ג') וכן בספרי דכרים ל"ב כ"ג (90 ב' י"ט) ע"ד טעם איסור הדם (כי נפש הבשר בדם הוא). הנוסח השלם של המשפט יהיה: להגיד מה גרם לאסור את הדם[4]. ע' נ"ב ספרא לכ"ה ל"ג (109 ב' ו'): „כי בתי ערי הלוים". ספרי דכרים ל"ד כ"ו (96 ב' ב"ב): כי אין לו חלק ונחלה עמך. השוה נ"ב ספרי דכרים ל"ד ב' (94 א' ה'): כי עם קדוש אתה... קדושה שהיא עליך גרמה לך; ספרא לכ' ט' (91 סוף ב'): גדולתן גרמה להן. ספרי דכרים ל"ב נ"א (141 ב' ט') מבאר „מעלתם

1) הדוגמא הראשונה שהובאה שם היא היכחת ר' נהוראי (אז' התנאים כ"ב 380. בגיטטיות) ע"ד נזירותו של שמואל הנביא, שנמצא גם בנזיר פ"ט מ"ה. ואח"כ באות שתי דוגמאות לדברים ב' כ"ה. בראשונה הוא ממלת „אָחֲלֵי" שישנה גם ביהושע ג' ז'; בדוגמא השניה ע"י ר' יהודה הנשיא ממלת „תֵּת", שישנה גם ביהישע י' י"ב, ל"מר שגם למשה עמדה השמש כמו ליהושע. והלשון שם: „אחל אחל לגורה שוה; תת תת לגורה שוה". 2) תוספתא 228, סוף מעלה. ב. מעלה כ"ה ב'. 3) שהש"ר א' י"ב וב' ד'. ע' אגדת התנאים כ"ב ח"א 145.—וע' נ"ב תוספתא 3, ג' (ברכות פ"א י"ו): אינו לגנאי אלא לשבח; מכילתא לכ"ג י"ג (101 סוף ב'): לא תוכירו לשבח אבל לגנאי... השוה ע"ז מ"ו ריש ע"א. ע' עוד ספרא לכ"ו א', 110 ב' (אליהם זה אחד מהשמות המגונים שנתגנה בהם ע"ז). ע' נ"ב להלן ע' לשון. ספרי דכרים ל"ג ו' (92 ב'): הרי זה דבר גנאי לישראל. שם ל"ז י"ד. (105 א'): הפסוק בגנאי ישראל הוא מדבר. 4) אחר „גרם' צריך להוסיף את הנשוא. ע' לוי ח"א 350 ב'. השוה מכילי' ל"ב כ"ג (י"ב א' כ').

*) **גַּלְגַּל**, ספרי במדבר ל"ה כ"ב (5 ב'): הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שמגלגלים עליה את השון, אף פורענו בכל שבועות שבתורה שיגלגלו עליה את השון.

**) עה"כ דכרים כ"ב כ"א והוציאי את הנערה אל פתח בית אביה — בגנות בית אביה הכתוב מדבר יאמרו להם ראו גידולים שגידלתם, מדרש תנאים, הוצ' הופמן 141.

עיי המדות שהתורה נדרשת בהן, ועפ"י יצא במקום "גזרה שוה" — לדון גזרה שוה (אי יותר שלם: לדון דין ניש). בדברי ר' ישמעאל אנו מוצאים את הנוסח המלא "לדון ג"ש בא אחר הבאי "לקיש" שמשמיעיי שהמלה הנדונה בשתים זה תפקידה הוא להביא בקשר ההשוואת את הכתוב הזה עם כתוב אחר שגם בו נמצאת אותה המלה (ע' ערך "הקיש"). למשל במכילתא ליס ר' (5 ב' בוזה): ומה תלמוד לומר במועדו? אלא לחקוש ילדון ניש (עם הכתוב במדבר ט' ב' וכוי ב)1). ואולם המלה "מיפוי" שבאה לפני "לחקוש" מתבינת להיות שהמלה שהוא הוסיר של הגזרה השוה הוא "מיפוי", כלומר חפשיה, שאין דרשה אחרת תלויה בה (ע' ע' "פנה"). למשל בספרי במדבר ליח בוי: והרמותם ממנו – מיפוה לחקוש ולדון ממנו גזרה שוה(2)*). המלה "ממנו" שבאה כאן אכי יכולין נמצאי גם במקומות אחרים, אבל ברוב המקומות דכרי(3) אפשר אבי להשים אותה להסבפה ותרה אל הנוסח הראשון, שהמלה שמשמשת לגזרה שוה צריכה להיות מיפוה היא תנאי מוכרח לפי דעת ר' ישמעאל וכוי מדרשו4).

המכורת שכה קבועה תמיד הגזרהשוה היא כוי: "נאמר כאן... ונאמר להלן... מה... האמור להלן... אף... האמור כאן..." כך למשל כמה שהובא לעיל: נאמר כאן (במדבר ט' ב') במועדו ונאמר להלן (שם ביח ב') במועדן, מה מועדו האמור להלן דוחה את השבת, אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת(5), ולפעמים בא כלי התקדמות "נאמר כאן... ונאמר להלן..." אלא נביא בקצרה את שמית עגם התנוים הולמדים זה מזה בגזרה שוה, כמו במעשה עיד השאלה שעל ידה עלה הלל למעלת נשיא(6). וכך נמצא במדרשי התנאים הרבה דרשות שניסדו על שויון המלים, והשם "גזרה שוה" לא נקרא עליהן 7).

הרבים "גזרות שוות" נמצא במאמר הכללי המדבר על המדות שהתורה נדרשת בהן יחד עם קל וחומר. כך הוא בספרי דכרים ללים יד (135 ב' ביו), "אלו קלים וחמורים וגזרות שוות"(8).

במדת "גזרה שוה", שבאה במובנה הראשון ללימוד ההלכה, משתמשים לרוב גם

---

1) במקומות המקבולים, בספרי במדבר ט' ב' ביתוב לפני "לחקוש" — "מיפוי", ע' ניב מבוי לביב ביח (86 א' ב') במקומות המקבולים לביב ביט (ב' ב' ג' מלמעלה) ביתוב ניב "מיפוי".

2) יוצאת אדירה: שבני ליס מהה (17 ב'); ביא ב (7 ב'); ביא ב (8 ב'); ביא ב ביד (8 א'). ספרי במדי לי' ה' (9 א'). שם בשתים לדון לחקוש ציל: לחקוש ולדון. ו' ויב (10 ב') לא' ב' (60 א'). 3) סיוצאין שם ע' 10 הוסב שהמלה "ממנו" היא מהנוסח הראשון והנוסח שבו נשמטה מלה זו היא שמתקצרי אחיב. ואולם "לדון ניש" בכר נתון מיכן שלם. ואין צורך בלל ב"ממנו" בשמיל להסביר את הקשר עם המלה שבתחוב. 4) ע' הופמן לבביא למדרשי ההלכה (ברלטוה) ע' 6; בלויא שם ע' 154 חע' 2.

5) כך בספרי במדבר לט' ב' (14 א' ב'); בשכילתא ליס ו' (5 ב' ביט) החלק השני הוא יותר קצר: מה כאן דוחה שבת אף להלן כי ש'. 6) תוספתא 162, 25 (שבחים ד'), ירוש' שבחים 33 א' יח, בבלי שבחים ביו א'. שם במקום "כאן ולהלן" בא "נאמר השבת במועדו ונאמר בתמיד במועדו, מה תמיד שנאמר בו במועדו דוחה את השבת, אף שבת שנאמר בי במועדו כי א' ה'".

7) בתלמוד הגוש והתפתחותה הדרגית לעיקר שיראלן בספרי זוטר לעיל, תשוה לות הבעיות של בלויא R. d. E. J. XXXVI. 150 — 159. 8) ע' ניט בספרי דכרים ללים י' (134 ביח ב'). בכור מי' (ד') מקשה כעל אחת מאוחר "ובי ניתנו גזרות שוות לאהרתם".

---

*) וכן ר' אלעזר בן יעקב אומר מיפוה לחקוש ולדון גזרה שוה... שבולתא דרשבי הוצאת הוספון 34. תלמוד נם.

האמה 1), אמר ר' יוחנן בן זכאי עיד שיטמאת מת ואפר הפרה בכמבו על הכתים (במדבר יט ב): ואת חקת התורה: חייבים לא המת מטמא ולא המים מטהרים, אלא גזרתו של מקום היא, אמר הקב"ה: חוקה חקקתי, גזרה גזרתי, אין אדם רשאי לעמור על גזירתי 2). עיד העריות אמר רשבי': קבלתם מלכות, קבלו גזרות 3).

„גזרה" באה גם במובן חובה, ולהפך משמי אלה – רשות. השם „גזרה" במובן זה בא, כנראה, רק במדרש של דבי ר' עקיבא 4).

גְּזֵרָה שָׁוָה, מדה זו השנויה שבין שבע המדות של הלל וגם השנויה בין יג מדות של ר' ישמעאל, אבשר לה להתפרש רק על פי המובן שהגדרנו לשם זה למעלה: חק שָׁוֶה. בקודדה שוה. באמדה אחת כתמות על דבר מית משה 5) אני מוצאים את השם „גזרה" בקשר עם שם התואר „שוה". ברור הוא שעיד בימים הקדמונים היו אומרים על שתי מצות האמורות בתורה, שלהן דרך אחת באיפן קיומן, „גזרה שוה". כך אנו מוצאים בפלוגתא אחת שבין בית שמאי ובין בית הלל. „ביש אומרים: אין מולידין חלה ומתנות לכהן ביום טוב, ובזה מתירין, אמרו להם ב"ש: גזרה שוה – חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן, כשם שאין מולידין את התרומה, כך אין מולידין את המתנות 6). מזה אנו למדין שהשוני שיש בקיום שתי המצות (שהן שתיהן לכהן) נקרא בשם „גזרה שוה" 7). השוני הזה אינו נכמך על שתי מלות הדומות בכתובים 8). אעפ"כ עיד בומן קדום נקבע המובן של גזרה שוה, שמאיזו מלה שוה הנמצאה בתורה בשני ענינים נפרדים למדים ענין מענין, ואת המובן הזה בלבד אנו מוצאים במדרש התנאים. הקצור שבלשון האמוראית העתיקה הוציא את המלה שבאה בשני הכתובים ובפלה ואבר אחה עיי „לי אל הטרטין שלנו. למשל נאמר על הכתוב ויקרא כ"ז ג' ושם ה': „שנה שנה למזרה שוה" (ערכין פיד מ"ד). ואחר כך הוא בא ומבאר מה שיוצא מהשואת המלות, שמה שנאמר בכתוב אחד עיבר גם אל הכתוב האחר. עיי הצורה הזו היותר מצומצמת ואילו גם היותר עתיקה 9) קבלה המדה הזאת ערך של טרטין קבוע. טוב יעשה מי שישלים במחשבתו אחר ר"ל המקשרת את הפעל „ין שרגיל מאד בכל מקום שבאים לדיבור דבר מדבר

בגרים לגדולתו אלא לקיים גזרת מלך? ועי"ז משום מהכתוב ויקרא ט"ז ל"ד, הכפוי „גזרת הכתוב" נמצא רק בתלמוד הבבלי (ע' ב"ש י"א א') אבל לא במדרשי התנאים.

1) פסוקתא 40 ב', פסיק' ר' פיור קרוב לסוף (65 א'). 2) בפסיק' ר' במקום „אין אתה רשאי – אין אדב'. בתוספתא הוצ' בובר נקראה חקת פרת בשם „גזרת הכתוב". 3) ספרא ל"ח ב' (85 ד'); ע' אגדות התנאים כרך שני ח"א 70 קרוב לראש. השוה ספרא שם במאמרו של ר' יהודה הנשיא (שם ח"ב 478 בורטו) בא עליהם בגזרה... דע"ז מי הגזר עליכם. 4) ספרא לא' ב' (4 ג' ו"ד); יבול גזרה? ת"ל: כי יקרוב, אינה אלא רשות, וכן 9 ג' ו' ל"ב א', וע' 17 א' ב' ל"ד ג'; יבל גזרה עליו שיהא? השוה ערך „חובה". 5) ספרי דברים 355 ב' (141 סוף א') תקבילה אשר (ב' פעמים פעם למשה ופעם למלאכים): „גזרה היא מלפני שוה בכל אדב'. 5. בלויא העיר השוטת לב למקור הזה (R. d. E. J. XXXVI 152) 6) ביצה ג"א מ"ו. בתוספתא 202 10 (י"ט א') נמצא נוסח אחר של המלקת. שבת בית הלל אומרים: גזרה שוה חלה ומתנות — חלה מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן, כשם שמולידין את המתנות כך מולידי את התרומה. 7) ע' ד"ע ועיי Wiss. Z. für Jüd. Teol. V. 67 8) עי"ז מתבטלים הבאורים למלת „גזרה" בטרטין הזה שלפיהם פירושה – מלה. בטוי. ע' בלויא שם עמוד 151. גם התרגום של הטרטין Jsorrhema אצל שיאדן Die hermeneutische Analogie in der talmudischen Literatur, Wien 1898, א' אפשר לי להתקבל בתור תרגום מתאים למובנו של הטרטין העברי, כי „גזרה" אינה (ῥήηα). 9) הוצאות אחדות הנמצא אצל בלוי שם ע' 152; מכילתא ל"ח ט"ו (64 ב' ח"ת); ספרא לוי"א ט' (49 ג' ח') לבא י"א (94 ד' ט"ו); ספרי דברים לבא י"ח (117 א' ב"ו); לפיב י"ד (117 ב' ו').

ג.

גנב. ר' טרפון, שהיה נוח להתרגש היה מבטא המלים הללו: עד מתי אתה מגבן[1] ימביא עלינו, בהשיבי לו' עקיבא במהלקתו ברבר הלכה[2] בשיחה אחת עם ר' אלעזר המודעי[3] ופירושו: אתה מביא עלינו דברים (או כתובים) כמו עקרי שבלים הנשארים באדמה אחרי הקציר.

גוף. בהשאלה — עיקר, התכן העקרי, החלק היותר חשוב. בטוי תדירי וכנראה עתיק מאד. **גופי תורה.** על אידות ענינים ידיעים של התירה אימרים ר' אליעזר המגא, ר' יוחנן בן נורי[5], ר' שמעון בן גמליאל[6] ומשנה סתמית[7]: „אלה הן גופי תורה". ע"ד פרשת קדושים (ויקרא י"ט ב') מפני מה נאמרה בהקהל? מפני שרוב גופי התורה תלויים בה (ספרא ל"ט ב', 86 ג'). בבאור אלינורי לדברים ל"ב י"ד נאמר „חלב כליות חטה — הלכות שהן גופה של תורה". ספרי דברים לאותו פסוק (135 ב' ב"ב[8]; הוריות א' ג': הורו בית דין לעקור את כל הגוף. הבטוי הזה מתאים למה שנאמר בברייתא הוריות ד' א': ולא שיעקר המצוה כולה.

בלי קשר נמצאה המלה הזאת בספרי דברים לא' ג' (66 א' י"ב) „הגופים והרקדוקים", כלומר גופי התורה ורקדוקיה (ע' ערך דקדוק).

גזר. כמו שאר הפעלים „חתך", „ברת" בא גם גזר במובן פסק, הגבה, חזק ההחלטה. כך אנו מוצאים פעם גם בעברית התנ"כית, איוב כ"ב כ"ח, בחלק הארמי שבתנ"ך אנו מוצאים שמות הגזרים מפעל זה באותו המובן, והם:

גזרה (גם גזורה). דניאל ד' י"ד, כ"א. בתרגום נמצא לפעמים מתרגם בשם זה את השמות חק, חקה[9]: בר' מ"ז כ"ו; שמות ה' י"ד; במדבר ט' י"ב י"ד; י"ט ב'; כ"ז י"א; שופטים י"א ל"ט; מ"א ג' ג'; מ"ב י"ז, י"ט ל"ד; ירמיה י' ג'; ל"א ל"ה; ל"ג כ"ה; יחזקאל ל"ג ט"ו; מ"ג, י"א, י"ח; מ"ד ה'; מיכה ו' ט"ז; ז' י"א; צפניה ב' ב'; תה' ק"ה י'; ק"ט ה' ולהלן; קמ"ח ו'. איוב י"ד, ה' י"ג; ב"ג י"ב י"ד; ל"ג ל"ד; ל"ח י'. בלשון הרגילה בבית המדרש קראו „גזרה" לאותם החקים הכתובים בתורה, שאין להם טעם למה ניתנו. הבטוי המלא הוא: „גזרת מלך" או „גזרת הכתוב"[10]. לפי מסרת בעלי

---

1) דברים: פעם (י"א בספרא לא' ח') „הכתובים", היא הוספה משולי הגליון שבאה לבאר. 2) ספרא לא' ח' (6 ב'); ספרי במדבר י' ח' (19 ב' ה'). 3) יומא ע"ו א'. במקור המקביל מכילתא לט"ז י"ד (49 א' י"ח) בא במקום זה: עד מתי אתה מתמיה עלינו. ע' אגדות התנאים כרך א' ח"א 141 בסוף הע'. 4) אבות סוף פ"ג לפי הנוסח הנכון. הנוסח הרגיל הוא „גופי הלכות". 5) ארד"נ פכ"ז (הוצ' שכטר 42). בנוסח ב' (שכ): גופי הלכות. 6) תוספתא 112 כ', שבת סוף פ"ב. במקור המקביל בירוש' שבת 5 ב' ג' הלכות. 7) חגיגה א', ח', ע' לוה גינר וויכעשאפט. צייטשר. פיר יודישע טעאלאגיע V, 58. 8) ע' ג'כ הנאמר בברייתת ה' א' (הן הן גופי תירה; א' מגופי תורה). 9) באינקלום במקומות אחרים מתרגם „חק, חקה' במלה קנם. לפעמים מתרגם חוק — חוֹלק (למשל בר' מ"ו, כ"ב; ויקרא י', י"ג, י"ד); ויקרא י"ח ג' ל'; כ' כ"ג; מ"ב י"ז ח', ששם מדובר על חקי העמים, — נימוס (νόμος) בשמות ט"ו כ"ה „שם הק' מתרגם „גזר קים', מה שבמקום אחר מתרגם בוה „ברת בריתי (השוה יהושע כ"ד כ"ה, ששם מתרגם „שם הק' — שוי קים) בתרגום לתה' פ"א ה' מתרגם הק — גזר קים. באיוב כ"ח כ"ו — קימא גזרתא. באיוב כ"ו: „חק' בתור פעל מתרגם גזר. 10) על השאלה למה דוקא פטר חמור צריך לפדות ולא פטר סוס או גמל עונה ר"א בן הורקנוס גזרת מלך היא מכילתא (53 ב ג'). בברייתא בבורות ח' ב' כתוב במקום זה: ג' הכתוב הוא. בספרא אנו מוצאים תיור אצל מצות בורדות: ג' מלך היא, 63 ד' ל"ג ט"ו (ר. מא"ר); 78 א' י"ב לט"ו י"ח (רשב"י; 114 א' ד' לב"ו י"ד. ע' ג'כ ספרא 88 ריש ג': מנין שאין אחרן לובש

(שמות כ"ב כ"ו): אלהים לא תקלל וגו'. אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל, ואם נשיא הוא, הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור. אינו לא דיין ולא נשיא אלא בור, הרי אתה דן בנין אב משניהם: לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין, הצד השוה שבהן שהן בעמך ואתה מיוחר על קללתם, אף אביך שבעמך אתה מיוחר על קללתו. (אי מה הצד השוה שבהן שהן גדולים וכו' תל (ויקרא י"ט י"ד): לא תקלל חרש – דבר הכתוב באומללים שבבני אדם. הרי אתה דן בנין אב מבן שלשתן, לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש, ולא הרי חרש כהרי זה וזה. הצד השוה שבהן שהן בעמך ואתה מיוחר על קללתם, אף אביך שבעמך אתה מיוחר על קללתו). הצורה הזאת של בנין אב מיבאה להגמא גם בבריתא דיני מדות של ר' ישמעאל למדה השלישית. והגמא היא מיקרא ט"ו י"ד(1). בבריתא זו נחלקה ו' לשתים, שכבל ואת נחשבת למדה אחת. אם הולפותא היא רק מכתוב אחד או היא נקראת ,בנין אב מכתוב אחרי ואם משני כתובים זו בקשר עם ויקרא כ"ד ב')(2).

המדה השלישית של ר' ישמעאל נמצאת כבר בין שבע מדות של הלל בתור מדה שלישית ורביעית(3). בבריתא דרי אלעזר בני של רזוהג בא בנין אב בתור מדה שמונית. ושם היא מתבארת(4) גם מיובלת(5). בעלי האגדה האריכו שראלים של המאה השלישית משתמשים במדה זו בלי הגבלות(6).

בשר, פעמים נמצא הכתוב ,מקדים מאוחר, כלומר שהכתוב בא להזהר מראשית אחרית. מפני דברים לבא יהי (113 א' 15) ולכתה ג' (122 ב' ב')(7) יעיין סוטה פט מי (לדברים כ' ח'): רוח הקודש מבשרתן (מפני דברים לאותי בתוכו: ,רוח הקודש אומרי)(8).

---

1) תשוה יהוש' ב"ק 2 ב' י"ח.

2) תשוה ב"ק מכולתא לוי י"ג (22 ב' ב"א): איין בנין אב מבן שלשתן: שם הוא דן עיר תובות האב לבני מואבו בכתובים מיוחדים ומבני שיש בהן דבר מסוים הרי זה בא ללמד על כל הדברים הללו. על הפלא הזה של הגמרא הישראלית (ישבני גם הירושלמי הלל: בפרא לא א' ה' ב' ו'), לפי ר' ב' ב' בכתובים הר' אחד הי מבני אב. עיר בפרא לפ' י"ח (93 א' י"ב) שמם אחרי ,אחרי צורך להשלים ,דן יכתובים ,מבניי ע"ל מבניי ב' בפרא ב' ב' (ע' לעיל תע' ע"ב 7) עיין בשורה כיוצ לתקן במקום ,הרי את בנין אב מבנין שנותנו' — ,הרי את דן בבנין אב מבן שנותנו' — בפני דברים לי"א י"ח (82 ב') בא החלק הראשון של הגמרא השלישית בנוסח זה: הרי אתה דן מבנין אב שבן שנותנו. — מבול לפ"ג י' (100 ח'). הנוסח הוא ,הרי אתה דן מבן שנותנו באחד.

3) ע' סיום הבריתא שבה מתחיל הספרא: ובנין אב ושני בתובים; תוספתא 424, 5. שנחד סוף ס"ו: ובנין אב ובתוב אחד ושני בתובים (כך בבני ערפורט); בבני ונה וברפוסים העתיקם בא ,ושני אחרי ,ובנין אב'; אחרת פ"ו (ע' 110 הוצ' שכטר) בנין אב מבתוב אחד ובנין אב משני בתובים: הראשל מבאר בבאיזו לספרא ש,ושני בתובים' הוא אותה הגמרה הוצ' של הוצ' מרוס.

4) ע' לקמן ערך ומה. 5) אומתי נקרא שור שוחה הוא נאמר תלה. למשמא מבוא שמות ג' ד' (באחרו של ר' הוא ונמצא שהם בספרא לא' א', 3 סוף ג'), שמם קרא הקבות למשה בשעה הראשונה יבפל את שמו משה, משה. ונך הוה הקבות קרא למשה אחים בפל הקריאות. 6) ע' בור ס"ה ס' ו'. ר' יונתן (אגדות אמוראי אי' הוא 87, 6); בסוקתא 123 א', ר' סמואל בר נחמן (שם הוא 502, 1. בשנוים — בנין אב שבכולם. 7) טוה אני למדין שמשה הוא לאו הוקא בשורות שיבות בתי שעתידים לי' ה"א 274. 8) מהאגדה המאוחרת של א"ן, בסוקתא 177 א' הכתוב מבשרנו (ר' לי' ביקרא ס"ו ג'); שם 184 ב' ו' בבר בשהתו ע"י ישעי', שם, בבר בשהתו ע"י נתן הנביא.

הזה היא בניי מפני הכבוד במקום „איתך", כמו שנהוג בכל מקום שהענין נוגע בלפני הקב"ה, שבמקום יחס הפעל הוא משתמשים במלת „לפני" (בארמית קֳדָם). „איבין" היא צורה משונה שנגזרה מן אבן (1). ר' עקיבא אינו רוצה לומר להחזרו הנכבד מאד, ר' יוסי הגלילי, אני אבן (אבני) איקר (2) ילפיכך שנה ל„איבין לפניך" (3). דומה לזה בשמיר ריש כ"א: משה מצוה בכיבול לפני הקב"ה.

בנה. ע' ערך א ב, עיד הבטוי „בנה אב", ומזה יצא:

בנין אב, שפירושו הוא בנין בית אב, משפחה, כמו שמבואר בערך „אב". על פי המדה הזאת, שכח התירה נדרשת, אני למדין, שאם נמצא בתירה איזה כתיבים שדימים בתכנם זה לזה, ושבאחד מהם יש פרט יותר מבורר, או הפרט הזה בא ללמד על כל הכתובים הדימים. הכתיב המפירט ניתן לשאר הכתובים אפי' של אחרית משפחתית. כך אנו מוצאים בספרי דברים ל"ז ב (104 ריש א): כי ימצא — בעדים. מכלל שנאמר להלן (פסוק ו): על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר, זה בנין אב; שבכל מקום שנאמר ימצא — בשנים עדים ובשלשה עדים הכתוב מדבר (דברים י"ח י', כ"ב כ"ב; כ"ד ז'). דוגמא אחת לא של הלכה: ספרי דברים ג' כ"ד (71 סוף א): „זה בנין אב לכל גדלך שבתורה". ברור היא שזה ניתוב לא רק על המלה „גדלך" שנמצאה רק עוד פעם אחת בתורה (דברים ט' ב'), אלא על כל מה שמדבר בגדולת המקום (ג"כ): דברים ה' כ"א; י"א ב'. אך במה הוא מיחד את גדולת המקום על פי הכתוב הראשי הזה ומאיל ממנו על שאר הכתובים — לא נתפרש, בספרא — המדרש שניצר בבית מדרשו של ר' עקיבא — יש עוד הרבה דוגמאות לכטוי „זה בנין אב ל..." (4) (ט"ס סוף נ'; 93 ד', סוף קדושים (5) 82 א', 82 ד' נ'; 100 נ' ז').

במדרש דבי ר' ישמעאל נמצאה רק דוגמא אחת לצורה הפשוטה של מדת בנין אב (6). נגד זה היא באה שם בקשר עם דרשות ייתר מְרכבות, כמי הדרישה לשמית כ"א י"ז (מכילי' 82 א' ב') (7) ומקלל אביו ואמו מות יומת — עונש שמענו, אזהרה מנין? ת"ל

„נייבל' שבירושלמי: Wir wollen Gründe dafür bei bringen). בנוסח המשנה שבירושלמי וגם בספרי דברים ל"ב ב' (87 ב' ה') בא „אהיה איבין", אילי שארית מהניסח שהיה מלפנים „אהיה מבין". בנוסח המשנה שבבבלי (מ"ה א', הטוה מ"ה ב') ניתף אחרי „איבין" — „אדון". והו לא כמו שחושב ויים ברוך דור ורודשיו ח"ב 119 שהיא הוספה משולי הגליון, אלא שכן היה הנוסח העתיק של המשנה בבבלי.

1) הטוה את הבטוי התניכי „חוריש" מן „רש"; „הוביש" מן „בוש". אולי רצו בזה להבדיל בין אֶבֶן שהוא סוגל עומה, ובין „איבין" שהוא פעל יוצא. 2) הטוה נהמיה ח' ט'; תה' ק"ט ל"ד, ע"ג, ק"ל. 3) שמוש אחר בפעל הבין (תוספתא 234, 5, הגיגה ב' א', בלי הגיגה י"ד ב' ועיד, עין אגדת התנאים ברך א' ח"א 31 בהערת המתרגם) לידיעת הכמת הנסתר (צריך להוסיף שם, כי באותיות דר' עקיבא אית ב' מעלה ערכה של בינה על ערכה של תורה, וגם שם הוא מתכון לזה, שבינה היא כתרי תירה. המתרגם). — מהלשון התניכית, שמצוה נוגע הכטוי הזה. צריך להביא ביחוד את הכתוב נחמיה ח' ח' (ויבינו במקרא), דניאל ט' ב' (בינותי בספרים), ששם הפעל „בין" מתקרב אל הפעל „דרש", 4) לפעמים חברה מלת „זה", ולפעמים הסרה אות ה' המקשרת. 5) לפ' כ"ו, זה בנין אב לכל „דמיהם בני האמורים בתורת בסקילה. במדרש דבי ר' ישמעאל, מכילתא לבי"א י"ו (82 א' 20), מנהדרין ס"ו ה' (השוה נ"ב א' וברייתא ה' א'), לומדים זאת ממזרה שוה. 6) אעפ"כ ע' מכילתא ל"ש י"ד (64 ב' ה'). 7) השוה ספרא לפ' ט' (91 ד'), ב. מנהדרין ס"ו א'.

*) **בית הבחירה,** כמו לבית המקדש. על שם הכתוב דברים י"ב י"א, ברייתא מנהדרין פ' ב', ונקרא נ"ב בית עולמים בניגוד לשילה שהיה זמני, ספרי דברים ס"שנא קכ"ה, ובזבחים קי"ט א', ת מ ת ר ג ם.

ב.

בוא. הפעל הזה משמש — בקל — תדיר מאד, בהנשמי את הכתוב ואינר עליו: „בא הכתוב" בעבר חיובי עם ו' אחרין, או שלילי עם ל' אחרין. למשל: „בא הכתוב והשוה", ספרי במדבר לט' י"ד (18 ב' כ"ג); לא בא הכתוב אלא ליתן תהום, מכילתא ל"ב ח' (6 ריש א'). במקום „הכתוב" בא לפעמים „זה" (=הכתוב הזה) למשל מכילתא י"ד ל"א (33 ב' י"ד). ביחוד בספרא נמצא תמיר את השאלה: „מה בא זה ללמדנו", 24 ב' ט"ו; 44 ב', 71 ב', 77 א'. — הרי זה בא ללמד: ספרא 56 ב', 102 ב' י"ט; 1). השוה גם את המאמר: „באו כל המצוות ללמד על מצוה אחת" 2). וזוגים אחרים של „בא" עם למ"ד ע' להלן ע' למד.

ההפעיל הֶבִיא משמש לרבות מתוך מלה הכתיבה בתירה איזה יתם חדש או מושג חדש. צורת הלשון היא — לְהָבִיא. כך הוא למשל, במלת „כל", דברים ט"ז ג', שהחכמים דורשים נגד דעתו של בן זומא (שנשתכחה עי' ר' אליעזר בן יעקב 3): „ימי חייך — העולם הזה, כל ימי חייך — להביא — לימות 4) המשיח. מכילי' י"ג י"ב (19 א' י"ח), ספרי דברים לט"ו ג' (101 א' כ"ח), ברכות פ"א מ"ה; תוספ' ב' י"ג. הוגמאות אחרות מדמכילי': 10 א' כ"ו (ל"ב י"ו); 68 א' ח' (כ' י"ד); 75 א' ג' (לכ"א ב'). הנושא הוא „הכתוב". גם לפעמים משתמש בכינוי: מכילי' ל"ב ט"ז (10 א' ט'): מביא... ומביא... ואילם לפעמים נמצא שהנושא הוא לא הכתוב אלא הדורש, ע' לקמן ע' יצא 5).

אל היסודות הדַּמְטִים של הטרמינולוגיה שיך השמש בצוי ב"א, ביחוד בקשר ב"א ו"אֹמַר", שבו הדורש מבקש תשומת לבם של השומעים אל החדוש שהוא מצא בכתוב. הוגמאות לזה במכילתא ל"ב א' (2 ב' ט'); ל"ד כ"ד (32 א' י'); לט"ז ד' (47 סוף א'); לכ' י"א (70 א' י"ב); לכ' כ"ג (72 סוף ב'); לכ"א ל' (87 א' י"ד) 6). דומה לזה ב"א ולְמַד, מכילי' ל"ד כ"ב (31 סוף א'). באיתי המיבן לגמרי משתמשים גם ב"א (ע' ערך יצא).

במגמת הפרשני של הספרי צריך לעיין ביחוד את הלשון „בי מעין באתה" (6 א'): „מקום שבאתה" (72 ג' ו'); „טול לך מה שהבאתה" (4 ד' ט'), יהוש' קדושין 65 ד' י"ז וכן סנהדרין 26 ד' ס"ו, שבועות 36 א' ע"ג (ר' מאיר); נזרה שוה מקום שבאתה.

בין. ר' עקיבא אמר פעם במחלקתו בבירוש הכתים עם ר' יוסי הגלילי: „אני איבין לפניך 7) בשביל ליבי אייר בלל פרטיו. בניאר המלר לפניך שבאר במשפט

---

1) ספרא 63 ד' בקיצור: בא ללמד. 2) למיבן זה של „בוא" שיך גם דברו של רבוית (טוסה ח' ב'): מביא לו מקרא מן התורה שהוא נמוא. לפני „שהוא" צריך להוסיף במתשבה „ללמד".
3) ע' אג' התנאים ברך א' ה'א 162 וה'ב 130. 4) תוספתא הוצאת ציקרמנדל: „את ימות".
5) השוה את הכתוב הכבלי, שנמצא הרבה פעמים ביחוד בבור' „ור' אליעזר מייתי ליה מהבא".
6) הבצוי הרגיל בתלמוד הבבלי „תא שמע".
7) כך הוא הנוסח הראשון ע"ז ג' ב' מ"ה עפ"י יהוש' ע"ז 43 א' ש' 37, ששם נאמר שאחדים במקום „אבין" גורסים „אבילי". בגראה גירסא זו באה להתאים עם מלת „לפניך" שלאחריה. והשבו שהכונה היא אני אובל — כלומר אציע — לפניך (לא בטו שמתרגם לון, חוב 215 ב', את המלה

---

*) **בא לכלל.** עה"כ שמות י"ג י': יאם לא תשלחנה וערפתו. את שבא לכלל עריפה (שוהו רק אחר שנילה) בא לכלל פריה. (יצא הנפרה בטעי אט' ע' לקמן ערך בכל). מכילתא דרשב"י הוצ' הימפן 36. **באו עלינו,** מקבר תירה באי עלוי (המרגלים על משה לפרוש שישלחם), מדרש תנאים הוצ' הופמן לדברים א' כ"ב ע' 11. ח מ ת ר ג ם.

„הרי... אמור", מכילי ל"ב כ"ט (13 ב' ז'); „הרי... אמורה", ספרא לא' ט"ז (9 ריש א'); „מנהג האמור", מכילתא לכ"א ד' (76 ב' ה').

ל וֹמַר (=לאמר התנ"כי), משמש ביחוד בלשון „תלמוד לומר", ע' לקמן ערך תלמיר. מלבר זאת „לימר קר" בהתחלת הענין שמיכת מן הכתוב, מכילתא ל"ב מ"ר (17 א' י"ח); ר"ה פ"ג מ"ח.

ב. הנושא הוא הדורש את הכתוב, עם בנוי מדבר בעדו: „לא אמרתי אלא", מכי, ל"ב ט"ז (8 ב' י"א); ל"ג י' (21 ב' י'), „הייתי אומר", מכילתא ל"ב ט' (7 א' ו'), בנוכח „אמרת" שבי מתי"לית היבחית להלכות שונות הנלמדות מהכתוב. למשל מכילתא ל"ב ב' (2 ב' כ"ה), ל"ג י' (21 ב' ט'); ל"ד ט"ו (29 ב' ו'), לכ"א י' (79 א' ב'). „מנין אתה אומר", מכי' ל"ד כ"א (31 א' י'). „אתה אומר כן", מכי' ל"ב ז' (7 א'). „אם תאמר", מכי' ל"ד ז' (27 א' כ"ד). „שמא תאמר", מכי' לכ"ג ח' (100 א' י"ח). „הוי אומר", מכי' ל"ד ה' (29 ב' ז'). „אמור מעתה", ערכין פ"ח מ"ו. „אין עליך לומר", מכי' ל"ב ט"ז (8 ב' כ"ו). ע' נ"כ הכטוי: „כיוצא בדבר אתה אומר (להלן ערך יצא, בסוף).

אף, בזה מצינו משמשים הרכה „יתר מאשר ב נם", ביחוד במקומות שבאים לקשר שני משפטים השוים זה לזה: מה... אף... (ע' ע' מה).

אֶפְשָׁר, כרגיל באה לכטא המזהה, איך אפשר שהכתוב יאמר כך, כמו „אפשר לומר כן", מכילתא ל"ג כ"א (25 א' כ"ה); וה' הולך לפניהם... לט"ו ג' (38 א' כ"א); ה' איש מלחמה (1). ס"ע פ"ט ע"ב מ ב ט"ו א', ששם יש קישי בחשבון השנים (2). תוס' 316 י"א לתה' קב"ב ד'. — „וכי אפשר לומר כן: ספרא א' ט"ו (9 א' ג'). — „וכי אפשר ל..." מכילתא לט"ו (37 א' ט"); 20 ט' (69 ב') (3) „אפשר ש..." ספרי דברים לא' ט' (67 א' ב'); לל"ד ה' (149 ב'). — אפשר: ספרי דברים א' ט' (67 א'); תוספ' 318, 3 (סוטה סוף פ"ב), כשיש כתירה גלייה בין שני כתיבים נאמר לפעמים כך: „אי אפשר לימר... יאי אפשר לימר..." והתשיבה באה אח"כ „מעתה אי „אמיר מעתה": ספרי דברים לל"ב מ"ד (140 ב' ט'). הסתירה בין „ויבוא" ובין „וילך", דברים ל"א א'; שם לל"ב כ"ב (141 ב' ט'). הסתירה בין „ישמה לא תביא" ובין („דברים ל"ר ר') „ישמה לא תעביר", מכי' לכ' ז' (68 סוף ג'). הסתירה שבין „ונקה" ובין „לא ינקה" (שניהם שמות ל"ד ז') (3), שבת נ"ו ב': אפשר בא אבא...

---

1) בשני המקומות הלזו השאלה היא איך אפשר לדבר מהקב"ה באופן שכזה, ומביא ראיה מהכתוב ורמי' כ"ג כ"ד, ישעי' ו' ג', ויחזקאל ט"ג ב', שאין הדבר כך. 2) השוה תוספ' 317 ו 19 (סוטה פ"ב מ"ב ורי"ב). 3) אי אפשר לומר לא ינקה, שכבר נאמר ינקה, ואי אפשר לומר ינקה, שכבר נאמר לא ינקה, מעתה... במקום „ינקה" צ"ל „ונקה" (ויים ור"מ איש שלום לא שמו לזה לבם באריהם למכו"), וכך כתיב נבון בברייתא יומא פ"ו א' ושבועות ל"ט א', ששם האומר הוא ר' אלעזר (בן שמוע), מה שבמכילתא נאמר סתם. ע' נ"כ איום הדיינים על העדים, תוספתא 306, 1 (סוטה ריש פ"ו), שבועות ל"ט ריש א'. — לשמות ל"ד ז'. במאמרים הנוכרים למעלה נפרד „ונקה" מן „לא ינקה", והאחרונה נחשבת למדה הי"ג של שלש עשרה מדות.

---

*) **אַפּוֹלֹ**, משנת הסידים עתיקה (אולי מימי נורת אנטיוכס); א פ י 5 ו נחש ברוך על עקבו לא יפסוק (ברכות פ"ה משנה א'). לפי דברי רב האי גאון הוא מורכב מן אף ומן לו (ספר איתות העגונים לר' יהודה בן בלעם, „החוקר" שנה ב' ח"א ע' 80), ולפיכך הכתים בתשובות הגאונים „אַפּלוּ" בלי יוד, ע' גנוי קדם של הר"ר לוין, ע' 8 הע' 1.

ה מ ת ר ג ם,

תילין פ״י מ״א ,אין לך 1) אלא מה שאמרו בענין, עה״כ ״יקרא ז׳ ל״ב. – ,אין לי״ אימר הדרשן, ,אין לך״ אימר הענין הנדרש ממה שאימר הכתוב או הדורשו, אפשר שאחרי ,לי״, ,לך״, צריך להוסיף במחשבה ,לומר״.

או אינו אלא... בא בהצעת פירוש אחר, הסותר את הפירוש הקודם, שנאמר בפשטות, ואחר כך מוכיח שהפירוש החדש אינו נכון, מכילתא י״ב כ״ב (11 ב׳ ט״ו: והנעתם אל המשקוף – בפנים. אתה אומר מבפנים, או אינו אלא מבחוץ... ולפעמים גם מכלי לחזור על הפירוש הראשון, מכילתא י״ב א׳ (1 ב׳ ג׳): בארץ מצרים חזין לכרך, או אינו אלא תוך הכרך...

אֶלָּא. מלת הקשור בארמית, ע׳ א״ן, אמר.

אֵם. ע׳ מקרא.

אמר. פעל שמשתמשים בו לעתים קרובות מאד, הפועל הוא המקרא בעצמו, דעיני להתבאר אי הצבאר. על כי יש ניתחלקים הבטויים שרם מבוא יה לשני חלקים.

א. הנושא הוא התורה: ,אמרה תורה״. מכילתא לבג״ז (100 א׳ 2)2), ספרי במדבר לטו״ל״ח (34 ב׳ 6); חולין בסוף3). – ,הכתוב אומר״ (כרגיל עם המלות ,עליו״, ,עליהם״ וכדומה שבאות קודם) מכילתא ל״ב ב״ט (13 ב׳ ח׳), פאה פ״ח מ״ט, תענית פ״ג מ״ח4), תוספתא 55, ״א; 129 ו׳, ״; 234, ח׳; 385 ״; סדר עולם פ״ח5). במקום ,הכתוב״ בא לפעמים ,הוא״: ,על שניהם הוא אומר״, יבמות פ״ו מ״ו; ,עליהם הוא אומר״, סנהדרין פ״י מ״ג; ,הרי הוא אומר״, מכילתא ל״ב ו׳ (5 א׳ 30); ,מה הוא אומר״, מכילתא ל״ב א׳ (2 א׳ י״ד); כשהוא אומר, מכי׳ ל״ב ו׳ (7 ב׳ א׳). גם בלי שם הכנוי ,הוא״ בא תמיד ,אומר״, אחרי שהובא כבר פסוק אחד לראיה לאיזה ענין עם התחלה שנאמר, ,אי באה ראיה נוספת ,כדתתלה, ,איתי׳ (,הכתוב אומר״). ע׳ מכי׳ 34 ב׳ י״ג, 35 א׳ ט״.

הלשון בכנין נפעל נֶאֱמַר הוא הצורה היותר רגילה להבאת פסוקים, וכן ביחוד עם ש׳ המקשרת, שנאמר, ,אין צריך להביא ליה דיומאית6). ,יכול ,למה נאמר, מכילתא ל״ב א׳ (1 א׳ ו׳); פאה פ״ז מ״ז, פסחים פ״ט א׳, מכית א׳ ו׳, ,נאמר... ונאמר...״, נזיר ט׳ ה׳, חולין פ״ה מ״ה; ,על זה נאמר״, פאה פ״ה מ״ו, שם פ״ז מ״ג, חגיגה פ״א מ״ח, יבמות פ״ט מ״ו; ,כבר נאמר״ מכילתא ל״ד ה׳.

בבנוני פעול ,אָמוּר״, למשל ,והיכן אמיר״, מכילתא לבא ג׳ (80 א׳ ב״ו),

1) כך הוא הנוסח הנכון של ד״ם XVI, 177 א׳. 2) בשיחה שבין יהודה בן טבאי ובין שמעון בן שטח, בתוספתא ז׳ 424. דוגמאות אחרות ע׳ להלן ערך הואיל, מצני. 3) מכילתא ל״ג ס׳ (21 א׳ ש׳ 10, 14, 63, בא ,אמרה תורה׳ להתהלת התכן, לא לעצם הכתוב; וכן ל״ג י״ג (22 ב׳ ש׳ 14. 4) עליך הכתוב אומר, במה ששלח שמעון בן שטח לחוני המעגל. 5) והשוה ,כתוב אחד אומר... וכ׳ א׳ אומר״. ע׳ פולום אל הרומאים ד׳ ג׳ וט׳ י״ז. 6) ממשנה ברכות פ״א מ״ג וה״; פ״ט מ״ה; כלאים פ״ט מ״ח. — באון־גליון מתי ה׳ כ״א. ל״א ולהלן.

---

*) אך (ע׳ ערך מעוט). אך הפסוק הענין (דברי ר׳ יוסי הגלילי... ,רק׳ הפסוק הענין ג״כ ריה״ג, מכילתא דרשב״י 16 (חולק על האומר שהן מיעוטים).

אילולי (״אלמלא) כמו בעברית לולי, תה׳ קכ״ד א׳, במכילתא דרשב״י 33, עה״כ שמות י״ג ח׳ עשה לי׳: יכול עד שנצטרפה וכות כלן (יאו כל ישראל יצאו ממצרים), אילי (במקום אילולי) כן לא היה כדאי בדבר? ת״ל: עשה לי, מלמד שכל אחד מישראל היה כדאי שיעשו נסים על ידו.

המתרגם.

אמראי א״י ה״א 54 ב׳): משמיעין את האזן מה שיכולה לשמוע ומראין את העין מה שיכולה לראות (כך הוא בהוצאת ביבר). במדרש משלי ב׳ ב׳ (הוצ׳ ביבר ע׳ 88) נ׳ פעמים: כדי שתברע האזן ותהא יכולה לשמוע. כאן אין הדבור ע״ד כח המדמה, אלא ע״ד הרשם שנעשה על חיש השמע. קרוב הדבר שהדביר „לשכך את האזן״ שמש יסו״ אל הכלל שנקבע בומן מאוחר בשביל הרבה מקראות „דברה תורה בלשון בני אדם״, מה שבמקורו הראשון יש לו קצת מובן אחר 1).

ר׳ יהושע בן קרחה משתמש בכתוי „כדי שתבקע האזן״ 2) — מכילתא ל״ט ה׳ (62 ב׳ ב״ח), וכונתו בזה להודיע, שאין זה אלא בטוי ציורי, שמצלצל באפן עז ונכנס לתוך האזן, כאלו בוקע אותו, וכמו בישעי׳ נ׳ ה׳: וה׳ פתח לי אזן.

אחר. מאוחר. ע׳ ערך קדם.

אֲחוֹרַנִית. המלה התנ״כית הזו (בר׳ ט׳ כ״ג) נמצאה פעם אחת בספרא (לכ״ מ״ב) 112 נ׳ במובן לַמַּפְרֵעַ, בסדר מהופך: למה נאמרו האבות אחורנית (יעקב, יצחק, אברהם) 3).

אֵי. מלת הקשור הארמית, המורה על תנאי, באה תמיד בסדר זה: „אי... יכול... תלמיד ליצר...״ במקום שבאים לבאר את הכתוב בדרך הפלפול. מלת הקשור הזאת באה אז בכתוב משפט תנאי שלם, כאלו היה כתוב: „אם אמרת״ אי ,אם נאמר״. למשל מכילתא ל״ב ו׳ (6 א׳ א׳): אי בערב, יכיל משתחשך? ת״ל: בביא השמש. אי לפעמים בלי „יכול״, ספרא ב׳ י״ג (12 א׳ י׳): אי מה קרבן מנחתך... ת״ל...

אֵין. מלה זו באה תמיד בסדר „אין... אלא״ להגדיר מובן איזו מלה, כמו בעברית: „אין... כי אם״ (כיר ב״ח י״ט). למשל, מכילתא י״ב ט׳ (6 ב׳ י״ט) „אין נא אלא חי (לא מבישל). מכילתא לב׳ א׳ (66 א׳ 17) אין אלהים אלא דיין״ 4). כשבא באור לאיזה פעל או דבבר עשה מהפעל שם דפעילה. למשל מכילתא ל״ב ט״ו (9 א׳ ב״ח): אין הכרתה אלא הפסקה״ (למלת הבתוב „ונכרתה״) 5). לפעמים מוסיף על הבאור ראיה מהכתוב. למשל מכילתא ל״ג ב׳ (22 א׳ י׳) מלת הבתוב היא „והעברת״ וע״ז הוא אומר: אין העברה אלא הפרשה, יכביא ראיה מבמדבר כ״ו ו׳. דבאור אמיר ברוך כלל, אבל לעתים קרובות הוא באיר רק למקום הנדון 6), ואם הבאיר הוא באמת כללי, או מוסיף שם „בכל מקום״. מכילתא ל״ג ט׳ (21 א׳ ב״ח): אינו (3 יד בכל מקום אלא שמאל; מכילתא ל״ג י״ו (29 ב׳ א׳): אין שלוח בכל מקום אלא לוי, וע״ז מביא ראיה מבראש׳ י״ח כ״ו ושם כ״ו ל״א.

אין לי אלא. בזה הוא מגיד, שהתבן של הכתוב מוגבל רק במה שיש במובן המלה, יאם מבקשים להרחיב את גבולו, צריך למציא לזה ראיה ממקום אחר. מכילתא ל״ב ג׳ (3 סוף ב׳): אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה, ארבעה עשר מנין? — ספרי במדבר ה׳ כ״ו (6 א׳ ל״ו): אין לי אלא בנטה וירכה, שאר אבריה מנין? — במובן שכזה אלא בתור תוצאה היוצאה מן הדרשה, לא בתור התחלתה, הוא מה שנאמר במשנה

---

1) ע׳ לקמן ערך „לשון״. 2) בספיקתא ר׳ סוף י״א (46 ב׳) בא במקום זה: שטא תפקע האזן של שומע. 3) ע׳ אגדת התנאים ח״ג 74 הע׳ 21. 4) ע׳ אנ׳ התנ״ח ח״ג ריש 68.
5) ספרא לכ״ו ל״ח (112 ב׳ כ״ו): אין אובדן אלא גולה (כדפים הראשון נדפס בטעות „אובדין״) והו הלשה התנ״ביות אָבַדְנָן (אסתר ח׳ ו׳). מכיל׳ ל״ג י״ו (23 ב׳ ח״ב): אין נָחוֹם זה אלא נָהוּם — למלה נחם. ולראיה מביא מתה׳ ע״ו כ״א; שם ע״ח י״ד. 6) בספרי דברים לכ״ג י״ד (120 ב׳ כ״ו) באה הלשון רק למקום זה בלבד: אונך, אין אוניך אלא מקום ויונך.

אבות. בני לאבות שהיו בימים הקדמונים, שעליהם מסופר בתנ"ך – לא רק לשלשת האבות אברהם, יצחק ויעקב, יכך אני מוצאם במכילתא ל"ב ב' (2 א' י"ב) "ראבית יהנביאים היו נותנים עצמם על ישראל שיהיו שם את משה (שמות ל"ב ל"ב, במדבר י"א ט"ו) ואת דוד (שם כ"ד י"ז), וכן בראש הפרשה, המדברת על אודות הגדולים שקמו לישראל בתקופת התנ"ך, נאמר בבן סירא (פ' מ' ולהלן): שבח אבות עולם. ביונית מתרגם (πατερου ὕηυος)

אגדה. ע' הַגָּדָה.

אות. במובן סימן נתקבל ביחוד לשם סימן הכתב 1). במובן זה אות תמיד שם נקבה, כמו שמית ראיתית שבאלפא-ביתא, שם זה מעין נקבה 2) בעברית אין באות בעיה תוגבית ראיתית, אלא איתית, ע' דיסקית רמלה רבאר ביטעירי (מ"א ב' ג', מ' ד' י"ז א'), ששם אנשם לרעת המבארים ד"א במכי אדר לעמרי (כועני א' שם מ' אדה באות). אמנם באמת גם בישעיהו מתבאר ט'האיתיות' הן רבות, מן אות – מופת. להוכחה, הפשטא מתרגמת בכל המקומות הללו: אתיתא. התרגום מתרגם בשני המובנים יחד אותא דעתידין לביתי' (בקודקס רייכלין: אתין ד' ל') 3)

לא מיבן מה שנאמר במכילתא כ"ב י"ט (94 ב' שורה א'): "י"ש אומרים באותיותיה נתנה תורה.

אַיְדָה. ע' ד י ד ה.

אוכדה. ע' ש ב.

אזן. מכילתא ל"ט י"ט (64 ב' ש' כ"ב): "לשכך 4) את האזן מה שהיא יכולה לשמוע; וכן ל"ט י"ט (65 ב' י"א): בשני המקומות באה לתרץ מפני מה בתחלה היה קול השופר רפה ואח"כ הולך וחזק. לפי תכנת המאמר צריך להשלים (במחשבת) אחר מלת "האזן" – "ולהשמיעה". באן מדובר אפוא ע"ד הרושם הנעשה על חוש השמע, נגד מ"ש שנאמר במכילתא (שם 65 א' י') על רבתים שמית י"ט י"ד: "על עסקי בעסק הכבשן, יכול בעשי זה בלבד? תל"ו בכבשן, או בכבשן יכול בכבשן זה בלבד? תל"ו; ותחר בויער באש (דברים ד' י"א), ומה תל"ו בכבשן? לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, שם (אחרי שאין שם שייכות לחוש השמע) המיבן הוא, שהכתוב בכעניי הסתגל לפח המדמה שבאדם, ומביא לזה ראיה 5) מעמים ג' ח': אריה שאג מי לא ייירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא. ומיחוקאל כ"ג ב': וקולו כקול מים רבים 6). בל"ב מדות של ריא בנו של ריחנ"ג מדה י"ד נאמר בלשון זו: להשמיע האזן בדרך שהוא שומעת. הראיה הראשונה היא מדברים ל"ב ב', שהתירה משולה למטר. השניה היא כמו במכילתא מעמים ג' ח', ובאן הוא מסיים: "אמר הקב"ה: הריני מכנים קול בברואות להשמיע האזן מה שהוא יכולה לשמוע והוא שומעת. ע' ג"כ שיט א' ס' ד' במאמרו של חוקיה בן ר' חייא (אנ'

1) ע' כַּפְּבִי: Die hebr. arab. Sprachvergleichung des Abulwalid S. 24. 2) ע' ס"ר ערך מלין ע' 107 א'. ע"ד התמוש של המדקדקים בלשון זה, ע' מפרי: "ראבע כתור מדקדק" (בנרמנית) 46 א'. Porges מאאמסטרים 1883 ע' 177 הע' 2. 3) רס"י בכל המקומות הללו מפרש "המופתים". 4) פעל (שה שלא נמצא עוד בשום מקום) מהפעל שכך (במדבר י"ו כ', אסתר ד' י'). 5) הלשון בשביל שתי הדוגמאות הוא: והרי אני מכנין אותו (מברואותיו) לשכך האזן. רס"י לשמות י"ט י"ח: אני שכנין ומדמין אותו לברואתי. 6) ע"ד הנוסח שבא ברס"י ובלקח טוב במקום לשכך — לשבר וכבאורם לשמות י"ט, ע' ברלינר, רס"י 129, לקח טוב הוצ' בובר ח"ב 131.

א.

אָב. בריבים אָבִ׳ ת. אבית מלאכית (משנה שבת ב׳ ז׳ ד׳), אבית נזיקין (ב קא׳ א׳), אבות הטומאה (כלים א׳ א׳). אב היא המדרגה הראשונה של מישנ׳ ידוע והמדרגות האחרית הן ביחס אל הראשונה בירים הבנים אל האב, ימשים כך נקראי בשם תולָדות (ביחיד תולָדה), ע׳ ב״ק ב׳ א׳, שבת ס״ח א׳ (וָלָד במקים תילדה), ע׳ פסחים א׳ ו׳, טהרות א׳ ה׳, ירוש׳ שבת סוף פ״ב 1).

המיבן המשפחתי שיש בשם אב אינו זז ממני גם כשהוא מצטרף ביחד עם הפעל בָּנָה או עם השם הוצא ממנו – בְּנָיָן (בנה אב, בנין אב). שני ציורי המחשבה (האב יהבנין) מתלבדים באן לענין אחד, יבשאני ריצים לבאר יותר לעצמני מהית הבטוי הזה, עלינו להוסיף במחשבתנו על השם „אב״ – „בית אב״, כלומר משפחה 2). למשל אם אמרו החכמים על איזה פסוק „זה בנה אב״, הרי זה כאלו אמרו: זה (המקרא) בנה בית אב*) – משפחה, כי על ידו מתבארים עוד כמה מקראות, הרומים לו בענין, ויש אפיא בניהם מעין קריבה משפחתית 3). למשל אם נאמר (במדבר ט״ו כ׳ 3): יהקריבה עז בת שנתה, בא הספרי (במדבר פסקא קי״ב) ולימד: זה בנה אב, – כל מקום שנאמר עז צריך שתהא בת שנתה, בשני זה „בנה אב״ נמצא רק במקומות מועטים 4) כי עוד בזמן קרים ניחה מפני השם בנין אב, שיבאר לימן בערך מייחד. הבטוי המלא „בית אב״ נמצא במיבן לא רחוק מהלשון „בנין אב״ אצל אחד מאמוראי ארץ ישראל 5).

1) רב האי גאון מבאר את השם „אב״ באן לא במובנו הגיניאלוגי (המשפחתי), אלא בסובן עיקר, ועפי״ז הוא מבאר גם את השם אָבוּ (איוב ה׳ י״ב). ע׳ ספר השרשים של ר׳ יונה אבן ג׳נאח ערך אבה, שמביא שם בשם רב האי גאון. גם בערוך אב II מבאר אב הטומאה — עיקר הטומאה, ואולם הוא מביא ראיה מבראשית ד׳ כ״א — אבי. 2) וזו ממש אותו הקצור הרגיל בתירה — אבות במקום בתי אבות, ע׳ במדבר ל״א כ״ו, יהושע י״ד א׳, דהי״א ח׳ ו׳; שם כ״ו ל״ב; דהי״ב ה׳ ב׳. 3) השוה המיבן המשאל של הבטוי בנה בית ש״א ב׳ ל״ה, מ״א י״א ל״ה. 4) מקומות אחרים שבהם נמצא הלשון „זה בנה אב״, בספרי לבמדבר ד׳ י״ג, 4 א׳ (=בספרי במדבר ל״ה ל״, 62 ב׳ ה׳; סוטה ב׳ ב׳, סנהדרין ל׳ א׳); בקשר עם לְ (כמו „זה בנין אב״) ספרי במדבר ל״ו ו׳, 19 ע״א (ר״ה י״ד א׳, בקשר עם שֵׁ). בלי „זה״: ספרא לו׳ י״ו, 36 ע״א ג׳. ע׳ עוד בהוספות אצל מארקס Oriental. Liter. 1900. col ;260 5) ר׳ יוחנן, ונקרא ר׳ ריש א׳ (בב״ר ס״ת י״ב כתם. אך שם הסר הבטוי שלנו. הרד״ל מפרש „מבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים״ ס׳ ע׳ שם עיקר ענינם, שהוא שליחות לדבר בשם ה׳, נקראו מלאכים כלומר שלוחי ה׳. כמ״ש מפורש בתנ׳ א׳ י״ג, באגדת אמוראי א״י ח״א 76, הע׳ 3 בהרתי בפירוש אחר). — ר׳ זעירא בשם ר׳ אבהו, ירוש׳ שבת 17 א׳ ס׳, ירוש׳ פסחים 33 א׳ מ״ה: „כל תירה שאין לה בית אב אינה תורה״ ע׳ לוי ח״א 2 סוף ב׳). — ר׳ אבהו (ואמרי לה ר׳ יהודה ור׳ נחמיה) שהש״ר לא׳ ב׳ ט׳ ה׳: זה אומר בית אב של הלכה וזה אומר בית אב של הלכה.

*) הלשון „בנה בית אב״ סובית את לשון הכתוב „נָבָה את בית אחיו״ (דברים כ״ה ט׳), ה מ ת ר ג ם.

המלון הזה כולל את כל הערכים של מדרש המקרא, בין של ההלכה ובין של האגדה, ששתיהן נמצאות כיחד בלי פירוד במדרשי התנאים. את החמר אספתי לא רק ממדרשי התנאים, שאותם אוכיר להלן בשמם, אלא גם משאר מקורות התנאים, את המדות של הלל, של ר' ישמעאל ושל ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי באריתי בשלמות. אבל אלו המדות והכללים השייכים לבאורי ההלכה, אבל אינם שייכים אל מדרש המקרא, לא הכנסתי הנה. מהספרות שלאחרי תקופת התנאים השתמשתי רק בשביל אחדים מהערכים בשני ספרי אגדה ארצישראליים (פסיקתא ובראשית רבתי), להראות בזה עד כמה מעורה ובקיא הטרמינולוגיה של הספרים הללו בטרמינולוגיה של התנאים. בעבור החומר עסקתי רק מנקודת ההשקפה הלשונית, לבאר את המובן של הטרמין יאת שמוש הלשון. אבל לבאורים מתיולוגיים, ואפילו להבטויים הנוגעים למדרשי ההלכה, שהיו אמנם נראים להתבאר באן, לא נתתי מקום, אולם על ידי ציונים הדומאות הרבות איפשרתי לפעמים להדיר גם אל תוך כוג אותו מדרש המקרא שהשתמש בלשון האמוראי היה.

מה שנוגע להבן הטרמינולוגיה המסודרה כאן ציוך לסמן את הדברים הללו. בטוייה קראים שם להעצם העומד להדריש – הטכסט של כתבי הקדש והלקוי; הם מציינים את הטכסט על פי שוב הוכנו ישוב ציותי, שמזה נוצרו מדות הדרישה; הם נוגעים גם כן אל פעולת הדריש ואל מה שיוצא מתוך פעולת הדרישה. ביחוד כולט האפי הדרמטי שיש בטרמינולוגיה זו. היא מעידה בכל מקום שמוצאה היא מתוך המשא והמתן החי של בית המדרש, מתוך השיחה שבין דרב ותלמיד, שבין החברים היושבים ועוסקים ביחד במדרש המקרא. אבל גם העצם העומד להדריש, הפסוק, מיפיע בטרמינולוגיה זו לא בתור דומם, אלא מתיצב לפני רוחו של הדריש בתור דבר חי, בצורה של הגשמה, הפיעל כמה וכמה פעולות, כמו שנראה בישיבה הארוכה המסודרה לקמן בערך כתוב. האפי הדרמטי של הטרמינולוגיה הדרשנית הזאת מצא את המשכו במשא ומתן התלמודי, שהטרמינולוגיה שלו גם כן יסודה בטרמינולוגיה הקדומה.

הלשון של הטרמינולוגיה הזאת הוא בכלל אותו הלשון של התנאים – עברית המושפעה הרבה מהשפה הארמית. רק ערכים מועטים הם בארמית נקיה, ורק יחידים מפעלים ארמיים. מהונית יש רק שלשה ערכים: גמטריא, נוטריקון, סימן.

לסדור ספר הערכים הזה לא מצאתי מי שהקדימני. ספרו של א. שטיין Talmudische Terminologie (פרג 1869) לא היה יכול לשמש לי הוגמא, כי הוא הרחיב את הגבולין ופעולתו הסרת שישה ואינה מספקת. המלונים של התלמוד והמדרש אמנם מבארים את רוב המלים שבאו בספר הזה, אך על פי הרוב יש בהם לקויים גדולים, ולפיכך ספרי זה יוכל לשמש בתור השלמה למלונים ההם.

בודפסט, יוני 1899.

הקדמת המחבר.

עוד ימים רבים לפני התימה התנוך התחיל להתפתח בבתי המדרש שבארץ ישראל מדרש המקרא, אבל שום מצבה ספרותית לא נשארה מהזמן ההוא. מדרשי התנאים שהגיעו לידינו יצאו מתוך בתי המדרש של ר' ישמעאל ושל ר' עקיבא, ששם היתה העיכה הראשונה של החמר המדרשי שנצטבר לפני תקופת אדריאנוס, היינו בזמן של ששים שנה מהרבן הבית עד חרבן ביתר. חלק גדול מהמדרשים ההם הוא מהתקופה שאחרי אדריאנוס, וצורתם האחרונה נקבעה בימי חתימת המשנה, כמעט שבע מאות שנה אחרי עזרא — הראשון שנאמר עליו (עזרא ז' י'): הכין לבבו לדרש את תורת ה'. ואף על פי כן ספרי המדרש הללו (וגם שאר הספרים שבהם נמצאה שארית מדרש התנאים) נותנים אפשרות להציץ גם אל תוך הדרשות העתיקות של הדורות שהיו מאות שנים לפני חרבן הבית. הרבה דרשות שעליהן אין שם בעלים מוצאן, בנראה, מזמן יותר קדום מאלה הדרשות — ואפילו היותר עתיקות — שיש עליהן שם בעלים. אולם רק בשביל דרשות מועטות יש הוכחות שהן מהזמן הקדום ההוא, אבל יש אלמנט במדרשי התנאים, שהחלק היותר גדול הימנו הוא בודאי יצירת התקופה הקדומה ההיא, והיא הטרמינולוגיה של המדרש (ערכי המדרש), כמו שהיא נמצאה עכשיו לפנינו ושעליה אפשר להשוב בבטחה שהיא נתפתחה לאט לאט יחד עם אמנות הדרשה בתוך הסביבה של הכמי ארץ־ישראל, ובזמן חרבן הבית כבר היה עומד וקיים החלק היותר חשוב מהטרמינולוגיה הזאת ואותה צריך להשוב למצבה נאמנה של הדרשנות הקדומה, לעדות הכי חשובה של התחלת המדרש. אמנם הטרמינולוגיה הזאת נתרבתה גם במאתים השנה שמהלל ועד גמר תקופת התנאים, אבל בעיקרה נשארה בלי שנוי: אי אפשר לחשוב אחרת על דבר מקציע שיסודו הוא מסורת של כמה מאות שנה.

ובשנשתי לסדר את ערכי המדרש של התנאים, היתה ראשית מחשבתי לתת בפעם הראשונה תמונה כוללת מהמצבה היחידה והבטוחה שנשארה מהתקופה שלפני ההיסטוריה של מדרש הכתובים שנוצר בארץ ישראל, ואולם הוספתי אל תוך הספר הזה גם הערכים שאפשר להוכיח שהם מזמן שאחרי תקופת התנאים, כי הפצנו למסור כאן עד כמה שאפשר בשלמות את הלשון האמנותית של ספרי המדרש של התנאים. ציינתי את ההבדלים שבין לשונות מדרש ר' ישמעאל ובין אלה של ר' עקיבא, בלכתי בעקבות הי"ד הופמן בספרו היסודי „למבוא למדרש התנאים" (ברלין 1887), ועוד הוספתי משלהו מהסתכלותי אני. צריך כאן להגיד שבכלל הלשון היותר עתיקה היא של ר' ישמעאל, ואולם גם מדרש ר' עקיבא על פי הרוב משתמש בטרמינולוגיה העתיקה.

LIBRARY
MAR 23 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

PJ
4935
.S3
T2

דפוס קואופרטיבי „אחדות", תל-אביב.

עֶרְכֵי מִדְרָשׁ

חלק ראשון — תנאים. חלק שני — אמוראים.

ונלוה בסופו קונטרס

לשון הרמב"ם בספרו משנה תורה

מאת הד"ר ר'

בנימין זאב בֶּכֶר

מתרגם מגרמנית ע"י

א. ז. רבינוביץ

תל־אביב. — תרפ"ג.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ
4935
B319
1922

Bacher, Wilhelm
Erkhe midrash

13